

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SELANİK'TE TÜRK EDEBİ KÜLTÜRÜ (1860-1912)

Doktora Tezi

Hazırlayan

Eren AKSU

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi K. İrfan

KARAKOÇ

Çanakkale-2018

TAAHHÜTNAME

Doktora Tezi olarak sunduğum “Selânik’te Türk Edebî Kùltürü (1860-1912)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir çarpıtma yapmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

 31/08/2018

Eren AKSU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Eren AKSU'ya ait "Selânik'te Türk Edebî Kültürü (1860-1912)" adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı DOKTORA TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler	İmza
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU	
Doç. Dr. Cumhur ASLAN	
Dr. Öğr. Üyesi K. İrfan KARAKOÇ (Danışman)	
Dr. Öğr. Üyesi Bilgin GÜNGÖR	
Dr. Öğr. Üyesi Canan SEVİNÇ	

Tez No : 10212058
Tez Savunma Tarihi : 31.08.2018

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü
19./08./2018

ÖZET

SELANİK'TE TÜRK EDEBÎ KÜLTÜRÜ (1860-1912)

Selanik, 1860-1912 yılları arasında, şaşırtıcı bir şekilde Osmanlı Devleti'nin en etkin şehirlerinden biri olarak oldukça dikkati çekmiştir. Burası, Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda başta Mustafa Kemal olmak üzere birçok ismin yetiştiği ve faaliyet gösterdiği yerdir. Selanik başta, Abdülhamit'e ve onun baskıcı yönetimine muhaliftir. Sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik'te kurulmuş ve Meşrutiyet burada ilan edilmiştir. Yine Genç Kalemler dergisi çevresinde gelişen Yeni Lisan ve Yeni Hayat akımları Selanik'te ortaya çıkmış ve bütün ülke insanını etkileyecek şekilde genişlemiştir. Bunların yanında basın yayın faaliyetleri, kozmopolit yapısı, mason locaları, sosyalist dernekleri ve işçi hareketleri, modern tarzda açılan otelleri, lokantaları, kafeleri, eğlence merkezleri, limanı, tren yolu ve kulüpleri Selanik'in dikkati çeken diğer taraflarıdır.

Şehirler ile insanlar arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Şehirler insanlara kucak açar, onlara ortamlar, faaliyet alanları verir. İnsanlar da bu ortamları şenlendirir. İşte bu karşılıklı ilişki açısından da kültür dediğimiz manevi değer ortaya çıkar. Biz de büyük oranda Selanik'in yerel kaynaklarını kullanarak Selanik'te 1860-1912 yılları arasında oluşan kültüre ve kültürün yetiştirdiği insanlara ışık tutmaya çalıştık. O dönem Selanik'te faaliyet gösteren gazete ve dergilere, matbaalara, şehirlerin hafızası kabul edilen kütüphanelere, eğitim kurumlarına, gizli veya açıktan faaliyet gösteren cemiyetlere, kulüplere kısacası bir şehrin kültürünü ortaya çıkaracak bütün kurum ve ortamlara ve en önemlisi de bütün bu ortamları canlandıran insanlara mercek tutmaya çalıştık. Bu çalışmayı takip eden herkes Selanik'in 1860-1912 yılları arasındaki kültürel faaliyetlerini ve bu faaliyetleri gerçekleştiren şahıslarını birincil kaynaklardan okuma imkânı bulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Selanik'te Türk Edebî Kültürü, Osmanlı'da Selanik, Selanik, Selanik'te Jön Türkler, Genç Kalemler, Yeni Lisan ve Yeni Hayat.

ABSTRACT

TURKISH LITERARY CULTURE IN THESSALONIKI (1860-1912)

Thessaloniki was strikingly noted as one of the most influential cities of 1860 and 1912. This is where mainly Mustafa Kemal and many others have been trained and acted on the road to the Republic of Turkey. Thessaloniki opposed to Abdulhamid II's particular and his oppressive government. Then the Committee of Union and Progress was established in Thessaloniki and the constitutionality was declared here. The New Language and New Life trend emerged around Young Pens magazine in Thessaloniki and expanded to affect the whole country. In addition to these, the social activities are cosmopolitan structure, masonic locales, socialist associations and workers movements, modern style-hotels, restaurants, cafes, entertainment centers, ports, train routes and clubs are Thessaloniki's other striking sides.

There is a mutual relationship between cities and people. Cities open their arms to people, giving them environments, are as of activity. People cheer up these environments. In this network of mutual relations, the spiritual value we call culture is revealed. We have tried to shed light on the culture and the people cultivated in Thessaloniki between 1860-1912 using the local sources of Thessaloniki. We tried to uncover all newspapers and magazines operating in Thessaloniki, the printing houses, the libraries, the educational libraries, the educational institutions, the societies operating secretly or openly, the clubs, in short, all the institutions and environments that will bring out the culture of a city, and most importantly, people who live all these environments at that time. Anyone who follows this study will be able to read Thessaloniki's cultural activities and the people who performed the social activities between 1860 and 1912 from the primary sources.

Key Words: Turkish Literary Culture in Thessaloniki, Thessaloniki in the Ottoman Empire, Thessaloniki, Young Turks in Thessaloniki, New Language and New Life Trends

ÖN SÖZ

Edebiyat ve dolayısıyla edebiyata ait malzemeler konusu eskiden olduğu gibi günümüzde de tartışmalıdır. Edebî malzeme kabul edilecek mahsuller, edebiyat nedir? sorusuna verilecek cevaba göre değişmektedir. Elbette biz burada edebiyatın veya edebî mahsullerin ne olup ne olmadığını tartımayacağız. Ancak tezimize başlık olarak seçtiğimiz “edebî kültür” ifadesinden ne kastedtiğimize kısaca değineceğiz. Eagleton der ki,

“Edebiyat, ta Beowulf’tan Virginia Woolf’a kadar belli yazı türlerinin sergilediği bünyevi bir nitelik veya nitelikler kümesi olmaktan ziyade, insanların yazıyla ilişki kurma biçimleri olarak düşünülebilir. (...) Edebiyatın hiçbir ‘özü’ yoktur. Her türlü yazı ‘şiirsel’ olarak okunabileceği gibi eğer bir metni edebiyat olarak okumanın anlamı buysa ‘pragmatik-olmayan’ bir tavırla da okunabilir. Tren tarifesine bir trenin kaçta geleceğini öğrenmek için değil de modern varoluşun hızı ve karmaşıklığı hakkında genel fikirler geliştirmek için göz atarsam, onu edebiyat olarak okuduğumu söyleyebilirim.”¹

Bizim Selanik’te okumaya çalıştığımız edebiyat tam da Eagleton’ın anlatmaya çalıştığı edebiyat okumasıdır. Yani biz Selanik’in edebiyatına bakarken “edebî” türleri bir ayrıma tabi tutmaktan ziyade yazılı olarak elimize geçen materyalleri “edebî” olarak nasıl okuyabiliriz ona baktık. Çünkü dönem içerisinde yazıya geçirilmiş olan her türden metin, dönemin edebiyat ve kültür anlayışıyla uzaktan ya da yakından alakalıdır. Çünkü bu yazılı materyaller bir taraftan dönemdeki faaliyetleri bize anlatırken bir taraftan da dönem içerisinde yaşayan edebiyatçıların düşünce yapılarını da bize anlatmaktadır. Bu nednele “Selanik’te Türk Edebî Kültürü (1860-1912)” başlığı altında dönem içerisinde başta bilindik “edebî” türler olmak üzere yazılı metinlere yansıyan neredeyse her türden materyale ait verileri okuyacaksınız.

Tezimiz için “Selanik’te Türk Edebî Kültürü (1860-1912)” başlığını seçtiğimizde Selanik’e gitmek için hazırlıklar yapıyordum. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına bağlı Yunus Emre Enstitüsünün görevlisi olarak Selanik Aristoteles Üniversitesinde Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak üç ders dönemi görev yaptım. Bu süre içerisinde de tezimize kaynak olabilecek eserler aramaya koyuldum. Öncelikle “Türk Edebî Kültürü”

¹ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı Giriş*, (Çev. Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 23.

üzerine çalıştığımız için Osmanlı kaynaklarına, Osmanlıca eserlere yöneldim. Yaklaşık beş asır Selanik'e hâkim olan Osmanlı'dan Selanik'te neler kalmıştı? sorusuna cevap aradım. Bu soruya alacağım cevap beni heyecanlandırıyordu. Açıkçası Selanik'te bulacağım kaynaklarla araştırma alanımı genişletecek ve literatüre yeni katkılar yapacak bilgilere ulaşacağımı umuyordum ancak durum hiç de öyle değildi.

Selanik'te yaptığım ufak bir araştırmadan sonra bütün işaretler beni Makedonya Tarih Arşivleri'ne (Historical Archives of Macedonia) yöneltti. Çünkü Yunanistan Devleti Osmanlı'ya ait bütün evrakları bu adreste toplamıştı. Dolayısıyla araştırmalarımın başlangıç noktasını da bu arşiv oluşturdu. Kısa bir katalog taramasından sonra bu merkezde, Osmanlı döneminin Selanik Belediyesine ve valiliğine ait resmî belgelerin, haritaların, kadı sicillerinin, terekeme defterlerinin yer aldığını gördüm. Bu belgelerin hepsi şüphesiz Selanik şehri ve tarihi için çok önemlidir ancak "edebî kültür" açısından bu belgeler birinci dereceden kaynak değildir. Bu merkezde benim tez konumla alakalı olarak bulduğum tek kaynak Selanik'te yayımlanan *Mütalaa* dergisinin ilk elli sayısıdır. Derginin ilk elli sayısı hatta daha fazlası zaten Türkiye kütüphanelerinde mevcut olduğu için benim çalışmama bir katkısı olmamıştır.

Selanik'in merkezinde yer alan başka kütüphanelerde bazı Osmanlıca kitaplar (ders, dua kitapları, Kurân-ı Kerim'ler ve broşürler) bulduysam da tezimize katkı yapacak veya daha önceden görmediğim bir belgeye veya kaynağa rastlamadım. Bu nedenle de çalışmalarımı Türkiye'deki kütüphanelere yönlendirdim. Özellikle İstanbul'da Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve bu kütüphane bünyesinde yer alan Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), Atatürk Kitaplığı (İstanbul Belediye Kütüphanesi), Ankara Milli Kütüphane, İzmir Milli Kütüphane ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi bünyesinde yer alan Seyfettin Özege Koleksiyonu'ndan elde ettiğimiz kaynaklar tezimizin ana merkezini oluşturmuştur.

Her ne kadar tezimiz birinci dereceden kaynaklara (dönemde yayımlanmış süreli yayınlar, döneme şahitlik yapanların hatıraları ve yine dönem içerisinde yazılmış eserler) dayansa da bizden önce yapılmış çalışmalardan da büyük ölçüde yararlandığımızı söylemeliyiz. Türkiye'de Selanik üzerine yapılmış müstakil bir çalışma yoktur. Selanik üzerine yapılan çalışmalar daha çok belli bölümlerle veya bazı başlıklarla sınırlı kalmıştır. Bu nedenle bizim çalışmamız biraz da dağınık haldeki bilgileri toplamaya vesile olmuştur.

Tezimizin birinci bölümünde “Selanik’e Genel Bir Bakış” başlığı altında kuruluşundan tezimizin başlangıç tarihi olan 1860 yılına kadar Selanik’in tarihi ele alınmıştır. Bundan sonra tezimizin sınırlarını ihtiva eden 1860-1912 tarihleri arasına ise merceğimizi daha da yaklaştırarak tarihî hadiselerin cenderesindeki Selanik’i vermeye çalıştık. 1860-1912 yılları arasında bir taraftan gelişen, modernleşen bir Selanik bir taraftan da özellikle milliyetçi sebeplerle yükselen gerginliklerin meydana getirdiği çatışmaların ortasındaki Selanik vardır. Selanik şehri ve şehrin kültürel ortamları hem bu çatışmalardan hem de modernleşmeden büyük oranda etkilenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde kültürel faaliyet alanları üzerinde durduk. Selanik’te teze konu olan dönem içerisinde var olan kütüphaneler, matbaalar, okullar, cemiyetler ve süreli yayınları inceleyerek buradaki kültürel ve edebî faaliyetleri belirlemeye çalıştık. Bu tespit için de elbette ilk iş o dönemde yayımlanmış eserlere ulaşmak olmalıdır. Selanik’te dikkati çekecek mahiyette bir kütüphane olmadığını söyleyebiliriz. Ancak salnamelerde ve bazı hatıra kitaplarından anladığımız kadarıyla resmi bir kütüphane vardır. Hatta salnamelerde burada bulunan kitapların sayısı da verilmiştir. Özellikle on dokuzuncu asrın sonlarına doğru özel teşebbüslerle okullar ve cemiyetler bünyesinde de kütüphaneler açılmıştır. Bütün bunlara rağmen şu an Selanik’te o dönem kütüphanelerinden kalma eserler dikkate alınmayacak kadar azdır. Yine Selanik’te açılan matbaalarda basılan eserler, çok sayıdaki çıkan süreli yayınlar için de durum aynıdır. Selanik’in Osmanlı dönemine ait bu eserlerin akıbeti hakkında ileri sürülen iki görüş vardır. Birincisi Osmanlı izlerini silmeye çalışan Yunan egemenliğinin bu kaynakları sistematik olarak ortadan kaldırdığı veya yok olmasına göz yumduğu; ikinci olarak 1917 yılında meydana gelen Selanik yangınında yok olduğu görüşüdür. Bütün bunlara rağmen kim tarafından nasıl geldiği hakkında net bilgiye sahip olmasak da Türkiye’deki kütüphanelerde Selanik’te basılmış süreli yayınlara ve kitaplara ulaşmak mümkündür. Türkiye kütüphanelerinde tespit ettiğimiz kitaplardan ve süreli yayınlardan hareket ederek tezimize konu olan dönemin kütüphanelerini, matbaalarını, süreli yayınlarını, cemiyetlerini ve bunlar etrafında gerçekleşen faaliyetleri tespit etmeye çalıştık.

Bilindiği üzere Selanik Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Atatürk’ü, 1908 Devrimi’ni gerçekleştiren ve onu koruyan kadroları yetiştiren bir şehirdir. Bunun yanında yine bünyesinde, Genç Kalemler/Yeni Lisan Hareketini doğurmuş ve bu hareketi gerçekleştiren Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi Türk düşün tarihinin önemli isimlerini

misafir etmiştir. Yeni Türkiye'nin kuruluşunda önemli bir kavşak olan ve Talat Paşa, Enver Paşa gibi siyasî isimlere, Ali Canip, Fazlı Necip gibi edebî isimlere ve nicelerine imkânlar sunan Selanik şehri, İttihatçıların bir numaralı düşmanı II. Abdülhamit'e bile bağrını açmış ve onu da belli bir süre ağırlamıştır. Hal böyle olunca da Selanik şehri hep dikkati çekmiş ve merak edilmiştir. İşte bizim tezimizin çıkış noktası da budur. Yeni Türkiye'ye giden yolda etkili faaliyetlerin ve bu faaliyetlerin kadrolaşma merkezi olan Selanik'in kültürel ve edebî faaliyetleri nelerdir? Başka bir açıdan soracak olursak Selanik'te nasıl bir ortam vardı ki Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda yetişen kadroları yetiştirmiş ve yine bu kadroların faaliyetlerine kucak açabilmiştir?

Tezimizin üçüncü bölümünde ise bu kültürel faaliyetlerin ortasındaki şahısları incelemeye çalıştık. Bilindiği üzere Selanik'te Ö. Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöntem gibi Türk düşün dünyasına mal olmuş önemli isimler vardır. Haliyle de bu önemli isimler hakkında birçok kaynak bulunabilir. Bu nedenle biz, şahısları incelerken başka kaynaklarda var olan bilgileri tekrar etmemek için şahısların sadece Selanik hayatlarına odaklandık. Selanik'te kaldıkları süreyi, bulunma sebeplerini, Selanik matbuatına yaptıkları katkıyı vererek Selanik'in devrimci, modern ve etkin yapısını anlamaya ve anlatmaya çalıştık. Bunun yanında bu şahısların biyografilerine yeni katkılar da yapmış olduk. Bu bölümde aynı zamanda daha önce hiçbir kaynakta biyografilerini bulamayacağınız isimlere de rastlayacaksınız. En sonunda da çalışmamızın bu bölümünde bir bütünlük yakalamak için Selanik doğumlu olan veya Selanik'te çeşitli sebeplerle bir süre kalan ne kadar isim varsa kaynaklardan süzerek vermeye çalıştık. Bunun yanında elbette bu çalışmanın çerçevesi içinde daha çok çalışmalarının hacmi ve niteliğiyle öne çıkanları ele aldığımızı da belirtmeliyiz.

Tezimin başından sonuna kadar tek destekçisi olan Dr. Öğr. Üyesi Kani İrfan KARAKOÇ'a teşekkür ederim.

Eren AKSU

Çanakkale, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xvi
TABLolar LİSTESİ	xviii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xx
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SELANİK'E GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Selanik Adının Etimolojisi	21
1.2. Coğrafi Yapısı ve Stratejik Önemi	23
1.3. Yeryüzü Şekilleri ve İklimi	24
1.4. Nüfus	25
1.5. Etnik ve Dinî Yapı.....	31
1.5.1. Türkler	32
1.5.2. Avdetîler (Dönmeler, Sabetayistler, Ma'minler).....	36
1.5.3. Yahudiler.....	38
1.5.4. Rumlar (Yunanlılar)	41
1.5.5. Slavlar (Sırp lar, Bulgarlar)	44
1.5.6. Ermeniler	46
1.5.7. Yabancılar.....	47
1.6. Başlangıçtan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Selanik	48
1.7. Osmanlı Hâkimiyetinde Selanik	51
1.8. 1800-1912 Yılları Arasında Selanik.....	55
1.8.1. Modernleşme.....	56
1.8.2. Tarihî Hadiselerin Cenderesindeki Selanik.....	62
1.9. Jön Türk Devrimi ve Selanik'in Teslimi.....	70

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA SELANİK'TE EDEBÎ ve KÜLTÜREL HAYATI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. Kütüphaneler	73
2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Kütüphaneler	73
2.1.2. Selanik'te Kütüphaneler	76
2.2. Matbaalar	84
2.2.1. Selanik Vilayet Matbaası (Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası)	87
2.2.2. Makedonya Matbaası.....	90
2.2.3. İsmail Ragıp ve Hamdi Matbaası (İsmail Hamdi Şirketi Matbaası).....	90
2.2.4. Osmanlı Matbaası (Osmanlı Matbaası: Aziz Midhat ve Şürekası)	91
2.2.5. Asır Matbaası.....	92
2.2.6. Salvator Maratori Matbaası.....	96
2.2.7. Akaruni Matbaası	96
2.2.8. Zaman Matbaası.....	97
2.2.9. İttihad ve Terakki Matbaası	97
2.2.10. Rumeli Matbaası	98
2.2.11. Osmaniye Matbaası.....	99
2.2.12. Hakkâk Ömer Kâni ve Mahdumu Matbaası.....	100
2.2.13. Yordan Yarçef ve Kumpanyası Matbaası.....	100
2.2.14. Şems Matbaası	100
2.2.15. K. G. Samarcıyef Matbaası	101
2.2.16. Hürriyet Kütüphanesi.....	101
2.2.17. Selanik Kütüphanesi	101
2.2.18. Osmanlı Meşrutiyet Kütüphanesi.....	102
2.3. Eğitim Kurumları	105
2.3.1. Geleneksel Eğitim Kurumları	105
2.3.2. İbtidailer.....	108
2.3.3. Rüştüyeler	110
2.3.4. İdadiler	112
2.3.5. İttihat ve Terakki Mektebi (Sultanî)	115
2.3.6. Meslekî Amaçlı Eğitim Kurumları	117

2.3.7. Özel Müslüman Okulları.....	125
2.3.8. Yüksek Okul Seviyesinde Eğitim.....	147
2.3.9. Yabancıların ve Gayr-i Müslimlerin Açtığı Okullar	152
2.4. Cemiyetler.....	161
2.4.1. Tarikatlar	162
2.4.2. Eğitim Cemiyetleri	176
2.4.3. Dil ve Edebiyatla Alakalı Cemiyetler	196
2.4.4. Siyasî Dernekler.....	198
2.4.5. Sosyalist Cemiyetler	241
2.4.6. Selanik'te Masonluk ve Mason Locaları.....	257
2.4.7. Selanik Yüksek Sosyetesine Ait Kuruluşlar	268
2.4.8. Kadın Dernekleri.....	286
2.5. Süreli Yayınlar	293
2.5.1. Selânik Gazetesi.....	295
2.5.2. Rumeli-Zaman Gazetesi	299
2.5.3. Âyîne Dergisi.....	305
2.5.4. Mezraa-i Maârif Dergisi	312
2.5.5. Gonca-i Edeb Dergisi	320
2.5.6. Mecelle-i Muallimîn Dergisi	328
2.5.7. Asır Gazetesi	334
2.5.8. Mütâlaa Dergisi	351
2.5.9. Çocuklara Rehber Dergisi	364
2.5.10. Çocuk Bahçesi Dergisi	378
2.5.11. Mektepli Dergisi	389
2.5.12. İttihat ve Terakki Gazetesi	392
2.5.13. Bahçe Dergisi	399
2.5.14. Zıdır Dergisi.....	409
2.5.15. Kadın Dergisi	413
2.5.16. Zaman Gazetesi	422
2.5.17. Füyûzât Dergisi.....	428
2.5.18. Şûrâ-yı Ümmet Gazetesi	434
2.5.19. Tanîn Gazetesi	437

2.5.20. Silâh Gazetesi.....	440
2.5.21. Kâinât Gazetesi.....	447
2.5.22. Hüsün ve Şiir Dergisi	451
2.5.23. Vatandaş Gazetesi	459
2.5.24. Tercümân-ı Müstahdemîn Gazetesi	462
2.5.25. Genç Kalemler Dergisi.....	465
2.5.26. Hak Gazetesi	478
2.5.27. Muhît-i Mesâî Dergisi	481
2.5.28. Yeni Felsefe Mecmûası.....	487
2.5.29. Selâmet Gazetesi.....	494
2.5.30. Ziraat Gazetesi.....	498
2.5.31. Türk İli Gazetesi.....	501
2.5.32. Vatandaş (Türk Dili Yerine) Gazetesi.....	504
2.5.33. Türk Dili Gazetesi	507

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELANİK KÜLTÜREL VE EDEBÎ ORTAMLARINA KATKI YAPAN İSİMLER

3.1. Selanik Matbuatına Katkı Yapan İsimler	511
3.1.1. Ali Canip Yöntem.....	511
3.1.2. Ziya Gökalp	520
3.1.3. Ömer Seyfettin.....	527
3.1.4. Mehmet Emin Yurdakul.....	531
3.1.5. Rıza Tevfik Bölükbaşı.....	536
3.1.6. Aka Gündüz	540
3.1.7. Âkil Koyuncu	547
3.1.8. Kâzım Nami Duru	552
3.1.9. Rasim Haşmet Bey	562
3.1.10. Ali Ulvi Elöve	569
3.1.11. Mustafa Nermi Bey	577
3.1.12. Ömer Naci	582
3.1.12. Fazlı Necip.....	584
3.1.14. Emine Semiye (Önasya).....	595
3.1.15. Muallim Cudi.....	602

3.1.16. Muallim Sadi.....	605
3.1.17. Mehmet Cavit Bey	620
3.1.18. Leskovikli Mehmet Rauf	621
3.1.19. Celal Derviş.....	624
3.1.20. Moiz Kohen (Munis Tekinalp).....	627
3.1.21. İbnülemin Mahmut Kemal.....	633
3.1.22. Celal Sahir (Erozan).....	634
3.1.23. Raif Necdet Kestelli.....	636
3.1.24. Tahsin Nahit	637
3.1.25. Mehmet Behçet Yazar.....	638
3.1.26. Sadık Vicdanî (Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî)	639
3.1.27. Emrullah Efendi	640
3.1.28. İlyas Macit.....	642
3.1.29. Abdulgani Seniyy Yurtman.....	643
3.1.30. Cemil Süleyman Alyanakoğlu	645
3.1.31. Abdurrahman Arif (Bilgin).....	646
3.1.32. İbrahim Necmi Dilmen	646
3.1.33. Hakkı Süha (Gezgin)	648
3.1.34. Muslihittin Adil Taylan	648
3.1.35. Mehmet Sıtkı (Sıdkî)	650
3.1.36. Bursalı Mehmet Tahir	651
3.1.37. Hacı Adil Arda.....	652
3.1.38. Ahmet Emin Yalman	653
3.1.39. Zekeriya Sertel.....	654
3.1.40. Sabiha Sertel	656
3.1.41. Yunus Nadi (Abaloğlu)	658
3.1.42. Ali Şevket Bilgin	659
3.1.43. Ahmet Atıf Bey	659
3.1.44. Ahmet Şükrü Bey	659
3.1.45. Manyasizade Refik	660
3.1.46. Mithat Şükrü Bleda.....	661
3.2. Askerî ve Siyasî İsimler	664

3.2.1. Mustafa Kemal Atatürk.....	664
3.2.2. Talat Paşa (Mehmet Talat).....	668
3.2.3. Enver Paşa	670
3.2.4. Cemal Paşa.....	672
3.2.5. Doktor Nazım.....	673
3.2.6. İsmail Canbolat	674
3.2.7. Emanuel Karasu (Emmanuel Carasso).....	675
3.3. Selanik'ten Yolu Geçenler	675
3.3.1. Ürgüplü Hayri Efendi (1867, Ürgüp - 1921).....	676
3.3.2. Yahya Kemal Beyatlı (1884, Üsküp - 1958, İstanbul).....	676
3.3.3. Meşhurî (Ahmet Meşhurî) Efendi (1783, Selanik - 1857, Selanik)	676
3.3.4. Mehmet Nazım Paşa (1840, İstanbul - 1926, İstanbul).....	677
3.3.5. Nuri (Osman Nuri) Efendi (1842, Selanik - 1903, Viyana).....	677
3.3.6. Osman Agâh Paşa (1831, Trabzon – 22 Mart 1906, Ankara)	677
3.3.7. Hasan Ali Yücel (1897-98, İstanbul - 1961, İstanbul)	678
3.3.8. Çâker (Mehmet Çâker) Efendi (1790-91, Zile - 1857, İşkodra).....	678
3.3.9. Dâniş (Hasan Dâniş) Bey (1833-34, Selanik - 1876, Mudanya).....	678
3.3.10. Mehmet Esat Dede (1841-42, Selanik - 1911, İstanbul)	678
3.3.11. Salih Fâik Bey (1825-26 Manastır - 1900, İstanbul).....	679
3.3.12. Ferîd Efendi(1866-67, Yenişehir - 1910)	679
3.3.13. Niğdeli Mehmet Galip Bey (1853-54, Niğde - 1915, İstanbul).....	679
3.3.14. Kıbrısîzade İsmail Hakkı Efendi (1785-86, İstanbul - 1862-63, İstanbul)	680
3.3.15. Hasan Hakkı Paşa (1826, İşkodra - 1896, İstanbul).....	680
3.3.16. Hâmi Efendi (Selanik, ? - ?, 1842-43).....	680
3.3.17. Hıfzı Tevfik Gönensay (Selanik 1892 - İstanbul 1949).....	680
3.3.18. Hüseyin Hüsni Paşa (? - 1877, Yanya)	681
3.3.19. Mehmed İzzet Paşa (1843, Kayseri - 1914, İstanbul).....	681
3.3.20. Abdurrahman b. Ahmed Emin Sirozî (19. yy, Kütüphane kurucusu)....	681
3.3.21. Abdurrahman Nesib Efendi (1842, Üsküp - 1914, İstanbul).....	682
3.3.22. Abdülfettah Efendi (1815, Sakız Adası - 1896, İstanbul)	682
3.3.23. Abdülkerim Nadir Paşa Çırpanlı (1807, Zağra - 1883, Rodos)	682
3.3.24. Abdüllatif Harputî (1842, Harput - 1916, İstanbul).....	682

3.3.25. Selanikli Ahmed Efendi (1870, Selanik - 1928, İstanbul)	683
3.3.26. Ahmed Muhtar Molla Beyefendi (1807, İstanbul - ?, 1882).....	683
3.3.27. Ahmed Rıfat Efendi (?, İstanbul - 1895, ?)	683
3.3.28. Moiz Barzilay (19. yy)	683
3.3.29. Ali Fuat Cebesoy (1882, İstanbul - 1968, ?)	684
3.3.30. Şefik Hüsnü Değmer (1887, Selanik - 1959, Manisa)	684
3.3.31. Derviş İbrahim Paşa (1812, Lofça - 1896, İstanbul).....	684
3.3.32. Karekin Devociyan (28 Şubat 1867, Harput-Elazığ - 8 Ocak 1964, İstanbul)	684
3.3.33. Eşref Edip Fergan (1882, Serez-Selanik - 15 Aralık 1971, İstanbul).....	685
3.3.34. Cevat Gökteniz (1870, İstanbul - 1939, ?)	685
3.3.35. Hafız Hakkı Paşa (1879, Manastır - 15 Şubat 1915, Erzurum)	685
3.3.36. Halil Rıfat Paşa (1827, Serez - 9 Ekim 1901, İstanbul).....	686
3.3.37. Hüseyin Hüsnü Paşa (İstanbul 1850-? 1926).....	686
3.3.38. Hüseyin Kâzım Kadri (1870, İstanbul - 17 Ocak 1934, Tarsus)	686
3.3.39. Samuel İsrail İzisel (1877, Rodos - 15 Kasım 1949, Paris).....	686
3.3.40. Sarkis Karakoç (1 Eylül 1865, İstanbul - 8 Mart 1944, ?).....	687
3.3.41. Krikor Kömürçiyen (6 Mart 1868, İstanbul - 9 Şubat 1958, ?)	687
3.3.42. Halil Kut (1882, İstanbul - 1957).....	687
3.3.43. Mahmud Şevket Paşa (1856, Bağdat – 1913, İstanbul).....	687
3.3.44. Theodor Makridi (1872, İstanbul – 1940, ?)	688
3.3.45. Mehmed Cemaleddin Karşlızade (? – 1845, İstanbul).....	688
3.3.46. Mehmed Esad Dede (1841, Selanik – 1911, İstanbul)	688
3.3.47. Mehmed Sadık Paşa (1825, Bayındır – 1901, Limni).....	688
3.3.48. Midhat Paşa (1822, İstanbul - 8 Mayıs 1884, Taif)	688
3.3.49. Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1802, Tosya – 1876, İstanbul).....	689
3.3.50. Müşir Recep Paşa (1842, Debre – 1908, İstanbul).....	689
3.3.51. İsmail Rıdvan Paşa (11 Ağustos 1856, İstanbul - Mart 1906, ?)	689
3.3.52. Rıza Paşa (1809, İstanbul - 24 Kasım 1877, ?).....	689
3.3.53. Bediüzzaman Said Nursi (1876, Bitlis – 1960, Urfa)	689
3.3.54. Leyla Saz (1850, İstanbul – 1936, ?)	690
3.3.55. Süleyman Askerî (1884, ? – 1915, Basra).....	690
3.3.56. Süleyman Sudî Efendi (Şubat 1835, İstanbul – 1896, ?).....	690

3.3.57. Serezli Yusuf Muhlis Paşa (1783, Serez – 1843, ?)	690
3.3.58. Abdurrahman Nesib Efendi (1842, Üsküp – 1914, İstanbul)	691
3.3.59. Abdülhak Molla (1786, İstanbul – 1854, İstanbul).....	691
3.3.60. Ahmed Rifat Efendi (?, İstanbul - 1895 İstanbul).....	691
3.3.61. Malik Aksel (1901, Selanik – 1987, İstanbul)	692
3.3.62. Cemal Alpman (1911, Selanik - ?, Yunanistan)	692
3.3.63. Tefvik Rüştü Aras (1883, Çanakkale – İstanbul, 6 Ocak 1972).....	692
3.3.64. Makbule Atadan (1887, Selanik – 1956, ?)	692
3.3.65. Münevver Ayaşlı (1906, Selanik – 1999, İstanbul)	692
3.3.66. Mehmet Ali Aynî (1868, Manastır-Serfiçe - 1945, İstanbul)	693
3.3.67. Mustafa Adli Bayman (1892, Selanik – 1953, İzmir)	693
3.3.68. Behzat Arif Bilgin (1898, Selanik – 1973, ?)	693
3.3.69. Mehmet Tefvik Biren (1867, İstanbul – 1956, İstanbul).....	693
3.3.70. Nuri Mehmet Conker (1882, Selanik – 1937, Ankara)	693
3.3.71. Hasan Cemil Çambel (1879, İstanbul – 1967, ?).....	694
3.3.72. Emin Recep Gürel (1899, Selanik - ?)	694
3.3.73. Halil Vehbi Eralp (1907, Selanik – 1994, ?)	694
3.3.74. Ahmed Esad (1885, Kıbrıs-Larnaka – 1985, Kıbrıs-Lefkoşe).....	694
3.3.75. Mustafa Eşref Paşa (1820, Bursa – 1894, İstanbul)	694
3.3.76. Hakkı Süha Gezgin (1895, Manastır – 1963, İstanbul).....	695
3.3.77. Macit Gökberk (1908, Selanik – 1993, İstanbul).....	695
3.3.78. Hıfzı Tefvik Gönensay (1892, Selanik – 1949, İstanbul).....	695
3.3.79. Mehmet Talat Gönensay (1878, Selanik – 1963, ?)	695
3.3.80. Harirîzâde Mehmed Kemâleddin (1850, İstanbul – 1882, İstanbul)	695
3.3.81. Hasan Tahsin Recep (1888, Selanik – 1919, İzmir).....	695
3.3.82. Hamid Hasancan (1870, İstanbul – 1943, İstanbul)	696
3.3.83. İstanbullu Hilmi (1842, İstanbul - 1907, İstanbul)	696
3.3.84. Süleyman Kâni İrtem (1871, Selanik - 1945, İstanbul).....	696
3.3.85. Kemâlî/Osman (1862, Erzurum-Pasinler - 1954, İstanbul).....	696
3.3.86. Kenan Rifâî (1867, Selanik - 1950, ?)	696
3.3.87. Kılıçzâde Hakkı (1872, Niş - 1960, ?).....	697
3.3.88. Enis Behiç Koryürek (1893, İstanbul – 11949, Ankara).....	697

3.3.89. Hamit Zübeyr Koşay (1897, Kırım – 1984, Ankara)	697
3.3.90. Hasan Basri Lostar (1890, İskeçe – 1946, Bürüksel).....	697
3.3.91. Mahmud Mahir (1858, Arnavutluk-Berat - ?)	697
3.3.92. Mustafa Reşat Mimaroğlu(1882, Selanik – 1953, Ankara-Kızılcahamam)	698
3.3.93. Ahmet Cemâl Nabadid (1867, Selanik - ?)	698
3.3.94. Nazım Hikmet Ran (20 Kasım 1901, Selanik [Nüfus kaydında 15 Ocak 1902] - 3 Haziran 1963, Moskova)	698
3.3.95. Avni Okar (1895, Selanik – 1962, İstanbul).....	698
3.3.96. Fethi Okyar (1881, Yugoslavya-Pirlepe – 1943, İstanbul).....	699
3.3.97. Ahmet Hamit Ongunsu (1885, Hanya – 1967, İstanbul).....	699
3.3.98. İbrahim Fazıl Pelin (1886, Selanik – 1944, İstanbul).....	699
3.3.99. Haluk Nihat Pepeyi (1901, Selanik-Katerin – 1972, İstanbul)	700
3.3.100. Rifat Osman (1874, İstanbul – 1933, Edirne)	700
3.3.101. Salim Şengil (1913, Selanik – 2005, İstanbul)	700
3.3.102. Süleyman Hasbi (1827, Paravišta-Selanik – 1911, İstanbul).....	700
3.3.103. Tahir Nadi (1876, Sivas-Divriği – 1952, İstanbul).....	700
3.3.104. Ali Nihat Tarlan (1898, İstanbul – 1978, İstanbul)	701
3.3.105. Cahit Uçuk (1911, Selanik– 2004, İstanbul).....	701
3.3.106. Yusuf Ziya Yörükan (1887, Selanik – 1954, İstanbul).....	701
3.3.107. Hüseyin Hilmi Paşa (1855, Midilli - ?).....	701
SONUÇ	703
KAYNAKÇA	713
ÖZ GEÇMİŞ	736

KISALTMALAR

- AIU** : Alliance Israélitre Universelle
- BDK** : Beyazıt Devlet Kütüphanesi
- Böl.** : Bölüm
- Bulg.** : Bulgarca
- C.** : Cilt
- Çev.** : Çeviren
- D.** : Dergi (si)
- Der.** : Derleyen
- Ed.** : Editör
- Fr.** : Fransızca
- Gzt.** : Gazete (si)
- H.** : Hicri (Takvim)
- HTU** : Hakkı Tarık Us Kütüphanesi (Koleksiyonu)
- İSAM** : İslam Araştırmaları Merkezi
- İTC** : İttihat ve Terakki Cemiyeti
- İT** : İttihat ve Terakki
- İt.** : İtalyanca
- M.** : Miladi (Takvim)
- MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı
- MİL** : Milli Kütüphane

MİLLET: Millet Kütüphanesi

MÖ : Milattan Önce

No. : Numero/Numara

Nu. : Number

ÖZEĞE: Seyfettin Özege Kütüphanesi

p. : Page

R. : Rumi (Takvim)

SSİF : Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu

s. : Sayfa

Tr. : Türkçe

Vol. : Volume

Yah. : Yahudice

YKY : Yapı Kredi Yayınları

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 1.1.	11 numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne (1893-94) göre Selanik sancağının nüfusu	29
Tablo 1.2.	1904 ve 1916 arası Makedonya ve Selanik için Yunanlıların nüfus sayımı sonuçları	30
Tablo 2.1.	Terekeme defterlerine göre bazı merkezlerdeki kitap ve kitap sahibi sayıları	77
Tablo 2.2.	1900 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Selanik'te bulunan matbaalar	86
Tablo 2.3.	Selanik Vilayet Matbaası'nda basılmış eserler	88
Tablo 2.4.	Selanik Vilayeti Salnameleri ve salnamelerin baskı tarihleri	90
Tablo 2.5.	İsmail Ragıp ve Hamdi Matbaası'nda basılmış eserler	91
Tablo 2.6.	Osmanlı/Osmanlı-Asır Matbaasında basılmış eserler	91
Tablo 2.7.	Asır/Yeni Asır Matbaasında basılmış eserler	94
Tablo 2.8.	Salvator Maratori Matbaası'nda basılmış eserler	96
Tablo 2.9.	Akaruni Matbaası'nda basılmış eserler	96
Tablo 2.10.	Zaman Matbaası'nda basılmış eserler	97
Tablo 2.11.	Rumeli Matbaası'nda basılmış eserler	98
Tablo 2.12.	Osmaniye Matbaası'nda basılmış eserler	99
Tablo 2.13.	Şems Matbaası'nda basılmış eserler	100
Tablo 2.14.	K. G. Samarcıyef Matbaası'nda basılmış eserler	101
Tablo 2.15.	Selanik Kütüphanesi tarafından yayımlanan eserler	101
Tablo 2.16.	1325 (1907) Yılına Ait Selanik Vilayeti Salnamesine Göre Medreseler ve İdare Şekilleri	107
Tablo 2.17.	10 Numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde rüştiye mekteplerinin cemaatlere göre dağılımı	112
Tablo 2.18.	10 Numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde idadilerin cemaatlere göre dağılımı	113
Tablo 2.19.	1312 (1895) Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Mekteb-i Sanayi ders programı	118
Tablo 2.20.	1312 (1895) Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Mekteb-i Sanayi ders programı.	121
Tablo 2.21.	1325 (1907) senesine ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Mekteb-i Terakki öğrenci sayıları	131
Tablo 2.22.	1325 (1907) senesine ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Feyz-i Sibyan Mektebi öğrenci sayıları	140
Tablo 2.23.	1864-65 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre tarikatlar ve tekkeler	164
Tablo 2.24.	Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Mekteb-i İdadi-i Mülkî'nin Komisyon Heyetleri	177
Tablo 2.25.	Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Mekteb-i Sanayi Komisyon Heyetleri	179
Tablo 2.26.	Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Mekteb-i Terakki Komisyon Heyetleri	180
Tablo 2.27.	Selanik Vilayet-i Salnamelerine göre Feyz-i Sibyan Mektebi	185

	Komisyon Heyetleri	
Tablo 2.28.	Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Ticaret Mektebi Komisyonları	191
Tablo 2.29.	Selanik Vilayeti Salnamelere Göre Leylî ve Nehârî Ticaret Mektebi Komisyonları	193
Tablo 3.1.	Ali Canip Yöntem'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	516
Tablo 3.2.	Ziya Gökalp'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	526
Tablo 3.3.	Ömer Seyfettin'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	530
Tablo 3.4.	M. Emin Yurdakul'un Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	533
Tablo 3.5.	Rıza Tefvik Bölükbaşı'nın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	538
Tablo 3.6.	Aka Gündüz'ün Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	542
Tablo 3.7.	Âkil Koyuncu'nun Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	549
Tablo 3.8.	Kâzım Nami Duru'nun Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	560
Tablo 3.9.	Rasim Haşmet'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	566
Tablo 3.10.	Ali Ulvi Bey'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	572
Tablo 3.11.	Mustafa Nermi'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	580
Tablo 3.12.	Ömer Naci'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	584
Tablo 3.13.	Fazlı Necip'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	592
Tablo 3.14.	Emine Semiye Hanım'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	601
Tablo 3.15.	Muallim Cudi'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	605
Tablo 3.16.	Muallim Sadi'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	607
Tablo 3.17.	Mehmet Cavit'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	621
Tablo 3.18.	Leskovikli Mehmet Rauf'un Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	624
Tablo 3.19.	Celal Derviş'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	626
Tablo 3.20.	Moiz Kohen'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	631
Tablo 3.21.	İbnülemin Mahmut Kemal'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	633
Tablo 3.22.	Celal Sahir Erozan'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	635
Tablo 3.23.	Raif Necdet Kestelli'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	637
Tablo 3.24.	Tahsin Nahit'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	638
Tablo 3.25.	Mehmet Behçet Yazar'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	638
Tablo 3.26.	Sadık Vicdani'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	639
Tablo 3.27.	Emrullah Efendi'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	641
Tablo 3.28.	İlyas Macit'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	643
Tablo 3.29.	Abdulgani Seniyy Yurtan'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	644
Tablo 3.30.	Cemil Alyanakoğlu'nun Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	646
Tablo 3.31.	Abdurrahman Arif Bilgin'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	646
Tablo 3.32.	İbrahim Necmi Dilmen'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	647
Tablo 3.33.	Hakkı Süha Gezgin'in Selanik matbuatında Çıkan Yazıları	648
Tablo 3.34.	Muslihittin Adil Taylan'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	649
Tablo 3.35.	Mehmet Sıtkı'nın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	651
Tablo 3.36.	Zekeriya Sertel'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları	655

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 2.1.	Selânik gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	295
Şekil 2.2.	Rumeli gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	299
Şekil 2.3.	Âyîne dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	305
Şekil 2.4.	Mezraa-i Maârif dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	312
Şekil 2.5.	Gonca-i Edeb dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	320
Şekil 2.6.	Mecelle-i Muallimîn dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	328
Şekil 2.7.	Asır/Yeni Asır gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	334
Şekil 2.8.	Mütâlaa dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	351
Şekil 2.9.	Çocuklara Rehber dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	364
Şekil 2.10.	Çocuk Bahçesi dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.	378
Şekil 2.11.	Mektepli dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	389
Şekil 2.12.	İttihat ve Terakki gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	392
Şekil 2.13.	Bağçe dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	399
Şekil 2.14.	Zıpır dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	409
Şekil 2.15.	Kadın dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	413
Şekil 2.16.	Zaman gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	422
Şekil 2.17.	Füyûzât dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	427
Şekil 2.18.	Şûrâ-yı Ümmet gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	434
Şekil 2.19.	Tanîn gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	437
Şekil 2.20.	Silâh gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	440
Şekil 2.21.	Kâinât gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	447
Şekil 2.22.	Hüsün ve Şiir dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	451
Şekil 2.23.	Vatandaş gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	459
Şekil 2.24.	Tercümân-ı Müstahdemîn gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	462
Şekil 2.25.	Genç Kalemler dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	465
Şekil 2.26.	Hak gazetesinin dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	478
Şekil 2.27.	Muhît-i Mesâî dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	481
Şekil 2.28.	Yeni Felsefe Mecmûası'nın başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	487
Şekil 2.29.	Selâmet gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	494
Şekil 2.30.	Ziraat Gazetesi'nin 13-6 numaralı nüshasına göre başlık kısmının	498

	yeni yazıya aktarılmış şekli	
Şekil 2.31.	Türk İli gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	501
Şekil 2.32.	Vatandaş gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	504
Şekil 2.33.	Türk Dili gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli	507

GİRİŞ

A. Neden Selanik?

Şu an Yunanistan'ın ikinci büyük kenti olan Selanik, bundan yaklaşık bir asır önce Osmanlı sınırları içerisinde yer alan ve Osmanlı'nın İstanbul, İzmir, Beyrut, İskenderiye gibi büyük merkezlerinden biridir. Bugün ise hâlâ Selanik şehrinin adını Türkiye'de hemen hemen her çocuk çok erken yaşlarda duymaktadır. Çünkü orası Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün doğum yeridir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan her birey için Selanik ismi hiç yabancı değildir. Hatta ismine aşına olduğu bu şehrin Yunanistan'a ait bir şehir olduğunu duyduğunda her Türk insanı biraz garipser. İçinden “o bizim şehrimiz değil miydi?” diyesi gelir. Türkiye'de eğitimine devam eden bir birey, ilerleyen dönemlerde de 1908 Devrimi, Genç Kalemler/Yeni Lisan Hareketi, 31 Mart Olayı, Hareket Ordusu gibi başlıklarla birlikte Selanik adını duymaya devam eder. İşte tam da bu nedenle ben de bu başlığı tez çalışması olarak ilk duyduğumda “Şu bizim Selanik, hep çok iyi tanıdığımızı düşündüğümüz Selanik değil mi neden olmasın.” dedim. Fakat ilk öğrendiklerimden biri de Selanik hakkında ne kadar az şey bildiğimdi.

Evet, Selanik öncelikle şahsî meraktan doğdu. Çünkü ben de Türkiye'de eğitim gördüm ve bütün eğitim hayatım boyunca hep “Selanik” ismini duydum. Üniversite'yi de Türk Dili ve Edebiyat bölümünde okuduğum için aynı ismi sıklıkla duymaya devam ettim ve dolayısıyla da Selanik'i çalışma konusu olarak kabul etmek hiç de zor olmadı.

Selanik'i araştırmamıza başlık olarak seçmekteki ikinci ve en önemli sebeplerimizden biri de yaklaşık bir yüzyıl önce Osmanlı Devleti'nden kopan toprak parçalarından olan Selanik'te kalan maddî ve manevî mirasımızın kaybolmasının önüne geçmektir. Unutulmamalıdır ki insanlar gibi şehirlerin de hafızaları vardır ve zamanla silinirler. Bu siliniş politik ve art niyetli yaklaşımlarla daha da hızlanırsa bu defa tahribat daha da artacaktır. Bu da yapılacak çalışmalarda bulunacak malzemenin gittikçe kaybolması ve azalması anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında çok geç kalmış bir çalışma daha da geciktirilmemeliydi. Kaldı ki Selanik'te geçirdiğim yaklaşık bir buçuk yıllık dönemde yaptığım araştırmalarda da gördüğümüz gibi Selanik'te “edebî kültür” anlamında bir şey kalmamıştır. Neyse ki Selanik'e ait bazı kaynaklar, Türkiye'de bulunabilmektedir.

Neden Selanik? sorusuna yukarıdaki şahsî ve manevî sebeplerden başka Türk tarihi, edebiyatı ve siyaseti açısından da verilecek çok cevaplar vardır. Selanik, Osmanlı'nın Batı'ya açılan kapısı, bazı noktalarda İstanbul'dan bile daha modern bir şehir, Yahudi nüfusunun neredeyse her zaman Türk nüfusundan fazla olduğu bir şehir, tarıma müsait topraklarıyla ve limanı ile Osmanlı'nın en büyük ticaret merkezlerinden olan bir şehir, Jön Türkler'in kadrolaştığı şehir, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önce gizli sonra resmî olarak kurulduğu şehir, II. Meşrutiyet'in İlan edildiği şehir, İttihatçıların "Kâbe-i Hürriyet, Mehd-i Hürriyet" şeklinde kutsadıkları şehir, gizli örgütlenmelerin ve mason localarının merkezi olan şehir, Avrupaî tarzda kulüplerin, okulların (Terakki ve Feyziye Okulları) yer aldığı şehir, Sabetayistlerin (Avdefiler, Dönmeler) merkezlerinden olan bir şehir, Osmanlı'da sosyalist ve feminist hareketlerin başladığı bir şehir, Genç Kalemler/Yeni Lisan ve Yeni Hayat Akımı'nın neşet ettiği ve geliştiği şehir, 31 Mart Olayı'na karşı Hareket Ordusu'nun toplandığı şehir, İttihatçıların bir numaralı düşmanı Abdülhamit'i sürgünde misafir eden şehir, Yeni Türkiye'nin kurucusu Atatürk başta olmak üzere diğer birçok kadronun da yetiştiği şehirdir.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere Selanik hiç de sıradan bir şehir değildir. Öncelikle Selanik nüfusu üstünde Yahudilerin hâkimiyeti söz konusudur. Bunun yanında Türkler/Müslümanlar ve Rumlar Selanik nüfusunun diğer önemli bileşenleridir. Yahudiler nüfusta olduğu gibi ticaret, eğitim ve yönetim gibi birçok kademede öndedir. Büyük Yahudi tüccarların, Selanik şehrinin onlara sunduğu imkânlarla (Avrupa'ya açılan liman, geniş tarım arazileri, demiryolu vb.) yaptıkları ticaretle şehir daha da gelişmiş ve yabancı tüccarlara ve ziyaretçilere açık hale gelmiştir. Yine yabancı ülkelerin konsolosları, okulları ve bu kurumların çalışanları, her milletin üst düzey mensupları, Selanik'e gelenler gidenler rıhtıma yakın yerde, "Ecnebi Mahallesi"nde Avrupai modern bir yaşam kurmuştur. Bu modern yaşam Selanik'i kozmopolit bir yapıya dönüştürürken Selaniklilerde de farklılıklara saygı kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Bu anlamda Selanik'te Osmanlı'nın diğer merkezlerine göre daha serbest bir ortam oluşturmuştur ki bu ortamda Jön Türkler palazlanmış, II. Abdülhamit'i rahatlıkla eleştirmiş ve ona karşı faaliyetler yürütmüş, rahatlıkla İttihat ve Terakki Cemiyetini kurmuş ve 1908 Devrimi'ni ilan etmiştir. Yine Avrupaî tarzda oteller, kafeler, lokantalar, gazinolar ve değişik eğlence mekânları; spor, müzik, kültür kulüpleri, mason locaları, sosyalist kulüpler hep bu ortamın sonuçlarıdır. Hatta bu ortamlarda yetişen isimlere has bir özellik olarak

“Selanikli” tabiri gelişmiştir ki “Selanikli” demek sadece bu şehirli olmayı değil aynı zamanda “serbest” hareket eden anlamına da gelmiştir. Mesela İstanbul’da II. Abdülhamit’in baskısı nedeniyle söylenemeyen bir cümle, bir Selaniklinin ağzından rahatlıkla çıkabilmiş veya bir İstanbullunun kültürel, dinî açıdan yadırgadığı bir durum bir Selanikli tarafından normal kabul edilmiştir.

Selanik’in İstanbul’a göre avantajları da vardır. Mesela Batı’dan gelen gazeteler, tren yolu avantajıyla İstanbul’dan bir gün önce Selanik’e gelmektedir. Yine, II. Abdülhamit’in baskıcı politikasını şiddetle hisseden İstanbul’a karşı II. Abdülhamit Selanikliler içinde tutunamamıştır. Yine, konum olarak Avrupa’ya yakın olan Selanik, limanına sonradan katılan tren hattıyla da Avrupa’ya daha da yaklaşmıştır. Yani Selanik’ten Avrupa’ya gitmek de gelmek de daha kolaydır. İşte bu nedenle de Selanikli gençlerden özellikle Yahudilerden Avrupa’da eğitimini tamamlamış ve doktor, avukat, gazeteci, tüccar olmuş hiç de azımsanmayacak bir gurup vardır. Bu gençler, elbette Selanik’i maddî ve manevî anlamda desteklemiştir. Yine, 3. Ordu’nun varlığıyla Selanik askerî güçten ve yetişmiş subayların desteğinden de yoksun değildir. Bu ve buna benzer avantajlar da Selanik’i hem modern bir şehir hem Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının yolunu açan faaliyetlerin merkezi hem de Yeni Türkiye’nin kadrolarını yetiştiren bir ortam yapmıştır.

Selanik, 1860-1912 yılların arasında Abdülaziz (1861-1876), II. Abdülhamit (1876-1909) ve V. Mehmet Reşat (1909-1918) dönemlerini görmüş ve özellikle padişah Abdülaziz ve II. Abdülhamit’in yenilikçi politikalarının değişimini yaşamıştır. Şehir bir taraftan gelişip değişirken bir taraftan da II. Abdülhamit’in, Osmanlı’nın diğer şehirleri kadar olmasa da baskıcı politikasını yaşamıştır. Şehir bir taraftan gizli gizli 1908 Devrimi’ne hazırlanırken bir taraftan da bölgeye hâkim olmak için çatışan unsurların sıkıntısını çekmiştir. Şehirde bombalar patlamış, terörist eylemler düzenlenmiş hatta İngilizlere, Fransızlara ait gemiler toplarını şehre çevirerek Selanik’i tehdit etmişlerdir. Bu arada Türk-Yunan Savaşı (1897) da bölgede yaşanan diğer bir sıkıntıdır. İşte bu çekişmeler, çatışmalar ve değişmeler arasında yaşamaya çalışan bir şehirdir Selanik.

Bu çekişmeler, çatışmalar yukarıda belirttiğimiz gibi şehrin avantajlarından ve cazibesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü avantaj ve cazibe merkezleri, kendisine sahip olmak isteyen farklı unsurların çatışma ve çekişmesinden kurtulamaz. Avantajlarıyla ve

yaşayanlarına sunduğu imkânlarla her daim dikkati çeken Selanik, bu cazibesinin sıkıntısını tarih boyunca olduğu gibi bizim tezimize konu olan dönem (1860-1912) içerisinde de yoğun bir şekilde yaşamıştır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında Balkanlarda şiddetlenen çatışmalar ve farklı milliyetlerin bölge üzerindeki hâkim olma mücadeleleri Selanik'i de büyük oranda etkilemiştir. Evet, rahatlıkla söyleyebiliriz ki Selanik bütün Balkanların başkenti konumundadır. Bu nedenle de Balkanlar üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen her millet öncelikle Selanik üzerinde hâkimiyet kurmalıym, düşüncesindedir. Bölge üzerinde çekişen unsurların önde gelenleri Rumlar, Bulgarlar ve Türkler Balkanlar üzerinde olduğu kadar Selanik üzerinde de çekişmektedir. Bu öyle bir çekişmedir ki mimariden eğitime, nüfustan sağlığa kadar her alanda kendini göstermektedir. Zaten bu çekişme Selanik'in Türkler tarafından Yunanlılara teslim edildiği gün ve sonrasında bir süre devam etmiştir. Yunanlılar işi masada halledip Selanik'e işgal maksadıyla girdiğinde Bulgarlar Selanik'i işgal amacıyla yoldadır. Yani Bulgarlar birkaç saat geç kalmıştır. Buna rağmen Bulgarlar vazgeçmemiş ve bir süre Yunanlı askerlerle Bulgar askerleri Selanik'te hâkimiyet için mücadele etmişlerdir. Türkler ise ne yazık ki mücadeleden çoktan vazgeçmiş taraf olduğundan bu iki unsur arasındaki çekişmenin ortasında kalmıştır.

Yukarıda saydığımız sebepler Selanik'in ne kadar dikkat çekici ne kadar önemli bir şehir olduğunu ortaya koymaktadır. Bizim çalışma alanımızı kapsayan "edebî kültür" kavramı da Selanik'in başka bir çatışma ve çekişme alanıdır. Bir tarafta İttihatçılarla Abdülhamit bir tarafta da Türkler ile diğer milletlerin çekişmesi yer almaktadır. Bu anlamda bağrında bunca çekişmeyi taşıyan Selanik'in matbaaları, okulları, cemiyetleri, süreli yayınları yani bütün kültürel faaliyetleri ve bu faaliyetleri yürüten şahısları dönem içerisindeki Selanik'i yansıtan, ondan önemli izler işaretler taşıyan bir ayna görevi görmektedir. İşte biz de 1860-1912 yılları arasında Selanik'te yaşanan hadiseleri daha iyi çözümleyebilmek ve Selanik'in cazibesini çözmek adına bu dönem içerisinde matbuat âlemine yansıyan tarafla ortaya koymaya çalıştık.

Her zaman esas çatışma ve çekişme savaş meydanına gelene kadar yaşanır. Büyük olaylar ne kadar dikkat çekici olursa olsun her zaman insanlar, daha çok o son eşiğe nasıl geldiğini merak ederler. Mesela Selanik'te 1908 Devrimi dikkat çekici bir toplumsal olaydır ama esas merak edilen ise o önemli dönemece nasıl geldiğidir. Yine Selanik veya Balkanlar için düşünecek olursak II. Balkan Savaşı, Selanik'in elden çıkması büyük bir

hadisedir ancak esas mesele oraya nasıl gelindiğidir. Bu soruların cevabını da hep büyük hadisenin öncesindeki dönemlerde ve savaş meydanlarından başka çatışma alanlarında bulabiliriz. Esas savaş mimari, eğitim, ticaret, tarım, matbuat âlemi ve teknoloji gibi alanlarda sürüp gider. Bunun sonucunda da bir taraf öne çıkıp parlarken bir taraf da yok olmaya veya küçülüp gözden düşmeye mahkûm olur. Bu eskiden de aynıydı, şimdi de aynıdır. Dolayısıyla bizim çalışmamız Selanik'in art alanında meydana gelen çatışmalara ve Osmanlı'nın Selanik'ten silinmesinin gerçek sebeplerine odaklanmıştır.

B. Sorular

Osmanlı topraklarında Tanzimat'la başlayan değişim rüzgârı, inceleme alanımızı sınırlayan 1860-1912 yılları arasında daha da hızlanmış ve Osmanlı'nın diğer büyük merkezleri gibi Selanik'te de büyük dönüşümlere sebep olmuştur. Bu değişim rüzgârı, Balkanlar için ancak 1912 yılında çıkan Balkan Harbi'yle durmuştur. İşte bu değişim rüzgârının merkezindeki şehirlerden biri de Selanik'tir ve "Neden Selanik?" sorusunu cevaplandırırken değindiğimiz gibi Selanik hiç de sıradan bir şehir değildir. Yukarıda açıkladığımız ve Selanik'in sıradan olmadığını gösteren her sebep aynı zamanda çalışma alanımızla ilgili aklımıza birçok soru getirmektedir.

Öncelikle biz sorularımızı "edebi kültür"ün unsurları üzerinden sorduk ve bu sorulardan hareket ederek Selanik'te meydana gelen hadiseleri çözümlenmeye çalıştık. Evet, dil kültürün taşıyıcısıdır. O zaman Selanik'te oluşan kültürü arayacağımız yer yazın dünyasına ait mahsuller; bu mahsullerin üretildiği mekânlar, cemiyetler ve şahısların yetiştiği, toplandığı kurumlar, ortamlardır. Matbaalar, okullar, süreli yayınlar, cemiyetler ve bu unsurların merkezindeki şahıslar ve bu şahısların ürünleri hep dönemin kültürünü ortaya koymak açısından güçlü birer göstergedir. Bütün bu araştırmaların odağındaki ve özellikle araştırmamızda merakımızın toplandığı soru, Selanik şehrine özel olan nedir ki Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda bu şehir en önemli olayların ve şahısların merkezi olmuştur?

Selanik, II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine muhalefet yapan tek merkez gibidir ve bu nedenle Abdülhamit'e ve yönetimine karşı olan her anlayışı da kendine çekmiştir. Yine muhaliflerin toplandığı merkez olan İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik'te kurulmuştur. Ancak bu cemiyet Selanik'te kurulmadan önce İstanbul'da kurulmaya çalışılmış fakat Abdülhamit'in gözünden kaçmamış ve mensuplarının bir kısmı hapsi

boylamış bir kısmı da yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra cemiyet, faaliyetlerine yurtdışına kaçan mensupları sayesinde Paris'te devam etmiştir. En sonunda da Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmiştir ve İTC adını almıştır. İşte burada bir can alıcı soru daha akla geliyor: O kadar maddî ve manevî desteği arkasına alan o kadar kuvvetli isimleri bünyesine toplayan İttihat Terakki Cemiyeti, İstanbul gibi büyük bir merkezde değil de neden Selanik'te başarıya ulaşmıştır?

Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurulması başta olmak üzere 1908 Devrimi, Genç Kalemler/Yeni Lisan ve Yeni Hayat Akımı ve 31 Mart Olayı'nı bastırmak için toplanan Hareket Ordusu gibi Selanik'te gerçekleştirilen birçok olayın arkasında hep onlar vardır. Yine Selanik'in modern ortamlarında, Avrupaî kulüplerinde, gizli mason örgütlerinde, sosyalist ve feminist faaliyetlerde, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde, konferanslarda, süreli yayınların çıkarılmasında ve bu yayınların yazı heyetlerinde hep Jön Türkler vardır. Selanik'te gerçekleştirilen bunca faaliyetten sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yoldaki hemen hemen bütün faaliyetlerin içinde de yine Selanikli Jön Türkler vardır. Başta Atatürk olmak üzere Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa gibi askeri ve politik isimler; Ziya Gökalp, Ö. Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Fazlı Necip, Kazım Nami gibi yazın dünyasına ait isimler Selanik ortamlarında yetişmiş ve ülkenin geleceğinde etkili olmuşlardır. İşte en önemli sorulardan biri de şu ki Selanik şehri bütün bu şahsiyetleri nasıl yetiştirmiştir? Mesela İstanbul gibi kültür başkenti olan ve imkânlarıyla Selanik'ten çok ilerde olan bir şehir varken neden bu kadrolar Selanik'te yetişmiştir?

Yine dikkat çeken noktalardan biri de Genç Kalemler/Yeni Lisan Hareketi'nin Selanik'te neşet etmesidir. “Yeni Lisan” sözü Selanik'te Genç Kalemler dergisiyle bir davaya dönüşmeden önce de “dilde sadeleşme, sade Türkçe, Türkçe şiirler, Türkçe hikâyeler” gibi tabirlerle ve “Şinasi, Namık Kemal, Muallim Naci, Şemsettin Sami gibi isimlerle sık sık gündeme gelmiştir. Evet, o kadar önemli isimle, kuvvetli yayın organlarıyla ve aktif kültür ortamlarında temsil edilmesine rağmen –ilginçtir- Yeni Lisan bir dava şeklinde ancak Selanik'te, kendinden önceki yayınlara göre oldukça zayıf bir dergi olan Genç Kalemler'de ortaya çıkmıştır. İşte burada da sorulması gereken bir soru daha ortaya çıkıyor: O kadar önemli isimle ve yayınlara İstanbul gibi bir ortamda temsil edilen Türkleşme ve Türkçeleştirme faaliyetleri nasıl oluyor da Selanik'te, İstanbul'a nazaran sığ, tecrübesiz bir kadro ve daha az imkânlarla başarıya ulaşmıştır?

Selanik, bu şehri Jön Türkler “Kâbe-i Hürriyet, Mehd-i Hürriyet” tabirleriyle kutsayacak kadar değerli bir noktaya koymuşlardır. Peki, Selanik bu kutsamayı hak etmiş midir? veya “Selanik, hangi özelliğiyle bu kutsanmayı hak etmiştir? Şehirler vardır dünyada Kudüs gibi farklı dinlerin hatırasını bağrında taşıdığından yine birçok milletin gözdesi olmuştur. Şehirler vardır dünyada Mekke gibi Kâbe’yle birlikte birçok kutsal bağrında taşıdığından Müslümanlarca çok önemlidir ve her yıl milyonları kendine çekmektedir. O zaman Selanik’i dünyanın en kutsal mekânları ve şahısları eşitleyecek kadar değerli yapan nedir?

Yukarıda sorduğumuz soruları Selanik için artırabiliriz. Selanik’te meydana gelen nerdeyse her olay, Türkiye Cumhuriyeti yolunda olan Osmanlı için yeni bir adımın tohumlarını ihtiva ettiği gibi bir devin yıkılışına giden yolu da ihtiva etmektedir. Bu nedenle aslında Selanik’le ilgili her mesele merak edilmekte ve bu meraktan dolayı mutlaka içinde bir soru taşımaktadır. Selanik Yeni Türkiye’ye giden yolun kavşağında yer almıştır.

C. Yöntem

Türk tarihi, siyaseti ve edebiyatında önemli olayların merkezinde yer alan Selanik’in kültürel edebî ve kısmen de siyasî ağırlığını belirlemek için yaptığımız çalışmamızda kullandığımız yöntem; olayların, kurumların ve şahısların fotoğrafını çekmektir. Öncelikle On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine ve yirminci yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran Selanik’te yaşanan olayları anlamlandırabilmek için albümün tamamını görmek gerektiğini düşünerek olayların merkezindeki kurumları, cemiyetleri ve şahısları fotoğrafladık ve bütünüyle bir Selanik albümü oluşturmaya çalıştık.

Aslında çalışmamızda kullandığımız yöntemi başlangıçta kendimiz belirlemedik. Selanik üzerine yapılmış çalışmaları veya Selanik’ten bahseden çalışmaları incelediğimizde yöntemimizde oluşmaya başlamıştır. Öncelikle Türkçede Selanik üzerine yapılmış müstakil bir çalışma yoktur. Selanik üzerine yapılan müstakil çalışmalar çeviri eserlerdir. Bu çeviri eserlerin genelinde yine yabancı kaynaklar kullanılmıştır. Mesela Selanik’te faaliyet gösteren konsolosların, Alliance İsrailite gibi okulların veya yabancılara ait gizli veya açık kulüp ve örgütlenmelerin arşivleri, Selanik’te Türkçe dışındaki dillerde yayımlanan süreli yayınlar bu kaynakların bazılarıdır. Türkçede yapılan çalışmalar ise ya bir kitap içerisinde bir bölüm ya da Selanik’teki her hangi bir kuruma veya şahsa

odaklanmış çalışmalardır. Bu çalışmaları inceledikten sonra Selanik’le ilgili öncelikle dağınık halde bulunan bilgileri toplayan ve büyük oranda Osmanlı arşivlerine, Türkçe kaynaklara dayanan bir çalışma yapmak gerektiğini düşündük. Bu çalışmaya en uygun yöntemin de fotoğraflama yöntemi olduğunu düşündük. Böylece çalışma bittiğinde elimizde Türklerin hâkimiyeti dönemindeki Selanik’i büyük oranda Türkçe kaynaklara dayanarak gösteren bir albüm olacaktır.

Elbette bu albümde yer alan fotoğrafları özellikle yabancı kaynaklarla karşılaştırabilirdik. Mesela Türkçe yayınlanan bir gazetede haber, Rum ya da Yahudi gazetelerinde veya herhangi bir konsolos arşivinde nasıl ele alındığını karşılaştırarak verebilirdik. Ancak bu çalışmaları yapabilmek için öncelikle Türklerin Selanik’teki kültürel varlığının belirlenmesi gerektiğini düşündük. Yine çalışmamızdaki herhangi bir başlığı detaylandırmak da mümkündür. Mesela mason locaları, sosyalist faaliyetler veya süreli yayınların herhangi biri tek başına çalışılabilecek detaylara sahiptir. İşte bizim tezimiz bu noktada çalışmalar yapacak olanlara kapı aralayacak bir yöntemi esas almıştır ve Selanik’i bütün edebî ve kültürel unsurlarıyla ortaya koymaya çalışmıştır.

Selanik albümünü oluştururken en çok zorlandığımız noktalardan biri her bölümün ve bölüm içerisindeki başlıkların diğer bölümlerle ve bölüm içindeki başlıklarla olan ilişkisidir. Mesela İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi bir şahıs aynı zamanda mason locası üyesi hem sosyalist bir faaliyetin içinde hem de herhangi bir okulun veya süreli yayının tahrir heyetinde yer alabilmiştir. İşte bu karmaşık ilişkiler ağı içinde herhangi bir durumun net fotoğrafını çekmek zorlaşmaktadır. Buna rağmen biz fotoğrafları çekmeye devam ettik. Çünkü farklı fotoğrafların içinde aynı şahıslar veya nesnelere olsa da her fotoğraftaki anlam farklıdır.

D. Araştırma

Dünya literatürüne bakılınca Selanik üzerine yapılmış birçok çalışmayla karşılaşılır. Bu konuda sadece 1987 yılında yapılmış bir bibliyografya çalışmasına bakmak yeterlidir sanırım. Bahsi geçen “Selanik Bibliyografyası”, üç yüz sayfadan ve 3350 maddeden oluşmaktadır.² Bu çalışmaların çoğunluğu “Roma ve Bizans Selanik”i hakkında olmakla

² Meropi Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri SELANİK (1830-1912)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.18. Anastasiadou’nun burada bahsettiği eserin tam künyesi şöyledir: Konstantinos Hacopoulos, *Vivliografia tis Thessalonikis, Koinonikos, Oikonomikos ke Politikos Vios, Tehni ke*

birlikte Selanik'in Osmanlı dönemini inceleyen eserlerin sayısı da azımsanamaz. Bununla birlikte Osmanlı dönemini inceleyen eserler deyince Türkler/Müslümanlar üzerine yapılmış müstakil bir çalışmadan bahsettiğimiz sanılsın. Bu eserlerde hâkim unsur Osmanlı'dan/Türklerden bahsedilmekle birlikte çıkış noktası ya Yahudiler ya Rumlar ya da diğer milliyetlerdir. Bunun yanında çoğu zaman kaynaklar; Osmanlı'ya ait belgeler değil yabancı unsurlara ait arşivler, belgeler veya ürünlerdir. Yine bu çalışmalar “edebî kültür” odaklı değil şehircilik üzerine yapılmış çalışmalardır.

Selanik üzerine yapılan çalışmaların en azı Türkler tarafından yapılanlardır. Daha önce de değindiğimiz gibi Türkiye'de yapılan çalışmalarda Selanik'ten ya bir bölümde ya da sadece bölüm içerisinde bir başlık altında bahsedilmiştir. Mesela Tevfik Fikret'in, İstanbul'daki ansürden kurtulmak için Selanik'te yayımlanan *Mütalaa* dergisinde yazı yazdığı söylenir. Bu bilgi neredeyse her kaynakta tekrarlanmıştır. Ancak kimse *Mütalaa* dergisinin içeriğine bakmamıştır. Evet, Tevfik Fikret *Mütalaa*'da yazmıştır ancak bu yazı faaliyeti düzenli ve dikkate değer sayıda ve nitelikte olmadığı gibi üstelik daha önce yayımlanmış şiirlerini ihtiva etmektedir. Bu nedenle Türkiye'de yapılmış çalışmalar birincil kaynaklardan hatıralara dayanarak tekrar eden bilgilerdir. Bu nedenle de tatmin edici değildir.

1. Selanik Şehri

Selanik'in yapısıyla başka bir ifadeyle maddî görünümüyle ve imkânlarıyla alakalı bilgilere öncelikle Selanik'te yayımlanan süreli yayınlar taranarak ulaşabiliriz. Selanik'te yayımlanan her gazetede (*Asır*, *Zaman* vb.) mutlaka Selanik sayfası vardır. Bu sayfalar tarandığında Selanik'le ilgili birçok bilgiye ulaşılabilir. Biz daha çok tespit ettiğimiz başlıkları süreli yayınlarda doğrulamaya çalıştık.

Selanik şehri üzerine yapılan çalışmaların çoğu yabancı kaynaklardır. Bu anlamda en derli toplu çalışmayı, kendisi de Selanikli olan Meropi Anastassiadou yayımlamıştır.³ Selanik'in Tanzimat dönemini (1830-1912) inceleyen eser, bu anlamda hem bizim çalışmamızla aynı dönemi ele almış hem de bizim çalışmadığımız ancak Selanik

Politismos (Selanik Bibliyografyası, Toplumsal, Ekonomik ve Politik Yaşam, Sanat ve Uygarlık), Balkan Araştırmaları Enstitüsü, Selanik 1987, 289 s.

³ Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri SELANİK (1830-1912)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

ortamlarını ve imkânlarını büyük oranda etkileyen modernleşme çizgisini ve değişimi vermiştir. Bu anlamda Anastassiadou'nun eseri bizim çalışmamızı desteklemektedir.

Şehrin nüfusu için ilk kaynağımız salnamelerdir.⁴ İkinci kaynağımız yabancı eserlerdir. Bu çerçevede Mark Mazower'ın *Selanik: Hayaletler Şehri, Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)* adlı eseri farklı etnik grupları ele alması yönüyle epey kapsamlıdır.⁵ Bunun dışında Selanik şehrini Yahudiler çerçevesinden ele alan kaynaklardan olan Gilles Veinstein'ın eseri⁶ Selanik'e ve şehrin yaşantısına ait önemli bilgiler içermektedir. Bu kaynaklardan sonra en fazla bilgiyi içeren çalışmalar ise Selanik'e Sabetayistlerin gözünden bakanlardır. Marc David Baer'in Türkçeye çevrilmiş eserinin⁷ dışında kendi de bir Sabetayist olan Ilgaz Zorlu'nun eseri⁸ ve yine Sabetayistlere ait, Selanik'te açılıp İstanbul'da faaliyetine devam eden Terakki ve Feyziye Okullarını konu alan eserler⁹ de hem Selanik hakkında hem de Selanik'te farklı bir özellik gösteren Avdetî cemaati/kimliği hakkında bilgiler içermektedir.

Burada saydığımız eserler Selanik'in modernlik çizgisini verdiği gibi özellikle yirminci yüzyılın başlarında hızlanan Balkanlardaki milliyetçi hareketleri ve bu hareketler sonucunda meydana gelen çatışmaları da vermiştir. Bu çatışmalar Selanik'te meydana gelen birçok olayı etkilemiştir. Çünkü silahlı faaliyetler şehrin diğer alanlarında farklı mücadeleleri tetiklemiştir. Mesela eğirim, mimari, nüfus vb. alanlarında Selanik'te yaşayan farklı milliyetler üstünlük kurma derdine düşmüştür. Yani Selanik'in nüfusunu oluşturan bileşenlerden her biri Selanik'in hâkimi benim demek için çalışmış ve bu çalışma da Selanik'in çehresini sürekli değiştirmiştir.

2. Okullar

Selanik'teki okullar hakkında yapılmış özel bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak Selanik salnamelerinde okulların neredeyse tamamı hakkında bilgi yer almaktadır.

⁴ Selanik şehri üzerine yirmi adet salname yayımlanmıştır. İlki 1871 (1281 H.) yılında sonuncusu 1909 (1325 H.) yıllarına aittir.

⁵ Mark Mazower, *SELANİK: HAYALETLER ŞEHRİ, Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (Çev.: Gül Çağla Güven), YKY, İstanbul 2007.

⁶ Gilles Veinstein, *Selânik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanlar'ın Uyanışı*, (Çev. : Cüneyt Akahın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

⁷ Marc David Baer, *Selanikli Dönmeler, Yahudilikten Dönenler, Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler*, (Çev. : Sevinç Kayır), Doğan Kitap, İstanbul 2011.

⁸ Ilgaz Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim*, Belge Yayınları, İstanbul 1999.

⁹ Mert Sandalcı, *Feyz-i Sibyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri Tarihi*, Feyziye Mektepleri Vakfı, İstanbul 2005; Mehmet Ö. Alkan, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000*, Terakki Vakfı, İstanbul 2003.

Salnamelerde okulların kuruluşu, öğretmen kadroları ve okutulan dersler gibi bilgiler yer almaktadır. Bunun yanında yukarıda isimlerini andığımız “Terakki” okulları hakkında Mehmet Ö. Alkan’ın ve “Feyziye” okulları hakkında Mert Sandalcı’nın yaptığı çalışmalar hem bu okullar hakkında ayrıntıları ortaya koymuş hem de Selanik’in o dönem eğitimi hakkında bilgi vermiştir. Bu çalışmalardan Feyziye okulları üzerine yapılan daha erken dönemli bir çalışma da Mustafa E. Elöve tarafından yapılmıştır.¹⁰ Mert Sandalcı’nın eseri buradaki bilgileri de içermekle birlikte Elöve’nin çalışmasında da dikkati çeken ayrıntılar yer almaktadır. Burada bahsettiğimiz çalışmalar dışında Selanik’teki okullardan çeşitli kaynaklarda, satır aralarında ve kısa bölümler halinde bahsedilmiştir.

Selanik’teki okullar hakkında bilgilere, bir de daha çok Atatürk’le meşhur olan Şemsi Efendi ve onun kurduğu Şemsi Efendi Mektebinden bahseden kitaplardan ulaşabiliriz. Salnamelerde Şemsi Efendi Mektebi hakkında bir bilgiye rastlamadık. Atatürk’ten bahseden veya Selanik eğitiminden bahsedenlerin ilk konuları elbette Şemsi Efendi’dir. Bu anlamda Şemsi Efendi’nin Osmanlı’daki ilk özel okulu açtığı bilgisini tartışan ve Hüseyin Şimşek tarafından kaleme alınan makale dikkat çekicidir.¹¹

Okullar için en önemli kaynak ise Selanik’te yayımlanan süreli yayınlardır. Süreli yayınların, özellikle dergilerin birçoğunun okuyucu kitlesi ve yazarları okullardaki talebeler ve öğretmenlerdir. Bu nedenle süreli yayınlarda okulların faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler de bulunabilir.

3. Cemiyetler

Selanik dendiğinde akla ilk gelen cemiyet, elbette İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni doğrudan veya dolaylı olarak konu edinen kitapların hepsi Selanik’ten mutlaka bahsetmiştir veya bahsetmek zorunda kalmıştır. Bu konuda bir bibliyografya çalışması yapılması durumunda çok sayıda eserin bulunduğu görülecektir ancak şunu baştan belirtelim ki İttihat ve Terakki’yi merkeze alan çalışmaların hepsinde Selanik kısmı hep zayıf kalmış ve başka eserlerden yapılan aktarmalarla geçirilmiştir. Bu nedenle burada, yapılan çalışmalarını peş peşe sıralamayacağız. Sadece çalışmamızda en çok yararlandığımız kaynaklara değineceğiz.

¹⁰ Mustafa E. Elöve, *Bir Demet Işık(Feyziyenin Yükseliş)*, Feyziye Mektepleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

¹¹ Hüseyin Şimşek, “Osmanlı Devletinde Özel Okullar ve İlk Türk Özel Okulunun Tarihçesine Dair Yeni Bilgiler”, *Bilig*, Numara 68, Y. 2014, s. 209-228.

Bu konuda en çok yararlandığımız kaynakların başında Necmettin Alkan'ın *Selanik'in Yükselişi*¹² başlıklı ve Sina Akşin'in *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*¹³ başlıklı çalışmaları gelmektedir. Bunun dışında daha çok birincil kaynakları esas aldık. Yine Türkiye'de kurulan siyasî partiler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti/Partisi hakkında da kapsamlı bir çalışmaya imza atan Tarık Zafer Tuna'ya¹⁴ da Selanik kısmını fazla detaylandırmamıştır.

Selanik'te, İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle alakalı olmakla birlikte “Yeni Lisan/Yeni Hayat” için ayrı başlık açmalıyız. Şunu baştan söyleyelim ki İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi Yeni Lisan/Yeni Hayat projesi de Selanik'te doğmuş, ardında İstanbul'a taşınmıştır. Bu nedenle bu konuları merkeze alan çalışmalar, mutlaka bu cemiyetlerin Selanik ayağından bahsetmişlerdir ancak daha çok İstanbul ayağı üzerine odaklanmışlardır.

Bu anlamda “Yeni Lisan” davasını ele alan kaynakların başında Ağâh Sırrı Levend'in “Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri”,¹⁵ Yusuf Ziya Öksüz'ün *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*,¹⁶ Nüzhet Haşim'in *Milli Edebiyata Doğru*¹⁷ başlıklı eserleri gelmektedir. Özellikle bu eserlerden Nüzhet Haşim'in kaleme aldığı eser, döneme ve şahıslara tanıklık yapmış olmasından dolayı önemlidir. Yine Yeni Lisan Hareketi'nin yüzüncü yılı anısına yapılan sempozyumun bildirileri¹⁸ de bu anlamda önemli kaynaklar arasındadır.

Mason localarıyla alakalı en dikkati çeken çalışma, Paul Dummont'un “XX. Yüzyıl Başlarında Selanik'teki Fransız Obedyansına Bağlı Fran Masonluk”¹⁹ başlıklı çalışmasıdır. Bunun yanında mason localarının İttihat ve Terakki ile ilişkileri nedeniyle yukarıda adı geçen eserlerde de Selanik'te faaliyette olan mason localarıyla alakalı bilgiler bulunabilir. Mason localarıyla ilişkileri olan ve Selanik'in modern yüzünü oluşturan kulüpler hakkında en kapsamlı bilgiyi yine Meropi Anastassiadou ve Gilles Veinstein vermiştir.

¹² Necmettin Alkan, *SELANİK'İN YÜKSELİŞİ, Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilâli*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

¹³ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2011.

¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

¹⁵ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Dil Derneği Yayınları, Ankara 2010.

¹⁶ Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

¹⁷ Nüzhet Haşim, *Milli Edebiyata Doğru*, (Haz. : Recep Duymaz), Akademik Kitaplar, İstanbul 2013.

¹⁸ Hülya Argunşah, Oğuzhan Karaburgu, *100. Yılında Yeni Lisan Hareketi ve Millî Edebiyat Çalıştayı Bildirileri*, Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul 2011.

¹⁹ Paul Dummont, *XX. Yüzyıl Başlarında Selanik'teki Fransız Obedyansına Bağlı Fran Masonluk*, (Çev. : Rifat İnel), Yenilik Basımevi, İstanbul 1985.

Kadın cemiyetleriyle alâkalı Selanik üzerine yapılmış müstakil bir eser olmamakla beraber Osmanlı Devleti'ndeki kadın hareketlerini inceleyen eserlerde Selanik'teki kadın faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bu anlamda bakılacak çalışmalar, Serpil Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi*,²⁰ Şefika Kurnaz'ın *Osmanlı Kadınının Yükselişi ve Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*²¹ başlıklı çalışmalarıdır. Bu çalışmalardaki bilgilerin sınırlı olduğunu da belirtelim.

Sosyalist anlayışla kurulan dernekler üzerine müstakil bir çalışma olmamakla beraber şahıslar ekseninde yapılan çalışmalar bu noktada doyurucu bilgiler vermektedir. İ. Arda Odabaşı'nın Rasim Haşmet Bey'i merkeze koyarak Selanik'teki sosyalist etkiyi, kurulan cemiyetleri ve bunlar etrafında oluşan faaliyetleri anlattığı eseri sadece bu konuda değil İttihatçı çevreleri anlatması bakımından da önemli bir kaynaktır. Bunun yanında Avram Benaroya'yı ve faaliyetlerini ele alan Emre Polat da Selanik'teki sosyalist çevreyi büyük ölçüde vermiştir. Bu müstakil çalışmalarla birlikte şehir üzerine yazılan çalışmalarda da mutlaka şehri derinden etkileyen işçi eylemlerinden, grevlerden ve dolayısıyla sosyalist faaliyetlerden ve cemiyetlerden mutlaka bahsedilmiştir.

Selanik'te faaliyet gösteren tarikatlar üzerine bir çalışma olmadığı gibi bazı tarikatlarla ilgili çalışmalarda bölük pörçük bilgiler bulunabilir. Bu anlamda kendinden bahsettirecek bir eser bulmak mümkün değildir. Bütün bunlardan sonra Selanik'in diğer inceleme alanları gibi cemiyetler başlığı konusunda da orijinal bilgilere süreli yayınlardan ulaşabiliriz.

4. Süreli Yayınlar

Süreli yayınlar, aslında Selanik için çok iyi birer kaynaktır ancak araştırmalarımız esnasında gördük ki Selanik'te yayımlanan gazete ve dergilerin birçoğu tespit edilmemiş ve çalışılmamıştır. Bu nedenle süreli yayınları bir kaynaktan ziyade incelenecek bir malzeme olarak kullandık. Süreli yayınlara ayırdığımız bölüm dışında ise bu yayınlardan elde ettiğimiz bilgileri ilgili yerlerde kullandık. Yani Selanik'te yayımlanan süreli yayınlar hem incelenecek bir malzeme hem de kaynak oldular.

²⁰ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2010.

²¹ Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013; Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

Sürelî yayınlar hakkında yapılmış az sayıdaki çalışmalar *Asır* gazetesi²², *Kadın*²³ ve *Gonca-i Edeb*²⁴ dergileri üzerinedir. Bu çalışmalarını öncelikli olarak belirtmemdeki neden bu çalışmaların, inceledikleri dergileri bütün yönleriyle ortaya koyan kapsamlı çalışmalar olmalarındandır. Bunların yanında *Çocuk Bahçesi* ve *Bahçe*²⁵ dergileri hakkında çalışmalar mevcuttur. Özellikle *Çocuk Bahçesi* üzerine yapılan çalışmalar, genellikle dergide gerçekleşen “Türkçe Şiir” tartışması²⁶ üzerinedir. Bu çalışmalara ek olarak önce Drama’da yayımlanan sonra Selanik’e taşınan *Kâinat* gazetesi²⁷ hakkında da bir çalışma mevcuttur.

5. Şahıslar

Selanik üzerine bütüncül bir çalışma yapılmamış olsa da Selanik çevrelerinde öne çıkan şahıslar üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda elbette en öncelikli isim, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’tür. Atatürk üzerine yazılmış eserlerin hemen hemen hepsinde Selanik’le ilgili kısım üç aşağı beş yukarı aynıdır ancak Atatürk’ün Selanik yaşamı hakkında detaylı bilgi veren ve bu vesileyle de Selanik’te yaşayan kişilere ve yaşanan olaylara da kaynaklık yaptığı için en çok faydalandığımız eser, Hristos K. Hristodulu’ya aittir.²⁸ Yine şahıslar üzerine yapılan ve çalışmamızda en çok faydalandığımız eserlerin başında daha önce de adı geçen İ. Arda Odabaşı’nın Rasim Haşmet üzerine yaptığı çalışma gelmektedir.

Selanik ortamlarına hem isimleriyle hem de faaliyetleriyle büyük katkılar sağlayan Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp isimleri etrafında yayımlanan eserler de hem bu şahıslar için hem de Selanik için birer kaynak olmaktadır. Bu isimlerden Ö. Seyfettin üzerine Tahir

²² Türkmen Parlak, *Yeni Asır’ın Selanik Yılları “Evlâd-ı Fatihan Diyarları”*, Yeni Asır Yayınları, İzmir 1986.

²³ Fatma Kılıç Denman, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, Libra Kitap, İstanbul 2009.

²⁴ Şeyda Aysun Oğuz-Sevengül Korkmaz, *Selanik’te Osmanlı Matbuatı: GONCA-İ EDEP*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009.

²⁵ Asiye Demir Uraz, Bahçe Dergisindeki Edebî Eleştiri ve Polemik Yazılarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı, Afyon 2013; Celal Aslan, “Bahçe Dergisi (1908-1910)”, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873218.pdf>; Fazıl Gökçek, “Çocuk Edebiyatı Alanında Öncü Bir Yayın: Çocuk Bahçesi”, <http://www.kalem.biz/yazi.asp?islem=yazidetay&id=1849&db=3&konusu=%C7OCUK%20EDEB%DDYA%20ALANINDA%20%D6NC%DC%20B%DDR%20YAYIN:%20%C7OCUK%20BAH%20C7ES%DD>.

²⁶ Abdullah Uçman (Haz.), *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*, Kitabevi, İstanbul 1997.

²⁷ İsmail Arslan, *Balkan Savaşlarının 100. Yılı Anısına Elveda Rumeli Merhaba Rumeli*, Kitapyayınevi, İstanbul 2013.

²⁸ Hristos K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, (Çev. : Burcu Yamansavaşçılar), Telos Yayınları, İstanbul 2008.

Alangu'nun²⁹, Ziya Gökalp üzerine ise Mehmet Emin Erişilgil'in³⁰ yaptığı çalışmalar, hem şahısların Selanik yaşamları hakkında hem de Selanik çevreler hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Selanik'in kültürel ortamlarına ışık tutan ve hakkında araştırma yapılmış öne çıkan isimlerden ikisi de Fazlı Necip ve Emine Semiye Hanım'dır. Fazlı Necip üzerine İbrahim Şahin'in yaptığı çalışma³¹ hem F. Necip hakkında en kapsamlı bilgileri sunmakta hem de Fazlı Necip'in eserlerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Emine Semiye hakkında yapılmış iki çalışma³² da hem Emine Semiye'nin Selanik yaşamı hakkında en geniş bilgileri içermekte hem de Semiye Hanım'ın Selanik'teki faaliyetleri vesilesiyle bazı cemiyetlere, süreli yayınlara ve okullara dair bilgiler içermektedir. Yine Şevket Süreyya Aydemir'in, Enver Paşa³³ üzerine yaptığı çalışmanın birinci cildi de Selanik'le, İttihat ve Terakki ile ilgili bilgiler içermektedir.

Yukarıda sıraladığımız müstakil çalışmalara ek olarak özellikle Selanik'te yaşamış ve buranın ortamına katkıda bulunmuş şahısların kısa biyografilerine ulaştığımız ansiklopedik tarzda çalışmalar bulunmaktadır. İbnül Emin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*, İhsan Işık'ın *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan *Osmanlılar Ansiklopedisi* ve *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Seyit Kemal Karaalioğlu'nun *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*, Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* adlı çalışmalar bu anlamda önemli başvuru kaynaklarıdır.

Bütün bu kaynaklardan sonra en orijinal bilgileri ise Selanik'te yayımlanan süreli yayınlardan, Selanik salnamelerinden elde ettik. Şahısların gazete ve dergilerde yayımladıkları yazıları da elde ettiğimiz sayılardaki kısmıyla sıralamaya çalıştık. Böylece şahısların Selanik yaşamlarıyla birlikte Selanik matbuatındaki serüvenlerini de vermiş olduk.

²⁹ Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, YKY, İstanbul 2010.

³⁰ Mehmet Emin Erişilgil, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, (Haz. : Aykut Kazancıgil, Cem Alpar), Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, Ankara 2007.

³¹ İbrahim Şahin, *Selanikli Fazlı Necip: Hayatı ve Eserleri*, Bilge Yayınları, Ankara 2004.

³² Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü: EMİNE SEMİYE*, *Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008; Kadriye Kaymaz, *Gölgedeki Kalem Emine Semiye, Bir Osmanlı Kadın Yazarının Düşünce Dünyası*, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

³³ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, C. 1 (1860-1908), Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

E. Kaynaklar

Aslında bu çalışmaya başladığımızda ilk amacımız, Selanik şehrinin bize sunacağı orijinal kaynaklara ulaşmaktı. Yaklaşık bir buçuk yıl kaldığım Selanik'te, bu amaçla kütüphane ve arşivlerde Osmanlı Selanik'ine ait izleri araştırdım ancak yeterli kaynağa ulaşamadım. Bu bağlamda kendisi de Selanikli olan Meropi Anastassiadou, Selanik'te yaptığı çalışmalar esnasında karşılaştığı sıkıntıyı şu şekilde anlatır:

Aristo Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde Osmanlı döneminde yayımlanmış yalnızca Yunanca gazeteler vardır. Kütüphane fişlerinde hiçbir Türkçe, Bulgarca ya da Yahudi-İspanyol eser adı yer almaz. Bu, sıradan bir rastlantı mıdır yoksa şehrin geçmişinde 'başkaları'na ait tüm izleri silme arzusunun bir sonucu mudur? Doğrusu, yanıtın pek önemi yok. Gerçek şu ki kimi zaman Selanik'i Selanik'ten çok Kudüs'te ya da İstanbul'da aramamız gerekiyor.³⁴

Evet, Anastassiadou haklıdır ama eksik söylemiştir. Selanik'i yalnızca İstanbul'da değil Erzurum'da, Ankara'da ve İzmir'de de aramak gerek.

1. Selanik Arşiv ve Kütüphaneleri

Selanik'te gidebildiğimiz araştırma merkezleri; Makedonya Tarih Arşivleri (Historical Archives of Macedonia), Selanik Tarih Merkezi (Kentro Historias Thessalonikis), Belediye Kütüphanesi (Municipal Library), Balkan Araştırmaları Enstitüsü (Institute For Balkans Studies) ve Makedonya Araştırmaları Enstitüsü (Society For Macedonian Studies)'dür. Bunun dışında kütüphane görevlilerinden edindiğimiz bilgiye göre Selanik'te bulunan Osmanlı'dan kalma materyaller, "Makedonya Tarih Arşivleri"nde toplanmaya çalışılmıştır. Selanik dışında yaptığımız tek çalışma ise Yunanistan Millî Kütüphanesi'nin (National Library of Greece) katalogunun taranmasıdır.

Makedonya Tarih Arşivleri, Osmanlı Devleti'nin resmî evraklarını (kadı sicilleri, terekeme defterleri, belediyeye ve valiliğe ait çeşitli evraklar ve haritalar) içermektedir. Burada yaptığımız çalışmalar esnasında bulabildiğimiz tek şey *Mütalaa* dergisinin ilk elli sayısıdır. Makedonya Araştırmaları Enstitüsü'nde bulduğumuz Arap harfli eserleri de tozlu

³⁴ Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri SELANİK (1830-1912)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.32.

çuvallarla depodan getirdiler. Bunların kataloglamasına yardım ettim. Bunların çoğunluğu tıp ve hukuk ders kitaplarından oluşan yüz elli kadar eserdir. Ayrıca İstanbul baskılıydılar. Kısacası Türkiye kütüphanelerinde bulamayacağımız herhangi bir kaynağa rastlamadım.

Makedonya Tarih Arşivleri ve Makedonya Araştırmaları Enstitüsü dışındaki kütüphane ve arşivlerde ise Arap harfli tek nüshaya rastlanmamıştır.

2. Türkiye Kütüphaneleri

Selanik için yapılacak araştırma Selanik'te değil büyük oranda Türkiye'de yapılabilir. Türkiye'deki kütüphanelerde, Selanik üzerine araştırma yapıyorsanız beş merkez çok önemlidir. Birincisi Beyazıt Devlet Kütüphanesi bünyesinde bulunan ve Tokyo Üniversitesi'yle yapılan anlaşma gereğince de "Hakkı Tarık Us Collection" başlığıyla internette hizmet veren Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'dur. İkinci merkez elbette Millî Kütüphane, üçüncüsü ise Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi bünyesinde yer alan Seyfettin Özege Koleksiyonu, dördüncüsü İstanbul Belediye Kütüphanesi bünyesinde bulunan Atatürk Kitaplığı, beşincisi ise İzmir'deki Millî Kütüphane'dir. İzmir'deki Millî Kütüphane koleksiyonu içinde yer alan gazete koleksiyonları için kütüphanenin yaptığı süreli yayınları bir yerde toplama ve dijital ortama aktarma çalışması halen devam etmektedir. Buradaki kaynakların bir kısmına ulaşırsak da tamamına ancak çalışmalar bitince ulaşacağız.

3. Süreli Yayınlar

Selanik'te çıkan süreli yayınların sayısı oldukça fazladır. Hatta II. Meşrutiyet döneminde siyasî baskının çok olduğu zamanlarda, İstanbul'dan bazı yazarların Selanik gazetelerinde yazdıkları görülmektedir: Tevfik Fikret'in *Mütalaa* dergisinde yazması gibi. Selanik'te 1860-1912 yılları arasında yayımlanan, tespit edebildiğimiz 34 süreli yayın vardır. Bu süreli yayınlar Selanik için birinci dereceden kaynaktır. Bu süreli yayınlar toplu halde daha önce bir çalışmada yer almadığı için biz öncelikle bu yayınları tanıttık. Tabii ki tanıtmakla kalmadık bu yayınları kaynak olarak da ilgili yerlerde kullandık. Ancak şunu özellikle belirtelim ki Selanik'te yayımlanan süreli yayınların birçoğu tek başına bir çalışmaya hatta *Asır* gibi daha fazla koleksiyona sahip olanların da birden çok çalışmaya ihtiyaçları vardır.

Bizim incelediğimiz süreli yayınların hepsine Türkiye kütüphanelerinden ulaştık. Buradaki en büyük sıkıntı ise materyallerin farklı kütüphanelerde olmasıydı. Erzurum’da Seyfettin Özege Koleksiyonu, İstanbul’da Hakkı Tarık Us Koleksiyonu ve Atatürk Kitaplığı, İzmir’de Millî Kütüphane ve Ankara’da yine Millî Kütüphane büyük oranda süreli yayınlara ulaşabileceğiniz merkezlerdir. *Tenvîr-i Efkâr* adlı yayın, İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesi’nde yer almaktadır ancak Atıf Efendi Kütüphanesi’nde bulunan materyaller, Süleymaniye Kütüphanesi bünyesinde toplanmış ve dijital ortama taşıma çalışması yapılmaya başlanmıştır. Şimdilerde bu çalışma devam ediyor. *Haftalık Risale-i Askeriye* adlı dergi ise Bursa İl Halk Kütüphanesi’nde yer almaktadır.

Süreli yayınların yer aldığı kataloglar hakkında en geniş kapsamlı çalışma ise Harun Duman tarafından yapılmıştır.³⁵ Bu çalışmada Selanik’te basılmış bütün süreli yayınların künyelerini bulunabilir. Ancak bu çalışma, kataloglar esas alınarak yapıldığından bazı hatalar içermektedir ne var ki bunlar çok büyük hatalar değildir.

4. Salnameler

1871/72-1909/10 yılları arasında, Selanik’te 23 salname yayımlanmıştır. Neredeyse her iki yılda bir yayımlanan salnameler, Selanik araştırmaları için bulunmaz bir kaynaktır. Türk Tarih Kurumu’nda, Atatürk Kitaplığı’nda, Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde, Millî Kütüphane’de ve Seyfettin Özege Kitaplığı’nda bazı ciltlerini bulabileceğiniz salnameleri koleksiyonlarında toplu olarak bulunduran bir kütüphaneye rastlamadık. Bu kütüphaneler dışında İslam Araştırmaları Merkezi’nden (İSAM), bu salnamelerin yirmisine PDF olarak ulaşabilmektedir.

Salnameler, bizim çalışmamıza; tarikatlar, matbaalar, süreli yayınlar, okullar, okul komisyonları, şahıslar, nüfus vb. konularda bilgiler sunmuştur. Bu salnamelerden biri de Hatice Oruç tarafından günümüz Türkçesine aktarılmıştır.³⁶

5. Hâtıralar

Selanik’le ilgili en önemli kaynakların başında döneme tanıklık yapmış şahısların yayımladıkları eserler ve hâtıralar gelmektedir. Selanik ortamlarını aydınlatacak hâtıra

³⁵ Harun Duman, *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Katalogu 1828-1928, I-III*, Enferyasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2000.

³⁶ Hatice Oruç, *1320 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selânik Vilâyet Sâlnâmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

tarzındaki eserlerin sayısı çok değildir ancak hatıralar her durumda etkili ve kullanışlı kaynaklardır. Öncelikle Selanik ortamları hakkında en fazla müracaat edilen kaynak, Ali Canip Yöntem'in verdiği bilgilerdir. Farklı yayınlarda birçok makale yazarak Selanik'te yaşadıklarını anlatan Yöntem'in bu makaleleri önce *Tarih ve Toplum*, *Yakın Tarihimiz* ve *Toplumsal Tarih* gibi dergilerde yayımlanmış daha sonra bir araya getirilmiştir.³⁷

Ali Canip'ten sonra hâtıra türündeki yazılarıyla Selanik ortamlarını aydınlatanların başında Kâzım Nami Duru³⁸, Fazlı Necip³⁹, Leskovikli Mehmet Rauf⁴⁰ ve İbrahim Temo⁴¹ gelmektedir. Bunlardan İbrahim Temo, Kâzım Nami ve Mehmet Rauf'un yazdığı eserler doğrudan İttihat ve Terakki ile alakalıdır. Fazlı Necip'in hatıralar ise eğitimden çetelere, toplumsal durumdan valilere ve modernleşme faaliyetlerine kadar geniş bir yelpazede bilgiler sunmaktadır.

Birinci ağızdan çıkan eserlerden biri de Moiz Kohen tarafından kaleme alınan günlüklerdir. Moiz Kohen, günlüklerinde⁴² İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden, mason localarından, kulüplerden ve bunlar arasındaki ilişkilerden bahsetmiştir ancak bu bilgilerin çok açık olmadığını belirtelim.

Yıldız Sertel'in, annesi Sabiha Sertel'in hatıralarını⁴³ kitaplaştırması da II. Meşrutiyet'in ilanından önce Selanik'in durumunu, Selanikli hanımların faaliyetlerini anlatması bakımından önemlidir. Yahya Kemal'in hatıralarında⁴⁴ ise Selanik çok kısa olarak geçer.

Döneme şahitlik etmiş fakat bunu hatıra türü yerine araştırma eseri şeklinde ortaya koyan yazarlar da vardır. Bu eserlerde de Selanik ortamlarına ve şahıslara ait bilgiler vardır. Ali Canip, Ömer Seyfettin hakkında,⁴⁵ Nüzhet Haşim, Yeni Lisan etrafındaki isimler

³⁷ Ali Canip Yöntem, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Tablet, Konya 2005.

³⁸ Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957.

³⁹ Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, *Rumeliyi Neden Kaybettik*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007.

⁴⁰ Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi?*, Alfa Arşiv, İstanbul 2013.

⁴¹ İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anılarım*, Atatürk'ü Niçin Severim?, Alfa Arşiv, İstanbul 2013; İbrahim Temo, Ahmet Rıza, *Biz İttihatçılar*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009.

⁴² Rifat N. Bali, *Bir Günah Keçisi: Munis Tekinalp*, C. 2, Libra Kitap, İstanbul 2012.

⁴³ Yıldız Sertel, *annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?*, Belge Yayınları, İstanbul 2001.

⁴⁴ Yahya Kemal, *Çocukluğum Gençliğim Siyâsî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2012.

⁴⁵ Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfeddin Hayatı-Eserleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947.

üzerine,⁴⁶ Kâzım Nami ayrıca Hüseyin Kâzım Kadri, Ziya Gökalp üzerine⁴⁷ çalışma yapmıştır. Bu anlamda Enis Tahsin Til'in gazeteciler üzerine⁴⁸ yaptığı çalışmada ise Selanik'te gazete çıkarmış Yunus Nadi'yi ve Fazlı Necip'i bulabiliriz.

⁴⁶ Nüzhet Haşim, *Milli Edebiyata Doğru*, (Haz. : Recep Duymaz), Akademik Kitaplar, İstanbul 2013.

⁴⁷ Kazım Nami Duru, *Ziya Gökalp*, İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965; Hüseyin Kâzım Kadri, *Ziya Gökalp'in Tenkidi*, (Haz. : İsmail Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul 1989.

⁴⁸ Enis Tahsin Til, *Gazeteler ve Gazeteciler*, (Haz. : İbrahim Şahin), Bilge Yayınları, Ankara 2004.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELANİK'E GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Selanik Adının Etimolojisi

Evliya Çelebi'ye göre "Selanik" şehrinin adı, Zekeriyya Peygamber zamanında yaşayan Feylekos Hakîm'e dayanmaktadır. Hazret-i Süleyman'ın oğlu Melik Racim zamanında ortaya çıkan ve Hazret-i Zekeriyya Peygamber'e iman eden Feylekos Hakîm, Rum diyarında büyük bir padişah olur. Hazret-i Süleyman'ın Selanik'te yaptığı yüksek köşk yerine Selanik Kalesi'ni, Hazret-i Muhammed'in dünyaya gelmesinden 898 sene önce yapar ve yönetimini büyük oğlu Selenik'e verir. Dolayısıyla şehrin adı Selenik'ten bozma Selanik olarak adlandırılmaktadır.⁴⁹

Yunan kaynaklarına göre "Selanik" adı, Makedonyalı Philip'in kızının adı Thessaloniki'den gelmektedir. Philip'in kızı, Büyük İskender'in kız kardeşiyle evlenen Kral Kassandros, karısını onurlandırmak için MÖ 316 yılında, eskiden Therma kasabasının⁵⁰ bulunduğu yerde kurduğu şehre onun adını (Thessaloniki) vermiştir.⁵¹

Selanik'in istilalarla farklı milletlerin eline geçmesi ve her daim koruduğu kozmopolit yapısı "Selanik" adının farklı söylenişlerine yansımıştır.⁵²

Thessaloniki olarak kurulan kente, Türkler *Selanik* adını vermişlerdi.
Komşu Bulgarlar ve Sırlar, *Solun* adını kullanırken İngilizcede *Salonica*,
Fransızcada *Salonique*, İtalyancada *Salonico* şeklinde anılmıştır. Kentin

⁴⁹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz. : Seyit Ali Kahraman), C. 1, 8. Kitap, YKY, İstanbul 2011, ss. 139-140.

⁵⁰ Selanik bölgesinde eskiden çok bulunan termal suların gelen addır. (O. Tafra, *Topographie de Thessalonique*, Paris, Geuthner, 1913, s. 5'ten aktaran Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik (1830-1912)*, (Çev. : Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 41.) Selanik Vilayeti Salnamesinde de aynı açıklama yapılmaktadır. Bunun yanında İskender zamanında Makedonya valisi olan Asntyanos'un oğlu Terma'nın isminin şehre verildiği bilgisi de aktarılmıştır. Bkz. *1322 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânîk*, On Sekizinci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1322 (1905-1906 M.), ss. 262.

⁵¹ Meropi Anastassiadou, a.g.e.,s. 41; Orhan Türker, *Selanik'ten Thessaloniki'ye-Unutulan Bir Kentin Hikâyesi 1912-2012*, SEL Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 15; Mustafa Balcı, *Selanik Düştü-Selanik'in Kaybediliş Öyküsü*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s. 9; Machiel Kiel, "Selânîk", *İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, s.352-357; *1322 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânîk*, On Sekizinci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1322 (1905-1906 M.), s. 262.

⁵² Mark Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri-Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (Çev. : Gül Çağla Güven), YKY, İstanbul 2007, s. 31.

İspanyol kökenli Yahudi nüfusu ise *Selaniko* veya *Saloniko* şeklini kullanmışlardır. 1912'den sonra Yunanlar Helenistik çağdaki eski adı olan ve Rumların kullanmakta olduğu *Thessaloniki* adını kullanmayı tercih etmişler ve kente resmi olarak *Thessaloniki* adını vermişlerdir. Yunanistan'da halk arasında kısaca *Saloniki* şeklinde de söylenmektedir.⁵³

Bunun yanında Evliya Çelebi Yahudilerin şehre Şelenik dediğini aktarır.⁵⁴ Araplar Salunik şeklinde söylemişlerdir.⁵⁵ Bütün bu farklı söyleyişler, Selanik'i yurt edinen her milletin yaşadığı yeri benimsemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de Selanik'te geçmişini olan her millet, diğer milletler ne derse desin, şehri kendine göre isimlendirmiş ve ısrarla bu şekilde kullanmaya devam etmiştir.

Şehrin adının farklı söylenmesinin yanında şehir, çeşitli özelliklerinden dolayı farklı lakaplarla da anılmıştır. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Yahudiler 140 yıldan fazla Selanik'e hâkim olduklarından Rum tarihçiler tarafından bu bölge, "Dar-ı Yahûd (Yahudi Diyarı)" olarak anılmıştır.⁵⁶ Yahudiler sonraki dönemlerde de az veya çok varlıklarını bu kentte sürdürmüşlerdir. "Selanik 'Evlâd-ı Fatihân' diyarı olarak da adlandırılır. Zira Rumeli'de Yörüklerin en yoğun bulunduğu yer Selanik ve civarıdır. Hatta Anadolu yörükleri beyi İstanbul'da oturduğu halde Rumeli yörükleri beyleri özellikle 'Evlâd-ı Fatihân' adını aldıktan sonra Selanik'te oturmuştur."⁵⁷ Hâkim milletlerden dolayı isimlendirilen Selanik şehri, İttihat ve Terakki'nin merkezi ve 1908 İhtilali'nin başladığı yer olması nedeniyle "Kâbe-i Hürriyet" veya "Mehd-i Hürriyet" olarak da adlandırılmıştır.⁵⁸ Bunun yanında Selanik şehri Yahudiler tarafından "yarı kutsal" bir kent olarak kabul edilmiştir. Onlara göre Selanik, "Balkanların Kudüs'ü" ya da "Jarusalem'i"dir.⁵⁹

⁵³ Orhan Türker, a.g.e., s. 15-16; Mark Mazower, a.g.e., ss. 31-32.

⁵⁴ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz. : Seyit Ali Kahraman), C. 1, 8. Kitap, YKY, İstanbul 2011, ss. 139-140.

⁵⁵ M. Tayyip Gökbilgin, "Selanik", a.g.e., C. 10, İstanbul 1990, s. 337.

⁵⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 140.

⁵⁷ M. Tayyip Gökbilgin, a.g.e., s. 344.

⁵⁸ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 36.

⁵⁹ Yahudiler, şehrin Yunanlılar tarafından zaptından sonra Yunanistan'a bağlanmayıp milletlerarası bir statüye kavuşturulması için uğraş vermişlerdir. (...) Hatta bu düşüncenin az biraz fiiliyata geçebildiği zamanlar da olmuş; 1915-18 arasında Salonikli terimi kullanılması düşünülmüş ve Birinci Cihan Harbi süresince Salonik pasaportu kullanılmıştır. Bkz. Mustafa Balcı, a.g.e., s. 18.

1.2. Coğrafi Yapısı ve Stratejik Önemi

Selanik'in bulunduğu bölge, Evliya Çelebi'nin anlattığına göre ilk defa Belkıs'ın dikkatini çekmiştir:

Süleyman Nebi emriyle rüzgâr Hz. Süleyman'ın tahtını havada götürürken Belkıs Ana bu Selanik şehrinin zemininden de hoşlanıp Selanik zemininin Yedikule adında hâlâ çınarlık olan yerde yine bir İrem köşkü yaptırır. Nice zaman Hazret-i Süleyman Selanik zemininde bütün insanlar, cinler, vahşi hayvanlar, kuşlar, peri ve devlerle sakin olurlar.⁶⁰

Evliya Çelebi'nin efsanevî anlatımı doğru olsa da olmasa da Selanik şehri yüzyıllar içerisinde güzelliği, zenginlikleri ve stratejik konumuyla gözde bir şehir olmuş ve bunun bedelini de istilalarla ödemiştir.⁶¹

“Kendi ismini taşıyan körfez kenarında, Vardar nehri ağzının 16 km doğusunda yer alır. Selanik'in son derece önemli olan coğrafi mevki, dağlık Balkan yarımadasını boydan boya kesen yolların düğüm noktasında bulunması ve aynı zamanda bu yolları işlek deniz ulaşımına bağlayan muhafazalı bir liman olması gibi özellikler arz eder. Sözü geçen yollardan biri Vardar vadisini takip ederek kuzeye doğru uzanır ve geçilmesi kolay bir eşiği aşarak kuzey istikâmetinde devam edip Morava vadisi üzerinden orta Tuna ovalarına (Macaristan) ulaşır. Diğer bir yol ise Adriyatik kıyısında Dıraç'tan (bugünkü Durus) başlayarak Makedonya gölleri havzasından Selanik'e gelir ve şarka doğru devam ederek Boğazlar bölgesine ulaşır.”⁶²

Selanik şehri çekiciliğinin bedelini ödediği yıllardan sonra uzun bir müddet Osmanlı egemenliğinde daha istikrarlı bir döneme kavuşmuştur. Yaklaşık beş asırlık bir sessizlikten sonra özellikle Osmanlı'nın zayıflamasıyla birlikte stratejik bir konuma sahip Selanik'te de işler değişmeye başlamıştır.

Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nda Makedonya olarak adlandırılan Selânik, Manastır ve Kosova vilayetleri ile Serez, Ohri, Üsküb ve Manastır kentlerini kapsayan Trakya ile Arnavutluk arasında güneyde Ege Denizi,

⁶⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 139.

⁶¹ Selanik şehrinin yaşadığı istilalar için bkz. Mark Mazower, a.g.e., ss. 37-38.

⁶² M. Tayyib Gökbilgin, “Selanik”, *MEB-İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, C. 10, ss. 337-349.

kuzeyde Sar dağları, batı da Ohri Gölü arasındaki bölgedir. Bu bölge Balkan ülkeleri, Avrupa ve Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ana rekabet ve çatışma bölgesi olmuştur. 1878-1914 arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun 'kuzeybatı' sorunu olarak gündemde kalmıştır. Bu bölge özellikle Bulgaristan ve Sırbistan için önemli bir deniz çıkışı sağladığından stratejik bir öneme sahiptir. Bunun dışında verimli tarımsal toprakları bölgeyi cazip kılan niteliklerin başındadır. Dönemin güç dengesine göre Makedonya'yı ele geçiren devlet bölgede denetim kurabilecek bir üstünlüğe erişecektir.⁶³

Bu nedenle yüzyıllarca istilalardan kurtulamayan Selanik, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında da devletlerarası çekişmelerin odağındaki şehirlerden biridir.

1.3. Yeryüzü Şekilleri ve İklimi

Selanik salnamesine göre Selanik şehrinin genelinde tüm sene boyunca ortalama/dengeli bir iklim hâkimdir. Yazın en sıcak zamanlarında sıcaklığın 39 dereceyi nadiren gördüğü, kışın ise yine nadir olarak sıfırın altında 5 dereceyi düştüğü belirtilmiştir. Mevsimler arasındaki bu denge, sıcaklık değerleri gün içerisinde de yani gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farklarında da vardır.⁶⁴ Salnamede verilen bu dengeli hava bilgisinin tersine Mazower, Selanik'te değişken bir havanın hâkim olduğundan ve değişken havanın şehrin ve şehirde yaşayan insanların üzerinde etkili olduğundan bahseder.

Avrupa ve Asya, Akdeniz ve Balkanlar arasında, iki iklim kuşağının ara yüzü olması, Selanik'i yıl boyunca son derece değişken hava basıncıyla etkiler. Ruhu bunaltan şiddetli kış yağmurları ve sisleri, 1930'larda bir melankolik modernistler kuşağının oluşumuna katkıda bulunmuştu. Vardar ovasından aşağıya esen ve günlerce süren sert kuzey rüzgârı, yangınları körükleyerek ve hepsini birer felakete dönüştürerek, kente, yüzyıllar boyunca insanın verebileceğinden çok daha ağır hasarlar verdi. Kötü bir yıl şiddetli kar yağışları getirebilir, hatta ara sıra körfezin buzlanmasına bile yol açabilir: Şubat 1770'te sıfırın altında hava sıcaklığı ardında, 'sokağın

⁶³ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 29.

⁶⁴Hatice Oruç, *1320 Sene-i Hicriyyesine Mahsûs Selânik Vilâyet Sâlnâmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, ss. 474-475.

ortasında donmuş birçok yoksul' bırakmıştı; 1960'larda, kar yığınları yukarı şehir ile aşağıdaki sokaklar arasında tüm trafiği kesmişti. Gene de, kent Akdeniz yazlarını da yaşar – görece az rüzgâr, pek az yağmur ve gündüzleri yüksek ısının getirdiği ağır koşullar öğleden sonraları körfezden esen meltemle biraz hafifler.⁶⁵

Selanik, denizden başlayarak gittikçe yükselen bir tepeye kurulmuştur. Bu doğal yapı Selanik şehrini daha cazip hale getirmiştir. Çünkü neredeyse şehirde yer alan bütün yapılar denizi görmektedir. Bunun yanında Selanik şehrinin art alanı da dünyanın en zengin tarım arazilerine sahiptir. Bu tarım arazileri de Selanik için başka bir cazibe alanıdır.

1.4. Nüfus

Selanik'in nüfusuna geçmeden önce Selanik, Selanik Sancağı ve Selanik Vilayeti ifadelerinin sınırlarını belirlemeliyiz. Osmanlı Devleti 1964 yılında yerel yönetimlerde yaptığı değişiklikle eyalet sisteminden vilayet sistemine geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin vilayetlerinden biri de Selanik Vilayeti'dir. Selanik, vilayet olmadan önce bölgede bulunan Selanik, Manastır, Körice, Siroz, Drama diye adlandırılan beş sancaktan biridir. Selanik Sancağı da Selanik, Karaferye, Vodine, Yenice-i Vârdâr, Avret Hisârı, Doyran, Ustorumca Kesendire, Aynaroz kazalarını içermektedir.⁶⁶ Selanik vilayet olduktan sonra ise Selanik, Siroz, Drama kazalarını içine almıştır. Selanik kazasının ise Kesendire, Karaferye, Yenice-i Vârdâr, Vodine, Langaza, Gevgili, Avret Hisârı, Toyran, Ustorumca, Tikveş, Katerin, Aynaroz nahiyeleri yer almaktadır.⁶⁷ Dolayısıyla bizim çalışma alanımız Selanik kazasıdır. Ancak coğrafyayı çevresinden tamamen kopararak vermek mümkün olmadığından hem nüfus başlığında hem tezin gerekli kısımlarında bütünü görmek açısından Selanik Sancağı'ndan veya Selanik Vilayeti'nden bahsettik.

Osmanlı'nın Selanik'i fethetmesinden hemen sonra, 1478'e ait bir kadastro kütüğüne göre şehrin on bini biraz geçen bir nüfusu vardır. Yine bu belgeye göre Müslümanların nüfusu Hıristiyanlardan biraz fazladır.⁶⁸ Kiel ise yine aynı yıla ait bir tahrir

⁶⁵ K. Mertzios, *Mnimeia Makedonikis Istorias* (1947), s. 410'dan aktaran Mark Mazower, a.g.e., ss. 33-34.

⁶⁶ *1281 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, İkinci Defa Olarak, Selanik: Vilayet Matbaası, 1281 (1864-1865 M.), s. 88.

⁶⁷ Hatice Oruç, a.g.e., s. 87.

⁶⁸ Mark Mazower, a.g.e, s. 58.

defterindeki 864 Müslüman, 994 Hıristiyan hanesinden yola çıkarak Müslümanların şehirdeki sayısını 4000-4300, Hıristiyanların sayısını da 5000-6000 olarak tahmin etmiştir.⁶⁹ Bu tahminî rakamlardan anlaşıldığına göre Osmanlı'nın fethinden hemen sonra Selanik şehrinin nüfusu yaklaşık on bin civarındadır ve bu nüfusu, Müslümanlar ile Hıristiyanlar hemen hemen yarı yarıya paylaşmaktadırlar. Bu tarihte şehirdeki Yahudi sayısından bahsedilmemektedir. 1429'da Anagnostis, Selanik'te Bizanslı Yahudilerden bahsetmesine rağmen bu tarihte, şehir nüfusunda Yahudilerden bahsedilmemesi büyük ihtimalle İstanbul'un fethiyle beraber Fatih'in Yahudileri İstanbul'a yerleştirmesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁰

1500'lü yılların başından sonuna kadar Selanik'in nüfusunda önemli değişiklikler yaşandı ve yüzyılın sonuna gelindiğinde şehrin nüfusu, bir önceki yüzyıldan iki kat daha fazladır. Sofya Millî Kütüphanesi'nde yer alan 1502 yılına ait bir belgeye göre şehirde, toplam 1680 haneli 37 Müslüman mahallesinde dört cami, otuz üç mescit bulunmaktadır. Hıristiyanların 10 mahallesi, 1237 hanesi vardı. "Batıdan Gelen Musevi Cemaati" diye kaydedilen Yahudilerin Almanya'dan gelen gurubu 68 haneye, İspanya'dan gelenleri ise 686 haneye (toplam 2500 kişi) sahiptir. 1519 tarihli İcmal Tahrir Defteri'ne göre ise batıdan gelen Yahudi nüfusu giderek artmış ve 3143 haneye ulaşmış, buna karşı Müslümanların hane sayısı 1374, Hıristiyanlarınkı ise 1087'de kalmıştır. Bütün bu rakamlara göre toplam nüfus tahminen 28000 civarındadır.⁷¹ Müslümanların nüfusu, fetihten hemen sonra şehrin nerdeyse yarısını oluştururken 1500'lü yılların ortalarına doğru ancak şehrin % 25'i kadardır.

1600'lü yıllardan sonra Yahudi göçleri, salgın hastalıklar, ticarete dayalı göçler vb. sebeplerle Selanik'in nüfusu değişkenlik göstermekle birlikte şehre hâkim olan üç unsurdan (Müslümanlar, Yahudiler, Hıristiyanlar) biri olan Müslümanlar, şehirdeki nüfus oranlarını gelecek yüzyıllar içerisinde de hemen hemen korumuşlardır. Bu üç unsurdan biri olan Yahudiler ise şehirdeki varlıklarını korumuş, hatta giderek nüfus oranlarındaki üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Hıristiyanların ise zaman içerisinde nüfus oranlarının düştüğü görülmektedir. Hıristiyan nüfusunun, özellikle Osmanlı'nın Selanik hâkimiyetinin sonlarına doğru şehirde tekrar toparlanmaya başladığı görülmektedir.

⁶⁹ Machiel Kiel, a.g.e., s. 353.

⁷⁰ Machiel Kiel, a.g.e., s. 353.

⁷¹ Machiel Kiel, a.g.e., s. 354.

1726'da Ukraynalı bilgin ve gezgin keşiş Vasili Grigorevic Barski, şehrin nüfusunu ve değişimini göstermek için konuşulan dilleri ve şehre ticaret için gelenleri saymaktadır. İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Eflakça, Rusça, Ladino, Türkçe, Arapça, Arnavutça, Bulgarca vb. konuşulan dillerdir. Bunun yanında Almanya, Eflak, Bulgaristan, Sırbistan, Dalmaçya, Makedonya ve Ukrayna'dan tüccarlar ticaret yapmak için gelmiştir ve bu tüccarların birçoğu hem varlıklı hem de Yahudi'dir.⁷² Bu kozmopolit yapıyı daha da çeşitlendiren Selanik'e çeşitli amaçlarla gelmiş ve yerleşmiş olan yabancılardır. Bu yabancılardan sayıları (1831 nüfus sayımına göre erkek nüfusun % 22,7'si) Osmanlı'nın diğer şehirlerine göre oldukça fazladır. Bu da Selanik'in önemli bir çekim merkezi olduğunu göstermektedir.⁷³

1831 yılında Osmanlı yetkililerinin yaptığı bir sayıma göre Selanik şehrinin erkek nüfusu Tanzimat'tan önceki yıllarda 12.714'e yükselmişti. Bu toplam sayının 4.294'ü Müslüman (yani % 33,7'si), 2.758'i Ortodoks Hıristiyan (% 21,7), 5.670'i Yahudi'ydi (% 44,6).⁷⁴

1291 (1874-75 M.) yılına ait 4 numaralı Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Selanik'te 12.385 Müslüman, 7.819 diğer dinlerin mensubu, toplam 20.204 kişi yaşamaktadır.⁷⁵ Bu da 1831 yılında yapılan sayımdan bu tarafa geçen yaklaşık kırk dört yıllık süre içerisinde, Selanik merkez erkek nüfusunun yedi bin arttığını göstermektedir.⁷⁶ Sekiz yıl sonra yayımlanan 1299 (1882-83 M.) yılına ait sekiz numaralı salnameye göre ise bu artış ikiye katlanmıştır ve Selanik şehrinin erkek nüfusu 53.826 olarak verilmiştir.⁷⁷

1893-94 yılına ait salnamede verilen rakamlar, mahallelere göre ve yaklaşıktır. Bu verilere göre Selanik'te 75 mahalle, 8321 ev, 2686 dükkân, 173 mağaza, 111 han vardır. 75

⁷² A.g.e., s. 355.

⁷³ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 55.

⁷⁴ A.g.e., s. 55.

⁷⁵ 1291 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Dördüncü Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1291 (1874-75 M.), s. 94.

⁷⁶ Anastasiadou'nun 1878 yılına ait, belediye istatistiklerine dayanan ve Selanik yerel basımına ait "*Hermis* (24 Mart 1878)" gazetesinde yayımlanan bir istatistiği belge göstererek Selanik şehrinin nüfusunu 53.926 olarak aktarmıştır. Bu bilginin yayımlandığı tarihten dört yıl öncesine ait salnamede şehrin nüfusunun, burada gösterilen rakamın yarısından daha az olmasını, ya dört yıllık süreçte artan nüfusa ya da gazetede kadın nüfusunun da verilmesine bağlayabiliriz. Çünkü salnamelerde belli bir döneme kadar sadece erkek nüfus verilmektedir. Nüfus sayılarının geneline bakıldığında kadın nüfusunun erkek nüfusuna yakın olduğu anlaşılabilir. Dolayısıyla kadınların sayıları da erkekler kadar kabul edilirse aradaki fark ortaya çıkmış olur. Bkz.: Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 90.

⁷⁷ 1299 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Sekizinci Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1299 (1882-83 M.), s. 176.

mahalleden 46'sı Müslüman, 16'sı Yahudi, 12'si Rum ve 1'i de Frenk mahallesidir. Müslüman mahallelerinde 30 bin, Yahudi mahallelerinde 45 bin, Rum ve Frenk mahallelerinde de 13 bin kişi yaşamaktadır. Bu da demektir ki Selanik'te yaklaşık 90 bin kişi yaşamaktadır.⁷⁸

Yüzyılın sonuna doğru Selanik şehrinin nüfusu bu durumda iken Selanik sancağının nüfusu ne durumdaydı? 1281 (1864-65 M.) yılına ait iki numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre 799 kazayla birlikte Selanik Sancağı'nın toplam erkek nüfusu 81.431'dir. Toplam nüfusun 34.828'i Müslüman, 46.603'ü diğer dinlere mensup vatandaşlardır. Salnamedeki sayısal verilerden sonra genel nüfusla alakalı açıklamalar da yapılmıştır. Bir kere hicri 1262 (1845-46 M.) yılından beri nüfus kayıtlarının her yerde lâyıkiyle tutulmadığından bahsedilmektedir. Bunun dışında kadın nüfusunun erkek nüfusuna hemen hemen denk olduğu yalnızca % 2'lik bir farkın bulunabileceği ileri sürülmüş ve bir de buna Selanik'te misafir olanların, yani yabancıların sayısı eklendiğinde gerçek nüfusun bir milyon civarında olduğu tahmini yapılmıştır.⁷⁹ Burada verilen bir milyon rakamı Selanik, Manastır, Körice, Siroz, Drama sancaklarının toplamıdır. Yine salnameye göre bu beş sancağın toplam erkek nüfusu 518.669'dur. Dolayısıyla toplam nüfus, kadınlar ve yabancılarla birlikte bu rakamın iki katı tahmin edilmektedir. Öyleyse sadece Selanik sancağının nüfusu da yaklaşık iki katı kabul edilmelidir.

Sonraki salnameler takip edildiğinde nüfusun giderek arttığı görülmektedir. Dört ve altı numaralı Selanik Vilayeti Salnameleri'nde Selanik sancağının toplam erkek nüfusu 166.711 olarak verilirken sekiz numaralı salnamede sancağın toplam erkek nüfusu 228.683 olarak verilmiştir.⁸⁰ 1310 (1893-94 M.) tarihli, 11 numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre ise Selanik sancağında yerli ve yabancı nüfusun cemaatlere göre dağılımı şöyledir:

⁷⁸1311 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On İkinci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1311 (1893-94 M.), s. 220. Mustafa Balcı'nın İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Kitaplığından temin ederek günümüz Türkçesine aktardığı ve kitabına aldığı "Selanik Vilayet-i Celilesi"nin 1895 yılındaki nüfus durumunu gösteren belgede de Selanik şehrinin nüfusu 78.202 olarak gösterilmiştir. (Mustafa Balcı, a.g.e., s. 251.)

⁷⁹1281 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, İkinci Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1281 (1864-65 M.), s. 89.

⁸⁰1291 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 94; 1293 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Altıncı Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1293 (1876-77 M.), s. 75; 1299 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 176.

Cemaat Adları	Selanik Sancağının Mevcut Nüfusu				
	Yerli		Yabancı		Toplam Nüfus
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
İslam	113.177	110.032	6.176	1.862	231.247
Rum	105.650	93.526	5.690	1.454	206.320
Ermeni	24	32	98	43	197
Katolik	1.138	1.113	173	173	2.597
Bulgar	49.988	45.104	1.804	245	97.141
Protestan	-	-	-	-	-
Yahudi	20.900	20.041	283	140	41.364
Gayri müslim	1.814	1.724	32	38	3.608
Kıptiler					
Toplam	292.691	271.572	14.256	3.955	582.676

Tablo 1.1. 11 numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne (1893-94) göre Selanik Sancağının nüfusu.

Tabloda da görüldüğü gibi 1281 (1864-65 M.) yılından beri geçen yaklaşık yirmi yıllık sürede Selanik nüfusu iki katından daha fazla artmıştır.⁸¹

1325 (1907 M.) yılına ait yirmi numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre ise rakamlarda büyük değişiklikler olmamıştır. Selanik vilayetine bağlı bütün sancaklarda nüfusun toplamı 1.133.730'dur. Bu nüfusun 1.075.265'i yerli, 58.465'i yabancısıdır.⁸² Selanik sancağının toplam nüfusu 595.005'tir. Bunun 9.508'i yabancısıdır. Selanik şehrinin nüfusu ise 98.930 olup bunun 15.500'ü yabancısıdır. Şehirde 31.703 Müslüman, 47.412 Yahudi, 15.012 Patrikhane mensubu, 3.697 Eksarhhâne mensubu yaşamaktadır. Bu

⁸¹ Mustafa Balcı'nın İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar Kitaplığından temin ederek günümüz Türkçesine aktardığı ve kitabına aldığı "Selanik Vilayet-i Celilesi"nin 1895 yılındaki nüfus durumunu gösteren belgede de Selanik sancağının toplam nüfusu 593.728 olarak gösterilmiştir. Yukarıda verdiğimiz tablodan bir yıl sonrasına ait olan belgede verilen rakamlarla yukarıdaki tabloda verilen rakamlar birbirini desteklemektedir. (Mustafa Balcı, a.g.e., s. 249.)

⁸² Fazlı Necip ise hatıralarında farklı bir yöne parmak basmakta ve 1906 yılına ait bir sayıma göre Selanik Vilayeti'nin nüfusunu vermektedir. "Türkler, Rumlar, Bulgarlar bu üç millet de Makedonya'da kendilerinin çoğunlukta olduğunu ileri sürerken Rumlar ve Bulgarlar o zamanlar, Avrupalıları inandırmak için türlü türlü istatistikler ortaya atarlardı. Çünkü ortada resmî bir sayım ve istatistik yoktu. Nihayet Avrupalıların işe karışmalarıyla Hüseyin Hilmi Paşa Makedonya genel müfettişliğine tayin olunduğu zaman, 1906'da ilk defa ciddi sayılacak bir nüfus sayımı yapıldı. Netice şu idi: İslam-Türk 485.000, Rum patrikliğine bağlı olan nüfus 323.000, Bulgar 217.000." Bkz. Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, *Rumeli'yi Neden Kaybettik*, (Haz. : Nurer Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2007, s. 238.

rakamlara ek olarak salnamede yirmi bin daha yabancıнын olduğu tahmini yapılmaktadır. Yine buna ek olarak kadın nüfusunun eski kayıtlardan beri 1.258 arttığı söylenmektedir. Böylece eklemelerle Selanik'in nüfusu 120.000 geçmektedir.⁸³ Osmanlı yönetiminin Selanik'i teslim etmesinden birkaç ay sonra 1913 yılında yapılan sayımda ise Selanik şehrinin nüfusu 157.889'dur.⁸⁴

Yunan kaynaklarına göre Makedonya ve Selanik'in yirminci yüzyılın başındaki nüfusunu veren tablodaki sayılar da bizim verdiğimiz rakamlara yakındır (Bkz. Tablo 2). Tabii her milletin kendi nüfusunu fazla gösterme çabası göz önünde bulundurulmalıdır.

	Makedonya		Selanik	
	1904	1910	1913	1916
Yahudi	53.147	88.000	61.439	61.400
Müslüman	634.017	621.000	45.889	30.000
Yunan	652.795	660.000	39.956	68.205
Diğer	384.859	336.000	10.605	6.100
Toplam	1.724.818	1.705.000	157.889	165.705

Tablo 1.2. 1904 ve 1916 arası Makedonya ve Selanik için Yunanlıların nüfus sayımı sonuçları.⁸⁵

Yukarıda elde ettiğimiz veriler ışığında Selanik'in, Osmanlı'nın son döneminde nüfusunun sürekli büyüdüğüne şahit olmaktadır. 1800'lü yılların başında yaklaşık 25.000 civarında olan Selanik şehrinin nüfusu, 1912 yılına gelindiğinde 150.000 bulmuştur. Yine Selanik sancağının nüfusu da başlarda 170.000'lerde iken 1912 yılına gelindiğinde 600.000 bulmuştur.⁸⁶ Peki, Selanik şehrinin nüfusu neden bu kadar arttı? Öncelikle Selanik'te gelişen sağlık hizmetleri, ardından bölgenin karışık olmasından dolayı meydana gelen nüfus hareketleri, Selanik'in nüfusunu hem artırmış hem de değişken kılmıştır. Bu sebepler elbette nüfus artışı için önemlidir ancak esas önemli olan şehrin ekonomisindeki

⁸³ *1325 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Yirminci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1325 (1906-1907 M.), s. 654-655.

⁸⁴ Orhan Türker, a.g.e. s. 16.

⁸⁵ Rena Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1919 Özel Bir Cemaat*, (Çev. : Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 40.

⁸⁶ 1831 sayılarına göre Selanik şehrinin nüfusu 12.714, 1864-65 yılına ait salnameye göre Selanik sancağının nüfusu 81.431 olmasına rağmen bizim bu rakamların iki katını almamız Osmanlı nüfus sayımlarında kadın nüfusunun verilmemesindedir. Bu nedenle kadın nüfusunun da erkek nüfusuna hemen hemen eşit olduğunu düşünerek sayıları artırdık.

gelişmedir. Selanik, etrafındaki bölgelere göre sunduğu imkânlarla daha zamanla daha cazip hale gelmiş ve dolayısıyla nüfusu da giderek artmıştır.⁸⁷

1.5. Etnik ve Dinî Yapı

Selanik, 1430 yılında Osmanlı Devleti'nin eline geçmeden önce Helen, Roma ve Bizans yönetimi altında bir şehir olarak bin yedi yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu geçmiş içerisinde Selanik'te Yunanların (Rumların)⁸⁸, Yahudilerin ve Slavların varlığı bilinmektedir.⁸⁹ Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki Selanik'te de Osmanlı'nın birçok şehrinde olduğu gibi farklı etnik ve dinî topluluklar bir arada yaşamaktadır. XIX. yüzyılda, Selanik sokaklarında ve çarşılarında gezen biri, kendini; Müslüman Türkler, Ortodoks Rumlar, Avdetfler, Sırlar, Bulgarlar, Gregoryen Ermeniler, Arnavutlar, Ulah, Kıpti veya Çingeneler ve özellikle de diğerlerine göre daha kalabalık olan Sefarad Yahudilerden oluşan kültürel mozağin içinde bulabilirdi.⁹⁰ Bu farklı unsurlar, kentin değişik bölgelerinde, kültür ve dinlerini yaşamışlar; şehrin ortak alanlarına girip çıkmışlardır. Selanik, bu açıdan bir orkestrayı andırmaktadır: Farklı enstrümanlara sahip olmasına rağmen çıkan ses ahenklidir.⁹¹ Örneğin eskiden Aya Dimitrios Kilisesi olan Kasımiye Camii'nin küçük bir mahzeninde kutsal emanetlerinin korunduğu bir azizin, Rumlar tarafından ziyaret edilmesine Türkler izin vermiştir. Hatta Kutsal Aziz Günü'nde Rumlar, camiin Türk bekçileri tarafından satılan mumları yakmak ve azize bağlılıklarını bildirmek üzere buraya gelmişlerdir.⁹²

⁸⁷ Selanik şehrinin göç almasının nedenleri ve şehirdeki göç hareketleri için bkz. Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 90-111.

⁸⁸ “Yunanlıların *Romios* terimini kullandıkları zaman, tam olarak “Romalı” demek istemediklerini bilmemiz gerek. Bu sözcükte, kentin karmaşık kültürel karışımını, içindeki diğer tüm bileşenlerden daha güçlü bir şekilde biçimlendirmiş bir unsur gizlenir: Hıristiyanlık inancı. Osmanlılar da bu terimi böyle anlıyorlardı: “Rum Topluluğu”ndan (Rum milleti) söz ettikleri zaman, ille de Yunan olmasa da, Ortodoks Hıristiyanları kastediyorlardı; *Rum*, Bizans Anadolu'sunun; *Rumeli*, Ortodoks Hıristiyan Balkanlar'ın adıydı. Etnik milliyetçilik çağına gelinceye dek, Osmanlı dünyasındaki pek çok kişi için “Rum” olmak, Ortodoks Hıristiyan inancıyla eşanlamlıydı.” (Mark Mazower, a.g.e., ss. 35-36.)

⁸⁹ Mark Mazower, a.g.e., ss. 31-38.

⁹⁰ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 55.

⁹¹ “Bu farklı unsurlar, kendi aralarında kendi dillerini söylerler, kendi âdetlerine göre yaşarlar, birbirleriyle hiç karışmazlar. Bundan dolayıdır ki Avrupalılar; birbiriyle karışmamak üzere birçok sebzelerden meydana gelme et suyundan bir çorbaya “Makedonya Çorbası” adını vermişlerdir.” (Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., s. 237.)

⁹² François Georjeon, “Müslüman ve Dönme Selanik”, *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 121.

1.5.1. Türkler

Osmanlı devleti, 1430 Martı'nda Selanik'e hâkim olduktan sonra şehirde; Rum, Yahudi, Slav unsurlarının yanında Türkler de varlığını hissettirmeye başlamıştır.⁹³ Tanzimat'tan hemen önce (1831) Selanik'te Türk nüfusu 4 bin civarındadır ve bu da toplam nüfusun % 33,7'sine tekabül etmektedir. Bunun yanında Yahudi nüfusu ise 5 bini aşarak toplam nüfusun % 44,6'sına denk gelmektedir. 1907 yılında yayımlanan son Selanik Salnamesi'nde de aradan geçen yetmiş altı yıla rağmen durum değişmemiştir hatta Türk nüfusunda Yahudilere oranla bir azalma bile vardır: Bu Salnameye göre Selanik'te yaklaşık 31.000 Müslüman nüfusuna karşılık 47.000 Yahudi nüfusu vardır. Toplam nüfus yaklaşık 100.000 olduğuna göre yüzdeler de % 31'e karşılık % 47'dir.⁹⁴ Bu rakamlar da Selanik'i, Osmanlı Devleti'nin en az İslamlaşmış büyük şehri yapmaktadır.⁹⁵

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin resmî kayıtları, Müslümanlar esas alınarak hazırlanmaktadır. Bu nedenle de yukarıda verdiğimiz nüfus oranları Selanik'teki Müslümanların sayılarıdır, Türklerin sayısı değildir. Yine bilindiği gibi Selanik'te Yahudilikten İslamiyet'e geçen Avdetîlerin (Dönmeler) sayısı hiç de azımsanacak miktarda değildir. Dolayısıyla Selanik'teki Avdetîler de Müslüman nüfusu olarak kabul edilmiştir. Resmî kayıtlarda ve evraklarda Avdetî cemaatine ait bir rakam verilmediği için de Türklerin ve Avdetîlerin gerçek sayılarına ulaşmak mümkün değildir. Bu konuda ileri sürülen tahminler ise oranların yarı yarıya olduğu, hatta bazı kaynaklara göre Avdetî nüfusunun Türkleri biraz geçtiği yönündedir. Bu da Selanik'i, sadece Osmanlı'nın en az Müslüman barındıran büyük şehri değil en az Türk olan büyük şehri de yapmaktadır.⁹⁶

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Balkanlar'dan gelen bir göç dalgası Selanik'teki Türk nüfusunu artırmıştır. Özellikle Bulgar Türklerinden ve Bosnalı Müslümanlardan oluşan göç dalgasına, Dobruca'dan gelen ve Kale'nin yakınındaki Çavuş Manastırı

⁹³ Mustafa Balcı, a.g.e., s. 10.

⁹⁴ Önceki sayfalarda Selanik'in nüfusu ayrıntılı olarak verildiğinden burada tekrarlanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nüfus.

⁹⁵ Yirminci yüzyılın sonunda Beyrut'ta, İzmir'de, Müslüman unsur nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturuyordu; bu oran İstanbul'da başkent nüfusunun yüzde 45'ine ulaşıyordu. Bkz. François Geogon, "Müslüman ve Dönme Selanik", s.117. 1500'lü yıllarda da durum aynıdır. Selanik'in aksine Balkanların diğer şehirlerinde nüfus oranı Müslümanların lehinedir. 1530'a gelindiğinde Müslüman nüfusu Larissa'da % 90, Serez'de % 61, Manastır ve Üsküp'te % 75, Sofya'da % 66'dır. Bkz. Mark Mazower, a.g.e., s. 51.

⁹⁶ Tahminler (Türk nüfusu için) yüzyılın başı için (20. Yüzyıl) 10.000 ile 18.000 arasında oynamaktadır fakat bunlar sadece tahmindir. Pierre Risal'e göre Türklerin Selanik nüfusunun yalnızca yüzde 9'unu oluşturmalarına karşılık Dönmeler, Selanik nüfusunun yüzde 11 olmalıdır. Bütün bu bilgilerden sonra, Selanik'teki Türk nüfusunun 15.000 dolaylarında olduğunubelirtmek akla yatkın gelmektedir. Bkz. François Geogon, a.g.e., ss.117-118.

mahallesine yerleştirilen Çerkesler de katılmıştır. Bu artışa karşılık Selanik'te yaşayan Türk toplumunda, diğer topluluklarda olduğu gibi Selanik dışına, özellikle batıya göçler nedeniyle nüfusta gerileme yaşanmamaktadır. Bunun yerine Türk nüfusunun azalmasında etken olarak salgın hastalıklar gösterilmiştir. Mesela Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün erkek ve kız kardeşlerinden dördü küçük yaşlarında hastalık nedeniyle ölmüştür.⁹⁷ Buna ek olarak Fazlı Necip'in hatıralarında salgın hastalıklarla bir tuttuğu askerlik meselesi de nüfusun azalması üzerinde önemli bir etkendi. Fazlı Necip, Türklerin Selanik'te sürekli kan kaybedip diğer milletlerin ise sürekli yükselmesinin en önemli nedeni olarak askerliği göstermektedir:

Hükümetin büyük bir hatası sürüp gidiyordu: Bu, Hıristiyanların askerlik gibi, en önemli bir vatan borcunu yapmaktan muaf olmaları idi. Türkler ve Müslümanlar, vakit gelince en verimli çağlarında işlerini güçlerini bir yana bırakıp askerlik görevlerini yapmaya koşarlarken, Hıristiyanlar işlerinin güçlerinin ve entrikalarının başında bildiklerini yapıyorlardı. Bu sayede komiteler kendileri için gerekli genç elemanları, evlerinde rahat ve huzur içinde yaşamakta olan gençlerle doldurmaya muvaffak oluyorlardı. Hükümetin ve Türklüğün aleyhinde, Bulgaristan'dan gelen maddî ve manevî mükemmel silahlarla donatılan bu gençler çalışırlar, pek az vergi veririler, bol bol para kazanırlar, zenginliklerini artırdıkça artırırlardı.

Öte yandan Türk gençleri, kanun gereğince, en az üç yıl süreyle, silah altına alındıkları halde, bu süre beş, altı, bazen yedi sene ve daha fazlasına kadar uzatılırdı. Yemen çöllerinde, Trablusgarb cehennemlerinde, yetersiz bir beslenmeyle adeta çıtırçıtlak çalışırlar, isyanlara ve ihtilâllere karşı dövüşürlerdi. Bunlardan askerliklerini gurbet illerde ölmeden tamamlayıp evlerine dönenlerden çoğu ise, iki sene köyünde rahat oturmaya, evlenmeye, çocuk yetiştirmeye, çiftini düzmeye, para kazanmaya fırsat bulmadan - terhislerinin üzerinden uzunca bir zaman geçmeden- redif diyerek tekrar silah altına çağrılırdı.

İşte Makedonya'da, idaresizlik yüzünden, Türk soyu böyle ezilip, eriyip giderken, ötede Rumlar rahat rahat yaşıyor, ticaret yapıyor; Bulgarlar

⁹⁷ A.g.e., s. 118.

sinsi sinsi çalışarak kazanıyor, kabarıyor, komiteler gece dersleri, pazar mektepleri ile şımardıkça şımarıyorlardı.⁹⁸

Müslümanların (Türklerin) yoğun yaşadıkları bölge şehrin üst tarafında yani şehrin kuzey tarafındadır. Aslında Müslümanların (Türklerin) şehrin yüksek ve havadar mekânlarında yaşamaları aynı zamanda düzlüklerin ve limanın ticarete ve Yahudilere bırakılması anlamına gelmektedir.⁹⁹ Yamaçlardan başlayan mahalleler, bugün halen şehre nazır bir mevkide, en tepede kalıntıları bulunan Selanik Kalesi'ne kadar uzanmaktadır. "19. yüzyılın başında en önemli Türk mahallesi, surların kuzeydoğusundaki Telli Kapu yakınında bulunan Ahmet Subaşı mahallesidir."¹⁰⁰ Fakat Müslümanların diğer cemaatlerle karışık oturduğu başka mahalleler de vardır: Akçe Mescid, Koca Kasım Paşa, Saray-ı Atik, Porta Kapu, Astarıcı, Mes'ud Hasan, İki Şerefeli, Suluca ve Kasımıye.

Makedonya Tarih Arşivleri'nde saklanan iki Osmanlı siciline göre Selanik'te 1828/H. 1244'te 47 Müslüman mahallesi vardır. Aynı dönemde Yahudiler 16 mahallede yaşamış, Rumlar ise ancak 12 mahallede yerleşmiştir. Oysa Yahudi ve Ortodokslar birlikte Selanik nüfusunun % 65'inden fazlasını meydana getirmişlerdir. Bundan çıkan sonuç, Müslüman mahallelerin diğer cemaatlerin oturdukları mahallelerden daha küçük ve daha tenha olduğudur.¹⁰¹ Müslümanların nüfus olarak azınlıkta kaldığı şehirde, yönetici konumunda olmanın avantajıyla olsa gerek, mahalle sayısındaki üstünlük gibi dinî yapıların sayısında da üstünlük Müslüman cemaattedir. 1900 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Selanik'te 25 sinagoga ve 16 kiliseye karşılık 56 caminin, 23 tekkenin ve 35 medresenin varlığı bilinmektedir.¹⁰² Ancak bu üstünlük camiler için kabul edilmekle birlikte özellikle değişen dünya karşısında ömrünü tamamlamak üzere olan medrese ve tekkeleri bir üstünlük vesilesi olarak kabul edemeyiz. Çünkü modern Selanik'te diğer cemaatlere ait modern okulların sayısı oldukça artarken bunlara karşılık medrese ve tekkelerin sayısının artmasının elbette o dönem modern okullar karşısında bir ehemmiyeti yoktur.

⁹⁸ Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., ss. 258-259.

⁹⁹ Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti-Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, (Çev. : Aslı Ataöv), YKY, İstanbul 1999, s. 100.

¹⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu ev de bu mahallenin Islahane Caddesi üzerinde yer almaktadır. Bkz. François Georgeon, a.g.e., s. 118.

¹⁰¹ Vassilis Demetriades, *Topoğrafia tis Thessalonikis kata tin epohi tis turkokratias*, 1430-1912, Selanik: Heteria Makedonikon Spudon, 1983, s. 86-88'den aktaran Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 66.

¹⁰² François Georgeon, a.g.e., s. 121.

Meslek konusunda da Müslüman nüfus Yahudilere ve diğer milletlere oranla geride kalmıştır. Türkler yönetime hâkimdir ancak diğer noktalarda üstünlük elinde değildir.

Çoğunlukla, kent içinde Yahudilere kiraladıkları evlerin ve kent dışındaki tarlaların sahibi olan Selanik Türkleri, aşçılıktan memurluğa ve tüccarlığa kadar her türlü işte çalışıyorlardı. 1900 yılına ait Selânik Vilayeti Salnamesi'nde adı geçen 49 doktordan 5'i, 44 eczacıdan 5'i Müslüman'dır. Müslümanların oranı avukatlar arasında daha yüksek (30 kişide 16 kişi) idi: büyük tüccarlardan bile yüksekti (63'te 13 kişi).¹⁰³

Hicri 1325 (1907) yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde de durum bundan farklı değildir: 35 avukatın 24'ü, 52 doktorun 13'ü, 41 eczacının 4'ü, 9 dişçinin 2'si ve 63 büyük tüccarın 16'sı Müslüman isimleri taşımaktadır. Bu tüccarlar küçük tütün işletmeleri, ahşap ve metal işletmeleri, manifaturacılık, dericilik ve hurdacılık gibi çeşitli işlerle uğraşmışlardır.¹⁰⁴ Buradaki rakamlar göz önüne alınırken şuna dikkat etmek gerekir: Bu salnamelerde çeşitli mesleklere ait isimler verilirken milletlere veya inanışlara göre bir sıralama yapılmamıştır. Bizim verdiğimiz rakamlar, Müslüman isimlerine göredir ancak bu isimlerin ne kadarı Müslümanlığı kabul eden Avdetîdir ne kadarı Türklerdir, ne kadarı Müslüman diğer milletlerdir tespit etmek zordur. Buna rağmen Avdetîlerin, Müslümanların toplam nüfusu içerisindeki oranı ve Avdetîlerin eğitim alanında yaptıkları çalışmalar hesaba katılırsa bu rakamların çoğunun Avdetî cemaatine ait olduğu söylenebilir. Bu konuda bizi haklı çıkaran rakamlara ek olarak Mustafa Balcı'nın, Hasan Tahsin Paşa'nın söylediklerine ve bazı belgelere dayandırdığı *Selanik'in Kaybediliş Öyküsü* adlı kitabında yaptığı değerlendirme bizim yukarıda belirttiğimiz düşüncemizi desteklemektedir:

1800'lerin başında keçe imalatıyla meşhur olan kent (Selanik), asrın sonuna gelindiğinde iplik ve dokuma, ayakkabı, şekerleme, makarna, un, deri, mobilya, şarap, sigara, cam ve şişe, bakır, motor yedek parçaları ve tarım makineleri imal eden fabrikalarıyla; tuğla, kiremit, buz, sabun, parfüm ve kolonya üreten imalathaneleriyle meşhur bir ihracat merkezi haline gelmiştir.

Bütün bu zenginleşmenin failleri Yunan, Yahudi ve Dönmeler veya Avrupalı girişimcilerdir. Türkler merkezden atanan bürokrat ne kadar etkin

¹⁰³ A.g.e., s. 118.

¹⁰⁴ 1325 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 573-581; A.g.e., ss. 118-119.

olabilirse o kadar etkindir şehirde. Yerel bürokrasi tamamen gayrimüslim unsurların idaresindedir. Mesela kuruluşundan itibaren belediye reisleri hep Dönme'dir. Selanik'te Müslüman unsurlar asker çiftçi ya da köylüdür.

(...) Şehirde Türklerin varlığı tarihî bir alışkanlığa binaen yönetici olmalarının hatırınadır. Yoksa iktisadî ve toplumsal olarak hatta yerel siyasette ve yönetimde esamileri pek okunmaz. Hasan Tahsin Paşa'nın zikrettiği Vilayet Meclisi Kararının altında bulunan imzaların sahiplerinin aidiyetleri hakkında bir fikir yürütebilmek için adlarına bakmak yeterli olacaktır kanaatindeyiz. Burada Müslüman adı olarak algılanabilecek kişilerin de Dönmelerden olabilecekleri gözden uzak tutulmamalıdır.¹⁰⁵

Mustafa Balcı'nın da özetlediği gibi Selanik'te incelenen her alanda özellikle Yahudilerin, son dönemde de Rumların üstünlüğü söz konusudur. Türkler ise hemen hemen her şey de geri kalmıştır. Türkler bir parça öne çıkma gayretinde ise mutlaka Avdetî cemaatinin katkısı vardır. Kısaca, merkezi otoritesini gittikçe kaybeden Osmanlı'yla birlikte Selanik de sadece yönetimle sınırlı olan hâkimiyetini diğer alanlara taşıyamamış ve Selanik'in yavaş yavaş elden çıkışını seyretmiştir.

1.5.2. Avdetîler (Dönmeler, Sabetayistler, Ma'minler)

“Avdetîlik” bir milliyet olmamakla beraber müstakil bir din veya inanç sistemi de değildir. Avdetîliği, Yahudilerin itirazlarına rağmen,¹⁰⁶ Yahudilikten türemiş bir mezhep olarak değerlendirebiliriz. Çünkü nihayetinde “Avdetî” olarak isimlendirilen cemaat, köken itibariyle Yahudi'dir. Bu cemaati Yahudilerden ayıran hadise ise şöyledir: XVII. yüzyılda ortaya çıkan İzmirli haham Sabetay Sevi, Musevi dünyasında beklenen Mesih olduğunu iddia etmiş (1666) ve etrafına topladığı müritlerini kutsal topraklara götüreceğini, orada Yahudi devleti kuracağını söylemiş ve Musevi cemaati üzerinde XVII. yüzyıl boyunca derin etkiler bırakarak güç kazanmıştır. Sevi'nin güç kazanmasını tehlike olarak kabul eden Ortodoks Musevi din adamları, onu Osmanlı sultanı IV. Mehmet'e şikâyet etmişlerdir. Sultanın da hazır bulunduğu bir divanda yargılanan Sabetay Sevi'ye iki seçenek sunulmuştur: Ya Müslüman olacaktır ya da ölecektir. Bu teklifin sonucunda İslamiyet'i kabul ettiğini söyleyen Sabetay Sevi, bu kararıyla taraftarlarının bir kısmını

¹⁰⁵ Mustafa Balcı, a.g.e.,ss. 11-12.

¹⁰⁶ François Georgeon, a.g.e., s. 125.

kaybederken bir kısmı da Sabetay'ın bu tercihinde de iman ederek "Dönmelik, Avdetîlik, Sabetaycılık" tarihini başlatmışlardır.¹⁰⁷

Sabetay Sevi'nin ardından gidenler, onun din değiştirmesini kendilerince açıklamışlardır: Mesih'in onların imanlarının gücünü sınamak veya belki Türkleri doğru yola çekmek için din değiştirdiğini ileri sürmüşlerdir. Ne de olsa Mesih sadece Yahudilerin Mesih'i değildir, bütün insanlığı düşünmek zorundadır. Bu inanışları da Sabetaycılar mistizme¹⁰⁸ yaklaştırmıştır. Sevi, din değiştirmesinin ertesi yılında, kısa bir süre kaldığı Selanik'te, bu inanışları (mistizmi) destekleyen faaliyetlerde ve açıklamalarda bulunmuş olabilir.¹⁰⁹ Ayrıca Sevi'nin, vaaz vermek ve taraftarlarıyla buluşmak için Selanik'e bu ilk gelişi değildir. İlk gelişinde de Sevi'nin Selanik'te tasavvuf üzerine konuştuğu söylenmektedir.¹¹⁰

Yahudiler, Sabetay Sevi'nin sahte Mesih olduğunu dolayısıyla onun ve onu takip edenleri küfür, dalalet içerisinde olduklarını söyleyerek onları dışlamışlardır. Bununla birlikte Sabetay Sevi ve taraftarları, İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen Türkler, onların Müslümanlığına hep kuşkuyla bakmış ve sadece görünüşte Müslüman olduklarına inanmışlardır.¹¹¹ Türkler ve Yahudiler tarafından dışlanan Avdetî cemaati, Selanik'te, yamacın eteklerinde Türk ve Yahudi yerleşim yerleri arasında, ayrı mahallelerde oturmuşlardır. Ev içinde kadınlara daha geniş özgürlükler vermeleri dışında onları, Müslümanlardan ayıracak bir özellikleri yoktur. Müslümanlar gibi camiye gitmiş, Müslüman adları taşımış, Türkçe konuşmuş, oruç tutup hatta hacca gitmişlerdir. Bunun yanında kendi inanışlarına ait ayinlerini de gizlice kendi dillerinde (Yudeo-İspanyol, İbranice) yerine getirmişlerdir.¹¹²

¹⁰⁷ Sabetay Sevi ve Sabetaycılık (Avdetilik, Dönmelik) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Marc David Baer, a.g.e., ss. 23-44; İbrahim Alâettin Gövsa, *Sabatay Sevi*, Elips Kitap, Ankara 2009; Ilgaz Zorlu, *Evet Ben Selanikliyim... Türkiye Sabetaycılığı Üzerine Makaleler*, Belge Yay., İstanbul 1999; Ahmet Almaz, *Selanik'ten Ne Çıkar?*, Karakutu, İstanbul 2009; Mark Mazower, a.g.e., ss. 86-96; François Georgeon, a.g.e., ss. 124-127; Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 69-71.

¹⁰⁸ Burada mistizmi, bütün insanlığı kucaklamayı amaç edinen öğretiler olarak kullanmaktayız. Mesela bu yaklaşım, Selanik'te, Sabetaycılık-Mevlevilik ilişkisini doğurmuştur.

¹⁰⁹ Mark Mazower, a.g.e., s. 89.

¹¹⁰ Ahmet Almaz, a.g.e.,s.240.

¹¹¹ Aslında Sabetaycıların Müslüman olmadıkları sadece Müslüman göründükleri düşüncesini destekleyen durumlar da vardır. Örneğin Sabetay Sevi'ye atfedilen on sekiz emrin on altıncısı şöyledir: "Türklerin adetlerine gözlerini örtmek amacıyla dikkat edilsin. Ramazan orucunu tatbik için sıkıntı gösterilmesin ve aynı şey Kurban için de yapılsın." Bu maddenin bilinmesi bile bu şüphenin var olması ve devam etmesi için yeterlidir sanırım. Bkz. Ahmet Almaz, a.g.e., s. 281; İbrahim Alâettin Gövsa, a.g.e., s. 49.

¹¹² Mark Mazower, a.g.e., s. 90-91; François Georgeon, a.g.e., s. 125.

Avdetîler, Selanik'te kendi aralarında üçe ayrılmışlardır: Yakubîler, Karakaşlar ve Kapancılar.¹¹³ Avdetîler arasında fes imalatı yapan Kapancılar gibi tüccarlık yapıp zenginleşen kişiler vardır. Bununla beraber berberlik, tuhafiyecilik, bakırcılık, tellallık ve kasaplık gibi daha mütevazı ticaretle uğraşanlar da vardır.¹¹⁴ Bazıları eğitim alanında yükselmeyi başararak veteriner, doktor, öğretmen ve mühendis olabilmıştır. Bunun yanında özellikle büyük bir kısmı, devlet kademelerinde memur olarak çalışmışlardır. Genellikle vilayetin ve belediyenin idarî kadrolarını oluşturmuşlardır.¹¹⁵ “Mesela kuruluşundan itibaren belediye reisleri hep Avdetî'dir.”¹¹⁶ 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise Avdetîler; modernleşmede, Batı modelinden yola çıkarak hızlı bir ilerleme kaydetmişlerdir. Hem eğitim hem ticaret alanında hem de sosyal yaşamlarında birbirlerine destek olarak gelişmişler, kendi okullarını kurup kendi insanlarını yetiştirmişlerdir. “1908'de, Selanik'te, Jön Türk devrimi patladığı zaman, Ma'min (Dönme) ekonomi profesörleri, gazeteciler, iş adamları ve hukukçular başı çeken eylemciler arasında bulunuyordu ve ilk Jön Türk hükümetinde üç Ma'min (dönme) nazır yer aldı.”¹¹⁷

Sonuç olarak Ma'min cemaati, bütün şüphelere ve tartışmalara rağmen, Selanik'te, Müslüman kimliği altında yaşamış, Müslüman nüfusuna dâhil olmuş, Jön Türk Devrimi'nde de özellikle milliyetçi duyguların doruğa çıktığı zamanda, diğer milletlere karşı “Türk” kimliğini destekleyen faaliyetler içerisinde en ön sırada yerini almıştır. Selanik'in 1912 yılında Yunanlılara tesliminden sonra da bu şehirde Müslüman olarak yaşamaya devam etmişler ve 1923 Nüfus Mübadelesi'nde Müslümanlarla birlikte mübadeleye tabi tutulmuşlardır.

1.5.3. Yahudiler

Yahudi kimliği neredeyse Selanik'in bütün tarihi boyunca az veya çok şehirde varlığını korumuştur. Evliya Çelebi, Yahudilerin Selanik'i, Rumların elinden alması ve burada yaklaşık 140 yıl hüküm sürmesinden dolayı Rum tarihçilerin, Selanik'i “Yahudi Diyarı” olarak adlandırdıklarını belirtmiştir.¹¹⁸ Evliya Çelebi'nin verdiği belli belirsiz bilgileri destekler mahiyette, Aziz Paulus'un I. yüzyılda Selanik'teki Helenleşmiş

¹¹³ Karakaşlar; Müminler, On Yollular, Osman Baba Partisi isimleriyle de anılırlardı. Kapancılar da Papu ismi verilmiştir. Bkz. İbrahim Alâettin Gövsa, a.g.e., ss. 55-66.

¹¹⁴ Mark Mazower, a.g.e., ss. 91-92.

¹¹⁵ François Georgeon, a.g.e., s. 125.

¹¹⁶ Mustafa Balcı, a.g.e., s. 12.

¹¹⁷ Mark Mazower, a.g.e., s. 93.

¹¹⁸ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 140.

Yahudilere ithafen yazdığı mektuplara ek olarak gezgin Tudelalı Benjamin, 1170'te, Selanik'te Yahudi cemaatine ait 500 üyenin bulunduğunu bildirmesi, Selanik'te Yahudi kimliğinin her zaman var olduğu kanısını kuvvetlendirmektedir.¹¹⁹

Osmanlı Devleti'nin 1478'de yaptığı bir nüfus sayımına göre Selanik'te Yahudi nüfusu yoktur. Venedik egemenliğindeki Selanik'te (1423-1430) Yahudi'nin kalmaması veya en azından azalması kabul edilebilir. Ancak en kuvvetli ihtimal, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle beraber Yahudilerin bu yeni başkente göç etmesidir ki Fatih'in İstanbul'un iskânını göçlerle gerçekleştirdiği bilinmektedir.¹²⁰

Selanik'te Yahudi nüfusunu hâkim duruma getiren olay, İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudi (İberya Yahudileri, Sefaradlar) göç dalgasıdır. Güney Avrupa'da antisemitizm (Yahudi aleyhtarlığı) akımı başlayınca Katolik Hıristiyanlar, Yahudiler için bu bölgeleri yaşanmaz hale getirmişlerdir. Bu sebeple yurtlarından ayrılmak zorunda kalan Sefarad Yahudilerine Osmanlı kucak açmıştır. Çeşitli Osmanlı kentlerine göç eden Yahudiler, özellikle Safed,¹²¹ Galile ve Selanik'e yerleşmiş, böylece Selanik'te Yahudi nüfusu artmaya başlamıştır. "Başlamıştır" diyoruz, çünkü XV. yüzyılın sonlarına doğru başlayan bu göç dalgası XVI. yüzyılın ortalarına kadar, İspanya ve Portekiz'deki Yahudi zulümleri şiddetlendikçe artmıştır.¹²² Böylece Selanik nüfusunun çoğunu oluşturan topluluk Yahudiler olmuştur ve Yunanlıların Selanik'i teslim aldığı 1912 yılından sonraki yıllarda bile bu durum bir süre devam etmiştir.

Osmanlı idaresindeki Selanik'in son yüzyılında, kaynakların¹²³ ve Selanik Vilayeti Salnamelerinin¹²⁴ verdiği bilgilerin ortak noktası, bu yüzyılda, şehirde yaşayan Yahudilerin nüfusunun toplam nüfusun yarısı olduğu, hatta yarısını biraz geçtiğidir. Nüfus yoğunluğuna rağmen Yahudilerin Selanik'te yaşadıkları mahalleler, şehrin merkezinde, dar bir alandır. Denizle şehrin üst kısmı arasında kalan ve şehrin nerdeyse bütün meslekî

¹¹⁹ Gilles Veinstein, "Seküler Bir Paradoks", *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 45.

¹²⁰ Mark Mazower, a.g.e.,s. 62; Gilles Veinstein, a.g.e., s. 45.

¹²¹ Kudüs civarında Taberiya Gölü kenarında bir kent.

¹²² Portekiz ve İspanya'daki Katolik Hıristiyanların zulmünden kaçarak Osmanlı topraklarına ve özellikle Selanik'e gelen Yahudiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gilles Veinstein, a.g.e., ss. 45-67; Mark Mazower, a.g.e., ss. 61-80.

¹²³ Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 55-56; Rena Molho, "Yenilenme", *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 69.

¹²⁴ Bkz. Selanik'in Nüfusu,

etkinliğinin ve liman faaliyetlerinin gerçekleştiği bölgede kurulan Yahudi mahalleri, hem kendi nüfuslarının fazlalığı hem de şehrin merkezi olması nedeniyle yoğun bir trafiğe sahiptir. Yahudi mahallerindeki sokak isimlerinin çoğu, (Kastilya Havrası Caddesi, Haham Aster, Haham Matalon, Boyacı David gibi) İspanyolca (Judeo-İspanyol) sinagog ve hahamların adlarını taşımaktadır. Bu isimler Yunan işgaline kadar kullanılmıştır.¹²⁵

Şehre denizden gelen birisi, ilk anda Yahudilerin mahallelerini görmüştür. Şehrin en işlek yerindeki bu mahallelerde, tahmin edildiği gibi nüfus oranının fazla olmasından dolayı sağlıklı bir yaşamdan söz edilmemektedir. Özellikle surların yıkılmadığı dönemde, surlar denizden gelen rüzgârı önlediğinden bu bölgede rutubete engel olunamamaktadır. Bu sıkışık alandaki küçük evlerde on-on beş kişi yani iki üç aile birlikte yaşamak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla yaşam daha çok dışarıda geçmesine rağmen kışın kar, yazın sinek ve çöpler açık havayı da çekilmez yapmıştır. Yahudilerin çoğu da yaşadıkları merkezde kurulan pazarda çalışarak geçinmeye çalışmıştır.¹²⁶

1866 yılında yıkılan surlar ve 1890'da büyük yangınının etkisiyle kentteki Yahudi yerleşiminde mecburî değişimler yaşanmıştır. Bununla birlikte 1891 yılından itibaren tramvay şebekesinin kurulması, limanla veya merkezle uzak mahallelerin bağlantısını kolaylaştırmış ve özellikle Yahudi işadamları tarafından kenar mahallelere kurulan çok sayıda sanayi tesisi, şehrin yerleşim yerlerinde değişiklikler meydana getirmiştir. Böylece şehrin merkezinde sıkışmış Yahudi mahalleleri de şehirle birlikte geniş bir alana açılmış ve nefes almaya başlamıştır.¹²⁷

Yahudilerin yönetimi, Osmanlı Devleti tarafından kendi din adamlarına bırakılmıştır. Cemaatin içerisindeki anlaşmazlıklardan, evlilik ve boşanma işlerinden hep hahamlar sorumludur. Ayrıca hahamlar, cemaatle Osmanlı yönetimi arasındaki ilişkileri de yürütmüştür. Örneğin vergilerin cemaat içerisindeki dağılımı konusunda hahamlar sorumlu olmakla birlikte vergilerde yaşanan bir aksaklık durumunda yöneticiler tutuklanma durumuyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Cemaat işlerinden yalnızca hahambaşı önderliğindeki haham heyeti yetkili değildir. Bu gruba ek olarak laiklerden oluşan bir

¹²⁵ Rena Molho, a.g.e., s. 70.

¹²⁶ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 56.

¹²⁷ Rena Molho, a.g.e., ss. 71-72.

meclis (Colel) de yetkilidir. Cemaatin ileri gelenlerinden oluşan bu meclisin esas görevi danışmanlıktır.¹²⁸

Yahudilerin dine ve kutsal kitaba dayanan bir eğitim anlayışları vardır. Selanik Yahudilerinin bütünüyle gelişmesi, eğitim ve ticaret alanındaki ilerlemeleri, XVIII. yüzyılda Selanik'e yerleşen Floransa'da ve Piza'da tıp eğitimi görmüş Moiz Allatini sayesinde olmuştur. Allatini, kardeşleri ve diğer Yahudilerle el ele vermesiyle Selanik'te ilk yerel sanayi tesislerini kurmayı başarmıştır. Bunlardan bazıları; tuğla fabrikası, bir baskı atölyesi, bir çuval dokuma fabrikası, bir tarım makineleri fabrikası, bir ayakkabı fabrikası, çeşitli tütün işletme atölyeleri ve en sonunda da 1888'de Selanik Bankası'dır. Allatini, sadece ticaretle değil cemaatin eğitimi ve kendi cemaatinden başlamak üzere yoksullara yardım meseleleriyle de ilgilenmiştir. Allatini'nin eğitim alanındaki gayretleri, 1874 yılında, merkezi Paris'te bulunan ve laik bir eğitim anlayışına sahip Alliance Israélite Universelle'in bir şubesini Selanik'e açmasıyla doruk noktaya ulaşmıştır. Bu okul sayesinde 1912 yılına kadar yaşları yirmiyi aşan 6000'den fazla öğrenci eğitim alabilmiştir. Bu yetişmiş insan grubu, Selanik'te, Yahudi ve Osmanlı bankalarında çalışanların neredeyse tamamını, sayıları 400'e ulaşan tüccarların ise çoğunu oluşturmuştur. Ayrıca bunların arasında 120 öğretmen, 18 doktor, 30 avukat, 15 gazeteci, 450 zanaatkâr, yöneticiler ve 5560 nitelikli işçi bulunmaktadır. Nitekim Allatini'nin ticarî faaliyetleri ve eğitim alanına yaptığı yatırımların geri dönüşleri, Yahudi cemaatinin Selanik'teki durumunu değiştirmesinin yanında bütünüyle Selanik şehrinin çehresini de değiştirmiştir.¹²⁹

Sonuç olarak Yahudiler, Osmanlı idaresinin son yüzyılındaki Selanik şehrinde sadece sayısal olarak üstün olmamış, hemen hemen her alanda üstünlük kurarak şehrin tarihine damga vurmuşlardır. Yahudilerin bu üstünlüğü, Selanik'in Yunanlılara tesliminden (1912) sonra ancak bir süre devam edebilmiştir.¹³⁰

1.5.4. Rumlar (Yunanlılar)

Yaygın kanaate göre Selanik'i dünyaya getiren bir Helen hanedanı, besleyip büyüten ise Romalılardır. Yunanlıların kendilerine Romalı demesi de bundandır. Yine de

¹²⁸ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 58.

¹²⁹ Rena Molho, a.g.e., ss. 74-77.

¹³⁰ Yahudilerin Selanik'teki yaşamları ve örgütlenmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rena Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1919 Özel Bir Cemaat*, (Çev. : Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2015.

şunu belirtelim ki Yunanlıların kendilerine Romalı demesi, Ortodoks Hıristiyanlık nedeniyledir. Dolayısıyla Rum-Yunan demek aslında Ortodoks Hıristiyan olmakla aynı anlama gelmektedir. Bu tanımlama Osmanlı devleti ve toplumu tarafından benimsendiği gibi millî kimliklerin iyice ayrıştığı döneme (XX. yüzyılın başları) kadar Yunanlılar başta olmak üzere diğer Ortodoks Hıristiyanlar tarafından da benimsenmiştir.¹³¹ Biz de Rum-Yunan başlığı altında Selanik'te yaşayan Ortodoks Hıristiyanları anlatacağız.

XIX. yüzyılda, Selanik'te yaşayan Hıristiyanların çoğu Rum Ortodoks kilisesine bağlı olmakla birlikte bu kitle içerisinde erimiş on-yirmi kadar Katolik aile de vardır. 1831 sayımına göre Ortodoks Hıristiyanlar, toplam kent nüfusunun % 21,7'sini oluşturmaktadır.¹³² Selanik'te Hıristiyan nüfusu, tam da bu tarihlere denk gelen Yunan Devleti'nin kuruluşu (1830) nedeniyle azalmıştır. Yunan Devleti'nin kuruluşuyla birlikte birçok Ortodoks Hıristiyan, Yunanistan'a yerleşmek için Selanik'ten ayrılmıştır. Yine de Hıristiyan nüfusu, 1912'ye kadar Yahudi ve Müslümanlardan sonra Selanik'te, sayısal açıdan üçüncü unsur olarak kalmıştır.¹³³

Rumların büyük bir çoğunluğu, kentin doğusundaki Kalamaria (Kelemeriye) Kapısı'ndan girilince Selanik'in güney-doğusunda bulunan yedi mahallede (Aya Pat, Tuzlu Çeşme, Aya Konstantin, Kebir Manastır, Panağuda, Aya Tanaş ve Aya Nikola), nispeten geniş bir alanda yaşamışlardır. Rumlar, şehrin Müslüman veya Yahudi mahalleleriyle çevrili Çavuş Manastır, Yanık Manastır, Metropolit, Kızlar Manastırı ve Tavşan Manastırı mahallelerinde de çoğunluktadırlar.¹³⁴ İsimlerinden de anlaşıldığı üzere bu mahalleler genellikle isimlerini yine bu mahallelerde bulunan kiliselerden almıştır. Katedral Mahallesi Hıristiyanların dinî ve siyasal merkezini oluşturmuştur. Yunan Konsoloslugu'yla gözde birkaç ailenin villası buradadır.¹³⁵

Rumlar, Metropolit başkanlığında, çeşitli meslek birliklerine ait 12 kişiden oluşan bir meclis tarafından yönetilmiştir.¹³⁶ Rum cemaatinin içişlerinde, mensuplarınca tam

¹³¹ Mark Mazower, a.g.e., s. 36.

¹³² Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 59.

¹³³ Kirki Georgiadou, "Selanik'in Yunanlıları", *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 129; Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 59-61.

¹³⁴ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 61.

¹³⁵ Kirki Georgiadou, a.g.e., s. 131.

¹³⁶ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 61. Georgiadou'ya göre ise yönetimde Metropolit'e, kentin yaşlılar komitesi ve 24 kişilik bir meclis eşlik etmektedir. Ayrıca bu genel kurulun seçtiği ve ekonomik ve ahlakî

yetkili kabul edilen Metropolit, Osmanlı Devleti tarafından da muhatap alınan tek makamdır.¹³⁷

Rumlarda eğitim, Yahudilerde olduğu gibi dinî olmaktan çok laiktir. Rumlarda eğitim, özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti'ndeki ve Selanik'teki modernleşme ve gelişmelere paralel olarak ilerlemiştir. Eğitimdeki bu gelişme sadece kültürel amaçlı değildir. 1830 yılında kurulan Yunan Devleti ve 1835 yılında Selanik'e atanan ilk Yunan konsolos, Selanik'teki Rum halkında millî bilincin uyanmasına katkı yapmıştır. Selanik'teki Hıristiyanlar, kendilerini, hatta yaşadıkları şehri Yunanlıların "Megalo İdea"sına bağlamışlardır. Eğitimin temel amaçlarından biri de millî kimliği uyandırmaktır.¹³⁸

Rum cemaatinin geneline baktığımızda nüfus, kendi sendikalarında ve meslek kuruluşlarında örgütlenmiş işçiler, teknik elemanlar, ticarî işletmelerde çalışan ücretliler, küçük tüccarlar ve zanaatkârlardan oluşmaktadır. Bu orta sınıfın içerisinde eğitim görmüş memurlar, avukatlar, doktorlar, öğretmenler, eczacılar da vardır. Hıristiyan tüccarlar, Selanik'teki üreticilerle yabancı şirketler arasında aracılık yapmışlardır. Deri ve kürk, besin maddeleri, kereste, ipekböcekçiliğinin ithalat ve ihracatı ile uğraşmışlardır. Buna rağmen Yahudi tüccarlar kadar büyümemişlerdir. Yahudilerin ticarî egemenliği Yunan sermayeli üç bankanın (Midilli Bankası/1899-1907, Atina Bankası/1905, Banque de Crédit d'Orient/1906) kuruluşuna kadar bankacılık sektöründe de görülmektedir. 1870'den itibaren, Selanik'teki Hıristiyan bankacı ve tüccarlar da sanayiye yatırım yapmaya başlamışlardır. Kentteki on bir önemli girişimde Hıristiyanlar vardır. Bunların ikisi gıda, biri pamuk, biri iplik, biri dokuma sanayinde; biri tabakhane, üçü sabun fabrikası ve biri de bira fabrikası alanındadır.¹³⁹

Ortodoks Hıristiyanlar, Selanik'te nüfus olarak üçüncü sırada gelse de eğitim ve ticaret alanında, özellikle Selanik'in Türk hâkimiyetindeki son döneminde yaptıkları atılımlar sayesinde, kentin hem nüfusunun hem de ekonomik hâkimiyetini elinde bulunduran Yahudilerle boy ölçüşebilecek seviyelere gelmişlerdir. Osmanlı devleti, Selanik'teki son yüzyılında sürekli kan kaybederken Hıristiyan cemaati "Megalo İdea"sını

bakımdan cemaatin üst düzey insanlarından oluşan daha geniş bir meclis de yönetime eşlik etmektedir. Bkz. A.g.e., s. 134.

¹³⁷ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 61-62.

¹³⁸ A.g.e., s. 134.

¹³⁹ Kirki Georgiadou, a.g.e., ss. 130-131.

gerçekleştirmek adına sürekli büyümüştür. Tarihler 1912’yi gösterdiğinde de Selanik, içinde barındırdığı Hıristiyanlarıyla Yunanistan’a katılmıştır.

1.5.5. Slavlar (Sırlar, Bulgarlar)

Slavların, Selanik üzerindeki makûs talihi hiçbir dönemde değişmemiştir. Hâlbuki özellikle Bulgarlar Türklerin hâkimiyetindeki son dönemde Selanik’i almak için çok çalışmışlardır.

Selânîk; Normanlar, Latinler, Venedikliler, Türkler gibi değişik egemenler tanıdı fakat asla komşu Slav krallıklarının, Sırların ve Bulgarların eline düşmedi. (...) Slavlar, zengin bir antik Yunan ve Bizans kent geleneğinin varlığını sürdürdüğü Solon’u –kente bu adı veriyorlardı-, ele geçirmemiş olsalar da çevredeki kırsal alanlara yoğun bir biçimde yerleştiler.¹⁴⁰

Yukarıda anlatılanlar XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bile aynıdır.¹⁴¹ 1893-94 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi ve Selanik Belediyesi’nin 1890 yılına ait bir belgesi de bu durumun yüzyılın sonunda da böyle devam ettiğini ispatlar mahiyettedir. Salname’ye göre Selanik sancağının tamamında (köyler dâhil) 97.000 Bulgar¹⁴² nüfusu varken şehrin merkez nüfusunu gösteren belediye evrakında, yerli ve yabancı olmak üzere 3.899 Bulgar olduğu gösterilmiştir.¹⁴³ Bulgarların bu yerleşim şekli hiçbir zaman tersine bir değişiklik göstermeyecektir. Yani Bulgarlar hiçbir zaman tam anlamıyla Selanik’in merkezinde yerleşememişlerdir. En sonunda da bütün gayretlerine rağmen Selanik’in saat farkıyla Türkler tarafından Yunanlılara teslim edilmesini kabullenmek zorunda kalmışlardır.

Selanik’teki Bulgarların gerçek sayısını tespit etmek oldukça güçtür. Çünkü Osmanlı Devleti, tebaasını inançlarına göre sınıflandırmaktadır. Bu nedenle de Bulgarlar

¹⁴⁰ Bernard Lory, “Solun, Bir Slav Kenti Mi?”, *Selanik 1850-1918 “Yahudilerin Kenti” ve Balkanlar’ın Uyanışı*, (Hazırlayan: Gilles Veinstein), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 138.

¹⁴¹ Bernard Lory, a.g.e., s. 139.

¹⁴² “Bu noktada bir terminolojik açıklık ihtiyacı gelip dayatıyor. Şimdiye kadar Slavlardan söz ettik; herhangi bir belirgin ulusal yan anlam taşımayan dilsel bir terimdir bu. XIX. yüzyılın ortalarında, Makedonya Slavları genellikle Bulgar olarak adlandırılırlar ve kendilerine de Bulgar adı verirler. Bu dönemde bu terim oldukça belirsiz kalır çünkü Bulgarların bir devleti yoktur, Bulgarların yerleşik oldukları alanlar iyi bir biçimde tanımlanamamıştır.” A.g.e., 139.

¹⁴³ Bkz. Selanik’te Nüfus, s.?

nüfus sayımlarında, “Rum” başlığı altında verilmektedir.¹⁴⁴ Bulgar konsolosunun sekreterine inanacak olursak 1911’de, 128.000 nüfusa sahip Selanik’te 10.500 Bulgar¹⁴⁵ yaşamaktadır. Bu da toplam nüfusun % 6,2’sine denk gelmektedir.¹⁴⁶ Bulgarların Selanik’te dört kilisesi vardır ve şehrin kuzeyindeki mahallelerde yaşamaktadırlar. Buraya da kırsaldan (özellikle Kukuç-Kilkis) veya Batı Makedonya’dan (Debar) gelmişlerdir.¹⁴⁷ Bu az sayıdaki Bulgarlar arasında onlara liderlik edebilecek veya nüfuzuyla şehrin yönetiminde söz sahibi olabilecek varlıklı kişiler, aileler bulunmamaktadır. Bu insanlar daha çok taş ustası, tüccar, dükkân sahibi ve öğretmendirler.¹⁴⁸

XIX. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen iki olay, Bulgarların millî kimliklerini bulmalarını sağlamıştır. Birincisi 1870’de, İstanbul Ortodoks Rum Patrikliği’nin asimilasyonuna yönelik baskılarına karşı Ortodoks Slav nüfusunun kendi kimliğini savunmasına fırsat veren özerk bir Bulgar Ekzarhlığı’nın Osmanlı tarafından tanınması. İkincisi ise Osmanlı’ya karşı savaş kazanan Rusya’nın, San Stefano/Ayestefanos (3 Mart 1878) Antlaşması’yla Tuna’dan Ege Denizi’ne, Karadeniz’den Arnavutluk Dağları’na kadar uzanan bir büyük Bulgaristan kurmayı Osmanlı’ya dayatmasıdır. San Stefano Antlaşması büyük güçlerin menfaatine dokunmasından dolayı ve onların araya girmeleriyle Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) ile daha mütevazı bir prensliğe indirgenmiş ancak Bulgarların ideası da artık belli olmuştur.¹⁴⁹

Bundan sonra Bulgarlar, özellikle eğitim noktasında faaliyetlerini artırmışlardır. Bu eğitimin ana noktasını da Bulgar vatanseverliği, öteki Balkan halklarıyla (özellikle Yunanlılar ve Sırlar) mücadele ve Osmanlı Devleti’nin sona yaklaştığı düşünceleri oluşturmaktadır. Militan gibi yetişen Bulgar gençliği kısa sürede eyleme geçerek Makedonya İç Devrimci Örgütü’nü kurmuştur ve bu örgüt dünyada ses getiren kanlı

¹⁴⁴ Selanik’in çevresinde ve kırsalda yaşayan Slavlar/Bulgarların arasında Hıristiyanlığın yaygınlaşması Slav asıllı olan Selanikli Bizans subayının iki oğlu Kyrill ve Methodius sayesinde. Hıristiyan kaynaklarını Slavcaya tercüme eden bu iki kardeş, Hz. İsa’nın mesajını bütün Doğu Avrupa’ya yaydılar. Dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Putperest Bulgarlar bile Hıristiyanlaşmıştır. Ayrıca bu iki kardeşin icat ettiği Kiril alfabesi bugün Adriyatik denizinden Sibiryaya kadar tüm okullarda öğretilmiştir. Bkz. Mark Mazower, a.g.e., s. 38.

¹⁴⁵ Mazower’e göre 1912 yılında sayıları 6 bin kadardır. Bkz. Mark Mazower, a.g.e., s. 273.

¹⁴⁶ Buradaki nüfus bilgilerine özellikle dikkat etmek gerekir. 1911 yılına ve Bulgar konsolosluğuna ait bu bilgiler maksatlı olarak yükseltilmiş olabilir. Çünkü bu dönemde Bulgarlar ulusal kimliklerinin çoktan farkına varmışlardır ve Selanik’i alma üzerine yoğun hesaplar yapmaktadırlar. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki rakamlar doğru olsa da olmasa da gerçek olan bir şey var ki o da Bulgarların nüfusu Selanik’te hep azınlıkta kalmıştır.

¹⁴⁷ Bernard Lory, a.g.e., ss. 142-143; Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında ...*, s. 353-354.

¹⁴⁸ Mark Mazower, a.g.e., s. 273.

¹⁴⁹ Bernard Lory, a.g.e., ss. 140-141.

eylemler gerçekleştirmiştir. Bundan sonra da Bulgarların adı Selanik'te hep kanlı eylem ve çetecilikle anılmıştır.¹⁵⁰

1.5.6. Ermeniler

Selanik ticarî bir merkez olmasına rağmen Osmanlı'da ticaretin en önemli unsuru olan Ermenilerin bu merkezde olmaması dikkat çekicidir.

XVIII. yüzyılda büyük bir pamuk, tütün, buğday antreposu olan, İngiliz kumaşının, Fransız kumaşının, kahvenin, şekerin, çivitin dağıtımının merkezi olan Selanik'te; Yahudilerin, Türklerin, Yunanlıların, Arnavutların, Ragüzalılarının, Slavların Babil Kulesi olan Selanik'te, Avrupa Türkiye'sinin ekonomik merkezi olan Selanik'te, Anadolu'da ve Asya'da Osmanlı ticaretine egemen olan Ermenilerin yokluğu şaşırtıcıdır.¹⁵¹

1870'li yılların ortalarında, İstanbul-Selanik demiryolunun inşasını alan bir Alman firması tarafından işe alınan Muşlu köylülerle birlikte bölgeye Ermeniler de yerleşmiştir. 1881 yılında Selanik'te çoğunluğunu bekâr erkeklerin oluşturduğu seksen Ermeni vardır.¹⁵² Bunların çoğu zanaatkârdır fakat bir listede adları verilmeyen 22 ileri gelen Ermeni'den bahsedilmiştir. Bu listede; 8 Osmanlı hükümet memuru, telgraf memurları, orman müfettişleri, padişah hassalarının müfettişleri, ticaret mahkemesi başkanı, bir Osmanlı Bankası memuru, bir kuyumcu, bir aynacı, dört kardeş tütün aracısı, dört başka kardeş peynir aracısı, bir demiryolu mekanisyeni, bir tüccar yer almaktadır. Ermenilerin ailevî törenleri, vaftiz, evlenme, defin gibi işlemleri ya Fransız ya da Yunan kiliselerinde yapılmıştır. 1884 yılında da bir evden bozma şapel yapılmıştır. Ermeniler için Selanik'te müstakil bir mahalleden bahsedilmemektedir. XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Selanik'te özellikle ticarî anlamda Ermenilerin varlığı da hissedilmeye başlanmıştır. 1911 yılına gelindiğinde Selanik'teki toplam Ermeni sayısı 500'e çıkmıştır.¹⁵³

¹⁵⁰ Bernard Lory, a.g.e., ss. 144-146; Mark Mazower, a.g.e., ss. 274-278.

¹⁵¹ Anahid Ter Minasyon, "Küçük Bir Ermeni Cemaati", *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 148.

¹⁵² 1890 yılına ait Selanik Belediyesi evrakında Ermenilerin sayısı yaklaşık elli olarak verilmiştir. (Bkz. Selanik'te nüfus).

¹⁵³ Anahid Ter Minasyon, a.g.e., ss. 149-151.

1.5.7. Yabancılar

Limanın iki adım ötesinde bulunan “Frenk Mahallesi (Francomahallas)”, II. Dünya savaşının öncesine kadar Avrupa ile Selanik arasında yapılan büyük ticaretlerin merkezi konumundadır. Yerliler, Batılıları ve Katolik Hıristiyanları “Frenk” olarak adlandırmaktadırlar. Yabancı konsoloslukları da içine alan Frenk Mahallesi’nde, Batılılardan/Yabancılarından oluşan küçük bir dünya kurulmuştur. Selanik’teki yabancılar, genel olarak işadamlarının ve konsolosluk çalışanlarının oluşturduğu iki guruptan oluşmuştur. Bunun yanında dinî amaçlı, bir misyon etrafında Selanik’e gelenler, zengin olmak amacıyla gelen maceracılar, Selanik’te iş yapan bazı yabancı şirketlerde çalışmak için gelenler de vardır. Fransız konsolosuna göre kentte, 1880’li yıllarda 6.000 yabancı bulunmaktadır.¹⁵⁴ En kalabalıkları 1284 kişiyle yörenin en zengin ticarethanelerine sahip İtalyanlardır. 155 Alman ve Avusturyalı, 408 İspanyol, 180 Britanyalı, 123 Rumen, 27 Rus, 12 Amerikalı ve 4 Belçikalı vardır. Fransız Kolonisi ise yalnızca 112 kişiden oluşmaktadır.¹⁵⁵

Selanik’in bu küçük “Frenk Mahallesi”nde oluşan çevre, kentte devamlı faaliyet gösteren yedi konsololuğun (Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Rusya, Romanya, Avusturya-Macaristan ve Yunanistan) çalışanlarından olan birkaç yerliyi, çoğu Yunanlı veya Yahudi, kendi salonlarına davet etmiştir.¹⁵⁶ Dolayısıyla yerli halktan kendi çevrelerine soktukları kişiler için seçici davranan bu topluluk, Avrupa’ya göre Doğu’da kalan Selanik’in merkezinde Batı’yı yaşamış, yaşatmışlardır.

Yabancılar içerisinde en dikkati çeken isim Abbot Ailesi’dir. 1771 yılında geldiği Selanik’te “İngiliz Doğu Kumpanyası”nı kurmuş Barthelemy Eduard bu ailenin ilk üyesidir. Oğullarıyla Selanik’te büyük paralar kazanan bu ailenin en dikkat çeken üyesi ise sülük ticareti yaparak “Selânikli Karun” unvanını kazanan John Abbot’tur.¹⁵⁷ Yabancılar Selanik’e sadece ticaret amacıyla gelmemiştir. Bu konuda en iyi örnek 1888’de Selanik’e Osmanlı’nın memuru olarak gelen İtalyan mimar Vitaliano Poselli’dir. Poselli de Selanik’e kısa zamanda tutunmuş hem para kazanmış hem de kentin tarihine damga vuran eserler

¹⁵⁴ 1890 yılına ait bir belediye evrakına göre ise şehirde yaklaşık 15 bin yabancı bulunmaktadır. (Bkz. Selanik’te nüfus)

¹⁵⁵ Meropi Anastassiadou, “Yörenin Batılıları”, *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, ss. 153-154.

¹⁵⁶ Meropi Anastassiadou, a.e.g., s. 154.

¹⁵⁷ Abbotlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 154-157.

yapmıştır.¹⁵⁸ XIX. yüzyılın sonlarında, demiryolu yapımında işçi olarak çalışmak üzere gelen kişiler arasında hizmet sektöründe çalışıp köşeyi dönmek isteyen maceracı kafaya sahip kişiler de vardır. Buna en iyi örnek de Angiolino Colombo'dur. Başlarda gezici bir lokantaya sahip bu aşçı, bir müddet sonra Selanik'in yüksek sosyetesine hizmet veren en modern ve lüks oteli açmıştır. Colombo Oteli, kısa zamanda o kadar fazla üne kavuşmuştur ki otelin sahibi şehri terk ettikten sonra bile şehrin bir mahallesine ismini verebilmiştir.¹⁵⁹

Osmanlı kayıtlarında ve dolayısıyla Selanik'te "Frenkler" Katolikler olarak kabul edilmişlerdir. Bu genel olarak doğrudur da. Katoliklerin 1830'da Selanik'te iki kiliseleri vardır ve inananlarını ayine çağırarak için çan çalma hakkına sahiptirler. Osmanlı Devleti'ne Batılı güçlerin dayattığı kapitülasyonlarla Katoliklerin elde ettiği bu ayrıcalık en çok Lazaristler'e yaramıştır. Lazaristler, genellikle misyonerdir ve esas işleri de Katolikliğin yayılmasıdır. Bu konuda Selanik'te en büyük rakipleri İslamiyet değil Ortodoksluk ve onun koruyucusu Rusya'dır. Lazaristler, özellikle XIX. yüzyılın ortalarından sonra Selanik'te hayır işlerinde faaldirler. 1895 yılında hastane bile açmışlardır. Bu misyonerler, hayır işlerini yaparken din ayrımı da yapmamışlardır. İhtiyacı olanlar Türk, Yahudi, Rum, Bulgar ve Arnavut da olsa yardım etmişlerdir.¹⁶⁰

1.6. Başlangıçtan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Selanik

Evliya Çelebi'ye göre Selanik'te ilk defa Süleyman Peygamber yaşamıştır. Daha sonra Süleyman Peygamber'in oğlu Melik Rac'im zamanında hüküm süren büyük Hz. Zekeriyya Peygamber'e iman eden Feylekos Hakim, Rum diyarında büyük bir kral olmuş ve daha önce Süleyman Peygamber'in yaptırdığı yüksek köşk yerine, Hazret-i Risâlet'in dünyaya gelişinden 898 sene önce¹⁶¹ Selanik Kalesi'ni yapmış ve yönetimini de Selenik adındaki oğluna teslim etmiştir.

Yahudiler Hz. Zekeriyya'yı testereyle ikiye bölüp öldürdükleri için onun yerine Yahya Nebi geçmiş. Yahudiler Hz. Yahya'yı da şehit edince ona önceden iman eden Buhtunnasır, Kürdistan'dan 500 bin Rum askeriyle çıkıp Yahudileri kılıçtan geçirmiştir. Bu kıyımdan kaçan Yahudiler, Selanik'e kadar gelerek bin bir hile ve bir gece baskınıyla

¹⁵⁸ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 158.

¹⁵⁹ Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 159-160.

¹⁶⁰ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 65; Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 160-164.

¹⁶¹ Bu tarih milattan önce 327 yılına denk gelmektedir ki bu da Yunan kaynaklarında anlatılan Makedon Kralı Kassander'in şehri kurduğu tarih olan milattan önce 316 yılına yakın bir tarihi vermektedir.

Rum kavmini tamamen kılıçtan geçirip kaleyi zapt etmiş ve 140 yıl hüküm sürmüşlerdir. Yahudilerin bu bölgedeki nüfusu artıp da Rumeli ağzına kadar dayanınca Rum krallarından Ağıştaş, 600 bin askerle Selanik'in kapılarına kadar gelmiş fakat Cenevizlilerin Yahudilere yardım etmesi nedeniyle burayı alamamıştır. Daha sonra Cenevizliler, Hıristiyanlığı kabul edince Yahudiler ve Rumların Selanik'e eşit hâkim olmalarını sağlamıştır. Bundan 700 sene sonra da İstanbul'u tamir eden Kostantin Kral'ın annesi Hellana, Selanik'e hükmetmiş ve binlerce Yahudi'yi kılıçtan geçirmiştir. Böylece Yahudiler bu kentte reaya durumuna düşmüş. Bundan sonra da Selanik'te Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.¹⁶²

Sadece Evliya Çelebi'nin anlattığı bu kuruluş hikâyesinin kaynağını kimse bilmemektedir. Bu hikâyenin doğruluğu açıklanamasa da hikâyede gerçek olan bir taraf vardır. Bu da Selanik'in kuruluşunda Rumların ve Yahudilerin olduğu gerçeğidir ve geçen zaman içerisinde de bu iki unsur şehirde varlığını az ya da çok koruyacaktır.

Diğer kaynaklar ise kuruluşu Evliya Çelebi'den farklı anlatmıştır. Selanik şehri, adalar denizine açılan bir körfeze (Therme/Selanik) bakan Chortiats (Hortiatis/Osmanlı'da Kurusan) dağlarının eteklerinde MÖ 316 yılında, Makedon Kralı Kassander'in karısı, Makedon Kralı II. Phillip'in kızı ve İskender'in kız kardeşi Thessaloniki adına kurulmuştur. Selanik, muazzam bir tarım iç bölgesine hizmet eden geniş ve güvenli bir limana sahiptir. Bu nedenle de kent bir ticaret merkezi olarak düşünülmüştür.¹⁶³ Böylece Selanik, Yunan dünyasını Asya, Hindistan ve Afrika'nın ticaret yollarına bağlayan yeni Akdeniz limanları şebekesi içinde İskender'in kendi kurduğu İskenderiye'ye katılmıştır.¹⁶⁴

MÖ 168'de Roma İmparatorluğunun bir parçası olan şehir gelişim kaydetmiştir. MÖ 50'de Aziz Pavlus bu şehirden geçtiğinde Hıristiyanlar, sapkın bir Yahudi mezhebinden başka bir şey değildir.¹⁶⁵ Pavlus'la birlikte şehirde Hıristiyanlık büyük bir gelişme kaydetmiştir. Ayrıca şehrin koruyucu azizi, Roma ordusu subayı M.S. 303'de

¹⁶² Evliya Çelebi, a.g.e., ss. 139-141.

¹⁶³ Machiel Kiel, a.g.e., s.352.

¹⁶⁴ Mark Mazower, a.g.e., s. 33.

¹⁶⁵ Buradaki açıklama şehirdeki Yahudi varlığını göstermektedir. Bu da Evliya Çelebi'nin ileri sürdüğü, şehirdeki Yahudi hâkimiyetine açıklama olabilir. Ayrıca bu konuda Yahudilerin Selanik'i, kutsal kabul etmeleri ve "Balkanların Kudüs'ü" saymaları bilgisi de hatırlanabilir. Bir şehri kutsal saymak için o şehirle ilgili bir geçmişe sahip olunması gerektiğini düşünüyorum.

öldürülen Demetrios'un mezarı üzerine M.S. 450 civarında yapılan kilise etrafında oluşan kült, sadece Hıristiyanları değil Putpereslerin yanında Yahudileri de cezp etmiştir.¹⁶⁶

IV. yüzyılın son on yıllarında, İmparator Theodosios tarafından Selanik'in etrafı surlarla çevrilmiştir.¹⁶⁷ Ancak surlarla çevrilen şehir, istilalara uğramaktan kurtulamamıştır. Mazower; Sudanlı, Mısırlı ve Arap askerlerin İslam'ı benimsemiş Bizanslılar önderliğinde yaptıkları 904 kent baskınından tarih vermeden bahsetmiştir.¹⁶⁸ Şehre 423'te, Ostrogotlar tarafından da başarısız bir kuşatma yapılmıştır. 550-750 yılları arasında Makedonya'nın Slav ve Avar işgallerine uğraması sırasında Selanik, dört defa muhasara edilmiş fakat alınamamıştır. 620'de büyük bir yıkım getiren deprem, şehirdeki antik yerleşimin yıkılmasına ve Orta Çağ Bizans modeline uygun bir şekilde yeniden inşa edilmesine sebep olmuştur.¹⁶⁹

904 yılı yazında Girit'ten gelen Arap donanması şehri ele geçirip yağmalamış ve yanında 22 bin esirle Girit'e geri dönmüştür. X ve XI. yüzyılların başında Bulgar çarları Büyük Simeon ve Samuel'in şehri ele geçirme teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1185'te Sicilya ve Güney İtalya'dan gelen Normonlar, şehri yağmalamış ve yanında birçok esirle Sicilya'ya geri dönmüştür. 1205 yılında, bir Haçlı ordusu şehri ele geçirmiş ve Selanik'i krallık merkezi haline getirmiştir. 20 yıllık bu dönemde, Selanik'teki önemli Ortodoks kiliseleri Katolik kilisesine dönüştürülmüştür. XIII. ve XIV. yüzyıllar, şehirde Bizans kültürünün olgunluk çağı olmuştur. Bu olgunluk çağı da 1342'de burayı ele geçiren ve soyluları yok eden ve yedi yıl boyunca kendi kendini yöneten bir idare kuran Zelotlar'ın kanlı ayaklanmasıyla sona ermiştir. 1349'da Bizanslılar şehre yeniden hâkim olmuşlar. Bizanslıların bu hâkimiyeti sırasında, Selanik'in nüfusu önceki dönemlere nazaran daha azdır. Şehrin yukarılarında bulunan araziler boştur. Bu boş araziler, Türkler buraya geldiğinde onların yerleşim alanı olacaktır.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Mark Mazower, a.g.e., ss. 35-36; Machiel Kiel, a.g.e., s.352.

¹⁶⁷ Machiel Kiel, a.g.e., s.352.

¹⁶⁸ Mark Mazower, a.g.e., s. 37.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 352.

¹⁷⁰ A.g.e., s. 39.

1.7. Osmanlı Hâkimiyetinde Selanik

Osmanlı, ilk defa 1387 baharında Çandarlı Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos kumandasındaki birliklerle uzun bir muhasaradan sonra Selanik'e girmiştir.¹⁷¹ Bundan sonra Osmanlı şehirde tam bir idarî kontrol kuramamıştır. Osmanlı'nın Selanik'te varlığını, yalnızca Yıldırım Beyazid tarafından yaptırıldığı söylenen bir kale/burç ve bir de kiliseden dönüştürülen bir cami temsil etmiştir. Bu kale de 1402 Ankara bozgunundan sonra Osmanlı'nın yaşadığı sıkıntıları fırsat bilen ve şehri ele geçiren Bizans İmparatoru II. Manuel Paleiologos tarafından yıkılmıştır. Bu tarihten itibaren Emir Süleyman Çelebi ve Bizanslılar arasında Gelibolu'da yapılan bir antlaşmayla Selanik resmen Bizans idaresine geçmiş ve I. Mehmed zamanında bu şekilde kalmıştır. II. Murad tahta geçip Selanik'i abluka altına alınca şehri koruyamayan Bizanslılar, Selanik'i Venedik'e satmıştır. Venedik idaresi (1423-1430), Selanik'in tarih boyunca yaşadığı en kötü idarelerden biridir. Venedikliler, Selanik'e tam anlamıyla sahip çıkmamış ve gönderilen az sayıdaki asker de halka kötü davranmıştır. Ticaret merkezi olan Selanik bu dönemde açlık ve sefalet içerisindeydi. Bu durumdan da ancak 29 Mart 1430 tarihinde II. Murad¹⁷² önderliğindeki Osmanlı birliklerinin bir aylık kuşatmasının ardından şehri almasıyla kurtulabilmiştir. II. Murad, Venedik idaresinden kaçan Selaniklilerin geri dönmeleri çağrısında bulunmuş ve mallarını onlara geri vermiştir. Ayrıca Osmanlı merkezi olan Yenice Vardar'dan 1000 kadar Türk'ün bu şehre yerleşmesini sağlamıştır. Şehri, ilk defa Osmanlı adına, Sungur Çavuş Bey¹⁷³ idare etmiştir.¹⁷⁴

Fetihten sonra Selanik, anlaşma yoluyla teslim olmadığından yıkık bir haldedir. Şehir, yeni katılanlarıyla savaş atmosferinden yavaş yavaş çıkarken şehrin görüntüsünde dikkat çeken bir değişim vardır ki o da şehrin giderek bir Osmanlı/Müslüman-Türk şehrine

¹⁷¹ Melek Delilbaşı, Selanik'e Sultan I. Murad zamanında (1372) saldırıların başladığını ve Selanik'in 1387'de de bir süreliğine Osmanlı idaresine girdiğini belirtir. Ayrıca Delilbaşı'nın yaptığı çeviri, Osmanlı'nın Selanik'i fethi hakkında ayrıntılı bilgi içermektedir. Bkz. Melek Delilbaşı, *Selanik'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih* (Sultan II. Murad Dönemine Ait Bir Bizans Kaynağı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989. Mazower ise kuşatmanın 1383'te başladığını ve Nisan 1387'de şehrin savaştan teslim edildiğini aktarmaktadır. Bkz. Mark Mazower, a.g.e., s. 41.

¹⁷² Bir efsaneye göre II. Murad bir gece rüya görmüştür ve rüyasında ona çok güzel kokulu bir gül verilmiştir. Padişah gülü saklayıp saklamayacağını sorduğunda, bu gülün Selanik olduğu ve ona sahip olması gerektiği söylenmiştir.

¹⁷³ Kuşatma sırasında şehrin yukarı kısmında bulunan Vlattadon Manastırı'nın keşişleri, yerel rivayetlere göre II. Murad'a şehrin sularını nasıl keseceğinin ve şehre en iyi nerelerden saldıracaklarının bilgisini vermişlerdir. Bu nedenle fethin ardından Manastır'a imtiyazlar verilmiştir. Bu manastırın Türkler tarafından Çavuş Manastırı şeklinde adlandırılması da şehrin ilk idarecisine atfendir. Bkz. Machiel Kiel, a.g.e., s. 353.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 41-45.

benzemesidir. Şehirde cami minareleri, hanlar, hamamlar, bedestenler yükselmiştir. Selanik, tarihindeki en istikrarlı dönemin başlarındadır. Bu nedenle de hem değişiyor hem büyüyordur.

II. Murad'ın şehirde yaptığı ilk işlerden biri, yağmacıları ve mülklere haksız konanları kovmak olmuştur. Şehrin hasar gören surları onarılmış ve Selanik Kalesi modernize edilmiştir. Bizans kervansarayları, halk hamamı, eski imalathaneler, tabakhaneler ve tekstil atölyeleri geçici olarak onarılarak yaşama döndürülmüştür. Anadolu'dan vergi indirimleriyle teşvik edilen zanaatkârlar, şehre yerleşmeye başlamıştır. Bu gelişler şehrin ekonomisine önemli katkılar sağlamakla birlikte yönetime hâkim olan unsurun artmasını ve şehirdeki Hıristiyan etkinin azalmasına sebep olmuştur. Artık Selanik şehrinin kimliği değişmektedir. Çan sesleri ve Paskalya havaî fişeklerinin yerlerini ezan sesleri, Ramazan davulları ve iftar toplarının sesleri, Ramazan gece eğlenceleri, Karagöz gösterileri almıştır. Ramazanlarda pazarlar eskisi gibi işlek değildir. Hatta gayrimüslimler bile açıktan bir şey yememeye başlamıştır. Saydığımız bütün bu işaretler, Selanik'i tipik bir Osmanlı kenti yapmaktadır ama bir tanesi vardır ki en dikkat çekenidir. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar Selanik Körfezi'nden çekilen fotoğraflara yansıyan ve şehre denizden gelenlerin karşılayan minareler,¹⁷⁵ göğe doğru yükselerek Selanik'in Müslüman olduğunu sadece içinde yaşayanlara değil uzaktan bakanlara bile ilan etmektedir.¹⁷⁶

Selanik'teki değişim tabii ki diğer büyük Osmanlı kentlerindeki (İstanbul, Bursa) gibi değildir ama ağır da olsa bir değişim vardır. Mesela Bizans Selanik'inin bir döneminde şehirde 50 kadar kilise bu sayıya yakında manastır olduğu söylenir ve fetihten yaklaşık bir buçuk asır sonra bile (1572) şehirdeki kilise sayısının 30 olduğu vurgulanmaktadır. Bu da Müslüman nüfusunun azlığıyla alakalıdır. Camiye gereksinim fazla olmadığından kiliselerin camiye dönüşmesi ve yeni camilerin yapılması zaman almıştır.¹⁷⁷

14 Aralık 1479 tarihli bir ferman-ı hümayundan anladığımız kadarıyla Hoca Mevlana Kıvamaddin, Selanik'e eğitim ve öğretim faaliyetleri için atanmıştır. Bu da

¹⁷⁵ Minareler, doğal bir amfiteyatro özelliği gösteren şehirde gerçekten de hemen hemen her yerden görünmekle birlikte özellikle denizden gelenlere Selanik'in Müslüman şehri olduğunu hatırlatmıştır. Bu minarelerden bugün sadece eskiden bir manastır olan Rotanda'nın (Hortacı Camii) yanına yapılan minare ayakta. Çoğusu 1917 yangınında yok olmuş veya yıkılmıştır.

¹⁷⁶ Mark Mazower, a.g.e., s. 47-50.

¹⁷⁷ Machiel Kiel, a.g.e., s. 353.

Osmanlı Devleti'nin her yönden olduğu gibi eğitim noktasında da çalışmalar yaptığını gösterir ancak Selanik'te bu tarihte ve sonrasında açılan medreseler ve medreseleri destekleyecek mahiyette kurulan tekke vb. kurumlar hiçbir zaman Edirne, Bursa ve İstanbul'la yarışacak duruma gelememiştir. Yani Selanik'in medreseleri ve eğitime yönelik kurumları sıradan olduğu gibi bu şehirde yapılan eğitim ve öğretim faaliyetleri de sıradandır.¹⁷⁸

1500'lü yıllarda, Selanik'in nüfusu birden bire iki katına (yaklaşık 30 bin)¹⁷⁹ çıkmıştır. Bunun sebebi, 1492'de İspanya'dan¹⁸⁰ kovulan Yahudilerdir (Sefaradlar). İspanya hükümdarları Fernando ve Isabella'nın topraklarını Hıristiyanlaştırma politikaları sebebiyle Yahudiler Batı Akdeniz'den sürülmüşler veya kaçmak zorunda kalmışlardır. Osmanlı'da onlara kucak açmıştır. Bu göç dalgasından en çok nasibini alan da Selanik'tir.¹⁸¹ Göç dalgası şehirdeki Bizans izlerini silercesine Hıristiyanların nüfus egemenliğini de büyük oranda kırmıştır. Bunun yanında gelen Yahudiler adeta Gırnata'nın düşüşüne tepki olarak Selanik'teki kiliselere de el koymuşlardır.¹⁸²

Yahudilerin kentte artırdığı sadece nüfus değildir. Yahudiler Batı Akdeniz'de edindikleri maddî ve manevî birikimleri de beraberlerinde getirmişlerdir. Yahudiler, Selanik'e yerleştikten kısa bir süre sonra her yönden farklarını hissettirmeye başlamışlardır. Selanik'te Hukuk ve İbrani bilgini Rabbi Samuel de Medina'nın liderliğinde zengin kütüphanesi olan bir bilim akademisi kurmuşlardır. Ayrıca daha XVI. yüzyılda Selanik'te kitap basımını tanıtmışlardır.¹⁸³ Fransızların Osmanlı topraklarındaki temsilcisi Nicolas de Nicolay Yahudilerin ne kadar geniş bir alanda tecrübe aktardıklarını şöyle açıklamıştır:

Yahudiler arasında tüm sanat ve zanaatların en mükemmel işçileri vardı ve İspanya ve Portekiz'den çıkartılan özellikle de Maranes (Maruniler), Hıristiyanlığa çok zarar verecek şekilde, Türklere çeşitli buluşları, ağır silahlar, arkebüzler, barut, gülle ve diğer mühimmat imalâtı gibi savaş sanatlarını ve makinelerini öğretiler; aynı zamanda o ülkelerde o güne dek

¹⁷⁸ Mark Mazower, a.g.e., s. 51.

¹⁷⁹ Bkz. Selanik'in Nüfusu, s.?

¹⁸⁰ 1530 tarihli belgeye göre Selanik'e gelen Musevilerin; İspanya, İtalya, Portekiz'in bütün şehir ve kasabalarından ayrıca Fransa ve Almanya'dan geldikleri kaydedilir. Bkz. Machiel Kiel, a.g.e., s. 354.

¹⁸¹ Gilles Veinstein, a.g.e., ss. 45-47.

¹⁸² Machiel Kiel, a.g.e., s. 353.

¹⁸³ Machiel Kiel, a.g.e., s. 354.

görülmeven matbaayı kurdular, bildikleri Yunanca, Latince, İtalyanca, İspanyolca ve İbrani dillerinde çeşitli kitaplar bastılar.¹⁸⁴

Yahudiler elbette tecrübelerini bu topraklara getirmişlerdir ancak 1502 yılına ait Sofya Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir deftere göre bu dönemde, Müslüman esnafın sayısı da azımsanacak gibi değildir. Bu deftere göre en çok sayıyı Müslüman/Türk yünlü dokumacılar oluşturmaktadır ve bunları takiben terzi, ipek dokumacıları, deri işçisi, boyacı, kuyumcu, bakırcı, nalbant, at arabası tamircisi, saraç, bakkal, kasap, sabun yapıcısı, semerci ve birçok kâtipten oluşan oldukça geniş bir yelpazede esnaf bulunmaktadır. Ayrıca bu bilgiler ışığında da Osmanlı Selanik'inde, neredeyse Selanik'le bütünleşmiş olan dokumacılık mesleğinin Yahudilerle birlikte geldiği tezi de çürümüş olmaktadır. XVI. yüzyıl içerisinde bugün bile şehrin sembolü olan Beyaz Kule (Lefkas Pyrgos) 1536 yılında yapılmıştır. Ayrıca şehri tamamen çevreleyen surlarda da 1592 yılında büyük bir tamirat gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁵

Müslümanlar, Yahudiler, Hristiyanlar Osmanlı hâkimiyetinde yaklaşık 200 yıl boyunca eskiye nazaran sakin ve huzurlu bir ortamda yaşamışlardır. Bu yüzyıllar içerisinde Selanik de kozmopolit yapıya ayak uydurarak gelişmiştir. Çeşitli hastalıklar ve göçler (Yahudi göçleri aralıklarla devam eder) sonucunda nüfus oranları sürekli değişmekle birlikte yukarıda saydığımız üç unsur, şehirde kendine yer açmaya devam etmiştir. Şehrin huzurunu bozan iki olaydan birincisi 1645-1669 Girit Savaşları ve Sabetay Sevi'nin mesihliğini ilan edip özellikle Selanikli Yahudilerin birçoğunu peşinden sürüklemesi olmuştur. Bu tarihten sonra Yahudilerden koparak Avdetî (Dönme) Cemaati'ni¹⁸⁶ oluşturan Yahudiler, Sabetay Sevi'nin Müslümanlığı kabul etmesiyle (1666) birlikte onu takip etmişler ve bu tarihten sonra yavaş yavaş Müslümanlara adapte olarak onlarla birlikte sayılmaya başlamışlardır ancak hiçbir zaman hatta Mübadele'yle Türkiye Cumhuriyeti'ne göç ettiklerinde bile Türklerin onların Müslümanlığına şüpheli yaklaşmasından kurtulamamışlardır. Avdetî cemaati, Osmanlı hâkimiyetindeki Selanik'te, özellikle son dönemde; eğitim, uluslararası ticaret, modernleşme gibi konularda büyük atılımlar yapmışlardır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Mark Mazower, a.g.e., ss. 63-64.

¹⁸⁵ Machiel Kiel, a.g.e., s. 354.

¹⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dönmeler, s.?

¹⁸⁷ A.g.e., s. 355.

1590'lı yıllarda Selanik şehrini gören Seyyah Âşık Mehmet, 7'si kiliseden çevrilme on bir cuma camisi ve yetmiş seksen kadar mescit saydığını söylemiştir. Şehrin etrafı tamamen surlarla çevrilidir ve İskele, Vardar, Yeni, Cebeli/Kule, Kelemerye adlı beş kapısı vardır. Seyyah ayrıca Mısır çarsından ve bedestenle birlikte birçok handan ve 9 hamamdan bahsetmiştir. Ziyaret ettiği Yahudi havrasının kütüphaneli, birkaç katlı eğitim alanı durumunda olduğunu ve burada 1.000 öğrencinin eğitim gördüğünü aktarmaktadır.¹⁸⁸ 1668 baharında Selanik'e gelen Evliya Çelebi, şehirle ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Bu tarihte Selanik'te Evliya Çelebi 33 bin hanenin; 48 Müslüman, 56 Yahudi ve 16 da diğer unsurlara ait mahallenin bulunduğunu söylemektedir. Toplam 17 cami ismini veren Çelebi, bu camilerin 6'sı hakkında geniş bilgi vermiştir. Ayrıca 150 mescit saymış, tekke ve zaviyelerden bahsetmiş ancak bunların isimlerini vermediği gibi ayrıntılarını da vermemiştir. Tekkelerden sadece Mevlevihane ayrıntılı aktarılmıştır. Limandan, surlardan, kule ve kalelerden, çarşılarından, hanlardan, hamamlardan, ticaretten, mesleklerden, konuşulan dillerden bahseden Evliya Çelebi, Selanik'in birçok yönden gelişim gösterdiğini de ortaya koymakla birlikte şehrin yönetimini elinde bulunduran Müslümanların/Türklerin, şehirde nüfus olarak üstün olmasalar da yönetimde olmanın vermiş olduğu avantajı kullandıklarını ileri sürmüştür.¹⁸⁹

1.8. 1800-1912 Yılları Arasında Selanik

Bilindiği üzere XIX. yüzyıl dünya için önemli bir dönem olduğu gibi Osmanlı için de önemli bir kavşaktır. Batı'da meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin iyice yerleşmesi, buna paralel olarak Osmanlı'nın Batı'nın üstünlüğünün farkına varması ve böylece Batı'yı örnek alma çabaları bu yüzyıla damgasını vurmuştur. Bu yüzyılda, Batılı güçler, ele geçirdikleri üstünlükle Osmanlı üzerinde egemenlik kurma çabası içerisine girerken Osmanlı ise bir taraftan her anlamda Batılı rakiplerini yakalamaya çalışmış bir taraftan da üzerine gelen Batı'yı durdurma mücadelesi vermiştir. Biz de bu bölümü ikiye ayırdık ve birinci kısımda "modernleşme" başlığı altında gelişmeler ve değişimler; ikinci kısımda da bölgedeki çatışmalar aktarılmıştır.

¹⁸⁸ Machiel Kiel, a.g.e., s. 355.

¹⁸⁹ Evliya Çelebi, a.g.e., ss. 139-166.

1.8.1. Modernleşme

Osmanlı yönetiminin son yüzyılı; dünyada, özellikle Batı'da meydana gelen değişme ve gelişmelere paralel olarak ilerleyebilmenin çabalarıyla geçmiştir. Bu çabalar, özellikle İstanbul, İzmir, Beyrut gibi Batı'ya daha açık ve büyük şehirlerde kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin en batısındaki şehirlerden biri olan Selanik de diğer büyük yerleşimler gibi Batı'ya ayak uydurma gayretindedir. Selanik, 1900'lü yıllara geldiğinde istenen değişme ve gelişmeyi kaydedememişse de nispeten modern bir şehir görüntüsüne kavuşmuştur.¹⁹⁰ Gelişmiş ve Batılı bir şehir olma yolunda ilerlemeye çalışan Selanik'i, engelleyen bir sürü iç ve dış sıkıntı vardır: Selanik, içerde yönetimden sağlığa, yerleşimden tarım ve ticaretteki sıkıntılar; dışarıda da Osmanlı Devleti'nin kötü gidişi, Balkanların karışık durumu ve bu karışık durumdan dolayı meydana gelen göç hareketleri vb. sorunlarla boğuşmaktadır. Bunlar ve buna benzer sorunlar, modernleşme yolundaki Selanik'i yavaşlatmıştır.

Bilindiği üzere gelişme ve değişimin motoru ekonomidir. Çevresinde verimli topraklar barındıran Selanik, Makedonya topraklarının dünyaya denizden açılan kapısı gibidir ki tarihi boyunca bu avantajıyla cazibe merkezi olmaya devam etmiştir. Daha XVII. yüzyılda bile Selanik limanına, Karadeniz'den, Akdeniz'den (Ege), Basra Körfezi'nden, Mısır, Suriye, Cezayir, Süveyş, Tarblusgarp, Fransa, Portekiz, Danimarka, İngiltere, Hollanda ve Cenova'dan gemiler yanaşmış ve Selanik'te birçok dilde ticaret yapmışlardır. Bu da Selanik'in ticarî hacminin düşük olmadığını göstermektedir.¹⁹¹ Elbette Selanik ekonomisi hep düz bir çizgide ilerlememiştir ancak özellikle XIX. yüzyıl boyunca Selanik ekonomisini olumlu veya olumsuz etkileyen sebepler vardır. Selanik ekonomisi üzerinde, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Devleti'nin Batı'ya yaklaşması ve karşılıklı yapılan ticarî antlaşmaların etkisi büyüktür. Özellikle 1845'ten sonraki ekonomik ilerlemelerde bu antlaşmalarla birlikte Gülhane Hatt-ı Şerifi'nin gayrimüslimlere verdiği hakların da etkisi vardır. Bundan sonra Kırım Savaşı'ndan (1854-55) dolayı zayıflayan Rus ticaretinin yerini dolduran Selanikli tüccarlar ekonomi üzerinde olumlu etki yapmayı başarmışlardır. 1860-70 yılları ise Selanik için ekonomik bakımdan altın yıllardır.

¹⁹⁰ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 85.

¹⁹¹ Mark Mazower, a.g.e., s. 135.

Amerikan İç Savaşı, Avrupa'da pamuk sıkıntısına neden olmuştur ve elbette bu boşluk da Selanik ve Serez pamuğuyla kapatılmıştır.¹⁹²

Ekonomik alandaki bu yükseliş; Bosna Krizi (1875) ve Osmanlı-Rus Savaşı'yla (1876-78) başlayan ardından bölgedeki ulusal hareketler, 1897 Osmanlı-Rus Savaşı, 1908 Jön Türk Devrim'i gibi bir dizi etkiyle yavaşlayarak XX. yüzyılın ilk çeyreği içinde meydana gelen Balkan Savaşları'yla doruk noktasına çıkmıştır. Bu büyük karışıklıklara rağmen Makedonya metropolü; verimli toprakları, bir tren yolu¹⁹³ İstanbul'a ve Orta Avrupa'ya bağlanan modern limanı ile ekonomisini istenen seviyeye çıkaramasa da belli bir seviyede tutabilmiştir.¹⁹⁴

XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde şehirde bankalar¹⁹⁵, Avrupa'dan gelen malları satan lüks mağazalar,¹⁹⁶ rahatlatma ve dinlenme sağlamanın yanında eğlenceli vakitlerin geçirildiği modern kafeler, oteller, restoranlar¹⁹⁷ artmıştır. Bunlara ek olarak da özellikle Selanik'e dışarıdan para getiren imalathaneler ve fabrikalar¹⁹⁸ da Selanik'i Osmanlı'nın diğer şehirlerinin birçoğuna göre daha cazip hale getirmiştir. Evet, Selanik'te her şey

¹⁹² Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 95.

¹⁹³ Demiryolu, Selanik'in gelişiminde önemli bir kavşaktır. Selanik'i Mitroviça'ya bağlayan ilk hat 1873'te açılmıştır. Bir yıl sonra Selanik-Üsküp hattı devreye girmiştir. Selanik-Belgrad hattı 1888'de, Manastır 1894'de, Selanik-İstanbul hattı ise Selanik raylarının Dedeağaç'a bağlanmasıyla 1896'da yapılmıştır. Böylece Makedonya Metropolü İstanbul'la Orta Avrupa arasında bir bağlantı noktası olmuştur. Bkz. Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 162.

¹⁹⁴ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 95-96.

¹⁹⁵ Selanik'in ilk bankası 1863'te kurulmuş olan Osmanlı Bankası'dır. 1880'lerde ise Banque de Salonique ve Ziraat Bankası'nın bir şubesi Selanik'tedir. Selanik'te açılan Ziraat Bankası'nın ilk işi, Selanik'in 12 km dışında model bir çiftlik kurarak uygulamalı eğitim vermesidir. Selaniklilerin Allatini Bankası dediği Selanik Bankası Avusturya sermayesiyle kurulmuştur. Bu ilklerden sonra Selanik'teki bankacılık sektörü hızlanmıştır. Banque de Mytiléne (1899 ve 1901, Belçika sermayeli), Banque de Crédit industriel (1905, Fransız sermayeli), Banque d'Orient (1905, Deutsche Bank ile ortak olarak), Banque d'Athènes (1907, Fransız sermayeli) daha sonraki dönemlerde kurulan bankalardır. Bkz. Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 174-176.

¹⁹⁶ 1900'lü yıllarda en ünlü mağazalar Orosdi-Back, Tiring ve Stein'di. Bu üç mağaza da Frenk Mahallesi'nin ortasındadır ve Avrupaî ürünler satmışlardır. Bu ünlü mağazaların dışında daha mütevazı mağazalarda çoktur. Bkz. Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 181-183.

¹⁹⁷ Müslümanlar için en meşhur yerlerden biri tepelerde konuşlanmış Çınar Kahvehanesi'yd. Şehrin merkezinde Avrupaî görüntü veren diğer lüks kafelerin en meşhurları Alhambra, Olimpos, Cristal, Colombo, Royal'dir. Oteller ise Anatoli, Nea Hellas, Terpsithea, Alhambra, Eptanissos, Olimpos, Impérial, Turquie, Vardar Kapı civarında özellikle Yıldız Oteli, Hamidiye'de Jardin Paradissos'dur. Bkz. Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 177-181.

¹⁹⁸ Selanik'te bu dönemde irili ufaklı birçok imalathane vardır, bunların en öne çıkanları şunlardır: Konstantin Emmanuil'in dökümhanesi, Stavros Hristodulu'nun atölyesi, E. Ramba'nın çorap imalathanesi, Compagnie des Eaux, Sociéte Ottomane du Gaz, Régie des tabacs, Filature Torres et Cie, Frére Noussia et Cie tabakhanesi, Olimpos Bira Fabrikası'dır ama en büyük işletmeler Allatini'ler tarafından kurulmuştur: Darblay adı altında kurulan bir fabrikası ve tuğla fabrikası. Bunlardan başka 4 Nisan 1884 yılında açılmış olan Osmanlı Tütün Rejisi ve 1879'da açılan Saias İplik Fabrikası da Selanik'te dikkati çeken işletmelerdir. Bunların dışında Selanik'in gelişmesine paralel olarak dışarıdan gelen firmalarda vardı. Örneğin tramvay, demiryolu ve liman inşaatlarında anlaşmalı firmalar. Bkz. Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 183-187.

yolunda değildir ancak dönemi itibariyle düşünüldüğünde Selanik, modern bir şehirdir ve Batı'daki herhangi bir şehirde veya İstanbul'da bulunacak olanaklara burada da ulaşılabilmektedir. Hatta Selanik, Avrupa'ya İstanbul'dan hem yaşam olarak hem de coğrafya olarak daha yakındır. Özellikle Frenk Mahallesi ve Kırklar Mahallesi çevresinde modern ve Batılı bir yaşam oluşmuştur.¹⁹⁹

Selanik, büyük oranda ekonomiye bağlı olmakla birlikte çeşitli nedenlerle, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren göç almıştır. Göç dalgaları da şehrin çehresini sürekli değiştirmiş ve gelişimini etkilemiştir. Makedonya'nın iç bölgelerinde yaşayan Rumlar, özellikle Osmanlı Sultanı'nın Bulgar Eksarhlığı'nı tanıdığı 1870 yılından itibaren Bulgarlar, şehirde artmaya başlamıştır. Tabii göçler, sadece daha iyi gelecek ve imkânlar için gerçekleşmemiştir. 1876'da Boşnaklar ve Bulgarlar isyan etmiştir. Ardından Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (1876-78) kaçan Müslümanlar Balkanlara inmiştir.²⁰⁰ 1883'te Teselya ve Epir Yunan Krallığı'na bağlanmıştır. 1885'te Sırp-Bulgar Savaşı ve en sonunda da Osmanlı-Yunan Savaşı göç dalgalarına neden olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkisiyle ilki 1882'de, en ağırı da 1892'de gerçekleşen Yahudi göçleri şehri olumsuz etkilemiştir. 1890'da yaşanan büyük yangından çok şiddetli etkilenmiş olan Selanik Yahudileri için bu göç dalgası şok etkisi yapmıştır. Daha yangın felaketinin sonuçlarıyla baş edemeyen Yahudiler, bu göçmenler için ara bir çözüm bulmuşlardır ki bu da gelenleri Selanik'e yakın kırsala yerleştirmektir. Bu ara çözüm Selanikli Yahudilerin hiç beklemediği ve onları memnun eden bir sonuç doğurmuştur. Göçmen Yahudiler, hiç tanımadıkları Rumlar, Bulgarlar ve Türklerden oluşan köylerde yaşamaktansa Amerika'yı tercih etmişler ve bunların bir vapur bileti bulanları, Selanik'i terk etmeye başlamışlardır.²⁰¹

Sürekli artan ve değişen nüfus, zenginleşmenin getirdiği daha lüks ve rahat yaşama eğilimi ve büyük yangınlara bağlı zorunlu konut ihtiyacı şehrin genişlemesini sağlamıştır. Surlar arasına sıkışmış Selanik'in genişlemesi batı (Çayır bölgesi) ve doğu (Selaniklilerin Hamidiye ya da Kelemeriye hatta Kuleler ve Kırklar dedikleri bölge) yönünde

¹⁹⁹ Selanik'e 19. yüzyılın son çeyreğinden önce gelen ziyaretçilerin yazdıkları hiç de iç açıcı değildir. Özellikle Batı'dan gelen gezginler, geldikleri yerlerle karşılaştıkları Selanik'ten tiksindirici bir üslupla bahsetmişlerdir. 19. yüzyılın sonlarında gelenler ise bir de Selanik'i önceden ziyaret etmişlerse değişim karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Bkz. Mark Mazower, a.g.e., ss. 206-211.

²⁰⁰ Bosna'dan Bulgaristan'dan ve Rus ordusundan kaçan binlerce Müslüman mülteci güneye doğru gitmiştir. Önceden Kafkasya'da Ruslardan kaçmış olanlara ek olarak Osmanlı gücünün zayıflamasına eşlik eden mülteci seli tam hızıyla devam etmiştir. Ocak 1878'de Babiali, Selanik valisine 50 bin mülteciye şehirde yer bulmasını emretmiştir. Bkz. Mark Mazower, a.g.e., ss. 191-192.

²⁰¹ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 104-110.

gerçekleşmiştir. Surların yıkılması²⁰² Selanik'in genişlemesine olanak sağlamış ve yayılmasını hızlandırmıştır. Kırlar Mahallesi'nde tek tük ilk yerleşimler 1870 yılında görülmüştür ancak sur dışına ilk büyük yerleşme zorunlu olmuştur. 3-4 Eylül 1890 tarihinde meydana gelen büyük yangın,²⁰³ özellikle Yahudi cemaatinin yaşadığı bölgeye zarar vermiştir. Bu nedenle Selanik Yahudilerinin birçoğu yangın sonrasında evsiz kalmıştır. Yangında zarar gören ailelerin şiddetli ihtiyacı, Kelemeriye Mahallesi'ne yapılan 500 konutluk ve ardından Vardar Kapı'nın batısında, garın karşısında yapılan 100 konutluk evlerle giderilmeye çalışılmıştır. Böylece şehrin uzantısı olan ilk kenar mahalleler de oluşmuştur. Bu zorunlu göç bir felaketten doğmakla birlikte şehrin modernleşmesinde olumlu etki yapmıştır. Şehrin merkezindeki yoksul insanlar, bu mahallelere taşınmıştır ve onların açtığı boşluğu ise geliştirmekte olan şehrin yeni ticarî kurumları olan bankalar, oteller, kafeler, lüks mağazalar vs. almıştır. Ayrıca eskiden dinî bölünmeyi bünyesinde taşıyan şehir, ilk defa ekonomiye bağlı bir bölünmeye sahne olmuştur. Son olarak yeni kurulan bu mahalleler, küçük yapılardan oluşsa da hem evlerin içi hem caddeler, sokaklar modern şehir görüntüsü almıştır.²⁰⁴

Şehrin esas gelişimi ise doğuya doğru yani Kırlar Mahallesi'ne doğru olmuştur. Doğuda hiç bataklık olmaması, denizin temizliği, temiz hava, kırların güzelliği bu bölgeyi çekici hale getirmekle beraber yine de esas gelişimini, 1893 yılında yapılan ve mahalleyi merkeze bağlayan tramvaya²⁰⁵ borçludur. Bölge, zenginleri temsil eden villaları ile meşhur olsa da öğretmenleri, tramvay şirketinin çalışanlarını ve 300 civarındaki Yahudi yoksulu da ağırlamıştır. Ayrıca Kırlar Mahallesi, şehrin sığağından kaçmak isteyenlere, hoş ve havadar zamanlar geçirmek isteyenlere de kayıkla ve atlı arabayla gezme, at binme, spor yapma olanakları da sunmuştur. Bu mahalle XIX. yüzyılın sonunda şehrin artan yoğunluğunun etkisiyle, şehrin zenginlerini ve üst düzey yetkililerini barındıran "Frenk Mahallesi"

²⁰² Surların yıkımına ilk defa 1869 yılında, İzmir'den gelen Sabri Paşa'nın valiliği zamanında, denizle şehri kesen duvarlarla başlanmıştır. 1889'da da güneydoğu bölümü kaldırılarak yıkım tamamlanmıştır. Bkz. Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss.133-134.

²⁰³ Yerel gazetelerden edinilen bilgilere göre bu yangında 3.500 ev yanmış, 6 bin aile yani yaklaşık 20 bin kişi evsiz kalmıştı. Bu toplam sayınının 15 bini (5 bin aile) Yahudi, 4850'si (970) Hıristiyan ve yalnızca 150'si (30 aile) Müslüman'dır. Bkz. A.g.e., s. 115.

²⁰⁴ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss.112-120.

²⁰⁵ Selanik'e tramvay, Osmanlı'nın diğer şehirlerine nazaran geç gelmiştir. Selanik'ten; İzmir 10, İstanbul 25 yıl önce tramvaya kavuşmuştur. Başlangıçta atlı olan tramvayın Selanik'te iki hattı vardır. Birincisi Olimpos Meydanı-Kırlar Mahallesi; ikincisi Şehir Merkezi-Kırlar Mahallesi hattıdır. Üçüncü hat ise 1900'den sonra Hamidiye Caddesi boyunca açılacaktır. Bkz. Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 160.

sakinlerini²⁰⁶ bile buraya taşımıştır. Böylece şehrin dokusunu belirleme de sosyo-ekonomik durum dinî ayrıma karşın belirginleşmeye başlamıştır.²⁰⁷

Selanik'te değişimin düzenli hale gelmeye başlaması, esasında yönetimin belediyelere devredilmesiyle olmuştur. 1864 yılında ilan edilen Vilayet Nizamnamesi, 1867 ve 1868'de bu Nizamname'ye yapılan eklemeler ve en sonunda 1871 yılında yeni Vilayet Nizamnamesi, yerel yönetimleri düzene sokmak için Osmanlı Devleti'nin yaptığı çalışmalardır. Bu kanunlara rağmen düzeni kurmada geciken birçok Osmanlı şehriden farklı olarak oldukça erken bir dönemde (1869) Selanik, İstanbul'daki Altıncı Daire modelinde bir belediye kurmuştur.²⁰⁸ Selanik Belediyesinin ilk büyük icraatı da surların yıkılmasıdır.²⁰⁹ Kademe kademe yıkılan ve şehrin nefes almasını sağlayan surlar, Sabri Paşa döneminde yıkılmaya başlanmıştır. Sabri Paşa, Selanik'te iz bırakan valilerdendir ve 1869 yılında geldiği Selanik'te, önceki İzmir Valiliği görevinde, İzmir rıhtımı çalışmalarından edindiği deneyimlerini buraya aktarmıştır. Sabri Paşa'nın ikinci önemli icraatı ise 3 Haziran 1870'te başlattığı liman çalışmalarıdır. Liman surların taşları üzerine kurulmuştur. Surların taşlarının kıyıya yığılmasıyla deniz birkaç metre geri atılmış ve limanla birlikte büyük oteller, lüks kafe ve restoranlar da bu kazanılan alana yapılmıştır.²¹⁰ Liman inşaatının bitmesi uzun sürmüştür (1902). Liman inşaatı için yapılan şartnamenin getirdiği yükümlülüklerin ikinci kısmının çalışmalarına ise ancak 1910 yılında başlanmıştır. Bu nedenle Osmanlı hâkimiyetindeki Selanik tam anlamıyla bitmiş, modern bir limana hiç sahip olamamıştır dense yeridir.²¹¹ Bu çalışmaların dışında Osmanlı yönetimi tarafından yapılan kamu binaları da bir bir yükselerek şehrin modern çehresine dâhil olmuştur: ordu karargâhı, emniyet müdürlüğü, okul, belediye hastanesi...²¹²

²⁰⁶ Abbot'lar veya Charnaud gibi önde gelen Levantenler; Allatini'ler, Fernandez'ler, Kapancı'lar gibi zengin tacirler; konsololar, üst düzey yetkililer on dokuzuncu yüzyılın sonlarında hep bu mahallede yaşamışlardır. Dolayısıyla bu mahalle bu mensupları nedeniyle de üst düzey toplanmalara ve resepsiyonlara da ev sahipliği yapmıştır. Bkz. Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 127.

²⁰⁷ Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 121-128.

²⁰⁸ Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 130-133.

²⁰⁹ Selanik ve İstanbul gibi büyük ve antik kentler ve İznik ve Ankara gibi bazı orta boy kentler, surlarla çevrilmiş kendi sınırlarını hiç aşmamıştır; zaten bu surların koruma işlevleri yoktur, aksine düzen içinde ayak bağı olmuşlardır. Bkz. Maurice M. Cerasi, a.g.e., s.184.

²¹⁰ Mark Mazower, a.g.e., s. 251.

²¹¹ Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 130-138.

²¹² Aleksandra Yerolimpos, "Tanzimat Döneminde Kuzey Yunanistan'da Şehircilik ve Modernleşme", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, (Ed.: Paul Dumont, François Geogon), (Çev. Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 49.

Selanik Belediyesi'nin en önemli işlerinden biri de tek başına giriştiği rıhtım genişletme çalışmasıdır. Bu çalışmalar için antlaşma, Selanik limanı inşaatını yapan (daha doğrusu bir türlü yapamayan) Fransız Edmond Bartissol'un Société Ottomane de Construction du Port de Salonique adlı şirketle yapılmıştır. Olimpos Meydanı'ndan Beyaz Kule'ye kadar olan kısım (1100 m.) 12 m. genişletilmek istenmiştir. Genişletme işlemi de liman gibi tartışmalarla²¹³ yavaş ilerlemiştir. Bu alan genişletilse de genişletilmese de Selanik'in vitrinidir ve Selanik'in en canlı gece hayatı burada yaşanmaktadır. Bu 1100 metrelik alan Selaniklilerin volta attıkları, lüks kafe ve otellerin dış mekâna kurdukları sandalyelerden körfezi seyrettikleri yerdir. Ayrıca Olimpos-Beyaz Kule tramvay hattı da bu rıhtımdan geçmektedir. 1870'lerden itibaren rıhtım; bankaları, kafeleri, otelleri, restoranları ile Selanik'in modern görüntüsünü oluşturmaktadır, tıpkı İzmir gibi.²¹⁴ Sabri Paşa da vali konağından rıhtıma inen alışveriş caddesini bizzat açmıştır. Sabri Paşa'nın adıyla anılan bu cadde, aynı zamanda iki dünya arasında sınır çizmiş gibidir.²¹⁵ Bir tarafta modern Selanik bir tarafta eski Selanik kalmıştır.²¹⁶

Selanik'in en popüler valileri Ahmed Midhat Paşa, Sabri Paşa ve Galip Paşa'dır. Ahmed Midhat Paşa, Selanik'te ancak dört ay (Kasım 1873 başı-Şubat 1873 sonu) valilik yapmıştır²¹⁷ ama hem Osmanlı modernleşmesine yaptığı katkılar dolayısıyla tanınan bir sima olması hem de kısa zamanda birçok faaliyete imza atmasından dolayı şehrin tarihine damgasını vurmuş sembol bir isimdir.²¹⁸ Sabri Paşa²¹⁹ ise şehrin dokusundaki köklü değişimleri başlatan kişi olmasıyla anılmıştır.²²⁰ Belediye Meclisi Sabri Paşa döneminde kurulmuştur fakat şehrin üzerindeki etkisini göstermek için Selanik'in en popüler ve

²¹³ Tartışmalar özellikle genişlemeyle birlikte elde edilen alanın mülkiyeti yüzünden çıkmıştır ki bu sadece Selanik'e özel değildir. Osmanlı'nın diğer liman şehirlerinde de bu tür tartışmalar yaşanmıştır ve bu alanların mülkiyeti genellikle işi yapan firmaya bırakılmıştır ancak Selanik için elde bir belge olmadığından sonuç net değildir. Bkz. Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 140.

²¹⁴ Mark Mazower, a.g.e., ss. 251-252; Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 138-149.

²¹⁵ Bu dönem ve sonrasında Selanik'te beş ana cadde oluşturulmuştur. Bkz. Aleksandra Yerolimpos, a.g.e., s. 49.

²¹⁶ Mark Mazower, a.g.e., s. 252.

²¹⁷ Fazlı Necip, Midhat Paşa'nın Selanik'te sadece üç ay vali olarak kaldığını fakat bu süre zarfında beş yüz yıldır gelen valilerden daha çok iş yaptığını söylediğini aktarmıştır. Bkz. Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., s. 228.

²¹⁸ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 132.

²¹⁹ Fazlı Necip, Sabri Paşa'nın şehirde yaptığı değişiklikleri ve başarısını teslim ettikten sonra Selanik'te onu çekemeyenlerin bu işi kendi menfaati için yaptığı söylentilerinin kuvvetli olduğunu aktarmıştır. Bkz. Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., s. 227.

²²⁰ Aleksandra Yerolimpos, a.g.e., s. 49.

dinamik valilerinden olan Galip Paşa²²¹ zamanını bekleyecektir. Galip Paşa 1882 ve 1891 olmak üzere Selanik'te iki kez valilik yapmıştır. Galip Paşa döneminde birçok işle beraber Sabri Paşa Caddesine paralel olarak düzenlenen Hamidiye Bulvarı açılmıştır. Bu cadde de Rıhtım, Sabri Paşa Caddesi gibi Selanik'in modern şehircilik simgesidir.²²² Bütün bunlara rağmen Selanik'in veya Makedonya'nın en büyük talihsizliklerinden biri de sık sık vali değiştirmesidir. Gelen valiler tam bölgeye ve yönetime hâkim olacakken Payitaht tarafından değiştirilmişlerdir. Bunun yanında devlet erkânı arasında mesela vali ve müşirler arasında çatışmalar söz konusudur ve bu anlaşmazlıklar yönetimi zayıflatmış, çift başlılığa ve tarafgirliğe sebebiyet vermiştir.²²³

Selanik'in bu modern vitrininin arkasında kalan bölgelerde ise durum hiç de iç açıcı değildir. Sağlık, içme suyu ve temizlik, ışık gibi şehrin temel ihtiyacının karşılanmasında oldukça zorluk çekilmektedir. Selanik'te içme suyu çalışmaları 1869 yılında belediyenin kurulmasıyla başlamıştır ancak Selanikliler içme suyuna kavuşmak için 1890 yılının başına kadar beklemek zorundadırlar. Buna karşılık Selanikliler ışığa, Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi içme suyundan önce kavuşmuştur. 1887 yılında Selanik'i gazla aydınlatma işi için ilk antlaşma Britanyalı Kirby ile daha sonra Fransızlara en sonunda da Belçikalı bir şirketle yapılmıştır.²²⁴ Şehrin sağlığı ise özellikle içme suyunun gecikmesi de göz önüne alınırsa iyi değildir. Halk, özellikle kenti kasıp kavuran salgınlara karşı eğitime çalışılmıştır ancak bu eğitimlerin temeli su, cadde ve sokakların temizliği, çöplerin toplanması gibi hizmetleri gerektirdiğinden bu konuda fazla başarılı olunamamıştır. Sağlık sektöründe tesisleşme ise 1900'lü yılların başındadır. 1902-1903 yılında inşa edilen Hamidiye (eski Gureba Hastanesi daha sonra Belediye Hastanesi adını almıştır), dönemin temel hastane birimidir. Bu hastaneye ek olarak Rum (Theagenis) ve Yahudi (Hirsch'in Hastanesi, 1907) hastaneleri bu dönemde hizmete açılmıştır.²²⁵

1.8.2. Tarihî Hadiselerin Cenderesindeki Selanik

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Balkanların durumu özellikle de son çeyrekte oldukça karışıktır. Farklı ulusları bünyesinde barındıran bir coğrafya olan Balkanlarda, her

²²¹ Mustafa Reşid, Ali ve Fuat Paşaların siyaset mektebinde yetişmiş, değerli devlet adamlarından bulunan Galip Paşa, birkaç defa nazırlıkta bulunmuş, iktidarı kadar parlak olan namusu ve dürüstlüğü ile tanınmıştır. Bkz. Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., s. 240.

²²² Mark Mazower, a.g.e., ss. 252-253.

²²³ Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., ss. 259-264.

²²⁴ Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 151-159.

²²⁵ Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 99-104.

ulus coğrafya üzerinde hak iddiasında bulunup bu yönde faaliyet gösterince karışıklık kaçınılmaz olmuştur. Bu anlamda Balkan uluslarını, kozmopolit yapısında misafir eden Selanik de yüzyılın sonlarında konumundan dolayı milletlerin çekişme alanına dönmüştür. Kısacası herkes Selanik'i istemiştir. Bulgarların, Yunanlıların ve Sırların Selanik'i istemesine karşın hâkim unsur Türklerin Selanik'i vermeye hiç niyeti yoktur. Dolayısıyla çekişmeler zaman zaman gizli faaliyetler şeklinde yürütülürken zaman zaman da ortalığa saçılmaktadır. Nereden bakılırsa bakılsın Selanik bir cenderenin ortasındadır.

Balkan coğrafyası, XIX. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen savaşlar ve antlaşmalarla şekillenmiştir. Bulgar Ulusal Kilisesi'nin Babıâli tarafından tanınması²²⁶ (1870) ve bu tanınmanın önce özerkliğe (1878) sonra bağımsızlığa kadar gitmesi, 1876-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Berlin Antlaşması'yla Romanya'nın ve Sırbistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi (1878), aynı antlaşmanın sonuçlarına bağlı olarak Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'e girişini ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na neden olacak Girit'in bağımsızlığı meselesi bölgenin karışıklığını ortaya koyan hadiselerdir.²²⁷

Büyük plandaki bu hadiselerin sonuçlarının yaşandığı iç bölgelerde ise şiddet hayatın içindedir. Devletler planında alınan her karar, çıkan her savaş ve yapılan antlaşmalar, iç bölgeleri hareketlendirmiş ve iç bölgelerde şiddete neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki hâkimiyeti zayıflayıp Batılı güçlerin etkisi arttıkça bölgede yaşayan ulusların bağımsızlık hayalleri kuvvetlenmiştir. Yunanlıların "Megalo İdea"sı, Bulgarların hayalleriyle çakışmış; Arnavutlar ve Makedonyalılar ise kimlik arayışlarını sürdürmüştür. Bölgedeki Türkler ise bir taraftan hâkimiyetleri altındaki toprakları korumak için uğraşırken bir taraftan da bütün bu yaşanan olayların sebebi olarak gördükleri Abdülhamit yönetimini devirmeye uğraşmışlardır. Bu nedenlerle de Selanik, politik çarpışmaların, çıkar savaşlarının, gizli örgütlenmelerin, eşkıyalık faaliyetlerinin ve bu karışıklıkları fırsat bilenlerin meydana getirdiği sıradan cinayetlerin, sivil itaatsizliklerin, güvensizliğin merkezi olmuştur.²²⁸

²²⁶ Osmanlı Devleti'nin Bulgar Eksarhlığı'nı tanınması Rumlar ve Bulgar arasında kırk yıldan daha fazla sürecek savaşın başlamasına neden olmuştur. Bkz. Mark Mazower, a.g.e., s. 269.

²²⁷ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 351.

²²⁸ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 351.

1.8.2.1. Çatışmanın Tarafları

Eski Selanik'te Bulgar kimliği Hıristiyan kimliği altında varlığını sürdürmüş ve Rum cemaatinden ayrı tutulmuş, nüfus sayımlarında birlikte sayılmış, aynı mahallelerde yan yana yaşamışlardır. 1850'li yıllara kadar da şehirde onları ayıran herhangi bir unsur ön plana çıkmamıştır. Ancak bu tarihten itibaren başlayan hareketlenme, Osmanlı Devleti'nin Bulgar Ulusal Kilisesi'ni tanımasıyla birlikte doruk noktaya ulaşmıştır. Bundan sonraki süreçte de Bulgarlar önce özerk bir Bulgar Prensiği (1878) kurmuş, bundan yaklaşık 10 yıl sonra da bağımsız bir Bulgar Krallığı inşa etmişlerdir. Bu süreç içinde de özellikle 1971'den²²⁹ itibaren Selanik şehrinde Bulgarlar, ibadethane, okul, basılı eser ve yayınlar gibi alanlarda çalışmalar yaparak şehirde kendilerine ait bir alan açmak için büyük bir gayret içerisine girmişlerdir.²³⁰

Bulgar kimliğinin bu yükselişine karşı bölgede yaşayan diğer Slav unsurları daha kimliklerini bulamamışlardır. Slavca konuşan diğer unsurları, Sofya hükümeti dâhil hiçbir unsur kabul etmemiştir. Slavlar ise kendilerini Bulgar Ulusal Kilisesi'ne bağlı hissetmişlerdir. Osmanlı Devleti, yükselen Bulgar ulusuna karşı Slavca konuşan Sırpı destekleyerek karşı bir güç oluşturmak istemiştir. Sırpı okulu ve ibadethane açma da sağlanan imkânlar diğer uluslara verilmemiştir.²³¹ Bu da Sırpıların kısa zamanda Selanik ve Makedonya'da hak iddia eden bir millet olmasına neden olmuştur. Ancak bu durum daha çok Osmanlı Devleti'nin şişirmesiyle olduğundan temelsizdir. Ayrıca bu politika Osmanlı'yı diğer unsurlara karşı kuvvetlendirmek şöyle dursun karşı cephede bir unsur daha doğurmuştur.²³²

Rumlardan ayrılan Bulgarların ve büyük oranda Osmanlı'nın şişirmesi olan Sırpıların varlığına rağmen Selanik şehrinde daha kuvvetli olan unsur elbette Rumlar/Yunanlılardır. Buna rağmen Rumların, şehrin hâkim unsuruyla 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na kadar görünüşte bir çekişmesine rastlanmamaktadır. Hatta bu savaştan sonra da basında çıkan ufak tefek haberler dışında büyük bir hadise yaşanmamıştır. Rumlar, hâkim unsurla çatışmanın kendilerine bir fayda sağlamayacağını farkındadırlar. Ayrıca şehirde Bulgarlardan daha fazla avantaja sahip olmak istemişlerdir. Rumların,

²²⁹ Selanik valisinin Bulgarları millet olarak kabul ettiği tarihtir. Bkz. Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 353.

²³⁰ Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 352-356.

²³¹ Sırpı, Selanik merkezde azdırlar fakat iç bölgelerde kalabalıktırlar. 1900'lü yıllarda Makedonya'nın üç vilayetinde (Vilayet-i Selase/Selanik-Manastır-Kosova) 225 Sırp okulu vardır. Gelecek dört yıl içerisinde de bu sayı % 30 oranında artmıştır. Bkz. Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 356.

²³² Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 356-357.

Selanik'i diplomatik girişimlerle Bulgarlara rağmen Türklerden almayı başarmaları ne kadar doğru karar verdiklerini göstermektedir.²³³

Selanik için çekişmelerin odağında olan Rumlara (Yunanlılar), Bulgarlara, Sırlara karşı Yahudiler, her zaman Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Özellikle 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda, Yahudilerin açıkça hangi tarafta olduğunu gösteren bir hadise olmuştur. Bu savaşta Yahudilerin Türklerle daha fazla dayanışma içine girdiğini hatta eşlerini, Osmanlı askerine pansuman bezi imal etmekte teşvik ettikleri bilinmektedir. Ayrıca Yahudi okullarında (Alliance Israilite Üneverselle) Türkçe öğretiminin desteklenmesi de bu anlamda düşünülebilir. Böylece Yahudiler bu savaşta taraflarını açıkça belli etmişlerdir. Yahudiler, Osmanlı Devleti'nin genelde Makedonya'da özelde Selanik'te gücünü iyice kaybettiği yıllara kadar hep bu anlayışta olmaya devam etmişlerdir.²³⁴ Selanik'in teslim edildiği 1912 yıllarına yakın dönemlerde Selanik'te özerk bir Yahudi bölgesi kurma taleplerine kadar da bu anlayışta kalmışlardır. Yahudilerin bu anlayışta olmaları normaldir. Çünkü özellikle Selanik Yahudileri zaten İspanya ve Portekiz'den, Hıristiyan zulmünden kaçarak gelmişlerdir. Ayrıca Hıristiyan inancına göre Yahudiler, Hz. İsa'yı çarmığa gererek ona ihanet etmişlerdir. Bu nedenle iki halk arasında her zaman bir düşmanlık söz konusudur.²³⁵

1.8.2.2. Çatışmalar

Farklı milletlerin uzun müddet huzur içinde birlikte yaşadıkları Selanik'te, özellikle yirminci yüzyılın başında artık farklı milletlerin farklı amaçları vardır ve her millet kendi amacı uğrunda çalışmaktadır. Hem amaçların kesiştiği noktalarda çıkan çatışmalar hem de amaçlara ulaşmak için gerçekleştirilen eylemlerin sahnesi Selanik'tir. 1884 yılında kurulan Aziz Sava Cemiyeti, Sırlar tarafından kurulmuştur ve daha çok kültürel propaganda yapmaktadır. 1894 yılında bir grup Yunan subayının kurduğu Ethniki Heteria, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na kadar Helen idealinin bir numaralı sözcüsüdür. Ancak en etkili propagandayı Bulgar-Makedon devrimcilerinin örgütleri gerçekleştirmiştir. Son gurup diğerlerinden farklı olarak politikadaki aktifliklerini gerilla ve terörle birleştirerek ses getiren kanlı eylemler yapmışlardır.²³⁶ Bunların dışında daha erken bir dönemde (1870'ler), Osmanlı'nın otoritesinin zayıflamasının sinyallerini taşıyan eşkıya çeteleri,

²³³ Mark Mazower, a.g.e., ss. 269-270.

²³⁴ A.g.e., ss. 374-375.

²³⁵ Mark Mazower, a.g.e., ss. 179-181.

²³⁶ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 357.

Selanik'te varlıklı kişileri kaçırmayı ve serbest bırakma karşılığında fidye istemeyi²³⁷ alışılmış olaylar arasına katmışlardır. Bu kaçırma eylemlerinde kurban olarak daha çok varlıklı yabancılar seçildiğinden bu kaçırma olaylarının etkisi uluslararası²³⁸ alana taşmıştır. Yaşananlar, coğrafyanın sıkıntılarını ortaya koyduğu gibi Osmanlı'nın da zafiyetini dünyaya ilan etmiştir.²³⁹

Bulgar-Makedon devrimcilerinin bünyesinde kurulan örgütlerin²⁴⁰ ortak amacı, Makedon Slavlarının haklarının savunulması olsa da önerilen çözümler veya kullanılan yöntemler farklıdır. 1894'te Sofya'da kurulan Makedonya-Edirne Komitesi ılımlı bir politika izlerken Makedonya Dış Devrimci Örgütü ve Makedonya İç Devrimci Örgütü gibi örgütler de sertlik ve askerî müdahale yanlısıdır. Bunlardan özerk bir Makedonya isteyen İç Devrim Örgütü (30 bin kişiden fazlaydılar), kurulduğu 1893 yılından sonra birkaç yıl içerisinde çıkardıkları isyan ateşinin hemen hemen bütün Makedonya'yı kavurmasını sağlamışlardır.²⁴¹ Dış Örgüt komitacıları ise 1902 yılında, Karaferya'dan Edirne'ye 63 kasaba ve köyde çalışma yaparak toplu bir ayaklanma örgütlemek için çalışmışlardır ancak bu isyana katılan köy ve kasaba sayısı 19'dur. Bu isyanı Osmanlı kısa sürede bastırmıştır.²⁴²

Bu eylemlerden önce 1897 yılında Girit İsyanı'ndan dolayı meydana gelen Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Teselya ve Makedonya ihtilâlcileri de taraf olmuşlardır ancak bu savaşta beklenenin aksine Osmanlı'nın üstünlüğüyle sona ermiştir. Bütün bu başarısız çıkışlar, ihtilâlcilerin ateşini söndürmemiş tersine alevlendirmiştir.²⁴³

Komitacılar, 1903 yılı boyunca ve sonrasında eylemlerin şiddetini artırarak devam etmişlerdir. Makedonya halkları, hakları olduğunu düşündükleri toprakları elde edebilmek için her yolu denemişlerdir: propagandalar, nutuklar, sövmeler ve suikastlar... Özellikle bu döneme ait onlarca suikasttan bahsedilmektedir. 1903'ün 15 Nisan'ında Selanik limanında

²³⁷ Çetelerin gerçekleştirdikleri olaylar için bkz. Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., ss. 291-293.

²³⁸ O dönemde Makedonya'ya gelen Amerikalı bir gazetecinin (Mis Aystın) kaçırılması ve fidye istenmesi, buradaki çetecilik meselelerin uluslar arası alana nasıl taşındığına iyi bir örnektir. Bkz. Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., ss. 306-311.

²³⁹ Mark Mazower, a.g.e., ss. 270-273.

²⁴⁰ Bulgar çeteleri ve faaliyetleri hakkında ve Türklerin bu faaliyetler karşısında geri kalmasının nedenleri için bkz. Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., ss. 248-259.

²⁴¹ Çıkardıkları isyan sadece Selanik, Manastır ve Üsküp vilayetlerinde değil Serez, Drama, Usturumca, Melnik ve Edirne bölgelerinde de ortalığı kırıp geçirmiştir.

²⁴² Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 358.

²⁴³ A.g.e., s. 358.

demirlemiş bir Fransız gemisinde patlayan bomba ile başlayan ve yarım saat sonra da tren garında, ertesi gün şehrin çeşitli kafelerinde, bankalarında ve kulüplerinde patlayan yirmi bombayla devam eden eylemler dizisi şiddetin boyutunu göstermesi açısından dikkati çekmektedir.²⁴⁴ Selanik'te panik havası vardır, halk sokağa çıkmaya işlerine gitmeye korkmaktadır.²⁴⁵ Bu ve bundan sonra meydana gelen birçok eylemin ve isyanın bertaraf edilmesinde Osmanlı Devleti başarılı olsa da eylemlerin ardı arkası kesilmemiştir. Slav halklarının ve özellikle Bulgar komitelerinin bu aktiflikleri Yunanlıları telaşa düşürmüş ve özellikle Selanik'te ve Makedonya'da Rumların silahlı eylemlerini artırması için Atina, 1903 yılında, kuzeydeki vilayetlerin Yunan Krallığı'na katılması için mücadeleyi başlatacak bir komite kurma ve Selanik'te silahlı harekete hız vermesi için konsolos değişikliği gibi atılımlar yapmıştır.²⁴⁶ Rum çetelerini daha çok Patrikane'ye sadık Helenleşmiş Slav ve Arnavutlar oluşturmaktadır. 1904-1908 yılları arasında bu Rum çeteleri de dağa çıkmıştır fakat buradaki amaç daha çok Bulgar düşmanlığından kaynaklanmaktadır.²⁴⁷

Makedonya üzerinde hak talebinde bulunan milletlerin her şeye rağmen Osmanlı Devleti'ne karşı en büyük silahları Batılı devletlerdir. En küçük olaylarda bile kendilerini acındırmasını bilen halklar, bölge üzerindeki menfaatlerini korumak isteyen Batılılara istediklerini vermişler ve Batılılar da Osmanlı'nın içişlerine karışmak için her fırsatı değerlendirmişlerdir. Bu anlamda Selanik'te yaşanan basit bir olayın devletler planında bir olaya dönüşmesi, Selanik'te durumun ne kadar hassas olduğunu ve Batılıların nasıl her fırsatı değerlendirdiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Daha 6 Mayıs 1876 gibi erken bir tarihte, bir Bulgar kızı olan Stefana, sevdiği Müslüman genciyle evlenebilmek için din değiştirmiştir. Bu meseleye müdahale eden Rumlar, kızı Müslümanların elinden zorla alıp kaçırmışlar. Müslüman halk bu olaya tepki göstermek için vali konağının önüne toplanmış ve sorunun çözülmesini istemişlerdir. Bu arada sorunu çözüme kavuşturmak için konağa gelen Fransa ve Prusya konsolosları, kalabalık tarafından alıkonulmuş ve iki saat sonra da cesetleri Saatli Cami avlusuna atılmıştır. Şahsî bir mesele, zaten Avrupalı devletlerle arası iyi olmayan Osmanlı Devleti'ni iyice zora sokmuştur. Bunun yanında olaylardan sonra gerçekleşen bir hadise Selanikli Müslümanları oldukça rencide etmiştir.

²⁴⁴ Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., ss. 324-337.

²⁴⁵ Mark Mazower, a.g.e., ss. 274-277.

²⁴⁶ A.g.e., s. 356-360.

²⁴⁷ Mark Mazower, a.g.e., s. 278-279.

6-19 Mayıs tarihleri arasında 20'den fazla Avrupalı devlete ait savaş gemisi, Selanik limanına gelmiş ve toplarını yukarıdaki Müslüman mahallelerine çevirerek beklemiş ve bu durumda Osmanlı hiçbir şey yapamamıştır. Bu olayın müsebbibi olarak gösterilen altı kişi yakalanarak halkın önünde asılmasına rağmen bu asılanların olayı gerçekleştirenler olduğundan hep kuşku duyulmuştur. Anlaşılan o ki Selanik şehri gergindir ve ateşin çıkması için bir kıvılcım yeterlidir. Çoğu zaman da kişisel meseleler bile vatanî ve millî mesele gibi lanse edilerek üstü kapatılmıştır. Yani fırsatçılar da Makedonya'nın bu karışık halinden nemalanmasını bilmişlerdir.²⁴⁸

1.8.2.3. Diğer Mücadeleler

Selanik'te görünüşte her şey yolundadır ve resmî söylemlerde hep Osmanlı kardeşliğinden bahsedilmektedir ancak gelin görün ki belgelerin ve görünenin arka tarafında gizli hesaplar ve hayaller vardır. Bu nedenle de Selanik'teki tek mücadele görünüşteki şiddet değildir. Eğitim faaliyetlerinden ve kuruluşlardan tutun da hastanelere ve ibadethanelere kadar şehirde bir yarış vardır. Bunun yanında propaganda ve dedikodular da bir silah olarak kullanılmaktadır.

Şehrin görüntüsüne damgasını vurmak isteyen ve Selanik'teki varlıklarını daha da güçlendirmek isteyen unsurların mimarî alandaki savaşı da dikkat çekicidir. Bu mimarî yapılar bazen bir ibadethane bazen bir okul bazen bir konsolosluk binası ve bazen de bunların hepsi olmuştur ancak bu yapılar, kuruluş amaçlarını gerçekleştirmekle birlikte birer propaganda aracı veya gizli emellerin karargâhı durumundadır. Yahudilerin şehirdeki varlığını gösteren anıt, Hirsch hastanesi ve Evrensel Yahudi Birliği'nin (AIU) erkek çocukları için açmış olduğu okuldur. Yahudi yapılarına nazaran daha mütevazı olan Bulgar Kilisesi de Bulgarların Selanik'teki varlığını sembolize etmektedir. Bu yapıların en kuvvetlilerinden biri de Rum Ortodoks Başpiskoposluğu'dur (Mitropolis). Bu yapı, 1890 büyük yangınından sonra başpiskoposluğu, konsoloslugu ve Yunan Lisesi'ni içine alan bir kompleks şeklinde yeniden inşa edilmiştir. Bu da Helen kültürünün dayandığı iki temel olan kilise ve devleti bir araya getirmek anlamına gelmektedir. Gerçekten de Selanik'in Yunanlılara teslimine kadar bu kompleks, her türlü gizli eylemin merkezi durumunda olan bir karargâh²⁴⁹ gibi hizmet etmiştir. Bu yapılar yeraltından birbirlerine bağlanmaktadır ve mahzenleri de gizli toplanmalara ev sahipliği yapmaktadır ki gizli geçitler ve toplanma

²⁴⁸ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 361-362; Mark Mazower, a.g.e., s. 184-188.

²⁴⁹ Gizli faaliyetler için bkz. Mark Mazower, a.g.e., s. 279.

mekânları Selanik'te neredeyse her cemaate ait yapılarda karşılaşılan bir durumdur.²⁵⁰ Bu gizli faaliyet merkezlerine bir örnek de Bulgar tüccar vekilleridir. Bağımsız bir devlet olmadığı için konsolosu olmayan Bulgarlar, tüccar vekilliklerini bu amaçla kullanmışlardır. *Asır* gazetesinin kurucusu Fazlı Necip, tüccar vekilliklerini “fesat ocağı”²⁵¹ olarak tanıtmaktadır.

Şehirdeki en şiddetli rekabet Rumlar ve Bulgarlar arasındadır. Bu iki unsur arasında en ufak meseleler bile çok büyük hadiselerle neden olmaktadır. Mesela Bulgarlar, Rumlardan ayrı bir mezarlık istediklerinde olaylar o kadar büyümüştür ki bu olay ancak yetkililerin araya girmesi ve Bulgarlara küçük bir mezarlık alanı açılmasıyla çözülebilmiştir (1886). Bu iki unsur arasındaki mücadele yerel basındaki yazılardan eğitim faaliyetlerine kadar hemen hemen her alanda sürüp gitmiş ve Selanik'i Yunanlılara teslimine kadar hız kesmeden devam etmiştir.²⁵²

Bulgar-Yahudi ilişkileri de kötüdür. Ne olursa olsun Bulgarlar Hz. İsa'ya ihanet ettiğine inandıkları için Yahudileri asla kabul etmemişlerdir ve dinî planda var olan bu reddediş ekonomik rekabete, çarşı ve pazara da yansımıştır. Bunun yanında Yahudileri Rumlar da sevmemiştir. Dolayısıyla Rumlar da Yahudilere karşı her fırsatı değerlendirmiştir. Bununla ilgili olarak 1879 ve 1883 yıllarına ait üç çocuk cinayeti hakkında Rumlar, Yahudileri suçlanmıştır. Bunun yanında gündelik hayatın içinde de sıkıntılar olmuştur. Mesela 1900'e doğru Selanik'te Rum esnaf, Yahudi ve Türk çırak almayı reddetmiştir. Bu çatışmalara ek olarak Yahudiler hâkim unsur Türkleri açıktan desteklerken diğer milletler genellikle menfaatlerine uygun olarak (özellikle Rumlar) mutedil davranmışlardır. Bütün karmaşanın ortasında şehri ve bölgeyi yönetmeye çalışan Osmanlı Devleti'nin, 1900'e doğru Selanik merkezine yakın inşa ettiği dev kışla, otoritenin gücünü temsil eden büyük bir yapı olarak dikkat çekici²⁵³ olmasının yanında çatışmaların varlığının da kanıtıdır.

²⁵⁰ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 365-367.

²⁵¹ Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., s. 252.

²⁵² Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 372.

²⁵³ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 370-376.

1.9. Jön Türk Devrimi ve Selanik'in Teslimi

Bütün bu çatışmaların ve çekişmelerin merkezindeki şehir olan Selanik'te, bütün milletlerin faaliyetlerinden daha gizli bir oluşum²⁵⁴ yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Tarihe Jön Türk Devrimi/1908 Devrimi²⁵⁵ olarak geçen bu hadise, Temmuz 1908'in ilk günlerinde, Kolağası Niyazi Bey eşliğinde dağa çıkan birçok subayın ve Enver Bey'in gayretleriyle 24 Temmuz 1908'de gerçekleştirilmiştir. Askerî gücü ve halkı arkasına alan bu hareket, Makedonya'nın birçok şehrinde ayaklanmalar tertiplemiş ve gösteriler yapmıştır. Hareketi başlatan guruplar gittikleri ve hâkimiyet sağladıkları yerlerden Payitaht'a telgraflar çekerek padişah (II. Abdülhamit) üzerinde baskı kurmuş ve tek istekleri olan 1876 Anayasası'nın tekrar yürürlüğe girmesini sağlamışlardır.²⁵⁶ 24 Temmuz'a kadar temkinli davranan Selanik'te, o günün sabahında coşku başlamıştır. Çatışmaların odağındaki şehir, birden bire Devrim'in sihriyle değişmiştir. Önce birbirleriyle ölümüne çarpışan halklar her şeyi unutmuş el ele, kol kola Özgürlük Meydanı'ndaki (Olimpos) şenliklere katılmışlardır.²⁵⁷ Yeniden yürürlüğe giren 1876 Anayasası'na, yetkililer yemin etmiştir. Rum ve Bulgar papazları, imamlar, hahamlar; çeteciler, komitacılar, haydutlar, farmasonlar el ele vermişler ve üzerinde "Yaşasın Anayasa", "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik, Adalet" yazan dev bir kıvılcık bayrak etrafında halkların barışını kutlamışlardır. Tarihçi J. Nehama'nın bu tabloyu anlatan sözcükleriyle "kaplanlar, kurtlar, tilkiler ve koyunlar her yerde bir arada boy gösteriyorlardı."²⁵⁸

Nereden geldiği bilinmeyen, temelsiz bu bahar havası Selanik'te fazla kalmamıştır. Devrim'den sonraki dönemde, İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı'da, coşkun gösterilerden başka bir şeyin değişmediğini gören unsurlar, yavaş yavaş eski yerlerini almaya başlamış ve kutuplaşmalar da eskisinden daha fazla derinleşmiştir.²⁵⁹ Ağustos 1908'den Aralık 1908'e kadarki dönem, Osmanlı'nın en karışık dönemlerinden biridir.

²⁵⁴ Devrim öncesi hazırlıklar ve gizli faaliyetler için bkz. Türkmen Törel, *İttihat ve Terakki'nin Gizli Propaganda Faaliyetleri ve Abdülhamid*, Kripto, Ankara 2012.

²⁵⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Necmettin Alkan, *Selanik'in Yükselişi – Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilali*, Timaş, İstanbul 2012; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, (Çev. : Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul 2013; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000; İbrahim Temo, Ahmet Rıza, *Biz İttihatçılar*, Örgün Yayınları, İstanbul 2009; İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları – Atatürk'ü Niçin Severim*, Alfa/Arşiv, İstanbul 2013; Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi?*, Alfa/Arşiv, İstanbul 2013.

²⁵⁶ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 376-378.

²⁵⁷ Mark Mazower, a.g.e., ss. 283-284.

²⁵⁸ Paul Dumont, "Devrim Selanik'ten Başlar", *Selanik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 247-249.

²⁵⁹ Paul Dumont, a.g.e., ss. 251-252.

1908'in Ağustos-Eylül döneminde başlayan işçi hareketleri (grevler), Osmanlı'nın diğer şehirlerine göre Selanik'te daha şiddetlidir. Neredeyse Selanik'te grev olmayan işletme yoktur. Tam grev sorunu çözüldü derken 4 Ekim'de Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı, 5 Ekim'de Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı ve en sonunda da Yunanlıların Girit'e el koyup koymaması noktasındaki tereddüdü şehrin gerginliğini artırmıştır. Halkı en çok Avusturya-Macaristan'ın ihaneti kızdırmıştır. İTC, Avusturya-Macaristan'la ticarî ilişkilerin kesilmesi çağrısında bulunmuş fakat bu da gerginliği artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bu boykotun benzeri Girit meselesinden dolayı Yunanlılara da ilan edilmiş ancak diğeri kadar etkili olmamıştır.²⁶⁰

Nisan 1909'da, din adamlarının başı çektiği ve ordunun bir bölümünün desteklediği karşı bir devrim (31 Mart İsyanı)²⁶¹ meydana gelmiştir. Özellikle Selanikliler, bu duruma seyirci kalmamış ve "Hareket Ordusu"nu kurarak İstanbul'a yardıma koşmuşlardır ve İTC'nin yerini sağlamlaştırmışlardır.²⁶² Bu olay, İTC'ye II. Abdülhamit'i tahttan indirip yerine kardeşi Mehmet Reşat'ı sultan ilan etme ve aynı zamanda Abdülhamit'i Payitahttan uzaklaştırarak devrimin başladığı yer ve devrimin koruyucusu Selanik'e sürgün etme imkânını vermiştir. Zira eski yönetimin en güçlü ismi olan II. Abdülhamit'in, yaşananlardan sonra ancak Selanik'e teslim edilebileceği düşünülmüştür.²⁶³ Bunun yanında İTC'nin yıllık kongreleri de bu şehirde yapılmaktadır.²⁶⁴ Dolayısıyla Selanik sadece "devrimin beşiği" değil aynı zamanda "devrimin koruyucusu" payesini de almıştır.

Yeni yönetimin verdiği sözleri tutmadığını gören özellikle Rumlar ve Bulgarlar, İTC'nin gittikçe keskin bir milliyetçilik kisvesine bürünmesinden rahatsız olmuşlar ve eskisinden daha kuvvetli faaliyetlere başlamışlardır. 1911 Arnavutluk İsyanı, öncesiyle ve sonrasında Selanik halkının gündemindedir. Çünkü Rumeli'nin parçalanmasının öncüleri onlardır. 1911 yılında İtalyanların Trablus'a el koymaları da Selanik'te büyük gösterilere neden olmuştur. Menfaat noktasında birleşen halklar göstermelik de olsa Devrim'den bu yana ilk defa Osmanlı'nın yanında görünmüşlerdir.²⁶⁵ Ancak Osmanlı, Trablus'ta

²⁶⁰Meropi Anastassiadou, a.g.e., ss. 379-380.

²⁶¹ 31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Kâni İrtem, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu – Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, (Haz. : Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 2003.

²⁶² Mark Mazower, a.g.e., s. 285.

²⁶³ François Georgeon, "Devrim Selanik'ten Başlar", s. 255. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Kâni İrtem, a.g.e., (Haz. : Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 2003.

²⁶⁴ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 380.

²⁶⁵ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 381.

yenildikten ve Makedonya’da birbirini takip eden ayaklanmalardan sonra menfaatleri çatışan ve asla bir araya gelecekleri düşünülmeyen küçük Balkan devletleri giderek yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma bir koalisyon doğurmuş ve bu koalisyon Osmanlı’ya karşı gizli emellerini saklama gereği de duymamıştır. 1 Ekim’de Balkanlarda düğmeye basılmış, 8’inde Karadağ çatışmaları başlamış ve 17-18 Ekim’de Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan Osmanlı’ya karşı savaşa girmiştir. Böylece Osmanlı’nın Batı ucunda geniş bir cepheye savaş başlamıştır.²⁶⁶ Zaten hasta olan Osmanlı Devleti, bu geniş cephenin şartlarına dayanamamış ve kısa zamanda Edirne gerisine kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Selanik şehrine ilk giren (10 Kasım 1912) Yunanlılardır. Daha şehre girmeden de (8’i 9’una bağlayan gece) Tahsin Paşa, teslim belgelerini imzalamıştır.²⁶⁷ Bulgarlar, bütün çabalarına rağmen Yunanlılardan ancak bir gün sonra şehre girebilmiştir. Selanik bir süre şehre hâkim olma noktasında Yunan-Bulgar çatışmasına sahne olmuştur. Bu menfaat çatışmaları 30 Haziran 1913’te İkinci Balkan Savaşı’nı başlatmıştır. Bulgarlar, menfaatlerinin çatıştığı Yunanlılarla ve onların yanında yer alan Sırplarla, bunun yanında Birinci Balkan Savaşına katılmayan Romanya ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bu cephelere bir de Edirne’yi geri almak için savaşa dâhil olan Osmanlı katılınca Bulgarlar Selanik’ten vazgeçmek zorunda kalmış ve Selanik’i Yunanlılara bırakmıştır.²⁶⁸ Böylece Selanik’te bugün halen devam eden Yunan hâkimiyeti başlamıştır.

²⁶⁶ Aram Andonyan’a ait “Balkan Savaşları” isimli eser, bizzat savaş içinde savaşı yazan bir kalem olarak ve hiçbir partiye ve oluşuma ait olmadığından daha objektif bilgiler sunmaktadır. Bu eserin Türkçe metni için bkz. Mahmud Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., ss. 353-604.

²⁶⁷ Selanik’in Yunanlılara teslimi, savaşmadan teslim olmanın nedenleri, teslim şartları vb. bilgilerin ayrıntıları için teslim olayını, Selanik’i teslim eden Hasan Tahsin Paşa’nın hatıratını ihtiva eden kitaba bkz. Mustafa Balcı, *Selanik Düşüü-Selanik’in Kaybediliş Öyküsü*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010.

²⁶⁸ Bernard Lory, “Yıl 1912, Yunanlılar Kente Girer”, *Selanik 1850-1918 “Yahudilerin Kenti” ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 261-268.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA SELANİK'TE EDEBÎ ve KÜLTÜREL HAYATI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Toplumların edebî ve kültürel hayatını etkileyen veya toplumları yücelten bazı amiller vardır. Bunların bazıları kültürel ve edebî hayatı doğrudan etkilerken bazıları ise dolaylı olarak etkilemektedir. Mesela ticaret, ulaşım, haberleşme gibi sebepler; toplumun kültürel ve edebî hayatını dolaylı olarak etkilerken matbaa, kütüphane, cemiyet gibi sebepler ise doğrudan etkilemektedir. Birinci bölümde dolaylı etkiye sahip olan unsurların çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu çerçeve içerisinde yaşama imkânı bulan, kültürel ve edebî hayata doğrudan etki yapan başlıklar ise bu bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

2.1. Kütüphaneler

Ele aldığımız dönem itibarıyla kitaba ulaşmak, kültürel ve edebî hayat üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Hatta bir şehirde veya ülkede bulunan kütüphane veya kitap sayısı o şehrin veya ülkenin pek çok konudaki gelişiminin doğrudan göstergesi olabildiği gibi kültürel ve edebî hayatın şaşmaz göstergesidir.

2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Kütüphaneler

Osmanlı'da kütüphane hizmeti devletin aslî görevlerinden değil toplumca üstlenilmesi gereken bir vazife olarak kabul edilmiş ve neredeyse XX. yüzyılın başlarına kadar bu alanda, bu anlayışla hizmet verilmiştir. Bu anlayışla genellikle vakıflar bünyesinde hizmet veren kütüphaneleri, Özer Soysal kuruluş amaçlarına göre dört gruba ayırmıştır:

A/1-2. Eğitim gerekleri düşünülerek cami, medrese, okul/mektep, muallimhane, dersane içi/yakınında ya da umumi kütüphane niteliği de taşıyan bağımsız bir kuruluş biçiminde oluşturulanlar,

B/1-2. Varlık nedeni doğrudan doğruya ve daha kapsamlı bir toplumsal yarar amacıyla yoğunlaşan; ya bağımsız olarak ya da bir kuruluş (cami vd.) içi, bitişiği yakınında kurulmuş umumi kütüphanelerle imaret, ribat/kervansaray, hastane gibi kimi çok kimi tek amaçlı, vakıflarda özel bir gereksinimi karşılamak üzere doğanlar,

C. Bir inanç/din-dünya görüşüne hizmet isteği sonucu türbe ve hankâhlara (tekke, dergâh, zaviye), amaç/etkinlik alanı çokluk o çevreye bağımlı kılınarak, vakfedilenler,

D. Kişisel amaçla, soylular, her kattaki devlet adamı, bilgin ve diğer seçkin topluluklarca saray, konak gibi özel konutlarda meydana getirilenler.²⁶⁹

Her ne kadar Osmanlı'da kütüphane hizmeti toplumsal bir ödev olarak görülse de kütüphane tarihine baktığımızda, kütüphane faaliyetlerinin en büyük destekçilerinin başında padişah ve padişaha yakın isimlerin geldiğini görmekteyiz. Padişahlar veya devlet adamları, başta saray olmak üzere, İstanbul'da veya Anadolu'nun diğer yerlerinde birçok kütüphanenin kurulmasına veya desteklenmesine önayak olmuşlardır.²⁷⁰ Bu nedenle de Osmanlı'da kütüphane devlet tarafından tek elden yönetilen bir hizmet olmamakla birlikte birinci elden devlet tarafından desteklenen bir faaliyet alanıdır. Bu anlayıştaki değişimler, Osmanlı'daki yenileşme faaliyetlerinin başladığı dönem kabul edilen Tanzimat'la olmuştur.

II. Mahmut tahta çıktığında (1808) Amerikalı bir seyyah, kütüphanelerin Osmanlı topraklarında her yerde görülebilecek kurumlar olduğunu ve birçok halk kütüphanesinin bulunduğunu söylemiştir. Seyyah, bütün selâtin camilerine, tekkelerin birçoğuna veya zaviyelere mutlaka bir kütüphane eklenmiştir ve bunların en büyüğünde 6 bin kadar kitap vardır diye eklemiştir.²⁷¹

1826 yılında, II. Mahmut tarafından bütün vakıfları, kütüphaneleri tek elde toplamak için kurulan ve 1835 yılında sorumluluk alanı genişletilerek Anadolu ve Rumeli vilayetlerindeki vakıfların ve harameyn evkafının bağlandığı Evkaf-ı Hümayun Nezareti, vakıfların tek elde toplanması ve resmî alana taşınması noktasında önemli vazifeler yüklenmiştir.²⁷² Ancak devletin kütüphanelere sunduğu hizmet daha çok denetleme ile

²⁶⁹ Özer Soysal, *Türk Kütüphaneciliği-Geleneksel Yapı'dan Yeniden Yapılanış'a*, C. I, T. C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1998, s. 18-21.

²⁷⁰ Osmanlı'da kütüphane tarihi ve bu alandaki faaliyetler için bkz. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.

²⁷¹ *Sketches of Turkey in 1831 and 1832 by an American*, New York 1833 künyeli eserden nakleden İsmail E. Erünsal, "Osmanlı Kütüphanelerinin Tarihi Gelişimi", *Osmanlı Devleti'nde Bilim Kültür ve Kütüphaneler*, (Haz. : Özlem Bayram, Ali Can vd.), Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara 1999, s. 242-243.

²⁷² Özer Soysal, a.g.e., ss. 30-31.

sınırlı kalmıştır. Köklü değişiklikler için Tanzimat'tan (1839) sonraki yılları beklemek gerekmektedir.

Kütüphaneler konusunda en önemli aşamalardan biri 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'dır. Eğitim konusunu da kapsayan Ferman'ın yayınlanmasından on yıl sonra Fransa hükümeti Ferman maddelerinin uygulanmadığı noktasında Osmanlı'ya 16 maddelik bir nota vermiştir. Bu notanın ikinci bölümünde yer alan 6 maddede eğitim sorunu ele alınırken halk kütüphaneleri de eğitimin bir gereği olarak zorunlu kabul edilmiştir. Bu notanın sonuçlarından biri, hiç şüphesiz 1 Eylül 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizâmnâmesi'dir. Bu Nizâmnâme, eğitim meselesini kamu görevi anlayışı içine soktuğu gibi kütüphaneleri de sokmuştur.²⁷³ Bu anlamda Maarif Meclis Başkanı Münif Paşa'nın (1869-1871) Sadrazam Ali Paşa'ya sunduğu "İstanbul'da bir millet kütüphânesi inşâ'ı"na ilişkin "layihâ"sı ve nazırlık görevinden ikinci ayrılışına (Eylül 1880) denk gelen dönemde yayımlanan "Kütüb-hânelerin Sûret-i İdâresi"ne dair "Ta'limât-nâme"si ile kütüphaneler meselesinin ciddi ve resmî olarak ele alındığı görülebilir.²⁷⁴

Kütüphanecilik hizmetinde ve diğer alanlarda ortaya çıkan gelişmeleri, sadece Batı devletlerinin dışarıdan yaptıkları baskılara bağlamak doğru değildir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı toplumu da değişiyor ve yenedünya düzenine ayak uydurmaya çalışmıştır. Özellikle eğitim alanında meydana gelen gelişmeler kitap ve kütüphane ihtiyacını artırmıştır. Mesela mühendishane, tıbbiye, hukuk mektepleri gibi yeni açılan okullar yeni kitapları gerektirmektedir. Dolayısıyla neredeyse tamamı yazma eserlere dayanan geleneksel vakıf kütüphaneleri Osmanlı toplumuna büyük hizmetler yapmasına rağmen yeni ihtiyaçları karşılayabilecek durumda değildir. Bu nedenle de Osmanlı Devleti ve aydını hem yeni açılan okullarda hem de Batı'daki örneklerden hareketle umumî kütüphaneler ve halk kütüphaneleri kurmaya başlamıştır.²⁷⁵ Bu anlamda II. Abdülhamit'i anmak önemlidir. Çünkü büyük oranda onun döneminde yeni nesil kütüphaneler yaygınlaşmıştır. Yıldız Sarayı başta olmak üzere yeni açılan yüksek okulların ve müze, hastane gibi çeşitli kurumların bünyesinde yabancı dilde eserleri barındıran kütüphaneler

²⁷³ Özer Soysal, a.g.e., ss. 34-35.

²⁷⁴ A.g.e., s.33.

²⁷⁵ İsmail E. Erünsal, a.g.e., s. 294.

kurulmuştur.²⁷⁶ Yine 1882 yılında Kütüphane-i Umumi-i Osmanî adı altında, Osmanlı topraklarında neşredilmiş bütün kitapları bir yerde toplama gayreti görülmektedir ancak bu girişim başarısız olmuştur.²⁷⁷

1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinden sonra her alanda girişilen değişim gibi kütüphaneler konusu da özel olmasa da İTC'nin takip etmeye çalıştığı kültürel program içerisinde yer almıştır. Yola Osmanlıcılık anlayışıyla çıkan İTC, şartların değişmesiyle ulusçuluk fikrine dönmüştür ve bu fikrin oturacağı zemini oluşturmak adına bir kitap neşretme faaliyetine girmiştir. Bundan başka 1911 yılında toplanan İTC'nin IV. Kongresinde, İTC, oluşturduğu siyâsi program içerisinde eğitimle ilgili maddenin içine kütüphanelerin iyileştirilmesi, İstanbul'da bir millî kütüphane tesis edilmesi konusunu da eklemiş ve bunu kamuoyuna duyurmuştur. Millî kütüphane meselesi, İTC döneminde yerine getirilme de bundan sonra Türkiye'de açılan millî kütüphanelere ilham olmuştur.²⁷⁸

Kütüphane hizmeti yetkisi, 1826 yılında kurulan Evkaf Nezareti'ne verilmiştir. Tanzimat'tan sonra ise Evkaf ve Maarif Nezareti bu görevi ortaklaşa yürütmüştür. Bu ikiliğin çıkardığı sıkıntıları gidermek için çeşitli zamanlarda tüm yetki ya Evkaf'a veya Maarif'e bırakılmışsa da 1912 yılında tamamen Evkaf Nezareti'ne bırakılmıştır.²⁷⁹ Ancak ne bu yetki meselesi ne de diğer çabalar gerçek anlamda bir kütüphanecilik hizmetinin yürütülmesini sağlamıştır. 1912 yılından sonraki felaketler silsilesi de bütün alanlardaki faaliyetleri kısıtladığı gibi eğitim ve kitap alanındaki faaliyetleri de sekteye uğratmıştır. Dolayısıyla kütüphanecilik alanında düzenli politikaların varlığı için Kurtuluş Savaşı'nın bitmesini ve Cumhuriyetin İlanı'nı (1923) beklemek gerekmiştir.

2.1.2. Selanik'te Kütüphaneler

Selanik, bir Osmanlı şehri olduğuna göre bu şehirde öncelikli olarak aramız gereken kütüphane türü vakıf kütüphaneleridir. Osmanlı'da vakıf kütüphaneleri, genellikle bir cami, medrese, imaret, tekke, zaviye, mektep, hastane, kervansaray vb. yapıların yanında kurulmuştur. Peki, Selanik'te de vakıf kütüphaneleri var mıydı? Bu konuda vakfiyelerde bazı bilgiler yer almaktadır. II. Beyazıt dönemi vezirlerinden olan Abdullah

²⁷⁶ İsmail E. Erünsal, a.g.e., ss. 296-297.

²⁷⁷ A.g.e., s. 243.

²⁷⁸ Özer Soysal, a.g.e., ss. 35-37.

²⁷⁹ İsmail E. Erünsal, a.g.e., ss. 313-314.

Yakup Paşa 135 cilt kitabını Selanik'teki diğer hayratı ve eşyasıyla birlikte vakfetmiştir (912/1506) ancak bu vakfın şartları hakkında bir açıklama yapılmamıştır.²⁸⁰

1118/1706 yılına ait bir vakfiyeye göre III. Ahmet devrinde (Lale Devri) Köprülü ailesine mensup Numan Paşa'nın Selanik'teki medresesinde bir kütüphanesi olduğu bilinmektedir.²⁸¹ Yine I. Mahmut devrinde, 1741 yılına ait bir vakfiyeye göre Zehrî Ahmet b. Şa'ban'ın Selanik'teki zaviyesinde²⁸² ve II. Mahmut devrinde, 1233/1818 yılına ait bir vakfiyeye göre Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âli Sırrı Selim Bey'in Selanik'te Haraççı Kamil mahallesindeki Seyfullah Câmii ve medresesinde²⁸³ bir kütüphanesinin olduğu bilinmektedir.

Tereke defterlerine dayanan bir araştırmada, 1828-1905 Selanik'teki kitap sahiplerinin nispi oranları verilmiştir. Bu araştırma Selanik'in yanında daha erken döneme ait başka merkezler için de yapılmıştır. Karşılaştırma yapabilmek için tabloyu aynen aktarıyoruz.²⁸⁴

Yer	Dönem	Terekelerin Toplam Sayısı			Kitap Sahipleri		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
İstanbul	1595-1668	1003	790	213	239	208	31
					(% 24)	(% 26)	(% 15)
Ruşuk	1695-1786	358	262	95	65	47	17
					(% 18)	(% 18)	(% 18)
Sofya	1671-1833	1111	752	358	180	139	40
					(% 16,2)	(% 18,5)	(% 11,2)
Selanik	1828-1905	835	?	?	54	46	8
					(% 6,46)		

Tablo 2.1.Terekeme defterlerine göre bazı merkezlerdeki kitap ve kitap sahibi sayıları.

²⁸⁰ Vakfiyesi için bkz. VGMA 740, s. 305-312. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 121'den naklen.

²⁸¹ Vakfiyesi için bkz. VGMA 744, s. 393. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 185 ve 203'den naklen.

²⁸² Vakfiyesi için bkz. VGMA Haremeyn X, s. 292-293. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 227'den naklen.

²⁸³ Vakfiyesi için bkz. VGMA 987, s. 115-120. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 276'dan naklen.

²⁸⁴ Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ve İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s.272.

Selanik, külliye noktasında İstanbul gibi değildir. Külliye için büyük paralar yani büyük isimlerin desteği gerekmektedir. Bunun da Selanik için örneği yoktur. Bu nedenle de bir cami veya bir saray etrafında oluşan bir kütüphaneden bahsetmek mümkün değildir.

Nerede ise burjuva olan büyük ticaret kentleri İzmir ve Selanik'te önemli külliye yoktu. Ankara, Afyon, Tokat gibi birçok taşra ticaret merkezinde imaretler külliye halini almaz ve zaviye tipinde bir cami ile sınırlı kalırdı. Ancak bunlar da 17. yüzyıldan sonra semt camisi düzeyine indiler (Aktüre 1978). Bunun nedeni ise büyük olasılıkla büyük bağış vericilerinin olmayışıydı. Buna karşın Kavala gibi ikinci derecede önemli bir kent, bir ayan -ki burada Mehmet Ali Paşa'dır- yetki ve parayı kendinde toplamışsa tam anlamıyla külliye olan imaretlere sahip olabilirdi.²⁸⁵

On numaralı Selanik Vilâyeti Salnâmesi'ne göre Selanik sancağında 7 adet kütüphane mevcuttur. Bu 7 kütüphanenin 4'ü Selanik'in merkezinde, 2'si Köprülü'de, 1'i de Kavala'dadır. Kütüphanelerden en büyük ve düzenli olanı da Kavala'dadır ki salı ve cumadan başka her gün iki görevli ile hizmet vermektedir. Yine bu Salname'ye göre diğer kütüphaneler istifade edilecek bir halde değildir.²⁸⁶

15 numaralı Selanik Vilâyeti Salnâmesi'ne göre ise Selanik Vilâyeti genelinde 11 adet kütüphane bulunmaktadır. Bunlardan 5'i Selanik, 1'i Siroz 5'i de Drama sancağında yer almaktadır. Yine kütüphanelerin en büyüğü ve muntazamı Kavala'da bulunmaktadır. Selanik sancağında bulunan kütüphanelerde 694'ü el yazması, 212'si matbû olmak üzere toplam 933; Siroz sancağında bulunan kütüphanede 1500'ü el yazması, 200'ü matbû olmak üzere toplam 1700 ve Drama sancağında bulunan kütüphanelerde 2036'sı el yazması, 944'ü matbû olmak üzere toplam 2980 eser bulunmaktadır. Böylece vilayet genelinde toplam 5613 eser bulunmaktadır.²⁸⁷ Yirmi numaralı ve son Selanik Vilâyeti Salnâmesi'ne

²⁸⁵ Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti-Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, (Çev. : Aslı Ataöv), YKY, İstanbul 1999, s. 141-142.

²⁸⁶ *1307 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Onuncu Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1307 (1889), s. 255-56.

²⁸⁷ *1315 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Beşinci Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1315 (1897), s.595.

göre ise yine Selanik'te 5 adet kütüphane bulunmaktadır ancak bu kütüphanelerin içeriği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.²⁸⁸

Salnamelerde verilen bilgilere bakıldığı zaman Selanik merkez olmasına rağmen kitap sayısında diğer sancakların gerisindedir. Yine düzen bakımından da Kavala kütüphanesinin Selanik'ten daha iyi durumda olması da dikkatlerden kaçmamalıdır.

1896 yılına ait *Asır* gazetesinin baş sayfasında imzasız olarak “Kütübhânelerimiz” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıya kütüphanelerin önemini anlatan kısa bir giriş yapılarak başlanmıştır. Ardından Manastır'da ve Çorum'da yapımına başlanan kütüphaneler örnek gösterilerek her alanda terakki eden Selanik şehrinin neden bu faaliyetten geri kaldığı sorulmaktadır. Sonra Hükümet Meydanı üzerinde bir evin istimlak edilerek böyle bir çalışma başlatılabileceği öne sürülmüştür. Ayrıca bir kütüphane için gereken masraflar tek tek hesaplanarak maksadın hâsıl olabilmesi için Selanik Belediyesi'nin yıllık yüz elli liralık bir bütçe ayırmasının yeterli olacağı belirtilmiştir.

Yazının devamında şehirde bulunan kütüphanelerin durumu hakkında açıklamalar yapılmıştır. Kütüphanelerin sayısı veya isimleri verilmemiştir. Sadece farklı yerlerde bulunan kütüphanelerdeki kitapların toz toprak içerisinde atıl bir vaziyette durduğu, kimsenin istifade edemeyeceği bir halde bulunduğu söylenmiştir. Daha sonra da bunların kullanılabilir hale getirilmesi için öneriler sunulmuştur. Kurulacak bir kütüphanede her vakfa ait olan eserlerin farklı bir dolaba ciltlenerek konulması ve vakfın isminin yazılması istenerek hem düzenli bir kütüphaneye sahip olunacağı hem de vakfın amacına uygun olarak yaşatılabileceği önerilmiştir.

Daha sonra Mekteb-i Osmanî müdürü Sa'dî Efendi tarafından okul bünyesinde tamamen yardımlarla kurulan yaklaşık 1000 ciltlik kütüphaneden bahsedilir. Bu kitaplar, mektep kapandıktan sonra Maarif Nezaretince Feyz-i Sıbyan okuluna taşınmıştır ama yine istifade edilecek durumda değildir. Bu kitapların da kurulacak kütüphaneye aktarılabileceği ayrıca Dersaadet'te yapıldığı gibi her neşredilen kitaptan bir nüsha talep edilerek yine bu kütüphanenin zenginleştirilebileceği ve bunun hiç de zor olmayacağı hatta yazarı tarafından memnuniyetle kitap bağışlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca yine yardım yoluna başvurulacak birçok kitap alınabileceği, en elzemlerinin de belediyenin ayıracağı para ile

²⁸⁸1325 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Yirminci Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1325 (1907), s.536.

tedarik edilebileceği ve beş-on yıl gibi kısa bir sürede iyi bir kütüphane oluşturulabileceği ileri sürülmüştür.

Yazar, Selanik kadar büyük olup da kütüphanesiz bir şehir bulmanız mümkün değildir, desem hiç de mübalağa etmiş olmam, demiştir. Şehirde eğitim günden güne ilerlemektedir ve eğitimde ilerleyen bir şehirde kütüphaneye olan ihtiyaç açıktır ve bugün olmasa da yarın mutlaka bu kütüphane kurulacaktır. Dolayısıyla erkenden, elde imkân varken böyle faydalı bir tesisin vatanın ve evlatların hizmetine sunulması gerekir diye eklemektedir.²⁸⁹

Selanik'te mükellef bir kütüphanenin olmadığı meselesi *Mütâlaa* dergisinin giriş yazısında da dile getirilmiştir. Yazıda "... şehrimizde bir kütüphane bulunmayışı, muharrirlerimizin itizârını ret edemeyeceğimiz derecede haklı gösteriyor."²⁹⁰ cümlesiyle kütüphane yoksunluğu dile getirilmiştir. Bu yazıyla birlikte aslında o dönemde bir şehir için kütüphanenin ne demek olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Yine *Asır* gazetesinde, 1899 tarihli Ayın. Seni imzalı, "Mütenevvia: Umûmî Kütübhâneler" başlıklı yazıda da kütüphaneler konusu ele alınmıştır. Yazıya kütüphanelerin önemini anlatan birkaç cümleyle başlayan yazar daha sonra kıraathaneler ile kütüphaneler arasında karşılaştırma yaparak kütüphanelerin neden daha önemli olduğunu maddeler halinde anlatmıştır. Kütüphanelerin kıraathanelerle karşılaştırılması oldukça dikkat çekicidir. Demek ki o dönemde kıraathanelerin kütüphanelerin yerini tuttuğu düşüncesi yaygın bir kanaattir. Bu nedenle yazarımız da bu konuyu açıklığa kavuşturma ihtiyacı hissetmiştir.

Yazının devamında *Tarik* gazetesi Paris muhabirinin bir mektubu referans gösterilerek Avrupa şehirlerinde, kasabalarında hatta birçok nahiye merkezlerinde hiç olmazsa bir kütüphane bulunduğu, bunların belediyeler tarafından kurulduğu ve yaşatıldığı aktarılmıştır. Bu tür bir hizmetin neden Osmanlı şehirlerinde ve bilhassa Selanik'te uygulanmadığı sorulmaktadır. Ayrıca bu uygulamanın çok kolay bir şekilde hayata geçirileceği ve kasabalara kadar yaygınlaştırılabileceği de söylenmiştir. Böyle bir teşebbüsün hem yerel hem ulusal basından duyurulabileceği ve bu yolla kitap temin

²⁸⁹ İmzasız, "Kütübhânelerimiz", *Asır*, Numara 96 (25 Safer 1314/24 Temmuz 1312/5 Ağustos 1896), Selanik, s.1.

²⁹⁰ İmzasız, "İfade-i Meram", *Mütâlaa*, Numara 1 (22 Temmuz 1312/3 Ağustos 1896), Selanik, s. 2.

edilebileceği, Belediye'nin böyle bir işe kalkıştığında varlıklı insanların bu işi memnuniyetle destekleyecekleri belirtilmiştir.

Yazı, Hazret-i Peygamber'in ehemmiyetle üzerinde durduğu değerim ilim olduğu düşüncesiyle hareket eden ecdadın vaktiyle yapılan her imaretin yanına mutlaka bir kütüphane kurduğu hatırlatılarak bitirilmiştir.²⁹¹

Asır'dan naklettiğimiz iki yazının da dikkat çektiği noktalar ortaktır. Bu yazıların geneline bakıldığında 1896 yılına gelindiğinde Selanik'te derli toplu bir kütüphaneden bahsetmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. İlk yazıda, vakıflar yoluyla kurulan bazı kütüphanelerin olduğu vurgulanmıştır ancak bunların atıl vaziyette olduğu bildirilmiştir. Ayrıca vakıflara ait bu kütüphaneler, atıl vaziyette olmasına rağmen dikkati çekecek kadar büyük vakıflar olsaydılar mutlaka bunların isimlerinin zikredileceğini ve detaylarının anlatılacağını düşünüyorum. Ancak yazılara dikkat edilirse Selanik'te bulunan kütüphanelerden genel olarak bahsedilmektedir ve ancak bunların bir araya gelmesiyle ve yeni eserlerle desteklenmesiyle ortalama bir kütüphane kurulacağı anlatılmıştır. Dolayısıyla birinci yazıda belirtildiği gibi birçok yönden modern bir şehir görüntüsü veren Selanik'te bu tarihte adından söz ettirecek bir kütüphanenin olmaması gerçekten düşündürücüdür.

Birinci yazı ile ikinci yazının neşri arasında geçen yaklaşık dört yıllık süreçte herhangi bir şeyin değişmediği gözlenebilir. O zaman bu yazıları referans alarak diyebiliriz ki Selanik, XX. yüzyıla, küçük de olsa derli toplu ve faaliyette olan bir kütüphaneden yoksun olarak girmiştir.

Bu düşüncemizi Selanik salnameleri de desteklemektedir. 1899 yılına ait Salname'de Selanik sancağında toplam 5 kütüphane bulunmaktadır ve bunlarda bulunan el yazması ve matbu 933 eserden bahsedilmektedir, bu sayı çok azdır. Bu kütüphanelerde bulunan eserleri eşit bir şekilde 5 kütüphaneye dağıtsak her kütüphaneye yaklaşık 186 eser düşmektedir. Kaldı ki bütün kitaplar bir araya getirilerek bir kütüphane açılrsa ortalama büyüklükte bir kütüphane bile elde edilemez. 1889 yılından sonra yayımlanan salnamelerde de kitap sayıları verilmese de kütüphane sayısı aynı kalmıştır. Demek ki

²⁹¹ Ayın. Seni, "Mütenevvia: Umûmî Kütübânelerimiz", *Âsır*, Numara 437 (1 Şaban 1317/22 Teşrinisani 1315), Selanik, 3-4.

1907’li yıllara gelindiğinde de halen muntazaman bir kütüphaneden söz etmek mümkün değildir.

Selanik’te bulunan kütüphane veya kütüphanelerin zenginliğinden bahseden sadece Fazlı Necib’tir. Fazlı Necib, *Rumeli’yi Neden Kaybettik* isimli eserinde, Selanik Valisi Rıza Paşa’dan (1896-1899) bahsederken “Rıza Paşa, Selanik’te, hükümet işlerinden belki daha fazla, şehrin meşhur ve zengin kütüphanesi ile meşgul olmuş, bu zenginliği daha da artıracak –nüshaları az bulunur- el yazması kitapları araştırmakla uğraşmıştır.”²⁹² diyerek şehrin zengin bir kütüphanesinin bulunduğunu belirtmiştir belirtmesine ama bu kütüphanenin nerede olduğu, kim tarafından kurulduğu hakkında bir bilgi vermemiştir. Ayrıca yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra bu konuda Fazlı Necib’e katılmak mümkün değildir. Yukarıda verdiğimiz tarihlerle neredeyse aynı tarihi ihtiva eden Fazlı Necib’in açıklamasının nadir bulunan eserlere işaretle söylediği düşünülebilir. Ayrıca Selanik’te bulunan kütüphaneler belki bir kişiyi tatmin edebilir ancak umurun ihtiyaçları göz önüne alındığında durumun hiç de böyle olmadığı görülecektir.

Selanik yönetiminin kütüphane noktasındaki başarısızlığına rağmen özellikle yüksek kesimden kişilerin devam ettiği kulüplerin bünyesindeki faaliyetler, tam tersi bir durum arz etmektedir.

Frenk mahallesinde konsoloslar ile ecnebî kibârîne mahsûs ‘Serkıl Selanik’ ve rıhtım üzerinde dahi ekseriyetle Yahudi kibârîne mahsûs ‘Gran Serkıl’ ve ‘Avenir’ kulüpleri şâyân-ı tezkâr müessesât-ı nâfiâdandır. Bu kulüpler fevkalâde güzel tefrîş olunmuş mükemmel konaklardır ki binlerce cildleri şâmil kütüphaneleri mevcûd olduğu gibi pek çok da gazete celb olunur. (...) bu üç kulüpten mâ’dâ daha pek çok kulüpler mevcûddur ki a’zâsı geceleri içtimâ’ ederek edebiyâta müteallik mebâhisât ile edîbâne bir sûretde emrâr-ı vakt ederler.²⁹³

Ayrıca Fransızca kaynakların hepsine olmasa da önemli bir kısmına ulaşmakta Selanik’te bir sıkıntının olmadığı Fazlı Necib’le Beşir Fuad’ın mektuplaşmalarına yansımıştır. Selanik’te Fransızca bilimsel eser bulamadığından, 12 Ocak 1886 tarihine ait

²⁹² Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, *Rumeli’yi Neden Kaybettik*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007, s. 283-284.

²⁹³ *1307 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 95.

bir mektubunda yakınan Fazlı Necib, L'avenir adlı kulüpte toplam 5-6 bin eser bulunduğunu fakat bu eserlerin hep roman, tiyatro, şiir gibi edebiyata ve tarihe ait eserler olduğunu bildirir.²⁹⁴ Böylece Beşir Fuat'tan etkilenerek bilimsel eserlere merak salan Fazlı Necib'i kitapçıda bulunan eserler tatmin etmese de Selanik'te ulaşılabilecek Fransızca eser sayısı, dönem itibarıyla hiç de azımsanacak gibi değildir.

Özer Soysal'ın Ali Haydar'dan naklettiğine göre, Ziya Gökalp Selanik'te İTC'nin merkezinde bir kütüphane kurmuştu.

Ziya Bey, felsefeye meraklı olduğundan ve kendi kendine Fransızca öğrendiğinden Selanik'te fırka merkezinde Fransızca, felsefe ve içtimaiyat kitaplarından mürekkep bir kütüphane meydana getirmişti... Ziya Bey'in Merkez-i Umûmî'deki işi bu kitapları mütâlaa etmekten ibaretti...²⁹⁵

Bu kütüphane büyük ihtimalle o zaman ihtiyaç duyulan ve Ziya Bey'in yönlendirilmesiyle alınmış kitaplardan oluşuyordu. Dolayısıyla bu kütüphaneyi de genel bir kütüphane kategorisine koymak mümkün değildir.

Selanik'e bir kütüphane şarttır. Selanik'te yaşayan herkes bu büyük şehre, Devrimin kalesine, İTC'nin merkezine, hürriyetin bayrağına yakışan bir kütüphanenin gerekliliğine inanmaktadır. 1911 yılına ait *Rumeli* gazetesi nüshasına göre de Selanik'te "Kütüphane-i Millî-i Osmanî" adıyla bir kütüphane açılmıştır.²⁹⁶ Açılışını Vali Vekili Kumandan Hüseyin Tahsin Paşa'nın yaptığı davette Selanik'in bütün eşrafı da hazır bulunmaktadır. Kütüphanenin Heyet-i Müessisi Sanisi de Kazım Nami [Duru] Bey'dir.²⁹⁷

Rumeli gazetesinde yayımlanan bu açılış haberinden iki gün sonra Feyziye Mektebi Müdürü Ali Osman Bey, Maarif Müdürü Tahir Rüştü Bey'e açık bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, Osmanlı padişahının Selanik maarifi için bağışladığı beş yüz lirayı, şehrin en büyük ihtiyaçlarından biri olan kütüphane kurma işine harcanmasını teklif etmiştir.²⁹⁸ Bu teklifin hemen altında *Rumeli* gazetesi bir teklif daha yapmıştır. Ali Osman Bey'in teklifini

²⁹⁴ Beşir Fuad, Fazlı Necip, *Mektuplar*, (Çev. : Parkan Özturan), Artes Yayınları, İstanbul 2009, s. 19.

²⁹⁵ Özer Soysal, a.g.e., s. 75.

²⁹⁶ Kütüphanenin açılış gazetesinin yayımlandığından üç gün öncedir. Gazete pazartesi günü yayımlanmıştır. Yine gazetede yayımlanan yazıya göre açılış Perşembe günüdür. Dolayısıyla Kütüphanenin açılış 23 Haziran 1327/6 Temmuz 1911'dir.

²⁹⁷ İmzasız, "Kütüphane-i Millî-i Osmanî", *Rumeli*, 2. sene, Numara 487 (27 Haziran 1327/10 Temmuz 1911), Selanik, s. 2.

²⁹⁸ Feyziye Mektebi Müdürü Ali Osman, "Açık Mektup", *Rumeli*, 2. sene, Numara 489 (29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911), Selanik, s. 3.

çok yerinde bulan gazete, bu teklifte biraz değişiklik yaparak kamuoyunun görüşüne sunmuştur. Gazete, padişahın bağışladığı beş yüz lira ile yeni bir kütüphane yapılacağına kısa süre önce açılışı yapılan “Kütüphane-i Millî-i Osmanî” bir binaya kavuşturulabilir, teklifini yapmıştır.²⁹⁹

2.2. Matbaalar

Bilindiği üzere Osmanlı Türkleri arasında matbaa, İbrahim Müteferrika ile başlatılmıştır. Müteferrika'nın uzun uğraşları sonucunda Osmanlı'da ilk matbaa 1727 yılında kurulmuştur.³⁰⁰ Buna rağmen Osmanlı'da, özellikle Yahudiler, Ermeniler, Rumlar arasında matbaacılık hemen hemen dünyada matbaacılığın icadı ve gelişme çizgisine paralel olarak ilerlemiştir.³⁰¹

İlk matbaa Yahudiler tarafından II. Bayezit zamanında açılmıştı. İbranî harflerinin İtalya'da 1480'de döküldüğü, İstanbul'da 1495'te İbranî basımevi açıldığı, daha sonra 1500 ya da 1515'te Selanik'te, 1579'da İstanbul'da başka İbranî basımevleri olduğu anlaşılıyor.³⁰²

Osman Ersoy'un dünyada matbaanın yayılışını gösteren uzun listesinde, Selanik'te 1512 veya 1515 yıllarında Judah Gedaliah tarafından kurulmuş bir matbaavardır ancak esas dikkati çeken husus İstanbul'da kurulan matbaadan bir yıl sonra kurulduğu ileri sürülen 1495 yılına ait Yahudi matbaasıdır.³⁰³ Auguste Vitu ise İstanbul'da hiçbir

²⁹⁹ Feyziye Mektebi Müdürü Ali Osman, “Rumeli”, *Rumeli*, 2. sene, Numara 489 (29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911), Selanik, s. 3.

³⁰⁰ Osmanlı'da matbaa, İbrahim Müteferrika ve ilk matbaa faaliyetleri için bkz. Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, literatür Yayınları, İstanbul 2000; Hüseyin Gazi Topdemir, *İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2002; Franz Babinger, 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat, *Müteferrika ve Osmanlı Matbaası*, (Çev. ve Haz. : Nedret Kuran-Burçoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004; İbrahim Müteferrika, Osmanlı Matbaasının Kuruluşu ve Başlangıcı, *Müteferrika ve Osmanlı Matbaası*, (Çev. ve Haz. : Nedret Kuran-Burçoğlu ve Machiel Kiel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004; Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaası*, Der. : Ali Birinci, Gezgın Kitabevi, Ankara 2002; Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ve İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2006; Osman Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Giriş ve İlk Basılan Eserler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları: 129, Güven Basımevi, Ankara 1959.

³⁰¹ Fatih'in İstanbul'u kuşatması sıralarında Avrupa'nın göbeğinde Gutenberg ilk basacağı kitabı hazırlamaktadır. Üç yıl uğraşıldıktan sonra 1456'da ilk kitabın basılışı bitmiştir. Matbaacılık 1464'te İtalya'ya, 1465'te İsviçre'ye, 1467'de İngiltere'ye, 1470'te Fransa ve Hollanda'ya, 1473'te İspanya ve Macaristan'a, 1481'de (?) İstanbul Yahudileri arasında, 1483'te İsveç'e, 1528'de (kesin olarak) İstanbul Yahudilerine, 1539'da Meksika'ya ve 1563'te Rusya'ya yayılmıştır. Bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Haz. : Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul 2013, ss.37-38.)

³⁰² Niyazi Berkes, a.g.e., ss.58-59.

³⁰³ Osman Ersoy, a.g.e., s. 52.

matbaadan bahsetmemiş, bunun yerine 1493 yılında Selanik'te kurulan bir Yahudi matbaasından bahsetmiştir.³⁰⁴ Görüldüğü gibi Selanik'te açılan ilk matbaanın tarihi hakkında farklı bilgiler olmakla beraber ilk matbaanın Yahudiler tarafından ve XVI. yüzyılın başlarında açıldığı bilgisi kesindir.

Gelecek yüzyılların değişim ve gelişimini hızlandıran ve büyük devrimlerin taşıyıcısı olan matbaacılık sanatı, her ne kadar Osmanlı topraklarına erken uğrasa da bu faaliyet Osmanlı tebaası içerisindeki Yahudiler, Ermeniler, Rumlar arasında kullanılmış; Türkler arasında ise yabancı milletlerin kullandığı yabancı bir sanat olarak kalmıştır.³⁰⁵ Bunun yanında kitap basma işi bütün aşamalarıyla Türkler için çok eski bir sanattır ve Türkler arasında açılan ilk matbaaya kadar da sonrasında da bu, uzunca bir süre böyle devam etmiştir.³⁰⁶ Osmanlı topraklarının merkezi olan İstanbul'da olduğu gibi Selanik'te de kitap sanatı elle yapılmıştır. Yahudilerin Selanik'te kurduğu ilk matbaanın tarihinden (1500'lü yıllar) yaklaşık üç buçuk asır sonra Selanik Türkleri arasında "... matbaalar 1860'lı yıllarda kurulmaya başlamış ve kültürel yaşamın temel araçlarından biri olmuştur."³⁰⁷ İstanbul'da ilk matbaa XVIII. yüzyılın ortalarında kurulmuş olsa da kültürel alanda etkisini hissettirmesi ve geniş halk kitlelerini etkileyecek hale gelmesi Tanzimat'la olmuştur. Selanik'te açılan matbaaların tarihleri de hemen hemen İstanbul'la aynı döneme rastlamaktadır.

Selanik'te Türkler eliyle kurulmuş ilk matbaa devlet tarafından açılmış olan Selanik Vilayet Matbaası'dır. "1860'lı yıllar Tuna vilayetinden başlamak üzere devlet eliyle matbaaların kurulduğu ve illerde resmî gazetelerinin çıkarıldığı yıllardır."³⁰⁸ Dolayısıyla salnamelerde de tam kuruluş tarihine rastlamadığımız Vilayet Matbaası'nın 1860'lı yıllarda kurulduğunu kabul etmekteyiz. Vilayet Matbaası'nda basılan ilk süreli yayın da

³⁰⁴ Auguste Vitu: *Histoire de Typographie*, 4e ed, Paris, bty, s. 71-75'den nakleden Alpay Kabacalı, *Başlangıcından ...*, s. 9.

³⁰⁵ Matbaacılığın gecikmesi hakkında tartışmalar için bkz. Hüseyin Gazi Topdemir, *İbrahim Müteferrika ve ...*, s. 27-39; İsmet Binark, "Matbaanın Türkiye'ye Geç Girişinin Sebepleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı Bildirileri*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara 1979, s. 139-173; M. Uğur Derman, "Yazı Sanatının Eski Matbaacılığımıza Akisleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı Bildirileri*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara 1979, ss. 97-118.

³⁰⁶ Osmanlı kitap sanatı hakkında bkz. Enver Behnan Şapolyon, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Güven Matbaası, Ankara 1971, ss. 73-83; Alpay Kabacalı, a.g.e., ss. 5-6.

³⁰⁷ Mehmet Ö. Alkan, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000*, Terakki Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.44.

³⁰⁸ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.41.

yine devlet eliyle yayımlanan *Selanik* isimli resmî gazete olup 1869 yılında çıkarılmaya başlanmıştır.

1311/1893 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre³⁰⁹ Selanik'te 5 adet matbaa bulunmaktadır fakat bu matbaaların hangileri olduğu verilmemiştir. 1315/1895 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre³¹⁰ ise Selanik'te 14 matbaa bulunmaktadır ve bu matbaalar Türkçe, Rumca, Yahudice, Bulgarca, Fransızca gibi çeşitli dillerde baskılar yapabilmektedirler. Ayrıca bu salnamede “Asır Matbaası”nın da kurulduğu duyurulmuştur. 1318 /1900 yılına ait salnamede³¹¹ ise 14 matbaanın listesi ayrıntılı bir şekilde verilmiştir:

Matbaa	Adresi	Sahibi	Baskı Çeşidi	Baskı Dili	Kuruluş	
1	Vilâyet	Mekteb-i Sanayi	Resmî	Taş ve Hurûfât	Türkçe	Kadim
2	Ezhayim	Susidi Hânı	Hayım Kovo	Hurufat	Yahudice	1292
3	Faraci	Rongot Hânı	Faraci	Taş ve Hurûfât	Eser Tabına Müsaid	1310
4	İsmail Hamdi	Çardak Hânı	İsmail Hamdi	Taş	Hurûfâtı Yok	1294
5	Osmânlı-Asır	Sabripaşa Cad.	Midhat, Hüsni	Taş ve Hurûfât	Tr., Fr., Yah.	1313
6	Istefan Yorgi	Kolombo Cad.	Papa Gorgi	Hurûfât	Rumca, Fransızca	1313
7	Farus	Boşnak Hânı	Karbola	Hurûfât	Rumca	1314
8	Hristo Manu	Frenk Mah.	Hristo Mano	Taş ve Hurûfât	Rumca, Fransızca	1309
9	İrakilidi	Frenk Mah.	İrakilidis	Hurûfât	Rumca	1305
10	Akaroti	Kolombo Zokağı	Akaroti	Hurûfât	Eser Tabına Müsait	1306
11	Vasiliyadi	Frenk Mah.	Vasilyadi	Hurûfât	Hurûfâtı Yok	1311
12	David	Rogoz Mah.	Davi Barbezez	Hurûfât	Rumca	1313
13	La Apoka	Kadı Mah.	Sadi Livi	Hurûfât	Tr., Yah., Fr.	Kadim
14	Salvator	Frenk Mah.	Salvator	Taş ve Hurûfât	Tr., Yah., Fr., Bulg., İt.	1305

Tablo 2.2. 1900 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Selanik'te bulunan matbaalar.

1322 /1905 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde, yukarıdaki listeye Hakkak Ömer Kani Matbaası da eklenmiştir. 1319/1901 yılında kurulmuş olan matbaanın adresi “Kürkçüler Zekakı mevkii” olarak verilmiştir. Matbaa sahibi Ömer Kani Efendi'dir. Taş ve

³⁰⁹1311 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On İkinci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1311, s.221.

³¹⁰1315 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 596.

³¹¹1318 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Altıncı Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1318, s. 367.

hurûfât baskı tekniklerini kullanan matbaa aynı zamanda Türkçe, Rumca, Bulgarca, Sırpça, İspanyolca, Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, Rusça baskı yapabilmektedir.³¹² Aynı salnamede Selanik'in merkezinde 16 adet matbaa olduğu söylenmiştir fakat listede, yukarıda bilgilerini verdiğimiz 15 matbaanın ismi yer almaktadır. Bu on altıncı matbaa gerçekten var mıdır yoksa bir hata mı yapılmıştır, bilmiyoruz.

Selanik'te yayımlanan salnameler 20 adettir ve 1907 yılında son salname yayımlanmıştır. Yukarıda salnamelerden takip ettiğimiz matbaalar dışında Türkiye kütüphanelerinin kataloglarında yaptığımız taramalar ve Selanik'te yayımlanmış süreli yayın incelemeleri esnasında, salnamelerde ismine rastlamadığımız veya 1907-1912 yılları arasında faaliyet gösteren matbaalara da rastladık. Bunlar: Zaman Matbaası, Yordan Yarçef ve Kumpanyası Matbaası, Rumeli Matbaası, Şems Matbaası, Osmaniye Matbaası, K. G. Samarcıyef ve Kumpanyası Matbaası, İttihad ve Terakki Matbaası, Makedonya Matbaası, Hürriyet Kütüphanesi.

Şimdi de Selanik'te kurulan ve faaliyet gösteren matbaaları araştırmalarımız esnasında edindiğimiz bilgiler ışığında tek tek ele alalım.

2.2.1. Selanik Vilayet Matbaası (Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası)

Selanik'te Osmanlı yönetimi tarafından açılan ilk matbaadır. 1860'lı yıllarda kurulmuş olan Vilayet Matbaası'nda, tespit edebildiğimiz basılan ilk eser, aynı zamanda Selanik'in ilk gazetesi olan ve ilk sayısı 21 Şubat 1869 tarihinde çıkan resmî vilayet gazetesi *Selanik Gazetesi*'dir.³¹³ Selanik Vilayet Matbaası, daha sonra Hamidiye Mekteb-i Sanayi'ye devredilerek³¹⁴ Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası adını alacaktır. Mektep, Midhat Paşa tarafından kurulmuştur ve dolayısıyla başlarda Midhatpaşa Mekteb-i Sanayi olarak adlandırılmıştır. Kütüphane kataloglarında yaptığımız araştırmalarda "Midhat Paşa Mekteb-i Sanayi Matbaası" ismine de rastladık. Bu matbaaya ait ulaşabildiğimiz en son tarihli baskı ise 1911 yılında yapılmıştır.

³¹² 1322 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Sekizinci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1322, s. 336.

³¹³ Alpay Kabacalı matbaada basılan eserlerden hareketle Selanik Vilayet Matbaası'nın 1873 yılında kurulduğu bilgisini vermiştir. Bkz. Alpay Kabacalı, a.g.e., s.73.

³¹⁴ 1293 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Altıncı Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1311, s. 109.

Vilayet Matbaası'nda, *Selanik Gazetesi* dışında 1873 (1288) yılında *Rumeli (Zaman)*³¹⁵, 1875 (1291) yılında *Zaman* gazetesinin çocuk ve aile eki *Ayîne*, 1883 (1299) yılında *Gonca-i Edeb ve Mezrâ'-i Maârif*, 1886 (1302) yılında *Mecelle-i Muallimîn* süreli yayınları basılmıştır. Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası ismi altında ise 1895 (1311) yılında *Asır*, 1896 (1312) yılında *Mütalaa*, 1905 (1320) yılında *Çocuk Bahçesi*, 1911 (1326) yılında ise *Muhît-i Mesâî* süreli yayınları basılmıştır. Midhat Paşa Mekteb-i Sanayi Matbaası adıyla ise *Hüsün ve Şiir*'in 4. sayısı basılmıştır.

Süreli yayınlar dışında kütüphane kataloglarından tarama yaparak elde ettiğimiz Selanik Vilâyet Matbaası'nda basılmış eserlerin tarihi kronolojiye göre sıralanışı aşağıdadır:

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1289 H-1872-73 M	Esirüddin Mufaddal b. Ömer Ebherî [Çev. Süleyman (İpekli)]	Müntahabât-ı Mantık	55	ÖZEGE
1292 H-1875-76 M	Sadık	Asi Behçet	60	MİL
1292 H-1875-76 M	Selanikli Meşhûrî	Divan-ı Meşhûrî	105	MİL
1301 H-1883-83 M	Selânik Dârü'l-muallînin Muallimi Süleyman	Tuhfetü'l-edebîyye Li-Evlâdi'l-vataniyye	32	MİLLET
1303 H-1885-86 M	Süleyman Sırrı b. Halil Divlevi	Risâle-i Vazifetü'l-mü'minîn	-	ÖZEGE
1304 H-1886-87 M	Sıdkızade Mahmud Abdülhay Şükri	Tuna	76	TBTK
1306 H-1888-89 M	Selanik Rüştiye-i Askeriye Arabî Muallimi Süleyman Sırrı-Dârü'l-muallimin Muallimi İsmail Mahir	Maksûd-ı Türkî Risâlesi	80	ÖZEGE
1306 H-1888-89 M	Hulûsîzâde Şeyh Abdülkadir Raşid	Vesile (Mehmed Latif Erbilli), 1. Baskı	90	ÖZEGE
1307 H-1889-90 M	Hulûsîzâde Şeyh Abdülkadir Raşid	Vesile (Mehmed Latif Erbilli), 2. Baskı	90	ÖZEGE
1308 H-1890-91 M	Hulûsîzâde Şeyh Abdülkadir Raşid	Vesile (Mehmed Latif Erbilli), 2. Baskı	90	ÖZEGE
1308 H-1890-91 M	Mustafa Sabri	Sermaye	31	BDK
1308 H-1890-91 M	Selânik Dârü'l-muallimin ve Rüşdi-i Mülkisi Fahri Coğrafya Muallimi İsmail Mahir	Haritalı ve Şekilli Coğrafya Risâlesi	71	ÖZEGE
1317 H-1899-00 M	Mustafa Aşkı	Kavâid-i Lisan Yahud Usûl-i İmlâ	55	BDK
1322 H-1904-05 M	Bursalı Mehmed Tahir bin Rif'at (Basman),	Müverrihîn-i Osmaniyyeden Âli ve Kâtip Çelebi'nin Tercüme-i Halleri (Kazancı Mekteb-i	47	ÖZEGE

³¹⁵1873 yılında *Rumeli* olarak çıkmaya başlayan gazete, 1876 yılında *Zaman* adıyla tekrar yayımlanmaya başlamış ve 1880 yılına kadar yayımını sürdürmüştür. (Ayrıntılı bilgi için Selanik'te Süreli Yayınlar bölümüne bakınız)

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1323 H-1905-06 M	Manyasizâde Refik	Sanayi'ye bırakılmıştır) Mukaddeme-i Umûmiyye-i Hukuk	408	MİL
1323 H-1905-06 M	Ali Ragıb	Kitabü'l-Feraiz (Selanik Mekteb-i Hukuk-i Şahânesinde Takrir Buyurdıkları Dersin Mecmuasıdır)	54	MİL
1326 H-1908-09 M	A. İsmet (Feyziye Mektebi Türkçe Muallimi)	Amelî Türkçe Kavâid 1. Sene	81	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	Süleyman Sırrı (Külce)	Şemsi Paşa ve 24 Haziran	52	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	İttihat ve Terakki Mektebi Muallimlerinden M. Nermi	İmlâ Öğreniyorum	79	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	Efendizâde Mustafa Naki Selim	Kırk Hadis yahud İlm-i Hâl-i Siyasî ve İctimaî	84	ÖZEGE
1329 H-1911 M	Üsküplü Ebûlmuvaffak Ferid	Yeni Usûl Tatbikatlı Tecvid	32	ÖZEGE
?	Hayri	Muâvenet	42	ÖZEGE
?	Kenan Yusuf	Yavuz Sultan Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyâseti	82	ÖZEGE
?	Genç Kalemler Tahrir Heyeti	Yeni Lisan ve Bir İstimzac	36	ÖZEGE
?	?	Nazarî ve Amelî Hendese	78 Plans 1 Levha	MİL

Tablo 2.3.Selanik Vilayet Matbaası'nda basılmış eserler.

Yukarıda adı verilen kitaplardan “İttihat ve Terakki Mektebi Muallimlerinden M[ustafa] Nermi” tarafından yazılan *İmlâ Öğreniyorum* adlı eserde, “Selanik: Mithat Paşa Mekteb-i Sanayi Matbaası” bilgisi yanında “Osmanlı İttihat ve Terakki Mektepleri Kütüphanesi” ve “Tab ve Neşri: Selanik'te Osmanlı Meşrutiyet Kütüphanesi” açıklaması da verilmiştir. Bu açıklamanın yer almasının nedeni o dönem Selanik'te İttihat Terakki Cemiyeti'nin bünyesinde “Yeni Hayat Projesi” kapsamında bazı okul kitapları yeni lisanla yazılmıştır. Bu çalışmanın başkanlığını Ziya Gökalp yapmaktadır. Ali Canip ve M. Nermi Bey de çalışmaları yapan isimlerdir. Bu kitap da bu çalışmalardan biridir. Bununla birlikte “Üsküplü Ebûlmuvaffak Ferid” tarafından yazılan *Yeni Usul Tatbikatlı Tecvid* adlı eserde de “Osmanlı İttihat ve Terakki Mektepleri Kütüphanesi” açıklaması yer almaktadır. Demek ki Ebûlmuvaffak Ferid Bey de bu yeni usul çalışmalarına katkı yapmıştır.

Tespit ettiğimiz bu basılı eserler dışında Selanik Vilayeti Salnameleri de Selanik Vilayet Matbaası'nda basılmıştır.

Sıra (Defa)	Tarihi		Sıra (Defa)	Tarihi	
	Hicrî	Miladî		Hicrî	Miladî
1	1287	1870	11	1310	1892
2	1288	1871	12	1311	1893
3	1290	1873	13	1312	1894
4	1291	1874	14	1313	1895
5	1292	1875	15	1315	1896
6	1293	1876	16	1318	1900
7	1294	1877	17	1320	1902
8	1299	1881	18	1322	1904
9	1303	1885	19	1324	1906
10	1307	1889	20	1325	1907

Tablo 2.4. Selanik Vilayeti Salnameleri ve salnamelerin baskı tarihleri.

2.2.2. Makedonya Matbaası

Araştırmalarımız esnasında Vilayet Matbaası'ndan sonra en erken tarihli baskıyı yapan matbaa, Makedonya Matbaası'dır. Matbaa hakkındaki bilgimiz, katalogtaramaları esnasında bulduğumuz, 1878 (1294) yılında basılmış Fransızcadan çeviri bir tıp kitabıyla sınırlıdır.³¹⁶ Eserin yazarı, Sen Lui Hastanesi Sabık Tabibi Muallim Doktor Mösyö Gaznov; Orijinal ismi ise *Maison Grimault et cie Paris*'tir. Osmanlı Bankası karşısında olduğu belirtilen matbaanın Türklere mi yoksa yabancılara mı ait olduğunu bilmemekteyiz. Ayrıca salnamelerde de bu matbaanın ismine rastlanmamıştır. 1876 ve 1882 yıllarına ait yayımlanan iki salname arasındaki bir tarihte baskı yapmış olan matbaa ya kısa sürede kapanmış ya da gözden kaçmış olabilir. Matbaa sayısının çok az olduğu bir tarihte gözden kaçma olasılığı çok kuvvetli bir yaklaşım değildir.

2.2.3. İsmail Ragıp ve Hamdi Matbaası (İsmail Hamdi Şirketi Matbaası)

Kuruluş tarihi 16 numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne³¹⁷ göre 1294/1878 yılıdır. Salnamede matbaanın sahibi İsmail Hamdi olarak geçmektedir ancak aşağıda bu matbaada basılmış eserlerde matbaanın “İsmail Ragıp ve Hamdi, İsmail ve Hamdi Efendiler” şeklinde isimlendirildiğini de görmekteyiz. Dolayısıyla bu matbaanın, İsmail Ragıp ve Hamdi isimli iki ortağın çalıştırdığı bir matbaa olduğunu düşünüyoruz. Bu matbaada basılmış 1888, 1889, 1891 yıllarına ait üç eser bulunmuştur.

³¹⁶ Sen Lui Hastanesi Sabık Tabibi Muallim Doktor Mösyö Gaznov, *Maison Grimault et cie Paris*, Selanik: Makedonya Matbaası, 1294 (1878), 36 s. (Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonunda “24022/SÖ” yer numarasında bulunmaktadır.)

³¹⁷1318 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 367.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1305 H-1887-88 M	Manastırlı Mehmed Rifat	Manzûm İlm-i Hâl		ÖZEGE
1306 H-1888-89 M	Abdülaziz	Mecmua-i Mesâil-i Hesabiyye ve Tatbikatı	59	ÖZEGE
1308 H- 1890-91 M	Fikrî	Selanik Küçük Pazarı'nın İlaveli Yangın Destanı		ÖZEGE

Tablo 2.5.İsmail Ragıp ve Hamdi Matbaası'nda basılmış eserler.

2.2.4. Osmanlı Matbaası (Osmanlı Matbaası: Aziz Midhat ve Şürekası)

Bu matbaaya ait rastladığımız en erken tarihli eser 1896 yılına aittir. Bu matbaanın, 1897 yılında kurulan Asır Matbaası'yla daha sonra Osmanlı-Asır Matbaası adı altında birleştiğini biliyoruz. Birleşmenin tarihi belli olmamakla birlikte bu matbaalarda basılan eserlerden yola çıkarak tahmini bir sonuca varabiliriz. Osmanlı-Asır Matbaası adıyla basılan en erken tarihli eser 1898 yılına aittir. Osmanlı Matbaası adıyla basılan elimizdeki son eserin tarihi ise 1897 yılına aittir. Dolayısıyla Osmanlı ve Asır Matbaalarının birleşmesi 1897-98 senelerine rastlamaktadır. Daha sonraki yıllarda bu iki matbaanın tekrar ayrıldıkları görülmektedir. Çünkü iki matbaa da kendi isimleriyle baskılar yayımlamıştır. Osmanlı Matbaası ismine tekrardan rastladığımız elimizdeki ilk eser, 1908 yılına aittir. Asır Matbaası da aynı yılda Yeni Asır ismini kullanmıştır. Ayrıca Selanik Vilayeti Salnamelerinde “Osmanlı-Asır Matbaası” ismine rastlandığı halde bu iki matbaanın ayrı ayrı isimlerine rastlanmamıştır. Sadece 15 numaralı salnamede³¹⁸ Asır Matbaası'nın kurulduğu haber verilmiştir. Bu da birleşmenin tarihi hakkında yaptığımız yukarıdaki değerlendirmeyi doğrulamaktadır.

Çocuklara Rehber dergisi (1897-1901) dört sene süren yayın hayatı boyunca Osmanlı Matbaası/Osmanlı-Asır Matbaası'nda basılmıştır. *Mütalaa* dergisinin ise Vilayet Matbaası'nda basımına başlanmış, 1897 (1313) yılından itibaren Osmanlı/Osmanlı-Asır Matbaası'nda basımına devam edilmiştir.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1314 H-1896-97 M	Langaza Reji Memuru İsmail Hakkı Bey	Kumar Belası	45	ÖZEGE
1315 H-1897-98 M	Eminpaşazâde Mahmut Kemâl	Sabih	?	ÖZEGE
1315 H-1897-98 M	Ahmed Midhat	Rehber-i Hesâb	20	ÖZEGE

³¹⁸1315 Sene-i Hicriyesine ..., s. 596.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1324 H-1906-07 M	Çev. Binbaşı Nişancı Taburu Kumandanı Hamdi Mustafa, Nâşiri: Yüzbaşı İsmail	Yeni Piyade Talimnâmesine Nazaran Takım Kumandanlarıyla Manga Başlarının ve Mesafe Muhimmatlarıyla Misahlarının Muharebedeki Vezâifi	77-103	ÖZEGE
1329 H-1911 M	?	Ticaret-i Bahriye Kanuni Şerhi: Miltiyadi	780	ÖZEGE

Tablo 2.6.Osmanlı/Osmanlı-Asır Matbaasında basılmış eserler.

Yukarıda listelediğimiz kitaplardan İsmail Hakkı Bey’in *Kumar Belası* adlı kitabı, *Mütalaa* dergisinin ilavesi olarak basılmıştır ve kazanılacak olan hâsılat da “Langaza İslam İbtidâî Mektebi”ne bağışlanmıştır. Mahmut Kemâl’in *Sabih* adlı romanı da önce *Asır* gazetesinde tefrika edildikten sonra basılmıştır. *Yeni Piyade Talimnâmesine Nazaran Takım Kumandanlarıyla Manga Başlarının ve Mesafe Muhimmatlarıyla Misahlarının Muharebedeki Vezâifi* adlı çeviri kitap da *Haftalık Risâle-i Askeriyye* adlı derginin ilavesi olarak basılmıştır.

2.2.5. Asır Matbaası

Selanik’te 1895 yılında çıkmaya başlayan *Asır* gazetesinden adını alan Asır Matbaası’nın kuruluş tarihi, *Asır* gazetesinde yayımlanan duyuruya göre 1897’dir.³¹⁹ Yukarıda “Osmanlı Matbaası” başlığı altında açıkladığımız gibi “Asır” ve “Osmanlı” matbaaları “Osmanlı-Asır Matbaası” olarak birleşmektedir ki bu birleşmenin tarihini de yaklaşık olarak 1897-98 yılları olarak tespit etmiştik. Bu tarihlerden anladığımız kadarıyla “Asır Matbaası” kurulduktan kısa bir süre sonra “Osmanlı Matbaası” ile birleşmiştir. Türkmen Parlak ise “Yeni Asır’ın Selanik Yılları”adlı çalışmasında farklı bir tarih vermektedir:

Asır, kendi matbaasına, yayın hayatına girdiğinden bu yana ilk defa 1903 yılında kavuşmuştu. Örtülü Çarşı denilen Kapalıçarşı civarında iki katlı bir bina kiralamış ve makine ile mürettiphane buraya yerleştirilmişti. Baskı makinesi buhar makinesi yeni eklenmiş eski bir Köning’ti.³²⁰

Kütüphane kataloglarında yaptığımız araştırmalarda da Asır Matbaası’nda basılmış 1903 tarihli bir eser bulunmaktadır. Ancak salnamelerde 1907 yılına kadar Osmanlı-Asır

³¹⁹İmzasız, “Başlıksız”, *Asır*, 2. Sene, Numara 217 (11 Ekim 1897/29 Eylül 1313), s. 1.

³²⁰Türkmen Parlak, *Yeni Asır’ın Selânik Yılları “Evlâd-ı Fatihan Diyârları”*, Yeni Asır Yayınları, İzmir 1986.

Matbaası ismi kullanılmaya devam edilmiştir. Matbaa,1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden hemen sonra “Yeni Asır” adını aldı ve dolayısıyla matbaanın adı da “Yeni Asır Matbaası” olarak değiştirilmiştir.

Asır Matbaası'nda *Asır* gazetesinin yanı sıra Osmanlı- Asır Matbaası adı altında 1898 (1314) yılında *Çocuklara Rehber* ve *Mütalaa* dergileri basılmıştır. Asır Matbaası adı altında 1908 (1323) yılında *Kadın* dergisi, 1909 (1324) yılında *Bahçe* dergisi ve *Silah* gazetesi, 1910 (1325) yılında Enis Avni'nin *Hak* ve *Tercüman-ı Müstahdemîn* gazeteleri basılmıştır. Yeni Asır Matbaası adı altında ise 1909 (1325) yılında *Şura-yı Ümmet* gazetesi, 1911 (1326) yılında ise *Muhit-i Mesai* dergisi basılmıştır. Bu süreli yayın baskılarına ve aşağıda göreceğiniz kütüphane kataloglarından derlenmiş kitap baskılarına bakılınca anlaşıldığı gibi Asır Matbaası Selanik'in en işlek matbaasıdır. Hem *Asır* gazetesini hem gazetenin sahibi Fazlı Necib'in kendi eserlerini hem de Selanik'in en önemli yayınlarını ve yazarlarının eserlerini basması Asır Matbaası'nın önemini ortaya koymaktadır.

Burada bir hususa daha dikkat çekmek istiyoruz. Asır Matbaası'nda basılan *Silah* gazetesinin nüshalarını incelerken ikinci seneye ait nüshalarda matbaa bilgisinin “Eski Asır Matbaası” şeklinde verildiğini gördük. Ayrıca 1908 yılında Asır Matbaası'nın “Yeni Asır Matbaası” adını aldığını bildiğimiz halde 1909-1912 yılları arasında basılan eserlerde, “Asır Matbaası” ismine rastladık. Bu da bizi şu yoruma götürüyor ki acaba Yeni Asır Matbaası yeni bir matbaa olarak açılmış ve eski matbaa da Asır Matbaası adıyla veya Eski Asır Matbaası adıyla devam mı etmiştir? Bu konuda net bir bilgiye sahip değiliz.

Fazlı Necip'in Yeni Asır Matbaası'nda basılan *Küçük Hanım* adlı romanının arka sayfasında basılan diğer eserlerin isimleri ve fiyatları verilmiştir. Bu eserler de matbaada basılan eserler hakkında bize bir fikir verebilir:

“Yeni Asır gazetesinde tefrika sûretiyle neşr edilip ahiren kitap şekline vaz' edilerek mevki-i intişâra çıkarılan ve elyevm matbaamızda ve umûm kütüphanelerde satılmakta olan millî ve tercüme olan romanların fiyatlarına mübîn cedveldir. Dilâver 5, Sabîh 6, Menfi 5, Arsen Loben 1-2-3. cildi 5'er, Dehşetler İçinde 1-2-3. Cildi 3'er, Küçük Hanım 1-2. Cildi 5'er kuruştur.”³²¹

³²¹ Fazlı Necib, *Küçük Hanım*, Roman Hazinesi Onuncu Takım, C. 2, Selanik: Yeni Asır Matbaası, 1326 (1908-09 M.). F. Necip'in bu eserine Seyfettin Özege Koleksiyonu'ndan ulaşabilirsiniz.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1315 H-1897-98 M	Muallim İsmail Hakkı	İsmail Hakkı Sarfı 1. Sene	164	ÖZEGE
1315 H-1897-98 M	Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyât Mektebi Muallimi Ohannes Avadisyan	Hendese-i Miyahiyye	182	ÖZEGE
1316 H-1898-99 M	Von Der Goltz, Colmar Freiherr (Goltz Paşa), Çev. Ali Besim	Müstakil Keşif Kolları	126	ÖZEGE
1316 H-1898-99 M	Mahmud Kemal İbnü'l-Emin	Sâbih	272	ÖZEGE
1316 H-1898-99 M	Hamamzâde Mustafa Asım	Tavzihü'l-Kelam fi Akâidi'l-İslam	96	ÖZEGE
1317 H-1899-00 M	Mehmed Sadık	Sarf-ı Türkî (Hazine-i Tedrisat 4. Kitap), 2. Baskı	91	ÖZEGE
1317 H-1899-00 M	Ali Galib	Nâdire	58	ÖZEGE
1317 H-1899-00 M	Fazlı Necib	Cani mi Masum mu?	428	ÖZEGE
1318 H-1900-01 M	Fazlı Necib	Dilaver	239	ÖZEGE
1321 H-1903-04 M	?	Yürüyerek İcra Olunacak Hidemât Hakkında Zâbitân ile Karakol Kumandanlarına Talimât	26	ÖZEGE
1321 H-1903-04 M	Abdülgani Seniyy (Yurtman)	Tarih-i Medeniyet-Şark, Yunan, Roma	?	BDK
1324 H-1906-07 M	Karl Litsmann, Çev. Mustafa Kemal (Atatürk)	Takımın Muharebe Talimi	64	ÖZEGE
1324 H-1906-07 M	Je. Beja	Je. Beja Usûlü Elifba-yı Tedrici	56	BDK
1325 H-1907-08 M	Osman Sermed	Selânik Mekteb-i Hukuk-ı Şâhânesinde Tedris Edilen Hukuk-i Umumiye-i Düvel	323-603	ÖZEGE
1325 H-1907-08 M	Nusretli Karyesi Umûm Tütün Zürraî	Tütün Meselesi: Tütün Zürraînin Hükümete İltica-yı Samimisi ve Feryad-ı İstimdadı	31	ÖZEGE
1325 H-1907-08 M	Arslan-Refik	Vazife Defteri	56	BDK
1325 H-1907-08 M	Ayşe Zekiye	Bir Pederin Hatası (Menâfi'i Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye'ye aittir)	90	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Selanik Jandarma Mektepleri Tabibi Kolağası İrfan	Askerlikte Hıfzıssıhhat	80	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Fazlı Necib	Dehşetler İçinde	183	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Ispartalı Ahmed Bahri	Gasb ve Nedamet Yine İhanet (Otuz dört perde ve bir tabloya hâvî tarihî ve tasviri bir piyestir)	134	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Ahmed Refik	Jandarma Efrâdına Mahsûs Muhtıra	186	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Ahmed Vefik	Jandarma Karakol Kumandanlarına Mahsûs Malûmât-ı Adliye ve Mülkiye	92	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Fazlı Necib	Küçük Hamım	212	ÖZEGE
1326 H-1908-09	Tahsin	Girit (Millî Tiyatro)	105	ÖZEGE

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
M				
1327 H-1909-10 M	Ahmed	Zât-i Hazret-i Padişahînin Selanik'e Teşrif-i Hümâyûnlarında Selânik Müftüsü Faziletli Ahmed Efendi Tarafından Tertib Olunan 12 Cemaziyelahir 1329 ve 27 Mayıs 1327 Tarihinde Cuma Günü Ayasofya Cami-i Şerifinde Kıraat Olunan Hutbe-i Şerife ve Tercümesidir	8	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	İsmail Hakkı	Elifba-yı Hakkı	50	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	Osman Sermed	Hukuk-i Esasiye	334	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	M. Nermin	Kıraat Okuyorum (Sahip ve Nâşirleri: Selanik'te Osmanlı Meşrutiyet Kütüphanesi Ahmed Celaledin-Hafız Osman	191	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	Jules Payot, Çev. Dr. Edhem	Terbiye-i İrade	272	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	Kazım Nami Duru	Terbiye-i Vataniye'de İlk Adım	47	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	?	Kavala Tütün Kongresi (Tütün Meselesi Hakkında İttihaz Edilen Mukarrerât)	34	BDK
1327 H-1909-10 M	Osman Sermed	Ordumuzun Zafer Kitabeleri	336	MİL
1327 H-1909-10 M	Vasif-Cevdet-Nafiz-Osman Şevki	Yeni Usûl Talim-i Kıraat (6. Baskı)	?	ÖZEGE
1327 H-1909-10 M	Hakkı	Elifbâ-yı Hakkı (Müessis ve Mürettibleri: Selanik Kütüphanesi Sahipleri Vasfi-Cevdet-Nafiz, Musahhihi: Osman Şevki), 2. Baskı	?	ÖZEGE
1328 H-1910-11 M	H. Basri (Dokakinoğlu)	Arnavudluk ve Buhran-i Osmanî, 2. Baskı	191	ÖZEGE
1328 H-1910-11 M	Osman Şevki	Yeni Usûl Talim-i Kıraat, 5. Baskı	128	ÖZEGE
1328 H-1910-11 M	A. Subhi	Tarih-i Medeniyet	302	BDK
1328 H-1910-11 M	Abdulgani Yurtman, Çev. Ahmed Refik (Altınay)	Tarih-i Medeniyet-Kurûn-ı Vusta	247	ÖZEGE
1328 H-1910-11 M	Arakel, Çev. Ahmed Refik (Altınay)	Tarih-i Medeniyet-Kurun-ı Ahire	312	ÖZEGE
1328 H-1910-11 M	Abdulaziz (Müellifi)	Çocuklara Mahsus Rehber-i Ta'lim-i Hesâb (Sahibi ve Naşirleri: Ahmed Cevdet ve Nâfiz)	270	ÖZEGE
?	Derviş Hima	Devr-i Hürriyette Zindandan Bir Sada (Size Yâdigâr Ey Hakikât-perest Genç Arnavutlar)	15	ÖZEGE
?	Ahmed Nazmi	Jimnastik (Mekâtib-i Umûmîye Talebesine Mahsûs)	42	ÖZEGE
?	Sadi	Açık Türkçe (Düz Okutmaya Alıştırmak)	?	MİL

Tablo 2.7.Asır/Yeni Asır Matbaasında basılmış eserler.

Yukarıdaki listede bazı kitaplarda yer alan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla dizi halinde basılan eserler vardır ancak bunların bütün serisi hakkında bir bilgi yer almamaktadır. Bunlardan Mehmed Sadık'ın *Sarf-ı Türkî* adlı kitabı “Hazine-i Tedrisât 4. Kitap” açıklamasıyla yayımlanmıştır. Yine Fazlı Necip'in *Dilaver* adlı romanı “Asır Gazetesi Kütüphanesi 3. Kitap” açıklamasıyla, başka bir yerde Fazlı Necip'in *Dehşetler İçinde* adlı romanı da “Roman Hazinesi 6. Takım (Her ayın on beşinde bir cildi neşr olunur.)” açıklamasıyla yayımlanırken bu serinin 10. takımı Fazlı Necip'in *Küçük Hanım* adlı romanıdır. Bunların yanında M. Nermi'nin *Kıraat Okuyorum* adlı eseri de “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Mektepleri Kütüphanesi” açıklamasıyla yayımlanmıştır ki bu çalışma Yeni Hayat Projesi kapsamında “Yeni Lisan”la hazırlanmıştır. Ayrıca Ahmet Vefik'in *Girit* adlı tiyatrosu önce *Silah* gazetesinde tefrika suretinde yayımlandıktan sonra basıldığı söylenmiştir.

2.2.6. Salvator Maratori Matbaası

On altı numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre (1318/1900) Salvator Maratori Matbaası 1305/1888 yılında, Salvator tarafından kurulmuştur. Selanik'te Frenk Mahallesinde faaliyet gösteren matbaa Türkçe, Yahudice, Fransızca, Bulgarca, İtalyanca baskı yapabilecek durumdadır. Araştırmalarımız esnasında bu matbaada basılan iki adet kitaba rastlanmıştır.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1322 H-1904-05 M	Selanik İdâdîsi Bulgarca ve Hendese Muallimi Abdullah Cemal	Bulgarca Muallimi	175	ÖZEĞE
1322 H-1904-05 M	Abdülazim	Resimli Bulgarca Rehber-i Kıraat- Mekatib-i İdadiyenin 4. Sınıfında Tedris Edilmek Üzere	52	ÖZEĞE

Tablo 2.8.Salvator Maratori Matbaası'nda basılmış eserler.

2.2.7. Akaruni Matbaası

On altı numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre (1318/1900) Akaruni Matbaası 1306/1889 yılında kurulmuştur. Akaruni tarafından, Selanik'te Kolombo Zekakı'nda kurulan matbaa için salnamede “Eser tabına müsaittir” açıklaması yapılmıştır. Araştırmalarımız esnasında bu matbaada basılan iki kitap tespit edebildik.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1324 H-1905-06	Selanik Rüşdiye-i	Usûl-i Tenkid	48	ÖZEĞE

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
M	Askeriyesi Kitâbet Muallimi Hakkı Baha			
1326 H-1908-09 M	Namık Kemal	Edib-i Azam Merhum Namık Kemal Bey'in Rüyası	30	ÖZEGE

Tablo 2.9.Akaruni Matbaası'nda basılmış eserler.

2.2.8. Zaman Matbaası

Zaman matbaasında basılan en erken tarihli eser 1908 yılına aittir. Ayrıca 1910 (1325) yılında basımına başlanan *Hak* gazetesi ve 1911 (1326) yılında basımına başlanan *Muhit-i Mesai* dergilerinin bazı baskıları bu matbaada yapılmıştır. Bunlara ek olarak araştırmalarımız esnasında bu matbaada basılan eserleri şöyle tespit ettik:

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1326 H-1908-09 M	Necib b. Süleyman (Gürci)	Devran	36	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Dr. Edhem	Kızlara Kıraat-ı Sıhhiye	72	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Mehmed Zihnî	Tahlil-i Kimyevî Anahtarı	135	ÖZEGE
1326 H-1908-09 M	Zaman Gazetesi Sahibi Nusret	Tütün Meselesi: Tütün Zürrainin Hükümete İltica-yı Samimisi ve Feryad-ı İstimdadı	191	ÖZEGE
1328 H-1910-11 M	Muslihiddin Adil (Arda)	İktisad Dersleri	413	MİL

Tablo 2.10.Zaman Matbaası'nda basılmış eserler.

2.2.9. İttihad ve Terakki Matbaası

Böyle bir matbaanın varlığından haberdar değiliz ancak katalog taramaları esnasında bazı künyelerde “İttihad ve Terakki Matbaası” adına rastladık. Selanik üzerine yaptığımız araştırmalarda Rumeli Matbaası'nın İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin matbaası olduğunu biliyoruz. Bunun yanında Asır Matbaası'nın, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yoğun bir şekilde kullanıldığı Asır Matbaası'nda basılan eserlere bakılınca zaten anlaşılacaktır. Kâzım Nami Duru'nun hatıralarında naklettiğine göre İttihad ve Terakki, Selanik'te “Rumeli” adıyla bir matbaa kurmuştur.³²²

Araştırmalarımız esnasında “İttihat ve Terakki Matbaası” adıyla tek kitaba rastladık. Seyyar Topçu XIV. Alayın Birinci Taburu Kolağası Mustafa Asım tarafından

³²² Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957, s. 42.

çevrilen eser,*Haftalık Risale-i Askeriye İlavesi* (Muhârebede Piyâde Topçunun Tevhid-i Mesâisi) olarak yayımlanmıştır.³²³

2.2.10. Rumeli Matbaası

Rumeli Matbaası'nda basılmış en erken tarihli eser 1909 yılına aittir. Bunun yanında 1910 (1326) yılında yayımlanmaya başlanan *Genç Kalemler* dergisinin bazı nüshaları ve 1911 (1327) yılında yayıma başlayan *Yeni Felsefe Mecmuası* bu matbaada basılmıştır. Yukarıda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin matbaasının "Rumeli Matbaası" olduğunu söylemiştik. Yayımlanan eserlere bakınca da durum zaten kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü *Genç Kalemler*, *Yeni Felsefe Mecmuası* ve yayımlanan kitapların hepsi İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklenen veya üyeleri tarafından çıkarılan yayınlardır.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1326 H-1908-09 M	Muhiddin Fekezade	Çoban İtikadı	18	ÖZEĞE
1326 H-1908-09 M	Ömer Seyfettin	Vatan Yalnız Vatan Yeni Hayat Kitapları 2	33	ÖZEĞE
1326 H-1908-09 M	Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin Kardeşlerine Hediyesidir	Hayye ale'l-felah	20	ÖZEĞE
1326 H-1908-09 M	?	Osmanlı İttihat ve Terakki Nizamnamesi	37	ÖZEĞE
1326 H-1908-09 M	?	Mühendis Mektebi Mezunîn-i Nizamnamesi	8	MİL
1327 H-1909-10 M	Ahmed Hamdi, M. Zekeriya (Sertel)	Hayat ve Şebab	267	ÖZEĞE
1327 H-1909-10 M	?	İttihad Seyr-i Sefâin Anonim Şirket-i Osmaniyesi: Nizamnâme-i Dâhiliyesi	15	ÖZEĞE
1327 H-1909-10 M	Manastırlı İsmail Hakkı	Kosova Sahrası Mev'izesi	9	ÖZEĞE
1327 H-1909-10 M	Hüseyin Şevket	Kosova Sahrası-Mâziyi İhya Âtiyi İlâ Eden Bir Mahşer-i İkbâl	38	ÖZEĞE
1327 H-1909-10 M	Muslihiddin Adil (Arda)	Mukayeseli Hukuk-ı İdare Dersleri	462	ÖZEĞE
1327 H-1909-10 M	?	Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin 327 Senesi Umumi Kongresi Tarafından Tanzim Edilen Siyasi Program	11	ÖZEĞE
1327 H-1909-10 M	?	Osmanlı İttihat ve Terakki Nizamnamesi	47	ÖZEĞE
1327 H-1909-10 M	?	Osmanlı İttihat ve Terakki	62	ÖZEĞE

³²³*Muhârebede Piyâde Topçunun Tevhid-i Mesâisi, Haftalık Risale-i Askeriye İlavesi*, (Çev. : Seyyar Topçu On Dördüncü Alayın Birinci Taburu Kolağası Mustafa Asım), (Nâşiri: Yüzbaşı İsmail), Selanik: İttihat ve Terakki Matbaası, 1324 (1906-07), 76 s. Bu esere Seyfettin Özege Koleksiyonu'ndan ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden ulaşabilirsiniz.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1327 H-1909-10 M	Hüseyin Şevket	Nizamnamesi Kosova Sahrası, Mâziyi İhya Âtiyi İlâ Eden Bir Mahşer-i İkbâl	38	ÖZEĞE
1327 H-1909-10 M	Siminof, Çev. Muhiddin, Muhiddin Hasan	Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa Hafidesi Sâra Seniha Hanım Tarafından Türkiye Cumhuriyeti Riyaset-i Seniyyesine Marûz İstida Suretidir	185	MİL
1327 R-1911 M	Ahmet Hamdi – Mim Zekeriya	Hayat ve Şebab	271	MİL
1328 H-1910-11 M	?	Sahra Topçu Kıtaati, Mürettebat ve Hayvanata Ait ... Talimat	20	ÖZEĞE
1328 H-1910-11 M	Ali Kemal (Elbir)	Mebâis-i Hukuk-u Ticaretten Komisyonculuk, Emanetçilik, Kiracılık (Selanik Mekteb-i Âli-i Hukukunun Müntehi Sınıfı İçin)	146	MİL
1330 H-1911-12 M	Ali Kemal (Elbir)	Komisyonculuk, Emanetçilik, Kiracılık-Mebâhis-i Hukuk-u Ticaretten	146	ÖZEĞE
?	Çuşima Muharebesinde Amiral Gemisinde Bulunan Kumandan Seminof, Çev. Selanik Liman Reisi Muhiddin ve Muavini M. Muhiddin Hasan	Çuşima Deniz Meydan Muharebesinde Moskof Donanmasının Perişanlığı (Rumeli gazetesinde tefrika olunduktan sonra basılmıştır)	185	ÖZEĞE
?	Genç Kalemler Tahrir Heyeti	Millî Jimnastik	25	MİL

Tablo 2.11.Rumeli Matbaası'nda basılmış eserler.

2.2.11. Osmaniyeli Matbaası

Osmaniyeli Matbaası'nda basılmış en erken tarihli eser 1909 yılına aittir. Bunun yanında 1909 (1325) yılında yayıma başlayan *Silah* gazetesinin bazı nüshaları, 1910 (1326) yılında yayım hayatına başlayan *Genç Kalemler* dergisinin bazı nüshaları, 1911 (1327) yılında yayım hayatına başlayan *Hak* gazetesinin bazı nüshaları ve çıkış tarihi belli olmayan *Mektepli* dergisi bu matbaada basılmıştır.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1327 H-1909-10 M	Çev. Ali Nazima	Yeni Hesab	110	ÖZEĞE
1328 H-1910-11 M	?	Selânik Vilâyeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası	192	ÖZEĞE
1328 H-1910-11 M	?	Nâsirüddin Şah ve Bâbiler	191	MİL

Tablo 2.12.Osmaniyeli Matbaası'nda basılmış eserler.

Ali Nazima tarafından *Yeni Hesab* adlı kitap, “Selanik Feyziye Mektebi Kütüphanesi 4. Kitap” açıklamasıyla yayımlanmıştır. Seri halinde yayımlanan kitaplardan

dördüncüsü olan bu eserden önce veya sonra yayımlanan kitaplar hakkında bir bilgiye sahip değiliz ancak Feyziye Mektebi için hazırlanan bir kitap olduğu kesindir.

2.2.12. Hakkâk Ömer Kâni ve Mahdumu Matbaası

On sekiz numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne (1322/1905) göre 1319/1902 yılında kurulmuştur. Hakkâk Ömer Kâni tarafından kurulan ve işletilen matbaa; Türkçe, Rumca, Bulgarca, Sırpça, İspanyolca, Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, Rusça baskılar yapabilmektedir.

Bu matbaada, araştırmalarımız esnasında sadece Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait bir nizamname basılmıştır.³²⁴

2.2.13. Yordan Yarçef ve Kumpanyası Matbaası

Bu matbaada, 1910 (1326) yılında yayım hayatına başlayan *Genç Kalemler* dergisinin ilk sayısı basılmıştır. Bunun dışında bu matbaayla alakalı bir bilgiye sahip değiliz.

2.2.14. Şems Matbaası

Bu matbaada en erken tarihli basılan eser, 1910 (1326) yılında çıkmaya başlayan *Genç Kalemler* dergisinin 5 ila 15 numaralı nüshalarıdır. Bu dergi dışında matbaada iki kitap daha yayımlanmıştır.

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1327 H-1909-10 M	Nüzhet Haşım	Tahassüsat	71	MİL
1329 H-1911 M	Jules Payot, Çev. Kazım Nami Duru	Mektebde Ahlak (Erkeklerle ve Kızlara Mahsûs Ahlâk Kitabı)-(Sâhib ve Nâşirleri: Ahmed-Cevdet-Nafiz/Selanik Kütüphanesi ve Kanaat Mağazası)	127	ÖZEĞE

Tablo 2.13.Şems Matbaası'nda basılmış eserler.

³²⁴ Osmanlı İttihat ve Terakki Nizamnamesi (1327 Kongresince Kabul Olunan), Selanik: Hakkâk Ömer Kâni ve Mahdumu Matbaası, 1327 (1909-10)., 32 s. Bu nizamnameye Seyfettin Özege Koleksiyonu'ndan ulaşabilirsiniz.

2.2.15. K. G. Samarcıyef Matbaası

Bu matbaada basılan en erken tarihli eser 1911 yılına aittir. 1911 yılında yayıma başlayan *Ziraat Gazetesi* de bu matbaada basılmaya başlanmıştır. Araştırmalarımız esnasında karşımıza çıkan ve bu matbaada basılan diğer eserler de şunlardır:

Tarih	Yazar	Eser	Sayfa	Koleksiyon
1327 H-1909-10 M	İsmail Hakkı	Edvar-ı Mısır Yahud Tarih-i Mısır-ı Kadime Bir Nazar-ı İcmâfî	34	ÖZEĞE
?	Emanuel Lopçef	Resimli Kıraat Kitabı	144	BDK

Tablo 2.14.K. G. Samarcıyef Matbaası'nda basılmış eserler.

Yukarıda verilen listede İsmail Hakkı tarafından yazılan ve bu matbaada basılan kitap “Osmanlı İttihat ve Terakki Üçüncü Kulübü” tarafından yayımlanmıştır.

2.2.16. Hürriyet Kütüphanesi

Bu matbaa bilgisiyle yayımlanan bir eser vardır. Bu da Subhi Edhem tarafından yayımlanan *Sünbülistan Yahud Kıraat-i Farişî* adlı eserdir.³²⁵

2.2.17. Selanik Kütüphanesi

Bu kütüphane, Ahmed Cevdet ve Nâfiz tarafından işletilmektedir. Hicri 1328 (1910-11 M.) tarihli bir kitapta³²⁶ bilgilerine ulaştığımız bu kütüphanenin sahiplerinin müstakil bir matbaaları olmasa da yayıncılıkla uğraştıkları aşikârdır. Özellikle eğitimi desteklemek adına ders kitaplarının hazırlanmasına hizmet ettiklerini yine aynı tarihli kitabın arka sayfasında yayımladıkları eserlerin listesinde anlamaktayız.³²⁷

Selanik'te Selanik Kütüphanesi'nde Külliyyet Üzere Satılmakta Olan Kitaplar	
Yazar	Eser
Musahhihi: Osman Şevki.	Elifbâ-yı Hakkı Tertîb-i Cedîd (Mevcûd elifbâlara fâik bir sûrette tertîb edilmiş, umûm evlâd-ı vatânı müstefid edecek bir tarzda kaleme alınmıştır.)
Abdî Kâmil	Tertîb-i Cedîd Elifbâ-yı Abdî Kâmil (Abdî Kâmil Efendi tarafından yeniden tashîh ve ba'zı ilâvât ile harakenin sûret-i isti'mâlini gösterir ve gâyet sehl bir sûrette kırâ'ata alıştırmak üzere tertib edilmiştir.)
Muharriri: Osman Şevki	Yeni Usûl-ı Kırâ'at
Muharriri: Mehmed Sâdık	Sarf-ı Türkî
Muharriri: Ali Nihâd Efendi	Ta'lîm-i Hesâb, 1. Kısım

³²⁵ Subhi Edhem, *Sünbülistan Yahud Kıraat-ı Farişî*, Selanik: Hürriyet Kütüphanesi, 93+4 s., (MİL).

³²⁶ Abdülaziz (Müellifi), *Çocuklara Mahsus Rehber-i Ta'lîm-i Hesâb*, Sahibi ve Naşirleri: Ahmed Cevdet ve Nâfiz, Selanik: Yeni Asır Matbaası, 1328 (1910-11), s. 1.

³²⁷ Abdülaziz (Müellifi), a.g.e., s. Arka kapak.

Selanik'te Selanik Kütüphanesi'nde Külliyyet Üzere Satılmakta Olan Kitaplar

Muharriri: Muallim Aziz ve Ali Nihâd Efendi	Ta'lim-i Hesâb, 2. Kısım
Muharriri: Abdülaziz	Rehber-i Ta'lim-i Hesâb, 2 kısım
Erkân-ı Harb Kolağası Kemal Bey	Takımın Muhârebe Ta'limi
Kazım Nami [Duru]	Nasıl Oldu? (Osmanlı İnkılabına Dair 3 Perdelik Bir Piyesdir.)
Kazım Nami [Duru]	Rus İhtilâli Cemiyetine Mensûb Bir Kadının Hayatı
Kazım Nami [Duru]	Terbiye-i Vataniyede İlk Adım (Mekteplerde Kıraat Yerine Okutulur.)
Kazım Nami [Duru]	Vatanî ve İçtimâî Terbiye (Yeni ve Açık Lisanla Yazılmış Mektep Kitabıdır, Tab' Edilmektedir.) ³²⁸

Tablo 2.15.Selanik Kütüphanesi tarafından yayımlanan eserler.

2.2.18. Osmanlı Meşrutiyet Kütüphanesi

Bu kitapçı, Selanik'te Sabri Paşa caddesinde faaliyet göstermiştir. *Rumeli* gazetesine reklam veren kitapçının reklamlarında genellikle İttihat ve Terakki Mekteplerinde okutulacak olan ve yeni basılan eserleri tanıtmıştır. Bunların ikisi mektep kitaplarını Yeni Lisan düşüncesiyle yeniden yazma projesinin ürünüdür. Mustafa Nermi tarafından yazılan “Kıraat Okuyorum” ve “İmlâ Okuyorum” adlı eserler reklamda şu şekilde tanıtılmıştır:

Osmanlı İttihat ve Terakki Mekteplerinde Tedris Olunmak Üzere Kabul
Olunan Yeni Kitaplar:

Kıraat Okuyorum, Muharriri: Mim. Nermi Bey

Son ilmî terbiye desâtirine muvafık olarak tertip ve te'lif olunmuştur. Bundan mükemmel kıraat kitabı yoktur. Tedrici bir sûrette altı sene tedrisatını muntazaman takibe medar olan bu eser ahlakî, içtimaî, vatanî ve medenî birçok hikâyât ve emsâli havi olduğu gibi lisâna ait faideli vezâif ve temrinatı da şâmildir.

³²⁸Jules Payot, *Mektebde Ahlak (Erkeklerle ve Kızlara Mahsûs Ahlâk Kitabı)*, (Çev. : Kazım Nami Duru), Sâhib ve Nâşirleri: Ahmed-Cevdet-Nafiz/Selanik Kütüphanesi ve Kanaat Mağazası, Selanik: Şems Matbaası, s. 2. Bu esere Seyfettin Özege Koleksiyonu'ndan ulaşabilirsiniz.

Bölümler	Fiyatı	
	Para	Kuruş
Birinci Kısım		2
İkinci Kısım		3
Üçüncü Kısım		4
Dördüncü Kısım		6
Beşinci Kısım (Basım Aşamasındadır)	20	7
Altıncı Kısım (Basım Aşamasındadır)	20	7

İmlâ Okuyorum, Muharriri: Nermi Bey

Şimdiye kadar henüz bir usûl-i mahsûsa tevfiikân ta'lim edilmeyen, müşevveş bir sûrette takip edilen imlâ tedrisâtını bir usûl-i tahte vaz' etmiştir. Lisânımızda imlâ dersine ait ilk fikr-i tedris ile yazılan bu eser talebeye az zamanda imlâyı layıkıyla talim ettirir.

Bölümler	Fiyatı	
	Para	Kuruş
İkinci Kısım	20	2

İşbu kitaplar Selanik'te, Sabri Paşa Caddesinde Osmanlı Meşrutiyet Kütüphanesinde kayıtlıdır. Mezkûr kütüphanede umûm mektep kitapları ve bilcümle âsâr- Osmanîye mevcuttur. Toptan alanlara tenzilât yapılır.³²⁹

³²⁹İmzasız, "Kıraat Okuyorum", *Rumeli*, II. Sene, Numara 523 (14 Ağustos 1327/27 Ağustos 1911), Selanik, s. 4; İmzasız, "İmlâ Okuyorum", *Rumeli*, II. Sene, Numara 523 (14 Ağustos 1327/27 Ağustos 1911), Selanik, s. 4.

Bir sonraki *Rumeli* gazetesi nüshasında ise bu defa aynı reklam formatı içerisinde “Müntehebât Okuyorum” ve “Tatbikatlı Tecvit” başlıklı iki kitap tanıtılmıştır:

Müntehebât Okuyorum, Muharriri: Rasim Haşmet Bey

Bir misli daha Osmanlı kütüphanelerinde de görülmemiş tedricî ve ilmî ve terbiyenin en son nazâriyatına muvafık olarak neşredilmiş bir eserdir. Çocukların terbiye-i dimâğiyesine hâdim en büyük şâirlerin en güzel eserlerini kendi iktidâr ve isti'dâtlarına göre terbiye ederek ta'lim eylemeye yarar.

Bölümler	Fiyatı	
	Para	Kuruş
Birinci Kısım	20	2
İkinci Kısım	Basım aşamasındadır	
Üçüncü Kısım	Basım aşamasındadır	

Tatbikâtlı Tecvit, Muharriri: Ebulmuvaffak Sabri Bey

En muhterem ve fâzıl bir muallimin senelerce tecâribi neticesinde ortaya koyduğu kıymetdâr bir tecvit kitabıdır. Kitâb-ı Mübînimizin hüsn-i sûrette okunabilmesini kâfil olması i'tibariyle ehemmiyeti pek büyük olan bu kıymetdâr eseri umûm muallimlere tavsiye ederiz. Fiyatı yalnız 1 kuruştur.”³³⁰

Bu eserlerin dışında M. Zekeriya [Sertel] ve Ahmet Mithat'a ait olan Hayat ve Şebab adlı eserin de müelliflerinin adı geçirilmeden tanıtımı yapılmıştır. Tanıtım Şu şekildedir:

“Hayat ve Şebab

Hayat ve Şebab matbaamızda bir sûret-i nefisede tab' ve temsil indirilerek sahne-i intişâra vaz' olunmuştur. Bu eser her gence, gençlerin terbiyesine nezâret vazifesiyle mükellef olan pederlere elzendir. On yedi

³³⁰ İmzasız, “Müntehebât Okuyorum”, *Rumeli*, II. Sene, Numara 524 (15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911), Selanik, s. 4; İmzasız, “Tatbikâtlı Tecvit”, *Rumeli*, II. Sene, Numara 524 (15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911), Selanik, s. 4

formadan müteşekkil olan ‘Hayat ve Şebab’ın fiyatı yalnız sekiz kuruştur. Mütalaasını tavsiye ederiz.

Hariçten vuku’ bulacak siparişâta süratle cevap verilir. Kitapçılara tenzilât yapılır. Siparişât için Rumeli Matbaasına, Osmanlı Kütüphanesine, müracaat olunabilir. Selanik’te diğer satılan mahaller Osmanlı Meşrutiyet ve Kanaat Kütüphaneleridir.³³¹

2.3. Eğitim Kurumları

Eğitim, insanlık tarihinin her döneminde başarının, yükselmenin ve gelişmişliğin bir numaralı göstergesi olmuştur. Bir ülkenin gelişmişliğinin veya kültürünün hangi seviyede olduğunu merak ediyorsanız ülkenin eğitim seviyesine bakmalısınız. Aynı şekilde bir şehrin de en büyük itici gücü eğitimidir. Okullar, öğretmenler, öğrenciler ve bu unsurları besleyen matbaa, kitapçı, kütüphane, süreli yayın gibi kurumlar şehrin kültürel faaliyetlerinin yoğun olduğu yerlerdir. Buradan yetişen insanlar da yine şehrin ticaretinden eğitimine, mimarisinden eğlencesine kadar her şeyini etkiler ve gelişimini destekler. Bu nedenle bu bölüm tezin diğer bölümlerinden olan şahısları, süreli yayınları anlamak açısından da çok önemlidir.

Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul olduğu gibi eğitim ve kültür başkenti de İstanbul’dur. İstanbul’a ek olarak bazı şehirlerde hem eğitim hem de kültürel olarak öne çıkmıştır. Mesela İzmir, Beyrut, İskenderiye, Selanik gibi şehirlerde de eğitim ve kültürel imkânlar, İstanbul kadar olmasa da belli seviyededir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarında yani Osmanlı Devleti’nin birçok anlamda yönünü Batı’ya döndüğü dönemde özellikle Selanik diğer merkezlere göre batıya yakın olmasının avantajıyla biraz daha öne çıkmış hatta zaman zaman İstanbul’la yarışır duruma gelmiştir.

2.3.1. Geleneksel Eğitim Kurumları

Osmanlı Devletinde eğitim dendiğinde iki kurum akla gelir: mektepler ve medreseler.

Mektepler daha ziyade saray, hükûmet ve askerlik işlerinde çalışacak memurlara, medreseler ise dinî ve hukukî bilgileri edinmek isteyen halk tabakasına mahsustu. Tahsilin ilk basamağı olmak lazım gelen sübyan

³³¹ İmzasız, “Hayat ve Şebab”, *Rumeli*, Numara 487 (27 Haziran 1327/10 Temmuz 1911), Selanik, s. 4.

mektepleri de yalnız kuran okumaya, namaz surelerini öğrenmeye ve biraz da yazı karalamaya (kaligrafi) yarardı. Bu nedenle bunları mektep diye saymaya bile değmez.³³²

İki numaralı Selanik Vilâyeti Salnamesi'ne göre Selanik'in merkezinde 13 sıbyan mektebi bulunmaktadır.³³³Başlangıçta Osmanlı'da ilk mektebin adı "sıbyan mektebi"dir. Osmanlıda ilk eğitim, 1869 yılında Ma'ârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi'yle "İbtidaiye" olarak adlandırılmaya başlanmış ve ilk mektebin programlarında bir düzenleme yapılmak istenmiştir. Ancak "Sıbyan"³³⁴ adıyla anılan ve geleneksel eğitimin takip edildiği bu okullar "ibtidai" adını aldıktan sonra birden bire yeni usul eğitimi takip edememişlerdir. Zaman içerisinde ibtidai okulları sayısı artsa da sıbyan mektebi mantığı özellikle kırsal kesimde hep devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde medrese açılması devletin kuruluşu ile başlamış ve Osmanlı devletiyle yaşmış ve yok olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gücüyle paralel olmakla birlikte başlarda medreselerdeki eğitim belki de dünyada yapılan eğitimlerin en iyisidir³³⁵ ancak dünyadaki değişmelere ayak uyduramayan bu kurumlar, yeni kurumların karşısında giderek gücünü kaybetmiş ve yok olmuştur. Medreselerin çağın gerisinde kaldığının kabul edilmesi ve bu yolda ilk düzenlemelerin yapılması 1908 gibi çok geç bir tarihte mümkün olmuştur.³³⁶ Bundan sonra ikinci bir gayret ise 1907'da gerçekleştirilmiştir³³⁷ ancak bu gayretler, müfredatlarda yapılan değişmelerden öteye gitmemiştir. Hatta bu değişmelerin bile temelsiz kaldığı ve uygulanmadığı anlaşılmaktadır.³³⁸

İki numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Selanik'in merkezinde 9, Selanik sancağının tamamında ise 28 adet medrese bulunmaktadır.³³⁹ Bu medreselerin sayısı

³³² Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1939, s. 1.

³³³ *1281 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, İkinci Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1281, s. 96.

³³⁴ "Sabi" denilen beş-altı yaşındaki kız ve erkek çocuklarını okutmak için açılmış olan ilk tahsil müesseselerine bu ad verilmiştir. Hemen her mahallede bulunduğu için halk dilinde "mahalle mektebi" adıyla da anılmıştır. Ayrıca bu mekteplerin çoğu taş ile yapılmış olduğu için bu kurumlara "taş mektep" de denmiştir. Bir dönem "taş mektep okumuş" tabiri aynı zaman da cahil, tahsilsiz anlamını da ihtiva etmiştir. (Osman Ergin, a.g.e., ss. 1-2)

³³⁵ Avrupa'da yapılan araştırmalarda, Osmanlı'nın eğitim müesseseleri hakkında övücü açıklamalar için bkz. (A.g.e., ss. 86-87.)

³³⁶ A.g.e., s. 92.

³³⁷ Osman Ergin, *Türkiye ...*, ss. 106-106.

³³⁸ A.g.e., ss. 110-111.

³³⁹ *1281 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 96.

Selanik'in merkezi için 1907 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne kadar hiç değişmemiştir.

Medresenin İsmi	İdare Şekli
Yusuf Paşa Medresesi	Gazi Evrenos Bey Tevelliyât-ı İdâresine Merbûttur.
Selim Paşa Medresesi	Gazi Evrenos Bey Tevelliyât-ı İdâresine Merbûttur.
Çınarlı Medresesi	Bîkudret Evkâftandır.
Yakup Paşa Medresesi	Bir Gûnâ İrâdı yoktur.
Mustafa Paşa Medresesi	Bir Gûnâ İrâdı yoktur.
Sara-yı Atik Medresesi	Bir Gûnâ İrâdı yoktur.
Hacı Numan Bey Medresesi	Vâridâtı Sekiz Bin Kuruştan İbârettir.
İshak Paşa Medresesi	Mâliyeden Mazbûttur.
Haseki Mehmed Çavuş Medresesi	Bîkudret Evkâftandır.

Tablo 2.16.1325 (1907) Yılına Ait Selanik Vilayeti Salnamesine Göre Medreseler ve İdare Şekilleri.

On numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne (1307/1889) göre ise vilayet genelinde 49 medrese vardır. Bu medreselerde tahminen 2500 talebe eğitim görmektedir. Bu öğrenciler ekseriyetle mezun olunca köy imamı ve hocalığı yanında mekteplerde muallimlik de yapmışlardır. Ayrıca burada, medreselerde gösterilen “Ulûm-ı Arabî”ye ek olarak “Türkçe ve Kavâid-i Osmânî” ve biraz da “Usûl-i Tedrisiye” gösterilmesi durumunda vilayetin genel eğitimi açısından daha faydalı olacağı uyarısı dillendirilmiştir. Ancak bu tavsiyeye uyulup uyulmadığı bilinmemektedir. Ayrıca mektepte ders veren müderrislerin az çok işleri olmakla birlikte talebe eğitimi için ayarlanmış bir günleri yani programları yoktur. Yalnızca Kavala ve Yenice medreselerindeki talebe medrese binalarından istifade edebilmektedir. Bununla birlikte zaten vilayetin genelinde bulunan dokuz mektep binasının sadece üçü iyi durumdadır. Geriye kalan binalar ise neredeyse kullanılamaz durumdadır.³⁴⁰

Osmanlıdaki bozulma ve gerilemenin en önde gelen sebeplerinden biri olarak kabul edilen medreselerin durumu; tüm Osmanlı toprağında olduğu gibi Selanik sancağında ve vilayetin genelinde de yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere kötüdür. Bu durum Osmanlı'nın son dönemlerinde de değişmemiş hatta daha da gerileyerek git gide yerini modern eğitim kurumlarına bırakmıştır. Selanik Vilayeti Salnamelerinin sonuncusu olan 1325/1909 yılına ait salnameye göre Selanik'in merkezinde yine 9, Selanik

³⁴⁰1307 Sene-i Hicriyesine ..., s. 255.

sancağında 35 ve vilayet genelinde ise 62 medrese vardır.³⁴¹ Görüldüğü gibi vilayet genelinde medrese sayısında bir artış olsa da Selanik'in merkezi ve Selanik sancağı için aynı şeyi söyleyemeyiz. Ayrıca diğer eğitim kurumlarının artışı yanında bu artışın bir ehemmiyeti olmadığı gibi bu medreselerin işleyişinde bir düzenlemeye/düzelmeye gidildiğini zannetmiyoruz.

2.3.2. İbtidailer

Selanik'te 1864 yılı itibariyle sıbyan mektebi sayısı; Selanik'in merkezinde 13, Selanik sancağının tamamında ise 33'tür³⁴². Ma'ârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi'yle 1869 yılında, ilk mektebin adı artık sıbyan mektebi değil "mekteb-i ibtidai" olmuştur. Fakat esasen "sıbyan mekteplerinin ıslahı, yeniden iptidaî mekteplerinin açılması hakkında, yalnız İstanbul için değil bütün memleket için en geniş adımın 1871 senesinde atıldığını görüyoruz."³⁴³ Buna rağmen "mekteb-i ibtidai"lerdeki gelişmenin istenen seviyeye ulaşması zaman alacaktır. On numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde (1307/1889) vilayetin genelindeki eğitim durumundan bahsedilirken ibtidailerin de durumundan bahsedilmiştir. Dünyadaki eğitim çalışmalarından ve özellikle Fransa'nın eğitim konusundaki başarısından bahseden bir giriş yapıldıktan sonra " Bu mukaddimeden maksadımız vilâyetimizde dahi tahsilât-ı ibtidâiye henüz nâkıs bir halde bulunurken tahsilât-ı rüştiye ve idâdiyenin -nisbeten- şâyân-ı teşekkür olacak bir derecede bulunduğunu söylemektir"³⁴⁴ denilerek ibtidai seviyesindeki eğitimin yetersizliği vurgulanmıştır. Ayrıca;

Vilâyetimizin ibtidâi mekteplerinde bihakkın muallimlik edecek zevât şimdiki halde hadd-ı kifâyede değildir. Fakat sâye-i ma'ârif-vâye-i cenâb-ı şâhânede Selanik ve Siroz ve Drama'da küşâd edilen idâdi mekteplerinin yetiştirmekte olduğu müsteidân şâkirdânın karîben bu bâbdaki ihtiyacı bertaraf edeceği şüphesizdir.³⁴⁵

İbtidaî mekteplerini daha iyi hale getirmek için az da olsa bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan birine *Zaman* gazetesi sayfalarında rastlıyoruz. "mekâtib-i ibtidâiye yararına ikinci defa olarak at koşusu tertip edilmiştir." şeklinde verilen duyurudan

³⁴¹1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 625-26.

³⁴²1281 Sene-i Hicriyesine ..., s.96.

³⁴³ Osman Ergin, a.g.e., s. 389.

³⁴⁴1307 Sene-i Hicriyesine ..., s. 251.

³⁴⁵1307 Sene-i Hicriyesine, ss. 251-52.

anladığımız kadarıyla yapılan at koşusundan toplanan para ibtidaî mekteplerinin iyileştirilmesi için harcanmıştır.³⁴⁶ Ancak eğitimin en önemli kademesi olan ibtidaî okullarının yaygınlaşması meselesi sadece maddî kaynaklarla çözülebilecek bir sorun değildir. Aynı zamanda o okullarda eğitim ve öğretim yapabilecek özelliklere sahip uzman bir kadroya da ihtiyaç vardır ki bu sorun da ancak zamanla çözülebilecek bir problemdir. Bu nedenle de Selanik'in Osmanlı devletinden koptuğu 1912 yılına kadar ibtidaî okullarında kısmî bir gelişme olsa da bu gelişme hiçbir zaman istenen seviyeye ulaşmamıştır.

İbtidai mekteplerinde tahsil eden çocuklar akâid-i diniye ile beraber cüz'i hesâb, coğrafya, tarih, sarf derslerini dahi gördükleri için okuduğunu anlayabilecek ve mehmâ-i imkân ifâde-i merâm eyleyecek derecede bir iktidâr kesb etmektedirler.³⁴⁷

İbtidai okullarında verilen eğitimi tarif eden bu cümleler için özellikle “ibtidâî mekteplerinde” ibaresi kullanılmıştır. Zira bizim buradan anladığımız, burada verilen eğitim içeriği az sayıdaki okullarda uygulanabilmektedir. Kaldı ki bu içerikte çok doyurucu bir programdan da söz edilmemektedir.

Vilayet genelinde 1889 yılı itibariyle 1299 ibtidaî mektebinde 51.700 öğrenci eğitim görmektedir. Bu sıbyan (ibtidai) mekteplerinin 68 adedi kız mektebidir. 107 muallime ile idare edilen bu kız mekteplerinde 4850 çocuk eğitim görmektedir. Selanik'in merkezinde 16, Selanik sancağında ise 52 mekteb-i sıbyan bulunmaktadır.³⁴⁸ 1893 yılına gelindiğinde Selanik'in merkezinde bulunan ibtidaî mektepleri şöyledir: Hamidiye Zükür ve İnas Mektebi, Selimiye Zükür ve İnas Mektebi, Mustafa Paşa Zükür ve İnas Mektebi, Ravza-i Sıbyan Zükür ve İnas Mektebi; mekteb-i ibtidaî şubeleri ise Zindan Mektebi, Kale Hamamı Mektebi, Çınarlı Mektebi.³⁴⁹ Daha sonraki dönemlerde ibtidaî mektep ve şubelerine Ali Paşa Mektebi, Zihni Paşa Mektebi, Ahmet Subaşı Mahallesi Mektebi, Kala-i

³⁴⁶ İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 4 (9 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

³⁴⁷ *1307 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 251.

³⁴⁸ *1307 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 251-52.

³⁴⁹ *1312 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, On Üçüncü Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1312 (1893-94), s. 140-141.

Bala Mektebi, Unkapanı Mektebi, Hadika-i İrfan Mektebi, Yadigâr-ı Hamidiye Mektebi, Akça Mescid Mektebi, Yedi Kulede Pupara Camii Mektebi de eklenmiştir.³⁵⁰

1325 (1907) yılında Selanik Vilayeti için yayımlanan son salnameye göre vilayet genelinde Müslümanlara ait 1134 ibtidai mektebinin 412'sinde yeni usul, 725'in de ise eski usul eğitim yapılmaktadır.³⁵¹ Bu da gösteriyor ki var olan ibtidai mekteplerinin yarısında bile yeni usul eğitim uygulanamamıştır.

2.3.3. Rüştîyeler

Osmanlı'da rüştîyelere, ilk defa mühendishane, harbiye ve tıbbiye gibi meslek mekteplerine alınan öğrencilerde görülen eksiklikten dolayı ihtiyaç hissedilmiştir. Öğrencilerdeki bu eksiklik sıbyan mekteplerindeki düzensizliğe ve usulsüzlüğe bağlanmış, bu nedenle de sıbyan mekteplerinin ıslahı düşünülürken bir taraftan da öğrencileri bu meslek okullarına hazırlamak amacıyla sıbyan mektepleri ile meslek mektepleri arasında bir mektep açılması düşünülmüştür. İşte Osmanlı'da rüştîye benzeri okullar, bu ihtiyaca binaen ilk defa 1838 yılında açılmaya başlanmıştır.³⁵² Rüştîye adıyla anılan mektepler ise 1847 yılından itibaren açılmaya başlanmıştır.³⁵³

1865 yılı itibariyle Selanik'in merkezinde 1 rüştîye mektebi vardır. Selanik sancağında ise Karaferya ve Vodina'da birer adet olmak üzere toplam üç rüştîye mektebi vardır.³⁵⁴ 1875 yılına gelindiğinde ise Selanik'te yine 1 rüştîye mektebi bulunmasına rağmen sancağın genelinde rüştîye mekteplerinin sayısı 4'e çıkmıştır. Selanik sancağında bulunan bu dört rüştîyede toplam 337 talebe eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin 195'i Selanik'in merkezindeki rüştîyede eğitim görmektedir.³⁵⁵ 1882 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne baktığımızda ise Selanik'in merkezinde bulunan rüştîyenin inas şubesi açılmıştır. Rüştîyenin erkekler kısmında 4 sınıfta 125 talebe, kız şubesinde ise yine 4 sınıfta 90 talebe vardır. Ayrıca bu okulun salnamede verilen programına göre Arapça, Farsça, Fransızca ve Türkçe yanında sarf ve nahiv, va'z-ı beyan, mantık, hesap, coğrafya, evzân-ı cedide, hendese, kozmoğrafya ve tarih dersleri okutulmaktadır.³⁵⁶ Ayrıca bu tarihte

³⁵⁰ 14-20 numaralı Selanik Vilayeti Salnamelerinden alınmıştır.

³⁵¹ *1325 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 624.

³⁵² Osman Ergin, a.g.e., ss. 321-322.

³⁵³ A.g.e., s. 369.

³⁵⁴ *1281 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 96.

³⁵⁵ *1291 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, Dördüncü Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1291, s. 41-42.

³⁵⁶ *1299 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 82.

rüştiye seviyesinde eğitim veren Mekteb-i Osmânî ve Mekteb-i Terakki adıyla kurulmuş iki özel okul da vardır.³⁵⁷

1889 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde rüştiye mektepleri için yapılan değerlendirmede, okulların geldiği seviyeden nisbeten memnun olduğu görülmektedir.

Vilâyetimizde tahsilât-ı rüşdiyyenin ibtidâiyeden daha muntazam bir halde bulunduğunu söylemiştik. Bunun birinci sebebi kaza merkezlerinde hükümet-i seniyye cenâbından birer rüşdi mektebi te'sîs buyurulması, ikinci sebebi dahi Selanik şehrinde husûsî encümenler tarafından bir hayli mekâtib küşâd edilmiş olmasıdır.³⁵⁸

1889 yılında vilayet genelinde 48 rüştiyenin 16'sı Selanik sancağında bulunmaktadır. Rüştiyelerde toplam 3500 talebe ve bunların eğitimi için yaklaşık 150 öğretmen vardır. Bu rüştiyelerin 13'ü kızlara mahsustur ve bunların 11'i Selanik sancağında 2'si Siroz'da bulunmaktadır. Kız mekteplerinde 14 muallime, bini aşkında öğrenci bulunmaktadır.³⁵⁹ Buradaki rakamların Selanik'te yaşayan bütün milletlerin açtığı okulları kapsadığını unutmayalım.

Selanik'in merkezinde 1889 yılı itibariyle Müslümanlara ait toplam 5 rüştiye mektebi vardır ki bunların biri mülkî biri askerî üçü de özel okuldur. 1889 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde bu okullardan övgüyle bahsedildikten sonra programının mükemmelliğinden de bahsedilmiştir.

Bu mekteplerde talebe hesap, tarih-i umûmî, coğrafya, hendeseyi mükemmelen ve cebir ve tarih-i tabii ve hikmet-i tabiiyenin mukaddemâtını muntazaman görüyor. Lisân-ı Osmânî'yi güzelce ifâde-i merâm edecek ve bilcümle sarf-ı kavâidini hal edebilecek dereceye isâl ediyorlar. Arabî ve Farisîden kolay cümlelerin ma'nâsını istihrâc etmek ve sarf ve nahv mesâilini iyice halleylemek iktidârına hâizdirler. Simmâ husûsî mekteplerde talabe Fransızca lisanından dahi okuduğunu anlayacak ve suhûletle ifâde-i

³⁵⁷ Bu okullar için ayrı bir başlık açılmış ve incelenmiştir. Bkz.

³⁵⁸ 1307 Sene-i Hicriyesine ..., s.252.

³⁵⁹ 1307 Sene-i Hicriyesine ..., s.252.

merâm edecek derecede terakki etmiştir. Cemâât-i sâire-i rüşdi mektepleri dahi günden güne mazhar-ı terakki olmaktadır.³⁶⁰

Resmî kurum programlarına Fransızca dersi 1879 yılında Sadrazam Sait Paşa tarafından konulmuştur. Bundan sonra da Selanik'in de içerisinde yer aldığı yedi merkeze, 500 kuruş maaşla 14 Fransızca öğretmeni tayin edilmiştir. Bu tayinler özellikle deniz ticaretiyle uğraşan merkezlere yapılmıştır. Bundaki amaç da büyük oranda ecnebilerin ve azınlıkların elinde olan ticarete Türklerin de söz sahibi olabilmelerini sağlamaktır.³⁶¹

Esâmi-i Cemâât	Mekteb-i Zükür	Talebe	Mekteb-i İnâs	Talebe
İslam	22	1850	4	350
Rum	7	750	3	280
Bulgar	1	120	1	150
Yahudi	2	300	1	170
Katolik	3	400	4	520
Toplam	35	3420	13	1470

Tablo 2.17. 10 Numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde rüştiye mekteplerinin cemaatlere göre dağılımı.

1310 yılına gelindiğinde “Mekteb-i İdâdi-i Mülkî”nin rüştiye seviyesinde bir şubesinin açılmış olduğunu görüyoruz.³⁶² Rüştiyelere 1893 yılında bir de Ravza-i Talim isimli bir özel okul eklenmiştir.³⁶³ 15 Ağustos 1318 (1900) tarihinde ise leyî (yatılı) mektep açılmıştır.³⁶⁴ 1325 (1907) yılına gelindiğinde Selanik'in merkezinde Müslümanlara ait yine 7 rüştiye mektebi bulunmaktadır. Bunlar: İnâs Rüştiye Mektebi, Mekteb-i İdâdinin Rüştiye Şubesi, Mekteb-i Rüştiye-i Mülkî, Leyî ve Nehâri Ticaret Mektebi (Özel), Yadigâr-ı Terakki (Özel), Feyziye-i Sıbyan (Özel).

2.3.4. İdadiler

1864 (1281) yılında yayımlanan Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre vilayet genelinde idadi (lise) seviyesinde okul bulunmamaktadır. 1874 yılına gelindiğinde ise

³⁶⁰1307 Sene-i Hicriyesine ..., s.254.

³⁶¹ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 110.

³⁶²1310 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selanik, On Birinci Defa Olarak, Selanik:Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1310 (1891), s.85.

³⁶³1311 Sene-i Hicriyesine ..., s.159.

³⁶⁴1322 Sene-i Hicriyesine ..., s.294.

Selanik'in merkezinde bir resmî idadinin varlığını görüyoruz.³⁶⁵ Bu idadi eğitim noktasında birçok atılım yapan Vali Galip Paşa zamanında kurulmuştur.³⁶⁶ Galip Paşa zamanında Maarif Müdürü de Mekteb-i Mülkiye mezunu seçkin gençlerden Emrullah Efendi'dir. Bakın Fazlı Necip onun Selanik İdadisi'ni kuruluşunu nasıl anlatır:

Selanik'e gelişinin ikinci yılıdır. Osmanlı Devleti, büyük vilâyet merkezlerinde idâdîler (liseler) kurmayı kararlaştırmıştı. Bunun için çeşitli kaynaklardan lüzumu olduğu kadar para ayrılacaktı. Emrullah Efendi böyle bir imkân bulunca kolları sıvadı, bol para ile gerçekten dört başı mâmur bir okul meydana getirdi. Okul o kadar mükemmeldi ki sıralarına kadar hemen bütün eşyası Fransa'dan getirilmişti. Laboratuvarları, öteki çeşitli ders vasıtaları o zamana kadar misli görülmedik derecede üstündüler.³⁶⁷

1889 yılında vilayet genelinde 7 idadi vardır. Bunların 4'ü Selanik sancağında, 2'si Siroz, 1'i de Drama sancağındadır. Bu mekteplerin toplamında elli kadar muallim sekiz yüz kadar da öğrenci vardır. İdadilerden üçü resmîdir. Bunlardan biri Selanik'in merkezinde biri Siroz biri de Drama'dadır. Bu resmî okullarda Müslüman çocuklar yanında Yahudi, Hıristiyan çocukları da eğitim görmektedir. Rumların 2 adet idadileri bulunmaktadır ve bunların biri Selanik'te biri de Siroz'dadır. Selanik'te bir Bulgar bir de Yahudi idadi mektebi vardır. Ayrıca 1889 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde bu okullardan övgüyle bahsedilmesinin yanında idadilerin içinde en mükemmel olanlarının resmî okullar olduğu ileri sürülmüştür.³⁶⁸

Esâmi-i Cemâât	Mekteb-i Zükür	Talebe	Mekteb-i İnâs	Talebe
İslam	821	30339	41	2929
Rum	338	16344	29	1498
Bulgar	84	3656	8	181
Yahudi	23	2449	3	521
Katolik	4	325	2	120
Toplam	1271	53113	83	5249

Tablo 2.18.10 Numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde idadilerin cemaatlere göre dağılımı.

³⁶⁵1291 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 40.

³⁶⁶ Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, *Rumeli'yi ...*, s.242.

³⁶⁷ Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., s. 280.

³⁶⁸1307 *Sene-i Hicriyesine ...*, ss.252-54.

On üç numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Selanik'in merkezinde yer alan "Mekteb-i İdâdî-i Mülkî", II. Abdülhamit tarafından 1303/1886 yılında neharî (gündüzlü) olarak kurulmuş, bir yıl sonra ise okula leyâlî (yatılı) kısmı da eklenmiştir.³⁶⁹ Daha sonra "Ma'ârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi"ndeki idadi şartlarını tamamen yerine getirmek için programı yeniden düzenlenmiş ve 1308/1890 yılında Hamidiye Caddesi'ndeki yeni ve muntazam binasına taşınmıştır. Yeni mektepte derslane, yemekhane, yatakhane, memurlar ve saire için 42 oda bulunmaktadır. Bir revir, bir hikmet ve bir kimya laboratuvarı ile bir de resim atölyesi vardır.

Yedi sınıfı olan idadi mektebinin yatılı öğrenci kapasitesi 150'dir. Ayrıca Selanik'in merkezindeki bu idadi mektebi vilayet genelinde bulunan Siroz, Drama ve Üsküp idadilerinin neharî mezunlarının eğitimlerine devam edebilecekleri bir merkez olarak düşünülmüştür. Bir de İşkodra vilayetinin idadisi de yine bu okuldur. Bu bilgilerin yazılı olduğu 1894-95 senesine ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde mektepte 85'i yatılı ve 184'ü gündüzlü olmak üzere 269 talebe eğitim görmektedir. 1907 yılında ise gündüzlü 151, ücretli yatılı 126, ücretsiz yatılı 85 Müslüman öğrenci; gündüzlü 43, ücretli ve yatılı 32, ücretsiz ve yatılı 37 Müslüman olmayan öğrenci ve toplamda 474 öğrenci Mekteb-i İdâdî-i Mülkî'de eğitim görmektedir.³⁷⁰

İdadilerin eğitim süreleri liva merkezleri için beş senedir. Bu beş seneye "sınıf-ı adiyeye" denilmektedir. Selanik'in merkezinde bulunan idadide ise bu beş seneden sonra devam etmek isteyenler için "mekteb-i âliye" isimli ve iki yıl süren bir kısım daha vardır. Dolayısıyla Selanik'in merkezinde bulunan idadi mektebinin eğitim süresi yedi senedir. Yukarıda da belirtildiği üzere beş yıllık eğitimi tamamlayan ve eğitimine devam etmek isteyen vilayet genelindeki diğer idadi okulu öğrencileri, Selanik'in merkezindeki idadi mektebinin "mekteb-i âliye" kısmına kayıt yaptırabilmektedirler. Selanik'in merkezindeki idadi mektebinde yer alan yedi sınıfın beşi "sınıf-ı adiyeye" için iki sınıfı da "sınıf-ı âliye" için ayrılmıştır. Selanik İdadi Mektebinde okumak isteyen öğrenci eğer rüştiye mezunu ise bu defa mektebin üçüncü senesine eğer ibtidai mezunuysa birinci senesine kayıt yaptırabilir. Ayrıca mektebin kapıları sadece Müslümanlara değil her milletten ve inançtan öğrenciye açıktır.

³⁶⁹1312 Sene-i Hicriyesine...,ss.110-120.

³⁷⁰1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 468.

On üç numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde mektebin programı müstakil olarak verilmemekle birlikte öğretmen listesinde geçen ders adları şöyledir: Ulûm-ı Dinîye, Arapça, Farsça, Türkçe, Fransızca, Hesâb-ı Nazarî, Hesâb-ı Amelî, Hendese, Cebir, Müsellesât (Trigonometri), Kozmoğrafya, Makine, Coğrafya, Tarih, Usul Defteri, Ma'lûmât-ı Fenniye ve Hıfzıssıha, Hikmet-i Tabiiyye, Kimya, Mevâlid, Kavanîn, Edebiyat, Ahlak, Hüsn-i Hat, Resim, Rumca, Bulgarca. 1907 yılı programında ise bu derslerin yanında ziraat ve jimnastik dersinin programa eklendiğini görmekteyiz.³⁷¹ Yine 1908 yılına ait bir *Zaman* gazetesi nüshasında yer alan bir habere göre Mekteb-i İdadinin programına seçmeli olarak Bulgarca ve Rumcaya ek olarak Arnavutça da eklenmiştir.³⁷²

Son olarak Selanik İdadi Mektebinin 1894 yılı itibariyle bir de şubesi bulunmaktadır. Bu şube rüştiye seviyesindedir ve program olarak Selanik İdadisinin ilk iki yılına dâhildir. Yani bu şubeden mezun olanlar idadinin üçüncü senesine kaydolabilmektedirler.³⁷³

Selanik Vilayeti Salnamelerinin sonuncusunun yayımlandığı tarih olan 1907 yılına gelindiğinde vilayet genelinde toplam 13 idadi vardır. Bu idadilerin biri resmî ve yatılı olup ikisi Rum, ikisi Bulgar, biri Sırp cemaatlerine ve biri Fransız, biri İtalyan milletlerine aittir. Vodina'da bulunan idadi Rum cemaatine, Siroz'da bulunan iki idadiden biri resmî ve gündüzlü, biri de yine Rum cemaatine aittir. Yine Drama'da da bir gündüzlü ve resmî idadi mektebi ve Selanik'in merkezinde de bir askerî idadi vardır.³⁷⁴

Selanik İdadisi'nde Fazlı Necip bir süre coğrafya ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır.³⁷⁵ 1899-1900 yılı eğitim döneminde ise mülkiye mezunlarından Seni Bey tarih, edebiyat, usul defteri, ahlak ve servet derslerini vermektedir.³⁷⁶

2.3.5. İttihat ve Terakki Mektebi (Sultanî)

1908 Devrimi'nden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından açılan bir idadidir. İttihat ve Terakki'nin bu idadiyi açmaktaki amacı öncelikle şehrin eğitimini desteklemek sonra da kendi düşüncesi doğrultusunda bir okul kurmaktır. Ali Canip Yöntem, bir seyyahtan aktardığına göre Selanik Faik Paşa Konağı önce Ticaret Mektebi daha sonra da

³⁷¹1325 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 467.

³⁷²İmzasız, "İlan", *Zaman*, Numara 11 (16 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

³⁷³1312 *Sene-i Hicriyesine ...*, ss. 119-20.

³⁷⁴1325 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 625.

³⁷⁵ Hatıranın tümü için bkz. Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e.,ss. 264-269.

³⁷⁶1318 *Sene-i Hicriyesine ...*, s.339.

“İttihat ve Terakki Mektebi” olarak kullanılmıştır. Yine Yöntem’in aktardığına göre Talat Paşa, o zaman okulun müdürüdür. Talat Paşa bir gün Ali Canip Bey’i yanına alarak sınıfa gitmiş ve sınıfa yeni edebiyat öğretmeni olarak tanıştırmıştır.³⁷⁷

Meşrutiyetten sonra (1909) Hamidiye Bulvarı’nın bitiminde³⁷⁸, 14 bin altın harcanarak İttihat ve Terakki Mektebi açılmıştır.³⁷⁹

İlk ve idadi bölümleri olan bu yapının geniş ve büyük bir konferans salonu vardı. İlk çekirdeğini Ziya Bey’in çevresinde kuran ‘Yeni Hayat Kadrosu’, Yeni Lisan’ın açtığı yoldan yavaş yavaş bir gençlik akımı haline geliyordu. Ömer Seyfettin’den başka İstanbul’dan da Mehmet Ali Tevfik, Selanik’e çağrılmıştı. Genç öncüler, toplantılarını bu konferans salonuna naklettiler.³⁸⁰

Görüldüğü gibi İttihat ve Terakki Mektebi bir okuldan fazlasıdır. Selanik gençliğinin, Genç Kalemler heyetinin, Yeni Lisan/Yeni Hayat kadrolarının toplandığı yerdir. İttihat ve Terakki Mektebinde bir taraftan İttihatçı kadrolara ders anlatmış bir taraftan yeni İttihatçı kadrolara yetişmiş bir taraftan Yeni Lisan/Yeni Hayat Projeleri kapsamında hazırlanan ders kitapları okutulmuş bir taraftan da konferanslar, toplantılar düzenlenmiştir.

Selanik Sultanisi (lisesi) ders nazırı Haydar Bey, Almanya’da eğitim görmüş bir gençtir. Ziya Gökalp ile Haydar Bey tanışınca eğitimin aksayan yönleri Ziya Gökalp tarafından ortaya atılmıştır. Bu konuşmanın sonunda mesele liselerin müfredatına, sosyoloji ve psikoloji derslerini koymaya kadar gelmiştir. Haydar Bey bu derslerin bir faydasının olmayacağını düşünmekle birlikte biraz da Z. Gökalp’i vazgeçirmek için bu dersleri vermesi için Ziya Bey’e teklifte bulunmuştur. Zira bu dersleri siz vermezseniz değil Selanik’te Osmanlı toprağında bile bu dersleri verebilecek kimse bulamayacaklarını da eklemiştir. Ziya Gökalp başta kabul etmese de sonra İttihat ve Terakki İdadisinde

³⁷⁷ Ali Canip Yöntem, “Benim Bildiğim Talat Paşa”, *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan, Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 807.

³⁷⁸ Tahir Alangu, Ömer Seyfettin-Ülkücü Bir Yazarın Romani, YKY, İstanbul 2010, s. 157. / Ali Canip Yöntem, “Devirlerden Hatıralar”, *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan, Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 687.

³⁷⁹ Mert Sandalcı, *Feyz-i Sıbyan’dan Işık’a Feyziye Mektepleri Tarihi*, Feyziye Mektepleri Vakfı, İstanbul 2005, ss. 27-28.

³⁸⁰ Tahir Alangu, Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 157.

sosyoloji dersleri vermeye başlamıştır.³⁸¹ Ayrıca okulda Mustafa Nermi Bey de gramer ve Fransızca dersleri vermiştir.³⁸²

Zaman gazetesinde yayımlanan bir habere göre de okulda disiplinin ve eğitim ön planda olduğu görülmektedir. Haberde Terakki Okullarından olumsuz davranışları nedeniyle atılan öğrenciler İttihat ve Terakki Mektebine başvurmasına rağmen buraya da kabul edilmemiştir. Öğrencilerin olumsuz davranışlarının ne olduğundan bahsetmeyen gazete, öğrencileri tamamen eğitimden mahrum etmemek için ıslah olan öğrenci varsa bunların okula alınmasını teklif etmektedir.³⁸³ Sonuç nedir bilinmiyor ancak Selanik'teki mekteplerin böyle birbirlerini destekleyen kararlar almaları gerçekten takdire şayandır.

2.3.6. Meslekî Amaçlı Eğitim Kurumları

Selanik; limanı, tarım arazileriyle, sunduğu tramvay, tren, elektrik, su gibi modern imkânlarla her zaman gözde bir şehir olmuştur. Bunun yanında bu imkânlar ve cazip taraflar Selanik'in ticaretini ve ekonomik yanını desteklemiştir. Böylece özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında Selanik modern bir şehir görüntüsündedir. Bu görüntünün amilleri ise limanında yapılan ticaret, açılan fabrikalar, modern oteller, cafeler, mağazalar, eğlence mekânları ve diğer işletmelerdir. Tabii bu imkânların olması aynı zaman da kalifiye elemanı da gerektirmektedir. Dolayısıyla Selanik'te açılan meslekî okulların da bu anlam da önemi artmaktadır.

2.3.6.1. Hamidiye Mekteb-i Sanayi

Mekteb-i Sanayi, 1291 (1874) yılında Vilâyet-i Şâhâne'de ıslahhâneler kurulduğu sırada açılmış, "Selanik Islahhânesi" adıyla 1308 (1890) yılına kadar ıslahhane olarak idare edilmiştir. 1900 yılında Zihni Paşa'nın valiliği esnasında okul dönemin ihtiyaçları ve eğitim seviyesi dikkate alınarak yeniden düzenlenmiş ve "Mekteb-i Sanayi" adını alarak idaresi bir heyete devredilmiştir. Ayrıca Vilâyet Matbaası mektebin idaresine verildiği gibi "Memleket Bahçesi" de düzenlendikten sonra hâsılatı mektep masraflarında kullanılmak üzere okula devredilmiştir.³⁸⁴ Daha sonra belediye tarafından bağışlanan Hamidiye

³⁸¹ Hatıranın tamamı için bkz. Mehmet Emin Erişilgil, *Bir Fikir Adamının Romanı ZİYA GÖKALP*, (Haz. : Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Prof. Dr. Cem Alpar), Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, Ankara 2007, s. 67-71.

³⁸² Tahir Alangu, Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 155.

³⁸³ İmzasız, "Şayân-ı Takdir İcraât", *Zaman*, Numara 18 (23 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

³⁸⁴ Bu bahçe okula devredildikten sonra bahçe önüne rıhtım, bahçe içerisine de bir müzik köşkü ve havuz yaptırılarak Selanik halkı için güzel bir dinlenme mekânı haline getirilmiştir. Bkz. *1312 Sene-i Hicriyesine* ..., s. 126.

Caddesindeki bir arsaya mektebin idâre heyetinin gayretleri ve halktan toplanan yardımlarla güzel bir bina yapılmıştır. Bu arada eski bina da tamir edilerek daha kullanışlı bir hale getirilmiştir. Bu tarihten sonra da mektep, Hamidiye Mekteb-i Sanayi olarak adlandırılmaya başlanmıştır.³⁸⁵

Mekteb-i Sanayi’de eğitim görmek isteyen çocuklardan istenen ilk şart anasız-babasız ve fakir olmaktır. Okula kaydolacak çocuğun anası ya da babasından biri hayatta olsa bile bu ana-babadan herhangi biri eğer ailesini geçindiremeyecek durumda ise öğrenci okula kaydolabilmektedir. İkinci olarak öğrencinin 12 yaşını geçmemiş olması ve kalıcı bir hastalığının olmaması şarttır.³⁸⁶

Mekteb-i Sanayide eğitim süresi şube sınıfı hariç beş senedir. Cuma hariç her sabah iki saat sınıf ortamında ders gördükten sonra her öğrenci dâhil olduğu sanat atölyesine giderek akşam okul tatil olana kadar burada mesleğiyle alakalı işlerle meşgul olmuştur. Henüz on yaşına gelmemiş olan talebe sanat atölyelerine girememektedir. Müzik sınıfına heves ve istidadı olan öğrenciler katılabilmektedir. Bu öğrenciler her gün iki saat müzik eğitimi aldıktan sonra yine sanat atölyelerine dönmektedirler.³⁸⁷

Sene	Dersler
1. Sene	Kurân-ı Kerim, Mebâdî-i Ulûm-ı Dinîye, Kırâ’at-ı Türkiye, Mukaddemât-ı Hesâb, İmlâ ve Hüsn-i Hat.
2. Sene	Kurân-ı Kerim, Ulûm-ı Dinîye, Kırâ’at-ı Türkiye, Hesâb, İmlâ ve Hüsn-i Hat.
3. Sene	Kurân-ı Kerim, Ulûm-ı Dinîye, Sarf-ı Osmânî, Kırâ’at, Hesâb, İmlâ ve Hüsn-i Hat.
4. Sene	Kurân-ı Kerim, Ulûm-ı Dinîye, Tarih-i Mukaddes, Kavâid-i Osmânîye, Hendese, Hesâb, Coğrafya, İmlâ ve Hüsn-i Hat ve Resim.
5. Sene	Kurân-ı Kerim, Ulûm-ı Dinîye, Usûl-ı Kitâbet, Kavâid-i Osmânîye, Hendese, Hesâb, Coğrafya, Resim, Kırâ’t-ı Fenniye.

Tablo 2.19.1312 (1895) Selanik Vilayeti Salnamesi’ne göre Mekteb-i Sanayi ders programı.

Yüz altmış öğrenci kapasiteli Mekteb-i Sanayi, 1895 yılı itibariyle tam kapasite çalışmaktadır. Bu 160 öğrencinin sanayi kısmına devam edeni 96, edemeyenler ise 64’tür.

³⁸⁵1312 Sene-i Hicriyesine ..., s. 126.

³⁸⁶1312 Sene-i Hicriyesine ..., s. 128.

³⁸⁷1312 Sene-i Hicriyesine ..., ss. 127-28.

Sanayi kısmında Hurûf Matbaası (8 Öğrenci), Taş Matbaası (6 Öğrenci), Kundurahane (38 Öğrenci), Terzihane (27 Öğrenci), Marangozhane (17 Öğrenci), Müzikâ (20 Öğrenci) adlarıyla anılan 6 bölüm vardır.³⁸⁸ Daha sonra bu bölümlere demircilik, dokumacılık kısımları da eklenmiştir.³⁸⁹

Mekteb-i Sanayinin “Millet Bahçesi”nden başka gelirleri de vardır. 1908 yılına ait *Zaman* gazetesinde yer alan bir ihale ilanına göre Sabri Paşa Caddesinde gelirleri mektebe aktarılan 46 dükkân³⁹⁰ ve yine o zamanki ifadesiyle “deniz hamamları” yani deniz kenarındaki tesisler³⁹¹ senelik kiraya verilmektedir.

Rumeli gazetesinde çıkan bir habere göre 1911 yılında mektebin yeni müdürü Yusuf Sadık’tır ve okula yeni hava getirmiştir. Öncelikle mektebe 14 tonluk malzeme alınmıştır. Bunun yanında okulu elektrikle aydınlatmak ve kaloriferle ısıtmak için harekete geçilmiştir. Kalorifer tesisatı tamamen okulda yapılacaktır. Bu tesisatın masrafları için de okulda bugüne kadar yapılan malzemeler satışa çıkarılacaktır. Gelecek ramazan ayında, Vardar Caddesinde Yunus Bey Hanı’nda satılacak eşyalar teşhir edilecek ve bayramda da piyango çekilişi gerçekleştirilecektir.³⁹² Görüldüğü üzere Mekteb-i Sanayi bugünkü meslekî anlayışla çalışan modern bir görüntü arz etmektedir. Kendi masrafını karşılamak için çabalayan okul, öğrencilerini tecrübe kazandırmak için yurtdışına göndermektedir. Yine 1911 yılına ait bir habere göre yurtdışına daha önce gönderilmiş olan üç öğrenci, tatillerini geçirmek için Selanik’e dönmüşlerdir. Şimdi de tatil bitmiştir ve yine masrafları mektep tarafından karşılanarak Budapeşte’ye doğru trenle yola çıkmışlardır.³⁹³

1911 yılına ait başka bir *Rumeli* gazetesi nüshasında Mekteb-i Sanayi mezunlarının sayısı hakkında ve seneye alınacak öğrenciler için açıklama yapılmıştır. Bu seneki mezunların sayısı on ikidir. Bu sene okuldan 4 mürettip, 4 marangoz, 3 tesviyeci, 2 oymacı, 2 kunduracı ve 1 mücellit mezun olmuştur. Okul, mezun öğrencilerin memleketlerine gidebilmeleri için üçer lira harçlık vermiştir. Mektep, meslek sahibi ettiği öğrencilerini duyurduktan sonra mezun olan öğrencilerin yerine öğrenci alacağını da

³⁸⁸1312 *Sene-i Hicriyesine* ..., ss. 130-32.

³⁸⁹1325 *Sene-i Hicriyesine* ..., ss. 483-84.

³⁹⁰İmzasız, “İlan”, *Zaman*, Numara 5 (10 Kasım 1908), Selanik, s. 4.

³⁹¹İmzasız, “İlan”, *Zaman*, Numara 8 (13 Kasım 1908), Selanik, s. 4.

³⁹² İmzasız, “Mithatpaşa Mekteb-i Sanayi”, *Rumeli*, II. sene, Numara 514 (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), Selanik, s. 2.

³⁹³ İmzasız, “Küçük Havadisler”, *Rumeli*, II. sene, Numara 514 (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

duyurmuştur. Bu öğrenciler 12 yaşından küçük olmayacak ve şehirde yaşamayacaktır.³⁹⁴ Haberden anlaşıldığı kadarıyla okul meslek sahibi yaptığı öğrencileriyle övünmekte ve yeni öğrencileri de bu özellikleri teşhir ederek davet etmektedirler.

2.3.6.2. Selanik Hamîdî Ziraat Ameliyât Mektebi ve Numune Çiftliği

Ziraat mektebinin kuruluş tarihi Osman Ergin'e göre 1889'dur. Mektep başlangıçta üç sene eğitim vermektedir. Ancak okulun, 1911 yılına ait bir tedrisat-ı ziraiye nizamnamesinin 66. maddesiyle yüksek ziraat mektebine dönüştüğü anlaşılmaktadır.³⁹⁵ Salnamelerde ise Ziraat mektebi hakkındaki açıklamalara ilk defa 1311 (1893) yılına ait 12 numaralı salnamede rastlıyoruz. Ayrıca Fazlı Necip, Galip Paşa zamanında bir ziraat mektebi açıldığını yazmıştır.³⁹⁶ Selanik'te başka ziraat mektebinin varlığından haberdar değiliz, Dolayısıyla Galip Paşa'nın açtığı bu okul olmalıdır. Okul, adından da anlaşılacağı üzere ziraat eğitimi vermek için kurulmuştur. Dolayısıyla mektebe kabul şartlarında birincisi çiftçi çocuğu olmaktadır. Bu okula girecek öğrencilerin yaşı 15'ten küçük 20'den büyük olmamalı ve ibtidai okulu diplomasına sahip olmalıdır. Öğrencinin okulu yarıda bırakması durumunda masrafları tanzim edebileceğine dair velilerden, mahalle ihtiyar heyetine imzalatılmış bir teminat alındıktan sonra öğrencinin bütün masrafı okul tarafından karşılanmış hatta öğrenciye her ay cep harçlığı olarak 10 kuruşta verilmiştir. Mektebin 60 öğrenci kapasitesi vardır ve her yıl 20 öğrenci yeni kayıt olarak alınmaktadır.³⁹⁷

Ziraat mektebinde öğrencinin bir günü şöyle programlanmıştır: beş buçuk saat teorik ders, üç buçuk saat uygulama, üç saat teneffüs ve dinlenme, sekiz saat uyku, dört saat ibadet, yemek ve temizlik. Sabah iki gurup dersliklerde ders görürken diğer iki gurup uygulama yapmış ve sonra bu guruplar öğleden sonra yer değiştirmişlerdir.³⁹⁸ Uygulamanın yapıldığı yer "Sedes" adı verilen bir çiftliktir.³⁹⁹

³⁹⁴ İmzasız, "Sanayi Mektebi Mezunları", II. sene, Numara 494 (6 Temmuz 1327/19 Temmuz 1911), Selanik, s. 3.

³⁹⁵ Osman Ergin, *Türkiye*, c. 3, s. 710. İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in ortaklaşa hazırladıkları kitaba göre ise Selanik'teki ziraat mektebi 1912 yılında yayımlanan bir nizamnameye göre yüksek okul olmuştur. (İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 1999, s. 88.)

³⁹⁶ Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., s.242.

³⁹⁷ *1312 Sene-i Hicriyesine ...*, s.121.

³⁹⁸ *1312 Sene-i Hicriyesine ...*, s.121.

³⁹⁹ Osman Ergin, a.g.e., c. 3, s. 710.

Sene	Dersler
1. Sene (1. Şube)	Kurân-ı Kerim ve Akâid, Ta'lim-i Kırâ'at, Yazı ve İmlâ, Hesâb- A'mâl-i Erba, Muhtasar Coğrafya.
1. Sene (2. Şube)	İlm-i Tabakâtü'l-arz, Kimya, İlm-i Nebâtât, Hesâb ve Cebir, Cuğrafya-i Umûmî ve Husûsî, İlm-i Hayvânât, Hendese.
2. Sene	Fenn-i Zirâat, Kitâbet, İlm-i Nebâtât, Muhâsebe-i Zirâiyye, Hikmet-i Tabiiyye, Fenn-i Mevâşi, Fenn-i Mesâha-i Arâzi, Fransızca.
3. Sene	Fenn-i Zirâat, Fransızca, Fenn-i Eşcâr-Bağcılık-Bahçıvanlık, Usûl-ı İdâre-i Filâhat ve Nizâmât-ı Zirâiyye, Böcekçilik-Arıcılık-Balıkçılık, Fenn-i Mevâşi, Hendese-i Zirâat, Kimya-i Uzvî ve Zirâî, Sanayi-i Zirâiyye.

Tablo 2.20.1312 (1895) Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Mekteb-i Sanayi ders programı.

Mekteb-i Ziraat öğrencileri yukarıdaki programa ek olarak filâhat (çiftçilik), zirâat, bahçıvanlık, böcekçilik, hayvan bakımı, her türlü yağ ve peynir yapımı için lazım olan eğitimi uygulamalı olarak görmüşlerdir. Mektepte uygulamalar yeni usullere uygun olan makinelerle yaptırılmıştır. Öğrenciler bu makineleri kullanabilmenin yanında makineleri söküp takmayı ve tamir etmeyi bilmeye mecburdur.⁴⁰⁰

Mekteb-i Ziraate daha sonraki dönemlerde 20 adet ücretsiz yatılı öğrenci de alınmaya başlanmıştır. Ayrıca mart sonunda başlayan ve ağustos sonunda biten tohumculuk eğitimi de ilerleyen yıllarda verilmeye başlanmıştır ki bu eğitim için ayrıca bir belge verilmektedir ve bu eğitimi bitirenler tohumculuk yapabilmektedirler.⁴⁰¹

1911 yılında yayımlanan bir *Rumeli* gazetesi nüshasına göre Ziraat Mektebinin yeri değişmiştir. Gazete haberinde bu yeni binanın şehrin en güzel manzaralarından birine sahip olduğunu söylemektedir. Yine gazete haberine göre okulun ücretsiz öğrenci kapasitesi 26 olmasına rağmen şimdilik 16 öğrenci müracaat etmiştir. Bu sayı oldukça düşüktür. Çünkü okula öğrenci almak için sınav yapılmaktadır. Dolayısıyla 26 öğrenci alabilmek için en az otuz-kırk öğrencinin müracaatı beklenmektedir. Okula alınan ücretsiz öğrenciler yatılı olarak alınmaktadır. Ayrıca gündüzlü ve ücretli öğrenci de alınacaktır. Bütün bunların sonucunda habere göre geleceğimiz için çok önemli olan ziraat meselesine bu kadar duyarsız kalınması gazete tarafından yadırganmıştır. Bu rağbetsizliğin okulun ilanlarını iyi duyurulamamasına bağlanmak istenmiştir. Bu vesileyle de bir kez daha okula öğrenci

⁴⁰⁰1312 *Sene-i Hicriyesine ...*, s.122.

⁴⁰¹1325 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 471.

gelmesi için çağrı yapılmaktadır. Hatta geç gelenler olsa bile bunlar için ayrı bir sınav yapılabileceği ilan edilmiştir.⁴⁰²

2.3.6.3. Orman Mektebi

Selanik'te 1911 yılında faaliyette olduğunu *Rumeli* gazetesindeki bir haberden öğrendiğimiz Orman Mektebi, Selanik ve çevresi gibi ormanlarla kaplı olan bölge için çok önemli bir okuldur. Gazetenin haberine göre bu sene mezunları tecrübelerini artırsın diye Bosna'ya gönderileceklerdir.⁴⁰³

2.3.6.4. Dârü'l-muallimîn

Dârü'l-muallimîn'in kuruluş tarihi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu okulla ilgili ilk bilgiye on numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde (1307/1889) rastlıyoruz. "Dârü'l-muallimîn'in henüz bulunduğu derece-i terakkîye vasıl olamadığından şehâdetnâme alan müdâvimin cüz'idir."⁴⁰⁴ şeklinde yapılan açıklamadan anlaşıldığı üzere mektebin geçmişi çok gerilere gitmemektedir. Çünkü okul istenen seviyeye henüz gelmemiştir.

Dârü'l-muallimîn'in 1310 (1891) yılında yayımlanan Selanik Vilayet Salnamesi'nde adı "Dârü'l-muallimîn-i İbtidâî" olarak geçmektedir ki buradan anladığımız kadarıyla bu öğretmen okulunun amacı ibtidai okullarına muallim yetiştirmektir. Bayram Kodaman'ın Başbakanlık arşivlerine dayanarak verdiği 1905-1906 yıllarına ait istatistiklerde de Selanik'te bulunan mektep dârü'l-muallimin-i ibtidaidir.⁴⁰⁵ Okulun müdürü İsmail Mahir Efendi, Muallimleri ise Abdüllatif, Osman, Cûdî, Mehmed Efendiler'dir.⁴⁰⁶ 1907 yılına gelindiğinde Dârü'l-muallimîn-i İbtidâî'nin müdürü yine Müderris İsmail Mahir Efendi'dir. İsmail Efendi, okulu, bir müdür yardımcısı ve beş muallimle idare etmektedir. Bu tarih itibariyle mektepte eğitim gören öğrenci sayısı da 55'tir.

Dârü'l-muallimînler Osmanlı'da öğretmen yetiştirmek için açılmış tek kurumdur. Bu okullar da yukarıda görüldüğü üzere yeterli değildir. Osmanlı Devleti genelinde bile 1905-1906 yılları içerisinde yaklaşık 35 adet öğretmen okulu vardır ve bunlardan yalnızca

⁴⁰² İmzasız, "Şehrimiz Ziraat Mektebi", *Rumeli*, II. sene, Numara 514 (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

⁴⁰³ İmzasız, "Küçük Havadisler", *Rumeli*, II. sene, Numara 494 (6 Temmuz 1327/19 Temmuz 1911), Selanik, s. 3.

⁴⁰⁴ 1307 Sene-i Hicriyesine ..., s. 255.

⁴⁰⁵ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 153.

⁴⁰⁶ 1310 Sene-i Hicriyesine ..., s. 90.

Bursa’da bulunan dârü’l-muallimîn rüştiyeler için öğretmen yetiştirmektedir.⁴⁰⁷ Burada da aklımıza mekteplerdeki öğretmenlerin nereden geldiği sorusu karşımıza çıkar. Osmanlı’da dârü’l-muallimler dışında öğretmen ihtiyacı medreselerden, subaylar, gayrimüslimler, memurlar, idadi mezunları ve imam, müezzin, vaiz gibi din görevlileri arasından seçilmektedir.⁴⁰⁸ Selanik’te de bu öğretmenlerin birçok örneği vardır.

Rumeli gazetesinin 1911 yılına ait bir gazete haberinde de Selanik Dârü’l-muallimîne alınacak öğrencilerden istenen vasıflar ilan edilmiştir. Öncelikle ilana 18-25 yaş arasında olan adaylar katılabilmektedir. İstenen diploma vb. resmî evrakları tamamlayan adaylar sınav komisyonuna başvuracaktır. Öğretmen adaylarında aranan diğer özelliklerin başında Türkçeye hâkimiyet gelmektedir. Türkçenin yanında öğretmen adayları dört işlem ve dini kurallardan da imtihana tabi tutulacaklardır.⁴⁰⁹ Burada istenen özelliklerin devrin ibtidai eğitiminin içeriği hakkında da bize bir fikir verebilir.

2.3.6.5. Askerî Mektepler

Selanik’te 1302/1884-85 senesinde “Mekteb-i Rüşti-i Askerî” kurulmuştur. 1310/1892-93 yılı itibariyle mektebin dört sınıfında 195 talebe eğitim görmektedir. Adından anlaşılacağı üzere rüştiye seviyesinde eğitim veren okula, 1321/1903-04 yılında idadi bölümü de eklenerek ve “Mekteb-i İdâdî ve Rüşdî-i Askerî olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Mektepte bu dönem itibariyle iki sene idadi, üç sene de rüştiye olmak üzere beş yıl eğitim verilmektedir. Okulda askerî derslerin yanında normal rüştiye ve idadi seviyede eğitim veren okulların programındaki dersler de verilmektedir. 1325/1907 yılına kadar okuldan 450 talebe mezun olmuştur ki bu talebeleri bir kısmı yine askerî mekteplerde öğretmenlik yapmış, bir kısmı eğitimlerine devam edebilmek için “Mekteb-i Mülkî”ye kayıt yaptırmış, yine bir kısmı devlet dairelerinde kabul edilmiş ve bir kısmı da ticaretle meşgul olmuştur.⁴¹⁰

Bilindiği üzere Selanik Askerî Rüştiyesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün de eğitim gördüğü bir okuldur. Atatürk’ün, bu okulda özellikle üzerinde tesir bırakan öğretmenleri Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Nakiyüddin Bey ve ona

⁴⁰⁷ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 153.

⁴⁰⁸ Bayram Kodaman, a.g.e., s. 155.

⁴⁰⁹ İmzasız, “Maarif Müdürlüğünden”, *Rumeli*, Numara 519 (7 Ağustos 1327/20 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

⁴¹⁰ *1325 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 474.

“Kemal” ismini takan matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Bey’dir.⁴¹¹ Ayrıca mektebin 1324/1906 yılındaki müdürü de o dönem gizli kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin bir numaralı üyesi Bursalı Mehmet Tahir Efendi’dir. Yüzbaşı Nakiyüddin Efendi de Fransızca öğretmenidir.⁴¹²

20 Mayıs 1320/2 Haziran 1904 ve 19 Ağustos 1320/1 Eylül 1904 tarihlerinde ise bu askeri okullara yenileri eklenmiştir:

Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesinde tatbîk edilen ıslâhât ve tensikât-ı ahire mûcibince jandarma zâbitân ve efrâdının ta’lîm ve terbiyesine hizmet etmek üzere şehrimizde iki jandarma mektebi küşâd olunmuştur. Bunlardan biri Jandarma Zâbitân ve Posta Kumandanları Mektebi diğeri Jandarma Efrâd-ı Cedîde Mektebidir.⁴¹³

Zâbitân ve Jandarma Kumandanları Mektebinde, ordunun jandarma kısmında görev alacak olan zabitan beş altı aylık bir eğitim almaktadır. Bu okulda, jandarma nizâm-nâmesi, usûl-i muâşeret, kavânin, ma’lûmât-ı adliye, usûl-i muhâfaza-i âsâyiş, demir yolları usûl-i muhâfazası, çete muhârebeleri, nazarî ve amelî jandarma vezâif-i husûsiyesi konularında eğitim verilmektedir. Baş çavuş ve çavuşlar ise bir senelik eğitim müddetlerinde zâbitânların gördüğü derslere ek olarak “Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne” sınıflarında gösterilen dersleri genel olarak takip edip ve bir yılın sonunda yapılacak olan sınavda başarı gösterirlerse mülâzım-ı sânilîğe terfi etmişlerdir. Bu okulun en önemli özelliklerinden birisi, okula devam edecek öğrencilere Türkçe okuma-yazma bilmeyi mecbur tutmasıdır. Bu nedenle bu okulda en ziyade bu hususta gayret gösterilmiştir.⁴¹⁴

Zaman gazetesinde yayımlanan bir habere göre de mevcut otuz öğrenciye ek olarak bir otuz öğrencinin daha alınmasına karar verilmiştir. Yine habere göre mektebin hali hazırdaki durumu yeterli olmadığı için de zabitan mahsus olmak üzere bir binanın tesisine karar verilmiştir.⁴¹⁵

Jandarma Efrâd-ı Cedîde Mektebi ise yine Rumeli’de yapılacak ıslahatlar dâhilinde, okuma yazma bilen eğitimli jandarma yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir okuldur.

⁴¹¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (MÖ 1000-MS 2004)*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2004, s. 237.

⁴¹² *1324 Sene-i Hicriyesine...*, s. 243.

⁴¹³ *1325 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 518.

⁴¹⁴ *1325 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 518-19.

⁴¹⁵ İmzasız, “Jandarma Zabitan Mektebi”, *Zaman*, Numara 32 ((Aralık 1908), Selanik, s. 3.

Dolayısıyla bu okulda da askerî eğitimlerin yanı sıra Türkçe okuma ve yazma derslerine büyük ehemmiyet verilmiştir.⁴¹⁶

2.3.6.6. Selanik Polis Mektebi

1907 yılında açılan bu mektep⁴¹⁷ 1911 yılında *Rumeli* gazetesinden anladığımız kadarıyla faaliyetine devam etmektedir. Gazete haberine göre mektep altıncı tahsil devresini geçirmektedir. Bu dönemde okuldan 61 kişi mezun olmuştur.⁴¹⁸

1907 yılında açılan mektep ilk mezunlarını 1908 yılında Meşrutiyet'ten hemen sonra vermiştir. O dönem Osmanlı yönetimi eğitilmiş polis gücüne çok ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Dâhiliye Nezareti, Payitahtta görevlendirilmek üzere Rumeli Vilayeti Umûmisi Hüseyin Hilmi Paşa'dan bu mezunların yirmi beşini istemiştir. Rumeli'de de ihtiyacın çok olması nedeniyle sadece on beş polis gönderilebileceği Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir.

Yeni Asır gazetesinde yayımlanan haberde, bu ilk mezunlardan sonra mektepteki eğitim bir yıla çıkarılacak ve mezun olan polisler de dört yüz kuruş maaşla çalışmaya başlayacaklardır. Bu düzenlemelerle birlikte polislik artık bir hizmetkârlık olarak kabul edilmeyeceği, artık bu mesleğin de gençlere parlak bir gelecek vaat ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca haberde idadi mezunu olan öğrencilerin de polisliğe başvurup kısa zamanda iyi bir mesleğe ve maaşa sahip olmaları tavsiye edilmektedir. Daha sonra haber, memleketin ciddi polislere ihtiyacı olduğu vurgusu yapılarak bitirilmiştir.⁴¹⁹

2.3.7. Özel Müslüman Okulları

Selanik'te ilk özel okul teşebbüsü 1872 yılında, Şemsi Efendi ve İsmail Hakkı Efendi tarafından kendi adlarıyla anılan mekteplerle olmuştur. Bunun yanında hemen hemen aynı tarihlerde (1873 veya 1874) Derviş Efendi'nin de bir okul açtığı kuvvetli bir ihtimaldir.⁴²⁰ Türk eğitim tarihinde ilk özel okul olarak kabul edilen Şemsülmaarif 1874-75 yılında, İstanbul'da açıldığına göre Selanik'te faaliyet gösteren özel okullar

⁴¹⁶ *1325 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 523.

⁴¹⁷ Osman Ergin, a.g.e., c. 3, s. 715.

⁴¹⁸ İmzasız, "Polis Mektebi Mezunları", *Rumeli*, II. sene, Numara 505 (20 Temmuz 1327/3 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

⁴¹⁹ İmzasız, "Polis Mektebi", *Yeni Asır*, Numara 1328 (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁴²⁰ Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 224.

Şemsülmaarif'ten yaklaşık iki yıl önce kurulmuştur.⁴²¹ Ayrıca Fransız Yahudilerinin, erkek öğrencilerin Türkçe, Fransızca ve ticaret eğitimi aldıkları, ilk seküler Alliance Israélite Universelle okulunu Selanik'te açmalarından (1874) yaklaşık bir ya da iki yıl öncedir.⁴²²

2.3.7.1. Şemsi Efendi Mektebi

Avdetî cemaatinin Kapancı gurubuna mensup⁴²³ Şemsi Efendi, Selanik'te özel ve modern eğitimin başlatıcısı olarak kabul edilir. Şemsi Efendi mektebini, Maârif Müdürü Radoviçeli Mustafa Bey'in⁴²⁴ yardımları, Avdetî cemaatinden Kapancılar gurubunun⁴²⁵ katkıları ve Abdi Kâmil ve Halil Vehbi Bey'ler ile birlikte Hicri 1289 Ramazan ayında yani Kasım 1872'de,⁴²⁶ terk edilmiş olan Pişmaniye adındaki bir caminin bitişiğinde açmıştır.⁴²⁷ Şemsi Efendi Mektebi daha sonra ise Tellikapı Caddesi ile Tekkearkası Sokakları arasında Sinancık Mahallesi denen bir mevkiye taşınmıştır ve bu bölgede faaliyetlerine devam etmiştir.⁴²⁸

İsmail Hakkı Efendi'nin ilk talebelerinden olan avukat Abdurrahman Adil Eren İsmail Hakkı Efendi'nin hocalığını övdükten sonra Şemsi Efendi Mektebinde Halil Vehbi Efendi tarafından Tuhfe-i Vehbi, Derviş Efendi tarafından ise Gülistan-ı Sâdi okutulduğunu aktarmıştır. Ayrıca Şemsi Efendi'nin de çok disiplinli bir hoca olduğunu hatta talebelerin yolda onu gördüklerinde asker gibi selam durduklarından bahsetmiştir. Bunun dışında Şemsi Efendi'nin uyguladığı bir usulden daha bahseder ki o da mektebe yeni gelen her çocuğa eski ve çalışkan talebelerden bir Mentor yani lala, mürebbî tayin etmesidir. Bu mürebbilerden biri de Abdurrahman Adil Bey'dir. Şemsi Efendi'nin

⁴²¹ Hüseyin Şimşek Osmanlı'da açılan ilk özel okulla ilgili kaynaklarda geçen yanlışlıkları, Selanik'te yayımlanan *Zaman, Rumeli, Çocuklara Rehber*; İstanbul'da yayımlanan *Etfal, Devir, Tercüman-ı Hakikat, Sadakat Gazetesi, Çocuklara Kıraatgibi* süreli yayınları kaynak göstererek ilk özel mektebin Selanik'te açıldığını ispatlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Şimşek, a.g.e., ss. 209-228.

⁴²² Marc David Baer, *Selanikli Dönmeler-Yahudilikten Dönenler, Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler*, (Çev. : Sevinç Kayır), Doğan Kitap, İstanbul 2011, s. 71.

⁴²³ Ilgaz Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim-Türkiye Sabetaycılığı Makaleler*, Belge Yayınları, s. 18.

⁴²⁴ Radoviçeli Mustafa Bey: Selanik'te *Zaman* gazetesini çıkarmıştır.

⁴²⁵ Ilgaz Zorlu, *Evet*, a.g.e.,s. 18.

⁴²⁶ Hüseyin Şimşek Selanik'te yayımlanan *Zaman, Rumeli, Çocuklara Rehber*; İstanbul'da yayımlanan *Etfal,Devir* gibi süreli yayınları kaynak göstererek Şemsi Efendi Mektebi'nin açılış tarihini netleştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Şimşek, a.g.e., ss. 216-218. Ayrıca Mert Sandalcı da okulun kuruluş tarihini 1872, Mehmet Ö. Alkan da 1873 olarak vermiştir.

⁴²⁷ Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 216. Okulun yeri hakkında değişik tarifler vardır. Bu tariflerin hepsi aynı yeri gösterebileceği gibi farklı yerleri de gösteriyor olabilir. Alkan'ın tarifine göre okul Sinancık Mahallesi Mescidi'nde açılmıştır. (Mehmet Ö. Alkan, a.g.e. s. 59). Sandalcı'nın tarifine göre ise okul "Sabri Paşa Caddesinde Çarşamba Dergâhı ya da Çivçiv Tekkesi denilen bir tekkenin karşısında" açılmıştır. Bkz. Mert Sandalcı, *Feyz-i Sıbyandan Işık'a Feyziye Mektepleri*, Feyziye Mektepleri Vakfı, İstanbul, 2005, s. 30. Baer de Alkan'la aynı fikirdedir. (Marc David Baer, a.g.e., s. 71.)

⁴²⁸ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 30, 33.

kendisine bir mülazımın çocuğunu zimmetlediğini anlatmıştır. Bu zimmet işi o kadar kapsamlıdır ki Abdurrahman Adil Bey, her sabah çocuğun evine gittiğini ve onunla kahvaltı yaptığını ve daha sonra elinden tutarak çocuğu mektebe götürdüğünü anlatmıştır.⁴²⁹ Ayrıca Şemsi Efendi o dönem için yeni kabul edilebilecek sıra, tahta öğretmen kürsüsü, harita gibi materyaller kullanmış; saat başında teneffüs yaparak öğrencilerine oyunlar oynatmış, jimnastik yaptırmıştır.⁴³⁰

Selanik'te 1874 yılında yayımlanmış bir zaman gazetesi nüshasında Şemsi Efendi Mektebi şu şekilde övülmüştür:

Şemseddin Efendi'nin mektebine gittim. Ne görsem? Gerek intizam ve terbiyece ve gerek tahsilâtça talebenin her birerlerini kız mektebinden âlâ gördüm. Gördüm de şaşım kaldım. Bu sırada idi ki muallim-i mumaileyh dört yaşında bir çocuğu yanına getirip kitabını eline verdi. Ve çocuk da hemen süratle okumaya başladı. Allaha emanet böyle henüz nutka kabil olan çocukta gördüğüm zekâyı nasıl tarif edeyim bilemem.⁴³¹

Görüldüğü üzere okulun haberini yapan kişi okulda gördüğü düzen karşısında hayran kalmıştır. Bunun yanında haberi yapan kişinin özellikle vurguladığı bir şey var ki bu da dört yaşındaki bir çocuğun hızlı bir şekilde okuyabilmesidir ki bu da Şemsi Efendi Mektebinde uygulanan "tarz-ı cedid" sisteminin başarısını göstermektedir.

Şemsi Efendi Mektebi 1872 yılında açıldığında 20-30 talebeyle işe başlamıştır. 1876 yılına gelindiğinde 170⁴³², 1882 yılında ise 200 talebeye⁴³³ ulaşmıştır.

Şemsi Efendi Mektebi, Midhat Paşa ve Galip Paşa'nın valilikleri döneminde destek görmüştür: Midhat Paşa okuldaki çalışmalarından dolayı Şemsi Efendi'yi tebrik etmiş ve onu altın saatle ödüllendirmiştir, Galip Paşa da okula yeni bina yapımında maddî destek vermiştir.⁴³⁴ Hatta Şemsi Efendi Mektebinin eğitim şeklini beğenmeyip okulun kapanmasını sağlayan bir guruba karşı açılan davada da Mithat Paşa hakem olmuş ve dava

⁴²⁹ Osman Ergin, a.g.e., C. 2, ss. 392-393.

⁴³⁰ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2002, s. 221; Yahya Akyüz, a.g.e., s. 193.

⁴³¹ *Zaman*, 25 Recep 1291: 2'den aktaran Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 217.

⁴³² *Etfal*, 21 Cemaziyevvel 1292/25 Temmuz 1875, Numara 10: 3'den aktaran Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 217.

⁴³³ *Çocuklara Kıraat*, 1289, Sayı 11: 83'den aktaran Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 218.

⁴³⁴ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 35; Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 329; Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 72.

Şemsi Efendi ve arkadaşlarının lehine sonuçlanmıştır. En nihayetinde de İsmail Hakkı ve Şemsi Efendi ile başlayan yeni usul eğitim Selanik'te Terakki, Feyziye gibi okullarla devam etmiş ve oradan da İstanbul'a kadar uzanmıştır.⁴³⁵

Bilindiği üzere Şemsi Efendi Mektebi, Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün okuduğu okul olması yönüyle de çok ünlüdür. Atatürk'ün 1887/88 yıllarında ilkokula gittiği düşünülürse Şemsi Efendi okulunun bu tarihlerde halen eğitim ve öğretime devam ettiği kabul edilmelidir.⁴³⁶ Bütün bu bilgilere rağmen herhangi bir salnamede Şemsi Efendi Mektebi hakkında bir bilgiye rastlamadık. Mert Sandalcı'ya ve Baer'e göre Şemsi Efendi Mektebi 1891 yılında kapanmıştır.⁴³⁷

1975-76 yılında Osman Derviş, Abdi Kâmil ve İsmail Efendiler tarafından Şemsi Efendi Mektebine benzer bir okul açılır ki bu okul 1879 (Mehmet Ö. Alkan'a göre 1877) yılında bir encümenine bağlanarak Terakki Mektebi adını alacaktır. Mehmet Ö. Alkan'a göre Şemsi Efendi, mektebini Terakki Mektebine devretmiştir ve bu okulla birlikte çalışmaya başlamıştır. Alkan bu görüşünü Terakki Mektebi Encümenine verilen senede dayandırmaktadır. Mert Sandalcı ise bu anlaşmanın kâğıt üstünde kaldığını iddia etmektedir ki o da Antoine Wernieski'nin 1880 yılında Selanik için hazırladığı şehir planında her iki okulunda ayrı ayrı faaliyette olduğunu delil olarak sunmaktadır.⁴³⁸ Hüseyin Şimşek ise Şemsi Efendi Mektebi'nin 1885 yılında Feyz-i Sıbyan olduğunu ileri sürmektedir.⁴³⁹ Ancak bu bilgi Atatürk'ün Şemsi Efendi Mektebinde okuduğu (1887-88) bilgisiyle uyuşmamaktadır. Dolayısıyla Şemsi Efendi Mektebi'nin kapanış tarihi Şemsi Efendi'nin, Şemsülmaarif'in başına geçmesi için Abdi Kamil Bey tarafından İstanbul'a çağrıldığı 1891 yılına denk gelmesi daha uygun görünmektedir.

Şemsi Efendi'nin Terakki veya Feyziye mektepleriyle anılması veya her iki okulun da Şemsi Efendi Mektebi'nin devamı kabul edilmesi gayeti normaldir. Çünkü Şemsi Efendi bu iki okula da yakındır. Bunun yanında nerdeyse meslek hayatının tamamında Selanik'te öğretmenlik yapmış ve bu okulları kuran ve bu okullarda öğretmenlik yapanlarla

⁴³⁵ Osman Ergin'in Abdurrahman Adil Bey'den aktardığına göre Selanik'te İsmail Hakkı Bey ile başlayan ve Şemsi Efendi Mektebinde uygulanan yeni usul eğitim İstanbul'a Selanikli Abdi Kâmil vasıtasıyla gelmiştir. Abdi Kâmil de bu usulü, Selanik'te İsmail Hakkı ve Şemsi Efendilerden öğrenmiştir. (Osman Ergin, a.g.e., C. 2, s. 392.)

⁴³⁶ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 39-40.

⁴³⁷ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 38; Marc David Baer, a.g.e., s. 72.

⁴³⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 39-41; Mert Sandalcı, a.g.e., s. 37.

⁴³⁹ Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 218.

bazen yan yana bazen de farklı saflarda yer almıştır. Bu karışıklıkların nedeni de bu olsa gerektir. Mesela Şemsi Efendi daha sonra Ravza-i Ta'lîm adında bir okul daha açmıştır. 1893-94 yıllarında açtığı okulunu bir yıl sonra Feyz-i Sıbyan'la birleştirmiştir.⁴⁴⁰ Bunun yanında Atatürk, Şemsi Efendi Mektebinde okumuştur. Dolayısıyla Feyziye de Terakki Mektebi de Atatürk'ün kendi okullarından mezun olduğunu söylemek için Şemsi Efendi Mektebinin devamı olduğunu iddia etmişlerdir.

Şemsi Efendi Mektebi'ne devam eden ve bu okulun dördüncü sınıf talebelerinden Hüseyin ve İbrahim Efendiler *Gonca-i Edep*'in (1883-84) yazarları arasındadırlar.⁴⁴¹

2.3.7.2. İsmail Efendi (Lisan) Mektebi

İsmail Efendi Mektebi önce *Rumeli* daha sonra *Zaman* adıyla yayımlanan gazetede gururla duyurulmuştur:

Maarif heveskârânından Selanikli İsmail Efendi yeni bir sıbyan mektebi açmış, başlıca talimi Türkçe, Fransızca, İtalyanca, Yahudice dahi okutur imiş. Cenab-ı Hak muvaffak buyursun. İşte hamiyet-i vatana muhabbet, istikbalimize hizmet böyle olur.⁴⁴²

1873 yılında, Selanik'te yayımlanan *Rumeli* gazetesinde çıkan yukarıdaki yazıyla Selanik'te 1872-73 yıllarında İsmail Hakkı tarafından bir özel okul daha açıldığı bilinmektedir. Osman Ergin'in Abdurrahman Adil Eren'e⁴⁴³ dayandırarak aktardığına göre ise İsmail Hakkı Bey, Şemsi Efendi'den önce Selanik Suratlar Mahallesinde bir vakıf mektep açmış ve yeni usul (tarz-ı cedit) eğitimini⁴⁴⁴ ilk burada uygulamıştır. Ayrıca İsmail Hakkı Efendi öğrencilerin kolay okumasını sağlamak için bir elifba hazırlamış ve bu kitap

⁴⁴⁰ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 38.

⁴⁴¹ Şemsi Efendi'nin Mektebi Dördüncü Sene Şakirdanından Hüseyin ve İbrahim Efendiler Tarafından Gönderilmiştir, "Nil-i Mübarek", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevengül Korkmaz, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 145-146.

⁴⁴² *Rumeli*, 3 Safer 1290/1 Nisan 1873: 1'den aktaran Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 221.

⁴⁴³ Avukat Abdurrahman Adil Eren, İsmail Hakkı'nın ilk talebelerinden ve Hâdisat-ı Hukukiye mecmuası muharriridir. (Osman Ergin, a.g.e., c. 2, s. 392.)

⁴⁴⁴ İsmail Hakkı ve Şemsi Efendiler yeni eğitim sistemine geçişte önceden çalıştıkları veya okudukları okulların etkisindedirler. İsmail Hakkı Efendi Hayem Salom adlı bir hahamın mektebinde yetişmiştir. Ayrıca Şemsi Efendi de bir Yahudi okulunda eğitim görmüştür. (İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmp ...*, s. 88.). Ayrıca Fazlı Necip, Şemsi Efendi'nin bu yeni usulde eğitimi Yahudi okulu Alliance'dan öğrendiğini iddia etmiştir. Ancak Şemsi Efendi veya İsmail Hakkı mekteplerini açtıklarında Alliance okulu henüz kurulmamıştır. Bu durum muhtemelen yanlış hatırlamadan kaynaklanmaktadır. (Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., s.228.)

on beş baskı yapmıştır.⁴⁴⁵ Yine Abdurrahman Adil Eren'in aktardığına göre İsmail Hakkı Bey, ilk açtığı mektebi kapatarak Şemsi Efendi Mektebini kurmak üzere Şemsi Efendi'yle birleşmiştir.⁴⁴⁶

Rumeli gazetesinin verdiği haberlere göre İsmail Hakkı Efendi'nin açtığı okul, mahalle halkı tarafından valiliğe şikâyet edilmiştir. Valiliğin bu şikâyetlere ilgisiz kalması nedeniyle halk harekete geçmiş ve okul yıkılmıştır ve İsmail Hakkı Efendi de başka bir tarafa taşınmak zorunda kalmıştır.⁴⁴⁷ *Rumeli* gazetesinin başka bir nüshasında halkın tepkisinin nedeni şu şekilde anlatılmıştır. Evlerinin pencere ve kapılarını okula tahsis edilen arsaya doğru yapan mahalle halkı bu arsada bir okul istememiştir. Gazete böyle bir sebepten okulun yıkılmasının istenmesini şaşkınlıkla karşılamıştır. Bunlar anlatıldıktan sonra da İstanbul'dan, çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu Osmanlı Tiyatrosu adındaki bir kumpanyanın Selanik'e gelerek bir temsil verdiği ve bir gecelik hâsılatını da bu okula bağışladığı duyurulmaktadır.⁴⁴⁸

2.3.7.3. Mekteb-i Terakki (Yadigâr-ı Terakki)

Yirmi numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Mekteb-i Terakki 16 Şubat 1296 (28 Şubat 1881)tarihinde, okulun kuruluşunda ve yaşamasında en büyük etkiye sahip olan Kapancı ailesinin⁴⁴⁹ çoğunlukta yaşadığı Pinti Hasan Camisi mahallesinde ve erkek rüştiyesinin karşısında kurulmuştur.⁴⁵⁰ 1910 yılında okul idare heyetinin aldığı karara göre ise Mekteb-i Terakkinin resmi açılışı 15 Mart 1296 (27 Mart 1880) olarak kabul edilmiştir.⁴⁵¹ Mekteb-i Terakkinin açıldığı tarihte direktörü Şovalye Efendi'dir. Şovalye Efendi aynı zamanda okulun Fransızca muallimidir. Açıldığı dönemde Mekteb-i Terakkide

⁴⁴⁵ Cahit Yalçın Bilim, a.g.e.,s. 221.

⁴⁴⁶ Osman Ergin, a.g.e., c. 2, s. 392.

⁴⁴⁷ *Rumeli*, 24 Cemaziyelahir 1290/18 Ağustos 1873, NO: 26: 2'den aktaran Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 221.

⁴⁴⁸ *Rumeli*, 20 Rebiülahir 1290/16 Haziran 1873, No.17: 2'den aktaran Hüseyin Şimşek, a.g.e., s. 222.

⁴⁴⁹ Bu dönme gurubu ve Kapancı ailesi için bkz. Ahmet Almaz, *Selanik'ten Ne Çıkar?*, KaraKutu Yayınları, İstanbul 2009, s. 274; Marc David Baer, a.g.e., s. 74.

⁴⁵⁰ *1325 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 493.

⁴⁵¹ Alkan, okulun kuruluş tarihi olarak, okulun ilk encümen heyetine devredildiğini gösteren belgeyi esas alarak 2 Ağustos 1877 tarihini önermiştir. Burada devri söz konusu olan okul hakkında kesin bir bilgi yoktur. Alkan; Şemsi Efendi Okulu olduğunu, Sandalci ise bu okul olmadığını ileri sürmektedir. Hüseyin Şimşek de Selanik'teyayımlanan *Çocuklara Rehber* dergisindeki Derviş Efendi'nin Terakki Mektebi'nin otuz yıllık hocası olduğu bilgisinden hareket etmiştir. Tahmini olmakla birlikte Şimşek, Derviş Efendi'nin Şemsi Efendi'den ayrılarak bir okul açtığı ve bu okulun da 1878-79 yıllarında Terakki Mektebine dönüştüğünü ileri sürmüştür. (Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 54-58; Hüseyin Şimşek, ag.e., s. 220.).

5 sınıf, 200 talebe vardır. Bu talebelere Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızcanın yanında fen, tarih, ilm-i hesap ve riyâzîye dersleri verilmektedir.⁴⁵²

Mekteb-i Terakkinin adı önce 27 Mart 1880 tarihinde, yenilenen encümen heyeti tarafından “Terakki Mektebi”⁴⁵³, daha sonra da II. Abdülhamit’in tahta çıkışının 25. yıldönümü (1900) şerefine “Yadigâr-ı Terakki” olmuştur.⁴⁵⁴ II. Meşrutiyetin ilanına kadar da bu isim kullanılmıştır.⁴⁵⁵ 1900 yılından itibaren de Yadigâr-ı Terakkide büyük değişme ve ilerlemeler olmuştur. Bir kere Terakki Mektebinin her şubesi için ayrı bir bina açılmıştır. Yalılar kız şubesi ve yatılı kısmı açılması, önce Feyziye ile beraber sonra da müstakil olarak Ticaret Mektebi açılması, öğretmen sayısının artması ve programların tekrar düzenlenmesi hep 1900 yılından sonra gerçekleştirilmiştir.⁴⁵⁶

1907 yılına gelindiğinde okulun başkanı Reji Fabrikası Direktörü Veliyyiddin Efendi’dir. Bu tarihte Mekteb-i Terakkinin zükür (erkek) kısmında biri ihtiyat, dördü ibtidai, üçü rüştiye, ikisi idadi olmak üzere 10 sınıf; İnas kısmında ise ibtidai ve rüştiye olmak üzere 7 sınıf bulunmaktadır. Bunlara ek olarak inas kısmında yedi yaşından küçük hem erkek hem kız çocukları için bir valide sınıfı (anaokulu) bulunmaktadır.⁴⁵⁷

Şubeler	Ücretli Müslim	Ücretsiz Müslim	Ücretli Gayri Müslim	Ücretsiz Gayr-i Müslim
Nehâri	218	42	12	4
Leyfî	21		3	
Yalılar	58		2	
İnâs Kısmı	212	48	6	1

Tablo 2.21.1325 (1907) senesine ait Selanik Vilayeti Salnamesi’ne göre Mekteb-i Terakki öğrenci sayıları.

Erkek çocuklarının devam ettiği şubelerde gündüzlü ve idadi eğitimine eşit bir program yanında ulûm-ı nazariye, tatbikiye-i ticariye derslerine, öğrencilerin başka bir yerde bu konuda eğitim almalarını gerektirmeyecek derecede ehemmiyet verilmektedir. Ayrıca Fransızcanın yanında Almanca da iyi derecede öğretilmektedir. Kızların devam

⁴⁵²1299 Sene-i Hicriyesine ..., s. 83-84.

⁴⁵³ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 89.

⁴⁵⁴1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 494.

⁴⁵⁵ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 72.

⁴⁵⁶A.g.e.,ss. 72-74.

⁴⁵⁷1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 493.

ettiği şubelerde ise ek olarak ev idaresi, kadınların vazifeleri, biçki ve el işleri dersleri verilmektedir.⁴⁵⁸

Mekteb-i Terakki tarih-i te'sîsinden beri ciddiyetini tamamen muhafaza ederek Dersa'âdet mekâtib-i âliyesine muktedir talebe ve şehrimiz müessesât-ı ticâriye ve mâliyesine ve Şimendifer idârelerine elverişli me'mûr yetiştirmiş olmakla mebâhidir. Programlarda tecârib-i mütemâdiye üzerine ıslâhât-ı lâzıme icrâ edilerek maksad-ı tedris bir derece daha teâlî ettirilmiş ve terbiye ve hüsn-i ahlak ciheti de sûret-i mahsûsede nazar-ı dikkate alınmıştır.⁴⁵⁹

II. Meşrutiyetin ilanı zamanında ise Terakki Mektebi üç mükemmel binaya sahiptir ve okul artık Terakki Ticaret Mektebi (Ecole de Commerce Térekki) olarak anılmaktadır. Okulda dört sene ibtidai, üç rüştiye, iki senede idadi ve ticarî kısım olmak üzere dokuz sene eğitim verilmektedir. Bu tarihten itibaren okulun programlarında da değişim ve gelişim gözlenmektedir. Okul on buçuk ay açıktır ve sadece bir buçuk ay yaz tatili yapılmaktadır. Ayrıca okula devam eden öğrenciler üç kategoriye ayrılmıştır: Leylî, neharî ve nısf-ı dahilî. Yatılı ve gündüzlü öğrencilerin yanında, üç saatlik gece müzakerelerine katılacak öğrenciler de ayrıca değerlendirilmiştir. Mektebin kızlar şubelerinde ise yedi senelik bir eğitim sürdürülmektedir.⁴⁶⁰

Balkan Savaşı ve 1. Dünya Savaşı döneminde bütün çabalara rağmen eğitim kesintilere uğrayarak devam edebilmiştir. Selanik'in Yunanlar tarafından teslim alınmasından sonra Terakki Mektebinin iki binasına el konulmuştur. Sadece Yalılar İnas Mektebinde eğitim 1920 yılına kadar devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşıyla birlikte eğitime devam etmek daha da zorlaşmıştır. Nihayetinde Terakkinin son şubesi de kapanmadan bir yıl önce İstanbul'da Şişli Lisân Mektebi adıyla bir okul açılmıştır. 1920 yılından sonra ise Terakki Okulları İstanbul'da faaliyetlerine devam etmiştir ve halen etmektedir.⁴⁶¹

Emine Semiye, 1896 ve 1900 yılında Terakki İnas Mektebinden övgüyle söz etmiştir. Sınavlarda mümeyyiz olarak görev yapan E. Semiye, beşinci ve altıncı sınıflar

⁴⁵⁸1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 493.

⁴⁵⁹1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 493-94.

⁴⁶⁰ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 101-102.

⁴⁶¹ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 109-114.

için Arapça, Farsça ve kitabet dersini veren Derviş Efendi'den; yine altıncı sınıfta tarih, ev idaresi ve diğer sınıflarda da çeşitli dersleri bulunan Ülfet Hanım'dan; Üçüncü ve dördüncü sınıfların bütün derslerinin hakkından gelen Rahiye Hanım'dan; birinci ve ikinci senenin derslerini veren Ülfet Hanım'dan ve Fransızca derslerini mükemmel derecede öğreten müdüre hanım Matmazel Trigon'dan ve onun öğrencilere resmi sevdiren kardeşi Matmazel Trigon'dan isimleriyle bahsetmiş ve bu isimlerle birlikte mektep muallimlerinden övgüyle söz etmiştir. Mezun olan sekiz öğrenciden de on iki yaşındaki ve verdiği cevaplarla herkesi şaşırtan Atiye Hanım'dan bahsetmiştir.⁴⁶²

Selanik matbuatına ait *Gonca-i Edep*'in (1883-84) yazar kadrosunda Terakki Mektebi hocaları ve öğrencileri de görülmektedir. Muallim Cûdî Efendi⁴⁶³, Edhem İsmail Efendi⁴⁶⁴, muallim muavinlerinden Hüsnü ve Fuat Efendiler⁴⁶⁵ yanında dördüncü sene öğrencilerinden Halil Muhlis Efendi⁴⁶⁶ ve okulun mezunlarından Hasan Pertev Efendi⁴⁶⁷ de mütercim olarak sayfalarda yerini almıştır.

Ayrıca İ. Arda Odabaşı'nın tahminine göre Rasim Haşmet Bey de Terakki Mektebi'nde hocalık yapmıştır. Odabaşı, bu savına delil olarak Benaroya'nın hatıralarında Rasim Haşmet Bey'in Sosyalist İşçi Federasyonu içerisindeki varlığını anlatırken ondan "bir Türk öğretmen" olarak bahsetmesini ve o dönemde Rasim Haşmet'in *Bahçe* dergisindeki bazı yazılarında "Hâce Rasim" imzasını kullanmasını göstermiştir. Rasim

⁴⁶² Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü: Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, ss. 187-188.

⁴⁶³ Mekteb-i Terakki Muallim-i Ali Cûdî Efendi Hazretleri Tarafından İhda Buyurulmuştur, Nazire-i Fuzûlî, *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 165-166. (Cûdî'nin derginin başka sayılarında da yazıları bulunmaktadır.)

⁴⁶⁴ Mekteb-i Terakki Muallimlerinden Edhem İsmail, "Bir Validenin Figânı", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 166-167. Edhem İsmail'in derginin başka sayılarında da yazıları bulunmaktadır.)

⁴⁶⁵ Mekteb-i Terakki Muavinlerinden Hüsnü ve Fuad Efendiler Tarafından Gönderilmiştir, "Medfun-ı Hâk Bir Âşık-ı Namurad ile Âşık-ı Hasretkeşin Hasbihal-i Teessür-İştimaleri", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 75-76.

⁴⁶⁶ Mekteb-i Terakki Dördüncü Sene Şakirdanından Halil Muhlis Efendi'nindir, "Bir Yetimin Tabiatından Şikayeti", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 131-132.

⁴⁶⁷ Mekteb-i Terakki'den Muhrec Hasan Pertev Efendi Tarafından Gönderilmiştir, "Mevt", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 98-99.

Haşmet hoca olmasına hocadır ancak hangi kurumda hoca olduğu belli değildir. Odabaşı, onun muhtemelen mezun olduğu Terakki okulunda hocalık yaptığını ileri sürmüştür.⁴⁶⁸

1882 yılında Terakki Mektebi öğrencilerinin dönemin süreli yayınlarında yazıları görülmektedir. *Mezraa-i Maârif* adlı dergide okulun dördüncü sınıf öğrencilerinden Abdi Tefvik Efendi'nin yazıları yayımlanmıştır. Ayrıca yine Terakki Okullarında bir yenilik de "Valide Sınıfı" adı altında ana sınıflarının açılmasıdır.⁴⁶⁹ Dönem basınında Terakki Okulu öğrencilerinin *Mütalaa* ve *Çocuklara Rehber* adlı dergilerde de yazıları mevcuttur.

Terakki Okullarında yabancı dil olarak Fransızcaya verilen önem yanında ticaret derslerine de önem verilmiştir.

Terakki Mektebi'nden mezun olanlar bir yandan, o dönemde neredeyse yalnızca İstanbul'da bulunan yüksek öğretim kurumlarına devam edebilmekte, diğer yandan da Selanik'teki ticarî ve malî kuruluşlarda çalışabilmekte ve Selanik'te etkinlik gösteren başlıca şirketlerden biri olan "Şimendifer Kumpanyası"na da memur olabilmektedirler.⁴⁷⁰

Terakki Okullarında öğretilen Fransızcaya ek olarak 1902 yılında ticaret sınıflarının müfredatına Almanca dersi de eklenmiştir.⁴⁷¹ Bunun dışında dönem itibariyle dikkati çeken "nısf-ı dâhilî" ve "gece müzâkeresi" gibi eğitim uygulamaları da vardır. Nısf-ı dâhilî denen uygulama öğrencinin gece müzakeresine kadar okulda kalması ve yatıya eve gitmesidir. Gece müzakeresi ise öğretmen nezaretinde ertesi günkü ödevlerin yapılması için ayrılmış etüt uygulamasıdır. Bu uygulamaların her biri de ayrı ücrete tabiidir.⁴⁷² Bunlara ek olarak komisyon kararlarına göre kızlar kısmında şarkı ve dans için alınacak müzik aleti de Terakki okullarında dönem itibariyle verilen modern eğitimi göstermesi açısından önemlidir.⁴⁷³

Terakki Mektepleri Encümeninde alınan kararlardan anlaşıldığı üzere encümenin öğretmenler ve öğrenciler üzerinde denetimleri üst düzeydedir. Bu kararlardan bazıları şunlardır: yetersizliği tespit edilen öğretmenlerin veya idarecilerin uzaklaştırılması,

⁴⁶⁸ İ. Arda Odabaşı, *Osmanlı'da Sosyalizm Türkçülük ve İttihatçılık – Rasim Haşmet Bey*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, ss. 64-65.

⁴⁶⁹ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss.62-63.

⁴⁷⁰ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 68.

⁴⁷¹ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 79.

⁴⁷² Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 80.

⁴⁷³ A.g.e., s. 84.

öğretmenlerden aylık raporlar istenmesi, encümen heyeti üyelerinin denetimleri, okuldaki sorunların çabucak halledilebilmesi için öğretmenlerden kurulan komisyonlar, öğrenci ve öğretmenlerin devam çizelgeleri...⁴⁷⁴ Bunun yanında Terakki Okulları encümeninin okullarında disipline büyük önem verdikleri, *Zaman* gazetesinin 1908 yılına ait bir nüshasındaki bir haberden anlaşılmaktadır. Bu habere göre mektep talebelerinden bir kaç bir eğitmenle sorun yaşamıştır ve bu eğitmenin okuldan atılması için başvuru yapmışlardır. Mektep yönetimi eğitmeni haklı görmüştür. Bunun üzerine 13 talebe okulu terk etmiş ve “eğitmen okulu terk etmedikçe okula dönmeyeceklerini” ifade eden bir yazıyı *Asır* gazetesinde yayımlatmışlardır. Daha sonra talebelerin okula dönmesiyle sonuçlanan olayın detayı *Zaman* gazetesinde yer almamaktadır. Çünkü bu haber *Zaman* gazetesinde *Asır* gazetesini eleştirmek amacıyla yer almıştır. *Zaman* gazetesi *Asır* gazetesini öğrencilerin olumsuz davranışını desteklemekle suçlamaktadır.⁴⁷⁵ Yine başka bir *Zaman* gazetesi haberi de Yedigâr-ı Terakkiden davranışları nedeniyle atılan ve bu vesileyle İttihat ve Terakki Leylî ve Ticaret mektebine müracaat eden ancak yine aynı sebepten bu okula da kabul edilmeyen öğrencilerden bahsedilmiştir.⁴⁷⁶ Buradan da anlaşıldığı üzere Terakki okulları ücretli olmasına rağmen disiplinden ve eğitim anlayışlarından ödün vermeyen bir anlayışla yönetilmektedir. Öğrencinin vereceği para yerine disiplin ve eğitim tercih edilmiştir.

1905 yılında encümende alınan kararlar ışığında okulda dikkati çeken yeniliklerden ilki Fransızca dersinin ilköğretim birinci sınıfa kadar düşürülmesidir. Ayrıca valide sınıflarında ise 1906 yılından itibaren pedagojik açıdan dikkati çeken bir uygulama getirilmiştir. Bütün guruplarda sadece oyun dersi için bir bayan hoca görevlendirilmiştir.⁴⁷⁷ Gelecek yıllar içinde de mesela 1907 yılında okula bir jimnastik hocası alınmıştır. Ayrıca okul öğretmenleri ve öğrencilerinin sağlıkları için Doktor Ziya Efendi ile ilaçlar için ise Eczacı Ethem Efendi ile anlaşma yapılmıştır.⁴⁷⁸

1897 tarihinde Terakki Okullarının müdürlüğüne Mekteb-i Mülkiye mezunu olan Ahmed Besim Efendi getirilmiştir. Besim Bey’in kısa müdürlüğü döneminde Mekteb-i Terakki atılıma geçmiştir. Bundan sonraki dönemler Mekteb-i Terakki’nin en başarılı dönemleridir. Besim Bey’in döneminde yapılan en önemli değişiklik ders programlarının

⁴⁷⁴ A.g.e., s. 85.

⁴⁷⁵İmzasız, “Bu da Hürriyet!”, *Zaman*, Numara 12 (17 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁴⁷⁶İmzasız, “Şayân-ı Takdir İcraât”, *Zaman*, Numara 18 (23 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁴⁷⁷ Mehmet Ö. Alkan, n.a.g.e., s. 85.

⁴⁷⁸ A.g.e., s. 86.

içine “hitabet” dersinin konulmasıdır. Bu ders, öğrencilerin kalabalıklar karşısında rahat hareket edebilme ve konuşabilmelerini sağlamak amacıyla müfredata konulmuştur. Bunun yanında hitabet dersini de destekleyen “Umûmî Divan” adı altında bir uygulama da yapılmıştır. Bu uygulamada idareden bir öğrenci çağırılmış ve bu öğrenciye bir takım sorular verilmiştir. Öğrenci bu sorular için hazırladığı cevapları yine kalabalık önünde yanıtlamalı ve kendi cevabını savunabilmelidir. Bu uygulamanın sonunda da okul müdürü konuyla ilgili olarak öğrencilere ahlak dersi vererek etkinliği sona erdirmiştir. Bu uygulamada da hitabet dersinde olduğu gibi kalabalıklar karşısında soğukkanlılıkla konuşabilme becerisi yanında ortaya atılan düşünceleri savunabilme yeteneği de kazandırılmak istenmektedir.⁴⁷⁹

II. Meşrutiyet’e gelindiğinde Terakki Mekteplerinin adı Terakki Ticaret Mektebi (Ecole de Commerce Térekki)dir. Bu dönemde Terakki Okulları üç modern binaya sahiptir ve geçen yıllar içerisinde de eğitim kalitesi artarak devam etmiştir.⁴⁸⁰ 1910 yılında bir kimya laboratuvarı okul bünyesinde hizmete geçmiştir. Laboratuar masraflarının bir kısmı merhum keresteci Abdulhak Ağa’nın validesi tarafından karşılanmıştır.⁴⁸¹

2.3.7.4. Mekteb-i Osmanî

1299/1882 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi’ne göre Selanik’in merkezinde Mekteb-i Osmânî namıyla bir özel okul bulunmaktadır.

“Encümen-i mahsûsî taht-ı nezâretinde olarak Türkî ve Arabî ve Farisî ve Fransız lisânları üzerine fûnûn-ı müteaddideden sarf ve nahv ve hesâb ve coğrafya ve hendese tedris edilmektedir.”⁴⁸²

Mekteb-i Osmânî Selanik’te kurulan ikinci özel okuldur. Müdürü Hakkı Efendi olan okulda 6 sınıfta eğitim gören 230 talebe vardır.⁴⁸³ Osman Ergin’in Selanikli Avukat Abdurrahman Adil Eren’den aktardığına göre bu mektebin müdürü Hakkı Bey, Selanik’te yeni usul eğitimi başlatan ve daha sonra Şemsi Efendi mektebinin kuruluşuna katılan İsmail Hakkı Bey’dir. Yine Abdurrahman Adil Bey’in aktardığına göre İsmail Hakkı Efendi, Şemsi Efendi’den ayrılarak Trabzonlu Rıza Bey’le birleşmiş ve bir mektep

⁴⁷⁹ A.g.e., ss. 69-70.

⁴⁸⁰ A.g.e., ss. 101-102.

⁴⁸¹ A.g.e., s. 107.

⁴⁸² *1299 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 83.

⁴⁸³ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 39.

açmıştır. Abdurrahman Adil Eren bu mektebin adını vermemektedir ancak bu mektep kuvvetle muhtemel Mekteb-i Osmanî'dir. Halil Rıfat Paşa'nın valiliği sırasında açılan bu mektep, Şemsi Efendi Mektebi'nin karşısındadır. İsmail Hakkı Bey, talebeye Fransızca öğretebilmek için bu mektepte Türkçe konuşmayı yasaklamıştır.⁴⁸⁴

1883 yılına gelindiğinde ise Müdürü Sadi Efendi⁴⁸⁵, okulun Komisyon Başkanı İbrahim Bey'dir. 1886 (1303) yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne baktığımızda bu özel okul hakkında bir bilgiye rastlamıyoruz. Okulun müdürü Muallim Sadi Efendi aynı zamanda *Gonca-i Edep*'in (1883-84) de kurucusu, imtiyaz sahibi ve yazarıdır.⁴⁸⁶ Ayrıca yine bu mektebin muallim-i evveli İsmail Hakkı Efendi⁴⁸⁷, Fransızca muallim muavini Edhem Efendi⁴⁸⁸, Fransızca Fahri Muallimi Cemal Bey⁴⁸⁹ derginin yazarları arasındadır. Hocaların dışında dergide yazıları yayımlanan öğrenciler de vardır. Bunlar dördüncü sene öğrencilerinden Süleyman Efendi⁴⁹⁰, beşinci sene öğrencilerinden Süleyman Fahri Efendi⁴⁹¹ ve aynı okul öğrencilerinden Sermet Bey'dir.

Bunun dışında *Mezra-i Maarif* dergisi de Mekteb-i Osmanî'ye bedava gelmektedir. Dergiye mektebin müdürü Sadi Efendi başta olmak üzere öğrenciler de yazı göndermektedir.⁴⁹²

⁴⁸⁴ Osman Ergin, a.g.e., C. 2, s. 392.

⁴⁸⁵ Sadi Efendi'nin müdür olduğunu *Mezra-i Maarif* dergisine gönderdiği bir gazelden anlıyoruz. Dergi, onu "Mekteb-i Osmanî müdürü" olarak tanıtmaktadır. Bkz. Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi'nin İhda Eyledikleri Şirin-eda Bir Gazel, "Başlıksız", *Mezra-i Maarif*, 4. Sayı (15 Cemaziyelevvel 1300/24 Mart 1883), Selanik, s. 63.

⁴⁸⁶ Şeyda Aysun Oğuz, Sevengül Korkmaz, a.g.e., s. 24.

⁴⁸⁷ Mekteb-i Osmanî Muallim-i Evveli Hakkı Efendi Tarafından Gönderilmiştir, İsimli, *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevengül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, s. 97. (İsmail Hakkı'nın bu yazı dışında da derginin başka sayılarında da yazıları bulunmaktadır.)

⁴⁸⁸ Mekteb-i Osmanî Fransızca Muallimi Muavinlerinden Edhem Efendi Tarafından Gönderilmiştir, "İnci İstihali", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevengül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 107-108. (Edhem Efendi'nin bu yazı dışında derginin başka sayılarında da yazıları bulunmaktadır. Bir sonraki yazısında da onu Selanik Mekteb-i Rüştiyesi Fransızca Muallimi olarak görmekteyiz. Bkz. s. 170)

⁴⁸⁹ Selanik Naibi Faziletli Ramiz Efendi Hazretlerinin Mahdum-ı Necâbet-Mevsûmları ve Mekteb-i Osmanî Fransızca Fahri Muavini Cemal Beyefendi'nindir, "Kristof Kolomb", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevengül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 167-168.

⁴⁹⁰ Selanik Mekteb-i Osmanî Dördüncü Sene Şakirdanından Süleyman Efendi Tarafından Gönderilmiştir, "Mektep", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevengül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 147-148.

⁴⁹¹ Mekteb-i Osmanî Beşinci Sene Şakirdanından Süleyman Fahri Efendi'nin Fransızcadan Tercümesidir, "İki Komşu yahut Muayyen-i Hakiki", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Haz. : Şeyda Aysun Oğuz, Sevengül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, ss. 180-181.

⁴⁹² Öğrenci dergiye, okullarına gönderilen bedava yayın için teşekkür etmektedir. Bkz. Mekteb-i Osmanî Üçüncü Sene Şakirdanından Abdülbaki, "Bir Varaka", *Mezra-i Maarif*, Numara 3 (5 Cemaziyelevvel 1300/14 Mart 1883), Selanik, ss. 46-47.

2.3.7.5. Feyz-i Sıbyan (Feyziye)

Feyz-i Sıbyan Mektebi, 1 Kanunuevvel 1301 (13 Aralık 1885) tarihinde⁴⁹³ ibtidai seviyede kurulmuş 1900 yılında Feyziye ismini almış ve Selanik'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıktığı dönemde bile eğitime devam etmiş daha sonra da İstanbul'a taşınmıştır.⁴⁹⁴ Avdetîlerin Karakaş gurubu⁴⁹⁵ tarafından açılan ve desteklenen okulun ilk binası Kâtip Müslihiddin Mahallesi'ndeki eski bir Kur'ân okuludur.⁴⁹⁶ İkinci okul binası ise Hacı İsmail Mahallesi'nde açılmıştır. Bu iki mahallede de Karakaşlar yoğun olarak yaşamaktadır. Feyz-i Sıbyan Mektebi de tıpkı Terakki Mektebi gibi hükümet konağının yakınına konumlanmıştır.⁴⁹⁷ Okul, Abduşoğlu Osman Efendi⁴⁹⁸ ve Topçuoğlu Osman Ağa tarafından kurulmuştur.⁴⁹⁹ İlk kuruluşunda 50 öğrenci ile dört sınıflık bir bina olarak düşünülen Feyziye'nin müdürlüğüne İsmail Edip [Topçimen] Bey atanmıştır. İsmail Edip Bey aynı zamanda okulda coğrafya, tarih ve Türkçe dersleri de verecektir. Hafız Mustafa Efendi Kur'ân-ı Kerîm, Kemal Bey de Fransızca öğretecektir. Sonraları okul bünyesinde *Çocuk Bahçesi* adlı dergiyi de çıkaran Necip Necati [Özeren] Bey'in ise Lisan-ı Osmani, kıraat (okuma) ve tarih dersleri vermesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁰ Ayrıca Feyz-i Sıbyan'ın kuruluşunda Avdetî cemaatinin Kapancı gurubuna mensup üyesi ve Atatürk'ün öğretmeni Şemsi Efendi'nin de katkıları olduğu söylenmektedir. Çünkü Şemsi Efendi'nin en büyük isteği Avdetî cemaatinin bu iki gurubunu (Karakaş ve Kapancı) birleştirmektir. Bu nedenle de sürekli bu yolda faaliyette bulunmuştur ki bunlardan biri de bu okula verdiği destektir.⁵⁰¹ Bu birleştirme çabaları Kapancıların Şemsi Efendi'yi dışlamalarına sebep

⁴⁹³ Mert Sandalcı, *Feyz-i Sıbyandan ...*, s. 43. Okulun kuruluş tarihi hakkında Mustafa E. Elöve de 14 Aralık 1885 ve 1 Aralık 1885 tarihlerini vermiştir. Görüldüğü üzere okulun Aralık 1885'te açıldığı kesindir. (Mustafa E. Elöve, *Bir Demet Işık (Feyziye'nin Yükselişi)*, Feyziye Mektepleri Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1991, s. 62.)

⁴⁹⁴ Mert Sandalcı, *Feyz-i Sıbyandan ...*, s. 66 ve 110.

⁴⁹⁵ Karakaşlar gurubu için bkz. Ahmet Almaz, *Selanik'ten Ne Çıkar?*, KaraKutu Yayınları, İstanbul 2009, s. 264.

⁴⁹⁶ Okulun bir yüzü de Selanik'in modern ve meşhur caddesi Sabri Paşa Caddesi'ne bakmaktadır. Bu da okulun Selanik'te önemli bir noktada konumlandığını göstermektedir. Feyz-i Sıbyan, Hafız Mustafa Efendi tarafından yürütülen Kur'ân okulunda açılmıştır. (Mustafa E. Elöve, a.g.e., s. 58)

⁴⁹⁷ Marc David Baer, a.g.e., s. 75.

⁴⁹⁸ Muallim Ahmet Rakım ve Muallim İsmail Edip Efendi'nin babasıdır. Abduşoğlu Osman Efendi yeni kurulmakta olan okulun encümen heyetine alınmayı beklemektedir fakat encümene alınmayınca bir hayal kırıklığı yaşamış ve bunu onur meselesi yapmıştır. Bu nedenle de oğullarından Muallim Rakım Efendi'yi de teşvik etmek için Sarıka denilen mahallede birkaç sınıflı bir özel okul açmıştır. Bu ayrılık üç yıl sürmüştür ancak daha sonra hatırlı kişilerin araya girmesiyle bu okul tekrar Feyz-i Sıbyan'la birleşmiştir. Bu okulun adı açıklanmamıştır. (Mustafa E. Elöve, a.g.e., ss. 61-62.)

⁴⁹⁹ Mustafa E. Elöve, a.g.e., s. 58.

⁵⁰⁰ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 42-43.

⁵⁰¹ Ilgaz Zorlu, a.g.e., s. 20.

olurken Karakaşların da sahiplenmesini sağlamış ve bu sahiplenmeden sonradır ki Şemsi Efendi de Feyz-i Sıbyanda ders vermeye başlamıştır.⁵⁰²

Başlangıçta okulda 4 sınıf ve 50 öğrenci varken⁵⁰³ kuruluşundan kısa bir zaman sonra rüştiye seviyesinde ve idadi seviyede eğitime başlayan Feyz-i Sıbyan mektebinde, iki ihtiyat (ana okulu), dört ibtidai, dördü rüştiye ve bir de idadi olmak üzere 10 sene eğitim verilmiştir. İhtiyat sınıflarında Avrupa’da uygulanan metotlar uygulanmıştır. Bu sınıflarda öğrenciler Türkçe ile birlikte Fransızca da öğrenmeye başlamış ve dersleri uygulamalı olarak işlemişlerdir. Feyz-i Sıbyan bünyesinde, 1306 yılında biri ihtiyat, dördü ibtidai ve üçü rüştiye olmak üzere tamamı sekiz sınıf olan bir kız mektebi de açılmıştır.⁵⁰⁴

“Zükür kısmının rüşdî programı o sûretle mürettibdir ki me’zûn olanlar Mülkiye İdâdîsinin yedinci sınıfına duhûl ve ma’lûmât-ı mukteziye-i ticâriyeyi de edinmiş olacaklarından ticâret mesleğindedir sülûk edebilirler. Ahiren mektebin idâdiye tahviline ve şehâdetnâmelerinin mekâtib-i idâdiye-i resmiyye şehâdetnâmeleri gibi mekâtib-i âliyye müsâbakat-ı imtihânlarına kabul edilmesine müsâde olunması husûsu makâm-ı celîl-i vilâyetten ma’ârif-i umûmiye nezâret-i celîlesine iş’âr buyrulmuştur.”⁵⁰⁵

Feyz-i Sıbyan Selanik’te kendi emsalinde olan diğer mekteplerle hatta azınlık okullarıyla boy ölçüşebilecek bir seviyededir. Sekiz senelik bu öğretim adeta idadi seviyededir. Bu okuldan mezun olmuş bazı öğrencilerin idadi giriş sınavlarını kazandıktan ve birinci sene sınavlarını verdikten sonra bir üst sınıfa devam etmişlerdir. Feyz-i Sıbyan ilk mezunlarını 1890 yılında vermiştir.

1890- Süleyman Kâni İrtem (Mülkiye mezunu, yazar, fikir adamı, Ohri kaymakamı, Beyoğlu Mutasarrıfı, daha sonra Ankara Valisi), Mehmed Cavid (Mülkiye Mezunu, Okul Müdürü daha sonra Maliye Bakanı), Macid ve Tevhidi Karakaş (Karakaş Mağazası Sahib, tacir kardeşler), Halil Vehbi, Akif Fevzi. 1891- Halit Aliço Efendi (Mühendis), Nevres Efendi (Mühendis), Nadir Somer Efendi (Mühendis), Avni Resmi Atam Efendi (Mühendis), Zeki Efendi (Mühendis), Rafet Efendi (Tacir), Ali Kazım Balcı

⁵⁰² Ilgaz Zorlu, a.g.e., s. 116.

⁵⁰³ Mustafa E. Elöve, a.g.e., s. 63.

⁵⁰⁴ 1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 485.

⁵⁰⁵ 1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 485.

(Tacir), Besim Cezzar Efendi (Tacir). 1892- Rıfat Atay (Diş Tabibi), M. Rüştü Karakaş (Tacir), Ziya Balcı (Tacir), Hüsni Cezzar Efendi (Tacir)⁵⁰⁶

Erkeklerin devam ettiği şubelerde 430 ve kız şubelerinde ise 270 öğrenci eğitim görmektedir. Okula devam eden öğrencilerin çoğunluğu Müslüman cemaatine mensuptur. Ayrıca toplam öğrencilerin yüzde yirmisi ücretsiz olarak okulda okumaktadır ve öğrencilerin her türlü eğitim masrafları da yine okul idare heyeti tarafından karşılanmaktadır. Ücretsiz öğrencilerin çokluğu okul ve masrafların çok olması okul idare heyetini zaman zaman sıkıntılara düşürmüştür. Bu nedenle ücretsiz öğrenci sayısı bazı seneler toplam öğrenci sayısının yüzde onuna kadar düşmüştür. Kuruluşundan 1907 yılına kadar ibtidaiden 186, rüştiyeden 53 olmak üzere toplam 239 talebe diploma almıştır. Kız mekteplerinden ise 77 talebe diploma almıştır. Mezun olan bu öğrencilerin bir kısmı ticaretle meşgul olmuşlar, bunlardan daha fazlası eğitimini bir üst derece okullara taşımışlardır.⁵⁰⁷

Şubeler	Ücretli Müslim	Ücretsiz Müslim	Ücretli Gayri Müslim	Ücretsiz Gayri- Müslim
Nehâri	293	85	5	5
İnâs Kısmı	240	20		

Tablo 2.22.1325 (1907) senesine ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Feyz-i Sibyan Mektebi öğrenci sayıları.

Mümeyyiz olarak kız mekteplerinin sınavlarında görevli olan Emine Semiye Hanım, 1896 yılındaki gözlemlerinde, okulun dört sınıftan oluştuğunu ve oldukça yetenekli bir hanım olan Madam Klotil tarafından yönetildiğini söylemiştir. Bunun yanında kavâid-i Osmaniye ve inşâ derslerini veren Osman Efendi adında bir öğretmenden ismiyle bahsetmiştir. 1900 yılı sınavlarındaki dikkatlerinde ise son sınıfların coğrafya dersine giren Nüzhet Hanım'dan ve nakış ustası Atiye Hanım'dan övgüyle söz etmiştir. Ayrıca okulun öğrencilerinin de oldukça başarılı oldukları vurgulamıştır.⁵⁰⁸

Emine Semiye Hanım, 1900 yılında Selanik İnâs Rüştiyesi'nin on beş gün süren sınavlarında mümeyyiz olarak bulunmuş ve sınavlarla ilgili izlenimlerini aktarmıştır. Öğrencilerin genel başarısının iyi olduğunu ve hemen hemen herkesin tam not aldığını

⁵⁰⁶ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 62. Aynı isimler Elöve'de de yer almaktadır. Bkz. Mustafa E. Elöve, a.g.e., s. 63.

⁵⁰⁷1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 485-86.

⁵⁰⁸ Şefika Kurnaz, a.g.e., ss. 188-189.

bildirmiştir. Diploma alacak öğrencilerden dördünün de birbirine çok yakın notlar aldığını söylemiştir. Üçüncü sınıfların başarısını da ayrıca vurgulamıştır. Bu başarının da yine bu okuldan mezun olan Bahriye Hanım'dan kaynaklandığını öne sürmüştür. Bahriye Hanım'ın öğrencilerinden özellikle Pakize Hanım'ın çok zeki olduğunu onu betimleyerek anlatmıştır. Bunun yanında öğrencilerin el işlerinde oldukça maharetli olduklarını, bunun da okulun yirmi sekiz yıllık nakış ustası Anete Hanım'dan kaynaklandığını söylemiştir.⁵⁰⁹

1883-84 yılları arasında yayın hayatında olan *Gonca-i Edep* dergisinde, Selanik İnas Rüştüyesinden ayrılan Rukiye Hanım'ı mütercim olarak görmekteyiz.⁵¹⁰

Feyz-i Sıbyan'da o günkü anlamda düşünülecek olursa modern bir eğitim verilmektedir. Dine dayanan ve ezber gerektiren dersler yanında hayat bilgisi, fen bilgisi, coğrafya, Türkçe imla gibi dersler de verilmektedir. Feyziye'nin programında en dikkati çeken husus ise 1895'e kadar üçüncü sınıfta başlatılan Fransızca derslerinin 1896'dan itibaren birinci sınıfa kadar indirilmesidir.

Feyz-i Sıbyân'ın ders programları o kadar özenle düzenlenmiştir ki neredeyse diğer okullarda idâdî (lise) düzeyinde eğitim görmüş olan öğrencilerle aynı olgunlukta mezunlar vermektedir. Feyz-i Sıbyan'dan mezun olan bazı öğrencilerin lise birinci sınıfı geçerek ikinci sınıftan başladıkları görülmüştür.⁵¹¹

Feyziye Mekteplerinin o dönem için gerçekleştirdikleri en dikkat çekici yeniliklerden biri ise kız mektebi bünyesinde açılan ve geliştirilerek devam ettirilen ana sınıfının açılmasıdır.⁵¹²

Feyz-i Sıbyân'ın ders programı, kuruluşundan sonraki 15 yıl içinde oldukça gelişmiştir. Klasik eğitim programları dışında, öğrencilerin hitabet ve düzgün konuşabilme yeteneklerini geliştirebilmeleri için Türkçe ve Osmanlıca dersleri özellikle uygulamalı olarak verilerek öğrencilerin toplum içinde rahatça konuşabilme, fikirlerini açıkça ve düzgün olarak anlatabilme

⁵⁰⁹ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 190.

⁵¹⁰ İnas Rüştüyesi Mektebi'nden Muhrec Rukiye Hanım Tarafından Tercüme Olunarak Gönderilmiştir, "Bir Validenin Çocuğuna Söylediği Neşidenin Nesren Tercümesidir", *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, (Hazırlayanlar: Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009, s. 81.

⁵¹¹ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 43.

⁵¹² Mert Sandalcı, a.g.e., s. 53.

becerisi kazanmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Fransızca eğitimi üzerinde önemle durulmuştur. Verilen önem o kadar fazladır ki okulun son iki sınıfındaki öğrencilerin teneffüs saatleri de dâhil kendi aralarında yalnızca Fransızca konuşmaları şart koşulmuştur.⁵¹³

Bunun yanında okulda her zaman ticaret derslerine önem verilmiştir ve ilerleyen yıllarda da bu özellik hiç eksilmemiş hep artmıştır.

1885 yılında kurulan Feyz-i Sıbyan mektebi ilk mezunlarını 1890 yılında vermeye başlamıştır. Bu öğrencilerin birçoğu eğitimlerini bir üst seviyede devam ettirmişlerdir.

Mektep yetiştirdiği talebeden mesleği ticârete sülûk edenlerden mâ'adâsı Mülkiye-i Şâhâneye, Hendese-i Mülkiyeye, Mülkiye-i Baytar Mektebine, Mekâtib-i İdâdiye vesaireye girmiş ve bunların ekseri alelâlî şehâdetnâme ahz ederek elyevm hidemât-ı saltanat-ı seniyyede bulduklarını görmekte mekteb müftahir bulunmuştur.⁵¹⁴

Görüldüğü üzere mektepte okuyan ve mezun olan öğrencilerin başarıları salnamelere yansımıştır. Fezziye Mekteplerinde gerçekleştirilen tevzî-i mükâfât törenleri (yıl sonu ödül töreni) de hem dönem basınında yer bulmuş hem de Selanik eşrafının tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Feyz-i Sıbyân'ın kuruluşunun 15. yıl dönümünde gerçekleştirilen ödül töreninde diploma alan üç başarılı öğrenci; Ali Sâlim, Medhî (pekiyi dereceyle) ve Ziyâ Efendi (iyi dereceyle)dir. Bunlardan özellikle Medhi Bey'i bu yıllarda ve bundan sonraki yıllarda Selanik süreli yayınlarında sık sık göreceğiz. Medhi Bey *Çocuk Bahçesi* dergisinin idari işler müdürü ve sonradan *Bahçe* dergisinin kurucularındandır. Ayrıca bu mükâfât törenlerinin vazgeçilmez ismi haline gelen Abdi Neşet Efendi de hem burada seslendirdiği metinlerle hem de ayrıca kaleme aldığı metinlerle süreli yayınlarda sık sık rastladığımız isimler arasındadır.⁵¹⁵

Okulun 1904 yılında düzenlediği mükâfât töreninde komisyon heyeti başkanı Mustafa Tevfik Efendi tarafından bir konuşma yapılmıştır. Bu konuşmanın satır aralarında Fezziye'de verilen modern eğitimin şifreleri vardır:

⁵¹³ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 56-57.

⁵¹⁴ *1318 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 338.

⁵¹⁵ Mert Sandalcı, a.g.e., ss. 63-65.

Bu yıl bu iki sınıfın açılmasından umulan yararın bir kat daha artırılması amacıyla, ders zamanında olduğu gibi teneffüs saatlerinde de kendileriyle ilgilenecek ve her derste bir eğlence, her teneffüste de bir ders verecek iki öğretmen görevlendirdik. Günde üç saat Fransızca üç saat Türkçe dersleri verilecek olan bu sınıflardan gelecek sene sonunda önemli ölçüde verim alacağımızı umuyoruz. Bu sene 300 kadar Fransızca kelime ezberlemiş ve bunları küçük cümleler içinde ezberlemiş olan bu çocuklar, uygulanan bu yeni yöntemle gelecek sene gerek Türkçede gerekse de Fransızcada bunun birkaç katı başarı gösterecekleri gibi, bu uygulama sayesinde nezaketleri ve ahlâklarının gelişmesi için daha iyi bir şekilde kontrol altında tutulacaklardır.⁵¹⁶

Mustafa Tevfik Efendi'nin konuşmasında Feyziye Mektebi'nin Batı eğitim sistemini ne ölçüde takip ettiğini de görüyoruz.

Bundan başka ilkokul birinci sınıftan orta mektep dördüncü sınıfa kadar her sınıfa bir 'sınıf öğretmeni' atadık. Paris'te toplanan 'İlk ve Ortaokul Öğretmenleri Kongresi'nde her sınıfın eğitim ile görevli öğretmenleri dışında bir de özel sınıf öğretmeni bulunmasının idare ve ahlâk açısından gerekli ve çok yararlı olacağı karara bağlanmıştır. Okulumuzun eğitime başladığı ilk yıldan buyana düşünülüp amaç edinilen bu görüşün hayata geçirilmesine karar verilmiştir.⁵¹⁷

Bunun dışında ikinci bir yabancı dil konusu da ele alınmıştır.

Şimdiye kadar Fransızca öğretimini daha mükemmel verebilmek için programlarımıza başka bir yabancı dil konulmasını uygun görmez iken bu kez Almancanın ilâvesinde bir sakınca görmediğimiz gibi gelecek yıl orta mektep dördüncü, üçüncü ve ikinci sınıflarında bu ticaret dilinin öğretilmesine ve bunu diğer sınıflara da yaymaya karar verdik.⁵¹⁸

Gerek bundan önce bahsettiğimiz diploma ve mükâfat törenlerine gerek *Zaman* gazetesinin 1908 yılına ait bir nüshasında yer alan Feyz-i Sıbyan mekteplerinin 24. yılı

⁵¹⁶ A.g.e., s. 77.

⁵¹⁷ A.g.e.,ss. 77-79.

⁵¹⁸ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 79.

etkinliklerine katılan isimler, okulun şehir için ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. 24. yılı etkinliklerine bir kere vali Daniş Bey, Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, Ticaret Odası Başkanı Mehmet Kapancı gibi resmi ve özel makamların en tepesindeki isimler katılmaktadır.⁵¹⁹

Feyz-i Sıbyan eğitim kadrosundan bahsedilecekse akla ilk gelen isim, Atatürk'ün öğretmeni olan ve Selanik'te özel ve modern eğitimin kurucusu sayılan ve devlet erkânı tarafından birçok kez ödüllendirilen Şemsi Efendi'dir. Selanik Vilâyeti Salnamelerine göre Şemsi Efendi, 1894-95 ve 1897-98 eğitim dönemlerinde Feyziye Mektebi'nin ortaokul kısmında (erkek) Akâid-i Diniye ve Ahlâk, Tatbikât-ı Arabiye derslerini vermiştir. Ayrıca Şemsi Efendi Feyziye'nin ilk kısım öğretmenliğini ve müdürlüğünü de yapmıştır.⁵²⁰

Çocuk Bahçesi ve sonra *Bahçe* dergilerinin kurucusu olan Necip Necati (Özeren) Bey okulun kuruluş yıllarında Lisân-ı Osmani, Kıraat ve tarih dersleri vermiştir.⁵²¹ Selanik Vilâyeti Salnâmelerine göre de Necip Necati Bey, 1908'e kadar neredeyse her dönem Feyziye'de Lisân-ı Osmani, Farsça, İnşa ve Tarih dersleri vermiştir.

2.3.7.6. Leylî ve Nehâri Ticâret Mektebi

15 Ağustos 1318 (1902) tarihinde, Yedigâr-ı Terakki mektebi müdürlüğü yapmakta olan İsmail Hakkı Efendi tarafından kurulmuş özel bir okuldur. Okulda Yedigâr-i Terakki programı ve düzeni uygulanmıştır.⁵²²

İsmail Hakkı Bey, neredeyse Terakki Okullarının kuruluşundan beri bu okulda yönetici ve muallimlik makamlarında çalışmış ve adeta ismi okulun adıyla özdeşleşmiştir. 1904 yılında okul heyetiyle yaşadığı bir anlaşmazlık sonucunda Terakki Mektebinden ayrılmış ve tamamen kendi kurduğu okulu bir heyetle yönetmeye başlamıştır. İsmail Hakkı'nın ünü okulun gelişimini hızlandırmıştır. İsmail Hakkı Bey'in ölümü üzerine de Ticaret Mektebi Heyeti, Yedigâr-ı Terakki bünyesine katılma kararı almıştır.⁵²³

Mektep ibtidaî, rüşî ve ticarî olmak üzere üç kısım ve sekiz sene olarak tertip edilmiştir. Okulun kuruluşunun ilk amacı, her şeyiyle ticarete vakıf olabilecek öğrenciler yetiştirmektir. Bunun yanında öğrencileri yüksek derecedeki eğitime hazırlamak, Osmanlı

⁵¹⁹ İmzasız, "Feyziye Mektebinin Sene-i Devriyesi", *Zaman*, Numara 40 (12 Aralık 1908), Selanik, s. 3.

⁵²⁰ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 38.

⁵²¹ Mert Sandalcı, *Feyz-i Sıbyan'dan ...*, s. 43.

⁵²² *1322 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 321.

⁵²³ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 80-82.

dili ve edebiyatının yanında Fransızca ve Almanca iyi derecede eğitim vermektir. Okulun devredilmeden önceki döneminde 40 yatılı, 50 gündüzlü olmak üzere 90 öğrencisi bulunmaktadır.⁵²⁴

2.3.7.7. Ticâret Mektebi

Bu mekteple ilgili kayda ilk olarak 1906 (1324) yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde rastlamaktayız.⁵²⁵ Bir sonraki salnamede yapılan açıklamaya göre bu mektep, Yadigâr-ı Terakki ve Feyz-i Sıbyan mekteplerinin ortak kararıyla açılmış bir okuldur. Aynı zamanda okulun kurulmasında padişahında desteği vardır. Bu destek sonucunda da Selanik Maarif Sandığından on beş bin kuruş destek verilmiştir.⁵²⁶

Mert Sandalcı'nın yaptığı açıklamalar da Selanik Vilâyeti Salnâmelerini desteklemektedir. 14 Haziran 1904 tarihinde Rumeli Vilâyet-i Şâhâne Müfettişi Hasan Hilmi Bey, padişahın özel kalemi olarak kabul edilebilecek makama ilginç bir mektup yazmış ve eskiden beri rekabet⁵²⁷ içerisinde olan Feyziye ve Terakki okullarının ortak bir ticaret mektebi kurmalarını önermiştir. Hasan Hilmi Bey, mektupta zekice bir üslup kullanmıştır ve Selanik'te ticaret hususunda iyi derecede eğitim alan Müslüman öğrencilerin, bir üst derece eğitim verecek kuruma sahip olunmadığı için ya yabancı ülkelere ya da Selanik'teki yabancıların açtığı okullara kaptırıldığını söylemiştir. Ayrıca bu şekilde başka okullara kaptırılan öğrencilerin “fikir, terbiye-i İslâmiye ve Osmânîyeleri”nin bozulduğu ve bunun da padişahın isteklerinin dışında olduğu vurgulanmıştır. Bundan sonra da Selanik'te faaliyet gösteren Feyziye ve Terakki okullarının ortak bir çalışmayla iki sınıf açabilecekleri önerilmiş ve ilkokullara ayrılan hayvan kesim vergisinin on beş bin kuruşu destek için talep edilmiştir. Mektuba olumlu cevap alındıktan sonra Avdetî cemaatinin iki farklı ailesinin yönettiği Feyziye ve Terakki okulları yönetimi istemeye istemeye bir araya gelmişlerdir. Birçok anlaşmazlığa rağmen okul Cavit Bey başkanlığında, iki okuldan

⁵²⁴1324 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, On Dokuzuncu Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1324 (1906), ss. 258-266.

⁵²⁵1324 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 258.

⁵²⁶1325 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 491.

⁵²⁷ Selanik Avdetî cemaati kendi içerisinde üç guruba ayrılmaktadır: Yakubîler, Kapancılar ve Karakaşlar. Bu guruplardan Kapancılar ve Karakaşlar arasındaki çekişme Terakki ve Feyziye mektepleri olarak da kendini göstermiştir. Mekteb-i Ticaret'in ortak kurulması fikrini destekleyen Osmanlı yönetiminin bir amacı da bu iki gurup arasındaki anlaşmazlıkların giderilebileceği düşüncesidir. (Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.82.)

seçilen üyelerle 1906 yılında açılmıştır. Okul için yeni bir bina açılmamıştır. Açılış töreni Feyziyede yapılmıştır ve büyük olasılıkla Feyziyede yeni okul için iki sınıf açılmıştır.⁵²⁸

Okulun adı ileri de “Selanik Ticaret Mektebi” olarak düşünülmüştür ve yerel basında bu isim kullanılmıştır. Ancak Fezziye ve Terakkinin zorunlu ortaklığı ancak üç-dört yıl sürmüştür ve 1908 yılında Ticaret Mektebi, “Terakki Ticaret Mektebi” adını almıştır. Bu arada Fezziyede de iki ticaret sınıfı eğitime devam etmiştir. Böylece ortaklık bozulsa da bu anlaşmazlık iki farklı ticaret mektebinin kurulmasına vesile olmuştur.⁵²⁹

Bu mektebin kuruluş amacı Yadigâr-ı Terakki ve Feyz-i Sıbyan mekteplerinden çıkan talebenin ticaret ve sanayi hakkındaki bilgi ve tecrübelerini artırabilmektir. Mektebe Yadigâr-ı Terakki ve Feyz-i Sıbyan mezunları, bu derece eğitim almış olan öğrenciler ve Mekteb-i Leylî (İsmail Hakkı) talebesi kabul edilmektedir. Bu okulda ticarete önemli olan derslerden yalnızca birine de devam edilebilmektedir. Eğitim öğlene kadardır. Öğleden sonra ise öğrencilerin ticarethanelerde uygulama yapabilmeleri için ayrılmıştır. Mektepte diğer ticaret mektebinde olduğu gibi Fransızca, Almanca büyük öneme sahiptir. Sonradan milletvekili olan Cavit Bey’de bu okulda muallimlik yapmıştır.⁵³⁰

2.3.7.8. Ravza-i Ta’lîm Mektebi

Sadece on iki numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi’nde (1311/1893-94) ismi geçen bu okul Şemsi Efendi tarafından kurulmuştur. Mektebin hem zükür hem de inas kısmı vardır.⁵³¹ Bu okul bir yıl sonra Feyz-i Sıbyan mektebine dâhil olmuştur ve Şemsi Efendi de Feyz-i Sıbyân’ın ibtidai bölümünün müdürlüğünü ve öğretmenliğini yapmıştır.⁵³²

Selanik’te 1325 (1907) yılı itibariyle Yadigâr-ı Terakki, Feyz-i Sıbyan, Ticaret Mektebi ve Leylî ve Nehârî Ticaret Mektebi bulunmaktadır. Bunlardan Leylî ve Nehârî Ticaret Mektebi İsmail Hakkı Efendi’nin ölümüyle birlikte kısa bir süre sonra kapanmıştır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet’e kadar Selanik’te Müslümanlara ait üç özel okul bulunmaktadır.

⁵²⁸ Mert Sandalcı, a.g.e.,ss. 93-97.

⁵²⁹ Mert Sandalcı, a.g.e.,s. 97.

⁵³⁰ 1325 Sene-i Hicriyesine ..., s. 491.

⁵³¹ 1311 Sene-i Hicriyesine ..., s. 159.

⁵³² Mert Sandalcı, a.g.e., s. 39.

2.3.7.9. Leylî ve Neharî Ticaret Mektebi

Selanik eşrafından Rahmi Bey tarafından kurulmuş olan özel okul 1 Kasım 1908 tarihinde yayımlanan bir habere göre faaliyettir. Ancak okulun ne zaman kurulduğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Yine gazete haberinde verilen bilgiye göre de okulun programında ciddi bir değişikliğe gidilmiş ve okulun adı da İttihat ve Terakki Mektebi olarak değiştirilmiştir. Mektep müdürlüğüne Selanik eşrafından Müftü İbrahim Beyzade İhsan Bey getirilmiştir.⁵³³

2.3.8. Yüksek Okul Seviyesinde Eğitim

Değişen dünyayla birlikte eğitim anlayışı da değişmiş ve yeni dünyanın gereklerine göre yetişmiş insana duyulan ihtiyaç her geçen gün artmıştır. Bu da Osmanlı topraklarında yüksek okullara duyulan ihtiyacı artırmıştır. Bu konuda Osmanlı'da en ilerde elbette İstanbul'dur. Selanik'in de bu konuda ilerde olması beklenirken ne yazık ki Bu konuda sadece hukuk mektebiyle ve bir dersane şeklinde açılan darülfünunla yetinilmiştir. Bu da Selanik'te yüksek eğitim almak isteyen öğrenciyi daha çok İstanbul'a ve Avrupa'ya yönlendirmiştir.

2.3.8.1. Selanik Hukuk Mektebi

Selanik'te Hukuk Mektebi 1907 tarihli bir karara binaen açılmıştır. 1908 tarihli bir karara göre de başlangıçta üç yıl olan eğitimin dört yıl olmasına karar verilmiştir.⁵³⁴ Meropi ve Mazower'e göre ise 1908 yılında, Selanik'te, idadiden diplomalı herkesin girebildiği bir hukuk fakültesi, Konak'ta açılmıştır.⁵³⁵ İ. Arda Odabaşı ise 9 Aralık 1907 (26 Teşrinisani 1323) Pazartesi günü açıldığını söyleyerek kesin tarih vermektedir. Ayrıca Odabaşı'na göre Rasim Haşmet Bey, hukuk mektebinin ilk öğrencilerindedir. Rasim Haşmet bu okuldan 1911 yılında mezun olmuştur.⁵³⁶ Odabaşı'nın söylediklerini destekleyen bir bilgiye de Moiz Kohen'in günlüklerinde rastlıyoruz. Moiz Kohen de 21 Aralık 1907'de hukuk mektebine kaydolmuştur.⁵³⁷ Bu hukuk fakültesi, daha çok Avrupalıların baskılarıyla Makedonya denilen Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri için umumi müfettişlik adıyla kurulmuş olan özel idare biçiminin tahsil görmüş hâkime ihtiyaç

⁵³³ İmzasız, "Leylî ve Neharî Ticaret Mektebi", *Yeni Asır*, Numara 1399 (19 Teşrinisani 1324/1 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁵³⁴ Osman Ergin, a.g.e., c. 3, s. 715.

⁵³⁵ Mark Mazower, a.g.e., s.248; Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 172.

⁵³⁶ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 57.

⁵³⁷ Rifat N. Bali, *Bir Günah Keçisi: Munis Tekinalp*, C. 2, Libra Kitap, İstanbul 2012, s. 65 ve 66.

duyması nedeniyle kurulmuştur. Okula müdür olarak maarif meclisi azasından Azmi Bey, meclis azalığını da yürütmek şartıyla atanmıştır.⁵³⁸Kondoyannis'in tahminlerine göre okula ilk yıl 365 öğrenci kaydolmuştur.⁵³⁹1908 yılına ait *Zaman* gazetesinin bir nüshasında yer alan ilandan anladığımız kadarıyla geliri okula harcanan bazı taşınmazlar vardır. Bu gazete ilanında bir müstakil oda kiralanmak üzere ihaleye çıkarılmıştır.⁵⁴⁰1912 yılında Rumeli elden çıkınca Selanik Hukuk Mektebi Beyrut'a nakledilmiş ve orada yeni bir hukuk mektebi olarak açılmıştır.⁵⁴¹

Yeni Asır gazetesinin 1909 yılına ait bir nüshasında Hukuk Mektebi için yapılacak binanın ayrıntılı tarifi verilmektedir. Mektebin yeri Selanik İdadisinin az üstündeki boş arsa olarak gösterilmiştir. Binanın 1910 yılında bitirilmesi öngörülmüştür. Belediyenin mühendislik biriminden alınan bilgiye göre bina zemin kattan başka iki kat ve kargir olacaktır. Binada yüz öğrencinin aynı anda ders alacağı altı sınıf, bir kütüphane, üç yüz kişilik bir konferans salonu ve altı idareci odası yer alacaktır. Binanın maliyeti dört bin dört yüz lira tahmin edilmektedir. Binanın masrafı 1910 bütçesinden karşılanacağından inşaata da 1910 bütçesi kabul edildikten sonra başlanacaktır.⁵⁴²

Yeni Asır gazetesinin 1910 yılına ait bir nüshasında, Selanik Hukuk Mektebinin kabul şartları şu şekilde verilmiştir:

Mekteb-i Hukuk Müdürüyetinden: Bu sene Selanik Mekteb-i Hukukuna kabul olunacak talebenin yedi senelik Mekteb-i İdadi şahadetnamesini haiz olması veyahut yedi senelik idadi mezunu derecesinde iktidârı bulunduğunu mezkûr idadi derslerinden imtihan vererek isbât-ı ehliyet etmesi lazım geleceği Maarif Nezâret-i âliyesinden bildirilmiş ve zaman-ı kabûlün ayrıca i'lânı mukarrer bulunmuştur.⁵⁴³

Zaman gazetesinin 1908 yılına ait bir haberine göre de Bursa Mekteb-i İdadi müdürü Şükrü Bey Selanik'te misafir olarak bulunduğu sırada Selanik Hukuk Mektebine

⁵³⁸ Osman Ergin, a.g.e., C. 3, ss. 714-715.

⁵³⁹ Pand. Kondoyannis, "Sholia allofilon en Thessaloniki" (Selanik'te Yunan Olmayan Okullar), Makedonikon Himeroloğion, 1910, s. 155-183'den aktaran Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 172.

⁵⁴⁰ İmzasız, "Şuûn", *Zaman*, Numara 36 (11 Aralık 1908), Selanik, s. 4.

⁵⁴¹ Osman Ergin, a.g.e., C. 3, s. 715.

⁵⁴² İmzasız, "Mekteb-i Hukuk Binası", *Yeni Asır*, Numara 1662 (24 Ağustos 1325/6 Eylül 1909), Selanik, ss. 1-2.

⁵⁴³ İmzasız, "Mekteb-i Hukuk Müdüriyetinden", *Yeni Asır*, Numara 1662 (24 Ağustos 1325/6 Eylül 1909), Selanik, s. 3.

müdür olarak tayin edilmiştir.⁵⁴⁴ Bu gazete haberinden altı gün sonra yayımlanan nüshada yer alan bir haberde de yeni müdürün aldığı yeni karar tebrik edilmiştir. Bu habere göre müdür, Selanik Hukuk talebesi derslerden geri kalmasın diye İstanbul’da uygulanan programın Selanik’te de uygulanmasına karar vermiştir.⁵⁴⁵

Başka bir uygulamayı da bu defa öğrenciler talep etmektedir. Selanik Mekteb-i Hukukta okuyan on beş talebe *Zaman* gazetesine gönderdikleri bir varakada, İstanbul’da bir defaya mahsus olarak Mercan İdadisinde gerçekleştirilen bir uygulamanın Selanik Mekteb-i Hukukta neden uygulanmadığı sorulmaktadır. Mercan İdadisinde okuyan ve bu sene sınıfını geçemeyen öğrencilere bir defaya mahsus olarak ikmal imtihanlarına girme hakkı verilmiştir. Bu hakkın Selanik Mekteb-i Hukukta da uygulanması için öğrenciler, Maarif Nezaretine yirmi gün önce bir dilekçe göndermişlerdir fakat cevap alamamışlardır.⁵⁴⁶ Bu durumun sonucu hakkında bir habere rastlamadık ancak öğrencinin cesareti ve gazetenin öğrencilere sağladığı bu serbest ortam dikkat çekicidir.

1908 yılına ait bir *Zaman* gazetesi nüshasında yayımlanan bir duyuruda “Selanik Mekteb-i Hukuk Kulübü” mührüyle gazeteye ulaşan bir düzeltmeden bahsedilmiştir. İlane göre Selanik Mekteb-i Hukukun genç amatörleri tarafından sergilenecek olan “Fazilet Mağlup Olur mu?” başlıklı tiyatronun tehir edileceği ilanının doğru olmadığı gazeteye “Selanik Mekteb-i Hukuk Kulübü” mührüyle gönderilmiştir.⁵⁴⁷ Ancak bir sonraki nüshada da tiyatronun sergilenmeyeceği duyurulmuştur.⁵⁴⁸ Buradan anladığımız kadarıyla da mektep bünyesinde öğrenciler tarafından kurulan ve çeşitli kültürel faaliyetlerde bulunmaya çalışan bir kulüp vardır.

Ali Canip Bey de Selanik’te hukuk mektebi açılınca İstanbul’daki takipten kaçarak Selanik’e gelmiş ve Selanik Hukuk Mektebine kaydolmuştur. Ali Canip, o dönem, Hukuk Mektebinde, Talat (Paşa), Aziz Nedîm (sonradan vali ve mülkiye müfettişi olan şakrak bir arkadaş ki aramızda deli Aziz diye anılırdı) ve sonradan Kars mebusu olan Ömer (Küntay)’ın arkadaşları olduğunu söylemektedir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ İmzasız, “Şuûn”, *Zaman*, Numara 7 (12 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁵⁴⁵ İmzasız, “Mekteb-i Hukuk”, *Zaman*, Numara 13 (18 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁵⁴⁶ İmzasız, “Şuûn”, *Zaman*, Numara 31 (6 Aralık 1908), Selanik, s. 3.

⁵⁴⁷ İmzasız, “Şuûn”, *Zaman*, Numara 12 (17 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁵⁴⁸ İmzasız, “Şuûn”, *Zaman*, Numara 13 (18 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁵⁴⁹ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 807.

Mektep 1911 yılında ilk mezunlarını vermiştir ve bu mezuniyet İTC'nin üçüncü kuruluş yıldönümü olan 10 Temmuz'a rastlayınca daha da önemli bir hale gelmiştir. Hukuk mektebinden mezun olan bu öğrenciler "10 Temmuz Mezunları" adıyla anılarak "tarihi bir sınıf" olma özelliği kazanmışlardır. *Rumeli* gazetesinde çıkan haberlere göre 10 Temmuz Mezunları için yapılan etkinlikler birkaç gün sürmüştür.⁵⁵⁰ İlk tören İttihat Bahçesi'nde Vali İbrahim Paşa'nın da katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Gecede validen başka Hukuk Mektebi'nin Müdürü Muslihittin Adil (Taylan), İstinaf Müdde-i Umumisi Sami, Hukuk Mektebi Muallimlerinden Hacı Adil (Arda), Merkez-i Umumi Murahhaslarından Doktor Nazım, Ziya (Gökalp), Maarif Müdürü Tahir Rüştü Bey, Ali Kemal, Celal Derviş (Sabiha Sertel'in ağabeyi), Miltiyadi, İbrahim Necmi, Hüsnü Beyler vardır.

Mektepten birinci dereceyle İsrafil, Faik, Ali Kâmil ve Refikasî mezun olmuştur. Bu mezunlardan İsrafil, Kamil ve diğer mezunlardan İbrahim ve Rasim Haşmet gecede Müdür Adil Bey'den sonra birer konuşma yapmışlardır. Daha sonra mektep hocalarından Celal Derviş, Sami Bey, Miltiyadi Efendi, İbrahim Necmi Bey, Hüsnü Bey ve Maarif Müdürü Tahir Rüştü Bey birer konuşma yapmıştır. Hocalardan sonra yine mezunlardan Faik, Kamil, Abdullah Feyzi Beyler konuşma yapmışlardır. Bütün bu konuşmaların ortak noktası "On Temmuz Mezunları"nı kutlamak ve onlarla gurur duymaktır. Ayrıca bu mezunlar İttihat ve Terakki'nin veya 1908 Devrimi'nin mezunları ve meyveleridir. Gece İkrâm Bey'in Tevfik Fikret'in "Ferda" adlı şiiriyle devam etmiştir ve okul müdürü Adil Bey'in yarınki ziyafeti haber vermesinden sonra "Yaşasın İttihat ve Terakki, Yaşasın On Temmuz Mezunları" nidalarıyla son ermiştir.

Rumeli gazetesinde yayımlanan diğer haberin başlığında "Üçüncü Ziyafet" açıklaması vardır. Bu ziyafete de neredeyse bir önceki akşam katılanlar katılmıştır ve usul-ü fıkıh muallimi uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma da "Yaşasın İttihat ve Terakki!, Yaşasın İttihat ve Terakki Mezunları" nidalarıyla kesilmiş ve alkışlanmıştır.⁵⁵¹

Selanik'teki Hukuk Mektebi diğer eğitim ve kültür faaliyetleri gibi İttihatçı kadroların akınına uğramıştır. Hukuk Mektebine gidenlerin çoğu İttihat ve Terakki

⁵⁵⁰ İmzasız, "Şerefli Bir gece-10 Temmuz Mezunları Münasebetiyle", *Rumeli*, II. sene, Numara 500 (14 Temmuz 1327/27 Temmuz 1911), Selanik, s. 3.

⁵⁵¹ İmzasız, "Şüûn: 10 Temmuz İttihat ve Terakki Mezunları", *Rumeli*, II. sene, Numara 502 (17 Temmuz 1327/30 Temmuz 1911), Selanik, s. 2.

Cemiyeti üyesi ya da İTC ile bir şekilde ilişki halindedir. Bu nedenle de buradan mezun olanlara 1908 Devrimi'nin meyveleri olarak bakılmıştır. Hukuk Mektebinin 10 Temmuz Mezunları meşhurluğunu hiç kaybetmemiştir. 1911 yılına ait *Rumeli* gazetesi Köprülü kazasında yaşayanlara gururla haber vermektedir: “İttihat ve Terakki'nin 10 Temmuz Mezunları”ndan Halil İbrahim ve Mahmut Nedim memleketleri Köprülü’de hemşerilerine hizmete başlamıştır.⁵⁵² Başka bir ilanda da yine Hukuk Mektebi mezunu Raif Hüsni Bey’in de iş başı yaptığı ilan edilmektedir. Raif Bey’in bürosu da Sabri Paşa Caddesindedir.⁵⁵³

2.3.8.2. Ulum-ı Edebiyye ve Felsefiyye Fakültesi

Rasim Haşmet, 1910 yılının sonlarında Selanik’te hususi bir darülfünun (üniversite) açılması girişiminin başını çekmiş görünmektedir.⁵⁵⁴ İ. Arada Odabaşı’nın Selanik’te çıkan *Rumeli* gazetesinde yayımlanan bir haberden hareketle aktardığına göre bu okulun açılması için yapılan girişim şöyle anlatılmaktadır:

İstibdat devrinde Romanya Mektebi’nde hususi bir darülfünun gibi açılan ve Cavit Bey gibi müstesna şahsiyetlerin katıldığı gece dersleri hatırlatıldıktan sonra, bugün yine aynı irfan ve emek arzusu ile çalışkan dimağların birleşerek yine hususi bir darülfünun kurmakta oldukları bildirilir. Bu darülfünun Kolombo Oteli yanındaki Kütüphane-i Millî binasında derslere başlayacak, Selanik’in en meşhur profesörleri orada geceleyin felsefe, edebiyat dersleri vereceklerdir. Lise muallimlerinden muktedir bazıları ve diğer bazı meşhur ve maruf simalar da bu kuruma devam edeceklerdir. Resmi muameleler tamamlanmak üzere ve bir iki güne okul açılacaktır.⁵⁵⁵

Maarif Nezareti ve Selanik Maarif Müdüriyeti arasındaki yazışmaları ihtiva eden iki arşiv belgesinden ilkinde müracaatı yapan Rasim Haşmet Bey’in ismi geçmektedir ve Rasim Haşmet Bey dâhil bu okulda görev alacak öğretmenlerin tahsil durumlarının

⁵⁵² İmzasız, “Köprülülere”, *Rumeli*, II. sene, Numara: 511 (28 Temmuz 1327/10 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

⁵⁵³ İmzasız, “Küçük Havadisler”, *Rumeli*, II. sene, Numara 515 (2 Ağustos 1327/15 Ağustos 1911), Selanik, s. 2.

⁵⁵⁴ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 66.

⁵⁵⁵ A.g.e., s. 66.

belgelenmesi istenmektedir. İkinci arşiv belgesinde ise Ulum-ı Edebiyye ve Felsefiye Fakültesinin ancak bir dersane şeklinde açılmasına müsaade edildiği görülmektedir.⁵⁵⁶

Bu girişimden çok önce yani 6 Ağustos 1908 tarihinde *Yeni Asır* gazetesinde çıkan bir habere göre Selanik Maarif Meclisi üyesi olan Emrullah Efendi tarafından darülfünunda her hafta konferans verileceği duyurulmuştur. Haberde başka detay olmadığı için bu darülfünundan kasıt nedir anlayamıyoruz.⁵⁵⁷

2.3.9. Yabancıların ve Gayr-i Müslimlerin Açtığı Okullar

1281 (1864-65) yılına ait Selanik Vilâyeti Salnamesine göre Selanik sancağındaki 17 Hıristiyan okulunun 7'si Selanik'in merkezindedir. Yahudilere ait Selanik sancağındaki 13 okulun ise 10'u Selanik'in merkezindedir. Bu tarihte, Selanik'in merkezinde Türklere ait hiç özel okul bulunmamakla birlikte sadece 13 Sıbyan ve 1 Rüştîye mektebi bulunmaktadır ki bunlardaki eğitim seviyesi de yabancı ve gayrimüslim okullarının oldukça gerisindedir.⁵⁵⁸

1325 (1907) yılına gelindiğinde 13 idadi mektebinin 1'i resmî ve leylî olup 2'si Rum, 2'si Bulgar, 1'i Sırp cemaatlerine; 1'i Fransız ve 1'i de İtalyan milletlerine aittir. Vodine'de Rumlara ait bir idadi, Siroz'da 1'i resmî ve neharî, diğeri Rumlara ait bir idadi, Drama'da bir resmî ve neharî idadi bulunmaktadır. Selanik'in merkezinde bir de resmî askerî idadi bulunmaktadır. Yabancılarla ait olan 2 idadi, 4 rüşti, 4 ibtidainin hepsi Selanik'in merkezindedir.⁵⁵⁹

Yirminci yüzyılın başlarında, Selanik'te mektep sayısı gerçekten fazlalaşmıştır. Siyasî alanda meydana gelen çatışma ve rekabet okullara yansımıştır.

1908 Temmuzunda yerel bir gazetede yayımlanan bir dizi röportajın ortaya koyduğu gibi Selanik'teki okulların görünümü, çok başkalaşmıştı: bu tarihte Selânîk'te 48 Musevi okulu, 32 Türk okulu, 20 Ortodoks Yunan okulu, 7 Fransız okulu, ve çeşitli İtalyan, Bulgar, Sırp, Romen kuruluşları bulunuyordu. Fransızca bu kuruluşların pek çoğunun programında yer

⁵⁵⁶İ . Arda Odabaşı, a.g.e., s.67.

⁵⁵⁷İmzasız, "Şüûnât", *Yeni Asır*, Numara 1310 (24 Temmuz 1324/6 Ağustos 1908), Selanik, s. 3.

⁵⁵⁸1281 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 96.

⁵⁵⁹1325 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 625.

alıyordu ve yaklaşık 6000 kız ve erkek öğrenci Fransızca öğreniyordu.”⁵⁶⁰
 “Rumlar, Bulgarlar, Romenler, Eflaklılar ya da Sırpın kurdukları okulların tek hedefi gençlerin eğitimini sağlamak değildi. Özellikle bu okullar vasıtasıyla bölgedeki varlıklarını göstermeye çalışıyorlardı.”⁵⁶¹

Meropi'nin 16 Temmuz 1908 tarihli Journal de Selanik'ten aktardığı bilgi, Selanik'te o dönem okulların eğitim faaliyetinden çok güç gösterisi olarak kullanıldığının önemli bir göstergesidir. Makedonya'ya hâkim olmak isteyen diğer milletler gibi Rumlar da mensuplarını eğitmek için büyük çaba içerisindeydiler:

1908 yılında, Selanik'teki Rum Ortodoks cemaatinin desteklediği beş ilkokulda ve iki lisede 3600 öğrenci eğitim görmekteydi. Aynı yıl, Bulgar eksarhlığına bağlı kurumlara –yani bir lise, üç ilkokul ve ticaret okulu- 600'den fazla öğrenci kaydoldu. Okula giden sayısının böylesi çok olması –örneğin Rum okullarının 3600 öğrencisi 18 bini aşmayan bir nüfusa tekabül eder- Selanik lisesinde eğitim görmek için Makedonya'nın içlerinden önemli sayıda öğrenci gelmiş olmasına da bağlıydı.⁵⁶²

Makedonya'nın içlerinden gelen öğrenciler Slav ırkına mensuptur. Slavlar eğitim noktasında diğer unsurlara göre kırsalda kaldıkları için biraz geri kalmış olabilirler. Bu nedenle de eğitim noktasında Hıristiyanlık dolayısıyla kendilerini yakın hissettikleri Rumlardan destek almışlardır:

Yerli Hıristiyanların okul kurumları arasında bir anaokulunu, Eflaklıların ticaret okulunu, ayrıca Sırpın iki anaokulunu ve bir lisesini de saymak gerekir. Bu cemaatlerin sayıları az da olsa elbette ilkokula gidecek öğrencileri vardı, fakat hiçbir ilkokul saptanamamıştır. Bundan, kendilerini İstanbul'daki patrikhaneye yakın hisseden Sırpın ve Eflaklıların evlatlarını Rum öğretmenlere emanet ettikleri sonucunu mu çıkarmalıyız?⁵⁶³

Mustafa Balcı da Meropi ile aynı düşüncede olacak ki Andonya'dan aktarım yapmış ve Yunanlıların (Rumlar) eskiden beri Slavları ve Bulgarları eğittiğini söylemiştir.

⁵⁶⁰ Paul Dumont, “Önce Fransızca”, *Selanik 1850-1918 “Yahudilerin Kenti” ve Balkanların Uyanışı*, Haz. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 220.

⁵⁶¹ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 172.

⁵⁶² Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 172-173.

⁵⁶³ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 173.

Hatta bu eğitim faaliyetinin yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde ne kadar arttığı da rakamlara yansımıştır. Elbette bu eğitimin amacı Balkanları Helenleştirme çabalarının bir sonucudur:

Eskiden olduğu gibi yeni zamanlarda da Makedonya'daki genellikle Slavları ve Bulgarları da Yunanlılar eğitmişlerdi. Onlara sadece dinleri değil dillerini ve alfabelerini de empoze etmişlerdi. Tabii ki Makedonya'yı Yunanlaştırmak için yürütülmüştü bu eğitim çalışması. Bu uğurda sarf edilen çabalar Yunan âleminin buna ne denli önem verdiğini gösterir. İlk Yunan okulu ünlü Rum eğitimcisi Vulgaris tarafından 1740'ta Kozani'de açılmıştı. Vulgaris aynı zamanda heyecanlı öğretmenlerden bir gurup da meydana getirdi. Öğrencileri onun örneğine uyararak vakit geçirmeden Makedonya'nın diğer kısımlarına yayıldılar, okullar açtılar. O sırada esas Yunanistan'da ancak iki ilkokul vardı: Biri Daniça'da, öbürü Atina'da. Bu da gösterir ki Makedonya'nın eğitimi onları daha fazla ilgilendiriyordu. Açtıkları kurumlar okuldu gerçi ama aynı zamanda Helenizm ocaklarıydı. 1877'de 111 okula sahiptiler; bu okullarında 5. 361 öğrenci okuyordu. On yıl sonra okul sayısı 333'e, öğrenci sayısı ise 18.541'e ulaşmıştı. (...) Bu faaliyeti finanse edenler yurt dışındaki zenginler, İstanbul Patrikhanesi ve Yunan hükümetiydi (bu sonuncusu el altından). Sonuç Helenizm kök salması oldu. Slavların, Bulgarların büyük bir kısmı Rumca okuyup yazıyordu.⁵⁶⁴

Bu çabaların siyasî ve askerî alanda bir silaha dönüştüğü de yine Mustafa Balcı tarafından aktarılmıştır:

Yunanlıların bu kültürel atılımı savaş sırasında müthiş bir casusluk ağına dönüşecek ve Alasonya ve Kozana'dan Selanik'e kadar Hasan Tahsin Paşa'nın kumanda ettiği Sekizinci Kolordunun her adımından, askerinin sayısından, halet-i ruhiyesinden anbean haberdar olacaktır.⁵⁶⁵

Bulgarlar her ne kadar Rumların okullarında eğitim görse de özellikle yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde kendi okullarını kurup kendi halkları yetiştirme noktasında

⁵⁶⁴ A. Andonya, *Balkan Savaşı*, (Çev. : Zaven Biberyan), İstanbul 1999, s. 121-122'den aktaran Mustafa Balcı, *Selanik Düştü Selanik'in kaybediliş Öyküsü*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, ss. 14-15.

⁵⁶⁵ Mustafa Balcı, a.g.e., s. 15.

büyük çalışmalara da imza atmışlardır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Fazlı Necip'e göre özellikle Bulgarların çalışmaları ve kurdukları okulları kıskanılacak kadar vardır. Selanik merkezde her şeyiyle mükemmel bir erkek öğretmen okulu, bundan kısa bir süre sonra da kız öğretmen okulu açmışlar ve burada yetişen öğretmenleri de halkı örgütlemek adına Makedonya'nın içlerine göndermişlerdir. Bu okullarda da her şeyin normal olduğunu göstermek için gayret göstermişlerdir. Özellikle Osmanlılık fikrini desteklediklerini ve düşmanlarının Türklerle aynı yani Rumlar olduğunu söylemişlerdir. Bu durum o kadar ciddiye alınmıyordu ki Selanik'teki Rum ve Yahudi okullarında Türkçe öğretimine hiç önem verilmezken Bulgar okulunda ciddi olarak Türkçe öğretilmiştir. Bunun yanında Türkçe öğretmenlerine verilen maaş da yüksektir. Ayrıca öğretmenler tanınmış kişiler arasından seçilmiştir. Sonraları "Deli Şair" olarak adlandırılan Sadi Efendi, İstanbul'dan getirtilen Gümrükçüzâde Fazıl Bey, maarif tercümanı Edhem Efendi bunlar arasındadır. Fazlı Necip'e göre Türkler arasında açılan Terakki, Osmanî, Hamidiye, Feyziye gibi okullar hep bu sebeple yani Rumların faaliyetlerine karşı açılmış ve bu okullara Fransa ve İstanbul'dan öğretmenler getirilmiştir.⁵⁶⁶

Bulgarların Selanik'te açtıkları okullar on-on beş yıl gibi kısa bir sürede meyvelerini vermeye başlamıştır. Bu okullardan mezun olanlar, özellikle kırsalda –zaten Selanik merkezde Bulgar sayısı oldukça azdır- eğitim faaliyetine başlamıştır. Bulgarların çalışma sistemi çok farklıdır. Öncelikle herkes çocuğunu köyde açılan okula göndermek zorundadır. Göndermeyen olursa komiteler tarafından cezalandırılmıştır. Bunun dışında okul çağını geçmiş gençler gündüz işlerine gitse de akşam derslerine (Akşam Mektepleri) katılmak zorundadır. En ilginç de evli barklı olanlar bile Pazar günü kiliseye gider gibi bir-iki saatlik derslere (Pazar Mektepleri) katılmak zorundadır. Ayrıca bu derslerde okumak ve okutulmak için halkın anlayabileceği dilde broşürler hazırlanmıştır ki bunların hepsi Bulgar geçmişini anlatan ve Bulgar milliyetçiliğini canlandırmaya çalışan çalışmalardır.⁵⁶⁷

Selanik'te gayr-i Müslimlere ait okullar şöyledir: Yeni Kilisede İdâdî Şubesi (90 Talebe), Panagode Mahallesinde Vâki' Rum İdâdî Mektebi (246 Talebe), Ayatnaş Mahallesinde Vâki' Rum İnâs İdâdî ve Rüşdi Mektebi (860 Talebe), Vardar Mahallesinde Zükür İbtidâî Mektebi (158 Talebe), Vardar Mahallesinde İnâs İbtidâî Mektebi (102

⁵⁶⁶ Mahmut Muhtar Paşa, Fazlı Necip, a.g.e., ss. 233-234.

⁵⁶⁷ A.g.e., ss.253-255.

Talebe), Çavuş Manastırında Zükür ve İnâs İbtidâî Mektebi (51 Talebe), Yassı Yol Yahut Tuzlu Çeşme Mahallesiinde Zükür ve İnâs Mektebi (253 Talebe), Hamidiye Mahallesiinde Yeni Kilise Civarında Zükür ve İnâs İbtidâî Mektebi (274 Talebe), Yahılarda Karaağaçlarda Vâki' İnâs İbtidâî Mektebi (80 Talebe), Yahılarda Karaağaçlarda Vâki' Zükür İbtidâî Mektebi (150 Talebe), Şimendifer İstasyonunda Rum İnâs İbtidâî Mektebi (35 Talebe), Kızlar Manastırı Mahallesiindeki Rum İnâs İbtidâî Mektebi (22 Talebe), Hamidiye Mahallesiinde Büyük Derede Rum Fransız Ticaret Mektebi (210 Talebe), Ayatnaş Mahallesiinde Ulâh Ticaret Mektebi (75 Talebe), Ayatnaş Mahallesiinde İbtidâî Ulâh Mektebi (60 Talebe), Kalamarya Caddesinde İtalyan ve İnâs Mekteb-i Husûsisi (161 Talebe), Eski Cuma Mahallesiinde Fransız Ticaret Mektebi, İkinci Rıhtım Caddesi Üzerinde İtalyan Ticaret Mektebi (95 Talebe/İbtidai Kısmında 250 Talebe/İnas Kısmında 180 Talebe), Bulgar Zükür Mekteb-i İdâdîsi (127 Talebe), Bulgar İnâs Mekteb-i İdâdîsi (183 Talebe), Hamidiye Mahallesiinde Bulgar Zükür ve İnâs İbtidâî Mektebi (153 Talebe), Vardar Kapisında Bulgar Zükür ve İnâs Mekteb-i İbtidâîsi (70 Talebe).⁵⁶⁸

Genellikle Balkanlarda emelleri olan diğer devletlere göre Osmanlı yanlısı politika izleyen Yahudilerde eğitim özellikle Doktor Alallatini'nin katkılarıyla açılan Alliance okuluyla hem hızlanmış hem de modern bir hal almıştır.

1874'te, büyük reform yanlısı Aaron Gattenyo, hahambaşı Acher Kovo'nun yerine geçince o kadar zamandır beklenen okul, yerel komitenin ömür boyu başkanı ve Paris'teki Alyans'ın merkez komitesi üyesi Doktor Allatini sayesinde kuruldu. Yeni okula maddî katkı Alliance Israélite Universelle, Anglo-Jewish Derneği ve Selanik cemaati tarafından sağlandı.

Bu, bir tür altın çağa dönüş oldu. Okullar merkezde olduğu kadar kenar mahallelerde de birbiri peşi sıra kuruluyordu. 1912'de Alyans, cemaate dokuz yeni okul kazandırmıştı: anaokulları, ilkokullar, ortaokullar, kız ve erkekler için meslek okulları. Bu okulların öğrencileri ve onların yanı sıra kendileri de Alyans'ın programlarını izleyen yedi özel Yahudi okulunun (Abr. Varrios, Leon Gattenyo, İzak Altşeh, Hayim Pinto, İzak Benardut, Moiz Kazes ve Fransız-Alman Okulu) öğrencilerinin sayısı, 8700 dolayındaydı. Öğretimin bittiği, bir diploma ile onaylanıyordu ve bu diploma

⁵⁶⁸1325 *Sene-i Hicriyesine...*, ss. 507-513.

öğrencilere İsviçre'deki ve Fransa'daki fakültelerde dersleri izleme olanağı sağlıyordu. Dört-beş haham okulundan başka okul kalmamıştı ve buralara en fazla 2000 öğrenci devam ediyordu.⁵⁶⁹

Alliance okullarıyla çizilen bu modern tabloya karşın cemaat okullarında (Talmud Torah), Sefarad kültürüne dayanan ilkel bir eğitim devam etmektedir. Cemaat okullarında süren bu ilkel eğitime rağmen XX. yüzyılın başlarında Selanik'te Yahudilerin eğitim faaliyetleri Alliance Israélite Universelle'nin desteklediği on beş okul ve kırk kadar özel kurumla oldukça zengindir. Bu zenginliğe rağmen iki farklı eğitim anlayışının da Yahudiler arasında hâkim olduğunu belirtelim:

(...) 1900'ler civarında, Yahudi okulları Siyonist ideallerin ya da Alliance Israélite Universelle'in yaydığı ideallerin ifade bulduğu belli başlı yerler arasındaydı. Burada dilbilimsel ve kültürel iki kutup saptanabilir. Alman hayranı ve Almanca konuşan Siyonistler esas olarak Hilfsverein okuluna devam ederlerdi. Alliance'e sadık kalanlar ve Yahudilerin ana toplumlarına dâhil olma ilkesinden yola çıkanlar Fransız kültürüne ve diline yakındı.⁵⁷⁰

1325 (1907) yılında Musevilere ait okullar ise şöyledir: Alyans İsrailit Zükür Mektebi (400 Talebe), Alyans Pupuler Mektebi Rüştüyesi (292 Talebe), Alyans İsrailit İnas Kısmı (440 Talebe), Kalamarya İsrailit Azil Zükür ve İnâs Sıbyan Mektebi (400 Talebe), Alyans İnâs Şubesi (400 Talebe), Vardar Cihetinde Alyans İbtidâî Vardar Şubesi (110 Talebe), Kalamarya Cihetinde Alyans İbtidâî İnâs Mektebi (122 Talebe).⁵⁷¹ Alyans İsrailit mekteplerinin yanında Musevi Cemaatlerinin kontrolünde olan okullar da vardır. Bunlar: Talmud Torah Ağadal (1300 yetim ve fakir talebe ücretsiz olarak eğitim görmektedir.), Talmud Tora Aksan (250 yetim ve fakir talebe ücretsiz eğitim görmektedir.), Vardar (200 yetim ve fukara ücretsiz eğitim görmektedir.), Alyans Zükür ve İnas Mektebi (Bu okula devam eden öğrencilerin bir kısmı Musevi cemaati tarafından ücretsiz okutulmaktadır.), Pupular (300 yetim ve Fakir öğrenci eğitim görmektedir.).⁵⁷²

⁵⁶⁹ Rena Molho, "Yenilenme", *Selanik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), (Çev. : Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 76.

⁵⁷⁰ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 172.

⁵⁷¹ *1325 Sene-i Hicriyesine ...*, ss. 514-16.

⁵⁷² *1322 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 351.

Başlangıçta, Osmanlı'nın genelinde kendi cemaatlerinin eğitim ihtiyacını karşılamak için açılan yabancı okullar, zamanla Osmanlı tabasına nüfuz etmenin bir yolu olmuştur. Selanik'te nüfuz sahibi olabilmek için okullar noktasında gerçekleşen çatışmaya yabancı devletler de katılmıştır.

Bu alanda en fazla elbette Fransız ve İtalyan kurumları vardı. Şehirdeki okulların hemen hemen hepsinde Fransızca dersler veriliyordu. Fakat Voltaire'in diline gerçekten hâkim olmak için 1905'te kurulmuş olan Hamidiye'deki Fransız Lisesine kaydolmak gerekti; Hıristiyan olmayan ya da Ortodoks öğrencilerin Katolik etkisi altında kalmaları tehlikesine rağmen pek değer verilen, bakımını Lazaristlerin üstlendiği kurumlara devam etmekte bir seçenektir (özellikle Saint-Vincent de Paul okulu ve Zeytinlik'teki okul). İtalyan kültürüne yakın olmak isteyenler için dört ilkokul vardı (ikisi erkek çocuklar, ikisi de kız çocuklar için). Lise düzeyinde okul yoktu fakat bölgedeki en eski ticaret okulu İtalyanların övünç kaynağıydı. 1888'de kurulan Umberto I Meslek ve Ticaret Okulu'nun bir ticaret müzesi ve zengin bir kitaplığı vardı. Avrupa dillerinden başka (İtalyanca, Fransızca, Almanca) burada matematik, fiziki bilimler, tarih, ticaret, coğrafya, ekonomi, sivil ve ticari hukuk, muhasebe ve ticari yazışma dersleri de okutulmaktaydı. En saygı kurumlar arasında, 1888 yılında demiryolu memurlarının çocukları için kurulan gar yakınındaki Deutsche Schule'yi de belirtmek gerekir.⁵⁷³

Yabancılara ait okullar ise şunlardır: Rıhtım İkinci Caddesinde Dârü'l-tahsil Nâm Sırp Mekteb-i Rüştisi (140 Talebe), Mekteb-i İbtidâî (50 Talebe), Rehberler Tarafında İdâre Olunan Surlar Mektebi (245 Talebe), Vardar Kapısında Sırp Mekteb-i İbtidâîsi (25 Talebe), Rıhtım İkinci Caddesinde Dârü'l-tahsil Nâm Sırp İnâs Mekteb-i Rüştisi (63 Talebe), Hamidiye Mahallesi Sırp İbtidâî Mektebi (30 Talebe), Fransız Rehberleri Tarafından İdâre Edilen Katolik Mektebi (150 Talebe), Vardar Kapısında Alman Mektebi (165 Talebe).⁵⁷⁴

⁵⁷³ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 173.

⁵⁷⁴ 1325 *Sene-i Hicriyesine ...*, ss. 516-17.

Bilindiği üzere Selanik için ticaret ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle de “1908’de Balkan metropolünde sekiz ticaret okulu vardır. En çok rağbet göreni Türk okuluydu (124 kayıtlı öğrenci), ardından İtalyan okulları (102 kayıtlı) ve Romen okulu (80) gelmiştir.”⁵⁷⁵

Avrupaî eğitimi benimsemiş okullarda, özellikle dil konusunda ikili bir eğitim söz konusudur. Bu okullar, bir taraftan dünyadaki gelişmeleri takip etmek bir taraftan da öğrencilerini yaşadıkları toprakların imkânlarından da koparmamak adına öğrencilerine hem Avrupa dillerini hem de Türkçeyi öğretmiştir.

Sonuç

Selanik, eğitim imkânları yönünden Osmanlı’nın diğer büyük şehirlerine göre ortalama bir durumda sayılabilir. Kaldı ki zaten Osmanlı modern eğitim noktasında dünyanın çok gerisinde kalmıştır. Bu nedenle de Selanik’te orta seviyede modern kurumlara ulaşabilen bir öğrencinin eğitimini tamamlaması için daha büyük bir merkeze ihtiyacı vardır.

1850’lerden itibaren, gördüğümüz gibi, Selanik’te ‘modern’ anlayışta birçok okul kurulmuştu. Avrupa modellerine göre tasarlanan ve işleyen bu kuruluşlar Avrupa üniversitelerinin ya da Osmanlı başşehirindeki büyük okulların bekleme odası gibiydi. Ortaöğrenimini tamamlayan birçok genç Selanikli İstanbul’da ya da yabancı ülkelerde eğitim almak için şehri terk ediyordu. Birkaç yıl sonra diploma almış olarak geri gelip Selanik’e yerleşiyor, uzmanlıklarını şehir halkının hizmetine sunuyorlardı.⁵⁷⁶

Alliance (AIU) öğrencileri için Selanik’teki öğretmenlerin Paris’teki genel merkeze yazdıkları mektupları takip eden Meropi’nin vardığı sonuç; AIU’nun genel merkezinin öğrencileri, sadece “kârlı” bir alana yöneldiklerinde desteklediğidir.

Bu açıdan en ilginç örnek genç Sam Levi’dir. Fransız edebiyatı öğrenimini yapmak üzere Paris’e gitmeyi hayal eden Levi, sayısız başarısız girişimin ardından, sonuçta Baudelaire aşkını merkez komiteyle paylaşmaktan vazgeçmişti. Birlik bir noktada da çok katıydı: Birliğin mali

⁵⁷⁵ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 174.

⁵⁷⁶ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 316.

desteğini talep edenler eğitimlerinin sonunda Selanik'e dönmeyi taahhüt etmeliydiler.⁵⁷⁷

Meopi'nin kaynakları, yerel basın ve salnamelerdeki verilerle karşılaştırıldığı zaman yukarıda ulaşılan sonuçların büyük oranda doğru olduğu anlaşılmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında gelindiğinde Selanik'teki doktor, avukat ve eczacı sayıları bu durumu ortaya koymuştur. 1902 yılına ait salnameye göre Selanik'te 48 doktor, 7 dişi, 42 Eczacı, 36 avukat vardır.⁵⁷⁸ Bunun yanında Rena Molho'nun verdiği bilgilerden Yahudilerin yurt dışında eğitim gören öğrencilerinin sayısına ve bunlar geri döndükten sonra Selanik'te çalıştıkları yerlere bakılırsa hem Yahudilerin Selanik'te ulaştıkları eğitim seviyesi ve şehirde hâkim oldukları alanlar iyice anlaşılmış olur:

1912'de, yaşları yirmiyi aşan 6000'den fazla öğrenci, Alyans tarafından sağlanan öğretimden yararlanabilmişlerdi. Bu aydınlanmış kadın ve erkek kitlesi, ticaret ve bankacılık sektöründe, Yahudi ve Osmanlı bankalarında çalışanların neredeyse tamamını, sayıları 400'e ulaşan tüccarların çoğunluğunu temsil ediyordu ve aralarında 120 öğretmen ve ilkokul öğretmeni, 18 doktor, 30 avukat, 15 gazeteci, yöneticiler, 450 zanaatkâr, 5560 nitelikli işçi bulunuyordu. Hepsi tam anlamıyla sınaî kalkınmaya yönelmiş ilerici bir toplumun temellerini attılar. 1880'de Selanik'i Batı'ya bağlayan demiryolu hattının açılması ve yolculuğu özendirilen yabancı dil öğretimi, ticarete yeni bir canlılık kazandırdı ve böylece gençlerin bir bölümüne büyük dünya firmalarının komisyoncuları ve ithalatçıları olma ya da üniversite öğrenimlerini Batı Avrupa'da görme olanağı sundu. Bu mühendisler, avukatlar ve doktorlar dönüşlerinde yeni Avrupaî fikirlerini politika ve sağlık alanında uyguladılar ve böylece kenti Batılılaştran bir liberalizm ve özgürleşme bilinci oluşturdular.

Selanik Yahudileri böylece XX. yüzyılın başında, kentin yaşamında belirleyici bir rol oynadılar çünkü ekonominin bütün dallarına aktif bir biçimde katılıyorlardı ve tüm toplumsal sınıflarda temsil ediliyorlardı. Her türlü meslekte bulunuyorlardı. Buna paralel olarak cemaatleri öteki

⁵⁷⁷ A.g.e., s. 317.

⁵⁷⁸ *1320 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selanik Vilâyet Sâlnâmesi*, Haz. Hatice Oruç, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, ss. 415-418.

milliyetlerin cemaatlerine kıyasla açık sayısal üstünlüğe sahipti; Yahudiler varlıklarıyla kentin çehresine damgasını vurdular. Yahudi olsun olmasın bütün dükkânlar cumartesi ve öteki Yahudi tatil günlerinde kapanıyordu. Bu, pazarın resmî tatil günü olduğu 1923'e kadar böyle devam etti. Yahudiler, şaşırtıcı sayıdaki gazeteleriyle kentin toplumsal ve siyasal dinamiklerini de belirlediler. 1865 ile 1918 arasında, otuz üçü Judeo-Espanyolca ve yedisi Fransızca yayımlanan kırk gazete ve haftalık dergi, her türlü siyasal eğilimi dile getiriyorlardı.⁵⁷⁹

Yahudiler Selanik'te sadece nüfus bakımından üstünlüğü elde tutmamışlardır. Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da üstündürler. Osmanlı'dan ziyade Batı'yı takip ediyorlardır. Mesela Osmanlı matbaaya karşı geleneksel baskı şeklini devam ettirmiştir ama Yahudiler Batı'yı takip ederek matbaayı Osmanlı topraklarına –sadece kendi aralarında kullansalar da- Osmanlı'dan önce getirmişlerdir. Sonuç olarak diyebiliriz ki eğitim alanında olduğu gibi neredeyse her alanda Yahudiler, Osmanlılardan hep bir adım öndedir.

Bunun yanında Osmanlı Devleti de XX. yüzyılın başlarında Avrupa'ya öğrenci göndermeye başlamıştır. *Rumeli* gazetesinde geçen bir habere göre Orman ve Maden Nezareti Avrupa'ya 15 öğrenci daha göndermeye karar vermiştir. Bu haberde kullanılan “daha” sözcüğünden anladığımız kadarıyla bu Avrupa'ya gönderilecek ilk öğrenci kfilesi değildir. Aynı şekilde yapılan bir ilanda ise bu defa Maarif Nezareti tarafından Avrupa'ya öğrenci gönderilecektir. Ancak Maarif Nezaretinin bu ilanına başvuran öğrencilerden ikisi Rum, biri Musevi, biri Bulgar ve diğerleri Ermeni olmak üzere 15 başvuru yapılmıştır. Nezaret henüz göndereceği öğrenci sayısının dört mü altı mı olduğuna karar vermemiştir.⁵⁸⁰ Bu ilanda dikkati çeken ise hiç Türk/Müslüman öğrencinin olmamasıdır. Bu da Osmanlı Balkanlarındaki durumu ortaya koyan önemli bir göstergedir.

2.4. Cemiyetler

Toplumsal değişmelerin temelinde aynı amaca hizmet etmek için bir araya gelen örgütlü yapıların etkisi büyüktür. İşte aynı amaç etrafında bir araya gelmiş bu yapılara cemiyet adı verilmektedir. Kaldı ki toplumun kendisi de bu anlamda örgütlü bir yapı ve

⁵⁷⁹ Rena Molho, “Yenilenme”, ..., s. 76-77.

⁵⁸⁰ İmzasız, “Küçük Havadisler”, *Rumeli*, Numara 519 (7 Ağustos 1327/20 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

dolayısıyla da bir cemiyettir. Toplumun bünyesinde ortaya çıkan ve gelişen cemiyetler, o toplumun düşünce yapısını, kültürel ve edebî yaşantısını aksettirmektedirler. Selanik de bu anlamda birçok cemiyete, cemiyetin faaliyetlerine sahne olmuş bir mekândır. Hatta Selanik'te ortaya çıkan "İttihat ve Terakki Cemiyeti" gibi oluşumlar, büyüyüp gelişerek tüm ülkeyi, tüm ülkenin rejimini değiştirecek kadar etkili hale gelmiştir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere bu kadar geniş çapta etki yapan cemiyetin neşet ettiği bir şehir olan Selanik daha da ilgi çekici hale gelmektedir.

Tarikatlarıyla, siyasî ve gizli cemiyetleriyle, Mason locaları ve sosyalist cemiyetleriyle, özellikle kadınların katıldığı eğitim ve yardım içerikli dernekleriyle, genel itibariyle Avrupaî bir görüntü arz eden semtleri, bu semtlerde Selanik'in yüksek sosyetesine ait kulüpler, yüksek sosyetenin devam ettiği kafeler, oteller ve çeşitli eğlence mekânlarıyla Selanik gerçekten XX. yüzyılın başlarında çok ilgi çekici bir şehirdir.

2.4.1. Tarikatlar

Osmanlı Devleti'nde tarikat demek toplum demektir. Bu nedenle Osmanlı tarihi veya toplumu üzerine bir şeyler söylemek istenirse veya tarihî veya toplumsal hadiselerin altında yatan sebepleri ortaya koymak için çabalanırsa mutlaka yol, tarikatlara büyük oranda da tasavvufa/sufiliğe çıkacaktır. Çünkü Osmanlı toplumunun sıradan yaşamındaki veya daha geniş çaplı olaylardaki duruşunu belirleyen ana kıstaslardan biri, kendisine yaşam tarzı olarak seçtiği tarikat anlayışında yatmaktadır. Bu nedenle de tarikatların toplumsal yaşamdaki etki alanları oldukça geniştir. Giyim tarzından alışverişe, selamlaşmaya; edebiyattan yönetime kadar her alanda tarikatların etkileri söz konusudur. Örneğin Osmanlı Devleti'nin XIX. asır boyunca en önemli sorunlarından biri Yeniçeri Ocağı'nı etkisi altına alan Bektaşîliktir.

Özellikle Osmanlı'nın son yüzyılında bazı tarikatların iktidar üzerinde etkisi fazla olmuştur. Çünkü dağılma ve yıkılma sürecine girmiş olan Osmanlı'nın en büyük sorunu olan farklı dinî ve etnik unsurları bir arada tutabilme meselesi için geliştirilen çözümlerin (Osmanlıcılık) başarısızlığına karşın bazı tarikatların anlayışındaki "bire ulaşma-birde kaybolma" prensibinden gelen hoşgörü, nispeten farklı unsurları bir arada tutmakta başarılı olmuştur. Bu da tarikatları, iktidardan umudunu kesen farklı unsurların toplanma ve çözüm geliştirme yeri yapmıştır. Mesela XVII. yüzyılda ortaya çıkan Sabetaycılık, kabalist teoriye dayalı bir Yahudi mistik hareketidir. Sabetayistler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra

inançları gittikçe İslamî bir karakter taşımaya ve özellikle İslamî mistik hareketlerle bütünleşmeye başlamıştır. Sabetaycılığın temelde Zohar'ın mistik evrenine dayalı olan teorisi bu bütünleşmeyi kolaylaştırmıştır.⁵⁸¹ Dolayısıyla Sabetayistler daha ilk zamanlardan itibaren iktidara yakın ve nispeten dinî kurallara daha hoşgörülle yaklaşan tarikatlarla karışarak burada etkinlik sağlamaya başlamışlardır. Sabetayistler, bu anlamda Mevlevilikle yakınlaşmalarının yanında Melamilik ve Masonlukla da ilişki kurmuşlardır.⁵⁸²

Osmanlı'nın -özellikle II. Abdülhamit'in- otoriter yapısına karşın keşfedilen bu yumuşak karın önce Müslüman sonra Türk kimliği ile nispeten bütünleşen Avdetî cemaatinin dışında Osmanlı toplumuyla farklı amaçlarla iletişime geçmek isteyen bütün unsurlar için bir kapı işlevi görmeye başlamıştır. Örneğin Selanik'te "Mevlevîlerin haftada iki kez yaptıkları ayine Yahudilerin ve Hıristiyanların katılması veya Halvetîlerin sade zikri ve Rufaîlerin çığlıkları şehirden geçen yabancılar için cazip gösteriler arasında"⁵⁸³ olması, bunun bir göstergesidir.

Özellikle XIX. yüzyılın sonlarında, Abdülhamit'in şahsında saltanata karşı ortaya çıkan akımlar, İstanbul'un gücünün ulaşamadığı noktalardan biri olan Selanik'te gelişme alanı bulmuştur. Selanik'in kozmopolit yapısı ve Avrupa'ya yakınlığı onu, bu noktada merkez haline getirirken bu merkez içinde bir merkez daha oluşmuştur ki bu da öğretilerinin müsaitliğiyle tarikatlardır:

İttihat ve Terakki örgütünün yükseliş döneminde, özellikle organizasyonu sürecinde en çok dikkati çeken üç kurum vardır: tarikatlar, Mason locaları ve ordu.

Tarikatların Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuyla beraber siyasi katılımında etkinleşmeleri, devletin özellikle Şiiliğe karşı bir silah olarak bunları kullanması, imparatorluğun son dönemlerinde de aktivite kazanmalarına neden olmuştu. İttihat Terakki'ye yakınlık duyan tarikatların içinde her ne kadar Mevlevilik ve Bektaşilik baş sırayı almışsa da Melamiliğin de özel bir

⁵⁸¹ Ilgaz Zorlu, a.g.e., s. 41.

⁵⁸² A.g.e., s. 45.

⁵⁸³ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 53 ve 50.

konumunun olduğu muhakkaktır. Nitekim zamanla Melamilik Selanik'te özellikle güç kazanmıştı.⁵⁸⁴

İki ve dört numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Selanik'in merkezinde 8 tarikata ait 20 adet tekkenin ismi yer almaktadır ve bu tekkelerde haftanın belli günlerinde "mukabele-i şerefiyye" yapılmaktadır.⁵⁸⁵

Tarikat	Tekke	Adres
Mevleviye	Mevlevihâne	Yeni Kapı
Nakşibendi	İki Lüle Tekkesi	İki Lüle Mahallesi
Nakşibendi	Şeyh Haşmet Tekkesi	Mahkeme-i Şer'iyye Cıvarı
Kadiriye	Kapı Tekkesi	Kalamarya Kapısı
Kadiriye	Yakup Paşa Tekkesi	Yakup Paşa Mahallesi
Kadiriye	Salı Tekkesi	Tarakçı Mahallesi
Kadiriye	Cucuy (Salı) Tekkesi	Kâtip Saadettin Mahallesi
Kadiriye	Kara Ali Zaviyesi	Akça Mescit Mahallesinde
Kadiriye	Pişmaniye Zaviyesi	Ömer Paşa Konağı
Halvetiye	Pazar Tekkesi	Saray-ı Atik Mahallesi
Halvetiye	Perşembe Tekkesi	Yahya Bani Mahallesi
Halvetiye	Musa Baba Tekkesi	Musa Baba Mahallesi
Halvetiye	Zindan Tekkesi	Ahmed Subaşı Mahallesi
Halvetiye	Hızır Baba Tekkesi	İki Şerife Mahallesi
Halvetiye	Popara Tekkesi	Kala-i Bala Mahallesi
Rufaiye	Rufai Tekkesi	Horhor Su Meydanı
Mısıriye	Kara Baba Tekkesi	Tahta Kale Cıvarında
Mısıriye	Fethiye Tekkesi	Kasımiye Camii Karşısı
Sadiye	Sadi Tekkesi	Ali Paşa Mahallesi
Sünbülüyye	Numan Paşa Tekkesi	Derin Camii

Tablo 2.23.1864-65 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre tarikatlar ve tekkeler.

20 numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde ise yukarıda sayılan tekkelerin sadece 16'sının ismi geçmektedir. Yukarıda geçen Popara, Hızır Baba Tekkesi ve Kara Ali Zaviyesi bu salnamede yer almamaktadır.⁵⁸⁶ Buradaki verilere bakarak aradan geçen yaklaşık kırk yıllık süreçte tarikatlar ve faaliyetleri açısından fazla bir değişiklik olmadığı söylenebilir.

⁵⁸⁴ Ilgaz Zorlu, a.g.e., s. 44.

⁵⁸⁵1281 *Sene-i Hicriyesine ...*, ss. 102-103; 1291 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 103-104.

⁵⁸⁶1325 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 570.

2.4.1.1.Mevlevîler

Selanik Mevlevîhanesi, 1612-17 yılları arasında kurulmuştur.⁵⁸⁷ Selanik'te faaliyette olan Mevlevî tekkesi hakkında ilk bilgiyi Evliya Çelebi vermektedir. Yenikapı'nın dışında konumlanmış olan tekke, Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın⁵⁸⁸ büyük bir hayratıdır. Kale duvarına bitişik yüksekçe bir yerde kurulduğu için de odaları deniz manzaralıdır. Mevlevîhane'nin mimarisini ve süslemelerini öven Çelebi, birçok mensubunun ve misafirin bu tekkeden maddî ve manevî beslendiğini söylemiştir. Daha sonra tekkenin şeyhinin ismini vermeden onu överek sözlerini bitirmiştir. Mevlevîhane dışında faaliyet gösteren tekkeler hakkında da sadece hepsinin dervişlerinin mevcut olduğu ve ayinlerine devam ettikleri bilgisini paylaşmıştır.⁵⁸⁹

Selanik Mevlevîhanesi'nin ilk şeyhi Ulu Bostan Çelebi'nin müridi olan Karamanlı Abdülkerim Dede'dir.⁵⁹⁰ Topal Ali Dede namıyla bilinen şeyh ise burada kırk yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1830 yılında vefat etmiştir. Mevlevî ressam Namî Dede, büyükbabası Ali Dede'nin bir portresini çizmiştir. Ali Dede'den sonra Niyazi Dede postnişin olmuştur, muhtemelen 1894 yılında vefatıyla da yerine Ali Eşref Dede geçmiştir. Dergâhın son şeyhi Salahaddin Dede'dir.⁵⁹¹

1907 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre Mevlevîhane, Evliyâ Çelebi'nin tarif ettiği "Yenikapı" mevkiinde faaliyetine devam etmektedir.⁵⁹² Mazower'den alıntıladığımız bölümden de anlaşılacağı üzere Mevlevîhane Selanik'te yer alan diğer

⁵⁸⁷ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 50. Başka bir kaynağa göre kuruluş tarihi 1615'tir. Bkz. Nathalie Clayer, Alexandre Popovic, "Osmanlı Döneminde Balkanlar'daki Tarikatlar", (Haz. : Ahmet Yaşar Ocak), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 252. Sezai Küçük de Mevlevîhane'nin kuruluşunu 1615 ve 1617 tarihlerinin ikisini kullanarak vermiştir. Bkz. Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yayınları, İstanbul 2003, s. 308.

⁵⁸⁸ Abdülbaki Gölpınarlı'nın başbakanlık arşivlerine dayanarak verdiği bilgiye göre de Selanik Mevlevîhanesi, Ahmet Paşa adındaki bir vezir tarafından vakfedilmiştir. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983, s. 247. Mazower ise Ahmet Paşa tarafından yapılan bu yapıyı efsanevî bir anlatımla şu şekilde vermiştir: "On yedinci yüzyıl başında, düşmanları tarafından İstanbul dışına sürülmüş olan vezir Ahmet Paşa gözden düşmüş bir halde Selanik'te yaşarken, yürüyüşe çıktığı bir gün çok yüksek bir ağacın dalında yaşayan bir Mevlevî Münzevi ile sohbet etmeye başlamış. Münzevi, onun yeniden güçleneceğine kehanet etmiş ve bu öngörü gerçekleşince, Ahmet Paşa Mevlevîler için bir irad vakfedip [Münzeviyle] karşılaştıkları yerde bir tekke inşa ettirmiş, Münzevi, tekkenin ilk şeyhi olmuş ve yüzyıllar içinde tekke, serveti yüzünden bütün imparatorlukta ün salmıştır." Bkz. Mark Mazower, a.g.e., ss. 339-340.

⁵⁸⁹ Evliyâ Çelebi, a.g.e., ss. 155-156.

⁵⁹⁰ Mevlevîliğin Selanik'te hayat bulmasında önemli rolü olan Abdülkerim Dede, Mevlevî tarikatının birçok ünlü ismini yetiştiren Karaman Mevlevîhanesi'nde yetişmiştir. Bkz. Sezai Küçük, a.g.e., s. 246.

⁵⁹¹ Sezai Küçük, a.g.e., ss. 308-309.

⁵⁹² *1325 Sene-i Hicriyesine ...*, s. 570.

tekkelere oranla daha iyi bir konumda, daha popüler ve maddî olanaklar bakımından da daha şanslıdır.⁵⁹³

Kentin içme suyunun çoğunun geldiği bir bendin yanındaki stratejik konumda yer alan Mevlevihanenin muhteşem bahçeleri ve servileri kentin önde gelen ailelerinden çoğunu cezbediyordu; üstelik, zengin Ma'minler arasında çok popüler olduğu anlaşılıyordu. Mevleviler son derece iyi parasal destek buluyor⁵⁹⁴ ve Ayios Dimitrios'un türbesi ile kentteki diğer birçok kutsal yerlerin girişini denetliyordu. Yerli Hıristiyanlarla yakın bağlarını muhafaza etmişlerdi ve söylenenlere göre, 'yanlarında daima Rum [keşişler] bulunuyordu.' On dokuzuncu yüzyıl sonunda bir İngiliz diplomat, 'sarı kaba sakalı ve altın gözlükleriyle kendisine rakeden bir dervişten ziyade, bir Alman bilim adamı gibi görünmüş', üst düzey bir Mevlevi şeyhiyle yaptığı uzun bir sohbeti hikâye eder. Şeyhin dairesinde iki adam birlikte rakı içmiş, fotoğrafçılık hakkında tartışmış –şeyh, yerlilerin önyargılarının onu Kodak makinesini kullanmaktan alıkoymasından yakınmıştı- ve temel Mevlevi metni Mesnevi'nin yeni çevirisinin Londra'da yaptığı etki üzerine konuşmuşlardı. 'İslamiyet'in İngiltere'ye girmesine kafa yormuyordu,' diye belirtiyordu İngiliz diplomat, 'ama insanların Mesnevi'de dile getirilen mistik ilkelerin tüm dinlerle uyumlu olduğunu ve İslam'a olduğu gibi Hıristiyanlığa da aşılanabileceğini görmeyi umuyordu.'⁵⁹⁵

Mazower; muhtemelen bir Fransız askerinin, babasına gönderdiği 22 Haziran 1916 tarihli Selanik Mevlevîhanesi'ni gösteren bir kartpostala dayanarak bu yapının etrafında gelişen olaylara değinmiş ve belki de son görünümünü betimlemiştir:

Eski bir renkli kartpostal, uzaklarda servilerin gölgelediği ve alçak bir parmaklıkla korunan geniş bir Müslüman mezarlığını gösterir. Bazıları

⁵⁹³ Selanik Mevlevîhanesi, Osmanlı topraklarındaki Mevlevîhaneler içinde kıdemli bir konuma sahiptir. Örneğin "Mevlevî Çilesi" denilen ve sonunda "Dede" unvanı verilen tarıkata ait bir ritüel sadece matbah-ı şerif (Dervişin ilk terbiye yeri) olan ve Âsitâne (Pir Evi olan dergâhlara veya Pir Evi olmadığı halde bir beldenin en eski dergâhına verilen isim) denen büyük Mevlevî dergâhlarında yapılabilirdi ki bunların arasında Selanik Mevlevîhanesi de vardır. Bkz. Ö. Tuğrul İnançer, "Osmanlı Tarihinde Sûfilik Âyin ve Erkânları", (Haz. : Ahmet Yaşar Ocak), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 164.

⁵⁹⁴ 1667 yılına ait Başbakanlık Arşivinde bulunan bir belgeye göre Selanik Mevlevîhanesi'nin Beşçınar mahallesinde sekiz tane tuzlasından vergi alınmıyordu. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan ...*, s. 258.

⁵⁹⁵ Mark Mazower, a.g.e., ss. 95-96.

sarıklı bazıları gösterişsiz yüzlerce mezar taşı ve şahidesi, yüksek otların arasında gizlice etrafı süzmektedir. Arka planda mermer sütunlar, üzüm salkımları ve çelenklerle süslenmiş daha büyük, daha seçkin mezarlar onların arkasında da bir çeşit uzun bir yapı vardır. Kartpostalın arkasında şu mesaj yer alır: ‘22 Haziran 1916, Sevgili baba. İşte Selanik’in en ilginç özelliklerinden olan ender Türk mezarlıklarından biri. Arka planda, bugün ancak bir tanesi kalan dönen [Mevlevi] dervişlerin camisi görünüyor. Öte yandan, Müslüman mülteci aileler dışında kamp kurmuşlar...’ Yazar muhtemelen bir Fransız askeriydi ve kartpostal, kentin en güzel yerleri arasında yer alan Mevlevi tarikatının Selanik’teki ana dergâhının bitişiğindeki mezarlığın elimizdeki son görüntülerinden biridir. Körfez ve Vardar Ovası manzarasıyla surların kuzeybatı ucunda yükselen bir araziye kurulu tekke, bir efsaneye göre dikkat çekici bir ibadet mekânını temsil ediyordu.

(...) Davetsiz misafirlere karşı bir duvar örüldü ve büyük demir kapının ardında sedir ağaçları müminlerin mezarlarını gölgeliyordu. Ana binanın önü, sütunlu bir veranda ve bina boyunca uzanan muazzam ahşap saçaklarıyla kavisli bir ahşap cepheden oluşuyordu. İçeride dervişler için, on yedinci yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi’yi fazlasıyla etkilemiş son derece süslü bir ana salona açılan okuma odaları ve hücreleri vardı: ‘Beşiktaş’taki Mevlevihane’den bile daha güzel inşa edilmiş etkileyici kubbesi var. Marangozların pîri olan Habin-Neccâr bile, böyle bir kubbe yapamazdı. Resimler büyüdü gibi.’ Bu salonda Mevlevi dervişleri vecd halinde, kendilerini gökselliğe yaklaştıran sema ayini yapıyorlardı. Ama dergâh aynı zamanda tarikatın kurucusu Celalaeddin Rumî’nin Mesnevi’sinin anlatıldığı ve Kuran’ın öğretildiği bir öğrenim mekânı, yoksulların iâşesi ve hacıların ibatesinde kullanılan bir hayırseverlik mevkisi olmanın yanı sıra her yaz başlangıcında yapılan şenliklerin bir merkeziydi.

Selanik’te Mevlevi tarikatı büyük bir itibar görüyordu. Şeyh, körfez civarındaki tuzlalardan ve diğer vergilerden gelirleri bulunan hatırı sayılır yerel iktidara sahip vakfı yönetiyordu. On dokuzuncu yüzyıl başında, postnişin politik zekâsı nedeniyle yörede ‘Talleyrand’ olarak tanınıyordu.

Hacıları, mucizevî güçlerine herkes kadar inandığı Hıristiyan din büyüğünün Selanik'teki en önemli mabedine –Ayios Dimitrios Şapeli- kabul eden bir Mevlevî hocasıydı. Kentin Osmanlı yöneticileri de dâhil, birçok ileri gelen bu tarikata mensuptu ve Sultan V. Mehmet Reşad 1911'de, Rumeli vilayetlerine yaptığı son ziyaret-i hümayun sırasında burada bir ayine katılmıştı. Son şeyh olan Ali Eşref'in⁵⁹⁶ kartviziti, geleneksel Mevlevî unvanını veriyordu ama kendisi aynı zamanda liberal ve meşrutiyetçi eğilimleriyle tanınıyor ve halkın her kesiminden saygı görüyordu. Bugün, Selanik'teki Mevlevîlerden geriye kalan tek iz, bir zamanlar merkezleri olan mahallenin ismidir. Ne dergâhtan ne mezarlıktan eser kalmıştır ve bugün bunların yerinde bir okul bulunmaktadır. Fransız ziyaretçimizin kartpostala mesajını yazdığı 1916 tarihinde –padişahın ziyaretinden beş yıl bile geçmeden- bina ihmal sonucu yıkılmak üzereydi ve Selanik'in kırsal kesimindeki Müslüman mültecileri barındırıyordu.

1912 ve 1924 arasında, dergâhın kaderi, kentte tüm İslam'ın kaderini yansıtıyordu. Önce gönüllü, ardından zorunlu göç, Müslümanları yerinden etti; mezarlıklarına saygısızlık edildi, mezar taşları inşaat malzemesi olarak elden çıkarıldı. Seçkin eski şeyhlerin kemiklerinin mezarlarından çıkarılması tehlikesi doğduğunda, tarikata yakınlık duyan bir Yunan papaz kemikleri bir araya toplayıp İstanbul'daki bir Mevlevîhane'ye gönderdi. Ama Hıristiyanların yardımının gerekmesi bile, tarikatın zayıflığının bir işaretiydi. Gerek canlılardan gerek ölümlerden yoksun kalan Selanik'in Müslüman varlığı artık sona ermişti.⁵⁹⁷

Özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Avdetîler arasında kendi dinlerini terk ederek Müslümanlığa geçenlerin sayısında artış olmuştur. Bu geçişlerde özellikle tarikatlar etkili olmuştur. Hatta Avdetîler, Selanik'teki Sufî tarikatların, özellikle de Mevlevî tarikatının üst makamlarına kadar yükselmişlerdir.⁵⁹⁸

Mevlevîler ve Mevlevîhane'nin Selanik'in varlıklı ailelerinin -özellikle Avdetîlerin- desteğini ve iki gurup arasındaki ilişkinin varlığını ispatlayan bilgiler vardır. Bu desteğin

⁵⁹⁶ Sezai Küçük'e göre Selahaddin Dede'dir. (Bkz. Sezai Küçük, a.g.e., ss. 308-309.)

⁵⁹⁷ Mark Mazower, a.g.e., ss. 339-341.

⁵⁹⁸ Marc David Baer, a.g.e., s. 36.

var olduğunu kendisine şifahî olarak aktarıldığını vurgulayan Mehmet Ö. Alkan, Selanik'te Avdetî cemaatinin bir kolunu oluşturan Kapancılar gurubu tarafından açılan Terakki Ticaret Mektebi'nde yapılan bir törende, Mevlevî dervişlerinin de hazır bulunduğunu gösteren bir fotoğrafı ve zaman zaman Terakki Okullarına Mevlevî şeyhlerinin referansı ile alınan öğrencileri konuyla alakalı delil olarak sunmuştur.⁵⁹⁹

Aynı zamanda Terakki Mektebi kurucularından Osman Ehat'ın (1855 veya 1859-1895 ya da 1899) soyundan gelen biriyle yapılan röportajda gösterilen soyağacında, yine Terakki Mektebi kurucularından olan Mustafa Fazıl (1854-1935), Mevlevî şeyhlerine verilen "Dede" unvanı kullanılarak "Dede Bey" olarak isimlendirilmiştir.

Yine Avdetî cemaatine mensup bir aile olan Sertellerden Yıldız Sertel'in babası Nazmi Bey'in bir anısı, Mevlevîlikle Avdetî cemaatinin ilişkisinin duygusal boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Nazmi Bey, gümrükteki işinden istifa etmek zorunda kaldığı gün yaşadığı içsel sıkıntısının tesellisini Mevlevîhane'de aramaktadır:

Mevlevîhane'nin önüne gelince biraz durakladı. Girmeyi düşündü, sonra vazgeçti. Daha saat çok erkendi. Burada yemek yemek, ayinlere katılmak çocukluğundan beri onun için bir zevkti. Oğlu Mecdi'yi de buraya alıştırmıştı. Mevlevî dervişinin (Derviş Ali) torunu olmak, erenlerle sohbet etmek hoş bir şeydi. İnsan kendini bir aile içinde hissediyor, yalnızlık duymuyordu. Ama şimdi? Tekkeyi saymazsak yine de yalnızdı. Sekiz kişilik bir aile içinde yapayalnızdı!..⁶⁰⁰

Selanik'in son valisi Mehmet Nâzım Paşa da Mevlevî'dir.⁶⁰¹ Mehmet Nâzım Paşa, dostlarından asıl ismi Gulâmi Kadir olan Abdülkadir Efendi'nin⁶⁰² Farsça yazılmış eserini,

⁵⁹⁹ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 50. (1911 yılında karar defterinde şu ifade yer alır. 'Mevlevî Şeyhi Hakkı Efendi vasıtasıyla vuku' bulan bir çocuğun meccânen kabûlü teklifi takrir olunur.' Selanik Terakki Mektebi 1326-1332 Zabıt Defteri 21 Eylül 1327 tarihli toplantı).

⁶⁰⁰ Yıldız Sertel, *Annem-Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?*, Belge Yayınları, İstanbul, 2001, s. 17.

⁶⁰¹ Feyziye Abdullah Tansel, "Mehmet Nâzım Paşa", *AÜİFD*, C. XIV, 1966'dan akt. Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayınları, İstanbul 2004, s. 116. Nâzım Paşa'nın bu makalede şiirleri de var.

⁶⁰² 1255'te Belh'in Kunduz şehrine bağlı Hânkah'da doğmuş, 27 Recep 1341 tarihinde Perşembe günü İstanbul'da vefat etmiştir. Babasından Nakşibendî icazeti alan Seyyit Abdülkadirî Belhî, İstanbul'da Hamzavîye tarikatına intisap etmiştir. Seyyit Abdülkadiri Belhî ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, milenyum yayınları, tıpkı basım, İstanbul 2013, s. 181-186.

aynı vezinde nazmen tercüme etmiş ve 1331/1912 senesinde Şems Matbaası'nda bastırmıştır.⁶⁰³

1843 yılında Selanik'te dünyaya gelen Es'ad Muhammed Dede, bir süre Selanik'te ilim tahsilinde bulunmuştur⁶⁰⁴ Kapancı ailesine mensup olan Es'ad Dede'nin, Müslümanlığı seçmesinde gördüğü bir rüyanın etkili olduğu söylenmiştir. Bu rüyadan sonra Es'ad Dede XX. yüzyılın başlarında İstanbul'da en önemli Mevlevî şeyhlerinden biri olmuştur.⁶⁰⁵

Gonca-i Edeb'deki Jandarma Komutanı Osman Ağa tarafından kaleme alınmış 'Vahdaniyet' başlıklı Avdetî-Sufî bağlantısını yansıtan makale⁶⁰⁶ bu yolda yazılmış yazılara sadece bir örnektir.

Mazower'in sunduğu kartpostala göre Mevlevîhane, 1916 yılında varlığını korumakta ve faaliyette olmasa da Müslüman mültecilere sığınak işlevi görmektedir. Ancak 1920'lere gelindiğinde Mevlevîhane'yle birlikte bütün Sufî tekkelerinin yıkıldığını bilinmektedir.⁶⁰⁷

2.4.1.2. Melamîler

Melamîlerin son halkası olan "Nuriyye Melamîliği", Anadolu'dan daha çok Rumeli ve İstanbul'da yayılma alanı bulmuştur. Bunlardan özellikle Rumeli'de daha etkili olan tarikat; Selanik, Üsküp, Manastır ve hatta Bosna'yı büyük ölçüde etkisi altına almıştır.⁶⁰⁸ Osman Türer, Isturumca, Selanik, Doyran, Köprülü, Tikveş, İştîp, Prizren, Üsküp ve Manastır'da Melamî tekkeleri bulunduğunu ileri sürmüştür.⁶⁰⁹ Ancak Türer'in Selanik'te var olduğunu söylediği tekkeden kastı Ali Örfî Efendi'nin evi olsa gerek. Çünkü kaynaklarda bunun dışında bir bilgiye rastlamadık. Ali Örfî Efendi,⁶¹⁰ Melamîliği (Muhammed Nur'a intisabı) benimseyince Selanik Yalılar Mahallesi'ndeki evini tekkeye dönüştürmüş ve Selanik'in elden çıkmasına kadar da bu işleyişi devam ettirmiştir.⁶¹¹

⁶⁰³ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 183.

⁶⁰⁴ Sezai Küçük, a.g.e.,s. 401.

⁶⁰⁵ Şişman, "A Jewish Messiah in the Ottoman Court", ss. 341-342'den akt. Marc David Baer, a.g.e., s. 84.

⁶⁰⁶ Alay Beyi İzzetli Osman Ağâh Efendi'nindir, "Vahdaniyet", *Gonca-i Edeb*, S. 10, (15 Şubat 1299/28 Şubat 1884), ss. 145-146.

⁶⁰⁷ Marc David Baer, a.g.e., s. 283.

⁶⁰⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 299.

⁶⁰⁹ Osman Türer, a.g.e., ss. 227-228.

⁶¹⁰ Ali Örfî ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., ss. 310-311.

⁶¹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 301.

Mazower ise bu tekkeden (evden) ve tarikat mensuplarından şu şekilde bahsetmektedir:

On dokuzuncu yüzyıla mensup, servetini Mısır'da kazanmış bir Arnavut tüccar, sahilde gelişen yeni banliyödeki villasının bir Melami tekkesi olarak kullanılmasına izin vermişti; üstatları arasında Askerî mektebin müdürü, bir miralay, bir yerel kitapçı ile Müslüman olan bir Çek siyasal mültecisi vardı.⁶¹²

Aslında Üçüncü devre Melamîliğin Balkanlara yayılması ve Selanik'e kadar gelmesi şu şekilde olmuştur:

Malâmatî ilham kaynaklı yeni bir tarikat örgütü Malâmiyye-Nûriyye'nin kurucusu⁶¹³ bir Mısırlı'nın aracılığıyla oldu. Arap Hoca lakaplı Muhammed Nûr el-Arabî (Mısır'da Delta'da 1813'te doğmuş; 1888'de Makedonya'da Strumica'da ölmüştür.) İslam'ın kutsal yerlerine sık sık gidip geldikten sonra, Makedonya'da (önce Üsküp/Skopje'de, sonra da Strumica'da) fiilen bir tarikat kurdu. Makedonya'da görevli yüksek memurları (Vali Selim Paşa ya da Manastır/Bitola jandarma kumandanı Hüsnî Paşa gibi) çabucak etkiledi. Bu kişiler sonuçta onun İstanbul'a gitmesine ve Osmanlı başkentinin bağrında müritler toplamasına izin verdiler. Fakat onun ölümünden yirmi yıl sonra onun hareketine bağlı olanlar, kaynayan Makedonya'da, özellikle de Manastır ve Selanik'te, Jön Türk İhtilâli'nde birinci derecede önemli bir siyasal rol oynadılar. Bunların arasında Sâdık Bey, İttihad ve Terakki'nin Manastır şubesi başkanı, Bursalı Mehmet Tahir ise Selanik şubesinin üyelerinden biri oldu. (...) Osmanlı egemenliğinin son elli yılında, hareket Makedonya'ya (Selanik ...) yayılacaktı.⁶¹⁴

Selanik'te bir dönem eğitimle alakalı memurlukta bulunan Bursalı Tahir Bey de Melamî tarikatına intisap edenlerdendir. Hatta "Melâmî ihvanına istinaden İttihadü

⁶¹² Mark Mazower, a.g.e., s. 95.

⁶¹³ Seyyid Muhammed Nur, üçüncü Devre Melamîliğin kurucusudur. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., ss. 233-235.)

⁶¹⁴ Nathalie Clayer, Alexandre Popovic, a.g.e., ss. 256-57.

Terakki'den bir gurup ayırmaya teşebbüs eylemişse de siyaset hayatında pek de muvaffak olamamıştır.”⁶¹⁵

2.4.1.3. Bektaşîler

Balkanlar'da tüm tarikatlardan belki en başarılı ve etkili olanı Bektaşîliktir. “(...) Selanik'te ise, mütevazı biçimde döşenmiş birkaç tekkesi bulunuyordu.”⁶¹⁶ Bu tekkeler nerededir, faaliyetleri nelerdir, bilmiyoruz. Ancak Balkanlarda ve Makedonya'da hatta Osmanlı başkentinde, son elli yılda en etkin tarikatların başında gelen Bektaşîliğin İTC'nin merkezi olan bir şehirde faaliyet mekânının olmaması elbette düşünülemez, mutlaka vardır. Ancak şunu da rahatlıkla ileri sürebiliriz ki Selanik'te var olduğunu düşündüğümüz mekânlar Mazower'in dediği gibi mütevazı mekânlar olması gerekir. Aksi olsaydı, mesela Selanik Mevlevîhanesi gibi kıymetli bir mekân olsaydı veya maddî imtiyazlara sahip bir tarikat olsaydı, bu özelliklerinin dile getirileceği aşikârdır. Oysa Bektaşîlik, Selanik'te Mevlevîhane gibi mekânıyla değil de faaliyetleri ve özellikle İTC ve Mason locaları ile olan ilişkileriyle gündeme gelmiştir.

Selanik'te Bektaşîlik düşüncesinin varlığını gösteren en iyi verilerden bir Sabiha Sertel'in bir hatırasıdır. Sabiha Sertel'in abisinin arkadaşı ve yakın akrabaları olan İsmail ile anne-babası arasında geçen bir konuşma şöyledir:

Bir gün, Mecdi Ağabeyi okuldan, yakın akrabalarından arkadaşı İsmail'le beraber geldi. İsmail, kapıdan girer girmez çantasını minderin üzerine attı, Atiye Hanım'a döndü,

Teyze, İnsan Allah'ın gölgesidir. İnsan dışında Allah yoktur. Hoca Efendi söyledi.

Ne? Sen deli misin?

Atiye Hanım neye uğradığını şaşırmişti. Masanın üzerinde duran oklavayı kaptığı gibi İsmail'in üstüne yürüdü,

Sus, Allahsız, tövbe de, çarpılırsın.

⁶¹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e.,s. 329.

⁶¹⁶ Mark Mazower, a.g.e., ss. 95-96.

Teyze, hoca söyledi: Allah insanın içindedir. Allah'ta olan her şey insanda da vardır. Allah'la insan birdir.

Atiye Hanım, bir yandan 'Sus, tövbe de' diye bağıyor bir yandan da oklavayla, İsmail'in omuzlarına arkasına vuruyordu. Sabiha Korkusundan çığlıklar atmaya, bar bar ağlamaya başlamıştı. Tam bu sırada, kapı açıldı. İçeri Nazmi Efendi girdi. Herkes sus pus olup köşesine çekildi.

“Ne oluyor? Nedir bu bağışma, bu gürültü?”

İsmail atıldı: ‘Amca, Hoca Efendi söyledi. İnsan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. İnsanın dışında Allah yoktur, diye. Teyzem buna kızdı.

Kim bu Hoca Efendi?

Şerafettin Hoca.

Ha... Şu Bektaşî dervişi. Size tasavvufu okutuyor. Onlara göre insan Allah'ın güzelliğinin bir parçasıdır, Allah'tan bir ışıktır. Tanrı insanı yaratırken ona kendi ışığını vermiştir. Bektaşîler tanrıyı evrende, eşyada ve insanda görürler, ‘Eşyaya bakmak, Allah'a bakmaktır.’ derler. Aslında Bektaşîler de biz Mevleviler de, ‘Allah'a ulaşmak için onu sevmek gerekir.’ deriz. Bu Allah aşkıyla insan Allah'la birleşir. Tasavvufu iyi oku iyi anla.⁶¹⁷

Sabiha Sertel'in babası Nazmi Efendi, kendinin Mevlevî olduğunu açıklamakla birlikte bir yandan da Selanik'te o dönem, okullarda ders veren Bektaşî dervişlerinin varlığını da ortaya koymuş olmaktadır. Hem de bu okul, Avdetî cemaatine ait bir okul olan Terakki Mektebidir. Dolayısıyla hem Nazmi Efendi'nin Bektaşîliğe sıcak yaklaşımı hem de bir Bektaşî dervişinin Terakki Mektebinde çalışabilmesi, Avdetî cemaati-Mevlevîlik-Bektaşîlik arasındaki ilişkinin boyutlarını ortaya koymaktadır. Avdetî cemaatine mensup Karakaşların durumu bu konuyu desteklemektedir.

Karakaşlar reenkarnasyon kavramına en bağlı, Bektaşî mutasavvıf tarikatıyla bağlantıları bulunan, antinomosçu, eklektik mezhep haline geldiler. Rivayete göre, Sabetay Sevi onların Edirne'deki tekkelerinde edilen

⁶¹⁷ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 31.

dualarına ve zikirlerine katıldığı için Bektaşî tarikatı önemli kabul ediliyordu.⁶¹⁸

Bu nedenle de özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avdetî cemaatine mensup birçok ismin Bektaşîlik içerisinde yer aldığına şahit olmaktadır.

Karakaş muhbirleri, XIX. yüzyılın sonunda Alman âlimlere Sabetay Sevi'nin Halvetî şeyhi Niyazi Mısri de dâhil olmak üzere antinomosçu mutasavvıflarla ilişki içerisinde olduğunu söylemiştir. Gershom Scholem'in belirttiği gibi Mısri'nin müritleri Selanik'te bir sufi tekkesi kurduğu için Karakaşlar gerçekten de iletişim içerisinde olabilirlerdi ama her ikisi de gerçek bağlantılarını tarikatlarının kurucularının mitik karşılaşmasına dönüştürmüşlerdir. Yaşanan ne olursa olsun, önemli olan Karakaşların Tanrı'ya giden yollarının tasavvufla bağlantısını kabul etmeleridir.⁶¹⁹

Selanik'te özellikle Avdetî cemaati ile Bektaşî ve Mevlevî tarikatları arasında sıkı bir ilişki vardır. Avdetîler kendi inançlarına ve kendi durumlarına en uygun ortamı özellikle bu tarikatlarda bulmuşlardır. Bu ilişki de ister istemez Selanik'te etkin olan Avdetî cemaati nedeniyle her alana sirayet etmiştir.

2.4.1.4. Nakşibendî ve Kadîrî

Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Selanik'te Nakşibendî tarikatına ait 2, Kadîrîye tarikatına ait 6 tekke faaliyettedir. Nakşibendîlerin Selanik'te XVI. yüzyılda da tekkeleri vardır.⁶²⁰ Kadîrîye tarikatı hakkında da şu bilgiler mevcuttur:

Ekmekçi Ahmed Paşa'nın bir vakfına dâhil olan bir tekkeyi yönetmek üzere Şam'dan gelen bir şeyh (Ö. 1630) tarafından 1601'de Yenişehir-Fener Larissa'ya sokulmuştur. Fakat tarikat, yeni bir Kâdirî örgütünün kurucusu olan İsmâ'îl Rûmî'nin seyahati sonucunda daha büyük bir atılım kazandı. Başlıca iki yayılma merkezi İstanbul'da (Tophâne âsitânesi) ve Edirne'de bulunuyordu. O zaman Kâdirî kuruluşları Trakya'da

⁶¹⁸ Marc David Baer, a.g.e., ss. 30-31.

⁶¹⁹ Marc David Baer, a.g.e., ss. 30-31.

⁶²⁰ Mark Mazower, a.g.e., s. 95.

Yenice-karasu (Genissea) ya ve Serez'e, sonra Selanik'e, Üsküp'e, Kalkandelen'e, Peşkopi'ye, Prizren'e, Sarayova'ya yerleştirildiler.⁶²¹

2.4.1.5. Mısırîye

Selanik'te Mısırîye tarikatına ait 2 adet tekke yer almaktadır. Bu tekkelerin Niyazi Mısırî'yi takip ettikleri aşikârdır ancak Mısırî'nin düşüncelerinin belirginleşmesi, onu takip eden müritlerinin gayretleriyle değil Melamîlerin gayretleriyle olmuştur. Öyle ki genelde Balkanlarda ve özelde Selanik'te Üçüncü Devre Melamîliğinin kurucusu olan Seyyid Muhammed Nur, müritlerine yalnızca Mısırî'yi okutmakla kalmamış aynı zamanda onun ilahilerini kitaplaştırmıştır.⁶²² Selanik'teki Mısırîye tarikatına ait bu iki tekkenin hangi düşünce üzerine faaliyette bulunduğunu kestirmek oldukça zordur. Bu tekkeler, Mısırî'nin yolunu takip edebilecekleri gibi Mısırîye adı altında tamamen Melamîliği de benimsemiş olabilirler. Başka bir açıdan bakacak olursak da bu iki gurubun ilişki içerisinde olacakları da düşünülebilir.

Melamîler gibi Avdetî cemaati de Niyazi Mısırî'ye yakınlık duymaktadır. Bu yakınlığın kaynağı da Sabetay Sevi'ye dayanmaktadır. Rivayetlere göre Sevi ile Mısırî Edirne veya İstanbul'da bir araya gelmişlerdir. Ne şekilde tanıştıkları bilinmese de iki düşünürün fikirleriyle birbirlerini etkiledikleri, birlikte halvete girdikleri hatta Sevi'nin Mısırî'nin tarikatına katıldığı ileri sürülmüştür.⁶²³ Böylece Avdetîler, Mısırî anlayışına, hem iki inanış arasındaki ortak mistik düşünceden hem de Sevi ve Mısırî arasındaki ilişkiden dolayı yaklaşmakta güçlük çekmemişlerdir. Bu yaklaşma daha çok Melamîlik üzerinden olmuştur.

2.4.1.6. Diğer Tarikatlar

Sa'diye tarikatı, XVII. yüzyılda Balkanlara, XVIII. yüzyılda da Selanik'e ulaşmıştır.⁶²⁴ Selanik Vilayeti Salnamelerine göre de Selanik'te bir Sa'diye tekkesi yer almaktadır.

Melamî tarikatına mensup Harirîzâde Seyyit Mehmet Kemâleddin Efendi⁶²⁵ adında bir zat, 1290'da Rumeli'ye giderek Melamî şeyhi Muhammed Nûr'u Üsküp'te ziyaret

⁶²¹Nathalie Clayer, Alexandre Popovic, a.g.e., s. 252.

⁶²²İlgaz Zorlu, a.g.e., ss. 43-44.

⁶²³İlgaz Zorlu, a.g.e., ss. 42-43.

⁶²⁴Nathalie Clayer, Alexandre Popovic, a.g.e., s. 254.

⁶²⁵Hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpinarlı, a.g.e., ss. 326-327.

etmiş ve dönüşte Selanik'te Şeyh Ali isminden bir zattan Ramazaniyye hilafeti almıştır.⁶²⁶ Bu da o dönemde Selanik'te Ramazaniyye tarikatının varlığını göstermektedir.

Selanik'te faaliyette olan altı tekkesi bulunan Halvetîye tarikatının XVI. yüzyılda var olduğunu ve şehrin birkaç müftüsünün bu tarikata bağlı olduğunu bilinmektedir.⁶²⁷ İkinci piri Aziz Mahmud Hüdaî olan Celvetîye tarikatı ise anlayış olarak Halvetîye'ye çok yakındır. Celvetîye'nin Balkanların genelinde olduğu gibi de Selanik'te de takipçilerinin olduğu söylenmektedir.⁶²⁸

Sinanîyye'ninyeni bir kolu da önemli bir yandaş topluluğuna sahip olmuş gibi gözükmeyen Ahmed Zührî (ölümü 1157/1744) tarafından Selanik'te kuruldu.⁶²⁹

Selanik'te bir tekkesi bulunan Rifaîyetarikatının birinci dünya savaşı esnasında bile Selanik'te faaliyette olduğu ve zikir meclislerine devam ettikleri söylenmektedir.⁶³⁰ Rifaîyye tarikatına mensup olan Kenan Rifaî, 1867 yılında Selanik'te doğmuştur ve *Sohbetler* adlı bir kitabı vardır.⁶³¹

2.4.2. Eğitim Cemiyetleri

Osmanlı'da ve dolayısıyla Selanik'te modern anlamda eğitim veren okulların yönetimi, okullara maddî ve manevî destekte bulunabilecek hocalardan, devlet adamlarından ve tüccarlardan oluşturulan komisyonlara bırakılmıştır. Bu komisyonlar, okulun idaresiyle ilgili maddî ve manevî sorunları çözmek, okulun gelişimini sağlamak için belli aralıklarla bir araya gelmiş ve kararlar alarak uygulamışlardır. Bu resmî gruplar, tam anlamıyla bir dernek olmasalar da faaliyetleri açısından dernek gibi çalışmışlardır. Okulların yaşayabilmesi ve gelişme kaydedebilmesi, ihtiyaca göre yeni eğitim kurumlarının açılması, burslu okuyan öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve bu öğrencilerin sayısının artırılması, kısaca Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan yeni nesli hazırlamak amacıyla çalışan bu komisyonlar, yardım toplamak için geziler, tiyatro gösterileri düzenlemiş; devletin, zenginlerin ve yardım derneği olarak hizmet veren

⁶²⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 326.

⁶²⁷ Mark Mazower, a.g.e., s. 95.

⁶²⁸ K. Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tartikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 1982'den aktaran Nathalie Clayer, Alexandre Popovic, a.g.e., s.251.

⁶²⁹ Nathalie Clayer, Alexandre Popovic, a.g.e., s. 259

⁶³⁰ Mark Mazower, a.g.e., s. 95.

⁶³¹ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayınları, İstanbul 2004, s. 101.

kuruluşların desteğini alarak kurumlarını ayakta tutmaya ve geliştirmeye çalışmışlardır. Ayrıca bu eğitim komisyonlarında adına rastladığımız şahısların, diğer kültürel ve edebî faaliyetlerde de isimlerine sık sık rastlamaktayız. Bu nedenle bu komisyonlarda hizmet vermeye çalışan isimler aynı zamanda Selanik'in ve Osmanlı Devleti'nin o dönem ticarî, siyasî, edebî ve kültürel ortamına katkı yapan isimler olduğunu belirtmeliyiz.

2.4.2.1. Mektep Komisyonları

Sadece Selanik'te değil o dönem Osmanlı topraklarında eğitim ve kültür faaliyetleri daha çok özel teşebbüslerle, bölgenin eşrafının destekleriyle veya genellikle yine bu eşrafın desteklediği vakıflar aracılığıyla yürümüştür. Bu nedenle Selanik'te açılan resmi veya özel mekteplerin, o mektebi yöneten, bütün ihtiyaçlarını ve sorunlarını gideren bir komisyonu vardır. Bu komisyonlardan özellikle özel okullara ait komisyonların faaliyetleri, Selanik'in eğitim ve kültür hayatı açısından dikkati çekmektedir.

2.4.2.1.1. Mekteb-i İdadî-i Mülkî Komisyonu

Selanik'in tek resmî idadîsi olan Mekteb-i İdadî-i Mülkî, on iki numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'ne göre "Mübâyaa Komisyonu" adıyla anılan bir kurul tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Başkanlığını dönemin maarif müdürlerinin yaptığı bu komisyona, aza olarak her zaman okulun müdür ve müdür yardımcıları dâhil olmuş bunun yanında bazen mektepte muallimlik yapmakta olan kişilerde katılmıştır. Ayrıca bazı seneler Maarif Müdürlüğünden ve Belediyeden de bazı şahsiyetler komisyona katılmıştır.

Salname	Komisyon Heyeti
1311 (1893-94)	Maarif Müdürü Celal Bey (Başkan), Müdür Abdülhamid Bey, İkinci Müdür Osman Zühdi Efendi, Muallim Cûdî, Müdür Muavini Nadir Efendi.
1312 (1894-95)	Maarif Müdürü Celal Bey (Başkan), Müdür Abdülhamid Bey, İkinci Müdür Osman Zühdi Efendi, Muallim Faik Efendi, Muavinlerden Nadir ve Tefik Efendiler.
1313 (1895-96)	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), Okul Müdürü Abdullah Bey, İkinci Müdür Osman Zühdi Efendi, Muavinlerden Nadir ve Tefik Efendiler.
1315 (1397-98)	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), Belediye Azasından Üzümcü Ahmed Efendi, Maarif Muhasebe Memuru Hakkı Bey, Okul Müdürü Abdullah Bey, İkinci Müdür Osman Zühdi Efendi, Muavin Hüseyin Hüsnü Efendi.
1318 (1900-01)	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), Belediye Azasından Kazaz Efendi, Maarif Muhasebecisi Midhat Bey, Okul Müdürü Saib Bey, İkinci Müdür Osman Zühdi Efendi, Muavin Şükrü Efendi.
1320	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), Belediye Azasından Kazaz Efendi, Maarif Muhasebecisi

Salname	Komisyon Heyeti
(1902-03)	Midhat Bey, Okul Müdürü Saib Bey, İkinci Müdür Osman Zühdi Efendi, Muavin Bayram Fehmi, Muavin İbrahim Efendi.
1322 (1904-05)	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), Maarif Muhasebecisi Midhat Bey, Okul Müdürü Ömer Lütfü Efendi, İkinci Müdür Said Efendi, Muavin Bayram Fehmi, Muavin Abdullah Efendi.
1324 (1906-07)	Maarif Müdürü Abdullah Bey (Başkan), Maarif Muhasebecisi Midhat Bey, Okul Müdürü Ömer Lütfü Efendi, İkinci Müdür Said Efendi, Muavin Müştak Efendi, Muavin Abdullah Efendi.
1325 (1907-08)	Maarif Müdürü Abdullah Bey (Başkan), Maarif Muhasebecisi Midhat Bey, Okul Müdürü Faik Efendi, İkinci Müdür Said Efendi, Muavin Müştak Efendi, Muavin Serab Efendi.

Tablo 2.24.Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Mekteb-i İdadî-i Mülkî'nin Komisyon Heyetleri.

Okulun gelişimini, maddî ve manevî ihtiyaçlarını değerlendirerek çözüme kavuşturan bu komisyon, Selanik'in tek resmî idadîsini yaşatarak ve geliştirerek Selanik'in ve Osmanlı Devleti'nin geleceğini inşa edecek neslin yetişmesine hizmet etmiştir. Bu hizmetler yeterli görülmemekle beraber dönem şartları içerisinde düşünüldüğünde önemlidir. Mesela ibtidaî okullarının faaliyete geçtiği dönemde, bu okullarda eğitim verecek hoca bulunamamıştır. Bu önemli sorun Mekteb-i İdadî-i Mülkî'den mezun olan öğrenci ile çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı düşünülürse bu mektebin Selanik ve çevresi için önemi de daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca Manastır, Kosava gibi büyük merkezlerde bile idadî okullarından mezun olan öğrenciler, bir üst mertebede eğitim almak istediklerinde, Selanik'in merkezindeki idadînin son iki yılına devam edebiliyorlardır ve aslına bakarsanız neredeyse bütün Makedonya gençleri için bu okul da eğitime devam edebilmek için tek şanstır. Böylece Selanik İdadîsi bölgede hayatî bir öneme sahiptir. Bu nedenle bu okula eklenen yatılı bölümün bile önemi çok büyüktür. Kaldı ki ilerleyen yıllarda süreli yayınlarda, çeşitli önemli resmî mevkilerde ve okulların muallim listelerinde bu okul mezunlarına rastlamaktayız. (bkz. Selanik'te Eğitim Kurumları)

2.4.2.1.2. Mekteb-i Sanayi (Hamidiye Mekteb-i Sanayi) Komisyonu

Hamidiye Mekteb-i Sanayi islahane olarak kurulmuştur. Zihni Paşa'nın valiliği döneminde ise mektebin yönetimi bir komisyona bırakılmıştır. Bu komisyonun ilk işi de mektebin ismini Hamidiye Sanayi Mektebi olarak değiştirmektir. Okul, komisyon tarafından yönetilmeye başlandıktan sonra "Vilayet Matbaası" valinin de onayıyla okulun bünyesinde hizmet vermeye başlamıştır. Bunun yanında "Memleket Bahçesi"nin ıslahı ve ıslah sonrası hâsılatı mektep masraflarına harcanmak üzere okul komisyonuna

devredilmiştir. Bundan başka komisyon Belediye tarafından tahsis edilen Hamidiye Caddesindeki arsalar üzerine güzel binalar yaptırmıştır. 1314 yılında bir mağaza, 1315 yılında ise Memleket Bahçesi'nde biri erkeklere biri kadınlara olmak üzere iki deniz hamamı inşa edilmiş ve önceden mektebe ait olan binalar da tamir edilmiştir.⁶³²

Salname	Komisyon Heyeti
1310 (1292-93)	Defterdâr Efendi Hazretleri Mustafa Nail Efendi (Başkan), Eşraftan Hıfzı Bey, Maarif Müdürü Tahir Bey, Eşraftan Memduh Bey, Eşraftan Hakkı Bey, İki Lüle Dergâh-ı Şerîfi Postnişîni Ömer Efendi, Vilayet Tercümanı Ahmed Kami Efendi, Mekteb-i Rüşdî-i Askerî Müdürü Kolağası Tevfik Efendi, Tüccardan İpekçi İsmail Efendi, Tüccardan Haşmet Musa Efendi.
1311 (1893-94)	Vilayet Defterdârı Mustafa Nail Efendi (Başkan), Eşraftan Hakkı Bey, Eşraftan Hıfzı Bey, İki Lüle Dergâh-ı Şerîfi Postnişîni Ömer Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Vilayet Tercümanı Ahmed Kami Efendi, Mekteb-i Rüşdî-i Askerî Müdürü Kolağası Tevfik Efendi, Tüccardan İpekçi İsmail Efendi, Tüccardan Haşmet Musa Efendi.
1312 (1894-95)	Maarif Müdürü Celal Bey (Başkan), Eşraftan Hakkı Bey, İki Lüle Dergâh-ı Şerîfi Postnişîni Şeyh Ömer Efendi, Belediye Azasından İbrahim Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Vilayet Tercümanı Ahmed Kami Efendi, Tüccardan İpekçi İsmail Efendi, Tüccardan Haşmet Musa Efendi.
1313 (1895-96)	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), Eşraftan Hıfzı Bey, Eşraftan Hakkı Bey, Belediye Azasından İbrahim Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Tüccardan İpekçi İsmail.
1315 (1397-98)	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), İstitâf Ceza Reisi Saadetlü Reşâd Bey, Eşraftan Hıfzı Bey, Eşraftan Hulusi Bey, Eşraftan Hakkı Bey, Belediye Azasından İbrahim Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Tüccardan İpekçi İsmail.
1318 (1900-01)	Vilayet Defterdârı Kemal Bey, Edirne ve Selanik Vilayetleri Adliye Müfettişi Reşad Bey, Eşraftan Hulusi Bey, Eşraftan Hıfzı Bey, Maarif Müdürü Reşid Bey, Mahkeme-i İstinâf Ceza Kısmı Azasından İbrahim Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Eşraftan Hakkı Bey, Tüccardan İpekçi İsmail.
1320 (1902-03)	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), Eşraftan Hulusi Bey, Eşraftan Hıfzı Bey, Meclis-i İdâre-i Vilayet İbrahim Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Ziraat Müfettişi Vitalis Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Tüccardan İpekçi İsmail.
1322 (1904-05)	Maarif Müdürü Reşid Bey (Başkan), Belediye Reisi Hulusi Bey, Eşraftan Hıfzı Bey, Meclis-i İdâre-i Vilayet İbrahim Efendi, Ziraat Müdürü Vitalis Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Tüccardan İpekçi İsmail.
1324 (1906-07)	Vilayet Defterdârı (Başkan), Belediye Reisi Hulusi Bey, Eşraftan Hıfzı Bey, Meclis-i İdâre-i Vilayet İbrahim Efendi, Eşraftan Rahmi Bey, Ziraat Müdürü Vitalis Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Maarif Muhasebecisi Midhat Bey, Tüccardan İpekçi İsmail Efendi, Mektep Müdürü Ali

⁶³² 1324 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salname-i Vilayet-i Selanik*, On Dokuzuncu Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1324 (1906-07), s. 244.

Salname	Komisyon Heyeti
	Şevket Bey.
1325 (1907-08)	Vilayet Defterdârı Rıfat Bey (Başkan), Eşraftan Sabık Belediye Reisi Hulusi Bey, Meclis-i İdâre-i Vilayet İbrahim Efendi, Eşraftan Rahmi Bey, Ziraat Müdürü Vitalis Efendi, Eşraftan Hakkı Bey, Maarif Muhasebecisi Midhat Bey, Tüccardan İpekçi İsmail Efendi, Mektep Müdürü İsmail Mahir Efendi.

Tablo 2.25.Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Mekteb-i Sanayi Komisyon Heyetleri.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi bugünkü anlamda Selanik'in meslek liselerinden biri olan Mekteb-i Sanayi'ye devlet kademelerinden, Selanik'in önemli tüccarlarından, eğitim camiasından, askerî okuldan ve hatta tarikatlardan bile destek vardır. Mekteb-i Sanayi Komisyonu üyeliği yapan İki Lüle Dergâhı Postnişini Ömer Efendi, Nakşibendi tarikatına mensuptur.

2.4.2.1.3. Mekteb-i Terakki (Yadigâr-ı Terakki) Komisyonu

Mekteb-i Terakki Komisyonu ilk defa olarak Haziran/Temmuz 1877 yılında kurulmuştur ve 13 kişiden oluşmaktadır. Komisyonun ilk icraatı da İsmail Efendi ile Şemsi Efendi ve arkadaşlarının okulunu devralmak olmuştur. Bu komisyon aynı zamanda kendisine bir de tüzük hazırlamıştır.

Okulların öğrencileri ve hocaları bu komisyonun nezareti altında olacak ve haftada iki kez, iki komisyon üyesi tarafından okul ve hocalar “teftiş ve muâyene” edilecektir. Öte yandan komisyon talimatında komisyonun her hafta cumartesi günleri önceden belirlenecek bir yerde toplanması ve okul ile öğrencilere ilişkin konuların tartışılması kararlaştırılmıştır. Üyelerin toplantılara mazeretsiz olarak gelmemeleri yasaktır. İki kez üst üste mazeretsiz olarak gelmeyenler uyarılacak ve üçüncüsünde ise heyetten atılacaklardır. “Nâzır”, atılanın yerine yeni üye alabilecektir. Komisyon, okulların idaresini, gelir ve gider ile çeşitli konuları üstlenmiş olduğu için, bu konularda kendisine görev verilen üye bunu yapmaktan kaçınmayacaktır.⁶³³

Salname	Komisyon Heyeti
1318	Tüccardan Ahmed Kapancı Efendi (Başkan), Banker İzzet Efendi, Banker Yusuf Kapancı

⁶³³ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.61.

Salname	Komisyon Heyeti
(1900-01)	Efendi, Tüccardan Emin Recep Efendi, Dersaadet Reji Fabrikası Müdürü Veliyyiddin Haşmet Efendi, Tüccardan Ahd Efendi, Tüccardan Osman İnyet Efendi, Tüccardan Dühânî Hasan Akif Efendi, Dava Vekili Şükrü Efendi, Tüccardan Mustafa Fazıl Efendi, Tüccardan Rıfat Efendi, Dava Vekili Mehmet Ziya Efendi.
1320	Banker İzzet Efendi (Başkan), Tüccardan Ahmed Kapancı Efendi (İkinci Başkan), Banker
(1902-03)	Yusuf Kapancı Efendi, Tüccardan Emin Recep Efendi, Samsun Reji Fabrikası Müdürü Veliyyiddin Haşmet Efendi, Tüccardan Osman İnyet Efendi, Tüccardan Dühânî Hasan Akif Efendi, Dava Vekili Şükrü Efendi, Tüccardan Mustafa Fazıl Efendi, Tüccardan Rıfat Efendi, Dava Vekili Mehmet Ziya Efendi.
1322	Banker İzzet Efendi (Başkan), Tüccardan Ahmed Kapancı Efendi (İkinci Başkan), Banker
(1904-05)	Yusuf Kapancı Efendi, Tüccardan Emin Recep Efendi, Samsun Reji Fabrikası Müdürü Veliyyiddin Haşmet Efendi, Tüccardan Osman İnyet Efendi, Dava Vekili Şükrü Efendi, Dava Vekili Mustafa Fazıl Efendi, Tüccardan Dühânî Hasan Akif Efendi, Doktor Rıfat Efendi, Banker Hikmet Efendi, Banker Rıfat Efendi, Tüccardan Osman Derviş Efendi, Dava Vekili Mehmet Ziya Efendi, Dava Vekili Akif Efendi, Dava Vekili Yahya Efendi.
1324	Tüccardan Ahmed Kapancı Efendi (Başkan), Doktor Rıfat Efendi (İkinci Başkan), Banker
(1906-07)	Namık Kapancı Efendi, Banker İbrahim Kapancı Efendi, Dava Vekili Hasan Akif Efendi, Tüccardan Recep Refik Efendi, Banker Şinasi Efendi, Banker Tevfik Bey, Banker Murtaza Efendi, Eczacı Edhem İsmail Efendi, Ticaret Odası Katibi Hikmet Bey, Tüccardan Katibzade Sabri Bey, Tüccardan İzzet Efendi, Tüccardan Sadık Veli Efendi, Tüccardan Atif Efendi, Şimendifer Memurlarından İkbâl Efendi.
1325	Reji Fabrikası Direktörü Veliyyiddin Efendi (Başkan), Doktor Rıfat Efendi (İkinci Başkan),
(1907-08)	Müşavir İnyet Efendi, Banker Namık Kapancı Efendi, Tüccardan Telci Sami Efendi, Dava Vekili Hasan Akif Efendi, Dava Vekili Yahya Efendi, Banker Şinasi Efendi, Banker Tevfik Bey, Banker Murtaza Efendi, Eczacı Edhem İsmail Efendi, Tüccardan Atif Efendi, Ticaret Odası Katibi Hikmet Bey, Tüccardan Katibzade Sabri Bey, Tüccardan İzzet Efendizade Sabri Efendi, Tüccardan Sadık Veli Efendi, Mühendis Osman Kadri Efendi, Tüccardan Ata Derviş Bey, Reji Nezâreti Ketebesinden Mustafa Şefik Efendi.

Tablo 2.26.Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Mekteb-i Terakki Komisyon Heyetleri.

Avdetî cemaatinin Kapancılar grubu tarafından kurulan⁶³⁴ Mekteb-i Terakkinin komisyon üyelerinin çoğu tüccardır. Bu isimler hem Avdetî cemaatinin ileri gelenleri hem de Selanik'in önemli ve zengin tüccarlarıdır. Komisyon içerisinde tüccarların dışında avukat, mühendis, eczacı ve banker gibi önemli mevkilerde yer alan isimlerin dâhil

⁶³⁴ Ahmet Almaz, a.g.e., s. 274.

olduğunu da görülmektedir. Elbette böyle bir kadroya sahip olmak hem ekonomik anlamda hem de alınan kararlar anlamında Terakki Mektebi için bir şanstır.

1900 yılı aynı zamanda II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yıldönümüdür ve Mekteb-i Terakki Komisyonu da padişah şerefine mektebin adını değiştirerek Yedigâr-ı Terakki adını vermişlerdir.

1908 yılına kadar nicelik ve nitelik açısından oldukça ciddi ve hızlı bir gelişme gösterecektir. Encümen okullarla daha yakın ve yoğun ilgilenecektir. Belki de en önemli gelişmelerden birisi Yedigâr-ı Terakki Mektebinin her şubesinin (okulunun) kendi binasına sahip olmasıdır.⁶³⁵

Yedigâr-ı Terakki okulları kâr amaçlı kurulmuş değillerdir. Okul her zaman ücretsiz okuyan öğrencilerin sayısını artırmak için çalışmış ve bu amaçla hayırsever insanların yardımına başvurmuştur. Okulda ücretsiz okuyan öğrencilerin yanında ücretli okuyan öğrencilerden de ücretler ailenin gelirine göre alınmaktadır.⁶³⁶

20 Temmuz 1316/2 Ağustos 1900 tarihli toplantıda encümen, Terakki kız ve erkek şubelerinin binalarının yenilenmesine karar vermiştir. Bu amaçla Selanik Valisi Hasan Tahsin Paşa başkanlığında oluşturulan bir komisyonla yardım toplanmasına karar verilmiştir. Yardım komisyonuna okulun encümen heyeti yanında Selanik'in ileri gelenleri de katılmıştır. Hasan Tahsin Paşa önderliğinde başlayan bu girişim sonraki Vali Hasan Fehmi Paşa'nın da desteğini almıştır. Yardım komisyonunun faaliyetleri, II. Meşrutiyet döneminde, sürekli hale getirilerek "Dâimi İâne Heyeti" oluşturulmuştur.⁶³⁷

Terakki Mektebinin Yalılar Kız Şubesi kiralık bir binada hizmet vermektedir. Bu durumu düzeltebilmek için Selanik'in önemli tüccarlarından Osman Telci Efendi'nin eşi Emine Dudu Telci Hanım, Terakki Okulları Komisyonuna arsa bulunması durumunda yapım masraflarını karşılayabileceği teklifiyle gitmiştir ve bu teklif komisyon tarafından kabul edilmiştir. 10 Ocak 1908 tarihinde de bu şubenin açılışı gerçekleştirilmiştir. Emine Hanım desteklerine daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.⁶³⁸

⁶³⁵ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 72.

⁶³⁶ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 78.

⁶³⁷ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 77.

⁶³⁸ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 76-77.

Neredeyse Terakki okullarının kuruluşundan beri eğitim kadrosu içerisinde yer alan ve okulun müdürlüğünü de yapan ve yine Selanik'in tanınmış simalarından olan İsmail Hakkı Bey, okul encümeniyle düştüğü anlaşmazlık sonucunda, Terakki okullarından ayrılarak daha önce kendisinin açtığı ve müdürlüğünü de yaptığı okulda çalışmaya başlamıştır (1904). İsmail Hakkı Bey'in açtığı okulun ismi başta Leylî Mektep, daha sonra Leylî ve Nehârî Ticaret Mektebi olarak adlandırılmıştır. İsmail Hakkı Bey öldükten sonra Terakki Okulları Encümeni tarafından okulu satın almak, kiralamak veya en azından eşyalarını kiralamak için varislerine başvurulmuştur ancak bu girişimin sonucu hakkında herhangi bir bilgi yoktur.⁶³⁹

Eylül 1908 tarihli toplantıdan itibaren Terakki Okulları Encümeni toplantıları o dönem kurulan Osmanlı Kulübü'nde yapılmaya başlanmıştır.⁶⁴⁰ Bu toplantıyla başlayan encümenin derneklerle ilişkileri giderek artmıştır ki aslında II. Meşrutiyet dernek sayılarının hızla arttığı bir dönemdir. Bu yolda okul öğrencileri tarafından kurulan ilk dernek “Teavün Kulübü”dür. Bu dernek zaman içerisinde amacından saptığı ve öğrenciler arasında “ihtilâl ve fesad” çıkarmaya başladığı düşüncesi ileri sürülerek Encümen tarafından kapatılmıştır. Selanik'te kurulan ilk derneklerden ve en aktiflerinden biri olan “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye” Eylül 1908 yılında yapılan toplantıda Terakki Okulları Encümenine beş öğrenciyi okutabileceğini duyurmuştur. Bundan başka yine bu kadın derneği Encümenle eğitim faaliyetlerini denetleme hususunda da ortak çalışmalar yapmışlardır. Encümen üyelerinden seçilenler ile cemiyetten gelen üyeler, birlikte her hafta Yahılar Kız Şubesini teftiş etmiştir. Bir sanat derneği olan ve daha çok müzik ve tiyatro ile ilgilenen “Heveskâr Kulübü” ise Terakki Okullarında verilen müzik derslerinde kullanılmak üzere müzik aleti vermeyi teklif etmiş ve okul yararına gösteri yapmayı önermiştir.⁶⁴¹

1909 yılında karar verilen ancak 1912 yılında kurulabilen “Terakki Mezunları Derneği”, özellikle Terakki mezunu olup toplumda önemli mevkiler edinmiş öğrencilerin okula desteklerini almak amacıyla kurulmuştur. 14 Mart 1912 tarihinde kurulan derneğin ilk yılında yönetim kurulu; Dava Vekili Celâl Derviş, Ali Kemâl, İbrahim Necmi ve Osman Sermed ile Tüccar Rıza Derviş, Faiz Kapancı, Fahri ve Celal Memiş Efendilerden

⁶³⁹ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 80-82.

⁶⁴⁰ A.g.e., s. 102.

⁶⁴¹ A.g.e., ss.102-103.

oluşmuştur.⁶⁴²“Cemiyet-i Hayriye” ise eskiden beri okula yardımda bulunmaktadır. Bunun yanında Encümen’in sıkıştığı bir dönemde “Cemiyet-i Hayriye”den borç aldığı da bilinmektedir. Terbiye-i Osmaniye Cemiyeti ve Tamim-i Lisân-ı Osmanî Cemiyeti de öğrenci okutmak için Terakki Encümeni’ne başvuran dernekler arasındadır.⁶⁴³

Selanik Terakki Mektebi, 1326-1332 zabıt defterine göre 19 Kânunusani 1325 tarihinde alınan karar itibarıyla komisyon üyeleri şunlardır: Komisyon Reisi Ahmet Kapancı, Doktor Ethem, İkbâl, Hakkı Latif, Tevfik Ahmet, Hasan Tahsin, İsmail Abdi, Ali, Kazım ve Yusuf Şinasi Efendiler. Yine aynı defterde Dâimî İânesi Komisyonu üyeleri ise şöyledir: Dava vekili Hasan Akif Efendi, Hakkı Latif, İsmail Abdi, Ali Kazım, Nuri Akif ve Mehmet Emin Efendiler.⁶⁴⁴

Kazım Nami [Duru] 1910 Ağustos’unda Selanik Vilayeti Maârif Müfettişi olarak görevlendirilmiştir. Bu görevi esnasında birçok okulla birlikte Terakki Okullarını da teftiş etmiştir. Bu teftiş sonunda özellikle okulun kız şubesinde eksiklikler bulmuştur. Bu tarihten sonra komisyonun kız şubesinin idare ve öğretmen kadrosunu sık sık topladığı ve denetlemeleri artırarak eksiklikleri gidermeye çalıştığı bilinmektedir.⁶⁴⁵

1912 yılında Selanik’in Yunanlıların eline geçmesiyle birlikte Terakki okullarının eğitiminde de aksamalar başlamıştır. Hatta Terakki Okulu binalarının modern bir yapıya sahip olması ve dikkat çekmesi nedeniyle kısa zamanda hastane karargâh vb. durumlar için kullanılmaya başlanmıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen eğitime aralıklı olarak Birinci Dünya Savaşı’na kadar devam edilmiştir.⁶⁴⁶

2.4.2.1.4. Feyz-i Sıbyan (Fezziye) Mektebi Komisyonu

Feyz-i Sıbyan okulunun açılma fikri, Selanik’te Fransız Başkonsolosluğunda çevirmen olarak çalışan ve Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizceyi çok iyi bilen Zeki Efendi’ye aittir. Ancak okulu açmak yabancı okullarda eğitim görmüş ve iyi yetişmiş bir kimse olan Zeki Efendi’ye değil çocuklarına kısmet olmuştur. O dönemde Selanik Vilayetinin Mektûbî Kalemi Mümeyyizliği (Valilik Özel Kalemi) görevini yürüten Zeki Efendi’nin oğlu Mustafa Tevfik Efendi’nin önderliğinde okulu açma girişimleri

⁶⁴² A.g.e., ss. 103-104.

⁶⁴³ A.g.e., s. 104.

⁶⁴⁴ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 106.

⁶⁴⁵ A.g.e., s. 107.

⁶⁴⁶ A.g.e., ss. 110-113.

başlamıştır. Hafız Mustafa Efendi tarafından medrese olarak kullanılan bir küçük binada, 1883 yılında, Feyz-i Sıbyan adıyla Abduşoğlu Osman Efendi ve Topçuoğlu Osman Ağa isimli iki hayırseverin maddî destekleriyle okul açılmıştır.

Mustafa Tevfik Efendi ve kardeşleri bu yeterli bulmamışlar ve daha modern bir okul kurmak için girişimlere devam etmişlerdir. Bu dönem Selanik Maarif Müdürü, ilk Meclis-i Mebusan üyesi ve Selanik'te yayımlanan *Zaman* gazetesinin sahibi Radoviçeli Mustafa Bey'in desteğini alan Mustafa Tevfik Efendi, Kitapçı Mustafa Efendi (Öğretmen), Mustafa Faik Efendi (Avukat), Mustafa Cezar (Tüccar), Karakaş Mehmet Efendi (Tüccar), İpekçi İsmail Efendi (Tüccar) oluşan encümenle işe başlamıştır. İlk komisyonun başkanı Karakaş Mehmet Efendi'dir. Daha sonra komisyon başkanlığını Mustafa Tevfik Efendi devralmıştır ve bu görevini hep sürdürmüştür. Ayrıca komisyona açılış sürecinde Maarif Müdürlüğü de kereste yardımı yapmış ve 200 altın bağışlamıştır.⁶⁴⁷

Salname	Komisyon Heyeti
1312 (1894-95)	Mehmet Karakaş Efendi (Başkan), Mustafa Tevfik Efendi, Mustafa Cezar Efendi, Süleyman Şevket Efendi, Mustafa Faik Efendi, İpekçi İsmail Efendi.
1313 (1895-96)	Mustafa Tevfik Efendi (Başkan), Mehmet Karakaş Efendi, Mustafa Cezar Efendi, Süleyman Şevket Efendi, Mustafa Faik Efendi, İpekçi İsmail Efendi.
1315 (1397-98)	Mustafa Tevfik Efendi (Başkan), Süleyman Şevket Efendi, İpekçi İsmail Efendi, Osman Vasıf Efendi (Mustafa Tevfik'in Ağabeyi), İbrahim Ziver (M. Tevfik'in Kardeşi), Mustafa Fevzi (Selanik Vilayeti Muhasebe Kalem Katibi).
1318 (1900-01)	Mustafa Tevfik Efendi (Başkan), Süleyman Şevket Efendi, İpekçi İsmail Efendi, Osman Vasıf Efendi, İbrahim Ziver, Mustafa Fevzi.
1320 (1902-03)	Mustafa Tevfik Efendi (Başkan), Süleyman Şevket Efendi, İpekçi İsmail Efendi, Osman Vasıf Efendi, İbrahim Ziver, Mustafa Fevzi.
1322 (1904-05)	Mustafa Tevfik Efendi (Başkan), Süleyman Şevket Efendi, İpekçi İsmail Efendi, Osman Vasıf Efendi, İbrahim Ziver, Mustafa Fevzi, Banker Hafız Abdurrahman Efendi, Tüccardan Osman Fettân Efendi, Tüccardan Mehmet Sarim Efendi, Tüccardan Mehmet Rıza Efendi, Banker Ziya Menla Efendi, Tüccardan Ömer Avni Efendi.
1324 (1906-07)	Mustafa Tevfik Efendi (Başkan), Süleyman Şevket Efendi, İpekçi İsmail Efendi, Osman Vasıf Efendi, İbrahim Ziver, Mustafa Fevzi, Banker Hafız Abdurrahman Efendi, Tüccardan Osman Fettân Efendi, Tüccardan Mehmet Sarim Efendi, Tüccardan Mehmet Rıza Efendi, Banker Ziya Menla Efendi, Tüccardan Ömer Avni Efendi, Dava Vekili Osman Talat Efendi, Dersaadet'te Gurabâ-yı Müslîmin Hastanesi Eczacısı Ekrem Efendi.
1325	Mustafa Tevfik Efendi (Başkan), İpekçi İsmail Efendi (İkinci Başkan), Osman Vasıf Efendi,

⁶⁴⁷ Mert Sandalcı, a.g.e., ss. 40-42.

Salname	Komisyon Heyeti
(1907-08)	İbrahim Ziver, Mustafa Fevzi, Banker Hafız Abdurrahman Efendi, Tüccardan Osman Fettân Efendi, Tüccardan Mehmet Sarim Efendi, Tüccardan Mehmet Rıza Efendi, Banker Ziya Menla Efendi, Tüccardan Ömer Avni Efendi, Dava Vekili Osman Talat Efendi, Dersaadet'te Gurabâ-yı Müslîmin Hastanesi Eczacısı Ekrem Efendi.

Tablo 2.27.Selanik Vilayet-i Salnamelerine göre Feyz-i Sıbyan Mektebi Komisyon Heyetleri.

Avdetî cemaatinin Karakaşlar gurubu tarafından açılan Feyziye'nin komisyon üyelerinin yapısı da Terakki Okullarıyla benzerlik göstermektedir. Komisyonunda yine tüccar, eczacı, avukat, banker gibi unvanları taşıyan isimler yer almaktadır. Bunun dışında yukarıdan beri incelediğimiz okul komisyonlarının üçünde (Mekteb-i Sanayi, Terakki ve Feyziye Mektebi) de ismi yer alan İpekçi İsmail Efendi'yi burada da yer aldığını söylemeliyiz.

Okul komisyonu kuruluş aşamasından başlayarak okul ve öğrenciler için en iyisini gerçekleştirmek adına çalışmalar yapılmıştır:

Derslerin gerektiği gibi yapılabilmesi için Avrupa'dan yardımcı eğitim-öğretim araçları ve gereçleri, hayvan ve bitki resimleri, haritalar getirtilmiştir. Okulun kuruluşundan itibaren öğrencilerin kılık kıyafetlerine ve beden temizliklerine özen gösterilmeye çalışılmıştır. Sınıf öğretmenliği uygulamasıyla da her öğrenci ile yakından ilgilenilmiş ve bu şekilde sıkı bir denetim sağlanmıştır.⁶⁴⁸

Feyziye Okulları komisyonu ücretsiz okuyan öğrencilerin çokluğu, genel giderlerin fazlalığı ve eğitim-öğretim ücretlerinin düşük olması gibi nedenlerle zaman zaman maddî krizlerle karşılaşmıştır. Bu, her müessese de olan bir durumdur ancak esas ilgi çeken kısım komisyonun maddî sıkıntıları atlatmak için başvurduğu çarelerdir. Mesela yardım amaçlı tiyatro gösterileri ve geziler düzenlemek bunlardan ikisidir. Güllü Agop'tan ayrılan Fasulyacıyan Kumpanyasının Selanik'te okul yararına sergilediği C. Lecocq'un "Giraflé-Girafla" adlı müzikalden, beklenenden fazla para toplanmıştır. 28 Nisan 1889 tarihinde ve Kurban Bayramı'nın üçüncü gününde gerçekleştirilen Serez gezisi de daha sonra geleneksel hale gelecek olan gezilerin ilkidir. Bu ilk gezi *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde önce haber olarak yayımlanmış, daha sonra da 3 Mayıs tarihli sayısında ise gezinin özeti

⁶⁴⁸ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 47.

verilmiştir. Günümüzde sıradan olan böyle bir organizasyon o dönem için oldukça yeni bir uygulamadır. Aynı yıl içerisinde yine okul tarafından Karaferiye'ye (Bugün Veria) bir gezi ve Beşçınar Bahçesi'nde bir öğrenci tiyatrosu tertiplenmiştir. Bu faaliyetlere rağmen okul masraflarının karşılanamadığı ve komisyon üyelerinin maddî destekte buldukları bilinmektedir.⁶⁴⁹

Okulun ihtiyaçlarını karşılamak için nüfûzlu kişilere de başvurulmuştur. 1888-89 eğitim ve öğretim yılı içerisinde Mısır Hıdiv'inden yardım talep edilmiştir ancak bir sonuç alınamamıştır. Bundan başka Encümen'den Süleyman Şevket ve Mustafa Cezzar Efendi okulun en iyi dört öğrencisini yanlarına alarak İstanbul'da Maarif Nazırı Münif Paşa'ya gitmişler, çocukların hünerlerini gösterdikten sonra yardım talebinde bulunmuşlardır fakat elleri boş dönmüşlerdir.⁶⁵⁰

Bütün sıkıntılara rağmen okul gelişmeye devam etmiştir. Yine 1889 yılında açılan kız mektebinde, o dönem için çok yeni olan bir uygulama gerçekleştirilmiş,3-4 yaşında erkek çocuklarının da kabul edildiği bugünkü anlamda anaokulu açılmıştır.⁶⁵¹

Yardım amaçlı yapılan piyeslerden birini, 6 Eylül 1897 tarihine ait *Journal de Salonique* şöyle aktarmaktadır:

Herkes Feyz-i Sıbyanın Selanik'in en faydalı ve en iyi idare edilen okullarından biri olduğunu bilir. Bu yıl kızlar bölümünün bütçesinde bir açık olduğundan idâre heyeti sadece ailelerin izleyebileceği bir piyes sahneye konulmasına karar vermiştir. Hemşehri olmayanlardan da bağış toplamaya girişen komite üyeleri bu hususta büyük bir başarı kazanmışlardır. Müslüman Cemâati kampanyaya hemen katılmış, Musevî Cemâati de geri kalmamıştır. Şehrimizin ileri gelenlerinden M. C. Allatini Feyz-i Sıbyân idare heyetinin sözcülerini öyle bir içtenlikle kabul etmiştir ki heyet bundan fevkalâde duygulanmıştır. Umuyoruz ki bu kampanyaya katılanlar bu hafta içinde bütçelerinin el verdiği oranda yapacakları bağışları geciktirmeden

⁶⁴⁹ Haber ve ayrıntılı bilgi için bkz. Mert Sandalcı, a.g.e., ss. 47-49.

⁶⁵⁰ Mert Sandalcı, a.g.e., ss. 50-51.

⁶⁵¹ A.g.e., ss. 51-52.

yaparlar ve böylesi verimli ve herkese yararlı bir eğitim faaliyetinde başarılı olunmasına katkıda bulunurlar.⁶⁵²

Okula yardım toplamak için daha sonraki dönemlerde de ilginç yollara başvurulmuştur. 1899 yılında Feyz-i Sibyanın 15. kuruluş yıl dönümü töreninde Mustafa Tefvik Efendi'nin konuşmasında değindiği ve Mert Sandalcı'nın *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinden aktardığına göre okul masrafları için 500 lira değerinde bir piyango düzenleneceği duyurulmuştur.⁶⁵³

1902 yılından sonra Encüme göze görülür değışimler olmuştur. Komisyon, genişleme kararı almıştır fakat komisyona katılması için teklif götürülen isimler, eski borçların kapatılması koşuluyla üye olabileceklerini bildirmişlerdir. Bu ortamda devreye başkan Mustafa Tefvik ve kardeşleri girerek özel mülklerini satmak pahasına borçları ödemişler ve yeni isimlerin encüme katılmasını sağlamışlardır. Bu yeni isimler yıllar içinde artarak Komisyonun üye sayısını 14'e kadar yükseltmişlerdir. Bu Yeni Komisyonun en önemli icraatlarından biri de okulun müdürlüğüne, Feyziyenin orta kısmında mezun olup İstanbul'da eğitimini tamamlayan ve II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan hükümetin Maliye Bakanı olan Cavit Bey'i getirmeleridir. Yeni Komisyonun ve Cavit Bey'in yönetimindeki Feyziye Mektebien parlak dönemlerinden birini yaşamıştır.

Cavit Bey'in Okul yönetimine getirdiği birçok yenilik olmuştur. Öğretim kadrosunda yabancı uzmanlara yer vermiş, öğretim kalitesini artırmıştır. Encümen reisliğine aylık, üç aylık ve yıllık raporlar sunulmaya başlanmış, böylelikle okulun durumu her açıdan ayrıntılı bir şekilde takip edilir hale gelmiştir. Bu raporlarda ilk ve orta sınıflarda öğrencilerin derslere devamından karşılaştırılmalı bir biçimde bahsedilmiş, her sınıfın diğerlerine oranla dereceleri, geçmiş yılın aynı dönemdeki dereceleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Her ay öğrencilerin derslerinde gösterdiği başarılar ile kendilerine ahlak ve devam için verilen ödül ve cezaların oldukça ayrıntılı ve karşılaştırılmalı olarak belirtildiği raporlar tutulmuştur. Bunun yanı sıra öğretmenlerin de özürü da özürsüz devamsızlıkları tespit edilmiştir.

⁶⁵² A.g.e., s. 56.

⁶⁵³ A.g.e.,s. 63.

Okulla ilişığı olan iş çevreleri, olaylar, öğrenci ücretleri, parasız okutulanların yerlerine gelenler, bunların sınıflara göre dağılışı, okul tarafından satılan ders kitapları, araç ve gereçler, öğrencileri tasarrufa alıştırmak amacıyla kurulan sandığa kayıtlı öğrencilerin adları ve biriktirdikleri paralar muntazaman belirtilmiş, hesap hareketlerine ait bilgiler ilk bakışta anlaşılabilir bir sadelikte tutulmuştur. Okul yararına düzenlenen eğlence ve toplantılar, tiyatrolar ve gezilerden elde edilen paralar bir kayda geçmiş, yatılı bölümdeki öğrenci sayıları, kızlar bölümünden ve Yalılar semtinde açılan şubeden gelen benzer tarzdaki bilgiler de yönetime aylık olarak bildirilmektedir.⁶⁵⁴

1904 ve 1905 yıllarında Karaferya'ya, geliri okula harcanmak üzere gezi düzenlenmiştir. Bu geziler dönem basını *Asır* ve *Çocuk Bahçesi* yayınlarında, öncesi ve sonrası ile ayrıntılı bir şekilde haber yapılmıştır. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu geziler bugün itibarıyla bir değere sahip değilse de o dönem için oldukça yenidir ve gezilere katılım üst düzeydedir. 1904 yılında gerçekleştirilen Karaferiye gezisine 1000 kişi katılmıştır. Hamidiye Sanayi Mektebi'nin bando ekibi eşliğinde yola çıkan gezi heyeti, Karaferiye'de Rum Okulu Bandosu ve Karaferiye Kaymakamı, eşraftan Derviş Efendi tarafından karşılanmıştır. Ayrıca 1904 ve 1905 yıllarında yapılan bu gezilerde, okula toplanan yardım yanında *Çocuk Bahçesi* dergisinin ihtiyaç sahibi öğrenciler için tertipledeği piyangolar ve gezi heyeti için tertip ettiği eğlenceler de dikkat çekmektedir. Bir de yine 1905 yılında gerçekleştirilen gezide ihtiyaç sahibi öğrencilere yardım amaçlı "Tehsil-i Tahsil Cemiyeti" yararına bir piyango çekilişi daha yapılmıştır.⁶⁵⁵

1889 yılında tertiplenen yardım amaçlı tiyatro etkinliği, Ekim 1905'te tekrarlanmıştır. Manukyan Efendi Kumpanyası tarafından *Dilenci Karı* adlı, daha önce yirmi sekiz kez gösterilen ve her seferinde çok beğenilen, bir piyes sahnelenmiş ve bu etkinlik *Çocuk Bahçesi* dergisinde 28 Eylül'de duyurulmuştur.⁶⁵⁶

Neredeyse geleneksel hale getirilen bu uygulamalar okulun masraflarını karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bu konuda en çok kafa yoranlardan biri olduğunu anladığımız Cavit Bey, okula maddî imkân sağlamak için yeni bir çözüm daha bulmuştur.

⁶⁵⁴ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 88.

⁶⁵⁵ Mert Sandalcı, a.g.e., ss. 89-91.

⁶⁵⁶ A.g.e., ss. 91-92.

Selanik dışındaki varlıklı ailelerin çocuklarını yatılı olarak okula çekmek amacıyla okulun, 17 yıllık başarı hikâyesini anlatan bir broşür hazırlanmış ve bu broşür yurdun her bir tarafına dağıtılmıştır. Bu broşürde Feyziyenin orta kısmından mezun olan bir öğrencinin başka okullardaki lise son sınıf öğrencileri ile boy ölçüşebilecek seviyede olduğu iddia edilmiş ve buna örnek olarak İstanbul’da yatılı bir yüksek okul giriş sınavına katılan 7 lisenin de içinde bulunduğu 80 öğrenci arasından Feyziye ortaokul mezunu öğrencinin birinciliği gösterilmiştir. Bu kampanya o kadar başarılı olmuştur ki Balkanların dışında Bağdat, Trablusgarb gibi oldukça uzak vilayetlerden bile başvurular gelmiştir. Bu tarihe kadar gündüzlü eğitim veren Feyziye artık yatılı olarak da hizmet vermeye başlamıştır. Talebin fazla olmasından dolayı da yeni bir bina açmak zorunda kalmışlardır. Yeni binanın bahçesine jimnastik sahası yapılmış ve ders aralarında çocuklara Fransızca pratik yaptıran Mösyö Şovalye nezaretinde akşamları ayrıca jimnastik de yaptırılmıştır. Ayrıca okulun yatılı kısmını yönetmek için İsviçre’den bir kadın uzman getirilmiş ve dâhiliye müdürü olarak işe başlamıştır. Bunun yanında 1905’de kızlar için yeni bir biçki atölyesi inşa edilmiş ve biçki dersi, şehrin en ünlü modacılarından Madam Linda’ya emanet edilmiştir. Bu dersler için yaş ve okul sınırlaması konulmamıştır. Hatta okuldan mezun olan yaşça büyük hanımlarda bu kursa devam etmişlerdir. Bu kursa okul haricinde katılan öğrenci sayısı daha ilk yılında 15’e ulaşmış ve bu atölye dışarıdan sipariş almaya başlamıştır.⁶⁵⁷

Cavit Bey’in okulda yaptığı yeniliklerden biri de Yalılar şubesini açmasıdır. Zengin mahallesi olarak adlandırılan bir mahallede açılan bu şube, uzak olan okullarına ulaşmakta zorluk çeken öğrenciler için düşünülmüştür. Kısa zamanda oldukça rağbet görmüş ve daha büyük bir bina arayışına gidilmiştir.⁶⁵⁸

Meşrutiyet’in ilanından sonra okula destek amacıyla Dersaadet’den Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden ve mızıkacılarından oluşan 130 kişilik bir tenezzüh katarı tertip edilerek Selanik’e gelmiştir. Beyaz Kale İttihat Bahçesi’nde bu mektep gençleri tarafından yine Feyziye Mektepleri yararına olmak üzere “Zavallı Çocuk” tiyatrosu akşam erkeklere, gündüz kadınlara olmak üzere iki defa sahnelenmiştir.⁶⁵⁹

II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte Cavit Bey, okul müdürlüğünden ayrılır yerine Ziraat Okulu mezunu Ali Osman (Özeken) Bey getirilir. Bundan sonra hem yaşanan büyük

⁶⁵⁷ Mert Sandalcı, a.g.e., ss. 92-93.

⁶⁵⁸ Mert Sandalcı, a.g.e., ss. 97-98.

⁶⁵⁹ İmzasız, “Başlıksız”, *Yeni Asır*, Numara 1350 (3 Eylül 1324/16 Eylül 1908), Selanik, s. 3.

çaptaki olaylar ve hem de Cavit Bey'in yerinin doldurulamaması gibi nedenlerle Feyziye Mektebi parlak günlerinden uzaklaşmıştır. Balkan Savaşıyla birlikte diğer okullar gibi Feyziye okulları da evsizlerin barınağı olarak kullanılmıştır. Bu zor şartlarda bile eğitime devam edilmiştir ancak doğru düzgün bir eğitimden bahsetmek oldukça zordur.

2.4.2.1.5. Ticaret Mektebi Komisyonu

Bu mektep, eskiden beri Selanik'te, hatta Payitaht'ta bile bilinen Avdetî cemaatine mensup iki grup arasındaki (Kapanî ve Karakaş) çekişmeden doğmuştur denebilir. Bu çekişmenin en fazla kendini gösterdiği alan da sahip oldukları Feyziye ve Terakkiokullarında kendisini göstermektedir. Bu iki grup arasındaki çekişmeye son vermek ve bu iki güçlü geleneği birleştirmek amacıyla dönemin Rumeli İlleri Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa ve Selanik Valisi Hasan Fehmi Paşa Payitaht'a başvurmuşlardır. Eskiden beri Selanik'te ticaret mektebi açmak isteyen ve okullarının müfredatlarında ticaret derslerine büyük önem veren bu iki grup da ortaklığa hiç yanaşmamalarına rağmen hem ihtiyaca binaen hem de devlet yetkililerinin girişimlerini geri çeviremedikleri için gönülsüzce ortaklığı kabul etmişler ve 14 Eylül 1904 tarihinde ticaret okulunu açmışlardır. Bu ortaklık sonucunda her iki okuldan seçilen kişilerle bir encümenin kurulma kararı çıkmıştır. Ayrıca II. Abdülhamit de bu ortaklığı desteklemek ve okulun bir an önce faaliyete geçmesi için bir "irâde-i seniyye" yayımlamış ve Selanik Maarif Sandığından yıllık 15.000 kuruş ayrılmasını emretmiştir.

Salname	Komisyon Heyeti
1324 (1906-07)	Mektubî Mümeyyizi Tefik Efendi (Başkan), Doktor Rıfat Efendi, İnâyet Efendi, İpekçi İsmail Efendi, Sandık Emni Menla Ziya Efendi, Tüccardan Rıza Efendi, Dava Vekili Akif Efendi, Kapanî Namık Efendi.
1325 (1907-08)	Mektubî Mümeyyizi Tefik Efendi (Başkan), Doktor Rıfat Efendi, İnâyet Efendi, İpekçi İsmail Efendi, Sandık Emni Menla Ziya Efendi, Tüccardan Rıza Efendi, Dava Vekili Akif Efendi, Kapanî Namık Efendi.

Tablo 2.28.Selanik Vilayeti Salnamelerine göre Ticaret Mektebi Komisyonları.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi bu mektebin komisyonunda da Avdetî cemaatine mensup önemli tüccarlar ve devlet kademesinde görevli isimler yer almaktadır.

Okulun müdürlüğüne Selanik'in önemli simalarından ve İTC hükümetinin Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey atanmıştır. Okul, bir ticaret yüksek okulu olarak tasarlanmış ve

ders programı da buna göre hazırlanmıştır. Dersler öğleye kadar üç saat devam etmiş, öğleden sonraları ise öğrencilerin pratik yapabilmeleri için ayrılmıştır. Bu pratikler Selanik'teki ticarethanelerde yapılmaktadır. Ayrıca isteyen öğrenciler, bu okulda, ücretini ödemek koşuluyla sadece istediği derse devam edebilme özgürlüğüne de sahiptir. Okul bünyesinde 30 liraya 80 cilt kitap sipariş edilerek bir kütüphane oluşturulmak istenmiştir. Ayrıca bir ticaret müzesi kurularak yerli ve yabancı her mal burada sergilenmiş ve bu yolla da öğrenciye satılacak mal konusu en iyi şekilde anlatılmıştır. Bunun yanında gelecek senelerde *Asır* gazetesinde verilen bir habere göre bu mektep bünyesinde “Daktiloğrafya” dersi de verilmiştir.

Okul, Feyziye'nin salonunda gerçekleştirilen açılış töreniyle hizmete başlamıştır. İlk dönem okula 8 öğrenci başvurmuş, 1 öğrenci de sadece Fransızca dersi almak için kaydolmuştur. Gelecekte Selanik Ticaret Mektebi olarak adlandırılması düşünülen bu mektep için ayrı bir bina açılmadığı tahmin edilmektedir. Büyük ihtimalle Feyziye binasında eklenen bir sınıf ile bu okul eğitim hayatına başlamıştır. Zaten okulun hem müdürü hem de eğitim kadrosundan bazı hocaları Feyziye Mektebindendir. Buna karşılık Terakki Okullarından ise hiçbir eğitimci yoktur.

1908 yılında okulun adının Terakki Ticaret Mektebi olarak değişmesinden anladığımız kadarıyla bu gönülsüz ortaklık sadece üç-dört yıl sürmüştür. Daha sonra her iki okulda kendi sınıflarına iki yıl daha eklemek suretiyle kendi ticaret mekteplerini açmışlardır.⁶⁶⁰

2.4.2.1.6. Leylî ve Nehâri Ticaret Mektebi Komisyonu

Bu mektep neredeyse baştan beri Terakki Okullarında müdürlük ve öğretmenlik yapan ve Selanik'te tanınmış bir öğretmen olan İsmail Hakkı Bey tarafından açılmıştır. İsmail Hakkı Bey, Terakki Okulları Komisyonuna başvurarak maaşının artırılması ve Encümenin yönetim işlerine katılmaması şartlarını ileri sürmüş ve ancak bu şartlar kabul edilirse Terakki Okullarında çalışmaya devam edeceğini söylemiştir. 6.7. 1320/19.7.1904 tarihli Encümen toplantısında bu şartlar konuşulmuş ve kabul edilmemiştir. Bu nedenle de

⁶⁶⁰ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 82-83; Mert Sandalcı, a.g.e., ss. 93-97.

İsmail Hakkı Bey, Terakki Mektebinden ayrılarak önceden kendi açtığı okulda çalışmaya başlamıştır.⁶⁶¹

İsmail Hakkı Bey Selanik'in tanınmış eğitimcilerinden olduğu için okul kısa sürede gelişme kaydetmiştir. Terakki Okulları Encümeninin yerel basına verdiği, İsmail Hakkı Bey'in Terakki Okulları ile hiçbir ilişkisinin kalmadığını açıklayan ilandan anlaşıldığı üzere de Terakki Okulları, İsmail Hakkı'nın okullarının ismini kullanmasını istememektedir.⁶⁶² Yine bu okulda bir encümen tarafından yönetilmiştir.

Salname	Komisyon Heyeti
1324 (1906-07)	Belediye Reisi Hulusi Bey (Başkan), Tüccardan İnyet Efendi (İkinci Başkan), Eşraftan Acente Sahibi Tevfik Efendi, Tüccardan Telci Sami Efendi, Müstendik Nail Bey, Maarif Muhasebecisi Midhat Bey, Banker Derviş Latif Efendi.
1325 (1907-08)	Belediye Reisi Hulusi Bey (Başkan), Tüccardan İnyet Efendi (İkinci Başkan), Eşraftan Acente Sahibi Tevfik Efendi, Tüccardan Telci Sami Efendi, Müstendik Nail Bey, Maarif Muhasebecisi Midhat Bey, Banker Derviş Latif Efendi.

Tablo 2.29.Selanik Vilayeti Salnamelere Göre Leylî ve Nehârî Ticaret Mektebi Komisyonları.

Başlangıçta Leylî Mekteb adını taşıyan okul, İsmail Hakkı Bey'in bizzat okulun başına geçmesi sonra özellikle ticaret derslerine ve yabancı dil derslerine ağırlık verilmesi gibi nedenlerle öğrenci sayısını artırmış hem yatılı hem gündüzlü talebe olması nedeniyle de 1905'ten sonra Leylî ve Nehârî Ticaret Mektebi olarak anılmaya başlanmıştır.

Mektebin maksad ve mesleği umûr-ı ticarete kemâliyle vakıf talebe yetiştirmekle beraber, mekâtib-i âliyye muvaffakiyet-i tamme ile duhûl etmek ve müessesât-ı ecnebiyede idâre-i umûr edecek derecede lisâna aşına olmak cihetine aid olduğundan dürûs-ı ticariyeye büyük bir ehemmiyet verildiği gibi lisân-ı Arabî ve edebiyat-ı Osmanîyede tekemmül ile beraber Fransızca ve Alman lisânlarında nazarî ve amelî olarak hâiz-i iktidar ve muâmelât olmak üzere talebe yetiştirilmektedir.

Mektebin leylî kısmı aile tarzında idâre edilmekte olup geceleri müteaddid muallimîn tarafından müzâkerât icrâ' edildiği gibi emr-i nezâfete; ağdiyenin nezâfet ve tenevvi ve mebzuliyetine; yatakhânelerin vüs'at,

⁶⁶¹ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 80-81.

⁶⁶² Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 81.

ciyadet, tefrişat ve hıfzıssıha kavaidine mutabık olmasına son derecede itaat edilmekte olduğundan talebesinin sıhhat ve metanet-i bedeniyeleri meserret-bahş bir derecededir.⁶⁶³

İsmail Hakkı Bey okulunun başına geçtikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Bu durumda Terakki Okulları encümen toplantılarında bu okulun satın alınması, kiralanması veya en azından eşyalarının kiralanması meseleleri tartışılmıştır ancak bu konudan nasıl bir sonuç alındığı hakkında kesin bir bilgi yoktur.⁶⁶⁴

2.4.2.2. Okullar Bünyesinde Kurulan Eğitim Cemiyetleri

Terakki okulunda öğrenciler tarafından kurulan ilk dernek Teavün Kulübü ve Terakki Mezunları Cemiyeti'dir. Dernek kurulduktan kısa bir süre sonra öğrenciler arasındaki yakınlaşma ve dayanışma siyasî boyutlara doğru kaymaya başlamıştır. Bu nedenle kulüp, mektep komisyonu tarafından öğrenciler arasında "ihtilal ve fesad" çıkarmaya yönelik çalıştığı ve okulda böyle bir çalışmaya izin verilemeyeceği gerekçesiyle kapatılmıştır.⁶⁶⁵ Terakki Mektebinde kurulan ikinci dernek ise Terakki Mezunları Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin kurulma kararı ise bizzat mektep komisyonu tarafından alınmıştır. Encümenin amacı mezunların okullara katkısını sağlamaktır ki aslında daha önce okula yardım amacıyla encümen bu yola başvurmuştur ama bu dernekle beraber, 14 Mart 1912 tarihinde, bu destek daha resmî ve düzenli hale sokulmuştur. Derneğin ilk yönetim kurulu encümen üyelerinden Dava Vekili Celal Derviş (Sabiha Sertel'in ağabeyi), Ali Kemâl, İbrahim Necmi ve Osman Sermed ile Tüccar Rıza Derviş, Faiz Kapancı, Fahri ve Celal Memiş'tir. Siyasetle ilgilenilmeyeceğini özellikle belirten derneğin amacı ise şöyle verilmiştir:

Maksadı sûret-i umûmiyyede olarak maârif-i Osmanîyenin temin-i terakkisine çalışmakla beraber be-tahsis Selanik muhit-i içtimaisinde terbiye-i fikriye ve ameliyenin tevsian tekâmülü esbâbını ızhar eylemek üzere mekâtib-i Terakki mezûnîn ve tullâb-ı sâbıkasını bir aile-i maârifet hâlinde manen yekdiğerine rapt etmekden ve âzâsı arasında muâvenet-i mütekaabile ve uhuvveti müştereke hissiyâtını tersin ve takviye ve husûsî kütüphâneler te'sisi ve konferanslar ve ilmî ve fennî içtimalar misüllü vesâit ile gerek

⁶⁶³1324 Sene-i Hicriyesine..., s. 264.

⁶⁶⁴ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., ss. 80-82.

⁶⁶⁵ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 102.

âzâsını gerekse muhitini tenvir eylemekden ve derc edebileceği nukud ile mekâtib-i terakkiye maddeten dahi muâvenet de bulunmaktan ibârettir.⁶⁶⁶

Selanik'in özel okullarından olan Feyziye bünyesinde de Feyziye Mezunları Derneği (Association des Anciens Elèves l'Ecole Feyziye) adıyla bir dernek kurulmuştur. 1909 yılında kurulan bu dernekte 125 mezunla kurulmuştur.⁶⁶⁷

2.4.2.3. Hadim-i Maarif-i Etfal

Bu cemiyetin eğitime, çocukların eğitimine destek amacıyla kurulmuş bir cemiyet olduğu isminden hemen anlaşılmaktadır. Bu cemiyetin yürüttüğü faaliyetleri ise *Zaman* gazetesinde çıkan haberlerden öğreniyoruz. Bu cemiyetle alakalı rastladığımız ilk haber şöyledir:

Geçen Çarşamba günü akşam Eden tiyatrosunda (Hadimîn-i Maarif-i Etfal) cemiyet-i hayriyesine mensup amatörler tarafından kemâl-i muvaffakiyetle mevki'-i temâşaya konulan 'Kölemenler' nam tarihî, millî piyesin ikinci defa olarak icra' edilmesi bazı zevat tarafından aldığımız bir varakada amatör beyefendilerden rica ve mezkûr piyesin ilk defa icrasında gösterilen hüsn-i muvaffakiyet takdir ve senâ olunur.⁶⁶⁸

Bu haberde geçen bazı sözcüklerden cemiyetle ilgili ipuçları yakalanabilir. Bunlardan ilki "amatör beyefendiler" tamlamasıdır. Buradan anladığımız kadarıyla bu cemiyet mensuplarının yaşları çok büyük değildir ve tiyatro işinde de yenidirler. Bunun dışında ilk gösterimlerinin beğenilmesinden ve amatör olduklarından da anlıyoruz ki cemiyet çok kısa süre önce kurulmuştur veya yardım amaçlı tiyatro sahnelemeye yeni başlamışlardır.

Daha sonra yine *Zaman* gazetesinde yayımlanan bir haberden daha önce "Kölemenler" adlı piyesin gösteriminin beğenildiği anlaşılmaktadır. Çünkü tiyatronun rağbet nedeniyle bayramın üçüncü pazartesi günü saat yedide Eden tiyatrosunda tekrar

⁶⁶⁶ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e.,ss. 103-104.

⁶⁶⁷ Mert Sandalcı, a.g.e., s. 106.

⁶⁶⁸ İmzasız, "Şüûn", *Zaman*, Numara 47 (20 Aralık 1908), Selanik, s. 3.

gösterileceği duyurulmuştur.⁶⁶⁹ Elbette bu tiyatro faaliyetinden anlaşıldığı üzere elde edilen hâsılat çocuklar için harcanmıştır ancak haberlerde bu konuyla alakalı bir açıklama yoktur.

2.4.3. Dil ve Edebiyatla Alakalı Cemiyetler

Selanik, bilindiği üzere Türk edebiyatı açısından önemli bir yere sahip olan *Genç Kalemler* dergisi vasıtasıyla gerçekleştirilen Yeni Lisan davasının ortaya çıktığı yerdir. Dolayısıyla Selanik ve edebiyat dendiğinde akla ilk gelecek hareket de budur. Ancak Yeni Lisan davası daha çok İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde ve yine İTC kadroları tarafından gerçekleştirilen bir faaliyet olduğundan Yeni Lisan davasını, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni incelediğimiz bölümde ele aldık. Başka bir açıdan söyleyecek olursak Yeni Lisan edebiyat ve dil davası olarak edebiyata hizmet etmesi yanında ülkeyi baştan başa etkileyen siyasî bir amaca da hizmet etmiştir. İşte bu siyasî amaçtan ötürü de yine İttihat ve Terakki Cemiyeti başlığı içinde ele alınması daha doğrudur. Burada ise Selanik'te az çok faaliyet gösteren dil ve edebiyatla ilgili cemiyetleri ele alacağız. Ancak şu da unutulmamalıdır ki bu cemiyetler bünyesinde de yine İTC ve Yeni Lisan'la bir bağ dolayısıyla da siyasî bir taraf vardır.

2.4.3.1. Ta'mûm-i Lisân-ı Osmanî Cemiyeti (Terbiye-i Osmanîye Cemiyeti)

Bu cemiyet 9 Ocak 1909 tarihinde, Alyans İsrailite Mektebinde resmi olarak açılmıştır.⁶⁷⁰ Cemiyet Moiz Kohen (Munis Tekinalp) tarafından kurulmuştur. Bu cemiyetin amacı Musevilere Osmanlıca'yı öğretmek ve Osmanlıca'yı Museviler arasında yaygınlaştırmaktır. Bu amaç aslında M. Kohen'in ömrü boyunca hizmet ettiği Musevileri Osmanlılaştırma çabalarının bir parçasıdır.⁶⁷¹

Tamim-i Lisân-ı Osmanî Cemiyeti, 10 Zilkade 1326/4 Aralık 1908 tarihinde, ücretsiz öğrenci okutmak maksadıyla Terakki okullarına müracaat etmiş ve Terakki Encümeni de bu müracaatı memnuniyetle kabul etmiştir.⁶⁷² Bu cemiyet hakkında bildiğimiz tek faaliyet budur. Bu faaliyetten de anlıyoruz ki cemiyet Musevilere Osmanlıca öğretmek dışında yoksul çocukları okutmak gibi yardım faaliyetleriyle de ilgilenmiştir.

⁶⁶⁹ İmzasız, "Şüûn", *Zaman*, Numara 61 (8 Ocak 1909), Selanik, s. 2.

⁶⁷⁰ İmzasız, "Tamim-i Lisân-ı Osmanî Cemiyeti Resm-i Küşadı", *Zaman*, Birinci Sene, Numara 63 (28 Kanunuevvel 1324/10 Ocak 1909), Selanik, s. 3.

⁶⁷¹ Rıfat N. Bali, *Bir Günah Keçisi: Munis Tekinalp*, C. 2, Libra Kitap, İstanbul 2012, s. 109, 121, 123.

⁶⁷² Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 104.

2.4.3.2. Encümen-i Nevzâd

Çok erken bir dönem olan 1869 yılında Selanik'te kurulan bir cemiyet olması yönüyle dikkati çekmektedir. Aşağıda kuruluşunu ilan eden yazıdan da anlaşıldığı üzere cemiyetin faaliyetleri, Selanik'te özellikle Yahudiler ve yabancılar eliyle açılan kulüplerin çalışma şekliyle benzerlik göstermektedir.

Selanik Vilayet-i celilesi memurîn-i aklâmının eser-i himmetleriyle eyyâm-ı tatilyede tarih ve gazete ve diğer bazı âsâr-ı nefise mütalâa olunmak ve şiir ve inşa'dan mübahese edilmek üzere (Encümen-i Nevzad) nâmında yeni bir cemiyet teşkil olunarak...⁶⁷³

Anlaşıldığı üzere bu cemiyet, Selanik devlet dairelerinde çalışan memurlar tarafından kurulmuştur. Bu memurların amacı tatillerde, gazete, mecmua ve kitap okuyup okuduklarını mütalaa etmektir.

Terakki gazetesinde yayımlanan bu haberden dolayı cemiyet üyeleri *Selanik Gazetesi*'nde bir teşekkür yayımlamışlardır. Sonra da *Terakki* gazetesi derneklerin önemini belirten uzun bir yazıyla beraber tekrar teşekkür etmiştir.⁶⁷⁴

2.4.3.3. Muhit-i Mesai Encümen-i Edebîsi

Bir dergi etrafında toplanan yazarların kurmaya çalıştıkları bir edebiyat topluluğudur. Suphi Ethem Bey'in (İsmail Suphi) tahrir heyeti üyesi olduğu ve Rasim Haşmet Bey'in de yazar olduğu *Muhit-i Mesai* dergisinde yayımlanan bir yazıdan, yine Muhit-i Mesai Encümen-i Edebîsi adında bir edebiyat topluluğunun kurulacağını anlıyoruz.

Gazetemiz heyet-i tahririyesine mensup zevat ile bazı şübban-ı edebden mürekkep bir encümen-i edebînin teşekkül etmekte olduğunu tebşir eder ve en salâhiyettar bir azasının 'Ruh-ı Melûl' ismindeki kitabı yakında neşredileceğinden muhterem karilerimize tavsiye eyleriz.⁶⁷⁵

Gazetede bu duyuru yapıldıktan sonra bu toplulukla alakalı başka bir habere veya faaliyete rastlamadık. Zaten *Muhit-i Mesai* dergisinin ömrü de çok uzun olmamıştır ancak yine de derginin nüshalarına bakılarak yapılmak istenenler üzerine bir fikir edinilebilir.

⁶⁷³ İmzasız, "Başlıksız", *Terakki*, Numara 104 (15 Zilhicce 1285/29 Mart 1869), Selanik, s. 3.

⁶⁷⁴ İmzasız, "Başlıksız", *Terakki*, Numara 129 (22 Muharrem 1286/3 Mayıs 1869), Selanik, s. 4.

⁶⁷⁵ İmzasız, "Muhit-i Mesai Encümeni", *Muhit-i Mesai*, C. 1, Numara 4 (10 Şubat 1326), s. Arka kapakta iç yüz.

2.4.3.4. Tenvir-i Efkâr

Zaman gazetesinde çıkan habere göre de Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi ahalisi tarafından "Tenvir-i Efkâr" namıyla bir kulüp kurulduğu aktarılmıştır. Gazetede çıkan haber şöyledir:

Koca Kasım Paşa Mahallesi ahalisi tarafından ve kırk kişiden mürekkep 'Tenvir-i Efkâr' namıyla bir kulüp teşkil olduğu ve dün gece Mevlid-i Nebevi Hazret-i Risalet Penahi kıratına müteakip resmi küşadı icra edildiğini haber aldık. Bir fikr-i hayra müstenit olarak teşkil ettiği haber verilen bu kulübün hüsn-i ifa-yı vazife edeceği ümit olunur.⁶⁷⁶

Dikkat edildiği üzere bu kulüp veya cemiyet bir mahalle ahalisi tarafından kurulmuştur. Bir mahallede kırk kişi tarafından kurulan bu kulüp gerçekten dikkat çekicidir.

2.4.4. Siyasî Dernekler

Selanik, farklı milletlere ev sahipliği yaptığı gibi farklı milletlerin gizli emellerine de ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle de birçok gizli veya açık siyasî cemiyetin, örgütün ve faaliyetin odağında olan bir merkezdir. Bir taraftan Batılı güçler Mason localarıyla imtiyazlarını kullanırken bir taraftan Bulgarlar, Rumlar emellerini gerçekleştirmek için her siyasî girişimi denemişlerdir. Bütün bunlar yetmezmiş gibi İttihatçılar da Payitaht'a karşı gizli bir örgütlenme içindedirler. Bunlara ek olarak sosyalist amaçlarla kurulan cemiyetleri de unutmamak gerekir. İşte o dönemin Selanik'ine nereden bakılırsa bakılsın gizli ve karışık bir siyasî ortam görülür. Bu karışık siyasî ortama konumuzun çerçevesi gereği biz sadece Türklerin/Müslümanların veya daha farklı bir deyişle yönetimde hâkim olan unsurun penceresinden bakacağız. Burada Osmanlıların kurduğu siyasî cemiyetleri ele alırken diğer milletlerin faaliyetlerini ise Osmanlıların kurduğu cemiyetlerle olan ilişkileri açısından ele alacağız.

2.4.4.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk defa İstanbul'da kurulan bir cemiyettir. Her şey, 2 Haziran 1889 tarihinde, İstanbul'da, Mekteb-i Tıbbiye öğrencileri arasında başladı.

⁶⁷⁶ İmzasız, "Şühûn", *Zaman*, Numara 5 (10 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

Dört el (İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukûtî ve Mehmet Reşid) birbirine kavuştu. Bu ilk ahd-i misak 1305 senesi bir mayıs gününe tesadüf etmiş ve cemiyet kurulmuştur.⁶⁷⁷ “Askerî Tıbbiye’de kurulan gizli örgütün adı İttihad-ı Osmanî’dir.”⁶⁷⁸ “Ahmet Rıza (Paris’tedir.) ve İstanbul’daki İttihad-ı Osmanî mensupları arasındaki haberleşmeler sonucunda, 1885 ile 1895 arasındaki bir tarihte (1895’te olması daha muhtemeldir) örgütün adı değişti ve ‘Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ oldu.⁶⁷⁹

Cemiyet’in kuruluşu hakkında değişik tarihler verilmişse de yaygın kanaat yukarıda verdiğimiz tarihtir.⁶⁸⁰ İTC, kurulduğu tarihten itibaren gizli faaliyetlerine başlamış, kısa zamanda yurt içinden ve dışından çeşitli çevrelerle ilişkiler kurmuş, şubeler açmış ve az çok tanınır hale gelmiştir. Ancak örgüt içinde özellikle Paris ve İstanbul arasındaki anlaşmazlıklar ve bazı jurnaller sonucunda tutuklamalar, sürgünler başlamış ve Cemiyet bu yaşananların etkisiyle zayıflamış, faaliyetlerini de daha çok yurtdışına (özellikle Paris’e) kaydırmıştır. Yurt içinde zayıflayan Cemiyet’in yurtdışındaki görüntüsü de farklı değildir. Paris’teki Cemiyet mensupları arasında da kişisel çekişmeler vardır. Örneğin 1902 yılında gerçekleştirilen kongre, Cemiyet’i birleştireceğine ayırmıştır.⁶⁸¹ İTC’nin yeniden dirilişi ise Selanik’te gerçekleşmiştir.⁶⁸²

İstanbul merkezli bu ilk oluşumun etkileri Selanik’te de kendini göstermiştir. Selanik’te rüştiye eğitimini tamamlayan ve ardından İstanbul’da Mülkiye Mektebi’ni okuyan Leskovikli Mehmet Rauf, İstanbul’daki siyasî faaliyetlerinden dolayı yakalanmış ve okuldan atılarak Selanik’e sürülmüştür. Mehmet Rauf, 1896 yılının Ocak veya Şubat ayında Selanik Limanı’na inmiştir. İttihat ve Terakki hatıralarını kaleme aldığı kitabında, Selanik yıllarına değinirken buradaki İTC faaliyetlerinden de bizi haberdar etmiştir. Mehmet Rauf’un ilk yapacağı şey bir iş bulmaktır. Bu konuda ona yardım eden *Asır* gazetesinin kurucusu ve başyazarı Fazlı Necip’tir. Fazlı Necip, onu, o dönem Selanik

⁶⁷⁷ İbrahim Temo, Ahmet Rıza, *Biz İttihatçılar*, Örgün Yayınları, İstanbul, Haziran 2009, s. 64.

⁶⁷⁸ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 2011, s. 49.

⁶⁷⁹ Sina Akşin, a.g.e., s. 51.

⁶⁸⁰ Cemiyetin farklı kuruluş tarihleri için bkz. Necmettin Alkan, *Selanik’in Yükselişi/Jön Türkler Abdülhamit’e Karşı 1908 İhtilâli*, Timaş Yay., İstanbul, 2012, ss. 49-50.

⁶⁸¹ Bu kongrede cemiyet ikiye ayrılmıştır. Ahmet Rıza gurubu “Terakki ve İttihat Cemiyeti”ni, Prens Sabahattin gurubu ise “Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti”ni kurmuştur. (Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler- İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 53.

⁶⁸² Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C.1, ss. 52-53.

Maarif Müdürü olan, ileri gelen hürriyetçilerden Reşid Bey (Paşa)'e takdim etmiştir. Reşid Bey de onu komisyon başkanlığında bulunduğu Mekteb-i Sanayi müdür yardımcılığına tayin etmiştir. Memuriyete geçtikten sonra Mehmet Rauf, bazı cemiyet taraftarlarıyla tanışmaya başladığını ve bu kişilerle gizli toplantılarda bir araya geldiklerini söylemiştir. Bu kişiler; Siroz Bidayet (Asliye) Mahkemesi azalığında bulunan ve Selanik eşrafından Süreyya Bey, Selanik Öğretmen Okulunun (Dâr'ül-muallimin) müdürü ve aynı zamanda Mekteb-i Sanayide ders veren İsmail Mahir Efendi, Selanik Rüştüye Mektebi Müdürü Hacı Şükrü Efendi, *Osmanîye* yazarlarından Binbaşı Ahmet Nuri Bey, İstihkâm Mülazımı Hüseyin Efendi, Alay Müftüsü Süleyman Efendi, Selanik Mebusu eşraftan Rahmi Bey, Mehmet Rauf Bey'in Mülkiye'den birlikte sürgüne gönderilen arkadaşı Osman Bey, Selanik tüccarlarından Rakım Efendi'dir.⁶⁸³

Mehmet Rauf'un mecburen gelip katıldığı Selanik'in siyasî ve kültürel ortamları, o dönem eğitimini tamamlayarak Selanik'e dönen gençleri de ağırlamaya hazırlanmaktadır. Ali Canip Yöntem, bazı arkadaşlarıyla Selanik'e dönüşlerini ve faaliyete başlamalarını şu şekilde aktarmaktadır:

Biz hukuk mektebinin imtihanlarını verdikten sonra Selanik'e döndük. Aka Gündüz, Âkil Koyuncu, Rasim Haşmet ve diğer bazı arkadaşlar daima beraberiz. O sırada Selanik'te Feyziye Mektebi müdürü de Cavit Bey...

Ömer Nâci, Cavit'e benden bahsetmiş. O da getir, göreyim, demiş. Bir gün Feyziye Mektebi'ne gittik. Cavit Bey'le ahbab olduk. 'Nerede toplanıyorsunuz? Ne yaparsınız?' diye bizimle ilgilendi. Toplandığımız yeri beğenmedi:

'Ben size münasip bir lokal bulayım da orada toplanın. Edebiyattan pek anlamam ama size iktisat dersi veririm.' dedi ve bize Ulahların 'Rumanya' mektebini tavsiye etti. Benim evim Yalılar'da, buraya iki üç kilometre uzakta ama ilim aşkı... Haftada iki üç kere toplanıyoruz. Cavit de bize ekonomi dersleri veriyor.⁶⁸⁴

⁶⁸³ Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi?*, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, ss. 89-100.

⁶⁸⁴ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 674.

Yine Ali Canip Yöntem'in aktardığına göre onlar Cavit Bey'in derslerine düzenli olarak devam ettikleri dönemde zabıtların (subayların) toplantı yerleri yoktur. "Derbeder surette orada burada, kahvelerde, gazinolarda toplanırlardı." Bu meseleyi ilk fark eden ve çözüme kavuşturan o dönem Selanik'te bulunan Mustafa Kemal'dir. Beyaz Kale'de Hamidiye Bulvarı'nda başlarda "Askerî Mahfil" sonraları "Askerî Lokal" olarak adlandırılan bir mekân teşkil eden Mustafa Kemal, bu lokalde ayrıca harita üzerinde harp oyunları da icat etmiştir. Bu oyunlar o kadar ilgi çekicidir ki sivillerden bu oyunları izlemeye gelenler olduğu gibi Ali Canip de Yunus Nadi ile bu oyunlara izleyici olarak katıldığını belirtir.⁶⁸⁵

Yukarıda hatıralardan alıntıladığımız bölümlerden anladığımız kadarıyla ilk oluşum dönemini yaşayan İTC'nin, Selanik'te faaliyetleri henüz bir merkezde toplanmadığı için genelde kişisel gayretlerle bazı oluşumlar ve faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Tam da bu nedenle olsa gerek, İTC şubesinin bazı ufak düzenleme işlerine başladığını yine M. Rauf'un hatıralarından okuyoruz. M. Rauf'un anlattığına göre öncelikle Rahmi Bey'in de içinde bulunduğu bir toplantıda idare heyeti seçilmiştir. İdare heyeti, Rahmi Bey'in amcası, Selanik eşrafından Rifat Bey'in başkanlığı altında Mehmet Rauf, yukarıda ismi geçen Binbaşı Ahmed Nuri ve Siroz Mebusu Midhat Bey'in amcazadesi Kudret Bey'den oluşmuştur. Bu heyette Mehmet Rauf, sandık eminliği ile kâtiplik görevini üstlenmiştir.⁶⁸⁶

Selanik'te kurulan bu ilk heyetin en önemli işlerinden biri gelen sakıncalı evrakı dağıtmaktır. Evrak dağıtma işi diğer yerlerde olduğu gibi Selanik'te de başlarda zor olmuştur. Mehmet Rauf, bu konuda, Musevi vatandaşların yardımını aldıklarını fakat bu yardımın istenen seviyede olmadığını söylemektedir. Bu nedenle yeni arayışlara giren cemiyet mensupları, bir konsolos çalışanı olan Arnavut Osman Bey'i bulmuştur.⁶⁸⁷ Böylece evrak alma işi kolaylaşsa da bu defa takma isimlerle gönderilen evrakın, isim benzerliğinden dolayı karışması ve kaybolması sıkıntısı baş göstermiştir. Bu sıkıntı da kimsenin kullanamayacağı bir isim (Bogol) bulunarak çözülmüştür.⁶⁸⁸

⁶⁸⁵ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 675.

⁶⁸⁶ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., ss. 101-102.

⁶⁸⁷ Ali Canip Yöntem, Yüzbaşı Kazım Nami'nin müşiriyet yaveri olduğu için ülkeye girmesi yasak olan "muzır evrakı" tereddütsüzce gidip Fransız postanesinden aldığını belirtir. Bu yayımlar arasında Jön Türklerin "Meşveret, Kanun-ı Esasî, Osmanlı" gazeteleri ile İngilizce *Temps, Matin, Times* vb. yayınlardır. (Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 675.)

⁶⁸⁸ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., ss.100-101.

Şubenin, etrafında “İttihat ve Terakki Cemiyeti” ve ortasında “Selanik Şubesi” yazan yuvarlak bir mührü bile vardır. Bu mühür, Selanik Mebusu Rahmi Bey tarafından yaptırılmıştır. Mehmet Rauf’un da dediği gibi bu mühür o dönem için çok önemlidir:

Mührün yaptırılmasından sonra Paris şubesiyle cereyan eden muhaberemiz hep bu mühür ile mühürlendiğinden şubemiz resmî bir biçim almış idi. Çünkü her yerde olduğu gibi Selanik’te dahi bizim teşkil ettiğimiz idare heyetinden başka daha birçok heyet teşekkül etti ise de bizimki Paris şubesine ve diğer şubelere karşı bir nevi üstünlüğe haiz idi.⁶⁸⁹

Bu üstünlüğe rağmen cemiyetin faaliyetleri, dışarıdan gelen evrakı dağıtmak ve içeriden toplanan yardımları merkeze ulaştırmaktan ibarettir. Ancak o dönemde, bu faaliyetlerin dışında faaliyetlere girişmek de pek mümkün değildir.⁶⁹⁰ Bunu, yukarıda alıntıladığımız mühür hadisesi de ispatlamaktadır. Bir şube, mührü var diye imtiyazlı konuma geçebiliyorsa o dönem yapılabileceklerin de sınırları çizilmiş olur.

Yapacak başka iş olmadığından M. Rauf ve arkadaşları, evrak dağıtımına hız vermiştir. Dışarıdan gelen evrak hızlı bir şekilde Selanik içine dağıtılmıştır. Eğer evraktan kalan olursa bunlar da gerek posta vasıtasıyla gerek başka araçlarla taşraya gönderilmiştir. M. Rauf, kendi eliyle evrak götürdüğü isimleri şöyle sıralamaktadır: Öğretmen Okulu (Dârü’l-muallimin) Müdürü İsmail Mahir Efendi, Alay Müftüsü Süleyman Efendi, Binbaşı Ahmed Nuri, şubenin reisi Rifat Bey, M Rauf’un kayınpederi Salih Bey, Selanik Mekteb-i İdadî müdür muavinlerinden daha sonra açılacak olan Mekteb-i Hukukun müdürü Şükrü Bey, yine Mekteb-i İdadî müdür muavinlerinden ve daha sonra kaymakamlık mesleğine geçen Hüsnü Efendi. M. Rauf’un evrak götürdüğü bu isimlerin bazıları, aldıkları evrakları başkalarına ulaştırma görevini yerine getirmektedir. Ayrıca M. Rauf, cemiyetten arkadaşı olan Murat Fuat Bey’in kardeşi Mustafa Asım Efendi vasıtasıyla Selanik Mekteb-i İdadîsine de evrak dağıttıklarını aktarmaktadır.⁶⁹¹

M. Rauf, başlarda, Selanik’te “evrak-ı muzırta” dağıtma ve okuma işinin oldukça serbest ve moda olduğunu söylemektedir. Hatta bu moda, devlet erkânı ve üst rütbeli subaylar bile tutulmuştur. Bu konuda, Üçüncü Ordu Müşirliği’nde (askerlikte en üst rütbe)

⁶⁸⁹ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., s. 102.

⁶⁹⁰ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., s. 102.

⁶⁹¹ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., s. 104.

bulunan Hüseyin Fevzi Paşa'nın, yasaklı evrakı, yaverliğinde bulunan Kolağası Ahmet Enverî'den alarak mütalaa ettiğini aktaran M. Rauf, evrakın Müşir'e gönderildiğine bizzat şahit olduğunu da aktarmaktadır. Bunun yanında o dönem, Selanik valisi olan Hüseyin Rıza Paşa'nın da bu evrakı ara sıra incelediği bilgisi de verilmektedir. Bu kadar serbestlik elbette kısa zamanda İstanbul'un dikkatini çekmiş, bu yüzden sıkı tedbirler alınmıştır. Bunun yanında yasaklı evrakın geldiği Fransız Postanesi'nin karşında sürekli olarak bekleyen beş polis görevlendirilmiştir. Böylece evrakın postaneden alınması imkânsız hale gelmiş hatta iki haftalık bir birikmeden sonra M. Rauf, bütün tehlikeyi göze alarak evrakı postaneden almıştır.⁶⁹² Ayrıca Mehmet Rauf, şubenin gizli, dağıtılacak evraklarını ve mührünü Mekteb-i Sanayide saklamaktadır.⁶⁹³

M. Rauf, bunların dışında Selanik ve çevresindeki şubelerin, bir erken ihtilal hamlesinden de bahsetmiştir. Manastır'dan gelen Yüzbaşı Tahir Bey, Rifat Bey ve Kâzım Paşa'nın bir araya geldikleri ve herkesin eyleme geçme taraftarı olduğu toplantıda, bu konuda Paris'ten izin alma kararı çıkmıştır. Paris'ten olumsuz cevap gelse de bir araya gelen bu grup eylemden vazgeçmemiştir. Hatta bu yolda, para karşılığında üç fedai tutulup İstanbul'a gönderilmiştir⁶⁹⁴ ancak Yunan savaşının patlak vermesiyle birlikte görev tamamlanamamıştır.⁶⁹⁵

2.4.4.1.1. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti

Selanik'teki ilk oluşumun ürünü olan şubeler, Yunan savaşıyla birlikte duraklama devrine girmiştir. Bundan sonra ilk ciddi hamleyi, 1906 yılında, "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adı altında, çoğunluğunu 3. Ordu subaylarının oluşturduğu 10 kişilik bir gurup gerçekleştirmiştir. Bu grup şunlardan oluşmaktadır:

1. **Yarbay Bursalı Tahir Bey** (1861-1926 / Kaymakam, İTC'nin 1 numaralı üyesi, 1906'da Selanik Askeri Rüştiyesinin müdürüdür.).

2. **Yüzbaşı Naki Bey/Nakiyyüddin [Yücekök]** (1866-194? / Selanik Askeri Rüştiyesi Fransızca muallimi).

⁶⁹² Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e.,ss. 104-108.

⁶⁹³ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., s. 112.

⁶⁹⁴ M. Rauf'un hatıralarında buradaki eylem açıkça söylenmemiştir. Ancak açıklamalardan anladığımız kadarıyla parayla tutulan fedailer Abdülhamit'e suikast düzenlemek içindir.

⁶⁹⁵ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., ss. 113-116.

3. **Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Edip Servet [Tör]** (1884-1962 / Makedonya ıslahatına memur İtalyan General Degergis'in yaveridir.).
4. **Yüzbaşı Kazım Nami [Duru]** (1877-1967 / Müşiriyet yaveri ve aynı zamanda muallimdir.).
5. **Yüzbaşı Ömer Naci** (1880-1918 / Cemiyetin kurulduğu tarihte mülazımdır.).
6. **Yüzbaşı İsmail Canbolat** (1880-1926 / 1908 öncesinde yüzbaşılığa yükselmiştir.).
7. **Yüzbaşı Hakkı Baha [Pars]** (1879-1942 / Cemiyetin Kurulduğu tarihte mülazımdır.).
8. **Mehmet Talat** (1874-1921 / Posta ve Telgraf İdaresi Başkâtibi, 1917'de sadrazam olacaktır.).
9. **Rahmi [Aslan] Bey** (1874-1947 / Selanik'in gençlerindedir, daha sonra İzmir valisi olacaktır.).
10. **Mithat Şükrü [Bleda]** (1874-1956 / Hastane ve okul müdürüdür, Selanik Maarif Muhasebecisi, İdadî muallimi).⁶⁹⁶

Bu on kişilik grup, ilk olarak İsmail Canbolat Bey'in Yalılar semtinde, Baron Hırş Hastanesi yakınındaki evinde,⁶⁹⁷ 1906 Temmuzunda bir Cuma günü toplanmıştır. Daha sonra İsmail Canbolat'ın babası ve kardeşinin toplantılara şahit olma ihtimalinden dolayı toplanma yeri Mithat Şükrü Bleda'nın Defterdar semtindeki selamlığı olarak değiştirilmiştir. Gün aşırı toplanan grup nihayet 1906 Eylülünde cemiyeti kurmaya karar vermişlerdir. Bundan sonra bu on kişinin her gün aynı evde toplanması dikkat çekeceğinden cemiyet üyeleri aralarından Mehmet Talat'ı, İsmail Canbolat'ı ve Rahmi'yi

⁶⁹⁶ Kazım Nami Duru, "İttihat ve Terakki" Hatıralarım, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957, s. 13; Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., C.1, s. 53-54. Duru'nun ve Tunaya'nın verdiği kurucu isimleri Sina Akşin de tekrar etmiştir. Sadece künyesini vermediği bir kaynakta Hakkı Baha ve Edip Servet yerine Yüzbaşı İsmail Hakkı ve Süleyman Fahmi isimlerinin geçtiğini söylemektedir ve bu konuda da bir açıklama yapmamaktadır. Bkz. Sina Akşin, a.g.e., ss. 105-106.

⁶⁹⁷ Mithat Şükrü Bleda'ya göre ise toplanma yeri "Beş Çınar Bahçesi"dir. Bkz. Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul 1979, s. 21.

“Heyet-i Âliye” olarak seçmişlerdir ki bu heyet ilerde “Merkez-i Umumî” adını alacaktır.⁶⁹⁸

1906 yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adıyla başlayan oluşum 1907 yılının başında Osmanlı İttihat ve Terakki adını almıştır. Başlangıçta neden Osmanlı İttihat ve Terakki adının benimsenmediği sorusunu Kazım Nami bir mektubunda cevaplamıştır. K. Nami'nin belirttiğine göre Cemiyet'in kuruluşunda bulunan on kişi arasından İttihatçı olanlar sadece iki-üç kişidir. Cemiyet'in reisi de herkesin sevip saydığı bir isim olan Bursalı Tahir Bey'dir. Bu nedenle İttihatçı olmayanlara böyle bir ismi teklif edemedikleri için başlangıçta Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adıyla yola çıktıklarını söylemiştir.⁶⁹⁹

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin toplanma yerleri, mensuplarının evleriyle sınırlı değildir. Öncelikle Mason locaları toplantıları gizlemek için kullanılan mekânlardandır. Ayrıca cemiyet mensupları sadece gizli toplantılarda bir araya gelmemiştir. Cemiyet mensubu kişiler, aynı zamanda iyi birer arkadaşlardır. Dolayısıyla da bu kişiler farklı mekânlarla da bir araya gelmişlerdir. Bu konuda Kazım Nami'nin verdiği bilgi hem mensupların toplanma yerini vermiş hem de Selanik'in ne kadar serbestî bir ortama sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Akşamüstleri (Yanyo) gazinosunda toplanıyorduk. Burada Talat sofraya reislik ediyor, gazinodakilerin işiteceği kadar kuvvetle konuşuyordu. Korkaklar bizden uzaklaşıyor, fakat kendilerinde medenî cesaret bulanlar konuşmalarımıza kulak misafiri oluyorlardı.

Cemiyet kurulduktan sonra da bu toplantılar bırakılmış değildi; hepimiz bir iki bardak biramızı, bir iki kadeh rakımızı burada geniş bir söz hürriyeti arasında içmeyi adet edinmiştik. Akşamın alaturka saat biri olunca oradan kalkıp yemeğe gidiyor, yemekten sonra da gece yarısına kadar, cemiyet işleriyle uğraşıyorduk.⁷⁰⁰

⁶⁹⁸ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 13.

⁶⁹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, C. 1, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1972, s. 271.

⁷⁰⁰ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 14.

Selanik'te en meşhur gazinolar Olimpos meydanındadır⁷⁰¹ ve İttihatçılar da bu gazinolara gitmişlerdir. Bunların en meşhurları rıhtım tarafına düşen Olimpos, karşısında Kristal,⁷⁰² bunun üst tarafında da Kazım Nami'nin yukarıda bahsettiği Yanyo'dur. Bu gazinolar İttihatçılar için önemli olsa da Yanyo'nun yeri ayrıdır. Yanyo, İttihatçıların toplanmalarına o kadar alışmıştır ki mekân içerisinde bulunan ayrı camlı bölmede açıktan toplantılar bile yapılmıştır.⁷⁰³ Ali Canip Yöntem de Selanik'in İstanbul'dan çok rahat bir ortama sahip olduğu vurguladıktan sonra yukarıda ismi geçen toplanma mekânlarına, Beyaz Kale Bahçesi'ni Olimpos Palas'ı, Elhamra Gazinosu'nu da eklemektedir.⁷⁰⁴

1908 yılında basılmış Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Teşkilâtı Dâhiliye Nizamnamesi'nde, Cemiyet'in yapılanmasını görmekteyiz. Bu Nizamname, Cemiyet'in gizli ve illegal faaliyette bulunduğu dönemine aittir. Bu nizamnameye göre cemiyetin beş kişiden oluşan (Yukarıda görüldüğü gibi bu merkez-i umumi başlangıçta üç kişiden oluşmaktadır.) bir Merkez-i Umumî tarafından yönetildiği görülmektedir. En üstteki genel merkez üyelerinden sonra sırasıyla üçer kişiden oluşan idare heyetinin yönettiği vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy merkez heyetleri yer almaktadır. Bunun yanında idare heyetleri tarafından atanan ve cemiyete yeni gireceklere yemin ettirme görevini yürüten "heyet-i tahlifiye"ler vardır. Üyeler, 3-5 kişiden oluşan "şuabât-ı esâsiye" adı verilen hücreleri oluşturmuşlardır. Merkez-i Umumî ve İdare Heyetleri'ni yürüten kişiler, bir alt basamaktaki merkez heyetleri tarafından gösterilen adaylar arasından, görev süreleri biten üstteki idare heyetleri tarafından veya Merkez-i Umumî tarafından seçilmişlerdir.⁷⁰⁵

1908 Devrimi'nden sonra imtiyazlı bir konuma geçen Cemiyet'in yapılanması hakkında daha net bilgiler de ortaya çıkmıştır. İTC, kendi içinde kulüplere ayrılmıştır ve her kulüp belli bir bölgeden sorumludur.

Yalılar, birinci kulübe düşüyordu. Birinci, dördüncü, sekizinci kulüpler rıhtım üzerinde, Beyaz Kale'ye daha yakın yüksek bir binanın

⁷⁰¹ İleride bu meydanın ismi Hürriyet Meydanı olacaktır.

⁷⁰² Kristal gazinosunun üstü Cercle de Selanik (Selanik Kulübü) idi. Bu kulüp çoğunlukla Musevi tacirlerin, bankerlerin ve şehrin ileri gelenlerinin toplandığı bir kulüptür. Kulüp mensupları için burası toplandıkları, içki içtikleri, eğlendikleri ve kumar oynadıkları bir mekândır. Hürriyetin ilanında Olimpos meydanına toplanan kalabalığa bu kulübün balkonundan seslenilmiştir. (Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 19)

⁷⁰³ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 19.

⁷⁰⁴ Ali Canip Yöntem, "Selanik'te 10 Temmuz Sabahı", *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Tablet Kitabevi, Konya 2005, ss. 683-686; Ali Canip Yöntem, "Benim Bildiğim Talat Paşa", ss. 807-809.

⁷⁰⁵ Sina Akşin, a.g.e., s. 110.

altında, büyük bir salonda kendilerine ait günlerde toplanıyorlardı. Bu kulübe bir de sinema perdesi uydurmuştuk. Ben (Kazım Nami) birinci kulübün reisi seçilmiştim. Vali, defterdar, belediye reisi, adliye müfettişi gibi büyük mevkili zatlar hep bizim birinci kulüpte kayıtlı idiler.

İttihat Terakki Cemiyeti, Meşrutiyetin ilanıyla beraber maarife, mekteplere büyük bir ilgi gösterdi. Her kulüp bir mektebi himayesi altına aldı. Bizim birinci kulübün himayesine de Yahlarda rahmetli Müşir Hayri Paşa'nın konağı karşısında yaptırdığı kız-erkek (Ravza-i Sıbyan) mektebi alındı. Mektebin idaresi için kurulan heyetin reisliğine yine beni getirdiler.⁷⁰⁶

Cemiyetin bir de fedai kolu vardır. Cemiyete katılan her üye fedailiğe çağrılmıştır fakat girip girmemekte serbesttir. Fedailik kolunun görevi, cemiyetin işleyişini durdurmaya çalışan, cemiyetin vatan haini kabul ettiği ve hakkında ölüm emri verdiği kişileri ortadan kaldırmaktır. Gönüllülük esasına dayalı fedailiğe bir defa karar verildi mi daha sonra vazgeçmek yoktur. Bundan sonra artık fedailerin idare heyetinin verdiği görevleri yapmaktan başka şansları yoktur. Görevlerini yapamayanlar veya eksik yapanlar, yirmi dört saat içerisinde cezalandırılmışlardır. Fedailer, yapılacak işler konusunda teklifler de bulunabilmekle birlikte merkez heyetinin haberi olmadan tek başlarına hareket edememişlerdir. Fedailerin cemiyete karşı sorumlulukları olduğu gibi Nizamname'nin 55. Maddesi de cemiyetin fedailere karşı sorumluluklarını içermektedir. Buna göre fedailerin yardıma muhtaç olan ailelerine bakılacak, fedailerin hayatını ve yaptıklarını içeren kitaplar yazılacak, belli aralıklarla “kutsal mezarlarına” gidilerek anma törenleri düzenlenerek nutuklar irad olunacaktır.⁷⁰⁷

Kazım Nami, “Hakkında ölüm emri çıkarılarak fedailik koluna havale edilen herhangi bir kimse olmamıştır.”⁷⁰⁸ dese de tarih boyunca bu konuya hep şüpheli yaklaşmıştır. Hatta 1908 İhtilâli öncesindeki bazı suikastların İTC'nin fedai kolu tarafından gerçekleştirildiğine inananların sayısı hiç de az değildir.⁷⁰⁹ 1908 yılında basılan Nizamname ile hazırlanan “Usulü Muhakemat ve Mücazat Faslı” da cemiyetin çıkarlarını

⁷⁰⁶ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 36.

⁷⁰⁷ Sina Akşin, a.g.e., s. 111.

⁷⁰⁸ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 21.

⁷⁰⁹ Bu konuda akla gelen ilk isimler, Meşrutiyet'in ilanından hemen önce öldürülen İsmail Mahir Paşa ve Hasan Fehmi Bey'dir. Bu isimler öldürüldüğünde İTC'nin bahsi geçen Nizamname'si yürürlükteydiyse ölüm kararlarından “Merkez-i Umumi”nin haberi olduğu kabul edilmelidir. Bkz. Sina Akşin, a.g.e., s. 112.

korumak ve iç disiplini sağlamak amacıyla ve gerektiğinde nelerin göze alınabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu fasla göre yurdu ve cemiyeti tehlikeye sokanlar (madde 1), hareketleriyle cemiyetin çalışmalarını kısıtlayanlar (madde 2) ve cemiyetin amacına zarar verecek davranışlarda bulunanlar (madde 3) cezalandırılır. Cezaların kararı merkez heyetlerinde verilmiştir ve üç çeşit suç vardır: kabahat, cünha (suç), cinayet. Bu suçların ikisi daha çok cemiyet mensupları içinde işlenen ufak suçlar için olduğu anlaşılmaktadır ve bu suçların cezası daha çok uyarma, kınama, uzaklaştırma ve para cezası şeklinde verilmektedir. Cinayet suçunun cezası ise idamdır ve cemiyet içinde ihanete varan suçlar için uygulanmaktadır. Bunun yanında cinayet suçunun cezası, cemiyet mensubu olmayan fakat vatana veya cemiyete ihanet edenler hakkında da uygulanabilecektir.⁷¹⁰

Yine yukarıda bahsettiğimiz Nizamname'ye göre cemiyetin amacı, vatani içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak ve milleti yaşadığı zulüm ve esaretten çıkarıp insanlığa layık bir biçimde yaşatmak olarak belirlenmiştir. Bu amaca varmak için yapılması gereken ilk şey de 1293 (1876) Kanun-ı Esasî'nin tekrardan yürürlüğe konulmasıdır. Dolayısıyla Cemiyet'in ilk iki hedefine ulaşabilmesi için önüne koyduğu tek amaç, Kanun-ı Esasî'nin tekrardan yürürlüğe konulmasıdır. Bu hedefini gerçekleştirirken de hassasiyetle belirtilen nokta ise Cemiyet'in bu amacını, ırk ve mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün Osmanlı halkaları adına gerçekleştirdiğini söylemesidir.⁷¹¹

Cemiyete yeni üye alımının "Heyet-i Tahlifiler" tarafından yapıldığını söylemiştik. Bu heyetler, üye alımında Kazım Nami'nin hatıralarına göre oldukça hassas davranmaktadırlar:

Birinin cemiyete alınması kararlaştırılınca, ant gecesiyle saati kararlaştırılıyor, bunun üzerine üç ant içerici birimizin evinde toplanıyordu. Ant içecek arkadaş, kendi kılavuzuna uygun bir yerde bekliyor, kılavuzu dışarıdan işaretle onu çağırıyor, alıp ant evine götürüyordu. Eve yaklaşınca alınacağın gözleri bağlanıyor, sokakta zikzak bir şekilde yürütülüyordu. Böylelikle gündüzün ant içtiği yeri arayıp bulamamasını sağlamış oluyorduk. Evin kapısında nöbet bekleyen bir arkadaş, kılavuzun (hilal) sözünü işitince

⁷¹⁰ Sina Akşin, a.g.e., ss. 111-112.

⁷¹¹ Sina Akşin, a.g.e., s. 110.

kapıyı açıyor, arkadaşı içeriye alıyordu. İçeriye girince bir odaya sokuluyor, getiren arkadaş ona, gözlerini açarak cemiyete girmekte ısrar edip etmediğini soruyordu; evet cevabını alınca onu, yine gözlerini bağlayarak and odasına sokuyor, bir masa önündeki iskemleye oturtup arkasında duruyordu.

Karşılarında birer iskemleye oturmuş ant içirici üç kişiden yeni geleni tanımayan biri ona ‘arkadaş’ diye hitap ederek yazılı nutku okuyordu. Nutuk bittikten sonra yine kendisine cemiyete girmekte ısrar edip etmediği soruluyordu. Girmek istiyorum, cevabı alınca, ayağı kaldırılıyor, sağ eli masanın üzerindeki Kur’an-ı Kerim’e, sol eli bir tabancanın üzerine konuyor, okunan yemin ona kelime kelime tekrar ettiriliyordu. Yemin bittikten sonra loşlandırılan oda içinde, gözleri açtırılıyordu.

Yemin eden arkadaş, karşısında omuzlarından ayaklarına kadar kırmızı bir bezle örtülü, yalnız göz yerleri açık siyah maskeli üç arkadaşın karşısında heybete uğruyordu. Ona artık cemiyete girdiği, kardeşlerinden her türlü yardımı göreceği, umulmayan bir ihanette bulunursa, bizzarure öldürüleceği, cemiyet numarasının, yapması istenen emirlerin kılavuzu vasıtasıyla bildirileceği söyleniyor, gözleri kapattırılarak dışarıya çıkartılıyordu. Geldiği şekilde sokağa götürülüyor, dolaştırıldıktan sonra ilk durduğu yerde gözü açılarak bırakılıyordu.⁷¹²

Bu şekilde yemin ettirilerek Cemiyet’e katılan kişilerin sayısı kısa zamanda artmıştır. Bu artış sadece Selanik’le de sınırlı kalmamıştır. Özellikle 2. ve 3. Ordu mensupları arasında etkisini artıran Cemiyet, neredeyse Makedonya’nın her tarafına yayılmıştır. Bu hızlı yayılış Saray’ın takibini ve baskısını getirmiştir. Bunun sonucunda Ömer Naci ve Hüsrev Sami takibe uğramış ve Paris’e kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu kaçış, aynı zamanda Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin, Paris’teki Jön Türklerle ilişkisini artırmasına ve sonucunda da iki cemiyetin birleşmesine vesile olacaktır. 27 Eylül 1907 tarihinde, Paris’ten Selanik’e gelen Doktor Nazım⁷¹³ vasıtasıyla ve düzenlenen bir belge ile

⁷¹² Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 15-16. Burada anlatılan yemin töreni ufak tefek farklılıklarla Mithat Şükrü Bleda tarafından da anlatılmıştır. Bkz. Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Destek Yayınevi, İstanbul 2010, s. 29-30.

⁷¹³ Doktor Nazım’ın ülkeye girmesi yasaktır. Bu nedenle Dr. Nazım Rum komitacılarının yardımıyla gizlice Selanik’e sokulmuş ve Selanik’te bir müddet Hoca Yakup adıyla kılık değiştirerek kaldıktan sonra aynı

iki cemiyet birleşmiş ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti bu tarihten itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak anılmaya başlanmıştır. Ayrıca “Heyet-i Âliye” de bu tarihten itibaren artık “Merkez-i Umumi” adını almıştır.⁷¹⁴

1906 yılında kurulan ve iki yıl gibi kısa bir zamanda 1908 Devrimi’ni gerçekleştirerek Meşrutiyet’i tekrar yürürlüğe koymayı başaran İTC’nin üye sayısının fazla olduğu kabul edilebilir ancak bu konuda kaynaklarda net bir rakam bulmak zordur. Kaynakların bazılarında çok düşük rakamlar (11-20 kişi gibi) verilirken bazılarında da çok abartılı rakamlar (15 veya 20 bin, Türk ordusundaki subayların % 75’i gibi) verilmiştir.⁷¹⁵ Cemiyetin gizli ve illegal faaliyete başladığı bilindiği için bu bilinmezlik bizi şaşırtmamalıdır. İTC’nin 1908 İhtilâli’nden sonraki üye durumu ise daha karışıktır. Zira bu tarihten sonra Cemiyet’e girmek artık bir ayrıcalıktır.

Cemiyet’in üye sayısı net olarak bilinmemekle birlikte kadrosunu oluşturan üyelerin genel yapısı hakkında bilgi verilebilir.

Özgürlükçü akımın tipik kadrosunu 1906’da Selanik’te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nde bulabiliriz. Bu Cemiyetin kurucularına ve ondan sonra Cemiyete katılanlara bir göz atarsak bu kadroların pek büyük çoğunlukla a) Türklerden, b) Gençlerden, c) Yönetenler sınıfı mensuplarından, d) Mekteplilerden, e) Burjuva zihniyetlilerden oluştuğunu ve beş niteliğin kişilerde bir arada bulunduğunu görürüz.⁷¹⁶

Bu üye yapısı aynı zamanda İTC kadrolarına katılan kişilerin mesleklerini de vermektedir. İTC, en başından beri yeni yeşermeye başlayan modern eğitim kurumlarında yetişen subaylar ve tıp öğrencileri arasında bunlardan da özellikle subaylar arasında yayılmıştır. Bunun dışında belirtilmesi gereken bir husus da Cemiyet’in, halk tabakalarıyla yani esnaf, işçi ve köylülerle hatta İhtilâl’e kadar sermaye sahipleri ve toprak ağalarıyla bağlantısının olmamasıdır.⁷¹⁷

şekilde İzmir’e geçmiş ve burada tütün ticareti yapıyormuş görünerek cemiyete hizmet etmiştir. Ayrıntılar için Bkz. Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Destek Yayınevi, İstanbul 2010, ss. 32-39.

⁷¹⁴ Sina Akşin, a.g.e., s. 109.

⁷¹⁵ Necmettin Alkan, a.g.e., ss. 66-68.

⁷¹⁶ Sina Akşin, a.g.e., s. 132.

⁷¹⁷ Sina Akşin, a.g.e., s. 133.

İTC'nin ilişkiler ağı gibi Selanik'in hatta Makedonya'nın ve Osmanlı topraklarının yapısı oldukça karışıktır. Dolayısıyla bu kozmopolit yapı ister istemez İTC'nin ve Selanik'te kurulan cemiyetlerin ve her türlü oluşumun da yapısına yansımıştır. O dönem, Selanik'te, İTC'nin; Mason locaları, tarikatlar, sosyalist dernekler ve komitacılarla ilişkileri söz konusudur. İTC, bu kuruluşlardan zaman zaman yardım almış zaman zaman da birlikte hareket etmiştir. Bunun yanında Selanik'teki cemiyetlere mensup üyelerin, cemiyetler arasındaki geçişleri de oldukça kolaydır. Mesela bir İttihatçı aynı zamanda Mason olabilmekte hatta Mevlevî veya Bektaşî tekkelerine de gidebilmektedir veya aynı zamanda hem sosyalist bir derneğin hem İTC'nin üyesi olabilmektedirler. Bunun yanında farklı bir etnik kimliğe sahip olmasına rağmen İTC'yi sonuna kadar destekleyen Yahudilere veya Avdetîlere de rastlanmaktadır. Aslında bu anlattıklarımızı destekleyen en büyük hadise 1908'de yapılan Devrim kutlamalarıdır. Mason locaları, tarikat mensupları, işçi dernekleri, komitacılar, yabancı ülke temsilcileri, din adamları neredeyse Selanik'i oluşturan her kuruluş ve herkes kutlamalardadır. Başka açıdan bakacak olursak Selanik'in kozmopolit yapısını oluşturan bütün milletler ve unsurlar oradadır. İşte bu kozmopolit yapı nedeniyle Devrim günü Olimpos Meydanı'nı karışıktır ve bu meydanın karışıklığı gibi İTC'nin ilişkileri de karışıktır.

Bu ilişkilerin başında, neredeyse İTC'nin tarihini anlatan bütün kaynaklarda geçen Mason locaları desteği ve ilişkisini anmak gerekir. Öncelikle Cemiyet'in kurucu üyelerinin hemen hemen hepsinin Mason localarına kayıtlı olduğunu vurgulamalıyız. Ayrıca Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin çok kısa sürede başarı kazanmasında, tümü yabancı obediyanlara bağlı Mason localarının özellikle Makedonya Rizorta'nın desteğinin olduğu kabul edilmektedir. Yine İTC'nin yapılanmasındaki hücre sistemi ve üye alımı esnasındaki uygulama Mason localarının İTC üzerindeki etkisi olduğu bilinmektedir. Son olarak ise Mason locaları, İTC ve diğer unsurlarla kol kola Hürriyet kutlamalarına katılmış ve yine Cemiyet'in yanında olduğunu, onun başarısını kutladığını göstermiştir. Mason locaları ile İTC arasındaki ilk anlaşmazlıklar ise İTC'nin ülke yönetimini elinde bulundurduğu dönemlere aittir. Yönetici konumuna geçen İTC, yönetimdeki yabancı etkisinin artmasından korkarak kendi locasını kurmuştur ve bu nedenle de yabancı kaynaklı bazı Mason localarının tepkisiyle karşılaşmıştır.

İTC ile sıkı ilişkiler içinde olan ve İTC'ye maddî, manevî yardımlarda bulunan iki grup da Yahudi ve Avdetî cemaatidir. Yahudiler de Avdetîler de Osmanlı vatandaşıdır ve

Osmanlı'nın yaşamasından yana taraf almışlardır. Bu nedenle de umut vermeyen Abdülhamit yönetimine karşı büyük oranda İTC saflarında yer almayı seçmişlerdir. Özellikle Avdetî cemaati, daha 1896 yılında Selanik'te açılan ilk İTC şubesiyle Jön Türk hareketine desteklerini göstermişlerdir. Birinci şubenin açılışından bir yıl sonra açılan ikinci şubeye ise Avdetîler toplu olarak katılmışlardır.⁷¹⁸ Avdetî cemaatine mensup isimlerden öncelikle cemiyetin kuruluşunda yer alan, cemiyete üyeliğini 1908 Devrimi'ne kadar sürdüren ve Cemiyet'in en önemli iki ideologundan biri olan Doktor Nazım'ı burada anmak gerekir. Selanik'te tütün ticaretiyle uğraşan ünlü Avdetî ailesi Kapancıların oğlu olan Doktor Nazım, Selanik'teki Belediye Hastanesi'nin yöneticisidir.⁷¹⁹

Yahudi ve Avdetî cemaatine mensup önemli isimleri, İTC'nin kuruluş aşamasında önemli görevlerde gördüğümüz gibi İTC'nin devleti yönettiği zamanlarda da önemli noktalarda görmekteyiz.

“1908'de Selanik'te Jön Türk Devrimi patladığı zaman, Ma'min ekonomi preföserleri, gazeteciler, işadamları ve hukukçular başı çeken eylemciler arasında bulunuyordu ve ilk Jön Türk hükümetinde üç Ma'min nazır yer aldı.”

Ekonomi profesörü ve İTC'nin Osmanlı'yı yönettiği dönemde Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey Avdetî cemaati mensubu, gazeteci Nissim Rouso (İttihat ve Terakki gazetesinin başyazarlığını yapmıştır.) ve Hilmi Paşa'nın hukuk danışmanı, anayasacı Nissim Mazliah ise Yahudi'dir.⁷²⁰ Museviler İttihatçılığı o kadar benimsemişlerdir ki Meşrutiyet'in ilanından sonra Musevi İttihadı adında bir cemiyet kurma ve bu cemiyetin amacına hizmet üzere *Liberte* adıyla İspanyolca bir gazete çıkarma teşebbüsünde dahi bulunmuşlardır.⁷²¹

Selanik'te ticaret büyük ölçüde Yahudilerin ve Avdetîlerin elinde olduğundan bu iki grubun mensubu olan kişiler, Selanik'in zengin tabakasını oluşturmaktadır. Bu durumda da bu iki grubun maddî olarak da İTC'yi destekledikleri akla gelmektedir. Daha 1896 yılı gibi erken bir tarihte, Avdetîlerin Paris'teki İTC merkezine para yardımında

⁷¹⁸ Marc David Baer, a.g.e., s. 124.

⁷¹⁹ Marc David Baer, a.g.e., ss. 119-120.

⁷²⁰ Mark Mazower, a.g.e., s. 93 ve 282.

⁷²¹ İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1325 (7 Ağustos 1324/20 Ağustos 1908), Selanik, s. 3.

bulunmuşlardır.⁷²² Bunun yanında 1908 Devrimi'nden hemen sonra *Journal de Salonique* gazetesinde, İTC'ye maddî yardımda bulunan Selanikli işadamlarının ve ticarethanelerin isimleri yayımlanmıştır ve bu isimler arasında Avdetî cemaati içinde ve Selanik'te tanınan, şehirdeki en büyük banka ve işletmelerin sahibi, Ticaret Odası Başkanı Mehmet Kapancı da yer almaktadır.⁷²³ Ayrıca 1908 Devrimi'nde eski ismiyle "Olimpos Meydanı", Devrim'den sonraki ismiyle "Özgürlük/Hürriyet Meydanı"nda toplanan kalabalığa seslenişin Kapancılara ait "Olimpos Otelı"nin ilk katındaki balkondan yapılması da tesadüf olmasa gerekir. Ayrıca konuşmacılar arasında Yahudi Moiz Kohen (Tekinalp) ve Sabiha Sertel'in ağabeyi Avdetî Celal Derviş de vardır.⁷²⁴

Avdetîler, İTC'nin gizli toplantılarına da ev sahipliği yapmışlardır. Yıldız Sertel, Avdetîlerin yoğun olduğu mahalleleri şöyle aktarmıştır:

Selanik'in bazı mahallelerinde, özellikle Nazmi Efendi'nin oturduğu Pazar Tekkesi Sokağı'nda ve genel olarak Vali Konağı semtinde Romalılardan kalma yer altı mahzenleri vardı. Bu mahzenler yoluyla yeraltından evden eve hatta bir mahalleden ötekine geçmek mümkün oluyordu. Polis baskın yapıp ev aradığında, gizli belgeler, hatta gizlenen kişiler bu yolla kaçırılıyordu.⁷²⁵

Avdetîler, sadece maddî imkânlarıyla değil her yönden İTC'nin bir numaralı destekleyicileridir. Avdetî cemaati, İttihatçılığı o kadar sahiplenmişti ki Devrim'in öncülerini kabul edilmişlerdir. Paris'te basılan İTC'nin yayınlarından *Meşveret* ise daha da ileri gitmiş ve Avdetîler için Selanik'te "hareket için çalışan tek grup" açıklamasını yapmıştır.⁷²⁶ 1895 yılında cemiyet için gizli çalışmalar yürüttüğü için tutuklanan ve Selanik'e sürülen aynı zamanda cemiyetin kurucu üyeleri arasında yer alan Leskovikli Mehmet Rauf da anılarında, Avdetîleri öven cümleler sarf etmiştir. Mehmet Rauf'a göre Avdetîler, eğitim ve öğretimdeki başarıları, ilerici ve modern düşünceleri ile cahil Müslüman kardeşlerinden çok daha ileridedir.⁷²⁷ Sabiha Sertel ise Avdetîleri; "kültürlü,

⁷²² Marc David Baer, a.g.e., s. 124.

⁷²³ Marc David Baer, a.g.e., s. 125.

⁷²⁴ Marc David Baer, a.g.e., s. 126.

⁷²⁵ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 36.

⁷²⁶ Marc David Baer, a.g.e., s. 125.

⁷²⁷ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., ss. 94-95.

ileri fikirli Batı'dan esen rüzgârlara açık kimseler"⁷²⁸ olarak tarif etmektedir. Avdetîler, "ya Avrupa'yla ticaret yapmışlar ya da aydın kişiler olarak Batı kültürünü benimsemiş, İmparatorlukta gelişen reform ve hatta devrim fikirlerinin savunucusu olmuşlardır. Avrupa'ya öğrenime gidenlerin birçoğu bu zümrenin çocuklarıdır."⁷²⁹

O dönem, bütünüyle Osmanlı sınırlarında ve Selanik'te yeni toparlanmaya başlayan Müslüman/Türk halkına göre özellikle Avrupa'da yetişmiş birçok mensubuyla Avdetî cemaatinin, her alanda olduğu gibi İTC saflarında da önde olmaları garip karşılanmamalıdır. Zira Selanik'te, Avdetîlerin daha hukuk mektebi yokken birçok avukatı, tıp eğitimi yokken birçok doktoru vardır. Ayrıca Yahudiler de bu anlamda çok ilerlemişlerdir. Bu nedenle de eğitim-öğretim, basın-yayın, yöneticilik, sağlık, ticaret gibi devletin bekasını etkileyecek birçok konuda, Yahudiler ve Avdetîler hep bir adım önde olmuşlardır. Bu konuda Avdetîlerin Yahudilerden çok önemli bir farkı vardır: Bu da Avdetîlerin (kendileri de öyle kabul etmektedir) Türk kabul edilmeleri ve Türklerle birlikte sayılmalarıdır. Dolayısıyla Yahudiler destekçi, Avdetîler ise Devrim'in sahibi kabul edilmişlerdir.

Yahudiler, İTC saflarında bazı önemli görevlerde yer almıştır ancak Avdetîlerin durumu farklıdır. Avdetîler, zenginliklerinin ve yetişmiş kadrolarının yanı sıra devletin de teşvik ve desteğiyle, Selanik'te birçok modern kuruluşun altına imzalarını atmışlardır. Mesela Selanik'te, Feyziye ve Terakkiadındaki iki Avdetî okulu Devrim'in karargâhı gibi çalışmış, Devrim'in ve yeni Türkiye'nin neslini yetiştirmiştir. Terakki Mektebi mensupları, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaptıkları yayınların birçoğunda, "hürriyetçi ve meşrutiyetçi" gençler yetiştirmekle övünmüşlerdir.⁷³⁰ Yıldız Sertel'in bu konuda, annesinin anılarına dayanarak anlattıkları da tezimizi doğrulamaktadır.

Terakki Mektebi bu devrimin merkezlerinden biriydi. Bütün gizli dergi ve beyannameler okulda gizlice dağıtılıyordu. Sabiha ile Mecdi (Sabiha Sertel ve Kardeşi), okuldan veya işten eve birtakım gizli belgelerle gelince Atiye Hanım (Sabiha Sertel'in annesi) telaşlanıyordu.⁷³¹

⁷²⁸ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 37.

⁷²⁹ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 37.

⁷³⁰ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 94.

⁷³¹ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 42.

Terakki Mektebinin destekleri elbette bunlarla sınırlı değildir. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Terakki Lisesi mezunu olan bir gurup Selanikli genç tarafından Namık Kemal'in "Vatan" adlı tiyatro eseri gösterime sunulmuştur. Tiyatro İTC'ye ait Beyaz Kale bahçesinin yazlık tiyatro salonunda gösterilmiş ve buradan elde edilen gelir de İTC'ye bırakılmıştır. Aynı tiyatro eseri cumartesi günü de yine geliri İTC'ye bırakılmak üzere aynı yerde hanımlar için gösterilecektir.⁷³²

Feyziye Mektebinin efsane müdürü Mehmet Cavit Bey de Avdetî cemaatine mensuptur. Feyziye Mektebinde yaptığı hizmetlerle adından söz ettiren Cavit Bey, Selanik'te Jön Türk hareketine katılmış ve ileride İTC'nin iktidara geçtiği zaman da maliye nazırı (bakanı) olmuştur.⁷³³ Ayrıca Cavit Bey, II. Abdülhamit'in tahtan indirildiğini bildirmek için gönderilen heyetin içerisinde Yahudi Emmanuel Carasso ile birlikte bulunmuştur.⁷³⁴ Yahudilerin ve Avdetîlerin özellikle 1908 Devrimi'nden sonra yerel ve genel siyasetteki etkinlikleri elbette adı anılan isimlerle sınırlı değildir. Selanik'in ve Avdetî cemaatinin en zengin ailelerinden biri olan Kapancı ailesine mensup Ahmet Kapancı Efendi, Selanik'te belli bir süre belediye başkanlığı yapmıştır. 1910 yılının Mart ayında gerçekleştirilen belediye meclisi seçimlerinin sonucu ise daha ilginçtir. Altı meclis üyesinin üçü Yahudi, üçü de Müslüman isimleri taşımaktadır ve Müslüman üç ismin ikisinin Avdetî oldukları kesindir. Bu isimler, Avdetîlerin Yakubî grubuna mensup Said ve Karakaş gurubuna mensup Kibaroğlu Abdurrahman'dır.⁷³⁵

Avdetîler her yerdedir. Sabiha Sertel'in anılarında, Selanik'te Avdetî arkadaşı Atiye Hoca'nın evindeyken şahit olduğu gizli İTC toplantısını aktardığı bölümden anlaşıldığına göre İTC, Selanik Hukuk Mektebinde de etkindir ve burada da Avdetîler yine başrollerdedir.

(...) Tam bu sırada, balkona açılan salona birileri girdi. Kızların koltukları, balkonun kenarında olduğu için girenler onları görmüyorlardı. İçeri girenler, Atiye'nin babası Müderris (Profesör) Recai Hoca ile yine Hukuk Fakültesinden iki profesördü. Arkadan tanımadıkları iki kişi ve bir

⁷³² İmzasız, "Vatan", *Yeni Asır*, Numara 1318 (1 Ağustos 1324/14 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁷³³ Marc David Baer, a.g.e., s. 126.

⁷³⁴ A.g.e., s. 127.

⁷³⁵ A.g.e., s. 128.

subay da girdi odaya. Yemek masasının etrafına oturdular. Bir iki merhabalaşma ve kısa sohbetten sonra sözü Müderris Halit Efendi aldı.⁷³⁶

Avdetîler, Yahudiler ve Masonlar, İTC'nin bir numaralı destekçileridir ancak İTC, en büyük eleştiriyi de yine bu destekçileri sebebiyle almıştır. Osmanlı toplumunu oluşturan esas/yönetici unsurun Müslüman olduğu bilinmektedir. Bu nedenle de dinsiz ateist Masonlarla, Yahudilerle ve Yahudilikten Dönen Sabetayistlerle işbirliği içinde olan İTC'yi şiddetle eleştiren bir kesim her zaman olmuştur. Hatta bugün bile bu tartışmalar sürüp gitmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanının hemen sonrasında, Kıbrıslı dindar bir Müslüman olan Derviş Vahdetî, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olan *Volkan* dergisiyle Masonlar, Yahudiler ve özellikle Avdetîlerle kalem savaşı yapmıştır. Derviş Vahdetî ve *Volkan* dergisi, bu üç gurubu “gavur” kabul etmiş ve vatan üzerinde gizli emellerinin olduğunu iddia etmiştir. *Volkan*, Selanik'te özellikle *Asır* gazetesini çıkaran Avdetî Fazlı Necip'i ve onun çıkardığı *Asır*'ı, yine bir Avdetî yayını olan, İTC'nin en büyük destekçilerinden *Zaman*'ı ve Maliye Bakanı Mehmet Cavit'i hedef almıştır. Ancak Vahdetî'nin girişimleri, onun sonunu hazırlamıştır. Vahdetî ve *Volkan*, İTC tarafından 31 Mart Karşı Devrimi'nin kışkırtıcısı olarak ilan edilmiş ve 19 Temmuz 1909'da İzmir'de yakalanmış ve idam edilmiştir.⁷³⁷

Selanik'te bulunan tarikatların ve özellikle Mevlevîlik ile Bektaşîliğin de İTC ile ilişkileri ve İTC'ye destekleri söz konusudur. Öncelikle Jön Türklerin bazılarının Bektaşî veya Mevlevî oldukları, bu tarikatların tekkelerine girip çıktıkları, yöneticileriyle ilişki içerisinde oldukları bilinmektedir. Mevlevî tekkeleri İTC propagandası yapmış, bazı Mevlevî şeyhleri, İTC'nin gizli toplantıları için evlerini açmış ve bazı tarikat şeyhleri İTC mensuplarıyla birlikte sürgüne gönderilmişlerdir. Bu ilişkiler hem doğrudan hem dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Mesela büyük oranda Bektaşîleri destekleyen Avdetîlerin Karakaş gurubunun ve Mevlevîleri destekleyen Avdetîlerin Kapancı gurubunun her ikisi de aynı zamanda İTC'yle sıkı ilişki içerisindeydi. Bunun yanında Avdetî cemaatinin önemli isimlerinin birçoğunun Mason olduğunu ve yine bu kişilerin İTC mensubu olduğunu da unutmamak gerekir. Böylece Devrim'e giden yolda İTC'nin, farMasonların, Bektaşîlerin ve Mevlevîlerin birlikte hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Aslında bu grupları birbirine bağlayan sadece mensuplarının ilişkileri değildir. Aynı zamanda grupların düşünceleri de

⁷³⁶ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 38.

⁷³⁷ Marc David Baer, a.g.e., ss. 131-138.

benzerlik taşımaktadır. Masonlar din ve ırk ayrımı gözetmemekte “Mason Kardeşliği”ni esas almaktadırlar. Mevlevîler ve Bektaşîler; din, ırk ayrımı yapmadan herkesi kucaklayabilmektedirler. İTC’nin amacı ise zaten Osmanlı halklarının birliğini sağlamak ve bu birliği sağlamak için Meşrutiyet’i ilan etmektir.⁷³⁸

Tarikatların İTC ile olan bu ilişkileri ve İTC’ye destekleri, başarılı 1908 Devrimi’nden sonra da kendini göstermiştir. Devrim’den sonra İTC subayları, Bektaşî tekkelerine nezaket ziyaretinde bulunmuşlardır. Bektaşî yayınlarının yeniden basılmasına izin verilmiş, Bektaşîlerin aleyhine yayın yapan gazeteler kapatılmış ve yeni Bektaşî tekkeleri açılmıştır.⁷³⁹

İTC’nin komitalarla ilişkileri ise iki türdür. İTC, kuruluşunda ve yapılanmasında komitaları örnek almış ve bazen de bunlarla birlikte hareket etmiştir. Buna karşın komitaların faaliyetleri, aynı zamanda İTC’yi tetiklemiş, millî duyguların ortaya çıkmasını ve belki de üyelerinin artmasını, İhtilâl’e giden yolun kısılmasını sağlamıştır. Çünkü dönemin tanıklarının anlattığı kadarıyla komitacıların faaliyetleri özellikle bunlarla uğraşmak zorunda olan subayları çok kızdırmaktadır. Bu da hem millî duyguların uyanmasını hem de benzer şekilde teşkilatlanma sonucunu doğurmuştur.⁷⁴⁰

İTC’nin, özellikle Yahudiler tarafından kurulan kulüplerle de ilişkileri vardır. *Yeni Asır* gazetesinde yayımlanan bir habere göre Cercle, Entim ve Union kulüpleri tarafından İTC için beş yüz Osmanlı lirası toplanmış ve yardım olarak takdim edilmiştir.⁷⁴¹ Moiz Kohen, 17 Eylül 1910 tarihli günlüğünde, Club des Intimes azalarıyla Kavala’ya gideceğini ve bu gidişin amacının da kulüp ile İTC arasında bir kardeşlik tesis etmek olduğunu söylemiş, bu buluşmanın memleket için özellikle de Museviler için çok iyi olacağını belirtmiştir.⁷⁴²

Başlangıçta Osmanlı Hürriyet Cemiyeti daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, hem Selanik tarihinde hem de Osmanlı tarihinde büyük öneme sahiptir. Öncelikle illegal bir Cemiyet olarak faaliyete başlayan kuruluş, kısa zamanda ülkenin kurtuluşu adına tek çare olarak görülmüş ve yönetimi devralmıştır. Daha sonra da İTC adıyla olmasa da

⁷³⁸ Marc David Baer, a.g.e., ss. 121-122.

⁷³⁹ A.g.e., s. 122.

⁷⁴⁰ Necmettin Alkan, a.g.e., ss. 113-120.

⁷⁴¹ İmzasız, “Şühûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1310 (24 Temmuz 1324/6 Ağustos 1908), Selanik, s. 3.

⁷⁴² Rifat N. Bali, a.g.e., C. 2, s. 112.

İttihatçı/Jön Türk olarak bilinen kişiler, vatanın kurtuluşu esnasında ve yeni Türkiye'nin kuruluşunda yine ön saflarda bulunmuşlardır. Bu kadar uzun bir sürecin de içinde yer alan cemiyetin ve mensuplarının tahmin edildiği üzere faaliyet alanları da oldukça geniştir. Bu anlamda İTC, Selanik'te siyasî, içtimaî ve kültürel alanlarda birçok faaliyette bulunmuştur. Başlangıçta çoğunlukla yurtdışından gelen propaganda evraklarını ve süreli yayınları gizli olarak dağıtmak, ufak tefek broşürler basmak ve dağıtmak, cemiyete üye kazanmak, gizli toplantılar tertiplemek, maddî ve manevî destek bulmak ve tartışmalı olsa da silahlı eylemlerde bulunmak gibi faaliyetler yürüten cemiyet, özellikle 1908 İhtilâli'nden sonra açıktan yapmaya başladığı faaliyetlerinin hem alanını genişletmiş hem de faaliyetlerini daha nitelikli hale getirmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi en önemli iş, cemiyete üye kazandırmaktır. İkinci olarak bu üye kazanma işinde de etkili olan ve ülkeye sokulması yasak olmasına rağmen yurtdışından özellikle Paris'ten gelen yayınları ve evrakları ilgili kişilere dağıtmak veya okutmak en önemli işlerdendir. Elbette bu işleri yapmak kolay değildir ancak Selanik'te, İstanbul'a nispeten biraz daha rahat hareket etme olanağı vardır. Öncelikle Paris'ten gelen evraklar, yabancı konsolosluklar ve postaneler vasıtasıyla gelmiştir. Alman konsolosunun bu konuda İTC'ye destek olmuştur.⁷⁴³ Kazım Nami de Selanik'e gelen "evrak-ı muzırâ"nın Fransız postanesine geldiğini ve kendisinin de bu evrakları alarak ilgili arkadaşlara dağıttığını aktarmaktadır.⁷⁴⁴

Cemiyet içerisindeki gizli evrakların, dağıtılmak üzere çoğaltılması işinin nasıl yapıldığı ise Sabiha Sertel'in anılarına yansımıştır. Sertel, Avdetî arkadaşı Atiye Hoca'nın evindeyken şahit olduğu bir hücre toplantısı sonrasında, arkadaşının babası Selanik Hukuk Mektebi Profesörü Recai Efendi tarafından gönderildikleri bir fırından bahsetmektedir. Atiye Hoca elinde bazı evraklarla bir fırına girmiştir, sonra fırından elinde sadece ekmek ve simitle çıkmıştır. Sabiha, ondan sonra anlamıştır ki bu fırının bir gizli bölmesi İTC'nin matbaası olarak çalışmaktadır.⁷⁴⁵

Bu çalışmaların yanında Selanik az da olsa kendi evrakını da üretebilmiştir ancak bunların nitelikli hale gelmesi için 1908 Devrimi'ni beklemek gerekecektir. Hakkı Baha, bir dönem Malatya milletvekili olmuş Vasıf Çınay ve Kazım Nami bir "Tahrir Heyeti"

⁷⁴³ Necmettin Alkan, a.g.e., ss. 131-133.

⁷⁴⁴ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 18.

⁷⁴⁵ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 40.

kurmuştur. Bu yazı heyetinin amacı Devrim'e giden yolun tarihini yazmaktır. "Eski zamanlar, Orta çağ ve Yeni Zamanlar" başlıkları altında hazırlanan kitaptan "Yeni Zamanlar"ı yazmak Kazım Nami'ye düşmüştür ve Kazım Nami bu çalışmasını Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra "Terbiye-i Vataniyede İlk Adım" başlığı altında broşür olarak bastırmıştır. Bundan başka Kazım Nami, Cemiyet'in kurulma ve çalışma alanlarını gösteren üç perdelik bir piyes kaleme almış ve Meşrutiyet'in ilanından sonra "Nasıl Oldu?" başlığıyla yayımlamıştır. Ayrıca bu piyes, Selanik'teki gençler tarafından Beyaz Kule Bahçesi'nin tiyatrosunda sergilenmiştir. Aynı piyes İstanbul'da da birçok kez sahnelenmiştir.⁷⁴⁶

İTC'nin Selanik'teki faaliyetleri aslında Devrim'den önce ve sonra olmak üzere iki ana bölümde incelenebilir. Birinci dönemde faaliyetlerini son derece gizli yürüten Cemiyet, Devrim'den sonra rahatlayarak açıktan faaliyete başlamış ve hemen hemen her kesimden destek almıştır. Artık İttihatçı olmak bir tehlike değil ayrıcalık olmuştur. Dolayısıyla İhtilal günlerinin sevinci yaşanırken birçok kesim ve kişi İttihatçıları selamlamış ve bu "Hürriyet Kahramanları"nın arasına katılmak için can atmıştır. Örneğin Türk edebiyatının en önemli simalarından Ahmet Mithat Efendi ve Edebiyat-ı Cedidecilerin en tanınmış siması Hüseyin Cahit Yalçın, İhtilâl'i kutlamak için Selanik'e gelenlerdendir. Prens Sabahattin bile İTC'nin başarısını kutlamak için Paris'ten gelmiştir. Prens Sabahattin'in Selanik'e geliştiki bir amacı da kendi cemiyeti ile İTC'yi birleştirmektir ancak tüm girişimlere rağmen anlaşma sağlanamamıştır. Bu isimlerin dışında Müzika-i Hümayun Viyolenseli Cemil Bey, Tamburi Cemil ve Burhaneddin Tepsi gibi dönemin önemli müzik ve tiyatro adamları da Selanik'e gelmiş ve Beyaz Kale Bahçesi'nde, Devrim'i kutlamak için açık hava konserleri vermişlerdir.⁷⁴⁷

1908 Devrimi'nden sonra açıktan faaliyet başlayınca İTC'nin ilk işlerinden biri de basın yayın faaliyetlerine başlamak olmuştur. İlk olarak Olimpos meydanına yakın bir sokakta bir matbaa kiralanmış ve *İttihat ve Terakki* (24 Temmuz 1324/6 Ağustos 1908) isimli gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin başyazarlığını maliye müfettişlerinden "Ruso" isimli bir Musevi yapmıştır. Bu gazete 31 Mart Hadisesi'ne kadar neşredilmiştir.⁷⁴⁸ İTC'nin ikinci önemli yayını da *Rumeli* gazetesidir. Kazım Nami hatıralarında tarih

⁷⁴⁶ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 17.

⁷⁴⁷ Kazım Nami Duru, a.g.e., ss. 36-37.

⁷⁴⁸ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 34.

vermeden Cemiyet'in bir matbaa satın aldığını, bu matbaada *Rumeli*'yi çıkardığını ve başyazarlığa da kendisinin getirildiğini söylemektedir. Nami, başyazarlığı yürüttüğü esnada gazetede çalışma isteğiyle kedisine müracaat eden Nebizade Hamdi ve Zekeriyya (Sertel)'i memnuniyetle kabul ettiğini de aktarmıştır. Daha sonra Kazım Nami başyazarlıktan “Arnavutluk ve Arnavutça” başlıklı bir yazı nedeniyle alındığını bildirir.⁷⁴⁹ Yerine ise İstanbul'dan Yunus Nadi getirilmiştir.⁷⁵⁰ Üçüncü bir girişim olarak *Rehber-i Hukuk* adıyla bir dergi çıkarmak için çalışmalar yapılmıştır.⁷⁵¹ İşin başında Manyasizade Refik Bey vardır ancak derginin akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadık.

Osmanlı yönetiminde yaşayan Türkler/Müslümanlar dışındaki milletler, özellikle devlet kadrolarında görev alabilmek için Osmanlıca öğrenme ihtiyacı duymuşlardır. Bu öteden beri bir temel ihtiyaçtır. Bunun bir ihtiyaç olmaya devam ettiğini *Zaman* gazetesine yansıyan bir haberden anlıyoruz. Haberde Selanik'te faaliyetine devam eden Sırp Ginazyum Mektebi bünyesinde haftada yirmi saat Lisan-ı Osmanî dersi ve geceleri de en iyi muallimlerle iki saat müzakere dersleri verileceği duyurulmuştur.⁷⁵² *Zaman* gazetesinin daha sonraki nüshalarına bakınca da bu ihtiyacın İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından fark edildiği ve harekete geçildiği anlaşılmaktadır. Haberlerden ilkinde Osmanlıca öğrenmek isteyen Musevî ve Hıristiyan vatandaşlar için gece eğitim verecek beş okul açılacağı duyurulmuştur. Bu okullar Hamidiye, Ayatnaş, Ayasofya, Sabri Paşa ve Vardar taraflarında bulunacaktır. Bu okullar için en kabiliyetli öğretmenlerin seçildiği ve kısa zamanda faaliyete geçileceği haber verilmiştir.⁷⁵³ Bir sonraki haber de ise bu beş okuldan biri Sabri paşa Caddesinde faaliyete geçmiştir. Bu okula katılmak isteyenler, Eczacı Edvard Efendiye veya ders akşamları hocalara müracaat etmelidir.⁷⁵⁴

⁷⁴⁹ Bu yazıda Kazım Nami, Arnavutçanın Arnavut harfleriyle yazılması gerektiğini savunur. Bu yazıya İstanbul'dan Şehbenderzade Filibeli Hilmi cevap vermiş ve Arnavutçanın Arap harfleriyle yazılması gerektiğini savunmuştur. Kazım Nami düşüncesinde ısrar edince de görevden alma gerçekleşmiştir. Bkz. Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 43.

⁷⁵⁰ A.g.e., s. 43.

⁷⁵¹ İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1311 (26 Temmuz 1324/8 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁷⁵² İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 9 (14 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁷⁵³ İmzasız, “Şüûn: Gece Dersleri ve Lisân-ı Osmanî”, *Zaman*, Numara 50 (25 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁷⁵⁴ İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 55 (30 Aralık 1908), Selanik, s. 2.

2.4.4.1.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kadın Kolları

İttihat ve Terakki Nizamnamesi'nin 37. Maddesi'ne göre kadınlar da erkeklerle aynı hukuka tâbi ve aynı vazifeyle mükelleftirler.⁷⁵⁵ İTC'nin ileri gelen isimlerinden Dr. Bahaettin Şakir, Cemiyet'te o sıralarda, 40 kadın üyenin bulunduğunu ve bu kadın üyelerin, gazete ve mektupların gizlice dağıtılmasında yararlılık gösterdiklerini belirtmiştir.⁷⁵⁶ Bu konuda, Bahaettin Şakir'in anılarından başka bir delilimiz olmamasına rağmen o dönem işlerini çok gizli sürdürmek zorunda olan bir Cemiyet için kadınların yardımına başvurmak mantıklıdır. Ayrıca Sabiha Sertel'in anlattığına göre arkadaşı Atiye Hoca'nın babası Hukuk Mektebi Profesörü Recai Hoca, gizli evrakların taşınması işini iki genç kıza vermiştir ve anlatılanlara bakılırsa Atiye, bu konuda oldukça tecrübelidir.⁷⁵⁷ Demek ki İttihatçı kadınlar vardır ancak bunlar ifşa edilmemiştir. Olaya o dönem Osmanlı toplumunda kadının yeri açısından bakılacak olursa bu durum çok şaşırtıcı değildir.

Selanik'te, kadınların Jön Türk faaliyetlerine katılmaları hakkında ilk bilgiler 1904 yılına aittir. Selanik'in ve Türk edebiyatının önemli yazarlarından Emine Semiye Hanım, *Hürriyet Kokuları* adlı hatıra kitabında İTC'ye katılımını, birlikte olduğu kadınları ve faaliyetlerini anlatmıştır. E. Semiye Hanım, şehrin mücahitlerinden Küşat Efendi'nin kız kardeşi Seniye Hanım vasıtasıyla gizlice Cemiyet'e dâhil olduğunu aktarmaktadır. Emine Semiye Hanım'ın Serez'de tanıştığı Madam Veran hem Emine Hanım'la hem de Seniye Hanım'la dostluk ilişkileri kurarak onlara Paris'ten kitaplar ve Jön Türklerden haberler getirmiştir. Emine Semiye Hanım da Seniye Hanım da o dönem iyi birer ittihatçıdır ve bu uğurda ölebileceklerine dahi yemin etmişlerdir.⁷⁵⁸

İTC'nin kurucularından Kazım Nami'nin kayınvalidesi Eda Hanım ile Seniye Hanım çok koyu İttihatçı olup çok iyi geçinmekte ve birbirlerine "komitacı" diye hitap etmektedirler. Bu iki Hanım Selanik'teyken Emine Semiye'yi de aralarına almışlar ve böylece Emine Hanım'ın kocası Reşit Paşa'yı da elde etmişlerdir. Emine Hanım, Selanik'te bulunduğu yıllarda İTC'nin üst düzey yetkilileri ile yakın ilişkide olduğu

⁷⁵⁵ Kadriye Kaymaz, "Gölgedeki Kalem Emine Semiye-Bir Osmanlı Kadın Yazarının Düşünce Dünyası", Küre Yay., İstanbul 2009, s. 50.

⁷⁵⁶ Bahaddin Şakir'in 1934'te *Milliyet* gazetesine anlattığı anılardan aktaran Serpil Çakır, a.g.e., s. 106.

⁷⁵⁷ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 38.

⁷⁵⁸ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 131.

bilinmektedir. Talat ve Enver Paşa, İsmail Canbolat ve Cavit Bey onun yakın dostlarıdır ancak onun en yakın olduğu isim Manyasizade Refik Bey'dir.⁷⁵⁹

İTC'nin kadın kollarında, 1908 İhtilali'ne kadar sadece birkaç kadının ismine rastlıyoruz. Mayıs 1908 tarihinde ise Emine Semiye ve Seniye Hanım, birlikte İttihat ve Terakki'nin kadın kollarını kurmuşlardır. Başkan, tahsilinden dolayı Emine Hanım; başkan yardımcısı da Seniye Hanım'dır. 30 Mayıs 1908 tarihinde, Serez'de gerçekleştirilen ilk toplantıda Emine Semiye Hanım, Cemiyet'in amacını İslam kadınlarının üzerindeki cehalet perdesini kaldırmak olarak açıklamıştır. Bu amaca ulaşmak için de haftalık ilmî ve edebî müzakereler yapılmaktadır. Bu toplantılar yapılırken özellikle bazı kavramlar Cemiyet'in toplantılarına gelen kadınları ürkütmemek için kullanılmamaktadır. Mesela "Cemiyet'e girmek", "vatan ve milletimize hizmet mukaddes bir vazifedir" gibi sözleri Cemiyet mensupları ancak yakın çevrelerinde kullanmışlardır.⁷⁶⁰

1908 Devrimi esnasında sokaklara taşan Devrim coşkusunda, kadınlar da yer almış ve Emine Semiye Hanım bazı arkadaşlarıyla sokaklarda, "Yaşasın cesur arkadaşlarımız! Yaşasın bütün vatandaşlarımız!" diye bağırarak dolaşmışlardır. Bunun yanında E. Semiye Hanım ve arkadaşları, İTC'nin üst düzey yöneticilerinden Manyasizade Refik ve Enver Bey'i ziyaret ederek desteklerini bildirmişlerdir.⁷⁶¹

Meşrutiyet'in hemen ardından Emine Semiye Hanım'ın hemen harekete geçtiğini görüyoruz. E. Semiye Hanım, Manyasizade Refik Bey'in evinde kadınlar için hürriyet konulu bir konferansa düzenlemiştir. *Yeni Asır* gazetesinin dediğine göre Osmanlı topraklarında bir kadın tarafından konferans verilmesi bir ilktir ve bu faaliyet için E. Semiye Hanım'a çok teşekkür edilmektedir.⁷⁶²

Emine Semiye, 21 Temmuz 1908'de, Cavit Bey'den Osmanlı İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi'ni kurmak için yardım istemiştir.⁷⁶³ Bu da İTC'nin kadın kollarının resmî bir hüviyete bürünme çabalarını göstermektedir.

⁷⁵⁹ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 133.

⁷⁶⁰ Şefika Kurnaz, a.g.e., ss. 133-134. Serpil Çakır ise yabancı kaynaklardan hareketle bu ilk toplantının 1 Ağustos'ta gerçekleştirildiğini söylemiştir. Her iki konferansta da Feyziye Mektebi Müdürü Cavit Bey ve Emine Semiye Hanım'ın konuştuğu söylenmiştir. Bkz. Serpil Çakır, a.g.e., s. 106.

⁷⁶¹ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 135.

⁷⁶² İmzasız, "Muhadderât", *Yeni Asır*, Numara 1304 (16 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908), Selanik, s. 2.

⁷⁶³ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 134.

İttihat ve Terakki kadın şubesi tarafından bir konferans da Beyaz Kale yazlık tiyatro sahnesinde yapılmıştır. O zaman Feyziye Mektebi Müdürü Cavit Bey tarafından siyasî, ahlakî, içtimaî konulu bir konferans verilmiştir. Bu konferansın ardından da yine Emine Semiye Hanım bir konuşma yapmıştır.⁷⁶⁴

2.4.4.1.3. Yeni Lisan Akımı

Yeni Lisan akımı, Selanik'te, ilk defa Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp etrafında gelişen bir program olarak başlamıştır. Peki, bu üç isim nasıl bir araya gelmiştir? Ali Canip Yöntem, 1902 yılında babasının Selanik'e sürülmesi nedeniyle burada bulunmaktadır. Ömer Seyfettin mülazım olarak 1908 yılında Manastır taraflarına atanmıştır⁷⁶⁵ ancak askerliği bırakarak 1910 yılında Selanik'e gelmiştir. Ziya Gökalp ise II Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresine ve yine İTC'nin Diyarbakır teşkilatını temsilen Selanik'e gelmiş ve daha sonra Merkez-i Umumî üyesi seçilerek burada kalmıştır.⁷⁶⁶

Ömer Seyfettin ile Ali Canip'in yakınlaşmaları bir yazı sayesinde olmuştur. A. Canip, nerede yayımlandığını hatırlamadığı,⁷⁶⁷ Ö. Seyfettin'e ait, Catulle Mendés'ten çeviri bir parçadan bahsetmiştir. "Perviz" imzasıyla çıkan bu çeviri, *Yeni Asır* gazetesinde, yine *Yeni Asır*'ın sahibi Fazlı Necip'in kardeşi tarafından Müslüman kadınları rencide ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁷⁶⁸ Bu yazıyı münasebetsiz bulan Ali Canip, Perviz'in Ö. Seyfettin olduğunu bilmeden, onun tarafını tutan şiddetli bir makale yayımlamıştır. Yine A. Canip'in söylediğine göre kendisi, Ö. Seyfettin'i bir kez görmüştür. Bu müdafaa, ikiliyi birbirine yaklaştırmıştır. Ali Canip, Ö. Seyfettin'den, "Perviz" imzasının kendisine ait olduğunu açıklayan ve Canip'in kendisini tanımadığı halde hak ve hakikati savunduğu için

⁷⁶⁴ İmzasız, "Konferans", *Yeni Asır*, Numara 1309 (21 Temmuz 1324/3 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁷⁶⁵ Ömer Seyfettin Balkanların birçok yerinde görev yapmakla birlikte Ali Canip'le mektuplaştığı dönemde Serez mutasarrıflığına bağlı Menlik kazası, Razlık kasabası civarındaki Yakorit köyünde sınır karakolunda görev yapmaktadır. Ömer Seyfettin'in Balkanlarda görev yaptığı yerlerin ayrıntıları için bkz. Tahir Alangu, a.g.e., ss. 99-135.

⁷⁶⁶ Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, TDK Yayınları, Ankara 2004, ss. 80-81.

⁷⁶⁷ Nüzhet Haşim, bu yazının "Perviz" imzasıyla *Kadın* dergisinde yayımlandığını söylemektedir. Bkz. Nüzhet Haşim, *Millî ...*, s. 8.

⁷⁶⁸ Ömer Seyfettin'in yaptığı çeviride, iki sevgili at üstünde gezerlerken kız önlerine çıkan uçurumdan atlama önerisinde bulunur. Oğlan hemen atını uçuruma doğru sürer ve uçurumdan düşer, kız ise dizginlerini çekmiştir ve çocuğun bu fedakârlığına gülmektedir. İşte bu hikâye Fazlı Necip'in kardeşi tarafından Müslüman kadınların sadakat ve hamiyetini rencide ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bkz. Ali Canip Yöntem, "Ömer Seyfettin'le Nasıl Tanıştık?", *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 859.

tebrik eden bir mektup almıştır. İkili arasındaki bu olumlu izlenim aslında kısa zaman sonra tesis edilecek olan hareketin ilk belirtileri ve uzun yıllar sürecek olan dostluğun bir başlangıcıdır.⁷⁶⁹

Ali Canip'le Ziya Gökalp'in tanışmalarına da yine bir yazı vesile olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumi kâtibi Nesimi Sarım, *Genç Kalemler*'de yayımlamak üzere getirdiği “Tevfik Sedat” mahlaslı “Turan” başlıklı şiiri, Ali Canip'le beraber okumuşlar ve *Genç Kalemler*'in 6. sayısında yayımlamışlardır. İşte Ali Canip ilk defa orada Nesimi Sarım'a bu zat kimdir? diye sormuş ve “Merkez-i Umûmî'ye yeni kaydolan Diyarbakırlı Ziya Bey” yanıtını almıştır. Daha sonra yine Nesimi Sarım vasıtasıyla Selanik'te Eden Tiyatrosu'nda bir gösteri esnasında bizzat tanışmışlar fakat Ali Canip, Gökalp'e fazla konuşmamasından dolayı ısınmamıştır. Daha sonra sık sık bir araya gelen ikili gittikçe sıkı fıkı olmaya başlamış hatta Ali Canip ona oturduğu Yalılar semtinden bir ev bile tutmuştur. Böylece bu ikili neredeyse her akşam bir araya gelmeye başlamıştır.⁷⁷⁰

Ziya ile Ö. Seyfettin'i Ali Canip tanıştırmıştır. Ali Canip'in, Ziya Gökalp'e Ömer Seyfettin'den ilk defa bahsetmesi “Yeni Lisan” dolayısıyladır ve bu bahsetme aslında Genç Kalemler Hareketi'nin de başlangıcıdır:

Ben daha evvel Ömer Seyfettin'den aldığım bir mektuptan bahsettim. 15 Kânun-ı sâni 1326 (1910) tarihini taşıyan bu mektubunda Ömer bana: ‘Geliniz Canip Bey, edebiyatta, lisanda bir ihtilâl vücûda getirelim!’ diyor, Yeni Lisan'ın esaslarını teklif ediyordu.⁷⁷¹ Ben, işte o küçük Genç Kalemler'de bu esaslara göre makaleler yazıyor ve başlarına ‘Şekle Ait Bir Kalem Tecrübesi’ ibâresini ilâve ediyordum. Bunu bir gece Ziya'ya açtım: ‘Yakında işe esaslı bir şekilde başlayacağız.’ dedim. Ziyâ, o sâkin ve mahcup tavrını bıraktı: ‘Ben de sizinle beraber çalışmak isterim.’ dedi. Sonra

⁷⁶⁹ Ali Canip Yöntem, “Ömer Seyfettin'le Nasıl Tanıştık?”, ..., s.859.

⁷⁷⁰ Ali Canip Yöntem, “Ziya Gökalp'in Matbuat Âleminde İlk Görünüşü Genç Kalemler ve O”, *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 409-410.

⁷⁷¹ Mektubun tamamı için bkz. Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfeddin Hayatı-Eserleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947, s.11.

samimî idealistlerde görülen ateşle, beni teşci etti: ‘Durmayalım, hemen işe başlayalım!’ dedi, karar verdik.⁷⁷²

Bu üçlünün bir araya gelmesi ve bir süredir zihinsel alt yapısını oluşturdukları “Yeni Lisan” düşüncesi için harekete geçmeye karar vermelerinden hemen sonra Talebe-i Hâriciye Encümen-i Kâtib-i Umûmîsi Ali Canip Yöntem, İTC merkezinden bir mektupla birlikte bir kararname almıştır. Bu mektup şöyledir:

Muhterem Kardeşimiz,

Talebe-i Hâriciye Encümeni hakkında îtâ olunan karar sureti leffen gönderildi. Encümenin cemiyetle muamelâta iptidâr olunması rica ve Genç Kalemler mecmuası sermuaharrirliğiyle Encümen-i Mezkûr Kâtib-i Umûmîliği vazifesinin ifâsı için zâtı birâderânelerine şehriye on lira tahsis kılındığı beyân olunur aziz kardeşimiz. 12 Mart 1327 (1911)⁷⁷³

Ali Canip Yöntem, bu yazıyı aldığı günün ertesinde Ziya Gökalp’e teşekkür etmiş ve ardından bu kararı, “Mecmuanın münderecatına Merkez-i Umumî âzası müdahale etmeyecek; bilhassa Doktor Nâzım Bey, direktif vermeye kalkışmayacak!” şartını ileri sürerek kabul edebileceğini bildirmiştir. Sonra bu şarta, Merkez-i Umumî’nin sadık kaldığını, yine bizzat Ali Canip, “Selanik’in işgali gününe kadar devam eden neşriyatımız esnasında hiçbir yazı için bir mülâhaza veya bir müdahale karşısında kalmadığımı buraya kaydetmeyi bir vazife bilirim.” cümleleriyle açıklamıştır. Bundan sonra da Ali Canip, yapılan anlaşmaları ve ilk makale isteğini bildiren mektubu Ö. Seyfettin’e göndermiştir.⁷⁷⁴

Genç Kalemler’in ilk sayısı bu mektubun gönderilmesinden 17 gün sonra yani 29 Mart 1327 (1911)’de yayımlanmıştır ki bu aynı zamanda “Yeni Lisan” hareketinin ilan edildiği günü işaretlemektedir. Ömer Seyfettin’in ilk sayıda kaleme aldığı⁷⁷⁵ “Yeni Lisan” başlıklı yazı, “lisanda ihtilâl beyânnâmesi”nin başlangıcıdır.⁷⁷⁶

⁷⁷² Ali Canip Yöntem, a.g.e., ss. 410-411.

⁷⁷³ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 411.

⁷⁷⁴ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 12.

⁷⁷⁵ Yazıyı, Ö. Seyfettin kaleme almasına rağmen yazının altına imzasını atmamıştır. Ali Canip bunun sebebini “İstiyorduk ki davamız, bir şahsın eseri olarak görünmesin.” şeklinde açıklamıştır. Bkz. Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 411.

⁷⁷⁶ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 411.

Aslında *Genç Kalemler* dergisinin başlangıçta İTC ile ilgisi yoktur. Başlangıçta *Hüsün ve Şiir* adıyla çıkan dergi, Ali Canip'in önerisiyle *Genç Kalemler* adını almış ve bir süre de bu isim altında herhangi bir davayı esas almadan yayımlanmıştır. *Genç Kalemler*'in "Yeni Lisan" davasına hizmeti ise o sıralarda Bulgaristan sınırında bölük komutanı olan Üsteğmen Ö. Seyfettin'den gelmiştir. Ö. Seyfettin Ali Canip'e ceplerinden bir miktar para koyarak *Genç Kalemler*'i daha iyi bir şekilde çıkarılması teklifini sunmuştur. Daha sonra bu ortaklığa Ziya Gökalp'in katılımıyla da "Yeni Lisan" hareketinin yayın organı olan *Genç Kalemler*, İTC'nin de desteğini arkasına alarak yayım hayatına bir dava yayını olarak devam etmiştir.⁷⁷⁷

Mithat Şükrü Bleda ise İTC'nin bu desteğini farklı anlatmaktadır. Bleda, *Genç Kalemler* etrafında toplanan yazarları, Ö. Seyfettin, A. Canip, Ö. Naci ve Hakkı Baha olarak vermiştir. Bu isimler *Genç Kalemler*'i Selanik'te yayımlamaya karar verince İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde toplantı yapılmıştır. Toplantıya katılanlar, derginin güzel basılmasını istediklerinden matbaaya ihtiyaç olduğunu söylemiştir ancak ne yazık ki Cemiyet'te bu ihtiyacı karşılayacak para yoktur. Bu nedenle Cemiyet'e mensup 55 kişi ikişer altın vermeyi taahhüt etmiş ve bir altını da peşin vermişlerdir. Paralar bu konuda en güvendikleri isim olan İsmail Canbolat'a teslim edilmiş ve Canbolat Bey de *Genç Kalemler*'in ilk idare müdürü olmuştur.⁷⁷⁸

Yukarıda alıntılıdığımız ve İTC'nin *Genç Kalemler* dergisinin yayımlanması için maddî desteğini açıkça gösteren mektuba karşılık Ali Canip'in görevlendirme yazısı da şu şekildedir:

Avrupa'nın muhtelif yerlerinde müteşekkil talebe cemiyetleriyle muharebe edilerek buradaki efkâr-ı salime cereyanlarından onları haberdar etmek ve oradaki cemiyetlerle talebenin ne gibi şeylere muhtaç olduğunu anlayarak merkez-i umumîye bildirmek ve Avrupa'ya talebe göndermek için teşebbüslerde bulunarak, lâzım gelen kolaylıkların yapılmasına vesayet eylemek ve Avrupa'da yardıma muhtaç olan talebeye kâfi miktarda yardım yapılması esbabına delâlet eylemek üzere Doktor Nâzım, Ali Canip, Kâzım Nami, Talât ve Hamîd Beylerden bir Talebe-i Hariciye Encümeni terkibine

⁷⁷⁷ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 676.

⁷⁷⁸ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın Selanik Yılları "Evlâd-ı Fatihan Diyarları"*, Yeni Asır Yayınları, İzmir 1986, s. 253.

ve Ali Canip Bey'in, Genç Kalemler mecmuası ser muharrirliği vazifesine zamimeten bu encümenin kâtib-i umumîlik vazifesine tayinine karar verildi.⁷⁷⁹

Anlaşıldığı kadarıyla Merkez-i Umumi, talebe heyetine ve *Genç Kalemler*'e takabül eden işleri "kültürel program" başlığı altında değerlendirmiş ve bu iki görevin sorumluluklarını Ali Canip'e emanet etmiştir. Öyleyse bu yazıda bir taraftan Ali Canip'in görevlerini öğrendiğimiz gibi İTC'nin, o döneme ait kültürel programını da öğreniyoruz.

Ali Canip, Ö. Seyfettin ve Z. Gökâlâp "Yeni Lisan" düşüncesiyle *Genç Kalemler* dergisini bir düzene koyup İTC'nin desteğiyle yola çıktıklarında, "Yeni Lisan" bir düşünce olmaktan çıkmış, bir dava haline gelmiştir. Daha doğrusu daha büyük bir davanın yani memleketi kurtarma davasının bir parçası olmuştur ki daha sonra bu dava, gittikçe yaygınlaşan bir seyir izleyecek, Selanik'ten çıkıp memleket sathına yayılacak ve "Millî Edebiyat" adı altında milletin kurtuluş programına dönüşecektir. İşte bu büyük programın ilk şekli için Selanikli gençler, Yeni Lisan üçlüsünün (Ö. Seyfettin, A. Canip, Z. Gökâlâp) yönetiminde çalışmışlar ve "Türk dili araştırmaları, dili sadeleştirmek için alınacak tedbirler, aruz ile hece veznin başlıca farkları" gibi "Yeni Lisan"ı destekleyecek başlıca konuları araştırmışlardır.⁷⁸⁰ Nüzhet Haşim bu toplantılardan şu şekilde bahseder:

(...) Selanik İttihat ve Terakki Mektebi salonunda, teknil gençler haftada iki üç gece toplanmaya başladılar. Bu içtimalarda, Yeni Lisan hakkında münakaşalar cereyan ediyor, 'lisaniyat' (linguistique) tetkikleri yapılıyordu. Benim gibi henüz yetişmekte olanlar da bu çok istifadeli içtimalarda hazır bulunuyorduk. Ne canlı münakaşalardı ne ateşli mübaheselerdi onlar! Burada, yalnız lisan değil bilhassa edebiyat düşünülüyor, eski skolâstik edebiyattan sonra yeni edebiyatın mutlaka millî olması ileri sürülüyordu. Millî edebiyattan, asrî edebiyatın envai ve usulü vasıtasıyla, kendi hayatımızın, kendi hissiyatımızın, bilhassa kendi duygularımızın edası murad ediliyordu.⁷⁸¹

⁷⁷⁹ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 675.

⁷⁸⁰ Tahir Alangu, a.g.e., ss. 149-150.

⁷⁸¹ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 10.

Ö. Seyfettin ile Ali Canip vezinleri araştırma konusunu üzerlerine almışlardır. Bunun yanında Ö. Seyfettin'in genel dilbilgisi kitapları getirttiği de bilinmektedir. Ayrıca Fransız yazar Antoine Albalat'ın üslup üzerine yazdığı bir kitabının Ö. Seyfettin'in elinden düşmediği söylenmektedir. Yine Ö. Seyfettin bu dönemde, Fransız gerçekçilerinden Gustave Flaubert, Emile Zola ve özellikle Guy de Maupassant okumuştur. Bu çalışmalar ve kaynaklar göstermektedir ki Merkez-i Umumi'de yapılan seminer şeklindeki toplantılar, İttihat ve Terakki Mektebi'ndeki gece dersleri ve konferanslar dolu dolu geçmektedir.⁷⁸²

Ziya Gökalp etrafında toplananlar da başka faaliyetler içerisindeyler. Enver Paşa'nın başkanlığında yapılan toplantılarda alınan kararlar bu faaliyetlerin boyutunu göstermekle birlikte akımın ne kadar bilinçli ilerlemeye çalıştığını da ortaya koymaktadır. Öncelikle Batı klasiklerinin Yeni Lisan'a uygun şekilde Türkçeye çevrilmesi hususunda listeler hazırlanmış ve görevler dağıtılmıştır. Ali Canip Bey, *Genç Kalemler*'in 10 Mayıs 1911'de çıkan iki numaralı nüshasında, Selanik gençlerinin “küçük bir tercüme encümeni” oluşturduklarını ve burada Herbert Spencer'dan, Alfred Fouillee'den, Hippolyte Taine'den Jean-Marie Guyau'dan, Paul Janet'ten “Yeni Lisan”la tercüme yapmaya başladıklarını belirtmiştir. Ayrıca A. Canip, İttihat ve Terakki Mektebine ait yeni basılacak olan kitapların da “Yeni Lisan”la hazırlanacağını da duyurmuştur.⁷⁸³ Bu amaçla, toplantılara katılan Mustafa Nermi Bey'e, Pierre Janet'in *Felsefe Tarihi* eserinin çevrilmesi işi verilmiştir. Tekin Alp (Moiz Kohen) birçok felsefe kitabının çevrilmesini işini üzerine almıştır.⁷⁸⁴

Bu çeviri çalışmalarının en önceliklisi, Yeni Lisan'a uygun ders kitaplarının hazırlanmasıdır. Mustafa Nermi Bey, bütün projelerden daha öncelikli olarak ele alınan okul kitaplarının Yeni Lisan'la yazılması işinde, dört okuma kitabını ve iki tane de yeni imla ders kitabının hazırlanmasını üzerine almıştır.⁷⁸⁵ Bunun yanında Rasim Haşmet Bey de “Müntahabat Okuyorum” başlıklı bir kitap kaleme almıştır. Bu ders kitapları Maarif Nezaretince kabul edilmiş ve Selanik'te basılmış ve tüm ülkede okutulmuştur. Yine bu amaçla, toplantılara katılan Kazım Nami (Duru) ve Akil Koyuncu da bu çalışmalara katılan

⁷⁸² Tahir Alangu, a.g.e., s. 149-150.

⁷⁸³ ?, “Yeni Lisan”, *Genç Kalemler*, Numara 2 (27 Nisan 1327/10 Mayıs 1911), Selanik, s. 26.

⁷⁸⁴ Moiz Kohen, günlüklerinde ayrıntıya girmeden İTC ile ilişkilerini anlatmaktadır. Günlüklerin genelinde İTC toplantılarına katıldığından, çeşitli görevler aldığından, Ziya Gökalp ve diğer bazı isimlerle ilişkilerinden, Musevi kulübüyle İTC arasındaki ilişkileri düzenlediğinden bahsetmektedir. Ancak bu ilişkilerin boyutları ve üzerine aldığı işlerin neler olduğu hakkında oldukça ketumdur. Bkz. Rifat N. Bali, *Bir Günah Keçisi: Munis Tekinalp*, C. 2, Libra Kitap, İstanbul 2012.

⁷⁸⁵ Tahir Alangu, a.g.e., s. 150.

diğer isimlerdir. Ancak bu projelerin hepsi Balkan Savaşı'nın çıkması nedeniyle yarım kalmıştır.⁷⁸⁶

Ali Canip, “Talebe-i Hariciye Kâtib-i Umumîsi” idi. Ziya Gökalp de resmî olarak ismi olmayan “Talebe-i Dâhiliye Kâtibi Umumîsi” gibi çalışmış ve sürekli etrafında gençleri toplayarak davasına bu yolda hizmet etmiştir. Aslında “gençleri cemiyetin idealine bağlamak” görevi Merkez-i Umumi'nin yaptığı ilk toplantılardan birinde karara bağlanmış ve bu işin başına da Ziya Gökalp getirilmiştir. Bu karar toplantısından sonra Ziya Bey kolları sıvamış, bir dahaki toplantıya kadar verilen görevin çerçevesini çıkaran bir taslak hazırlamış ve Merkez-i Umumi'nin toplantısında okumuştur. Ziya Bey, Merkez-i Umumi'nin de beğendiği yapılacaklar listesini şöyle sıralamıştır:

1. Gençlere ferdî ve millî ahlak telkin etmek./2. Bilhassa fikri kıymet taşıyan gençlere istidatlarına göre iş bulmak./3. Gençleri devlet adamı, öğretmen, İttihat ve Terakki'nin ilkelerini yayan misyoner olarak yetiştirmek./4. Fikir mabedi olan kulüplere özellikle İttihat ve Terakki kulübüne devama teşvik etmek./5. Gençleri Avrupa'dan gelen türlü zararlı fikirlere korumak./6. Zeki gençleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin parasıyla Avrupa'ya gönderip öğrenim yaptırmak ve sonra onları İttihat ve Terakki kulüplerinin başına geçirmek./7. Âlim olacak kabiliyette olanlar için memleket konularını tetkik vasıtalarını sağlamak ve bunları Maarif Nezareti'ne tanıttirmek ve öğretmen, profesör vb. olarak vazife görmelerini kolaylaştırmak.⁷⁸⁷

Ziya Gökalp de mütevazı ve mahcup kişiliğiyle gençlerle anlaşabilecek en uygun isimdir. Mehmet Emin Erişilgil'in dediği gibi Ziya Gökalp, Sokrat'ın yolunu tutmuştur. Yani Sokrat nasıl hatipliğe ve öğretmenliğe kabiliyetli değilse Ziya Gökalp de değildir ve Sokrat gibi Gökalp de bunun farkındadır. Bu nedenle de Ziya, Sokrat gibi yapmış, gençlerin önüne bazı meseleler getirmiş ve onları düşünmeye sevk etmiştir.⁷⁸⁸ Ali Canip, Ziya Gökalp'in etrafında toplanan gençlerin özelliklerini şu şekilde açıklamıştır:

⁷⁸⁶ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 125-126.

⁷⁸⁷ Mehmet Emin Erişilgil, a.g.e., s. 53.

⁷⁸⁸ A.g.e., s. 54.

(...) Selanikli ve Selanik'teki gençler, Ziya'yı hemen yakalamış olmadıkları gibi onun mülâhazalarına bigâne kalacak derecede gâfil de değildiler: Yusuf Osman, Âkil Koyuncu, Rasim Haşmet biyoloji, darvinizm, sosyalizm gibi bilgilerle çoktan mücehhezdiler. M. Nermi gibi bazıları ise şark âlimlerine, hatta Arapçaya âşinâ, tasavvufu müdrik gençlerdi. Bunlar, bilhassa Fransız edebiyatıyla daima uğraşmakta idiler. Hemen hepsi fakir, çok çalışmağa muhtaç oldukları için bilâkis öyle geceli gündüzlü Ziya'nın etrafında pervana olmamışlardır.⁷⁸⁹

Yeni Lisan üçlüsü, *Genç Kalemler* etrafında toplanan gençlere önderlik yaparak ellerindeki imkân ölçüsünde ülkenin geleceğini temsil edenlerin önünü açmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Z. Gökalp-Ö. Seyfettin-A. Canip üçlüsünün sürekli gittikleri ve etraflarına gençleri topladıkları mekânlar vardır. Beyaz Kale Bahçesi'nin gazino bölümü, Olimpos Palas, İttihat ve Terakki Kulübü, İttihat ve Terakki Mektebi gibi mekânlarda toplanıyorlardı. Kâzım Nami'nin aktardığına göre haftada birkaç gece edebiyat, şiir ve felsefeden bahsedilen toplanmalar mutlaka gerçekleştirilmiştir. Gençlerin bazıları bu toplantılarda kendilerini yetiştirmiştir. Bazıları da bu toplanmalardan edindikleri izlenimler yanında İttihat ve Terakki Mektebinde de eğitim almışlardır. Ayrıca İttihat Terakki Mektebinde Ziya Gökalp'in sosyoloji, M. Nermi Bey'in de gramer ve Fransızca dersleri verdiği bilgisini de paylaşmak gerekmektedir. Bir de İTC ve *Genç Kalemler* namına bazı Avrupa merkezlerine gönderilen gençler de vardır ki bunlardan biri de Mustafa Nermi'dir.⁷⁹⁰

Bu çalışmaların dışında “Yeni Lisân ve Bir İstimzac” başlıklı ve “Genç Kalemler Tahrir Heyeti” imzalı ancak Yeni Lisan'ın öncüleri A. Canip, Z. Gökalp ve Ö. Seyfettin tarafından hazırlanan ve Türk dili hakkındaki görüşleri toplu halde içeren 36 sayfalık kitapçıktan da bahsetmeliyiz. Kitapçık üzerinde tarih yoktur. Kitapçık, “İstimzaca mahsûs tab' edildiği için yalnız hediye olarak takdim edilir” açıklamasıyla “Midhat Paşa Sanâyi Matbaası, Selanik” bilgileriyle basılmıştır. Yusuf Ziya Öksüz, bu kitapçığın 1911'in Nisan sonu ve Mayıs başına denk gelen bir günde çıkarılmış olabileceği görüşü ileri sürülmüştür. Bu kitapçıkla birlikte devrin tanınmış yazarlarına gönderilmiş ve yedi soruyu içeren bir

⁷⁸⁹ Ali Canip Yöntem, “Ziya Gökalp”, *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz.: Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 402.

⁷⁹⁰ Tahir Alangu, a.g.e., s. 155.

soruşturma hazırlandığını söylemeliyiz. Bu soruları ihtiva eden mektuba birkaç genç yazardan başka kimse cevap vermemiştir. Cevap verenler; Hamdullah Suphi, İzzet Ulvî, Macar Türkoloğu I. Kunos ve Şehabettin Süleyman'dır. Bu yazarlardan sadece Ş. Süleyman orta yollu bir cevap verirken diğer yazarlar, Yeni Lisan'a taraftar görünmektedirler.⁷⁹¹

Bunun dışında *Rumeli* gazetesinde yayımlanan kısa bilgilendirmelere göre Selanik'te Yeni Lisan davasını savunan Genç Kalemler dışında başka yayınlar da vardır. Bu gazetelerden ilki yine *Rumeli* gazetesidir. Gazetede "Selanik'in en mühim gazetesi *Rumeli* Yeni Lisan'ı kati bir surette kabul etti. İki aydan beri intişar eden baş makalelere bakılabilir." şeklinde bir bilgilendirme yapılmıştır. İkinci yayın *Yeni Asır* gazetesidir. Bu gazeteyle ilgili olarak da "Her gün yayımlanan *Yeni Asır* gazetesi de Yeni Lisan taraftarıdır." şeklinde bir bilgilendirme yapılmıştır. *Rumeli* gazetesindeki bu bölümde Yeni Lisan'a destek veren başka kesimlerden de bahsedilmiştir. Bunlardan biri Selanik Belediye Hastanesi tarafından tesis edilen "Tıp Kitapları Tercüme Heyeti"nin Yeni Lisan'la yaptığı faaliyetlerdir. Bu heyet tıpla ilgili terimleri ve kitapları Yeni Lisan'la dilimize aktarma faaliyeti içerisine girmiştir. Yine *Rumeli* gazetesinde aynı yerde gençler tarafından kurulmuş bir tercüme heyetinden bahsetmiştir. Habere göre bu tercüme heyeti de Yeni Lisan'ı kabul etmiştir.⁷⁹²

Rumeli gazetesinde yayımlanan bir haber de ise Yeni Lisan hakkında geniş katılımlı bir tartışma toplantısı yapılacağı haber verilmektedir. Habere göre toplantı Mekteb-i Sultanide yani İttihat ve Terakki Lisesinde yapılacaktır. Katılımcılar ise Yeni Lisan'la ilişkili olan isimler ve bilhassa gençlerdir. Yine gazete, bu toplantılardan çıkacak sonuçları yayımlayacağını da taahhüt etmiştir.⁷⁹³

Gençleri eğitme işi, özellikle 31 Mart Vakası'ndan sonra da hızlanmıştır. Bu vakaya kadar devlette kısmî olarak yer alan İTC, bundan sonra devleti bütün unsurlarıyla ele almadan yola sağlıklı devam edemeyeceğini anlamış ve bu düşünce de ister istemez

⁷⁹¹ Hem "Yeni Lisân ve Bir İstimzac" kitapçığı hem de devrin önemli yazarlarına gönderilen yedi soruluk soruşturmanın ayrıntıları için bkz. Yusuf Ziya Öksüz, a.g.e., ss. 93-105; Ayrıca Yeni Lisancılardan açtığı soruşturmanın detayları için bkz. Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Dil Derneği Yayınları, Ankara 2010, ss. 318-319.

⁷⁹² İmzasız, "Yeni Muhitü'l-maarif", *Rumeli*, II. Sene, Numara 518 (5 ağustos 1327/18 Ağustos 1911), Selanik, s. 1.

⁷⁹³ İmzasız, "Yeni Lisan Kongresi", *Rumeli*, II. Sene, Numara 521 (10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911), Selanik, s. 2.

yetişmiş eleman ihtiyacını gündeme getirmiştir. Böylece bu ihtiyacın hızını da arkasına alan faaliyetler, daha fazla insanı içine alacak şekilde gelişirken bir taraftan da fikrî anlamda da gelişme yaşanmıştır. Mesela başlangıçta “Yeni Lisan” adı altında bir dil davası olarak başlayan hareket giderek sınırlarını zorlamış, hayatın diğer alanlarına sıçramış ve “Yeni hayat” başlığıyla genişlemiştir.

2.4.4.1.4. Yeni Hayat Akımı

Selanik’te gençler arasında başlayan çalışmalar, Ulahların “Romanya” mektebinde, İstanbul’dan Hukuk Mektebi’ni bitirmeden dönen Ali Canip, Aka Gündüz, Akil Koyuncu, Rasim Haşmet ve diğer bazı gençler arsında, Feyziye Mektebi Müdürü Cavit Bey tarafından verilen iktisat dersleriyle⁷⁹⁴ başlamıştır. Daha sonra bu derslere katılan gençleri, “İTC”, “Yeni Lisan/Genç Kalemler” kadroları içinde görmekteyiz. Böylece yine aynı gençler tarafından İttihat ve Terakki Mektebi’nin sıralarına, kulüplerine ve geniş konferans salonuna taşınan faaliyetler, İTC’nin yetişmiş eleman ihtiyacının rüzgârını da arkasına alarak daha da genişlemiş ve “Yeni Hayat” adı altında hayatın bütün alanlarını içine alan bir anlayışla bir gençlik projesine dönuşmüştür.

“Yeni” tabiri artık “Lisan” sözcüğünün sınırlarını aşmış ve “Hayat” sözcüğüyle birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bu genişlemeyi Ziya Gökalp’in “Yeni lisan, Yeni Hayat’ın bir parçasıdır.”⁷⁹⁵sözünde de açıkça görmekteyiz. O zaman akla “Yeni Hayat” nedir? sorusu gelmektedir. Öncelikle şunu söyleyebiliriz ki “Yeni Hayat, Yeni Dünya, Batı Dünyası, Batı Düşüncesi” kavramları, o günün Türk toplumu için yeni kavramlar değildir. XIX. yüzyılın başlarından beri dünyadaki gelişmelere paralel olarak Osmanlı toplumunun bir değişim çemberi içinde yaşadığı aşikârdır. şinasi ile kullanılmaya başlanan “Yenilik” kavramı, Namık Kemal’le “vatan, hürriyet, eşitlik” gibi kavramlarla birleşmiş ve “Meşrutiyet” adı altında yeni bir çehreye kavuşmuştur. Aslında “Meşrutiyet”, farkına varmadan çıkılan büyük değişim yolunun başlangıcıdır. Değişimin zincirinin ilk halkasından sonra yani II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte zincirin diğer halkaları da birer birer gündeme gelmiştir ki aslında Yeni Lisan akımıyla ortaya çıkan ve o dönemde kimsenin doğru düzgün tanımlayamadığı “Yeni Hayat Akımı” bu zincirin mecburî, doğal bir halkasından başka bir şey değildir.

⁷⁹⁴ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 674.

⁷⁹⁵ Mehmet Emin Erişilgil, a.g.e., s. 59.

Yeni Hayat Akımı'nın başlatıcısı gibi duran, daha doğru bir tabirle söyleyecek olursak Yeni Lisan'la başlayan halkanın, felsefî-sosyolojik alt yapısı nedeniyle bütün hayatı ilgilendiren bir mesele olduğunu ve bunun bir sistem halinde ortaya konulması gerektiğini düşünen ilk kişi olan Ziya Gökalp'in düşünceleri yukarıda verdiğimiz bilgileri desteklemektedir. Mehmet Emin Erişilgil Ziya Bey'in bu düşüncelerini Selanikli gençlerle konuşmalar şeklinde vermiştir:

[Gökalp] Yeni Hayattan ne anlıyoruz? diye bir sual atıverdi ortaya.

Bir genç belki samimi olarak belki Merkezi Umumi azasının gözüne girsin diye, meşrutiyetin getirdiği ve getireceği hayat... diye mukabele etti.

Ziya için bu cevap fikrini söylemeye bir fırsattı. Devam etti:

Öyle olsaydı şimdi hepimizin içinde yeni hayat iştiyakı bulunmazdı. Gerçekleşen ve gerçekleşeceği yüzde yüz muhakkak olan bir şey özlenemez. Meşrutiyet, 'hürriyet, eşitlik, kardeşlik' gibi 'fikir-kuvvet'lerin yayılmasıyla gerçekleşir. Bu yayılma neticede siyasî bir devrim doğurur. Nitekim 10 Temmuz İnkılâbının gerçek sebebi budur. Fakat Meşrutiyet sözü içinde Arapça ve Farsça bileşimlerin Türk gramerinden atma diye bir ilke yoktur. Halbuki biz şimdi bunu istiyoruz. Demek ki Meşrutiyet, bizim aradığımız yeni hayat için ne kâfidir ne de tek başına Meşrutiyet özlediğimiz 'yeni hayat'ı doğurabilir. Bunun böyle olduğunu iyice anlamak için 'yeni hayat'ı tarif etmemiz gerekir.⁷⁹⁶

Ziya Gökalp konuşmasının devamında "Yeni Hayat" kavramının sınırlarını az çok çizmeye çalışmıştır:

Yeni hayatı ne için istiyoruz? Bu sorunun cevabını hepimiz içimizden verebiliriz. Eski hayatı, içinde yaşadığımız hayatı beğenmiyoruz da ondan. Fakat açık olabilmek için özlediğimiz 'yeni hayat'ı tarif etmemiz gerekir. Hayat tabiri gayet umumî bir manaya gelir. Bu kelime, sosyal anlamda kullanıldığı zaman iktisadî yaşayışın, aile yaşayışının, felsefe, sanat, ahlak, hukuk, siyaset görüşlerinin ve yaşayışlarının hepsini anlatır. 'Yeni hayat'ı

⁷⁹⁶ M. Emin Erişilgil, Ziya Gökalp'in gençlerle konuşmaları esnasındaki düşüncelerini yazılarından süzerek vermiştir. (Mehmet Emin Erişilgil, a.g.e., s. 60.)

özlediğimize göre, bunlar hakkında şimdiki anlayışımızı ve yaşama şeklini beğenmiyoruz da yeni iktisat, yeni aile, yeni felsefe, yeni sanat, yeni ahlak, yeni bir siyaseti özlüyoruz. Şimdi de ‘yeni’ kelimesinden ne anlaşılması lazım geldiğini açıklamamız lazımdır. Bir hayatın temel yapısını, o yaşayışa ve anlayışa verdiğimiz kıymetler meydana çıkarır. Eski dediğimiz yaşayışın iktisada, aileye, sanata, felsefeye, hukuka, ahlaka ait kıymetleri var. Eski hayatı beğenmeyip yeni hayatı özlemek demek bu kıymetler yerine yeni kıymetler bularak bunları yaymaya çalışmak demektir. Şu halde yeni hayatçılar, yeni kıymet yaratmak isteyenlerdir. Yeni kıymet yaratmaya ‘sosyal inkılâb’ derler. Şu halde ‘Yeni Hayat’çılar, Meşrutiyet dediğimiz siyasî inkılâbı yeter görmüyorlar da haklı olarak toplumsal inkılâp istiyorlar.⁷⁹⁷

Ziya Gökalp, “Yeni Hayat Akımı”nın bir gruba, bir düşünceye ait olamayacağını; bütünüyle toplumu ilgilendirdiğinin ve bir gelişim, değişim çizgisinin başında olduklarının farkındadır. Bu nedenle de “Yeni hayatın gayesi malum değil, programı da yok.” demiş ve ardından da eklemiştir:

Evet, yeni hayatın programı yok ama metodu var. Program istikbalin bütün safhalarını gösterir ve peygamberce bir keşfi gerektirir. Metot, program gibi mağrur değildir, yükseklerde uçmaz. İlimlerin metotları vardır, programları yoktur. Çünkü ne gibi hakikatler keşfedileceği evvelden tasarlanmaz. Âlim muntazam bir metoda sahiptir. Onu takip eder ve hakikatleri birer birer bulur.⁷⁹⁸

“Yeni Hayat”ın bir metoda sahip olabileceğini savunan Z. Gökalp, bu defa da “Yeni Hayat”a ait değerleri kimlerin ne metotla araştıracağını açıklamaya koyulmuştur:

1. Yeni Hayat’çılar aralarında iş bölümü yapmalı, her biri bir sahaya ait yeni kıymetler araştırmalı ve bunları monografiler halinde neşretmeli.
2. Hiçbir yazar, bu kıymet araştırmalarında bulacaklarını kesin olarak takdir ve terviç olunacak fikirler gibi ortaya sürmemeli, sadece benim

⁷⁹⁷ Mehmet Emin Erişilgil, a.g.e., s. 60.

⁷⁹⁸ Mehmet Emin Erişilgil, a.g.e., s. 61.

araştırmam bu neticeye vardı demeli, o sahada diğer araştırmacılara da çalışma heyecanı verilmeli. Bilmeli ki Yeni Hayat'ın kıymetleri gelişime bağlıdır.

3. Yeni Hayat'a ait kıymet taslakları on paraya satılacak kitaplar halinde tamim olunmalı.

4. Yeni Hayat'a ait kıymetler en ilmî ve felsefî nazariyelere dayanacak, mümkün merteye kişisel kanaatlerden sakınılacaktır.

5. İhtisası olanlardan Yeni Hayat'a ait kitapçıklar istenecek.⁷⁹⁹

Mehmet Emin Erişilgil'in söylediğine göre yukarıya aldığımız maddeleri Ziya Gökalp taslak halinde bir kâğıt parçasına yazmıştır ve kâğıdın altına da “Ben Yeni Hayat'ın felsefe ve sanata ait kıymetlerini araştırmalıyım.” notunu düşmüştür. Bu notun varlığı hakkında bir bilgiye sahip olmamakla birlikte notun, Gökalp'in düşüncesine ve bu tarihten sonra yaptıklarına gayet uygun bir açıklamayı içerdiğini söyleyebiliriz.

Yeni Hayat akımının yayın organı büyük oranda *Yeni Felsefe Mecmuası*'dır. Bu dergide “Yeni Hayat, Yeni Hayat Etrafında, Yeni Ahlak, Yenilik, Yeni Hayat Karşısında Kadınlar” gibi başlıklar altında kurulmak istenen Yeni Hayat'ın sınırları çizilmeye, esasları anlatılmaya çalışılmıştır. Yeni Hayat parolasıyla yayım hayatına başlayan *Yeni Felsefe Mecmuası*, ilk sayısında “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler” başlığı altında bu akımı tarif etmiştir. Ancak elimizdeki nüshalarda ilk sayının bu bölümü yoktur. Bu nedenle bu akımı bu yazıya dayanarak anlatamıyoruz. Ancak yukarıda Ziya Gökalp'in düşüncelerinin Yeni Hayat'ın ne olduğunu açıkladığını söyleyebiliriz. Bunu da *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda yayımlanan diğer “Yeni Hayat” başlıklı yazıların satır aralarından da anlayabiliriz. Mesela Yeni Felsefe Mecmuası'nın yedi numaralı nüshasının ilk paragrafı şöyledir:

Yeni Hayat'ı izah ederken demiştik ki: Gençlerimizde Garbı Taklit için büyük bir meyil var. Bu meyil bizi Garbın manen esiri olmaya mecbur edecektir. Bundan başka bizim Şarklı ruhumuz Garbın mütefessih (çürümüş) ruhundan bütün bütün farklıdır. Bu sebeple biz meşk-i intinsâha meyl

⁷⁹⁹ A.g.e., s. 63.

etmeyeceğiz. Kendi tetkik ve tettebbu'larımızla yeni bir hayat ibda'ına çalışacağı⁸⁰⁰

Görüldüğü gibi “Yeni Hayat” bir gruba ait bir program olarak değil kimliğinin farkına varmaya başlayan bir millet için toplumsal ve millî bir proje olarak sunulmuştur. Bu nedenle de “Yeni Hayat”ın çerçevesi giderek genişlemiş, “Millî Edebiyat” adını almış ve daha geniş çerçevede düşünecek olursak Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan geniş bir çerçevede millet olabilmenin, gelişebilmenin ve varlığını kabul ettirebilmenin halen devam eden projesi olmuştur.

Yukarıda çerçevesini çizmeye çalıştığımız “Yeni Hayat”, M. Nermi Bey’in aşağıda verdiğimiz cümleleri de Ziya Bey kadar felsefî olmasa da “Yeni Hayat”ı açıklamakta ve bunun millî bir proje olduğu düşüncesini desteklemektedir:

Köprülü’de, istasyonda Bulgarları görürdünüz. Selanik’e, Manastır’a, Üsküp’e seyahat ederlerdi. Yanlarında çocuklarının küçük beşikleri vardı ki üzerleri kırmızı, beyaz, yeşil yorganlarla örtülüdür. Bunların millet oldukları, köylülerinin yorgan kumaşlarından belli idi. Biz diyorduk ki bir Osmanlı devleti var ama desteği nedir? Nereye dayanıyor? Desteği olan, olması gereken bir halk var ama maneviyat, iman, ideal bakımlarından ortada varlığı yok. İşte Genç Kalemler’in, kimselerin farkına varmadığı ama o sırada bizim başlıca meşgalemiz olan bir davası da devletin istinat edeceği milleti canlandırıp ortaya çıkarmaktı. Ona çağdaş milletler sırasında bir biçim vermeliydik. Her şey, dergi ve yeni lisan, edebiyat bizi bu amaca götürecek vasıtalar. Bu amaca nasıl varalım diye düşünüyorduk, münakaşa ediyorduk. Aile hukuku üzerinde duralım diyoruz. Sakat bir aile yapısı ile sağlam bir millet kurulamazdı. Bu davaları, Selanik Merkez-i Umumîsinde Talat Paşa ile birlikte konuşuyoruz. Merkez-i Umumî, ideolojik bir hazırlık humması içindeydi. Ömer Seyfettin kolları sıvayıp broşürler işine böylece girişti.⁸⁰¹

⁸⁰⁰İmzasız, “Yeni Hayat”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Numara 7 (15 Teşrinisani 1327/28 Kasım 1911), Selanik, ss. 1-9.

⁸⁰¹Tahir Alangu, a.g.e., s. 371.

Yukarıda M. Nermi Bey'in bahsettiği Ö. Seyfettin'e ait broşürler, "Yeni Hayat" anlayışı çevresinde yapılan çalışmalardandır. On sekiz adet broşürün konularını, M. Nermi, "Bunların her biri dil, tarih, politika konularında, bir millet yaratma amacına yönelmiş risalelerdi."cümlesiyle açıklamıştır.⁸⁰² Bu broşürler *Rumeli* gazetesinde "Yeni Hayat Kitapları" başlığıyla ve "Herkes Okusun" açıklamasıyla şu şekilde duyurulmuştur:

Şehrimizde münteşir 'Genç Kalemler' risalesinin çalışkan, inkılâpçı heyeti her gün yeni bir şey ibda' ederek istikbalin kendilerinden neler beklediğini pek haklı olarak gösteriyorlar. Bugüne kadar 'Türkiye'de değil dünyanın hiçbir tarafında görülmeyen bir şey yapıyorlar. 'Yeni Hayat Kitapları' umumî unvanı altında fenden, felsefeden, edebiyattan, lisandan, imladan bahseden iki üç formalık ucuz kitaplar neşrine karar vermişler ve biri yalnız on para olan bu kıymetli kitapların birincisi olarak "Millî Jimnastik" namında eseri tab-ı neşr etmişlerdir.⁸⁰³

Haber gazetede imzasız çıkmıştır. Haberi yazan kişi "Millî Jimnastik" adındaki ilk kitabı aldığını ve okuduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla yazının devamında uzunca broşürün tanıtımını yapmıştır. Kitabı çok beğendiğini ısrarla vurgulayan yazar, bu çalışmayı yapanlara da çok teşekkür etmiştir.

Bu broşürlerden biri de *Vatan! Yalnız Vatan* namıyla Rumeli Matbaası'nda basılmış ve "Yeni Hayat Kitapları" serisinin ikinci kitabı olarak sunulmuştur. Bu broşürün konusunu ise Ali Canip Yöntem "Türkler, milletlerarası teşekküllerden, Masonluktan, sosyalistlikten uzak kalmalıdır!" cümlesiyle özetlemiştir. *Vatan! Yalnız Vatan* adlı broşür, İTC'ye karşı bir hareket olan "Hizb-i Cedit"⁸⁰⁴ karşı yazılmıştır.⁸⁰⁵ Bu broşürlerin yayımlandığı *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda yayımlanan bir yazıda da ilan edilmiş ve

⁸⁰² Tahir Alangu, a.g.e., ss. 370-371.

⁸⁰³ İmzasız, "Yeni Hayat Kitapları (Herkes Okusun)", *Rumeli*, Numara 514 (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), Selanik, s. 1.

⁸⁰⁴ Hizb-i Cedit hareketi: Meşrutiyetten önce Manastır'da İTC saflarına katılan ve Abdülhamit'e karşı bir tutum içerisinde olan Miralay Sâdık Bey, Meşrutiyetten sonra İTC saflarında yer alan arkadaşlarını "Mason" olarak suçlamış ve etrafına topladığı şahıslarla birlikte İTC'ye karşı "Hizb-i Cedit" hareketini başlatmıştır. Bu karşı akımı büyük oranda durduran çıkış ise Z. Gökalp'in teklifiyle "Merkez-i Umumi"nin İstanbul'daki meclise gönderdiği "İttihat ve Terakki birdir. Hizip tanımaz. Bu kanaatin aksini iddia edenler bizden değildir." telgrafi olmuştur. Bkz. Ali Canip Yöntem, "Hizb-i Cedit", *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Tablet Kitabevi, Konya 2005, ss. 705-709.

⁸⁰⁵ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 707.

gençlerden özellikle “Vatan Yalnız Vatan” başlıklı broşürü mutlaka okumaları istenmiştir.⁸⁰⁶

Yeni Hayat çerçevesinde yayımlanan eserler bu broşürlerle de sınırlı kalmamıştır. *Yeni Felsefe Mecmuası*'nı çıkaran Ahmet Hamdi ve M. Zekeriya'nın Yeni Hayat anlayışıyla yazdıkları “Hayat ve Şebab” adlı kitap da Yeni Hayat çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar içinde önemli bir yere sahiptir. *Bu kitap Yeni Felsefe Mecmuası*'nda sürekli tanıtılmış ve satışının da Rumeli Matbaası'nda yapıldığı söylenmiştir. Bu tanıtımlardan birisi şöyledir:

Biz de en ziyade müsamaha edilen hayat olduğu için gençlerimize verilen terbiye de hayattan istifadeleri sebeplere kâfi derecede gösterilmez. Bu sebeple hayatın insafsız mücadelelerine atılan gençler mağlup münhezim olmaya mahkûm kalıyorlar. İşte (Hayat ve Şebab) bu noksanı düşünülerek yazılmış gayet müfid ve ciddi bir eserdir. Gençlerimizin, bilhassa hayata atılmak üzere bulunan idadi son sınıf talebelerinin bu kitaptan pek ziyade istifade edecekleri tabiidir. Çünkü ‘Hayat ve Şebab’ mücadelelerde ne suretle hareket etmek icap ettiğini, hayattan nasıl istifade edebileceğini, vatanımıza, mensup bulunduğumuz içtimai heyete ve insaniyete nâfi (gideren) olabilmenin vasıtalarını gayet vazıh ve açık bir lisanla izah etmektedir.

Bütün gençlerimiz bu eseri okumalıdır.

Her kütüphanede bulunur. Fiyatı beş kuruştur.⁸⁰⁷

Yeni Hayat kadrosunun gerçekleştirdiği faaliyetlerden biri de Rasim Haşmet Bey'in ön ayak olduğu “Bilgi Kütüphanesi” projesidir (Nisan 1912). Bu projenin amacı, öğrencilerin dersler dışındaki zamanlarında yararlı bilgiler edinebilecekleri ve öğrencileri araştırmaya, düşünmeye sevk edecek küçük kitaplar hazırlamaktır. Bu küçük kitapların iki haftada bir yayımlanmasına karar verilmiştir. Rasim Haşmet başta olmak üzere Mehmet Ali Tevfik (Yükselen), Ali Canip (Yöntem), Yusuf Osman, Abdi İsmet (Ulukut), Nebzade

⁸⁰⁶ Tahrir Heyeti, “Yeni Hayat”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Numara 3 (15 Eylül 1327/28 Eylül 1911), Selanik, s. 1.

⁸⁰⁷ İmzasız, “Hayat ve Şebab”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Numara 2 (30 Ağustos 1327/12 Eylül 1911), Selanik, s. Arka İç Kapak.

Ahmet Hamdi (Ülkümen) ve Mehmet Zekeriya'nın (Sertel) içerisinde yer aldığı bu projede isimleri geçen herkes bir kitap yazmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca bu öne çıkan isimlerin yanında birçok gencinde projeye destek verdiği bilinmektedir.⁸⁰⁸

“Bilgi Kütüphanesi”nin ilk meyvesi, Mehmet Ali Tevfik Bey'in, haziran ayı başında çıkan “Büyükler Mezhebi (Büyük Adamlar ve Büyük Çocuklar)” adlı kitaptır. İdadî (lise) seviyesindeki gençlere hitap eden kitapta, çocukların büyük adamlardan nasıl faydalanacakları açık bir dille anlatılmıştır.⁸⁰⁹

Yeni hayat anlayışıyla yayımlanan broşürler ve kitapların dışında başka alanlarda da çalışmalar yapılmıştır. Baştan beri “Yeni Lisan” ve daha sona “Yeni Hayat” çatısı altında toplanan isimler, sistemli bir çabanın içerisindeyler. Ziya Gökalp ve Ali Canip zaten Selanik'tedirler. Bunun yanında “Yeni Lisan” akımının baş mimarı sayılabilecek olan Ö. Seyfettin ise askerlik mesleğinden ayrılarak Selanik'e gelmiş ki bu meslekten ayrılma işinde İTC'nin büyük katkısı vardır. Yine bu gençlik projesi çerçevesinde Mehmet Ali Tevfik Bey de Selanik'e çağrılmıştır. Böylece “dil” meselesiyle başlayan proje, yeni katılımcıların verdiği konferanslar ve derslerle de hayatın diğer alanlarına doğru genişlemiştir.⁸¹⁰

Mehmet Ali Tevfik'in, 1911'in Ocak ayında, Selanik İttihat ve Terakki Kulübü'ndeki “Manevi Yurt” başlıklı konferansını, salonu dolduran büyük bir gençlik grubu alkışlamıştır. Ardından “Hindistan ve Türkler” başlıklı ikinci konferansında Mehmet Ali Tevfik Bey, düşünceleriyle milliyetçiliğin ve Turancılığın temellerini atmış gibidir.⁸¹¹

Yeni Lisan ve Yeni Hayatçıların büyük oranda katıldığı ve destek verdiği “Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi” de burada anılması gereken faaliyetlerdendir. 10-20 Ağustos 1911 tarihleri arasında Selanik Sultanîsinde (İttihat ve Terakki Lisesi) bir muallimler kongresi tertip edilmiştir. Maarif Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen kongreye, Selanik Vilayet Maarif Müdürü Tahir Rüştü Bey başkanlık etmiştir. Kongrede eğitim ve öğretimi ilgilendiren konularda konuşmalar, tartışmalar yapılmış ve kararlar alınmıştır. Kongrede eğitim ve öğretim birçok yönden ele alınmasına rağmen kongre, “Alfabe Kongresi” olarak da isimlendirilmiştir. Ayrıca bu kongrede Yeni Lisan meselesi

⁸⁰⁸ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 129.

⁸⁰⁹ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 129.

⁸¹⁰ Tahir Alangu, a.g.e., s. 157.

⁸¹¹ Tahir Alangu, a.g.e., s. 158.

de konuşulmuş ve toplantıya katılanların geneli itibarıyla Yeni Lisan esasları kabul edilmiştir. Kongrede konuşulanlar ve alınan kararlar daha sonra *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası* adıyla bastırılmıştır.⁸¹²

Bu kongre doğrudan doğruya Yeni Lisan/Yeni Hayatçıların düzenlediği bir etkinlik değildir ancak Yeni Lisan/Yeni Hayat kadrolarında yer alan isimlerin kongreye büyük ilgi gösterdikleri bilinmektedir. Selanik, Edirne ve Kosova vilayetleri maarif müfettişi sıfatıyla katılan Kazım Nami (Duru), Selanik İttihat ve Terakki muallimi sıfatıyla Ali Canip (Yöntem), İttihat ve Terakki Mektebi ders nazırı sıfatıyla Ali Haydar, Feyziye Mektebi muallimi sıfatıyla Abdi İsmet gibi isimler kongreye katılan, aktif rol oynayan ve Yeni Hayat çizgisinde veya bu çizgiye yakın isimlerdir. Yine Yeni Lisan/Yeni Hayat çizgisindeki bir isim olan ancak o dönemde Selanik'te bulunmayan ve bu nedenle de İzmir Sultanisi edebiyat öğretmeni sıfatıyla kongreye katılan Rasim Haşmet Bey'i de bu çerçevede anmak gerekir. Yine kongreye katılmayan ancak kongre bitiminde İTC Merkez-i Umumisi tarafından verilen ziyafette yer alan Ö. Seyfettin ve Ziya Gökalp, Yeni Lisan/Yeni Hayat çerçevesinde olup kongreye katılanlar arasında anılması gereken diğer isimlerdir.⁸¹³ Bunun yanında Kazım Nami, Yargıtay üyesi olarak tanıttığı ve o sıralarda ilkokul öğretmeni olan Necmettin Zahir'in de kongrede, elifbanın öğretimi konusunda kendi metodunu kabul ettirdiğini aktarmaktadır. Necmettin Zahir'e kongreden kendi metoduyla bir kitap yazma kararı çıkmış ve N. Zahir de bu kitabı yazmıştır. Sonradan bu kitap, kongre elifbası olarak meşhur olmuştur.⁸¹⁴

2.4.4.2. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ilk defa Şam'da kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk bilindiği üzere 1905 yılında Kurmay okulunu bitirdikten sonra tevkif edilmiş ve Taşkışla Hapishanesi'nde tutulmuştur. Bu tevkif esnasında askerlikten çıkarılması da düşünülürken Suriye'ye sürülmüş ve İstanbul'a ve memleketine gitmesi yasaklanmıştır. İşte Suriye sürgünü esnasında Atatürk, arkadaşlarıyla birlikte Şam'da Vatan ve Hürriyet Cemiyetini kurmuştur. Daha sonra Mustafa Kemal gizlice Selanik'e gelmiş ve burada, 1906 yılında,

⁸¹² Kongre metni ve ayrıntılı bilgi için bkz. Şefika Kurnaz-Cemal Kurnaz, *Selanik Birinci Öğretmenler Kongresi*, Berikan Yayınları, Ankara 2012.

⁸¹³ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 127-128.

⁸¹⁴ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 45.

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubesini açmıştır.⁸¹⁵ Selanik şubesinin açılışında Mustafa Kemal'e katılanların bazıları kendi öğretmenleridir:

Selanik Askerî Rüştüyesi Tarih ve Edebiyat öğretmeni Hakkı Baha (Pars), Askerî Rüştüyenin müdürü ve sonradan İttihat ve Terakki Fırkası'nın önemli adamlarından Bursalı Tahir, Selanik Darülmualimîni müdürü Hoca Mahir (İsmail Mahir Efendi), Atatürk'ün Fransızca öğretmeni Nakiyüddin (Yücekök).⁸¹⁶

Bu kişilerden "İsmail Mahir Efendi'nin evi ve Selanik Darülmualimîni", daha sonra kurulacak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yemin etme yerleridir.⁸¹⁷

Atatürk, Şam'a döndükten sonra Vatan ve Hürriyet Cemiyeti diğer mensupları tarafından devam ettirilmemiş ve mensuplar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmışlardır. Mustafa Kemal de Selanik'e döndükten sonra arkadaşları vasıtasıyla İttihat ve Terakki'ye kaydolmuştur.⁸¹⁸

Burada verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Atatürk'ün teşebbüsleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerinin gölgesinde kalmıştır. Atatürk de zaten Selanik'te kalma noktasında sıkıntılar yaşamıştır. Bu nedenle de aynı davayı güttükleri ve o dönem itibariyle daha fazla gelişme kaydetmiş bir cemiyete karşı bir faaliyette bulunmak Atatürk'e de anlamsız gelmiş olmalıdır. Nihayetinde Şam'a, görev yerine dönmüştür. İşte bütün bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere bu cemiyetin varlığı hep tartışılmıştır. Belki de bu cemiyet sadece düşüncede veya bir arkadaş toplantısında karşılıklı paylaşımda kalmıştır.

2.4.5. Sosyalist Cemiyetler

Selanik'te Türkler tarafından kurulan sosyalist bir cemiyetten veya müstakil bir sosyalist hareketten bahsetmek mümkün değildir. Buna karşılık 1908 Devrimi'nden sonra kendini büyük ölçüde hissettiren sosyalist cereyandan etkilenen bir çevrenin varlığı da inkâr edilemez.

⁸¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., C. 1, s. 275.

⁸¹⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (MÖ 1000-MS 2004)*, Pegem Yayınları, Ankara 2004, s. 235.

⁸¹⁷ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 235.

⁸¹⁸ Kazım Nami'nin bir mektubundan akt. Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., C. 1, ss.271-272.

Hürriyet Devrimi'nin ardından, devrimin ve sosyalizmin merkezi olan Selanik'te şekillenen, sosyalizmden etkilenmiş Türklerden oluşan bu çevre, birkaç yıl sonra, 1911-1912'de yine Selanik'te ortaya çıkan halkçı Türkçülük hareketi içinde belirli bir ideolojik dönüşüme uğramış olarak yer alacaktır.⁸¹⁹

Yani Selanik sosyalist çevresinde sayılabilecek isimler sosyalist olmaktan çok İttihatçı (Jön Türk) geleneğine bağlıdır.

Osmanlı/Türk sosyalizmi tartışmasız bir şekilde, İstanbul'da ortaya çıkan İştirakçi Hilmi ve çevresinin kurduğu Osmanlı Sosyalist Fırkası'yla, 1910'da başlatılmıştır.⁸²⁰ Bu tarih sistemli bir hareketin başlangıcı olması noktasında doğru kabul edilebilir. Ancak bu bilinçli hareket birden bire ortaya çıkmadığına göre bunun bir mayalanma/hazırlanma safhası mutlaka vardır. Bu noktada da Osmanlı/Türk sosyalist tarihi açısından Selanik'in taşıdığı anlam yerini bulmaktadır: Selanik Osmanlı/Türk sosyalizminin doğduğu yerdir. Ayrıca Türkiye sol hareketinin erken döneminde öne çıkan isimlerin birçoğunun (Rasim Haşmet, Şefik Hüsnü Deymer, Reşat Fuat Baraner, Şevket Süreyya Aydemir, Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Sabiha Sertel, Ali Cevdet, Hasan Ali Ediz) Balkan kökenli olmaları tesadüf olmasa gerektir.⁸²¹

İ. Arda Odabaşı, Selanik'teki sosyalist faaliyetin 1908 Devrimi'yle başladığını belirtir ve bu savını da 1919 Berlin'inde Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nı kuran ve Kurtuluş dergisini çıkaran "Türk Spartakistleri" arasında göreceğimiz Mustafa Nermi Bey'in, 1911 yılında, Selanik'te çıkan *Rumeli* gazetesinde yayımlanan bir yazısıyla temellendirir:

Bu cereyan, sosyalistlik fikri, karşısında hiçbir müdafî bulmaksızın gidiyordu. Birçok genç zekâlar, dimağlarında muzır izlerin yaşamasına meydan veriyordu. Öyle bir zaman oldu ki gençlerin bir kısmı, ceplerinde Fransızca kırmızı kaplı sosyalist risaleleri taşımaya başladı. Sosyalistlik güneşi doğacak, zulmetler yırtılacak, beşeriyet istediği devre vasıl olmuş bulunacaktı. Bundan iyi bir şey mi olabilirdi? O vakit Feylesof (Rıza Tevfik Bölükbaşı), 'Bahçe' risalesi idarehanesine derç edilmek için birçok

⁸¹⁹ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 18-19.

⁸²⁰ A.g.e., s. 18.

⁸²¹ A.g.e., s. 18.

fotoğraflar, pehlivan kıyafetleri gönderiyordu. Birçok gençlerden işitiyordum:

Hükümet, diyorlardı, o yirminci asırda niçin yaşamalı, toplar, tüfekler, zırhlılar bir memleketin bütçesinde ehemmiyetli bir yekûn teşkil etmiyor mu? Bunlarla mektep açmalı, kanlı devirleri hâlâ mı göreceğiz, düşünelim, bizim babamız Âdem (a.s) anamız Havva (a.s) değil mi? Bütün insanlar kardeş, o halde birbirimize niçin kurşun atalım? Birbirimizi niçin öldürelim? Askerlik vahşettir, onda hiçbir mukaddeslik yoktur.⁸²²

Mustafa Nermi, yazısını kaleme aldığı 15 Aralık 1911 tarihinde, İTC tarafından sosyoloji eğitimi almak üzere gönderildiği Paris'tedir. Dolayısıyla Mustafa Nermi, bu tarihte artık Türkçüdür. Yazısında bahsettiği yıllarda ise, yani 1908-1909'da, Selanik'tedir. Burada *Kadın* dergisi yazı heyetinde bulunan Nermi'nin, aynı zamanda *Bahçe* ve *Tenvir-i Efkâr* gibi dergilerde de yazıları çıkmaktadır. Yine yazılarında bahsettiği sosyalizmden etkilenen gençlerin de aynı okullarda okuyan, aynı süreli yayınlara yazılar gönderen ve birlikte çalıştığı arkadaşları Ali Canip (Yöntem), Enis Avni (Aka Gündüz), Rasim Haşmet gibi isimler olduğu hatta bu isimlerin arasında kendinin de yer aldığı kuvvetle muhtemeldir.⁸²³ Bu isimler, sadece sosyalizm noktasında değil o dönemde ve sonrasında Selanik'te hemen hemen her alanda öne çıkan entelektüel genç simalardır. Ayrıca Ali Canip Yöntem, Mehmet Emin Erişilgil'in, Selanik gençlerinin Ziya Gökalp etrafında pervane oldukları iddiasını sert bir şekilde reddederek bunlardan Akil Koyuncu, Yusuf Osman ve Rasim Haşmet'in sosyalizmi çoktan tanıdıklarını ve hemen hepsinin fakir ve çalışmaya muhtaç gençler olduğunu belirtmiştir.⁸²⁴

1908 Devrimi'nden on bir gün sonra yayın hayatına başlayan *Bahçe* dergisinde yayımlanan ve yukarıya alıntıladığımız Mustafa Nermi Bey tarafından kaleme alınan yazıdan, yine *Bahçe* dergisinde; Akil Koyuncu, Yusuf Osman Bey ve Rasim Haşmet Bey tarafından yazılan sosyalist içerikli yazılardan⁸²⁵ anlaşıldığı kadarıyla bu süreli yayın etrafında sol/sosyalist düşünceyi benimseyen bir grup vardır.

⁸²² Alpaslan, "Avrupa Dehlizlerinde: Vatan ve Sosyalistlik", *Rumeli*, ikinci sene, Numara 613 (7 Kânunuevvel 1327/20 Kanunuevvel 1911), s. 1'den akt. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 21.

⁸²³ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 22-23.

⁸²⁴ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 24.

⁸²⁵ Yazıların başlıkları ve kısa içerikleri için bkz. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 24-29.

Rahmi Apak'a ait bir hatıradan da Selanik'te olmasa da Rumeli veya Balkanlarda sosyalist etkiyi veya bu etkinin kaynağını göstermesi bakımından önemlidir:

Selanik'te değil ama Rumeli'nin bir diğer önemli şehri olan Edirne'de yaşanan bir olay da son derece ilginç olması dolayısıyla aktarılabilir. Olayı anlatan kişi, Hürriyet'in İlan'ından sonra Edirne İdadisi'nde tarih ve coğrafya öğretmenliği yapan Rahmi Apak'tır. Apak'ın anlatımına göre, bu okulda Malkaralı bir altıncı sınıf öğrencisi Karl Marx'ın bir fotoğrafını yanında oturduğu duvara asmış, resmin altına da 'Ahir zaman peygamberi Karl Marks Hazretleri' diye yazmıştır. Bunu hem de din dersinde yapmıştır. Sarıklı din hocası manzarayı görünce 'vay bre kâfir' diyerek resmi alır ve okul müdürüne götürür. Okul idaresi öğrenciye bir haftalık geçici uzaklaştırma cezası verir. Malkaralı öğrenci ertesi haftaki din dersine elinde tabancayla gelir ve din hocasına, 'Benim Peygamberime hakaret eden sen misin?' diyerek ateş etmeye başlar. Sarıklı hoca kürsünün altına saklanır; bu arada diğer öğrenciler atılarak Malkaralının elinden silahı alır ve cinayeti önlerler.

Apak, o zamanlar komünistlik nedir, Marx kimdir, bunlardan hiç haberi olmadığını, ilk defa o zaman öğrendiğini ve bu fikirlerin okulda okuyan beş-altı Bulgar talebeden 'bizimkilere' geçtiğini yazmıştır.⁸²⁶

Peki, bütün Rumeli'yi elbette Selanik'i etkisi altına alan sosyalist rüzgâr nereden esmektedir? Bilindiği gibi 1908 Devrimi'nden sonra Selanik'te yoğun bir şekilde başlayan işçi hareketleri⁸²⁷ ilerleyen yıllarda artarak devam etmiştir. Bunun öncelikli nedeni Selanik'in coğrafî, sosyal, demografik ve ekonomik⁸²⁸ şartlar bakımından sosyalizmin

⁸²⁶ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Yay., Ankara 1988, ss. 34-35'den akt. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 36.

⁸²⁷ Osmanlı'da 1872 ile 1907 yılları arasında yani 35 yılda toplam 50 grev tespit edilmişken Meşrutiyet'in ilanından (23 Temmuz 1908) sonraki altı aylık süreçte 111 grev tespit edilmiştir. İTC hükümeti, propagandasını II. Abdülhamit'in baskıcı rejimine göre yapmış ve destekçilerine "hürriyet" vaat ederek gelmiştir. İşte hürriyet ortamından en çok faydalananlar da işçiler/sosyalistler olmuştur. İTC hükümetinin ilk altı ayında meydana gelen grev dalgaları genellikle Osmanlı'nın Avrupa kesimindeydi. Rumeli'de birbiri ardına patlak veren grev yerleri arasında elbette Selanik'te vardır ve bu dönemde neredeyse grev olmayan imalathane yok gibidir. (Emre Polat, *Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti Avram Benaroya ve Faaliyetleri*, Truva Yay., İstanbul 2004, ss. 117-120.)

⁸²⁸ Selanik işçi hareketlerine oldukça müsait bir şehirdir. 19. yüzyıl boyunca gelişen sanayi ile birlikte işçi sayısında da büyük bir artış görülmüştür. Yirminci yüzyılın başında Selanik'te imalat sektöründe 20 bin, ulaşım sektöründe 5 bin işçi çalışmaktaydı. 25 bin kişilik bu işçi kitlesi o dönemde nüfusun yaklaşık yüzde

gelişmesine müsait bir şehir olmasıdır. XX. yüzyılın başlarında demiryolu ve deniz ulaşımı gibi olanaklarıyla Avrupa'ya ve Balkan ülkelerine bağlanan Selanik, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Bulgaristan gibi ülkelerden ihraç edilen fikirlere açık bir konumda bulunmasının yanında; 100.000 aşan kozmopolit nüfusuyla da sosyalizm gibi ihraç edilen fikirlerin tutunması ve gelişmesi için müsait bir ortama sahiptir. Yunanistan, Sırbistan ve özellikle Bulgaristan gibi Selanik'e yakın ülkelerde sosyalist fikirler ve işçi hareketleri daha önceden yayılmaya başladığından bu amaçla hazırlanan propaganda araçları (gazete, dergi, kitap, broşür vb.), Selanik'te de kısa sürede yayılma imkânı bulmuştur.⁸²⁹

Sosyalist düşüncenin kısa bir zamanda kabul görmesinin nedenlerinden biri de 1908 Devrimi'nin getirmiş olduğu havadır. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Selanik'te barış rüzgârları esmektedir. Farklı etnik ve dinî guruplar bir araya gelmiş, birlik beraberlik mesajları vermişlerdir. Bu hava o kadar etkili ve ılımlı bir havadır ki eline kan bulaşmış çete reislerini bile bünyesinde barındırabilmiştir. Dolayısıyla özünde “halkların kardeşliği” ilkesini ve “militan” ruhunu taşıyan sosyalizm, II. Meşrutiyet'in özündeki “birlik beraberlik” ilkesi ve “devrim” ruhuyla örtüşebilmektedir. Bu olumlu havaya kendini kaptıran Türk gençleri de sosyalizm düşüncesine olumsuz bakmamıştır. Ancak sosyalizm rüzgârı da Selanik'teki hürriyet havası gibi kısa sürmüştür. Çünkü Selanik'te veya genel olarak Osmanlı topraklarında giderek artan milliyetçilik düşüncesinden dolayı “halkların kardeşliği”nden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle de sosyalist düşüncüyü savunan kişileri kısa zaman sonra İttihatçı, Türkçü saflarda görmekteyiz. Bunun en güzel örneği de yukarıda yazısından alıntı yaptığımız Mustafa Nermi Bey'dir. Başlangıçta (1908-1909) sosyalist düşünceye sahip olan veya sahip olanlarla birlikte olan Nermi, 1911 yılında İTC tarafından Paris'e gönderilen bir Türkçüdür ve o dönemde yaşadıklarını/yaşananları eleştirmektedir.

2.4.5.1. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu (Selanik Sosyalist Amele Heyet-i Müttehidesi (SİF/SSİF))

Selanik'te, 1908 Devrimi öncesinde başlayan ve Devrim'den sonra da şiddetini artıran sosyalist faaliyetlerin bir merkezde toplanması, Bulgar Yahudisi Avram

yirmisini oluşturuyordu. Bu verilerde Selanik'te sosyalizmin hızlı yayılması ve işçi hareketlerinin etkili olmasını açıklamaktadır. Bkz. Emre Polat, a.g.e., ss. 115-116.

⁸²⁹ Emre Polat, a.g.e., ss. 105-107.

Benaroya⁸³⁰ ve onun kurduğu Selanik İşçi Federasyonu ile mümkün olmuştur. 1908 Devrimi'nin hemen ardından Selanik'e gelen Benaroya, ilk olarak 1908 Eylülünde Sefarad Sosyalist Derneği'ni kurmuştur.⁸³¹ Ardından 31 Mart Vakası'nda Hareket Ordusu'na gönüllü katılan Benaroya, Selanik'e döner dönmez milliyet farkı gözetmeksizin bütün işçileri bünyesine alacak bir kulüp kurulması fikrini savunmuş, kendi düşüncesini destekleyen Bulgar sosyalistleriyle⁸³² temas kurmuş ve fikrini hayata geçirmiştir: Benaroya; Samuel Sadi'nin, Albert Dassa'nın ve Abraam Hasson'un başı çektiği otuz kadar Musevi işçi ile birlikte ilk Musevi İşçi Kulübü'nü kurmuştur (24 Temmuz 1909). Egnatia sokağındaki bir Arnavut lokantasının üst katını büro olarak kullanan kulübün sembolü çekiç tutan işçi elidir. Kulübün en önde gelen çabalarından biri, işçi yardım derneklerini burjuva Dostluklar Kulübü'nden (Cercle des Intimes) kopararak yardım derneklerinin yöneticilerini yanlarına çekebilmektir.⁸³³

Kurucularının çoğu işçi olan ve bünyesinde az sayıda aydın sosyalist barındıran Selanik Amele Cemiyeti, kurulduktan kısa bir süre sonra ismine “sosyalist” sözcüğünü eklemiş; 20 Haziran 1909'da da Sosyalist Enternasyonal (II. Enternasyonal) Başkanlık Kurulu'na başvurarak üyelik istemiştir. Başkanlık kurulu da ileride kurulacak bir Osmanlı şubesinin alt bölümü olmak kaydıyla 7 Kasım 1909'da Cemiyet'i üyeliğe kabul etmiş ve bundan sonra da Cemiyet Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu olarak anılmaya

⁸³⁰ Bulgar Yahudilerinden olan ve Osmanlı'da sosyalizmin kurumsal anlamda vücut bulmasında, fikir olarak gelişmesinde kilit rol oynayan Avram Liyezer Benaroya; 27 Ağustos 1882 tarihinde, Bulgaristan'ın Vidin kasabasında doğmuştur. Benaroya liseyi Vidin'de bitirmiş ve gençlik yıllarını Filibe'de geçirmiştir. Sosyalizmle Bulgaristan'da tanışan Benaroya, burada birçok sosyalist oluşumun içerisinde yer almıştır. Selanik'e geldiği tarih hakkında tartışmalar olmakla birlikte en kuvvetli ihtimal, onun, 1908 Eylülü'nün sonlarında Selanik'e geldiğidir. Benaroya'nın mesleği de tartışmalıdır: Kimi kaynaklarda onun bir matbaacı ve öğretmen olduğu bilgisi verilirken Benaroya'nın nüfus cüzdanı talep dilekçesinde açık bir şekilde tütüncülükle uğraştığı bilgisi yer almaktadır. Selanik'te Tütün Amele Sendikası azasından olan Benaroya'nın, dikkat çekmemek için asıl mesleği olan matbaacılık ve öğretmenliği gizlediği de ileri sürülmektedir. Benaroya, 31 Mart Vakası esnasında İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusu'na da gönüllü olarak katılmıştır. Benaroya'nın Hareket Ordusu'na katılışı genellikle samimi bulunmamış ve eleştirilmiştir. Bunun nedeni olarak Benaroya'nın, o dönem Osmanlı vatandaşlığı kabul edilmeme problemi yaşamayı gösterilmiştir. 1908 Devrimi'nin hemen sonrasında Selanik'e gelen Benaroya, Selanik'e gelme kararını kendi başına aldığını ve amacının ise “nüfusunun çoğunluğunu Sefarad Yahudilerinin oluşturduğu bir şehirde Jön Türk Devrimi'nin getirdiği yeni sosyalist propagandalarından yararlanmak” olarak açıklamıştır. Benaroya'nın bu açıklamalarını destekleyecek bilgiler veren dönemin Selanik Valisi Hüseyin Kazım Kadri ise Benaroya'dan farklı olarak onun birileri tarafından maksatlı gönderildiğini ileri sürmektedir. Benaroya ister birileri tarafından gönderilmiş ister kendi isteğiyle Selanik'e gelmiş olsun her iki durumda da amacı aynıdır ve yaptıklarından anlaşıldığı kadarıyla da amacına ulaşmıştır. Daha fazla bilgi için Bkz. Emre Polat, a.g.e., ss. 41-52.

⁸³¹ Emre Polat, a.g.e., s. 121.

⁸³² Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu, Selanik'te faaliyette olan iki Bulgar sosyalist gurupla birleştikten sonra kurulmuştur. “Dar” sosyalistler ve anarko-liberal iki Bulgar gurubu aralarındaki anlaşmazlığa rağmen ortak bir noktada birleşmeyi kabul etmişlerdir. Bkz. Emre Polat, a.g.e., s. 122.

⁸³³ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 96-97; Emre Polat, a.g.e., s. 121.

başlanmıştır.⁸³⁴ Dumont ise “federasyon” ibaresinin 1909 Ağustosunda ortalarından itibaren kullanıldığını söylemiştir.⁸³⁵ Başlarda otuz kadar üyeye sahiptir.⁸³⁶ Cemiyet’in kurucusu Benaroya’nın *Glasnik* gazetesinde yayımlanan bir makalesine göre 1911 yılında Federasyon’a bağlı 3200 aktif üye vardır.⁸³⁷

Federasyon’un, çağdaşı olan diğer sol örgütlerden farklı özellikleri vardır. Öncelikle üyelerinin çoğunluğu Yahudi olan bu örgüt, etnik ve dinî ayrışmaları bir yana bırakarak federatif ilkelerle kurulmuştur. İkinci olarak çeşitli işçi sendikalarının ve derneklerinin bir araya gelmesinden oluşan Federasyon, kuvvetli ve kalabalık bir tabana sahiptir. Bu durum kitlesel eylemlerde kendini göstermiştir. Federasyon’un gelişmesini kolaylaştıran en önemli farkı ise ayrılıkçı olmayan Osmanlıcı bir yaklaşım sergilemesidir. Bunda Federasyon içinde çoğunlukta olan Yahudilerin payı büyüktür.⁸³⁸ Çoğunluk Yahudilerin olsa da Federasyon’a, Bulgarlar, Makedonlar, Rumlar ve Türkler de katılmıştır.

Kısa bir süre sonra Makedonya İç Devrimci Örgütü’nden (ORİM) çıkan ve Osmanlı parlamentosunda, Balkan sosyalizminin en gözde sözcülerinden biri olan Dimitar Vlahov⁸³⁹ tarafından temsil edilen Ulusal Federatif Parti’nin sol kanadı da Selanik’in bulanık, ne olduğu tam belli olmayan saflarından gelip yerini alacaktır. Öte yandan Federasyon giderek bir ‘muhabir’ şebekesi ile güçlenecek ve Federasyon’un Sırp Sosyalist Partisi, İstanbul’daki Rum Sosyalist Merkezi, Filistin’deki Sion İşçileri ile ve Osmanlı topraklarında bulunan belli başlı iki devrimci Ermeni hareketiyle Taşnaksutyon ve Hınçakyan ile dostça ilişkiler kurduğu görülecektir.⁸⁴⁰

Selanik İşçi Federasyonu’nun kurucusu Avraam Benaroya’nın hatıralarından, en az üç Türk’ün bu örgüte katıldığı öğrenilebilmektedir: Bir

⁸³⁴ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 97.

⁸³⁵ Emre Polat, a.g.e., s. 123.

⁸³⁶ Paul Dumont, “Bir Osmanlı Sosyalizminin Doğuşu”, *Selanik 1850-1918 “Yahudilerin Kenti” ve Balkanlar’ın Uyanışı*, (Haz. : Gilles Veinstein), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 208.

⁸³⁷ Meropi Anastassiadou, a.g.e., s. 312.

⁸³⁸ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 97-98.

⁸³⁹ Bulgar Vlahov, İTC’nin listesinde yer almış ve 1912’ye kadar Meclis-i Mebusan’da görev yapmıştır. Bkz. Mark Mazower, a.g.e., s.296.

⁸⁴⁰ Paul Dumont, a.g.e., ss. 210-211.

öğretmen (Rasim Haşmet Bey), tütün işçisi (aynı zamanda Türk tütün işçileri sekreteri) İhsan ve bir marangoz.⁸⁴¹

Federasyon, 15 Ağustos 1909 tarihinde, dört dilde (Türkçe, Rumca, Bulgarca, Ladinoca) gazete çıkarmaya başlamıştır.⁸⁴² Rasim Haşmet Bey, Federasyon'un yayınlarından Türkçe *Amele Gazetesi*'nin yöneticisidir. Haftalık olarak yayımlanan gazetelerin ömrü en uzun süreni, 16 Ekim 1909 tarihinde dokuzuncu sayısını ancak çıkarabilmiştir. *Amele Gazetesi* ise okuyucu bulamamasından dolayı ancak dört sayı çıkarabilmiştir. Başlangıçta aynı makalelerin farklı dilde çevirileri şeklinde yayıma çıkmayı düşünen bu dört gazete, bunu başaramayınca farklı içerik ve tarzda yayımlanmışlardır. Türkçe ve Rumca gazeteler 4 sayı, Ladinoca ise 9 sayı devam edebilmiştir.⁸⁴³

Amele Gazetesi'nin yazarları arasında, *Bahçe* dergisinde yazarlık yapan Mustafa Nermi Bey de vardır. Nermi, *Amele Gazetesi*'nin yayın hayatına başladığını, *Bahçe* dergisinin 25 Ağustos 1325 tarihli 52 numaralı sayısında, arka kapakta duyurmuş, gazeteyi tebrik etmiş ve gazetenin başarısını temenni etmiştir.⁸⁴⁴

Federasyon daha sonra ilk sayısı 17 Şubat 1911'de son sayısı da 16 Şubat 1912'de yayımlanan *Solidaridad Ovradera* (İşçi Dayanışması) adlı bir gazete daha çıkarmıştır. Şubat 1912'de Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimlerinin kızıştığı bir zamandır. Bu dönemde Federasyon'un yazı işleri müdürlüğünü yapan Vlahov, seçimler için Türkçe *Mücadele* adında bir gazete daha çıkarmıştır.⁸⁴⁵

Federasyon'a doğrudan üye olan Osmanlı-Türk sosyalistlerinden üç isim dışında başka isimlerin varlığından haberdar değiliz. Abidin Nesimi'ye göre Rasim Haşmet dışında Enis Avni (Aka Gündüz), Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin de Federasyon'a katılmışlar ve örgütün ileri gelenleri Benaroya ve Vlahov ile çalışmışlardır.⁸⁴⁶

⁸⁴¹ George Haupt-Paul Dumont, "Abraam Benaroya'nın Anıları", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*, (Çev. : Tuğrul Artunkal), Gözlem Yayınları, İstanbul 1977, s. 295, 305-306'dan akt. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 30.

⁸⁴² Türkçe "Amele" adını kullanan yayın, Ladinoca *Jornal do Laborador*, Rumca *Efimeris tu Ergatu* ve Bulgarca *Rabotniçeski Vastnik* adını taşımaktadır. Bulgarca gazeteyi Angel Tomov, Ladinoca olanı ise Benaroya ile D. Menase yönetmiştir. Bkz. Emre Polat, a.g.e., ss. 135-136.

⁸⁴³ Emre Polat, a.g.e., s. 136.

⁸⁴⁴ İmzasız, "Tebrik", *Bahçe*, Birinci Sene, Numara 52 (25 Ağustos 1325/7 Eylül 1909), Selanik, s. Arka dış kapak.

⁸⁴⁵ Emre Polat, a.g.e., s. 137.

⁸⁴⁶ Abidin Nesimi, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949*, Promete Yayınları, İstanbul 1979, s. 30-31'den akt. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 31.

Bu isimlerin SSİF ile doğrudan bir ilişkilerinin olup olmadığını ortaya koyan bir bilginin olmadığını söyleyen İ. Arda Odabaşı, doğrudan olmasa da dolaylı bazı etkileşimlerin bulunduğunu gösteren veriler paylaşmıştır. Odabaşı, Enis Avni Bey'in 26 Ekim 1908'de çıkarmaya başladığı *Kadın* dergisinin tercih ettiği "kadın" kelimesinin ve çıkış yazısında vurgulanan sınıfsal anlamların taşıdığı sosyalist izlere dikkat çekmektedir. Yine Enis Avni'nin *Kadın*'da tefrika ettiği "Aşk ve İstibdat" başlığını taşıyan piyesi halkçı bir yaklaşım taşıırken Mart 1909'da *Bahçe* dergisinde yayımladığı "Muhterem Amelelere" ithafını taşıyan bir şiiri de sosyalist etkileri göstermektedir. Enis Avni, çıkardığı *Hak* gazetesinde de Sosyalist Federasyon'un Ferrer için Ekim 1909'da gerçekleştirdiği mitingi övmüş ve Ferrer adına bir ilkokul yapılması teklifinde bulunmuştur.⁸⁴⁷

Bu sosyalist etki veya sosyalizme duyulan yakınlık, Ali Canip Bey'de de görülmüştür. *İştirak* dergisinin 26 Şubat 1910 tarihli sayısında çıkan ve arkadaşı Rasim Haşmet Bey'e ithaf edilen "Sosyalizm" başlıklı, sosyalizme olumlu yaklaşan mensur şiir, Ali Canip'in sosyalist fikirlere en azından o dönem açık olduğunu göstermektedir.⁸⁴⁸

1909'da Selanik'te güçlenen sosyalizm düşüncesine karşı var olan görüşler de onun ne derece güçlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Mesela *Silah* dergisinde çıkan Mülazım Ömer imzalı bir yazıda sosyalizme ve onunla birlikte gelişen antimilitarizme karşı çıkmıştır.⁸⁴⁹

Yukarıda sayılanların dışında *İttihat ve Terakki* gazetesinde Eylül-Kasım 1908'de yayımlanan devlet sosyalizmini savunan yazılar, 1908 Devrimi'nden sonra basılan ilk Türkçe kitaplardan biri olan ve tercümesini Kazım Nami Bey'in yaptığı, G. Saviç'e ait, *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı*⁸⁵⁰ başlıklı kitabın, ünlü Narodnik (Rus Halkçısı) militan Vera Figner'in hayat hikâyesini anlatması, yine aynı kitaba Rasim Haşmet Bey'in, Hakkı Baha Pars Bey'in yönetiminde çıkan *Füyûzât* dergisinde hem Figner'i hem mütercimini öven bir yazı yayımlaması,⁸⁵¹ Hakkı Baha Pars Bey'in ise *Yeni*

⁸⁴⁷ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 32.

⁸⁴⁸ Ali Canip, "Sosyalizm", *İştirak*, 1. Sene, Numara 1 (13 Şubat 1325), s. 13'den akt. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 33.

⁸⁴⁹ Köprülü Mülazım Ömer, "Antimilitarizm", *Silah*, 1. sene, Numara 3 (10 Ağustos 1325), ss.3-6'dan akt. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 33.

⁸⁵⁰ G. Saviç, *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı*, (Mütercimi: Kazım Nami), Selanik 1326.

⁸⁵¹ Rasim Haşmet, "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyûzât*, 1. sene, Numara 2 (1 Şubat 1324), ss. 58-64.

Asır'da çıkan (Nisan 1909) "Zenginlerimize"⁸⁵² hitaplı yazısındaki sosyalist tonu, *Bahçe*'de yazıları çıkan ve o dönem Hukuk Mektebi müdürü olan ve aynı okulda iktisat ve idare hukuku dersleri veren Muslihiddin Adil (Taylan) Bey'in ders kitabı olarak hazırladığı (1910 veya 1911) çalışmasında⁸⁵³ sosyalizme geniş yer ayırması Selanik İttihatçı çevrelerinde sosyalizmin etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Yukarıdakilere ek olarak Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in de 1909'da sosyalizmle alakalı bir kitap yazmayı tasarladığı bilinmektedir. Bu düşüncesini günlüklerinde "Sosyalizm hakkında Türkçe bir kitap yazma bir projem için sosyalizme iyice nüfuz etmeye başladım." cümlesiyle dile getirmiştir.⁸⁵⁴

SSİF'in kitlesel eylemlerde en aktif olduğu dönem 1909 yılıdır. 1909 yılından Selanik'in elden çıktığı 1912 yılına kadar geçen sürede ise faaliyetleri biraz daha azdır.⁸⁵⁵ SSİF'in ilk kitlesel eylemi 19 Haziran 1909 Cumartesi günü yapılmıştır. Bu miting, o dönem mecliste müzakereleri sürmekte olan Tatil-i Eşgal Kanunu'nu⁸⁵⁶ protesto için gerçekleştirilmiştir. Bu protesto mitingi, 5 dilde ve 5 alfabeyle hazırlanan ve 3.000 adet dağıtılan bir el ilanı ile duyurulmuş; 23 örgüt ve ırk/din ayrımı olmaksızın yaklaşık 6 bin işçinin katılımıyla başarıyla gerçekleştirilmiştir. Mitingin konuşmacıları arasında bir Türk öğretmen de vardır⁸⁵⁷ ve mitingin en önemli özelliklerinden biri aralarındaki bütün ayrılıkları bir yana bırakan sendikacı sendikası binlerce işçinin birlikte hareket edebilmesidir. Mitingin ardından meclis başkanına telgraf çekilmiş ve tüm sendika temsilcilerinin imzaladıkları karar metni de ayrıca gönderilmiştir. Bu miting aynı zamanda Osmanlı işçisinin düzenlediği birkaç siyasî mitingden ilkidir.⁸⁵⁸

SSİF'in 1908 Devrimi'nin ilk yıldönümü kutlamalarına (23 Temmuz 1909) katıldıkları, kortej içerisinde şehirde yürüdükleri ve İttihatçılara sevgi gösterisinde

⁸⁵² Hakkı Baha, "Makale: Teessüratım 2", *Yeni Asır*, 14. sene, Numara 1524 (25 Mart 1325/7 Nisan 1909), s. 1.

⁸⁵³ M. Adil, *İktisat Dersleri*, 1. kitap, Zaman Matbaası, Selanik, 1328, ss. 52-87.

⁸⁵⁴ Jacob M. Landau, *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 15'den akt. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 35.

⁸⁵⁵ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 117.

⁸⁵⁶ Hürriyet'in ilanından iki buçuk ay sonra geçici Tatil-i Eşgal Kanunu'nun çıkararak İTC, 1909 yılının ortalarında yapılan uzun müzakere ve tartışmalar sonucu bazı değişikliklerle Tatil-i Eşgal Kanunu'nu kabul etmiştir. Bu kanun işçilerin grev haklarını düzenlediği için sosyalist dernekler tarafından protestolara maruz kalmıştır. Bkz. Emre Polat, a.g.e., s. 175.

⁸⁵⁷ Benaroya'nın hatıralarında "Türk Öğretmen" olarak geçen bu kişinin, İ. Arda Odabaşı'na göre Rasim Haşmet Bey olma olasılığı yüksektir. Bkz. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 104.

⁸⁵⁸ Emre Polat, a.g.e., ss. 132-133.

buldukları bilinmektedir.⁸⁵⁹ Benaroya ise anılarında Federasyon'un, İTC'nin davetini, kendi etkinliklerini düzenleyecekleri gerekçesiyle geri çevirdiğini söylemektedir. Bundan sonra da SSİF'in işçi derneklerinin katılımıyla bir yürüyüş tertip ettiğini ve bu yürüyüşün herkesin dikkatini çektiğini söylemiştir.⁸⁶⁰

SSİF'in düzenlediği ikinci ve en öne çıkan etkinlik ise Beşçınar (Millet veya Prens) Bahçesi'nde, 28 Ağustos 1909 (15 Ağustos 1325) tarihinde düzenlediği uluslararası işçi şenliğidir. Bu amele eğlencesini önemli kılan bir neden de bu bayramdan elde edilen 100 altın Türk lirası ile yukarıda bahsi geçen ve Federasyon'un dört dilde yayımlamaya başladığı gazetelerin (Türkçe yayın *Amele Gazetesi*) çıkarılmaya başlanmasıdır. Bu amele eğlencesi ve çıkarmak istediği yayımlar *Zaman* gazetesinin 31 Temmuz 1909 tarihli nüshasında duyurulmuştur.⁸⁶¹ Beşçınar Eğlencesi'nin önemli destekçilerinden biri de Selanik Belediyesi'dir. Selanik Amele Cemiyeti, *Zaman* gazetesinin 18 Ağustos 1909 tarihli nüshasında, Selanik Belediye Başkanı İsmail Bey'e desteklerinden dolayı teşekkür etmiştir.⁸⁶² Yoğun bir kalabalığın iştirakiyle gerçekleştirilen mitingde Rasim Haşmet Bey de sosyalist içerikli ve SSİF'in çalışmalarını öven bir konuşma yapmıştır. Ayrıca bu etkinliğe, Adana (Kozan) milletvekili Ermeni Boyacıyan (Murat lakaplı) da bindiği trenin iki saat gecikmesine rağmen katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Daha sonra Boyacıyan Efendi ile yapılan bir röportaj, *Amele Gazetesi*'nin üçüncü sayısında yayımlanmıştır. O dönem henüz Federatif Halk Partisi üyesi olan Serez Mebusu Vlahof Efendi de konuşma yapanlar arasındadır. Başarılı bir şekilde sonuçlanan Beşçınar Eğlencesi'nden sonra *Amele Gazetesi*'nin yayım hayatına başladığı, 31 Ağustos 1909 tarihinde *Zaman*'da, 7 Eylül 1909 tarihinde de Rasim Haşmet'in de yayım heyetinde yer aldığı *Bahçe* dergisinde duyurulmuştur. Yerel basındaki bu iki yayımdan başka *Amele Gazetesi*'nin yayım hayatına başladığı İstanbul gazetelerinde de duyurulmuştur.⁸⁶³

1909 yılı içerisinde gerçekleştirilen önemli kitlesel hareketlerden biri de Ekim ayında gerçekleştirilmiştir. O sıralarda, işçiler ve sendikalar için önemli olan anarşist/sosyalist ve ateist Katalan Öğretmen Francisco Ferrer'in, İspanya'da hükümet tarafından tutuklanıp işkence görmesi ve düzmece bir mahkeme ile haksız yere 13 Ekim

⁸⁵⁹ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 102-105.

⁸⁶⁰ Emre Polat, a.g.e.,ss. 123-124.

⁸⁶¹ İmzasız, "Küçük Havadis", *Zaman*, Numara 263 (18 Temmuz 1325/31 Temmuz 1909), Selanik, s. 3.

⁸⁶² İmzasız, "Teşekkür", *Zaman*, Numara 281 (5 Ağustos 1325/18 Ağustos 1909), Selanik, s. 3.

⁸⁶³ İ. Arda Odabaşı, a.g.e.,ss. 105-114.

günü idam edilmesi sonucunda bütün dünyada olduğu gibi Selanik'te de bir protesto mitingi düzenlenmiştir. Masonlarla işbirliği içinde Beyaz Kale önünde gerçekleştirilen bu mitingde siyah bayraklar taşınmış ve İspanyol konsolosluğuna kadar yürünmüştür. Mitingde Federasyon'dan Masonlarla işbirliğine karşı çıkan Benaroya yerine Albert Dassa konuşma yapmıştır. Mason işbirliğinden memnun olmayan Bulgar gurup bir süre sonra Federasyon'dan ayrılacaktır. *Zaman* gazetesinin 25 Ekim 1909 tarihli haberine⁸⁶⁴ göre mitingde, Celal Derviş (Avukat ve *Zaman* gazetesi yazarı), Jak Karasu Fransızca, Tomov (*Narodna Volya* gazetesi başyazarı) Bulgarca, Albert Dassa Yahudice konuşma yapmıştır. Yine *Zaman* gazetesinin aynı haberine göre mitinge katılım 4.000 civarındadır. Gazete ayrıca Celal Derviş Bey'in "Kahrolsun İstibdat!" haykırışıyla biten konuşmasını da vermiştir. Ayrıca SSİF, Ferrer'in ölümünden kısa bir süre sonra faaliyete geçirdiği kütüphane ve kitapevine Ferrer'in ismini verecektir. SSİF'in Ferrer için düzenlediği protesto mitinginde ismi geçmeyen Rasim Haşmet Bey'in *Bahçe* dergisinde yayımladığı bir makalede⁸⁶⁵ Ferrer konusundaki hassasiyetini dile getirmesi, onun da bu faaliyetler içinde doğrudan olmasa da dolaylı katkısını göstermektedir.⁸⁶⁶

Federasyon'un kitlesel eylemlerinden başka sürekli gerçekleştirdiği daha küçük çaplı ama daha etkili faaliyetleri de mevcuttu: sosyalizm ve sendikacılık üzerine dersler vermek veya broşür bastırmak; halka açık konferanslar düzenlemek; sosyalizme, sosyolojiye ve müspet bilimlere üzerine kitaplar bastırmak için aydınlar heyeti kurmak vb. faaliyetler.⁸⁶⁷

Federasyon 1909 güzüne kadar en parlak dönemini yaşamıştır. Bu döneme kadar irili ufaklı birçok sendika⁸⁶⁸ Federasyon bünyesine katılırken bu tarihten sonra ayrılıklar ve kopmalar yaşanmaya başlamıştır. Federasyon bünyesinde bulunan iki Bulgar sosyalist guruptan Glavinov liderliğindeki "Dar Sosyalist Grubu" Federasyon'dan ayrılma kararı almıştır. Bu Bulgar grubun Federasyon'dan kopması görüş ayrılığından kaynaklanmasının yanı sıra Bulgar grup, İspanyol Ferrer için Selanik'te yapılan protesto mitinginde Federasyon'un burjuva olarak gördüğü Masonlarla yan yana olmalarını bir türlü kabul

⁸⁶⁴ İmzasız, "Ferrer'in İdamı Aleyhinde Miting", *Zaman*, Numara 346 (12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909), Selanik, s. 2.

⁸⁶⁵ Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, Numara 6 (14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909), ss. 81-85.

⁸⁶⁶ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 114-117.

⁸⁶⁷ Emre Polat, a.g.e., ss. 130-131.

⁸⁶⁸ SSİF bünyesinde, kurulduktan bir yıl sonra yani 1910 yılında 14 işçi sendikası vardır ve bu sendikalara üye 5 bin işçi mevcuttur. Bu sendikalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emre Polat, a.g.e., ss. 127-130.

edememiştir. Bulgar grubun Federasyon'dan ayrılmasıyla birlikte Federasyon, içerisinde az sayıda Türk ve Yunan sempatzana ve Vlahov'un Ulusal Federatif Partisi'nden gelen bir miktar Slav mensubuna rağmen Musevileşmiştir. Dört dilde gazete çıkarma gayretleri son bulmuş, bütün gazete ve broşürler Judeo İspanyolca yayımlanmaya başlamıştır. Bunun yanında gurubun bütün başkan yardımcıları da Yahudi'dir.⁸⁶⁹

1909 yılında sosyalist Bulgar gurubunun önderi Glavinov, Federasyon'a eleştirilerde bulunmuştur. Glavinov, Jön Türklerin Selanik'teki Yahudi örgütleri içinde etkili olduklarını ve bunu da A. Beneroya Adındaki güvenilir bir adamları ve Jön Türklerin lütuf ve yardımlarıyla milletvekili olan D. Vlahof adındaki bir zat aracılığıyla yaptıklarını söylemiştir. Bu eleştiriye daha ileri götüren Glavinov, Federasyon'un sosyalizmle hiçbir ilgisinin olmadığını ileri sürmüş ve yukarıda adı geçen şahıslar nedeniyle ortada bir Sosyalist Federasyon'un olmadığını sadece Jön Türk hükümeti partisinin bir şubesinin var olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁰

1910 yılı 1 Mayıs'ı SSİF için oldukça sönük geçmiştir. 1911 1 Mayıs'ı ise önceki yıla göre çok parlak geçmiştir.⁸⁷¹ 1911 yılının 1 Mayıs gösterilerinin Türk konuşmacısı bütün işçisi İhsan'dır. Ayrıca 1910 Ekimi'nde Federasyon'un II. Enternasyonal Başkanlık Kurulu nezdinde temsilci olarak atadığı ve Paris'te yaşayan Saul Nahum, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Paris şubesi olarak faaliyet gösteren Dr. Refik Nevzat ile Temmuz 1911'de bağlantı kurmuş ve Selanik'ten de aldığı olumlu bilgilerle bu bağlantıyı devam ettirmiştir. Dolayısıyla Federasyon'un dolaylı da olsa Osmanlı Sosyalist Fırkası'yla ilişki de olduğu söylenebilir.⁸⁷²

İTC'nin sosyalist işçi hareketlerine karşı bakışını Emre Polat iki döneme ayırarak anlatmıştır: Birinci dönem olan Temmuz 1908'le Nisan 1909 arasında İTC'nin "sendikaları teşvik dönemi", ikinci dönem ise 1909 karşı devrimden (31 Mart) sonraki dönemi ihtiva eden "sendikaları kapatma dönemi" olarak adlandırmıştır. İTC, birinci dönemde işçi sendikalarına karşı genel itibarıyla hoşgörülü bakmış ve sendikalizmi teşvik etmiştir. İkinci

⁸⁶⁹ Paul Dumont, a.g.e., s. 212.

⁸⁷⁰ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 138.

⁸⁷¹ Emre Polat, a.g.e.,ss. 138-142.

⁸⁷² İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 118-119.

dönemde ise İTC'nin işçi sendikalarına ve grevlerine sert tedbirler aldığı dönem olmuştur.⁸⁷³

1908 Devrimi'nden sonra yönetimi elinde bulunduran İTC ile SSİF arasındaki yaklaşık üç buçuk yıllık ilişki süresi genel itibarıyla iyidir. Federasyon'un II. Enternasyonal'e gönderdiği belgelerde, İTC'den ilk şikâyetin Ağustos 1910 tarihinde olduğu görülmektedir. Yine belgelerden hareketle bu tarihten sonra SSİF'in İTC'den çeşitli vesilelerle şikâyet ettiği ancak bu şikâyetlerin hiçbir zaman İTC-SSİF ilişkisini sonlandıracak yapıda olmadığı bir gerçektir. SSİF'in şikâyetleri genellikle İTC'nin mutlakîyetçi ve milliyetçi siyaset izlemesi noktasında toplandığı anlaşılmaktadır. Bu noktada SSİF'in haksız olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü başlangıçta Osmanlıcı bir yaklaşım sergileyen Jön Türkler, 1910 itibarıyla milliyetçi bir çizgiye kaymışlardır. Ancak bütün bunlara rağmen aslında İTC-SSİF ilişkisini 1912'ye kadar kimse bozamamıştır. Genel seçimlerin yapılacağı 1912 (Selanik'in elden çıkması) yılına gelindiğinde SSİF artık Rum-Bulgar milliyetçileri, Hınçaklar ve İştirakçi Hilmi'nin partisiyle birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başı çektiği safa katılmıştır. İşte bundan sonradır ki İTC ile SSİF kesin olarak cepheleşmişlerdir.⁸⁷⁴ Problemleri 1912 seçimleri sırasında İTC'nin karşısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanında yer alan SSİF üzerinde İTC'nin baskısı giderek artmıştır. Çünkü Selanik'te Yahudi nüfusu fazladır ve bu nüfus üzerinde SSİF'in etkisi bilinmektedir.⁸⁷⁵

İTC ile SSİF'in üç buçuk yıllık sürede, birbirlerini desteklediklerini gösteren örnekler de mevcuttur. Bir kısmını yukarıda saydığımız Selanik basınına ait İttihatçı süreli yayınlar ve bu yayınlarda kalem oynatan yazarların SSİF'i destekleyen yazılar yayımladıkları görülmektedir. Mesela İttihatçı *Zaman* gazetesi ve onun İttihatçı yazarları Celal Derviş, Kazım Nami (Duru), Hasan Tahsin (Silahçı Tahsin), Enis Avni (Aka Gündüz), İbrahim Necmi (Dilmen), Selanikli Tevfik ve Rasim Haşmet Bey bu doğrultuda yazı kaleme almışlardır. Ayrıca gazete Federasyon'un bütün faaliyetlerini duyurmuş ve bir nevi bedava reklamını yapmıştır. *Zaman* gazetesinin bu desteğine, yukarıda çeşitli vesilelerle adını saydığımız *Bahçe* dergisini de ekleyebiliriz. Bunun yanın bütün işçilerinin “deniz kuvvetlerine yardım” kampanyası düzenlemesi ve bu kampanyaya en büyük desteğin yine İttihatçı bir yayın olan *Silah*'tan gelmesi de iyi bir örnektir. *Silah*, ücretini iki

⁸⁷³ Emre Polat, a.g.e., ss. 157-166.

⁸⁷⁴ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 143-145; Emre Polat, a.g.e., ss. 143-146.

⁸⁷⁵ Emre Polat, a.g.e., ss. 150-155.

katına çıkarmış ve bu yarı kısmını bu kampanyaya bağışlamıştır. Yine 1909'un Eylül ayında SSİF'in yayınlarından *Amele Gazetesi*'nde hükümetin SSİF'e her türlü desteği verdiği ve bu desteğine bir de iyi niyet eklediği yazılmaktadır. Ayrıca İttihatçı Enis Avni'nin (Aka Gündüz) çıkardığı *Hak* gazetesinde Federasyon'un Ferrer için gerçekleştirdiği miting övülmekte ve Ferrer adına bir okul açılması teklifi ileri sürülmektedir.⁸⁷⁶

Yukarıdaki bilgiler ışığında İTC ile SSİF arasında dalgalı olmakla birlikte genel itibariyle iyi bir ilişki olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu da her iki gurubun ayakta kalabilmek için birbirine ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Öncelikle SSİF'in neredeyse bütün üyeleri Yahudilerden oluşmaktadır ve Yahudiler Balkanlardaki güç savaşları esnasında Osmanlı'dan yani İTC'den yanadırlar. Bu nedenle İttihat Terakki hükümetinde hoşlarına gitmeyen bir uygulama olduğunda yapıcı eleştirilerle onu gidermeye çalışmışlardır. Aynı şekilde İTC de kendisine destek olan Yahudilerin farkındadır. Bu nedenle o da politikalarında bu noktayı hep göz önünde bulundurmuştur. Bundan başka İTC'nin hürriyetçi/özgürlükçü tutumu ve başlarda Osmanlı sınırlarında yaşayan bütün milletleri kucaklama çabası ile SSİF'in halkların kardeşliği ve işçilerin haklarını/özgürlüğünü savunan tutumu uyuşmaktadır. Bu nedenle de İTC ile SSİF arasında zaman zaman anlaşmazlıklar olsa da bu anlaşmazlığın kısa zamanda giderildiği görülebilir.

Sonuç olarak SSİF bünyesinde gerçekleştirilen kitlesel eylemler ve sosyalizmin özünde var olan devrimci ruh, Selanik'te neşet eden ve Türk devrimi diyebileceğimiz öncelikle II. Meşrutiyet ardından Yeni Lisan/Yeni Hayat ve 31 Mart Hadisesi'ne karşı Hareket Ordusu gibi bir dizi eyleme ilham olmuştur denilebilir.

2.4.5.2. Tüccar-ı Kâtip ve Müstahdemîni Sendikası

Arda Odabaşı, bu sendikanın 1910 yılında Selanik İşçi Federasyonu'na bağlı sendikalardan biri ve adının da Ticarethane Memurları veya Ticarethane Memur ve Görevlileri olabileceğini belirtiyor.⁸⁷⁷ Odabaşı'nın aktardığı bu sendika 1910 yılından çok önce kurulan ve *Yeni Asır* gazetesinde kuruluşu haber verilen ticarethane ve sanayi kuruluşları çalışanlarının kurduğu sendika olmalıdır.

⁸⁷⁶ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 135-138.

⁸⁷⁷ İ. Arda Odabaşı, a.g.e.,ss. 31.

Yeni Asır gazetesinin 6 Ağustos 1908 tarihli nüshasında yayımlanan bir habere göre Selanik şehrinin “müessesât-ı ticâriye ve sanayisi müstahdemîni”, meşru haklarını savunmak için bir sendika teşkil etmek için Memleket Bahçesi’nde bir araya gelmiştir. Toplantıda, Avrupa’da kendileri gibi çalışan sınıfının durumunu ve bunların haklarını içeren konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmalardan sonra talimatname hazırlanması için bir komisyon ve sendika işleri için bir ihtiyat sandığı kurulmuştur.⁸⁷⁸ Bundan sonra 20 Ağustos 1908 tarihli gazetede çıkan habere göre cumartesi günü akşamı yani haberin çıktığı günden iki gün sonra Olimpos Otelinin salonunda bir toplantı daha yapılacaktır ve burada sendikanın talimatları belirlenecektir. Bu nedenle sendikaya kaydolmayanlar Cuma akşamına kadar kaydolmalıdırlar. Ayrıca üyelerin cemiyete iletmek istedikleri fikirleri varsa Olimpos Otele cemiyet adına bırakılan sandığa imzalarını atarak iletebilirler.⁸⁷⁹ 25 ağustos 1908 tarihli habere göre ise bu defa sendika Beşçınar Bahçesi’nde toplanmıştır. Bu defa sendikaya bine yakın üye katılmıştır.⁸⁸⁰

Eylül 1908 tarihinde Beyaz Kale İttihat Bahçesi’nde ticarethane çalışanları için Doktor Rıza Tefvik ve Cavit Bey tarafından bir konferans verilecektir. Konferansta bütün memurlar ve işçiler için haftada bir defa istirahat verilmesinin gerekliliği de konuşulacaktır.⁸⁸¹

Bahçe dergisi yöneticilerinden olan Ali Ulvi (Elöve) Bey, bu sendikaya Ekim 1908’de üyedir. Yine aynı tarihlerde Kazım Nami (Duru) Bey’in “Nasıl Oldu?” başlıklı piyesi, bu sendika yararına sahnelenmiştir. Ali Ulvi Bey bu piyesin sahnelenmesinden önce bir konuşma yapmış ve konuşmasında sendikanın, grevleri destekleyen değil bitirmeye uğraşan bir anlayışta olduğunu vurgulamıştır. Konuşmanın sonunda da hem Kazım Nami’ye hem İTC’ye katkılarından dolayı teşekkür etmiştir.⁸⁸² *Zaman* gazetesinde yayımlanan bir habere göre 3. Orduya ait kışlanın resmi açılışına bu sendika da davet edilmiştir. Bu nedenle de sendika azaları, açılış öncesinde toplanılacak olan 10 Temmuz Meydanı’na davet edilmiştir.⁸⁸³

⁸⁷⁸ İmzasız, “Müessesât-ı Müstahdemîn”, *Yeni Asır*, Numara 1324 (6 Ağustos 1324/19 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁸⁷⁹ İmzasız, “Müessesât-ı Müstahdemîn”, *Yeni Asır*, Numara 1325 (7 Ağustos 1324/20 Ağustos 1908), Selanik, s. 3.

⁸⁸⁰ İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1329 (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁸⁸¹ İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1343 (27 Ağustos 1324/9 Eylül 1908), Selanik, s. 2.

⁸⁸² İmzasız, “Nasıl Oldu?”, *Bahçe*, Numara 10 (23 Eylül 1324/6 Ekim 1908), Selanik, s. 5.

⁸⁸³ İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 41 (16 Aralık 1908), Selanik, s. 3.

Bu sendika bünyesinde Tercümân-ı Müstahdemîn adıyla bir gazete yayımlanmıştır. İlk nüshası 14 Ağustos 1326/27 Ağustos 1910 yılında yayımlanmıştır.⁸⁸⁴

Yukarıda anlatılanlardan anladığımız kadarıyla İTC, özgürlükçü/hürriyetçi düşüncelerle sendikalaşmayı/sendikaları desteklemekte ve işçilerin haklarını savunmaktadır. Bunun yanında bir taraftan da işçilerin kitlesel eylem yapmasından ve işlerin sekteye uğramasından korkmaktadır. Bu nedenle İTC'nin, sosyalist düşünceyle kurulan sendikaların düşüncelerine saygı göstermekle birlikte sendikaların eylemlerini kontrol altında tutmak için işlerine girme ve fark ettirmeden onları yönetme gayreti içinde olduğu düşünülebilir.

2.4.5.3. Gazeteciler Sendikası

Yeni Asır gazetesinin haberine göre Selanik gazeteleri muharrirleri tarafından bir sendika kurulmuştur. Gazetede geçen haber şu şekildedir:

Şehrimizdeki gazeteler muharrirleri de mesleğin şeref ve haysiyetini muhafaza etmek, Selanik'teki bütün matbuat için daimi bir telgraf ajansı teşkil eylemek, müteceddiden memleketin menâfiine çalışmak üzere bilittifâk bir sendika teşkil eylemişlerdir.

Çarşamba günü birinci içtimâi akd eyledikleri gibi bu Çarşamba da (...) imza eylemek üzere daire-i belediyede ikinci içtimalarını akd edeceklerdir.⁸⁸⁵

Buradan anlaşıldığı üzere Meşrutiyet'in ilanından sonra Selanik'te esen sosyalist rüzgârının etkisi gazetecileri de sarmıştır. Gazeteciler, kendilerine karşı gelebilecek tehditlere karşı örgütlenmiştir. Bunun yanında o dönem gazetelerin ve gazetecilerin en büyük sorunlarından olan haberleşme işine de ortak "telgraf ajansı" fikriyle çözüm bulmaya çalışmışlardır. Buradan anlaşıldığı üzere sendika hem tehditlere karşı hem de sorunların çözümüne karşı güç birliği yapmıştır

2.4.6. Selanik'te Masonluk ve Mason Locaları

Osmanlı Devleti'nde Masonluk faaliyetlerinin başlangıcı hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte Mason localarının, genel hatlarıyla XVIII. yüzyılın başlarında

⁸⁸⁴ Bu gazetenin ayrıntıları için Süreli Yayınlar bölümüne bakınız.

⁸⁸⁵ İmzasız, "Şühûnât", *Yeni Asır*, Numara 1306 (19 Temmuz 1324/1 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

kurulmaya başlandığı, 1850-1875 yılları arasında gelişme kaydettiği ve bundan sonraki süreçte faaliyetlerini artırdığı bilinmektedir. Yine bilindiği kadarıyla II. Abdülhamit saltanatından önce Osmanlı'da otuz kırk kadar Mason locası sayılabilmektedir.⁸⁸⁶ Bu locaların birçoğu İstanbul'da olmakla birlikte başkent dışındaki şehirlerde de locaların varlığı bilinmektedir. Bu şehirlerin başında da Batı'dan gelen her türlü etkiye açık olan, modernleşme konusunda İstanbul'la yarışan ve İstibdat'ın baskısı noktasında İstanbul'dan daha rahat bir ortama sahip olan Selanik gelmektedir. Selanik'te fran Masonluk faaliyetlerinin XVIII. yüzyılın sonlarında başladığı kabul edilmektedir. 1804 yılından önce Amitié adlı bir locanın Selanik'te faaliyette olduğu ileri sürülmektedir.⁸⁸⁷ Bununla birlikte fran Masonluğun Selanik'te özellikle 1900 yılından sonra gelişme kaydettiği ve etkili olduğu da bir gerçektir.

Necmettin Alkan'ın İtalyan Masonluğunun Büyük Üstadı E. Nathan'ın yardımcısı E. Ferrari'ye dayanarak aktardığına göre Makedonya'da ve Türkiye'de Mason localarını yirmi yıllık uykularından uyandırabilmek için Ferrari; 1900 yılında İstanbul, İzmir ve Selanik'e gönderilmiştir. Ferrari'nin belirttiğine göre Selanik'te İTC'nin ilk "ajitasyon gurubu" bu dönemde kurulmuştur.⁸⁸⁸ Buradan anladığımız kadarıyla Selanik'te Ferrari'nin Masonluğu canlandırmak için gönderildiği tarih ile Selanik'te bilinen ilk loca olan Makedonya Rizorta'nın kuruluş tarihi veya etkin olmaya başladığı tarih hemen hemen aynıdır. Ayrıca Masonluğun Makedonya'nın canlanması ile İTC'nin öncülü olan Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin kuruluş tarihi (1906) de yakındır. O zaman Ferrari'nin ilk "ajitasyon gurubu" iddiası da akla yakın gelmektedir.

Osmanlı sınırlarının herhangi bir yerine göre oldukça serbest bir ortama sahip olan Selanik'te; sessiz sedasız büyümeyi başaran, 1908 Devrimi'nin ardından Meşrutiyet'i ilan ettirip II. Abdülhamit'in 33 yıllık saltanatına son veren İttihat Terakki Cemiyeti, bu başarısını biraz da Mason localarına borçludur. İTC'nin Mason localarıyla sıkı ilişkisini ispatlayan somut veriler vardır. Başta localara kayıtlı isimlerin hatıralarında olmak üzere döneme tanıklık yapmış kişilerin ve çeşitli yayınların bilgilerine dayanan birçok isim,

⁸⁸⁶ Paul Dummont, *Grand Orient de France Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu XIX. Yüzyıl Ortası ile Birinci Dünya Savaşı'na Yakın Dönemde İstanbul'da Fransız Obedyansı'na Bağlı Mason Locaları*, (Çev. : Rifat İnel), Yenilik Basımevi, İstanbul 1985, s. 3.

⁸⁸⁷ Jean Bossu, "Les débuts de la fran-maçonnerie en Turquie (Türkiye'de fran Masonluğunun başlangıcı)", *Journal*'den akt. Paul Dummont, a.g.e., s. 71.

⁸⁸⁸ Necmettin Alkan, a.g.e., s. 127.

İTC'nin Mason localarıyla olan sıkı ilişkisini doğrulamaktadır.⁸⁸⁹ Peki, bu sıkı ilişki neden kaynaklanmaktadır. Öncelikle yönetim karşıtı bir harekete girişen İTC kadrolarının gizlenmeye ihtiyacı vardır. Bunun için de tamamı yabancı obediyanlarına bağlı Mason locaları biçilmiş kaftan gibidir. Çünkü Osmanlı yönetiminin, yurtdışı kaynaklı bu kuruluşlara, kapitülasyonlar nedeniyle müdahale etme şansı yoktur. Dolayısıyla Mason localarına dâhil olan İTC mensupları bir bakıma koruma altına girmiş ve kazandıkları bu imtiyazla da faaliyetlerini rahatlıkla yürütebilmişlerdir. İkinci olarak Mason locaları, üyeleri arasında din, mezhep, ırk ayrımı gözetmeksizin “Mason kardeşliği”ni savunması; farklı dinî ve etnik çeşitliliğe sahip Osmanlı toplumunu ve özelde bu farklılığı yoğun bir şekilde yaşayan Selanik halklarını, aynı siyasî amaç etrafında birleştirebilme adına iyi bir seçenek olmuştur. Bu iki nedenden ötürü İTC mensupları 1908 Devrimi'nden önce de sonra da Mason localarıyla ilişkilerini devam ettirmiştir. Sadece şunu ekleyebiliriz ki Devrim'den sonra İTC, devlet yönetimine yabancı müdahalesini azaltabilmek adına kendi locasını (Le Grand Orient Ottoman) kurmuştur.

Leon Sciaky'nin⁸⁹⁰ anılarından babasına ait izlenimlerini aktardığı bölüm, Mason locaları ile İTC'nin ilişkilerini anlatması bakımından önemli bilgiler içermektedir:

Kendimi bildim bileli, babamın yatma vakti saat gibi dakika şaşmazdı. (...) derken iki yıl kadar önce ansızın, haftada birkaç kez akşam yemeğinden sonra izin isteyip gizemli buluşmalara giderek, ben yattıktan çok sonra eve dönme alışkanlığını edinmişti.

Bir gün tesadüfen, dikkatsizlikle şifonyerin üzerinde unuttuğu kitabı bulunca, bu köklü değişikliğin sebebini anladım. Babam Hür Mason olmuştu. Masonluk Osmanlı'da kesinlikle yasak olduğundan, yakın aile dışında kimse bunu bilmiyordu tabii; üstelik Kardeşlik'in üyesi olmakla suçlanmak, özellikle de payitahtta, kelimenin tam anlamıyla bir felaketti. Ancak bu yasağa rağmen, insanın imparatorluğun başka hiçbir yerinde eşine rastlanmayan bir serbestlikle hareket edebileceği Selanik'te, dört loca -

⁸⁸⁹ Kazım Nami, Ali Canip Yöntem, Süleyman Kani, Ebuzziya Tevfik gibi döneme tanıklık yapan birçok ismin verdiği bilgiler için bkz. Necmettin Alkan, a.g.e., ss. 122-131.

⁸⁹⁰ Leon Sciaky'nin babası Salomon Sciaky'dir. Selanik'te yaşayan bu Yahudi ailesi 1915 yılında Amerika'ya yerleşmiştir. Leon Sciaky, Selanik'ten ayrıldığında 23 yaşındadır. Bkz. Leon Sciaky, *Elveda Selanik (Bir masal dünyasından geriye kalan anılar)*, (Çev. : Ünsal Eriş-Osman Çetin Deniztekin), Varlık Yayınları, İstanbul 2006, s. 6 ve 7.

Fransız, İspanyol, İtalyan ve Büyük Şark locaları- olağanüstü bir gizlilik içinde faaliyetlerini sürdürüyordu.

İlk kez, nüfuzlu ve ileri görüşlü Türkler, Rumlar, Bulgarlar ve Yahudiler, derneğin gizli kapaklı havası, üyelerinin de aynı tehlike altında oluşu yüzünden daha da güçlenen kardeşlik bağlarıyla birbirine kenetlenmişti. Kendilerine ait sabit bir yeri olmayan, ıssız evlerde, gözden ırak noktalarda buluşan bu localar, yıllardır toplumun liberal unsurlarını bünyelerine katıyor, şehirde bulabilecekleri her türlü ilerici düşüncüyü bir araya getiriyorlardı.

Birkaç yıl sonra ortaya çıkan, Masonların Bektaşî dervişleriyle bir tür anlaşmaya vardıkları yönündeki inanç, bu tarikatın felsefesi göz önüne alındığında, hiç de ihtimal dışı değildi. Dergâhı şehrin kuzeybatı kapısının hemen dışında bulunan Şeyh'e yaptığı birkaç ziyarette babama eşlik ettiğimi anımsıyorum.

Genellikle bekâr olan bu dervişler, hayır işine adanmış bir yaşam tarzını seçmişlerdi. Söylendiğine göre, hangi dinden, hangi milletten olursa olsun, her isteyen bu tekkelerde misafir ediliyor, diledikleri süre boyunca da kendilerine yeme içme, barınma ve ihtiyaç duydukları diğer hizmetler sunuluyordu.

Sünnî Müslüman din adamları ile Bektaşîler arasında derin bir güvensizlik ve marazi bir düşmanlık vardı; dışarıdan bakıldığında hiç de din sapkını gibi görünmeyen dervişlerin öğretileri, İslam'ın müminler için uygun addettiğinden daha mistik ve cüretli bir biçimde, yorumlara daha açıktı. Ancak gizliden gizliye Muhammed'in otoritesini inkâr ediyorlardı. Hatta bazı Müslümanlar onların büsbütün dinsiz olduğunu düşünüyorlardı.

Onları, vahdet-i vücuda ulaşmadan önce insan ruhunun birleşip özdeşleşmesi gereken evrensel bir öze dayalı, panteist bir felsefeydi. Bu nedenle, her türden kuralcılığa karşı tahammülsüz, ruhları birbirinden, dolayısıyla da Tanrı'dan ayıran tüm insan icadı engellerden nefret eden bir felsefeydi bu. Kötülük, dünyanın bütün şerri şu dört cümlede gizliydi:

‘Ben yiyorum; sen açsın. Ben iyiyim; sen kötüsün.’

Mason locaları bunu resmen kabul etmeseler de, nihai amaçları zorba Hamidiye Rejimi’ni alaşağı edip meşrutiyeti getirmek olan bir grup Müslüman ve Yahudi üye, ihtiyatlı ama kararlı bir biçimde devrimci bir hareketin temellerini atıyordu.

Selanik’te sadece bir yıl önce kurulan, bu loca üyelerinin de mensubu olduğu devrimci cemiyetin [İTC] karargâhı, Mason teşkilatını faaliyetleri için hazır ve ideal bir araç olarak görüyordu. ‘Hücre’ye dayalı bir üyelik sistemi geliştirmişlerdi; buna göre komitedeki her üye yalnızca üç ya da dört kişiyi tanıyor, içlerinden biri de bir başka hücreyle bağlantı sağlıyordu. Çalışmalar öyle büyük bir gizlilik içinde yürütülüyordu ki, Saray’ın her yere uzanan dikkatli jurnalcileri bile farkına varamamıştı.

Bu cemiyet, özellikle şehirdeki kolluk kuvvetleri ve resmi görevliler arasında öylesine gelişip yayılmıştı ki, artık kendi karşı-jurnal ekipleri bile vardı. Üyeleri devlet dairelerinde, nazırlıklarda, hariciye ve sefaretlerde önemli mevkiiler elde etmiş, hatta sarayın içine kadar girmişlerdi. Böylelikle, yerleştikleri yüksek kademelerden gizli mesajların önünü kesebiliyor, Sultan’ın planlarını ve emirlerini öğrenebiliyor, tehdit oluşturan her adım hakkında cemiyeti önceden uyarabiliyorlardı.⁸⁹¹

Bu anılardan Mason localarının çalışma şekillerini anlamakla birlikte Mason localarının sadece İTC ile ilişki içerisinde olmadığı, Bektaşîlerle de ilişkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu ilişkiler daha da karmaşıktır. O dönem, Selanik’te, Osmanlı Devleti’nin kurtuluşu için kafa yoran herkes ve özellikle İTC kadroları sadece Mason localarına devam etmemiştir. Memleketin kurtuluşu ve ilerlemesi adına faydalı görülen her faaliyetin içerisinde bu önde gelen isimler vardır ve dolayısıyla da bunların toplanma yerleri gizli örgüt evleri, kafeler, kulüpler, tarikatlar vb. oluyordu. Bu nedenle Selanik’te neredeyse her grup birbiriyle ilişki içerisindeydi veya başka türlü söyleyecek olursak, hayata farklı bakan bu ayrı guruplar tek bir siyasî amaç etrafında bir araya gelebilmişlerdir. Bu da cemiyetler arasındaki geçişleri kolaylaştırmıştır. Bir İTC mensubu, Mason olmasının

⁸⁹¹ Leon Sciaky, a.g.e., ss.176-179.

yanında Bektaşî, Mevlevî veya Melamî tekkesine gitmiş veya oraya mensup kişilerle sıkı ilişki içerisinde olabilmiştir. Hatta bu sosyalistler için bile söylenebilir. Selanik'in en büyük sosyalist derneği SSİF, bir işçi eyleminde, içerisindeki bir gurubun itirazına rağmen genellikle burjuva kesimini barındıran Mason localarıyla birlikte hareket etmiştir.

O dönem, Selanik'te, Mason locaları, kendi dinlerinden uzaklaşarak İslamiyet'i seçen ve Yahudiler tarafından da reddedilen Sabetaycılar için de biçilmiş kaftandır. Özellikle XX. yüzyılın başlarında Avdetîler kendi dinlerinden uzaklaşmış ve girişimlerine rağmen Yahudiler tarafından da kabul edilmemişlerdir. Bu durum neredeyse ateist bir hayat yaşayan bu grubu/grupları, Mason localarının kollarına bırakmıştır. Mason locaları, Avdetîler için sosyalleşecekleri ve dinî boşluklarını giderecekleri bir kurum olmasının yanında Osmanlı'nın çöküşüne çözüm aradıkları bir mekân işlevi de görmüştür.⁸⁹² Birçok önde gelen Avdetî, far Mason olmasının yanında mutasavvıftır ve bu da İTC'ye girmelerini kolaylaştırmıştır.⁸⁹³

Selanik'te kurulan ilk loca, İtalyan konsolosluğunun resmî olmayan koruması altında İtalya Grand Orient'ına (İtalyan Büyük Doğu) bağlı Macedonia Risorta locasıdır. 1899 yılında kurulduğu sanılan loca, Selanik'in bilinen ilk locası olmakla birlikte aynı zamanda o yıllarda tek locadır. Süregelen birkaç yıl içerisinde ise loca sayısı beşe çıkmıştır: 1904 Eylülü'nde Fransa Grand Orient'ına bağlı Veritas, 1906'da İtalya Grand Orient'ına bağlı Labor et Lux, 1907'de Yunan Grand Orient'ına bağlı Phillippos ve İspanya Grand Orient'ına bağlı Persevincia, son olarak da Jön Türk Devrimi'nin hemen öncesinde kurulan Romanya Milli Büyük Locası'na bağlı Steaoa Salonicului faaliyete başlamıştır. 1908 Devrimi sonrasında Selanik'te Mason localarında ciddi bir artış olmuş ve ona yakın loca kurulmuştur. Bu locaların çoğu kısa zamanda kapanırken uzun soluklu olanları ve Türkler tarafından kurulanları da olmuştur. Bunlar: 1908 Kasımı'nda kurulan Fransız Büyük Locası'na bağlı faaliyet gösteren L'Avenir de L'Orient locası, 1909 yılında Şura-yı Âli ve Maşrık-ı Azam locaları ve bir de Yunanlıların Selanik'i teslim aldığı tarih olan 1912'ye yakın zamanlarda kurulan Mithat Paşa adlı Türk locasıdır.⁸⁹⁴

⁸⁹² Ilgaz Zorlu, a.g.e., ss. 58-59.

⁸⁹³ Marc David Baer, a.g.e., s. 123.

⁸⁹⁴ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 47; Paul Dummont, a.g.e., ss. 81-82

2.4.6.1. Macedonia Risorta (Yeniden Dirilen Makedonya)

Selanik'te bilinen ilk loca olan Makedonya Risorta'nın 1899 yılında kurulduğu sanılmaktadır. İtalyan Büyük Doğusu'na bağlı bu locanın, ilk olması dışında diğer bir özelliği de Jön Türk Devrimi'ni gerçekleştiren kadroları barındırması ve kadroların faaliyetlerine ev sahipliği yapmasıdır. İTC'nin önemli isimlerinden Talat Paşa, Kazım Paşa, Mithat Şükrü Bleda, Naki Bey, Manyasizade Refik, Kazım Nami bu locaya kayıtlıdır.⁸⁹⁵ Burada adı sayılanların neredeyse hepsi Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin (sonra İTC) kurucularıdır. O zaman yukarıda İtalyan Masonluğunun Büyük Üstadı Nathan'ın yardımcısı Ferrari'nin ileri sürdüğü bilgiler doğrulanmaktadır. Çünkü hem Ferrari'nin Selanik'e geldiği yıl ile Mason localarının Makedonya'da canlanmaya başladığı yıl hemen hemen aynıdır hem de 1906 yılında kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti mensuplarının bu locaya kayıtlı oldukları görülmektedir.⁸⁹⁶

Yine İTC'nin liderlerinden biri olan Emmanuel Carasso, Makedonya Risorta'nın başkanlığını yapmıştır. Görüldüğü gibi İTC'de üst düzey görev almış kadro hep bu locaya kayıtlıdır. Ayrıca İTC'nin örgütlenme noktasında ilk örneği Makedonya Risorta olduğu gibi İTC gizli toplantılarını düzenlemek ve belgelerini, kayıtlarını arşivlemek için bu locayı kullanmıştır.⁸⁹⁷ Grand Orient de France'ın arşivinde bulunan bir belgeye göre Macedonia Risorta'nın üstadı olan Emanuel Carasso, İhtilal'den önceki iki yıl İTC'nin bütün gizli belgelerini locada saklamayı kabul etmiştir. Risorta'nın bu desteklerinin sonucu da elbette İhtilal sonrasında diğer localara göre daha fazla onurlandırılması olacak ve locaya kaydolmak isteyen Osmanlı aydınlarının, diğer localara göre daha fazla akınına uğrayacaktır.⁸⁹⁸

2.4.6.2. Veritas (Hakikat) Locası

Veritas locasının kuruluşuna 1 Haziran 1904 tarihinde karar verilmiş ve Grand Orient de France'a başvuru yapılmıştır. Resmî kuruluş tarihi ise 17 Eylül 1904 tarihidir. Üyelerinin çoğunu Yahudilerin oluşturduğu/oluşturacağı Veritas locasının kurucu üyeleri de Yahudi'dir. Bunlar: 1. Nazır İzak Rabeno de Botton, 2. Nazır Yakob M. Mosseri, Hatip David Jozef Kohen, Kâtip Pol İzak Modyano'dur. Locanın başka bir özelliği de özellikle

⁸⁹⁵ Necmettin Alkan, a.g.e., s. 122.

⁸⁹⁶ Marc David Baer, a.g.e., s. 122.

⁸⁹⁷ Marc David Baer, a.g.e., s. 123.

⁸⁹⁸ Paul Dummont, a.g.e., s. 80.

başlangıçta üyelerinin tamamının İtalyan Makedonya Risorta üyelerinden oluşmasıdır.⁸⁹⁹ Yirmi dört üye ile yola çıkan loca, 1908 Devrimi ertesinde üye sayısını 150'nin üzerine çıkarmıştır. 1906 verilerine göre 70 üye içerisinde en kalabalık meslekî gurup tüccarlardır (Modyano, Saltiel, Saporta, Karaso, Abastado en önemlileridir.). İkinci sırada 8 üye ile bankerler (Abraham Abastado, Samuel Amar, Jozef Şinasi, David Errera, Tevfik Ehat), bunları ise yedi kişi olan komisyoncular ve ticaret mümessilleri (Jakop Mosseri, David Kohen, Haim Nissim, Pol Modyano, Salomon Nehama, Feliks Amar, İzak Madyano) takip etmektedir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla da üyelerin yarısından fazlası Yahudilerin zenginlerinden veya orta seviyedeki zenginlerinden oluşmaktadır. Diğer üyelere ise durum değişken olmakla beraber Jön Türk Devrimi'nin hemen öncesinde locada yaklaşık 10 memur, 1 gazeteci, 2 eczacı, 6 hekim, 3 avukat, 1 hâkim, 2 tercüman, 6 öğretmen ve bir o kadar da devlet memuru bulunmaktadır. Üyelerinin çoğunluğu serbest meslek sahibi kişilerden oluşmasına rağmen locada eğitim alanında ün yapmış isimler de vardır. Bunların en tanınmışları ünlü bir haham ailesine mensup ve Selanik'in en beğenilen okullarından biri olan Fransız-Alman okulunun müdürü Leon Gattegano ve Evrensel Musevi Birliğinin üyeleri olmalarının yanında çok iyi iki pedagog olan Leon Dollman ve Jozef Nehama'dır.⁹⁰⁰

Veritas locası başlarda kapılarını sadece Musevi üyelere açmış ama zaman ilerledikçe locaya Selanik'te yaşayan farklı milletlere mensup kişilerden de kayıt almıştır. Genç Türk İhtilali'nden birkaç ay önce loca mensupları arasında 4 Rum, 2 Ermeni ve 15 kadar Müslüman bulunmaktadır. Locaya mensup Müslümanların 5'i memur, 2'si hâkim, 1'i banker, 1'i gazeteci, 1'i ticarethane çalışanı ve 1'i de gelir sahibi olarak kaydedilmiştir. Dumont, Müslüman biraderler arasındaki gazeteciyi, Selanik'in en uzun soluklu gazetesi *Yeni Asır*'ın kurucusu Fazlı Necip olarak tanıtmaktadır. Veritas locasına mensup Müslümanların sayısı, 1908-1912 yılları arasında artış gösterse de locadaki Musevi üstünlüğü her zaman devam etmiştir.⁹⁰¹

⁸⁹⁹ Makedonya Risorta üyelerinin bu locadan ayrılarak Veritas'a geçmelerinin nedeni hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu ayrılışın nedeni basit bir anlaşmazlıktan kaynaklanabileceği gibi yükselen Fransız dili ve kültürüne olan yakınlıkla da açıklanabilir. XIX. yüzyılın başlarında tüm Selanik'te olduğu gibi Yahudiler arasında da Fransızca konuşanların sayısı oldukça fazladır. İtalyanca ise gittikçe değerini kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Dumont, a.g.e., ss. 77-78. Paul Dumont, a.g.e., ss. 218-236.

⁹⁰⁰ Paul Dumont, a.g.e., ss. 74-77.

⁹⁰¹ A.g.e.,ss. 77-78.

Veritas'ın 1908 yılında var olan 150 üyesinin sadece 15'i Müslüman veya Terakki Mektebi idare heyetine mensup Tevfik Ehat gibi Avdetîdir.

Dumont, Veritas locasının Fransa'daki genel merkezinde saklanan belgelerinde, yardım faaliyetlerinin ayrıntılı bir şekilde verildiğini ancak siyasî ilişkiler ve faaliyetler hakkındaki belgelerin daha az bilgi içerdiğini aktarmaktadır. Bu belgelere göre loca okullara, hastanelere, fakirlere, afetzedelere yardım etmiş ve biraderlerden desteğe ihtiyacı olanlara borç para vermiştir. Ancak bunun dışında özellikle “locanın Jön Türk Devrimi'ndeki rolü ve desteği ne ölçüdedir, Jön Türklerle ilişkileri ne boyuttadır?” gibi sorulara net yanıt verebilecek belge bulmak mümkün değildir.⁹⁰² Bu konuda bilgiler daha çok dönemin tanıkları tarafından verilmektedir. *Yeni Asır*'ın sahibi Fazlı Necip, belediye başkanı Hamdi Bey'in oğlu ve dış işlerde uyuşmazlık bölümü müdür yardımcısı Osman Adil, Duyun-ı Umumiye Müfettişi (ileride son Osmanlı Maliye Bakanı olacak) Faik Nüzhet,⁹⁰³ Selanik-Manastır-Kosova Eyaletleri Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın tercümanı Talat İsmail, Hâkim Mehmet Servet hem Veritas'a hem de İTC'ye kayıtlı üyelerdir.⁹⁰⁴ *Gonca-i Edeb*'te birçok yazısı da yayımlanan Osman Adil, Veritas'ın kurucuları ve yüksek şura üyeleri arasında yer almaktadır.⁹⁰⁵

Veritas'ın İTC ile ilişkisi hakkında ne söylenebilir? Yine Dumont, bu konuda Veritas'ın Fransa'daki genel merkeze gönderdiği evrakları esas alarak bir tahminde bulunmuştur. Fransa'da bulunan bu evraklarda açık bir bilgi olmamakla birlikte Veritas, herhangi bir baskın ve arama durumunda genel merkezin yardımını istemektedir. Dumont, bu yardım başvurularından hareketle haklı olarak Veritas'ın Osmanlı yönetiminden sakladığı bir şeyleri olduğuna kanaat getirmiştir. O dönem, Selanik'te ve Osmanlı'daki durum göz önüne alındığında da doğal olarak Veritas'ın İTC'ye destek verdiği sonucuna ulaşmak çok da zor olmasa gerektir. Bu açıklamalardan sonra Dumont, Veritas'ın İtalyan Macodonia Risorta locasından daha az tehlikeli işlere girdiği yorumunu da eklemiştir.⁹⁰⁶

Tüm Osmanlı'da, yıllarca dinsiz ve istenmeyen guruplar ilan edilen Fran Masonlar, 1908 Devrimi'nden sonra Selanik'te en güzel günlerini yaşamıştır. Artık Fran Mason olmak dinsizlik değil ilerencilik/modernlik olarak algılanmıştır. Dolayısıyla Devrim'den

⁹⁰² A.g.e.,ss. 78-79.

⁹⁰³ Marc David Baer, a.g.e., s. 123.

⁹⁰⁴ Paul Dummont, a.g.e., s. 79.

⁹⁰⁵ Marc David Baer, a.g.e., s. 123.

⁹⁰⁶ Paul Dummont, a.g.e., s. 79.

sonra Selanik'te Mason localarına kaydolmak isteyen insanların sayısı oldukça artmıştır. Bu locaların en gözdesi yukarıda da belirttiğimiz gibi Macedonia Risorta'dur. Ancak Risorta kadar olmasa da Veritas'a da üye olmak için başvurular vardır. Bunlardan en fazla dikkat çeken iki isim Manastır Eski Valisi ve Jön Türk Devrimi zamanında Üçüncü Ordu Kurmay Başkanı olan Ali Rıza Paşa ve Makedonya'yı oluşturan üç vilayetin müfettişi olan Hüseyin Hilmi Paşa'dır.⁹⁰⁷

Veritas locasının en dikkat çekici özelliklerinden biri de İTC yönetiminin karşılaştığı bütün zorluklarda onun yanında yer almasıdır. Örneğin Bulgaristan'ın özerklik ilanı, Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i işgali gibi Makedonya'yı kasıp kavuran bütün meselelerde İTC tarafını açıkça tutmuş ve Selanik'in Yunanlılar tarafından işgalini de Türkler gibi bir felaket olarak kabul etmiştir. Bunda Veritas'ın Musevi bir yapılanma olmasının etkisi büyüktür. Bilindiği üzere Makedonya üzerinde hemen hemen her milletin bir hak iddiası olmasına karşılık Yahudiler, toprak bütünlüğünün korunmasını ve Osmanlı yönetiminin devam etmesini istemişlerdir.⁹⁰⁸

2.4.6.3. L'Avenir de L'Orient (Doğunun İstikbali) Locası

Kuruluş tutanağında tarih 1 Kasım 1906 olarak verilmesine rağmen birçok loca gibi Jön Türk Devrimi'nden sonra gerçekten faaliyete geçmiştir. Kuruluşunda Dr. Amon de Medonça'nın olduğu bilinmekle birlikte ne kurucu ne üye listesinde adı geçmektedir. Bunda kötü namının etkili olduğu düşünülebilir.⁹⁰⁹ Grand Loge de France'a bağlı kurulan locanın kurucu üyelerinin tamamı (çoğu Musevi), Romanya Milli Büyük locasına bağlı kurulan Steaoa Salonicului locası üyeleridir. Bu locanın başkanının da Medonça olduğunu söylemeliyiz. Buradaki en dikkat çekici durum ise Rumen menşeli bir locanın mensuplarının Fransız bir loca kurmalarıdır. Bu durum Romanya localarının yaymaya çalıştığı Rumen isteklerine karşı bir tepki veya yükselen Fransızca ve Fransız kültürü

⁹⁰⁷ Hüseyin Hilmi Paşa 1906 yılında Selanik'e gelmiştir. 1908 yılında Devrim'in kokusunu alınca da o yöne meyil vermiştir ve İTC yönetiminde de önemli görevlerde bulunmuştur: 1908-1909 yılları arasında Dâhiliye Nazırı, 1909-1910 yılları arasında da Sadrazam olmuştur. Bkz. Paul Dummont, a.g.e., s. 80 ve 81.

⁹⁰⁸ Paul Dummont, a.g.e., ss. 84-85.

⁹⁰⁹ Kendisini Prens Marie de Lusignan ve Raca Sourindro Mahum Tragore'un eski hekimi, Baronne de Hirsch polikliniğinin doğum hekimi, uluslar arası mültecilere yardım komisyonu hastaneleri eski başhekimi, Manastır'daki Sırp Krallığı kazası Üsküp ve Yunan kızılhaçı hastanesi başhekimi olarak tanıtan Medonça, Grand Loge de France'a yazılan bir mektupta ise "Haiti'den gelen bir Musevi" olarak tanıtılmaktadır. Hakkında çok az bilgi olan bu şahsın çok iyi bir namının olmadığı da gerçektir. Onu tanıtan kişiler genellikle acımasız, güvenilmez, farklı kılıklara girebilen biri olarak tanıtmaktadır. Buna rağmen 1900 yılların başlarında gelip Selanik'e yerleşen Medonça'nun Selanik'te birkaç yıl içinde on kadar Mason locası kurduğu söylenmektedir. (Paul Dummont, a.g.e., ss. 90-91.)

modası olabileceği gibi her ikisi de olabilir. Sonuç itibarıyla bu kuruluşun da çoğunluğu Musevilerden oluşmaktadır ve Musevilerin Fransızca konuşurlarının fazlalığı ve her düşünceye karşı İTC tarafında yer aldıkları bilinmektedir.⁹¹⁰

L'Avenir de L'Orient locasında dikkat çeken ikinci özellik ise Grand Orient de France yerine Grand Loge de France'a bağlanmalarıdır. Dumont, bu konuyu Grand Loge de France'ın Allahsızlığa daha az kapı aralmasına bağlamanın yanında daha çok Veritas locasının üyeleri ile L'avenir de L'orient üyeleri arasındaki kişisel anlaşmazlıklara vurgu yapmaktadır. Kaldı ki anlaşmazlıklar, hakarete varan karşılıklı suçlamalar daha kuruluş aşamasında başlayıp uzun süre devam etmiştir. Bu iki kuruluş arasındaki sürtüşmeler 1909 yılı sonunda geleneksel dostluk temsilcileri atamaları ile normalleşmeye başlamıştır.⁹¹¹

1908 Kasımı'nda 15'e yakın biraderle yola çıkan loca, Balkan Savaşları öncesinde 75 üyeye yaklaşmıştır. Üyelerin çoğunluğu Yahudi'dir. 1911 yılında 63 üyeden 23'ü Türk/Müslüman ismine sahiptir. Bunun dışında listede Rum, Bulgar veya Ermeni ismine rastlanmamaktadır. Locadaki Türk isimleri meslekleriyle beraber şöyledir: beş doktor (Ali Derviş, Faik Hüsnü, Selim Mehmet, Muharrem Yazıcıoğlu, Rifat bin Salih), dört asker (Jandarma Teğmeni Besim Kâmil, Yaver Mehmet Şevket, Piyade Yüzbaşısı Mehmet Refet, Jandarma Subayı Talat Bey), iki mühendis (Musa Kâzım, Kemalettin Ahmet), iki tüccar (Veli Rifat, Ali Şevket), bir sigortacı (Mehmet Tevfik), bir veznedar (Mehmet Niyazi), bir muhasip (Hasan Ali), iki memur (Merkez Cezaevi Müdürü Sami İbrahim ve Eyalet Maliye Komisyonu Kâtibi Ahmet Tevfik), bir gelir sahibi (Ali Dilaver) ve meslekleri belirtilmeyen üç kişi (Sadettin İsmail, Hüseyin Hüsnü, Abdurrahman Fehmi).⁹¹²

Locanın yukarıda sayılan Türk üyeleriyle beraber Musevileri de göz önüne aldığımızda tüccar ve bankerlerin sayısının Veritas'a göre daha az olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda üyeler üzerinden genel bir değerlendirme yapılacak olursa Veritas locasının aksine L'Avenir de L'Orient locasının orta tabakaya hitap ettiği görülecektir. Orta dereceye hitap eden locanın entelektüellerinin daha az olduğu bilinmektedir. Loca

⁹¹⁰ Paul Dummont, a.g.e., s. 92.

⁹¹¹ Paul Dummont, a.g.e., s. 93.

⁹¹² Paul Dummont, a.g.e., ss. 94-95.

mensuplarının toplanma yeri Steaoa Salonicului locası ile aynı yeredir. Toplanma yeri Ortadoks katedralinden birkaç adım uzaklıkta Ayasofya sokağındaki lokaldır.⁹¹³

2.4.6.4. Türkler Eliyle Kurulan Mason Locaları

1908 Devrimi var olan localara fayda sağladığı gibi yeni locaların açılmasını da sağlamıştır. İTC yönetimi de tamamı yabancı obediyanlara bağlı bu locaların açılması karşısında devletin bunların elinde sömürge durumuna düşmesi tehlikesine karşı kendi obediyanlarını ve bunlara bağlı localarını kurmaya başlamıştır. Bu amaçla 3 Mart 1909'da Şura-yı Âli, 1 Temmuz 1909'da Maşrık-ı Âzam kurulmuştur. Veritas Locasının üyelerinin birçoğu bu iki kuruluşun doğuşunda ve yerleşmesinde önyak olmuştur. Bunun yanında en büyük destek yine İtalyan Grand Orient'ten gelmiştir. Grand Orient tarafından acele bir şekilde 33. dereceye, büyük umumi müfettişliğe yükseltilen David J. Kohen (Locanın eski üstadı), Osman Adil, Sabri Katipzade Şura-yı Âli'nin kurucularıdır. Yine Şura-yı Âli'nin genel sekreteri Kohen ve aynı gruptan iki arkadaşı olan Mişel Nuradunkyan ve A. Salem Maşrık-ı Âzam'ın kuruluşuna da ön ayak olmuşlardır.⁹¹⁴

Başlarda Selanik'te yabancı obediyanlara bağlı localar, Türkler tarafından kurulan bu localara olumlu bakmamıştır. Kuruluşunda üyelerinin desteği olmasına rağmen Veritas locası bile bu locaları bir yıl kadar sonra ancak kabullenebilmiştir.⁹¹⁵

2.4.7. Selanik Yüksek Sosyetesine Ait Kuruluşlar

Selanik'in kozmopolit bir yer olduğunu daha önce söylemiştik. Selanik hem mensubu olan halklar hem Avrupa ile Anadolu arasında geçiş güzergâhı olması hem sahip olduğu ticarî ilişkiler yönüyle her milletten insana ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle de özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Selanik'in bazı bölgelerinde Avrupaî bir yaşamın sürdürüldüğü göze çarpmaktadır. Çok sayıda Yahudi, Rum, Avdetî tacir/işadamı; çok sayıda konsolos, yabancıların açtığı okullara eğitim vermek amacıyla gelen çok sayıda aydın, ticaret veya başka amaçla gelen birçok üst düzey misafir Selanik'te yüksek bir sosyete meydana getirmiştir. Yüksek sosyete, sosyalleşmek ve vakitlerini daha nezih ortamlarda daha modern aktivitelerle geçirmek amacıyla birçok kulüp kurmuştur. Bunun yanında bu yüksek sosyetenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarzda birçok Avrupaî işletme de haliyle Selanik'te mevcuttur.

⁹¹³ Paul Dummont, a.g.e., ss. 95-96.

⁹¹⁴ Paul Dummont, a.g.e., ss. 81-82.

⁹¹⁵ Paul Dummont, a.g.e., s. 83.

Bu işletmelere sıradan halkın devam edebilmesi, yüksek sosyeteye katılması elbette düşünülemez ancak Türklerden/Müslümanlardan özellikle Avdetî cemaatine mensup zengin ailelerin ve bürokrasiden insanların bu mekânlara girip çıktıkları, yüksek sosyetedeki insanlarla ilişki kurdukları bilinen bir gerçektir. Ayrıca bu kulüplerin ve mekânların daimî üyelerinin Mason localarına kayıtlı olduklarını ve bu yolla İTC'yi/1908 Devrimi'ni desteklediklerini hatta bazılarının bizzat İTC'nin faaliyetlerinde aktif görev aldıklarını bilmekteyiz. Bunun dışında İTC mensubu olan zatların da yüksek sosyetenin bu mekânlarında bir araya gelmişler ve Devrim hakkında rahat rahat konuşmuşlardır. Öyleyse diyebiliriz ki bu kulüpler ve otel, kafe gibi işletmeler, Selanik sosyal ve kültürel ortamının kalbinin attığı yerlerdir.

2.4.7.1. Kafeler ve Oteller

Selanik'te yerel ve sıradan halkın devam ettiği, yerleşim yerlerine, pazara ve ibadethanelere yakın kahvehaneler, tüm Osmanlı'da olduğu gibi Selanik'te de vardır. Bunların en meşhuru Çınar (Yunanca Çınari) kahvehanesidir.⁹¹⁶ Bu kahvenin meşhurluğu tipik bir Osmanlı kahvehanesi olmasından ve Selanik halkı arasında meşhur olmasından gelmektedir. Bunun dışında öne çıkan bir özelliği bilinmemektedir.

Şehrin yüksek sosyetesine ve aydınına seslenen Avrupaî tarzdaki kafeler ise Alhanbra, Olimpos, Cristal, Colombo, Royal La Turquie gibi kafelerdir ki bu isimlere aşina olmayan Selanikli bulmak zordur. Bu kafelerin bir kısmı hem otel hem kafe olarak hizmet vermektedir. Selanik'in otelleri de özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Avrupaî tarzda hizmet vermeye başlamıştır. Anatoli, Nea Hellas, Terpsithea, Alhambra, Eptanissos, Olimpos, İmpérial, Turquie, Vardar Kapı civarında özellikle Yıldız Oteli ve Hamidiye'de de Jardin Paradissos Selanik'in öne çıkan işletmeleridir. Bu işletmelerin hemen hemen hepsinde Avrupa, İstanbul ve yerel gazete koleksiyonları bulunmaktadır. Aynı zamanda bu mekânların en önemli özelliklerinden biri de yerel kahvehanelerin tersine kadınların da bu mekânlarda kabul görmesidir. Yine bu mekânların hemen hemen hepsinde canlı müzik, dans gösterileri ve çeşitli eğlenceler tertip edilmektedir. Örneğin İmpérial otelinin sahipleri birinci katı kafeye dönüştürmüşlerdir ve buraya İstanbul'dan özel olarak getirttikleri Türk müzisyenlerden oluşan bir grubu koymuşlardır. Rıhtımın köşesinde ve

⁹¹⁶ Meropi Anastasiadou, Yunanca "Çınari" ismini tercih ederek Osmanlı'dan kalan ve araştırma yaptığı yıllarda halen ayakta olan bu kahveyi etraflıca anlatmıştır. Bkz. Meropi Anastasiadou, a.g.e., s.177.

Olimpos Meydanı'ndaki La Turquie otelinin kafesinde sinema gösterimi yapılmaktadır.⁹¹⁷ Daha fazlasını yapan oteller de vardı. 7 Temmuz 1900 tarihinde, Vardar Caddesi'nde hizmete açılan Grand Hotel, geniş avlusuna kışlık sirk kurmuştur.⁹¹⁸

Yukarıda bahsettiğimiz bu işletmeler sadece eğlence ortamları oluşturmamış yüksek sosyete, bürokrasi ve aydın kesimin buluştuğu, okuduğu, düşüncelerini tartıştığı ve önemli misafirlerini ağırladıkları yerlerdir. Mesela İttihat ve Terakki mensuplarının, özellikle kurulma aşamasında bu mekânlardan Olimpos, Cristal, Elhambra'ya takıldıklarını bilmekteyiz. Zaten bu mekânların hemen hemen hepsi Olimpos Meydanı'nda bulunmaktadır. Bu nedenle de İTC mensuplarının ismi geçmeyen mekânlara da girdikleri kuvvetli bir ihtimaldir. Dolayısıyla bu mekânlara devam eden insanlar, hem düşünce paylaşımında bulunmakta hem de bu mekânların sahip olduğu kitaplardan ve gazete koleksiyonlarından faydalanmaktadırlar.

2.4.7.2. Kulüpler

“Hâlâ cemaat meseleleriyle ilgilenip bir locaya aza olmanın çok faydalı olacağını düşünüyorum.”, Hâlâ bir Mason locasına aza olmak fikrinde ısrarcıyım.”Bu cümleler Dava Vekili Moiz Kohen'e ait günlüklerden alınmıştır. 1907 yılında sarf edilmiş bu düşünceler geçimini sağlayabilmek, konumunu daha yukarılara taşıyabilmek için tedirgin olan bir avukatın cümleleridir.⁹¹⁹ Selanik'te, Jön Türk Devrimi'nin hemen öncesinde, en saygın ve rağbet gören tutum, Mason localarına kayıtlı olmaktır. Ancak muhafazakâr bir toplumda “dinsiz” diye damgalanan bir kuruma devam etmek cesaret işidir.⁹²⁰ Bu nedenle de yabancıların açtığı kulüpler yumuşak karın vazifesi görmüştür. Mason localarına kaydolanmayan ve buralara devam edemeyenler kulüplere gitmiştir ancak unutulmamalıdır ki bu kulüpleri açanlar ve bu kulüplere devam edenlerin neredeyse tamamı Mason localarına kayıtlıdır. Buna rağmen bu kulüplere devam etmek önemlidir. 1889 yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde, Selanik yüksek sosyetesine ait bu kulüplerden övgüyle söz edilmiştir:

⁹¹⁷ Selanik'te bir de Yalılar Semtinde sinema gösterimi yapılmaktadır. Yalılar Sinematoğraf adını taşıyan mekân Yane Ferer'e aittir. Burada gösterilen filmler ve diğer ayrıntılar için bkz. İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 32 (25 Teşrinisani 1324/8 Aralık 1908), Selanik, s. 3.

⁹¹⁸ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 178-181.

⁹¹⁹ Rifat N. Bali, a.g.e., C.2, s. 59 ve 66.

⁹²⁰ Paul Dumont, a.g.e., s. 232; Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 337.

Frenk mahallesinde konsoloslarla ecnebi kibârîne mahsûs ‘Sörkıl Selanik’ (Cercle de Salonique) ve rıhtım üzerinde dahi ekseriyetle Yahudi kibârîne mahsûs ‘Grand Sörkıl’ ve ‘Avenır’ kulüpleri şâyân-ı tezkâr müessesât-ı nafiâdandır. Bu kulüpler fevka’lâde güzel tefrîş olunmuş mükemmel konaklardır ki binlerce cildlere şâmil kütüphâneleri mevcûd olduğu gibi pek çok da gazete celb olunur. Yahudilerin Mekteb-i Sanayisi ‘Avenır’ kulübünün taht-ı idâresindedir. Bu üç büyük kulüpten mâ’dâ daha pek çok kulüpler mevcûddur ki a’zâsı geceleri ictimâ’ ederek edebiyata müteallik mebâhisât ile edîbâne bir sûrette emrâr-ı vakt ederler.⁹²¹

Yüksek sosyete (ecneb-i kibârin) ait bu ayrıcalıklı kurumların etrafında gelişen hayatı ise Paul Dumont anlatmaktadır:

Eğer bahsettiğimiz kişi Alyans okullarından birinde öğrenim görmüş ise, Le Journal’ın sürekli okurlarından biriye ve servetiyle, Happy few (mutlu azınlık- ç.n.) arasında yer alıyorsa, 1900’lere doğru, öteki hayır kurumlarının yanı sıra, kaymak tabakanın bulunduğu Cercles de Salonique’e gidip gelmesi güçlü olasılıktır. Bu kulübün üyeleri arasında yalnızca o yörenin en gözde tüccarları değil, konsoloslar, yabancı şirketlerin müdürleri ve eyaletin valisi de bulunuyordu. Düzenli biçimde liberal fikirlerin yüceltilmesine adanan Cercle des İntimes’in ve Alyans Okulları Mezunları Derneği’nin toplantılarında boy göstermesi de güçlü bir olasılıktı. Birkaç yıl sonra, Jön Türk Devrimi sayesinde olanaklar yelpazesi iyice genişleyecektir. Selanik’in Fransızca konuşan burjuvazisinin ayrıcalıklı buluşma yerlerinin arasında, bundan böyle, Yahudi cemaati bünyesinde ticari ve sınaî gelişmeye destek olmak amacıyla 1909’da kurulan Le Grand Cercle Commercial Israelite, karşıtları tarafından siyonizmle damgalanan Fransız-Alman Okulu Mezunları Derneği (1906), ve Cercle des Intimes’in bünyesindeki bir bölünmenin ürünü olan le Nouveau Club de (1910) yer alıyordu.⁹²²

İşte burada anlatılanlardan hareketle diyebiliriz ki Selanik’te yerli halkın dışında yeni dünyayla bütünleşmiş, yabancı dil bilen, Batı’daki önemli şehirlere yolculuklar

⁹²¹1307 Sene-i Hicriyesine ..., s. 95.

⁹²² Paul Dumont, a.g.e., s. 232.

yapabilen, böylece dünyadaki gelişmeleri yerinde görebilen ve kaynağından okuyabilen ve bütünüyle bu yaşam çerçevesinin bir küçük prototipini Selanik'e taşıyan ayrıcalıklı bir kesim ve bölge vardır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak Selanik'te halkın yaşadığı mahallelerden Rıhtım Caddesine veya Frenk Mahallesine geçtiğinizde Avrupa'ya geçmiş gibisinizdir. İşte Selanikli aydını dünyadaki gelişmelere açık hale getiren ve buradan Jön Türk Devrimi'ne kadar götüren en önemli itici güç, yanı başında bulduğu bu Avrupaî yaşam tarzıdır. Her gün bu yaşam tarzının içine girmek zorunda kalan ve daha sonra kendi çevresinin içindeki perişanlığa dönen Türk/Müslüman aydınının yaşananlar karşısında harekete geçmemesi elbette kabul edilemez bir durumdur. Bu nedenle Selanik'in kültürel ve edebî çevresinde, bu modern tarzdaki kulüplerin büyük etkisi vardır. Bu yüksek sosyetenin örnek olma işlevinin yanında Selanik kültürüne ve yaşamındaki gelişmelere yön verme etkisinin olduğu da kabul edilmelidir:

Cercle des Intimes'in, tıpkı öteki Selanikli kulüpler gibi sosyalizmden kadınların kurtuluşuna, fotoğrafa ya da zührevi hastalıklara kadar gündemdeki bütün konulara ilgi duyduklarını ve kamu önünde açıkça tavır almalarıyla, insanî yardım faaliyetleriyle, kültürel ve eğitsel kalkınma önündeki inisiyatifleriyle, belediye ve öteki yerel yönetim birimleri nezdindeki belli belirsiz müdahaleleriyle, Batı'dan gelen fikirlere, esinlere ve yaşam biçimlerine açık bir Selanik'in biçimlenmesinde görmezlikten gelinemez bir rol oynadığını biliyoruz.⁹²³

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Selanik ve Selanikli bu kulüplerden, bu kulüpler etrafında dönen yaşamdan çok şey öğrenmiştir. Bunun yanında bu kulüpler ateşleyici etkiye de sahiptir. Burada yaşanan hayatı gözlemleyen Selanik Türk aydını, bu hayatın kendi toplumlarında da hayat bulması noktasında gayretlenmiştir.

2.4.7.2.1. Cercle de Salonique (1873)

Anastassiadou, Cercle de Salonique'yi üye listesine bakarak bu kulübü "yüksek sosyetenin mabedi" olarak tanımlamıştır. Çünkü üye listesinde Selanik'in bütün sosyetesini bulmak mümkündür. Kulübün, 1887'deki onursal başkanı Vali Galip Paşa, başkanı ise İngiltere konsolosu J. Blunt'tur. Blunt, Selanik'i, 30 yıldan uzun süre yaşadından sonra

⁹²³ Paul Dumont, a.g.e., s. 234.

Temmuz 1899'da terk etmiştir. Bundan sonra başkanlık, Perikles Hacilazaru'ya başkan yardımcılığı da Edouard Allatini'ye geçmiştir.⁹²⁴

Cercle'a katılabilmenin en önemli şartı, katılacak kişinin toplum nezdinde itibarlı bir yerinin olmasıdır. Örneğin öğrenciler, reşit olmayanlar ve yabancılar üyeliğe kabul edilmemektedir. Buna karşılık üyelik noktasında ayrıcalıklı olanlar da vardır. Askerî komutan, mutasarrıf veya mutasarrıf muavini, başkonsolos, konsolos ve konsolos muavinleri, posta müdürü ve hariciyedeki müdürler kulübe katılmak için yazılı bir başvuru vermeleri yeterlidir. Halktan kimselerin erişemediği kulüp, yabancılar tam kapalı değildir. Yabancılar, tam üyelik elde edemeseler de kulübe girip çıkabilme imtiyazı kazanabilmektedirler.⁹²⁵

Kulüpte politik, dinî tartışmalar ve gösteriler; şans oyunları oynamak yasaktır. Oyun borçları 24 saat içinde kasaya ödenmelidir. Cercle, bir eğlence ve dinlenme yeridir. Bu nedenle üyeler burada bilardo, iskambil gibi oyunlar oynayabilmiş, restoranında yemek yiyebilmiş, kütüphanesinde çalışabilmiş, gazete okuyabilmiş ve kitap ödünç alabilmişlerdir. Politika yasak olduğundan buraya devam edenlerin konuşmaları ya edebiyat ya da tenis üzerine olmuştur.⁹²⁶

Yönetmelik maddelerinde kadınlarla ilgili bir açıklama olmamasına rağmen kadınların bu kulüplere girip çıkabildikleri, özellikle düzenlenen balolara katılabildikleri bilinmektedir. İnançlar ve milliyetler üstü bir kuruluş olan Cercle'da; Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler aynı ortamı paylaşabilmişlerdir. Bu durum, Selanik tarihinde bir istisna olarak kalmıştır. Çünkü Cercle dışındaki diğer kulüpler daha kapalı bir durum arz etmişlerdir.⁹²⁷

2.4.7.2.2. Cercle des Intimes (Dostlar Kulübü/1908)

Kulüp, Nisan 1908'de kurulmuştur. Selanikli gazeteci Sam Levi'ye göre ise Cercle des Intimes ilk olarak 1874 yılında açılmıştır. Yine Levi, bu ilk açılan kulübün "her türlü batıl inançtan kurtulmuş, liberal düşünceli" insanların gidip geldiği bir yer olarak anlatmış ve bu kulübün çatısı altında bir dizi klasik ve tarihî eserin çevirisine girişildiği de belirtilmiştir. Cercle des Intimes, Selanik'teki Yahudi unsurun yaşam koşullarını

⁹²⁴ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 338.

⁹²⁵ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 338.

⁹²⁶ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 338-339.

⁹²⁷ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 339.

iyileştirmek amacıyla kurulmuştur. Bununla birlikte Yahudilerin Osmanlı milletine dâhil olması için de çalışmışlardır. Bu nedenle de İttihat ve Terakki Cemiyeti ile sıkı ilişkileri vardır. Mesela meclisin yeniden açıldığı gün nedeniyle Selanik sokaklarında, 17 Aralık 1908’de, 12 bin Yahudi işçinin yürümesi işini organize etmişlerdir. Yine Jön Türk Devrimi’nin yıl dönümü münasebetiyle rıhtımda bir zafer anıtı dikilmesini finanse etmişlerdir.⁹²⁸

Selanik’te gazeteci ve avukat kimliğiyle yaşayan Moiz Kohen’in, Cercle des Intimes’a kayıtlı olduğu ve burada faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Kohen; *Asır*, *İttihat ve Terakki* gazetelerinde yazarlık yapmış, İttihat Terakki Cemiyeti’nde faaliyetlerde bulunmuştur.⁹²⁹ Aynı zamanda Kohen, Cercle des Intimes başta olmak üzere kulüplerde konferanslar vermiştir.⁹³⁰ Kohen, günlüklerinde Intimes’da katıldığı faaliyetlerden de bahsetmektedir. Mesela kulüp bünyesinde, iki ayda bir yayımlanması planlanan, ismini vermediği bir gazete için çok çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca Kohen, kulüp tarafından yapılması planlanan 1000 talebenin eğitim göreceği bir okul projesinin de başındadır.⁹³¹ Günlüklerin 16 Şubat 1910 tarihli kayıtlarında ve sonrakilerde Kohen, kulüp içerisinde partiler kurulduğundan ve açıklama yapmadan bazı sıkıntıların bulunduğundan bahsetmiştir. 20 Mayıs 1910 tarihinde düştüğü notta ise kulüp içinde üzerinde çok çalıştığı “Osmanlılaştırma Birliği”ni kurduğunu açıklamıştır.⁹³² 17 Eylül 1910 tarihli günlükte ise bir Intimes azasıyla Kavala’ya gideceğini ve burada İTC ile bir kardeşlik bağı kurulacağından bahsetmiştir.⁹³³ Yine İTC’nin önemli isimlerinden Ziya Gökalp’le bir yemekte münasebet kurduğunu 5 Nisan 1911 tarihli günlüğünde anlatmıştır. Devam eden notlarında da bir millî kültür cemiyeti kurma projesinden bahsetmiş ve bu konudan İTC’den destek aldığını belirtmiştir.⁹³⁴ Günlüklerin sonuna doğru hem Intimes’tan hem de İTC tarafından dışlanmaya başlandığını belirten notlar düşmüştür.⁹³⁵

Moiz Kohen’in günlüklerinden süzerek yukarıya aldığımız notlarından Intimes’ın faaliyetlerini ve Intimes ile İTC arasındaki ilişkileri anlamaktayız. Bunun yanında özellikle Kohen’in ısrarla takip ettiği “Osmanlılaştırma Birliği” projesi de kulübün kuruluş amacıyla

⁹²⁸ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 341.

⁹²⁹ Rifat N. Bali, a.g.e., C.2, s. 70.

⁹³⁰ Rifat N. Bali, a.g.e., C.2, s. 72.

⁹³¹ Rifat N. Bali, a.g.e., C.2, s. 73.

⁹³² A.g.e.,C.2, s. 109.

⁹³³ A.g.e.,C.2, s. 111.

⁹³⁴ A.g.e.,C.2, s. 122,123.

⁹³⁵ A.g.e., C.2, ss. 127,129.

örtüşmektedir. Zira kulüp bir taraftan Yahudi unsurunu iyileştirme faaliyetleri yürütürken bir taraftan da onların Osmanlılaşması için uğraşmaktadır.

12 Eylül 1908 Cumartesi günü Cercle des Intimes kulübünde Adil Bey’le birlikte Moiz Kohen bir konferans vermiştir. Bu konferansta Kohen “Kanun-i Esasi ve Museviler” konulu uzun ve geniş katılımlı bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında da Osmanlı lisanının yaygınlaştırılması ve bu yolda “Neşr-i Lisanî (Tamim-i Lisan-ı Osmanî)” adıyla bir cemiyet kurularak işe başlandığından bahsetmiştir.⁹³⁶

Yahudilerin açtıkları kulüplerden olduğu anlaşılan Grand Cercle Commercial’i (Büyük Ticarî Çevre) de buraya eklemek gerekmektedir. Bu kulüp, kendisiyle aynı amacı taşıyan Cercle des Intimes ve kitaplığıyla birleşmiştir.⁹³⁷ Bu kulübün ismine Moiz Kohen’in günlüklerinde de rastladık. 17 Ağustos 1909 tarihine ait günlüğünde Kohen, bu kulübün durumunun tehlikede olduğu notunu düşmüş, 3 Ocak 1910 tarihine ait günlüğünde yine kapanmasıyla alakalı bir şeyler yazdıktan sonra 27 Mart 1910 tarihli günlüğünde kulübün lağvedildiğini yazmıştır. Daha sonra 16 ve 22 Haziran 1911’de yine Union Commercial’den bahsetmiştir ama Kohen, günlüklerde bu kulüplerle ilgili ayrıntılara girmedigi için kulüpler hakkında yeterli bilgiye sahip olamıyoruz.⁹³⁸

2.4.7.2.3. Nouveau Club İsrâélite (1910)

Cercle des Intimes’ten ayrılan bir grup tarafından 2 Nisan 1910 tarihinde kurulmuştur.⁹³⁹ Bu ayrılışın izlerini Moiz Kohen’in günlüklerinde takip edebilmekteyiz. 16 Şubat 1910 tarihli günlüklerde Kohen, kulüp içerisinde bazı ayrılıkların varlığından söz etmektedir. Ardından da 27 Mart 1910 tarihli günlüğünde şu cümleleri sarf etmiştir:

Club des Intimes’den ayrılmaya henüz karar vermedim. Bu bana çok sıkıntı veriyor ve zaman kaybına neden oluyor. Bu kulübün ufkunda bazı bulutlar görüyorum. Yeni bir kriz patlayabilir. Bay Jacques Bensussan’ın beyanatı beni endişelendirdi. Bu işin iyiliği için daha da ağırlaşabilecek bu duruma bir çare bulmak için elimden geleni yapacağım.⁹⁴⁰

⁹³⁶ İmzasız, “Konferans”, *Yeni Asır*, Numara 1348 (1 Eylül 1324/14 Eylül 1908), Selanik, s. 3.

⁹³⁷ Rena Molho, a.g.e., s. 82.

⁹³⁸ Rifat N. Bali, a.g.e., C.2, ss. 74-106-108-128.

⁹³⁹ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 342.

⁹⁴⁰ Rifat N. Bali, a.g.e., C.2, s. 106 ve 108.

Görüldüğü gibi Nouveau Club İsráélite'nin, Intimes'dan ayrıldığı dönemde kulüp içerisinde bazı görüş ayrılıkları vardır. Bununla birlikte Nouveau Club İsráélite'in Intimes'dan amaç ve faaliyet noktasında bir ayrılığının olmadığını söyleyebiliriz. Nouveau Club İsráélite, Intimes gibi Yahudiliğin maddî ve manevî gelişimini ve Yahudilerin Osmanlı milletine dâhil olmasını amaçlamıştır. Bu amaçla kulüp; Türkçe dersi, sürekli yayın gibi çalışmalar içine girmiştir ve bu çalışmalarda da Intimes'dan ayrı bir görüntü çizmemiştir.⁹⁴¹

2.4.7.2.4. Association des Anciens Elèves de l'Alliance Israélite Universelle (AIU Eski Öğrenci Birliği, 1897)

Haziran 1897 tarihinde kurulan bu kulüp, diğer Yahudi kulüpleriyle aynı amaca hizmet etmek için kurulmuştur. Yani Kulüp, Yahudi cemaatinin yükselişini sağlamak için çalışmalar yürütmüştür. 400 üyesi olan Association, çalışmalarını daha çok eğitim çerçevesinde sürdürmüştür. Çıracılık işleri, okul yardımları yanında özellikle her ay düzenlenen 10-15 konferans ve konuşma ile tam bir halk üniversitesi gibi çalışmıştır. Faaliyetleri arasında cemaat okullarının kız öğrencileri için yeniden düzenlenişi ve Moiz Allatini okulunun yeniden inşası sayılabilmektedir.⁹⁴²

1897 yılında Alliance Israélite Universelle ile kardeş kulüp olan "Amicale" faaliyettedir. Bu iki dernek de bir kitaplığa, bir müzik bölümüne, bir spor bölümüne ve bir borç verme servisine sahiptirler.⁹⁴³

2.4.7.2.5. İttihat ve Terakki Kulübü

Meşrutiyet'in ilanından sonra Enver Paşa'nın bir fikri olarak ortaya çıkmıştır. Cemiyet mensuplarının toplanacağı, faaliyetlerini gerçekleştirecekleri ve halkın da gelip oturacağı bir mekân olarak düşünülmüştür. Bu nedenle de büyük bir salonunun ve bahçesinin olması istenmiştir. Bu yolda Beyaz Kale Bahçesi'nin de bu işe çok uygun olduğuna karar verilmiş ve bu mekân için padişaha müracaat edilmesi kararlaştırılmıştır. Enver Bey'in önerdiğine göre mekânın kiracısı burayı işletmeye devam edecek ve mekân

⁹⁴¹ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 342.

⁹⁴² Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 342.

⁹⁴³ Rena Molho, a.g.e., s. 82.

halka açık olacaktır. Binaya sadece büyük gazino ve tiyatro sahnesinin bulunduğu katların üzerine kulübe mahsus bir kat yapılması tasarlanmıştır.⁹⁴⁴

Enver Bey kulüp fikrini ortaya attıktan sonra girişimler başlamıştır ancak anlaşılan o ki kulübe ihtiyaç beklenenden daha çabuk ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tasarlanan kulüp bitinceye kadar Siplandid Palas otelinin bir dairesi kiralanmıştır.⁹⁴⁵

Beyaz Kale bahçesinin tamamen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kulübü olarak faaliyet göstermeye başlaması ise 7 Ağustos 1908 tarihindedir. Bu tarih itibariyle Selanik Beyaz Kale bahçesi padişah tarafından İTC'ye bağışlanmıştır. Habere göre işletmenin faaliyetleri aynen devam edecektir. Sadece mevcut mekâna İTC'ye layık bir kulüp kısmı eklenecektir.⁹⁴⁶ Bu mekânın faaliyete geçmesinden sonra İTC'nin büyük çaplı organizasyonlarının neredeyse hepsi burada gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle de bu mekân "Beyaz Kale Bahçesi" yerine "İttihat Bahçesi, İttihat ve Terakki Bahçesi, İttihat ve Terakki Kulübü" olarak adlandırılmıştır.

2.4.7.2.6. Osmanlı Kulübü

Kulüp, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908 tarihinde, Doktor Edhem, Edhem Müfid, İkbâl, İsmail Abdi, Tevfik Ehad, Celal Derviş, Celal Memiş, Elif. Cenab, Hasan Tahsin, Hakkı Latif, Hikmet, Rahmi, Doktor Rıfat, Şinasi, Kâtipzâde Sabri, Sadık Veli, Atıf, Âkif, Osman Fitri, Osman Kapancı, Ali Kâzım, Ali Kemal, Fahri, Fevzi, Kudret Ehad, Kâzım Emin, Murtaza Abdi, Namık Kapancı ve Nuri Âkif Efendiler tarafından kurulmuştur. Kulübün kuruluş amacı nizamnamede şu şekilde verilmiştir:

"Osmanlı Kulübü makâsıd-ı siyâşiyeden ârî olarak bir kulübün bahşedebileceği kâffe-i füyûzât-ı ictimâiye ve indelhâce menâfi-i iktisâdiyeden a'zâlarını müstefid etmek üzere kendilerine bir merkez ta'yin eylemek maksadıyla te'sis etmiştir."⁹⁴⁷

⁹⁴⁴ İmzasız, "Enver Bey'in Bir Fikri", *Yeni Asır*, Numara 1305 (17 Temmuz 1324/30 Temmuz 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁴⁵ İmzasız, "Şüûnât", *Yeni Asır*, Numara 1306 (18 Temmuz 1324/31 Temmuz 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁴⁶ İmzasız, "Beyaz Kale Bahçesi", *Yeni Asır*, Numara 1311 (25 Temmuz 1324/7 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁴⁷ Osmanlı kulübü Nizamnamesi bir kitapçık şeklinde basılmıştır fakat baskı yeri vb. açıklamalar yapılmamıştır. Başlık olarak "Osmanlı Kulübü Nizamnamesidir" ibaresi, bunun altında ise "Maksâd-ı Te'sisi" başlığı atılmıştır.

Buradan anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Kulübü, o zamana kadar Selanik'te birçok örneği olan ve genelde Yahudi, Rum vb. cemaatlere ait olan kulüpleri örnek almıştır. Kulüpler, genellikle eşraftan kimselerin sosyalleştikleri ve iktisadî menfaatlerini korumak amacıyla devam ettikleri, kültürlerini artırmak için kitap, gazete vb. materyaller takip ettikleri, güncel konularda tartışabildikleri mekânlardır ki Osmanlı Kulübü de bu amaçla kurulmuştur.

Kulübün Nizamnamesi'ne göre kurallar şöyledir: Kulübe katılmak isteyenler, taleplerini idareye bildirmelidir. Eğer idare kişinin üyeliğini kabul ederse bu defa da oylama yapılacaktır. Oylama sonunda başvuran kişi oyların beşte dördünü aldıktan sonra ancak üyeliğe girebilecektir. Ayrıca kulübün kapıları rüşfî ve idadî seviyedeki kişilere ve sağırlara kapalıdır. Kulübe katılanların bir de düzenli olarak aidat ödemeleri gerekmektedir. Kulüpte, zaman zaman eğlenceler tertip edilmektedir. Ayrıca kulübün bir de üyelerinin kulüp içerisinde olmak şartıyla kullanabildikleri kütüphanesi de vardır.⁹⁴⁸

Moiz Kohen'in, 2 Şubat 1909 tarihli günlüğüne düştüğü nota göre bazı kulüplerle birlikte Osmanlı Kulübü'nde de konferans vermeyi planladığını söylemiştir. Bu konferansı vermiş midir, bilemiyoruz ancak Kohen'in kulüple konferans vermeyi düşünecek kadar yakın olduğu da aşikârdır.⁹⁴⁹

Zaman gazetesinde çıkan bir habere göre de Selanik Dava Vekilleri Cemiyeti, Osmanlı Kulübü'nde toplanmışlardır.⁹⁵⁰ Bu da demek oluyor ki dava vekilleri yani avukatlar ile kulüp arasında bir ilişki söz konusudur. Yine bu ilişkiyi destekleyen haber *Zaman* gazetesinde yayımlanmıştır. Habere göre Selanik ikinci dava vekillerinden Salim Efendi tarafından Osmanlı Kulübü'nde bir konferans verilecektir.⁹⁵¹

2.4.7.2.7. Matbuat Kulübü

Meşrutiyet'in ilanından altı gün sonra yayımlanan *Yeni Asır* gazetesinde çıkan bir haberde Selanik'te intişar eden gazeteler bir araya gelerek bir kulüp kurma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Haber metni şöyledir:

⁹⁴⁸ Buradaki bilgiler "Osmanlı Kulübü Nizâmname-i Dâhiliyesi"nden alınmıştır.

⁹⁴⁹ Rifat N. Bali, a.g.e., s.72.

⁹⁵⁰ İmzasız, "Şüûn", *Zaman*, Numara 6 (11 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁹⁵¹ İmzasız, "Şüûn", *Zaman*, Numara 61 (8 Ocak 1909), Selanik, s. 2.

“Selanik’teki bilcümle gazeteler ittihat ederek bir matbuât kulübü teşkil için teşebbisâta başlamışlardır. Bugün saat altı buçukta daire-i belediyenin komisyonlar odasında birinci içtimainı akd eyleyecektir.”⁹⁵²

Bu kulüple daha önce anlattığımız “Gazeteciler Sendikası” arasında ne fark vardır anlamak zordur. Ancak isimlerinde geçen “sendika” ve “kulüp” sözcüklerinden ikisi arasındaki fark anlaşılabilir. Sendika bilindiği üzere mensubu olan kişileri otoriteye karşı korumak amacıyla kurulur. Kulüp ise kaliteli vakit geçirmek için tasarlanan kuruluşlardır. Selanik’teki “Matbuat Kulübü” ve “Gazeteciler Sendikası” da bu amaçlarla kurulmuş olmalıdır.

2.4.7.2.8. Maarif Kulübü

Meşrutiyet’in ilanından sonra açılan kulüplerden biri de Maarif Kulübü’dür. 14 Ağustos 1908 tarihli *Yeni Asır* gazetesi haberinde, kulübün kurulduğu ve Selanik Maarif Müdürü Abdullah Bey tarafından da Maarif Nezaretine telgrafla bildirildiği ilan edilmiştir. Kulüp için Mekteb-i İdadinin büyük salonunda toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda gazete muharrirleri, mektep muallimleri ve maarifle ilgilenen vatandaşlar hazır bulunmuştur.

Kulübün açılmasındaki maksadı açıklayan Türkçe ve Fransızca bir konuşma yapan Mekteb-i İdadi Müdürü Faik Bey, memleketin “daimi bir cemiyet-i ilmiyeye şiddetle ihtiyacı” olduğunu vurgulamıştır. Maarif kulübünün kurulmasıyla da bu yolda ne gibi faydalar sağlanacağı açıklanmıştır. Bu konuşmanın ardından kulüp talimatını kaleme almak için orada hazır bulunan vatandaşlardan geçici bir komisyon kurulmuştur. Fahri başkanlığa Selanik Maarif Müdürü Abdullah Bey getirilmiştir. Kulübün talimatları ise dört maddede şu şekilde verilmiştir:

1. Avrupa’da bilumûm müessesât-ı nafiâ ve hayriyenin muallimîne gösterdikleri müsâadâttan (yardımlar) muallimlerimizin de kendi müessesâtımızda te’min-i istifâdeleri esbâbının istikmâl buyurulması. 2. Bilumûm gazete ve risâil-i mevkutenin kulübe meccanen irsâli. 3. Mekâtib-i gayr-i Müslimede lisân-ı Türkî tedrisâtına me’mûr edileceklerin en muktedir muallimlerden intihâb edilmesi. 4. Cemiyetin maksâd-ı te’sisi hakkında

⁹⁵² İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1304 (16 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908), Selanik, s. 2.

bilumûm matbuâta beyânnâmeler neşri ve şu suretle diğer mahallerde de teşkil eden maarif kulüplerini arasında daimi bir münasebât te'sisi.⁹⁵³

Kulübün daha sonra yayımlanan *Yeni Asır* nüshasında üyelerine çağrı yaptığını görüyoruz. Bu çağrıya göre nizamname hazırlanmıştır. Nizamnamenin tetkik ve tasdiki için toplantı yapılacaktır. Bu nedenle üyelerin Ağustosun on dördüncü Perşembe günü saat dokuzda Selanik İdadisinin salonunda hazır bulunmaları gerekmektedir.⁹⁵⁴ Daha sonra çıkan haberde de özel komisyon tarafından hazırlanan talimatname yapılan toplantıda kulübün üyelerine sunulmuş ve ufak tefek değişikliklerle talimatname kabul edilmiştir.

Kulübün en önemli işi muallimlerin maddî ve manevî faydasını temin edecek, maarif-i umumiyenin terakkisine çalışacaktır. Kulübe üye olmak isteyen öğretmenler, her cuma günü saat sekizden on bire kadar İdadi Mektebine başvurabilecektir.⁹⁵⁵

2.4.7.2.9. Tiyatro ve Heveskerân Kulübü

Yeni Asır gazetesinde yayımlanan habere göre bu kulüp Terakki Mektebi mezunları tarafından kurulmuştur. Bu kulüp ara sıra tiyatro sahnelemek ve tiyatro sanatının terakkisine ve “millî tiyatro” tesisine çalışmak için kurulmuştur. Açılış akşamı şerefine de “Akif Bey” tiyatrosu başarılı bir şekilde sahnelenmiştir.

Neredeyse bütün kadın dernekleriyle ilişki içerisinde olan ve hâsılatı bu derneklerin hayırlarına harcanmak üzere organize edilen bütün tiyatro faaliyetlerinde Heveskerân Kulübü'nü başrolde görüyoruz. Sadece hanımlara gösterilecek bir tiyatro Jupiter tiyatrosunda sahnelenmiştir.⁹⁵⁶ Bu topluluk yine *Zaman* gazetesinde çıkan bir habere göre Uhuvvet Kulübü adına da bir tiyatro organize edecektir.⁹⁵⁷ Heveskâran Kulübü'nün kendi yardım çalışmaları için oyunlar sergilediği de görülmektedir. Bu amaçla *Zaman* gazetesinde yapılan bir habere göre Heveskerân Kulübü tarafından Moliere'in “L'avare” adlı eseri, “Pinti Hamit” adıyla sahnelenecektir. Ayrıca bu eserin sonuna Abdülhak Hamit'in “Eşber” adlı oyunun dördüncü perdesi de eklenmiştir.⁹⁵⁸ Bundan sonra

⁹⁵³ İmzasız, “Maarif Kulübü”, *Yeni Asır*, Numara 1318 (1 Ağustos 1324/14 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁵⁴ İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1328 (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), Selanik, s. 3.

⁹⁵⁵ İmzasız, “Maarif Kulübü”, *Yeni Asır*, Numara 1335 (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁵⁶ İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 27 (2 Aralık 1908), Selanik, s. 3.

⁹⁵⁷ İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 24 (29 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁹⁵⁸ İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 9 (14 Kasım 1908), Selanik, s. 4.

yayımlanan bir haberde ise aynı tiyatro eserleri ikinci defa olarak yayımlanacağı duyurulmaktadır.⁹⁵⁹

Sanat alanında etkinlik gösteren Heveskârân Kulübü tiyatro dışındaki diğer sanat alanlarında da faaliyetlerde bulunmuştur. Kulüp, Terakki okullarında ders programına girme ihtimali olan müzik dersini ve bu dersin gerektirdiği müzik aletlerini okula verme teklifinde bulunmuştur. Ayrıca okul yararına bir temsil sergilemek istediğini de okula bildirmiştir (21.6.1325/4.7.1909).⁹⁶⁰

Bu kulübün kimler tarafından kurulduğunu ve tiyatroları kimlerin sahnelediği hakkında bir bilgiye rastlamadık. Ancak isimlerinin zikredilmemesi ve haberlerde tiyatro oyuncularını için söylenen “amatör” tabiri, kulübün üyelerinin genç olduğunu düşündürmektedir.

2.4.7.2.10. Askerî Kulüp

Bilindiği üzere Meşrutiyet’in ilanından sonra her demokratik eylemdeki artış gibi kulüp, cemiyet vb. kuruluşların açılması da artmıştır. Bu çerçevede *Yeni Asır* gazetesinde çıkan bir habere göre Selanik’te bulunan 3. Ordu bünyesinde görev alan üst veya alt rütbeden askerler tarafından bir askerî kulüp kurulması amacıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantı 6 Ağustos 1908 tarihinde yayımlanan gazete haberinden bir gün önce yapılmıştır. Toplantıda alınan kararlar şu şekilde habere yansımıştır:

Kulüpte bilcümle gazeteler, bilhassa ceride-i askerîye ve âsâr-ı askerîyeye şâmil bir kütüphane bulunacak, kulüp erkânı tarafından Selanik’te mebâhis-i askerîyeyi şâmil bir de gazete neşr olunacaktır.⁹⁶¹

Görüldüğü gibi kulüp askerlerin kaliteli zamanlar geçirecekleri bir mekân olarak tasarlanmıştır. Bu mekân, Hamidiye Bulvarındaki binalardan biridir. Bu mekânı Padişah kulübe hediye etmiştir. Ayrıca binanın kulüp için düzenlenmesi ve tadilatı da padişaha ait hazine-i hassadan karşılanmıştır.⁹⁶² Bu haberden üç gün sonra yayımlanan *Yeni Asır*

⁹⁵⁹İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 37 (9 Aralık 1908), Selanik, ss. 2-3.

⁹⁶⁰ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 103.

⁹⁶¹ İmzasız, “Askerî Kulüp”, *Yeni Asır*, Numara 1324/6 Ağustos 1324/19 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁶² İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1335 (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), Selanik, s. 2.

gazetesi nüshasında da binanın tadilatının bittiği ve resmi açılışın yapıldığı bilgisi paylaşılmıştır.⁹⁶³

2.4.7.2.11. Dava Vekilleri Kulübü

Selanik'te Dava Vekilleri Ticaret Kulübü namıyla avukatların bir araya geldiği bir cemiyet vardır. *Yeni Asır*'da yayımlanan bir habere göre de kulüp bir baro (avukatlar meclisi) kurmuştur. Bu baroya bugünkü barolara yakın bir çalışma alanı çizilmiştir. Baronun hükümet ile avukatlar arasındaki problemleri çözme, avukatlar arasındaki kötü niyetlileri tespit edip meslekten uzaklaştırma, teftiş vb. görevleri vardır. Açılışa, Manyasizade Refik Bey ve Ali Kemal Bey, avukatların sıkıntılarını dile getiren ve dolayısıyla kurulacak avukatlar meclisinin önemini vurgulayan konuşmalar yapmışlardır. Sonra baronun açıldığını ilan edilmiştir.⁹⁶⁴ İlerleyen tarihlerde Ticaret Odasında yapılan bir toplantıda kurulan baronun başkanlığına Manyasizade Refik Bey, yardımcılığına ise Salim Bey getirilmiştir.⁹⁶⁵ Bir sonraki toplantıda ise kulübün nizamnamesi kabul edilmiştir. Bu nizamnameye göre kulübe, hukuktan diploma alanların yanında Avrupa'da hukuk eğitim görmüş ve mezun olmuş dava vekilleri de kabul edilecektir. Daha önce başkan ve başkan yardımcısı atanan kulübün azaları da bu toplantıda belirlenmiştir. Habere göre azalığa İshak Tevfik, Mustafa Arif, Arnas ve Ali Kemal Beyler seçilmiştir. Bu seçimden sonra da resmî olarak bu ilk toplantı kabul edilmiş ve ilk defa tutulan zabıt defteri de hazır bulunan kırk dava vekili tarafından imzalanmıştır.⁹⁶⁶

2.4.7.2.12. Eczacılar Kulübü

Haftada bir toplanmayı kararlaştıran eczacılar kulübü üyeleri, başkan olarak kendilerine Selanik Belediye Başkanı Adil Bey'i seçmişlerdir. Bu kulüp kendisine birinci görev olarak Selanik'e dışarıdan gelen ilaçların kontrolünü ve Selanik'te ucuz fiyata satış yapan fakat şifadan çok hastalık dağıtan eczanelerle savaşı kendisine görev olarak belirlemiştir. *Yeni Asır*'da çıkan habere göre Selanik'te bir ilaç sorunu vardır ve eczacılar kulübü de daha sık toplanarak bu işi çözmeye çalışarak halka hizmet sunmayı amaçlamaktadır.⁹⁶⁷

⁹⁶³ İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1339 (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁶⁴ İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1309 (21 Temmuz 1324/3 Ağustos 1908), Selanik, s. 3.

⁹⁶⁵ İmzasız, “Şüûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1324 (6 Ağustos 1324/19 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁶⁶ İmzasız, “Dava Vekilleri Kulübü”, Numara 1326 (8 Ağustos 1324/21 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁶⁷ İmzasız, “Eczacılar Kulübü”, *Yeni Asır*, Numara 1342 (25 Ağustos 1324/7 Eylül 1908), Selanik, s. 3.

2.4.7.2.13. Diğer Kulüpler

Yerlilerin yanında yabancılar, Levantenler ve Avrupalıların da kendilerine ait kulüpleri vardı. Mesela İtalyanların Hotel Impérial salonlarında, Circolo Filologico Italiano (Kasım 1898) etrafında, Almanlar da Kegelclub (1887) bünyesinde bir araya gelmişlerdir.

Cemaat meselelerini konuşmak, yardımlaşmak ve eğlenmek amacıyla kurulan kulüplerin dışında özellikle dönem açısından düşünüldüğünde ancak yüksek sosyetenin devam ettiği spor kulüpleri de vardır. Bu kulüplerden White Star Cycling Club Ağustos 1897'de White Star Sporting Club adını almış bir yıl sonra (Haziran 1898'de) Sporting Club olmuştur. Kulübün müdavimleri kulübe; genellikle işten sonra bilardo oynamak, Avrupa gazetelerini okumak ve dostlarıyla sohbet edip rahatlamak için gitmektedirler. Ayrıca bu kulübe devam edenler, o dönemin moda aktiviteleri ve sporları olan bisiklete binmek, eskrim, binicilik, tenis ve futbola da ilgilenmektedirler. Mart 1898 sonuna doğru kurulan Salonica Lawn Tennis and Croquet Club ise Sporting'in aksine kadın üyesi daha fazla olan karma bir kulüptür. Bu kulüp o kadar rağbet görmüştür ki idare meclisi, üye sayısını 60'la sınırlamak zorunda kalmıştı. 1902 yılına doğru kurulan Union sportive, muhtemelen Selanik'le futbolu tanıştıran kulüptür. Futbol dışında yüzme ve eskrim branşlarına da kapılarını açan bu kulüp, altı yıl çok aktif olarak çalıştıktan sonra 1906 yılında etkisini kaybetmeye başlamış, 1908 yılında ise tamamen ortadan kaybolmuştur.⁹⁶⁸

Bunların dışında 1883'te kurulan Avengelismos'tan ve 1 Temmuz 1899'da kurulan Omilos Filomuson'dan (Müzik Dostları Cemiyeti) da bahsetmek gerekmektedir. Avengelismos, üyelerine etnik ve dinî kimlikleriyle alakalı bir kısıtlama getirmemesine rağmen amblemi Kutsal Bakire olduğundan Cemiyet'e girişlerin daha çok Hıristiyanların özellikle Ortodoks Rumların tekelinde olduğu anlaşılabilmektedir. Buna karşın Omilos, üyelerinin Ortodoks Rumlar olduğunu tüzüğünde açıkça ilan etmiştir. Bu Cemiyetlerin faaliyetleri de döneminde kurulan diğer kulüplere benzemektedir. Kulüp bünyesinde en başta bir kütüphane ve okuma salonu kurulmuş; bunun yanında jimnastik, yüzme, kültürfizik gibi spor aktiviteleriyle birlikte müzik eğitimi de verilmeye çalışılmıştır.⁹⁶⁹

Selanik'te açılan bu kulüplerin birçoğunda, politika ve etnik/dinî ayrımcılık yapmak bizzat tüzüklerinde yasaklanmış olsa da kulüplerin Balkanlardaki ayrışmaya paralel olarak

⁹⁶⁸ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 343.

⁹⁶⁹ Meropi Anastasiadou, a.g.e., ss. 340-341.

faaliyet gösterdikleri açıkça görülebilmektedir. Örneğin Hıristiyanlara, özellikle Ortodoks Rumlara ait faaliyetlerin altından mutlaka “Megalo İdea” çıkmaktadır. Bunun dışında Yahudilere ait kulüpler de ise henüz Siyonizm belirginleşmemiştir ama Selanik Yahudi toplumu, kendini Osmanlı’dan ayrı görmediğinden onların da siyasî amacı Osmanlılaştırmadır. Bunların dışında bu kulüplerin Selanik kültürel ortamına yaptıkları en büyük katkı, üyelerine zengin kütüphaneler sunabilmesidir. 1881 yılında L’Avenir(Avenir) kulübünün kurduğu kütüphanenin katalogu bizi bu konuda aydınlatmaktadır:

Moda yazarların (Walter Scott, Cooper, Alexandre Dumas, oğul Alexandre Dumas, Jules Verne, H. De Balzac) açıkça tercih edildiği şiirler, tiyatro, hikâye ve romanlar (ahlakî, macera, tarihî, aşk, hiciv, militan, felsefî vs.).⁹⁷⁰

Fazlı Necip de bu kulübe üye olduğunu bildirmiş ve bu kulüp hakkında açıklama yapmıştır. Öncelikle Fransızca bilmeyenler bu kulübe alınmamaktadır. Bu kulübün kütüphanesinde Fransızca olmak üzere 5.000 adet kitap vardır.⁹⁷¹

Selanik’te daha 1869 yılı gibi erken bir tarihte “Selanik Tıp Derneği” adı altında meslekî bir dernek kurulduğu görülmektedir.⁹⁷² 1877 yılında “Selanik Tıp Derneği (Société de Medecine de Salonique)” meslekî bir dernek olarak faaliyetlerine devam etmektedir.⁹⁷³ Bu dernekten yaklaşık otuz yıl sonra *Yeni Asır* gazetesinde yayımlanan bir haberde yine bir tıp cemiyetinden bahsedilmektedir. Tıp cemiyeti Selanik’te bulunan Dr. Nazım Bey şerefine Beyaz Kale Bahçesi’nde iki yüz kişilik bir ziyafet vermeyi düşünmüştür. Bu ziyafet Dr. Nazım Bey’in önemli bir iş münasebetiyle acele İzmir’e dönmesi nedeniyle ertelenmiştir.⁹⁷⁴

1870’li yıllarda Rum Silloglarından olan “Selanik Cemiyet-i İlmiyesi” adıyla bir derneğe daha rastlanmaktadır.⁹⁷⁵ Yine Osmanlı-Rus Savaşı (1876) nedeniyle İstanbul’da Midhat Paşa’nın eşi tarafından kurulan derneğin bir benzeri Selanik’te kurulmaya

⁹⁷⁰ Meropi Anastasiadou, a.g.e., s. 344.

⁹⁷¹ İbrahim Şahin, *Selanikli Fazlı Necip’in Hayatı ve Eserleri*, Bilge Kitabevi, Ankara 2004, s. 6.

⁹⁷² Ekrem Kadri Unat, “Osmanlı Devletinde Tıp Cemiyetleri”, *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, IRCICA, İstanbul 1987, s. 96-97’den akt. Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 44.

⁹⁷³ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 46.

⁹⁷⁴ İmzasız, “Şûûnât”, *Yeni Asır*, Numara 1308 (20 Temmuz 1324/2 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

⁹⁷⁵ *Sabah*, Numara 14, (25 Safer 1293 / 9 Mart 1876), s.2’den akt. Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 44.

çalışılmıştır. *Ayine* dergisinde verilen habere göre Selanik valisinin eşi yapılan bu çağrıya cevap vermiş ve derneği kurma girişimlerine başlamıştır.⁹⁷⁶ II. Abdülhamit döneminde Selanik'te kurulan derneklerden ikisi de Musevi genç kızların kurduğu “Biyenefezans (Amel-i Hayr Cemiyeti)” ve “Şarite (Şefkat Cemiyeti)”dir. Genellikle kadınlardan ve genç kızlardan oluşan bu cemiyet her sene düzenledikleri tiyatro ve balolardan elde ettikleri gelirleri, yoksul halkın sıkıntıları ve kış ihtiyaçları için harcamışlardır.⁹⁷⁷ Yine 1897’li yıllarda, Selanik’te II. Abdülhamit’in emri ile yapılması planlanan iki bin yataklı hastane için kadınlar bir araya gelmiş ve yardım toplama işine girişmişlerdir. *Miütalâa* dergisinde yayımlanan haberden anlaşıldığı kadarıyla yardım işi bir dernek ismiyle toplanmamıştır ancak yardım faaliyeti yapılmış ve 90.000 kuruş toplanmıştır.⁹⁷⁸ Yine *Zaman* gazetesinde yer alan bir habere göre de Musevi kadınları tarafından da Entim adında bir kulüp kurulmuştur ve bu kulüp bir tiyatro gösterimi organize etmiştir:

Evvelsi gece Musevi (Selanik Yeni Entim Kulübü) tarafından bir ömr-i hayr menfaatine ‘İki ahbap çavuşlar’ nam dram, Eden tiyatrosunda mezkur kulüp aza ve şehrimiz Musevi nisvanı tarafından kemâl-i muvaffakiyetle mevki-i icraya vaz’ olunmuş ve genç amatörler şiddetle alkışlanmıştır.

Bu oyunda kulübe safi olarak 120 lira kadar bir menfaat te’min edilmiştir.⁹⁷⁹

Selanik’te bir de Ziraat Kulübü olduğunu biliyoruz. *Zaman* gazetesinde yayımlanan bir habere göre tekrar kurulan kulüp, teşrinisanın sekizinci cumartesi günü saat dokuz sıralarında, hükümet konağı arkasında yer alan Hüseyin Beyzâde Hulusi Beyefendi’nin konağında toplanacaktır.⁹⁸⁰

⁹⁷⁶İmzasız, *Ayine*, Numara 32 (25 Temmuz 1291/15 Recep 1293), s. 2 ve Numara 33 (1 Ağustos 1291/22 Recep 1293), s. 1.

⁹⁷⁷İmzasız, “Biyenefezans Yahud ‘Amel-i Hayr’ Cemiyeti”, *Miütalâa*, Numara 20, (3 Kânunuevvel 1312/8 Rebiülevvel 1314), s. 6.

⁹⁷⁸İmzasız, “Takdir-i Hamiyet”, *Miütalaa*, Numara 37 (8 Nisan 1313/11 Zilkade 1314/13 Nisan 1897), Selanik, s. 6.

⁹⁷⁹İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 13 (18 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

⁹⁸⁰İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 13 (18 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

2.4.8. Kadın Dernekleri

Selanik'te çok sayıda kadın derneği kurulmuştur. Kurulan kadın dernekleri daha çok yardım amaçlı kurulmuştur. Okuyan çocuklara, savaşan askerlere ve aç bekleyen gariplere yardım eli uzatabilmek amacıyla kurulan dernekler arasında az da olsa kadınları meslek edinmeye teşvik eden veya eğitmeyi amaçlayan dernekler de vardır.

2.4.8.1. Şefkat-i Nisvan Cemiyeti

Serpil Çakır'ın dediğine göre Şefkât-i Nisvan Cemiyeti 1898 yılında, Osmanlı-Yunan Savaşı (1897) şehitlerinin ailelerine destek amacıyla Emine Semiye tarafından kurulmuştur.⁹⁸¹ Çakır, bu bilgiyi Emine Semiye'nin *Hanımlara Mahsus Gazete*'de yayımlanan 12 Mayıs 1898 tarihli yazısına dayandırmaktadır. Ancak yazının başlığı "Şefkât-i Nisvan" olması dışında bu cemiyete ait bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu yazının içeriğinde padişahın gözetiminde şehit aileleri için bir "Bâzâr-ı Şefkât" kurulmuştur ve E. Semiye Hanım da kadınları bu etkinliğe katılmaya davet etmektedir.⁹⁸² İstanbul gazetelerinde olduğu gibi Selanik'teki gazetelerde de savaşların sıklaştığı dönemlerde, gazete etrafında örgütlenen birçok yardım faaliyetine rastlanmış ve yazarlar da yazılarında okuyucularını bu yardımlara desteğe çağırılmışlardır. E. Semiye Hanım'ın da bu amaçla kadınları yardıma çağıran bir yazı kaleme aldığı düşüncesi daha ağır basan bir yaklaşımdır.

2.4.8.2. Osmanlı Kadınları Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi

1908 yılında, Selanik'te, Abdülkerim Paşa'nın kızı Zekiye Hanım başkanlığında kurulan bir cemiyettir.⁹⁸³ Yardım derneği adını taşımasına rağmen cemiyetin temel amacı eğitim olmuştur.⁹⁸⁴ Cemiyet, her pazartesi, Selanik Yalılar semtinde Osman Telci Efendi'nin eşi Emine Hanım'ın evinde toplanmaktadır. Cemiyetin üyeleri ikiye ayrılmıştır: idari üyeler ve fahri üyeler. İdari üyeler, cemiyete girişte bir miktar para ödedikten sonra maaşlı olarak çalışanlardır ve bu üyeler bütün toplantılara katılmak zorundadırlar. Fahri üyelerin ise böyle bir mecburiyetleri yoktur. Sadece cemiyete karşı maddî yükümlülüklerinden ve cemiyetin verdiği görevlerden mesuldürler. Cemiyet, erkeklerin

⁹⁸¹ Serpil Çakır, a.g.e., s. 87.

⁹⁸² Şefika Kurnaz, a.g.e., s.127; Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 326.

⁹⁸³ Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi 1908-1918, Osmanlı Kadınının Yükselişi*, Ötüken Yay., İstanbul 2013, s. 285.

⁹⁸⁴ Serpil Çakır, a.g.e., s. 90.

yardımları olmadan sermayesini oluşturma yolunu tutmuştur. Bu amaçla da birçok yardım derneğinde olduğu gibi kermesler ve piyango çekilişleri yapılmıştır.⁹⁸⁵

Cemiyet mensuplarının ilk işi, sorumlu oldukları okulları teftiş etmektir. Bu okullarda görülen eksiklikleri gidermek ve muhtaç talebeleri tespit ederek ihtiyaçlarını karşılamak en önemli vazifedir. Bunun yanında bursla okutulan öğrenciler de vardır.⁹⁸⁶ Cemiyet'in diğer bir amacı da hanımlara dikiş, nakış gibi el sanatlarını öğretmek evde çalışmalarını sağlamaktır. Böylece kadınlar, erkeklere muhtaç olmaktan kurtulacaktır.⁹⁸⁷ Bu amaçlar etrafında yapılan çalışmalar içerisinde Terakki Okulları da vardır. Terakki Okullarına derslerde kullanılmak üzere bir dikiş makinesi hediye edilmiş, fakir öğrencilerin ihtiyacını karşılamak maksadıyla yardımlarda bulunulmuş ve okula yardım toplamak amacıyla okul encümeniyle birlikte bir yardım toplama komisyonu kurulmuştur. Terakki okulu da cemiyetin bu çalışmalarına karşılık bir jest olarak 11 Eylül 1323/24 Eylül 1907 tarihinde yapılan ödül dağıtım törenine sadece Cemiyet-i Hayriye'yi davet etmiştir. Bunun yanında Terakki Mektebi maddî sıkıntı çektiği bir dönemde cemiyet okula borç bile vermiştir. Ayrıca Cemiyet'ten seçilen üyelere oluşturulan bir teftiş kurulu, Terakki Yalılar Kız Şubesinin düzenli olarak teftişinden sorumlu olmuştur.⁹⁸⁸

Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye'nin en büyük destekçilerinden biri Selanik'te yayımlanan *Kadın* dergisidir. Bu cemiyetle birlikte aşağıda ele alacağımız Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi'nin de irtibat adresleri *Kadın*'ın idarehanesidir.⁹⁸⁹ Bunun yanında *Kadın*'ın sayfaları cemiyetin yayın organı gibi çalışmaktadır.⁹⁹⁰

Cemiyetin en temel çalışmalarından olan piyango çekilişlerinden biri Terakki Mektebi Yalılar şubesinde gerçekleştirilmiştir.⁹⁹¹ Bu piyango öncesinde çekilişte verilecek olan ürünlerin tanıtımı esnasında edebiyatçı kişiliğiyle tanınan cemiyetin başkanı Zekiye Hanım konuşma imkânı bulmuştur. İstibdadı kötüleyen ve konuşmasını "Rehberimiz hürriyet, müzahirimiz müsavat [yardımcımız eşitlik] olsun! Yaşasın vatan ve millet! Yaşasın müsavat ve hürriyet! Yaşasın Emine Hanım ve cemiyet!" sözleriyle tamamlayan

⁹⁸⁵ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 285.

⁹⁸⁶ Fatma Kılıç Denman, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, Libra Kitap, İstanbul 2009, s. 124.

⁹⁸⁷ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 286.

⁹⁸⁸ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s. 87, 103, 104.

⁹⁸⁹ Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 131.

⁹⁹⁰ Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 124.

⁹⁹¹ İmzasız, "Şüûn", *Zaman*, Numara 36 (11 Aralık 1908), Selanik, s. 2.

Zekiye Hanım'ın konuşmasındaki İttihatçı söylem dikkat çekmektedir.⁹⁹² Bu konuşma esnasında Zekiye Hanım, bir kız okulun yaptırılmasına büyük katkıları olan Telci Osman Efendi'nin eşi Emine Hanım'a teşekkür de etmiştir.⁹⁹³ Zekiye Hanım'ın kendisi ve yücelttiği Emine Semiye Hanım'dan da anlaşıldığı üzere cemiyette İTC'nin de parmağı vardır.

Selanik içinden verilen desteklerin yanında şehir dışından hatta ülke dışından da bu Cemiyet'e destekler vardır. Cemiyet'in İstanbul'dan, Edirne'den, İngiltere Manchester'den destekçileri vardır.⁹⁹⁴ Hatta Selanik'teki bu yardım faaliyetlerine, V. Murat ailesine mensup olan Hatice, Fehime ve Nazıma Sultanlar tarafından da yardım yapılmıştır.⁹⁹⁵

2.4.8.3. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1908)

Kapılarını mezhep ayrımı gözetmeden bütün kadınlara açan bu cemiyet, sahipsiz kadınlara ve çocuklarına yardım amacıyla ortaya çıkmıştır. Selanik'te yayımlanan *Kadın* dergisinin üçüncü sayısında cemiyet hakkında şöyle bir yazı yayımlanmıştır:

Yetim ve biçarelere kol uzatan sefaleti saadete, cehaleti irfan ve kemâlâta [bilgi ve ahlak bakımından olgunluk] kalb etmeğe [çevirmek] çalışan ve milleti millet etmek için kadınlığı ihyaya bezl-i himemat [yardımlar sağlamak] eyleyen [çalışan] cemiyet-i hayriye-i nisvaniyeden Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi mükerreren [tekrar olarak] ve kemal-i iftihar ile arz ve ilan eylediğimiz vech üzere ve sa'y [çalışma] ve iktidarı dâhilinde her vesile-i hayriyeden istifade ettiği gibi, bütün erbab-ı şefkat ü hamiyet Osmanlı hanımları dahi bilâtelkinbu esbab-ı tezyif ve ihzar eylemek [hazırlamak] için yekdiğeriyle müsabaka edercesine izhar-ı lutf ve muavenet buyuruyorlar.⁹⁹⁶

Şefkat Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadın organizasyonu olarak çalışmıştır. Bunun en büyük göstergesi de Cemiyet'in faaliyetlerini Selanik dışına taşımaya çalıştığı dönemde İTC tarafından yapılan maddî yardımdır. Örneğin Serez'e açılan şubenin ilk yardımı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Serez Heyet-i Merkeziyesi tarafından yapılmıştır.

⁹⁹² Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 126.

⁹⁹³ Serpil Çakır, a.g.e., s. 91.

⁹⁹⁴ Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 125.

⁹⁹⁵ Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 130.

⁹⁹⁶ Serpil Çakır, a.g.e., s. 87-88.

Bunun yanında *Kadın* dergisinin son sayfalarında yayımlanan bağışçı listelerinden cemiyetin İTC ile ilişkisi anlaşılabilir. Dönem itibarıyla kadın bağışçıların isimleri ya eşlerinin ya da babalarının adlarıyla verilmektedir ve bu isimlerin genellikle Selanik'in ileri gelenlerinden oluştuğu bilinmektedir ki bu ileri gelenlerin çoğu İTC mensubu veya destekçisidir.⁹⁹⁷

Cemiyet, aidat toplayarak kendi binalarını tutmuş⁹⁹⁸ ve “Şefkat Pazarı” adı altında pazarlar düzenleyerek topladıkları ürünleri satmış, kazandıkları paraları ve pazardan arta kalan ürünleri muhtaçlara dağıtmışlardır. Pazar dışında başka bir gelir kapısı da piyango çekilişleri düzenlemektir. Kısaca “Şefkat” olarak da isimlendirilen cemiyetin Selanik'te birçok destekçisi de vardır. Bunlardan ilki *Kadın* dergisidir. Yardım faaliyetlerinin duyurulması ve yardım yapanların isim listelerini yayımlaması dışında derginin müdürü Enis Avni'nin “Aşk ve İstibdat” adlı piyesi de Selanik'te Heveskârân Kulübü'nde gösterilmiş ve elde edilen gelir tamamen “Şefkat”a bırakılmıştır. Yine aynı kulüpte düzenlenen sinematograf eğlencesinden elde edilen gelir de “Şefkat”e bırakılmıştır.⁹⁹⁹ Bunun dışında Emine Semiye Hanım'ın *Kadın* dergisinin dokuz numaralı sayısına gönderdiği destek mesajında bahsettiği gibi *Kadın* yazı heyetinde bulunanlar aynı zamanda “Şefkat”ın ileri gelenleridir.¹⁰⁰⁰

Cemiyet, kazancı fakirlere harcanmak üzere çeşitli organizasyonlar tertip etmiştir. *Zaman* gazetesinde yayımlanan bir habere göre de “Şefkat Kulübü”, hâsılatı fakir çocuklara harcanmak üzere bir tiyatro sahnelemeye karar vermiştir ve bu iş için de Heveskerân Kulübü'yle iletişime geçilmiştir.¹⁰⁰¹

Cemiyet üyelerinden Nadire Hanım, sözleri Recaizade Mahmud Ekrem'e ait olan “Milli Şarkı”yı bestelemiş, notaları *Kadın* dergisinde yayımlanmış ve geliri “Şefkat”e bağışlanmak üzere satışa sunulmuştur. Bu faaliyetlerin dışında Cemiyet'in yardımlarının sadece ülke içiyle sınırlı kalmadığını da görüyoruz. Mesela İtalya Messina'da meydana

⁹⁹⁷ Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 128.

⁹⁹⁸ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 288.

⁹⁹⁹ Serpil Çakır, a.g.e., s. 88.

¹⁰⁰⁰ Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 124.

¹⁰⁰¹ İmzasız, “Şüûn”, *Zaman*, Numara 19 (24 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

gelen deprem için 230 franklık bir yardım toplanmış ve İtalyan Konsolosluğuna teslim edilmiştir.¹⁰⁰²

2.4.8.4. Teali-i Vatan Osmanlı Hanımları Cemiyeti

17 Aralık 1909 (4 Kânunuevvel 1325) tarihinde İttihat ve Terakki'nin desteğiyle ve yönlendirilmesiyle açılan bir cemiyettir. Genel merkezi Selanik'tedir. Kurucusu ve genel başkanı Nesime Yusuf Hanım'dır. Cemiyetin amacı, kadınları medenî seviyeye yükseltmek ve vatanın genel ihtiyaçlarına yönelik yardım faaliyetlerinde bulunmak olarak açıklanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk yapılacak işler sırasında devlete "Nevzâd-ı Vatan" adını verecekleri bir savaş gemisi hediye etmek, ardından doğum evleri, atölyeler, kız okulları açmak ve Hilâl-i Ahmer'e yardım etmek gibi hususlar gelmektedir.¹⁰⁰³

İstanbul'da çıkan *Hanımlara Mahsus Gazete*'de yayımlanan bir yazıda "Nevzâd-ı Vatan" ideali hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bu yazıya göre devlete iki zırhlı alındığını, bu zırhlıların parasının tamamen milletin yaptığı yardımlardan karşılandığı ve hanımların parasının da bu yardımların içinde olduğu açıklanmıştır. Ancak bu, yeterli bulunmamaktadır. Tamamen hanımların gayretleriyle toplanacak paralarla bir "Nevzâd-ı Vatan" almayı istediklerini aynı yazıda açıklanmış ve kadınlar yardıma çağırılmıştır.¹⁰⁰⁴

2.4.8.5. Tefeyyüz Cemiyeti (Tahsil Cemiyeti)

Selanik'te kurulan bu cemiyetin kuruluş tarihi net olarak bilinmemektedir ancak *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda çıkan bazı yazılardan anlaşıldığı kadarıyla 1911 yılında dernek faaliyetlerine devam etmektedir. Yıldız Sertel, annesi Sabiha Sertel üzerine yazdığı kitabında, bu cemiyetin kuruluşunda bizzat annesinin ve arkadaşlarının aktif rol aldığını anlatmaktadır. Hatta fikrin annesi Sabiha Sertel tarafından ortaya atıldığını söylemektedir. Onun verdiği bilgilere göre Tahsil Cemiyeti, yüksek öğrenimlerine devam etmek isteyen kızların bir araya gelerek kurdukları bir dernektir. Cemiyet'in üyeleri aidat ödeyeceklerdir ve bu aidatlar toplanarak bununla özel hocalar tutulacak ve eğitime devam edilecektir. Yıldız Sertel, hocaların kimler olduklarını söylememiştir ancak Avrupa'da tahsil görmüş Avdetî bilim adamlarından, Selanik'te yaşayan bir İtalyan felsefeciden, Hukuk Fakültesi

¹⁰⁰² Serpil Çakır, a.g.e., s. 89.

¹⁰⁰³ Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti Programı için Bkz. Serpil Çakır, a.g.e., ss. 420-424.

¹⁰⁰⁴ "Sahne-i Muâşeret", HMG, 19 (22 Temmuz 1326/4 Ağustos 1910), s. 2-3'ten nakleden Şefika Kurnaz, a.g.e., ss. 268-269.

profesörlerinden hukuk, felsefe, mantık, sosyoloji, iktisat gibi derslerle eğitimlerine devam ettiklerini aktarmıştır.

Yine Sertel'in açıklamalarına göre dersler, her seferinde üyelerden birinin evinde yapılmakta ve dersten sonra da çay masası etrafında güncel meseleler tartışılmaktadır. Yıldız Sertel bu tartışmalardan birini aktarırken üyelerden bazılarının isimlerini de zikretmiştir. Bunlar Atiye, Seniye ve Sabiha Sertel'le birlikte Terakki Mektebi'nin eski müdiresi Hasibe Hanım'dır. Hasibe Hanım, Tahsil Cemiyeti üyelerine Zekeriya Bey'den *Yeni Felsefe Mecmuası*'ndaki yazılarından dolayı iltifatlar getirmiştir. Sabiha Hanım'a ise "Osmanlı Cemiyetinde Kadın" başlıklı yazısının yılın en iyi yazısı ödülü kazandığı haberini ve Zekeriya Bey'in yazılarıyla alakadar olduğu gibi kendisi hakkında da sorular sorduğu haberini getirmiştir. Sabiha Sertel, *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda "Sabiha Nazmi" imzasıyla yazmaktadır. *Yeni Felsefe Mecmuası*'ndaki Zekeriya ise Zekeriya Sertel'dir yani Sabiha'nın ileride kocası olacak kişidir.¹⁰⁰⁵

Şefika Kurnaz'ın aktardığına göre de Cemiyet'in üyelerinden Meliha Zekeriya Hanım, İstanbul'da bir şube açmak istemiştir ancak rağbet olmayınca vazgeçmiştir.¹⁰⁰⁶ Tahsil Cemiyeti'nin, *Yeni Felsefe Mecmuası*'na gönderdikleri mektupta ise Cemiyet mensuplarının feminizme karşı oldukları anlaşılmaktadır.

Türk kadını siyasetle uğraşarak aileyi unutmak, çocuk eğitimini ihmal etmek gibi bir yol takip edemez. Onlar yalnız kendilerine ailevî ve içtimaî bir mevki hazırlamak ve gasp olunan haklarını müdafaa etmelidirler.¹⁰⁰⁷

Görüldüğü gibi mektupta yukarıdaki açıklama yapılarak kendilerine gelen veya gelebilecek olan feminist eleştirilerine karşı bir tepki geliştirmişlerdir.

2.4.8.6. Kırmızı-Beyaz Kulübü

Adını Jön Türklerin renklerinden alan bu kulüp, II. Abdülhamit döneminde Mavi-Beyaz adıyla faaliyet göstermiştir.¹⁰⁰⁸ Kurucusu *Kadın* dergisi yazarlarından şair

¹⁰⁰⁵ Yıldız Sertel, a.g.e., ss. 61-62. Elimizde bulunan Yeni Felsefe Mecmuası nüshalarında Sabiha Sertel'e ait bu "Osmanlı Cemiyetinde Kadın" başlıklı bir yazıya rastlamadık. Ayrıca Sabiha Nazmi imzası da yoktur.

¹⁰⁰⁶ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 315.

¹⁰⁰⁷ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 315.

¹⁰⁰⁸ Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışlarının Bir Hikâyesi*, Ankara 1993, s. 44-45'den akt. Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 313.

Abdülğani'nin (Abdülğani Seniyy Yurtman) eşi, Feyziye Mektebi muallimesi Pakize Seniyy'dir. Kurucusu Pakize Seniyy'in, *Kadın* dergisinin 18. sayısında Yemen'e gittiğini öğrenmekteyiz.¹⁰⁰⁹ Bu tarih aynı zamanda Kırmızı-Beyaz Kulübü'nün üçüncü sene-i devriyesidir. Dolayısıyla derginin yayımlandığı tarih 9 Şubat 1324/22 Şubat 1909 olduğuna göre Kırmızı Beyaz Kulübü'nün de Şubat 1906'da kurulduğunu söyleyebiliriz. Kuruluş amacı, *Kadın* dergisinde şu şekilde ilan edilmiştir:

Bu muhterem kulübün maksad-ı teşkili, terakkiyet-i edebîye, fennîye ve ictimîyeden, muhadderât-ı Osmanîyyeyi [Müslüman Osmanlı Kadınları] lâyıkiyle nasibdar eylemek ve bu suretle mensub oldukları millete, üzerinde yaşadıkları aziz vatana fâzıl bir kuvvet, fâzıl bir mevki-i bülen [yüksek mevki] hazırlamaktır ve yine öyledir.¹⁰¹⁰

Geniş bir mekâna ve kütüphaneye sahip olan Kulüp'te, resim ve nakış üzerine çalışmalar yapılmış, toplantılar tertiplenmiş ve kadınlar tarafından konferanslar verilmiştir. Bir de Kulüp'ün adını taşıyan çeviri büroları vardır. Çeviri bürosunda kadınlar hakkındaki yabancı eserler çevrilmeye çalışılmıştır.¹⁰¹¹ *Kadın* dergisinde yayımlanan “Kadın Bir Şemsi Marifettir”, “Bir Küçük Feminist Lisanından Sesleniş” adlı makaleler bu çevirilere örnek verilebilir. Bunun yanında Kulüp, kadın dergisi *Demet*'in ilk sayısına gönderilen bir mektupla, eğer kabul ederlerse Fransız Muharrir Marcel Provo'dan “Fransuvaza Mektuplar” adlı eseri çevirmek ve dergide yayımlamak istediğini bildirmiştir. Bu müracaat kabul edilmiş ve eser derginin 4-6-7. sayılarında yayımlanmıştır.¹⁰¹²

Kurucu üyelerden Pakize Seniyy, kocası Abdülğani Seniyy gibi *Kadın*'a yazılarıyla katkıda bulunmuştur. Hatta Pakize Seniyy Yemen'e tayin olduktan sonra da Yemen'le ilgili gözlemlerini içeren makaleler göndermeye devam etmiştir.¹⁰¹³ Bunun yanında Kırmızı-Beyaz Kulübü'yle ilgili hemen hemen bütün haberler ve duyurular *Kadın* dergisinde yayımlanmaktadır. Ayrıca Kırmızı-Beyaz Kulübü'nün diğer üyelerinin de *Kadın*'da yazdıkları bilinmektedir. Dolayısıyla *Kadın*'la Kırmızı Beyaz Kulübü arasında iyi ve sürekli bir ilişkinin olduğu aşikârdır.

¹⁰⁰⁹ Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 96.

¹⁰¹⁰ Pakize Seniyy, “Kırmızı-Beyaz Kulübü”, *Kadın*, Numara 18 (9 Şubat 1324), s. 8.

¹⁰¹¹ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 313.

¹⁰¹² Serpil Çakır, a.g.e., s. 99 (Dipnot).

¹⁰¹³ Fatma Kılıç Denman, a.g.e., s. 102.

2.4.8.7. Say'ü'l-ukuf (Çalışma İhtiyakı) Kulübü

Resmiye Hüseyin ve Rabia Ahmet'in kurucuları arasında yer alan Say'ü'l-ukuf (Çalışma İhtiyakı) adlı bir kulübün varlığını *Kadın*'a gönderilen yazılardan anlamaktayız. Rabia Ahmet'in *Kadın*'a gönderdiği yazılardan anlaşıldığı kadarıyla bu derneğin amacı kızları çalıştırmaya yönlendirecek formülleri aramaktır.¹⁰¹⁴

2.5. Süreli Yayınlar

Osmanlı Devleti'nin büyük merkezlerinden biri olmasının yanında Devlet'in Batı'ya açılan kapısı da olan Selanik'te, Osmanlı'nın diğer şehirlerine göre basın ve yayın faaliyetleri daha erken bir dönemde başlamış ve çok sayıda neşriyata ulaşmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından önce nispeten daha az olan süreli yayın çalışmaları, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte artmıştır.

Selanik'te neşredilen ilk gazete, devlet eliyle yayımlanan *Selânik* başlıklı resmî gazetedir. Bu gazete, Osmanlı vilayetlerinde, ihtiyaca binaen neşrine karar verilen vilayet gazetelerinden biri olarak 21 Şubat 1869 tarihinde yayımlanmıştır. Bu yayından dört yıl sonra *Rumeli* adıyla bir özel gazete yayımlanmaya başlamış daha sonra da *Zaman* adıyla neşrine devam edilmiştir. *Zaman* gazetesinin yayımı esnasında ise yine bu yayının kadın ve çocuklar için yayımlanan eki *Ayîne*, 14 Kasım 1875 tarihinde ilk sayısını neşretmiştir. Bu ilk yayınlardan sonra 1883 yılında sırasıyla *Mezraa-i Maârif* ve *Gonca-i Edeb* dergileri yayımlanmıştır. 1886 yılında bir eğitim dergisi olan *Mecelle-i Muallimîn*'in ardından 1895 yılında Selanik'in en uzun süreli yayını olan *Asır* yayına başlamıştır. 1896 yılında ise ünü Selanik'le sınırlı kalmayan *Mütâlaa* mecmuası, ardından 1897 yılında, *Çocuklara Rehber* dergisi intişar edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanına az bir süre kala ise yayım hayatına bir çocuk yayını olarak başlayan fakat kısa süre sonra büyüklere hitap eden bir yayına dönüşen ve yine ünü Selanik sınırlarını aşmış *Çocuk Bahçesi* (1905), 1907 yılında da bir amatör gayret olan ve talebeler eliyle çıkarılan *Mektepli* yayımlanmıştır.

1908'de, İhtilâl'in hemen sonrasında ise özellikle İttihatçı yayınlar bir bir intişara başlamıştır. 1908 yılı boyunca sırasıyla *İttihat ve Terakki*, *Bağçe*, *Bağçe* dergisinin eki olarak yayımlanan *Zıdır*, *Kadın* ve *Zaman* süreli yayınları çıkmıştır. 1909 yılının ilk neşriyatı *Füyûzât*'tır. Bu yayının ardından sırasıyla iki özel nüsha olan *Şûrâ-yı Ümmet* ve

¹⁰¹⁴ Say'ul-ukuf Kulübü Müessislerinden Rabia Ahmet, "Musahebe-i Nisâiyye", *Kadın*, Numara 8 (1 Kanunuevvel 1324), s. 12-13.

Tanîn, yine İttihatçı bir yayın olan *Silâh*, Drama'daki yayımını durdurup Selanik'te yayıma başlayan *Kâinât* ve *Genç Kalemler*'in başlangıcı olan *Hüsün ve Şiir* 1909 yılında yayıma başlamıştır. 1910 yılında İttihatçı yayınlar yanında sosyalizmi hissettiren yayınlar da göze çarpmaktadır. Mesela 1910 yılında, Meşrutiyet'in ikinci yıldönümünde yayımlanmaya başlanan *Vatandaş* ve ardından yayımlanan *Tercüman-ı Müstahdemîn* sosyalizmi hatırlatan başlıklara ve içeriğe sahiptirler. Yine 1910 yılında "Yeni Lisan" davasını da ortaya atan *Genç Kalemler* dergisi ve düzenli bir yayım çizgisi olmayan *Hak* gazetesi yayımlanmıştır.

1911'de, yine İttihatçı anlayışa sahip kişiler tarafından çıkarılan *Muhit-i Mesâî*, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayımı olan *Rumeli*, "Yeni Hayat" akımını savunan *Yeni Felsefe Mecmûası* ardından da *Selâmet* ve *Ziraat* yayınları çıkmıştır. Son olarak Selanik'in Yunanlılara teslim edileceği 1912 yılında yine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayınlarını sahnede görüyoruz. Bu yıl boyunca sırasıyla *Türk İli*, *Türk Dili Yerine Vatandaş* ve *Türk Dili* yayınları neşredilmiştir.

Bu süreli yayınların dışında Selanik'te *Tenvir-i Efkâr* adıyla bir dergi yayımlandığını da biliyoruz. Bu yayın İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesi'nde yer almaktaydı. Ancak yeni bir düzenlemeyle Süleymaniye Kütüphanesi bünyesine alınacaktır. Bu çalışmalar bitmediği için bu yayına henüz ulaşamadık. Bunun yanında Ankara Milli Kütüphane ve İzmir Milli Kütüphanesindeki çalışmalardan ötürü de *Yeni Asır* ve *Zaman* gazetelerinin bazı nüshalarına da ulaşamadık.

Şimdi Selanik'te 1860-1912 yılları arasında neşredilen süreli yayınları çıkış sırasına göre inceleyelim.

Birinci Sene

5629

Sene-i Museviyye fî
21 Adar**SELÂNİK**

1869

Miladi Sene
fî 21 Şubat
Rumi

1285

Hicret
Sene
fî 21
Zilkade

Sahife

« Yevm-i Cuma »

Aded

1

1

(İşbu gazetenin ekseri neşriyatı zirâat ve hirâset ve ticâret misillü mevâd-ı nâfiâ ile dest-res olabilecek havâdis-i dâhiliyye ve)(hâriciyyeye şâmil olarak haftada bir defa merkez-i vilâyet matbaasında çıkarılır. Bir seneliği (altmış) altı aylığı (otuzbeş) üç)(aylığı (yirmi kuruş) ve bir nüshası (altmış parayadır). Dışarlar için posta ücreti zamm olunur. Müşteri olmak isteyenler) (doğrudan doğruya matbaaya mürâcaat eylemleri lazım gelir. Maarif ve fûnûna ve menâfi-i umûma dair gönderilecek âsâr-ı)(hayriye kabul ile tab olunur.)

Şekil 2.1. Selânik gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.1. Selânik Gazetesi

Yayın Hayatı: 21 Şubat 1869 (21 Zilkade 1285) tarihinde yayın hayatına başlayan gazetenin görülebilen son sayı 34. yıla (1905/1322) aittir.¹⁰¹⁵

Adı: Selanik vilayetinin resmî gazetesi olduğundan yayımlandığı vilayetin ismiyle adlandırılmıştır.

Yönetim: Resmî gazete olması yönüyle gazetenin muharrirleri devlet tarafından atanmıştır. Selanik Vilayeti Salnamelerinde gördüğümüz kadarıyla gazetenin 1869 yılı ile 1890 yılı arasındaki dönemde sırasıyla Enis Efendi, İsmail Fevâd Bey, Tevfik Efendi muharrirlik görevinde bulunmuştur.¹⁰¹⁶

Yayın Günü: Haftada bir defa yayımlanan gazetenin yayım günleri hep değişmektedir. Dolayısıyla yayım aralığı ufak tefek değişiklikler göstermektedir.

¹⁰¹⁵Selânik gazetesinin nüshalarına Hakkı Tarık Us'tan ve Milli Kütüphane'den ulaşabilirsiniz. Bkz. *Selanik*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0536, Sayılar: I-III: 6-8, 10-13, 15-74, 76-114, 116-128, 130-132, 141-146, 148-178, 180-194 (1869-1871); XV: 891-892 (1301/1885); XXXIII: 1803 (1319/1321); XXXIV: 1853, 1890 (1325/1904), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#r> (09.06.2017).

¹⁰¹⁶Selanik Vilayeti Salnamesi, Dördüncü-Altıncı-Sekizinci-Dokuzuncu-Onuncu Defa Olarak (1281/1874 – 1307/1890), Selanik.

Adres: Gazetede müracaat edilecek nokta için Vilayet Matbaası gösterilmesinden ve resmî gazete olmasından hareket edersek gazetenin idarehanesinin de matbaayla aynı yerde olma olasılığı çok yüksektir.

Matbaa: Gazete, Selanik Vilayet Matbaası'nda, yani resmî matbaada basılmaktadır.

Başlık Altı Yazısı: Gazetede açıklamalar ve bilgilendirmeler dışında başlık altı yazısı kullanılmamıştır.

Sayfa: Orta boy gazete sayfasına dört sayfa olarak çıkan gazetenin her sayfası üç sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Yayın Politikası, Yazar Kadrosu ve İçeriği: Gazetenin yayın politikasını içeren yazı ilk sayıda “Mukaddime” başlığıyla verilmiştir. Yazının başında “Sâye-i kemâlât-vâye-i cenâb-ı şehriyârîde Selanik vilâyeti dahi vilâyât-i sâireye pey-rev olmaklığı arzu ile kendi namına olarak dört lisan üzere işbu gazeteyi tab ve neşre başlamıştır.”¹⁰¹⁷ şeklinde yapılan girişten, gazetenin dört lisan yayımlandığı bilgisine ulaşıyoruz. Dört dilin hangisi olduğu hakkında bir bilgi verilmemiştir ancak Selanik'te hâki olan dört unsur dikkate alınırsa bunların Türkçe, Yahudi İspanyolcası, Rumca, Bulgarca olduğu ileri sürülebilir. Bu gazetenin bu dillerde çıkıp çıkmadığını bilmiyoruz. Herhangi bir koleksiyonda başka dilde yayımlanmış bir *Selanik* gazetesine rastlamadık. Ayrıca yazıda, bu gazetenin neşrinin diğer vilayetlere bir örnek teşkil etmesi arzusu da dile getirilmiştir.

Bu kısa girişten sonra “Ma'zeret” başlığı altında gazetenin kuruluşundan sonra hemen dağıtımına geçememesinin sebepleri sıralanmıştır:

“Bidâyet-i teşkilden biraz sonraları gazete ihrâcı esbâbına teşebbüs olunmuş olduğuna nazaran bu vakte kadar uzaması noksâniyet-i himmetten olmayıp mücerred hazine-i celileye bunda dahi bâr olmamak için mecmûa' masârifî me'murîn-i mahalliye ile erkân-ı vilâyet ve eshâb-ı servetten bir takım geyretkeşânın iânece hevesleri meydana gelmesinden ve böyle iânelerin toplanması dahi tabii biraz vakte muhtâc olmasıyla beraber mukaddemce Avrupadan getirtilen makine matlûba muvaffak görülmemesinden dolayı

¹⁰¹⁷ İmzasız, “Mukaddime”, *Selanik*, 1. Sene, Nu.: 1 (21 Şubat 1869/21 Zilkade 1285), Selanik, s. 1.

bizzarûre diğeri ni celbe teşebbüs olunmasından neşet etmiş ve bu ana kadar mezkûr makine gelmemiş ise de şu günlerde gelmek üzere bulunduğunun haber-i katiyyesi alındığına binaen vürûdunda mümkün mertebe daha muntazam ve mükemmel çıkarılmak tasmm olunmuş iken Vâli-i Vilâyet Devletlû Paşa Hazretlerinin Bâb-ı Âli'den aldıkları emr üzerine bizzat dersaâdet-i teşrif buyurmuş olduklarından Müşarünileyh Hazretlerinin gazeteye büyük hizmetleri vukubulmuş olduğu halde birinci nüshasını olsun merkez ve makâm-ı âlilerinde görmeksizin azimet buyurmaları matbaamız me'murlarına göre hicâb-ı müstelzim olduğundan (Mâlâ Yedrik Kella Lâ Yetruk Kella) müfâdına ittibâ' kılınmış olduğuna nazaran serd olunan a'zârın erbâb-ı mütalâa indinde rehîn-i hüsn-i kabûl olması ümid ve temenni olunur.”

Bu yazıdan anladığımız kadarıyla gazete, devlet hazinesi yanında Selanik valisi ve Selanik eşrafı tarafından maddî olarak desteklenmiştir. Gazeteye yapılan para yardımlarının toplanması hususundaki gecikme, matbaa için Avrupa'ya sipariş verilen makinenin gecikmesine sebep olduğundan gazete açılmış olmasına rağmen dağıtıma geçememiştir. İlk sayının çıkma sebebi de Selanik valisinin merkezden gelen emirle gazeteyi ziyaret edecek olmasıdır. Bu ziyarette, himmetleri görülen paşanın eli boş dönmesi istenmemektedir. Bu nedenle istedikleri gibi olmasa da yayın hayatı başlamıştır. Özellikle Avrupa'ya sipariş edilen makine gelince gazete, istenen seviyede çıkabilecektir. Bu hususta okuyucuya ve gazete erbabına mazeret bildirilmiştir. Bu mazeretlerden sonra gazetenin izleyeceği yol açıklanmıştır.

“Her vilâyetin mevkiî hükmünce en elzem olan şeyleri gazeteye derc ile neşr ve ilan etmeklik birinci vazifeden ma'dûd olduğuna ve bu vilâyetçe nazarı i'tinâyaya alınacak şeylerin hülâsası ziraat ve hirâset ve ticaret keyfiyetleri bulunduğuna mebnien ziyâde bunlara müteallik husûsâtı derc ve neşretmek ve bundan gayri dâhili vilâyetdeki vukûâtın fazla vukûât-ı umûmiyye ve hâriciyyeden dest-res olunabilecek havâdisâtı dahi tahrir eylemek mukarrerdir.”

Selanik gazetesi için diğer resmî gazetelerde olduğu gibi çıkış noktası olarak yayın yapılan bölgenin özellikleri esas alınmıştır. Bu özellikler “ziraat, çiftçi ve ticaret” sözcükleriyle açıklanmıştır. Selanik'in o dönem hayatı düşünüldüğünde bu üç başlık

bölgenin özellikle iktisadi yönünü özetlemektedir. Dolayısıyla gazetenin birinci politikası bu konularda Selanik halkını bilgilendirmek ve bu konularla ilgili haberleri neşretmektir. Bu birinci amaca ek olarak dâhilî, haricî ve umumî haberlere de sütunlarında yer verilecektir.

Yukarıda bahsi geçen ve Avrupa'ya sipariş edilen makinenin geldiği onuncu sayıda duyurulmuştur. Bu sayıdan sonra baskı ve dağıtım işlerinde rahatlama olduğunu düşünebilsek de gazetenin şekil ve muhtevasına yansıyan bir değişiklik görülmemektedir.

Gazetenin sayılarını kontrol ettiğimizde yayın politikasıyla örtüşen bir yol izlendiği görülmektedir. “Vukûât-ı Vilâyet” başlığı altında Selanik haberleri, “Tevcihât” başlığı altında rütbe değişiklikleri ve atamalar, “Vukûât-ı Umûmiye” başlığı altında ülke genelinden özellikle İstanbul kaynaklı haberler ve “Vukûât-ı Hariciyye” başlığı altında dış ülkelere dair haberler yayımlanmıştır. Bu başlıklar ilerleyen sayılarda değiştirilse de içerikteki haber anlayışı aynen devam etmektedir. Bu başlıklara ek olarak siyasî, ziraî ve ticarî içerikte olan makaleler gazete sayfalarında yer almıştır. Gazete özellikle ticaret ve ziraat meseleleriyle ilgili kanunlara ve bu kanunlarda yapılan değişikliklere ait duyurulara öncelik vermiştir. Dolayısıyla gazete için diyebiliriz ki resmî bir gazete olması yönüyle kendinden beklenen hizmeti gerektiği gibi yapmıştır.

(Bir Seneliği Vilayet
Gazetesini) (Alanlara Peşin
Akçeyle İki Buçuk ve)
(Almayanlara Üç ve Altı
Aylığı İki) (Beyaz Mecidiyeye
Bir Nüshası 50) (Paraya Olub
Dâhil ve Haric İçin)
(Posta Ücreti Yoktur)

RUMELİ

Her Şeyden Bahseder Osmanlı Gazetesidir

(Abone Olmak İsteyenler
Gazete) (Namına Olarak
Doğruca Selanik) (Vilayeti
Matbaasına Müracaat)
(Edeler)

Birinci Sene (Şubat) (Sene-i
Şemsiyye)

12 1288

(Zilhicce) (Sene-i Kameriye)
(Numaro)

26 1289 1

«Bu Gazete Şimdilik Haftada Bir Defa Pazartesi Günleri Çıkar. Mevâd-ı Nâfiâya Dâir Âsâr Meccanen Tab ve Neşrolunup»«İ'lânâtın Beher Satırından Bir Defalık İçin Üç Kuruş ve Tekrar Edenlerden Nısfı Alınır»

Şekil 2.2. *Rumeli* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.2. Rumeli-Zaman Gazetesi

Yayın Hayatı: İlk nüshası *Rumeli* adıyla 24 Şubat 1873 (26 Zilhicce 1289/12 Şubat 1288) tarihinde yayımlanmıştır. Başlangıçta *Rumeli* olarak çıkan dergi, daha sonra *Zaman* adıyla yayımlanmaya devam etmiştir. *Rumeli* adıyla yayımlanan son sayı, 17 Ağustos 1874 (4 Recep 1291/5 Ağustos 1290) tarihli 77 numaralı nüshadır. Yetmiş sekizinci sayıyla birlikte *Zaman* adıyla yayımlanmaya devam eden gazetenin görülebilen son sayısı, 31 Ocak 1876 (4 Muharrem 1293/19 Kânunusani 1291) tarihli 348 numaralı nüshadır. Yetmiş yedi numaralı nüshada *Rumeli* adının *Zaman*'la değişeceğini haber veren nüshada yayımlanan “Rumeli'nin Vedânâmesi” başlıklı yazıda ilginç açıklamalar vardır. “Ve bir vakitler Manastır'da mâlik-i hadem iken bir müddetlerde Selanik'te sâhib-i kalem oldum.” şeklinde verilen açıklamada gazetenin ilk defa Manastır'da yayımlanmaya başladığı anlaşılmaktadır ancak elimizdeki 1 numaralı nüshadan başlayarak bütün nüshalarda adres Selanik verilmiştir.¹⁰¹⁸

Adı: *Rumeli* gazetesinin adı, 77 numaralı nüshanın ilk sayfasında yapılan açıklamayla *Zaman* olarak değiştirilmiştir. Bu değişimin sebebi olarak Manastır'da

¹⁰¹⁸*Rumeli* gazetesinin nüshalarına Hakkı Tarık Us, Milli Kütüphane, Atatürk Kitaplığından ulaşabilirsiniz. Bu gazetenin bütün nüshaları tam değildir. Bkz. *Rumeli-Zaman*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0286, Sayılar: I: 1-50; II: 51-76; 78-100; Zaman: 175, 334, 358, 486-490, 494, 496, 498, 500, 502-505, 508-511, 514-515, 517-525, 527, 529, 532, 542, 547-549, 587 (24 Şubat 1873/12 Şubat 1288 – 31 Ocak 1876/19 Kânunusani 1291), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#r> (11.07.2017).

yayımlanacak olan *Rumeli* isimli resmi gazete gösterilmiştir: “Gazetemizin (Rumeli) nâmının Manastır vilâyet-i celîlesinde ihrâcî mukarrer olan resmi gazeteye takallüble bizim gazeteye dahi bir nâm-ı diğêr verilmesi Bâb-ı Âlî’den vilâyet-i müşârün-ileyhâya ve oradan buraya iş’âr buyurulmasına ...”¹⁰¹⁹ şeklinde devam eden yazı ile okuyucuya bu durum duyurulmuş ve gazete *Zaman* adıyla yayımlanmaya devam etmiştir.

Yönetim: Gazete *Rumeli* adıyla Mustafa tarafından çıkarılmıştır. Gazetenin müdürü ve sermuharriri olan Mustafa’nın zaman zaman gazetenin yönetimini “Sahib-i İmtiyâz Vekili Mehmed Enis” isimli bir zata bıraktığı görülmektedir. Daha sonra gazete *Zaman* adıyla yayımlanmaya devam ettiği yıllarda, 146 numaralı (31 Ocak 1876/4 Muharrem 1293) nüshada, bu defa “Sahib-i İmtiyaz Vekili Hamdi” gazetenin yayımını üzerine aldığı görülmüştür.

Yayım Günü: Haftada bir defa, pazartesi günleri yayımlanma parolasıyla yayıma çıkan gazete genel itibarıyla bu düzene uymuştur.

Adres: Vilayet gazetesi alanlara indirim yapılmış ve abone olmak isteyenlere adres olarak Selanik Vilayet Matbaası gösterilmiştir.

Matbaa: Gazete Selanik Vilayet Matbaası’nı adres göstermesinden dolayı gazetenin burada basıldığını düşünüyoruz yoksa gazetede matbaa hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Başlık Altı Yazısı: “Her şeyden bahseder Osmanlı gazetesidir” yazısıyla çıkan ve bu şekilde çıkmaya devam eden gazete, bu başlık altı yazısından anlaşıldığı kadarıyla gazeteye bir çerçeve çizilmemiş ve bu yazıyla bir mesaj da verilmek istenmemiştir.

Sayfa: Dört sayfa olarak yayımlanan gazete, yayım hayatı boyunca da bu şekilde çıkmaya devam etmiştir.

Yayın Politikası: Gazetenin ilk nüshasının ilk sayfasında, gazete çıkarmanın zor olduğunu ancak bütün eksikliklere rağmen gazete âleminde görülen gelişmeler, son dönemlerde gazeteye olan rağbetin artması gibi nedenlerle ve vatana, millete hizmet etme

¹⁰¹⁹ İmzasız, “Başlıksız”, *Rumeli*, 2. Sene, Nu.: 77 (17 Ağustos 1874/4 Recep 1291/5 Ağustos 1290), Selanik, s. 1.

hevesiyle yola çıkıldığı belirtildikten sonra “Tahdîs-i Nimet” başlığı altında Osmanlı toplumunun gazeteye bakışı hakkında değerlendirmede bulunulmuştur.

Cümleye ma'lûmdur ki pek yakın zamanlara kadar gazetenin memleketimiz halkı nazarında rağbeti yok hükmünde idi. Ne hâcet biraz daha evvellere gidersen memleketimizde gazetenin vücûdunu bile bulamayız. Bir vakitler (Takvim-i Vakâyi) tab ve neşr olunmaya ve taşralarda me'mûrîn ve erkân-ı memlekete verilmeye başlandığı vakitler bid'attır denilmek kadar taasublara tesâdüf olunmuştu. Değersiz ve fâidesiz yerlere nice bin kuruluşları diriğ etmeyenler bunun yüzelli kuruştan ibâret bedeli hükümetin ibrâmıyla cerîme verir gibi verirdi.

Osmanlı toplumunun gazeteye ilk imtihanını resmetmeye çalışan yazı, daha sonra bu tablonun sebebini kendince açıklamıştır:

Ama Takvim'in o vakitki hâlî bunu icâb etmiş denilmesin, o vakitler şimdiki gazetelerden biri dahi olsaydı yine bu hâl müşâhede olunacağında şüphe yoktu. Bunun sebebi aransa evvela gazete okumaya halkta olan alışsızlık saniyen gazete yazacak ehiller olsa bile evrâk-ı havâdisin kadr ü kıymetini takdir edecek kadr-i maarifin fıkdanında bulunabilir.

Bir zamanlar İslam memleketlerinden dünyaya yayılan ışığın üzerindeki örtü tekrardan kalkmaya başlamıştır. Buna delil olarak da yine gazete âlemindeki gelişmeler gösterilmiştir.

Muhtâc-ı izâh ve beyân değildir ki okuyan olmazsa gazete çıkamaz çıksa da devâm edemez. Yani demek isteriz ki bir zaman âfâk-ı memâlik-i İslamiyyeden cihâna şa'saa-bahş iken sonraları zîr-i sehâb-ı hafâyâ girmiş olan şems-i tâbân-ı maarif yine neşr-i envâr eylemeye başlamıştır. Buna ise evrâk-ı havâdisin tenevvü' ve teksîrinden özge delil ve bürhân olamaz. Gazete hem envâr-ı maarifin nâşiri ve hem de bir mülkde vücûd-ı maarifin delil ve bürhânıdır. Düvel-i mümtazane de gazetelerle müdâvele-i efkâr olunur. Asrımızın edib-i meşhûru Kemal Bey'in dediği gibi (Bârikâ-i hakikat müsâdeme-i efkârdan çıkar.) bu müsâdeme-i efkâra da apleb-i ahvâlde

gazeteler vâsita olur. Hâsılı asrımızda gazeteden bâlâ-vâiz ve gazete mütâlaasından a'lâ-i vâliz (...) bir şey olamaz i'tikâdayız.

Görüldüğü gibi yazıda, matbuat âleminde kaydedilen gelişmeler, değişimin ve ilerlemenin birinci delili olarak sunulmuştur. Sonrasında ise bir zamanlar devletten yardım almadan hiçbir gazetenin yaşayamadığı ancak şimdilerde artık bu yardıma ihtiyaç kalmadığı hatta bazı engellerde giderilirse yeni birçok neşriyatın daha çıkacağı sevinçle anlatılmıştır. Bundan sonra da matbuat âlemindeki hareketlenme ve *Rumeli* gazetesinin bu âlemdeki yeri şu şekilde aktarılmıştır:

Dışarılarda ise vilâyet gazetelerinin ihrâcına ibtidâr olunalı Dersaadet gazetelerini alıp okuyan bazı zevâtın mâ'da efrâd-ı millet beyinde dahi gazete mütalaası râğbet hissölundu. Mevla garîk-i rahmet eylesin Şakir Efendi'nin vefatıyla bir (...) solmuş olan (...) bu râğbeti tezyîd eyledi. İzmir'de (Devr) zuhûr etti. Bu da mazhar-ı râğbet oldu. Hulasa-i kelam millet maârifce efkârca velhasıl her şeyce terakkiye ve mülkümüzde esbâb-ı medeniyet günden güne tezyîde başladı. Erbâb-ı kalem gayrete geldi. Bu hâl efrâdda da hissölunur oldu. Pek me'mûl eyleriz ki burada da gazetemizin zuhûru daha pek çok âsârın intişârına sebeb-i müşevvik olacaktır. Onun için tahdîs-i nimet eylesek yeri var ama bu halimizle maârifce derece-i matlûbeye vasıl olduk manası anlaşılmasın. Bu sözüümüz mâ-sabak-ı ahvalimize nisbetledir. Yoksa asr-ı hazırım icâb eylediği terakkiyat derecesiyle bulunduğumuz mertebenin yanındaki fark evvelki hâlimizle şimdiki hâlimizin meyânındaki fark nisbetinden dahi ziyadedir. (...) sa'y ve gayreti elden bırakmayalım çalışalım. Saâdet-i âtiyemizi te'mîn eyleyelim. Yine teâli (...) ileride bu bâbda makalât-ı mahsûse ile daha ziyâde izâh-ı murâd ederiz.

Kısaca söyleyecek olursak *Rumeli* adıyla çıkmaya başlayan bu gazete matbuat âlemine atılmakla büyük bir hizmet yaptığını düşünmektedir. Sadece kendi yayınları da değil bütün gazetelerin yayımlanması, bu gazeteleri okuyanların sayısının artması *Rumeli*'nin yayın heyetini sevindiren bir durumdur. Bu nedenle giriş yazısının başlığı "Tahdîs-i Nimet" konmuştur. Bu durumda bir nimet içerisinde bulunduğu tekrar duyurulmak istenmiştir.

Neredeyse hepsini alıntıladığımız giriş yazısı, gazete dünyasında yaşanan gelişmelere ayrılmıştır. Gazetenin yayın politikası ve iç düzeni hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Hatta bu yazının içeriğinden maksatlarının ne olduğunu bile daha detaylı anlatacak makaleleri ileride yayımlayacakları belirtilmiştir. Bizim de buradan anladığımız, bu gazeteyi çıkarmak için yola çıkan insanların amacı, Osmanlı toplumunda gazete farkındalığını artırmaktır. Dünyadaki gelişmelerin ve Osmanlı Devleti'nin bu meseleler arasındaki durumunun farkında olan, düşünen, konuşan ve yazan bir toplum isteyen gazete, bu alana en büyük hizmetin gazete yoluyla yapılacağı düşüncesine inanmış ve bu amaçla bu yola girmiş görünmektedirler.

Gazetenin ikinci yılına girdiği 51 numaralı nüshada da “İfâde-i Mahsûsa” başlığı altında verilen yazıdaki düşünceler, ilk sayının giriş yazısında verilmek istenen düşüncelerle paralellik göstermektedir:

Gazetemizin her türlü noksanıyla beraber birinci senesinde lehulhamd me'mûlden ziyâde mazhar-ı rağbet ve i'tibâr olması hasebiyle bizce bundan iki türlü mahzûziyyet ve menûniyyet-i tabiiyye hâsıl olmuştur ki birincisi kevher-i girân-kadr maârifin halkımız beyninde rehîn-i takdîr olması ve ikincisi anın şahid ve delîli olan gazete hakkındaki rağbet-i umûmiyyenin husûl bulmasıdır ki mücerred vatana hizmet niyetiyle ibtidâ olunan bu emr-i cezil ve celil uğrunda sarf olunan emeğin boşa gitmemesidir.

Bu yazıdan da anlaşıldığı üzere yayın, halkın gözünde rağbet gören bir gazetecilik yapabildiği için memnun olmaktadır. Böyle düşünen bir gazetenin önceliği, elbette aydınlanmış bir Osmanlı toplumdur. Bu düşünceyi yukarıda alıntılanan paragrafta geçen “Mücerred Vatana Hizmet” sözcük grubu da onaylamaktadır. Gazete; vatana, vatanın düşünce dünyasına belki kültürüne hizmet etmek için bir araçtır.

Haftalık olarak çıkan gazetenin, başlarda ufak tefek aksamalar dışında, yayım aralığında bir düzensizliğine rastlamıyoruz. Ancak özellikle ikinci yılın son zamanlarında bazı aksamalar görülür. Bu aksamaların bazıları alınan cezalardandır, bazıları hakkında ise herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Ayrıca 77 numaralı nüshada yayımlanan bir açıklamada, gazetenin bugüne kadar sadece Türkçe çıkarıldığı söylendikten sonra Rum ve Bulgar vatandaşlardan gelen taleplerin değerlendirildiği ve masrafı çıkaracak kadar abone bulunması durumunda bu isteğin gerçekleştirilebileceği ve okuyucuların bu noktada bilgilendirileceği söylenmiştir. *Rumeli* gazetesinin başka bir dilde çıkarıldığını bilmiyoruz. Herhangi bir koleksiyon da başka bir dilde hazırlanmış *Rumeli* gazetesi nüshasına rastlamadık.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Gazetenin yazar kadrosunda imtiyaz sahibi Mustafa ve imtiyaz sahibi vekilleri olarak imza atan Mehmed Enis ve Hamdi dışında öne çıkan bir isme rastlamadık. Bu isimlerin imzalarını da gazetenin son sayfasının son sütunun altına atmışlardır. Buradan da anlaşıldığı üzere imtiyaz sahibi hemen hemen bütün işi üstlenmektedir.

Okuyuculardan gelen bazı mektuplarda isim kullanılsa da bu isimler gazeteye sürekli yazmadıkları gibi Selanik yazın dünyası adına öne çıkacak isimler de değildir.

Gazete, başlık altı yazısında da belirtildiği gibi “Her şeyden bahseder Osmanlı gazetesidir” cümlesini onaylarcasına her şeyden bahsetmiştir. Rumeli vilayetlerinden, Payitaht’tan, Osmanlı memleketlerinden ve yurt dışından gelen haberler “İstanbul Muhabirimizden Mektup, Kavala’dan Mektup vb.” açıklamalarla yayımlamıştır. Bunların dışında Selanik haberleri, dönemin diğer gazetelerinde de bulunabilecek yeni rütbe duyuruları, resmi ilanlar, yardım kampanyaları vb. gazete sayfalarını doldurmuştur. Ayrıca siyasî, ilmî, ahlakî, askerî vb. konularda makalelere rastlamaktayız. Gazetede müstakil bir edebiyat sayfası bulunmamakla beraber dikkati çeken edebî makaleye de rastlamadık.

☀ Seneliği Zaman gazetesi☀		☀ Müşteri olmak isteyenler☀
☀ alanlara bir mecdiye☀		☀ (Zaman) gazetesi☀
☀ almayanlara 25 kuruş☀		☀ idaresine müracaat☀
☀ bir nüshası 20 paradır☀		☀ etmeleri lazım gelir☀
☀ 12 kuruş posta ücreti☀		☀ altı ve üç aylık☀
☀ başkaca alınır☀		☀ Satılmayacaktır☀
Birinci Sene (Teşrin-i sani)	(Sene-i Şemsiye) (Şevval-ül-mükerrem)	(Sene-i Kameriye) (Numaro)
9	1291 22	1292 1

(Muhadderât)

(ve Etfâle Mahsûstur)

☀ Bu gazete haftada bir defa pazar günleri Selânik'te çıkar. Mesleğe muvâfık ve menâfi-i umûmiyeye☀
☀ müteallik mektûb varakalar meccânen basılır, tab' olunmayanlar sâhibine iâde olunmaz☀

Şekil 2.3. *Âyîne* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.3. *Âyîne* Dergisi

Bu dergi, Selanik'te önce *Rumeli* ardından *Zaman* adıyla yayımlanan gazetenin, kadınlar ve çocuklar için hazırladığı ekidir.¹⁰²⁰

Yayın Hayatı: İlk nüshası, 14 Kasım 1875 (15 Şevval 1292/2 Teşrinisani 1291) tarihinde basılmıştır. *Âyîne*'nin elimizde "1-30, 32-39 ve 41" numaralı nüshaları bulunmaktadır. 41 numaralı nüsha ise 15 Ekim 1876 (26 Ramazan 1293/3 Teşrinievvel 1292) tarihinde basılmıştır.¹⁰²¹

Adı: *Âyîne* ismi çok dikkat çekicidir. Normalde özellikle kadınların dış güzelliklerini tamamlamak için kullandıkları bir aksesuar olan ayna, burada eğitim amaçlı bir derginin başlığı olarak kullanılmıştır. Burada kadınlara dış güzelliği kadar iç güzelliğinin de önemli olduğu hatırlatılmaktadır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak kadınlara insanın gerçek süsünün eğitim olduğu mesajı iletilmektedir.

¹⁰²⁰ Bkz. Zaman Gazetesi.

¹⁰²¹ *Âyîne* gazetesinin sadece Hakkı Tarık Us nüshalarını inceledik. Zaten başka bir koleksiyon ve katalogta da gazete nüshalarına rastlamadık. Bkz. *Âyîne*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 1074, Sayılar: 1-30, 32-39, 41 (14 Kasım 1875/2 Teşrinisani 1291/15 Şevval 1292 – 15 Aralık 1875/3 Teşrinievvel 1291/26 Ramazan 1293).

Yönetim: İmtiyaz sahibi Mustafa'dır ancak dergi, 10-19 numaralı nüshalar (23 Ocak 1876/26 Zilhicce 1292 – 27 Mart 1876/1 Rebiulevvel 1293) arasında “Sahib-i İmtiyaz Vekili Mahmut” adıyla yayımlanmıştır. *Zaman* gazetesinin yayım sürecine baktığımızda da aynı durumla karşılaşyoruz. Dolayısıyla *Zaman* gazetesini ve eki *Âyîne*'i çıkararak Mustafa, bir süreliğine gazetenin ve derginin yayımını Mahmut'a bırakmıştır. 19-28 numaralı nüshalar arasında yine Mustafa tarafından çıkarılan dergi, 28. nüshadan (3 Temmuz 1876/10 Cemaziyelahir 1293) sonra Hamdi tarafından çıkarılmıştır.

Adres: *Âyîne*'ye adres olarak *Zaman* gazetesi idarehanesi gösterilmiştir. *Zaman* gazetesi de Vilayet Matbaası'nı adres göstermiştir.

Yayım Günü: Haftada bir defa pazar günleri yayımlanmıştır. Elimizde bulunan sayılara baktığımızda büyük oranda bu düzene bağlı kalındığını görmekteyiz.

Matbaa: Gazete ekinde herhangi bir matbaa bilgisine rastlamadık fakat *Zaman* gazetesi, Vilayet Matbaasını adres göstermiştir. Dolayısıyla *Zaman* gazetesinin ve eki *Âyîne*'nin Vilayet Matbaasında basıldığını düşünmekteyiz.

Satış: Gazete ekinin ilk sayfasında yapılan açıklamalardan anladığımız kadarıyla yayım, abone sistemiyle veya tek nüsha olarak satılmaktadır. Bunun yanında *Âyîne*, *Zaman* gazetesi alanlara daha ucuz satılmaktadır. Ayrıca yayımlandığı tarihler düşünüldüğünde ve bu dönemde kız mektepleri ve okuma-yazma bilen kadın sayısı, kadınların toplumdaki statüsü düşünüldüğünde, kadınlara özel yayımlanan bir ekin baskı sayısının çok yüksek olacağını elbette düşünemeyiz.

Başlık Altı Yazısı: Gazete eki, “Muhadderât ve Etfâle Mahsûstur (Müslüman Kadınlara ve Çocuklara Özeldir)” ibaresini başlık altında kullanarak sesleneceği kitleyi ve yayımlanış amacını vermiştir.

Sayfa: Elimizde bulunan nüshaların hepsi dört sayfa olarak basılmış ve her sayfa iki sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Yayın Politikası: Gazete ekinin yayım politikası, aslında başlık altı yazısında geçen “Muhadderât ve Etfâle Mahsûstur (Müslüman Kadınlara ve Çocuklara Özeldir)” cümlesiyle verilmiştir. 1870'li yılların Selanik'inde büyük bir ihtiyaca cevap veren *Zaman* gazetesi, *Âyîne* ekiyle de başka bir ihtiyaca cevap vermektedir.

Gazete ekinin ilk sayısının ilk yazısı “Mukaddime” başlığıyla okuyuculara seslenmeye ve yayın politikasını açıklamaya ayrılmıştır. Bu yazının başında, özellikle çocukların küçüklükte aldıkları eğitimin, onların geleceğini şekillendirdiği, küçüklükten yerleşen bazı olumsuzlukların ileride çok istense de değiştirilemediği hususu üzerinde durularak çocuklukta alınan terbiyenin önemi vurgulanmıştır. Bu terbiye hususunda da anneleri baş mimar olarak kabul eden yazar, öncelik olarak da annelerin eğitilmesi gerektiğini öne sürmüş ve İslam kadınlarının şu anki eğitim durumlarının dünyanın diğer yerlerinden çok geride olduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir:

İslâm-ı nisvân için dünyanın tabakât-ı asriyesiyle ihtilâf eden terbiyeden bahsetmek mâziye avdet olup geçmişleri ânmak ise abes olacağından istikbâl için hâle nazar etmek lazım geldi. Vâkıâ hâle bakılsa nisvânın terbiyesince noksânlık hem pek aşırı noksânlık görülmemesi mümkün değildir.¹⁰²²

Yukarıya aldığımız cümlelerden anlaşıldığı üzere yazar, yönünü dünyadaki/Batı’daki gelişmelere çevirmiştir ve yaptığı karşılaştırmaya göre de durum iç açıcı değildir. İslam kadınlarının hâlihazırdaki durumu çok iyi olmasa da yazının devamında yazar kendisini ümitlendiren iki durumdan bahsetmiştir. Bunların ilki İslam kadınlarının eğitime karşı istekli olması ve ikincisi kızlar için açılan mekteplerdeki eğitimin durumunun iyiye doğru gitmesidir.

İşte *Âyîne*, Osmanlı kadınlarının ve dolaylı olarak da çocukların eğitimindeki boşluğu, yılların ihmalini bir nebze olsun giderebilmek amacıyla yola çıkmıştır. Gazete ekinin ismi için de kadınlık âleminin önemli bir eşyası olan “Ayîne”yi seçtiklerini özellikle belirtip dua ederek yazıyı bitirmişlerdir.

Peki, bu gazete eki hedeflenen amaca ulaşabilmiş midir? Öncelikle şunu söylemek gerek sene 1875-76, yer Selanik’tir. Dolayısıyla zaman ve mekân şartları düşünüldüğünde, kadınlara ve çocuklara seslenen bir gazete eki yayımlamak ve devam ettirmek bile büyük bir başarıdır. İkinci olarak gazete ekine; kız mekteplerinden, kadınlardan ve çocuklardan gelen mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla gazete ekinin seslendiği kitle, yayının varlığından oldukça memnundur. Yine kadınların sorunlarını ele alan, kadınların gönderdiği

¹⁰²² Mustafa, “Mukaddime”, *Ayîne*, 1. Sene, Numara 1 (15 Şevval 1292/2 Teşrinisani 1291), Selanik, s. 1.

mektupları yayımlayan, onlara özel bir yayın gibi özellikler o dönem itibariyle elbette kadınları mutlu eden bir durumdur. Hem teknik hem içerik bakımından başarılı bir yayın olmayan *Âyîne*, kadınlara ve çocuklara özel Selanik’te çıkan ilk yayın olması ve kendinden sonra gelecek yayınlara kapı açması yönüyle üzerine düşeni yapmıştır denilebilir.

Gazetenin imtiyaz sahibi Mustafa tarafından 19 numaralı nüshada okuyuculara seslenen bir yazı¹⁰²³ daha kaleme alınmış ve burada kadınlar için yeni bir gazete çıkarma girişiminden bahsedilmiştir. Bu yazının yayımlandığı sayılardan sonra gazete ekinde herhangi bir değişim olmamıştır. Ancak *Zaman* gazetesinin, Osmanlı yönetimi tarafından sıkıştırıldığını da bilmekteyiz. Bu yolda iki defa tatil de edilen gazetenin eki *Ayîne*’yi çıkaran Mustafa da bu baskılardan sonra derginin yayımını Hamdi’ye bırakarak ayrılmıştır. Dergiyi emanet alan Hamdi de gazete ekini aynı formatta yayımlamaya devam etmiştir.

Bu derginin yayımlandığı dönemlerde henüz küçük bir çocuk olan Fazlı Necip Bey bakın *Ayîne* dergisinden nasıl bahsetmektedir:

Aynamecmuası haftada bir çıkardı. Dört sayfalık, küçük bir şeydi. Fakat o zamana göre bir mecmua, bir gazeteydi; büyük bir önem taşırdı. Çünkü o zamanlar –değil gazete çıkaranlar ve bunlara yazı yazarlar-okuyanlar bile parmakla gösterilecek kadar azdı. Ben *Ayna*’nın küçük bir okuyucusu olmakla övünürdüm. Gazetenin yayımlandığı günler, okuldan çıkar çıkmaz, evimizin de tesadüfen yakınında bulunan vilayet matbaasının önünden geçer, içeri girip gazetemi bizzat oradan alırdım.

Vilâyet basımevi, o zaman, eski hükümet konağının avlusunda tek katlı küçük bir binaydı. Avluya bakan pencereleri vardı. Gazetemi almaya geldiğim günler, bu pencerenin önünde uzun uzun durur; müretteplerin gazeteleri nasıl dizip hazırladıklarını, yazıları nasıl düzelttiklerini, nasıl bağladıklarını, küçük baskı makinesinin gazeteleri nasıl bastığını büyük bir merak ve hayret içerisinde seyredirdim.¹⁰²⁴

Yazar Kadrosu: Gazete ekinin yazar kadrosunda fazla isim yoktur. Bunu, dönem içerisinde kadınların öne çıkmalarının, isimlerini kullanmalarının yadırganmasına ve kız

¹⁰²³ Mustafa, “Başlıksız”, *Ayîne*, 1. Sene, Numara 19 (30 Safer 1293/14 Mart 1291), Selanik, s. 1.

¹⁰²⁴ Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, *Rumeli’yi Neden Kaybettik*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007, s. 266.

mekteplerinin azlığına bağlayabiliriz. Çünkü yayının ilk hedef kitlesi kadınlardır. Bu nedenle de yayını destekleyen ve yayında yazılar kaleme alanlar da onlar olmalıdır.

Gazete ekinin son sayfasına imtiyaz sahipleri imzalarını atmışlardır. Bu da gösteriyor ki bu gazete eki, genel itibarıyla bir kişi tarafından hazırlanmıştır. Buna rağmen elimizde olan sayılarda imzalarına rastladığımız isimler şunlardır:

Sahib-i İmtiyaz Mustafa, Sahib-i İmtiyaz Vekili Mahmud, gazete tatil edildikten sonra sahib-i imtiyazın yerine ismini gördüğümüz Mahmud, Hassa Ordu-yu Hümâyûnuna Mensub Erkân-ı Harb Zâbâtânından ve Zamanımızın Erbâb-ı Kaleminin Benâmından Kolağası Rif'at Efendi, Selanik Rüştiye Mektebi Muallim-i Evveli Faziletli Süleyman Efendi, Selanik Rüştiyesi Şakirdanından Murat Efendi, Zihne Kaymakamı Rifatlı Dirâyetli İbrahim Hilmi.

İsmine gazete eki sütunlarında rastladığımız bu kişilerin dışında, hemen her nüshada, mektup gönderen kadınlar ve mektepli kızlara rastlamaktayız. Bu hanımların isimleri açıkça verilmemiş, bunlar için “İstanbul ahvâline de vâkıf bir okur-yazar hanım tarafından lutfen gönderilen varakadır, Birkaç defadır gazetemize varaka gönderen hanım tarafından mersûl varakadır, İnas Rüştiye Mektebi şakirdlerinden bir kız vb.” açıklamalar kullanılmıştır.

Gazete Ekinin İçeriği: Gazete ekinde yayımlanan 47 makale tespit ettik. Bu makalelerin beşi tefrika halinde kaleme alınmıştır. İmtiyaz sahibi Mustafa tarafından kaleme alınan ve Osmanlı tarihini anlatan tefrika sekiz sayı sürmüştür. Bu tarihî makale çocukların seviyesine göre ve daha çok bilgi vermek amacıyla yazılmıştır. Diğer tefrikalardan biri de yine Mustafa tarafından kadınlık üzerine yazılmış ve üç sayı devam etmiştir. İki sayı devam eden iki makale de yine Mustafa tarafından kaleme alınmıştır. Bunlardan biri “Çocuk” başlığını taşır. Diğerleri de daha çok çocukları ilgilendirebilecek seviyede hayvanlar ve bitkiler âlemini anlatan yazılardır. İki sayı devam eden son tefrika ise Hamdi tarafından kaleme alınmıştır ve “Okumak Yazmak” başlığını taşır. Tefrikaların dışında kaleme alınan yazılar genellikle ya imtiyaz sahibi ya da onun yerine bakan Mahmud ve Hamdi tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazıların genel konusuna bakacak olursak gazetenin yayın politikasına uygun olarak kadın meseleleri, çocuk eğitimi ve çocukları ilgilendiren konuları içerdiğini görmekteyiz. “İlm-i Ahlak, Çocuklara Nasihat,

İzdivaç, Çocukları Ma'âriften Mahrûm Eden Esbâb, Cehâlet, Nifak, Evham” vb. başlıklar gazetedeki genel konular hakkında fikir verecektir.

Gazetede hiçbir müstakil şiir yayımlanmamıştır. Sadece bazı makaleler içerisinde anlatılan konuyu örneklendirmek için mısralar kullanılmıştır.

39 sayının tamamında 34 adet hikâyeye yayımlanmıştır. Bunlardan biri dizi, biri tefrika halinde yayımlanmıştır. Tefrikalardan biri “Hassa Ordu-yu Hümâyûnuna Mensub Erkân-ı Harb Zâbâtânından ve Zamanımızın Erbâb-ı Kaleminin Benâmından Kolağası Rif'at Efendi” imzasıyla yayımlanmıştır. Kendisinden bu yolda birçok eseri bulunan yazar olarak bahsedilen Rif'at Bey'in hikâyesi, dizi halinde 19 sayı devam eder. Hikâyelerinin yapısı da oldukça farklıdır. Bazı hayvanlardan ve bitkilerden yola çıkan yazar, öncelikle o hayvan veya bitkiyi tanıtmış, sonra “Hikâyesi” başlığı altında bitkileri ve hayvanları konuşurarak bir öykü yazmıştır. Daha sonra “Hisse” başlığı altında hikâyeden çıkarılacak dersi anlatmıştır. Çocuklar esas alınarak sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınan bu hikâyelere mensur fabl diyebiliriz. Tefrika halindeki hikâyeye ise son iki sayıda yayımlanmıştır ve yarım kalmıştır. “Çengi Esmânın Seyyiesinden Bir Nebzecik” başlığını taşıyan hikâyenin konusu kadın ve koca arasında geçen meselelerdir. Tefrika ve dizi şeklindeki hikâyeler dışında yayımlananlar, yine genellikle çocukları ve kadınları ilgilendiren küçük hikâyelerdir. Bu hikâyelere isim bile verilmemiştir.

Gazete ekinde ayrıca İstanbul'da neşredilen *Sabah* gazetesinden alınmış metinlerle karşılaşıyoruz. Bu yazılar “Sabah, Sabah gazetesinde görülmüştür” gibi açıklamalarla yayımlanmıştır. Burada özellikle şunu da eklemeliyiz ki *Sabah* gazetesinden alınan yazıların çoğunluğu “Latife, Fıkra” başlıklarıyla yayımlanmıştır. Bu yazıların çoğu güldüren ve düşündürülen kısa hikâyelerdir.

Gazete eki sayfalarında “Selanik Rüştîye Mektebi Muallim-i Evveli Faziletli Süleyman Efendi” tarafından hazırlanan ödüllü sualler vardır. Bu sualleri doğru cevaplandıranların ödülü gazete nüshalarıdır. Gazeteye gelen cevap mektuplarından bu bölümün mektepli çocuklar tarafından rağbet gördüğü anlaşılmıştır.

Gazete ekinde üç diyalog yayımlanmıştır. “Zevc ile Zevce Beyninde Muhâvere, İki Çocuk Beyninde Muhavere, İki Kadın Beyninde Muhavere” başlıkları altında Hamdi tarafından kaleme alınmıştır.

Bu yazıların dışında gazete ekinde kadınlarla ve çocuklarla alakalı haberler, okuyucudan gelen haber içerikleri veya gazete ekinde yayımlanan yazılar üzerine düşüncelerin yazıldığı mektuplar, tebrik ve takdir yazıları, özlü sözler yayımlanmıştır.

Mezraa-i Maârif

Derûnun pür-maarif hem-nişînin merd-i ârif kıl
Açılma dembedem her şahs-ı nadâna kitâb-âsâ

∞∞∞∞

Terâcim-i Ahvâl ve Mevâd-ı Tarihiye ve Edebiyâtta
Bahseder.

On Beş Günde Bir Neşr Olunur

Nüshası 20 par)

Fî Gurre-i Rebiülahir Sene 1300

(Cüzü 1

Şekil 2.4. *Mezraa-i Maârif* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.4. Mezraa-i Maârif Dergisi

Yayın Hayatı: *Mezraa-i Maârif* in ilk sayısı 9 Şubat 1883 (1 Rebiülahir 1300) tarihinde yayımlanmıştır. On sayı yayımlanan dergi, 21 Haziran 1883 (15 Şaban 1300) tarihinde yayımına son vermiştir.¹⁰²⁵

Adı: *Mezraa-i Maârif*, eğitim tarlası anlamına gelmektedir. Dolayısıyla daha derginin adından ne yapılmak istendiği, derginin neden bahsedeceği ve kimlere sesleneceği açıklanmıştır.

Yönetim: Dergide, imtiyaz sahibi, sermuharrir gibi açıklamalar yapılmamıştır. Bunun yerine dış kapakta, “Muhâsebe-i Vilâyet Kalemî Mütahayyiz-i Emîninden Erbilli Mehmet Latif Efendi'nin Eser-i Hâmesidir.” şeklinde bir açıklama yapılmıştır.

Yayın Günü: Derginin belirli bir yayın günü olmamakla birlikte on beş günde bir yayımlanmıştır.

Adres: Derginin idarehanesi hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

¹⁰²⁵*Mezra-i Maarif* dergisinin görülebilen sayıları Hakkı Tarık Us'tadır. Bkz. *Mezra-i Maarif*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0315, Sayılar: 1-10 (9 Şubat 1883/1 rebiülahir 1300 – 21 Haziran 1883/15 Şaban 1300), <http://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#m> (12.07.2017) .

Matbaa: Dergi, Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır.

Satış: Nüshası 60 para olan dergi için abonelik açıklaması yapılmamıştır.

Başlık Altı Yazısı: Dergide iki farklı başlık altı yazısı kullanılmıştır diyebiliriz. Birincisi derginin içeriği hakkındaki “Terâcim-i Ahvâl ve Mevâd-ı Tarihiyye ve Edebiyyeden Bahseder.” yazısıdır. İkincisi ise “Derûnun pür-maarif hem-nişînin merd-i ârif kıl/Açılma dembedem her şahs-ı nadâna kitâb-âsâ” şeklindeki beyittir ki bütün nüshalarda bu beyit kullanılmıştır.

Sayfa: Dergi, küçük boy sayfaları sütunlara bölmeden kullanmış ve 16 sayfa olarak çıkmıştır.

Yayın Politikası: Dergi “Mukaddime” başlıklı ve “Mehmet Latif” imzalı bir yazıyla, Mukaddime de altı beyitlik “olaydım” redifli bir gazelle başlıyor.

Vahdet-i nişîmende bî-kâr ü bâr olaydım

Kanûn-ı aşka vâkıf bir namdâr olaydım

Dünya alâyıkından tecrid ile beraber

Bir rehber-i tarike gönlümce yâr olaydım

Görseydi çeşm-i ibret bir âlim-i hakîkat

Aklım ma-sivâyâ reh-güzâr olaydım

Bülbül ne denlû efgân eylerse ohşamaz gül

Ol âhı ben çekeydim koy dil-figâr olaydım

Yetmez mi bûy-ı vuslat bir de hezâr-ı şeydâ

Gülşen-i harîmine deyr-i perdedâr olaydım

Her ehl-i aşka lûtfî güftârîdir delâil

Bu fennî şerh ederdim bir behre-dâr olaydım¹⁰²⁶

Erbilli Latif Efendi, bu şiiri yazmaktaki maksadının aşk ve vefayı açıklamak, göstermek değil bu yolda *Mezraa-i Maârif*'e gönderilecek olan ürünlere bir kapı açmak olduğunu söylemiştir. Her şeyden önemlisi de “nazım ve nesirde yed-i tûlâya malik olan erbâb-ı belâgata karşı” elinde “bidaâ-i kalîle”den başka bir şeyi olmadığını söyleyen Latif, okuyucularına bu yolda hizmet edemeyeceği endişesini taşımaktadır.

Yazının devamında, ilim ve irfan yolunda onca değerli yayından henüz tam anlamıyla istifade edilememişken “bir de birkaç bî-günâh sahîfe-i evrâkı o zeminde sevâd-ı sehv ve hata ile doldurmak ne kadar abes” diyen yazar, dergiyi yayımlamanın “küçük bir muhsinâtı varsa o da neşr-i âsâra heveskâr olduklarını hissettiğim ba’azı hüneer-verân-ı ehibbâyâ acizâne delâlet etmekten ibârettir.” şeklinde devam ederek gerekçesini birkaç yazın ve edebiyat heveslisine hizmet etmek olarak açıklamıştır.

Yazma hevesinde olanlara aracılık etmekten başka derdi olmadığını vurgulayan Latif Bey, bu işin aslında kendi harcı olmadığını vurgulamaktadır. Bu amaçla yine şiire sarılır:

Âsâr-ı aşkı sordum bir aşk-ı hazîne

Gösterdi nâle ile envâ’-ı dâğ-ı sîne

Mecnûn bu fenni gerçi ve elleyleden kazandı

Ferhâd-ı zevk-sûret saldırdı bisütûna

Bunlar ne denlü olsa şöhretşiâr-ı âlem

Ehl-i vukûfa nisbet bir âciz u kemîne

Yukarıya aldığımız şiirden hareketle de ancak “rumûzât-ı mecnûn ve ferhâd gibi meşâhîre mestûr olan serâir-i aşktan dem vurmak her merd-i meydân-ı sahnın kârı değildir” diyerek aşk için bir fasıla açtığını vurgulamış ve adeta kalem erbâblarını meydana davet etmiştir.

¹⁰²⁶ Erbilli Latif Efendi, “Mukaddime”, *Mezraa-i Maârif*, 1. Sene, Numara 1 (9 Şubat 1883 (1 Rebiülahir 1300), Selanik, s.1.

Mehmet Latif, *Mezra-i Maarif*'in esas yapısının, herhangi bir ilim dalına bağlı olmaksızın yazılan kısa ve anlamlı yazılardan oluşacağını söylemektedir. Bu yapıya ek olarak “Mevâd-ı Tarihiyye ve Fenniye” ve “Terâcim-i Ahvâl” başlıkları altında şahıslardan, tabiattan, ahlaktan bahsedileceğini; şiir, iki mısralık manzum sözler ve bazı eserlerden hareketle yeni fikirler ve manalar ortaya koyma ümidinde olacaklarını söylemektedir. Bu ümitte olmakla birlikte söylediklerini yapabilecek kabiliyete sahip olmadığını fakat affetmenin büyüklerin şanından olduğunu söyleyerek yine aşağıya aldığımız beyitle yazısını tamamlamıştır:

Açalım Gülşen-i bahsi alalım bûy-ı ümîd

Bülbül-i nutk-ı nevâsâz figân eyleyelim

Dergideki yazıların geneline baktığımızda, M. Latif'in yayın politikasını açıkladığı yazıda vaat edilenlerin gerçekleştiği görülecektir. Yukarıda verilen başlıkların hepsi açılmıştır ancak hem giriş yazısında hem de dergi içeriğinde bulunan yazılarda yayının hedef kitlesi veya bu dergiyi yayımlamaktaki amaç belirtilmemiştir. Yayımlanan yazılardan ve “Mukaddime”den bazı sonuçlar çıkarsak da bu çıkarımlar tahminden öteye gitmemektedir.

Öncelikle “Mukaddime”de kullanılan dil, şiirler ve mütevizilik bize tasavvuf kültürünü hatırlatmaktadır. Özellikle yazının tamamında, M. Latif Bey'in mütevizilikta bu kadar ileri gitmesi bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir. Ayrıca şiirlerde kullanılan “bülbül, gül, aşk, ehl-i vukûf, Mecnûn, Leyla, Ferhâd, vahdet-i nişimend, kanûn-ı aşk, rehber-i tarîk vb.” kelimeler bizi yine tasavvuf kültürüne götürmektedir. Yine M. Latif, dergide yayımlanacak yazılar üzerine konuşurken “serâir-i aşktan dem vurma”nın her yiğidin harcı olmadığını söyleyerek sözü aşkın sınırlarını çözmeye getirmesi de tasavvufkültürü düşüncemizi desteklemektedir. Daha sonra bahsimize konu olacak derginin içeriğindeki yazılarda bu düşüncemizi desteklemektedir.

Giriş yazısının sonuna eklenen “İhtâr” başlıklı yazıda, dergiye okuyucular tarafından gönderilecek yazılar için bir yazı heyetine ihtiyaç olmadığı vurgulanmış ve okuyuculardan gelecek yazıların dergiye katkı sağlayacağından şüphe olmadığı belirtilmiştir.

Dergiye gelen tebrik ve takdir yazıları ve bunlara verilen cevaplara bakacak olursak Dergi, *Mekteb-i Osmânî*'ye bedava gönderiliyor. Bu politikanın sonuç verdiği, yazar kadrosu kısmında da görüleceği gibi, mektep talebesi ve Muallimînden gelen bazı yazılardan anlaşılacaktır. Ayrıca Trabzon Mutasarrıfı Enîs Bey'den gelen tebrik ve takdir yazısı da dikkat çekicidir. Yine de bu durumdan derginin Selanik dışına da gönderildiği sonucunu çıkarmak oldukça güçtür. Çünkü Trabzon'dan gelen mektup tek örnektir.

Yazar Kadrosu: Derginin yazar kadrosu oldukça kısıtlıdır. Derginin imtiyaz sahibi Mehmet Latif Efendi'nin imzasına sadece giriş yazısı olan "Mukaddime"de rastlıyoruz. Bu da bizi imzasız yazılara götürüyor. Dergide yayımlanan yazıların çoğunluğu imzasızdır. İlk sayının kapağına sadece "Muhâsebe-i Vilâyet Kalemî Mütahayyiz-i Emîninden Erbilli Mehmet Latif Efendi'nin Eser-i Hâmesidir." yazılmıştır. Bu açıklama yazısı dergiye adeta Erbilli Mehmet Latif tek başına çıkaracakmış havası veriyor. Bu hava başlangıçta akla yatkın gelmese de imzasız yazıların neredeyse derginin tamamında olması derginin Mehmet Efendi'nin "eser-i hâmesi" olmasını açıklar gibidir.

İmtiyaz sahibi Mehmet Latif Efendi'den başka dergi sayfalarına en çok katkı yapan yazar Alaybeyi Ağâh Efendi'dir. Bu ismin dışında öne çıkan başka bir kalem olmamasının yanında bu yayına desteğin özellikle "Mekteb-i Terakki, Mekteb-i Osmanî, Mekteb-i Rüştî vb." okulların muallim ve talebelerinden geldiği çeşitli yazılardan ve gelen mektuplardan anlaşılmaktadır. Derginin tahrir heyetinde yer alan Mekteb-i Osmanînin kurucusu ve müdürü olan İsmail Hakkı Efendi de Şemsi Efendi gibi Selanik'in en öne çıkan eğitimcilerindedir. Selanik Rüştîyesi Muallimi Süleyman Rüştî Efendi de *Ayîne* dergisi yazar kadrosunda yer alan ve çocuklara yönelik ödüllü sorular hazırlayan Süleyman Efendi olmalıdır. Ayrıca dergiye iki imza ile destek veren Mekteb-i Terakki Öğrencisi Abdi Tevfik'i *Çocuk Bahçesi* sayfalarından hatırlamaktayız.

Aşağıda toplam on sayı çıkan derginin yazarları ve dergi sayfalarına yaptıkları katkı verilmiştir:

Alaybeyi Ağâh Efendi (5), Besim Osman (1), İmzasız (74), Kemal Bey (1), Mekteb-i Osmânî Muallim-i Evveli İsmail Hakkı Efendi (1), Mekteb-i Terakki Râbi' Şâkirdânından Abdi Tevfik Efendi (2), Mezraa (1), Selanik Mekteb-i Rüştîsi Muallim-i Evveli Süleyman Rüştî Efendi (1).

Derginin İçeriği: Dergide tercüme olanlar hariç 22 makale vardır. Bu makalelerden biri ahlak konusu üzerine imzasız ve dört sayı tefrika edilmiştir. “Mevâd-ı Tarihiyye” başlığı altında Selanik tarihini anlatan bir makale beşinci nüshada yayımlanmıştır. “Edebiyâtımıza Müteallik Birkaç Söz” başlığı altında imzasız yazılan diğer bir makalede de belagat konusu ele alınmıştır. Abdi Tevfik’in makaleleri ise ahlak ve yaratılış üzerinedir. Selanik Mekteb-i Rüştsisi Muallim-i Evveli Süleyman Rüşdi Efendi tarafından “Tuhfetül Edebiyye Li-evlâd-il-vataniyye” başlıklı makalede Arapça kökenli eserlerimizin ilmi inceliklerine vakıf olamayanları, ilmin sadece Batı’da bulunduğunu savunan düşünceyi eleştirmiş ve yapılması gerekenleri örneklerle vermiştir.¹⁰²⁷ Mekteb-i Osmânî Muallim-i Evveli İsmail Hakkı Efendi ise “Nesâyih-i Hikemiyye” başlıklı bir makale kaleme almıştır. İmzasız çıkan diğer makalelerin birçoğuna makale denir mi, bilemiyoruz. Genellikle ansiklopedik bilgi içeren bu yazılarda Hz. Muhammed’e, dört halifeye, peygamberler tarihine ait bilgilerin yanında çeşitli sözlüklerden alınan terimler, sözcükler açıklamalarıyla ve ebcet hesabıyla ilgili bilgiler yayımlanmıştır.

Alaybeyi Ağâh Efendi, beş şiirle en çok şiir yayımlayan şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ismin dışında şiirler imzasız yayımlanmıştır. Çünkü yayımlanan şiirler, meşhur bazı şairlerin eserlerinden derlenmiştir. Dergide “Mezraa” imzasıyla çıkan bir soru ve manzume şeklindeki cevabı dikkati çekmektedir. Burada, “Asrımız şairlerinin şiirleri mübah mıdır?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soru dolayısıyla İslam dininde mübah olan şiir şekli kısaca açıklanmış ve Ebussuûd Efendi’ye ait bir şiirle soruya cevap verilmiştir. Ayrıca dikkati çeken başka bir şiir, daha doğrusu şiir kitabı, hicri 1269 tarihinde “Zâdegân” namında bir şairin, daha önce basılan eseri elden ele dolaşmaktan yıprandığı için bu dergide tefrika halinde tekrar yayımlandıktan sonra basılmasına karar verilmiştir. Bu yayım üç nüsha sürmüştür ancak tamamlanıp tamamlanmadığı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

¹⁰²⁷ Selanik’te bu makalenin yayımlanmasından daha sonra aynı adla yayımlanan iki formalık bir eser vardır. Bu eserin konusu bu makalede işlenen konuyla aynıdır. Bunun yanında makaleden daha ayrıntılı olarak Arapça eserlere yaklaşma şekli anlatılmış ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmayan örnekler verilmiştir. Eserin yazarı Süleyman Efendi bu kitabta kendisini “DarülMuallimîn muallimi” olarak vermiştir. Buradan anladığımız kadarıyla Süleyman Efendi ya o dönem Selanik Rüştiyesini bırakıp DarülMuallimîne geçmiştir ya da her iki okulda da çalışmıştır ama tercihen birinin adını kullanmıştır. Ayrıca eser abone kaydı yaptığına göre belirli aralıklarla yayımlanmaya devam edeceğini de taahhüt etmiş olmaktadır. Her forma 16 sayfadır ancak iki formadan başka yayımlanıp yayımlanmadığını bilmiyoruz. Bkz. Müellifi Selank Darü’l-muallimîn Muallimi Süleyman Efendidir, *Tuhfetü’l-edebiyye Lî Evlâdi’i-vataniyye*, c. 1-2, Selanik Vilayet Matbaası, 1299/1301.

Şiirlerin çoğu derginin yazar kadrosunda olmayan isimlere aittir. Namık Kemal ve Reşit Paşa'ya ait birer gazelin yanında özellikle mutasavvıflara ait şiirler çoğunluktadır. Mevlânâ, Molla Câmî, Ebussuûd, Hayâlî, Sa'dî Taftazani, İbrahim Edhem gibi tanınmış isimlerin yanında Şeyh Cemal Efendi, Bir Dervişindir, Şeyh Abdülkadir Ceylî gibi tanınmamış veya belirsiz isimler de vardır. Bu şiirlerin dışında dergide yer alan şiirler, genellikle kısa ve anlamlıdır. Yine Hz. Ali, dört halife için yazılmış şiirler ve Ashâb-ı Kiram'dan şair olanların şiirleri de yayımlanmıştır.

Dergide yayımlanan dört mektubun üçü ikişer sayı tefrika şeklinde çıkmıştır. Bunlardan biri "Ebuzziya Mecmûasında münderic Tahrîb-i Harâbât hakkında şayi' olan bazı rivâyât üzerine Edib-i Meşhûr Kemal Bey tarafından yazılan ve bir nüshâsı mûahharen elimize geçen mektûb-ı belâgat ve üslûbun sûretidir." şeklinde bir açıklama ile yayımlanmıştır. İkinci tefrika ise "Mehmet Ali Paşa'nın bizzat kendi kalemiyle müşarün-ileyhe sitem-amiz yazmış olduğu iki kıta mektubun suretleridir." şeklinde bir açıklama ile yayımlanmıştır. Üçüncü tefrika yine "İki ehl-i dil arasında muamma bir muhâbere mektupları" açıklamasıyla yayımlanmıştır. Tek sayı yayımlanan son mektup örneğinin kime ait olduğu bilinmemekle birlikte "Edîb-i Meşhûr Tarafından Yazıldığı Rivâyet Olunan Gayet Belîğ ve Şirin Bir Mektup" açıklamasıyla yer almıştır.

Dergide iki sayı devam eden bir hikâye yayımlanmıştır. Bu hikâye iki şairin karşılıklı atışması şeklinde devam eder. Hikâye, Türkistan melikinın huzurunda geçmektedir. Halk hikâyesi düzeninde nesir ve nazım karışık bir eserdir.

Terâcim-i Ahvâl başlığı altında dergide sekiz yazı vardır. Bu yazılar İbn-i Haldun, Yakup Peygamber, Ferhâd, Mevlânâ Câmî, Timurlenk, Hz. Muhammed vb. İslam tarihi ve edebiyatını ilgilendiren isimler üzerinedir. Hz. Muhammed'e ait yazıda, ona sorulan bir soruya verdiği cevap hikâye edilmiştir. Yakup Peygamberin konu olduğu yazıda peygamberin Mısır'a gönderdiği bir mektup yayımlanmıştır. Diğerleri de bilgi amaçlı yayımlanmış yazılardır.

Burada dikkati çeken en önemli husus dönemindeki diğer süreli yayınlara nispetle *Mezraa-ı Maarif*'in yönünü Batı'ya değil Doğu'ya çevirmiş olmasıdır. Genellikle Arapça eserlerden alınarak dergi sayfalarına konulan tercüme yazılar sanki bir tepkiyi de içinde barındırmaktadır.

Bu türlerin dışında “Fethiyye-i Ragıp Paşa” başlığıyla üç sayı devam eden bir fetihnâme; Şeyh Sadi’ye ait bir tercüme-i hal yayımlanmıştır. Son olarak da dergi sayfaları çeşitli güzel ve özlü sözler, hadisler, dualar ile desteklenmiştir. Ayrıca tebrik ve takdir mektupları dergi sayfalarında yayımlanmış ve hepsine cevabî mektuplar yazılmıştır.

Gonca-i Edeb

Bir neşve-i tarabdır, Nevrestegân-ı şehre

Bir gonca-i edebdir Bu bâğ-ı feyz-i dehre

Fünûn ve edebiyattan bahseder ve on beş günde bir neşrolunur

Birinci Cüz

Fî 1 Mart sene 1299

Birinci Sene

Şekil 2.5. *Gonca-i Edeb* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.5. Gonca-i Edeb Dergisi

Yayın Hayatı: Derginin ilk sayısı, 13 Mart 1883 (4 Cemâziyelevvel 1300/1 Mart 1299) tarihinde yayımlanmıştır. On bir sayı neşredilen derginin son sayısı, ilk sayıdan bir yıl sonra yayımlanmış yani 27 Mart 1884'te (15 Mart 1300) yayım hayatını sonlandırmıştır.¹⁰²⁸

Adı: Yayın hayatı boyunca aynı isimle çıkan derginin adı hedef kitesine uygun bir şekilde "Gonca" konulmuştur. Gonca, açmamış çiçek anlamına gelir. Dolayısıyla çocukları veya gençleri hedefe koyan dergi, onların eğitime/terbiyesine hizmet etmek amacıyla yayına çıktığını ve bu vesileyle isimlendirildiğini başlığıyla açıklamaktadır.

Yönetim: Derginin kurucusu ve imtiyaz sahibi Mekteb-i Osmanî Müdürü Muallim Sadi Efendi'dir. Yedi ve sekiz numaralı dergi kapağında verilen bilgiye göre derginin bir de imtiyaz sahibi vekili vardır, o da Osman Tefvik Bey'dir. On ve on bir numaralı nüshalarda, imtiyaz sahibi bilgisi verilmese de Muallim Sadi Efendi'nin görevine devam ettiği dergi adına yapılan açıklama yazılarından anlaşılmaktadır. Muallim Sadi Selanik'in önemli hocalarından olmasının yanında şairliğiyle de ünlüdür.

¹⁰²⁸ *Gonca-i Edeb* dergisinin bütün nüshalarına Hakkı Tarık Us'tan ulaşabilirsiniz. (*Gonca-i Edeb*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0232, Sayılar: 1-11 (13 Mart 1883/1 Mart 1299 - 27 Mart 1884/15 Mart 1300), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#f> (17.09.2016). Ayrıca derginin tıpkıbasımı da yapılmış ve üzerine çalışılmıştır. (Şeyda Aysun Oğuz – Sevgül Korkmaz, *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEB*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009.)

Yayım Günü: On bir sayılık bir yayım hayatı olan dergi, on beş günde bir yayımlanmıştır. Genel itibariyle yayım aralığına dikkat edilmeye çalışılsa da aksamalar olmuştur.

Derginin ilk sekiz sayısı çok düzenli çıkmıştır ancak bu sayıdan sonraki nüshalar da bu düzen bozulmuştur. Mesela dokuzuncu sayı, sekizinci sayıdan beş ay sonra ancak çıkabilmiştir.

Adres: Dergi idarehanesiyle alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Matbaa: Dergi, Selanik Maarif Meclisi'nin ruhsatıyla Selanik Vilayet Matbaası'nda basılmıştır.

Satış: Derginin satışı hakkında bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir ancak dergiye gelen tebrik yazılarından, bilmece çözenlerin listelerinden vb. derginin az çok tutulduğu ve okunduğu söylenebilir. Dergiye gelen yazılardan ve bilmece cevaplarından anlaşıldığı kadarıyla dergi, Selanik dışında Manastır, Üsküp, Kosova, Siroz ve İstanbul'a da ulaşmıştır. Ayrıca yazar kadrosuna ve gelen yazılara bakıldığında devlet kademesinde çalışanlar, özellikle özel mektepler (Mekteb-i Terakki, Mekteb-i Osmanî), avukatlar derginin okurları arasındadır. Derginin kadın okuyucularından biri de bilmeceye cevap gönderen ve Şemsi Efendi Mektebi kız şubesinde bir bayan öğrencidir.

Başlık Altı Yazısı: Derginin ilk sayısından itibaren kullanılan “Fünûn ve edebiyattan bahseder ve on beş günde bir neşrolunur” cümlesi, sekizinci sayıdan sonraki üç sayıda “Fünûn ve edebiyattan bahseder ve cüz cüz neşrolunur” şeklinde değişmiştir. Bu değişiklik de düzensiz yayımdan kaynaklandığını düşünüyoruz. Bunun yanında yukarıda görüleceği üzere dergi kapağında, derginin isminin de geçtiği bir şiir her nüshada yayımlanmıştır.

Sayfa: Her nüsha 16 sayfa olarak yayımlanmıştır ve bütün sayılar birlikte numaralandırılmıştır. Buna göre de son sayıdaki son sayfa numarası 176'dır.

Yayım Politikası: Derginin giriş yazısı “İfade” başlığını taşımaktadır. Daha ilk cümlede “Şu aralık şehrimiz gençlerinin şehrâh-ı maarife açılan çığırlara doğru hatve-endâz-ı terakki olduklarını gördükçe iktidârsızlığımızla beraber o yolda bir küçük

hizmetçik ifâsını kendimize büyük bir şeref bildik.”¹⁰²⁹denerek derginin hedef kitlesi ve eğitime destek amaçlı yayımlanacağı belirtilmiştir. Gençleri, özellikle eğitim yolunda ilerleyen gençleri hedef alan dergi, içeriğinin ne olacağı hakkında birinci cümleye devamlı şöyle söylemiştir:

Binaenaleyh münderecâtı ahlâk ve edebiyata dair telif, tercüme ve intihâb edilecek âsâr-ı nâdire ile fûnûn-ı sâireden ibâret olmak üzere Gonca-i Edeb ser levhâsıyla şu mecmûâmızın eyâdi-i mütalaaya arz-ı cesâretinde bulunuyoruz.

Yukarıdan anladığımız kadarıyla da dergi içeriği için iki ana yol çizilmiştir: edebiyat ve ilim. Zaten çıkış yazısında da bu durum belirtilmiştir.

“İfade” başlıklı yazı, “Eserimiz gülşen-i edebiyatın تنها bir köşeciğinde neşv ü nümâ bulmuş bir goncadır. Nesîm-i eser umduğumuz gibi semt-i üdebâdan eserse goncamız kemâl-i letâfetle açılarak ta’tîr-i meşâm edeceği tabiidir.” cümlesiyle devam eder. Bu cümleyle derginin başlığında kullanılan “Gonca” sözcüğünün tercih nedeni de açıklanmış olur. Hem seslenilen kesimi anlatan bu sözcük hem de iddiasızlığı ifade eder. Goncanın açılması üdebâya bağlanmıştır. Buradan da anladığımız kadarıyla *Gonca-i Edeb*, yola çıktığında henüz sağlam bir yazı kadrosu yoktur. Bunun zamanla oluşacağı ümit edilmektedir.

Derginin, giriş yazısında öne çıkardığı diğer bir husus da yayımlanacak olan yazıların ifade seviyesidir. Bu konuda hedef kitlesini de düşünen dergi, kolay anlaşılabilirliği ve sadeliği istemektedir. Bundan sonra yayın istenen başarıyı gösterirse ilerde daha muntazam ve resimli çıkabileceği de taahhüt edilmiştir. Ayrıca derginin İstanbul’daki akranlarıyla karşılaştırılmaması da istenmektedir. Buradan da yayının iddiasız, biraz ürkek olduğu anlaşılmaktadır.

Yazı, “Gençliğimiz hasebiyle vuku’ bulacak nevâkıs ve hatalarımız hüsn-i niyetimize bağışlanır ümidindeyiz.” cümlesiyle bitirilerek aynı zamanda yazar kadrosunun “gençler” olduğunu da söylemiş olur. O zaman genel olarak hem okuyucusu hem yazarları gençler olmak hedefinde çıkan bir yayımla karşı karşıyayız.

¹⁰²⁹ Muharrirler, “İfade”, *Gonca-i Edeb*, 1. Sene, Numara 1 (13 Mart 1883/1 Mart 1299), Selanik, s. 1-2.

İlmî ve edebî bir içerikle, eğitim çağındaki gençlere ve eğitime destek amacıyla yola çıkan *Gonca-i Edeb*, ne ölçüde muvaffak olabilmıştır? İstanbul'a nazaran daha kısıtlı imkânlarla sahip olan Selanik'te, henüz neşriyatın az olduğu bir dönemde, iddiasız bir şekilde çıkan dergi, kendi şartları içerisinde düşünüldüğünde başarılı olmuştur, denebilir. Hatta yayının çıktığı tarih göz önüne alındığında derginin yayımlanması ve bir yıl devam etmesi bile bir başarıdır, denilebilir.

Yazar Kadrosu: Derginin imtiyaz sahibi Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi'nin dergide imzasını sekiz defa görüyoruz. Belirlediğimiz bu sayı, dergide çeşitli nedenlerle yapılan açıklama ve gelen mektuplara verilen cevapları kapsamamaktadır. Yine derginin imtiyaz sahibi vekili Osman Tevfik Bey ise altı yazı yayımlamıştır. Osman Tevfik Bey Ahmet Emin Yalman'ın babasıdır ve ayrıca Selanik'te yayımlanan *Mütalaa* dergisinin kurucularındandır. Ayrıca dergide imzasız yayımlanan 14 yazı vardır ve bu yazıların en azından bazılarının imtiyaz sahibine ve müdüre ait olabileceği gerçeği her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Dergiye en çok katkı yapan isimlerin başında, *Asır* gazetesinin kurucusu ve sermuharriri Fazlı Necib gelmektedir. Fazlı Necib'in dergide sekiz imzası vardır. Fazlı Necib'in yanında dergiye fazla katkıları olmasa da dergide adı geçen dönemin ünlü kalemleri vardır. Dergiye İstanbul'dan katkıda bulunan şair Ali Ruhi Bey'in¹⁰³⁰ üç şiiri; Selanik'in en meşhur muallimlerinden, aynı zamanda şair olan Cudi Bey'in bir şiiri ve hikâyesi yayımlanmıştır. Bunun yanında Muslihiddin imzasını kullanan "M. Adil Arda" Bey'e ait olan iki imza vardır.

Bu isimlerin dışında Osman Adil (8), Elif. Emin (7), Nazmi (6), Mekteb-i Osmânî Muallim-i Evveli Hakkı Efendi (5), Mekteb-i Osmânî Fransız Muallimi Muâvinlerinden Edhem Efendi (5), İsmail Vapur-ı Hümâyûn Süvarisi Faik Beyefendi (4), Abdi Fevzi (3), İbrahim Nazmi (3) ve İsmail Vapur-ı Hümâyûnu Seyr-i Sefâin Memûru Lütfü Efendi (3) dergiye üç imzadan fazla katkı yapan isimlerdir. Bunların dışında dergide imzası bulunan isimlerin ya iki ya da bir yazısı bulunmaktadır.

¹⁰³⁰ 1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. Epey genç yaşta yazı ve şiirleriyle dikkat çekmesine rağmen genç yaşta da vefat etmiştir. Japonya'ya görevli giden Ertuğrul Fırkateyni'nde seyir defterini yazmakla görevlendirilmiştir. Gidiş yolunda hastalandığı ve öldüğü söylenmiştir (1890). Zaten geri kalan mürettebat da dönüş yolundayken gemi batınca ölmüştür. (Şeyda Aysun Oğuz – Sevensül Korkmaz, *Selanik'te Osmanlı Matbuatı ...*, s.32.)

176 sayfalık bir yayın içerisinde olması gerekenden fazla imzaya rastlamaktayız ki bu konuda şunları söyleyebiliriz. Öncelikle dergi genel manada mektep çevresine seslenen bir yayındır. Bu nedenle de hem mektebi beslemiş hem de mektepten beslenmiştir. Dergide mektep sıralarında ilk kalem denemelerini yapan ve haliyle sürekli yazı üretemeyen amatör kalemlerin yazıları vardır ki bu durum derginin yayın politikasına gayet uygundur. İkinci olarak yazıların boyutları dergi boyutu ile doğru orantılı olarak küçüktür. Bu nedenle de olması gerekenden fazla imza dergide yer almıştır. Genel olarak söyleyecek olursak bu derginin yazıları kalem denemeleri şeklindedir.

Gonca-i Edeb dergisinde imzası bulunan yazarlar ve dergi sayfalarına katkıları toplu olarak verilmiştir.

Abdi Fevzi (3), Alay Beyi Ağâh Beyzâde İsmail Hakkı Bey (1), Alay Beyi İzzetlü Osman Ağâh Efendi (1), Veysipaşazâde Ali Ruhi (3), Ezkiyâ-yı Üdebâdan Reşit Beyefendi (1), Cûdî Efendi (2), Abdülaziz Asım Efendi (1), Edhem İsmail (1), Elif. Emin (8), Fazlı Necip (8), Hacı Ahmed Hamid (1), Hüsnü Efendizâde Cemal Bey (1), İbrahim Nazmi (3), İmzasız (13), İnas Rüştiye Mektebinden Muhrec Rukiye Hanım (1), İsmail Vapur-ı Hümâyûn Süvarisi Faik Beyefendi (4), İsmail Vapur-ı Hümâyûnu Seyr-i Sefâin Memûru Lütfü Efendi (3), Kol Ağası Hayrullah Hulusi Efendi (1), Maârif Nezâret-i Celîlesi Kütüphâneler Teftiş ve Muâyene Memûru Hayret Efendi (1), Manastır Vilâyeti Defterdâr-ı Sâbıkı Emin Vahid Efendi (1), Mekteb-i Osmânî Beşinci Sene Şakirdân- Müsteidânından Süleyman Fahri Efendi (2), Mekteb-i Osmânî Beşinci Sene Şakirdânı Tarafından (1), Mekteb-i Osmani Dördüncü Sene Müstaid Şakirdlerinden Sermed Beyefendi (1), Mekteb-i Osmânî Fransız Muallimi Muâvinlerinden Edhem Efendi (5), Mekteb-i Osmânî Muallim-i Evveli Hakkı Efendi (5), Mekteb-i Osmanî Müdürü Sa'dî Efendi (8), Mekteb-i Terakki Dördüncü Sene Şakirdânından Halis Muhlis Efendi (1), Mekteb-i Terakki Muallim Muâvinlerinden Hüsnü ve Fuad Efendiler (2), Mekteb-i Terakki Muallimlerinden Edhem İsmail (1), Mekteb-i Terakkiden Muhrec Hasan Pertev Efendi (1), Mektûbi Kalemi Ketebesinden Rasim Efendi (1), Selanik Pazar Dergâhı Postnîşîni Reşâdetlü Lütfü Efendi Hazretleri (2), Meşhûr Murad Hanzâdelerden Trabzonî Sıdkı Efendi (1), Mezrâ-i Maârif Muharriri Mehmed Latif Efendi (2), Mumâileyhimânın Esnâ-yı Sohbeti İrticâlen (1), Müslihiddin (2), Nâfia Nezâret-i Celîlesi Meclis Kalemi Hülefâsından Refetlü Mahmud Celaledin Beyefendi (1),

Nazmi (6), Osman Adil (8), Osman Tevfik (6), Selanik Karantina Kâtibi İbrahim Sabih Efendi (2), Selanik Mekteb-i Osmânî Dördüncü Sene Şakirdânından Süleyman Efendi (1), Selanik Mektûbi Kaleminden Ahmet Rasim Efendi (1), Selanik Müdde-i Umûmi Vekili Şekip Efendi (1), Mekteb-i Osmânî Fransızca Fahri Muâvini Cemal (1), Li-eclit-tahsîl Paris'e Azimet Olan Hüsnü Bey (1), Şemsi Efendi'nin Mektebi Dördüncü Sene Şakirdânından Hüseyin ve İbrahim Efendiler (1), Müteveffa Merd-i Garib Şuayb Efendi (1), Reşâdetlü Şeyh Remzi Efendi (1), Fransa Üdebâsından Dmar (1).

Derginin İçeriği: Dergide 36 makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin yalnızca üç tanesi edebiyatla alakalıdır. Fazlı Necip'in kaleminden “Edeb yahut Edebiyat” isimli makalede edebiyat, kelime manasından hareketle konu edilmiştir. Ayrıca Necip, bu yazısında Tanzimat'ın önemli isimlerinden Şinasi'ye atıf yapmıştır. Alay Beyi İzzetlü Osman Agâh Efendi “Vahdâniyyet” başlıklı yazısıyla bir beyitten hareketle vahdâniyet meselesi üzerinde durmuştur. Vilâyet Maarif Meclisi Azasından ve *Mezra-i Maarif* dergisi yazarlarından Mehmed Latif Efendi'nin yazısı ise “Tezkere-i Edebiyat” başlığı altında, Agâh Efendi namında birinin şiirleri ve şairliği üzerine kaleme alınmıştır. Bu Agâh Efendi, derginin yazarlarından Alay Beyi İzzetlü Osman Agâh Efendi olmalıdır. Bunun yanında Agâh Efendi de *Mezra-i Maarif* in yazarları arasındadır.

Dergide 36 şiir yayımlanmıştır. Bu şiirlerin tamamı göz önüne alındığında derginin şairi aynı zamanda imtiyaz sahibi olan Muallim Sadi Efendi'dir. Tam beş şiir ve 3 lügaz ile en çok şiir yayımlayan yazardır. Bunun yanında Ali Ruhi Bey'e ait üç şiir ve Muallim Cudi Efendiye ait bir şiir yayımlanmıştır. Ayrıca derginin yazar kadrosunda olmayan merhum şahısların şiirleri de dergide yayımlanmıştır. Ziya Paşa'nın, Hacı Ahmed Hamit Efendi'nin, Şuayb Efendi'nin, Murad Hanzâdelerden Trabzonlu Sıdkı Efendi'nin ve *Mezra-i Maarif* dergisi yazarı Mehmed Latif Efendi'nin gönderdiği Sultan Selim Han'a ait bir şiir dergi sayfalarında kullanılmıştır. Ayrıca Selanik Pazar Dergâhı Postnîşîni Reşâdetlü Lütfü Efendi'ye ait şiir ve Muallim Sadi Efendi imzasıyla “Selanik'te Mevlevihâneye Talik Olunan Levhâya yazılmıştır.” açıklamasıyla çıkan şiirler de derginin tarikatlarla olan ilişkisini göstermesi açısından önemlidir.

Dergide yayımlanan 11 hikâyenin ikisi Fazlı Necip'e aittir. Bunun dışında dönemin ünlü isimlerinden Muallim Cudi'nin bir ve derginin imtiyaz sahibi vekili Osman Tevfik

Bey'in bir hikâyesi vardır. Hikâyelerin konuları “Bir Genç Beyin Kütüphanesi, Semere-i Say, Nesâyih-i Hikemiyye, Bir Yetimin Tabiatın Şikâyeti” gibi başlıklardan anlaşılacağı üzere genç zihinlere seslenir mahiyettedir.

Dergide yayımlanmış 22 deneme vardır. Bu yazıların tamamını deneme kabul etmek doğru olmamakla birlikte bizim bulabildiğimiz en yakın tür ismi bu olmuştur. Bazıları makale konularına yaklaşan bir içeriğe sahip olsa da yazının ilmi ayrıntıdan uzak olması, yazarın kendi düşüncelerinden hareketle kısa yazması gibi sebeplerle bu yazıları deneme daha başka bir ifadeyle kalem denemeleri olarak adlandırabiliriz. Bu yazıların genelinde mantık, yazarların, kendi fikirlerini hedef kitle olan mektep talebelerine ders verici, öğretici bir anlayışla vermeleridir. “Ufak Bir Muhakeme, İnsana Eğlence Lazım mı?, Müsvette, Ahlak, Mütalaa” gibi başlıklar bu türü göstermesi açısından verilebilir.

Dergide mektup türüne ait iki sayı devam eden bir yazı imzasız çıkmıştır. “Bir Pederin Tahsilde Bulunan Mahdûmuna Yazmış Olduğu Mektuplardan” başlığını taşıyan yazı yine konusu itibariyle mektep talebelerini ve eğitimi ilgilendirmektedir.

Dergide gezi yazısı olarak kabul edilebilecek bir yazı dizisi yayımlanmıştır. İsmail Vapur-ı Hümâyûn Süvarisi Faik Beyefendi tarafından kaleme alınan dört sayı devam eden gezi yazısının başlıkları “Napoli, Napoli’ye Seyahat, Napoli Tersanesinin Ahvâli, Vezûv Yanardağı ve Pompei Şehri” şeklindedir.

Tercüme yazılarıyla dikkati çeken yazar Elif. Emin’dir. Dört tercüme yazı altına imza atan Emin’in “Arılar” başlıklı bir mensur fablı ve “İntikâl-i Harâret” başlıklı bir makaleyi nereden tercüme ettiğini belirtmeden yayımlamıştır. “Eğer Bir Kuşçağız Olaydım!” başlıklı hikâyeyi ise sadece “Fransızcadan” açıklamasıyla vermiştir. Bir tercüme yazısını ise yalnızca “Bir Kılınc Üzerine Yazılmıştır” açıklamasıyla vermiştir. Ayrıca derginin önemli isimlerinden Fazlı Necip’in La Fontaine’den “Hakimâne Bir Nâsihat” başlıklı bir hikâyesi de tercüme yazılar arasındadır.

Paris’e tahsil için giden Hüsnü Bey tarafından kaleme alınan bir hikâye ise “Hâlet-i Nez’de Bir Masûm” başlığı ve “Fransız Edîbelerinden Madam Segalen’in Asârından” açıklamasıyla yayımlanmıştır.

İnas Rüştiye Mektebinden Muhrec Rukiye Hanım, Victor Hugo'dan, "Bir Validenin Çocuğuna Söylediği Neşidenin Nesren Tercümesidir." açıklamasıyla bir şiir tercüme etmiştir.

Mekteb-i Terakkiden Muhrec Hasan Pertev Efendi, "Mevt" başlığıyla ve "Fransızcadan" açıklamasıyla bir deneme yazmıştır.

Mektûbi Kalemî Ketebesinden Rasim Efendi, "Hareket-i Arz" başlıklı makalesini, yine Mekteb-i Osmânî Beşinci Sene Şakirdânından Süleyman Fahri Efendi, "İki Komşu yahut Muayyen-i Hakiki" başlıklı hikâyesini "Fransızcadan" açıklamasıyla yayımlamışlardır.

Son olarak Alman şairlerinden Pişe'ye ait bir eser, Fransız edebiyatından Dmar'ın tercümesi esas alınarak "Mai Menekşe" başlığıyla ve hikâye olarak yayımlanmıştır.

Bu tercüme yazılarında ilk dikkati çeken mektep talebelerinin yaptıkları tercümeledir. Özellikle Fransızcadan yapılan tercümeledir, Selanik'te Fransızca eğitiminin boyutlarını göstermesi açısından kıymetlidir.¹⁰³¹

¹⁰³¹ Dergi hakkında ayrıntılı bilgi ve tıpkıbasım için bkz. Şeyda Aysun Oğuz – Sevgül Korkmaz, *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEB*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009.

Mecelle-i Muallimîn

« Mekâtib-i İbtidâiye ve Rüştîye Muallimlerine Mahsûsdur »

Muharriri

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Mezunlarından

« Emrullah »

∞∞∞∞

Terbiye-i Umûmiye Mesâilinden ve Fünûn ve Edebiyâtta Bahs ve Her
On Beş Günde Bir Neşrolunur Mecmûa-i Mevkûtedir

Sene: 1

Münderecât

Cüzü: 1

«Kısm-ı Sani»

Mukaddime

Malûmât ve Maârif-i Beşeriyeye Bir Nazar-ı
Umûmi

Mukaddime

«Kısm-ı Evvel»

Muallimliğin Şeref ve Meziyeti
Terbiye ve Talim

∞∞∞∞

Selanik Maârif Meclisinin Ruhsatıyla Matbaa-i Vilâyette Tab Olunmuştur

1302

Şekil 2.6. Mecelle-i Muallimîn dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.6. Mecelle-i Muallimîn Dergisi

Yayın Hayatı: Mecelle-i Muallimîn'in elimizde peş peşe yayımlanmış iki nüshası bulunmaktadır. Bundan sonra derginin yayıma devam edip etmediğini bilmiyoruz. Birinci nüsha 15 Kânunuevvel 1302/27 Aralık 1886 tarihinde yayımlanmıştır. İkinci nüsha ise

birinci nüshadan on beş gün sonra yani 1 Kânunusani 1302/13 Ocak 1887 tarihinde yayımlanmıştır.¹⁰³²

Adı: Adından da anlaşılacağı üzere öğretmenler için hazırlanmış bir dergidir. 1886 yılı gibi erken bir tarihte, Selanik'te adı ve içeriğiyle pedagojik anlayışla hazırlanmış bir dergi olması yönüyle önemlidir ancak uzun soluklu olmaması nedeniyle de üzücüdür.

Yönetim: “Selanik Maarif Meclisinin ruhsat-ı resmîyesine haiz” açıklamasından anladığımız kadarıyla Selanik Milli Eğitim Müdürlüğü'nün desteğiyle çıkarılan derginin sermuharriri Emrullah'tır. Emrullah Efendi, Türk eğitim tarihi açısından önemli bir isimdir. Emrullah Efendi dergiyi çıkardığı dönem aynı zamanda Selanik'in Maarif Müdürüdür.

Yayım Günü: On beş günde bir yayımlanan derginin özel bir yayım günü yoktur.

Adres: Dergide herhangi bir idarehane adresi verilmemiştir. Ancak arka kapakta verilen abone bedelleri bölümünden hemen sonra abone olmak isteyenlerin veya yazı yayımlamak isteyenlerin başvuracakları adres verilmiştir. Bu adres, “Abone olmak isteyenler veya evrak göndermek arzu edenler muharrir-i risâle namına Kâtipler çarşısında Kitapçı Mustafa Efendi'ye müracaat etmelidirler.” şeklindedir.

Matbaa: Dergi, resmi matbaa olan Vilayet Matbaası'nda basılmıştır.

Satış: Tek nüshası 2 kuruş mecdiye olan derginin abone olmak ve yazı göndermek isteyenlere açıklaması ise şu şekildedir: “Senelik abone bedeli 36 ve altı aylığı 20 kuruş mecdiyedir. Dışarılar için posta ücretiyle beraber seneliği 40 ve altı aylığı 24 kuruştur. Abone olmak isteyenler veya evrak göndermek arzu edenler muharrir-i risâle namına Kâtipler çarşısında Kitapçı Mustafa Efendi'ye müracaat etmelidirler.”

Başlık Altı Yazısı: Dış kapakta “Mekteb-i ibtidâiyye ve rüştiye muallimlerine mahsûstur.” açıklamasının yanında “Terbiyye-i umûmiyye mesâilinden ve fûnûn ve edebiyattan bahs ve her on beş günde bir neşr olunur mecmûâ-i mevkûtedir.” şeklinde bir açıklama ile de içerik ve yayın aralığından bahsedilmiştir.

Sayfa: Her iki nüsha da 32 sayfa olarak yayımlanmıştır.

¹⁰³²Mecelle-i Muallimîn'in görülebilen iki nüshası da Milli Kütüphanededir.

Yayın Politikası: Derginin yayın politikasını içeren giriş yazısı oldukça tafsilatlıdır. On sayfa derginin yayın politikasından ve bölümlerinden, içeriğini oluşturacak konulardan bahsedilmiştir. Yazı padişah Sultan Abdülhamit Han'a uzun methiyeler ile başlamıştır. Emrullah Efendi'nin de okuduğu Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâneyi kuran ve eğitime büyük destekler veren Abdülhamit Han yüceltilmiş ve Padişah'ın icraatlarının devamı ve uzun ömürlü olması için dua edilmiştir. Derginin muharriri olan EmrullahEfendi'nin elinden çıktığı belli olan yazının sonunda yazarın yaptığı işten oldukça memnun olduğu görülmektedir.

Çok şükür Cenâb-ı Hakka ki mektepten çıkar çıkmaz sâye-i füyûzât-vâye-i hazret-i padişâhîde maarif müdürlüğü gibi icrâ-yı makâsıd-ı kalbiyeme muvâfık bir memuriyete ta'yin olundum. Mektep tahsiline müteâkip ihtiyâcât-ı zihniyemin icâb ettirdiği tahsilât-ı husûsiyemin umûr-ı maarif cihetine matûf olması tabiidir. Şimdiye kadar memuriyetçe vâki' olan tecârib ve kamâl-i iştiyâk ile devam ettiğim tahsilât-ı husûsiyemin semeresi olarak meslektaşlarım bulunan maarif memurlarıyla mekâtib muallimlerine ve bi-l-izâfe maarif ve mekâtibin terakkisine hizmet edebilecek bir eser neşrine arzu ve sâye-i şâhânede nail olduğum nimet-i tahsilin teşekkürünü bu vechile de ifaya çalışmayı vâcibe-i ubûdiyyet ittihâz eyledim.¹⁰³³

Yaptığı işten memnun olan yazarımız, daha sonra derginin içerik noktasında oturacağı zeminden bahsetmeye başlamıştır. Günümüzde eğitim sözcüğüyle karşıladığımız konuyu “terbiye-i umûmiyye” olarak isimlendirerek veren yazar, bu tamlamayla derginin çıkış noktasını da belirtmiştir. Aslında kapakta verilen “Mekteb-i ibtidaiyye ve rüştiye muallimlerine mahsustur.” cümlesi de derginin içeriğinin eğitim olacağını belirtmektedir. Yazarın yaşadığı dönemi kast ederek en önemli meselenin eğitim meselesi olduğunu vurgulamasından sonra bu konuyu ele alan onca neşriyatın bunun ispatı olduğunu ve bütün yayınların aslında terbiye-i umûmiyye için var olduğunu söylemiştir. Sonra “İnsaniyet düşünmeye başlayalı hiçbir mesele ile bu kadar uğraşmamıştır denilse mübalağa edilmez.” diyen yazar, “Bu nokta-i nazardan bakılınca terbiye ve talim-i insaniyete matla'-ı ulûm ve maarif ve bundan bahs olacak esere kitâb-ı kebir-i insâniyet demek sezâdır.” cümlesiyle de eğitim meselesini adeta kutsayarak bu çerçevedeki sözlerini noktalamıştır.

¹⁰³³ İmzasız, “Mukaddime”, *Mecelle-i Muallimîn*, 1. Sene, Numara 1 (15 Kânunuevvel 1302/27 Aralık 1886), Selanik, s.1-10.

Yazar, dönemi içerisindeki yayınları değerlendirerek bu yayınların eğitim meselesini ihmal ettikleri kanaatine varmıştır. Terbiye-i umûmiyye meselesi gerektirdiği önemde ele alınmamıştır. Bu nedenle de yazar böyle bir işe kalkışmıştır.

Terbiye-i umûmiye üzerinde iltizâm olunan bu sükût-ı umûmi içinde ses çıkarmak büyük cesarettir. Bununla beraber vatana âcizane bir hizmet etmek ve terbiye-i umûmiye mebâhisâtına yol açmak maksadıyla bir kısmı sarf-ı terbiye-i umûmiye mesâiline münhasır ve kısım-ı diğeri ulûm ve fûnûn mütenevviyaya câmi' olmak üzere “Mecelle-i Muallimîn” namıyla bir eser-i mevkût tertib ve ihrâcına cüret eyledim.

İş bu eserimi “Mecelle-i Muallimîn” tesmiye eyledim. Çünkü usûl-i tertibine ve münderecâtının sûret-i intihâbına nazaran ikmâlî takdirinde mekâtib ilimleri için malûmât-ı lâzımayı câmi' bir daire-i maarif teşkil edecektir.

Bu cümlelerle yazarımız derginin adını neden *Mecelle-i Muallimîn* koyduğunu da açıklamış oluyor. Bu açıklamaları yaptıktan sonra yazarımız, derginin içeriği ve ihtiva edeceği başlıkları tarif eden uzun bir tafsilata girişmiştir. Öncelikle “Mecelle-i Muallimîn'in Sûret-i Tertibi” başlığı altında derginin hangi düzende yayımlanacağını, sayfa sayısını ve yayım aralığını vermektedir. Buradaki bilgilerden hareketle derginin iki ana bölümde tertip edileceğini anlamaktayız. Birinci bölüm, terbiye-i umûmiye (eğitim) meselesini ve eğitimle uzaktan yakından ilgisi olan her meseleyi ihtiva edecektir. İkinci bölüm, mekteplerde okutulan derslerin çerçevesine giren ilmî ve edebî konuları ihtiva edecektir.

Daha sonra “Mecelle-i Muallimîn'in Münderecâtı” başlığı altında birinci ve ikinci kısmın konularının kapsamına giren birçok konu başlığı ayrı ayrı sıralanmıştır. Biz, bu başlıkların hepsini sıralamak yerine birkaç örnek vererek genel bir fikir edinmenizi sağlayacağız.

Kısım-ı Evvel (Birinci Bölüm)' başlığı altında Terbiye-i Umûmiye, Tarifâtı, Taksimâtı; Terbiye-i İnsâniyet; Terbiye-i Kavmiye; İkbâl-i Terbiye-i Umûmiye; Terbiye-i Etfâl; İlm-i Terbiye-i Etfâl-in Muavini Olan İlimler; İlm-i Ahvâl-i Rûh, İlm-i Ahlak, İlm-i Mantık vb. başlıklar uzayıp gider.

Kısm- Sani (İkinci Bölüm)' başlığı altında başlangıç olarak 'Malûmât ve Maarif-i Beşeriyeye Bir Nâzar-ı Umûmi' yapılacağı bildirildikten sonra İlm-i Ziraat, Fen-i Cebir, Fen-i Hesab, İlm-i Belagat, Edebiyat-ı Osmâniye, Edebiyat-ı Ecnebiyye, Mekanik, Musiki, Coğrafya-yı Umûmi, Tarih-i Umûmi, Kozmoğrafya, Resim vb. konular uzayıp gider.

Bu iki bölümde tafsilatlı bir şekilde verilmeye çalışılan bilgilerden anladığımız kadarıyla yapılmak istenen bugün pedagoji fakültelerinde yapılmak istenenlerle aynıdır. Çünkü bölümlerin içereceği başlıkların tümü dikkate alınırsa eğitim programları, mektep idaresi, ders içeriği programları, muallimler ve muallimlerin tutumları vb. konuları kapsadığı görülmektedir. Bütün bunlardan anladığımız da bu derginin pedagojik bir boşluğu doldurma gayreti ile yola çıktığıdır. Bu düşüncemizi destekleyen başka bir açıklama da yazardan gelmiştir: "Mecelle-i Muallimîn'e derc olunacak âsârın kısm-ı azamı tercüme sûretiyle Avrupa müellifatından ahz ve iktibas olunmuş ve olunacaktır.". Derginin yayımlanmaya başlandığı tarih itibariyle düşünecek olursak Osmanlı Devleti, çoğu meselede olduğu gibi eğitim meselesinde de Batı'nın gerisindedir. Bu nedenle bu dönem içerisinde, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da Batı'yı yakalamak, yeni dünya düzenine ayak uydurmak gibi amaçlarla birçok girişim yapılmıştır. Dolayısıyla *Mecelle-i Muallimîn* dergisinin de eğitim noktasında bir boşluğu doldurmak amacıyla bizzat devlet eliyle ama Emrullah Efendi'nin gayretleriyle tertip edilmiş bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır.

Yazının en sonunda yazar, kalkışılan işin çok büyük ve güç bir iş olduğunu ve bu işin altından kalkabilmek için bu işin uzmanları tarafından yapılacak eleştirilere ihtiyaç olduğunu ve bu konuda fikir beyan edeceklere minnettar olunacağını açıklayarak yazısını bitirmiştir. Daha ikinci nüshada da gelen ihtarlar doğrultusunda iki bölüm halinde yayımlanan derginin bu düzeninden vazgeçildiği ve her bölümün ayrı bir nüsha olarak basılacağı duyurulmuştur.

Elimizde 1 ve 2 numaralı nüshaları bulunan bir dergi hakkında uzun boylu bir şeyler söyleyebilmek güçtür. Sadece şunu söyleyebiliriz ki dönemi içerisinde düşünüldüğünde yapılmak istenen oldukça önemlidir. Dünyanın ürettiği yeniliklerin gerisinde kalmış bir millet için her alanda yapılacak böyle gayretler önemlidir. Bu gayret bir de eğitim noktasında ise daha da önemli hale gelmektedir. Elimizde olan nüshalara göre

siyasî bir içeriği bulunmayan derginin tek amacı Avrupa matbuatında eğitimle ilgili devşirdiği bilgileri topluma ulaştırmaktır. Özellikle derginin giriş yazısının kapsamı düşünöldüğünde, özellikle eğitim camiasına sunacağı bilgiler dönem itibariyle çok önemlidir. Zaten başlıkların bu kadar tafsilatlı anlatılması da bu nedenledir. Adeta okuyucuya henüz yabancı olduğu konular tanıtılmış ve bu konulara dikkat çekilmiştir. Derginin ikinci sayısından sonrası olmadığı için girişilen birçok faaliyetin sonucu hakkında bir şey söyleyebilmek mümkün değildir.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Derginin yayın politikasından hareketle diyebiliriz ki yayımlanan yazıların hepsi makaledir. Elimizde olan iki nüshada da sermuharrir Emrullah dışında başka bir imzaya rastlanmamıştır. Bu da demek oluyor ki en azından iki nüsha, Emrullah Efendi tarafından çıkarılmıştır. Giriş yazısında değinilen başlıklar çerçevesinde bir usul takip edilmiştir. Birinci dergi iki kısma ayrılmış, ikinci dergi ise bir bölüm halinde yayımlanmıştır. İki sayıda, giriş yazısı dışında, sekiz yazı yayımlanmıştır ve bu yazıların tamamı eğitimle alakalı konulardır.

{ Müdür ve Başmuharrir } - Fazlı Necip -	{ Sâhib-i İmtiyaz } - Abdurrahman Nafiz -
İ'lânâtın bir satırından beş kuruş alınır Birinci sahifeye konulacak i'lânâtın satırı on beş kuruştur Senelik i'lânât-ı ticâriye için başkaca anlaşılır	Selânik için seneliği sikke-i hâlis olarak 50, altı aylığı 27 buçuk Sâir mahaller için posta ücretiyle beraber seneliği 75, altı aylığı 40 kuruştur
Menâfi'-i âmmeye müteallik asâr ma'al-memnûniye kabul olunur	Mahal-i idâresi: Site savl numara 3
Bir nüshası: Sair mahallerde 30 para	Bir nüshası Selânik için 30 para

14 Rebî-ül-evvel 1313

(Cumartesi ve Çarşamba günleri neşr olunur Osmanlı gazetesi)

23 Ağustos 1311

Şekil 2.7. *Asır/Yeni Asır* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.7. Asır Gazetesi

Yayın Hayatı: Gazete, 31 Ağustos 1895 (11 Rabiülevvel 1313/19 Ağustos 1311) tarihinde yayım hayatına başlamış, Selanik'in elden çıktığı dönemden sonra Mübadele'ye (1924) kadar Selanik'te yayım hayatına devam etmiş ve daha sonra da İzmir'de çıkmaya başlamıştır. Bugün halen İzmir'de yayımına devam etmektedir. Elimizde bulunan son nüsha ise 28. seneye ait 30 Kânunuevvel 1338/24 Cemaziyülevvel 1341 tarihli nüshadır.¹⁰³⁴

Adı: Yukarıda da görüldüğü gibi gazete *Asır* adıyla yayımlanmaya başlamış, 26 Temmuz 1908 (26 Cemaziyelahir 1326/13 Temmuz 1324) tarihinde, 1298 numaralı nüshada yani II. Meşrutiyet'in ilanından üç gün sonra, gazetenin adı *Yeni Asır* olarak değiştirilmiştir. Bugün halen *Yeni Asır* adıyla İzmir'de çıkarılmaktadır. Bunun yanında *Asır/YeniAsır*'ın başlıkta yaptığı dikkat çekici değişikliklerden biri de II. Meşrutiyet'ten sonradır. *Yeni Asır* gazetesinin, II. Meşrutiyet'ten sonra, on üç yaşına girdiğinde başlığının altına Latin harfleriyle "Yeni Asır" yazılmıştır.¹⁰³⁵

¹⁰³⁴Biz çalışmamızda Yeni Asır'ın sadece Hakkı Tarık Us koleksiyonundaki nüshalarını inceledik. En son nüsha 28. yıla aittir ama arada boşluklar olduğu unutulmamalıdır. Yine de Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda ilk 13 yılın hemen hemen düzenli olduğunu söyleyebiliriz. Hakkı Tarık Us dışında gazetenin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde, İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda ve Erzurum Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda nüshaları vardır. (*Yeni Asır*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0019/1, Sayılar 2-5440 (23 Ağustos 1311-24 Kânunuevvel 1338), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y> (28.07.1017).

¹⁰³⁵ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın Selanik Yılları "Evlâd-ı Fatihan Diyarları"*, Yeni Asır Yayınları, İzmir 1986, s. 263.

Yönetim: Gazetenin kurucusu Fazlı Necip'tir. İmtiyaz sahibi Fazlı Necip'in babası Abdurrahman Nafiz Bey'dir ve bu görevini ölene kadar sürdürmüştür. İdari işlerden sorumlu kişi, Fazlı Necip'in ortağı ve halasının oğlu Abdurrahman Arif Bey'dir.¹⁰³⁶ Gazetenin başyazarı da Fazlı Necip'tir. Fazlı Necip, gazetenin Selanik'te yayımlanmaya devam ettiği süre içerisinde, kısa aralıklar dışında, görevini sürdürmüştür. Bu kısa aralıkların ilki, gazetenin 244-272. sayıları arasındadır. Bu 26 sayının başyazarı Hikmet'tir. İkinci bir değişiklikte 24 Temmuz 1909 tarihli, 1623 numaralı nüshadan sonraki sayılardadır. Bu elimizde bulunan nüshalarda müdür, Arif; sermuharrir ise M. Adil'dir (Muslihiddin Adil). 24 Temmuz 1909 yılında ise Fazlı Necip, Hüseyin Hilmi Paşa'nın davetiyle İstanbul'a Matbuat Müdürlüğü için gitmiştir ve *Asır*'ın idaresini de Muslihittin Adil Bey'e bırakmıştır.¹⁰³⁷ Bundan sonra Abdurrahman Nazif Bey'in ölümünden ve M. Adil Bey'in ayrılmasından sonra bütün iş Abdurrahman Arif Bey'in omuzlarına kalmıştır. Böylece başmuharrir A. Arif Bey, mesul müdürlüğe kardeşi Ahmet Atıf Bey'i ve imtiyaz sahipliğine de o zaman 17 yaşında olan Ali Şevket'i (Bilgin) getirmiştir.¹⁰³⁸

Yayın Günü: Gazete, yukarıda çıkış yazısında da görüldüğü üzere haftada iki gün (cumartesi ve çarşamba) çıkmaktadır. Bu yayım günleri, 1897 yılında pazartesi ve perşembeye dönmüş vebu durum gazetenin adının değiştiği 26 Temmuz 1908 tarihine kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise cuma günleri hariç her gün yayımlanmaya başlamıştır. Fazlı Necip'in bir makalesinde belirttiğine göre *Asır*, yayım hayatı boyunca dört kere adlî takibe uğramış ve üç kere de kapatılmıştır. 1895-1900 yıllarını kapsayan sayılar tamam olduğundan *Asır*'ın bu dönem içinde kapatılmadığı kesindir. 1901-1908 arasındaki dönemde koleksiyonda eksiklikler vardır ancak bu eksikliklerin kapatılmadan kaynaklanıp kaynaklanmadığı hakkında kesin konuşmak isabetli olmaz. Fakat şu kesin ki *Asır* bu dönem içerisinde kapatılmıştır.¹⁰³⁹

Adres: İlk nüshadan itibaren kullanılan "Site savl, numara 3" adres bilgisi, 16 Eylül 1897 (18 Rebiülahir 1315) tarihinde, 210 numaralı nüshayla birlikte "Sabripaşa Caddesi Daire-i Mahsusadır" şeklinde değiştirilmiş ve bu gazetenin Selanik yayımı boyunca aynı şekilde kalmıştır. Türkmen Parlak'a göre Sabripaşa Caddesi'nde, Hamzabey

¹⁰³⁶ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'm*, s. 121.

¹⁰³⁷ A.g.e., s. 266.

¹⁰³⁸ A.g.e., s. 269.

¹⁰³⁹ A.g.e., s. 254.

İşhani'nda Fazlı Necip Bey'in avukatlık bürosu vardır ve gazetenin ilk idarehanesi de bu büro olmuştur.¹⁰⁴⁰

Matbaa: Hamidiye Mekteb-i Sanayi matbaasında basılmaya başlanan gazete, 11 Ekim 1897 (15 Cemâziyelevvel 1315/29 Eylül 1313) tarihli 217 numaralı nüshada, *Asır* Matbaası'nın kurulduğunu ve duyurunun yer aldığı nüshanın basımının da bu matbaada gerçekleştiği açıklanmıştır. Bu tarihten itibaren de *Asır* gazetesi kendi matbaasında basılmıştır.

Satış ve İstanbul Bürosu: *Asır*'ın genellikle aboneye dayanan bir satış sistemi vardır. Selanik dışında Kosova, Manastır, Yanya, hatta Bosna ve Girit'te de hatırı sayılır sayıda aboneleri vardır. *Asır*, kuruluşundan üç hafta sonra 10 Eylül 1895 tarihinde yayımlanan nüshasında, İstanbul'da "Babıalı Caddesi 44 numaralı bina" adresinde bir büro açıldığını duyurmuştur. On beşinci sayıdan itibaren de gazetede İstanbul haberleri artmıştır. 1908'den sonra, yani Fazlı Necip'in İstanbul'a yerleşmesinden sonra ise başkent haberleri ve yorumları daha da artacak ve *Asır* ülke çapında bir gazete olacaktır. *Asır*'ın İstanbul bürosu yaklaşık on beş yıl faaliyette bulunmuştur.¹⁰⁴¹ Bunun yanında Mazhar Yalay Bey, 24 Ağustos 1945 günü *Yeni Asır*'da yayımlanan bir yazısında, *Asır* gazetesiyle tanışmasını anlatmıştır. Bu tanışma İstanbul'da ve gizli olmuştur. Çünkü İstanbul'da sansürün en şiddetlisi yaşanırken Selanik'te veya diğer Rumeli vilayetlerinde, sansür, daha az hissedilmektedir ve dolayısıyla buralara ait gazetelerde daha serbest yazabilmektedir. Bu nedenle İstanbul halkı, duyduğu haberleri daha gerçek ve detaylı öğrenmek için gizlice *Asır* gibi gazetelere müracaat etmiştir. En nihayetinde *Asır* İstanbul'da gizlice satılmış ve bu nedenle de bazı fırsatçılara da gün doğmuştur. Yani bu rağbetten dolayı *Asır*'ın nüshaları karaborsada yüksek fiyattan satılmıştır.¹⁰⁴²

Başlık Altı Yazısı: *Asır*'ın ilk başlık altı yazısı, yayım politikasıyla alakalı olarak herhangi bir mesaj içermez. Sadece yayım gününü ve Osmanlı gazetesi olduğunu belirten bu başlık altı yazısı, 1897 yılında değişmiş ve "Menâfi'-i celile-i Osmânîyeye hizmet eder pazartesi ve perşembe günleri neşr olunur Osmanlı gazetesi" şeklini almıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra da "Vatanın ittihâd ve terakkisine hâdim her gün neşr olunur siyasî ve ilmî

¹⁰⁴⁰ Türkmen Parlak, a.g.e., s.121.

¹⁰⁴¹ A.g.e., s.124.

¹⁰⁴² A.g.e.,s. 256.

Osmanlı gazetesidir.” şeklinde değişen başlık altı yazısı, aslında bakıldığı zaman yaklaşık on yedi yıllık sürecin özetini de vermektedir. Başlangıçta tarafsız bir başlık altı yazısıyla yola çıkan gazete daha sonra saltanata yakınlaşan bir yazıyla devam etmiş Meşrutiyet’le birlikte ise bu defa İttihatçı bir başlık altı yazısı kullanılmıştır.

Sayfa: Gazete Selanik’teki yayın hayatı boyunca 4 sayfaya basılmıştır. Büyük sayfaya basılan gazetenin her sayfası beş sütuna ayrılarak kullanılmıştır.

Yayın Politikası: Gazetenin 31 Ağustos 1895 tarihli ilk nüshanın ilk sayfası, padişaha övgü için ayrılmıştır. İkinci sayfada ise “Giriş: Asır’ın Mesleğini Ta’yîn İçin” başlığını taşıyan bir giriş yazısı bulunmaktadır. Bu yazıda gazetenin bölümleri, bölümlerin içerikleri, politikası ve amacı güzelce özetlendiğinden aynen almayı uygun gördük:

Asır’ın Mesleğini Ta’yîn İçin: Tarik-i istikâmette terakkiye çalışacağız dersek maksadımızı hülâsa etmiş oluruz.

Asır, her şeyden bahsedecekse de bilhassa maârifin, ticâretin, zirâatın te’mîn-i terakkisi esbâbını irâe için erbâb-ı kemâl ve ihtisâsın malûmât ve irşâdâtına müracaatla ciddî bahisler, istifâdeli makaleler neşrine çalışacaktır.

Birinci sütunda bir icmâl-i siyâsî yahût bir bend-i mahsûs yazacağız. Derc edeceğimiz icmâl-i siyâsîleri kendi fikr-i mahsûsumuz olmak üzere satmak hevesinde değiliz. Avrupa siyâsiyyûnunun tercümân-ı efkârı olan büyük gazetelerdeki makâlât-ı mahsûsanın münâsebet alanlarını intihâb ile kâriyelerimizin nazar-ı mütâlaasına arz edecek; yazılacak ehemmiyetli ahvâl-i siyâsiyye bulunmadığı zamanlar maarife, zirâata, sanayiye, ticârete müteallik bend-i mahsûslar derc eyleyeceğiz.

İstanbul gazetelerindeki tevcihât ve tebligât-ı resmîye ile payitaht havâdislerinin en mühimleri iktibâs olunacak, Vilâyet şüûnâtından şâyân-ı ehemmiyet bulunanları tahkîk ve tedkîk olunarak yazılacaktır.

Vilâyet-i sâire vakâiyinden mûcib-i menfaat ve câlib-i nazar-ı dikkat olanlarını vilâyât gazetelerinden hülâsa edeceğiz.

Cumartesi ve çarşamba günleri Selanik’e sür’at katârı geldiği, Avrupa’nın bir gün evvel neşr olan gazetelerini getirdiği cihetle kâriyelerimize

ahvâl-i âlemden mümkün olduğu kadar sür'atle haber verebilmek için Asır'ı cumartesi ve çarşamba günleri neşr etmeyi kararlaştırdık. Bu takdirce Asır, havâdis-i ecnebiyeyi İstanbul gazetelerinden daha evvel yazmaya muktedir olabilecek, erbâb-ı mütâlâa Asır'da okudukları havâdis-i ecnebiyeyi ancak üç gün sonra İstanbul'dan gelecek olan gazetelerde görebileceklerdir.

Evrâk ve mekâtib kısmına Dersâadet'te, vilâyât-ı mütecâvirede, mülhekâtta bulunan muhâbirlerimizin ruhlu, müfid mektupları ve ahvâl-i fevkalâdede telgrafnâmeleri konulacaktır.

Edebiyat sütûnlarımız erbâb-ı iktidârın fezâil-i ahlakiyeye müteallik âsâr-ı mensûre ve manzûmesiyle müzeyyen olacak; tefrika kısmında bir roman, terbiye ve ahlaka veya hıfzıssıhaya müteallik bir de faideli eser-i muttariden neşr edilecektir.

Fünûndan bazı mebâhis-i mütenevvia ve müfide –herkesin anlayabileceği bir sûrette- gayet sade ve sarîh olarak yazılacak, sütûnlarımızda meydan buldukça kâriлерimize güzel makaleler, latif hikâyeler, mütenevvi' fıkralar arz ve takdîm olunacaktır.

Asır'a derc edilecek roman ve hikâye vesair âsâr-ı edebiyenin ahlak-ı Osmanîyemize muvâfık millî eserler olmasına son derece de dikkat ederek âsâr-ı mütercime-i neşrinden mümkün olduğu kadar istiğnâ-yı husûlüne çalışacağız.

İdârehânemiz mülhakâtta bulunan abonelerimizin Selanikce olacak siparişlerini, küçük işlerini bir hizmet-i müftahire olmak üzere deruhte edeceği gibi suâl olunacak mesâil-i fenniye, tabiiye, zirâiyye ve edebiyeyi erbâbına hallettirerek derhal cevaplarını verecektir.

Gazetecilikten ümîd ve intizâr olunabilen bilcümle fevâid ve muhsinâtın mümkün olduğu kadar istikmâline gayret edeceğiz. Asır, ümîdimiz vechile mazhar-ı rağbet olursa inşallah gelecek sene bedelini tenzil ile yevmi olarak neşr etmek ahz-ı amâlimizdir.

Vemennallahitvefik.¹⁰⁴³

Asır gazetesi, yayın politikası olarak her şeyden bahsetmesi/bahsedebilmesinin yanında “maarif, ticaret, ziraat”başlıklarını öne çıkarmıştır. Gazetenin görülebilen nüshaları dikkate alındığında büyük oranda bu politikaya bağlı kalındığını söyleyebiliriz ancak özellikle ilk yıllardan sonra, yaşanan hadiselerin baskısıyla olsa gerek, siyasî yazıların ve içeriğin gazete de daha fazla yer edindiğini görüyoruz. Bu çerçevede “maarif, ticaret, ziraat”içerikli yazılar da siyasî amaçlar doğrultusunda kaleme alınmıştır. Aslında gazetenin yayımda olduğu dönemde; Osmanlı'nın durumu, genel olarak Balkanlar ve Rumeli'de, özel olarak Selanik'te yaşananlar dikkate alındığında bu siyasî yönelişin garipsenmeyeceği aşikârdır.

Gazetenin ilk sütununda “İcmâl-i Siyâsî veya Bend-i Mahsûs” başlıkları kullanılacağı belirtilmiştir. Bunlardan “İcmâl-i Siyâsî” başlığı siyasî yazıları içerecektir ve siyasî meselelerin olmadığı zamanlarda “Bend-i Mahsûs” başlığı altında ziraat, ticaret, maarif, sanayi konularını içeren makaleler yazılacaktır. Başyazının dışında “Payitaht, Vilayet, Vilayet-i Saire, Selanik, Evrak ve Mekatip, Havadis-i Ecnbiyye vb.” başlıklar altında;Selanik'e, İstanbul'a, Osmanlı memleketlerine ve yabancı memleketlere ait haberler verilmiştir. İlk yıllarda kullanılan yukarıda verilen başlıklar, ilerleyen yıllarda değiştirilmişse de içerdiği konular aynı kalmıştır.

Yukarıdaki başlıklara ek olarak edebiyata ait sütunlar yanında bir roman tefrikası bölümü gazetede yayımlanacaktır. Bunların yanında bir tefrika bölümü de terbiye, ahlâk ya da hıfzıssıhha konularından birine ayrılacaktır. Burada yayımlanacağına söz verilen edebiyat sütunları özellikle ilk yıllarda düzenli bir şekilde yayımlanmıştır. Her nüshada edebiyata müteallik şiir, mensure, makale vb. türler mutlaka yayımlanmıştır ancak özellikle Girit Savaşı esnasında edebiyat yazılarında bir azalma olmuştur. Hatta bazı sayılarda edebiyatla alakalı yazı bulunmamaktadır. İlk başta savaş nedeniyle olduğunu düşündüğümüz bu durum savaştan sonra da sürmüştür. Bu tarihten sonra edebiyat başlığı *Asır* sayfalarında nadiren göze çarpar. *Asır*'ın baştan sona kadar devam ettirdiği edebiyatla alakalı bölüm ise roman tefrikalarıdır. Bu tefrikalarda Fazlı Necip faktörünü unutmamak gerekir. Bunun dışında terbiye, ahlak, hıfzıssıhha ile alakalı yazılara gazetede rastlasak da

¹⁰⁴³ İmzasız, “*Asır*'ın Mesleğini Ta'yin İçin”, *Asır*, Numara 1 (11 Rebiülevvel 1313/19 Ağustos 1311/31 Ağustos 1895), Selanik, s. 2.

düzenli bir tefrika yayımından bahsetmek zordur. Bunların dışında fırsat buldukça yayımlanacağı söylenen fıkralar, latif hikâyeler, güzel makaleler zaman zaman sütunlarda yer almıştır.

Giriş yazısında, Selanik'e, Osmanlı'nın Avrupa'ya açılan kapısınınvanını da kazandıran bir stratejik özelliğine dikkat çekilmiş ve bu özellik gazete lehine çok iyi kullanılmıştır. Gazetenin çıktığı cumartesi ve çarşamba günlerinden önce, Selanik'e "Sürat Katarı" gelmektedir. Gelen katarda, Avrupa'da bir gün önce yayımlanan gazeteler de vardır. Dolayısıyla *Asır* gazetesi ve Selanikliler, burada bir avantaj yakalamışlardır. Bu avantaj, Selaniklilerin Avrupa'daki haberlerden İstanbullulardan üç gün önce, elbette *Asır* sayesinde haberdar olmalarıdır. Muhtemelen *Asır* gazetesi, bu özelliği öne çıkararak Selanik'te dağıtılan İstanbul gazetelerinin müşterilerini kazanmayı amaçlamıştır.

Fenle alakalı olan makalelerde "herkesin anlayabileceği bir sûrette" sade ve anlaşılır bir dil kullanılacağı belirtilmesi dikkat çekicidir. Bu açıklamanın henüz ilmî meselelere yabancı olan Osmanlı toplumunu bu tür yazıları okumaya yönlendirme gayreti sezilmektedir. Bu açıklamadan başka özellikle edebî türlerin "ahlak-ı Osmanîyemize muvâfik millî eserler" olacağı ayrıca "... âsâr-ı mütercime-i neşrinden mümkün olduğu kadar istiğnâ-yı husûlüne çalışacağız." açıklamalarıyla tercüme eserlere mesafeli durulması ve millî eserlerin öne çıkarılması dikkat çekicidir. Bunun yanında gazetede yayımlanan edebî türlere "millî eser, millî şiir, millî roman vb." açıklamalar eklenmesi, yine aynı politikanın devamıdır. Daha "Millî Edebiyat" açılımının olmadığı dönemde, böyle bir yaklaşım yine dikkate değerdir. Bu ve buna benzer yaklaşımlar, elbette Selanik ortamını, Genç Kalemler Akımı'na hazırlayan, onun kolayca benimsenmesini sağlayan çalışmalar olarak kabul edilebilir.

Yazının sonunda gazetenin ikinci yılında her gün çıkmayı amaçlandığı söylenmiştir ancak bu hedefe ancak 1908 yılında "Yeni Asır" ismiyle ulaşılabildiğini belirtelim.

Yazar Kadrosu: Gazetenin mimarı, sahibi, sermuharriri olan Fazlı Necip, gazetede yayımlanan yazılarda tabii ki öndedir. İncelediğimiz dönemde Fazlı Necip'in imzasını taşıyan 13 tefrika roman, 1 tefrika hikâye, 2 tefrika seyahatname, 4 hikâye, biri üç sayı devam eden 2 makale tespit ettik. Burada saydığımız yazılar, Fazlı Necip'in sadece edebiyatla alakalı olan yazılarıdır. Bu yazılara ek olarak diğer konularda ve imzasız yayımlananlar düşünüldüğünde Fazlı Necip'in *Asır* gazetesi için ne demek olduğu da

anlaşılacaktır. Özellikle gazetenin başyazısı, neredeyse her zaman imzasız çıkmıştır ve bu yazıyı, çoğu zaman Fazlı Necip'in yazdığı kuvvetle muhtemeldir. Ara sıra imzalı yayımlanan başyazılar, imzasız olanların F. Necip'e ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Muslihittin Adil, Fazlı Necip'in halasının oğlu Abdurrahman Arif Bey ve Fazlı Necip gazetesinin kuruluşunda beraberdirler. Özellikle F. Necip'in halasının oğlu A. Arif Bey, Fazlı Necip'in ortağıdır.¹⁰⁴⁴ Bu nedenle gazetede bu iki ismin katkıları da vardır. Edebiyat sütunlarında Muslihittin Adil'in 8 imzası vardır. A. Arif Bey'in ise açık imzasına rastlamıyoruz. Bunun yanında gazete de "A. A." rumuzuyla 4 yazı vardır ve bu yazılar A. Arif Bey'e ait olabilir. Bir de imzasız yazıların bazılarının A. Arife, Adil Beylere ait olma ihtimalini de düşünmeliyiz.

Fazlı Necip'ten sonra *Asır* gazetesinin edebiyat sütunlarına en çok katkıyı 46 imzayla Sadi, 45 imzayla Mehmet Cemil, 41 imzayla He. Remzi, 37 imzayla Ahmet Enverî, 32 imzayla Erkan-ı Harbiye Kaymakamlarından Enver Bey, 20 imzayla Abdülkerim Hadi, 16 imzayla Jandarma Kumandanı Ağâh Paşa ve 10 imzayla Mehmet İhsan yapmıştır. Bu yazarların imzalarına daha çok ilk üç yıllık zamanda rastlamaktayız.

Gazetede imzasını sık gördüğümüz bu yazarların yanında devrin önemli isimlerinin imzalarına da edebiyat sütunlarında rastlıyoruz. Recaizade Mahmut Ekrem'in 3, Tevfik Fikret'in 1, Mehmet Emin'in 2, Doktor Rıza Tevfik'in 5, İbnülemin Mahmut Kemal'in 3 yazının altında imzası vardır. Bu imzaların yanında Hüseyin Cahit imzalı bir hikâyeye vardır ancak bu hikâyenin Hüseyin Cahit Yalçın'a ait olup olmadığını tespit edemedik.

Selanik basınında, Selanik'in edebî ve kültürel ortamlarında boy gösteren isimler de tabii ki Selanik'in bu en önemli gazetesinde yer almıştır. Öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup isimler gazetede görürüz. Bunların başında elbette gazetenin başyazarı Fazlı Necip'i saymalıyız. Fazlı Necip'ten başka gazetede, İttihatçı çevreden 15 imzayla Leskovikli Mehmet Rauf'u, 10 imzayla Moiz Kohen'i, 3 imzayla İttihatçı yayın *Bahçe* dergisinin imtiyaz sahibi Muallim Necip Necati'yi, 1 imzayla Kazım Nami'yi, görüyoruz. Selanik eğitim camiası içinde yer alan Muallim Cudi Efendi'nin 1 imzası yer almakla birlikte gazeteye gelen şiiirler için imzasız değerlendirme yazıları da yazmıştır.

¹⁰⁴⁴ Türkmen Parlak, a.g.e., s. 115.

Bunların yanında yine İttihatçı çevreden olan ve Selanik'te neşredilen diğer süreli yayınlarda da az çok imzası olan Abdi Tevfik'in 15, Aydın. Seni'nin 12, Ali Haydar'ın 3, Aydın. İsmet'in 1 imzasına gazete sütunlarında rastlamaktayız. Yine Körice Tahrirat Müdürü Sadık Vicdanî de gazeteye iki imzayla katılmıştır ki Vicdanî ileride *Mütalaa* dergisinde de "Nefs" isimli bir yazı yayımlayacaktır ve bu yazıya İ. M. Kemal İnal tarafından aynı yerde bir takdir yazısı yayımlanmıştır.

Asır gazetesinin sütunlarında elbette rumuzlu yazılar da vardır. Tespit ettiğimiz müstear isimler şunlardır: "Ö. S." Ömer Seyfettin, "A. C." Ali Canip (Yöntem), "M. Ş." Mithat Şükrü (Bleda), "M. A." Muslihittin Adil, "A. A." Abdurrahman Arif (Bilgin), "F. N." Fazlı Necip, "Ö. N." Ömer Naci, "Bah" Hakkı Baha (Pars), "Nam" Müftüzade İhsan Namık, "Ref" Manyasizade Refik, "İ. C." İsmail Canbolat, "Aka Gündüz" Hüseyin Enis Avni, "Vicdanî" Hafız Hakkı (Paşa). Bu rumuzlu isimlerin ortak özelliği İttihatçı olmalarıdır. Bu durum *Asır* için "İttihatçıları destekleyen bir yayındır" hatta "İttihatçıların gizli yayınıdır" yorumlarını desteklemektedir.

Gazetenin edebiyat sütunlarında, kadın yazarlara çok az rastlıyoruz. Az sayıdaki bu kadın yazarlar da zaten gazetede sürekli yazı kaleme alan yazarlardan değildir. Dönemin ve Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Emine Semiye Hanım'ın 5 imzasına rastlamaktayız. Yine Selanik'te çıkan *Kadın* dergisinden ismini bildiğimiz Zekiye Hanım'ın da 1 imzası gazetede yer almaktadır. Bu kadın yazarların dışında bir de Ayşe Celile imzalı 3 yazı, Siroz Meclis Aşare Kâtibi Halil Ulvi Efendi'nin Kerimesi Leman Hanım imzalı 1 yazı vardır. A. Celile Hanım, *Journal de Selaniki*'de de yazmıştır.

Asır gazetesinin edebiyat konulu tefrika yayımlarında, en önemli isim şüphesiz yine Fazlı Necip'tir. Fazlı Necip'in yanında tefrika sütunlarına ciddi katkı yapan iki isimden de bahsetmek gerekir. Bunlardan biri seksen sayı devam eden bir roman tefrikası yayımlayan Emin Paşazade Kemal (İbnülemin Mahmut Kemal İnal); diğeri otuz iki sayı devam eden bir makale kaleme alan Erkân-ı Harbiye Kaymakamlarından Enver Bey'dir.

Aşağıda *Asır/Yeni Asır* gazetesinin 1895-1910 yılları arasında yayımlanan nüshaların elimizde olanlarında, edebiyatla alakalı yazı kaleme almış yazarların isimleri ve gazeteye yapmış oldukları katkılar verilmiştir:

Muallim-i Evveli Abdüllatif Fehmi (1 imza), **Abdi Tevfik** (15 imza), **Abdülkerim Hadi** (20 imza), **Adil** (2 imza), **Âgâh** (3 imza), **Ahmed Melik** (5 imza), **Ahmet Enverî**(35 imza), **Ahmed Nureddin** (2 imza), **Ali Haydar** (3 imza), **Ali Remzi** (9 imza), **Ali Rıza** (1 imza), **Andelib** (1 imza), **Asafbeyzade He. Kemal** (2 imza), **Asımzade Halil Rafet** (1 imza), **Asır** (1 imza), **Asır Heyet-i Tahririyyesinden Sermed** (5 imza), **Asker Neferi Mustafa Nihad** (1 imza), **Asker Neferi Porvili İbrahim Edhem** (1imza), **Avnizade Mustafa Şerif** (1 imza), **Ayn. Ayn.** (4 imza), **Ayn. Faik** (1 imza), **Ayn. Kef.** (2 imza), **Ayn. Rahmi** (1 imza), **Ayn. Seni** (12 imza), **Ayn. Vamık** (3 imza), **Ayşe Celile** (3 imza), **Be. Ayn.** (2 imza), **Celal** (1 imza), **Celil Ulvi** (1 imza), **Cudi** (1 imza), **Cürüm İdare Meclis Başkâtibi Celal Bey** (1 imza), **Çelebi Bakizâde He. Subhi** (1 imza), **Çim. Sami** (2 imza), **Çorum Mahkeme Baş Kâtibi Remzi Bey** (2 makale), **Dâbe-i Mir Terâbî Bikes** (1 imza), **Dava Vekili Nuri** (1 imza), **Diyarbakır Valisi Seri** (1 imza), **Edhem** (2 imza), **Elif. Edib** (1 imza), **Elif. ...** (1 imza), **Elif. Hakkı** (1 imza), **Elif. Mim.**(4 imza), **Elif. He.** (2 imza), **Elif. Re.** (1 imza), **Emin Behcet** (3 imza), **Emine Semiye** (5 imza), **Emine Semiye Binti Ahmet Cevdet** (1 imza), **Emin Paşazade Kemâl** (80 imza), **Erkân-ı Harbiye Kaymakamlarından Enver Beyefendi** (32 imza), **Fazlı Necip** (871 imzadan daha fazla), **Ferik Ahmed Hami** (1 imza), **Fikri** (1 imza), **Genç Şairimiz Mehmed İhsan** (2 imza), **Hacı Lütfü Efendi** (1 imza), **Hakkı Baha** (1 imza), **Halil Refet** (1 imza), **Halil Ulvi** (9 imza), **Halit Hakkı** (1 imza), **Hayretî** (4 imza), **He. Remzi** (41 imza), **He. Tahsin** (1 imza), **Hüsameddin Beyefendi** (1 imza), **Hüseyin Cahid** (1 imza), **Hüseyin Raci** (1 imza), **İbnülemin Mahmud Kemal**(46 imza), **İbrahim Hakkı** (1 imza), **İdadi Talebesinden Mim. Talat** (2 imza), **İsmail Hakkı** (6 imza), **İştib kaymakamı Hüsameddin** (1 imza), **Manastırlı İzzet Basri** (2 imza), **Jandarma Kumandanı Âgâh Paşa** (16 imza), **Karaferyeli Mehmed Muhsin** (6 imza), **Kır Mahalle Medresesi Müderrisi Mehmed Esad** (1 imza), **Laskovikli Ali Remzi** (5 imza), **Kazım Nami** (1 imza), **Laskovikli İbrahim** (1 imza), **Laskovikli Rauf** (15 imza), **Manastr Mektubcusuzade Hikmet** (2 imza), **Mehmed Cemil** (45 imza), **Mehmed Emin** (2 imza), **Mehmed İhsan** (10 imza), **Mehmed Sadık** (1 imza), **Mehmed Ziyaaddin** (2 imza), **Mekteb-i Harbiye Talebesinden Emin** (1 imza), **Mekteb-i İdâdi Müdür Muavinlerinden Mehmed Tevfik** (1 imza), **Mektûbî Kalemi Ketebesinden Sadık Efendi** (1 imza), **Mekteb-i Terakki Şakirdi Ayn. İsmet** (1 imza), **Mim. Adil** (5 imza), **Mim. Cim.** (2 imza), **Mim. Kohen** (10 imza), **Mim. Şevket** (1 imza), **Muallim Necip Necati** (1 imza), **Muhâsebe-i vilâyet hülefâsından İzzetli Hacı Lütfü** (1 imza), **Mustafa**

Behcet (1 imza), **Mustafa Nihad** (3 imza), **Mustafa Talat** (4 imza), **Muslihiddin Adil** (1 imza), **Mösyö Kamil Flamaryon** (1 imza), **Naci** (1 imza), **Naim İliyan Seri Paşa** (1 imza), **Nâlânî-i Hâlidî** (1 imza), **Necati** (1 imza), **Necip Necati** (2 imza), **Necmi** (3 imza), **Nureddin** (1 imza), **Osman Sermed** (1 imza), **Raci** (1 imza), **Rauf** (5 imza), **Re. He.** (1 imza), **Recaizade Mim. Ekrem** (11 imza), **Recep Fehmi** (1 imza), **Remzi** (3 imza), **Resûmât Emâneti Evrak Müdürü Mehmed Emin** (2 imza), **Rıza Tefvik** (5 imza), **Körice Tahrirât Müdürü Sadık Vicedânî** (2 imza), **Sadi** (46 imza), **Se. Elif.** (5 imza), **Selanik Ticaret Mahkemesi Zabıt Ketebesinden Mustafa Süreyya** (1 imza), **Selanikli Abdülkerim** (2 imza), **Seri-i Giridî** (1 imza), **Se. Terâbi** (2 imza), **Siroz Meclis Aşare Kâtibi Halil Ulvi Efendi'nin Kerimesi Leman** (1 imza), **Siroz Mekteb-i İdâdisi Müdüriyetinde Bulunan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Mezunlarından Asaf Bey** (5 imza), **Siroz Tahrirât Müdürü Ziya Beyefendi** (1 imza), **Sirozlu Tahsin Vasfi** (1 imza), **Sirozdan** (1 imza), **Süreyya Akif** (12 imza), **Terziyan Âgâh Paşa** (1 imza), **Tefvik** (1 imza), **Tefvik Fikret** (1 imza), **Tefvik Rıza** (1 imza), **Ustorumca Kaymakamı Hüsameddin Beyefendi** (1 imza), **Vasfi** (1 imza), **Vecdi** (5 imza), **Vilâyet-i Celile Maiyetine Memur Muammer Beyefendi** (4 imza), **Vodineli He. Remzi** (10 imza), **Yusuf Ziya** (2 imza), **Zekiye** (1 imza), **Ziraat Müfettişi ve Ziraat Mektebi Müdürü Vitalis** (1 imza), **Ziyaettin Necmeddin** (2 imza).

Gazetenin İçeriği: *Asır* gazetesinin inceleme alanımıza giren 17 yıllık sürecinde tabii ki birçok makale yazılmıştır. Bu makalelerin çoğu siyasî, iktisadi ve ziraî içeriklidir. Biz bu makalelerin sadece edebiyatla alakalı olanlarını ele alacağız.

Asır gazetesinin özellikle ilk üç yılı edebî yazılar açısından verimlidir. Hemen hemen her nüshada edebiyat sütunu vardır ve bu edebiyat sütunları birçok edebî türle süslenmiştir. Bu sütunlarda dikkati çeken isimlerden ikisi, Muhasebe-i Vilâyet Hülefâsından Hacı Lütfü Efendi ve Ahmet Enverî'dir. Bu iki yazar "Matbuat Tartışması" diyebileceğimiz bir tartışmayı sütunlara taşımışlardır. İlk yazı, Ahmet Enverî'den gelir. Dördüncü sayıda matbuat hakkında bir yazı kaleme alan Enverî şöyle der:

"İnsan namındaki mahlûk-ı garibin i'tilâ-yı feyz ve kemaline hizmet eden vesaitin birincisi matbuattır" ve "Fennî, edebî ve ahlakî ve siyasî makaleleri yazmak için bugün İbni Haldunlar, Sinan Paşalar, Fahr-i Raziler,

Gazeliler, Fuzuliler derecelerinde meziyet-i ilmiyeye malik zevatın vücudu nâbûddur.”¹⁰⁴⁵

Enverî'nin yukarıdaki düşüncesine karşı çıkan Hacı Lütü, insanın feyiz ve kemaline hizmet eden vasıtanın matbuat değil çalışmak ve zekâ olduğunu savunmuştur. Hatta Recaizade Mahmut Ekrem Bey de Enverî Bey'i destekleyen bir yazı göndermiş ve bu yazı gazetede “tartışmayı sonlandırmak için” açıklamasıyla yayımlanmış¹⁰⁴⁶ fakat tartışma bundan sonra da devam etmiştir. Tartışma daha sonraki nüshalarda da Fazlı Necip'i, Ahmet İhsan'ı vb. yazarları içine alarak ve Edebiyat-ı Cedide, mana-şekil tartışmasına genişleyerek ilerlemiştir.

Edebiyat sütununda olmadığı halde başmakale yerinde “Bend-i Mahsus” genel başlığı altında imzasız çıkan “Türkçemizin Suhûleti”¹⁰⁴⁷, Türkçe Ta'limi¹⁰⁴⁸, Lisânımız¹⁰⁴⁹ başlıklı üç makale hem edebiyatla alakalı hem de “Türkçe” meselesini ele almaları yönüyle dikkat çekicidir. Ayrıca Sadi tarafından kaleme alınan “Yalnız Türkçe Yazılabilir mi?”¹⁰⁵⁰ başlıklı makale özellikle o dönemde Türkçe yazma meselesinin tartışıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Yine M. Emin Bey'in kaleme aldığı “Zevk-i Millî”¹⁰⁵¹ başlıklı makale de konuyla alakalı olarak zikredilebilir. Türkçe konulu makaleler bazı nüshalarda, sık sık olmasa da ele alınmıştır: “Yeni Bir Lisan”¹⁰⁵², “Tasfiye-i Lisan”¹⁰⁵³ adlı yazılar da Türkçe yazmak, Arapça-Farsça kelimeler meselesini ele alan makalelerdir. Direk olarak Türkçe yazmak konusuyla alakası olmadığı halde dil meselesini ele alan yazılar yazılmıştır. “Mütenevvia: İstanbul Şivesi mi, Dışarı Şivesi mi?”¹⁰⁵⁴ başlıkları dil

¹⁰⁴⁵ Muhâsebe-i Vilâyet Hülefâsından İzzetli Hacı Lütü Efendi, “Başlıksız”, *Asır*, 1. Sene, Numara 7 (1 Rebiülahir 1313/1 Eylül 1311), Selanik, s. 4.

¹⁰⁴⁶ Üstâd-ı Azam Ekrem Bey, “Edebiyat: Başlıksız”, *Asır*, 1. Sene, Numara 12 (19 Rebiülahir 1313/27 Eylül 1311), Selanik, s.4.

¹⁰⁴⁷ İmzasız, “Bend-i Mahsûs: Türkçemizin Suhûleti”, *Asır*, 1. Sene, Numara 20 (17 Cemaziyelevvel 1313/25 Teşrinievvel 1311), Selanik, s.1.

¹⁰⁴⁸ İmzasız, “Bend-i Mahsûs: Türkçe Ta'limi”, *Asır*, 1. Sene, Numara 48 (28 Şaban 1313/31 Kânunusani 1311), Selanik, s.1.

¹⁰⁴⁹ İmzasız, “Bend-i Mahsûs: Lisânımız”, *Asır*, 1. Sene, Numara 54 (20 Ramazan 1313/21 Şubat 1311), Selanik, s.1.

¹⁰⁵⁰ Sadi, “Muhâsebe: Yalnız Türkçe Yazılabilir mi?”, *Asır*, 3. Sene, Numara 122 (27 Cemaziyelevvel 1314/23 Teşrinievvel 1312), Selanik, s.1.

¹⁰⁵¹ Mehmed Emin, “Musâhebe: Zevk-i Millî”, *Asır*, 6. Sene, Numara 460 (26 şevval 1317/14 Şubat 1315/26 Şubat 1900), Selanik, s. 3.

¹⁰⁵² İmzasız, “Mütenevvia: Yeni Bir Lisan”, *Asır*, 4. Sene, Numara 279 (2 Muharrem 1316/11 Mayıs 1314), Selanik, s. 4.

¹⁰⁵³ İmzasız, “Musâhebe: Tasfiye-i Lisan”, *Asır*, 6. Sene, Numara 393 (24 Safer 1317/17 Haziran 1315), Selanik, s.1.

¹⁰⁵⁴ Ayın. Seni, “Mütenevvia: İstanbul Şivesi mi, Dışarı Şivesi mi?”, *Asır*, 6. Sene, Numara 408 (16 Rebiülahir 1317/ 12 Ağustos 1315/24 Ağustos 1899), Selanik, ss. 3-4.

meselesini konuşma dili, yazı dili bağlamında ele almıştır. Moiz Kohen tarafından “Musahebe: Museviler ve Lisan-ı Türkî”¹⁰⁵⁵ başlıklı yazı ise Kohen’in Musevileri Türkleştirme çalışmalarındaki gayretlerinin bir ürünüdür.

Asır gazetesindeki makalelerde en çok dikkati çeken konulardan biri de tabii ki hürriyet meselesidir. Hürriyet, 1876’da Kanun-ı Esasi’nin kabul edilmesi ve ardından yürürlükten kaldırılmasından itibaren başlayıp 1908’de Meşrutiyet’in ilanı ve sonrasında da devam eden canlı ve ateşli bir konudur. Meşrutiyet’in beşiği Selanik’te de süreli yayınların ve yazarların baş konusudur elbette. Bu nedenle *Asır* gazetesinde de hürriyet, meşrutiyet içerikli birçok makale bulunabilir. II. Meşrutiyet’in mimarlarından Kazım Nami’nin, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kaleme aldığı “Âyîne-i Hürriyet”¹⁰⁵⁶ başlıklı yazısı bu konuyla alakalı olarak örnek verilebilir.

Asır gazetesinin tefrika sütunu edebiyat sütununun aksine sürekli devam etmiştir. Hatta neredeyse her sayıda mutlaka tefrika yayımlanmıştır. Bu sütunun, bu kadar işlek olmasında tabii ki Fazlı Necip’in etkisi vardır. Fazlı Necip on yedi yıllık süreçte 18 tefrika eser yayımlamıştır. Bunların 11 tanesi kendi kaleminden çıkmış hikâye ve romanlardır. 72 sayı devam eden “Bir Gençlik Güzârı”¹⁰⁵⁷ başlıklı roman, altı sayı devam eden “Gerdanlık”¹⁰⁵⁸ başlıklı hikâye, 103 sayı devam eden “Cani mi Masum mu?”¹⁰⁵⁹ başlıklı roman, 67 sayı devam eden “Dilaver”¹⁰⁶⁰ başlıklı roman, 122 sayı devam eden “Yine Orada”¹⁰⁶¹ başlıklı hikâye, 101 sayı devam eden “Sevdâ-yı Medfûn”¹⁰⁶² başlıklı roman, 64 sayı devam eden “Şık (Millî Hikâye)”¹⁰⁶³ başlıklı hikâye, 33 sayı devam “Pervin (Millî Hikâye)”¹⁰⁶⁴ başlıklı hikâye, 4 sayı devam eden “Küçük Hikâye: Gerçek Bir Hikâye Yahut

¹⁰⁵⁵ M. Kohen, Musâhebe: Museviler ve Lisan-ı Türkî”, *Asır*, 9. Sene, Numara 684 (21 Safer 1320/16 Mayıs 1318/29 Mayıs 1902), Selanik, s.1.

¹⁰⁵⁶ Kazım Nami, “Edebiyat: Âyîne-i Hürriyet”, *Asır*, 16. Sene, Numara 1308 (6 Recep 1326/21 Temmuz 1324/3 Ağustos 1908), Selanik, s. 3.

¹⁰⁵⁷ Fazlı Necip, “Bir Gençlik Güzârı”, *Asır*, 1. Sene, Numara 1 (11 Rebiülevvel 1313/19 Ağustos 1311), Selanik, s. 3. Bu nüshayı kütüphane koleksiyonlarında bulamadım ancak bkz. Türkmen Parlak, *Yeni Asır’ın Selanik Yılları “Evlâd-ı Fatihan Diyarları”*, Yeni Asır Yayınları, İzmir 1986, ss. 125-128.

¹⁰⁵⁸ Fazlı Necip, “Gerdanlık”, *Asır*, 1. Sene, Numara 74 (4 Zilkade 1313/4 Mayıs 1311), Selanik, s. 3.

¹⁰⁵⁹ Fazlı Necip, “Cani mi Masum mu”, *Asır*, 2. Sene, Numara 93 (14 Safer 1314/13 Temmuz 1312), Selanik, s. 3.

¹⁰⁶⁰ Fazlı Necip, “Dilaver”, *Asır*, 3. Sene, Numara 217 (15 Cemaziyelevvel 1315/1313), Selanik, s. 2.

¹⁰⁶¹ Fazlı Necip, “Yine Orada”, *Asır*, 4. Sene, Numara 284 (20 Muharrem 1316/28 Mayıs 1314), Selanik, s. 2.

¹⁰⁶² Fazlı Necip, “Sevdâ-yı Medfûn”, *Asır*, 6. Sene, Numara 410 (23 Rebiülahir 1317/19 Ağustos 1315/31 Ağustos 1899), Selanik, s. 2.

¹⁰⁶³ Fazlı Necip, “Şık”, *Asır*, 7. Sene, Numara 520 (4 Cemaziyelahir 1318/14 Eylül 1316/27 Eylül 1900), Selanik, s. 2.

¹⁰⁶⁴ Fazlı Necip, “Pervin”, *Asır*, 8. Sene, Numara 597 (16 Rebiülevvel 1319/18 Haziran 1317/1 Temmuz 1901), Selanik, s. 2.

Cev-i Havada Bir Facia”¹⁰⁶⁵ başlıklı hikâye, 100 sayı devam eden “Dört Mevsim (Hissî Roman)”¹⁰⁶⁶ başlıklı roman ve 49 sayı devam eden “Garip Aileler”¹⁰⁶⁷ başlıklı hikâyedir.

Fazlı Necip’e ait “Dilaver”adlı millî roman Türk-Yunan Savaşı (1897) zamanında yayımlanmış ve okuyucular tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Gerek gazetedeki savaş haberleri gerek “Dilaver”romanındaki yiğit Türk karakteri, *Asır*’ın şöhretini artırmış ve ününü Anadolu’ya yaymıştır. Özellikle bu dönemde İzmir’de abone sayısı artmıştır.¹⁰⁶⁸

Bunlara ek olarak yine Fazlı Necip’in kaleminden çıkmış olduğu halde elimizde olmayan gazete nüshalarından dolayı tefrika sayısını tespit edemediğimiz “Nasıl Nefy Olunuyordu (Millî Roman)”¹⁰⁶⁹ ve “Menfi (Millî Roman)”¹⁰⁷⁰ başlıklı iki eser de tefrika olarak yayımlanmıştır. Elimizdeki nüshalarda bu iki eserin de 41 sayı kadar yayımlandığını görüyoruz.

Yine Fazlı Necip’e ait olan iki tane tercüme roman tefrikası vardır. Bunlardan biri Alfonse Daudet’den “Rose ve Ninette”¹⁰⁷¹ başlıklı roman, ikincisi de Mourice Leblanc’dan “Arsène Lupin”¹⁰⁷² başlıklı romandır. Arsène Lupin’in 107. tefrikaya kadar diğerinin ise 27. tefrikaya kadar geldiğini biliyoruz.

Bunların dışında Fazlı Necip seyahatname türünde iki yazısını da dizi şeklinde yayımlamıştır. Bunlardan biri tercüme bir eserdir. “Japonya Seyahatnamesi”¹⁰⁷³ adını taşıyan birinci eser 46 sayı devam etmiştir ve “Andre Belsor’dan” açıklamasıyla yayımlanmıştır. İkinci eser Fazlı Necip’in kendisine aittir. 73 sayı devam eden bu eser

¹⁰⁶⁵ Fazlı Necip, “Küçük Hikâye: Gerçek Bir Hikâye Yahut Cev-i Havada Bir Facia”, *Asır*, 9. Sene, Numara 631 (19 Recep 1319/18 Teşrinievvel 1317/31 Teşrinievvel 1319), Selanik, s. 2.

¹⁰⁶⁶ Fazlı Necip, “Dört Mevsim”, *Asır*, 9. Sene, Numara 637 (17 Şaban 1319/15 Teşrinisani 1317/28 Teşrinisani 1901), Selanik, s. 2.

¹⁰⁶⁷ Fazlı Necip, “Garip Aileler”, *Asır*, 10. Sene, Numara 746 (6 Şevval 1320/23 Kânunuevvel 1318/5 Kanunusani 1902), Selanik, s. 2.

¹⁰⁶⁸ Türkmen Parlak, *Yeni Asır’ın Selanik Yılları “Evlâd-ı Fatihan Diyarları”*, Yeni Asır Yayınları, İzmir 1986, s.124.

¹⁰⁶⁹ Fazlı Necip, “Nasıl Nefy Olunuyordu?”, *Asır*, 16. Sene, Numara 1512 (2 Rebiülevvel 1327/11 Mart 1325/24 Mart 1909), Selanik, s. 2.

¹⁰⁷⁰ Fazlı Necip, “Menfi”, *Asır*, 16. Sene, Numara 1524 (16 Rebiülevvel 1327/25 Mart 1325/7 Nisan 1909), Selanik, s. 2.

¹⁰⁷¹ Alfonse Daudet, “?”, (çev. Fazlı Necip), *Asır*, 11. Sene, Numara 911 (27 Cemaziyelahir 1322/26 Ağustos 1320/8 Eylül 1904), Selanik, s. 2.

¹⁰⁷² Moris Loblan, “Arsen Loben”, (çev. Fazlı Necip), *Asır*, 16. Sene, Numara 1662 (21 Şaban 1328/24 ağustos 1325/6 Eylül 1909), Selanik, s. 2.

¹⁰⁷³ Andre Belsor, “Japonya Seyâhatnâmesi”, (çev. Fazlı Necip), *Asır*, 13. Sene, Numara 1015 (6 Şaban 1323/22 Eylül 1321/5 Teşrinievvel 1905), Selanik, s. 2.

“Garb’a Doğru Bir Seyahat”¹⁰⁷⁴ başlığını taşır. Yine Fazlı Necip’in Doktor Rıza Tefvik hakkında kaleme aldığı “Rıza Tefvik”¹⁰⁷⁵ başlıklı ve üç sayı devam eden makalesi de dikkat çekicidir.

Fazlı Necip dışında tefrika sütunlarını dolduran başka isimler de vardır. Bunlardan ilki Rezaizade Mahmut Ekrem’dir. Ekrem’in “Şemsa”¹⁰⁷⁶ adlı hikâyesi 9 sayı devam etmiştir. Erkan-ı Harbiye Kaymakamlarından Enver Beyefendi, “Edebiyat-ı Cedide-i Osmaniye Hakkında Bir Bahs”¹⁰⁷⁷ adlı 32 sayı devam eden eseri dönem edebiyatını tetkik etmesi yönüyle dikkati çeker. *Asır* heyet-i tahririyyesinden Sermet imzasıyla yayımlanan “Sirac Sülalesinin Son Hafîdi (Tarihe Müstenid Hikâye)”¹⁰⁷⁸ başlıklı hikâye, sadece 5 sayı yayımlanarak yarım bırakılmıştır. He. Remzi imzalı “Altı Aylık Bir Hayat”¹⁰⁷⁹ başlıklı hikâye 7 sayı devam etmiştir. Abdülkadir Hadi imzalı “Sevdâ-yı Ebedî”¹⁰⁸⁰ başlıklı hikâye 8 sayı devam etmiştir. Mahmud Kemal imzalı “Rahşan”¹⁰⁸¹ başlıklı hikâye 44 sayı devam etmiştir. Mehmet Cemil imzalı “Hâdiye”¹⁰⁸² başlıklı hikâye 15 sayı devam etmiştir. Son olarak da Süreyya Akif imzalı “Ye’s mi, Nedâmet mi? (Millî Hikâye)”¹⁰⁸³ başlıklı hikâye 12 sayı devam etmiştir. Bu tefrikalarda ilk bakışta dikkati çeken roman ve hikâyelerin “Millî” açıklamasıyla yayımlanmasıdır.

Asır gazetesinin ilk iki yılında daha öncede belirttiğimiz gibi edebiyat sütunu düzenli olarak yayımlanmıştır. Bu sütunda da hemen hemen her türden edebî ürünlere yer verilmiştir. Ancak üçüncü yıla girildiğinde bu edebiyat sütunu neredeyse kaldırılmıştır. Bundan sonra edebiyat tefrika sütunuyla sürdürülmüştür. İlk iki yılda hemen hemen her

¹⁰⁷⁴ Fazlı Necip, “Garb’a Doğru Bir Seyahat”, *Asır*, 14. Sene, Numara 1096 (1 Cemaziyelahir 1324/10 Temmuz 1322/22 Temmuz 1906), Selanik, s. 2.

¹⁰⁷⁵ Fazlı Necip, “Rıza Tefvik”, *Asır*, 16. Sene, Numara 1341 (11 Şaban 1326/25 Ağustos 1324/7 Eylül 1908), Selanik, ss. 1-2.

¹⁰⁷⁶ Rezaizade M. Ekrem, “Şemsa”, *Asır*, 1.sene, Numara 24 (3 Cemaziyelahir 1313/8 Teşrinisani 1311), Selanik, s. 2.

¹⁰⁷⁷ Erkân-ı Harbiye Kaymakamlarından Enver Beyefendi, “Edebiyat-ı Cedide-i Osmâniye Hakkında Bir Bahs”, 1. Sene, Numara 15 (29 Rebiülahir 1313/7 Teşrinievvel 1311), Selanik, s. 4.

¹⁰⁷⁸ *Asır* Heyet-i Tahririyyesinden Sermed, “Sirac Sülalesinin Son Hafîdi”, *Asır*, 1. Sene, Numara 79 (24 Zilhicce 1313/24 Mayıs 1312), Selanik, s. 3.

¹⁰⁷⁹ He. Remzi, “Altı Aylık Bir Hayat”, *Asır*, 2. Sene, Numara: 86 (20 Muharrem 1314/20 Haziran 1312), Selanik, s. 3.

¹⁰⁸⁰ Abdülkerim Hadi, “Sevdâ-i Ebedî”, 2. Sene, Numara 137 (21 Recep 1314/14 Kanunuevvel 1312), Selanik, s. 3.

¹⁰⁸¹ Mahmud Kemal, “Rahşan”, *Asır*, 3. Sene, Numara 199 (9 Rebiülevvel 1315/26 Temmuz 1313), Selanik, s. 2.

¹⁰⁸² Mehmed Cemil, “Hâdiye”, *Asır*, 3. Sene, Numara 199 (9 Rebiülevvel 1315/26 Temmuz 1313), Selanik, s. 3.

¹⁰⁸³ Süreyya Akif, “Ye’s mi Nedâmet mi?”, *Asır*, Numara 585 (2 Safer 1319/7 Mayıs 1317/20 Mayıs 1901), Selanik, s. 2.

nüshada şiir yayımlanmıştır. Hatta çoğu nüshada birden çok şiir yayımlanmıştır. Bu şiirlerden dikkatimizi çekenler Sadi'nin şiirleridir. “Sedece Türkçe Yazma” gayreti içerisine giren Sadi, bunu da “Türkçe Şiir veya Türkçe Deneme” açıklamalarıyla belirtmiştir. Hatta 128 numaralı nüshada imzasız ve başlıksız bir yazıda¹⁰⁸⁴ Sadi'nin tuttuğu bu yol övülmüş ve diğer yazarlarda bu noktada teşvik edilmiştir. Ayrıca edebiyat sütunlarında yayımlanan şiirlerin Muallim Cudi Efendi tarafından “Asır” başlığıyla değerlendirildiğini ve şiir sahiplerine tavsiyelerde bulunduğunu görmekteyiz. Bu küçük değerlendirmelerde Cudi Efendi, imza kullanmamıştır fakat gelen mektuplardan ve tartışma yazılarından değerlendirmeleri, *Asır* adına Muallim Cudi'nin yaptığını anlıyoruz.

Gazetenin giriş yazısında önceliğin millî eserler olduğu söylenmiştir. Buna rağmen *Asır*'ın nüshalarında çok olmamakla birlikte tercüme eserler yer almıştır. 30 numaralı nüshada Celile Hanım'ın Journal de Selaniki'de Fransızca yayımlanan bir eseri Türkçe olarak da “Selanik'te Bir Sonbahar Gurubu”¹⁰⁸⁵ başlığıyla yayımlanmıştır. 34 numaralı nüshada Fikri tarafından “Mensur Şiirler”¹⁰⁸⁶ başlığı ve “Fransızcadan Muktebes” açıklamasıyla bir mensure yayımlanmıştır. 35 numaralı nüshada Abdi Tevfik tarafından “İstiğrak”¹⁰⁸⁷ başlığıyla Victor Hugo'dan bir şiir tercüme edilmiştir. Yine 35 numaralı nüshada Elif Re. mahlasıyla başlıksız “Yunan Şuarasından Zalakosta'nın Eş'arından”¹⁰⁸⁸ açıklamasıyla bir şiir yayımlamıştır. 78 numaralı nüshada İbrahim Hakkı “İstiane”¹⁰⁸⁹ başlıklı Rum şairlerinden Doktor Marito'dan bir şiir tercüme etmiştir. Bu mensure ve şiirlere ek olarak iki de hikâye tercüme edilmiştir. Bunların ilki 621 numaralı nüshada imzasız olarak “Küçük Hikâye: Evin Katili”¹⁰⁹⁰ başlığıyla “Maupassant”tan tercüme edilmiş üç sayı devam eden tefrika bir hikâyedir. İkincisi Moiz Kohen tarafından 726

¹⁰⁸⁴ İmzasız, “Başlıksız”, *Asır*, 2. Sene, Numara 128 (18 Cemaziyelahir 1314/13 Teşrinisani 1312), Selanik, s. 4.

¹⁰⁸⁵ Celile Hanım, “Selanik'te Bir Sonbahar Gurubu (Fransızcadan)”, *Asır*, 1. Sene, Numara 30 (24 Cemaziyelahir 1313/29 Teşrinisani 1311), Selanik, s. 4.

¹⁰⁸⁶ Fikri, “Mensur Şiirler (Fransızcadan Muktebes)”, *Asır*, 1. Sene, Numara 34 (9 Recep 1313/13 Kânunuevvel 1311), Selanik, s. 3-4.

¹⁰⁸⁷ Abdi Tevfik, “İstiğrak (Victor Hugo'dan)”, *Asır*, 1. Sene, Numara 35 (12 Recep 1313/16 Kânunuevvel 1311), Selanik, s. 3.

¹⁰⁸⁸ Elif Re., “Yunan Şuarasından Zalakosta'nın Eş'arından Mütercim”, *Asır*, 1. Sene, Numara 35 (12 Recep 1313/16 kanunuevvel 1311), Selanik, s. 3-4.

¹⁰⁸⁹ İbrahim Hakkı, “İstiane (Doktor Marito'dan Rumca'dan Tercüme)”, *Asır*, 1. Sene, Numara 78 (21 Zilhicce 1313/21 Mayıs 1312), Selanik, s. 3-4.

¹⁰⁹⁰ İmzasız, “Küçük Hikâye: Evin Katili (Maupassant'tan)”, *Asır*, 9. Sene, Numara 621 (13 Cemaziyelahir 1319/13 Eylül 1317/26 Eylül 1901), Selanik, s. 3-4.

numaralı nüshada “Küçük Hikâye: Dilenci”¹⁰⁹¹ başlığıyla “Marchel Provoust’tan tercüme edilen bir hikâyedir.

¹⁰⁹¹ M. Kohen, “Küçük Hikâye: Dilenci (Marchel Provoust’tan)”, *Asır*, 10. Sene, Numara 726 (21 Recep 1320/10 Teşrinievvel 1318/23 Teşrinievvel 1902), Selanik, s. 3.

Birinci Sene

Salı

Numaro (1)

<p>Bir seneliği Selanik için 50 kuruş</p> <p>Altı aylığı Selanik için 25 kuruş</p> <p>Bir seneliğ sair mahaller için 62 buçuk kuruş</p> <p>Altı aylığı sair mahaller için 32 kuruştur</p> <p>İ'ânât için ayrıca anlaşılır</p> <p>Bir nüshası sair mahaller için 1 çeyrek kuruştur</p>	<h1>Mütâlaa</h1>	<p>Umûr-ı idâre ve tahririyeye müteallik husûsât için Site Savl 52 numaraya müracaat olunur</p> <p>∞∞∞∞</p> <p>Sâhib-i imtiyaz ve müdürü</p> <p>Osman Tevfik</p> <p>Bir nüshası 1 kuruştur</p>
<p>Mesleğimize muvâfık ihdâ olunan âsâr maal-iftihâr kabul ve derc olunur. Neşredilmeyen evrâk iâde olunmaz</p>		
<hr/> <p>22 Temmuz 1312 Her Hafta Salı Günleri Neşrolunur Fünûn u Edebiyâtta Bahs Osmanlı 23 Safer 1314 Gazetesidir</p> <hr/>		

Şekil 2.8. *Mütâlaa* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.8. Mütâlaa Dergisi

Yayın Hayatı: *Mütâlaa* dergisinin ilk nüshası 3 Ağustos 1896 (23 Safer 1314/22 Temmuz 1312) tarihinde yayımlanmıştır. Görülebilen son nüsha ise üçüncü seneye ait 29 numaralı ve 15 Aralık 1898 (3 Kânunievvel 1314/1 Şubat 1316) tarihli nüshadır. İlk iki yılda 102 nüsha yayımlandıktan sonra üçüncü sene nüshaların numaralarına tekrar bir numaradan başlanmıştır.¹⁰⁹²

Adı: Okuma, tetkik, düşünce manalarına gelen “Mütâlaa” sözcüğü, tam da bir dergide var olacak ve istenen her şeyi karşılayan bir sözcüktür.

¹⁰⁹² *Mütâlaa* dergisinin nüshalarına Hakkı Tarık Us Koleksiyonu’ndan, Atatürk Kitaplığı’ndan, İslam Araştırmaları Kütüphanesi’nden ulaşabilirsiniz. *Mütâlaa*, Hakkı Tarık Us Colection, HTU no. 0109, Sayılar: I-II: 1-32, 34-37, 39-40 (22 Temmuz 1312-2 Zilhicce 1314/22 Nisan 1313), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#m>; *Mütâlaa*, İSAM, Yer no: Dergi 03043, Sayılar: 1.sene, c.1 41-57/2. Sene, c.2 58-102 sayılarına PDF olarak Dökümantasyon Servisinden ulaşılabilir (1312-1314), ktp.isam.org.tr; *Mütâlaa*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Demirbaş no: NS1579, Sayılar: 1-12 (1314H/1312R), katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?-ac=arama&-vt=YordamBTSY&betik=Mütâlaa&bolumsanal=008 (29.08.2017)

Yönetim: İmtiyaz sahibi ve müdürü Osman Tevfik'tir. Yaklaşık iki yıl hem imtiyaz sahibi hem müdür olarak verilen Osman Tevfik Bey, 93 numaralı nüshadan itibaren sadece imtiyaz sahibi olarak verilmiştir. 93 numaralı nüshayla birlikte müdür ve başmuharrir olarak Eczacı Ethem verilmiştir ve bu durum elimizdeki son sayıya kadar devam etmiştir.

Yayın Günü: Haftada bir defa ve salı günleri yayımlanan dergi, yayım hayatı boyunca bu aralığa ayak uydurmaya gayret etmiştir.

Adres: Adres olarak ilk nüshada "Site Savl 52 numara" verilmiştir. Daha sonra "Sabri Paşa Caddesi Osmanlı-Asır Matbaası Mütâlaa İdâresi" ve 93 numaralı nüsha ile birlikte ise "Selanik'te Hükümet Karşısında Daire-i Mahsûsadır" adresi kullanılmıştır.

Matbaa: Kırk dokuzuncu sayıya kadar Selanik Mekteb-i Sanayi Matbaasındabasılan dergi, bu sayıdan sonra Osmanlı Matbaası: Aziz Midhat ve Şürekası'nda basılmıştır. Daha sonra Osmanlı ve Asır Matbaalarının birleşmesinden dolayı 80. nüshadan itibaren matbaa bilgisi "Osmanlı-Asır Matbaaları Şirketi" şeklinde verilmiştir.

Satış: Abonelik sistemiyle de satışa sunulan dergi, hem Selanik içinde hem de dışında satış yapmıştır. Dergiye yazı gönderen Tevfik Fikret ve devrin önemli yazarlarından anlaşıldığı kadarıyla dergi İstanbul'da da tanınmakta ve satılmaktadır.

Başlık Altı Yazısı: "Her hafta salı günleri neşr olunur fûnûn ve edebiyattan bahs Osmanlı gazetesidir." şeklinde verilen başlık altı yazısı, hemen ikinci sayıda "Osmanlı" ibaresini atmış ve "Her hafta salı günleri neşr olunur fûnûn ve edebiyattan bahs gazetedir." şeklini almıştır. Daha sonra ise başlık altı yazısı "Her hafta salı günleri neşr olunur fûnûn ve edebiyattan bahseder." şeklinde kullanılmıştır.

Sayfa: Tek sayfaya üç sütun şeklinde tasarlanan dergi sayfası, doksan üçüncü sayıya kadar 8 sayfa bundan sonraki sayılarda ise 4 sayfa olarak çıkmıştır.

Yayın Politikası: Derginin ilk nüshası, beklendiği gibi yayım politikasını açıklayan bir yazı ile başlamıştır. Bu yazıya, öncelikle, devir itibarıyla âdet olduğu üzere "Arz-ı Şükran ve Tahdis-i Ni'met" başlığı altında milletin ve yayımın velinimetini olarak görülen padişaha methiyeler ile başlanmıştır. Bu başlangıçtan sonra ise "İfâde-i Merâm" başlığı altında esas söylenmek istenenlere geçilmiştir.

Yazının ilk paragrafında *Mütâlaa* sözcüğünün çağrıştırdığı anlam ve bu anlamdan yola çıkılarak derginin neden bu isimle adlandırıldığı ve derginin adıyla yayın politikası arasındaki bağlantı anlatılmıştır:

Ecsâmın neşv ü nemâsına hizmet eden güneştir. Ervâhın feyzine ve i'tilâsına medâr olan da mütâlaadır. Mütâlaa, hayat ile başlar, memât ile hitâm bulur. Evet, hayat ile başlar; bir tıfl-ı nevzâdın bile validesinin ilk sesini işitmesi, ninnisini tatlı tatlı dinlemesi, envâra ibtida göz açması, karanlıkta kalınca ızdırâb göstermesi, aydınlığı görünce susması, etrafına bakarak tebessüm etmesi, etrafındaki çehreleri gördükçe aşinalık göstermesi, her birine lisân-ı hâl ile bir şeyler söylemeye çalışıyor gibi sadâlar çıkarması, o küçük dimâğın kendine mahsûs mütâlaalarından başka bir şey değildir. İşte bu minvâl üzere insan büyüdükçe mütâlaası da büyür. Her ne görürse her ne işitirse onu anlamaya, ondan bir şey istihrâc etmeye nefsinde bir arzû hisseder. Nazar-ı mütâlaasından def'ât ile geçmiş olan şeyleri tekrar müşâ'deden lezzet alamaz olur. Görecek, işitecek başka şeyler arar yahut sathî bir nazarla görmüş ve anladım zannetmiş olduğu şeyleri ilmin delâletiyle yeniden nazar-ı mütâlaaya alır. Onlarda hayret-bahş-ı ukûl nice esrâr ve ânlar müşâhede etmeye başlar. Sonra etrafını ihâta eden âsâr nazarında o kadar büyür, o kadar ulviyet kesbeder ki müddet-i ömrünce yalnız bir şeyin tedkikiyle uğraşsa bir insan için sermâye-i mütâlaa olabilecek âsârın tükenmeyeceğine kanâat hâsıl eder. Nihâyet kendi aczini bilfiil müşâhede ederek kemâl-i kudret-i hakka hayran olur, kalır. İşte ruhun i'tilâsına medâr olan şey bu hayret-i âlimânedir.¹⁰⁹³

Mütâlaa ismi sadece bir dergi adı olmaktan çok fazladır. Öncelikle derginin yayın politikasının özünü ifade eder. İnsanoğlu, bu dünyaya geldiği andan itibaren iki ihtiyaç içerisinde bulur kendini. Bunlardan biri yemek, içmek gibi fiziki bedeninin doyurulmasını ihtiva eden maddî ihtiyaçlar diğeri ise görmek, okumak, düşünmek, anlamak gibi ruhsal bedeninin doyurulmasını ihtiva eden manevî ihtiyaçlardır. Derginin yayın politikası da insanın bu temel ihtiyacından biri olan manevî tarafı doyurmak fikrinden yola çıkmıştır. Bu amaç, önemli bir ihtiyaç olmakla birlikte herhangi bir derginin yayın politikası

¹⁰⁹³ İmzasız, "İfâde-i Merâm", *Mütâlaa*, 1. Sene, Numara 1 (3 Ağustos 1896 /23 Safer 1314/22 Temmuz 1312), Selanik, s. 2-3.

olabilecek derecede de genel bir bakış açısıdır. Dolayısıyla bu açıklamalar dergi etrafında toplanan isimlerin ulaşmak istedikleri ufukları göstermesi açısından önemli olmakla birlikte bize elle tutulur bir yayın politikası vermemektedir.

Yazının devamında aynı düşünce geliştirilmiştir. Kâinat bir kitap, insan ise o kitabın her sayfasını çevirdikçe hayretler içinde kalan bir varlıktır. İlim ve fen ise kâinat kitabını izleyen insanın onu yazmasından başka bir şey değildir. Bu yazma işlemi ise dünyanın kuruluşu ile başlamış ve halef-selef silsilesi içinde ilerlemiş, gelişmiş ve bugüne gelmiştir. Bugüne getirilen bu birikimden yararlanan insanlar ve yararlanmayan insanlar noktasında insanoğlu iki kısma ayrılmıştır: “Hayatlarını mektepler, kütüphaneler arasında imrâr edenler, medeni ve insan-ı kâmil nâmını aldıkları gibi eslâfın âsâr-ı mazbûtasından bî-haber yaşayanlar bedevi yahut vahşi nâmıyla uyku içinde (...)” . Kısaca medeni ve vahşi olarak adlandırılan bu iki kısım insan, yazının devamında tafsilatlı olarak karşılaştırılmıştır:

Medenin hayatı ızdırabla, bedevininki rahatla geçtiğine dair olan sözler yalnız iş’ârdır, insâniyetin takîb ettiği kemâlât yolu değildir. Bedevi, bu sadeliği ile yalnız (...) zihniyeden âzâde olabilir. Lakin ruhundaki mahdûdiyyet-i insaniyetin müsta’id olduğu kemâlâtın fiile çıkmasına mâ’ni olduğu için doğup da nutk etmeden vefât eden etfâlden ve beşeriyetin işe yaramaz a’zâsından ve zâyî’âtından add olunurlar. Medeni, izdihâm içinde yaşar. Müsâdemât-ı menâfi çok vakit onu ezer. Lakin etrafına ulûmdan çizmiş olduğu hudûd onun hayatını ta’rizden masûn bir hale koyarak ma’îşet-i âliye içinde ve menâfi’ sûretinde celî eden şuaât-ı ulûm-ı beşeriye dâhilinde takîb-i hayat eder. Kemâlât-ı beşeriyyeyi müşâhede etmek lezzetiyle ruhunda hâsıl olan i’tilâ onu te’sir-i mezâhimden vâreste kılar. Hülâsa mademki insanız, âsâr-ı hayat-ı beşeriyyeyi kendi malımız gibi tasarruf ve bundan istifâde etmeliyiz. Bu da mütâlâa ile olabilir.

“Mütâlâa”yı insan olmanın bir kaidesi olarak değerlendiren yazı, böylece derginin amaçladığı düşünceyi açıklamaya geçmiştir: “Bu ciheti düşünerek ulûm-ı beşeriyyeyi mahbûs buldukları sahâif arasından çıkarıp halkın nazar-ı istifâdesine sevke delâlet etmeyi gördük.”.Yazının buraya kadar olan kısmı yayın politikasına somut veriler sunacak bir özellikten çok okuyucuya bir şeyler anlatmayı amaçlayan makale olarak tasarlanmış

gibidir. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak yazının temel mantığında genelden özele bir gidiş söz konusudur. Çünkü bundan sonra gelen paragraflarda dergide yapılması planlanan düşünceler açıklanmıştır. Adeta *Mütâlaa* dergisinin, “Mütâlaa” dünyasındaki yeri anlatılmaya çalışılmıştır.

“Mütâlaa” dünyasındaki aczinin farkına varan dergi burada geri bir adımla “İnsanın himmeti çok defa kendi iktidârının fevkinde kudretler göstermeye yeltenir. Bizim bu halimiz de o kabildendir.” diyerek aczini ifade etmiş ve önce okuyucudan bu yolda destek istemiş sonra da yirmi yıllık süreçte matbûât âleminde görülen gelişmelerden cesaret aldıklarını söylemiştir.

Dergi sayfalarını dolduracak yazıların ve bunların yazarlarının Arapçaya ve Fransızcaya hâkim oldukları dikkatlere sunulmuştur: “Lisân-ı Arabî miftâhiyle açılacak hazâin-i ulûmun miftâhdârları bulunduğu gibi, Fransızca anahtarıyla küşâd olunacak ma’rifetin anahtarlarını taşıyan adamlarımızda az değildir.” .

Bundan sonra dergi sütunlarında yer alacak konuların geleceğini düşünürken yazı Selanik’teki bir yoksunluktan bahsetmiştir:

(...) şehrimizde bir kütüphanenin bulunmayışı muharrirlerimizin i’tizârını red edemeyeceğimiz derecede haklı gösteriyor. Binde bir derecede kitâb-ı lâzımanın tedârikine ise servet-i şahsiyemiz kâfi görünmüyor. ‘Hepsine dest-res olunamayan şeyin hepsini de terk etmek lazım gelmez.’ Kaide-i külliyesine binâen ileride tedric ile tedârik etmek üzere şimdilik nezdimizde mevcûd olan kesb-i kalîleden istihrâc edebileceğimiz, halkımız için faydeli olduğuna kanaat hâsıl edeceğimiz şeyleri seçerek “Mütâlaa” nâmındaki şu nâçiz varakpâreye derc edeceğiz.

Bu yoksunluk açıklandıktan sonra okuyucudan *Mütâlaa* sütunlarını süsleyecek ciddi ve faydalı yazılar istenmiştir ve sonra da bu yazıların nasıl olması gerektiği üzerine açıklamalar yapılmıştır:

En başlıca arzûmuz edebiyatın ahlakımızı takviye edecek ve fûnûnun ihtiyâcımıza hizmet eyleyecek kısımlarını taharri ve neşr etmektir.

Edebiyat nâmı altında bulunacak âsâr ruha bir faide, bir te'sir, bir tenvir te'min edecek yolda olmalıdır. Şâyân-ı dikkat bir netice tevellid eylemelidir. Âşık mâşuk terennümâtı, fecâi veya vaka-i şehvâniye tasvirleri bir ibret-i hâvi olduğu halde yalnız tarz-ı inşâsı hatırı için enzâr-ı mütâlaayı işgâl etmemelidir.

Dergiye konulacak eserlerin mutlaka bir faydaya hizmet etmesi düşüncesini ileri süren yazı, şairlere de bir tavsiye de bulunmuştur:

Şairlerimiz isti'dâdsız değiller ise de karîheleri mahdûd ve mütâlaât-ı alemiyyeleri gayri kâfi görüldüğünden tabiatlarını vaktinden evvel isti'mâl ettikleri için kendilerinin yorulmalarına mukâbil kârilerine faide te'min etmek şerefinden mahrûm kalıyorlar.

Şairlerden sonra, dergiye yazı yazmak isteyen herkese de tavsiyeler de bulunulmuştur. Aslında buradaki tavsiye yazının tamamında da dikkat çektiği gibi sadece dergiye yönelik değil genel bir tavsiye niteliği taşımaktadır:

Tanzîm-i iş'âra hasr edecekleri zihn ve vakti evvelâ lüzûmu kadar âsâr-ı celile mütâlaasına vakf etmelidir. Çok okuyup az yazmalı, çok düşünüp az söylemelidir. Faide ve te'sir bu misillü âsârda daha ziyâdedir. Gerek nazm, gerek nesr bir maksad-ı âlî üzerine te'sis olunmalıdır. Teksir-i sevâd isrâfa, medâd-ı kârie-i lezzet kitaba şöhret vermez.

Fennî konularda yazılacak yazıları da unutmayan dergi, fayda düşüncesinden hareket etmekle birlikte okuyucuya şöyle seslenmiştir:

Fünûna gelince: bundan da maddeten istifâdenin yolunu düşünmeli ve tatbik olunacak yerlerini bulmalı ve seçmelidir. Çünkü edeb ve fen, ruh ve cism gibi müttehid ve mümtezicdir. Kemâl-i insânî bu ikisiyle hâsıl olur, bu ikisiyle yaşar. Birbirinin tekemmülüne hizmet eder.

Bu açıklamalardan sonra dergiye gönderilecek yazılardan kaliteli olanların memnuniyetle dergi sütunlarında yayımlanacağı bildirilmiştir. Bunun yanında edebiyat zannedilen bazı yazıların ise kaliteden ve seviyeden yoksun olduğu vurgulanarak "Edeb ve edebiyat ne demek olduğunu ileriki nüshâlarda teşrih edeceğiz." sözüyle yazı bitirilmiştir.

Derginin ikinci senesine ait ilk nüshasında da “Arz-ı Şükran ve Mehmedet” namıyla yine giriş yazısı tertip edilmiştir. Bu yazı, *Mütalâa*’ya gösterilen ilgi için, okuyuculara teşekkürle başlamıştır. Derginin mesleği bu yazıda ise şu cümlelerle verilmiştir:

Ciddiyet ‘Mütâlâa’ın esâs mesleğidir. Şahsiyata, garâza hasr-ı sûtûn edemez. Maksadı eczasından olmakla iftihâr ettiği Âlem-i Osmâniye’te elinden geldiği kadar hizmettir: bu hizmet ne türlü olursa olsun -daire-i istitâasından haric olmamak şartıyla- ifâya şitâb eyler.

Birinci politika olarak ciddiyeti öne süren yazı, bu ciddiyetin ne derecede olduğunu göstermek için kendi dergisini bir siyasî dergiye benzetir:

Sâye-i maarifvâye-i Hazret-i hilâfetpenâhide kariben intişâre başlayacak olan siyâsî “Mütalâa” nasıl bir Osmanlı gazetesi olacak bugün edebî ve fennî “Mütalâa”da öyle bir Osmanlı mecmûâsıdır: edebiyât sahifelerinde, fen sûtûnlarında bile menâfi’-i Osmâniye taharri eder, onu müdafaa eder, ona hasr-ı efkâr ve âmâl eyler..

Daha sonra *Mütalâa*’nın bir yılda kendini yeterince ispatladığı düşüncesini ifade eden birkaç cümleyle ve padişaha övgüyle yazı bitirilir.

Derginin üçüncü senesi için yayımlanan yazıda ise daha çok maddî konulara değinilmiştir. 93 numaralı sayıda yayımlanan bu yazıda derginin sayfaları dörde düşürülmüştür.

Yazar Kadrosu: Derginin imtiyaz sahibi ve müdürü olan Osman Tevfik’in imzasına dergi sayfalarında rastlamamaktayız. 93 numaralı nüshadan sonra müdür ve sermuharrir olarak verilen Eczacı Ethem’in ise 10 imzasına rastlıyoruz. Bunlar dışında derginin “Hanımlara Mahsûs Kısım” başlıklı bölümünde çoğunlukla Emine Semiye Hanım için sermuharrir unvanı kullanılmıştır. Bu unvan bilgisinden anladığımız kadarıyla Emine Semiye Hanım, kadın okuyucular için yayımlanan bölümün sorumluluğunu taşıyan yazardır ve bu görevini son sayıya kadar sürdürmüştür. Emine Semiye Hanım’ın görülebilen sayılarda 133 imzasına rastladık.

Derginin sorumluluğunu taşıyan şahıslar dışında, devrin önemli edebiyatçılarının imzalarına da dergi sütunlarında rastlamaktayız. Bu ünlü isimlerin başında, 26 imzayla, Servet-i Fünûn edebiyatının en önde gelen ismi Tevfik Fikret'i görüyoruz. Tevfik Fikret'i, 19 imza ile İbnülemin Mahmud Kemal takip etmektedir. Dergi sayfalarına en çok katkıyı yapan bu iki isimden başka Recaiade Mahmud Ekrem'in ve Hüseyin Cahid'in 7, Cenap Şahabeddin'in 6, İsmail Safa'nın 4, Ahmed Midhat'ın 1, Abdülhak Hamit'in 1 imzasına rastlamaktayız.

Bu ünlü isimlere ek olarak hem Selanik'in hem de Osmanlı edebiyatının önemli kalemlerinden *Asır* gazetesi sermuharriri Fazlı Necip'in 6, İleride Selanik Milletvekili olan Mehmet Cavit Bey'in 3 imzasına rastlamaktayız. Bu isimler dışında Selanik Matbuat âleminde sürekli görülen isimler de *Mütalâa*'da yazı yayımlamışlardır. Bunlardan (Leskovikli) Mehmet Rauf'un 11, Ali Ulvi'nin 3, Abdi Tevfik'in 19, Sadi'nin 19, Ahmet Enverî'nin 17, Muallim Cudi'nin 4, Ayın. İsmet'in (İbnülfaik Ayın. İsmet) 19 imzasına rastlamaktayız.

Öne çıkan isimlerin dışında bir de yazıları ile sütunları en çok besleyen yazarlar vardır. Bu isimlerden en çok katkı yapanlar sırasıyla şöyledir: Giridli Süleyman Nüzhet 30, Ahmed Melik 26, He. Remzi 24, Muallim Hasan Pertev 23, Erkân-ı Harbiye Binbaşlarından Besim 21, Doktor Cemil Havri 20, Yaver-i Hazret-i Vilâyetpenâhi Hüseyin Muhiddin 15, Nun. Vecdi 13 yazının altına imzasını atmıştır. Bunların dışında dergiye fazla katkı yapmamakla beraber çeşitli yayınlarda isimlerine rastladığımız Sadık Vicedânî 7, Ağâh Paşa 5, Ayın. Şevki 3 yazıya imza atmıştır.

Derginin hanımlara seslenen bölümünde elbette yukarıda belirttiğimiz gibi Emine Semiye Hanım'ın önemli bir üstünlüğü vardır. Okuyuculara seslenen yazılar haricinde 133 yazının altına imza atan Emine Semiye Hanım, sadece hanımlar için hazırlanan bölümde değil bütün dergide adına en çok rastladığımız yazardır. Emine Semiye'den sonra 17 yazının altında imzası olan Nadire Hanım'ı da burada zikretmeliyiz.

Hanımlar için hazırlanan bölümde aynı zamanda Osmanlı edebiyatının önemli kadın yazarlarının başında gelen Nigar Binti Osman'ın 6 imzası vardır. Bunun dışında *Hanımlara Mahsûs Gazete* muharrirlerinden Fadime Fahrünnisa'nın da 2 imzası sütunlarda yer almıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi *Miütalâa* dergisinin ünü, Selanik'te yayımlanan diğer süreli yayınlara göre, Selanik'i aşmıştır. Devrin önemli isimlerinin şiir ve yazılarıyla desteklenen dergi bu anlamda Selanik'in en önemli yayını konumuna gelmiştir. Dergiye Rumeli dışında; Kayseri, Adana, Ankara, Çorum vb. Anadolu şehirlerinden de yazı gönderilmiş olması, yayının ününün Selanik'i aştığının başka bir göstergesidir.

Aşağıda *Miütalâa* dergisinde yazı kaleme almış olan yazarların isimleri ve dergiye yaptıkları katkı sayıları verilmiştir:

Abdi Tevfik (19), Abdullah (9), Abdurrahman Adil (3), Abdülhak Hamid (1), Abdülkerim (1), Abdülkerim Hadi (1), Abdülmecid Fehmi (10), Abonelerinizden Arif İbn-i Cemal (1), Abonelerinizden Biri (1), Adil Beyefendi (1), Agâh Paşa (5), Ahmed Besim (1), Ahmed Enverî (17), Ahmed Hamdizade Ömer Fevzi (1), Ahmed İhsan (1), Ahmed Medhi (2), Ahmed Melik (26), Ahmed Midhat (3), Ahmed Rasim (1), Ahmed Refet (1), Ahmet Tahir (1), Ali Haydar (1), Ali Kemal (1), Ali Remzi (14), Ali Ulvi (3), Andelib (1), Asımzade Asım Hidayet (1), Asımzade Mehmed Hidayet (1), Asker-i Şahane Efradından Poruviziri İbrahim Ethem (1), Askerzade He. Kazım (1), Avrethisarı Mal Müdürü Ali Remzi (2), Ayn. (6), Ayn. Hüsniye (4), Ayn. İsmet (1), Ayn. Rıfki (1), Ayn. Sabihe (1), Ayn. Sad. (1), Ayn. Şevki (3), Ayn. Ye. (1), Ayn. Nadir (1), Bâb- Ser-askerî Levâzımât-ı Umûmi Birinci Şube Ketebesinden Beşiktaşlı Münir (1), Besim (1), Binti Kemal Giridli Fatma Şevket (1), Bir Asker (1), Bir Gönüllü (2), Cariyeniz Kerime (1), Cariyeniz Rakibe Hatice (2), Cemiyet-i Resumiyye Mesvedlerinden İbn-i Mahmud Asım (2), Cenab Şahabeddin (6), Cudi (4), Cuma-i Bâlâ Mahkeme-i Bidâyet Başkatibi Mehmed Kemal (1), Dal. Kef. (1), Debrelî Abdülmecid Fehmi (4), Dersaadetten Hafız Atıf (1), Devebağrıdan Resumat Katibi Hamdi (1), Doktor Cemil Havri (20), Doktor Şin. Kemal (1), Dramalı Halil Mehmed Tevfik (2), Eczacı Edhem İsmail (10), Edhem İsmail (2), Edibe (1), Edirne'de Lisan-ı Osmanî Muallimlerinden Abbas Havri (1), Edvar Labolay (4), Ekrem Recai (1), Elif. Elif. (12), Elif. Kef. (2), Elif. Mim. (3), Elif. Sad. (1), Emin Paşazade Mahmud Kemal (1), Emine Semiye (123), Emine Semiye Binti Cevdet Paşa (10), Erkân-ı Harb Kolağası Re. Vehbi (1), Erkân-ı Harbiye Binbaşlarından Besim (21), Erkân-ı Harbiye Miralay Rasim (1), Etbâ-yı Bahriyeden Beylerbeyli İbrahim (2), Evrak Ser Mukayyidi Osman Refet (1), Faik (9), Fatin Sa'dun (6), Fatma Fahrünnisa (1), Fazlı Necip (6), Fe. Gaf. (1), Fe. Ye. (1), Fehmi (8), Feriyyeli Mustafa (1), Feştzade Mehmed

Şevked (2), Feyz-i Sibyan Mektebi Muallimlerinden Nüzhet Binti Veli (1), Feyziye Sibyan Muallimlerinden Nüzhet (1), Fikri (1), Filorino'dan İsmail Paşazade Yusuf Bey'in Kerimesi Tevfike Nusret (1), Gelibolulu Şevket (1), Gelibolulu Halil Ulvi (7), Giridli Süleyman Nüzhet (30), Giridli Mehmed Rahmi (1), Haki (3), Halil Mehmed Tevfik (1), Halil Neşât (1), Halil Ulvi (3), Hamdi (1), Hamdi Beyzade Adil (1), Hamdi Beyzade Osman Adil (7), Hanımlara Mahsus Gazete Muharrirelerinden Fadime Fahrünnisa (1), Hasan Fehmi (2), Havri (1), He. Remzi (24), He. Fehmi (4), He. Nun. (1), He. Tahsin (1), Hemşiren Muallime Ayn. (1), Hemşireniz Fadime Fahrünnisa (1), Hi. Ye. (1), Hidayet Nazmi (1), Hüsamettin (1), Hüseyin Cahid (7), Hüseyin Hüsnü (1), Hüseyin Suad (1), Hüseyin Vassaf (1), İbn-i Mahmud Asım (1), İbn-i Şakir Rıza (1), İbnülemin Mahmud Kemal (17), İbnü'lfaik Ayn İsmet (18), İbn'ül-rıdvan Sadık Vicedani (2), İbnüsseyid Gâlib (5), İbrahim Hikmet (2), İdare-i Askeriyye Muharrirât Kitabetine Memur Tabur Katibi Mustafa Aşki (3), İhsan (1), İhsan Fikri (1), İlmî (1), İsmail Safa (4), İsmet (7), Jandarma Kumandanı Ağâh Paşa (3), Kaf. (1), Kaf. Te. (1), Kaymakam-ı Kaza Ali Rıza (1), Kayseri'de Talebe-i Ulûmdan İbnülseyyid Galip (1), Kerim (1), Kırım Hanlarından Gazi Giray (1), Kız Sibyan Mezunlarından Sabire Binti Halim (1), Köprülüde Eshâb-ı Alakadan Raşidağazade Remzi Hamza (2), Körice Muhasebecisi Mehmed Nuri (1), Langaza İnâs Mektebi Muallimesi Emine Hediye Binti Ömer (1), Laskofçalı Ali Haydar (1), Laskovikli Ali Remzi (5), Laskovikli Rauf (2), Latif (2), Lem. Be. (1), Mahlasınız Ahmed Kemali (1), Mahmud Tevfik (1), Makbule (2), Makbule Leman (1), Manastırdan Nadire (1), Manastırlı Mim. Şükriye (1), Mazhar (9), Meclis İdare-i Vilayet Kaleminden Debrelî Abdülmecid Fehmi (1), Mehmed Cavid (3), Mehmed Emin (1), Mehmed Enisi (6), Mehmed Hüsameddin (1), Mehmed Mirat (2), Mehmed Necdet (1), Mehmed Rauf (9), Mehmed Sadık (1), Mehmed Sermed (6), Mehmed Şevket (1), Mekteb-i İdâdi Tarih-i Tabii Muallimi Kemal (1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından Ayn. Hüsniye (3), Mekteb-i Terakki Mezunlarından Hayret (1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından Hikmet Osman (1), Mekteb-i Terakkiden Ahmed Besim (1), Mekteb-i Terakki Şakirdanından İsmail Recep (1), Mekteb-i Terakkiden Hidâyet Nazmi (1), Mekteb-i Terakkiden İbnü'lfaik Ayn. İsmet (1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından Cariyeleri Rakibe Hatice (1), Mektep Risalesinden İsmail Safa (1), Mektubi Sadaret-i Azmi Hülafasından Ömer Paşa Hafidi İzzetli Ahmed Beyefendi (1), Mektübî Sadâret-i Azmi Hülefa-yı Kirâmından Emim Paşazade İzzetli Mahmud Kemal Beyendi (1),

Menemenlizade Tahir (1), Mısırlı Tayıbzade Ahmed Hidayet (1), Mim. İkbâl (1), Mim. Kef Hadi (1), Mim. Kef. (2), Mim. Kef. Hadi (1), Mim. Kef. Hâlidî (1), Mim. Kemal (7), Mim. Macid (1), Mim. Meraki (1), Mim. Mim. (1), Mim. Rafet (1), Mim. Remzi (1), Mim. Rüşdi (2), Mim. Sabri Eyübi (1), Mim. Sadık (1), Mim. Sin. (3), Mim. Şevket (2), Mim. Tevfik İsmet (7), Miralay Mehmed Nuri (1), Muallim Ayn. (1), Muallim Hasa Pertev (23), Muallime Atiye (3), Muallime Elif. Sabriye (1), Muallim-i Şemsi Efendi Kerimesi Yekta (1), Muhsin (1), Mustafa Bahri (2), Mustafa Hamid (1), Mustafa Süreyya (1), Mutâlaa: Tı. Raif (1), Müderriszade Ayn. Şevket (3), Müftizade Mehmed (1), Mükerrerem (1), Mülazım-ı Evvel Hüseyin Muhiddin (1), Mülazım-ı Evvel Nuri (1), Mülazım-ı Evveli Dramalı Muhiddin (1), Mütalaa (3), Mütâlaa Karielerinden Ayn. (1), Mütercimi Hüsni (1), Mütercimi Mektubi Sadır-ı Âlî Hülefâsından Ahmed Melik (1), Mütercimi: Fadime Fahrünnisa (1), Nadire (17), Nami (2), Nedim (1), Nermi (1), Neyyire Hidâyet (1), Nezihi (4), Nigâr Binti Osman (6), Nun. Vecdi (13), Nun Vecdi (1), Nuri (1), Nüzhet Binti Veli (1), Ohrili Hüseyin (2), Osman Adil (11), Osman Hasib (1), Osman Hilmi (1), Rahmetullah (1), Rakibe Hatice (1), Rasim (1), Rauf Zati (1), Re. Elif. (1), Re... Ye. (5), Recaizade Mahmut Ekrem (7), Remzi (1), Resumat Emaneti Celilesi Evrak Müdürü Edib-i Maalperver Saadetli Mehmed Emin Beyefendi (1), Sabih Nuri (1), Sabri (1), Sadık Vicedânî (7), Sadi (19), Sat. Vav. (1), Selanik Eşrâfından İzzetli Osman Adil Beyefendi (1), Selanik Feyziye Sıbyan Mektebi Muallimlerinden Şemsi Efendi Kerimesi Yekta (1), Selanik Mekteb-i İdadi Talebesinden Asımzade Mehmed Hidayet (1), Selanik Mekteb-i İdadi-i Mülkiye Mezunlarından Hasköylü Mehmed Rauf (1), Selanik Mektebi İdadisi Tarih-i Tabii Muallimi Mim. Kemal (3), Selanik Rüştiye-i Askeriyyesi İkinci Sene Şakirdanından Mahmud Ekrem (1), Selanik Umûm-ı Erkân-ı Harbiyesinde Harita Kısmında Mütahdem Selanikli Mehmed Şemseddin (1), Selanik Ziraat Mektebi Mezunlarından Yusuf (3), Selanik Ziraat Mekteb-i Muallimlerinden Suad (1), Selanik Ziraat Müfettişi ve Ziraat Mektebi Müdürü Vitalis (5), Selanikli Ahmed Rasim (1), Selanikli Nüzhet (1), Selanikli Tevfik (1), Sin. Fikret (1), Siret (1), Suad Bin Necip (1), Şe..Ye.(1), Şehâbî (3), Şerif Necmi (3), Şeyh Ferdi (1), Tahrirat Müdürü Muavini Şerif (1), Talebe-i Ulûmdan İbnüsseyyid Galip (1), Talebe-i Ulûmdan İbnüsseyyid Gâlib (2), Taşköprülü Hilmi (2), Te. Fikret (1), Te. Necdet (1), Terabi (8), Tercüman-ı Hakikat (1), Terhaleli Mim. Ayn. (1), Tevfik Fikret (26), Tevfik İsmet (1), Tı. Raif (1), Ulvi (2), Vav. Ayn. (1), Vefalizade Suad (1), Vehbizade Mim. Rüşdi (1), Vesime

Binti Ahmed (1), Vezir-i Hükümet-i Beyân Devletlü Nazım Paşa Hazretleri (1), Vilayete Mensub Süleyman Seri (1), Vodine Müftüzadelerinden ve Fatih Dersiamlarından Merhum Hüseyin Efendinin Mahdumu He. Remzi (1), Vodineli He. Remzi (12), Volter (1), Yanya Adliye Ser-müstentiki Mazhar (1), Yaver-i Hazret-i Vilâyetpenâhi Hüseyin Muhiddin (15), Ye. Hasan (1), Ye. Te. (1), Ye.. Sin. (1), Yegâne (1), Zaimzade Hasan Fehmi (1), Zaimzade He. Fehmi (4), Ziraat Müfettişi ve Ziraat Mektebi Müdürü Vitalis (1).

Derginin İçeriği: *Mütalâa* dergisi, çıkış yazısında belirtildiği gibi edebiyattan ve fünûndan bahseden bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin genel konularını da bu şekilde değerlendirmeliyiz. Yani edebî konularda yazılan makalelerin yanında fen, ziraat, ticaret, ahlak, felsefe, sosyoloji, hukuk, tarih vb. konularda da makaleler dergi sayfalarında yerini almıştır.

Dergi sayfalarında, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Emine Semiye, Sadi, Ahmed Enverî, Ahmed Midhat, Hüseyin Cahid, Fazlı Necip gibi öne çıkan isimler tarafından edebî makaleler yayımlanmıştır.

Eminpaşazade Mahmut Kemal'in "Âsâr-ı Eslâf" başlıklı yazısı ve bu yazıya karşı okuyucudan gelen eleştiri ve Mahmut Kemal'in eleştiriye verdiği cevap, Ahmet Melik'in "Edebiyat: İmla Meselesi" isimli makalesi, Cenap Şehabettin'in "Edebiyat 'Müteahhirin' (Son Zamanlarda Yetişenler)", başlıklı makalesi, Fazlı Necip'in "Musahabe-i Nisaiyye" başlıklı üç sayı devam eden makalesi ve Ahmet Mithat'ın *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanan "Türkçe Öğrenmek İster misiniz?", "Osmanlı Matbûâtı ve Bazı Matbûât-ı Avrupaiyye" başlıklı makaleleri dikkat çeken makalelerdir. Dergide yayımlanan makaleler genel itibariyle ansiklopedik bilgi mahiyetindedir.

Dergide bir "Hikâye ve Roman Kısmı" vardır. Bu kısımda Emine Semiye'nin "Mükâfatü'l-hayye" başlıklı, 21 sayı devam eden hikâyesini görüyoruz. Yine İbnülemin Mahmud Kemal İnal'a, Cenap Şehabettin'e, Mehmet Rauf'a, Hüseyin Cahit'e ve Abdi Tevfik'e ait hikâyeler veya tefrika hikâyeler dergi sayfalarında yayımlanmıştır. Bu sayfada elbette hikâye kadar roman tefrikaları da yayımlanmıştır. Roman olarak da Emine Semiye Hanım'ı başta görüyoruz. "Sefalet" adlı romanını doksan üç sayı tefrika etmiştir. Bu roman dışında Mehmet Rauf, "Yarıda Bırakılmış Bir Romanın İlk Babı" başlığıyla bir tefrika roman başlamıştır ancak üçüncü yayımdan sonrası yoktur.

Ayrıca dergide tercüme roman ve hikâyeler de yayımlanmıştır. Bunlardan en dikkati çekenler şunlardır: Ahmet Melik tarafından Alexandre Dumas Files'ten “Mektup” başlıklı on sekiz sayı devam eden roman, Abdi Tevfik tarafından Paul Bourget'ten “Çihaz” ve “Fedakâr-ı Muhabbet” başlıklı hikâyeler yayımlanmıştır. Bunların dışında Jean Jak Rousseou'dan, Volter'den, Arman Sylvester'dan, Victor Hugo'dan, Benjamin Franklin'den çeşitli türlerde çeviriler yapılmıştır. Çeviri metinlerinde sadece “Fransızcadan” açıklaması da çok kullanılmıştır.

Dergide tahmin edildiği üzere birçok şiir ve mensure yayımlanmıştır. Bu şairlerin öne çıkanları arasında Cenap Şehabettin, Rezaizade Mahmut Ekrem, Tevfik Fikret, Nigar Binti Osman gibi İstanbul'un tanınmış sanatçıları yanında Cudi, Sadi, Enverî, Sadık Vıdanî, Leskovikli Mehmet Rauf gibi yerli isimler de vardır.

Dergide gezi yazısı olarak Muallim Hasan Pertev imzalı “Selanik-Dedeâğaç Hattı Üzerinde Bir Cevelan” başlığıyla Rumeli'nin çeşitli yerlerinden yazılan yazılar dikkat çekmektedir. Hüseyin Cahit'in “Sehâif-i Tarihiyye: 1870 Muharebesi Hakkında Bir Rus'un Hatıraları” başlığı en dikkat çeke hatıra yazılarından. Bu yazıların dışında dergide oldukça geniş bir yelpazede olmak üzere diyaloglar, letaif başlığı altında fıkralar, güzel sözler, monologlar, nutuk ve okuyucudan gelen birçok mektup yer almaktadır.

Genel olarak bakıldığında *Mütalâa* hem yayımlandığı tarih hem de yer itibarıyla düşünüldüğünde ünü Selanik sınırlarını aşmış bir dergi olması yönüyle dikkate değerdir. Özellikle İstibdat döneminin sıkıntıları içerisinde yayım bulmakta zorlanan yazarlara, özellikle İstanbul yazarlarına bir sütun açması yönüyle de önemlidir. Türk edebiyatının ve Selanik'in önemli bazı isimlerini çıktığımız da ise derginin orijinal bir yayın olduğunu ileri sürmek oldukça zordur.

Bedel-i iştirâsı
Bir seneliği Selanik için
20, altı aylığı 12
Sâir mahaller için bir
seneliği 30
Altı aylığı 17
Kuruştur

Çocuklara REHBER

1314

Mahall-i İdâresi
Hükümet Caddesinde
Ali Neş'et Kitâbhânesidir
Sâhib-i Mitiyaz ve Müdürü
Ahmed Midhat
Umûr-ı idâre ve tahririyesi
için
Kitaphaneye müracaat olunur

○○○○○

○○○○○

Nüşhâsı 20 paradır
«Birinci Sene»

«Etfâl-i Zükür ve İnâsın Tehzib-i Ahlâk ve Tevsî'-i »
«Ma'lûmâtınaHâdim Haftalık Risâledir»

Nüşhâsı 20 paradır
«Numaro 1 »

1 Nisan 1213

Perşembe

20 Zilkade 1314

Şekil 2.9.Çocuklara Rehber dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.9. Çocuklara Rehber Dergisi

Yayın Hayatı: Çocuklara Rehber dergisinin ilk nüshası 22 Nisan 1897 (20 Zilkade 1314/10 Nisan 1313) tarihinde yayımlanmıştır ve görülebilen son sayısı 25 Ağustos 1900(28 Rebiülahir 1318/10 Ağustos 1316) tarihine ait dördüncü senenin 19 numaralı nüshasıdır. Üç yıl boyunca, her yıl 50 ya da 52 nüshalık ciltler şeklinde, her hafta yayımlanan derginin dördüncü yılına ait elimizde 16 nüsha vardır. Son nüshası 19 numara olan derginin bundan sonraki ahvali hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Elimizde olan son nüshada da derginin sonlandığını gösteren herhangi bir belirti olmamakla birlikte tersine devam edeceğini gösteren tefrika şeklinde yazılar vardır.¹⁰⁹⁴

Adı: Derginin adı, içeriğini tamamen karşılamaktadır. Çocukların eğitimine katkı yapmak için tasarlanmış dergi, hem adıyla hem de içeriğiyle bu yola hizmet ettiğini göstermiştir.

Yönetim: Derginin hem imtiyaz sahibi hem de müdürü olan Ahmet Mithat, derginin üç yıllık serüveninde konumunu korumuştur.

¹⁰⁹⁴Çocuklara Rehber dergisinin Hakkı Tarık Us Koleksiyonu nüshaları incelenmiştir. Buradaki nüshaların haricinde farklı bir nüshaya da başka bir kütüphanede rastlamadık. (Çocuklara Rehber, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0094, Sayılar: II. Cilt: 1-52; III. Cilt: 1-7, 9-12, 14-16, 18-25, 28-29, 31-44, 46-47; IV. Cilt: 1-2, 4, 6-11, 14-15, 19 (22 Nisan 1897/10 Nisan 1313 – 25 Ağustos 1900/10 Ağustos 1316), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#a> (06.09.2017)

Yayım Günü: Dergi, ilk sayısından itibaren haftada bir defa perşembe günü yayımlanmıştır.

Adres: Derginin ilk sayısında yukarıda da görüldüğü gibi adres, “Hükümet Caddesinde, Ali Neşet Kitaphanesindedir” şeklinde verilmiştir. İleride bu “Hükümet Caddesi” ibaresi “Selanik’te Sabripaşa Caddesi” olarak değiştirilecektir. İkinci seneye ait 24 numaralı nüshada (8 Aralık 1898/24 Recep 1316), adres “Selanik’te Sabripaşa Caddesinde Osmanlı-Asır Matbaası’nda daire-i mahsusadır” şeklinde verilmeye başlanmıştır.

Matbaa: Dergi, “(Osmanlı Matbaası) Aziz Midhat ve Şürekası: Selanik” matbaa bilgisiyle yayımlanmaya başlamıştır. İkinci senenin ilk sayısı (22 Nisan 1898/30 Zilkade 1315) beraber ise “Osmanlı-Asır Matbaası Şirketi” bilgisiyle yayımlanmıştır. Osmanlı Matbaası ile Asır Matbaası, Selanik’te ayrı ayrı çalışan iki matbaa iken 1897’nin sonu 1898’in başlarında, Osmanlı-Asır Matbaası adı altında birleştiklerini biliyoruz.

Başlık Altı Yazısı: Dergi, ikinci sene 27 numaralı nüshaya kadar çıkış yazısı olarak “Etfâl-i zükür ve inâsın tehzib-i ahlak ve tevsî’-i ma’lûmâtına hâdim haftalık risâledir” cümlesini; bu nüshayla birlikte ise “Etfâl-i zükür ve inâsın tehzib-i ahlak ve tevsî’-i malûmâtına hâdim her perşembe günü neşr olunur risâledir” cümlesini kullanmıştır.

Sayfa: Bütün yayım süreci boyunca haftada bir defa yayımlanan dergi, sekiz sayfa olarak neşredilmiştir ve sayfa sayısı da hiç değişmemiştir.

Yayım Politikası: Derginin ilk nüshasının ilk sayfasında, padişaha övgü ile başlayan “Mesleğimiz” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Padişaha övgüden sonra “Sevgili Kâri” başlığı altında okuyucuya seslenilmiştir. Giriş paragrafında seslenilecek kitlenin yani çocukların dünyası olan eğlence, eğlenerek öğrenme vurgulanmış ve bu yayımın öncelikli amacı açıklanmıştır.

Hayat-ı tıflânede en iyi meslek evkât-ı hâliyeyi istifâdeli eğlencelere hasr etmektir. Evet, eğlenceye olan meylinizi tasvîb, ihtiyâcınızı teslim ediyoruz. Bu sûret-i hayata müstehâksınız. Çünkü bu istihkâk size fitrat tarafından bahşedilmiştir. Riyâzet-i bedeniyeye ait oyunlardan, nâfi’ eğlencelerden sizi men’edecek değiliz, bilakis onları tervîc edeceğiz. Şu kadar ki vaktinizi hüsn-i isti’âl etmeyi, daima faideli eğlenceler bulmayı

bilemezseniz biz bu hususta size rehberlik edeceğiz. Risâlemize “Çocuklara Rehber” nâmını bunun için verdik.¹⁰⁹⁵

Bu giriş paragrafıyla dergi çocuk ruhunun ihtiyaçlarını bildiğini anlatmak istemiş ve bu çizgiden hareketle yayın politikası oluşturacağını, çocuklara rehberlik edeceğini ifade etmiştir. Dergi, “eğlenmek veya eğlenirken öğrenmek” parolasıyla yola çıkmıştır. Çocukların okul veya kitap gibi çeşitli vesilelerden öğrendikleri birçok şey olabilir ancak dergi yönetimi bu noktada bir eksikliğe dikkat çekmek istemiştir. O da çocukların sıklımadan öğrenme faaliyetine katılacakları bir alan oluşturulabilir mi? Oluşturulacaksa bunlar neler olmalıdır ve nereden temin edilmelidir? Bu veya buna benzer soruların peşine düştüğü anlaşılan dergi yönetimi, Osmanlı eğitimindeki bu boşluğu kapatma görevini üstüne almış ve bu noktada çocuklara rehberlik yapmayı amaçlamıştır.

Bundan sonraki paragrafta da “mütalaa” sözcüğünü öne çıkaran yazı, çocukları eğlenceli faaliyetlerin içinde, düşüncelerini harekete geçirmeyi planladığını da göstermektedir. Yani çocuklara; düşünme, tartışma, sorgulama noktalarında rehberlik edileceği de vurgulanmış oluyor. Bundan sonra yazar, sözü çocuklara bırakır:

Mektepte gördüğümüz dersler, mütâlaadan başka bir şey midir? Hâlbuki muğlâk meseleler, can sıkıan kaideler, zihinlerimizi yoran bahislerden, ezberlerden ibâret olan bu dersler mi eğlencemize mûcib olacak? Gerçi bunları öğrendiğimiz, serbestçe tekrar edebildiğimiz zaman ifâ-yı vazifeden mütehasıl bir zevk-i derûnî ile mütelezziz hale-i muallimlerimizin aferinlerine, mükâfatlarına nail oldukça ruhlu bir memnûniyyetle neşve-yâb oluyoruz. Fakat buna muvaffak oluncaya kadar zihnimiz, âriz olan yorgunluğu izâle edecek, zâyi’ olan kuvvetimizi cebr ve tecdid eyleyecek mütâlaa olsun, bu asıl olabilir?

Çocukların ağızından şikâyetler ve ihtiyaçlar sıralandıktan sonra yazının devamında bu şikâyetlerin sebepleri açıklanmış ve ihtiyaçların dergi sayfalarında nasıl giderileceği açıklanmıştır:

¹⁰⁹⁵ İmzasız, “Sevgili Kariler”, *Çocuklara Rehber*, 1. Sene, Numara 1 (22 Nisan 1897/20 Zilkade 1314/10 Nisan 1313), Selanik, s. 1-2.

Ma'lûmdur ki tabi'-i insânî daima teceddüde meyyâldir. Bunun için ölmek gerektir ki tabiatın her halinde teceddüd-i mevcûddur. Temâdi eden bir hâl ne kadar neş'e-ver olsa akıbet-i hiss-i mübeddel kelâl eyler. Bir dersin, hatta oyunun bile bütün gün devamı nihâyet can sıkır. Bu sebeptendir ki derslerin eyyâm ve saati fâsılalı olmak üzere tayin olunur. Vücûdunuz yorgun bulunduğu zaman oturup dinlenmek, sabahleyin uyandığınız veya uzun müddet oturduğunuz halde meşy ve hareketten ne kadar memnun olursunuz, demek oluyor ki eğlence, hâlin hüsn-i sûretle teceddüdünden ibârettir.

Yukarıdaki açıklamada görüldüğü gibi çocukların sürekli ve sıkılmadan öğrenebilmesi değişikliğe bağlanmıştır. Eğitimin devamlı olabilmesi için güzel faaliyetlerin değiştirilerek uygulanması gerektiği düşüncesi savunulmuştur. Bu düşünceden hareket ettiklerini söyleyen yazar, derginin bu soruna bulduğu çözümü şu şekilde açıklar:

Derslerinizin hitâmında hikâye gibi, manzûme gibi, latif fıkralar, ahenkli sözler, okumak veya dinlemek, hoş bir tarz-ı ifâde ile merakınıza mûcib olan şeyleri işitip öğrenmek tatlı bir eğlence yerine geçmez mi? İşte (Rehber)imizin mütâlaasından istifâ olunacak hazda budur.

Burada çocuklara, boş zamanlarını değerlendirebilecekleri bir öneri sunulurken bir yandan da derginin sayfalarını dolduracak olan türler, sayılmaya başlanmıştır. Ayrıca dergi de yayımlanacak olan türlerin, çocukların merakına hitap edecek içerikte olacağı da belirtilmiştir.

Çocuk dünyasının “eğlence, merak, oyun” gibi değişmez noktalarından hareket eden yayın, bundan sonra da diğer önemli bir hususu gündeme getirmiştir ki bu da dergide yayımlanacak olan metinlerin çocukların anlayış seviyesine uygunluğudur. Yayın, bu konuda da şu açıklamayı yapmıştır:

Anlayamadığınız bir kitap veya gazeteyi okumak ne eğlenenize, ne de istifâdenize hizmet edebilir. Buna binâen daima anlayabileceğiniz, mevâddan bahs edeceğiz. Ahlâkî, fennî hikâyeler, sergüzeştler, seyâhatnâmeler, latif emsâl ve fıkırât ile hikemî cümleler yazacağız. Bu

suretle eğlendire eğlendire ahlakınızın tehzibine, malûmâtınızın tevsî'ine mâderân ve isti'dâdınızın keşâyîşine hizmet edeceğiz.

Bundan sonra çocukların bilmecelere ve ödüllendirmeye olan düşkünlüğünden haberdar olduklarını dolayısıyla dergi sayfalarında, mutlaka ödüllü bilmecelere yer verileceği duyurulmuştur. Bunun yanında derginin yayın politikasına uygun yazıların sütunlarda yer bulacağı, kız çocuklarını ilgilendiren yazıların dergide yer alacağı ve son olarak da mektep başarılarının ve haberlerinin de yayımlanacağı bölümler olacağı açıklanmıştır. Bütün bu vaatleri gerçekleştirmek için metin bulmakta zorlanmayacaklarını çünkü yazar kadrosunun mektep muallimlerinden teşekkül ettiğini bildirmişlerdir.

Peki, dergi yukarıda vaat ettiği yayın çizgisini yakalayabilmiş midir? Öncelikle dergi, hedef kitesine uygun yayımını her daim korumuştur. Giriş yazısında dikkati çeken ilk nokta eğlenerek öğrenme meselesidir ki bunda da büyük oranda muvaffak olunmuştur. İlmî, ahlakî meseleler şiir, hikâye gibi türler içerisinde eğlenceli ve anlaşılır bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. Yine söz verildiği üzere her sayıda yayımlanan ödüllü bilmeceler, muammalar, sorular, her sayıda olmasa da kız çocuklarını ilgilendiren bölümler, mektep ve mektepte başarı gösteren talebe haberleri sütunlarda kendilerine yer bulmuştur.

Dergi, yayımlandığı dönem itibariyle değerlendirilecek olursa dikkat çekici bir yayın politikasıyla yola çıkmış ve gerçekten başarılı ve istikrarlı bir dönem geçirmiştir. Modern Türk eğitim tarihî açısından oldukça erken bir dönemde (XIX. Asrın sonları), çocuk dünyasını bu kadar iyi anlayan ve onun dünyasına seslenen ürünler ortaya koyan veya bu yolda çabalayan dergi, kesinlikle takdiri hak etmektedir.

Derginin edebî ve ilmî çeşitliliği, çocukların merakını çekecek konular ve çeşitler bulmakta başarılı olarak değerlendirebileceğimiz derginin, çocukların anlayış seviyesini tutturmakta fazla başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Yukarıya bir kısmını alıntıladığımız giriş yazısının parçalarına bakılırsa dil noktasında çok da istenenin başarıldığı söylenemez. Büyükler için yayımlanan dergilere göre kullanılan dil sade olsa da çocukların seviyesine göre de çok sade değildir.

Elli iki sayı devam eden birinci yıldan sonra derginin ikinci senesi yine 1 numara ile başlamıştır. İkinci senenin bu ilk nüshasında da bir giriş yazısı yayımlanmıştır. "İkinci Senemiz" başlığını taşıyan bu yazıda geçen senenin değerlendirmesi yapılmıştır ve yeni

dönemde de derginin parolası “Teceddüd ve Tenevvü” olarak belirlenmiştir. Daha sonra gelecek dönemde yapılması planlananlar anlatılmıştır:

İlk nüshâlarımızda mektebimizin ibtidaî, ta’lî ve idâdî kısımlarını nazar-ı dikkate alarak mesela bir taraftan coğrafyanın en âlî mebâhisini şâmil olan seyâhatlerden en sade, en basit mesele kadar muhtelif mebhasler yazdık. Hepsinin haz ve istifâdenize hizmet edecek bir tenevvi’ göstermeye çalıştık.

Lakin şehrimiz mektebinden ziyâde, dışarı mekteplerini, şehrimiz mektepleriyle beraber çokluğu teşkil eden ibtidaî ve tâli kısımlarını daha ziyâde düşünmek lazım geldiği anlaşıldı. Onların da derece-i isti’dâd ve meyliyâtını tamamiyle öğrenmek için evvelce sermuharririmiz mülhekât-ı vilâyetten bir hayli yerleri dolaştı. Sahib-i imtiyaz ve müdürümüz de gazetemizin okunduğu yerlerdeki mekteplerin derece-i ihtiyaçlarını tahkik için el’ân geziyor, hâsıl olan tecrübeler üzerine yazdıklarımız da ifâdemizi mümkün mertebe daha sadeleştirmek, herkesin anlayacağı bir çığırda yürütmek, değiştirmek istiyoruz. Daha eğlenceli, daha istifâdeli zeminlerde makaleler yazmağa çalışacağız. Ne kadar izâhlı yazılsa bazen yine tamamıyla anlaşılabilir. Böyle az çok dakik mesâilde nazârın, fikre büyük bir yardımı olur: Demek istiyoruz ki ifâdei anlaşılmaya en fâideli çare resimdir. Binaenaleyh gazetemize resim ilâve etmeye de teşebbüs eyledik.

Giriş yazısının bu bölümü ve dergi içeriğindeki “Şüûn-ı Mekâtip” bölümleri incelenirse derginin imtiyaz sahibi ve müdürü Ahmed Midhat Efendi’nin gayretleri görülebilir. Selanik ve Selanik dışında bulunan mektepleri ziyaretleri orada yaptığı incelemeler dergi için ve o dönemde, eğitimin ve okulların durumunu göstermesi açısından önemlidir. Yukarıdaki giriş yazısından alınan bölümden de anlaşıldığı gibi Ahmed Midhat Efendi’nin eğitim amaçlı gezileri, dergi içeriğinde de bazı değişikliklere vesile olmuştur. Ayrıca yine Ahmed Midhat’ın sırf hedef kitlesini anlayabilmek ve onlara yönelik ürünlerin seviyesini belirlemek için yaptığı bu geziler pedagoji açısından da dikkat çekicidir. Bununla birlikte dergi içeriğinde resim kullanılacağı da söylenmiştir ancak dergi içeriğinde böyle bir değişim söz konusu değildir.

Giriş yazısının yukarıya alıntıladığımız kısmında dikkat edilirse ibtidaî (ilköğretim) mekteplerinin, Selanik ve çevresinde daha fazla olduğu bu nedenle de dergide bunlara

yönelimin artırılması kararı alındığı anlaşılmaktadır. Bu vesileyle de dil konusuna bir daha gündeme gelmiş ve dergide kullanılacak dilin daha anlaşılır, daha sade bir hale getirilmek istendiği düşüncesi paylaşılmıştır.

Derginin üçüncü senesinde de “Üçüncü Senemiz” başlıklı bir giriş yazısı yayımlanmıştır. Bu yazıda da hem geçen sene değerlendirilmiş hem de gelecek sene içerisinde yapılması planlananlar anlatılmıştır. Bu yazıda da Ahmed Midhat Efendi’nin mektep gezilerinden iftiharla bahsedilmiştir. Ayrıca Midhat Efendi’nin Rumeli mekteplerine yaptığı gezilerin sonlandığı ve artık Anadolu mekteplerine geziler yapacağı söylenmiştir. İlk gezi yapılacak yer de İzmir olarak belirtilmiştir.

Yazıda, memleketin muallimlerinin dergiye yaptıkları katkıdan ve ilgiden memnun olunduğunu ve iftihar edildiği belirtilmiştir. Ayrıca abone listelerindeki mini mini talebelerin isimleri ve bu talebelerin dergiye ilgileri başka bir iftihar vesilesi olarak gösterilmiştir.

Dergi içeriğinde, üçüncü senebazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Sayfa numaralarında bir değişiklik olmamakla birlikte sayfa sayısı artmıştır. Bunu da dergiye kapak ekleyerek ve kapakların arka sayfalarını kullanarak yapmışlardır. Ayrıca derginin kapakları değişik renklerde çıkarılmıştır. Yine Midhat Efendi tarafından söz verilen İzmir mekteplerine ait malumatta dergide yayımlanmıştır.

Derginin dördüncü senesinde de yine “Dördüncü Senemiz” başlıklı giriş yazısı yayımlanmıştır. Bu yazıda diğer yazılarla aynı özellikleri taşımaktadır. Bir önceki senenin değerlendirmesi ve gelecek sene yapılacaklar. Ancak derginin mevcut içeriğine ek olarak gelecek sene yapılacak olan tek yenilik olarak içeriği artırabilmek için yazı boyutunun küçültülmesi verilmiştir.

Derginin dört senelik yolculuğunu genel olarak değerlendirecek olursak oldukça istikrarlı ve gittikçe doyurucu bir içeriğe sahip olarak ilerlediğini söyleyebiliriz. Özellikle derginin imtiyaz sahibi ve müdürü Ahmed Midhat Bey’in mektep gezileri ve bu geziler ışığında yapılan değişiklikler, çocuk dünyasıyla ilgili edinilen tecrübeler dönem itibarıyla de dergi için de çok önemlidir. Bunun yanında dergiye gönderilen yazılardan da anlaşıldığı üzere dergi her geçen yıl tecrübe kazanmış ve hedef kitlesini artırabilmiştir. Bunun yanında çok fazla değişim gösteremeyen dergiyi, istikrarlı bir yayın olarak görüyoruz.

Elimizde bulunan dördüncü senenin 19 numaralı nüshası ile son bulan yayının, bu sayıdan sonra devam edip etmediğini bilmiyoruz. Zira derginin yayımının son bulduğuna ait bir bilgi elimizde yoktur.

Yazar Kadrosu: Giriş yazılarında da vurgulandığı üzere derginin yazı heyeti mektep muallimlerinden oluşmaktadır. Dergideki bütün imzalar incelendiğinde, imzaların büyük kısmının muallim unvanıyla atıldığı görülecektir. Bunun yanında derginin hedef kitlesi olan mektep talebelerini de unutmamak gerek. Okuyucu olarak dergiye katkıları olan talebelerin aynı zamanda azımsanamayacak derecede dergi sayfalarına da katkı yaptıklarını görüyoruz. Dolayısıyla *Çocuklara Rehber* dergisinin sayfaları büyük oranda muallimler ve talebeler tarafından beslenmiştir. Dergi sayfalarını besleyen muallimlerin başında derginin imtiyaz sahibi ve müdürü olan Muallim Ahmed Midhat Bey gelmektedir. Ahmed Midhat Bey, özellikle Rumeli ve Anadolu’da gezdiği mekteplerden edindiği tecrübeyi hem dergi sütunlarında paylaşması hem de edindiği tecrübeleri derginin gelişiminde kullanması yönüyle dikkati çeken bir isimdir. “Şüûn-ı Mekâtip” başlığı altında paylaştığı izlenimlerde Ahmed Midhat, çok azı hariç imza kullanmamıştır. Ayrıca dergide bir hayli imzasız yazı vardır. Bu imzasız yazıların en azından bir kısmının yine Ahmed Midhat’ın olduğu düşünülebilir.

Dergide, devrin önemli isimlerinin imzalarına da rastlıyoruz. Rezaizade Mahmud Ekrem’in 1, Ali Ulvi’nin 4, İsmail Safa’nın 2, İbnül Faik Ayın. İsmet’in 1, Selanik’in önemli şairlerinden Muallim Cudi Efendi’nin 2 ve *Tercüman-ı Hakikat*’in sermuharriri Selanikli Tevfik Bey’in 2 imzasına rastlıyoruz. Yine Selanik’in önemli şairlerinden Muallim Sadi Efendi, 107 imzayla derginin hem önemli isimlerinden hem de en işlek kalemlerinden olması yönüyle dikkati çekmektedir. İttihatçılardan Leskovikli Mehmet Rauf’un da dergide 4 imzası vardır.

Yukarıda ismini zikrettiğimiz yazarlar dışında dergi sayfalarına yaptıkları katkı ile öne çıkan isimler vardır. Bunlardan ilki, 54 imza ile Yâver-i Hazret-i Vilâyetpenâhî Jandarma Mülazım Hüseyin Muhiddin’dir. Bu yazarımız, “Hüseyin Muhiddin” imzasıyla da ayrıca 9 imza atmıştır. Bu yazarı Doktor Cemil Havri 36, He. Ayın. 34 imza ile takip etmektedir. Necip Vecdi, “Nun. Vecdi, Nun. Vav.” imzalarıyla birlikte 23 sayıya katkı yapmıştır. Feyz-i Sibyan Mektebi Müdürü Ali Saib ise 22 imzayla Vecdi’yi takip etmiştir.

Bunların dışında Eczacı Edhem İsmail 15, Ayn. Şevki 10, Celal Havri 8, Kavala İdâdî-i Hayri Muallimlerinden Ali Galip 8 imza ile dergi sütunlarını doldurmuşlardır.

Aşağıda *Çocuklara Rehber* dergisinde yazı kaleme alanların isimleri ve derginin sütunlarına yaptıkları katkı toplu olarak verilmiştir:

30 Numaralı Mehmed Vasfi (1), Ahmed Faik (5), Ahmed Midhat (?), Ahmed Refik (1), Ali Ulvi (3), Aliye (5), Ankara İstinaf Ceza Reisi Galip Beyzade Ahmed(1), Atıf (1), Atıf Mağmumi (1), Avrethisar Mektebi Talabesinden Necmi(1), Avrethisarlı Mehmed Akif (1), Ayn. Ayn. (8), Ayn. Haydar (1), Ayn. He. (9), Ayn. Hüsnü (1), Ayn. Seni (1), Ayn. Şekip (1), Ayn. Şevki (10), Bozdoğan'dan Sümelizade Kemal (1), Celal Havri (8), Celalet (1), Cudi (1), Cuma-i Bala Mekteb-i İbtidai Müntehi Sınıf Talebesinden Ahmed Galip (1), Dava Vekili Osman Nuri (1), Debre Evrak Ser mukayyidi Ayn. Refet (1), Dersaadet DarülMuallimîn Mudavimlerinden Avrethisarlı Mehmed Akif (3), Doktor Celil Havri (1), Doktor Cemil Havri (36), Dramalı Halil Mehmed Tefvik (1), Eczacı Edhem İsmail (13), Edhem İsmail (2), Edirne Adliye Künyesinden Mustafa Lütfi (1), Edirne Lisan-ı Osmanî Muallimlerinden İyas Havri (1), Edirne Mekteb-i İdadi Beşinci Sene Talebesinden 76 Tahsin (1), Edirne Mekteb-i İdadi Mülkiyesi Beşinci Sene Talebesinden Midillili Mim. Ziyaeddin (1), Edirne Mekteb-i İdadi Talebesinden Debrelî Elif. Hamdi (1), Edirne Mekteb-i İdadisinden Ali Served (1), Edirne Mülkiye İdadisi Dördüncü Sene Şakirdanından 12 Numaralı Akil (1), Edirne Suvari Binbaşlılarından İzzetli Osman Beyin Kerimesi Atife (1), Elif. Elif. (5), Elif. Fazıl (1), Emine Cemal (1), Fatma (1), Fazlı Mağmûmî (1), Ferdus (1), Feyz-i Sibyan Mektebi İnas Kısım-ı Rüşdi Üçüncü Sene Talebesinden Ayşe Binti Şakir, Nefise İclal (1), Feyz-i Sibyan Mektebi Müdürü Ali Saib(22), Feyz-i Sibyan Mektebi Şakirdanından 166 Kemal (1), Fezziye Mektebi İdadisi Talebesinden Halis Zeki (1), Fezziye Sibyan Mektebi Mezunlarından Ali Ulvi (1), Filibe'de Fransız Mektebi Talebesinden Mustafa Necmeddin (1), Filorine Mekteb-i Rüştisi Muallimi Mehmed Nazım (3), Fuat Efendi (1), Gayn. Şehâbî (1), Gümilcine'de Kır Mahalle Müderrisizade Mehmed Es'âd (4), Halil Kamil (1), Halil Şehâbî (1), Hamidiyye İnas Mektebi Müdüresi Fatma (1), Hamidiye İnas Mektebi Müdüresi Fatma/Hamidiye İnas Mektebi Muallimi Ayşe (1), Hasan Ali (3), He. (3), He. Ayn. (34), Hidâyet Nazmi (2), Hüseyin Muhiddin (9), Hüseyin Vamık (1), İbnül Faik Ayn. İsmet (1), İbnülasım Refet (3), İbrahim Zühdi (2), İnas rüştiyesi Beşinci Sene Talebâtından Ferdiyye (1),

İnas Rüştiyesi Talebesinden Saadet (1), İskeçe Mekteb-i Rüşdisinden İbrahim Edhem (1), İsmail Kemal (1), İsmail Safa (1), İsmet (1), Jorj Kortlin (1), Kafrezli Elif. He. (1), Kalâ-i SultaniyeMekteb-i İdadisi Şakirdanından 247 Mehmed Ali (1), Kavala İdadi-i Hayri Muallimlerinden Ali Galip (8), Kavala Rüştiyesi Muallim-i Evveli Hüseyin Fehmi (1), Kulunuz Behiştî (1), Küçük Muharrirlerimizden Mevhibe Akif (1), Langaza İnas Mektebi Müdüresi Emine Hadiye Binti Ömer (1), Leskovikli Rauf (4), Lem. Be. (1), Lem. Ye. (1), Manastır İdadi-i Askerisi Şakirdanından Manastırlı Zı. Sukûti (1), Manastır İdadi-i Askerisi Şakirdanından Selanikli Murad Nihad (1), Manastır İdadi-i Askerisi Talebesinden Tevfik Mesar (5), Manastır Mekteb-i İdadi Askerisi Şakirdanından Fazlı Mağmûmî (9), Mecmua-i Edibe İsmail Safa(1), Mehmed Nazım (1), Mehmed Süleyman (1), Mekteb-i Hamidiyye İnas Muallime-i Saniyesi Makbule Hanım (1), Mekteb-i İdadi Talebesinden Hasan Rıza (1), Mekteb-i İdadi-i Mülki Şakirdanından Ali Salim (1), Mekteb-i Terakki Lisan-ı Osmani Muallimi Osman Şevki Efendi (1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından He. Osman (1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından Rakibe Hatice (1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından Midhat Tevfik (1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından Mim. Macide(1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından Macide (1), Mekteb-i Terakki Mezunlarından İsmail Kemal (2), Mekteb-i Terakki Muallimlerinden Ayın. Şevki (4), Mekteb-i Terakki Müntehi Sene Talebesinden İbrahim İhsan (9), Mekteb-i Terakki Müntehi Sınıfı Şakirdanından Ahmed Besim (1), Mekteb-i Terakki Müntehi Sınıf Talebesinden Ömer Fevzi (1), Mekteb-i Terakki Şakirdânından Hasan Ali (1), Mekteb-i Terakki Şakirdanından Hidâyet Nazmi (2), Mekteb-i Terakki Şakirdanından İsmet (1), Mekteb-i Terakki şakirdanından Mecri (1), Mekteb-i Terakki Talebesinden Aliye (1), Mekteb-i Terakki Talebesinden Ayşe Edhem (1), Mekteb-i Terakki Talebesinden Vesile Melek (1), Mekteb-i Terakki Üçüncü Rüşti Şakirdanından Hikmet Osman (1), Mekteb-i Terakki Üçüncü Rüşti Talebesinden 85 Numaralı Ahmed Sabri (1), Mekteb-i Terakkiden 205 Fazıl (1), Mekteb-i Terakkiden Edibe (1), Mekteb-i Terakkiden Elif. Fazıl (1), Mekteb-i Terakkiden Hidayet Nazmi (1), Mekteb-i Terakkiden Mezune Neyyire Hidayet (1), Mektepli Karielerinizden Ş. Aliye (1), Mektepli Kârilerinizden Aliye (1), Menemen Mekteb-i İbtidai Muallimi Mahmud Fuat (1), Metalon Mektebi Şakirdanından Yusuf Sabatay (1), Midilli Mekteb-i İdadisi Üçüncü Sene Şakirdanından 71 Numaralı İstankovili Ahmed Remzi (1), Mihail Efendi (1), Mim. Atf (1), Mim. Fazıl (1), Mim. He. (1), Mim. Nuri (1),

Mim. Kazım (1), Muallim Cudi (1), Muallim Saib (5), Muallim Aydın. Şevki (1), Muharririn-i Rehberden Mim. Midhat (10), Musa Kazım (1), Mustafa Hulusi (1), Muvaffak (1), Müfik (1), Müftizade Esad (3), Mürettib Ziya (2), Müntesibin-i Askeriyyeden Fe. Mağmûmî (1), Necip Vecdi (23), Nun. Dal. (1), Nüzhet (2), Oğlunuz Elif. Sat. (3), Ohannes Efendi'nin Kitabından (13), Ohrili Hüseyin (3), Priştineli Eyüp Sabri (8), Rakibe Hadice (1), Re. Sin. (1), Rezaizade Mahmud Ekrem (1), Sad (Sirozdan) (1), Sadık (3), Sadi (107), Sadiğ (1), Selanik İnas Rüştüyesi Mektebi Müntehi Sınıf Talebesinden Aliye Seniye (1), Selanik İnas Rüştüyesi Mektebi Muallime-i Saniyesi Hanım Efendi (1), Selanik Merkez Kumandan Katibi Midillili Edib (1), Selanik Rüşdi-i Askerisi Riyâzi Muallimi Yüzbaşı Mustafa Efendi (1), Selanik Rüştü-i Askeri Müdürü Kolağası İzzetlü Tevfik Efendi (1), Selanik'de Topçu Ser Çavuşlarından Hüseyin Ziya (2), Siroz Liva Tercümanı Halil Ulvi Efendi Kerimesi Leman(10), Siroz Mekteb-i İdadi Şakirdanından Served (5), Siroz Mutasarrıfı Atufetli Mustafa Nail Beyefendi Hazretlerinin Mahdumu Hüseyin Hilmi (6), Şerif Necmi (Dede ağaçtan) (2), Tercümanı Hakikat Ser muharriri Selanikli Tevfik Bey (2), Usturumca İnas Mektebi Muallime-i Evlası Fatmatüzzehra (4), Üsküp İnas Mektebi Talebesinden Cemil Efendizade Yıldız (1), Üsküp Mekteb-i İdadi-i Mülki Talebesinden Eyüp Sabri (1), Üsküp Mekteb-i İdadisi Dördüncü Sınıf Talebesinden 138 Numaralı Mehmed Azmi (1), Vav. Mecdi (2), Vodineli He. Remzi (1), Vükelâ-yı Davaiden Osman Nuri Efendi (1), Yâver-i Hazret-i Vilâyetpenâhî Jandarma Mülazım Hüseyin Muhiddin (54), Yusuf (1).

Derginin İçeriği: Dergi sayfalarında tahmin edildiği üzere birçok türde eser verilmiştir. Ayrıca bu türlerin birçoğunun özelliklerinde de çocuklara seslenmek amacıyla değişiklikler yapılmıştır. Bu da derginin yayın politikası ve hedef kitlesi açısından düşünüldüğünde tutarlı bir harekettir.

Dergi sayfalarında, tahmin edildiği üzere birçok makale kaleme alınmıştır fakat bu yazıların ne kadarına makale demek uygundur bilemiyoruz. Çünkü dergi bilindiği üzere çocuklar için hazırlanmış bir yayındır. Bu nedenle de makale konusu olabilecek başlıklar kimi zaman bir hikâye kimi zaman karşılıklı konuşma kimi zaman hayvanların konuşması kimi zaman da çocuk ağzıyla yazılmıştır. Böylece bu dergideki makalelerin çoğuna çocuklar için hazırlanmış makaleler diyebiliriz.

Makalelerin konuları çok çeşitli olmakla beraber incelendiğinde görülecektir ki mektep müfredatlarıyla paralellik göstermektedir. “Tarih-i Tabii, Fünûn-ı Tabiiyyeden, Garaib-i Tabiiyyeden, Garaib-i Fenniyyeden, İlm-i Eşya, İlm-i Kimya vb.” genel başlıkları altında ve yine bu başlıklar kullanılmadan çocuk fikrine seslenen fenle, biyolojiyle, kimyayla alakalı konular ele alınmıştır. “Çocuklar Hıfzıssıhası” başlığı altında çocuk sağlığıyla alakalı konular, “Ma’lûmât-ı Coğrafıyye” başlığı altında coğrafya ile alakalı konular, “Ahlak” başlığı altında ahlakî meseleler, “Mebâhis-i Şetta, Mütenevvia, Musahebe, Niçin? Çünkü, Küçük Ma’lûmât” başlıkları altında ise dünyanın çeşitli yerlerinden ve çeşitli konularda bilgiler içeren yazılar yayımlanmıştır. Burada seçtiğimiz başlıklar dergi sayfalarında sıklıkla tekrar eden başlıklardır. Bahsi geçen konuların yalnızca bu başlıklarla verilmediğini de belirtmek gerekir ancak sıklıkla kullanılan başlıklardan hareketle derginin genelinde yer alan konular tahmin edilebilir. Bu arada imzasız makalelerin çokluğunu da belirtmek gerekir.

Dergide, tefrika yazılarda yayımlanmıştır. Bunların bazılarını uzun makaleler olarak kabul edebiliriz bazıları ise kitap boyutuna ulaşabilecek kadar uzun sürmüştür. Bunlardan en dikkati çeken “Rehberin Tefrikası: Şakirdâna Coğrafya Hediyesi” başlığını taşıyan “Feyz-i Sibyan Mektebi Müdürü Ali Saib” tarafından kaleme alınan ve 22 sayı devam eden yazı dizisidir. Bu tefrikaların bazıları, çocukların dünyasına uygun olarak hikâye şeklinde bazıları da gezi yazısı şeklinde tasarlanmıştır.

Dergi sayfalarında birçok hikâye yayımlandığını söyleyebiliriz ancak bu hikâyeleri edebî tür olan hikâyeden ayırmak gerekir. Bilindiği üzere günümüzde de çocukların ve gençlerin eğitiminde hikâyeler veya diğer edebî türler kullanılmaktadır. Eğitim için hazırlanan hikâyelerde, genellikle seslenen kitlenin yaş özelliklerinden hareketle seviye belirlenir ve bu amaçla gerçek hikâyede değişiklikler yapılabilir veya bu özelliklere uygun yeni hikâyeler tasarlanabilir. Ayrıca tersi de olabilir. Mesela çocukların anlamakta veya hatırlamakta zorlanacakları düşünülen konuları seviyeye indirebilmek için hikâyeleştirme yoluna gidilebilir. İşte bu dergide yayımlanan hikâyeleri veya yazıları, bu şekilde düşünmek gerekir.

Dergide yayımlanan hikâyelerin çoğunluğu imzasız olarak yayımlanmıştır. Bunda, yukarıda belirttiğimiz, eğitim amaçlı olmaları düşüncesi etkili olmuş olabilir. İmzasız hikâyelerin yanında muallimlerden ve talebelerden gelen hikâyeler vardır. İmzalı

olanlardan dikkati çeken isimler, derginin en işlek kalemlerinden “Yâver-i Hazret-i Vilâyetpenâhîden Yüzbaşı Hüseyin Muhiddin ve He. Ayn” isimleridir.

Derginin şairi diyebileceğimiz isim Sadi'dir. 107 imzasını biri hariç diğerlerini şiirlerinin altına atmıştır. Şiirlerin de belli bir bölümü, ödüllü bilmece kısmında muamma türündedir. Sadi, şiirlerini, çocukları ilgilendiren konularda yazmıştır ancak bazen şiirlerinin dili, çocukların seviyesini aştığını düşünüyoruz. Ayrıca Sadi şiirlerinde fabl türünü sıklıkla kullanmıştır. Sadi, bu dergi dışında *Asır* gazetesinde de şiirler yayımlamıştır ve şiirlerinin konusu genellikle aile, toplum, ahlak, çocuk ve eğitim gibi konulardır. Sadi dışında dergi sayfalarına manzumeleriyle en çok katkı yapanlar Necip Vecdi (Nun. Vecdi) ve Ayn. Şevki'dir. Bunlardan başka devrin önemli isimlerinden Rezaizade Mahmud Ekrem'in “Ağustos Böceği ile Karınca” adlı şiiri de dergi de yayımlanmıştır. Yine *Tercüman-ı Hakikat* Sermuharriri Selanikli Tevfik'in, İsmail Safa'nın ve Selanik'in önemli şairlerinden Muallim Cudi'nin şiirleri de sütunlarda yer almıştır. Bu isimlerin dışında muallim ve talebelere gelen birçok manzume sayfaları süslemiştir.

Dergide çocuklar için tefrika halinde 5 tiyatro yayımlanmıştır. “Mektep Tiyatrosu, Mektep Manzaralarından” başlıkları altında yayımlanan bu tiyatroların üçü imzasız yayımlanmıştır. İmzalı yayımlananların biri Priştineli Eyüp Sabri biri de Aliye imzasıyla çıkmıştır.

Dergide, özellikle talebe elinden çıkan tercüme, Selanik'te, o dönemde yabancı dil eğitimini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Mekteb-i Terakki Müntehi Sınıfı Şakirdanından Ahmed Besim tarafından “Şakirdanın Mahsulat-ı Kalemîyesinden: Fukaraya!” başlığı altında V. Hugo'dan bir manzume düz yazı olarak çevrilmiştir. Yine Manastır Mekteb-i İdadi-i Askerisi Şakirdanından Fazlı Mağmumî ve Ayn. Ayn. imzaları altında “Fransızcadan” açıklamaları ile iki şiir yayımlanmıştır. “Oğlundan Rasin'e” başlıkları altında iki farklı sayıda Fransızcadan Siroz Liva Tercümanı Halil Ulvi Efendi Kerimesi Leman tarafından da “Küçük Mektuplar: Rasin'den Oğluna / İkinci Mektup: tercüme mektuplar yayımlanmıştır. Ohrili Hüseyin tarafından da Arapçadan “Akl” başlıklı bir yazı çevrilmiştir. Mekteb-i Terakkiden Hidayet Nazmi, Feyz-i Sibyan Mektebi Şakirdanından 166 Kemal, Mekteb-i Terakkiden Mezune Neyyire Hidayet isimleri ise “Fransızcadan Muktebes” açıklaması ile hikâye yayımlamışlardır. Selanik Merkez Kumandan Kâtibi Midillili Edib tarafından “Pederle Çocuğu Beyninde Muhavere” başlıklı

ve “Fransızca Muntehabat-ı Asardan Muktebestir” açıklamasıyla bir diyalog yayımlamıştır. Son olarak Celal Havri imzalı “Arslan ve Kaplan” başlıklı ve “Bufon’dan” açıklamasıyla bir hikâye yayımlanmıştır.

Yukarıda bahsedilen türlerden başka dergide mektup, monolog, biyografi, deneme, diyalog, gezi yazısı, hatıra türüne örnek olabilecek yazılar yayımlanmıştır. Bu türler de yukarıda belirttiğimiz gibi çocukların dünyası seslenen ve eğitim amaçlı yazılardır.

Söylediklerimize ek olarak her sayıda ödüllü bilmece ve sualler, kıssadan hisse mantığıyla “Letâif” başlığı altında fıkralar, yine hemen hemen her sayıda “Güzel Sözler, Nesâiyih, Akvâl-i Hikemiyye, Cümel-i Hikemiye” başlıkları altında özlü sözler yayımlanmıştır. Bunlara ek olarak da bazı nüshalarda çocuk oyunları hakkında yazılar da yayımlanmıştır.

Çocuklara Rehber dergisi, yukarıda verdiğimiz içeriğiyle dönemin şartları içinde düşünüldüğünde, amacına hizmet etmiş hatta dergiye yazı gönderen öğrencilerin çokluğuna bakarak düşünüldüğünde bir okul gibi çalışmış, dönem Selanik’inin çocuk ve gençlerinin eğitilmesine katkıda bulunmuş ve hizmet etmiştir. Derginin gerek Selanik içinde gerek Selanik çevresindeki okullarda kabul edildiğini, takip edildiğini, dergiye yazı gönderen muallim ve öğrencilerin imzalarından anlıyoruz. Ayrıca tekrar edecek olursak derginin imtiyaz sahibi ve müdürü Ahmet Midhat’ın tüm Rumeli’de dolaşp hem malzeme toplaması hem dergiyi tanıtmayı takdire şayan olduğu kadar devrin eğitimini araştırmak isteyenlere de belge niteliğinde bir malzemedir.

Müdüri: Ayn. Medhi

oooo

Mecidiye (19) kuruş
hesâbıyla Selanik için
seneliği 25, altı aylığı 13,
sâir mahaller için seneliği
30, altı aylığı 15 buçuk
kuruştur

oooo

İ'lanâtın satırından iki
kuruş alınır

oooo

Derc edilmeyen evrâk îade
edilmez

ÇOCUK BAHÇESİ

Sahib-i İmtiyazı: N. Necati

oooo

Umûr-ı idâre ve
tahririyyeye müteallik
hususât için müdür nâmına
mürâcaat edilir

oooo

İdârehânesi: Asır
Matbaasında dâire-i
mahsûsa

oooo

Mesleğimize münâsib âsâr
ma'al-memnûniye kabul
edilir

20 para

Etfâlin Tehzib-i Ahlâk ve Tenvîr-i Efkârına Hâdim Haftalık Risâle

Nüshası

Şekil 2.10. *Çocuk Bahçesi* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.10. Çocuk Bahçesi Dergisi

Yayın Hayatı: *Çocuk Bahçesi* dergisinin ilk nüshası, 26 Ocak 1905 (13 Kânunusani 1320/20 Zilkade 1322) tarihinde yayımlanmıştır. Toplan 43 sayı yayımlanan derginin son sayısı, 14 Ocak 1906 (1 Kanunuevvel 1321) tarihlidir.¹⁰⁹⁶

Adı: Dergi, çocukların okullarından ve derslerinden arta kalan zamanlarda, eğlenceli ve faydalı zamanlar geçirecekleri bir yayın olmak amacıyla hazırlandığı için *Çocuk Bahçesi* adını almıştır. Ancak ileride göreceğimiz gibi bu görevini, az çok yerine getirmekle birlikte giderek bir yetişkin dergisine dönüşmüştür.

Yönetim: Derginin imtiyaz sahibi Necip Necati (Özeren) Bey, müdürü Abdurrahman Medhi Bey'dir. Necip Necati, Ali Ulvi Elöve Bey'in ağabeyidir.

Yayın Günü ve Aralığı: Dergi haftada bir perşembe günleri yayımlanmaktadır.

Adres: Adres olarak Selanik'te yayımlanan *Asır* gazetesinin matbaası gösterilmiştir.

¹⁰⁹⁶ *Çocuk Bahçesi*'nin Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndaki nüshaları incelendi. Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda nüshaların bazılarını bulabilirsiniz ama Hakkı Tarık Us'takilerin aynısıdır. Bunun dışında İSAM'da da pdf şeklinde mevcuttur. (*Çocuk Bahçesi*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0245, Sayılar: 1-43 (26 Ocak 1905/13 Kânunusani 1320 – 14 Ocak 1906/1 Kânunuevvel 1321), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#a> (19. 08.2017)

Matbaa: Derginin idarehanesi *Asır* gazetesi olmasına rağmen dergi, baskısını *Asır* Matbaası'nda yapmamıştır. Bunun yerine Selanik'e Mithat Paşa'nın armağanı olan Hamidiye Mekteb-i Sanayiinin matbaasını kullanmıştır.

Sayfa: Dergi, orta boy ve 16 sayfa olarak yayımlanmıştır. Derginin her sayfası iki sütuna ayrılarak kullanılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: Dergide, dış kapakta ayrı iç kısımda ayrı başlık altı yazısı kullanılmıştır. Dış kapakta, “Nevresîde-gânın tenvîr-i efkâr ve tehzîb-i ahlâkına hâdim haftalık risâledir.” yazısı; iç kapakta ise “Etfâlin tehzîb-i ahlâkına ve tenvîr-i efkârına hâdim haftalık risâle” yazısı kullanılmıştır. Yirmi üçüncü sayıdan itibaren ise “Zükür ve İnâs Nevresîde-gânın Tezhib-i Ahlakına ve Tenvîr-i İz'ânına Hadim Ahlakî, İlmî, Siyasî Risaledir.” şeklinde tek yazı kullanılmıştır.

Yayın Politikası: Derginin ilk sayısındaki giriş yazısı, “İfâde-i Mahsûsa” başlığı altında “Kâri ve Kârielerimize” seslenişiyle başlamaktadır. Yazı imzasızdır ancak yazıdan hemen sonra yine “Sevgili Kâri ve Kârielerimize” başlığını taşıyan, Necip Necati imzalı bir şiir yayımlanmıştır. Derginin yayın politikasını ve yol haritasını içeren çıkış yazısından sonra gelen bu şiir de yayın politikasının nazma dökülmüş şeklidir. Giriş yazısının ilk paragrafı, derginin adının içerdiği anlamdan yola çıkarak derginin hedef kitlesi olan çocuklara sesleneceğini ifade etmiştir:

Saye-i maarif-sermaye-i cenab-ı şehriyâr-ı azamîde sizin gibi
nevresidgân-ı vatanın tehzîb-i ahlâk ve tenvîr-i efkârına hizmet etmek
maksadıyla bugün pîş-i istifâdenize maarif çiçekleriyle tezyîn edilmiş bir
hadîkâ-i dilârâ arz ediyoruz.¹⁰⁹⁷

Yazının devamında çocukların okul derslerinden sıkıldıkları zamanlarda, müracaat edecekleri bir dergi; boş zamanlarını eğlenceli ve faydalı bir aktiviteye dönüştürecekleri bir “Çocuk Bahçesi” meydana getirdikleri söylenmektedir. Sonra bu aktiviteleri bir bir saymaktadır: manzumeler, eski zaman hikâyeleri, çocuk sergüzeşleri, ilim ve fennin ışığında tabiat manzaraları, tiyatro, şakacılar, gezgin hikâyeleri, yeni yeni hikâyeler söyleyen gençler, bilmece soran arkadaşlar vb. Ayrıca okul derslerinden arta kalan

¹⁰⁹⁷ İmzasız, “İfâde-i Mahsûsa”, *Çocuk Bahçesi*, 1. Sene, Numara 1 (26 Ocak 1905/13 Kânunusani 1320), Selanik, s. 1-2.

zamanlarda yazılan okuyucu yazılarının da yayın politikasına uymak kaydıyla, değerlendirileceği haber verilmiştir. Sorulan sorulara ve bilmecelere doğru cevap verenler ödüllendirilecek ve isimleri dergide yayınlanacaktır. Son olarak da okuyuculardan kullanılan imlanın gariptenmemesi istenmektedir. Bu imlanın, alt üst olan imlanın sonucu olduğu belirtilmiştir. Daha sonra okuyucuların katılacağı toplantılarda, bu imla konusunun karşılıklı ele alınacağı ve okuyucunun da dergi camiasına hak vereceği söylenmiştir.

Derginin tüm nüshaları dikkate alındığında giriş yazısında vaat edilen hususların büyük oranda gerçekleştirildiği söylenebilir. Yayında; şiir, roman, hikâye, deneme, makale, sohbet, tiyatro, gezi yazısı, masal, ödüllü bilmece ve sorular gibi geniş bir yazı yelpazesi olduğu göze çarpmaktadır. Yazılara atılan imzalarda, yazarların mektep isimleriyle anılması (Feyziye Mezunlarından Huriye, Yedigâr-ı Terakki'den H. Hüsnü vb.), okuyuculardan, özellikle mekteplerde okuyan öğrencilerden de yazılar geldiğinin ve vaat edilen hedef kitleye ulaşıldığının bir göstergesidir. Ayrıca “Mekteplere Dair, Şuûn-ı Mekatip” gibi başlıklar altında, mekteplerden haberlerin dergide yayınlanması da okul çağında olan çocuklara seslenildiğinin başka bir göstergesidir. Daha çok çocukları ilgilendirebilecek ödüllü bilmece ve sorular bütün nüshalarda vardır. Yine çocukların daha çok ilgisini çeken masal türü de her sayıda olmasa da derginin kimi sayılarında yayımlanmıştır. Ayrıca bazı yazı ve şiirlerin “On yaşında bir kız tarafından, küçük karilere vb.” açıklamalarla ve “Çocuk Fikri, Bir Kolay Meslek İsterim vb.” başlıklarla çıkması hedef kitlenin çocuklar olduğunun unutulmadığını göstermektedir. Bütün bu özellikler ve derginin başlığı, bu yayını, bir çocuk dergisi yaptığı gibi özellikle yayın hayatının ortalarına doğru; Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Tevfik, Ömer Naci, Celal Sahir, Tevfik Fikret gibi isimlerin yazıları ve bu isimler etrafında gelişen kalem kavgaları da bu dergiyi bir çocuk dergisi olmaktan uzaklaştırmıştır.

Yayını bir çocuk dergisi olmaktan uzaklaştıran özelliklerden birisi de kullanılan dilin, çocukların seviyesinin üstünde olmasıdır. Derginin bu yönüne, “gitgide tanınmış kalem sahiplerinin çocuk seviyesini aşan edebiyat ve kültür yazılarına yer vermek, hele Mehmet Emin Yurdakul’un Türkçe Şiirler’i dolayısıyla edebî tartışmalara sahne olmak”¹⁰⁹⁸ neden olmuştur diyen Agâh Sırrı Levend de parmak basmıştır. Burada derginin çocuklara seslenmediğini söylemek istemiyoruz. Yayında elbette çocuklara seslenen

¹⁰⁹⁸ Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Dil Derneği Yayınları, Ankara 2010, s. 282.

bölümler vardır ancak çocuklara da hitap eden yazıların olması bu dergiyi tam anlamıyla bir çocuk dergisi yapmaz. O zaman *Çocuk Bahçesi* dergisi, bir çocuk dergisidir demek yerine çocuklara da seslenen bir dergidir demek daha uygun olacaktır.

Giriş yazısının sonunda imla konusunda yapılan açıklama ve yapılacak toplantılar hakkında derginin nüshalarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu imla meselesinden kasıt nedir, anlaşılammamaktadır. Herhalde yazım kurallarında bir düzen olmadığından yakınılmakta ve okuyucuya açıklanmaktadır. Dolayısıyla çocukların dergide görecekleri farklı kullanımlardan etkilenecekleri düşünülerek böyle bir yola gidilmiştir ancak vaat edilen toplantılarla ilgili bir bilgi verilmemiştir.

Çıkış amacını çocuklara, genç zihinlere seslenmek olarak belirten *Çocuk Bahçesi* dergisinin zamanla yayın politikasından uzaklaşması akla bazı sorular getirmektedir. II. Abdülhamit'in saltanat yılları göz önüne alındığında *Çocuk Bahçesi* adı, sansürden kurtulmak için bir kalkan mı yapılmak istenmiştir? Yoksa aslında bir çocuk dergisi yayınlanmak istenmiştir de dönem şartları buna müsaade etmemiş midir? Bu iki soruya da olumlu veya olumsuz cevaplar verilebilir. Çünkü elimizde bu iki sorudan herhangi birini destekleyen bir veri bulunmamaktadır. Sansürden, sıkıyönetimden kaçmaya çalışan dönem yazarları derginin ismini kalkan yapmış olabilir ancak gerçekten geleceğin beyinlerini yetiştirmek için yola çıkan *Çocuk Bahçesi* zamanla kendini meselelerin ortasında bulmuş da olabilir. Dergiyi çocuk dergisi olmaktan uzaklaştıran yazıların ve tartışmaların, sonradan yazmaya başlayan yazarlara ait olduğu gerçeği de ikinci görüşü desteklemektedir. Hangi amaçla olursa olsun *Çocuk Bahçesi* dergisi hem kendisiyle düşünen, büyüyen bir nesil yetiştirme hem de düşüncelerin paylaşıldığı bir platform olma amacına kısa süre de olsa katkı yapmıştır.

Yazar Kadrosu: *Çocuk Bahçesi* dergisi, hem çocuk dergiciliği alanında öncü olması hem de yazar kadrosu yönüyle dikkatleri üzerine çekmiş bir yayındır. Derginin imtiyaz sahibi ve Ali Ulvi Elöve'nin ağabeyi Necip Necati, derginin müdürü Abdurrahman Medhi, Ömer Naci, Ali Ulvi, Celal Sahir, Doktor Rıza Tefvik, Hüseyin Cahit, Mehmed Emin, Tefvik Fikret, Faik Ali, Raif Necdet, Rasim Haşmet, Tahsin Nahid, Moiz Kohen, Hüseyin Cahit, Akil Fevzi (Koyuncu), Ahmet Rıza, Abdi İsmet (Ulukut) gibi önemli isimler döneminde olduğu gibi günümüzde de dikkatleri dergi üzerine toplamıştır. Yukarıda isimlerini saydığımız yazarlardan Türk edebiyatının öne çıkan isimleri, özellikle

Mehmed Emin'in şiirleri üzerinden çıkan "Türk Şiir Tartışması" etrafında yazdıkları yazılar ile derginin yayınları arasına katılmışlardır.

Derginin sayfalarına en çok katkı yapan isim 54 imzayla Ali Ulvi (Elöve) Bey'dir. Bundan sonra en fazla katkıyı 33 imzayla Abdi İsmet (Ulukat), 25 imzayla Mehmet Emin (Yurdakul), 22 imzayla Abdurrahman Medhi yapmıştır. Derginin imtiyaz sahibi Necip Necati Bey'in 12 yazısı vardır. Tabii ki imzasız yazıların N. Necati Bey'e veya müdür A. Medhi Bey'e ait olma olasılığını da göz önünde bulundurmalıyız. Yine 11 imzayla Rasim Haşmet, 8 imzayla Enis Avni (Aka Gündüz), 6 imzayla Rıza Tevfik, 5'er imzayla Ömer Naci, Celal Sahir ve Akil Fevzi (Koyuncu), 3 imzayla Tahsin Nahid, 2 imzayla Moiz Kohen, 1'er imzayla Tevfik Fikret, Raif Necdet, Hüseyin Cahit de dergi sayfalarına hatırı sayılır katkı yapanlardır. Bu isimler aynı zamanda hem günümüzde hem de o dönemde dikkati çeken isimlerdir.

Yukarıda saydığımız isimlerin dışında, ileride yayımlanacak olan *Bahçe* dergisinde isimlerini göreceğimiz Aydın. Enverî, Aydın. Galip'i de *Çocuk Bahçesi*'nde birer imzayla görüyoruz. Bir de dergiye 10 imzayla katkı yapan Aydın. Şagaf'ı da anmak gerekir. Aydın. Şagaf, altı sayı devam eden "Lisân-ı Osmânî ve Musevî Mektepleri" adlı yazı dizisinde, Musevi mekteplerinde verilen Türkçe'nin yeterli olmadığını ileri sürmüş ve eleştirmiş. Aydın. Şagaf'ın Moiz Kohen olması yüksek ihtimaldir ve makalesinde işlediği konu da bunu desteklemektedir.

Dergide yazı yayımlayan yazarlar, takma isimler de kullanmışlardır. Bunlardan Enis Avni (Aka Gündüz), "Seniha Hikmet, E. Avni"; Ali Ulvi (Elöve), "Hoca Ali, Aydın. Ulvi"; Abdurrahman Medhi, "Aydın Medhi, Aydın. Mim."; Abdi İsmet, "Aydın. İsmet"; Akil Fevzi (Koyuncu), "Aydın. Asfer, Feyziye Mektebi Mezunlarından Akil Fevzi" müstearlarını kullanmışlardır.

Edhem (1 imza), **Abdussamet Bâhir** (3 imza), **Akil Fevzi** (1 imza), **Ali Necat** (2 imza), **Ali Necati** (4 imza), **Alper Feridun** (1 imza), **Ânayalızâde Edip** (1 imza), **Aydın Asfer** (1 imza), **Aydın. Enis** (1 imza), **Aydın. Enverî** (1 imza), **Aydın. Galip** (1 imza), **Aydın. Hadi** (3 imza), **Aydın. Hüsnü** (1 imza), **Aydın. İsmet** (33 imza), **Aydın. Medhi** (20 imza), **Aydın. Mim.** (2 imza), **Aydın. Naci** (5 imza), **Aydın. Rıza** (1 imza), **Aydın. Şagaf** (10 imza), **Aydın. Şükrü** (1 imza), **Aydın. Ulvi** (42 imza), **Aziz Hidâi** (1 imza), **Beit Josef Mektebinden İsâk Halid** (1 imza), **Drama Jandarma Kumandanı Binbaşı Hüseyin**

Muhittin (3 imza), **Binti Ömer Fevzi Hanife Şâdân** (1 imza), **Cazim Faik** (1 imza), **Celal** (1 imza), **Celal Sâbit** (1 imza), **Celal Sahir** (5 imza), **D. Abduş** (9 imza), **Dede Şâdân** (1 imza), **Doktor İbrahim Zati** (1 imza), **Doktor Rıza Tevfik** (6 imza), **Elif. Avni** (6 imza), **Elif. İhsan** (5 imza), **Elif. Re. Nun.** (1 imza), **Elif. Tevfik** (1 imza), **Elif. Vahid** (1 imza), **Eyüp Sabri** (10 imza), **Faik Ali** (1 imza), **Ferid Necdet** (1 imza), **Feyziye Mezunlarından Âkil Fevzi** (2 imza), **Feyziye Mezunlarından Ârif Hikmet** (1 imza), **Feyziye Mezunlarından Elif. Tevfik** (1 imza), **Feyziye Mezunlarından Emine Macide** (1 imza), **Feyziye Mezunlarından Huriye** (3 imza), **Gümülcine'de Kır Mahalle Müderriszâde Mehmet Esat** (1 imza), **H. Naci** (1 imza), **He. Hüsnü** (2 imza), **Ha. Rahmi** (1 imza), **Hakkı** (4 imza), **Hı. Sami** (2 imza), **Hoca Ali** (12 imza), **Hulûsi** (1 imza), **Hüseyin Cahit** (1 imza), **İbrahim İhsan** (9 imza), **Jak Gamilyel** (1 imza), **Kavala Muhabirimizden** (1 imza), **Kemaleddin** (2 imza), **Köprülü Mekteb-i Rüşdi Talebesinden Mustafa Remzi** (6 imza), **Köprülü Mekteb-i Rüşdi Talebesinden Mustafa Rüşdi** (1 imza), **Leylî ve Nehâri Ticaret Mektebinden Sermüstantikzâde Ekrem** (1 imza), **Lütfullah Paşazâde Şerîf İlhâmî** (4 imza), **Moiz Kohen** (2 imza), **Macid Memduh** (1 imza), **Madam Poli Mektebi talebesinden Kömürcü Mümtaz Efendi Kerimeleri Memduhe ve Aişe Hanımlar** (1 imza), **Manastırlı Ferid Necdet** (1 imza), **Mehmed Esad** (1 imza), **Mehmed Raif** (2 imza), **Mehmet Cemal** (1 imza), **Mehmet Emin** (25 imza), **Mehmet Kâzım** (1 imza), **Mehmet Sadi** (1 imza), **Mekteb-i Feyziye Mezunlarından Âkil Fevzi** (1 imza), **Memduh Necdet** (3 imza), **Merhum Fuad Efendi** (1 imza), **Mim. Kalender** (1 imza), **Mim. Nâhid** (1 imza), **Mim. Nusret** (1 imza), **Mim. Raif** (1 imza), **Mim. Sıtkı** (1 imza), **Mim. Şefkatî** (1 imza), **Muazzez Naile** (1 imza), **Muhittin Mekki** (1 imza), **Müftüzade Mehmet Sıtkı** (1 imza), **Müntesibîn-i Tıptan İbrahim Zâtî** (5 imza), **N. Neşat** (1 imza), **Nevin** (1 imza), **Nigâr Binti Osman** (1 imza), **Nun. Necati** (12 imza), **Nun. Neşat** (1 imza), **On Yaşında Bir Kız Tarafından** (1 imza), **Osman Tevfik Beyzâde Mehmed Rıfad** (1 imza), **Pertev Suad** (1 imza), **Piyade Yüzbaşısı Mehmed Kâzım** (13 imza), **R. Hasib** (1 imza), **Raif Necdet** (1 imza), **Rasim Haşmet** (11 imza), **Rif'at** (1 imza), **Selanikli İbrahim İhsan** (1 imza), **Seniha Hikmet** (2 imza), **Süheyl Feridun** (1 imza), **Süleyman Necdet** (1 imza), **Ş. Süleyman** (1 imza), **Şekip Memduh** (1 imza), **Tahrîrât Kâtibi Abdi Tevfik** (1 imza), **Te. Nahide** (3 imza), **Tevfik Fikret** (1 imza), **Üsküp İdadi-i Mülki Muallimlerinden Eyüp Sabri** (1 imza), **Üsküp Muhabirimizden** (1 imza), **Vav. Mecdi** (1 imza), **Vilâyet Maârif Müdürü Ziver** (1 imza), **Vilâyet-i Celile Maiyet Memurlarından Cûdî** (1 imza), **Yadigâr-ı Terakki**

Mekteb-i Rüşdi Talebesi Adına Mehmet Abdi (1 imza), **Yadigâr-ı Terakki Şâkirdânından Ha. Hüsni** (3 imza), **Zeki Fatih** (1 imza).

Derginin İçeriği: Dergide; makale, deneme, şiir, roman tefrikası, hikâye, masal, gezi yazısı, piyes, monolog, ödüllü bilmece ve tercüme eser gibi birçok türde yazı kaleme alınmıştır. Yayımlanan makalelerden M. Emin Yurdakul'un "Türkçe Şiirleri" etrafında yazılanları dışarıda tutulursa makaleler, derginin yayın politikasına da uygun olarak genellikle mektep çağında olan çocuklara terbiye, adap, meslek, fen, coğrafya, tarih vb. konularda bilgi vermek amacıyla yazılmışlardır. Ayrıca bu konularda yazılan makalelerde, Osmanlı gençliğinin, dünyada meydana gelen gelişmelere hazırlama amacı taşıdığı rahatlıkla görülecektir. "Terâcim-i Meşâhir: Arşimed, Mebâhis-i İlmiyye: Zelzele, Menşe-i Tabâbet ve Bukrat" vb. başlıklarla yeni ilmî anlayışı; "Musâhebe-i Medeniyye, Merâsim ve Âdâb, Musâhebe: Terbiye, Musâhebe: Kızlarımız Neden Roman Okumasınlar?" vb. başlıklarla yeni dünya düzeninin getirdiği terbiye veya medeniyet anlayışı verilmeye çalışılmıştır. Bu gayretleri sadece mektep talebesini bilgilendirme olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Çünkü derginin yayınlandığı dönemler gözönüne alındığında zaten Batı'da ve dünyada meydana gelen gelişmeleri yakalamaya çalışan bir Osmanlı toplumuyla karşılaşırız. Dolayısıyla dergide kalem oynatan yazarların neredeyse hepsisinin yönü Batı'ya dönüktür ve en büyük hedefleri de yeni Osmanlı gençliğini/toplumunu yetiştirebilmektir.

Hemen her sayıda birden çok şiir kaleme alınmıştır. Bu şiirlerin Mehmet Emin Yurdakul, Celal Sahir, Rıza Tevfik gibi önemli isimlere ait olanları olduğu gibi daha mektep sıralarında olan genç şairlere ait olanları veya onlara seslenenleri de vardır. Dergide, ayrıca şiir olarak değerlendirilebilecek manzum hikâye ve diyaloglarda mevcuttur. 23 şiir ve iki mensur şiir ile derginin en işlek şairi Mehmet Emin Yurdakul'dur. M. Emin'in şiirleri aslında dil olarak derginin seslenmek istediği kitleye gayet uygundur. Bunun yanında M. Emin'in, "Çocuklar, Bir Delikanlıya" gibi başlıklarla doğrudan çocuk zihinlere seslenen şiirleri de vardır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki dergide yayımlanan M. Emin'in Türkçe şiirleri, önce Yeni Lisan/Yeni Hayat'ın sonra da Milli Edebiyat Akımı'nın hazırlayıcısı ve habercisidir. Bu şiirler etrafında çıkan tartışmalar da bunun en canlı tanığıdır. Derginin en çok yazan ikinci şairi Aydın. İsmet'tir. Aydın. İsmet'in yayınladığı 22 şiirin büyük çoğunluğu ve yine kaleme aldığı manzum diyaloglar çocuk dünyasına ve duygularına seslenir. "Sabâvetten bir Levha: Küçük Karilere, Çocuk Fikri,

Muhâvere: İmtihân Sahneleri, Çocuk Ruhı” vb. başlıkları bile bu savı açıklamak için yeterlidir.

Kırk üç sayılık yayın hayatı boyunca *Çocuk Bahçesi*'nde sadece bir roman tefrikası yayımlanmıştır. Ali Ulvi'nin kaleminden çıkan bu roman, ilk sayıda başlar ve 22. sayıya kadar 17 parça halinde yayımlanır. İlk sayıda, “Zamâne Hikâyeleri: Yuvarla Kanburunu!” başlığıyla çıkmaya başlayan tefrikanın muharriri, “Lui Pomtar”; mütercimi, Ayın. Ulvi olarak belirtilmiştir. Altıncı sayıya kadar düzenli olarak bu başlıkla yayınlanan roman tekrar onuncu sayıda karşımıza çıkar. İlk bakışta başka bir roman tefrikası gibi görünen yazı, “Seyyâhî ve Ahlâkî Roman: Zavallı Serseriler!” başlığını taşır. Yazının ilk paragrafı, romana başlangıç gibi görünmekle birlikte okunduğunda bir açıklama yazısı olduğu görülecektir. Bu açıklama, “Gazetemiz hacminin müsadessizliği cihetiyle bir müddetten beri yazılamayan seyyâhî romanımıza devam ediyoruz. Bu bâbdaki te'hirden dolayı muhterem kari ve karielerimizin afvlarını dileriz. (Birinci numaradan hulâsa ve beşinci numaradan mâb'ad)”¹⁰⁹⁹ şeklindedir. Ali Ulvi, romanın başlığını neden değiştirdiği hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Ali Ulvi, roman tefrikasının yanında dergide en fazla hikâyeye yayımlayan isimdir. Bunun dışında dergiye gelen hikâyelerin çoğu, okuyuculardan gelmiştir ve genellikle çocuklara seslenen, öğüt verme amacıyla yazılmış hikâyelerdir.

Dergide tiyatro türü içerisinde değerlendireceğimiz 7 piyes yayımlanmıştır. Bu türde Necip Necati ve Ayın. İsmet'in öne çıktığını görüyoruz. Biri hariç hepsinde kullanılmış “Mektep Tiyatroları, Küçük Sahneler” başlıklarına bakıldığı zaman bu türün hangi okuyucu kitlesi için yazıldığı ve ne tür bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Mektup türünde yazılan üç yazının ikisi *Çocuk Bahçesi*'ne biri de Ayın. İsmet'e hitaben yazılmıştır. Ayrıca dergide bir sohbet bir de fıkra türüne örnek olabilecek yazı vardır. Bu yazılar gündelik meselelerden bahsetmektedir. Dedikodu genel başlığı altında başlıksız yazılan bu yazılardan biri, sohbet havasında kaleme alındığı için sohbet türü olarak da değerlendirilebilir. Diyalog veya manzum diyalog olarak isimlendirdiğimiz yazılar, hikâyeye türündeki amaçla kaleme alınmışlardır. Yani diyaloglar da çocuklara

¹⁰⁹⁹ Ayın. Ulvi, “Seyyâhî ve Ahlâkî Roman: Zavallı Serseriler”, 1. Sene, Numara 10 (6 Nisan 1905/24 Mart 1321/30 Muharrem 1323), Selanik, ss. 11-12.

seslenmek amaçlı ve öğüt vericidir. Çoğunluğu Ali Ulvi'nin kaleminden çıkan ve yayında "Söyleniş" başlığıyla verilen monologlar da daha çok çocuklara hitap eden bir üsluptadır.

Derginin müdürü Abdurrahman Medhi tarafından kaleme alınan biri altı sayı devam eden 6 gezi yazısı yazılmıştır. Altı sayı tefrika şeklinde devam eden yazı, Medhi'nin İstanbul izlenimleridir. Diğer gezi yazıları ise "Müdürümüz İstanbul'dan/Kavala'dan/Üsküp'ten Bildiriyor" başlığı altında yayımlanmıştır. Kalan tek gezi yazısı da Rasim Haşmet'e aittir. Derginin tek mersiyesi "Bir Mevsim İçin Mersiye" başlığıyla Mehmet Cemal tarafından Celal Sahir'e hitaben yazılmıştır.

Yukarıda Lui Pomtar'dan Ali Ulvi tarafından çevirisi yapılan romandan bahsetmiştik. *Çocuk Bahçesi*'nin tek tercüme ürünü elbette bu roman değildir. Yayın hayatının tamamında dergide tercüme olarak 2 şiir, 1 mensure, 4 hikâye, beş sayı devam eden 1 makale yazılmıştır. Necip Necati, "Zengin Yürekli Yoksullar" başlığı altında V. Hugo'dan; Celal Sahir, "Bir Peri'nin Seyahâti" başlığı altında George Sand'dan birer şiir ve Ayın. Şükrü, "Âşiyâne-i Münkesir" başlığı altında Suly Prudhomme'dan bir mensure tercüme etmişlerdir. Osman Tevfik Beyzâde Mehmed Rıfat "Ölüm ve Uyku" başlığı altında ve "Almancadan" açıklamasıyla; ... Edhem, "Demirci" başlığı altında "zemini Fransızcadan" açıklamasıyla; Ali Ulvi, "Kartal" başlığı altında ve "İskandinav Edebiyatından" açıklamasıyla; yine Ali Ulvi, "Eski Kayık, İhtiyar Kayıkçı" başlığı altında ve "Piyer Loti'den" açıklamasıyla birer hikâye tercüme etmişlerdir. Son olarak da Abdurrahman Medhi, "Seyyâhnâme: Tibet Hafâyâsına Bir Nazar" başlığı altında ve "Fransızcadan" açıklamasıyla bir makale tercüme etmiştir.

Bütün bunların dışında, çocuklara seslenen bir yayın olması nedeniyle dergide, ödüllü sorular yer almaktadır ve her hafta soruları doğru cevaplandırılanların isimleri yayımlanmakta ve ödüllendirilmektedir. Bir de Selanik'in özel okullarından olan Feyziye ve Terakki Okullarının öğrencileri dergiye yazılar ve mektuplar gönderirken dergi sayfalarında da bu okullara ait haberler yer almaktadır. Mektep çağında olan çocuklara seslenmeyi amaçlayan bir dergide bu tip yazıların olması elbette normaldir. Bu haberler ve yazılar, aynı zamanda derginin hedef kitlesine ulaştığını göstermektedir. Ayrıca derginin yazar kadrosunda ve yönetiminde olan yazarların da Selanik'teki okullarda öğretmenlik yaptığını unutmamalıyız.

Türkçe Şiir Tartışması

Mehmet Emin Yurdakul, Yunan Muharebesi zamanında (1897), hece vezni ve sade Türkçe ile yayımladığı şiirlerinin dokuzunu; 1898 yılında, *Türkçe Şiirler* adıyla bir kitap halinde bastırmıştır. Bu kitap, yayımlandıktan sonra bazı şairler bu şiirleri savunmuş, bazıları da kıyasıya eleştirmiş ve eski tarz şiirin savunuculuğunu yapmıştır. İşte bu çerçevede, M. Emin Bey, şiirlerini Selanik'te neşredilen *Çocuk Bahçesi* dergisinde yayımlamaya başlayınca ve Rıza Tevfik de bu şiirleri destekleyen yazılar yayımlamış ve böylece tartışma Selanik'te, *Çocuk Bahçesi* dergisinin sayfalarına taşınmıştır.¹¹⁰⁰ Bu şiirler, aslında Mehmet Emin'in Selanik'te yayımlanan ilk şiirleri değildir. Daha önce M. Emin *Asır* gazetesinde de bu tür şiirler yayımlamıştır.

Mehmet Emin Yurdakul'un *Çocuk Bahçesi*'nde yayınlanan ilk şiiri, 17 numaralı (12 Mayıs 1321/21 Rebiülevvel 1323) nüshadadır. Tartışmayı başlatan şiir ve Rıza Tevfik'in yazısı ise 25 numaralı (21 Temmuz 1321) nüshadadır. 25. sayıda M. Emin "Zavallılar" başlıklı şiirini; Rıza Tevfik de aynı nüshada "Zavallılar Şairi Muhteremine" başlıklı yazısını yayımlamıştır. Mehmet Emin Bey'in Türkçe şiirleri, *Çocuk Bahçesi*'nin sayfalarında yayımlanmaya devam etmiştir. 8 Eylül 1321 tarihli 32 numaralı sayıda M. Emin "Ölü Kafası" başlıklı şiirini Rıza Tevfik'e ithafen yayımlamıştır. Yine aynı sayıda R. Tevfik, "Türklerin Muhterem Şairi Mehmet Emin Bey'e" başlıklı "Türk şiirinde sade Türkçe ve hece vezniyle yeni bir edebî hareketin doğduğunu müjdeleyen mektubu yayımlanmıştır."¹¹⁰¹ 15 Eylül 1321 tarihli sonraki nüshada Ömer Naci, "Evvân-ı Şi'riyemize Dair" başlıklı yazısıyla Rıza Tevfik'e karşı çıkmıştır. Ö. Naci'nin bu yazısına karşılık 6 Teşrinievvel 1321 tarihli 36 numaralı sayıda R. Tevfik'in "Şâir-i Sâhip-meslek Mehmet Emin Beyefendiye" başlıklı yazısı çıkmıştır. Bir hafta sonra Ömer Naci "Kârîlerime" başlıklı bir yazıyla R. Tevfik'e karşılık vermiştir. Derginin bir sonraki sayısında (38 numara/20 Teşrinievvel 1321), Raif Necdet'in "Şâir-i Hakikat-bîn Mehmet Emin Beyefendi'ye" başlıklı yazıyla R. Tevfik'i destekleyen¹¹⁰² düşüncelerle tartışmaya dâhil olduğu görülmüştür. 40 numaralı (3 Teşrinisani 1321) nüshada R. Tevfik "Şâir-i Sâhip-meslek Mehmet Emin Bey'e" başlıklı bir yazı daha kaleme almıştır. 41. sayıda (10 Teşrinisani 1321) ise Ömer Naci yine "Kârîlerime" başlığıyla cevaben bir yazı yazmıştır.

¹¹⁰⁰ *Çocuk Bahçesi* ve *Bahçe* dergilerindeki edebî eleştiri ve polemik yazılarının ayrıntıları için bkz. Asiye Demir Uraz, *Bahçe Dergisindeki Edebî Eleştiri ve Polemik Yazılarının İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2013, s. 7.

¹¹⁰¹ Doç. Dr. Abdullah UÇMAN, *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*, Kitabevi, İstanbul, Ekim 1997, s. 17.

¹¹⁰² A.g.e.,s. 21.

Aynı sayıda, bu defa Ö. Naci'nin tarafını tutan H. Sâmi de “Bir Mülâhazât-ı Husûsiye (Türkçe Şairler Şairi Muhteremine)” başlıklı yazısıyla tartışmaya katılmıştır. Rıza Tevfik son makalesini 42. nüshada (24 Teşrinisani 1321) yine “Şâir-i Sâhip-meslek Mehmet Emin Bey'e” başlıklı yazısıyla tamamlamıştır. Fakat bu defa ismini “Bacon'un Şakird-i Maârifeti Rıza Tevfik” olarak yazacaktır. Aynı sayıda yeni bir ismin, tartışmaya, “Burgaz Adası”ndan katıldığını görmekteyiz. Bu, Servet-i Fünuncuların Hüseyin Cahit'tir. Cahit, “Rıza Tevfik Bey'e” başlıklı yazısıyla Türkçe şiiirlere savaş açanların safında yerini almıştır. Tartışmanın son yazısı, yine derginin son sayısında (1 Kanunievvel 1321), Ö. Naci tarafından kaleme alınmıştır. Naci, “Bacon'un Şakird-i Maârifeti Rıza Tevfik Bey'e” başlıklı yazısıyla son bir defa kendini haklı çıkarmaya çalışmıştır.

Yukarıda tartışmaya doğrudan katılan metinlerin yanında dolaylı olarak tartışmaya katılabilecek metinlerden biri de Tevfik Fikret'in, 25 numaralı (21 Temmuz 1321) sayı için gönderdiği ve M. Emin Bey'i ve şiiirlerini öven yazısıdır. Bu yazı Servet-i Fünûn edebiyatının en önemli kalemlerinin birinin elinden çıkması yönüyle de dikkate değerdir. Ayrıca tartışma çerçevesine girecek başka bir mesele de Rıza Tevfik'in M. Emin'i taklit ederek yazdığı ve *Çocuk Bahçesi* sütunlarında yayımladığı şiiirleridir. Bu şiiirlerden biri 40 numaralı sayıda ve “Edib-i Sahip-meslek Mehmet Emin Bey'e” başlığını; biri de “Selma!.. Sen de Unut Yavrum!..” başlığını taşımaktadır.

Kendi döneminde ve sonraki dönemlerde *Çocuk Bahçesi* adını duyuran ve yayını önemli kılan bu tartışma aynı zamanda derginin sonu da olmuştur. Tartışmanın hararetlenmesi, şahsîleşmesi ve “o sırada Osmanlı Devletinden Makedonya vilayetlerini koparmak için kurulmuş bulunan ecnebi müfettişler teşkilatı yüzünden sarsılmış ruhlara bir nevi tercüman olan Ömer Naci'nin son yazısındaki sözleri, devrin idaresini telaşlandırmış ve hükümetin emriyle dergi kapatılırken müdürü tevkif edilmiş, yazarları da Selanik'i terk etmek ve yurt dışına kaçmak zorunda kalmışlardır.”¹¹⁰³

¹¹⁰³ Doç. Dr. Abdullah Uçman, *Türk Dilinin ...*, s. 28.

Yirmi numara
abonesi
12 kuruştur

MEKTEPLİ

Müdür-i Mesul
Necmüzzâhir

İdarehânesi: Selanik'te Osmâniye Matbaası

Nüshası Yirmi
paradır

On Beş Günde Bir İntişâr Eder

Numaro 6

Şekil 2.11. *Mektepli* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.11. Mektepli Dergisi

Yayın Günü: Mektepli dergisinin elimizde 6 ve 7 numaralı nüshaları vardır. Derginin ilk sayısı elimizde olmadığı için yayın başlangıç tarihi hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Elimizde olan 6 ve 7. sayılarda da herhangi bir tarih bilgisi yoktur. Tarih olarak sadece altıncı nüshada, 11 Şubat 1322 (24 Şubat 1907) tarihi, bir şiirin altına yazılmıştır. Bu da şiirin yazıldığı tarih olduğu için yayının tarihi konusunda yanıltıcı olabilir. Ayrıca nüsha üzerine elle 1322 tarihi yazılmış. Bu tarihin de şiirdeki bu tarihten hareketle yazıldığını düşünmekteyiz. Bunun dışında derginin tarihi hakkında herhangi bir ipucu bulunmamaktadır.¹¹⁰⁴

Adı: Derginin adı, anlaşıldığı üzere eğitimi ve okulu ilgilendirmektedir. Dolayısıyla mektebe devam eden öğrenciler ve öğretmenleri hedefe koyduğu açıktır.

Yönetim: Derginin yönetimiyle alakalı tek bilgi, mesul müdür Necmüzzâhir'dir.

Yayın Günü: On beş günde bir yayımlandığını açıklayan derginin özellikle yayıma çıktığı bir günden söz edilmemiştir. Zaten dergide tarih bilgisi kullanılmadığı gibi gün bilgisi de yer almamaktadır.

Adres: Dergide, idarehane adresi olarak Selanik Osmaniye Matbaası gösterilmiştir.

Matbaa: Selanik Osmaniye Matbaası'nda basılmıştır.

¹¹⁰⁴ *Mektepli* dergisinin görülebilen altı ve yedinci sayıları Hakkı Tarık Us'tadır. (*Mektepli*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0775, Sayılar: 6-7 (Tarih Yok), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#m> (12.09.2017))

Satış: Hem tek tek hem abone şeklinde satışa sunulan dergi, bundan önceki yayınlardan farklı olarak yirmi sayıyı birlikte fiyatlandırmış ve 12 kuruş değer biçmiştir. Tek nüshası ise 20 paradır.

Başlık Altı Yazısı: Herhangi bir mesaj içermeyen sadece “On beş günde bir intişâr eder” şeklinde derginin yayım aralığını veren bir başlık altı yazısı kullanılmıştır.

Sayfa: Dergi, tek bir sayfayı sütunlara bölmeden bütün olarak kullanmıştır ve 16 sayfa olarak yayımlanmıştır.

Yayın Politikası: İlk sayısı elimizde olmayan bu yayının bir giriş yazısı var mı bilmiyoruz. Elimizde bulunan 6 ve 7. sayılarda da yayın kuruluna ait herhangi bir açıklama yazısı yoktur. Bu nedenle bu derginin yayın politikası üzerine söyleyeceklerimiz iki sayıda yayımlanan yazılardan edindiğimiz intibadan ibaret olacaktır.

Derginin adından ve var olan nüshalardaki yazılardan anladığımız kadarıyla mektep çevresindeki edebiyat ve yazı meraklısı gençlerin gayretiyle oluşturulmuş yerel bir mecmuadır. Dergide devrin tanınmış kalemlerine rastlanmaması da derginin etkisinin cılız kaldığını ve çok uzun soluklu olamadığı izlenimini vermektedir. Yayının kapağında tarih verilmemesi acemiliği, “Edebî Âbîdeler” başlığı altında Süleyman Nazif’in 1313 tarihli ve Hüseyin Siret’in birer şiirini vermek için bir bölüm açılması da yine büyük yazarlara imrenen gençliği ve amatörlüğü hatırlatmaktadır. Dolayısıyla diyebiliriz ki *Mektepli* bir takım meraklı, hevesli gençlerin kalem alıştırmalarını içeren ve yine hedef kitlesi de mektepler ve mektepliler olan bir yayındır. Burada şunu da ilave edelim ki bu gençlerde inkılâpçı, milliyetçi ve hürriyetçi çevreye karşı bir imrenme de vardır. Altı numaralı nüshada Silahçı Tahsin Bey’e ait olan bir fotoğraf ve bu fotoğrafın altında “Dünün marîz ve hassas bir şairi bugünün ateşin bir inkılâbcısı Silâhçı Tahsin Bey” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Ayrıca ardından gelen ve yine Silahçı Tahsin’e ait olan “Fırar Ederken” şiiri “Hür Denizlere” açıklamasıyla verilmiştir. İttihatçı bir kimliği olan Tahsin Bey için böyle bir sayfa açılması ve özenilmesi, dergiyi yayına hazırlayan gençlerin de amaçlarını, hayallerini süsleyen düşünceleri göstermesi bakımından önemlidir.

Yazar Kadrosu: Derginin yazar kadrosunda dikkati çeken herhangi bir isim yoktur. Derginin müdürü de elimizde bulunan nüshalarda herhangi bir yazı yazmamakla birlikte “Mektebli” imzasıyla yazılan bir yazı ona ait olabilir. Yazar kadrosunda dikkat

çeken isimlerin önüne unvan olarak getirilen okul isimleridir. Bu da yukarıda belirttiğimiz mektep çevresi tarafından hazırlanan ve onlara seslenmeye amaç edinen bir dergi olma özelliğini desteklemektedir.

Aşağıda dergide adına rastladığımız yazarlar ve bu yazarların dergiye katkıları toplu olarak verilmiştir:

M. Tahsin (1), Ali Kani (1), He. Aydın. (1), He. Siret (1), Hüseyin Vedat (1), İstanbullu Hüseyin Avni (1), Léon Deries (1), Manastır Mülki İdâdîsi Hüseyin Vasfi (1), Mehmet Münir Tevfik (1), Mektebli (1), Muallim (1), Selanik Sultânîsinden Ali Raif (1), Süleyman Nazif (1), Tahsin (1), Yektâ Bâhir (1).

Derginin İçeriği: Dergide yayımlanan üç makaleden biri tenkit, biri de mekteplerdeki ceza konusunu ele almıştır. Yekta Bahir imzalı makale “Edebiyât Meselelerinden: Tenkit Ne Demektir? 4” başlığını taşımaktadır ve bir tefrikanın dördüncü yazısıdır. Yekta Bahir, Ali Canip Yöntem’in müstearıdır. Diğer makale ise “Léon Deries” imzalıdır. Bu yazı Latin harfleriyle ve Fransızca basılmıştır. Bu yazının Selanik’te bulunan Fransız Okulu öğrencileri veya hocaları tarafından gönderilmiş bir yazı olduğunu düşünüyoruz.

Dergide yayımlanan dört şiir vardır. Bunlardan ikisi dergi yazarlarından olmayan Süleyman Nazif ve Hüseyin Siret’e aittir. Hatta Silahçı Tahsin’in şiiri bile kendisi tarafından gönderilmemiş olabilir. Sonuçta dergi amatör bir ruhla hazırlanmıştır. Son şiir de İstanbullu Hüseyin Avni imzalıdır fakat bu kimdir belli değildir.

Bunların dışında dergide iki küçük hikâye, “Kırık Mandolinde” açıklamasıyla bir portre, mektep anılarından bir hatıra, bir mensure ve “Avrupa Tahassüsâtından: Tuna Üzerinde” başlıklı bir gezi yazısı yayımlanmıştır. Ayrıca dergide okuyuculara soru-cevap bölümü de vardır.

Tercüme olarak Ali Kani tarafından “Mütercim Sahifeleri: Mubassır” başlıklı ve “Paul Borje'den” açıklamasıyla bir hikâye de yayımlanmıştır.

24 Temmuz 1324 6 Ağustos
1908

Perşembe

Birinci sene Numaro 1 9 Recep
1326

İ'ânât Ta'rifesi:
Birinci sahifede satırı on kuruş
İkinci sahifede satırı beş kuruş
Üçüncü sahifede satırı üç kuruş
Dördüncü sahifede satırı altmış
para
İskonto ve sâir şerâit için ayrıca
ta'rifeye mevcuddur.

∞∞∞∞

Mall-i İdâresi: Selanik'te
Hürriyet Meydanı civarında
dâire-i mahsûsadır.
Gazeteye müteâllik her husûsât
için idâre memurluğuna müracaat
olunur.

İttihâd ve Terakki

«İttihâd Kuvvettir»

∞∞

Abone Şerâiti:
Selanik şehri için abone
kaydedilmez.
Memâlik-i Osmâniye için seneliği
140 kuruş
Memâlik-i Osmâniye için altı aylığı
80 kuruş
Memâlik-i Ecnebiye için seneliği
40 frank
Memâlik-i Ecnebiye için altı aylığı
22 frank
∞∞∞∞
Cemiyetin makâsıdına ve milletin
menâfiine hâdim her türlü âsâr
kabul olunur. Neşrolunmayan âsâr
iâde edilmez.

JOURNAL «İTTIHAD VE TERAkki»
Organ edu Comité Ottoman «Union et Progrés»

Nüshası 10
paradır

Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyetinin Vâsıta-i Neşr-i Efkârı Olup Şimdilik Haftada
Üç Gün Neşrolunur siyâsî, İctimâî, Edebî ve Fennî Osmanlı Gazetesidir.

Nüshası 10
paradır

Şekil 2.12. İttihat ve Terakki gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.12. İttihat ve Terakki Gazetesi

Yayın Hayatı: 6 Ağustos 1908 (9 Recep 1326/24 Temmuz 1324) tarihinde ilk sayısı yayımlanan ve Selanik'te 84 sayı çıkan *İttihat ve Terakki Gazetesi*'nin son sayısı, 31 Aralık 1908 (8 Zilhicce 1326/18 Kânunuevvel 1324) tarihinde yayımlanmıştır.¹¹⁰⁵

Adı: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adını taşıyan gazete, elbette ki cemiyetin yayın organıdır.

Yönetim: Gazete yönetimiyle alakalı paylaşılan tek bilgi mesul müdürdür ki o da dördüncü sayfanın sonunda verilen Mehmed Talat'tır. Bu da elbette İttihat Terakki Cemiyeti'nin kurucusu ve Hürriyet Kahramanı Talat Paşa'dır.

¹¹⁰⁵ *İttihat ve Terakki* gazetesinin Selanik'te yayımlanan 84 nüshasından sadece 75, 76, 77 ve 82 numaralı nüshalara ulaşamadık. (*İttihat ve Terakki*, Periodicals of Hakkı Tark Us Collection, HTU no: 0051, Sayılar: 1-75, 79-81, 83-84 (24 Temmuz 1324/6 Ağustos 1908/9 Recep 1326 – 18 Kânunuevvel 1324/31 Kânunuevvel 1908/8 Zilhicce 1326), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#g> (29.09.2017)

Yayın Günü: Haftada üç gün çıkan gazetenin ilk sayısı perşembe günü yayımlanmıştır. Daha sonra pazar ve salı günleri de çıkan gazete, bu şekilde yayımlanmaya devam etmiştir. Gazete, 42. sayıdan sonra ise arada boşluklar olmasına rağmen her gün yayımlanmaya başlanmıştır.

Adres: Selanik'te Hürriyet Meydanı denilen yerin civarında gazeteye ait bir idarehane adres gösterilmiştir. Hürriyet Meydanı Meşrutiyet kutlamaları ve konuşmalarının yapıldığı meydandır ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bu adı almıştır.

Matbaa: Herhangi bir matbaa bilgisine rastlamadık fakat ilk sayıda, matbaa açma çalışmalarının sürdüğü anlatan ve bu nedenle gazeteyi her gün basamadıkları için özür beyan eden bir yazı vardır. Buradan da anlaşılıyor ki İTC, daha Selanik'te matbaalarını kuramamış veya kurduğu matbaalar yeterli gelmemektedir.

Başlık Altı Yazısı: Baş sayfada büyük puntolarla yazılmış "İttihâd ve Terakki" adının hemen altında "İttihâd Kuvvettir." yazısı kullanılmıştır. Daha uzun olan başlık altı yazısı ise "Osmanlı İttihât ve Terakki cemiyetinin vâsıta-i neşr-i efkârı olup şimdilik haftada üç gün neşr olunur siyâsî, ictimâî, edebî ve fennî Osmanlı gazetesidir." şeklindedir. Bu başlık altı yazıları yayım hayatı boyunca kullanılmıştır.

Sayfa: Büyük boy gazete sayfasına basılan beş sütuna bölünen gazete, yayım hayatı boyunca dört sayfa yayımlanmıştır. Oldukça sade olan sayfalarda resim olarak rastladığımız sadece reklam sayfasındaki ufak tefek resimlerdir.

Yayın Politikası: İttihâd ve Terakki gazetesinin ilk sayısında, ilk yazı olarak neşredilen ve yayım politikasını içeren giriş yazısının başlığı "Ta'yîn-i Meslek"tir. Bu yazıda, ilk olarak gazetenin Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin bir yayım organı olduğu, tabii ki İttihâd ve Terakki Cemiyeti'nin de millete ait bir cemiyet olmasından dolayı bu yayımın da millete ait bir gazete olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra ise bu yayımın ilkeleri sayılmıştır.

Gazetenin zübde-i mesleği nâmûs ve istikâmettir. Burada hakikat hiçbir şeye fedâ edilmez. Beyânânı efkâr-ı muzmereden ârî olacaktır.

Neşriyâtta menâfi-i vatan ve millete hâdim olmaktan başka bir saik bulunmayacaktır.¹¹⁰⁶

Okuyucu, bu gazetede, her gün, çeşitli âlimlerin kaleminden çıkmış, memleket meselelerinin ciddi bir bakışla tetkik ve tenkit edildiğini görecektir. Yine her gün, okuyucu gazete sütunlarının askerî, iktisadi, edebî, fennî, kanunî ve hikemî yazılarla donatıldığını görecektir. Daha sonra gazetenin ve dönem basının yapacağı en büyük ve birinci hizmete değinilmiştir.

İstibdâdın en büyük kuvveti olan sansürün vücûda getirdiği tahribâtı tamir eylemek, paslanan efkâr-ı umûmiyeyi ihyâ etmek bugün gazetecilerin birinci vazifeleridir. Hâlâ esâret-i atîka altında mahkûm kalarak lisân-ı kizb ve riyâ isti'mâl eylemek her kime karşı ve her ne hakkında olursa olsun cebren alınan hürriyetin su-i istimâlinde başka bir şey olamaz.

Hürriyetin korunması ve devam etmesini kendisine birinci vazife olarak gören *İttihâd ve Terakki* gazetesi, Meclis-i Umûmiyenin kurulmasından sonra gazetenin, *İttihâd* ve Terakki Fırkasına dâhil olan meclis azasının programına harfiyen uyacağı ve o programı müdafaa edeceği vurgulanmıştır. Okuyucunun bu programın ne olduğunu ilerleyen günlerde anlayacağı söylenmiştir.

Bu giriş yazısından sonra bir de “İ'tizâr” başlığıyla bir yazı daha vardır. Bu özür yazısında, istibdadın en fazla zarar verdiği kurumun matbuat ve ona hizmet eden araçlar olduğu vurgulanmış ve bu nedenle de çok çalışmalarına rağmen gazetenin her gün basılamayacağı sadece haftada üç gün yayımlanacağı söylenmiş ve okuyucudan özür dilenmiştir. Ancak bir matbaa açmak için çalışmaların sürdüğünü ve ileri de bu eksikliğin telafi edilebileceği müjdesi de verilmiştir.

Bu genel yazılardan sonra bir başlık da “İhvân-ı Cemiyete” adıyla cemiyet mensuplarına açılmıştır. Burada hususi olarak cemiyet çevresinde çalışan kişilere seslenilmiştir. Cemiyetin milletin cemiyeti olduğu özellikle vurgulanarak çalışmalarıyla öne çıkan kişilerin bir imtiyaz beklемelerinin yanlış olacağı belirtilmiştir.

¹¹⁰⁶ İmzasız, “Ta'yîn-i Meslek”, *İttihad ve Terakki*, 1. Sene, Numara 1 (9 Recep 1326/24 Temmuz 1324/6 Ağustos 1908), Selanik, s.1.

Arada sairlerinden fazla bir imtiyâz ile fazla bir muvaffakiyetle müşârü bi-l-benân olmuş bir kimse yoktur. Eşhâs, şahıslarını şahs-ı manevi-i cemiyet altında setretmişler. Cümlesi birden (İttihâd ve Terakki) cemiyetini teşkil eylemişlerdir ki muvaffakiyât ona ait, tebrikât hep ona reca'dır.

Daha sonra gazetelerde ve şurada burada dolaşan bilgilerde denildiği gibi cemiyetin reisleri arasında bir menfaat ve önderlik tartışmasının olmadığı, cemiyeti bir heyetin yönettiği ve bundan sonrada yöneteceği vurgulanmıştır. Kurulduğu günden beri cemiyetin, sadece hürriyet, adalet ve müsâvâtın yayılmasına hizmet ettiğini söyleyen yazı, milleti de bu yolda gayret etmeye davet ederek bitmiştir.

Peki, *İttihâd ve Terakki* gazetesi yukarıda verilen yazı çerçevesi içerisinde belirtilen hususları gerçekleştirebilmiş midir? Öncelikle yayın Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir yayımıdır ve bu özelliği isminden başlamak üzere gazetenin her noktasına nüfuz etmiştir. Yayımlanan makaleler, haberler ve bütün yazılar hep İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amaçlarına hizmet etmiştir. Bunun dışında gazetenin yayım yelpazesi içerisinde hukukî, siyasî, iktisadî, içtimaî, askerî meseleler söz verilen diğer konulara göre daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu da gazetenin ve cemiyetin programıyla örtüşen bir durumdur. Ayrıca okuyucuya gelecekte anlaşılacağı söylenen İttihat ve Terakki Fırkası mensubu ve meclis üyesi kişilerin programı gazetede yayımlanmıştır.

Gazete haftada üç defa yayımlanma parolasıyla yola çıkmıştır. Ancak amaç her gün yayımlanmaktır. Gazetenin her gün çıkmaması gazete yönetimi tarafından bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu amaçla çalışmalar yapıldığı ve ilerleyen zamanlarda bu sorunun giderileceği belirtilmişti. 42 sayıya kadar ikişer, üçer günlük aralarla haftada üç gün yayımlanan gazete, bu sayıdan sonra her gün yayımlanma gayreti içerisine girmiştir. Selanik'te yayımlanan son nüsha olan 84. sayıya kadar arada boşluklar olsa da gazete bu amacına büyük ölçüde ulaşmıştır.

Gazetenin maddî kaynağı tabii ki İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Gazetede de "Milletin İttihâd ve Terakki Cemiyetine İânesi" başlığıyla yayımlanan maddî desteklerin gazete ve cemiyet etrafında gerçekleştirilen faaliyetleri finanse ettiği açıktır. Ayrıca gazetenin rağbet gördüğünü düşündüren bir açıklama da dikkat çekicidir. 2 numaralı nüshada "Karilerimize" başlığı altında yapılan açıklamada, bazı bayilerde gazete fiyatının farklılık gösterdiği şikâyeti değerlendirilmiştir. Okuyucular fazla para ödememe hususunda

uyarılmış ve idarehanede de nüshaların çıktığı günler öğleye kadar satış yapılacağı duyurulmuştur. Bu açıklamadan anladığımız kadarıyla gazete karaborsaya düşecek kadar rağbet görmektedir.

Son olarak son nüshada “Selanik Kârilerimize Vedâ” başlığıyla gazete Selanik’teki yayımına son vermiştir.

Evvelcede yazdığımız vechile abonelerimize İstanbul’dan “Şûrâ-yı Ümmet” gazetesi gönderilmektedir. “İttihâd ve Terakki” gazetesi mehd-i intişârı olan Selanik’ten müfârekat edeceğine müteessif bulunmakla beraber birçok hissiyât ve hâtırât-ı latife ile merbût olduğu bu şehir hakkında daima bu his-i meveddet ve hürmet-perverde edecektir.

Yazar Kadrosu: Gazetenin müdürü, sorumlusu olarak “İttihat ve Terakki Cemiyeti” başkanı Mehmet Talat Paşa verilmiştir. Bu isim dışında gazete sütunlarında yazısı dolayısıyla veya olayın içerisinde bulunmasından kaynaklı durumlar dışında yazıların altına imza atılmamıştır. Giriş yazısında da hissettirildiği gibi hiçbir isim ön plana çıkarılmamıştır. Millet’in cemiyeti, millet’in gazetesi özelliği korunmuştur. Gazetenin başlığı olan *İttihat ve Terakki* ismi tek birleşme noktası olarak ortaya çıkarılmıştır.

Gazetenin İçeriği: Gazetede yazılar imzalı olmadığı için ön plana çıkan isim ve yazı bulunmamaktadır. Gazete, daha çok İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin mesleği doğrultusunda yazı ve makalelerin toplandığı bir yayın görüntüsü sergilemiştir. Yazıların ve haberlerin çoğunluğu da iç ve dış basına ait gazetelerden alınmadır. Başka yayınlardan alınan bu yazı ve haberler bazen yorumlanarak bazen açıklanarak bazen eleştirilerek bazen de aynen yayımlanmıştır.

Gazetede genel olarak her nüshada bulunan bölümler vardır ve biz de gazetenin içeriği hakkındaki açıklayıcı bilgileri bu bölümler üzerinden yapacağız. Genel olarak makaleler “Siyâsiyyât, Bende-i Mahsûsâ, Musâhabe-i Kânûniyye, Musâhabe-i İctimâiyye, Musâhabe-i Felsefe, Musâhabe-i Siyâsiyye, Musâhabe-i İktisâdiyye” başlıkları altında verilmiştir. Burada başlıklardan da anlaşılacağı üzere iktisat, hukuk, siyaset, felsefe, sosyoloji konularında cemiyetin mesleğiyle örtüşen tarzda makaleler yayımlanmıştır.

“İcmâl-i Dâhilî” başlığı altında okuyucuya söz verilen “İttihâd ve Terakki Cemiyetinin Siyâsî Programı” tefrika şeklinde verilmiştir. Meclis-i Mebusana ait konular için ise yine aynı isimle bir başlık açılmıştır.

“Muharrirât, Mektûbât, Mekâtîp” başlıkları altında gazeteye çeşitli belde ve vilayetlerden gazeteye mensup muhabirlerin, okuyucuların, cemiyete uzak yakın taraftarların veya mesleğe uygun görülen ve başka gazetelerde görülen mektuplar yayımlanmıştır.

“Şüûn-ı Hâriciyye, Şüûn-ı Dâhiliyye” başlıkları isimlerinden de anlaşılacağı üzere iç ve dış meselelerle alakalı haber ve makaleleri içermektedir. Başlarda bu başlıklar altında iç ve dış basından haberleri de yayımlayan gazete, daha sonra dış basınla alakalı yazıları “Mesâil-i Hâzıra” başlığı altında vermeye başlamıştır. Dış basından toplanan haberler alt başlıklara da ayrılmıştır. “İngiliz, Alman, Amerikan, Bulgar, Yunan, Fransız Matbuatından” başlığı altında birçok gazete ismi ve haberleri sütunlara taşınmıştır. İç basınla alakalı gazete haberleri ise yine bazı alt başlıklarda verilmiştir. İstanbul’la alakalı yazılar ve basından derlenen yazılar için “İstanbul: İstanbul Gazetelerinden” başlığı kullanılmıştır. Yine “Selanik” başlığı altında Selanik haberleri ve basından derlenen haberler verilmiştir. Daha sonra da “Vilâyât” başlığı altında çeşitli Osmanlı vilayetlerinden haberler verilmiştir.

“İttihat ve Terakki” başlığı; haberlere, makalelere yorum yapmak, basında veya herhangi bir yerde mesleğe karşı yapılan eleştirilere cevap vermek, tebrik ve takdirlere teşekkür etmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne yapılan yardımlar gazetede düzenli olarak “Milletin İttihâd ve Terakki Cemiyetine İâneleri” başlığı altında yayımlanmıştır.

Gazeteye özellikle cemiyetin şubelerinden ve çeşitli yerlerden gelen telgraflar “Hârici Telgraflar, Dâhilî Telgraflar, Ajans Telgrafları, Osmanlı İttihâd ve Terakki Merkez-i Umûmiyyesine Vârid Olan Telgraflar” başlıklar altında her nüshada yayımlanmıştır. Bu telgraflar kısa haberleri, bilgilendirmeleri içerdiği gibi makale veya mektup tarzında uzun yazıları da içermektedir. Telgraflar aynı zamanda başka bir haber kaynağıdır. Bu noktada cemiyetin şubeleri gazeteyi büyük oranda beslemiştir.

Gazetede edebî olarak dikkati çeken yazı, tefrika olarak yayımlanan (29 sayı) Abdülhak Hamit'in tiyatro eseri "Sardanapal"dır. Bu tefrikanın yayımlanması için izni bir mektupla bizzat Abdülhak Hamit vermiştir. Bu mektup 41 numaralı nüshanın ilk sayfasında yayımlanmıştır ve bu sayıdan itibaren tefrika başlamış, 69 numaralı nüshada bitmiştir. Ayrıca gazetenin, 44 numaralı nüshasında, dördüncü sayfada mesleğe uygun olduğu için yayımlandığını düşündüğümüz "Merhum Kemal Beyzâde" imzalı ve "Osmanlı Bayrağına" isimli bir şiir yayımlanmıştır. Bunun dışında giriş yazısında tür yelpazesi içerisinde verilen "edebî" sözcüğü sadece sözde kalmıştır, diyebiliriz.

Son olarak reklam ve ilan kısmı gazetenin son sayfasında ve "ilânât" başlığı altında verilmiştir.

Müdür ve Müessisi:
Abdurrahman
Medhi

∞∞∞∞

Umûm memâlik-i
Osmâniye

için seneliği yarım,
altı aylığı bir çarık
Osmanlı lirasıdır.

∞∞∞∞

Memâlik-i ecnebiye
için posta ücreti zem
edilir.

∞∞∞∞

İ'ânâtın satırından
altmış para alınır.

∞∞∞∞

Nüshası 1 kuruştur.

BAĞÇE

Sâhib-i İmtiyâz: Necip
Necati

∞∞∞∞

Umûr-ı idâre ve
tahririyeye müteallik

hususât için müdür
nâmına

müracaat edilir.

∞∞∞∞

Vatan ve milletin
menâfiine hâdim

ve mesleğimize
muvâfık âsâr
ma'almemnuniye kabul
edilir

derc edilmeyen âsâr
iâde edilmez.

∞∞∞∞

Nüshâsı 1 kuruştur.

Vatan ve Milletin Menâfiine Hâdim Edebî, Fennî, İlmî Risâle-i Mevkûtedir.

Şekil 2.13. *Bağçe* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.13. Bahçe Dergisi

Yayın Hayatı: Derginin ilk nüshasında, 5 Ocak 1909 (23 Kânunuevvel 1324) tarihi vardır ancak bu tarih yanlıştır. Kendinden sonra gelen nüshalara bakılırsa bu tarihin yanlış atıldığı ortaya çıkar. Bu nedenle *Bahçe*'nin çıkış tarihi, ikinci nüshadan bir hafta önce yani 3 Ağustos 1908 (21 Temmuz 1324) tarihidir. Görülebilen son sayısı ise üçüncü seneye ait 19 numaralı nüshadır. 23 Ağustos 1910 (10 Ağustos 1326) tarihinde yayımlanan bu nüshanın üzerine el yazısı ile on dokuz numarası yazılmıştır. Dolayısıyla bu nüshanın on dokuzuncu nüsha olduğu şüphelidir.¹¹⁰⁷

Adı: *Bahçe* dergisi, daha önce yayımlanan *Çocuk Bahçesi* dergisinin devamı olarak yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından önce yayımlanan *Çocuk Bahçesi* dergisi sansüre maruz kalmış ve kapatılmış ve yazar kadrosundan bazıları tutuklanmış veya yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle II. Meşrutiyet'in ilanıla birlikte adeta

¹¹⁰⁷*Bahçe* dergisinin nüshalarına İslam Araştırmaları Merkezi'nden (İSAM) pdf olarak ulaştık ve en kapsamlı koleksiyon da buradadır. Bunun dışında *Bahçe*'nin bazı nüshaları Seyfettin Özege Koleksiyonu'nda bulunabilir. (*Bağçe*, İSAM: Dergi 01800, Sayılar: I. Sene: 1-45, 48-52, II. Sene: 1-14, 16-17, 19-22, 28 (5 Ocak 1909/23 Kânunuevvel 1324 – 13 Ağustos 1910/10 Ağustos 1326), <http://ktp.isam.org.tr/> (18.10.2017)

geçmişin rövanşı alınırçasına *Bahçe* adı kullanılmıştır. Başka bir açıdan da Ayn. İsmet'in dediği gibi Meşrutiyet'ten önce çocukolan dergi artık büyümüştür.

Yönetim: *Bahçe*'nin imtiyaz sahibi Necip Necati Bey, müdürü ise Abdurrahman Medhi Bey'dir. Derginin yönetimini üstlenen bu iki kişi aynı zamanda *Çocuk Bahçesi*'nin de yönetimindedirler. Necip Necati Bey, Ali Ulvi Elöve'nin ağabeyidir.

Adres: Derginin ilk sayısında, adres bilgisi verilmemiştir. Daha sonraki nüshalarda ise "İdârehânesi: Selanik Sabri Paşa Caddesinde" açıklaması yapılmıştır. Elimizde olan üçüncü seneye ait on dokuz numaralı nüshada ise adres, "İdârehânesi: Vardar Caddesinde Grand Otel Yanında Dâire-i Mahsûsadır." şeklinde verilmiştir. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla derginin idarehanesi değiştirilmiştir.

Başlık Altı Yazısı: "Vatan ve Milletın Menâfiine Hâdim Edebî, Fennî, İlmî Risâle-i Mevkûtedir." şeklinde ilk sayıda kullanılmaya başlanan başlık altı yazısı, daha sonraki nüshalarda değişmiş ve "Vatan ve Milletın Teâlisine, Osmanlıların İttihad ve Terakkisine Hâdim siyasî, Edebî, İctimaî, Şimdilik Haftada Bir Defa Neşr Olunur Musavver Risâledir." şeklini almıştır. Görüldüğü gibi başlangıçta kullanılmayan "siyasî, İttihat ve Terakki" sözcükleri başlık altı yazısına eklenmiştir. Bu durumun İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı yönetimini devralmasıyla açıklayabiliriz. Başlangıçta belki geçmişin alışkanlığıyla ürkek davranan dergi yönetimi sonradan cesaretlenmiştir.

Yayım Günü: Haftada bir defa çıkarılan dergi, hafta başında bazen pazartesi bazen de salı günleri çıkarılmıştır ancak haftalık olan yayım aralığının çok düzenli olduğu söylenemez. Hatta elimizde bulunan üçüncü seneye ait on dokuz numaralı son nüshada başlık altı yazısı "Şimdilik On Beşte Bir İntişâr Eder, Siyasî, Edebî, İctimaî Gazete" cümlesinde geçen "şimdilik" ifadesinden de anlaşıldığı üzere derginin, her daim daha sık çıkarılma amacı vardır ancak bu gerçekleştirilememiştir. Hatta başlangıçta haftada bir çıkan dergi, başlık altı yazısından da anlaşıldığı gibi on beş günde bir yayımlanmaya başlanmıştır.

Matbaa: Dergide matbaa bilgisine rastlanmamıştır ancak derginin eki olan *Zıdır*'ın ikinci sayısında Akvorani matbaasında basıldığı bildirilmiştir. Bu sadece *Zıdır* için mi geçerlidir, bilmiyoruz.

Sayfa: *Bahçe*, yayın süresi boyunca 16 sayfa olarak çıkarılmıştır. Her sayfa iki sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Yayın Politikası: “İfâde-i Mahsûsa” başlıklı bir yazı ile açılışı yapan ve okurlarına seslenen *Bahçe* dergisi, bu yazıda öncelikle *Çocuk Bahçesi* dergisinin devamı olduklarını vurgulamıştır.

Hürriyet-i millîye uğrunda yaralanarak, derin bir mezâr-ı istibdâda bir müddet medfûn kalan (Çocuk Bahçesi) sevgili kâriyelerinin hüviyyet-i hakikiye ve hürriyet-i kâmileyi istirdâd eylemeyen ellerini öpmeye muvaffak oluyor. Meslek-i kadim ve affini muhâfaza ile erbâb-ı hamiyet ve mütâlaayı memnûn ve müstefid etmek ahz-ı âmâlîmiz olacaktır.¹¹⁰⁸

Ardından derginin şimdilik birinci nüshadaki haliyle basılacağını, daha sonra resmi işler halledilince dergiye haftalık siyasî olayları özetleyen bir bölüm ekleneceği ve derginin sonraki nüshalarının resimli olacağı taahhüt edilmiştir.

Bundan sonra *Çocuk Bahçesi* dergisinin kapanmasına neden olan ve Avrupa’ya kaçmak zorunda kalan İttihat ve Terakki Cemiyeti azası Ömer Naci Bey’in, cemiyete ait işlerini bitirip Selanik’e dönünce yazar kadrosunda olacağı özellikle belirtilmiştir. Bunun yanında gazetede yayımlanmak üzere İstanbul’un meşhur şair ve ediplerine müracaat edileceği de duyurulmuştur.

Yazı, daha önceki dönemde maruz kalınan baskıdan yılmadan çalışmaya devam ettiklerini, bu serbest ortamda ise daha fazla ve rahat çalışacaklarını belirtmiş ve “Yaşasın hürriyet, yaşasın millet, yaşasın vatan!” ifadesiyle bitmiştir.

Bu yazıda, okuyucuya söz verilen hususlar, daha sonraki nüshalarda gerçekleştirilmiştir. Ömer Naci Bey, “Ö. Naci” imzasıyla yazılarını neşrederken “Haftalık Notlar” başlığı altında, o haftanın siyasî olayları özetlenmiştir. Bir de derginin yayımlanan nüshalarında her geçen gün resimli sayfaların arttığını görüyoruz.

Bu kısa yazıdan sonra Ayın. İsmet tarafından “Kâri ve Kârielerimize” başlığını taşıyan bir makale yayımlanmıştır. Bu makalede *Çocuk Bahçesi* ve *Bahçe* dönemleri

¹¹⁰⁸ İmzasız, “İfâde-i Mahsûsa”, *Bahçe*, 1. Sene, Numara 1 (5 Ocak 1909/23 Kanunuevvel 1324), Selanik, s. 1. Bu nüshada tarih bilgisi yanlıştır. İlk nüshanın yayımlanma tarihi 3 Ağustos 1908/21 Temmuz 1324’tir.

değerlendirilmiştir. Daha başka bir ifade ile *Çocuk Bahçesi* ve *Bahçe* dergileri üzerinden iki dönem yani “İstibdâd” ve “Hürriyet” dönemleri karşılaştırılmıştır. İstibdat döneminde istenen özelliklerin *Çocuk Bahçesi* dergisi etrafında toplanan yazarlarda bulunmadığı için baskıya maruz kaldıklarını belirten yazar, istenen bu özelliklere reddiye çeker ve reddiyesini de bir şiirle süsler:

Fedâ-yı cân ederek halka eyleyin hizmet,

Olur muharrib-i devlet ve hâin-i millet,

Hıyânete mütevafık bu melekede her ni'met,

Edebsiz olmaya bağlı saâdet ve rahat.¹¹⁰⁹

Çocuk Bahçesi dergisi etrafında toplanan genç dimağlar, baskılara boyun eyemedikleri için “ihtâr evrakları” ile susturlmaya, sindirilmeye çalışılmıştır. Derginin tamamen tatil edilmesine sebep olan, Ömer Naci Bey'in kaleminden çıkan yazıyı alıntılaman İsmet, nasıl sudan bir sebepten gazetenin tatil edildiğini, daha doğrusu susturulduğunu, hatta bazı yazarların tutuklandığını ve bazılarının da evlerinin basılmak suretiyle sindirildiklerini hatırlatmak istemiştir:

(...) fakat bakınız bir kere, ve insâf ile bakınız, azizim ortada insâniyeti tahrib eden tırnaklar, vicdânları inleyen facialar, bütün bir tarih şân ve şerefın ebediyen topraklara karıştığı saatler, evet, bütün bunlar sessiz ve sedâsız bir surette ağlayarak, hiçbir imdâd ve teselli bulamayarak takrir-i âlâm ederken, sizinle ben, karşı karşıya neler düşünüyor ve neler müdâfaa ediyoruz. Mişlen'in nasihatlerini almaya hâcet yok. Ben ondan evvel [Mirabu]nun kalbini dinledim...”sözleri idi.¹¹¹⁰

Bu hengâmeden Ömer Naci Bey'in ancak Paris'e firar ederek kurtulduğu söylendikten sonra hiç ümidin olmadığı bir zamanda Resne'den gelen güzel haberlerin ve

¹¹⁰⁹ Aydın. İsmet, “Kâri ve Kârielerimize”, *Bahçe*, 1. Sene, Numara 1 (5 Ocak 1909/23 Kânunuevvel 1324), Selanik, s. 2.

¹¹¹⁰ Burada yazar, Mirabeau için bir dipnot eklemiştir. Aynen alıyoruz: “Fransa ihtilâliyle açılan millet meclisini, başvekil krallık emriyle kapatmak istediği zaman “Efendinize söyleyiniz: sizi buraya millet gönderdi, yine millet çıkarır.” diyen zâttır.” Bkz. Aydın. İsmet, “Kâri ve Kârielerimize”, *Bahçe*, 1. Sene, Numara 1 (5 Ocak 1909/23 Kânunuevvel 1324), Selanik, s. 2.

devamında Selanik'te ilân edilen hürriyetin tekrar karanlıkları aydınlığa dönüştürdüğünü müjdelemiştir.

Oh! Hürriyetin çehre-i handânını dūd-ı istibdât ile televvün etmek isteyen bir dest-i siyânetin topraklara gömdüğü 'Çocuk Bahçesi' yine hürriyetin çaldığı sūr-ı İsrâfil ile a'zâ-yı vücûdunu toplayarak kabrinden çıkıyor.

İşte bu aydınlık ortam içerisinde de *Çocuk Bahçesi* tekrar doğmuştur ama artık bir çocuk değil "Osmanlı delikanlısı"dır. Bu Osmanlı delikanlısı, kendilerini karanlıklardan aydınlıklara çıkararak "İttihâd ve Terakki Cemiyeti" hakkındaki malumatları da dergi sütunlarına taşıyacaktır. Ayrıca bu cemiyete mensup azaların bazıları da dergi sütunlarında yazı yazacaklarına dair söz vermişlerdir.

Karanlıkların tasviriyle başlayan bu yazı, aydınlıklardan bahsederek okuyucularını hürriyetle müjdelemiş ve yazısını da hürriyet ortamını kutlarcasına yine bir dörtlük ile bitirmiştir:

Yaşa, ey millet-i necip ve asl, / Yaşa, ey asker-i gazâ-terfîl,

Yaşa, ey nûr-ı pâk hürriyet, / Yaşa, binlerce, şanlı cemiyet!

Aynı. İsmet'in Makalesinden sonra ise "Arz-ı Şükran" başlığı altında Necip Necati'nin bir makalesi yayımlanmıştır. Bu makalede özellikle dikkati çeken ilk paragraftır. Bu paragrafta, gazetelerin klişesi haline gelen, padişahın ve devletin gazabına uğramamak için, padişaha ve devlet büyüklerine istemeye istemeye yazılan iltifat bölümleri ele alınmıştır ve Necip Necati, bu utanılacak bölümleri yazmaktan kurtuldukları için memnuniyetini dile getirmiştir:

El-minnetü lillâh, matbûât da müştak bulunduğu hürriyeti istihsâl etti. Gazeteler artık riyâkârâne medhiyât, cenaze soğukluğu gösteren ifâdât ile kâriilerine kılâl vermeyecek. Havâdis-i sahîheyi, olduğu gibi yazmaktan çekinmeyecek ve bilhassa hükümet-i müstebidenin müvâhezâtına, cezâlarına hedef olmak korkusuyla gönüllerini almak ketm-i hakikat, ihfâ-yı maksad için kelime ve ta'birât aramak beliyyesiyle müzdarib olmayacaktır. Artık eshâb-ı kalem serbesti'-i matbûât ni'met-i azâsından hakk-ı istifâde edecek,

efkâr-ı milleti en kestirme tarîklerle tenvîre çalışacak, muharrirlerimiz isti'dâd-ı tahririyyelerine cereyân vererek neşr-i hakikatten, millete ibrâz-ı sadâkatten, insâniyete hizmetten cüdâ düşürülmeyecektir.¹¹¹¹

Yazının devamında N. Necati, kazanılan hürriyet ortamına ve ortamı kazanmakta İttihat ve Terakki'nin rolüne dikkat çekmiş, Yahya Kemal ve Namık Kemal'den alıntı şiirlerle yazıyı bitirmiştir.

Derginin çıkış yazılarını birlikte düşünecek olursak “hürriyet, hürriyet ortamı” ve bu ortamın kazanılmasının baş mimarı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin vurgulandığını görürüz. Dolayısıyla İttihat ve Terakki ile kazanılan hürriyet ortamı karşısında sevinç duyulduğu gibi bu değerlerin yaşaması ve sürekli hatırlatılması, derginin esas amacını oluşturuyor gibidir. Başka bir şekilde söyleyecek olursak dergi; kendisini hürriyetin, İttihat ve Terakki'nin ve İttihatçılarla gelen değerlerin bekçisi ilan etmiştir.

Yazar Kadrosu: Derginin imtiyaz sahibi Necip Necati'nin iki imzası, müdürü Abdurrahman Medhi'nin ise hiç imzasına rastlamıyoruz. Yine de imzasız yazıların bu iki isme ait olma olasılığı da vardır.

Derginin yazar kadrosunda olmayan Türk edebiyatının önemli simalarına, dergide çeşitli vesilelerle yer verilmiştir. Bu yazarların bazıları hayatta bile değildir ancak elbette ki hürriyet, meşrutiyet bağlamında her fırsatta dillere dolanan şairler ve eserlerinin bu dergide yer alması kadar doğal bir durum yoktur. Bu isimlerden Namık Kemal'in bir şiiri, Abdülhak Hamit'in bir dörtlüğü, merhum Ali Suavi'ye ait dört sayı devam eden bir makale, merhum Ziya Paşa'nın “Rüya” başlıklı beş sayı devam eden bir makalesi ve Samipaşazade Sezai'nin iki makalesi derginin sütunlarını süslemiştir.

Bahçe dergisi, Selanik'in bütün genç İttihatçı ve edebiyatçılarını bir araya toplamıştır. Bu isimlerden 81 imzayla dergiye en çok katkıyı yapan Akil (Fevzi) Koyuncu Bey'dir. A. Koyuncu Bey'i 48 imza ile Rıza Tefvik Bölükbaşı, 28 imzayla Abdi İsmet (Ulukat), 23 imzayla Enis Avni (Aka Gündüz), 21 imzayla Rasim Haşmet, 20'şer imzayla Mehmet Emin Yurdakul ve Ali Ulvi Elöve, 13 imzayla Ali Canip ve Tahsin, 10 imzayla Celal Sahir Erozan, 8 imzayla Mebusan Reisi Ahmmet Rıza, 7 imzayla Perviz (Ömer

¹¹¹¹ Necip Necati, “Arz-ı Şükran”, *Bahçe*, 1. Sene, Numara 1 (5 Ocak 1909/23 Kânunuevvel 1324), Selanik, s. 3.

Seyfettin), 6 imzayla İlyas Macit, 5 imzayla Ayın. Naci (Ömer Naci) ve Raif Necdet (Kestelli), 4 imzayla Tahsin Nahid ve Tefvik Fikret, 3 imzayla Hüseyin Avni, Mustafa Nermi ve Kahire İçtihat Gazetesi Müdürü Abdullah Cevdet, 2 imzayla Nesimi Sarım ve Mehmet Behçet (Yazar) takip etmektedir. Bunlara ek olarak Kazım Nami, Mehmet Cavit, Muslihittin Adil, Hüseyin Cahid ve Hakkı Baha'nın da imzalarına bir kez rastlıyoruz. Bu arada dergide, Sabiha Sertel'in ağabeyi Celal Derviş'in, Rasim Haşmet'in kardeşi Haşmet Ali'nin birer imzaları vardır.

Dergide kadın yazar olarak sadece Emine Semiye Hanım'ı üç imzayla görüyoruz. E. Semiye, dergide, ayrıca "Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye" imzasını da kullanmıştır.

Bunların dışında dergi sayfalarına en çok katkı yapanların başında da 23 imza ile Galip Kemal/Gayın. Kemal gelmektedir.

Yukarıda dergiye katkılarını verdiğimiz yazarlar, takma isimlerle de yazı yazmışlardır ve biz yukarıdaki sayıları müstear isimleri de dikkate alarak verdik. Akil Koyuncu Bey, "Ayın. Asfer"; Ali Ulvi Bey, "Ayın. Ulvi"; Enis Avni (Aka Gündüz) Bey, "Seniha Hikmet"; Rasim Haşmet Bey, "Resmî, Hoca Rasim, Re. He."; Mehmet Behçet (Yazar) Bey, "Mim. Behçet" müstearlarını kullanmışlardır.

Aşağıda derginin tahrir heyetinde yer alan isimler ve dergiye katkı sayıları verilmiştir:

Abdi Kemal (1 İmza), **Abdi Tefvik** (2 İmza), **Abdullah Cevdet** (2 İmza), **Abdülhak Hamid** (1 İmza), **Ahmed Rıza** (6 İmza), **Akil Koyuncu** (67 İmza), **Ali Canip** (13 İmza), **Ali Ulvi** (17 İmza), **Ayın. Naci** (5 İmza), **Ayın. Asfer/Akil Koyuncu** (14 İmza), **Ayın. Cim** (1 İmza), **Ayın. Hikmet** (1 İmza), **Ayın. İsmet** (28 İmza), **Ayın. Kaf.** (3 İmza), **Ayın. Nuri** (1 İmza), **Ayın. Seni** (1 İmza), **Ayın. Ulvi** (3 İmza), **Bağiyeye** (1 İmza), **Bir Jön Türk** (1 İmza), **Bir Köylü** (1 İmza), **Celal** (1 İmza), **Celal Derviş** (1 İmza), **Celal Sabit** (1 İmza), **Celal Sahir** (10 İmza), **Cemal** (2 İmza), **Cemil Süleyman** (2 İmza), **Cevdet** (1 İmza), **Dava Vekili Celal** (1 İmza), **Dedeğaç Bidâyet Mahkemesi Reisi Hasan Fehmi** (2 İmza), **Doktor Aynelkafi** (1 İmza), **Doktor Nami** (3 İmza), **Edhem Hidayet** (2 İmza), **Edhem Ruhi** (1 İmza), **Edirne Mebusu Rıza Tefvik** (48), **Edirne Valisi Reşid Paşa Zevcesi Emine Semiye** (3 İmza), **Elif. Cevdeti** (1 İmza), **Elif. Mazlum** (1 İmza), **Emin**

Lami (1 İmza), **Emine Semiye** (1 İmza), **Enis Avni** (22), **Es'ad Kemal** (1 İmza), **Eyüp Akif** (1 İmza), **Faik Sabri** (1 İmza), **Fazıl** (1 İmza), **Fe'vâd** (1 İmza), **Fikri Salim** (3 İmza), **Galip Kemal** (16 İmza), **Gayın. Kemal** (7 İmza), **Hakkı Baha** (1 İmza), **Haşmet Ali** (1 İmza), **He. Hüsnü** (1 İmza), **Hoca Rasim** (4 İmza), **Hukuk Talebesinden Alasonyalı He. Cudi** (1 İmza), **Hürriyet Çelebi** (2 İmza), **Hüseyin Avni** (3 İmza), **Hüseyin Cahid** (1 İmza), **Hüseyin Fehima** (1 İmza), **Hüsrev Sami** (1 İmza), **İbrahim Sadi** (1 İmza), **İlyas Macid** (6 İmza), **Kadri** (1 İmza), **Kahire'de İctihâd Gazetesi Müdürü Abdullah Cevdet** (1 İmza), **Kavala Kumandanı Kaymakam Süleyman Şefik** (1 İmza), **Kazım Nami** (1 İmza), **Kemal Bey**(1 İmza), **Köriceli Mina Vasil** (1 İmza), **Köylü İzzet Ulvi** (1 İmza), **Mahmud Nedim** (3 İmza), **Manastır Mekteb-i Harbiye Doktoru Kamil** (1 İmza), **Manastırlı Mehmed Emin** (4 İmza), **Mebusan Reisi Ahmed Rıza** (2 İmza), **Mehmed Cavid** (1 İmza), **Mehmed Emin** (20 İmza), **Mehmed Salih** (7 İmza), **Mehmed Veled** (1 İmza), **Polis Komiserlerinden Tırhalalı Refik** (1 İmza), **Merhum Ali Suavi** (4 İmza), **Merhum Ziya Paşa** (5 İmza), **Mim. Adil** (1 İmza), **Mim. Behçet** (2 İmza), **Mim. Nermi** (3 İmza), **Muhiddin Mekki** (2 İmza), **Mustafa Namık** (1 İmza), **Mülazım Tahsin** (2 İmza), **Necip Necâti** (2 İmza), **Nesimi Sarım** (1 İmza), **Nir** (1 İmza), **Osman** (1 İmza), **Otuz Beş İmza Namına Hacı Şehabeddin** (1 İmza), **Pervin** (2 İmza), **Perviz** (7 İmza), **Raif Necdet** (5 İmza), **Rasim Haşmet** (15 İmza), **Re. He.** (1 İmza), **Recep Ragıb** (1 İmza), **Resmi** (1 İmza), **Safvet Mahir** (1 İmza), **Said Bey** (1 İmza), **Samipaşazade Sezai** (2 İmza), **Sarım** (1 İmza), **Selanik Merkez Telgraf Müdürü Edhem** (1 İmza), **Seniha Hikmet** (1 İmza), **Served Cemal** (5 İmza), **Süham** (1 İmza), **Süleyman** (1 İmza), **Süleyman Vedad** (1 İmza), **Süvari Alay Kâtibi Tahir** (1 İmza), **Şekip** (1 İmza), **Şekip Memduh** (3 İmza), **Tahsildâr Haşmet** (1 İmza), **Tahsin** (13 İmza), **Tahsin Nahid** (4 İmza), **Te.** (1 İmza), **Tevfik Fikret** (4 İmza), **Zevilfikâr** (1 İmza).

Derginin İçeriği: *Bahçe* dergisi etrafında toplanan yazarlar, Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti etrafında toplanan isimler oldukları gibi Selanik'in edebî kültürel ortamını da şekillendiren isimlerdir.

Bahçe dergisinde yayımlanan makalelerin geneline baktığımızda hürriyet, istibdat, meşrutiyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti içerikli siyasî yazıların çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz. Yine Fransız ve İran devriminden bahseden yazılar da bu konuyla alakalıdır. Bunun yanında her hafta yayımlanmaya çalışılan “Haftalık Notlar” başlığı altındaki siyasî olayları özetleyen makaleleri de bu çerçevede içerisinde değerlendirmek gerekir. “Haftalık

Notlar” başlığı genellikle imzasız olarak çıkmıştır ancak bu bölümde Ayın. İsmet, Enis Avni, Hoca Rasim, Galip Kemal, Ali Ulvi’ imzalarının yanında en çok Tahsin’in imzasına rastlarız.

Dergide siyasî yazılar çoğunlukta olmakla beraber tiyatro ve sanattan; ilim, fen, tarih ve edebiyatla ilgili konulara kadar geniş bir yelpazede makaleler yazılmıştır. Edebiyat alanında Raif Necdet’in “İnkılap ve Edebiyatlar” başlıklı makalesi, Rıza Tevfik’in Türkçe Şiirler konulu makaleleri ve “Hüsn ve Mahiyeti” başlıklı yazı dizisi, Ali Canip’in sanat yazıları en dikkati çeken edebiyat ve sanat konulu makalelerdir. Yine Ali Ulvi’nin “İran’da Gazeteler” başlıklı yazıları da dikkat çekicidir. Mebusan Reisi Ahmet Rıza tarafından yayımlanan “Vazife ve Mesûliyet: Kadın” başlıklı yazı dizisi de sekiz sayı devam etmiştir.

Bu makalelerin yanında Ali Ulvi’nin dört adet, Fransız gazetelerinde ve yazarlarından çevirdiği makaleler de vardır. Bu makaleler, yine ihtilâlle alakalı yazılardır.

Roman tefrikası olarak Akil Koyuncu’nun, “Yıldız” romanı neşredilmiştir. Elimizde bulunan sayıların altmış sayısında bu tefrika yayımlanmıştır. Dergi sayfalarında çok fazla olmamakla beraber hikâye de yayımlanmıştır. Hikâye bölümünde sayı bakımından öne çıkan isim olarak Ali Ulvi olsa da esas isminden bahsedilmesi gereken “Perviz” imzasıyla Ömer Seyfettin’dir. Bunun yanında Hüseyin Cahit, Mehmet Emin, Celal Sahir, Rasim Haşmet ve Galip Kemal’in de isimlerini de görüyoruz. Hikâye başlığı altında bir de Ö. Seyfettin’in iki çeviri hikâyesinin olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi Maksim Gorki’den, ikincisi Catulle Mendes’tendir.

Yayının sayfalarını çok sayıda şiir ve mensur şiir süslemiştir. Yazar kadrosundan neredeyse şiir yayımlamayan yoktur. Şiirlerin çoğu makalelerde olduğu gibi hürriyet, istibdat, meşrutiyet, kardeşlik, adalet, eşitlik gibi konulardadır. Bunun yanında Mehmet Emin’in Türkçe şiirlerinin bu yayında devam etmesi ve Rasim Haşmet’le kardeşi Ali Haşmet’in sosyalist içerikli şiirler yayımlamaları dikkat çekicidir. R. Haşmet “Sosyalizm Arkasında”, A. Haşmet “Ferrer İçin” başlıklarını atmışlardır. Bu çerçevede Akil Koyuncu Bey’in de “Köylü Kardeşlerime” başlığını taşıyan şiiri de dikkat çekmektedir. Yine A. Koyuncu Bey’in Ayın. Asfer imzasıyla Verlaine’den bir şiir çevirdiğini eklemeliyiz.

Biyografi türünde, Darwin, Tolstoy, Alfred Dumas gibi yabancı isimlerin yanında Said Paşa, Mithat Paşa, Prens Sabahattin, Rıza Tevfik, Ahmet Rıza, Ömer Şevki Paşa,

Ömer Naci, Mehmet Cavit, Ali Canip, Kolağası Emin Bey, Namık Kemal, Şinasi, Mustafa Necip gibi isimler hakkında yazılmış yazılara rastlıyoruz. Bunun yanında Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi ile yapılmış bir mülakatı da burada anmamız gerekir.

Hatıra türünde ilk bahsedilecek isim, o zaman Edirne Mebusu olan Rıza Tevfik'tir. 31 sayı devam eden "Hapisane Hatıraları" başlıklı yazı dizisi, dergide hatıra türünde en öne çıkan yazıdır. Bundan başka Ömer Naci'nin iki sayı devam eden "İran İnkılâbı Hatıraları", Faik Sabri'nin "Avrupa Hatıratından: Sükût" başlıklı ve "Raif Necdet Bey'e" ithaf ettiği hatırası dikkat çekmektedir.

Bütün bu türlerin dışında dergide, monologlar, söylenişler, nutuklar, masal, diyalog türünde eserler ve Paris'ten gelen mektuplar da yer bulmuştur. Bu konuda Mehmet Cavit Bey'in Beyaz Kale Bahçesi'nde verdiği nutkun metni, Rasim Haşmet'in monoluğu, Hüseyin Avni'nin "Şahmaran: yerli masalı", Raif Necdet'in Diyalogu önemlidir.

Bunların dışında dergide mutlaka bahsedilmesi gereken bir bölüm de "Kaygusuz Sayfa" başlığını taşır. Yaklaşık yarım sayfalık bir hacimde çıkan bu bölüm, adından da anlaşılacağı üzere hiçbir şeyi kaygı etmeden yazı yazılan bir bölümdür. Genellikle eleştiri tarzında ve imzasız olarak çıkan bölümün yazılarından üçünde Enis Avni'nin imzasını görüyoruz.

Bahçe dergisi, Selanik'te ve İstanbul'da yayımlanan süreli yayınlarla da ilişki içerisinde. Dergide yayım hayatına yeni başlayan süreli yayınların duyuruları ve başarı dilekleri yer almaktadır. Bunun yanında özellikle Selanik'te yayımlanan ittihatçı yayın *Kadın* dergisiyle sıkı ilişkileri ve desteği vardır. *Bahçe*'de, ayrıca İstanbul'da yayımlanan Mizancı Murat Bey'in çıkardığı *Mizan* gazetesine, Ahmet Cevdet'in çıkardığı *İkdam* gazetesine ve Hüseyin Cahit'in yayımladığı *Tanin* gazetesine karşı siyasî yazılar söz konusudur. Bunlardan *Mizan* ve *İkdam* İttihatçı karşıtı olduğu için karşı yazıların olması normaldir ancak ilginç olan aynı safta yer aldığı *Tanin*'e karşı olan yazılardır. Bu yazılara karşılık verilip verilmediği araştırılmaya muhtaçtır.¹¹¹²

¹¹¹² Asiye Demir Uraz, *Bahçe Dergisindeki Edebî Eleştiri ve Polemik Yazılarının İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2013, s. 7.

Muavinîn-i Tahririyesi
Kaçık, Salkım Saçak Hacı
Yatmaz
○○○○○
Nüshası 10 paradır
○○○○○

Bağçenin İlâvesi

ZIPIR

Sermuharriri: Zıpir
Tâbân ve İli Muhbir
Çal Çengi
○○○○○
Para ve yazı için (Bağçe)
İdâresine müracaat olunmalı
○○○○○

Milletim Menâfi'ine Hâdim Her Şeyi Müdâfa' Eder, Selâmet-i Vatan İçin Söylemekten Çekinmez Bağçenin Mizâh-ı Musavver İlâvesidir

Şekil 2.14. Zıpir dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.14. Zıpir Dergisi

Yayın Hayatı: *Bahçe* dergisinin ilavesi olarak yayımlanmış mizah dergisidir. *Zıpir*'ın ilk sayısında, sadece 21 Ağustos olarak ay bilgisi verilmiş fakat yıl verilmemiştir. İkinci sayısında ise 10 Eylül 1908/28 Ağustos 1324 tarihi verilmiştir. Bu tarihe ve *Bahçe* dergisinin yayım tarihlerine göre baktığımızda *Zıpir*'ın ilk sayısı, ikinci sayısından bir hafta önce, yani 3 Eylül 1908/21 Ağustos 1324 tarihinde çıkarılmış olabilir. Bu da *Bahçe* dergisinin beşinci sayısı ile altıncı sayıları arasına denk gelmektedir. Zaten iki sayı yayımlanan bu ekin ikinci sayısı da *Bahçe*'nin altıncı sayısından sonra yayımlanmıştır.¹¹¹³

Adı: *Çocuk Bahçesi* büyüyüp *Bahçe* olunca *Zıpir* da hürriyetin yaramaz çocuğu olarak düşünülmüş olmalı. Çocukluğunu yaşayamayan *Çocuk Bahçesi*, hürriyet ortamının sağladığı serbestlikte geçmişin intikamını alır gibidir.

Yönetim: Yukarıda verilen başlıkta görüldüğü gibi gazetenin yönetimi hakkında açık bir bilgi yoktur. Yönetim hakkında açıklama yapılan bölümler de mizah alanı olarak kullanılmıştır. Bu bölümde, “Sermuharriri Zıpir, Tabanvaylı Muhbir, Çal Çene, muavin-i tahririyesi Kaçık, Salkım Saçak Hacı Yatmaz” gibi ifadeler yer almaktadır.

Yayın Günü ve Aralığı: Salı günleri yayımlanan *Bahçe* dergisinden iki gün sonra perşembe günleri, hafta da bir yayımlanmıştır.

¹¹¹³*Zıpir*'ın var olan iki nüshasını Hakkı Tarık Us'ta, Seyfettin Özege'de bulabilirsiniz. (*Zıpir*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 1221, Sayılar: 1-2 (21-28 Ağustos 1324), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#b> (22.09.2017)

Adres: Adres bilgisi verilmemekle birlikte *Bahçe* dergisiyle aynı adrese sahip olma olasılığı yüksektir.

Matbaa: İkinci sayının son sayfasında, derginin Akvaroni matbaasında basıldığı bilgisini verilmiştir.

Sayfa: Dergi dört sayfa olarak çıkmıştır. Bir sayfa iki sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: Derginin yayımlanan iki sayısında da “Milletim Menâfi’ine Hâdim Her Şeyi Müdâfa’ Eder, Selâmet-i Vatan İçin Söylemekten Çekinmez Bağçenin Mizâh-ı Musavver İlâvesidir” cümlesi başlık altı yazısı olarak kullanılmıştır.

Yayın Politikası: Derginin ilk sayısı, “İfâde-i Merâm” başlıklı bir çıkış yazısıyla başlamıştır. Bu yazı, mizah dergisi olan *Zıdır*’ın yapısına uygun bir üslupla yazılmıştır. Hem derginin tamamında kullanılan üslubu hem de yayın politikasını anlamak için bu yazının tamamını aşağıya veriyoruz:

Kendimi muazzez kârîn-i kirâma takdim eylerim: Bendeniz hâlis Zıdır’ım. Memleketim diyâr-ı hürriyettir. Hüviyetimi (müsebbis ...) şu okuduğunuz kâğıt pare-i hande-i nisârdır. Doğruyu akıllıcasına alkışlar eğriyi haklıcasına bozarım. Menâfi’-i umûmiyeye mugâyir bir hareket çengelinden kaçamayacağı(nı) arz ile kesb-i iftihâr eylerim. Hüviyetimi daha ziyâde tahkîk etmek isterseniz boş boğaz: ebemin çocuğu, geveze: sütkardeşim, karagöz: komşum, zuhûrî: mahalle kahvecimdir. Boyum kısa fakat dilim uzundur ama kesilmez. Sevgili kârilerimin bu hesaplarına reverans yapar ve boyun kırarım. Kolum uzun fakat elim kısadır her şeyi bilirim veya bilir görünürüm. Hiç ağladığımı bilmem, gülerim ve güldürdükçe bayılırım. Ben kendimi prezante ettim, kârilerim de tenezzül edip okudukça her hafta bol bol konuşuruz.¹¹¹⁴

Yukarıda verdiğimiz derginin kimlik bilgilerinde ve giriş yazısında da hatta iki sayı yayımlanan derginin iç sayfalarında da yayının yönetimi ve yazarları hakkında bir açıklama yoktur. Zıdır hem derginin ismi hem de yazarı gibidir. Aslında yukarıdaki giriş

¹¹¹⁴Zıdır, “İfâde-i Merâm”, 1. Sene, Numara 1 (3 Eylül 1908/21 Ağustos 1324), Selanik, s. 1.

yazısına bakılırsa derginin adından bir şahısmış gibi bahsedildiğini, ona bir kimlik biçilmeye çalışıldığını göreceksiniz. Böylece derginin izleyeceği yol da az çok belli edilmiş oluyor.

Zıpır, şımarık delice tavırlı anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla daha giriş yazısında, dergi, “halis Zıpır’ım” demekle her telden çalacağını, her yere/şeye sataşacağını hissettirmektedir. Kendini daha fazla tanıtmak istediğinde de yine mizahî karakterleri ve öğeleri öne çıkarmıştır. Buradan anladığımız kadarıyla yazar, kendi kimliğini *Zıpır*’da eriterek istediği gibi eleştiri ve iğneleme yapmak istemiştir. Yazıda tutulacak yol olarak yakalayabildiğimiz tek ifade, doğruyu savunmak ve eğriyi eleştirmektir.

Yazarın özellikle belirttiği hususlardan biri de memleketinin “Diyar-ı Hürriyet (Selanik)” olmasıdır. Yazar adeta şunu demektedir: Ben hürriyet diyarının şımarık çocuğuyum, her şeyi konuşabilir, eleştirebilirim. Dolayısıyla yazar, adeta hürriyet sarhoşluğu içerisinde, yaşadığı ortamın serbestliğini kutlamaktadır.

Bahçe dergisine göre üslup olarak çok gerilerde kalan *Zıpır*, belki daha uzun süre yayımlansa tecrübe kazanıp daha etkili olabilirdi. Yine de Selanik’te yayımlanan ilk mizah dergisi olması yönüyle önemlidir.

Derginin İçeriği: Yukarıda da belirttiğimiz gibi iç sayfalarda da yazarlar hakkında bir açıklama yoktur. “Zıpır, Kaçık” gibi isimler yazar olarak verilmiştir. Muhavere, telgraflar, bilmece vb. başlıklar altında devrin bazı hadiselerine esprili, iğneleyici, eleştirel yaklaşmıştır. Ciddi bir üsluptan söz etmek mümkün değildir. Bu durumu da eski dönemde *Çocuk Bahçesi*’nin başına gelenlerin intikamı olarak düşünebiliriz. Yani *Bahçe*’de düşürülmek istenmeyen seviye *Zıpır*’ın sayfalarında kendini göstermiştir.¹¹¹⁵ Muhavere başlığı altında *Zıpır* ve arkadaşları “Kaçık, Salkım Saçak, Hacı Yatmaz” gibi isimlerle karşılıklı konuşmalar verilmiştir. Bunlar çocukların kendi aralarında konuşmaları gibidir. Ayrıca derginin her sayfasında karikatürler kullanılmıştır ve ikinci sayının ilk sayfasında çizilen bir karikatüre “Kamil” imzası atılmıştır. Bir de ikinci sayının son sayfasında *Zıpır*’ın bir karikatürü çizilmiştir. Bu karikatürde *Zıpır* kuyudan bir şey çıkarıyordur ve yanında bulunan bir başkasıyla aralarında şöyle bir konuşma geçer:

¹¹¹⁵ Asiye Demir Uraz, *Bahçe Dergisindeki Edebî Eleştiri ve Polemik Yazılarının İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, s. 7.

— Zıdır kuyudan ne çıkarıyorsun? / — Bir katre Müsâvat.

— Müsâvat hâlâ kuyu dibinde mi? / — Onu kayırılanlara sor.¹¹¹⁶

¹¹¹⁶ İmzasız, “Başlıksız”, 1. Sene, Numara 2 (10 Eylül 1908/28 Ağustos 1324), Selanik, s. 4.

Müdürü: Elif.
Avni

∞∞∞∞

KADIN

Sâhib-i İmtiyaz:
Mim. İbrahim

∞∞∞∞

Pazartesi – 13 Teşrinievvel 324

Nüshası 1
kuruştur

Şimdilik Haftada Bir Defa Neşrolunur

Birinci Sene

Şekil 2.15. *Kadın* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.15. Kadın Dergisi

Yayın Hayatı: *Kadın* dergisi, 26 Ekim 1908 (13 Teşrinievvel 1324) tarihinde yayımlanmaya başlamış ve 7 Haziran 1909 (25 Mayıs 1325) tarihinde yayımına son vermiştir. Toplam 30 sayı yayımlanan dergi, haftalık yayım çizgisini neredeyse hiç bozmamış ve yaklaşık sekiz ay yayımda kalmıştır.¹¹¹⁷

Adı: Kadındergisi olması yanında dergiye seçilen *Kadın* ismi de dikkat çekicidir. Çünkü o dönem Osmanlı toplumunda “Kadın” sözcüğü daha çok aşağı kesimden hanımları ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Bu nedenle bu adın seçilmesinde, giriş yazısında da görüleceği üzere sosyalist bir etki var mıdır?

Yönetim: Derginin imtiyaz sahibi Mustafa İbrahim, müdürü ise Enis Avni, daha fazla bilinen adıyla Aka Gündüz Bey’dir.

Yayın Günü: Haftalık olarak yayımlanan dergi, her pazartesi yayıma çıkmıştır.

Adres: Derginin adresi, “Selanik-Limanda Selimiye Caddesinde Yeni Apartmanda Daire-i Mahsûsadır.” şeklinde verilmiştir.

Matbaa: Dergi, Selanik’in başka bir süreli yayını olan *Asır/Yeni Asır* gazetesinin matbaası olan Asır Matbaası’nda basılmıştır.

¹¹¹⁷*Kadın* dergisinin nüshalarının tamamına Hakkı Tarık Us’tan ulaşabilirsiniz. Bkz. *Kadın*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0377/4, Sayılar: 1-30 (26 Ekim 1908/13 Teşrinievvel 1324 – 7 Haziran 1909/25 Mayıs 1325), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#k> (24.10.2017)

Satış: Derginin arka sayfasında abone açıklamaları yapılırken abone kaydı yapılan bazı merkezlerin de adresi verilmiştir. Bunlardan ilki, “Risalemiz için Sabri Paşa caddesinde meşhur Louvre mağazasında da abone kayd olunur.” şeklindeyken ikinci nüshada, “Mahall-i Tevzi: Vardar Caddesinde Vatan kütüphane ve kıraat salonu. Abone de kayd eder.” şeklinde bir ikinci merkez adresi verilmiştir. Birinci adresin bir mağaza olması heralde derginin hedef kitlesi olan kadınlara ulaşabilmek içindir.

Başlık Altı Yazısı: “Şimdilik haftada bir neşrolunur” başlık altı yazısıyla on beşinci sayıya kadar yayımlanan dergi, bu sayıdan itibaren ise “Bir Milletın Nisvân-ı Derece-i Terakkisinin Mizânıdır.” yazısıyla çıkmıştır.

Sayfa: Her hafta yayımlanan dergi 16 sayfaya basılmıştır. Her sayfa iki sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Yayın Politikası: *Kadın* dergisi, yayımına, Enis Avni'nin (Aka Gündüz) “Kadın” başlıklı ve kadının varlığını yücelten bir şiirle başlamıştır. Onun, “Hemşire, anne, aile ki bunların sesi/Zulmette renk renk ziyâlarla münteşir/İnsanlığın büyük ezeli mûsîkisidir..” şeklinde biten şiiri aslında derginin yayın politikasını da genel anlamda vermiştir. Daha sonra “İfâde-i Mahsûsâ” başlığı altında, okuyuculara seslenen imzasız bir yazıyla derginin yayın politikası ve hedef kitlesi açıklanmıştır. Başlangıçta, zor zamanları, “kara ve kızıl seneleri” geride bırakan ve aydınlığa çıkan milletin dünyayı anlamak, kendi hayatını kontrol altında tutabilmek ve “terakki” edebilmek için muhtaç olduğu esaslardan birincisinin “matbuat” olduğu vurgulanmıştır. Matbuat yolunda milletin zor ve mühim vazifeler yüklendiği ve bu vazifeleri elinden geldiği kadar gerçekleştirdiği aşikâr olsa da “yığın yığın evrâk” içerisinde yine bir boşluğun olduğu ve bu boşluğun da *Kadın* dergisi tarafından doldurulacağı söylenmiştir.

Yazının ilk paragrafını oluşturan cümleler okunduğunda dikkati çeken ilk ifadeler; “kızıl, kara ve terakki” sözcüklerinin geçtiği cümlelerdir. Bilindiği üzere II. Abdülhamit ve dönemi, “kızıl ve kara” ifadeleriyle adlandırılmıştır. “Terakki” sözcüğü ise onun karşısında faaliyet içerisinde bulunan “hürriyet ve meşrutiyet”i amaç edinmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sloganı haline gelmiştir. Bu nedenle dikkati çeken bu sözcükler, *Kadın* dergisinin izleyeceği yol ve düşüncüyü de ele vermiştir. Terakki etmenin ilk yolu basım ve yayım faaliyetlerinden geçmektedir. Yine “yığın yığın evrak” ifadesiyle de özgürlük

ortamında yayın faaliyetinin arttığını belirten yazı, bu evrak arasında kadın sesinin eksikliğini vurgulayarak kendisine yer açmıştır.

Evet; siyasî, edebî, fennî, ilmî resâil-i mevkute ve gayri mevkutede o kadar esef-engîz ve darıltıcı bir noksan vardı: Nisâî bir gazete... Öyle nisâî bir gazete ki umûma şâmil olsun “aristokrasi” denilen o mevhum hayât-ı kibârâne-i hîçîden, hayalden, muhayyelât-ı asabiyeden ve vehmiyât-ı marîzânededen mümkün olduğu kadar uzak bulunsun. Öyle bir nisâî risâle ki kulübeden konağa, saraydan fakirhâneye, hâvasthan avâma, vasattan en ileriye bir nirengi çizerek küçük büyük düğümlerle yapılmış bir fikr u ma'lûmât ağı gibi muhit-i nisâîmizi kaplasın... İşte bu ehem ve mutlak vazife-i içtimâiyeyi ifâya iştirak hevesiyle naçiz Kadın risalesi ilk numarayı vaz' ederek el birliğiyle terakki eylemeye çalışmak için bugünden itibaren arz-ı nâsiyye-i ictihâd eyliyor.¹¹¹⁸

Hedefini, kadın dünyasının her kesimine ulaşmak olarak belirleyen dergi, giriş yazısının bu bölümünde de dikkati çeken sözcükler kullanmıştır. Öncelikle “aristokrasi” sözcüğü Batı kaynaklı ve o dönemde çok kullanılmayan bir sözcüktür. Ayrıca aristokrasi sözcüğünün “saray, konak, havas” sözcükleriyle birlikte kullanılması manidardır. Bu sözcükler, Osmanlı saray ve konak çevresinin Batı'daki aristokrat yapıyla aynı konuma getirilmesini anlamına mı geliyor? Eğer böyleyse *Kadın* dergisi de bu aristokrasiye savaş açan ve ayrımı ortadan kaldırmayı amaç edinen aydınlanmış Batılı akranlarıyla aynı saftadır. Bunun yanında “aristokrasi, kadın” sözcükleri ve bu sözcüklere verilmek istenen anlam bir erken dönem sosyalizmini mi dillendiriyor? Kaldı ki ileride göreceğimiz gibi başta Aka Gündüz olmak üzere yazar kadrosunda, sosyalizmden etkilenen ve bu düşünceden hareketle yazılar kaleme alan kişiler vardır.

Bu düşüncelerden sonra “maksadı ‘iffet’ yolunda ‘fazilet’ hedefinde nasb-ı nigâh-ı iştîyâk ederek ‘terakki’ eylemektir.”cümlesiyle derginin maksadını klişe bir ifadeyle veren yazar okuyucularına teşekkür ederek yazısını bitirmiştir.

Yukarıdaki düşüncelerle yola çıkan *Kadın* dergisi istediği hedefe ulaşabilmiş midir? Öncelikle şunu söylemek gerekir ki toplumun bütün kadınlarını hedef kitlesi olarak seçen

¹¹¹⁸ İmzasız, “İfâde-i Mahsûsa”, *Kadın*, 1. Sene, Numara 1 (26 Ekim 1908/13 Teşrinievvel 1324), Selanik, s. 2.

dergi, bu amacına ulaşmak için oldukça kısa solukludur. Selanik, Osmanlı sınırları içerisindeki diğer şehirler ve özellikle taşra göz önüne alındığında İstanbul'a alternatif, Osmanlının Batı'ya açılan kapısı olması yönüyle hep modern bir şehir olmuştur. Ancak bu özellik sadece Selanik merkez için geçerlidir. Dolayısıyla bu merkezden uzaklaştıkça özellikle eğitim seviyesinde büyük düşüşler olmaktadır. Kaldı ki Selanik'in merkezi bile eğitim açısından çok parlak bir durumda değildir. Hele söz konusu kadın olunca tablo biraz daha kötüleşmektedir. Bu da demek oluyor ki toplumun her seviyesine seslenebilmek daha uzun soluklu ve ciddi politikaları gerektirmektedir. Bu ortam düşünüldüğünde *Kadın* dergisinin gayretleri takdire şayan olmakla birlikte hedefin bütünü düşünüldüğünde derginin yaptıkları oldukça cılız kalmıştır.

Kadın dergisinin yazıları, yazılar altındaki imzalar incelendiğinde, derginin daha çok şehrin konaklarına yani üst tabakasına, mekteplilere ve bir de üst tabakadan hanımların eliyle desteklenen kulüplere seslendiği görülecektir. Bu da giriş yazısında belirtilen hedeften uzaklaşmak demektir. Şunu da belirtmek gerekir ki *Kadın* dergisinin ve etrafında faaliyet gösteren kulüplerin birincil hedefi elbette her kesimden daha fazla kadına ulaşmaktır. Ancak kökleri çok derinlere ulaşan erkek egemen anlayışı, özellikle kadınlar arasında düşük eğitim oranı vb. nedenlerin birden bire değişmesini beklemek oldukça saflık olur. Elbette bir derginin sorunlar yumağı haline gelmiş bir ortamı tek başına ve kısa sürede değiştirebileceği beklenemez. Öyleyse sonuç olarak *Kadın* dergisi, toplumun her kesimine ulaşamamıştır ancak denemiştir veya en azından Selanik için bir giriş yapmıştır denilebilir.

Anladığımız kadarıyla derginin birincil hedefine ulaşması için yeterli kaynağı da yoktur. Daha ilk sayısında istenilen şekil ve muhteva özelliklerine sahip olmadan çıktıklarını ancak ısrarları kıramadıklarını belirtip gelecek nüshalarda bunun telafi edileceği vaat edilmiştir. Derginin nüshaları dikkate alındığında bu telafinin gerçek anlamda gerçekleştirilemediği görülecektir. Gerçi dergiyi ayakta tutmak ve gelişimini sağlamak için kız mekteplerine derginin nüshalarını ücretsiz göndermek, hediye çekilişleri gerçekleştirmek, okuyucularına resimler vereceğini vaat etmek, fiyatta indirim gitmek gibi gayretler gösterilmiştir. Yarım yamalak gerçekleştirilen bu faaliyetlerde işe yaramamış ve fiyatta indirim gidileceğini duyuran 27. sayıdaki yazıdan üç nüsha sonra dergi, yayım dünyasının raflarında kısa soluklu bir kadın dergisi unvanıyla ayrılmıştır.

Yazar Kadrosu: *Kadın*'ın imtiyaz sahibi M[ustafa] İbrahim'in imzasına derginin sayfalarında rastlamamaktayız. İmzasız yazıların en azından bazılarını kaleme aldığı aklı gelmekle beraber, derginin yönetiminin ve yazı işlerinin tamamen yayının müdürü Enis Avni (Aka Gündüz) tarafından yürütüldüğü düşüncesi daha ağır basmaktadır. Dergi sayfalarında Enis Avni imzasıyla 27 yazı yayımlanmıştır. Bunun yanında Seniha Hikmet müstearıyla sekizinci sayıya kadar 7 yazı yazdığını da biliyoruz. Böylece toplam 34 imzayla Enis Avni aynı zamanda dergiye en çok katkı yapan isimdir. Enis Avni dışında dergi sayfalarına katkı yapan, özellikle ittihatçı, milliyetçi düşünceleriyle öne çıkan, aynı zamanda *Genç Kalemler* (Millî Edebiyat) akımı içerisinde ismini sık duyduğumuz, *Kadın*'ın çıktığı dönemde ve sonrasında Türk edebiyatı tarihi açısından öne çıkan isimler vardır. Bu yazarlarımızdan Ali Canip 11, Ali Ulvi (Elöve) 9, Kazım Nami, Aydın. Seni, Mim. Nermi ve Mülazım Tahsin 7, Mehmet Emin Yurdakul ve He. Hüsnü 6, Tahsin Nahit 6, İlyas Macit 5, Akil Koyuncu 3, Baha Tevfik ve Ömer Seyfettin (Perviz) 3, Doktor Abdullah Cevdet ve Selanik Mebusu Mehmet Cavit 2, Celal Sahir (Erozan), Safvet Nezihî ve Celal Derviş 1 imza ile dergiye katkıda bulunmuşlardır.

Bir kadın dergisi olan *Kadın*'ın sayfalarında kadın yazar olarak en çok imza Zekiye'ye aittir. 20 yazının altına imzasını atan Zekiye Hanım, sadece yazılarıyla değil kulüpler etrafında gerçekleşen faaliyetlerde de öndedir. Adeta derginin kadın yazarları arasında ikinci bir müdür gibi öne çıkmıştır. Ayrıca Zekiye Hanım'ın, 29 numaralı nüshada yapılan bir duyuruda, "Pederin Hatası" isimli bir romanının tanıtımı yapılarak sadece dergicilik konusunda değil edebî anlamda da kalemini çalıştıran biri olduğu anlaşılır. Zekiye Hanım dışında dergiye Ayşe İsmet 7, Pakize Seni 4, Pervin 4, Emine Semiye 2, Cavide Semiye 2 imzayla en çok katkı yapan kadın yazarlar olarak görülüyor. Dergiye en çok katkıyı yapan bu kadın yazarlar için şunu da hatırlatmak gerekir ki bu kadınlar, Selanik eşrafına mensupturlar ve az çok özel derslerle, kendi gayretleriyle eğitim almış isimlerdir.

Bu isimlerin yanında "Rukiye Haşmet" imzası, Rasim Haşmet'in kız kardeşine ait olabileceği gibi Rasim Haşmet'in bir mahlası da olabilir.

Yukarıda isimlerini saydığımız öne çıkan yazarların dışında dergi sayfalarına katkı genellikle mekteplerden ve kadın ismi arkasına saklanan erkeklerden gelmiştir. Enis Avni'nin "Seniha Hikmet", Ömer Seyfettin'in "Perviz" isimleri ile yazmaları yanında dergide kadın ismi arkasına saklanan erkek yazarların sayısı bu gün hala bir muammadır.

Erkek yazarların kadın ismi arkasına saklanarak yazı yazması özellikle II. Meşrutiyet döneminde üç kadın dergisinin arka arkaya kapanması olayından sonra tartışmaya dönüşmüştür. *Kadın* dergisi 29. sayıda, “Maskeli Erkekler” başlığıyla, kadın ismi arkasına saklanarak yazı yazarları eleştiren Manastırlı Mehmed Emin’in yazısı dikkat çekicidir. Mehmed Emin’e göre *Kadın* dergileri tamamen kadınlara bırakılmalıdır. Daha sonra Celal Sahir, *Kadın*’ın son sayısında kadınların yeteri kadar çalışmadığını vurgulayan ve dergilerin kapanmasının suçunu kadınlara yükleyen bir yazı kaleme almıştır. Kadınlara karşı yapılan bu suçlamaya cevabı, Zekiye Hanım, *Kadın* dergisi yayım hayatını noktaladığı için *Mehasin* dergisinde vermiştir.

Aşağıda *Kadın* dergisinin tüm yazar kadrosu ve dergiye katkıları toplu olarak verilmiştir:

Doktor Abdullah Cevdet (2), Abdulkhak Hamit (1), Akil Koyuncu (3), Ali Ağa (1), Ali Canip (11), Ali Ulvi (9), Ayn. Seni (7), Ayşe İsmet (7), Aziz Hüdayi (1), Baha Tevfik (3), Cavide Peyker (2), Celal Derviş (1), Celal Sahir (1), Cezmi Agâh (1), Darümuallimâtın Nakiye (1), Dava Vekili Moiz Levi (1), Doriş Hima (1), Elif. Ayn. (1), Emin Lami (1), Emine Lütfiye (1), Emine Semiye (2), Enis Avni (27), Evliyâzâde Naciye (1), Fatma Seniye (1), Fitnat Binti Haşim (1), G(alip) Kemal (4), Galip Kamil (2), Ha. Hüsnü (6), Hasan Hulki (1), Hı. Sami (1), İlyas Macit (5), İmzasız (36), İsmail Edhem (1), İzmir İdâdisinden Mehmet Lütfi (1), Kazım Nami (7), Kırmızı-Beya Kulübü (1), Macide Memduh (1), Makbule Süreyya (2), Manastırlı Mehmet Emin (1), Manastırlı Rifat (1), Selanik Meb’ûsu Mehmet Cavit (2), Mehmet Emin (6), Mim. Emin Lâmi (1), Mim. Fatma (1), Mim. Hicabi (1), Mim. Nermi (7), Mim. Re. Fazile(1), Muallim Doktor Âsaf (1), Mustafa Namık (1), Mübeccel Nüzhet (1), Müjgan Binti Abdullah (1), Mülazım Tahsin (7), Mütercimi: Maarif Tercümanlarından Jan (1), Müteveffâ Hacı Mustafa Bey Halilesi Habibe (1), Nigar binti Osman (2), Nijad (1), Ömer Seyfettin (2), Pakize Seni (4), Pervin (4), Perviz (1), Rabia Ahmet (1), Rafize Hüsnâ (1), Refia Şükran (3), Resmîye Hüseyin (1), Rodoslu Hüseyin Ragıp (1), Rudaye Halise (1), Rukiye Haşmet (1), Safvet Nezihî (1), Say’ü’l-ukûf Kulübü Müesseselerinden Rabia Ahmet (1), Seniha Hikmet (7), Sıdika (1), Tahsin (3), Tahsin Nahid (6), Ulviye (1), Uzema İradet (2), Yusuf Osman (1), Zekiye (20).

Derginin İçeriği: Dergi sayfalarında 98 makale yayımlanmıştır. Bu makalelerden dördü tefrika şeklinde yayımlanmıştır. Bu dört makalenin üçü iki sayı, biri dört sayı devam etmiştir. Bu makalelerin nerdeyse hepsi doğal olarak kadın meseleleri üzerine yazılmıştır. Genel anlamda makaleler değerlendirilecek olursa yeni dünya düzeninde kadın ve kadının yeri, kadın eğitimi, kadın hakları, Batı dünyasında kadınlar, örf ve adetler, evlilik vb. konular ele alınmıştır. Bu konuların dışında dergide özellikle edebî anlamda dikkati çeken dört makale tespit ettik. Seniha Hikmet (Aka Gündüz/Enis Avni) imzalı “Sarı ve Siyah” başlıklı yazıda Recaiade Ekrem’in Resimli Kitap’ta yayımlanan “Sarı Siyah” başlıklı manzumesinin dili eleştirilir ve sade Türkçe savunulmuştur. Bu makale “Genç Kalemler ve Milli Edebiyat” akımı öncesinde savunduğu düşünce yönüyle dikkati çekmektedir. İkinci makale yine Aka gündüz ismini taşımakla birlikte Enis Avni imzasıyla kaleme alınmıştır. “Esâret Var: Halâyıklara Dair” başlığını taşıyan makale Tanzimat aydınlarının sıklıkla vurgu yaptıkları “Esâret” konusunu ele almıştır. Üçüncü makale Safvet Nezihî’nin “Kadın Şiiri” başlıklı makalesidir. 26 numaralı nüshada yayımlanan bu makale yine kadın konusunu ele almakla birlikte edebiyat içerikli olması yönüyle dikkat çekmektedir. Son makalemiz ise yine *Kadın* dergisinde yayımlanan ve Enis Avni (Aka Gündüz) imzasıyla yayımlanan bir piyes olan “Aşk ve İstibdât” üzerinedir. Makale Mim. Nermi tarafından “Aşk ve İstibdât Piyesi” başlığıyla kaleme alınmıştır. Ayrıca bu piyesin Selanik’te sahnelendiğini de yine *Kadın* dergisi sütunlarında yapılan tiyatro duyurusundan öğrenmekteyiz.

Dergi sayfalarında 71 şiir, 21 menseure yayımlanmıştır. Yayına şiirleriyle en çok katkı yapan yine Enis Avni (Seniha Hikmet/Aka Gündüz)’dir. 12 şiir, 1 menseure yazan Enis Avni’yi 8 şiir ve 1 menseure ile Ali Canip takip eder. Bu isimleri de altı şiirle Tahsin Nahid ve Mehmed Emin takip etmektedir. Bu şairlere ek olarak devrinde ve daha sonraki dönemlerde öne çıkan isimler de Ömer Seyfettin (Perviz) 2 şiir, 1 menseure; Akil Koyuncu 2 şiir, 1 menseure; Abdullah Cevdet 1 şiir ile *Kadın*’ın sayfalarına katkı yapmışlardır. Bu önemli isimlerden başka lirik tavrıyla dikkat çeken Mülazım Tahsin’in 5 şiir, 1 menseurelik katkısı da söylenmeye değerdir. Ayrıca dergi sayfalarında Abdülhak Hamit’in Sardanapal şiir kitabında yer alan ve “Kadın” başlığını taşıyan şiiri de yayımlanmıştır. Bir de dergide Namık Kemal’in Hürriyet Kasidesi’nin ilk beyti Merhum Mithat Paşa’nın fotoğrafıyla birlikte kullanılmıştır.

Dergiye şiirleriyle katkıda bulunan kadın şairlerin başını Zekiye Hanım çekmektedir. Zekiye Hanım yayım süreci boyunca 4 şiir, 1 mensure ile karşımıza çıkar. Ayrıca devrin önemli simalarından Nigar Hanım da “Nigar Binti Osman” imzasıyla dergide bir şiir yayımlamıştır.

Dergide 12 deneme yayımlanmıştır. Bu yazılar içerisinde dikkatimiz çeken yazı İlyas Macit’in “Akşam” başlıklı yazısıdır. “Bir Tablo İçin” açıklamasıyla yayımlanan bu deneme bize Servet-i Fünûn’un “Tablo Üzerine Şiir Yazma” geleneğini hatırlatmaktadır.

Dergide hikâye türü içerisinde değerlendirebileceğimiz 16 yazı vardır. Bu hikâyelerin üçü ikişer sayı devam etmiştir. “Küçük Hikâyeler” genel başlığı altında yayımlanan hikâye dizisinde Ali Canip’in iki imzasını görüyoruz. Bu türde en işlek isim altı imzayla He. Hüsnü’dür. İkişer sayı devam eden üç hikâye altına imzasını atan yazarın konuları genel itibariyle kadınlıkla alakalıdır. Kullandığı “Pembe Sayfalar, Hanım Sesleri” başlıkları bunu göstermektedir. Bunun yanında diğer hikâyelerde genel itibariyle istibdât düzeninin sıkıntılılarından nasibini alan kadınlar ve kadın hissiyatı konu edilmiştir.

Dergide tiyatro türüne örnek olabilecek Enis Avni (Aka Gündüz) imzalı tek piyes yayımlanmıştır. On sayı tefrika şeklinde yayımlanan eser, başlığından da anlaşılacağı üzere istibdât konusunu ele almıştır. Daha sonra dergi sayfalarında yapılan duyurudan bu eserin Selanik’te sahnelendiğini öğrenmekteyiz.

Tercüme olarak dergide 15 yazıya rastlıyoruz. Bu tercüme yazıların 9 tanesi Ali Ulvi (Elöve)’ye aittir. Bu dokuz yazı iki tefrika halinde yayımlanmıştır. “Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın” başlıklı yazı “Fransızcadan” açıklamasıyla beş sayı sürmüştür. İkinci makale “İslam Kadınlarında Hürriyet” başlığıyla ve “Muharriresi: Madam Gülnar Hanım, Madam Olga de Lebedof’tan” açıklamasıyla dört sayı yayımlanmıştır. Görüldüğü üzere bu makalelerin konusu “Hürriyet ve Medeniyet” üzerinedir.

Bir tercüme hikâye, bir tercüme makale ile karşımıza çıkan Kazım Nami, hikâyede sadece “Vera Fikner’den” açıklamasını kullanmıştır. Makalesi “Hakk-şinâsî-i Nisvân 1” başlığıyla ve “Cristian Bernard’tan” başlığıyla çıkmıştır. 28. sayıda yayımlanan makale için bir numara denilmişse de devamı gelememiştir.

İmzasız yayımlanan iki tercüme makalenin biri “Hasâil ve Nekâyis-i Nisvân” başlığını ve “Marcel Proust’dan Bir Makale” açıklamasını taşımaktadır. İkincisi

“Mütehhil Hanımlara Mahsûs Mektub” başlığını ve “İngilizceden” açıklamasıyla çıkmıştır. Geri kalan iki makalenin birisi *Faros Thessalonikis* isimli gazetenin 952 numaralı nüshasından “Maarif Tercümanlarından Jan” tarafından “İslam Kadınları” başlığıyla; diğeri de Mim. Nermi tarafından “Kadın Şiirleri: Ağlıyordum” başlığıyla ve “Matmazel Andre Kortès’ten” açıklamasıyla yayımlanmıştır. Görüldüğü üzere yapılan çevirilerde de genel olarak “Hürriyet ve Medeniyet” çerçevesi içerisinde kadın ele alınmıştır.

Dergide Nijad imzalı “Hürriyet Mücahidi Şevket Bey İçindir” açıklamasıyla bir mensur mersiye; Kırmızı-Beyaz Kulübü imzasıyla ve “Bir Küçük Feminist Lisanından” açıklamasıyla bir monolog; Galip Kemal imzalı “Bir Genç Kızın Jurnalinden 14 Şubat” başlığıyla bir günlük; imzasız “Ortaköy ve Kadıköy Tiyatrolarında Merhum Hakkı Paşa Kerimesi Fehime Nüzhet Hanım Tarafından Mevcut Hanımlara Karşı İrâd Olunan Nutkun Süretidir.” ve “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniyye ve Sergide Zekiye Hanımefendi’nin Nutku” başlıklarıyla iki nutuk yer almaktadır. Ayrıca okuyuculara gerekli açıklamaların yapıldığı ve karşılıklı tebrik ve teşekkürleri içeren çok sayıda mektubun yayımlandığı bölümler de vardır. Bu mektuplar edebî mektup değildir. Yine de devrin bazı hadiselerine açıklama getirmesi yönüyle önemlidir. Bu mektuplardan özellikle dikkati çeken iki mektup vardır. Bunlardan biri Nazım’a Sulatan’a yazılan mektup ikincisi de Celal Sahir’in Zekiye Hanım’ı muhatap alarak yazdığı mektuptur ki bu mektupta, üst üste kapanan üç kadın dergisinde suçun kimde olduğu tartışılmıştır.

Kadın dergisi ilmî ve edebî bir yayın olması yanında kadın derneklerinin de destekçisi, yöneticisi ve yayımcısıdır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak o dönem Selank’inde, dergide yazı yazabilen kadınların neredeyse hepsi yine kadın cemiyetlerini kuran ve yöneten kişilerdir. Dolayısıyla bu cemiyetlerin *Kadın* dergisi tarafından desteklenmesi de oldukça doğaldır. Çünkü iki faaliyeti de yürütenler neredeyse aynı kişilerdir. Bu nedenle de dergi sayfalarında kadın cemiyet ve kulüplerine sayfa ayrılmış ve burada cemiyet faaliyetleri ve haberleri yayımlanmıştır.¹¹¹⁹

¹¹¹⁹ Bu kadın dernek ve kulüplerin ayrıntıları için bu kitabın “Kadın Cemiyetleri” bölümüne bakabilirsiniz. Ayrıca sadece dergiyle ilgili bölümler için de Bkz. Fatma Kılıç Denman, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, Libra Kitap, İstanbul 2009, s. 119-133.

Birinci Sene 24 Teşrinievvel 1324

« Cuma »

12 Şevval 1326

Numara 1

Müdürü: Atf

∞∞∞∞

Matbaa ve Mahall-i İdâresi:
Selanik'te Sabri Paşa Caddesinde
Daire-i Mahsûsadır.

∞∞∞∞

Şerâit-i İştirâ

(Mecidiye 19 kuruş hesabıyla)
Selanik için seneliği 90, altı aylığı 50
kuruş

Diğer mahaller için (posta ücretiyle
beraber) seneliği 140, altı aylığı 75
kuruş

Memâlik-i ecnebiye için seneliği 35,
altı aylığı 20 frank

ZAMAN

ZEMAN

Sâhib-i İmtiyâz ve Sermuharriri:
İbrahim Hikmet

∞∞∞∞

Mesleğimize muvâfık âsâr-ı
müfideye sütunlarımız açıktır. Derc
olunmayan evrâk îade edilmez.

∞∞∞∞

İ'ânât için eshâb-ı Müracaatla
ayrıca anlaşılır.

∞∞∞∞

Telgraf Adresi: Selanik'te Zaman
Gazetesi

∞∞∞∞

Adresse Télégraphique "ZEMAN"
Salonique

Vendredi le 6 Novembre 1908 No 1

Nüshâsı 10 para

«Her Gün Neşrolunur Siyâsî, İktisâdî, İlmî, Edebî Gazetedir»

Nüshâsı 10 para

Şekil 2.16. *Zaman* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.16. Zaman Gazetesi

Yayın Hayatı: *Zaman* adıyla Selanik'te daha önce yayımlanan bir gazete vardır¹¹²⁰ ancak o *Zaman* gazetesi ile bu gazete arasında isimden başka ortak nokta yoktur. Şu an incelediğimiz *Zaman* gazetesi, Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımlanmaya başlamıştır ve ilk nüshası yukarıda görüldüğü gibi 6 Kasım 1908'de yayımlanmıştır. Görebildiğimiz en son *Zaman* gazetesi nüshası da 166 numaralı (10 Nisan 1325/3 Rebiülahir 1327/23 Avriil-Nisan 1909) sayıdır.¹¹²¹

¹¹²⁰ Bkz. ?

¹¹²¹ Burada *Zaman* gazetesinin sadece Hakkı Tarık Us Koleksiyonu ve Atatürk Kitaplığı'nda yer alan nüshalarını inceledik. Diğer nüshalar İzmir Milli Kütüphane bünyesindedir. Ancak şu anda dijital ortama aktarma çalışması devam ettiğinden buradaki nüshalara bakamadık. Bkz. *Zaman*, Sayılar: 1-67, 119, 166 (24 Teşrinievvel 1324/12 Şevval 1326/ 6 Novembre 1908 – 10 Nisan 1325/3 Rebiülahir 1327/23 Avriil, Nisan 1909), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0048, [http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y\(21.07.2017\)](http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y(21.07.2017))

Adı: *Zaman* sözcüğü anlamı içerisinde siyasî bir mesaj içermemekle birlikte Selanik'te, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adıyla özdeşleşmiş bir yayındır ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi bu yayın, *Zaman* adıyla Selanik'te yayımlanan ilk gazete değildir.

Yönetim: Gazetenin imtiyaz sahibi ve sermuharriri İbrahim Hikmet; müdürü Atıf, yirmi iki numaralı nüshadan itibaren ise Nafiz'dir.

Yayın Günü: Gazete her gün yayımlanan bir gazetedir.

Adres: Gazetenin Selanik'te Sabri Paşa Caddesi'nde kendine ait bir dairesi vardır.

Matbaa: *Zaman* gazetesinin aynı zamanda bir matbaası da vardır ki yukarıda idarehane adresi verilirken matbaayla birlikte verilmiştir. Dolayısıyla Sabri Paşa Caddesi'nde hem matbaa hem idarehane vardır. Bazı nüshaların da Asır Matbaası'nda basılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: Gazete, “Her gün neşrolunur siyasî, iktisâdî, ilmî, edebî gazetedir” başlık altı yazısıyla çıkmıştır. Gazete, İttihatçı bir yayın olmasına rağmen başlık altı yazısı ile herhangi bir mesaj verilmemiştir.

Sayfa: Yayın hayatı boyunca dört sayfa olarak çıkarılmıştır. Her sayfa dört sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Yayın Politikası: gazetenin yayın politikasını da içeren yazı ilk sayıda “Mesleğimiz” başlığıyla yayımlanmıştır. Yazının ilk paragrafında gazetenin izleyeceği yol ve varılmak istenen hedef açıklanmıştır:

Zaman, bugünden itibaren matbûât-ı Osmâniye meyânına dâhil oluyor. Serbest bir memlekette maneviyâyâ terettüb eden vazifenin ehemmiyetini bilenlerdeniz. Binâenaleyh Kendimize çizmiş olduğumuz hatt-ı hareketten hiçbir vakit inhirâf etmeyerek daima millet-i Osmanîyenin teâlisine hizmet edecek neşriyâta vâsita olmaya çalışacağız. Menâfi-i umûmiyeden başka rehberimiz, her meselede hakikati taharrî etmekten başka hedef-i maksadımız olmayacaktır.¹¹²²

¹¹²² İmzasız, “Mesleğimiz”, 1. Sene, Numara 1 (24 Teşrinievvel 1324/12 Şevval 1326/6 Kasım 1908), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0048, [http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y\(21.07.2017\)](http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y(21.07.2017))

Zaman'ın mesleği, “ciddiyet” ve “i'tidâl (ölçülülük)” sözcükleriyle özetlenmiştir. *Zaman*, devletin iç siyasetinde, millî hükümet esasının en büyük savunucusu; toplumsal ve fikrî ilerlemenin de kuvvetli destekçisi olacaktır. Osmanlı toplumunu oluşturan çeşitli milletlerin uyum içinde yaşaması; vatanın hukuk içerisindeki haklarını, şeref ve şanını korumak ve yıllardır istibdat ve cehaletin yerlerde süründüğü milleti ayağı kaldırmak için bir gazeteye ne düşüyorsa *Zaman* bunu gerçekleştirmek istemektedir.

Daha sonra gazete vilayette; bayındırlık, eğitim ve iktisat gibi hususlarda işlerin daha hızlı ve etkili yürümesinin yerel idarenin yetkilerinin artırılması ve genişletilmesine bağlı olduğu düşündükleri için bu düşüncenin savunucusu olacaklarını da belirtmiştir. Bunun yanında ziraât ahvalin ıslahı, ticaret ve sanayinin terakkisi için çalışmak yine *Zaman*'ın görevleri arasında sayılmıştır.

Buraya kadar genel olarak özetlemeye çalıştığımız yazıda ilk dikkatimizi çeken nokta hususî bir gazetenin yayın politikasını okumaktan ziyade hükümet programını dinler gibiyiz. Dolayısıyla bu yazıda belirtilen hususlar daha çok belki İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde yapılmak istenenlerin özeti gibidir. İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan bir gazete, elbette cemiyetin kendisine ilke edindiği hususların bir numaralı savunucusu olacaktır. Daha sonra yazı şu cümle ile bitirilir: “Hedefimiz hulûs-ı niyet, mesleğimiz doğruluk, gâye-i emelimiz menâfi-i vataniyeye hizmet olduğundan tevfikât-ı sûltaniyye mazhar olacağına eminiz.”

Daha sonra “Kârîn-i Kirâma” başlığı altında yeni bir yazıya başlanmıştır. Bu yazıda ise daha çok gazetenin içeriğinde bulunacak yazılar mevzu edilmiştir.

Öncelikle telgraf vasıtasıyla haberler yayımlanacağı ve özellikle yine telgraf vasıtasıyla Avrupa haberlerinin de günü gününe gazete de yer alacağı vurgulanmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarında yer alan önemli merkezlerde de özel muhabirler ayarlandığı ve bunlar da telgraf ya da mektup vasıtasıyla buralara ait haberleri gönderecekleri belirtilmiştir. Ayrıca gazete sütunlarında, önemli iç ve dış haberler sıradanlığa düşmeden her zaman en ehemmiyetlileri seçilerek yayımlanacak; bu haber metinlerine ek olarak içtimaî, iktisadî, fennî ve edebî makaleleri, düşündürücü yazıları, eğlenceli ve ciddi hikâyeleri, kadınlığa ait meseleleri ele alan yazıları okuyucular gazete sütunlarında bulacaklardır. Kısacası *Zaman*, her sınıftan halkın kendisine göre bir şeyler bulacağı şekilde bir çeşitlilik vaat etmektedir.

Gazete, okuyucuların memnuniyeti için İstanbul'dan da bazı seçkin yazarlarla anlaşmış olduğunu söylemektedir ancak bu seçkin şahsiyetlerden sadece İsmail Hakkı Bey'in ismi verilmiş, diğerleri ise zaman içerisinde yayımlanacak olan makalelerin altındaki imzalara havale edilmiştir.

En sonunda ise gazetenin matbaayla alakalı noksanlıklar nedeniyle bu hacimde çıktığı ancak bu noksanlıklar giderilince hacmin mutlaka artırılacağı söylenmiştir.

İşte bu hacim büyütme işi, altmış altı numaralı nüshada yine “Kârî-i Kirâma” başlığı altında bir yazı ile duyurulmuş ve gazete büyük sayfaya basılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte yazıda okuyucuların gazeteye gösterdikleri teveccühe de teşekkür edilmiştir. Bu teveccüh nedeniyle gazetenin maddî bir sıkıntısının olmadığı söylenmiş ve bundan sonra gazetenin güzelleştirilmesi ve okuyucuyu tatmin edebilmesi için para harcanacağı belirtilmiştir. İşte bu harcamalardan ilki gazetenin hacmine, ikincisi ise İstanbul'dan alınacak telgrafların artırılması işine harcanmıştır.

Yazar Kadrosu: Gazetenin imtiyaz sahibi ve sermuharriri İbrahim Hikmet'in gazetede 66 imzası vardır. Bunun yanında giriş yazısında belirtilen İstanbul'dan yazı göndereceği söylenen İsmail Hakkı da 26 yazının altına imzasını atmıştır.

Zaman gazetesinde Selanik'in ve İttihatçı çevrenin önemli isimlerine rastlıyoruz. Bunlardan Abdi Tevfik'in 13, Sabiha Sertel'in ağabeyi Celal Derviş'in 14, Ayn. Seni'nin 3, Enis Avni'nin 2, Kazım Nami'nin 6 imzasını görüyoruz. Bu isimlerin dışında “Rasim Hüsni” müstearıyla Rasim Haşmet'in bir imzasına rastlıyoruz.

Aşağıda *Zamangazetenin* yazar kadrosu ve gazete sütunlarına yaptıkları katkı verilmiştir:

Abdi Tevfik (14), Ali Kemal (1), Ayn. Seni (3), Bir Asker (1), Bedri (1), Dal. He. (1), Doktor Edhem (5), Elif. He. (1), Elif. Namık (1), Enis Avni (2), Fen-i Makine ve Elektrik Mühendisi Mehmet Sabri(1), Halil Rüştü (1), He. He. (1), Hikmet Salih (1), İbrahim Hikmet (66), İbrahim Seni (1), İsmail Hakkı (26), İsmail Halil (1), Jandarma Mülâzımı Mustafa Nuri (1), Kazım Nami (4), Kef. Nami (2), Kemal Derviş (1), Meclis-i Ayan Reisi Said (1), Meclis-i Umumiye Vilâyet Azâzından Mustafa Hulusi (1), Mekteb-i Hukuktan Aziz (1), Mülâzım Hüseyin Hicranî (1), Mülâzım-ı

Evvel Ahmet Vefik (1), Müştak Lütfü (2), Osman Neşat (1), Plevne Tarih-i Harbi Müellifi (2), Pol Margret (1), Rasim Hüsnü (1), Sabık Sekâtip Tahsin (1), Tahsin (1),

Gazetenin İçeriği: Öncelikle bir gazetede olması gereken dâhili ve harici haberler, telgraflar, reklamlar, resmî haberler, rütbeler vs. bu gazete de yer almaktadır. Bunun dışında özellikle İttihatçı yayın olan *Zaman* da siyasî makalelerin olmaması elbette düşünülemez. Siyasî makaleler ağırlıkta olmakla birlikte çeşitli konularda da makaleler kaleme alınmıştır. Celal Derviş, Kazım Nami, Abdi Tevfik, İsmail Hakkı, Enis Avni, Doktor Ethem vb. isimler makale yazmıştır.

Gazete sütunlarında hikâye türüne fazla yer verilmemiştir. En dikkati çeken hikâye gazetenin sermuharriri İbrahim Hikmet'in "Hanımın Hiddeti" başlıklı hikâyesidir.

Gazetede, Abdi Tevfik tarafından Sırbistan Dışişleri Müsteşarıyla ve imzasız yayımlanan Cahid ve Cavid Bey'le yapılmış iki mülakat da yayımlanmıştır.

Gazetenin sermuharriri İbrahim Hikmet'in mütercimi olduğu ve "Zaman'ın Tefrikası: Fedor Şoykof'tan Cinayete Doğru" başlığıyla yayımlanan tefrika roman 63 sayı devam etmiştir.

Gazetede, Abdi Tevfik tarafından "Hikâye: Ekin Hırsız" başlığıyla Fransızcadan tercüme edilen ve "Hikâye: Kadın Başında" başlığıyla ve Pol Margret adıyla mütercimi verilmeden yayımlanan iki tercüme hikâye vardır.

Bu dikkati çeken türler dışında yine dergide, okuyuculardan gelen veya yazarlar tarafından açık mektup şeklinde yayımlanan mektup yazıları, çeşitli isimlere ait ve çeşitli mekânlarda atılmış nutukların metinleri yer almaktadır.

Sâhib-i İmtiyâzı:

Ali Rıza

Müdür ve Sermuharriri:

Hakkı Baha

Füyûzât

İlmî, Fennî, Edebî Risâle-i Şehriyedir

Perşembe

Numaro 1

1 Kanunusani 324

Birinci Sene

Münderecât

Ulûm-ı Siyâsiye ve İctimâiyye:

İsviçre Kânûn-i Esâsisine Bir Nazar – Ömer İtkı

Cemiyâtın Tekâmülât-ı Siyâsiyyesi – Ayn. Seni

Fünûn- Hâzıra Karşısında Fikr-i Hukûk – Rasim Haşmet

Ulûm-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye:

Çin-i Cedîd – Firûzân

Hikâye:

Güzinin Aşkı – Mehmed Baha

Neşriyât-ı Şehriye

Mesleğimiz – Hey'et Tahririye

Edebiyât:

Ey Ana Toprağı – Hâlîde Sâlih

Hersûme-i Vücûd – Ayn. Seni

Musâhebe-i Edebiyye – Hakkı Baha

Felsefe:

Nazar-ı Şeriatte Kadınlar – Şevket

Felesefe-i Tarih-i Osmânî – Hakkı Baha

Şerâit-i İştirâ

Selanik için: Seneliği 60 kuruş, altı aylığı 30 kuruş

Vilâyât için: Seneliği 75 kuruş, altı aylığı 40 kuruş

Memâlik-i Ecnebiye için: 18 frank, altı aylığı 10 frank

Mahall-i İdâresi

Selanik'te: Sabripaşa Caddesinde Füyûzât İdârehânesidir.

Şekil 2.17. Füyûzât dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.17. Füyûzât Dergisi

Yayın Hayatı: *Füyûzât* dergisi yayım hayatına, 14 Ocak 1909 (1 Kânunusani 1324) tarihinde başlamıştır. Elimizde üç adet nüshası bulunan derginin son sayısı olan üç numaralı nüsha ise 18 Mart 1909 (5 Mart 1325) tarihini taşımaktadır. Dolayısıyla derginin yaklaşık üç aylık bir yayım hayatı olmuştur.¹¹²³

Adı: Arapça feyz, füyûz, füyûzât sözcüğünün manası suyun taşıp akması, bolluk, verimlilik, fazlalık, gürlük, ilerleme, çoğalma ve ilim, irfan anlamlarına gelir. Bu anlamlara bakıldığında, II. Meşrutiyet sonrasında matbuat âleminde meydana gelen bolluk ve bereketin böylece ilim ve irfan hususunda da meydana gelen artışın ve ilerlemenin sembolü olarak seçilmiş bir sözcüğün derginin başlığı olduğunu görüyoruz.

Yönetim: Derginin imtiyaz sahibi Ali Rıza, müdür ve sermuharriri ise Hakkı Baha'dır.

Yayın Günü: Ayda bir yayımlanan derginin ilk sayısı perşembe, diğer iki ve üç numaralı sayıları ise pazar günü neşredilmiştir.

Adres: Selanik'in en meşhur caddelerinden bir olan Sabripaşa Caddesinde, derginin adını taşıyan özel bir yazıhanesi vardır.

Matbaa: Dergide matbaa bilgisine rastlanmamıştır.

Başlık Altı Yazısı: Üç sayıda da “İlmî, Fennî, Edebî Risâle-i Şehriyedir” yazısı kullanılmıştır. “Şehr” sözcüğü Farsçada “şehir” manasına gelirken Arapçada otuz günlük zaman dilimine yani bir aya verilen isimdir. Bu dergide de Arapça manası verilmiştir.

Sayfa: Dergi 64 sayfa olarak neşredilmiştir ancak ikinci sayıdan itibaren bir de 32 sayfalık ek bölümü vardır. Dolayısıyla ikinci ve üçüncü nüshalar 96 sayfa hacindedir ancak eklerin numaralandırılması ayrı yapılmıştır.

Yayın Politikası: İlk sayının ilk yazısı “Mesleğimiz” başlıklıdır ki adından da anlaşılacağı üzere okuyuculara seslenmek ve yayım politikasını açıklamak için yazılmıştır. İlk cümleler, çok mütevazı bir tavırla kaleme alınmıştır.

¹¹²³*Füyûzât* dergisinin sadece üç nüshasına rastlanmıştır ve bu üç nüsha da Hakkı Tarık Us'ta yer almaktadır. (*Füyûzât*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0383, Sayılar: 1-3 (14 Ocak 1909/1 Kânunusani 1324 – 18 Mart 1909/5 Mart 1325), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#> (04.09.2017))

Füyûzât, her gün bir nâm-ı nevîn ile arz-ı çehre-i ibtisâm eden birçok refikleri arasına, isminin azametinden, bîdâasının aczinden hâsıl olan tereddütleriyle muhterizâne atılıyor. Bu ihtirâzı bir hey'et-i imtihâniyyenin huzûruna çıkan bir şakirdin; mutantan, müdebdeb salonlara ilk defa giren köylü bir gencin; talebe karşısında birinci dersini veren acemi bir Muallimîn ihtirâzına, ihtirâz-ı hicâb-âlûduna benzetebilirsiniz.¹¹²⁴

Bu kadar ürkek ve heyecanlı olan *Füyûzât*, aynı zamanda yazının devamında denildiği üzere iddiasızdır. İstenen seviyeye ise zamanla geleceklerini ümit ederek yola çıktıklarını belirtmişlerdir.

Derginin yayımlandığı dönemde süreli yayınların çokluğunu ve bu gazetelerin az çok okuyucu bulabilmelerini, Osmanlı toplumunun geçirdiği değişim sancılarına bağlayan yazar, şöyle söylemiştir:

Bir devre-i inkılâb içinde bulunan milletlerde, efkâr-ı umûmiyye siyâsiyyâta mütemâyildir. En büyük kulüplerden en küçük mahalle kahvehânelerine varıncaya kadar herkes kendi kudret-i dimâğiyyesi kadar bununla meşguldür.

Bu cümlelerin peşinden de yazar reçeteyi sunmuştur: "... birçok senelerden beri öğrenmekten, öğretmekten mahrûm edilmiş bir milletin en evvelki ihtiyâcı öğrenmek ve öğretmektir.". Bu son cümle, Osmanlı toplumunun sorunlarına çözüm tespiti yapmakla birlikte derginin de ana hedefini ortaya koymaktadır.

Öğrenmek ve öğretmek parolasını esas alan dergi, daha sonra hürriyetin varılacak son nokta olduğunu düşünenlere seslenmiştir. "Hürriyet münevver değil, vasitâ-i tenvîrdir; nûr yalnız ilimdir." diyerek cahilliğe ve zulmete savaş açan dergi, kurtuluşun ve derginin tutacağı yolun ilim yolu olacağını söylemiştir. Peki, *Füyûzât* bu ağır yükün altından kalkabilecek mi, bu kadar süreli yayın çok değil mi? sorularını kendine yönelten dergi, bu konuda iyimser olunmasını ve yayınların çokluğunun geçmişte ihmal edilen zamanların kazası olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

¹¹²⁴ İmzasız, "Mesleğimiz", *Füyûzât*, 1. Sene, Numara 1 (14 Ocak 1909/1 Kânunusani 1324), Selanik, s. 1-3.

Yazıda, derginin takip edeceği program madde madde verilmiştir. Bu program derginin bölüm başlıkları ve içerikleridir.

“1. Edebiyât: (Manzûm, mensûr âsar-ı edebiyeyi havi olacaktır.), 2. Ulûm-ı Edebiyye: (Nazariyât-ı edebiyeye taallük eden makâlâtı ihtivâ edecektir.), 3. Ulûm-ı siyâsiyye ve içtimâiyye, 4. Ulûm-ı Tabiiyye, 5. Ulûm-ı Ahlâkiyye, 6. Felsefe, 7. Hikâye, 8. Roman”

Yukarıdaki ana başlıklar verildikten sonra dergide bulunacak diğer özel başlıklar da açıklanarak sıralanmıştır. Askerlik mesleğiyle ve askerlerle alakalı “Mefâhir-i Millîye” sayfası, bir ay içerisinde yayımlanan kitaplar üzerine tenkit yazılarını içeren “Neşriyât-ı Şehriyye” sayfası oluşturulacaktır. Ayrıca “Tesâvîr-i Mukaddese-i Millîye” başlığı altında Avrupa’da tab ettirilmiş nefis, millî fotoğraflar; “Muhterem Simâlar” başlığı altında da gerek geçmişte yaşamış gerek aynı dönemde yaşayan büyük şahsiyetlerin fotoğrafları okuyucuya hediye edilecektir. Son olarak her nüshaya ek, otuz iki sayfa, Hammer’ın Osmanlı Tarihi tercümesi verilecektir. Bu kitabın ihtiva ettiği tarihî atlasların da gerekli olanları okuyucuya hediye olarak sunulacaktır.

Öğrenmek ve öğretmek parolasıyla yola çıkan *Füyûzât* dergisi, bu amacını gerçekleştirebilmiş, yukarıda verdiğimiz programına sadık kalabilmiş midir? Sadece üç nüshası çıkan dergi, öncelikle başyazıda çerçevesi çizilen programına büyük oranda sadık kalmıştır. Program başlıklarının hepsi derginin içeriğinde kullanılmıştır. Özellikle toplumun hastalığını cehalet olarak tespit eden ve reçetesini öğretmek ve öğrenmek olarak çizen bir derginin hacmi, döneminde yayımlanan diğer süreli yayınları göz önüne alındığında önemlidir. Normal sayfa sayısına (64 sayfa) ek olarak Hammer’ın Osmanlı Tarihi tercümesini de ekleyen (32 sayfa) *Füyûzât*, neredeyse her ay bir kitap hacmine ulaşmıştır. Kitaba ve bilgiye ulaşmanın zor olduğu bir dönemde, bu sayfa sayısı ile yayıma çıkan dergi, “öğretmek” amacına hizmet etmek için büyük bir gayret içerisindeydi. Ayrıca edebiyat, tarih, felsefe, sosyoloji, coğrafya, fen, iktisat gibi alanlarda yazılan yazıların çeşitliliği ve doyuruculuğu, tercüme yazıların çokluğu ve bunlar için gösterilen çaba, yerli yabancı kitap tenkit yazıları da derginin, amacına hizmet etmek için çalıştığının göstergelerindendir.

Bunların yanında okuyucuya verileceği taahhüt edilen resimler ve haritalar akıbeti hakkında dergi sayfalarında herhangi bir açıklamaya rastlamadık.

Yazar Kadrosu: Derginin müdürü ve sermuharriri Hakkı Baha, dergi sayfalarına en çok katkı yapan isimlerin başındadır. Bunun yanında imtiyaz sahibi Ali Rıza'nın imzasına ise rastlamıyoruz. Ayrıca neşr edilen üç sayıdaki dokuz makalede imza yoktur. Bu imzasız yazıların yönetimdeki isimlere ait olma olasılığı yüksektir.

Dergide en çok yazı yayımlayan diğer isimlerden Debreli Mehmet Şevket'in ve Münir Cemil'in üçer imzaları vardır. Dergide İttihatçı yayınlardan tanıdığımız ve Selanik'in kültürel ortamına katkı yapmış isimler de vardır. Bunlardan Aydın. Seni'nin 2, Faik Ali, Kazım Nami, Rasim Haşmet, Muslihittin Adil ve İsmail Hakkı'nın ise birer imzaları vardır.

Derginin üç nüshasında yazısı bulunan isimler ve bu isimlerin yazılarının türleri aşağıda verilmiştir.

Ali Fürûzân (2 Makale), **Aydın. F.** (1 Makale), **Aydın. Seni** (2 Makale), **Aynelhakkı Lütfü** (1 Makale), **Babaefendizâde Mehmet Baha** (1 Hikâye), **Debreli Mehmet Şevket** (3 Makale), **Faik Ali** (1 Şiir), **Hakkı Baha** (4 Makale, 1 Deneme), **Halide Salih** (1 Deneme), **Hammer** (2 Tercüme Tarih Metni), **İmzasız** (7 Tenkit, 2 Makale), **İsmail Hakkı** (1 Makale), **Kazım Nami** (1 Hikâye), **Mim. Adil** (1 Makale), **Münir Cemil** (3 Makale), **Müştak Lütfü** (1 Roman), **R[asim] H[aşmet]** (1 Makale), **Rıfat Celal** (1 Şiir), **Yusuf Osman** (2 Makale).

Derginin İçeriği: Dergide toplam 21 adet makale yayımlanmıştır. Bunlardan dördü edebiyatla alakalı makalelerdir. Edebî makalelerin ikisi Hakkı Baha, biri Aydın. Seni tarafından biri de imzasız olarak yayımlanmıştır. Hakkı Baha'nın "Musâhebe-i Edebiyye" ismini taşıyan iki makalesi, edebiyat nedir? sorusunu sormuş; Aydın. Seni'nin, "Ulûm-ı Lisâniye: Türkçemiz" başlıklı yazısında ise Türk dilinin tarihi, gelişimi ve geldiği nokta ele alınmıştır. İmzasız çıkan son edebî makale ise "Tasnif-i Efkâr" başlığını taşır. Fikir çeşitleri üzerinde duran bu makale, edebî ürünlerle de örneklendirilmiştir.

Dergide yayımlanan makalelerin beşi de felsefe ile alakalıdır. Bu makalelerin ikisi Hakkı Baha, biri Debreli Mehmet Şevket, biri Yusuf Osman imzasını taşır ancak birisi imzasız yayımlanmıştır. Dergide yer alan üç siyasî makale, Aynelhakkı Lütfü, Rasim Haşmet ve Aydın. Seni tarafından kaleme alınmıştır. Yine dergide tarihî ve coğrafî bilgiler ihtiva eden iki makaleyi de Ali Fürûzan kaleme almıştır. Sosyolojiyle alakalı iki makalenin

birisi iki sayı devam eden ve Münir Cemil tarafından, diğeri de Ayın. Seni tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıca yayında Yusuf Osman tarafından fennî, İsmail Hakkı tarafından askerî, M. Adil tarafından iktisadi birer makale yayımlanmıştır.

Üç nüshalık dönemde *Füyûzât*'ta, biri Halide Salih imzalı, "Ay Ana Toprağı" başlıklı, biri de Hakkı Baha imzalı "Şeyh Suyu Mesiresinde" başlıklı iki deneme diyebileceğimiz yazı; Babaefendizâde Mehmet Baha imzalı, "Güzin'in Aşkı" başlıklı ve Kazım Nami imzalı "Popen Kızı (Rus Sehâif-i İhtilaliyyesinden)" başlıklı iki hikâye yayımlanmıştır. Ayrıca yayımlanan üç şiirin biri Faik Ali'nin "Hafızada" isimli, biri Rıfat Celal'in "O Günden Sonra" isimli, biri de Ayın. Seni'nin "Cürsûme-i Vücûd" isimli şiiridir. Ayın. Seni şiirinin başına "Şiirle söylenemez mi Mesâil-i Hikmet?" açıklamasını koyarak hikmetli söz mü, şiir mi? meselesine parmak basmıştır.

Füyûzât da bir de açık mektup diyebileceğimiz bir yazı vardır. Birinci nüshada Debrelî Mehmet Şevket tarafından kaleme alınan yazının başında "Mir Muhterem Hakkı Beyefendiye" açıklaması bulunmaktadır. Bir zaman Hakkı Baha Bey'in yanında bulunan bir Beyefendi, Mehmet Şevket Bey'e İslam'ın kadınlara bakışı hakkında bir soru yöneltmiştir. O zaman kendini o konuda konuşmaya salâhiyetli görmeyen Mehmet Şevket Bey, cevabını bu dergi sayfalarında vermek istemiştir. İşte bu yazı bu cevabı içermektedir.

Derginin giriş yazısında belirtilen program içerisinde geçen "Neşriyât-ı Şehriye" başlığı, ay içerisinde yayımlanan yerli ve yabancı eserlerin tenkidini içeren bir bölümdür. Bu başlık altında *Füyûzât*'ta dokuz yazı vardır. Bunlardan biri Rasim Haşmet ismiyle diğerkleri de isimsiz olarak çıkmıştır. Bu yazılar hem içerikleri hem de *Füyûzât*'ın çıktığı dönemde yayımlanan eserlere tanıklık etmesi ve onları tanıtmaları yönüyle önemlidir. Birinci nüshada yayımlanan altı yazının ilki, "Neşriyât-ı Şehriyye, Âsâr-ı Osmaniye: Nasıl Oldu?" başlığı altında ve Kazım Nami'nin tiyatro eseri hakkındadır. İkincisi "Neşriyât-ı Şehriyye, Âsâr-ı Osmaniye: Usûl-i Tenkîd" başlığı altında Hakkı Baha'ya ait eser hakkındadır. Üçüncüsü "Neşriyât-ı Şehriyye, Âsâr-ı Ecnebiye: Almanya'ya Ait Tetebbuât" başlığı altında yabancı bir eserdir. Müellifi Emile de Moursiet, tenkidi yapılan eserin orijinal başlığı "Les études sur l'Allemagne" şeklindedir. Dördüncü yazı "Neşriyât-ı Şehriyye, Âsâr-ı Ecnebiye: Mücrimiyyet-i Siyasiye" başlığı altında yayımlanmıştır. Müellifi Lui Proal, tenkidi yapılan eserin orijinal ismi "La Crimialité Politique" şeklindedir. Tanıtımı yapılan beşinci eser "Neşriyât-ı Şehriyye, Âsâr-ı Ecnebiye: Ölmüş

Fikirler” başlığı altında verilmiştir. Müellifi Bayet, tenkidi yapılan eserin orijinal başlığı “Les idées Mores” şeklindedir. Tanıtımı yapılan altıncı eser “Neşriyât-ı Şehriyye, Âsâr-ı Ecnebiye: Karûn-ı Kadîmeden Ezmine-i Cedîdeye Kadar İktisad” başlığı altında okuyucuya sunulmuştur. Müellifi Louis André, tenkidi yapılan eserin orijinal ismi “Histoire économique depuis l’antiquité jusqu’à nos jours” şeklindedir.

İkinci sayıda Rasim Haşmet’e ait bir tenkit yazısı vardır. Yine Neşriyât-ı Şehriyye ana başlığı altında Kazım Nami’nin Gayın. Saviç’ten tercüme ettiği “Rus İhtilâl Cemiyetine Mensûb Bir Kadının Hayatı” isimli kitabı ele alınmıştır.

Üçüncü nüshada imzasız iki kitap tenkidi yazısı bulunmaktadır. Birincisinde Said Bey’e ait olan “Müdhal-i Usûl-i Mesûliyet” isimli eser; ikincisi de Ahmet Kemal’e ait olan “Galizizm” isimli eser tenkit edilmiştir.

Füyûzât’ın yayın hayatı kısa olmasına rağmen tercüme faaliyetlerinde oldukça gayretli olduğu görülmektedir.. Yayın hayatı boyunca 2 felsefî içerikli tercüme makale, iki sayı devam eden bir tercüme roman, 1 tarih ve coğrafya ile alakalı tercüme makale yayımlanmıştır. Ayrıca Hammer’e ait meşhur Osmanlı Tarihi tercümesi, ikinci ve üçüncü sayılarda, normal dergi sayfalarına ek olarak toplam 64 sayfa yayımlanmıştır.

İkinci ve üçüncü sayıda tefrika olarak yayımlanmaya başlayan mütercimi Müştak Lütfü olan “Yeniçeri Hasan” adlı romanın nereden ve hangi dilden tercüme edildiğine ait bir bilgi verilmemiştir.

Görüldüğü gibi hiç de azımsanmayacak bir içerikle yola çıkan ve kısa süre sonra yolda kalan bir yayımla karşı karşıyayız. Dergide ne oldu da kısa süre sonra yayından çekildi? Şimdilik bu soruya verebileceğimiz bir cevap yok ancak derginin üç sayılık da olsa Selanik kültürel ve edebî ortamına katkı yapması önemlidir.

Selanik'te

Nâşiri: Hakkı Baha

Şûrâ-yı Ümmet

Sermuharriri: Samipaşazâde
Sezai

Vâ-merhum Şûrâ

Mühürsüz nüshâlar sâhtedir

Pazar 12 Nisan 1325

Nüshâsı yirmi paradır

Adres: Sabri Paşa Caddesinde Füyûzât
Risâlesi İdârehânesinde

İstibdâdın pây-i tahribi altından halâs olup Selanik'de bir nefes-i hürriyet alan Şûrâ-yı Ümmet'in, menafî'-i kâmileşi Selanik askeri kuvvetine takdim edilmek üzere, matla'-ı hürriyet olan umûm Rumeli'ye bir hâtıra-i şükranîdir

Şekil 2.18. Şûrâ-yı Ümmet gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.18. Şûrâ-yı Ümmet Gazetesi

Yayın Hayatı: Samipaşazade Sezai tarafından çıkarılan *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesi, özel bir nüsha olarak Selanik'te Hakkı Baha tarafından 12 Nisan 1325 (25 Nisan 1909) tarihinde basılmış ve yayımlanmıştır. Yukarıda yazdığı gibi elde edilen gelir “Selanik askerî kuvvetine takdim edilmek üzere” bağışlanmıştır¹¹²⁵

Adı: *Şûrâ-yı Ümmet*, tüm Osmanlı toprağı için meşhur bir gazetedir. Şûrâ-yı Ümmet, aslen Paris ve İstanbul'da Ahmet Rıza ve arkadaşları tarafından yayımlanan (10 Nisan 1902-12 Mayıs 1910) bir gazetedir. Gazetenin sermuharriri Samipaşazade Sezai Bey'dir. Dolayısıyla gazetenin bu ününden faydalanılarak hem bir hatıra hem de maddî bir kazanç anlamında bu gazete Selanik'te yayımlanmıştır.

Yönetim: Sermuharrir kısmında İstanbul'da olduğu gibi Samipaşazâde Sezai vardır ancak anlaşıldığı kadarıyla Selanik'te yayımlanan bu nüshanın mimarı Hakkı Baha'dır.

Yayın Günü: Tek bir nüsha olarak 12 Nisan 1325 Pazar günü basılmıştır.

Adres: Adres olarak “Sabri Paşa Caddesinde Füyûzât Risâlesi İdârehânesinde” bilgisi verilmiştir. Çünkü Hakkı Baha aynı zamanda *Füyûzât* dergisinin müdürü ve sermuharriridir.

¹¹²⁵Şûrâ-yı Ümmet'in tek nüshası Milli Kütüphane'de bulunabilir.

Matbaa: Asır Matbaası'nda basılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: “İstibdâdın pâ-y-i tahribi altından halâs olup Selanik'te bir nefes-i hürriyet alan Şurâ-yı Ümmet'in, menafi'-i kâmileleri Selanik Askerî kuvvetine takdim edilmek üzere, matla'-ı hürriyet olan umûm Rumeli'ye bir hâtıra-i şükranîdir.” şeklindeki başlık altı yazısı hem bir açıklama yazısı hem de mesaj içeren bir yazıdır. Yıllarca “İstibdat”ın baskısını ensesinde hissetmiş *Şurâ-yı Ümmet*, Hürriyet'in Kalbi olan Selanik'te özgürlüğüne kavuşmuş ve bunu bir hatıra olarak sunmuştur.

Sayfa: Büyük boy gazete kâğıdına dört sayfa olarak basılan gazetenin her sayfası üç sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Yayın Politikası:Özel olarak yayımlanan bu gazete nüshası için elbette bir giriş yazısı yoktur ancak şunu söyleyebiliriz ki bu nüsha, Selanik'te “İstibdât”a karşı ikinci defa kazanılan başarıyı kutsamak için ve hürriyetin hatırası olması amacıyla yayımlanmıştır. İçerisindeki yazılar tamamen hürriyet konuludur.

Bilindiği üzere Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki'nin/Hürriyet'in geçirdiği en büyük tehlike 31 Mart Vakası'dır. 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) tarihinde gerçekleştirilen hareketle İstanbul bir müddet işgal altında kalmış ve İttihatçı subaylar öldürülmüş hatta İttihatçı yayınlar dahi çıkarılamaz olmuştur. İşte İstanbul'u bu durumdan kurtaran ise yine “Mehdi-i Hürriyet” olarak bilinen Selanik ve Selanik'te Üçüncü Ordu bünyesinde toplanan Hareket Ordusu'dur.¹¹²⁶

İşte tam da bu nedenle *Şurâ-yı Ümmet* gazetesi, hem hürriyetin sadık bekçisini kutsamak, ona bir nebze olsun destek ve gelecek nesillere bir hatıra bırakmak amacıyla Selanik'te, Hareket Ordusu'nun İstanbul'u işgalinden bir gün sonra bir özel nüsha yayımlamıştır.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Samipaşazade Sezai'nin “Vatana Hıyânet”, Fazlı Necip'in “10 Temmuz-10 Nisan”, Mim. Adil'in “İstanbul Surları Önünde”, Mehmed Cavit'in “Nasıl Başladı?”, Mümtaz Yüzbaşı Murat Nihât'ın “Hürriyetperver Ordular”, Kazım Nami'nin “Su Uyur, Düşman Uyumaz”, Hakkı Baha'nın “İrticâ'-ı Ahîrin Esbâb-ı Rûhiyyesi” başlıklı yazılarını içeren nüshada yedi makale yayımlanmıştır. Bu dergide yazı

¹¹²⁶ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2011, ss. 201-212.

yazanlar Samipaşazade Sezai yanında Selanik'in ve İttihat ve Terakki'nin en önemli kalemlerindedir.

13 Nisan 1325

«Pazartesi»

5 Rebiülahir 1327

Sermuharriri: Hüseyin Cahid ∞∞∞∞	TANÎN	Müdür-i Mesûl: Hüseyin Cahid ∞∞∞∞
Hâsılatı Selânik'te Bir Âbide-i Hürriyet-i Rezkine Medâr Olmak Üzere Belediyeye Terk Edilmiştir. ∞∞∞∞		Hâsılatı Selânik'te Bir Âbide-i Hürriyet-i Rezkine Medâr Olmak Üzere Belediyeye Terk Edilmiştir. ∞∞∞∞
Nüşhâsı 20 para	Bir Hâtıra-i Mahsûsa Olmak Üzere Selânik'te Zaman Gazetesi Masrifinde Çıkarılan Nüşhâ-yı Mahsûsadır	Nüşhâsı 20 para

Şekil 2.19. *Tanîn* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.19. Tanîn Gazetesi

Yayın Hayatı: Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere özel bir nüsha olarak 13 Nisan 1325 (26 Nisan 1909) tarihinde basılmıştır. Bu arada bu gazeteden bir gün önce ise Samipaşazade Sezai Bey'in *Şûrâ-yı Ümmet*'i Selanik'te özel bir nüsha olarak yayımlanmıştır.¹¹²⁷

Adı: *Tanîn*, 19 Temmuz 1908'de Hüseyin Cahit (Yalçın) tarafından çıkarılan ve ilk sorumlu müdürü Muammer Nâilî Bey olan İstanbul'da yayımlanmış günlük bir gazetedir. İstanbul'da yayıma çıkan ve tanınmış bir gazete olan *Tanin*, hem "Hürriyet Diyarı"na bir hatıra hem de katkı olması amacıyla özel bir nüsha olarak Selanik'te yayımlanmıştır.

Yönetim: Gazete, İstanbul'da olduğu gibi Hüseyin Cahit önderliğinde çıkmıştır.

Yayın Günü: 13 Nisan 1325 (26 Nisan 1909) tarihinde tek nüsha olarak Pazartesi günü yayımlanmıştır.

Adres: *Tanîn*'in özel nüshası, *Zaman* gazetesi tarafından finanse edilmiştir ve dolayısıyla da gazetenin adresi olarak da Selanik'te İttihatçı bir yayın olan *Zaman* gazetesi verilebilir.

¹¹²⁷*Tanîn* gazetesinin bu özel nüshası Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda yer almaktadır ancak *Tanîn*, *Zaman* gazetesinde basıldığı için *Rumeli* gazetesinin içerisinde 311 numaralı sayfada verilmiştir. Bkz. *Tanîn*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0286, Sayılar: Özel Sayı (13 Nisan 1325/5 Rebiülahir 1327/26 Nisan 1909), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#g> (15.08.2017)

Matbaa: Gazetenin son sayfasında verilen bilgiye göre *Tanîn*, Asır Matbaası'nda basılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: “Bir Hâtıra-i Mahsûsa Olmak Üzere Selânik'te Zaman Gazetesi Masrifinde Çıkarılan Nüşhâ-yı Mahsûsadır” şeklinde verilen başlık altı yazısı, hem bir açıklama hem de mesaj içermektedir. Açıklama olarak bir hatıra nüshası olduğu vurgulanırken mesaj olarak “hürriyet abidesini kurmak” için gelirin belediyeyle bağışlandığı vurgulanmıştır.

Sayfa: Büyük boy gazete sayfasına beş sütun gelecek şekilde tasarlanan gazete dört sayfa çıkmıştır.

Yayın Politikası: Bilindiği üzere Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki'nin/Hürriyet'in geçirdiği en büyük tehlike 31 Mart Vakası'dır. 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) tarihinde gerçekleştirilen hareketle İstanbul bir müddet işgal altında kalmış ve İttihatçı subaylar öldürülmüş hatta İttihatçı yayınlar dahi çıkarılamaz olmuştur. İşte İstanbul'u bu durumdan kurtaran ise yine “Mehdi-i Hürriyet” olarak bilinen Selanik ve Selanik'te Üçüncü Ordu bünyesinde toplanan Hareket Ordusu'dur.¹¹²⁸ Böylece Selanik, ikinci defa olarak özgürlüğün/hürriyetin kurtarıcısı olmuş ve kutsanmayı bir kez daha hak etmiştir.

İşte *Tanîn* gazetesi de hem hürriyetin sadık bekçisini kutsamak, ona bir nebze olsun destek ve gelecek nesillere bir hatıra bırakmak amacıyla Selanik'te, Hareket Ordusu'nun İstanbul'u işgalinden iki gün sonra bir özel nüsha yayımlamıştır.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Gazetenin başyazısı, Hüseyin Cahit tarafından “Geçmiş ve Gelecek” başlığı altında yazılmıştır. Daha sonra Babanzâde İsmail Hakkı'nın “Cehennemî Bir Gün”, Mehmet Cavit'in “10 Temmuz, 31 Mart” başlıklı yazıları gelmektedir. Tahsin'in “Altın Kalp”, Celal Derviş'in “Siyah Bir Gece”, Abdi Tevfik'in “Câdû-yı İstibdâd!”, Kazım Nami'nin “Hep O!” başlıklı duygusal yazıları ve Ayın. İsmet'in “Son Darbe” adlı şiiri hep istibdadı kötüleyen ve hürriyeti yücelten metinlerdir.

Bu yazıların dışında gazetede “Babanzâde Hakkı Bey'in Konferansı” başlıklı bir nutuk, “Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanı Birinci Ferik Mahmud Şevket Paşa

¹¹²⁸Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2011, ss. 201-212.

Hazretlerinden Bi-l-umûmî Vilâyet-i Osmâniyeye Yazılan 11 Nisan 325 Tarihli Telgrafnâme Suretidir” ve yine “Dün Şehrimize Vârid Olan Telgrafnâmeler” başlığıyla telgraf metinleri yayımlanmıştır. Dolayısıyla yayımlanan bu nüsha, tamamen “Hürriyet-İstibdat” içeriklidir.

Abonesi:
Seneliği Otuz
Kuruştur

SİLÂH

Sâhibi ve Müdürü:
Mülazım Tahsin

Cuma, 10 Temmuz, 325

Şimdilik On Beş Günde Bir Neşrolunur

Nüshâsı 40 paradır

Mesleği İttihâd, Hedefi Terakkidir

Birinci Sene, Numaro
1

Şekil 2.20. *Silâh* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.20. Silâh Gazetesi

Yayın Hayatı: *Silah* gazetesinin ilk nüshası, Meşrutiyet'in ilanından (24 Temmuz 1908) bir yıl sonra 10 Temmuz 1325 (24 Temmuz 1909) tarihinde yayımlanmıştır. Görülebilen son sayısı ise 29 Kânunusani 1328 (11 Şubat 1913) tarihine ait 593 numaralı nüshadır.

Gazete ilk yılını 40 (18 Haziran 1326) numaralı nüsha ile sonlandırmış ve bu nüshanın son sayfasında "İfâde-i Mahsûsa" başlıklı bir yazı ile bunu okuyucularına duyurmuştur. Yine bu yazıda, 10 Temmuz günü gazetenin tekrar çıkacağı bildirilmiş ve bu yeni sene için abone ve fiyat bilgileri bile verilmiştir ancak elimizde ikinci seneye ait ilk nüsha ise hemen hemen bir sene sonrasına, 30 Mayıs 1327 (12 Haziran 1911) tarihine aittir.¹¹²⁹

Adı: *Silah* gazetesi zaman zaman *Salâh* ve *Türk* adlarıyla da yayımlanmıştır. Türk adıyla Tahsin tarafından İstanbul'da bu gazetenin devam ettiğini biliyoruz.

Yönetim: İmtiyaz sahibi ve müdürü Mülazım Tahsin'dir. 5 numaralı nüshadan sonra imtiyaz sahibi Mahmud İzzettin, sermuharriri Nâkâm'dır. Numara 23'ten sonra ise imtiyaz sahibi yine Tahsin, müdür ise Mahmud İzzettin'dir ve bu durum 38. sayıya kadar devam eder. Daha sonraki nüshalarda ise imtiyaz sahibi de müdür ve sermuharrir de Tahsin'dir.

¹¹²⁹ *Silah/Salah* gazetesinin nüshalarına Milli Kütüphane, Atatürk Kitaplığı ve Hakkı Tarık Us'tan ulaşabilirsiniz. Bkz. *Salah*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0091, I-II: 1-38, 48, 58, 71-73, 86, 186, 207, 210, 325, 341, 352, 370, (1325 – 1327); *Silah*: 1/232, 3/234, 5/236, 19/250, 28/258 (30 Mayıs-29 Haziran 1327), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#r> (11.10.2017)

Yayın Günü: Gazete ilk yılında on beş günde bir yayımlanmıştır. İkinci senesinde ise cumartesi günleri hariç her gün yayımlanmaya başlanmış ve son sayıya kadar, ufak tefek aksaklıklar dışında, bu şekilde devam etmiştir.

Adres: Gazetenin idarehanesi “Selanik’te Örtülü Çarşıda Asır Matbaasında, Posta Kutusu 219” şeklinde verilmiştir ve bu idarehane hiç değişmemiştir.

Matbaa: Gazete, Asır Matbaası’nda basılmıştır. İkinci sene gazetenin basım yeri olarak Eski Asır Matbaası bilgisi verilmiştir. 370. sayıdan itibaren ise Osmaniye matbaasında basılmaya başlanan gazete, son sayıya kadar bu şekilde devam etmiştir.

Başlık Altı Yazısı: Gazetenin ilk nüshasından son nüshasına kadar kullanılan başlık altı yazısı “Mesleği İttihât, Hedefi Terakkidir.” cümlesidir. Ayrıca gazetede ikinci sayıdan itibaren kullanılmaya başlanan bir beyit de en az gazetenin ismi kadar dikkat çekicidir: “Hazır ol cenge eğer istersen sulh ve salâh/Yaşa millet, yaşa ey şanlı vatan işte silâh”. Gazetede bütün bu meydan okuyan hava, *Silâh*’ın İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin fedaisiymiş izlenimini vermektedir.

Sayfa: Başlangıçta hem şekil olarak hem de sayfa sayısı olarak gazeteden çok bir dergi görüntüsü içerisindeydi. Gazetenin ilk dokuz sayısı 16 sayfa olarak yayıma çıkmıştır. Onuncu sayıdan itibaren 8 sayfa olarak yayımlanmıştır. İkinci senenin başlangıcıyla birlikte sayfa sayısı 4’e düşmüş ve tam bir gazete formatına girmiştir.

Yayın Politikası: Gazetenin başlığı olan *Silah* ve başlığın altında yayımlanan “Hazır ol cenge eğer istersen sulh ve salâh/Yaşa millet, yaşa ey şanlı vatan işte silâh” beytinden de anlaşılacağı üzere gazete, kalemlerle bir savaşa girişmektedir. İki numaralı nüshada “Silâh’ın Beyânâtı” başlığıyla yayımlanan yazıda da bu düşünceden hareket edildiği anlatılmaktadır:

Silâh, bir mavzer, bir martin, bir gara, bir manliher, bir garup,değildir. Onların ne mal olduklarını anlatır, bir Osmanlı piştovudur. Silâh bilhassa nefer, onbaşı, küçük zâbit ve mülazım yüzbaşılardır. Silâh amele bir millet-i anâsırı yetiştirir. Efradına atıp vurmaya, dayanıp durmayı ta’lim eder. Bir neferin adımından, bir bölüğün hücumuna kadar ta’lim ve terbiye-i askeriyenin safhâtını muhtevîdir. Bir çoban, bir tarlanın, bir kulübenin ve bunların sahiplerinden müteşekkil bir hey’et-i ictimâiyenin

bidâyet-i teşekkülünden, nihâyet-i mevcûdiyetine kadar en ufak hakâyık-ı felsefesi çizili, ziraî, sanayî, ticarî, iktisâdî, askerî, ictimâî, siyasî bir Osmanlı haritasından bahseder.

Silâh'ın hey'et-i tahririyyesi bütün ordu zâbitânıdır. Ve her sınıftan yazılara arz-ı sûtûn eder. [Selanik Askerî Kulübünün mürevvic-i efkârıdır. Ve bütün askerî kulüplerine hizmet eder.]¹¹³⁰

Silâh, kıt'âsınca okuyup yazdığını tasdik ettiren efrada nısf-ı fiâtle abone kaydeder. Aynı şartla efrâda idârehânesinde nüshâsını yirmi paraya satar. Silâh'ın yaşaması abonelerinin artmasıyla kâimdir. Kariini rağbete davet zâiddir.

Silâh, müteveffâ ve şühedâ ailelerinin devâir-i askeriyedeki işlerini takip eder ve cereyânını söyler.

Silâh, zâbitân ve efrâd-ı askeriyeye ailelerinin hastalarını tedavi edecek vesâiti ihzâr eyler.

Silâh, Selanik'teki leyfî mekteplerdeki asker çocuklarının her türlü mes'ûlünü is'âf-ı deruhte eyler.

Hey'et-i idâre, Silâh'a abone olan silah arkadaşlarımızın ordu merkezindeki umûr u husûsât-ı resmiye ve siparişât-ı husûsiyelerini müsâraaten te'min eylemeyi bir hizmet-i fahre addeder.

Silâh, intişârını tebrik eden refikâ-yı kirâma teşekkürleriyle resm-i ta'zimi îfâ eder.¹¹³¹

Yazının başlangıcında silah markalarından hareketle Osmanlı milletinin içindeki düşmanlar ifade edilmiştir ve *Silah*, bu düşman silahlarla çarpışmak için sahneye çıkmış bir Osmanlı piştovudur. Özellikle askerî bir kimliğe sahip olduğunu söyleyen gazete, asker camiasına seslenme yanında bütün bir Osmanlı toplumunu bir nefer gibi gördüğünü ve onun talimiyle ilgileneceğini de hissettirmektedir. Sesleneceği kitleyi de bütün Osmanlı

¹¹³⁰ Bu kulüp için Kulüpler başlığına bakabilirsiniz.

¹¹³¹ İmzasız, "Silâh'ın Beyânâtı", *Silâh*, 1. Sene, Numara 2 (25 Temmuz 1325/7 Ağustos 1909), Selanik, s. 13.

haritası olarak çizen gazete âdete zirâî, sanayî, ticarî, iktisadî, askerî, ictimâî, siyasî yönlerden bir savaşa başlıyor gibidir.

Gazte, yazı heyetini bütün bir askerler olarak göstermekle beraber her sınıftan gelecek yazılara da açıktır. Selanik Askerî Kulübü'nün bir yayını olduğunu söyleyen yazı ayrıca kulübün yapacağı işleri de gazete üzerinden haber vermiştir. Okuma yazma bilen askerlerden gazete ücretinin yarısı alınacağına duyurulmasının yanında asker, şehit yakınlarının ve çocuklarının bazı işlerinde yardım edileceği duyurulmuştur.

Bu yazıdan ve elimizdeki nüshalardan anladığımız kadarıyla *Silah* gazetesi askerliğe hizmet etmek için yola çıkmış bir yayındır. Bir kulübün yayını olmasından dolayı da sadece basın yayın yoluyla değil her noktada bu camiaya hizmet etme amacı gütmektedir. Genel bir değerlendirme yapacak olursak büyük oranda bu amaçlara ulaşılmıştır. Öncelikle gazete sütunlarında askerliği ilgilendiren ve askerî eğitim içerikli yazılar oldukça fazladır. Bunun yanında asker için yapılan bazı yardım programlarına gazete sayfalarında rastlanmaktadır.

Yazar Kadrosu: Gazetede imzasına en çok rastladığımız isim elbette gazetenin imtiyaz sahibi ve sermuharrirliğini elinde bulunduran Tahsin'dir. Neredeyse yazısının olmadığı nüsha yoktur. Tahsin imzasını kullanmasının yanında "imzasız ve Silah" imzalı yazıların da onun kaleminden çıktığını düşünebiliriz. Tahsin imzasının yanında özellikle ikinci yılın başından itibaren "Ertuğrul" ve "Nakâm" imzalarına sıklıkla rastlamaktayız. Bu imzaların müstear olma olasılığı yüksektir. Bu durumda da yine karşımıza Tahsin çıkabilir ancak bu ihtimali kuvvetlendirecek elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Kesin sonuca varmak için yazılar üzerinde dikkatli bir inceleme yapılmalıdır.

Yayın politikasını açıklarken de değindiğimiz gibi gazetede yayımlanan yazıların tamamına yakını askerlik mesleğiyle ya doğrudan ya da dolaylı alakalıdır. Dolayısıyla Tahsin, Ertuğrul ve Nakâm imzalı yazıların tamamına yakını savaş, siyaset ve askerlik konuları üzerine yazılmış makalelerdir. Edebiyat konulu yazılar ise gazetede fazla yer bulamamıştır. Bizim tespit ettiğimiz edebî türde yazı kaleme alan yazarlar şunlardır: Enis Avni, İlyas Macit, İnkılâb, İskeçeli Mehmet Sıtkı, Mülazım Mustafa Safvet, Safvet Yemânî, Ali Rıza Seyfi, Adnî.

Gazetenin yazar kadrosunda olmadığı halde sütunlarda şiirlerine rastladığımız dönemin ve Türk edebiyatının önemli şairlerinden Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Mehmet Emin'i de edebiyatla alakalı isimler olarak sayabiliriz.

Üç yıllık dönemde Silah gazetesinde yazı kaleme alan yazarlar şunlardır:

A. Kemal, Adnî, Ali Galip, Ali Rahmi, Ali Rıza Seyfi, Aydın. Aydın., Celal Derviş, Elif. Aydın., Elif. He., Enis Avni, H. Muhtar, Hasan Onbaşı, Haşim, Hüsnü Onbaşı, İlyas Macit, İnkılâb, İskeçeli Mehmet Sıtkı, İsmail Hakkı, Kazım, Köprülü Mülazım Ömer, Mahmut Nedim, Mehmet Ali, Mehmet Emin, Mehmet Rüşti, Mehmet Sabri, Mim. Kemalettin, Mim. Sadrettin, Muhtar, Mustafa Fehmi, Mustafa Kâmil, Mülazım Mim. Sadrettin, Mülazım Mustafa Safvet, Mülazım Said, Mim. Servet, Nâkâm, Namık Kemal, Safvet Örfî, Safvet Yemânî, Salih Halit, Silâh Gazetesi Müdürü Mahmut İzzettin, Silâh'ın Bulgar Hudûdu Muharriri Mehmet, Tahsin, Tevfik Fikret, Üçüncü Mitralyoz Bölüğü Kumandanı Ali Rahmi, Yüzbaşı Haşim, Yüzbaşı Selanikli Şemseddin, Aydın Vilâyetinin Ödemiş Kasabasından Şevket Oğlu Mehmet, Ertuğrul, Giritli Serdarzade İsmail Hakkı, Hacı Kamuran, Halil Midhat, Haniyeli Halil Midhat, Mim. Refi, Mim. Aziz, Sükûtî, Şemseddin, Tokmak, Tüccardan Yanyalı Mehmet İzzet.

Gazetenin İçeriği: Gazetenin birinci senesinde edebiyat konulu iki adet makale yayımlanmıştır. Bunlardan biri 6 numaralı nüshada imzasız olarak çıkan “Edebiyat-ı Askeriyeden” başlıklı yazı, ikincisi ise 14 numaralı nüshada Safvet Yemânî tarafından yazılan “Edebiyat” başlıklı yazıdır. İkinci sene yayımlanan nüshalarda ise “Ertuğrul” tarafından 3 ve 234 numaralı nüshalarda kaleme alınan “Yeni Gazete ve Rıza Tevfik İmzası” başlıklı iki yazı ve “Mim. Refi” tarafından 236 numaralı nüshada kaleme alınan “İttihâd-ı Matbûât” başlıklı makale edebiyatla doğrudan alakalı olmamakla birlikte dönem basını hakkında yazılmaları ve Rıza Tevfik’le alakalı olması yönüyle önemlidir. Yukarıda bahsettiğimiz makaleler dışında dikkati çeken bir yazı da birinci senenin 14 numaralı nüshasında yayımlanmıştır. İmzasız yayımlanan ve “ ‘Lak Lak’ Sahibi Fazlı Bey ve Resimli Efgân-ı Seyâhatnâmesi” başlıklı makedir. Son olarak Tahsin tarafından tefrika şeklinde yayımlanan “Makedonya” başlıklı yazı dizisi de edebiyatla alakalı olmamakla beraber önemlidir.

Gazetenin ilk sayısı Tevfik Fikret’in Kılıç şiiriyle başlamıştır. Birinci sene 13 numaralı nüshada ise Mehmet Emin [Yurdakul] imzalı “Şehit” başlıklı şiiri görürüz. Yine

13 numaralı nüshada “İnkılâb” imzalı “Şiiriyet-i Osmânîye” başlıklı bir şiir vardır. Birinci senenin 25 numaralı nüshasında Enis Avni’nin “Girit” başlıklı şiiri; 38 numaralı nüshada ise İskeçeli Mehmet Sıtkı imzalı “Girit’e, Giritlilere” başlıklı şiir yer almaktadır. İkinci senenin nüshalarında ise 58 numaralı nüshada “Edebiyat: Merhum Büyük Kemal Bey’in Abdulhak Hamit Bey’e Bir Gazeli” başlıklı Namık Kemal’e ait bir gazel; 346 numaralı nüshada “Gönüllülerimizin Harb Türküsü” başlıklı ve Ali Rıza Seyfi imzalı bir şiir; 587 numaralı nüshada Adnî imzalı “Millet Destanı (Avamın ve Havasın Okuyacağı Bir Destandır)” başlıklı altı sayı devam edip 593 numaralı nüshada sona eren 108 dörtlükten oluşan bir destan yer almaktadır. Bu şiirlerin dışında Birinci senenin 20 numaralı nüshasında yayımlanan İlyas Macit imzalı “Girit Sana Ey! Kerime-i Vatan” başlıklı mense ve gazetenin ilk nüshasında nesir olarak yayımlanan “Yemen” başlıklı mersiye de burada zikredilebilir.

Gazetenin üçüncü senesinde 589 numaralı nüshada yayımlanmaya başlayan “Mütercimi Ercümen Ekrem” imzalı “Türk’ün Tefrikası: Küçük Napolyon” başlıklı Victor Hugo’dan tercüme edilmiş tefrika bir roman vardır. Elimizde olan 593 numaralı son nüshada dördüncü tefrikası yayımlanmıştır ve tabii ki bundan sonrası hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Silah gazetesinin ilk yılında imzasız yayımlanan “Silâh’ın Tefrikası 1: Girit (Siyasî Millî Tiyatro)” başlıklı 23 sayı devam eden bir tefrika tiyatro eseri vardır. 10 numaralı nüsha ile başlamış ve 39 numaralı nüshada sona ermiştir. 40 numaralı ilk senenin son nüshasında “İfade-i Mahsûsa” başlıklı yazıda yapılan açıklamaya göre bu tiyatronun beşinci perdesi, gazetenin birinci senesi bittiği için yayımlanamamıştır. Bu nedenle okuyucudan özür dilenir ve tahrir heyetinin Girit isimli tiyatroyu kitap olarak basacağı müjdesi verilir. Ayrıca yeni dönem abonelerine bu tiyatro hediye olarak verilecektir. Bir de okuyucuya yeni yılda yeni bir millî tiyatro yayımlama sözü de verilmiştir.

Son olarak edebiyatla alakalı olup dikkatimizi çeken yazı da “Tokmak” imzasıyla ve “Davul” başlıklı yazı dizisidir. İkinci senenin nüshalarından 298 numaralı nüshada ilk örneğini gördüğümüz bu yazı, 319 numaralı nüshada son bulmuştur. Bugünkü edebî kriterler içerisinde değerlendirecek olursak fıkra olarak nitelendirebileceğimiz bu yazılarda gündemle alakalı meseleler kısa, iğneleyici, eğlenceli ve ders çıkarma nitelikli olarak kaleme alınmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki *Silah* gazetesinin yayın politikasında zaten edebiyatla alakalı bir amaç yoktur. Askerliği ve askerleri amaç edinen gazeteden edebiyatla alakalı bir şeyler beklemek elbette doğru olmaz ancak yukarıda da değerlendirdiğimiz gibi genellikle yayın politikalarına ters düşmeyen bir çizgide edebî ürünlere de yer verilmiştir. Bunun dışında ise doğal olarak daha çok askerlikle alakalı konuların ağırlıkta olduğu ürünler yayımlanmıştır.

Müdür-i Mesul – Mehmed Sıdkı

- Başmuharrir: Hoca Mustafa Hazım

Sâhib-i İmtiyâz – Dava Vekili

∞∞∞∞

Abone kaydı ve gazeteye
müteallik her nevi muhâberât
müdür-i mesule yazılmalıdır

∞∞∞∞

Derc edilmeyen evrâk îade
edilmez.

Dâhile-i şehirde abone kayd
olunmaz

Mülhakat ve sâir vilâyât için
abone bedeli peşin olmak üzere
üç sim mecdiyedir.

∞∞∞∞

Nüshâsı 10 paradır.

Kâinât

1327

Sayfalarımız Her Nevi Âsâr ve
Muhâberâta Açıktır

Nazif

∞∞∞∞

Ziraat Bankası i'lânâtın
esâmisinden kırkar, icrâ
i'lânâtının beher satırından
altmışar para alınır

∞∞∞∞

Matbaa ve Mahall-i İdâre:

Selanik'te Dellallar Çarşısında
"Kâinât" İdârehânesidir.

∞∞∞∞

Nüshâsı 10 paradır.

☀ ☀ Siyâsiyât, Hukuk, Zirâat, Sanat, Ticâretten bahseder. Şimdilik Pazartesi, Perşembe Günleri Çıkar.☀☀

Şekil 2.21. *Kâinât* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.21. Kâinât Gazetesi

Yayın Hayatı: İlk nüshası 16 Eylül 1909 (3 Eylül 1325 /1 Ramazan-ı Şerif 1327) tarihinde Drama'da yayımlanmıştır. Toplam 45 sayı yayımlanan *Kâinât* gazetesinin ilk 28 sayısı Drama'da yayımlanmış ve yirmi dokuzuncu sayıyla birlikte Selanik'te basılmaya ve dağıtılmaya başlanmıştır.¹¹³² 45 numaralı son nüsha ise 21 Nisan 1910 (8 Nisan 1326/11 Rebiülahir 1327) tarihinde yayımlanmıştır.¹¹³³

Adı: Var olan her şeyin cümlesi, mevcudat, dünya manalarına gelen *Kâinât* sözcüğünün bu anlamlarından hareket edilerek "kâinâtı ayağımız getiren gazete" demek istenmiştir.

¹¹³² Biz burada genel itibariyle sadece Selanik nüshalarını ele almaya çalıştık. Drama'da yayımlanan nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Arslan, *Balkan Savaşlarının Yüzcüncü Yılı Anısına Elveda Rumeli Merhaba Rumeli*, Kitapyayınevi, İstanbul 2013.

¹¹³³ Buradaki incelememizde *Kâinât*'ın Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndaki görülen nüshaları dikkate alınmıştır. Bkz. *Kâinât*, Sayılar: 1-2, 4-7, 9-13, 16-28, 30-37, 40-45 (3 Eylül 1325/1 Ramazan 1327 – 8 Nisan 1326/11 Rebiülahir 1328), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0435, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#k> 11.09.2017)

Yönetim: Yayın, Selanik'e gelene kadar gazetenin başyazarı, imtiyaz sahibi ve müdürü Dava Vekili Nazif'tir. Gazete, Selanik'te yayımlanmaya başladığında ise imtiyaz sahibi Nazif'tir. Başyazar Hoca Mustafa Hazım, müdür ise Mehmed Sıtkı'dır.

Yayın Günü: Gazete haftada iki gün pazartesi ve perşembe günleri yayımlanmaktadır ve yayım hayatı boyunca da bu şekilde çıkmıştır.

Adres: Gazetenin, Selanik'te Dellallar Çarşısında kendisine ait idarehanesi vardır.

Matbaa: Selanik'te Kâinât Matbaası'nda basılmıştır. Önceki nüshalara baktığımızda da gazetenin Drama'da da aynı adlı matbaada basıldığını görüyoruz. Bu nedenle gazete, Selanik'e sadece idarehanesiyle değil matbaasıyla birlikte gelmiştir. Bunun yanında gazetede yayımlanan ilanlara göre Kâinât Matbaası'nda, sadece gazete değil evrak, kartvizit, kitap, risale, mektup, zarf gibi şeyler de basıldığı anlaşılmaktadır ve özellikle gazetenin Selanik'teki döneminde, bunu daha çok maddî sıkıntıları gidermek için yaptığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle diyebiliriz ki *Kâinât* gazetesi, Selanik'e taşınmaktan umduğunu bulamamıştır.¹¹³⁴

Satış: Gazete, ismiyle uygun olarak daha genele hitap edebilmek için Selanik'e yani vilayet merkezine taşınmıştır ancak taşındıktan sonra gelen yazı ve mektuplardan anladığımız kadarıyla Drama ile olan bağlantı kopmamıştır. Bunun yanında gazete, Selanik'e taşındıktan sonra otuz numaralı nüshada abonelerine seslenerek taşınmadan dolayı yapılan masraf hatırlatılmış ve ücretler talep edilmiştir.

Başlık Altı Yazısı: "Siyâsiyât, hukuk, zirâat, sanat, ticâretten bahseder" şeklindeki başlık altı yazısıyla yayımlanan gazeteye bakıldığında *Kâinât* isminin geneli kucaklama isteğinin bu yazıya da yansıdığı görülecektir.

Sayfa: Orta boy gazete sayfası üç sütuna bölünerek kullanılmış ve dört sayfa olarak çıkmıştır.

Yayın Politikası: Gazetenin yayım politikasını içeren yazı, ilk sayıda ve gazetenin her şeyi olan Nafiz tarafından kaleme alınmıştır. Nafiz, öncelikle gazetenin intişarının Ramazan'ın ilk gününe denk gelmesine dikkat çekmiş ve bu durumla iftihar ederek

¹¹³⁴ İsmail Arslan, *Balkan Savaşlarının Yüzüncü Yılı Anısına Elveda Rumeli Merhaba Rumeli*, Kitapyayınevi, İstanbul 2013, s. 49.

yazısına başlamıştır. Bu arada Drama'nın demografik yapısı düşünüldüğünde bu girişin ne kadar ehemmiyetli olduğu anlaşılır. Drama'nın yüzde sekseni Müslüman'dır. Bu nedenle derginin sayfalarında da dinî konuları içeren metinler yayımlanmıştır.¹¹³⁵ Bu girişten sonra da gazetenin tutacağı yol tek tek açıklanmıştır:

Ta'kip edeceği tarik-i müstakim; milletin hâkimiyetine meşrutiyet-i meşrûamız tahkimine (kuvvetlendirme), İttihad ve Terakki'nin inbisât (yayılma) ve tevsî'ine (genişletme) ve hasseten maârife hizmet gibi âmâl-i milliyeye tercümân sâdıkul-beyân olmaktan ibârettir. Gazeteler meşrutiyetin lâzım-ı gayr-i müfâriki olduğundan "Kâinât" bütün mesâisini ahâlimizin seviye-i irfânına ve ahlâkının yükselmesine sarf edecektir.¹¹³⁶

Görüldüğü gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti bağlantılı bir yayındır. Çünkü gazetenin en temel amaçlarından biri İttihat ve Terakki'nin genişlemesi ve yayılması için çalışmak ve onunla birlikte gelen Meşrutiyet'e sahip çıkmak olarak açıklanmıştır.

Yazının devamında, *Kâinât* çeşitli merkezlerde, liva ve kazalarda kurduğu ağ sayesinde okuyucularına taze ve doğru haber ulaştıracağından, şimdilik haftada iki gün çıktığından ancak okuyuculardan gelecek rağbete göre ileri de her gün çıkacağından bahsedilmiştir. Gazetenin edebiyat ve şuûn kısmının, bu konuda çok ehil bir zata emanet edildiğinden hatta yine bazı muharrirlerle anlaşıldığından bahsedilmiş ancak isim verilmemiştir. Bunun yanında *Kâinât* idarehanesi ve sütunları herkese açıktır. "Hatta bir köylü düçâr olduğu zulm ve ta'diyâtı idârehanemize bildirdiği takdirde bütün ve kuvvet ve iktidârimizle hakkının müdafii olacağız." diyecek kadar derginin kapıları okuyucuya açıktır.

Yazar Kadrosu: Gazete sütunlarına en fazla katkı yapanlar, gazetenin yönetiminde bulunan isimlerdir. Öncelikle başyazar Mustafa Hazım'ı 26, müdür Mehmet Sıtkı'yı 10 ve imtiyaz sahibi Nazif'i ise 6 imza ile görüyoruz. Tabii biz burada Selanik'te yayımlanan nüshalardan bahsediyoruz. Drama'da ise daha çok yalnız başına hareket eden Nazif'in gazeteye katkısı fazladır.

¹¹³⁵ İsmail Arslan, *Balkan Savaşlarının Yüzcüncü Yılı Anısına Elveda Rumeli Merhaba Rumeli*, Kitapyayınevi, İstanbul 2013, s. 46.

¹¹³⁶ Nazif, "İfâde-i Mahsûsa", *Kâinât*, 1. Sene, Numara 1 (3 Eylül 1325 /16 Eylül 1909/1 Ramazan-ı Şerif 1327), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0435, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#k> (09.08.2017)

Ahmet Kemal (1), Ahmet Ağa (1), Ali Galip (1), Ali Rıza (2), Celal (1), Demir Asaf (1), Elif. Hamdi (1), Fe. Nail (1), Filibelizâde Mehmet Nizâmî (1), İskeçeli Mehmed Sıdkı (10), Mehmet Zeki (1), Mustafa Cevdet (1), Mustafa Hazım (26), Nazif (6), Recep Vahyi (5), Safvet Örfi (2), Süleyman Asaf (1), Tahir (1), Vasıf (1).

Gazetenin İçeriği: Gazetede hemen hemen her konuda makale yazılırken ağırlıklı olarak siyasî makaleleri görmekteyiz ve makale konusunda başı, sermuharrir Mustafa Hazım çekmektedir. Mustafa Hazım'ın her sayıda mutlaka bir makalesi çıkmakla birlikte bir de tefrika bir makalesi yayımlanmıştır. “Felsefe-i İslamîye” başlığıyla yayımlanan makale tefrikası, otuz numaralı sayıdaki bir ilandan öğrendiğimize göre Hukuk Mektebinde ders olarak okutulmaktadır. Bu makale aynı zamanda Osmanlı Kütüphanesinden de temin edilebilmektedir. Mustafa Hazım'dan sonra makale türünde ismine en çok rastladığımız Nazif'tir. Elbette burada imzasız yazıları ve haber metinlerini de unutmamalıyız.

Gazetenin şairi müdür Mehmet Sıtkı'dır. Toplam on adet yayımlanan şiir ve mensureden yedisi Mehmet Sıtkı'nındır.

Gazetede sürekli tekrar eden bölümlerden biri, edebiyat başlığı altında, “Recep Vahyi” imzasıyla ve “Hikemî” başlığıyla çıkan, özlü sözler ve küçük hikâyelerin yayımlandığı bölümdür. Bunun yanında gazetede deneme diye adlandıracağımız yazılar, çeşitli amaçlarla yazılan açık mektuplar ve elbette gazetelerin vazgeçilmez kısımları olan dâhilî ve haricî haberler yayımlanmıştır.

Gazeteyi genel olarak değerlendirecek olursak Drama'da, iddialı bir isimle yayımlanan ve hedef kitesini genişletmek için Selanik'e taşınan gazetenin, Selanik'e taşındıktan sonra da belli isimler etrafında döndüğü görülmüştür. Dolayısıyla Selanik'te de istediğini bulamayan gazetenin kısa zamanda yayım hayatına son verdiği görülmüştür.

Müdür-i Mesul:
İsmail Hakkı
○○○○○
Her husûs için müessisleri
nâmına Nir Hakikat
Matbaası'ndaki daire-i
mahsûsaya müracaat ediniz.
○○○○○

Hüsün ve Şiir

1325

Müessisleri:
He. Hüsni – Elif. Subhi
○○○○○
Abone Şerâti
Şimdilik altı aylığı Manastır
için 12,
Vilâyet-i saire için 15 kuruştur.
○○○○○

«Edebî, fennî, felsefî, ictimai risâledir.»

Nüshası: 1 kuruştur.

Şimdilik On Beş Günde Bir Neşrolunur.

Numaro 1

Şekil 2.22. *Hüsün ve Şiir* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.22. Hüsün ve Şiir Dergisi

Yayın Hayatı: Yukarıda görüldüğü üzere dergide tarih bilgisi verilmemiştir. 1909/1325 yılında Manastır'da yayım hayatına başlayan dergi, Manastır'da üç sayı yayımladıktan sonra 4 numaralı nüshasını (23 Temmuz 1910/26 Recep 1328) Selanik'te yayımlamıştır. Selanik'te yayımını devam ettiren dergi, sekizinci sayıda (4 Ekim 1910/1 Şevval 1328) son kez “Hüsün ve Şiir” başlığını kullanmıştır. Bilindiği üzere *Hüsün ve Şiir* dergisinin dokuzuncu sayısı *Genç Kalemler* adıyla çıkmıştır.¹¹³⁷

Adı: Manastır'da iki genç amatör tarafından neşredilen *Hüsün ve Şiir* dergisinin adı da en az içeriği kadar amatördür. Daha sonra Ali Canip Yöntem'in derginin başına geçmesiyle birlikte ve Yeni Lisan davasının başlamasından hemen önce ilk yapılan işlerden biri, derginin kapsayıcı olmayan ve amatör duran adını değiştirmektir.

Yönetim: Derginin ilk üç sayısının mesul müdürü İsmail Hakkı'dır. Dört numaralı nüshadan sonra ise mesul müdürü Abdullah Feyzi'dir. Müessisleri He. Hüsni ve Elif. Subhi adında iki gençtir ki bunlardan He. Hüsni'nün adını *Genç Kalemler*'de de görürüz. Daha sonra Selanik'te basılan nüshalarda ise resmî olarak değilse bile sermuharrirlikte Ali Canip Yöntem vardır. Ali Canip Yöntem, sermuharrirlik meselesini şu şekilde anlatmaktadır:

¹¹³⁷*Hüsün ve Şiir* adıyla sekiz sayı yayımlanmıştır. Bu sekiz sayının tamamı Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda bulunabilir. Bkz. *Hüsün ve Şiir*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0785, Sayılar: 1-8 (1 Haziran 1325 – 21 Eylül 1325), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#g> (21.11.2017)

1910 yılı idi, Selanik'te çocuk denecek yaşta iki genç, *Hüsün ve Şiir* adında bir mecmua çıkarmaya başlamışlardı. Ben kendilerinden biraz daha büyüktüm. *Servet-i Fünun* etrafına toplanan Fecr-i Âtî gurubuna girmiş, orada ve başka mecmualarda manzumeler, makaleler neşretmişim. Ve bunun için o iki genç Hüsni ve Hâmit risâlelerinin birinci sayfalarını bana bırakmışlardı. Ben her hafta bu birinci sayfada yazı yazıyordum.¹¹³⁸

Yayın Günü: Adı *Genç Kalemler* olana kadar sekiz sayı yayımlanan dergi, on beş günde bir yayımlanma parolasıyla piyasaya çıkmıştır ve büyük oranda bu periyoda sadık kalmıştır. Yayın, kendisine özel olarak bir çıkış günü belirlememiştir.

Adres: İdarehane adresi olarak derginin basıldığı matbaalar gösterilmiştir.

Matbaa: Manastır'da intişar eden ilk üç sayı Nir Hakikat matbaasında, Selanik'teki baskılar ise Mithat Paşa Mekteb-i Sanayi Matbaası'nda basılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: İlk üç sayıda, "Edebî, Fennî, Felsefî, İçtimaî Risâledir." yazısı kullanılmıştır. Dört numara ile birlikte bu yazı "Edebî, siyâsî, İçtimâî, Felsefî Osmanlı Gazetesidir." şeklinde, 6 numarayla birlikte ise "Edebî, Siyâsî, İçtimâî, Felsefî Musavver Risale-i Nîm-mâhe" şeklinde kullanılmıştır.

Sayfa: Her nüsha 16 sayfadır. Dördüncü nüshaya kadar her nüshanın numaralandırılması ayrı yapılmıştır ancak bu sayıdan sonra numaralar birbirinin üstüne sayılarak devam etmiştir. Yani *Hüsün ve Şiir* başlığıyla yayımlanan son nüshanın sayfa sayısı 80'dir. Bundan sonra bildiğiniz gibi dergi, *Genç Kalemler* adıyla yayımlanmaya başlamıştır ve sayfa sayısı da 80'den devam etmiştir.

Yayın Politikası: *Hüsün ve Şiir*'in giriş yazısı "Birkaç Söz" başlığıyla ve "Heyet-i Tahririyye" imzasıyla çıkmıştır. "Güzide Gençlere" seslenişiyile verilen bu yazı, derginin hedef kitesini de bu seslenişle vermiştir. Yazının başlangıcında oldukça zorluklara katlanılarak böyle bir işe kalkışıldığı vurgulanmaktadır ancak yayıncılar, derginin kalıcı olması konusunda oldukça kararlıdırlar.

Bugün size, bu muhterem vatanın güzide evlatlarına füyûz-ı irfânın, bahar-ı terakki ve tekâmülün hulûlini tebşire koşan "Hüsün ve Şiir" sâhe-i

¹¹³⁸ Ali Canip Yöntem, "Ziya Gökalp'in Matbuat ..., s. 409.

matbûatta -bir ümîd-i müstakbel ile isbât-ı vücûd edebilmek için ne azîm-i müşkilâtı iktihâm ediyor, bilseniz. Fakat müsterih ve müteselli olunuz ki yine o ızdırâb ve hırmânı unutmaya, bütün kuvvet ve cesaretiyle, cehd ediyor. Çünkü azmi, fikr-i şebânın tekâmülü, vatanın i'lâ-yı âtisi için suubelmürûr kayaları tırmanacak kadar çalak, o güne çıkan rasîn hafleri devirecek kadar kavidir. Onu ne büyük kederler dest-i kihâriyle nevmîd edecek ne de istihfâf-âlûd tebessümler zebûn. İhtiyârî, hüsn-i niyeti, bütün felâketleri, müsibetleri, hezimetleri mağlûb edecek, her şey-i teşebbüste ayakta kalacak derecede metindir.

Bu kararlı cümleler sonunda Hüsün ve Şiir'in amacının iki noktada toplandığı belirtilmiştir. Bu iki amaç, "Refâh-ı Vatan, Terakki-i Millet" olarak verilmiştir. Bu iki noktaya ulaşma gayretinde olan yayın heyeti, bu yolda önüne çıkacak bütün engelleri geçmekte kararlı olduklarını, bu yolda onları ne "muazzeb kahkahalar" ne de "manidâr sualler" durdurabilecektir. Mutlaka kendilerini tebrik eden ciddi ve samimi gençler olacağı ve bu gençlerin iltifatlarından kuvvet alarak yollarına devam edeceklerini söylemişlerdir.

Yazının devamında alçakgönüllü bir üslupla çok iddialı olamadıklarını düşündüren açıklamalar ile derginin içeriğinden ve çekilen sıkıntılardan bahsedilmiştir.

"Hüsün ve Şiir" gençlerin mürevvic-i efkârı, güzide kalemlerin, münevver fikirlerin nâçiz ma'kes-i âsârı olmakla mübâhîdir. O yalnız bununla (iftihar) eder. Heyet-i idâre hiçbir fedâkârlıktan çekinmediğini her şeyi, her husûsu için çabaladığını isbâtta gecikmeyecek. Pejmürde sahifeler arasında herkesin arzusuna göre edebî, fennî, felsefî, içtimâî makâlât bulundurmaya gayret edecektir. Menâfi-i vatana müteallik her şey-i mesâil dâhildir. Yalnız siyâsiyâttan anlamaz, dedikodudan mühterizdir. Düşüncesi tekâmül-i âti, efkârı tenvir-i ezhân, gaye-i âmâli tamamiyle ciddiyettir. Bu haftaki bu ilk nüsha pek pejmürde olduğunu kendisi de tasdik eder, ikinci formada meşâhirin resimleriyle daha muntazam sahifeler meydana getirmek için çırpınıyor, didiniyor, fakat ne yapsın ki bulunduğu muhit onun her arzusu yerine getirecek kadar vasi' değil. O şimdi yine o muhitten gördüğü iltifâta, teşvikâta istinâden çalışıyor, müşkilâta göğüs geriyor. İşte en vecd-i âver bir hülyâ-yı saadet.

Çalışalım, ilerlemek için sermû-gerde göğüs gerelim bize nenin ehemmiyeti var!

Giriş yazısı ve derginin Manastır'da yayımlanan ilk nüshaları dikkate alındığında, derginin matbuat âleminde tecrübesi olmayan gençler tarafından çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Zaten giriş yazısında da belirtildiği gibi dergi heyeti çok iddialı değildir. Genç ve tecrübesiz ellerden çıkan dergi yine genç dimağları kendine hedef kitlesi olarak seçmiştir. Zaten dergi heyeti giriş yazısında derginin gelecek nüshaları için çok fazla söz vermemiştir. Sadece ilk nüshanın perişanlığından bahsedilmiş ve daha sonraki nüshalarda bu durumu değiştirmek için ellerinden gelen gayreti göstereceklerini söylemişlerdir. Elbette yayın meselesinde tecrübe ancak denemekle mümkündür ve dergiyi yayıma hazırlayan gençler de bu amaçla yola çıkmışlardır. Zaten matbuat âlemine merhaba diyen hemen hemen her dergiden ilk sayılarında mükemmellik beklenemez. Buraya kadar durumda bir gariplik yoktur. Ancak, özellikle giriş yazısında geçen “Muazzeb Kahkahalar”, “Manidar Sualler” terkipleri, matbuat âlemine adım atmak üzere olan gençlerin yapmaya kalktıkları işi küçümseyen birilerinin olduğunu düşündürmektedir. Giriş yazısına konu olacak kadar dergi yönetimini etkileyen bu kişilerin kimler olduğu hakkında bir bilgi verilmemiştir.

Yazıda dikkati çeken diğer bir nokta, özellikle derginin siyasetten uzak durmaya çalışmasıdır. Hatta siyaset ciddiyetsiz bir konu olarak görülmüştür. Ancak bu düşünceye sadık kalmaları ancak üç nüsha sürmüştür. Selanik'te yayımlanan ilk nüsha, siyasî içerikli bir makale ile başlamış ve çıkış yazısında kullanılmayan siyasî kelimesi de bu sayıda dergiye eklenmiştir.

İki numaralı nüsha da giriş yazısı diyebileceğimiz “Biz Bize” başlığını taşıyan bir yazı ile başlamıştır. Bu yazı, *Hüsün ve Şiir*'in istenilen derecede kabul görmediği üzerine adeta kendilerine ve okuyucuya teselli vermek amacıyla yazılmıştır.

Ben de zaten bunu bekliyordum. “Hüsün ve Şiir” intişarından evvel düçâr olduğu istihfâflara, itirâzlara rağmen hiç de aranmadı. Onu yalnız Manastırda altı, Selanik'te üç, İstanbul'da dört, İzmir'de, Edirne'de bir kişi sabırsızlıkla bekliyor, soruyorlardı. Şimdi onlarda müteselli ve müsterih artık “Hüsün ve Şiir”in âti-yi tekâmülünden ben de mutmainim.

Yazının devamında, her zaman yenilere ve yeniliklere karşı başlangıçta bir küçümsemenin ve geç kabullenmenin olduğu düşüncesi vurgulanmıştır. Bu düşünce etrafında derginin bugünü değil ama istikbalinin aydınlık olacağı noktasındaki umutlar aktarılmıştır. Bu fikirler okuyucuyla paylaşılmış ve ümitsizliğe düşülmeden yola devam edileceği söylenmiştir. Bu yazının içeriğinde de isim verilmeden derginin gayretlerini küçümseyen, alaya alan birileri olduğundan bahsedilmiştir.

Üçüncü nüsha da yine okuyucuya seslenen “Temenni-i Avf” başlıklı bir yazı ile başlamıştır. Bu yazıda ikinci nüshanın perişanlığından bahsedilmiş ve okuyucudan af dilenmiştir.

Bugün ihtimal öyle telakki ediliyor ki âlem-i matbûatta sözünde durmayan ilk gazete “Hüsün ve Şiir”dir. Oh! Bilseniz ne kadar hakkınız var? Ne idi değil mi, o çirkinlik o adem-i intizâm? Biz pek geç gördük ve anladık ki ikinci nüshayı hiç hem de hiçbir kimse okumak istemeyecek. Onu açmadan ona küçük bir nazar atfetmeden parçalayacaktı. Fakat istirahat ederiz, bir dakika bizi dinleyin sonra münasafâne hükm verin. İşte bu hükm, aklımızın üstünde saatlerce, günlerce sıklet-i mezâhimini artıran bâr-ı tealli kısmen tahfife medâr olacaktır.

Bu yazının tamamı dikkate alındığında şunu söyleyebiliriz ki *Hüsün ve Şiir* dergisi iyice bocalamaktadır. Derginin ikinci nüshasındaki intizamsızlık ve içeriğin zayıflığı için okuyucudan tekrar tekrar özür dileyen tahrir heyeti, sebep olarak da Selanik’e yapılan ziyaret gösterilmiştir. Dergiyi istenen seviye getirmek için tahrir heyeti, ihtimal Selanik’te tecrübe sahibi kimseleri ve bu kimselerin yayınlarını incelemek amaçlı bir gezi yapmışlardır. Bu nedenle de derginin ikinci nüshasını ihmal etmişlerdir. Bu sebeple okuyucudan özür dileyen tahrir heyeti, gelecek nüshalarda aynı durumun tekrarlamayacağı hatta Avrupa’dan gelecek evraklarla derginin daha zenginleşeceği ve düzene gireceği sözü verilmiştir. Bir de ikinci nüshanın telafi mahiyetinde tekrar yayımlanacağı söylenmiştir. Son olarak da dergi için Manastır ve Rumelililerden destek istenmiştir.

Mürüvvetmendan karilerimiz bizi avf ederler. Artık ümitsizliklere düştükleri “Hüsün ve Şiir”e ilgât buyurulmasını istirahat ederiz. “Hüsün ve Şiir” bizim bu iki kişinin değil Manastır’ın. Bu menba-ı hürriyet ve adalet olan muhterem memleketin, tamamıyla Rumelililerindir. Biz çalışırız, küçük

bir sayhâ-i teşvik, ufak bir tebessüm-i cesaret, bize daha sarp kayaları tırmandıracak kadar bahş-ı kuvvet eder. Yoksa gazabnâk çehreler istihfâf-âlûd tebessümler değil.

Üç sayı ve üç yazı, Manastır'da yayıma başlayan *Hüsün ve Şiir* dergisinde bir şeylerin yolunda gitmediğinin bir göstergesidir. Ancak bir gerçek var ki tahrir heyeti bu dergiyi yaşatmak istemektedir. *Hüsün ve Şiir*, Manastır'da yayıma devam etmek için büyük bir gayret içerisinde fakat *Hüsün ve Şiir*'in aradığı destek Selanik'ten ve Ali Canip'ten gelmiştir. Manastır'da çıkan üçüncü ve son nüshada böyle bir durumdan bahsedilmemiştir ancak Selanik'e yapılan gezide bu çerçevede bir şeyler konuşulduğu düşünülebilir. Özellikle Ali Canip ve Selanik'teki diğer bazı tecrübeli yazarların desteğiyle toparlanan *Hüsün ve Şiir*, Selanik baskılarında ilk sayılara nazaran oldukça düzenli ve tatmin edici bir içeriğe sahiptir. Özellikle Ali Canip, Ömer Seyfettin, Mim. Nermi, Rasim Haşmet vb. tecrübeli ve ünlü yazarlar, dergi içeriğini doldurmuş ve okuyucusunu doyumuştur. Ayrıca derginin sürekli bir gelişim ve değişim gösterdiği de görülmektedir.

Yazar Kadrosu: Mesul müdür İsmail Hakkı'nın dergide hiç imzası yoktur. Daha sonra mesul müdür olan Abdullah Feyzi'nin ise bir imzası vardır. Derginin müessisleri H. Hüsnü ve İsmail Suphi'den dergi sayfalarına en çok katkıyı İsmail Suphi yapmıştır. İsmail Suphi sekiz sayılı *Hüsün ve Şiir* serüveninde, 10 yazının altına imzasını atmıştır. H. Hüsnü'nün imzasını ise sadece bir şiirin altında görüyoruz. H. Hüsnü'nün imzasını sayfalarda fazla görmesek de baştan beri İsmail Suphi ile beraber dergiyi yaşatmak için çalıştığı aşikârdır.

Özellikle dergiyi yaşatmak adına, müessislerin Selanik'ten yardım istemeleri ve bu yardımın Ali Canip'ten gelmesi dergiyi hem yaşatmış hem de değişim ve gelişimi dergi sayfalarına yansıtmıştır. Ali Caniple birlikte dergi sayfalarına yazı gönderen yazar kadrosunun sağlamlığı matbuat âleminde dikkati *Hüsün ve Şiir* üzerine çekmiştir. *Hüsün ve Şiir* adıyla yayımlanan sekiz sayıda, bu yazarlardan başta Ali Canip'in 10, Akil Koyuncu'nun 5, M[ustafa] Nermi'nin 4, Rasim Haşmet'in 4, Rumeli Sermuharriri'nin 5, Enis Avni'nin 2 ve Ömer Seyfettin'in 2 imzasına rastlıyoruz. Bu imzalardan, ilerde *Genç Kalemler* akımı içerisinde yer alacak yazarların yavaş yavaş toplandığı görülebilir. Burada "Rumeli Sermuharriri" diye imza atan Kazım Nami'dir.

Dergi kadrosunda olmadığı halde dönemin önemli yazarlarından olan Cenap Şahabettin 1, Süleyman Nazif'in 1 ve Tevfik Fikret'in 2 şiiri de dergide yayımlanmıştır. Ayrıca Mehmet Rauf tarafından gönderilen bir mektup da dergi de yayımlanmıştır.

Yine Selanik yazı dünyasının iki önemli kadın yazarı Emine Semiye ve Zekiye'nin birer imzasını da dergide görüyoruz.

Aşağıda dergi sütunlarını dolduran yazarların isimleri ve dergiye katkıları toplu olarak verilmiştir:

Abdullah Feyzi (1), Akil Koyuncu (5), Ali Canip (10), Ayn. Asfer (1), Ayn. Hikmet (1), Cenap Şahabettin (1), Elif. Mazlum (1), Elif. Naci (2), Elif. Sat. (1), Elif.(İsmail) Suphi (10), Emine Semiye (1), Enis Avni (2), Es'ad Kemal (1), Mim. Cim. Kamuran (1), Faik Ali (1), Gammaz (1), H. Hüsnü (1), Heyet-i Tahririyye (GirişYazısı), İmzasız (2), Kahkaha (4), Mehmed Ragıp (3), Mehmet Rauf (1), Merhum Mim. Necdet (1), Mim. Cavid (1), Mim. Enver (1), Mim. Enver Perviz (1), Mim. Nermi (4), Mim. Nun. (2), Musa Kazım (3), Mustafa Haluk (2), Müessisleri (1), Müfik Galip (2), Okunamadı (2), Ömer Seyfettin (2), Rasim Haşmet (4), Rumeli Sermuharriri (5), Safvet Arifi (1), Said Necdet (1), Süleyman Nazif (1), Süleyman Nesib (1), Şm. Akif (1), Tahsin (1), Tevfik Fikret (2), Zekiye (1).

Derginin İçeriği: Dergide toplam 24 makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin ikisi tefrika şeklinde yayımlanmıştır ve biri dört biri de iki sayı devam etmiştir. Bu makalelerde İsmail Suphi Latin edebiyatını üç makale ile Çin edebiyatını ise M. Nermi iki makale ile anlatmıştır. Yine İsmail Suphi bir yazı dizisi halinde sosyoloji, Rasim Haşmet de felsefi meseleleri ele almıştır. Ali Canip'in makaleleri ise daha çok içtimaî, tarihî ve gençlik konuları üzerinedir. Makaleler arasında iki sayı devam eden, Kadın ve Maarif konusunu ele alan bir imzasız makale de yer almaktadır.

Dergide üç sayı devam eden bir küçük hikâye, Mehmed Ragıp imzasıyla ve "Küçük Hikâye: Küçük Kâtip" başlığıyla yayımlanmıştır. Tercüme olan bu hikâye hakkında sadece "İtalyancadan" açıklaması yapılmıştır. Dergide yayımlanan diğer hikâye ise Ömer Seyfettin'e aittir.

Sekiz sayıda toplam 35 şiir yayımlanmıştır. Şiir konusunda dergide 5 şiir ile en işlek kalemin Akil Koyuncu olduğunu görüyoruz. Bunun dışında dergiye şiirleriyle katkı

yapan önemli yazarlar Ali Canip, Ömer Seyfettin, Mim. Nermi, Enis Avni'dir. Bunların dışında dergi kadrosunda olmayan Tefvîk Fikret, Cenap Şehabettin, Süleyman Nazif gibi isimlerin de şiirleri yayımlanmıştır. Bu isimler özellikle "Dün, Bugün" sayfasında kullanılmıştır. Bu sayfada "Dün" başlığı altında geçmişten bir şiir verilmiştir. "Bugün" başlığı altında ise daha çok dergi yazar kadrosunda olan şairler tarafından yeni yazılmış şiirler verilmiştir. Dün başlığı altında verilen şairlere dikkat edilecek olursa bunların Servet-i Fünun şairleri olduğu görülecektir. Dolayısıyla bu sayfa aslında *Genç Kalemler*'in ayak sesleri olarak kabul edilebilir. Yani bu sayfa eski ve yeni dil ile yazılan şiir karşılaştırmalarıdır.

Dergi sayfalarında özellikle Batı kültürüne ait yazarlar hakkında biyografiler yayımlanmıştır. Toplam beş yazı olan bu biyografilerin biri üç sayı devam etmiştir. Musa Kazım tarafından kaleme alınan bu üç sayılık tefrikada, "Müfid Sayfalar/Hayat-ı Meşâhir" başlığı ünlü İtalyan besteci Giuseppe Verdi tanıtılmıştır. Ayın. Hikmet'in kaleme aldığı kısa biyografi de ise Fransız iktisatçı Honoré Gabriel Riqueti Mirabeau tanıtılmıştır. Son olarak da Mim. Nermi tarafında Hollanda edebiyatından Jaek Jean Cramer tanıtılmıştır.

Dergide tercüme olarak bir biyografi bir de şiir yayımlanmıştır. Tercüme şiir "Elif. Sat." İmzasıyla Alfred Musset'den ve "Adiyo, Suzun!" başlığıyla yayımlanmıştır. Biyografi yazısı ise Mim. Nermi tarafından kaleme alınmış; Teodor Dobanvil'den ve "Gutyeferiye'den: Alfonse Dudet 1" başlığıyla yayımlanmıştır.

Ayrıca dergi sayfalarında özellikle Batı yazınına ait meşhurların resimleri de yayımlanmıştır. Tespit ettiğimiz yayımlanan altı resmin biri Rasim Haşmet'e aittir. Diğer resimlerde Tolstoy, Volter, Franklin, Arago ve Cope'ye aittir. Bu resimler ve biyografiler dönem basınının üzerindeki Batı etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Derginin beşinci sayısından itibaren son sayfada "Sahife-i Handekâr" başlığı altında dönemin dergi tarafından önemli görülen isimleri için okuyucuyu gülümsetecek tanıtma yazıları yazılmıştır. Toplam dört adet olan bu yazılar, Mim. Adil, Rumeli Sermuharriri (Kazım Nami), İbarim Necmi, Silahçı başlıkları altında yazılmıştır.

Yukarıda verdiğimiz türlere ek olarak dergide 11 deneme, Ali Canip'e ait olan bir hatıra, Mehmet Rauf'tan gelen bir mektup ve 4 mensure de yazılmıştır.

<p>Müdürü: Aydın İsmet ○○○○ 10 Temmuz 1326 Cumartesi ○○○○ Vatanını seven ve okuma bilenler gazeteyi köylüye okusun ve anlatsın. ○○○○</p>	<p>Bu Nüshâ İçin</p> <h1>VATANDAŞ</h1> <p>Fiyat Gayr-i Maktû'</p>	<p>Sahibi: Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti ○○○○ Köylülerin iyiliği için gönderilen yazıları sevine sevine basarız. ○○○○ Yazı işleri için Selanik'te Vatandaş idaresinden sorulur. ○○○○</p>
--	---	--

Numaralı 41

Köylü Kardeşlerimizin İyiliğine Çalışır ve Parasız Verilir

İkinci Sene

Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umûmisinin Himâyesinde Selanik Üçüncü Kulübü Tarafından Tertîb Olunan "Rumeli Tenezzüh Katarı" Hatırası Olmak Üzere İstanbul'da Neşredilen Nüshâ-i Mümtâze.

Şekil 2.23. *Vatandaş* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.23. Vatandaş Gazetesi

Yayın Hayatı: Görülebilen tek sayı, ikinci seneye ait kırk bir numaralı nüshadır. Bu nüshada gazetenin müdürü Aydın İsmet tarafından yazılan "Köylü Kardeşlerim" başlıklı yazıda, gazetenin tam bir yılı doldurduğu söylenmektedir. Bu da demek oluyor ki kırk bir numaralı nüshanın yayımlanmasından yaklaşık bir yıl önce yayım hayatı başlamıştır. Ayrıca 41 numaralı nüshanın yayım tarihi Meşrutiyet'in yıl dönümüdür (23 Temmuz 1910).¹¹³⁹

Adı: Köylüye seslenmeyi amaç edinmiş bir gazetenin başlığı *Vatandaş* olarak seçilmiştir. O dönem için vatandaş sözcüğünün kullanımı da çok yenidir. Bu başlık köylü olan okuyucular için özellikle seçilmiştir. O zamana kadar "padişahın kulu" olmaya alışmış köylü bundan sonra "vatandaş" olmaya alıştırılıyordu.

Yönetim: Gazetenin sahibi İttihat ve Terakki Cemiyeti, müdürü Aydın İsmet'tir.

¹¹³⁹ Görülebilen 41 numaralı tek sayı Hakkı Tarık Us Koleksiyonunda yer almaktadır. (*Vatandaş*, 2.sene, Numara 41 (10 Temmuz 1326/23 Temmuz 1910), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 1255, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#v> (19.11.2017)

Yayın Günü: Elimizde tek nüshası bulunduğundan yayım aralığı ve günü hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir ancak gazetenin bir yılı aşkın bir süredir yayımda olduğu hem başlıktaki “İkinci Sene” ibaresinden hem de gazetenin müdürü Aydın. İsmet’in yazısından anlaşılmaktadır. Bunun yanında eğer numaralandırmalar her sene başında sıfırlanıyorsa gazetenin haftada bir gün çıkma olasılığı yüksektir. Çünkü elimizde bulunan ikinci senenin ilk sayılarına ait gazete 41 numara olarak çıkmıştır. Aydın. İsmet’in yazısından anladığımız kadarıyla 41 numaralı nüsha gazetenin yıldönümüdür. Bu nedenle birinci yıla ait kırk nüsha yayımlanmıştır. Bu da demek oluyor ki gazete haftada bir yayımlanmaktadır ancak zaman zaman bu yayım aralığında aksamalar olmuştur.

Adres: Gazetenin, Selanik’te kendisine ait bir idarehanesi vardır ve adres olarak burası gösterilmiştir.

Matbaa: En azından bu nüsha, Midhat Paşa Mekteb-i Sanayi Matbaası’nda basılmıştır.

Satış: *Vatandaş*’ın elimizde olan nüshası özel bir nüshadır. Bu nedenle İstanbul’da neşredilmiş ve dağıtılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: “Köylü kardaşlarımızın iyiliğine çalışır ve parasız verilir” çıkış yazısı kullanılmıştır. Bu çıkış yazısı sadece bu nüsha için mi kullanılmıştır bunu anlamak mümkün değildir.

Yayın Politikası: Yayın politikasını içeren bir yazı elimizde olmadığı için görülebilen tek nüshadan hareketle bir şeyler söyleyeceğiz. Öncelikle “Köylü kardaşlarımızın iyiliğine çalışır ve parasız verilir.” çıkış yazısından, “Köylülerin iyiliği için gönderilen yazıları sevine sevine basarız”, “Vatanını seven ve okuma bilenler gazeteyi köylüye okusun ve anlatsın” açıklama yazılarından gazetenin hedef kitlesi ve amacı anlaşılmaktadır.

Vatandaş’tan kasıt köylüler veya daha farklı bir şekilde söyleyecek olursak cahil/okuma-yazma bilmeyen halktır. Çünkü gazeteden yapılan açıklamada okuma-yazma bilenler vatan için göreve çağrılmaktadır. Bütün bu açıklamalardan anladığımız kadarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkezine bağlı Selanik Üçüncü Kulübü, okuma-yazma bilmeyen halkı da aydınlatmak/egitmek amacıyla bir proje gerçekleştirmektedir. Bu proje,

“Vatandaş”/köylü için bir gazete çıkarmak ve bunu ücretsiz dağıtarak onların aydınlanmasına/eğitilmesine çalışmaktır.

Elimizde olan nüsha “Rumeli Tenezzüh Katarı” hatırası olarak yayımlanan ve İstanbul’da neşredilen mümtaz nüshadır. Buradan anladığımız kadarıyla İttihat ve Terakki Üçüncü Kulübü sadece gazete yayımlamakla kalmamış, “Vatandaş”ı öğretmek, tanıtmak ve aydınlatmak amacıyla gezintilere de çıkarmış ve bu faaliyetini de bir nüsha ile taçlandırmıştır. Buradaki yorumumuz çok idealist bir yaklaşım şeklinde algılanmasın. Çünkü Makedonya’da bu tarihlerde farklı milletlerin bu çalışmalardan çok daha fazlasını ortaya koyan, köylerde gece dersleri vs.¹¹⁴⁰ tertip edecek çalışmaları vardır. Bu nedenle İttihat ve Terakki’nin bu tip faaliyetlerde bulunması çok normaldir.

Yazıların başlıklarına ve içeriğine baktığımızda köylülere seslenen bir çerçeveye karşılıyoruz. Öncelikle metinlerin dili oldukça sadedir. Bunun yanında halkın dinî hassasiyeti göz önünde bulundurulmuştur. Bir de öğretmek amaçlı ve sohbet havasında metinler kullanılmıştır.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Başyazı, “Ayandan Manastırlı İsmail Hakkı” imzası, “Anadolu Hisarı, 20 Haziran 1326” açıklaması ve “Kurân-ı Kerim’den Büyük Mürşid Olmaz” başlığıyla çıkmıştır. Bundan sonra Siroz Mutasarrıfı Hüseyin Kazım tarafından “Vatandaş”, Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi tarafından “Türklerde Kardeşlik Duygusu”, Kazım Nami tarafından “Askerliği Seviniz”, Ayın. İsmet tarafından “Köylü Kardeşlerim” başlıklı yazılar yayımlanmıştır. Bir de imzasız ve “10 Temmuz” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır.

¹¹⁴⁰ Bulgarların bu konudaki faaliyetleri için bkz. Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, *Rumeli’yi Neden Kaybettik*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007, s. 253-256.

Mahall-i İdâresi:
 ∞∞∞∞
 Selanik'te Örtülü Çarşıda
 Asır Matbaası
 ∞∞∞∞
 Telgraf Adresi:
 Selanik'te Tercümân-ı
 Müstahdemîn

Tercümân-ı Müstahdemîn

Sâhib-i İmtiyâz: Sabri
 ∞∞∞∞
 Osmanlı Vatanının
 Menâfiine Hâdim Âsâr
 Maâl-iftihâr Kabul
 Olunur
 ∞∞∞∞
 Derc Olunmayan Evrâk
 İade Edilmez

«TERDJEMAN-I- MUSTAHDIMIN»

Nüshâsı 10 paradır

14 Ağustos Sene 1326

Nüshâsı 10 paradır

Şekil 2.24. *Tercümân-ı Müstahdemîn* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.24. Tercümân-ı Müstahdemîn Gazetesi

Yayın Hayatı: İlk nüshası 14 Ağustos 1326 (27 Ağustos 1910) tarihinde yayımlanan gazetenin görülebilen tek nüshası da budur.¹¹⁴¹

Adı: *Tercümân-ı Müstahdemîn* adı direk olarak sosyalist bir çağrışım yapmaktadır. Başka türlü “Çalışanların Tercümanı” olmayı kim, neden isteyebilir ve böyle bir başlığa ihtiyaç duyabilir? Bilindiği üzere Meşrutiyet’ten sonra Selanik’te sosyalizm rüzgârı esmiş, işçi eylemleri artmıştır ve bu rüzgârın yansımalarından biri de bu gazetedir diye düşünüyoruz. Meşrutiyet’ten sonra ortaya çıkan bu rüzgârın etkisiyle Selanik’te o dönem “Tüccar-ı Kâtip ve Müstahdemîn”¹¹⁴² adıyla bir sendika da kurulmuştur. Bu gazete o sendikanın yayını olarak faaliyet göstermiştir.

Yönetim: İmtiyaz sahibi Sabri, mesul müdürü ise Cevad Koyuncu’dur.

Yayın Günü: Elimizdeki ilk ve tek nüshası cumartesi günü yayımlanmıştır. Varsa diğer nüshalardan haberimiz olmadığı için yayım aralığı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Adres: İdarehane adresi olarak Asır Matbaası gösterilmiştir.

¹¹⁴¹ *Tercümân-ı Müstahdemîn*’in tek nüshasına Milli Kütüphane’nin katalogundan ulaşabilirsiniz.

¹¹⁴² Bu sendika için Cemiyetler bölümüne bakınız.

Matbaa: Gazete, Asır Matbaası'nı adres olarak gösterdiğine göre bu matbaada basılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: Gazetenin ilk ve tek sayısında herhangi bir çıkış yazısı kullanılmamıştır. Sadece gazetenin başlık kısmında Latin harfleriyle Fransızca "TERDJEMAN-I MUSTAHDIMIN" yazılmıştır.

Sayfa: Büyük boy gazete sayfası üç sütuna bölünerek ve dört sayfa olarak çıkmıştır.

Yayın Politikası: Gazetenin ilk nüshasında "Hasbihâl" başlıklı bir giriş yazısı yayımlanmıştır. Bu yazıyı aşağıya aynen alıyoruz.

(Tercümân-ı Müstahdemin) pek âli makâsıd-ı insâniye ile kâfile-i matbûata iştirâk ettiği için müftehirdir. Münferid emeli vatana hizmet, yegâne arzusu cemiyet-i beşeriyyenin en büyük kısmını teşkil eden – Müstahdemînin- meşâkk ve mezâhim; merâret ve mahrûmiyetle geçen hayatlarını bir müşerrih gibi tedkik ederek bu ma'kûsiyet-i tâli' garibânlarına bir ân semen-fâm-ı teselliyet, bir şem'â-i envâr-ı ümid-bahş edebilmektir.

Fakirin kulübesinde samimi bir kârdâş gibi tatyf-i hâtırına çalışan (Tercümân-ı Müstahdemin) zenginin muhteşem sarayları içinde yetim, kimsesiz bir çocuk gibi dolaşacaktır. Tâli'in maddî ve ma'nevî teveccühlerine, füyûzâtına mazhar olan bu zümre-i mümtâzeye mâ-dûnundakilerinde insan olduklarını, binâenaleyh hukûk-ı medeniye ve insâniyyelerinin sermâyedârân elinde bâziçe-i menfaat olamayacağını pek nâzikâne bir sûrette hasbihâl edecektir.

Yirminci asırda iktisaden en mütereffi olan milletler en muazzam ve en kuvvetli hükümetlerdir. Binâenaleyh âlem-i ticaretin mühim bir rüknünü teşkil eden müstahdeminin tercümân-ı hissiyâtı olan ceridemiz ticareti, sanayi, ziraati, sermâye-i makâl ittihâz ederek vatanımızın hayat-ı iktisâdisini layık olduğu mertebe-i kemâliyete taâli etmiş görünceye kadar muhterem vatandaşlarımıza gayret, sebât, cesâret diye âvâze-i teşvikini her gün, her saat işittirmekten geri durmayacaktır. (Tercümân-ı Müstahdemin)

bir maksâd-ı intifâ' ile tesis etmedi. İsbâtı da vatanın en hücre köşelerine kadar birçok nüshâlarının meccânen gönderileceğidir.¹¹⁴³

Başlangıçta gazetenin müstahdemînler (işçiler, çalışanlar) için çıkarılan bir gazete olduğu söylenmiştir. İkinci paragrafa geçildiğinde zengin-fakir karşılaştırılması yapılması ve fakirlerin zenginler karşısında korunması dikkat çekicidir. İkinci sayfada yayımlanan “Osmanlı Müstahdemîn Cemiyeti” başlıklı yazı “Tüccar- Kâtip ve Müstahdemîn” cemiyeti hakkındadır. Burada dikkati çeken nokta Selanik merkezli olmasına rağmen cemiyetin “Osmanlı” olarak isimlendirilmesidir. Giriş yazısında da memleketin her köşesine ulaşma amacı olduğu vurgulandığına göre amaç bütün Osmanlı işçilerine ulaşabilmektir. Yani Selanik merkezli olmasına rağmen ulusal bir sendikadır.

Daha sonra Osmanlı Devletini iktisaden büyük devletler seviyesine yükseltene kadar işçilerin çalışma noktasında cesaretlendirileceği söylenmiştir. Burada bir devletin iktisadi noktada yükselmesi işçilere bağlanmıştır ve bu nedenle de vatana hizmet noktasında, işçi kesimi hedefe konulmuştur. Cemiyetin ve gazetenin isminden yazılan yazıların içeriklerine kadar her düşüncede sosyalizm kokusu yayılmaktadır. Bilindiği üzere sosyalizm ve işçi hareketleri Osmanlı topraklarında en evvel Selanik’te başlamıştır. Bu nedenle de bu cemiyetin ve gazetenin bu amaçla kurulduğu rahatlıkla söylenebilir.

Son olarak gazetenin kapanmak için açılmadığı vurgulanmıştır ve memleketin birçok noktasına ücretsiz gönderileceği söylenmiştir. Gazetenin tek nüshası elimizde olduğu için de sınırlı bilgimizle vaat edilenlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini anlamak çok zordur.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Gazetenin imtiyaz sahibi ve müdüründen başka nüsha içinde “Mim. Dal.” şeklinde bir müstear dışında herhangi bir isme rastlanmamıştır.

Gazete içeriğinde ise giriş yazısından başka “Mim. Dal.” imzalı “Osmanlıların Yevm-i Mahsûsı: Cuma Günüdür” başlıklı ve imzasız “Osmanlı Müstahdemîn Cemiyeti” başlıklı iki makale yayımlanmıştır. Bu yazıların dışında siyasî, dâhili ve harici haberler yayımlanmıştır.

¹¹⁴³*Tercümân-ı Müstahdemîn*, 1. Sene, Numara 1 (14 Ağustos 1326/27 Ağustos 1910), Selanik, s.1.

Genç Kalemler

GUAINDI-KALEMLAIR

Numaro 9-1

— Edebî İlmî Risâle-i Nim Mâha —

Birinci Cild

Gerek Umûr-ı İdâreye Gerek Umûr-ı Tahririyyeye Âid Bircümle Evrâk Hamid Bey
Namına Gönderilmelidir

Şekil 2.25. *Genç Kalemler* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.25. Genç Kalemler Dergisi

Yayın Hayatı: Yukarıya günümüz Türkçesini aktardığımız nüsha, Selanik'te *Genç Kalemler* adıyla yayımlanan ilk nüshadır. Bundan önce bilindiği gibi dergi *Hüsün ve Şiir* adıyla yayımlanmıştır. Yine yukarıda göreceğiniz üzere nüshada tarih bilgisi verilmemiştir. Bu nedenle bir önceki nüshanın tarihinden (4 Ekim 1910/1 Şevval 1328) hareketle bu nüshanın çıkış tarihini verebiliriz. Sekizinci nüshadan on beş gün sonra yani 19 Ekim 1910/16 Şevval 1328 tarihinde dokuzuncu sayı ilk defa *Genç Kalemler* başlığıyla yayımlanmıştır.¹¹⁴⁴

Yine yukarıda görüleceği üzere nüsha için iki numara kullanılmıştır. Bu da şundandır: Büyük numara *Hüsün ve Şiir* dergisinin, küçük numara da *Genç Kalemler* dergisinin nüsha numarasını temsil etmektedir. Bu şekilde 14-6 numaralı nüshayı çıkaran dergi, bu sayıdan sonra tekrar bir numaradan başlamıştır. Bu bir numaralı nüsha aynı zamanda *Genç Kalemler* dergisine asıl ününü kazandıran “Yeni Lisan” başlıklı yazılarının ilkinin yayımlandığı nüshadır. Zaten “Yeni Lisan” davası için dergiye çeki düzen

¹¹⁴⁴*Genç Kalemler* dergisinin nüshaları hem Hakkı Tarık Us hem de Milli Kütüphane'de vardır. Biz her ikisinden hareket ederek incelemeler yaptık. Bkz. *Genç Kalemler*, Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0785, Sayılar: I. Cilt: 1/9-6/14; II. Cilt: 1-12, II. Cilt: 13-23; IV. Cilt: 24-33 (4 Ekim 1910/1 Şevval 1328 – 1912/1330), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#f> 29.11.2017)

verilmesine ve derginin büyük boyda basılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle de çift numara uygulamasından da vazgeçilmiştir.¹¹⁴⁵

Genç Kalemler, on dördüncü nüshadan itibaren nüsha numaralarını sıfırlamış ve bir numaradan başlattığını söylemiştik ve böylece bu sayıdan itibaren her 12 sayı bir cilt kabul edilmiştir. Bu şekilde Selanik'te *Genç Kalemler* başlığıyla 4 cilt, 33 sayı yayımlanmıştır. Bu sayılarından ikisi mümtaz nüsha (iki sayı bir arada) olarak yayımlanmıştır. Bunlardan biri derginin yıl dönümünde biri de Meşrutiyet'in yıldönümünde yayımlanmıştır. *Genç Kalemler*, Selanik'in elden çıktığı tarihe (Kasım 1912) kadar yayım hayatına devam etmiştir. Selanik'in Yunanlılara tesliminden sonra ise İstanbul'da çıkmaya başlamıştır.

Adı: Öncelikle dergi Manastır'da *Hüsün ve Şiir* adıyla, adından da anlaşılacağı üzere edebiyatla alakalı bir dergi olarak yayımlanmaya başlamıştır. Daha sonra bu adla Selanik'te de yayımlanan dergi, Ali Canip Yöntem'in başa geçmesiyle *Genç Kalemler* adını almıştır.

Ali Canip, derginin adını Akil Koyuncu'yla konuştuklarını ve ismin Fecr-i Atı'yi andırmasından dolayı değiştirdiklerini, bir yerde de isim vermeden bazı arkadaşlarla konuştuğunu ve *Hüsün ve Şiir* adının çerçeveyi sınırlandırdığını, sadece hüsün ve şiirden bahsetmeyecekleri için bu adı değiştirdiklerini bildirmiştir.¹¹⁴⁶ *Genç Kalemler*, İttihatçı bir yayın olmasına rağmen siyasî bir ad taşımamaktadır. Bunun yanında başlıkla birlikte "GUAINDI-KALEMLAIR" ibaresi Fransızcadan (Guaindj Kalemlair) alınmış ve Servet-i Fünuncuların dilini eleştirmek amacıyla başlığın altına konulmuştur.

Yönetim: Derginin mesul müdürü ve imtiyaz sahibi, o dönem İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'de kâtip olan Nesîmî Sarım'dır. Sermuharriri Ali Canip Yöntem'dir. Yine A. Canip de İttihat ve Terakki'nin Talebe-i Hariciye Encümeni genel kâtibidir. Bunun yanında resmîyette olmasa da özellikle "Yeni Lisan" davasıyla alakalı her işi birlikte takip ettiklerinden Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'i de derginin yönetim kadrosunda sayabiliriz.

Yayım Günü: Dergi başlık altı yazısından da anlaşıldığı üzere on beş günde bir yayımlanmaktadır. *Genç Kalemler* adıyla çıkan bir numaralı nüshada ise perşembe günleri

¹¹⁴⁵ Ali Canip Yöntem, "Ziya Gökalp'in Matbuat âleminde İlk Görünüşü Genç Kalemler Ve "O", *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, (Haz. : Ahmet Sevgi – Mustafa Özcan), Tablet Kitabevi, Konya 2005, ss. 409-415.

¹¹⁴⁶ Yusuf Ziya Öksüz, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, TDK, Ankara 2004, s.78.

yayımlandığı bilgisi de paylaşılmıştır. Bunun yanında derginin yayımlanan sayılarına baktığımızda, özellikle tarih bilgisi vermekte bir eksiklik olduğunu baştan söyleyelim. Bunun yanında verilen tarihlere bakılınca on beş gün aralığına pek dikkat edilmediğini de görülmektedir.

Adres: Bir numaralı nüshada, “Rıhtımda Selimiye Caddesinde Dâire-i Mahsûsadır” şeklinde verilen adres, 16 numaralı nüshada “Selanik’te İttihad Bulvarında” şeklinde değişmiştir.

Matbaa: Derginin basıldığı matbaalar sürekli değişmiştir. “Yordan Yarçef ve Kumpanyası Matbaası” ile yayıma başlayan dergi, 2 numaralı nüshadan itibaren “Rumeli Matbaası”nda, 5 numaralı nüshadan itibaren “Şems Matbaası”nda, 16 numaralı nüshadan itibaren de “Osmaniye Matbaası”nda basılmıştır.

Satış: *Rumeli* gazetesinde yer alan bir haberde yedi numaralı nüsha tanıtılmış, Kazım Nami, Ali Canip methedilmiş ve abone olanlara Yeni Hayat Kitapları’nın bedava verileceğinin duyurusu yapılmıştır.¹¹⁴⁷ *Genç Kalemler*’in sekizinci nüshasının tanıtımı yine *Rumeli* gazetesinde yapılmıştır. Bu defa Yeni Lisan öğrenmek isteyenler ve İttihat Vapur Şirketi’nin yirmi yıl sonraki halini hikâye şeklinde okumak isteyenler, nüshayı almaya davet edilmiştir. Bunun yanında *Genç Kalemler* dergisinin Selanik’te temin edileceği yerlerde bu tanıtımda yayımlanmıştır. Sabri Paşa Caddesinde: Meşrutiyet Kitaphanesi, Hamza Bey Caddesinde: Sarraf Abdülbaki ve Yanko ve Osman Efendilerin dükkânlarında, Kâtipler Sokağında: Kitapçı Mustafa Efendi’nin dükkânı, Kule Kahvelerinde: Kadri Efendi’nin kiraathanesi nüshaların temin edileceği yerler olarak ilan edilmiştir. Dergiye abone olmak isteyenler mutlaka rıhtımda bulunan idarehaneye başvurmalıdırlar. Yine abone olanlara Yeni Hayat Kitapları’nın bedava olarak verileceği ilan edilmiştir.¹¹⁴⁸

Başlık Altı Yazısı: *Genç Kalemler*’in başlık altı yazısı sürekli değişmiştir. İlk nüshada, “Edebî, İlmî Risâle-i Nim Mahe” başlık altı yazısını kullanan dergi 2 numaralı nüshadan sonra “Yeni Lisan’ın Tesisine Hizmet Eder.” Yazısını, 12 numaralı nüshadan sonra ise “Yeni Lisan ve Yeni Hayat Müdafîdir.” yazısını kullanmıştır. Bu başlık altı yazısından hareketle “Yeni Lisan” davasının genişlemesiyle oluşan “Yeni Hayat” hareketi

¹¹⁴⁷ İmzasız, “Genç Kalemlerin Yedi Numarası”, *Rumeli*, II. Sene, Numara 511 (28 Temmuz 1327/10 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

¹¹⁴⁸ İmzasız, “Genç kalemlerin Sekzinci Nüshası”, *Rumeli*, II. Sene, Numara 523 (14 Ağustos 1327/27 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

de başlık altı yazısına yansımıştır. Bu çıkış yazılarına ek olarak iç sayfada “On beş günde bir perşembe günleri intişâr eder edebî, ilmî mecmûâdır.” yazısı da kullanılmıştır.

Sayfa: Her nüshanın sayfa sayısı genellikle 15-20 arasındadır ancak *Genç Kalemler* dergisinde numaralandırma her sayı için ayrı yapılmamıştır. “Yeni Lisan” yazısının ilk defa yayımlandığı bir numaralı nüshadan öncesi kendi arasında (bu sayılara Hüsün ve Şiir’le birlikte sayfa sayısı verilmiştir), bundan sonrası da her cilt (12 sayı) kendi arasında sayfa numarası almıştır. Bu da yaklaşık iki yüz sayfa civarındadır.

Yayın Politikası: Dergi *Genç Kalemler* unvanıyla yayıma çıktığında, “Sevgili Karilerimize” başlığıyla derginin bundan sonraki yayın politikası hakkında bilgi verilmiştir. *Genç Kalemler*’in *Hüsün ve Şiir*’in devamından başka bir şey olmadığı vurgulanmıştır. İsim değişikliğinin sebebi olarak *Hüsün ve Şiir*’in daha dar bir ihtisas alanına hitap etmesi gösterilmiştir. Oysa *Genç Kalemler*’in muhtevası daha geniş fikirlere açıktır. Daha sonra yeni isimle dergide ne gibi değişiklikler yapılacağı söylenmiştir:

(Genç Kalemler) evvelce olduğu gibi en muktedir gençlerimizin makaleleri, şiirleri ile tezyin-i sahâyif edeceğinden mâ’dâ büsbütün başka bir çığırda açtı. Bakınız nasıl:

Her türlü mesâil-i edebiyeye ve ilmiyye hakkında en salâhiyettâr gençlerimizin re’yini toplayacak, onları tarih-i vürûdları itibâriyle enzâr-ı kâri’ine vaz’ edecektir.

Bilhassa ittihâz ettiği bu (usûl)ün ne kadar faide-bahş olduğunu bu nüshâsındaki ilk (Tekâzâ-yi Edebî)yi okuyunca teslim edeceksiniz.

Gelecek nüshadan itibaren diğer yeni bir çığır da açıyoruz. Bakınız bu da nasıl:

Aşağıda yazdığımız sûâle genç kâriiler içinde hangisi daha muvaffak cevap verirse göndereceği makaleyi derc edeceğiz. Birinci sûâlimiz şudur:

Sultan Selim-i Sâlis Hazretlerinin efkâr-ı ıslâhât-perverâneleri neticesi olarak bugüne kadar hüsûle gelen tahavvülât-ı içtimâiyemiz nelerden ibârettir?

Giriş yazısından yukarı aldığımız ve çığır şeklinde açıklanan meseleler, *Genç Kalemler* adının yanında çok sönük kalmıştır. Çünkü bu dergi, yazıda yapacağını vaat ettikleri yanında Türk edebiyatının geleceğine damga vuran “Yeni Lisan/Yeni Hayat” çığırını açmıştır. Bu anlamda giriş yazısı, derginin yayın politikasını açıklayamayacak kadar zayıftır. Bunun nedeni henüz dergi tamamen “Yeni Lisan” kadrosunu bir araya toplayamamıştır. Nüshaları tek tek incelediğinizde sadece Genç Kalemler/Yeni Lisan hareketinin ayak seslerini hissedebilirsiniz. Dergi *Hüsün ve Şiir*’den tamamen kurtulduğu birinci nüshayla birlikte “Yeni Lisan” makalelerine ve “Yeni Lisan Hareketi”ne de başlamıştır.

Dergi önce Ali Canip’le kimlik kazanmıştır. Daha sonra Ömer Seyfettin’i hissettirmiş ve son olarak dergide Ziya Gökalp ve “Yeni Hayat” hareketinin etkileri görünmüştür. *Genç Kalemler* olarak başlayan çığır, “Yeni Lisan” adıyla sistemleşmeye başlamış, “Yeni Hayat” adıyla birlikte bütün bir hayatı kapsayacak şekilde genişlemiş ve son olarak bütün bir Türklük, Millîlik (Millî Edebiyat) davasına dönüşmüştür.

Genç Kalemler’in en önemli politikası dil meselesidir. Özellikle *Servet-i Fünun*’un kullandığı dili eleştiren ve bu kullanım şekline savaş açan derginin sayfalarında sade ve millî bir dil kullanılmaya gayret edilmiştir. Başta, “Dün-Bugün Sayfaları” başlığı altında eski lisanla yayımlanan bazı şiirlerin bir de “Yeni Lisan”la yazılması ve aradaki farkın okuyucunun değerlendirmesine sunulması Yeni Lisan anlayışının ayak sesleridir.

Genç Kalemler’in ikinci en önemli politikası özellikle Ziya Gökalp’le başlayan “Yeni Hayat” meselesidir. Gökalp, Türklük (Millîlik) meselesini sadece dille sınırlı tutmayıp her şeyde Türklük meselesini savunmuştur. Bu yolda her mesele Türklük (Millîlik) çerçevesinde ele alınmıştır. Bunun dışındaki her şey eski ve düşman kabul edilmiştir. Buradan hareketle diyebiliriz ki *Genç Kalemler* dergisinin amacı, “Yeni Hayat”ı kurmaktır ancak bu noktadaki en büyük şans da bunun dilden başlayacağını görmüş olmasıdır. Dilde başlayacak değişim/devrim kısa sürede dili konuşan çevrelere uzanacak ve aslında istenen bütün her yere yani millete ulaşmış olacaktır. Nitekim böyle de olmuştur. Öncelikle bir dergi etrafında bir lisan davası olarak başlayan mesele bir devletin/milletin politikası olmuştur.

Yazar Kadrosu: *Hüsün ve Şiir* adıyla istenen ölçülere bir türlü kavuşamayan dergi, *Genç Kalemler* ismiyle birlikte atağa kalkmıştır. Özellikle Ali Canip’in dergiyi eline

almasıyla dönemin önemli kalemleri dergide boy göstermeye başlamıştır. Ali Canip'le birlikte Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Akil Koyuncu, Aydın. İsmet, Kazım Nami, Mim. Nermi, M. Ali Tevfik (Yükselen), Rasim Haşmet, Reşat Nuri (Drago), Tahsin Nahid gibi imzalar dergi sayfalarında yerini almıştır.

Ayrıca dergide kaleme alınan yazılarda, müstear ismi kullanan yazarlarda vardır. Bu yazarlardan Ali Canip, Yekta Bahir; Ömer Seyfettin, Perviz; Ziya Gökalp, Tevfik Sedat, Celal Sakıb, Kaya Alp, Demirtaş¹¹⁴⁹; Aka Gündüz, Enis Avni, Seniha Hikmet; Akil Koyuncu, Aydın. Asfer ve Kazım Nami, Kef. Nun., Rumeli Sermuharriri müstearlarını kullanmışlardır. Bu yazarların gerçek isimleriyle birlikte müstear isimleri de düşünülecek olursa derginin iskelet kadrosu da oluşmuş olur. Elbette bu isimlerin aynı zamanda Selanik'te İttihatçı çevrenin önde gelenleri olduğunu da unutmayalım.

Ali Canip gerçek ismiyle dergi sayfalarına 34 imza, Yekta Bahir müstearıyla 8 imza atmıştır. Ömer Seyfettin gerçek ismiyle 9, Perviz mahlasıyla 4 imza atmıştır. Ziya Gökalp tam ismini kullanarak imza atmamıştır. Gökalp mahlasıyla 3, Kaya Alp mahlasıyla 15, Tevfik Sedat mahlasıyla 3, Celal Sakıb mahlasıyla 2 ve Demirtaş mahlasıyla 2 imza atmıştır. Gerçek adı Hüseyin Avni olan Aka Gündüz, bu ismiyle 4, Enis Avni mahlasıyla 1 ve Seniha Hikmet mahlasıyla da yine 1 imza atmıştır. Akil Koyuncu, bu ismiyle 5, Aydın. Asfer mahlasıyla 1 imza atmıştır. Kazım Nami gerçek ismiyle 4, Kef. Nun. müstearıyla 2 ve Rumeli Sermuharriri müstearıyla da 1 imza atmıştır. Bu isimlerin yanında dergiye çok sayıda imza ile katkı yapanların başında 15 imza ile M(ustafa). Nermi gelmektedir. Bunun yanında “Genç Kalemler Tahrir Heyeti” imzasıyla çıkan 15 imzayı da unutmamak gerekiyor. Bu on beş yazı, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip tarafından kaleme alındığını biliyoruz.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁹ Ali Canip Yöntem, bir hatırasında, Ziya Bey'e “Gökalp” mahlasının nasıl verildiğini anlatır: “Genç Kalemler'de yazı yazarlar pek mahduttu: Ziya, ben, Ömer Seyfettin, nadiren Mehmet Ali Tevfik ve M. Nermi... İmza tenevvu olsun diye bazı yazılarımızı müstear isimlerle neşrediyorduk. Ömer ara sıra Perviz diye imza atıyor, ben Yekta Bâhir, Gökalp adlarıyla yazı yazıyordum. Zaten ismiyle makale yazmayan Ziyâ, evvelki Tevfik Sedat yerine sonradan Demirtaş müstearını kullanmaya başlamıştı. (...) beğenmedim. Demirtaş'ı sildim, Gökalp'i yazdım. Böyle teferruatlarla asla uğraşmayan Ziyâ, bunu memnuniyetle kabul etti. Artık Gökalp kaldı.” Buradan anlaşıldığı kadarıyla “Gökalp” mahlasını Ziya Bey'den önce Ali Canip Bey kullanmıştır. Bu nedenle “Genç Kalemlerdeki “Gökalp” imzalı bazı yazıların ona ait olma olasılığı vardır. Bkz. Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 415.

¹¹⁵⁰ İmza konusuyla alakalı olarak Ali Canip Yöntem şunları söylemiştir: “(...) Baş makaleyi, lisanda ihtilâl beyânâmesini ‘Yeni Lisan’ unvanı adı altında Ömer Seyfettin kaleme almıştı. Fakat imza koymamıştık. İstiyorduk ki davamız, bir şahsın eseri olarak görünmesin. Yazının sonunda kocaman bir istifham işareti (?) klişesi vardı ve bunu bize Ömer Seyfettin teklif etmişti.” Bkz. Ali Canip Yöntem, a.g.e., s.411.

Hüsün ve Şiir dergisinin müessisleri olan H. Hüsnü'nün, dergi sayfalarında 7 imzasına rastlıyoruz. Diğer müessis İsmail Suphi imzasına ise hiç rastlamıyoruz. Dergiyle iletişimde olup olmadığını bilmediğimiz İsmail Suphi için *Hüsün ve Şiir* sütunlarından beri devam eden “Kahkaha” imzalı küçük ve eğlenceli biyografi yazıları aklımıza geliyor. “Sahife-i Handekâr” terkiibinden kurtularak *Genç Kalemler* sayfalarına “Handekâr Sahife” olarak taşınan bu bölüm hep devam etmiştir ve toplam 16 yazı yayımlanmıştır. Söylenmesi gereken diğer bir bölüm de “Lakayd” imzasıyla yazılan ve 10 yazı yayımlanan “Haftanın Hadisesi” başlığı altında yerel ve genel haberleri içeren küçük haber yazılarıdır.

Yukarıda verilen yazarlar dışında dikkati çeken isimlerden Rasim Haşmet 2, Tahsin Nahid 2, Reşat Nuri (Drago) 1, Ayn. İsmet 1, sonradan *Genç Kalemleri* desteklemeye başlayan Celal Sahir 4, Fazıl Ahmed 1, İzmir'den Necip Bey 1 ve Hüseyin Siret 1 imza ile dergide yerlerini almışlardır.

Derginin yazarlarından olmayıp dergi sayfalarında, dilinden dolayı eleştirmek için bulunan özellikle *Servet-i Fünun* yazarlarının isimleri geçmiştir. Eski ve yeni şiir dilinin karşılaştırılmaya çalışıldığı “Dün-Bugün” sayfasında, *Servet-i Fünun* anlayışında olan şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Bunlar; Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret, Faik Ali, Hüseyin Siret, Süleyman Nesib, Ayn. Naci, Hüseyin Suat, Hüseyin Daniş, Süleyman Nazif'tir. Ayrıca “Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf” gibi isimler Yeni Lisan davası için açılan soruşturmaya mektup gönderen isimlerdir. Bazı önemli isimler de o dönem Yeni Lisan'a yapılan eleştirilere cevap vermek amacıyla dergiye yazı göndermiştir. Bunlardan dergiye mektup gönderenler: Refik Halit, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi, Tahsin Nahid, Köprülüzade Mehmet Fuat, Ahmet Nebil, Yusuf Nadi, Celal Sahir, Baha Tevfik, Şahabettin Süleyman, Mim. Nermi, Rasim Haşmet, Yekta Bahir/Ali Canip, Raif Necdet, Mim. Bahattin, Ali Süha, Ethem Hidayet, Müfit Ratib, Mustafa Haluk, H. Hüsnü, Fehmi Razi, Mehmet Behçet'tir. Bunun yanında bir eleştiriye cevap olması amacıyla Merhum Şemsettin Sami'nin bir makalesi de yayımlanmıştır.

Aşağıda Selanik'te çıkan otuz üç sayıda yazısı yayımlanan yazarlar ve dergi sayfalarına yaptıkları katkılar verilmiştir:

Ahmet Nebil (1), Aka Gündüz (4), Akil Koyuncu (5), Ali Canip (34), Ali Süha (1), Anatole France (4), Ayn. Asfer (1), Ayn. İsmet (1), Ayn. Kemaleddin (1), Ayn. Naci (2), Ayşe Mebrure (1), Baha Tevfik (1), Behlül (1), Celal Sahir (4), Celal

Sakıb(2), Cemal Mukbil (3), Cenap Şehabettin (1), Demir Taş (1), D. Taş (1), Edhem Hidâyet (4), Enis Avni (1), Faik Ali (3), Fazıl Ahmed (1), Fehmi Razi (1), Fernan Greg(Fransız Şair) (2), Genç Kalemler Tahrir Heyeti (15), Gökalp (3), H. Hüsnü (7), Hakkı Süha (4), Hamdullah Suphi (1), Harald Hufding (1), Hersekli Bakamoviç Salih (1), Hukuk Reisi Cemaleddin Efendi (1), Hüseyin Daniş (1), Hüseyin Naci (1), Hüseyin Nahid (1), Hüseyin Saâd (1), Hüseyin Siret (1), Hüseyin Suat (1), İmzasız (3), İsmail Neşat (1), İzmir Gümrüğü Baş Kâtibi Mehmed Necip Bey (1), İzzet Ulvi (1), Jan Lui Vodvaye(Fransız Şairi) (1), Kahkaha (16), Kaya Alp (15), Kazım Nami (4), Kef. Nun.(Kazım Nami) (2), Kemal Nesrin (4), Köprülüzade Mehmed Fuad (1), Lakayd (10), Loverno, Mütercimi: Ayn. Rifat (1), Mehmed Ali Tevfik (2), Mehmed Şeref (1), Mehmet Behçet (1), Mekteb-i Sultani Muallimlerinden Hüseyin Naci (2), Merhum Şemseddin Sami (1), Mim. Ayn. Te. (2), Mim. Bahattin (1), Mim. Enver (2), Mim. Haluk (1), Mim. Nermi (15), Mim. Selahaddin (6), Mim. Zühdi (1), Mustafa Haluk (6), Müfid Ratib (1), Muvaffak Galip (1), Mülazım Sadri (1), Mütercimi: Ayn. Asfer (Hransi Krovase'den) (1), Mütercimi: Mim Şekip (2), Mütercimi: Todor Petrovin (1), Nafiz (1), Ogust Enjeliye (1), Okuyamadım (1), Orhan Necip (1), Ömer Seyfettin (9), Perviz (4), Raif Necdet (1), Rasim Haşmet (2), Refik Halit (1), Rene Mezrva(Fransız Ediplerinden) (1), Reşat Nuri (1), Rifki Necdet (1), Rumeli Sermuharriri (1), Selahaddin Asım (1), Seniha Hikmet (1), Suphi Edhem (6), Süleyman Nazif (1), Süleyman Nesib (2), Şahabettin Süleyman (1), Şarl Garen(Fransız Şairi) (1), Şerif Yahya (1), Tahsin Nahid (2),Tevfik Fikret (2), Tevfik Sedat (3), Ticaret Mektebi Müdürü Mösyö Doktor Kunoş İgnas (1), Uluğ Agan (1), Yakup Kadri (1), Yekta Bahir (8), Yusuf Nadi (1).

Derginin İçeriği: Otuz üç sayının tamamında, tefrika halinde yayımlanan makaleleri de tek tek sayacak olursak 84 makale yayımlanmıştır. Tahmin edileceği gibi bu makalelerin çoğunluğu “Yeni Lisan” meselesi üzerinedir. Bu yazılar genellikle “Yeni Lisan” hareketini başlatan ve devam ettiren kadro tarafından kaleme alınmıştır. Ali Canip, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Kazım Nami, Mim. Nermi gibi bu harekette öne çıkan isimlerin yanında Muvaffak Galip, Hüseyin Naci, Edhem Hidayet, Mustafa Haluk, Tahsin Nahid, Reşat Nuri (Drago), Suphi Ethem gibi isimler “Yeni Lisan” etrafında yazdıkları yazılarla harekete destek vermişlerdir. Büyük soru işareti imzasıyla başlayan ve daha sonra “Genç Kalemler Tahrir Heyeti” imzasıyla devam eden “Yeni Lisan” başlıklı makalelerle

tahrir heyeti, “Yeni Lisan”dan kastın ne olduğu etraflıca açıklamıştır. Bu yazıların büyük oranda Ömer Seyfettin’e daha sonrada Ali Canip ve Ziya Gökalp’e ait olduğu bilinmektedir. Bu yazılarla birlikte dergide, bu konuyla alakalı birçok yazı, yukarıda ismini verdiğimiz yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Bu makalelere ek olarak iki konferans metni de dergide yayımlanmıştır. İttihat ve Terakki Kulübü’nde, Mehmet Ali Tevfik (Yükselen) tarafından verilen konferansların birinin başlığı “Tarih: Hindistan ve Türkler” diğèrinin ise “Yeni Hayat: Manevi Yurt”dur. Başlıklardan da anlaşıldığı üzere “Yeni Hayat” davasını anlatmak için düzenlenmiş konferanslardır. Ayrıca bu başlıklardan “Yeni Hayat”tan kastın ne olduğu, sınırlarının nerelere vardığı anlaşılmaktadır.

Dergide yayımlanan mektup yazılarının çoğunluğu derginin yazar kadrosu bölümünde bahsettiğimiz soruşturma üzerine gönderilmiştir. Devrin sanatçılarına “Yeni Lisan” davası hakkında düşüncelerini sormak için bir broşür hazırlanmıştır. “Yeni Lisân ve Bir İstimzac” adını taşıyan 36 sayfalık broşürle birlikte yedi sorudan oluşan bir soruşturma yazarlara gönderilmiştir. Bu sorularla yazarların “Yeni Lisan” hakkında ne düşündükleri sorgulanmıştır. İşte bu soruşturmalara gelen cevaplar, dergide yayımlanmıştır. Bunlara ek olarak “Yeni Lisan” düşüncesi hakkında fikirlerini açıklamak isteyenlerin gönderdiği mektuplar da yayımlanmıştır. Ayrıca “Yeni Lisan” hakkında yapılan eleştirilere verilen cevap metinlerini de açık mektup olarak dergi sayfalarında okuyabilirsiniz.

Otuz üç sayı Selanik’te çıkan *Genç Kalemler* dergisinde toplam 87 şiir yayımlanmıştır. Derginin şairi Ali Canip’tir. Özellikle Servet-i Fünûn’u eleştirmek, yeni ve eski lisan arasındaki farkı ortaya çıkarmak için hazırlanmış olan “Dün-Bugün” sayfasında başrollerde Ali Canip’i görüyoruz. Bu sayfanın bir tarafında genellikle Servet-i Fünun şairlerine ait “Eski Lisan”ı temsil eden “Dün” başlığıyla verilen bir şiir,öbür tarafında ise “Yeni Lisan”la yazılmış “Bugün” başlığıyla verilen bir şiir aynı sayfada verilerek okuyucunun karşılaştırmasına ve değerlendirilmesine sunulmuştur. Ali Canip’le birlikte Akil Koyuncu, Celal Sahir, Perviz imzalarına da bu bölümde birer kez rastlamaktayız.

Genç Kalemler dergisinde yayımlanan şiirlerin en büyük özelliği “Yeni Lisan” akımına uygun olarak yazılmaya özen gösterilen şiirlerdir. Özellikle başlangıç sayılarında kaleme alınan şiirlerde “Yeni Lisanla” açıklaması bu noktada dikkati çekmektedir. Bu açıklamalar “Yeni Lisan” hareketinin iyice açıklığa kavuştuğu nüshalarda yavaş yavaş

kaybolmuştur. Bu durumda şunu söyleyebiliriz ki dergi hem “Yeni Lisan” müdafî hem de “Yeni Lisan”ın uygulama alanıdır.

Şiirleriyle dikkat çeken diğer isim Ziya Gökalp’tir. “Turan, Altun Destan, Altun Yurt, Türklük” gibi başlıklarla çıkan şiirler, “Yeni Lisan” akımına uygun olmakla birlikte bu akımı daha başka boyutlara yani “Türklük, Millîlik” meselesine taşıyan cinstendir.

Dikkatimizi çeken diğer bir şair de on yedinci sayıdan itibaren art arda “İntikam Şiirleri” genel başlığıyla yedi şiir yayımlayan Mehmed Ali Tevfik’tir. Bu şiirler de milliyetçilik kokan bir havada, destansı ve meydan okuyucu bir üslupla kaleme alınmıştır.

Genç Kalemler dergisinde, biri iki sayı tefrika olan 16 hikâye yayımlanmıştır. Bu hikâyelerde üstünlük Ömer Seyfettin ve Aka Gündüz’dedir. Ömer Seyfettin’in “Bahar ve Kelebekler” hikâyesi “Yeni Lisanla” açıklamasıyla yayımlanmıştır. “Pamuk İpliği” hikâyesi ise “Yeni Lisanla Tekellümî Hikâye” açıklamasıyla yayımlanmıştır. Yine Ömer Seyfettin’in “Yeni Lisanla Hikâye: Bomba”, “Yeni Lisanla Hikâye: Türk Çocuğu”, “And”, “Aşk Dalgası” hikâyeleri de *Genç Kalemler*’in Selanik nüshalarında yayımlanmıştır. Ömer Seyfettin’in “İrticâ Haberî” isimli hikâyesi ise “Bir Zabitin Cep Defterinden” açıklamasıyla ve “Perviz” imzasıyla yayımlanmıştır.

Aka Gündüz de Ö. Seyfettin gibi “Kayıkçı” hikâyesi için “Yeni Lisanla Millî Hikâye” açıklamasını kullanmıştır. Aka Gündüz’ün diğer hikâyeleri ise “Nine ve Oğlu”, “Vatan Sesleri: Rüyamın Masalı”dır. Ayrıca “Ukkaş Bin Mansur” isimli hikâyesi de “Aka Gündüz’ün Türk Kalbi kitabından alınmıştır” açıklamasıyla dergide yayımlanmıştır.

Bunların dışında dergide H. Hüsnü’nün iki sayı devam eden “Açık Eflatun”, Kazım Nami’nin “Bir Kanlı Çarpışma”, Mim. Nermi’nin “Bir Şehidin Kitabesi”, Ziya Gökalp’in de “Akdenizde” isimli hikâyesi “Yirmi Sene Sonra” açıklamasıyla yayımlanmıştır. Bunlara ek olarak Şerif Yahya isimli on iki on üç yaşlarında bir gencin hikâyesi, yaşına dikkat çekilerek, yayımlanmıştır. Bu hikâye “Papatyalar” ismiyle ve “Kardeşim Şahabettin Niyazi’ye” açıklamasıyla yayımlanmıştır.

Dergide Anatole France’a ait bir roman tefrika edilmiştir. Mütercim bilgisi olmayan bu roman “Tefrikamız” başlığı altında “Kırmızı Zambak” adıyla yayımlanmıştır. Sadece 1, 2, 3 ve 6 numaralı nüshalarda dört kez yayımlanan tefrika bitirilmemiştir. Mütercimi Kaya Alp (Ziya Gökalp) olan ikinci roman ise “Rus Edebiyatından” açıklamasıyla

yayımlanmıştır. Leunid Andreyef'e ait olan eser "Kırmızı Hande" ismiyle altı nüsha yayımlanmıştır.

Dergide biyografi türünde yayımlanan tercüme eser Mehmet Şeref imzasıyla "Bismark 1" başlığıyla çıkmıştır. "Hanri Velşinger'den" açıklamasıyla verilen eser Paris'ten gönderilmiştir ancak devamı gelmemiştir.

Fransız edebiyatından Rene Mezrva ait olan "Canlı Meşale" isimli hikâye de mütercim bilgisi verilmeden yayımlanmıştır.

Yabancı yazarlara ait beş adet şiir yayımlanmıştır. Fransız edebiyatından Fernan Greg'e ait "Son Saat" isimli şiir tercüme bilgisi olmaksızın yayımlanmıştır. Yine Greg'e ait bir şiir mütercim bilgisi olmadan yayımlanmıştır. Mütercimi Ayın. Asfer (Akil Koyuncu) olan "Kiremitlikler Üstünde" isimli şiir "Hransi Krovase'den" açıklamasıyla yayımlanmıştır. Yine Fransız şair Şarl Garen'den "Akşamlar" isimli, Fransız şair Jean Lui Vodvaye'nin "Bahçelerde" isimli şiirleri mütercim bilgisi olmadan yayımlanmıştır.

Fabl türüne örnek olabilecek üç adet yazı da dergi sayfalarında yer almıştır. Bu yazılar da yabancı edebiyatlardan tercüme yoluyla yayımlanmıştır. Mütercimi Mim. Şekip olan iki fabl örneği yayımlanmıştır. "Tarih-i Tabii" genel başlığı altında "Hindiler" ve "Gugu Kuşu" başlığını taşıyan bu iki yazının muharriri ise Jule Rene olarak verilmiştir. Diğer fabl örneğinin mütercimi Todor Petrovin'dir. "İnsan ve Köpek" adını taşıyan eser Sırp edebiyatından Bovan Ruçin'e aittir.

Yabancı edebiyatlardan tercüme edilen eserlerden makale olarak da iki yazı yayımlanmıştır. Kaya Alp (Ziya Gökalp) imzalı yazı "Tarih: Avrupa'da İhtilal" başlığıyla Dobiyo'dan tercüme edilmiştir. Mim. Nermi imzalı ikinci makale ise "Kadanilerin Hayat-ı Diniyeleri" başlığıyla Alber Male'den tercüme edilmiştir.

Dergide 11 adet deneme tarzında yazı yayımlanmıştır. Bu denemelerin içinde dikkati çeken "Kadın Yazıları" genel başlığı altında Ayşe Mebrure ismiyle yayımlanan denemedir. Bu, Aka Gündüz'ün "Seniha Hikmet" adlı mahlasını saymazsak dergide, kadın adıyla çıkan tek yazıdır. Tabii bu yazarın kadın olduğunu göstermez. Ayrıca deneme diyebileceğimiz bir başka yazı için de "Daha Küçüklerin Yazıları" genel başlığı kullanılmıştır. Bu başlık sadece deneme yazısı için değil başka yazılar için de kullanılmıştır. Bu da demek oluyor ki *Genç Kalemler* daha küçük kalemlere de sayfalarını

açmıştır. Ayrıca her sayıda sorulan bilmecelere doğru cevap verenler, yazılarını *Genç Kalemler* dergisinde yayımlamakla ödüllendirilmişlerdir.

Dergi sayfalarında diyalog türü içerisinde değerlendirebileceğimiz bir yazı da yayımlanmıştır. Ogust Enjeliye ismiyle ve “Ecnebi Edebiyatı: Kadim Aydınlıklar İçinde” başlığıyla yayımlanan yazı “Vatani Muhaverelerden” açıklamasıyla verilmiştir. Karşılıklı konuşma şeklinde ilerleyen yazı için mütercim bilgisi verilmemiştir.

İmzasız yayımlanan çok az yazılardan biri de masal türündedir. “Eski Yunan Hayatından Bir Masal: Filozof ve Şair” başlığını taşıyan bu yazı derginin tek masalıdır. Ayrıca dergi de 11 adet mensure örneği de verilmiştir. Bu mensureler içerisinde de “Daha Küçüklerin Yazıları” açıklamasına tesadüf edilmektedir. Ayrıca H. Hüsnü’nün “Yeni Lisanla” açıklamasıyla yayımlanan bir mensuresi de vardır.

Padişahın Rumeli ziyareti için âdet üzere yapılan övgü içerikli yazılardan biri de *Genç Kalemler*’in dördüncü nüshasında yayımlanmıştır. Bu yazıyı farklı kılan ise Osmanlı milletinden “Türkler” ve padişahdan da “Hakan” diye bahsedilmesidir. Bu da demek oluyor ki *Genç Kalemler* bilerek ve isteyerek kendine ait bir literatür oluşturmuş ve özünde “Türklük, Millîlik” taşıyan bu literatürü yaygınlaştırmak gayretindedir.

Dergi içeriğinde dikkati çeken diğer bir husus da 21 numaralı nüshayla yayımlanmaya başlayan resimlerdir. Nesimi Sarım, Ali Canip, Yeni Lisan Müdafilerinden Celal Sahir Bey, Hamdullah Suphi Bey, İlk On Temmuz Sabahı: Selanik Hukuk talabesi ahaliye nutuklar İrad ederken, Namık Kemal’in resmi ve bir beyti, On Temmuz Münasebetiyle Abdülhamit’in Bir Direğe Bağlanmış karikatürü, Fransız Hikâyecisi Guy De Moupassant, Turan Kırları resimleri, sırasıyla dergide yayımlanmıştır.

Kahkaha imzasıyla “Handekâr Sahife” başlığıyla dönemin önemli görülen kalemlerinin küçük portreleri 16 sayıda yazılmıştır. “Enis Avni, Rasim Haşmet, Ali Canip, Kazım Nami” vb. isimler hakkında yazılan bu yazıların içeriğine bakıldığında anlaşılıyor ki bu yazıları kaleme alan kişi *Genç Kalemler* camiasını yakından tanımaktadır. Handekâr Sayfasıyla aynı sayfayı paylaşan Lakayd imzalı “Haftanın Hadisesi” bölümü ise kendi çapında bir havası vardır. Dergi anlayışı içerisinde gazetelerdeki veya bazı yerlerden gelen haberleri biraz hafife veya alaya alarak aktaran bir üsluba sahiptir. Bu yazılarda toplam on

adet yayımlanmıştır. Ayrıca 2. cildin son sayısında, ikinci cildin bütün yazılarını içeren bir fihrist de yayımlanmıştır. Bundan sonraki ciltler için bu yapılmamıştır

Abone kaydetmez Adres: Selanik'te ∞∞∞∞ Örtülü Çarşı'da Silah İdarehanesinde «Hak»	HAK	Sâhibi ve Muharriri: Enis Avni Şimdilik icâb ettiği zaman çıkart ∞∞∞∞ İ'lânâtın beher satırından 5 kuruş alınır
Numaro 1	«Elhak Ya'lû Velâ Yü'li Aleyh ..»	Nüşhası 10 para

Şekil 2.26. *Hak* gazetesinin dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.26. Hak Gazetesi

Yayın Hayatı: Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere *Hak* gazetesi icap ettiğinde çıkacak olan bir yayındır. İlk sayısı, 17 Kasım 1910 (4 Teşrinisani 1325) tarihinde neşredilmiştir ancak son sayısı ne zaman yayımlanmıştır, bilemiyoruz. Bizim elimizde 1, 2, 29, 43 ve 162 numaralı nüshalar vardır. Bunlardan 2 numaralı nüsha, 25 Kasım 1910 (12 Teşrinisani 1325) tarihinde; 29 numaralı nüsha, 19 Ocak 1911 (6 Kânunusani 1326/19 Muharrem 1329) tarihinde; 43 numaralı nüsha, 13 Mart 1911 (28 Şubat 1326/12 Rebiülevvel 1329) tarihinde; 162 numaralı nüsha, 16 Nisan 1912 (3 Nisan 1328/28 Rebiülahir 1330) tarihinde yayımlanmıştır.¹¹⁵¹

Adı: Meşrutiyet, hürriyet, eşitlik, hak, adalet vb. kavramlar bilindiği üzere Yeni Osmanlılar ile ortaya atılmış ve özellikle Namık Kemal ile bayraklaşmıştır. Dolayısıyla Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımlanmaya başlayan bu gazete de hak ve hakikati tutup kaldırmak istemiştir.

Yönetim: Gazete yukarıda görüldüğü üzere Enis Avni, diğer bilinen adıyla söyleyecek olursak Aka Gündüz tarafından çıkarılmıştır. İkinci nüshanın da yine aynı adla çıkarıldığını görüyoruz. 29 ve 43 numaralı nüshalarda ise mesul müdür olarak Selanikli M. İzzettin, ser muharrir ise Mahrûm olarak verilmiştir. 162 numaralı nüshada ise hem müdür hem de ser muharrir Selanikli Mehmet İzzettin'dir.

¹¹⁵¹ *Hak* namıyla üç nüshaya ulaştık. Bunlardan 43 ve 162 numaralı nüshalar Millî Kütüphanede; 29 numaralı nüsha ise Atatürk Kitaplığındadır.

Yayın Günü: Birinci nüsha çarşamba, ikinci nüsha perşembe günü yayımlanmıştır. Zaten gazetenin “şimdilik icap ettiği zaman çıkar” açıklamasından anlaşıldığı gibi düzenli bir yayımı yoktur. Tabii bunun ne kadar sürdüğünü de bilmiyoruz ancak 29 numaralı nüshadaki “şimdilik pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur” açıklamasına bakılacak olursa da yayın bir düzene kavuşmuştur. Haftada iki defa yayımlanan gazete, 43 numaralı nüshada ise günler değişmiş ve pazartesi, cuma günleri çıkmaya başlamıştır.

Adres: 1 ve 2 numaralı nüshalarda adres, Selanik Örtülü Çarşı’da yer alan, Selanik’te yayımlanan başka bir gazete olan *Silah*’ın idarehanesi gösterilmiştir. 29 ve 43 numaralı nüshalarda aynı çarşıda ancak Asır Matbaası’nda *Hak* idarehanesi adres gösterilmiştir. 162 numaralı nüshada ise Osmaniye Matbaası idarehane olarak gösterilmiştir.

Matbaa: 1, 2 ve 43 numaralı nüshalar Asır Matbaası’nda, 29 numaralı nüsha Zaman, 162 numaralı nüsha ise Osmaniye Matbaası’nda basılmıştır.

Başlık Altı Yazısı: *Hak* gazetesinin malum olduğu üzere elimizde fazla sayısı yoktur. Elimizde olan en son nüshası 162 olduğuna göre bu arada yayımlanan nüshalar elbette vardır ancak bu nüshaların akibeti hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Burada aklımıza bu nüshalar farklı gazeteler olabilir mi? sorusu da gelmektedir. Bu konudaki en büyük delilimiz başlık altı yazısıdır. “Elhak Ya’lû Velâ Yü’lî Aleyh” şeklinde verilen yazı değişmeden kullanılmıştır ki bu cümle “Hak yücelir, hiçbir şey onun üzerine yüceltilmez.” anlamına gelmektedir.

Sayfa: Gazetenin değişmeyen özelliklerinden biri de sayfa sayısıdır ki hep dört sayfaya basılmıştır. Her sayfa üç sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Yayın Politikası: Gazetenin yayın politikasını ortaya koyacak olan bir giriş yazısına sahip değiliz. Enis Avni tarafından bir hafta arayla çıkarılan ilk iki nüshada, yayın günü ve aralığı hakkında kesin bir şey söylenmediğinden, ayrıca abonelik sisteminin olmaması bizde gazetenin henüz bir politika geliştirmedeği kanaatini kuvvetlendirmektedir. Bunun dışında ilerleyen nüshalarda bir yayım aralığına, abone şartlarına sahip olan gazetenin yayın politikasını da içeren bir yazı yayımlamış mıdır, bilemiyoruz. Dönem

itibariyle bilindik gazete formatında çıkan gazetede haber yazılarının çoğunluk da olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar Kadrosu: Gazetede müdür ve ser muharrir olarak isimlerine rastladığımız şahıslar dışında elimizde olan nüshalarda bir isme rastlamadık. Bu isimlerden Enis Avni'nin (Aka Gündüz) imzasına gazete içeriklerinde rastlamıyoruz. Dolayısıyla elimizde olan nüshalara bakılınca imzasız yazıların çokluğu dikkat çekmektedir.

Gazetenin İçeriği: İlk iki nüsha bilindik gazete formatında bir baş makale, daha sonra haricî ve dâhilî haberler yayımlanmıştır. Özellikle edebî yönden dikkati çeken yazılar, Ömer Naci ile yapılan bir mülakat ve Nâkâm mahlasıyla gazetenin çıkışından iki gün önceyi gösteren tarihle yayımlanan “Aşk-ı Siyâsî” başlıklı şiiirdir. Bunların dışında elimizde olan bütün nüshalarda hemen hemen aynı içeriktedir: iç ve dış haberler, duyurular, reklamlar vb.

Muhît-i Mesâî

Sâhib ve Müessisleri

Abdullah Feyzi, Aydın. Faik, Elif. Mehdi

Abone bedelâtı peşinendir

Müdür-i Mesûl

Abdullah Feyzi

Seneliği 20 Altı aylığı 10 kuruştur

30 para

On Beş Günde Bir İntişâr Eder Risâle-i İlmiyedir.

30 para

Şekil 2.27. *Muhît-i Mesâî* dergisinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.27. Muhît-i Mesâî Dergisi

Yayın Hayatı: *Muhit-i Mesai* adlı yayının elimizde 1,6,7,8,9,10 numaralı nüshaları bulunmaktadır. Bir numaralı nüshanın üzerindeki tarih, 24 Kanunuevvel 1326 (6 Ocak 1911)'dir. Elimizdeki son nüsha olan 10 numaralı nüshanın üzerinde tarih bilgisi yoktur. 9 numaralı nüshanın üzerinde de 19 Mayıs 1327 (1 Haziran 1911) tarihi yer almaktadır. On beş günde bir yayımlanan derginin yayın akışında yaklaşık bir aylık bir gecikme bulunmaktadır. Bu gecikme 1. ve 6. nüshalar arasında meydana gelmiştir. Altıncı nüshanın üzerindeki tarih 1 Nisan 1327 (14 Nisan 1911)'dir. 6 numaralı nüshadan sonra yayın akışı, bir iki günlük geç ya da erken yayımlanma hariç düzenli çıkmıştır. Dolayısıyla 10 numaralı nüshanın da en son nüshadan yaklaşık on beş gün sonra yayımlandığını tahmin ediyoruz.¹¹⁵²

Adı: Çalışmalar, çalışanlar çevresi gibi anlamlara gelen *Muhît-i Mesâî* tamlaması, düşünenlerin, yazı üretenlerin bir araya gelmesinden hareketle dergiye isim verilmiştir. Bunun yanında *Muhît-i Mesâî* ismi, dergi etrafında toplanan isimleri bir araya getiren, başarısız bir edebî topluluğun ismi olarak da kullanılmıştır. "Muhît-i Mesâî Encümen-i Edebîsi" adıyla kurulmak istenen cemiyet ne yazık ki kurulamamıştır.

¹¹⁵²*Muhît-i Mesâî*'nin elimizde 1, 6, 7, 8, 9, 10 numaralı nüshaları yer almaktadır ve bu sayıların hepsine Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan ulaşılabilir. Bkz. *Muhît-i Mesâî*, , Periodicals of Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0377/2, Sayılar: 1, 6-10 (24 Kânunuevvel 1326-1327), <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#g> (11.10.2017)

Yönetim: Derginin kurucuları Abdullah Feyzi, He. Faik, Elif. Mehdi olarak dergi kapağında yerini almıştır. Bu isimlerden Abdullah Feyzi, derginin müdürüdür.

Yayın Günü: On beş günde bir yayımlanan derginin yayıma çıktığı özel bir gün yoktur.

Adres: Kapakta telgraf adresi verilmemiştir ancak birinci nüshanın sonunda gazetenin dağıtım merkezi olarak “Sabripaşa Caddesi İstanbul Kitaphanesi” adresi verilmiştir.

Matbaa: Toplam altı sayısı elimizde bulunan *Muhit-i Mesai* için üç farklı matbaa bilgisine rastlıyoruz. Birinci ve altıncı nüshada matbaa Mekteb-i Sanayi Matbaası, yedinci nüshada Yeni Asır Matbaası ve sekizinci nüshada Zaman Matbaası’dır.

Satış: Derginin nüsha satışı yanında abonelik sistemi de vardır.

Başlık Altı Yazısı: Dış kapakta “İlmî, edebî, siyasî, hukukî mecmuadır” şeklinde verilen başlık altı yazısı, iç kapakta “ On beş günde bir intişâr eder risâle-i ilmiyedir” şeklinde verilmiştir.

Sayfa: Dergi 16 sayfa olarak yayımlanmıştır. Her sayfa iki sütuna bölünerek kullanılmıştır.

Yayın Politikası: “Mesleğimiz” başlıklı giriş yazısı “Henüz inkılâb-ı siyâsilerinden uzaklaşmamış teşne-i tekâmül ve terakki milletlerin teâli edebilmeleri için zinde-i malûmât ve tabiât-ı ilmiye ile meşbû’ dimâğlara malik olmaları zarûridir.” cümlesiyle başlamıştır. Bu cümleden hareketle yayın politikası da kendini göstermeye başlamıştır. Devir “inkılab-ı siyasî” devri, amaç “tekâmül ve terakki”, görev “zinde-i malûmât ve tabiât-ı ilmiye ile meşbu’ dimağlara” sahip olmaktır. Yazının devamında, bu işleri yerine getirmek için yola çıkmanın ve yayım faaliyetinde bulunmanın çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Çünkü bu faaliyetlerin sayısı, bizim gibi tekâmül ve terakki yolunda olan milletlerde de hemen hemen aynı olmuştur. Daha sonrada hali hazırda yayımlanmaya devam eden süreli yayınların mutlu ve mesut günlerin ilkini yaşayan Osmanlı milleti üzerindeki etkisini gördükten sonra biz de birkaç genç, bu dergiyi çıkarmaya karar verdik, denmiştir.

Yazıda, giriştikleri işin değişim ve ilerleme yolunda, karınca misali bir katkı yaptığının farkında olduklarını ancak bununla iftihar ettiklerini belirttikten sonra yayının

özellikle “Osmanlı dâr-ul-fünûn-ı efkâr-ı münevveresiyle” ilişki de olacağı vurgulanmıştır. Son cümlede ise hedefin Osmanlı üniversitelerini layık olduğu mevkiye taşımak olacağı ve bu hedefinde yazı işine dâhil olacak her kalbi ve fikri dolduracağı düşüncesiyle yola çıktıkları söylenmiştir.

Tahrir Heyeti imzasıyla yayımlanan yukarıdaki yazıdan sonra dergiye yazı göndereceğini vaat eden önemli kişiler, alfabe sırasına göre listelenmiş ve bu kişilere teşekkür edilmiştir. Bu isimler şunlardır:

Mekteb-i Hukûk ve Sultânî Muallimlerinden *Zaman* Gazetesi Sermuharriri İbrahim Necmi, Vükelâ-yı Daâviden İsmail Ratib, Mütelayirân Vükelâ-yı Daâviyeden Celal Derviş, Mahkeme-i Hukûk Reisi ve Mekteb-i Hukûk Muallimlerinden Fazıl-ı Muhterem Cemal Eldin, Mekteb-i Hukûk Muallimlerinden İstînâf Müdde-i Umûmisi Sami, Hukûk-ı Düvel ve Esâsiye Müellifi Mekteb-i Hukûk Muallimlerinden Osman Sermet, Benâm-ı Vükelâ-yı Daâviyeden Mekteb-i Hukûk Usûl-i Cezâiyye Muallimi Ali Kemal, Mekteb-i Hukûk Muallimi Usûl-i Nikâh Muallimi Fazılâ-yı Benâmdan Mustafa Hazım, (İktisâd Dersleri) Müellifi Mekteb-i Hukûk Müdür-i Muhteremi Müslihiddin Adil Beyefendilerle Zevât-ı Sâire.

Görüldüğü üzere genellikle Hukuk Mektebi hocaları ve dava vekillerini yazar kadrosuna davet eden dergi, bu isimlerin önemini ilk nüshasında kullanarak dergiye ilgiyi çekmeye çalışmaktadır. Bu da Selanik’te yayımlanan süreli yayınlarda bir ilktir.

Bu isimler sıraladıktan sonra “Karilerimize” başlığıyla başka bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklama “efkâr-ı umûmiyye-i Osmâniyenin müttekâmil bir seviye-i medeniyyeye vâsıl olması” amacıyla “her nüshâda on beş günlük bir icmâl-i siyâsî bulundurmayı taht-ı karâra almıştır.” şeklinde yapılmıştır ve bu konunun dergi için önemli olduğu özellikle vurgulanmıştır. Bu bölümün en büyük özelliği okuyucusunun siyâsî hadiseleri öğrenmek için başvurduğu diğer gazete sütunlarındaki uzun yazılardan kurtarmasıdır. Bu iş için özel bir muharrir tayin edildiği de belirtilmiştir.

Muhit-i Mesai giriş yazısında vaat ettiği planları gerçekleştirebilmiş midir? Elimizde altı sayısı bulunan bir dergi için bu soruyu cevaplamak oldukça güçtür. Giriş yazısının tamamı göz önüne alındığında gerçekleştirilmesi planlanan üç meseleyle karşılaşırız. Birincisi tekâmül ve terakki noktasında Osmanlı toplumunun gelişimine katkı yapmak, ikincisi özellikle darülfünunlara seslenmek, üçüncüsü de “icmâl-i siyâsî” başlığı

altında on beş günlük bir dönemde gerçekleşen siyasî hadiseleri özetleyen bir bölüm yayımlamaktır. Bunlardan ilki daha uzun vadede cevaplanabilecek ve her zaman somut verilerle açıklanamayacak bir durumdur. Kaldı ki *Muhit-i Mesai* uzun soluklu bir yayın değildir. Yine de kendi çerçevesi içerisinde az da olsa toplumun gelişimine elbette bir katkı sunduğunu söyleyebiliriz. İkinci hedef olan darulfünunlara seslenmek düşüncesi ise elimizdeki altı nüshadan hareketle oldukça başarıya ulaşmıştır. Daimi yazı kadrosu ve okuyucu yazılarına bakıldığında üniversite çevresinin çoğunlukta olduğu görülecektir. Vaat edilen siyasî bölüm ise sadece birinci nüshada vardır. Elimizde olan diğer nüshalarda siyasî yazılar olmasına rağmen “icmâl-i siyâsî” başlığı altında değildir.

Yazar Kadrosu: Derginin sahiplerinden ve aynı zamanda müdürü olan Abdullah Feyzi'nin imzasına elimizde bulunan sayıların hiçbirinde rastlamadık. Elimizde olmayan sayılarda yazıları olabileceği gibi imzasız yayımlanan yazıların da sahibi olabilir. Derginin kurucularından Elif. Mehdi imzasını üç farklı şekilde görüyoruz. “Elif. Mehdi, Hukûk İkinci Sınıf Müdâvimlerin Karıkçızâde Ahmet Mehdi, Hukuk İkinci Sınıftan Elif. Mehdi” imzaları ile yayımlanmış üç yazının sahibi derginin sahipleri arasında ismi geçen Elif. Mehdi olabilir. Bunun yanında Hukuk ikinci sınıfta okuyan Elif. Mehdi başkası da olabilir. Yine derginin kurucuları arasında bulunan He. Faik imzasına da eldeki nüshalarda ulaşamamıştır. Elimizde bulunan nüshaların dışında yazı kaleme almış olabileceği gibi, imzasız ya da müstear kullanarak yazı yazmış olabilir.

Dönemin önemli isimlerinden Ali Canip'in dergide 2 şiiri; Süleyman Nazif'in de bir şiiri yayımlanmıştır. Bunun dışında adını *Çocuk Bahçesi* ve *Kadın* dergilerinden bildiğimiz Ayın. İsmet'in elimizdeki nüshalarda üç imzasız vardır. Ayrıca ismi giriş yazısında dergiye yazı yazacağını vaat edenler arasında geçen hukuk mektebi muallimlerinden Sami Bey'in dört; Nüzhet Haşim'in iki ve Musâhebe-i Edebiye bölümünü yazan İbrahim Necmi'nin dört yazısı bulunmaktadır. İbrahim Necmi hukuk mektebi ve sultânî muallimi olmasının yanında *Zaman* gazetesi başmuharriridir ve giriş yazısında yazı katkısı yapacaklarını vaat eden listenin başındadır. Giriş yazısında yazı vermeyi vaat edenlerden elimizdeki nüshalarda Celal Derviş'in bir yazısına rastladık. Celal Derviş, Sabiha Sertel'in abisidir. Yine giriş yazısında hukuk mektebi hocalarından Ali kemal olarak verilen yazarın ismine rastlamamakla birlikte Ali Kemalettin namıyla yayımlanan yazılar ona ait olabilir. Bu isimlerin dışında yayına yazı vermeyi vadeden diğer isimlerin elimizdeki nüshalarda imzaları yoktur.

Bunun yanında Rasim Haşmet, “Refi’ Nevzat” müstearıyla bir, Muslihittin Adil (Taylan) Bey de “Mim. Adil” müstearıyla dergiye iki yazı katkısı yapmıştır.

Aşağıda derginin yazar kadrosunda yer alan isimler ve bu isimlerin dergiye yaptıkları katkı verilmiştir:

Ahmet Celal (1), Ali Canip (2), Ali Kemalettin (2), Ayn. İsmet (3), Celal Derviş (1), Cemalettin (3), Elif. Hamdi (1), Elif. Kemal (1), Elif. Mehdi (1), Elif. Midhat (1), Ethem Suphi (1), Faik Ali (1), He. Nüzhet Haşim (2), Hukûk İkinci Sınıf Müdâvimlerin Karıkçızâde Ahmet Mehdi (1), Hukuk İkinci Sınıftan Elif. Mehdi (1), İbrahim Feyzi (1), İbrahim Necmi (4), İmzasız (8), Kemal Nesrin (1), Mağmûmî (1), Mim. Adil (2), Muharrir-i Siyâsimiz (1), Refi’ Nevzâd (1), Sami (4), Selanik Mekteb-i Hukûk Birinci Sınıftan Elif. Midhat (1), Subhi Ethem (1), Süleyman Nazif (1), Tahrir Heyeti (1), Tefvik Rüştü (1).

Derginin İçeriği: Dergide toplam 27 makale yayımlanmıştır. Ancak şunu belirtmeliyiz ki tefrika olanları da ayrı makale olarak değerlendirdik. Malum olduğu üzere elimizdeki eksik sayılar, tefrika halinde yayımlanan yazıları takip etmemizi engelliyor. Bu makaleler genel olarak hukuk konusunu ele almışlardır. Genel olarak hukuk mektebi çevresinden kalemlere ev sahipliği yapan *Muhit-i Mesai*’de, makale konularının hukuk üzerine olması elbette normaldir. Hukuk konusu yanında yenilik, terakki, istibdâd, tarih ve ilim gibi başlıklar da makalelerde ele alınmıştır. Bizim çerçevemizde en dikkati çeken makaleler, Nüzhet Haşim’in sekiz numaralı nüshada yayımladığı “Yeni Lisân Nereye Aittir?” başlıklı makalesi ve İbrahim Necmi’nin “Musâhebe-i Edebiyye” başlığı altında kaleme aldığı edebî yazılardır. Toplam altı nüshanın beşinde çıkan bu bölümün üzerindeki numaradan altıncı nüsha hariç her nüshada yayımlandığını anlıyoruz. Ancak bizim elimizde 1, 6, 7, 8 ve 9 numaralı yazılar mevcuttur. Bunlardan dokuz numaralı nüshada bulunan yazının altında Refi’ Nevzâd imzası vardır ki bu Rasim Haşmet’in müstearıdır. Birinci yazı, “Musâhebe-i Edebiyye 1” başlığını; altıncı yazı, “Musâhebe-i Edebiyye 6: Edebî Mesleklere Dair 1” başlığını; yedinci yazı, “Musâhebe-i Edebiyye 7: Edebî Mesleklere Dair 2” başlığını; sekizinci yazı, “Musâhebe-i İlmiye 8: Edebî Mesleklere Dair 3” başlığını; dokuzuncu yazı, “Musâhebe-i Edebiyye 9: Edebiyât-ı Millîye ve Genç Kalemler” başlığını taşımaktadır.

Dergide beş adet şiir yayımlanmıştır. Süleyman Nazif'in bir, Ali Canip'in iki şiiri yayımlanmıştır. Şiirlerden en dikkati çeken Ali Canip'in onuncu ve son sayıda aynı şiiri eski ve yeni lisanla açıklaması altında ayrı ayrı tek sayfada vermesidir. Bu sayfa tarzı bilindiği üzere önce *Hüsün ve Şiir*'de sonra da *Genç Kalemler*'de kullanılmıştır. Şiir "Gurûbdan Sonra" başlığıyla yayımlanmıştır.

Dergide yayımlanan iki hikâyenin birisi Ayın. İsmet'e aittir. İki sayı devam eden hikâye "Bir Şebânedede" başlığını taşır. Diğer hikâye ise Tefik Rüştü adıyla "Türkmen Vakalarından: Kanlı Gerdek" başlığıyla yayımlanmıştır.

Dergideki tek tercüme yazı Elif. Mehdi imzasını "Ruh-ı Siyâset" başlığını taşıyan bir makaledir. Bu yazının müellifi olarak "Gustave Le Bon" açıklaması verilmiştir.

Dergide François Coppee'nin hayatı ve eserlerini ele alan altı biyografi yazısı yayımlanmıştır. Bizim elimizdeki nüshalarda ikisi yer alan bu yazıların üzerindeki numaralardan altı adet olduğunu anlamaktayız.

Dergideki nesir halindeki methiye yazıları dikkat çekicidir. Toplam dört övgü içeren yazının üçü devrin padişahları için yazılmıştır. Biri Sultan Mehmet Reşad'ın "Taht-ı Cülûs"undan dolayı kaleme alınmıştır. Birisi Padişah Mehmed Reşad'ın gazeteyi taltif için yazdığı mektup ve gazete heyetinin arz-ı şükranını içermektedir. Üçüncüsü "İlimdâr Mustafa Paşa" başlığıyla; sonuncusu da Padişah Mehmet Han için kaleme alınmıştır. Bu yazılarda yönetimle gazetenin ilişkilerini göstermesi açısından önemlidir.

Yukarıda verilen türler dışında devrin çeşitli siyasî meselelerini içeren iki haber yazısı, üç masure, iki deneme yayımlanmıştır.

İkinci Defa Olarak Tab' Edilmiştir

15 Ağustos Pazartesi

Fiyatı 1 Kuruştur
Altı Aylığı 13
Kuruştur

Yeni Felsefe

Numara – 1
Seneliği
24 Kuruş

Mecmûası

«Yeni Hayat» Müdâfiidir. On Beş Günde Bir
Neşrolunur.

Müessisleri

Mim. Zekeriyya

Ahmed Mehdi

Yeni Hayat Nedir: Tahrir Heyeti – Son Nazariyeler: Maddi
İlimlerin İstikbâli: Lösyen Povanka – Yenilik: Suphi Edhem –
Kızları Kırımlıdır: Mim. Zekeriyya ...

İdarehânesi: Selanik'te Rumeli Matbaası'ndadır.

Mesûl Müdürü

Nebizade

Ahmed Hamdi

Selanik'te «Rumeli »Matbaasında Tab Olunmuştur.

Şekil 2.28.Yeni Felsefe Mecmûası'nın başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.28. Yeni Felsefe Mecmûası

Yayın Hayatı: *Yeni Felsefe Mecmûası*, *Muhît-i Mesâî* adlı derginin devamı olarak 15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911) tarihinde ilk sayısını yayımlar. Elimizde bulunan 17

numaralı son nüshada tarih kaydı bulunmamaktadır. Son sayıdan bir önceki 16 numaralı nüshada ise 30 Mart 1327 (12 Nisan 1911) tarihi yer almaktadır. *Muhit-i Mesai*'nin ise elimizde olan nüshalarının sonuncusu olan 10 numaralı nüshanın üzerinde tarih bilgisi yoktur. 9 numaralı nüshanın üzerinde de 19 Mayıs 1327 (1 Haziran 1911) tarihi yer almaktadır. On beş günde bir yayımlanan bu derginin periyodunu bozmadığı düşünülürse on numaralı nüshanın tarihi 2 Haziran 1327 (15 Haziran 1911) olacaktır. *Yeni Felsefe Mecmuası*'nın ilk sayısı ise 15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911) tarihinde yayımlanmıştır. Aralarında yaklaşık iki buçuk aylık bir süre vardır. Bu süre içerisinde *Muhit-i Mesai* yayımına devam etmiş midir, bilinmemektedir.¹¹⁵³

Adı: Derginin isminde yer alan “yeni felsefe” tamlaması o dönem için yeni bir girişimin adı gibidir. Bunun yanında isminde bulunan “yeni” sözcüğü Yeni Hayat’ı da temsil etmektedir.

Yönetim: Derginin kurucuları Ahmet Mehdi ve M. Zekeriya (Sertel), mesul müdürü ise Nebizade Ahmet Hamdi’dir.

Yayım Günü: Derginin yayıma çıktığı özel bir gün olmamakla birlikte on beş günde bir yayımlanmaktadır. Sekiz buçuk aylık süre içerisinde de bu düzene uyulmuştur.

Adres: Selanik’te Rumeli Matbaası, idarehane adresi olarak gösterilmiştir. Rumeli matbaası İttihat ve Terakki’nin matbaasıdır.

Matbaa: Dergi, Rumeli Matbaası’nda basılmıştır.

Satış: Derginin arka kapağında mecmuanın satıldığı yerler “İstanbul, Selanik, İzmir, Manastır, Trabzon, Üsküp” olarak verilmiştir.

Başlık Altı Yazısı: “Yeni Hayat Müdafîdir” şeklinde bir başlık altı yazısı kullanılarak yayının hangi kaynaktan çıktığı da açıkça ortaya konulmuştur. *Yeni Felsefe Mecmuası*, Yeni Lisan’la başlayan ve Yeni Hayat projesine dönüşen bir düşüncenin yayımıdır.

¹¹⁵³*Yeni Felsefe Mecmûası*, Sayılar: 1-17 (15 Ağustos 1911 – 1912), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0873, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y> (03.09.2017)

Sayfa: On yedi sayının ikisi 24, diğerleri de 32 sayfa olarak yayımlanmıştır. Dergi, kitap boyutunda ve sayfalar bölünmeden kullanılmıştır.

Yayın Politikası: *Yeni Felsefe Mecmuası*, Selanik'te yayımlanan başka bir dergi olan *Muhit-i Mesâî*'nin devamı olarak yayın hayatına başlamıştır. *Yeni Felsefe Mecmuası*'nın intişarı *Rumeli* gazetesinde yayımlanan bir haberle şu şekilde duyurulmuştur:

Şehrimizde intişar eden 'Muhit-i Mesâî' sahibi ve sermuharriri Abdullah Feyzi Bey, Selanik'ten müfârekat mecburiyetinde kaldığı için mecmuasını Selanik'in diğer iki gencine terk etti. Yeni Müessisler 'Muhit-i Mesâî'yi Yeni Felsefe mecmuası namıyla neşrettiler. Yeni Felsefe Mecmuası isminden de anlaşılacağı vechile Osmanlı gençleri için güzel bir tetkik ve tetebbu' sahası olacaktır. En müktedir kalemlerin yazıları te'min edilmiştir. Ta birinci nüshadan tekmilde büyük adımlar atmak üzere bulunduğunu göstermektedir.

Selanik gençleri arasında husûle gelen 'Yeni Hayat' cereyanını öğrenmek isteyenler mutlaka bu mecmuayı okumalıdır.¹¹⁵⁴

Yukarıda da okuduğunuz üzere dergi, *Muhit-i Mesâî* dergisini yayımlayan Abdullah Feyzi'nin Selanik'ten ayrılmasıyla M. Zekerya ve Ahmet Hamdi'ye kalmıştır. Bu haberde derginin "Yeni Hayat"ı esas alan bir yayın çizgisi izleyeceği de vurgulanmıştır. "Karilerimize" başlıklı giriş yazısı da dergi kapağının iç sayfasında yayımlanmıştır. Çok uzun olmayan bu yazıda da dergi içeriğiyle ilgili çok detaylı olmayan açıklamalar verilmiştir:

(Muhît-i Mesâî) bugünden itibaren (Yeni Felsefe Mecmûâsı) nâmıyla intişâr edecektir. Bizim mecmûâda neşr edeceğimiz makalelerin ekserisi hatta cümlesi felsefî olacağından bu ismi daha münasip gördük. Binâenaleyh Muhit-i Mesâî abonelerine ba'de-mâ (Yeni Felsefe Mecmûâsı) irsâl edecektir. Mecmûâmız şimdilik 24 sayfa olarak çıkacaktır. Fakat ileride sayfalarımız tezyid edilecek ve şimdiye kadar bizde tatbik edilmemiş yeni

¹¹⁵⁴ İmzasız, "Yeni Felsefe Mecmuası", *Rumeli*, II. Sene, Numara 524 (15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

bir usûlde neşr olacaktır. Daha birinci haftadan bütün emellerimizi vücûda getiremediğimiz tabiidir.

Gelecek nüshâmızda psikolojiye ait iki muhterem imzâ ile en son nâzariyelere ait gayet müfîd iki makale ve ıstılâhların tatbikine dair istîzâhnâme bulunacaktır. Pek yakında münderecâtta pek büyük bir terakki te'mîni için birçok muhterem kalemlerin mecmûâmıza muâvenetini talep etmekteyiz. Bu surette vaka' olan sa'yimizle muhterem kârilerimizi memnun edebileceğimizi ümit etmekteyiz.¹¹⁵⁵

Yeni Felsefe Mecmuası, daha çok felsefî içerikli bir dergi olacağını duyurmuştur. Aynı zamanda dergi ileride şimdiye kadar kullanılmamış bir format kullanacaklarını da belirtmiştir. Elbette, ilk haftadan, hedeflenen bütün içerik ve formatın gerçekleştirilememesinin doğal olduğu söylenmiştir ama ilk sayıda da kullanılmayan daha önce görülmemiş formattan kastın ne olduğu açıklanmadığı gibi ilerleyen nüshalarda da bu konuyla alakalı bir bilgiye ulaşamadık. *Muhit-i Mesai* abonelerine bu dergi gönderilecek dindikten sonra gelecek nüshanın içeriği hakkında açıklamalara geçilmiştir.

Muhit-i Mesai dergisi daha çok mektep, özellikle hukuk mektebi çevresi tarafından yayıma hazırlanmış ve yine mektepliler tarafından okunmuş, desteklenmiş bir dergidir. Elimizde bulunan nüshalarında içeriğin daha çok hukukla alakalı olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda düşünülürse aslında *Yeni Felsefe Mecmuası*'nın hem ismiyle hem şekil ve muhtevasıyla *Muhit-i Mesai* dergisinin devamı olduğunu gösteren bir belirti yoktur. Yani derginin yayımını eline alanlar sadece ismine “Yeni” sözcüğünü eklemekle kalmamışlar dergiyi tamamen yenilemişlerdir.

Yeni Felsefe Mecmuası'nın giriş yazısı oldukça kısadır. İlk sayısının ilk on altı sayfası elimizde bulunmadığından ayrıca derginin yayın politikasını açıklayan bir yazı yayımlanmış mıdır, bilmiyoruz. Ancak dergide yayımlanan yazıların içeriğinden hareketle şunu söyleyebiliriz ki *Yeni Felsefe Mecmuası* “Yeni Hayat” düzenini Osmanlı toplumuna benimsetebilmek amacıyla yola çıkmıştır. Bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için insanın düşünce dünyasına seslenen felsefe, toplumsal sorunlara odaklanan sosyoloji ve insanın ruh dünyasını konu alan psikoloji seçilmiştir. “Yeni Hayat” düzenini yakalayabilmek için

¹¹⁵⁵ İmzasız, “Karilerimize”, *Yeni Felsefe Mecmûası*, 1. Sene, Numara 1 (15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0873, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y>

bu bilim dalları onlara en iyi yöntem olarak gelmiştir. Bu konuda da haksız sayılmazlar. Doğaldır ki bir yerde değişim insan beynine düşen bir fikir tohumuyla başlamaktadır. Dolayısıyla derginin amacı da Osmanlı toplumunun felsefî alt yapısını oluşturmaktır.

Yeni Felsefe Mecmuası'nın giriş yazısında belirtilen ve ileride yapılacağı söylenen hususlar, büyük oranda gerçekleştirilmiştir. Yayın gerçekten felsefî içerikten hiç ödün vermemiştir. 24 sayfa olarak yayıma çıkan dergi daha sonra 32 sayfa yayımlanarak söz verdiği gibi hacmini artırmıştır. Sadece “Bizde hiç görülmemiş bir formatta” ibaresiyle ne kastetmişlerdir bunu bilmiyoruz. Dergi ilk nüshada kullandığı formatı hiç değiştirmemiştir.

Yazar Kadrosu: Derginin müdürü Nebizâde Ahmet Hamdi'nin imzasına rastlamamaktayız. Bu durumda aklımıza imzasız 22 yazı, Tahrir Heyeti imzalı 12 yazı ve müessisler imzalı 1 yazı gelmektedir. Bu yazılardan imzasız olanların bir kısmının Nebizâde'ye ait olduğu düşünülebilir. Ayrıca Tahrir Heyeti imzalı yazılar ortak yazılabileceği gibi sadece müdürün elinden de çıkmış olabilir. Derginin mesulü olarak kapakta verilen Mim. Zekeriya ise biri iki sayı devam eden 9 makalenin altına imzasını atmıştır. Ayrıca imzasız yazılardan bazılarının sahibi olabileceği gibi Tahrir Heyeti imzalı yazılarda da katkısı olduğu şüphesizdir.

Dönemin önemli isimlerinden Kazım Nami, Mim. Nermi, Rasim Haşmet'in de dergide yazıları mevcuttur. Kazım Nami, Selanik, Edirne, Kosova Vilâyetleri Maarif Müfettişi açıklamasıyla imzaladığı 2, sadece ismiyle imzaladığı bir makalesi vardır. Mustafa Nermi, iki sayı devam eden bir makalenin, Rasim Haşmet ise biri dört sayı devam eden 3 makalenin altına imzasını atmıştır.

Bunun dışında derginin yazar kadrosunda olmayan yabancı yazar imzalarına da rastlıyoruz. Alfred Fouillee'nin biri iki sayı devam eden 2 makalesi ve Ş. Lutorno'nun da 2 makalesi dergi sütunlarında yer almıştır.

Yukarıdaki imzaların dışında dergiye yazılarıyla en çok katkıyı yapan isimler, İttihad ve Terakki Ders Nazırı Ali Haydar 3, Nezihî Cevdet 3, Rıza Nüzhet 3, Selahattin Asım 4, Suphi Ethem biri beş sayı devam eden 2, Ye. Fe. 3 yazı kaleme almışlardır.

Aşağıda Yeni Felsefe Mecmuası'nın yazar kadrosu ve dergi sütunlarına yaptıkları katkı ile verilmiştir:

Fransa Enstitüsü Ahlak ve İlim Akademisi A'zâsından Alfred FOUILLEE (3), İttihat ve Terakki Mektebi Ders Nâzırı Ali Haydar (3), D. A. (3), İmzasız (22), İsmail Hakkı (1), Kazım Nami (1), Lutorno (2), Mim. Zekerya (10), Mark de Toledo (1), Mim. Nermi (2), Mim. Te. (1), Müessisler (1), N. Cevdet (1), Nebizâde Ahmet Mithat (1), Nezihi Cevdet (2), Rasim Haşmet (6), Rıza Nüzhet (3), Selahattin Asım (4), Selanik, Edirne, Kosova Vilâyetleri Maarif Müfettişi Kazım Nami (2), Suphi Edhem (6), Şin. Lotorno (1), Tahrir Hey'eti (12), Tefeyyüz Cemiyeti (1), Ye. Fe. (3).

Yukarıdaki yazar kadrosunda dikkati çeken bir nokta da Suphi Ethem dışında *Muhit-i Mesai* dergisi yazar kadrosundan kimsenin *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda yer almamasıdır.

Derginin İçeriği: Elimizde toplam 17 sayısı bulunan *Yeni Felsefe Mecmuası*, felsefî içerikli olması yönüyle genellikle makale türünde yazılara sütunlarında yer vermiştir. Tefrikaları da tek tek yazı kabul edersek dergide toplam 86 makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin genel konuları felsefe, sosyoloji ve psikoloji üzerinedir. Burada özellikle şunu belirtmek isteriz ki bu derginin Tahrir Heyeti'nin bir amacı vardır. Bu amaç “Yeni Hayat” başlığıyla bir akıma dönüştürülmüştür. Bu dergi de yayımlanan yazıların geneli “Yeni Hayat” fikrine hizmet etmek için yazılmıştır. Zaten müstakil olarak Tahrir Heyeti imzalı “Yeni Hayat” başlıklı 12 makale yayımlanmıştır. Bunun yanında “Yeni Hayat” ifadesi diğer yazıların başlığında da kullanılmıştır. “Yeni Hayat” akımının amacı yenedünya düzeniyle uyumlu bir Osmanlı toplumu meydana getirmektir. Bu nedenle de Osmanlı toplumunda değişmesini istedikleri fikrî, içtimaî, ruhî meseleleri dergi sayfalarına taşımışlardır. Bunun yanında felsefe, psikoloji ve sosyoloji bilimlerini açıklama, tanıtmaya kaygısı taşıyan yazılarda vardır. Az da olsa kadının “Yeni Hayat” düşüncesindeki yeri de değerlendirilmiştir.

“Yeni Hayat” projesinin başında Ziya Gökalp'in olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu yayında ve bu yayın içerisinde yayımlanan yazılarda onun katkısı var mıdır, bilemiyoruz. Daha doğrusu bu konuda kesin konuşacak bir veriye sahip değiliz. Yoksa hem “Yeni Hayat” projesinin fikir mimarı olması hem de Türk düşün tarihinin ilk isimlerinden olması yönüyle bu dergide yayımlanan ve “Tahrir Heyeti” imzalı yazılara katkısı olduğu akla yakın gelmektedir.

“Yeni Hayat” düşüncesi etrafındaki yazıların dışında “Mark de Toledo”ya ait “Çekirgeler- Les Sauterelles” isimli piyesin tenkit edildiği bir makale de yayımlanmıştır. Ayrıca dönem içerisinde yayımlanan ve okuyuculara tavsiye niteliğinde kitap tanıtma yazıları da kaleme alınmıştır. 1, 2 ve 8 numaralı nüshalarda yayımlanan bu bölüm “Tenkid Sayfaları” adıyla yazılmıştır. Bu bölümlerde tanıtılan kitaplar “Ma’lûmât-ı Medeniyye, Tabiata Uymamak Kâ’bil mi?, Hayât ve Şebâb, Bibliyografi, İnsanın Menşei-Nesl-i Beşer, Les réges De La méthode Sosiologique” isimlerini taşımaktadır.

Dergide dikkati çeken başka bir yazı çeşidi ise anket verilerine dayanarak oluşturulan yazılardır. 15 ve 16 numaralı nüshalarda yayımlanan ve “Gençlik Ne Düşünüyor?/Mühim Bir Anket” ismini taşıyan bu bölümde yapılan anket sonuçları okuyucu için değerlendirilmiştir. Bir de okuyuculardan gelen ödüllü bulmaca veya soru bölümü isteğine *Yeni Felsefe Mecmuası*, “Yazı Müsabakası” bölümüyle cevap vermiştir. Bu bölüm verilen konuda en güzel yazıyı yazana derginin aboneliğinin hediye edilmesi şeklinde tasarlanmıştır. Dördüncü sayıda duyurusu yapılan bu bölümle ilgili herhangi bir yazıya veya ödül açıklamasına rastlanmamıştır ancak sonradan M. Zekeriya’nın (Sertel) eşi olacak olan Sabiha’nın (Sertel) bu ödülü aldığını bilmekteyiz. Sabiha Sertel’in kızı Yıldız Sertel tarafından yazılan kitapta, Sabiha Sertel’in “Osmanlı Cemiyetinde Kadın” başlıklı yazısından dolayı bu ödülü aldığı söylenmiştir.¹¹⁵⁶ Görülebilen nüshalarda böyle bir başlığa rastlamadığımız gibi Sabiha imzasına da rastlamadık. Sadece Sabiha Hanım’ın da içinde bulunduğu, Selanikli hanımların kurduğu bir cemiyet olan “Tefeyyüz Cemiyeti” adına bir imza vardır. Bu imza ile “Yeni Hayat Karşısında Türk Kadınları” başlıklı bir makale yayımlanmıştır.¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁶ Yıldız Sertel, *Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?*, Belge Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2001, s. 62.

¹¹⁵⁷ Tefeyyüz Cemiyeti, “Yeni Hayat Karşısında Türk Kadını”, *Yeni Felsefe Mecmûası*, 1. Sene, Numara 15 (15 Mart 1328/28 Mart 1912), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 0873, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y>

Sermuharriri: Fikrî Şehabeddin

∞∞∞∞

İhtâr: Neşrolunmayan Evrâk
İade Olunmaz. Esbâbî İzâh
Olunur.

∞∞∞∞

Birinci Sene – Numaro 2

Selâmet

Sâhib-i İmtiyâz: Mustafa Said

∞∞∞∞

Mahall-i İdâresi: Selanik'te
Amele Kulübünde Daire-i
Mahsûsa

Abone Bedeli: Her yer için altı
aylığı 6 kuruştur

Seneliği On iki kuruştur

Şimdilik Haftada Bir Defa Küşâd Olunur

Nüshası 10 paradır

Ziraî, İktisâdî, Edebî, İctimâî Vatanın Selâmetine
Çalışır Osmanlı Gazetesidir

Nüshası 10 paradır

29 Ramazan 1329 / 9 Eylül 1327

Şekil 2.29. Selâmet gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.29. Selâmet Gazetesi

Yayın Hayatı: Sadece ikinci sayısı elimizde bulunan haftalık *Selâmet* gazetesinin üzerindeki tarih 29 Ramazan 1329/9 Eylül 1327 (23 Eylül 1911) dir.¹¹⁵⁸

Adı: Korku ve endişeden uzak olma, eminlik, selamete çıkma, kurtulma gibi anlamlara gelen “Selâmet” sözcüğü, vatanın ve milletin kurtulmasından, selamete çıkmasından hareketle isimlendirilmiştir.

Yönetim: İmtiyaz sahibi Mustafa Said, sermuharriri Fikri Şehabettin'dir. Gazetenin en son satırında ise mesul müdürü olarak İsmail İhsan adı verilmiştir.

Yayın Günü: “Şimdilik haftada bir küşâd olunur” açıklamasından anlaşıldığı kadarıyla gazeteyi daha kısa aralıklarla çıkarma gayreti vardır.

Adres: Adres, Selanik Amele Kulübü'nde özel bir daire olarak verilmiştir. Bu da gazetenin kulüple olan ilişkisini göstermesi yönüyle önemlidir. Bilindiği üzere Selanik'te Meşrutiyet'ten sonra sosyalizm hareketlerinde bir artış olmuştur. Bu noktadan hareketle burada bahsedilen kulüp hangi kulüptür, bilemiyoruz. Anlaşılan o ki o dönem Selanik'te hemen her kesimin kulübü olduğu gibi işçiler de kaliteli zaman geçirmek için bir kulüp teşkil etmişlerdir. Gazete adresi olarak kulübün verilmesi de bu kulübün Selanik'te tanınan ve bilinen bir kulüp olduğunu göstermektedir.

¹¹⁵⁸Selâmet gazetesinin elimizde sadece iki numaralı nüshası vardır. Bu nüsha da Milli Kütüphane'dedir.

Matbaa: Matbaa içingazetenin son satırında Mithat Paşa Mektebi Matbaası bilgisi verilmiştir.

Başlık Altı Yazısı: “Ziraât, İktisâdî, edebî, içtimaî vatanın selâmetine çalışır Osmanlı gazetesidir.” başlık altı yazısıyla yayımlanan gazetenin iddiası büyüktür.

Sayfa: Gazete büyük boy ve dört sayfaya basılmış, her sayfa da dört sütuna bölünmüştür.

Yayın Politikası: Gazetelerin yayın politikalarını ihtiva eden giriş yazıları genellikle ilk sayılarda yazılmaktadır. *Selâmet* gazetesinin sadece ikinci sayısı elimizde olduğu için bu yazı yazılmış mıdır, bilemiyoruz. Ancak iki numaralı nüshada “Muheterem Kârilerimize” başlığı ve “Gazetemizin İntişârı Münasebetiyle” açıklamasıyla yayımlanan bir yazı vardır. Yazının içeriğinden de anlaşıldığı üzere gazete yönetimi bazı meseleleri açıklama gereği duyduğu için bu sayıda okuyuculara seslenen bir yazı yayımlamıştır.

Bu yazının içeriğinde özellikle dikkati çeken noktalardan birincisi aslında gazetenin çıkış tarihinin biraz daha gecikeceği fakat bazı sebeplerden dolayı erken çıkarmak zorunda kalındığı açıklamasıdır. “Lakin bazı esbâb-ı mûcibe gazetemizin daha evvel intişârına sebep oldu. Bu sebeble levâzımât tamamiyle tedarik ve ikmâl edemedi mevki-i intişâra vaz’ edildi.”¹¹⁵⁹ Bu yazıda erken çıkarma zorunluluğuna iten sebepler açıklanmadığı için bu konuda bir şey söylemek mümkün değil ancak bu erken yayına çıkma meselesi gazetenin istenen seviyede çıkmasına engel olmuştur.

Yazının devamında dikkati çeken ikinci husus gazeteyi hafife alan, destek vermek bir tarafa köstek olmaya çalışan bir kesimden bahsedilmiştir. Bu kesimden üstü örtülü bir şekilde bahsedilmiş ve bu kesim kınanmıştır. Ayrıca bu kesimin mektep çevresinden birileri olduğu söylenmiştir. Biz de bu açıklamadan ve gazete nüshasındaki bazı yazı içeriklerinden hareketle derginin Selanik Ziraat Mektebi’nde okuyan veya mezun olmuş öğrenciler tarafından çıkarıldığını söyleyebiliriz.

Birçok su-i tefekkür ve telakkilere ma’rûz kaldı.

¹¹⁵⁹ İmzasız, “Muhterem Kârilerimize: Gazetemizin İntişârı Münâserbetiyle”, *Selâmet*, 1. Sene, Numara 2(29 Ramazan 1329/9 Eylül 1327 /23 Eylül 1911), Selanik, s. 2.

Buna teessüf etmemek müteessir olmamak gayr-i kâbildir. Biz mektepli kardeşlerimizden teşvik beklerken onlardan bazı bedbinler tarafından tezyif edilmek doğrusu bu memlekette gazeteciliğin kâbil olamayacağını anlattı. Bir gazetenin ibtidâ-yı intişârında birçok nevakıs olacağı tabiidir. Elbette terakkiyâtta tedrici olur. İlk nüshadan bir gazetede fevkalâdelik aramak gülünecek şeylerdendir.

Yazının devamında bir gazetenin başlangıçta bazı noksanlarının olacağı ve bunun doğal bir durum olduğu düşüncesi vurgulanmıştır. En sonunda da yine mektepli okuyuculardan gazeteyi iyileştirmek için destek istenmiştir. Bu gazete, ikinci nüshada İmtiyaz sahibi Mustafa Said'in elinden çıkan baş makaleden anladığımız kadarıyla "Selanik Ziraat Ameliyât Mektebi" talebeleri tarafından çıkarılan bir gazetedir. Elbette diğer okullara göre meslekî eğitime önem veren bir okulda okuyan veya mezun olan öğrenciler, diğer okul öğrencileri ve mezunları kadar matbuat dünyasında etkili olamazlar. Bu nedenle de küçük görülmüş olabilirler.

Gazetenin İçeriği: Gazetenin ikinci nüshası 3 makale, 1 şiir, 2 hikâye, 1 roman tefrikası, okuyucuya seslenen bir yazı, haberler ve ilanlardan oluşmaktadır. Mustafa Said'in ziraatçıları ve ziraat mektebi mezunlarını ilgilendiren bir makalesiyle başlayan gazete, Tefrik Fikret'in "Sabâh-ı İyd" başlıklı şiiriyle devam eder. Kaf. Ayın. imzalı ve "Ecnebi Mürebbiyeler" başlıklı bir makale, "Hayali Bir Arzu 2", "Genç İhtiyar" başlıklarıyla iki hikâye, mektepliler gazete çıkarabilir mi? sorusundan hareketle yazılmış bir makale gazete sütunlarında yer almıştır. Tabii bir gazetenin olmasa olmazı haber sayfasını ve ilan bölümünü de unutmamak gerek.

Elimizde olan dört sayfalık iki numaralı nüshadan sağlıklı bir sonuç çıkarmak oldukça güçtür. Ancak yine bu nüshaya dayanarak şunları söyleyebiliriz. Elimizde bulunan sayıdan hareketle gazetenin doyurucu bir içeriğe sahip olmadığı ve alaya alanları haklı çıkardığı ortadadır. Ancak gazetenin geleceği hakkında bilgi sahibi olmadığımız için bir şey söylemek zordur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki o dönemde mektepte okuyan talebelerin böyle bir girişimde bulunmaları önemlidir.

Gazete hakkında ekleyeceğimiz diğer bir husus da gazetenin idarehanesi olarak Selanik Amele Kulübü'nün kullanılmasıdır. Amele kulüplerinin Sosyalist düşüncelerle açıldığı malumdur. Bunun yanında ziraat mektepleri mezunlarının ziraat işçisi olmasından

dolayı da bu kulübe devam ettikleri veya bu kulüp işçileri tarafından desteklendikleri düşünülebilir.

Numara 13-6

1 Mart sene 327 Çarşamba

Müdürü

Başyazıcısı

Ziraat

Sıddık

Aydın. Ferid

Gazetesi

Mahall-i İdâresi

Gazetemizi Satın Almak İçin

Selanik'te Ziraat Gazetesi

Journal d'agriculture

Hâl ü Vakti Yerinde Olanlara

Derc Olunmayan Kâğıtlar Geri
VerilmezSeneliği 60, Aylığı 30
Kuruştur

Vatan İçin Esbâb-ı Terakkiyi Arar, Çiftçilere Yol Gösterir, Ziraat Risâlesidir

Şekil 2.30. *Ziraat Gazetesi*'nin 13-6 numaralı nüshasına göre başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.30. Ziraat Gazetesi

Yayın Hayatı: *Ziraat Gazetesi*'nin elimizde ilk nüshası yoktur. Bu nedenle burada paylaşacağımız bilgileri üçüncü seneye ait 13-6 numaralı nüshayı esas alarak vereceğiz. Bu nüsha 14 Mart 1911 (1 Mart 1327) tarihinde yayımlanmıştır. Görebildiğimiz son nüsha ise beşinci seneye ait 28 Ocak 1914 (15 Kânunusani 1329) tarihli fevkalade nüshadır. Yayın başlangıcı ve bitişi hakkında kesin bilgilere sahip olmasak da şunu iyi biliyoruz ki dergi beş yıl süre içerisinde yayımlanmıştır ve bu bir başarıdır. Çünkü Selanik ve çevresi için ziraat önemlidir.¹¹⁶⁰

Adı: Gazete olarak isimlendirilen yayın aslında bugüne, özellikle yayım aralığına ve hacmine göre düşünülecek olursa bir dergidir. Selanik ve çevresi, çok verimli arazilere sahip bir bölge olması nedeniyle her dönem birinci geçim ve ticaret kaynağı tarım olmuştur. Bu nedenle bu bölge için “Ziraat” adının büyük önemi vardır.

Yönetim: Gazetenin müdürü Sıddık, başyazarı Aydın. Ferit'tir.

¹¹⁶⁰ Ziraat Gazetesinin nüshalarına Milli Kütüphane'den ulaşabilirsiniz.

Yayım Günü: Üçüncü senenin 19 numaralı nüshasında, “Ricâ-i Mahsûs” başlığı altında yapılan açıklamaya göre ayda bir yayımlanan gazete artık on beş günde bir yayımlanacaktır ancak gelen nüshalara baktığımızda üçüncü senenin ikinci nüshası birinciden 20 gün sonra yayımlanmış, bundan sonra gelen nüshalar ise ayda bir yayımlanmaya devam etmiştir. Dolayısıyla yayım aralığı genel itibarıyla ayda birdir. Ancak üçüncü senenin ilk nüshası on dokuz olduğuna göre arada bazı aksamalar yaşandığı da açıktır. Bunun yanında yukarıda da görüldüğü üzere numaralandırma 13-6 şeklinde yapılmıştır. Buradan da anladığımız kadarıyla altı sayı önce dergide bir değişim olmuştur. Dergi *Genç Kalemler* dergisi gibi ya el ya da isim değiştirmiştir.

Adres: Gazetede adres bilgisi olarak sadece “Selanik’te Ziraat Gazetesidir” açıklaması paylaşılmıştır.

Matbaa: Üçüncü senenin 19 numaralı nüshasında gazete Semerciyef Matbaası’nda basılmıştır. Üçüncü senenin 22 numaralı nüshasına kadar matbaa bilgisi yoktur. 22 numaralı nüshada ise Midhat Paşa Sanayi Mektebi Matbaası bilgisi vardır ve bu bilgi görülebilen son nüshaya kadar devam etmiştir.

Satış: Bu gazetede abone şartları açıklanırken “Hâl ü vakti yerinde olanlara seneliği 60; altı aylığı 30 kuruştur.” şeklinde ilginç bir açıklama yapılmıştır. Durumu iyi olanlardan anladığımız, genellikle çiftçilere/köylülere seslenen gazete, okuyucularının maddî durumlarını da göz önünde bulundurmaktadır.

Başlık Altı Yazısı: “Vatan İçin Esbâb-ı Terakkiyi Arar, Çiftçilere Yol Gösterir, Ziraat Risâlesidir” şeklinde verilen başlık altı yazısında gazete, memleketin ilerlemesi adına çalıştığını ve bu yolda çiftçilere yol gösterdiğini açıklamıştır.

Sayfa: Her nüshası 36 sayfa olan gazete aynı zamanda resimli olarak çıkmıştır. Her sayfa iki sütuna ayrılarak kullanılmıştır.

Yayım Politikası: Gazetenin yayım politikasını büyük oranda ortaya koyan giriş yazısı elimizde olmadığı için çok bir şey söylemek mümkün değil ancak şunu söyleyebiliriz ki malum olduğu üzere gazete ziraat alana hizmet etmek için hazırlanmıştır. Selanik, Osmanlı topraklarının en stratejik noktalarından biridir. İklimin müsait olmasından ve arazinin tarıma elverişli olmasından dolayı ziraat, Selanik için önemli bir geçim kaynağı olduğu gibi Osmanlı Devleti içinde bu bölgede yapılan tarım hayatı öneme

sahiptir. Selanik, limanıyla Osmanlının Batı'ya açılan kapısıdır. Bu nedenle de Selanik'te bir şey üretmek de onu pazarlamak da Osmanlının diğer şehirlerine oranla kolaydır. Daha doğrusu Osmanlıda ticaret, tarım ve bunların pazarlanması noktasında avantajlı bölgeler içinde İstanbul ve İzmir'le birlikte Selanik ismi de zikredilebilir. Hatta Selanik, bu iki isimden Batı'ya yakın olması yönüyle daha şanslıdır, denilebilir. Özetle şunu diyebiliriz ki Selanik'in iktisadi durumunu belirleyen iki sözcük çok önemlidir: ticaret ve tarım. Bu nedenle de böyle bir şehirde ziraatla ilgili bir gazete yayımlanması önemli ve doğru bir yaklaşımdır.

Selanik için değerli olduğunu düşündüğümüz bu gazetenin devam etmesini, devrin İttihat ve Terakki hükümeti de önemseydiği içindir ki üçüncü senenin ilk nüshası olan 19 numaralı nüshada, "Mükâfat" başlıklı bir yazıda, "Millet Meclisinin kararıyla gazetemize Ziraat Nezareti tarafından tahsisât-ı seneviye bağlanarak devâm-ı neşri hükümetçe taht-ı te'mine alınmıştır." şeklinde hükümetin maddî desteğini ifade eden bir duyuru yayımlanmıştır. Dolayısıyla anlıyoruz ki bu gazete, bölgede tarım ve ticareti desteklemek amacıyla bir hükümet politikası olarak yayımlanmaktadır.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Görülebilen gazete nüshalarında, başyazar Aydın Ferid'le birlikte Edhem Nijad, Haliciyan Artin, Manastır'dan Subhi Edhem, Raif isimlerine rastlanmıştır. Bu isimlere ek olarak bazı kısaltma isimler kullanılmıştır ki bu kısaltmalar da belirgin bir ismi işaret etmemiştir. Ayrıca gazetede imzasız yazıların çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz.

Gazetenin içeriğine bakılacak olursa ziraat konular yanında hayvancılık ve ticaret konularında da yazılar içermektedir. Dünyadaki ziraat gelişmeleri içeren bölümler, Batı'da yayımlanan ziraat gazetelerden haberler, ziraat mektepleri hakkında bilgiler vs. gazetenin içeriğinde bulabileceğimiz konulardır. Otuz altı sayfa olarak çıkan gazetenin içeriği oldukça çeşitli ve doyurucudur.

Vatanın ve umûmun menfaatlerine hâdim yazılara sütunlarımız açıktır. Pulsuz mektuplar kabul edilmez, derc edilmeyen evrak geri verilmez.

∞∞∞∞

İştirâk Şartları: Osmanlı memleketlerine seneliği 104, altı aylığı 57, üç aylığı 30 kuruştur. Ecnebi memleketlerine seneliği 40, altı aylığı 23, üç aylığı 12 frank

Abone her ayın ibtidâsı ile on beşinden itibâr edilmek üzere kayd olunur.

Abone bedelleri mecdiye on dokuz kuruş hesabıyla ve peşindir.

∞∞∞∞

İ'ânlar: Ehemmiyet ve müddetlerine ve gazetede derc olunacakları mevkilere göre mütehavvil olarak sahipleri ile idâre memuru arasında kararlaştırılır.

∞∞∞∞

Nüshası 10 paradır.

TÜRK İLİ

Vatanın menfaatlerine hâdim siyâsî, edebî, ilmî Türk gazetesidir. Her gün intişâr eder.

∞∞∞∞

Tahrir Müdürü: Mestân İsmail

∞∞∞∞

Mesul Müdürü – Nebizâde Ahmet Hamdi

∞∞∞∞

İdâre ve Tahrir Mahalli: Selanik'te Vardar Caddesindeki Mahsûs Daire.

∞∞∞∞

Numara: 6

İhtâr: Gazeteye müteallik işler için tahrir müdürüne ve matbaaya ait işler için de idâre memurine müracaat olunur – Günü geçmiş nüshalar bir kuruştur.

Selanik 6 Ramazan 1330
Selanik 6 Ağustos 1328
Pazartesi 20 Ağustos
Efrenci 1912

Şekil 2.31. *Türk İli* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.31. Türk İli Gazetesi

Yayın Hayatı: Gazetenin elimizde sadece altı numaralı nüshası bulunmaktadır. Bu nedenle yayın hayatı hakkında bir şey söylemek oldukça güçtür.¹¹⁶¹

Adı: Gazetenin adında ilk dikkati çeken husus “Türk” sözcüğünün kullanılmasıdır. Yıl 1912’dir ve milliyetçiliğin artık iyice benimsendiği ve ön plana çıktığı görülmektedir. Acaba burada *Türk İli* Selanik midir? Elbette bu da düşünülebilir. Çünkü Selanik’in elde çıkması yaklaşmıştır ve illa ki farklı millî unsurların da baskısı artmıştır ve bu durumda gazetenin adıyla elde kalan tek silah olan milliyetçiliğe vurgu yapılmak istenmiş olabilir.

¹¹⁶¹ Türk İli adıyla görülebilen tek nüshaya (numara 6), Milli Kütüphane Koleksiyonundan ulaşabilirsiniz.

Yönetim: Gazetenin mesul müdürü Yeni Felsefe Mecmuası'nın da mesul müdürlüğünü yapmış olan Nebizade Ahmet Hamdi, tahrir müdürü ise Mestan İsmail, imtiyaz sahibi ise Ali Nihat'tır.

Yayın Günü: Gazetenin altı numaralı nüshası hariç diğer nüshalarından haberdar olmadığımız için bir şey söylemek güç olsa da gazeteden yapılan açıklamaya göre gazete her gün yayımlanmaktadır veya en azından bu parola ile yola çıkmıştır.

Adres: Selanik'te Vardar Caddesinde kendine ait bir idarehanesi vardır.

Matbaa: Gazetede herhangi bir matbaa bilgisi verilmemiştir ancak matbaaya ait meseleler için idarehanede bir memur olduğu ve ona müracaat edilmesi gerektiği söylenmiştir.

Başlık Altı Yazısı: “Vatanın menfaatlerine hadim siyasî, edebî, ilmi Türk gazetesidir.” şeklindeki başlık altı yazısında, ilk dikkati çeken yine “Türk gazetesidir” ibaresidir. Demek ki gazeteler artık “Osmanlı gazetesi” değildir.

Sayfa: Büyük boy gazete sayfasına beş sütun şeklinde tasarlanan gazete dört sayfaya basılmıştır.

Yayın Politikası: Öncelikle gazetenin ilk nüshası elimizde olmadığından yayım politikası hakkında bir şey söylemek çok zordur. Burada söyleyeceklerimiz görülebilen nüshalardan hareketledir.

Türk Dili Yerine Vatandaş, Türk İli, Türk Dili gazeteleri Selanik'te yayımlanmış kardeş gazetelerdir. Çünkü çok ufak farklılıklarla yayım bilgileri ve şekilleri aynıdır. Yönetimdeki bazı isimler değişmekle birlikte idarî kısım değişmemektedir. Buradan anladığımız kadarıyla bu gazeteler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin farklı isimlerde fakat aynı merkezden çıkardıkları ve her biri belki farklı bir kesimi hedef alan gazeteleridir. Zaten birbirlerinin yerine çıkmaları da bu düşünceyi desteklemektedir.

Bu gazetelerin “Türk gazetesi” açıklamasıyla bir milliyetçilik faaliyeti yürüttüğü aşikârdır. Ayrıca *Vatandaş* eğitmeyi/aydınlatmayı amaçlarken *Türk Dili* ve *Türk İli* ise milliyetçiliği öne çıkaran bir görünüm ve içeriktedir.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Gazetenin ilk sayfasında “Siyâsiyât” ve “Makale-i Mahsûsa” başlıkları altında *Türk İli* veya imzasız siyasî içerikli makale yayımlanmıştır. Bunun dışında gazetede “Şuûn, Telgraflarımız, Son Haberler” gibi başlıklarla dâhili ve harici haberler yayımlanmıştır. Son sayfa ise tamamen reklama ayrılmıştır.

Vatanın ve umûmun
menfaatlerine hâdim yazılara
sütunlarımız açıktır. Pulsuz
mektuplar kabul edilmez, derc
edilmeyen evrak geri verilmez.

∞∞∞∞

İştirâk Şartları: Osmanlı
memleketlerine seneliği 104, altı
aylığı 57, üç aylığı 30 kuruştur.
Ecnebi memleketlerine seneliği
40, altı aylığı 23, üç aylığı 12
frank

Abone her ayın ibtidâsı ile on
beşinden itibâr edilmek üzere
kayd olunur.

Abone bedelleri mecdiye on
dokuz kuruş hesabıyla ve
peşindir.

∞∞∞∞

İ'ânlar: Ehemmiyet ve
müddetlerine ve gazetede derc
olunacakları mevkilere göre
mütehavvil olarak sahipleri ile
idâre memuru arasında
kararlaştırılır.

∞∞∞∞

Nüshası 10 paradır.

Türk Dili Yerine

VATANDAŞ

Numara: 92

Vatanın menfaatlerine hâdim
siyâsî, edebî, ilmî Türk
gazetesidir.

∞∞∞∞

Tahrir Müdürü: Mestân İsmail

∞∞∞∞

Mesul Müdürü – Hasan Şevki

∞∞∞∞

İdâre ve Tahrir Mahalli:
Selanik'te Vardar Caddesindeki
Mahsûs Daire.

∞∞∞∞

İhtâr: Gazeteye müteallik işler
için tahrir müdürüne ve
matbaaya ait işler için de idâre
memurine müracaat olunur –
Günü geçmiş nüshalar bir
kuruştur.

Selanik 11 Ramazan 1330
Selanik 11 Ağustos 1328
Pazartesi 24 Ağustos Efrenci
1912

Şekil 2.32. *Vatandaş* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.32. *Vatandaş* (Türk Dili Yerine) Gazetesi

Yayım Hayatı: Gazetenin görülebilen tek sayısı 92 numaralı nüshadır ve bu nüsha “Türk Dili Yerine” başlığıyla çıkmıştır. “Türk Dili” başlığıyla yayımlanan görülebilen tek nüsha 27 Ağustos 1912 yani bu nüshadan üç gün sonra yayımlanmıştır ve iki numaralı nüshadır. Buradan anladığımız kadarıyla “Türk Dili” gazetesinin çıkmasıyla ilgili bir aksaklık yaşanmış ve yerine *Vatandaş* yayımlanmıştır veya özellikle vatandaşlara seslenmek amacıyla *Türk Dili* gazetesi çıkarılmamış yerine *Vatandaş* çıkarılmıştır.¹¹⁶²

¹¹⁶²*Türk Dili Yerine Vatandaş*, Numara 92 (24 Ağustos 1912), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 1255, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#v> (11.07.2017)

Adı: Selanik'te köylülere seslenmek amacıyla yayımlanan bir *Vatandaş* gazetesi yayımlanmıştır ve bizim bu gazeteden görebildiğimiz tek nüsha ikinci seneye ait 41 numaralı mümtaz nüshadır. *Türk Dili* yerine yayımlanan *Vatandaş* bu gazetenin devamı mıdır? Yoksa ayrı bir gazete midir? Bunu tespit etmek elimizdeki bilgilerle mümkün değildir. Zira gazetenin yönetimi ve içeriği oldukça farklılık arz etmektedir ancak unutulmamalıdır ki bir mümtaz nüsha (41 numaralı nüsha) biri de *Türk Dili* gazetesi yerine (92 numaralı nüsha) yayımlanmıştır ve gazetenin üçüncü sayfasında *Türk Dili*'nin yarın yayımlanacağı hususunda bir açıklama yapılmıştır. Bütün bu karışıklığa rağmen kesin olan bir şey vardır ki bütün bu gazeteler İttihat ve Terakki Cemiyeti elinden çıkmaktadır.

Yönetim: Gazetenin mesul müdürü Hasan Şevki, tahrir müdürü ise Mestân İsmail'dir.

Yayın Günü: Gazetenin elimizde olan tek nüshasından yayım günü ya da aralığı hakkında bir kanıya varmak mümkün değildir.

Adres: Selanik'te Vardar Caddesinde özel bir idarehanesi mevcuttur.

Matbaa: Gazete için herhangi bir matbaa bilgisine rastlamadık.

Başlık Altı Yazısı: "Vatanın menfaatlerine hadim siyasî, edebî, ilmi Türk gazetesidir" şeklinde verilen başlık altı yazısında ilk dikkati çeken "Türk gazetesi" ibaresidir. Bu başlık altı yazısından anlaşılan milliyetçiliğin iyice yerleştiğidir.

Sayfa: Gazete, büyük boy gazete sayfası beş sütuna bölünerek kullanılmış ve dört sayfa olarak yayımlanmıştır.

Yayın Politikası: Öncelikle gazetenin ilk nüshası elimizde olmadığından yayın politikası hakkında bir şey söylemek çok zordur. Burada söyleyeceklerimiz görülebilen nüshalardan hareketledir.

Türk Dili Yerine *Vatandaş*, *Türk İli*, *Türk Dili* gazeteleri Selanik'te yayımlanmış kardeş gazetelerdir. Çünkü çok ufak farklılıklarla yayın bilgileri ve şekilleri aynıdır. Yönetimdeki bazı isimler değişmekle birlikte idarî kısım değişmemektedir. Buradan anladığımız kadarıyla bu gazeteler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin farklı isimlerde fakat aynı merkezden çıkardıkları ve her biri belki farklı bir kesimi hedef alan gazeteleridir. Zaten birbirlerinin yerine çıkmaları da bu düşüncüyü desteklemektedir.

Bu gazetelerin “Türk gazetesi” açıklamasıyla bir milliyetçilik düşüncesiyle hareket ettiği aşikârdır. Ayrıca *Vatandaş* eğitmeyi/aydınlatmayı amaçlarken *Türk Dili* ve *Türk İli* ise milliyetçiliği öne çıkaran bir görünüm ve içeriktedir.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Gazetenin elimizde bulunan nüshasında, “Siyasiyât” ve “Makale-i Mahsûsa” başlıkları altında “Vatandaş” imzalı ve bir de imzasız siyasî makale yayımlanmıştır. Bundan sonra dâhili ve harici çeşitli haberler sütunlarda yerini almıştır. En son sayfa ise tamamen reklama ayrılmıştır.

Sütunlarda dikkati çeken bir duyuru vardır. Bu bir okul haberidir ve kurucuları İbrahim Hakkı, Osman Tevfik’tir. Geçen yıl kurulan Edeb Mektebinin bu yıl birinci sınıfı da açılmıştır ve ağustosta faaliyete geçecektir.¹¹⁶³

¹¹⁶³ İmzasız, “Evliya-yı Etfâle”, *Türk Dili Yerine Vatandaş*, Numara 92 (24 Ağustos 1912), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: 1255, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#v> (23.08.2017)

Vatanın ve umûmun menfaatlerine hâdim yazılarına sütunlarımız açıktır. Pulsuz mektuplar kabul edilmez, derc edilmeyen evrak geri verilmez.

∞∞∞∞

İştirâk Şartları: Osmanlı memleketlerine seneliği 104, altı aylığı 57, üç aylığı 30 kuruştur. Ecnebi memleketlerine seneliği 40, altı aylığı 23, üç aylığı 12 frank

Abone her ayın ibtidâsı ile on beşinden itibâr edilmek üzere kayd olunur.

Abone bedelleri mecdiye on dokuz kuruş hesabıyla ve peşindir.

∞∞∞∞

İ'ânlar: Ehemmiyet ve müddetlerine ve gazetede derc olunacakları mevkilere göre mütehavvil olarak sahipleri ile idâre memuru arasında kararlaştırılır.

∞∞∞∞

Nüshası 10 paradır.

TÜRK DİLİ

Numara: 2

Vatanın menfaatlerine hâdim siyâsî, edebî, ilmi Türk gazetesidir.

∞∞∞∞

Tahrir Müdürü: Mestân İsmail

∞∞∞∞

Mesul Müdürü – M. Zekeriyâ

∞∞∞∞

İdâre ve Tahrir Mahalli: Selanik'te Vardar Caddesindeki Mahsûs Daire.

∞∞∞∞

İhtâr: Gazeteye müteallik işler için tahrir müdürüne ve matbaaya ait işler için de idâre memurine müracaat olunur – Günü geçmiş nüshalar bir kuruştur.

Selanik 14 Ramazan 1330
Selanik 14 Ağustos 1328
Pazartesi 27 Ağustos
Efrenci 1912

Şekil 2.33. *Türk Dili* gazetesinin başlık kısmının yeni yazıya aktarılmış şekli.

2.5.33. Türk Dili Gazetesi

Yayın Hayatı: Görülebilen tek nüshası iki numaralı nüsha olduğundan gazete hakkında bir şey söylemek oldukça güçtür. Yalnız bu iki numaralı nüsha yanlış olabilir çünkü gazetenin ikinci sayfasında yayımlanan tefrikaya altı numara ibaresi konulmuştur. Bu konuda daha önce yayımlanan *Türk Dili Yerine Vatandaş* gazetesi aklımıza gelmektedir. *Türk Dili* bu şekilde başka yayınların yerine yayımlanmışsa tefrika numarası doğru olabilir ve dolayısıyla gazeteye verilen iki numarada doğru olabilir.¹¹⁶⁴

¹¹⁶⁴ *Türk Dili*, Numara 2 (27 Ağustos 1912), Hakkı Tarık Us Collection, HTU no: HTU no: 1255, <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#v> 27.09.2017)

Adı: Gazetenin isminde dikkati çeken ilk husus “Türk” sözcüğüdür. Bunun yanında “Yeni Lisan” adını hatırlatan bir ad kullanılması da dikkat çekicidir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki gazete başlığını gören daha çok dil davası güden bir yayıncıya karşı karşıya olduğunu düşünür ama yanılır. Çünkü bu yayının normal bir gazeteden farkı yoktur. Bütün bunların dışında anlaşılıyor ki Selanik’in elden çıkmasının yaklaştığı bir dönemde başka milletlerin baskısına karşı sadece “Türk” adı ve kimliği öne çıkarılmak istenmiştir.

Yönetim: Gazetenin imtiyaz sahibi Ali Nihat, mesul müdürü M. Zekeriyya (Sertel) ve tahrir müdürü de Mestan İsmail’dir.

Yayın Günü: Gazetede yayım günü ve yayım aralığı hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Adres: Gazetenin, Selanik’te Vardar Caddesi’nde kendisine ait bir idarehanesi vardır.

Matbaa: Gazetede matbaa bilgisi paylaşılmamıştır.

Çıkış Yazısı:“Vatanın menfaatlerine hadim siyâsî, edebî, ilmi Türk gazetesidir.” şeklindeki yazıda, ilk dikkati çeken yine “Türk gazetesidir” ibaresidir. Demek ki gazeteler artık “Osmanlı gazetesi” değildir.

Sayfa: Büyük boy gazete sayfasına beş sütun şeklinde tasarlanan gazete dört sayfaya basılmıştır.

Yayın Politikası: Öncelikle gazetenin ilk nüshası elimizde olmadığından yayın politikası hakkında bir şey söylemek çok zordur. Burada söyleyeceklerimiz görülebilen nüshalardan hareketlidir.

Türk Dili Yerine Vatandaş, Türk İli, Türk Dili gazeteleri Selanik’te yayımlanmış kardeş gazetelerdir. Çünkü çok ufak farklılıklarla yayın bilgileri ve şekilleri aynıdır. Yönetimdeki bazı isimler değişmekle birlikte idarî kısım değişmemektedir. Buradan anladığımız kadarıyla bu gazeteler İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin farklı isimlerde fakat aynı merkezden çıkardıkları ve her biri belki farklı bir kesimi hedef alan gazeteleridir. Zaten birbirlerinin yerine çıkmaları da bu düşüncüyü desteklemektedir.

Bu gazetelerin “Türk gazetesi” açıklamasıyla bir milliyetçilik faaliyeti yürüttüğü aşikârdır. Ayrıca *Vatandaş* eğitmeyi/aydınlatmayı amaçlarken *Türk Dili* ve *Türk İli* ise milliyetçiliği öne çıkaran bir görünüm ve içeriktedir.

Yazar Kadrosu ve İçeriği: Gazetenin ilk sayfasında “Siyâsiyât” ve “Makale-i Mahsûsa” başlıkları altında *Türk Dili* veya imzasız siyasî içerikli makale yayımlanmıştır. Bunun dışında gazetede “Şuûn, Küçük Havadisler, Son Haberler” gibi başlıklarla dâhili ve harici haberler yayımlanmıştır. Son sayfa ise tamamen reklama ayrılmıştır.

Gazetede dikkati çeken başka bir taraf da bir tefrika yayımlanmasıdır. Tefrika, “Kaya Alp” imzasıyla “Türk Dilinin Tefrikası 6: Rus İnkılâbı, 1905 İhtilâli Tarihi” başlığıyla ikinci sayfada verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELANİK KÜLTÜREL VE EDEBÎ ORTAMLARINA KATKI YAPAN İSİMLER

Zaman, mekân, hayat kısacası her şey insanla anlamlıdır. Koca bir dünya, küçücük bir hane insanla değerlidir. Dolayısıyla tarih, edebiyat, sanat ve kültür gibi kavramlar da hep insanla var, insanla değerli ve insanla anlamlıdır. Bizim konu çerçevemizi sınırlayan Selanik şehri de bu anlamda insanla var olmuş, tarih boyunca misafir ettiği insanların eserlerini ve izlerini taşımıştır, taşımaktadır. Biz çalışmamıza bu insanların kültürel anlamdaki izlerini araştırarak başladık. Matbaalarda, eğitim kurumlarında, cemiyetlerde, süreli yayınlarda hep bu insanlara ait izleri bulmaya çalıştık. Bu bölümde ise bütün araştırmanın merkezinde yer alan insandan bahsettik. Aslında insanı mekândan, zamandan, kültürden ayrı düşünemezsiniz. İnsan ile bu kavramlar arasında sonu gelmez karşılıklı bir ilişki vardır. Bir şehir insanı şekillendirdiği gibi insan da bulunduğu ortamı şekillendirir. En nihayetinde sormamız gereken soru şudur: Selanik'te yaşayan insanlar bu şehre, bu şehir de içinde yaşayan insanlara ne katmıştır?

Selanik yazın dünyasına veya genel anlamda söyleyecek olursak kültürel ortamlarına katkı yapan isimleri, farklı başlıklara bölerek inceleme noktasında sıkıntı yaşadık. Çünkü Selanik kültürel ortamlarının çok karmaşık bir yapısı vardır. Daha doğru bir ifadeyle Selanik kültürel ortamlarını birbirinden ayıran kesin çizgiler bulmak mümkün değildir. Aynı anda mason olmak da bir tarikata devam etmek de İttihatçı olmak da sosyalist olmak da mümkündür. Eskiden beri kozmopolit yapısının etkisiyle her türlü inanca ve kültüre açık olan Selanik ortamları, mensubu olan insanları daha hoşgörülü hale getirmiştir. Bu elbette kötü bir şey değildir ama çalışmamızı başlıklara bölme anlamında zorlayıcı bir durumdur. Mesela Yeni Lisan/Yeni Hayatçıları bir başlık altında ele alalım dedik ancak Yeni Lisan/Yeni Hayatçıların neredeyse hepsi aynı zamanda İttihatçı olmakla birlikte farklı guruplarla da ilişki içerisindeyler. Bu nedenle biz de daha genel bir çerçeve çizerek “Selanik matbuat dünyasına katkı yapanlar” başlığını kullandık. Matbuat âlemi dışında Selanik İttihatçı düşüncenin merkezi olduğundan birçok siyasî ve askerî ismi de ağırlamıştır. Bu nedenle matbuat âlemine fazla katkı yapmasa da askerî ve siyasî olarak öne çıkan önemli isimleri de bir başlık altında değerlendirdik. En son olarak da yine Selanik matbuatına katkı yapmasa da bütünlüğü bozmamak adına Selanik'te belli bir

müddet çalışan veya küçük de olsa Selanik ortamlarına bir katkı yapan veya Selanik doğumlu olup da ilerleyen yaşlarında dikkat çekici işlere imza atan isimleri de “Selanik’ten Yolu Geçenler” başlığı altında verdik.

3.1. Selanik Matbuatına Katkı Yapan İsimler

Selanik matbuatına katkı yapan isimlerin çoğu Türk edebiyatı açısından da önemli isimler oldukları için daha önce birçok çalışmaya konu olmuşlardır. Dolayısıyla biz tekrara düşmemek için yazarların biyografilerini, Selanik yaşamlarıyla ve Selanik’te yayımladıkları eserlerle sınırlı tuttuk. O zaman diyebiliriz ki burada, yazarların Selanik biyografilerini hazırladık. Bu başlık altında aşağıya aldığımız isimlerin matbuat âlemine yaptıkları katkı yanında hepsinde ortak olan bir nokta da İttihatçı olmalarıdır. Başka bir deyişle Selanikli olup da İttihatçı olmayan neredeyse yok gibidir.

3.1.1. Ali Canip Yöntem

1887 yılının Haziran’ında İstanbul’da doğmuştur. Ali Canip Bey, Selanik’e ilk defa babasının (Halil Saip Bey) işi dolayısıyla gelmiştir.¹¹⁶⁵ Ali Canip Bey’in babası, 1902 yılında Selanik Evkaf Muhasebeciliğine sürgün edilmiştir. Dolayısıyla Ali Canip Bey de Selanik’e gelmiş ve Selanik İdadisinin birinci sınıfına kaydolmuştur. Ali Canip Bey 1887 doğumlu olduğuna göre Selanik’e geldiğinde 15 yaşındadır. Ali Canip Bey’in Selanik İdadisi’nde okuduğu zamanlarda, Selanik’in ve Türk edebiyatının önemli şairlerinden Cudi Efendi aynı okulda Arapça, kitabet ve edebiyat muallimidir. Yine Mithat Şükrü (Bleda); Türkçe, hıfzıssıha, kozmografya, trigonometri ve geometri hocalıkları, Muslihiddin Adil (Arda) Bey de usul defteri ve ticaret malları hocalıklarında bulunmuşlardır.¹¹⁶⁶ Ali Canip Bey’in okuduğu dönemde öğretmenlik yapan isimler, muhtemelen onun derslerine de girmiştir ancak Ali Canip sadece Cudi Efendi’den bahsetmiştir. Bunda Cudi Efendi’nin Selanik’in önemli şairlerinden olmasının katkısı olmalıdır. Ali Canip Bey bir gün Cudi Efendi’nin bir gazetede ki şiirini sınıfta ezberden okumuştur. Bundan sonrasını Ali Canip şöyle anlatmıştır:

Şaşırdı: ‘Nereden buldun?’ diye sordu. Anlattım. Bundan sonra aramızda bir baba oğul samimiyeti başladı. Bu, 1903-1904 yıllarına tesadüf

¹¹⁶⁵ Nüzhet Haşim, *Milli Edebiyata Doğru*, (Haz. : Recep Duymaz), Akademik Kitaplar, İstanbul 2013, s. 57.

¹¹⁶⁶ *1320 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selanik Vilâyeti Salnamesi*, On Yedinci Defa Olarak, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1320 (1902-1903), Selanik, ss. 300-301 ve 382-383.

eder. O zamanlar ben Muallim Nâci'nin benim nazım dilim üstünde temiz bir tesiri oluyordu. Zihaf, imâle gibi hücnetlerden azâde manzumeler kaleme alabiliyordum. Muallim Cudi bunları beğenir, fakat benim şiirle işigalimi hoş görmezdi. Bir gün bana açıkça dedi ki:

-Olsan olsan benim kadar şâir olabilirsin. Görüyorsun, ben şâir oldum da başım göğe mi erdi? Vaz geç bu sevdadan...¹¹⁶⁷

Ali Canip, İdadinin son sınıfındayken girdiği İstanbul Hukuk Mektebi sınavını kazanmıştır. Bu arada yanında Mehmet Behçet (Yazar) ve Rasim Haşmet de vardır. Bir yıl İstanbul'da kaldıktan sonra hafiyelerin takibinden kaçmak için Selanik'e gelmiş ve buradaki Hukuk Mektebine girmiştir. Selanik'e geldikten sonra birlikte hareket ettiği gençleri Canip'in kendisi şu şekilde anlatmaktadır:

Biz [İstanbul] hukuk mektebinde imtihanları verdikten sonra Selanik'e döndük, Aka Gündüz, Akil Koyuncu, Rasim Haşmet ve diğer bazı arkadaşlar daima beraberiz. O sırada Selanik'te Feyziye Mektebi müdürü de Cavit Bey...

Ömer Nâci, Cavit'e benden bahsetmiş. O da, getir göreyim, demiş. Bir gün Feyziye Mektebi'ne gittik. Cavit Bey'le ahbap olduk. 'Nerede toplanıyorsunuz? Ne yaparsınız?' diye bizimle ilgilendi. Toplandığımız yeri beğenmedi:

'Ben size münasip bir lokal bulayım da, orada toplanın. Edebiyattan pek anlamam ama size iktisat dersi veririm.' dedi ve bize Ulahların 'Rumanya' mektebini tavsiye etti. Benim evim Yalılar'da, buraya iki üç kilometre uzakta ama, ilim aşkı... Haftada iki üç kere toplanıyoruz. Cavit de bize ekonomi dersleri veriyordu.¹¹⁶⁸

Romanya Mektebinde bir araya gelen bu gençler, derslerden arta kalan zamanlarda kendi aralarında da toplantılar tertip edip çeşitli meseleler ortaya atarak tartışmışlardır. Bu tartışmalardan en önemlilerinden biri "hüsün meselesi" adıyla meşhur olmuştur. Ali Canip,

¹¹⁶⁷ Ali Canip Yöntem, "Muallim Cudi Efendi", *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Tablet, Konya 2005, ss.294-295.

¹¹⁶⁸ Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar", *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Tablet, Konya 2005, s. 674.

Akil Koyuncu, Rasim Haşmet gibi gençlerin içerisinde yer aldığı grup, hüsün nedir? sorusuna cevap bulmaya çalışmış fakat bir türlü orta yolu bulamamışlardır. Gençler, problemlerini öncelikle Cavit Bey'e götürmüşler ancak Cavit Bey, sorunun uzmanlık alanı dışında olduğunu söyleyerek bu konuda konuşmak istememiştir. Bundan sonra Canip Bey, meseleyi büyüklere sormayı teklif etmiş ve kabul görünce de işe koyulmuşlardır: "Ben (Ali Canip) Fikret'e, Rauf'a, Şuayb'a; Âkil, Cahit'e, Rıza Tevfik'e hitâben pek samimî 'Selaniklilere mahsus bir üslûb-ı merasim-şikifle' birer mektup kaleme aldık."¹¹⁶⁹ Gönderilen mektuplara Fikret, Rauf ve Rıza Tevfik Bey cevap vermiş; Halit Ziya, (Hüseyin) Cahit, Şuayb cevap vermemiştir. Cevap olarak gelen mektuplardan bazıları *Bahçe, Hüsün ve Şiir* gibi dergilerde yayımlanmıştır.

"Rumanya" Mektebinden beraber olduğu arkadaşlarından başka Ali Canip; Mustafa Kemal'in, Kazım Nami'nin, o zaman binbaşı olan Cemal Paşa'nın hep Selanik'te olduğunu söylemiştir. Kazım Nami'nin Avrupa'dan gelen yasak yayını (Jön Türklerin *Meşveret, Kanun-ı Esâsi, Osmanlı* gazeteleri ve Fransızca ve İngilizce *Temps, Matin, Times* gazeteleri) Fransız Postanesi'nden alan ve dağıtan kişi olarak belirtmiştir. Bunun yanında Mustafa Kemal'in Beyaz Kale'de Hamidiye Bulvarı'nda açtığı Askerî Kulüp'e yine Mustafa Kemal'in icat ettiği harita üzerinde harp oyunları izlemeye Yunus Nadi ile gittiklerini anlatmıştır.¹¹⁷⁰ Bütün bu faaliyetler A. Canip Bey'in yetişmesinde etkili olan amilleri ortaya koymaktadır.

Yukarıda girip çıktığı, oturup kalktığı insanlara bakınca anlaşıldığı gibi Ali Canip de İttihatçıdır. Dolayısıyla 1908 Devrimi gerçekleşince de Ali Canip'i Selanik'te İttihatçı faaliyetlerin içinde önde görünmektedir. Devrim'in senesinde Ali Canip başta İttihat ve Terakki Mektebi olmak üzere Ziraat Mektebi ve Romanya Mektebinde Türkçe ve kitabet dersleri vermiştir. Bununla birlikte *Genç Kalemler*'in sermuharriri ve İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nde Talebe-i Hariciye Encümeni Umumî Kâtipliği görevlerinde de bulunmaktadır. Ali Canip'e Encümen'de eşlik eden isimler: Doktor Nazım, Kâzım Nami, Talat ve Hamit Beylerdir.¹¹⁷¹ Bu bilgiler ışığında Selanik ortamlarının adam yetiştirmede çok verimli ve müsait olduğunu ortaya koyan en iyi örneklerden biri de Ali Canip Bey'dir.

¹¹⁶⁹ Ali Canip Yöntem, "Bir Hatıra", *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, Tablet, Konya 2005, ss. 680-682.

¹¹⁷⁰ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 675.

¹¹⁷¹ A.g.e., s. 675.

Ali Canip Bey, Selanik ortamlarında tanındığı gibi İstanbul ortamlarında da az çok tanınmaktadır. Bu nedenle de Hamit ve Hüsnü adındaki iki genç tarafından çıkarılan *Hüsün ve Şiir* dergisine sermuharrir olarak çağrılmıştır. Bu iki gencin amacı, muhtemelen o zamanlar Fecr-i Ati topluluğuna üye olan ve *Servet-i Fünun*'da yazıları çıkan Ali Canip'in ününden ve tecrübesinden faydalanmaktır. İşte bu *Hüsün ve Şiir* daha sonra *Genç Kalemler* olmuştur. Ali Canip Bey, bir taraftan *Hüsün ve Şiir*'i düzenli bir yayınına dönüştürürken bir taraftan da Ömer Seyfettin'le görüşüp Yeni Lisan davasını başlatacak olan ilişkileri farkında olmadan kurmaya çalışmıştır. En nihayetinde Yeni Lisan hareketini başlatan üçlüden Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'i tanıştıran ve kendisinin de içerisinde yer aldığı "Genç Kalemler Tahrir Heyeti"ni Selanik'te bir araya getiren Ali Canip'tir.¹¹⁷² Bu nedenle de Ali Canip'in Türk edebiyatı ve tarihi açısından önemi büyüktür.

Yeni Lisan ve daha sonra da Yeni Hayat hareketlerinin merkezinde bulunan Ali Canip Yöntem, elbette bu hareketler etrafında gerçekleşen projelerde de yer almıştır. Yeni Hayatçıların gerçekleştirdiği en önemli projelerden biri de ders kitaplarının "Yeni Lisan"la hazırlanması ve bunların eğitim faaliyetlerinde kullanılmasıdır. Bu projenin başında Ziya Gökalp, Mustafa Nermi ve Ali Canip birliktedir. Mustafa Nermi ve Ali Canip bu kitapları kullandıklarını ve hatta eleştirildiklerini de söylemiştir.¹¹⁷³ Yine "Bilgi Kütüphanesi" adı altında broşür hazırlama işi de Yeni Hayat projesi olarak değerlendirilmektedir. Bu amaçla özellikle gençlere yol gösterici şekilde hazırlanan broşürler vardır ve bu konuda bir broşür hazırlama sözünü de Ali Canip vermiştir¹¹⁷⁴ ancak A. Canip'in hazırlama sözü verdiği bu broşürü hazırlayıp hazırlamadığı hakkında bir bilgimiz yoktur.

Yeni Lisan/Yeni Hayatçıları tarafından gerçekleştirildiği bilinen faaliyetlerden biri de Selanik Muallimler Kongresi'dir. 1911 yılında gerçekleştirilen bu kongreye Ali Canip Bey Selanik İttihat ve Terakki Mektebi muallimi kimliğiyle katılmıştır.¹¹⁷⁵ Ali Canip Bey, bu kongrede, Dokuzuncu İçtimâ'nın ikinci oturumunda Kavâit ve İmlâ konusunda görüş bildirmiştir.¹¹⁷⁶

¹¹⁷² Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 676.

¹¹⁷³ Mustafa Nermi, "Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar", *İş*, Y. 1, S. 3-4, İstanbul, Temmuz 1934, ss. 181-182. Bu konuda Mustafa Nermi Bey'inn adıyla "Kıraat okuyorum" ve "İmlâ Okuyorum başlıklı iki kitap vardır."

¹¹⁷⁴ İ. Arda Odabaşı, *Osmanlı'da Sosyalizm Türkcülük ve itihatçılık – Rasim Haşmet Bey-*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 129.

¹¹⁷⁵ Prof. Dr. Şefika Kurnaz-Prof Dr. Cemal Kurnaz, *Birinci Öğretmenler Kongresi Selanik 1911*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s. 17.

¹¹⁷⁶ Prof. Dr. Şefika Kurnaz-Prof Dr. Cemal Kurnaz, a.g.e., s. 31.

1908 Devrimi'nden sonra yapılan İttihat ve Terakki Lisesinin konferans salonu çoğu zaman bir etkinliğe sahne olmuştur. Burası dışında Selanik eşrafının, yüksek memurlarının ve fikir adamlarının gittiği eğlence mekânları da vardır. “Akşamüzeri oldu mu, kış ise, en ziyade Olimpos Palas ve Yanyo gazinolarında; yaz ise, hemen daima Beyazkule Bahçesi'nde toplanılırdı.” Bu mekânlara gelenler arasında Mustafa Kemal, Nuri (Conker), Kâzım (Özalp) gibi isimler de vardır.¹¹⁷⁷ Bunun dışında Ali Canip'in anlattığına göre Selanik rıhtımında meşhur Elhamra gazinosunun yanında Mısırlı Kiraathanesi'ne ders çalışmak, bir şeyler okumak veya konuşmak için hukuk öğrencileri gelmektedir. Bunların arasında Talat Paşa da vardır ve Talat Paşa'nın Ali Canip'le yakınlıkları o günlerde başlamış ve devam etmiştir. Yine Canip Bey'in anlattığına göre İttihat ve Terakki Lisesinde onu ders vermek için ilk defa sınıfa götüren Talat Bey'dir. Bu yakınlık daha sonraki yıllarda da sürüp gitmiştir.¹¹⁷⁸

İ. Arda Odabaşı, Abidin Nesimi'ye dayandırarak verdiği bilgiye göre Rasim Haşmet, Enis Avni (Aka Gündüz), Ali Canip Yöntem, Ömer Sefyettin, Selanik'te faaliyet gösteren Sosyalist İşçi Federasyonu bünyesinde Benaroya ve Vlahov ile birlikte çalışmışlardır.¹¹⁷⁹ Bu bilgiyi veren Odabaşı, daha sonra yine kendisi bu bilgiye şüpheli yaklaşmıştır. Ali Canip'in sosyalizmle ilişkisinin, İstanbul'da yayımlanan *İştirak* dergisinin ilk sayısında yayımlanan ve arkadaşı Rasim Haşmet Bey'e ithaf ettiği “Sosyalizm” başlıklı, sosyalizme olumlu yaklaşan bir mensur şiiriyle sınırlı olduğunu söylemektedir.¹¹⁸⁰ Bu noktada biz de Odabaşı'na katılıyoruz. Biz de araştırmalarımız esnasında Ali Canip'i sosyalizmle ilişkilendirecek bir bilgiyle karşılaşmadık.

Ali Canip Bey, İstanbul'a Balkan savaşıdan sonra geldiğini ve Yunanlılar Selanik'e girene kadara da *Genç Kalemler*'i çıkardıklarını söylemiştir.¹¹⁸¹ Dolayısıyla A. Canip, bu zamana kadar yani 1912 yılının sonlarına kadar Selanik'te kalmıştır.

Tespit ettiğimiz kadarıyla Ali Canip Yöntem Selanik'te *Bahçe*, *Kadın*, *Hüsün ve Şiir*, *Genç Kalemler*, *Muhî-i Mesâî* ve *Mekteplidergilerinde* yazılarını ve şiirlerini

¹¹⁷⁷ Ali Canip Yöntem, “Gençliğimizde Gönül İşleri”, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, Tablet, Konya 2005, ss. 699-700.

¹¹⁷⁸ Ali Canip Yöntem, “Benim Bildiğim Talat Paşa”, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Tablet, Konya 2005, ss. 807-809.

¹¹⁷⁹ Abidin Nesimi, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949*, Promete Yayınları, İstanbul, 1979, s. 30-31'den aktaran İ. Arda Odabaşı, a.g.e.,s. 31.

¹¹⁸⁰ İ. Arda Odabaşı, a.g.e.,s. 33.

¹¹⁸¹ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 677.

yayımlamıştır. Ali Canip, süreli yayınlarda “A. Canip, Ali Canip ve Yektâ Bahir” müstear isimlerini kullanmıştır. Yukarıda naklettiğimiz hatıralarında A. Canip Bey, Muallim Cudi'den şiir yazmaması konusunda öğüt almasına rağmen bu uyarıyı fazla dikkate almadığını görüyoruz. Çünkü süreli yayınlarda çıkan eserlerinin çoğunluğu şiirdir.

Ali Canip'in yayımlanan şiirleri ve diğer yazılarının geneline baktığımızda, konularının Yeni Lisan davasına hizmet ettiğini görebiliriz. Bunun yanında Ali Canip'in yayım yaptığı dergilerden, şiirlerindeki ithaflardan ilişkide olduğu İttihatçı, Yeni Lisan/Yeni Hayatçı çevreyi rahatlıkla görebiliriz. Yine yayımladığı şiirlerine ve yazılarına attığı tarih ve yer bilgilerinden anlaşıldığı üzere eserlerini genellikle hatıra yazılarında da bahsettiği Selanik/Yalılar semtinde verdiği anlaşılmaktadır.

Ali Canip'in, *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan ve Yeni Lisan başlıklı yazılara katkı yaptığını bilmekteyiz fakat bu yazıların altına “Genç Kalemler Tahrir Heyeti” şeklinde imza atıldığı için¹¹⁸² bu yazıların hangisinin A. Canip, Ö. Seyfettin veya Z. Gökalp'e ait olduğunu tespit etmek ayrı bir iştir.

Aşağıdaki tabloda A. Canip Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
6	Mektepli	1322/1906-07	Edebiyat Meselelerinden: Tenkit Ne Demektir? 4	Makale
3	Bahçe	4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908	Gurûb (Hükümet-i Müstefid Zamanında Yazılmış Mersiyelerden-Selanik, 11 Kanunuevvel 1323)	Şiir
4	Bahçe	12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908	Gecelere Doğru (Yalılar, 18 Haziran 1324)	Şiir
6	Bahçe	26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908	Nağme-i Dilhasta (Kardeşim Aydın. Naci Bey'e, Paşa Limanında Bir Akşam-Üsküdar, 15 Şubat 1322)	Şiir
9	Bahçe	16 Eylül 1324/29 Eylül 1908	Hazan Levhalarından (Yalılar, 9 Eylül 1324)	Şiir
16	Bahçe	4 Teşrinisani 1324/17 Kasım 1908	Bir Feylesofa (Yalılar, 20 Teşrinisani 1323)	Şiir
16	Bahçe	4 Teşrinisani 1324/17 Kasım	Sanat Hakkında “Kadın” Muarızlarına	Makale

¹¹⁸²Ali Canip Yöntem, “Devirlerden...”, s. 676.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1908	(Yalılar, 1 Teşrinisani 1324)	
17	Bahçe	11 Teşrinisani 1324	Yine Sanat Hakkında (Selanik, 5 Teşrinisani 1324)	Makale
18	Bahçe	18 Teşrinisani 1324/1 Aralık 1908	Hazan Levhalarından (Yalılar, 20 Eylül 1323)	Şiir
35	Bahçe	17 Mart 1325/30 Mart 1909	Ben İsterim ki	Şiir
44	Bahçe	23 Haziran 1325/6 Temmuz 1909	Okuyamadım (Mustafa Namık Bey'e)	Şiir
51	Bahçe	Ağustos 1325/Ağustos-Eylül 1909	Ömr-i Meftûr	Şiir
17	Bahçe	Kanunusani 1325/Ocak-Şubat 1910 (Nüşhâ-yı Mümtaze)	Okuyamadım	Şiir
19	Bahçe	1325/1909-1910	Şiir ve Şairler	Şiir
3	Kadın	27 Teşrinievvel 1324/9 Kasım 1908	Küçük Hikâyeler: Garson (M. Rauf Bey'e-15 Teşrinievvel 1324)	Hikâye
9	Kadın	8 Kanunuevvel 1324/21 Aralık 1908	Bir Köy Hayatı (Edhem'e-3 Mayıs 1324, Selanik)	Şiir
10	Kadın	15 Kanunuevvel 1324/28 Aralık 1908	Bükâ-yı Garam (24 Teşrinisani 1324, Selanik)	Şiir
11	Kadın	22 Kanunuevvel 1324/4 Ocak 1909	Küçük Hikâye: Bayram Sabahı (11 Kanunuevvel 1324)	Hikâye
18	Kadın	9 Şubat 1324/22 Şubat 1909	Yağmurdan Sonra (24 Mart 1324, Yalılar)	Şiir
19	Kadın	16 Şubat 1324/1 Mart 1909	Tekazâ-yı Hayât (1324, Yalılar)	Mensure
19	Kadın	16 Şubat 1324/1 Mart 1909	Fotografisinin Karşısında (1324, Yalılar)	Şiir
20	Kadın	9 Mart 1325/22 Mart 1909	Bilir misin ki... (Yalılar, 1324)	Şiir
25	Kadın	30 Mart 1325/12 Nisan 1909	Manâ-yı Şiir (Karilerime)	Şiir
27	Kadın	4 Mayıs 1325/17 Mayıs 1909	Tekazâ-yı Hayât (1324, Yalılar)	Şiir
29	Kadın	18 Mayıs 1325/31 Mayıs 1909	Hande-i İkâz (Mülhemât-ı Âfileye-15 Nisan 1325)	Şiir
3	Hüsün ve Şiir	1325/1909-1910	Bir Hatıra	Hatıra
4	Hüsün ve Şiir	10 Temmuz 1326/23 Temmuz 1910	Gözler (H. Hüsnü'ye-Kuşdili, 1323)	Mensure
4	Hüsün ve Şiir	10 Temmuz 1326/23 Temmuz 1910	Tetebbû' ve Tefekkür: Lâne-i Melâl (Yalılar, 4 Temmuz 1326)	Makale
4	Hüsün ve Şiir	10 Temmuz 1326/23 Temmuz 1910	Jean Racine (Yalılar, 15 Nisan 1325)	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
	Şiir	Temmuz 1910		
5	Hüsün ve Şiir	1 Ağustos 1326/14 Ağustos 1910	Tetebbû' ve Tefekkür: Tedkîkât-ı Tarihiyeden Sultan İbrahim Asrı (Yalılar, 20 Temmuz 1326)	Makale
6	Hüsün ve Şiir	16 Ağustos 1326/29 Ağustos 1326	Gözler 2 (Kuşdili, 1323)	Şiir
7	Hüsün ve Şiir	3 Eylül 1326/16 Eylül 1910	Tetebbû' ve Tefekkür: Bugünkü Gençlerimiz (Yalılar, 12 Ağustos 1326)	Makale
7	Hüsün ve Şiir	3 Eylül 1326/16 Eylül 1910	Splendid Parkta (Mehmet Rauf Bey'e-Yalılar, Nisan 1323)	Şiir
7	Hüsün ve Şiir	3 Eylül 1326/16 Eylül 1910	Gözlerin İçin (1323)	Şiir
8	Hüsün ve Şiir	21 Eylül 1326/4 Ekim 1910	Sükût (Hamdullah Suphi Bey'e-Yalılar, 5 Eylül 1326)	Şiir
9.1	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Musahebe-i Edebiyye: Edebiyat-ı Müstakbelemiz	Makale
9.1	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Bugün: Serâir-i Hüsün ve Şiir (Yalılar, 1 Şubat 1324)	Şiir
10.2	Genç kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Bir Tevdî'-i Fikri: Bizde Edebiyat Dersleri (Yalılar, 9 Teşrinisani 1326)	Makale
10.2	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Al Bayrağımıza	Şiir
11.3	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Bir Tevdî'-i Fikri: Âti-i Edebiyemiz (Yalılar, 13 Kanunuevvel 1326)	Makale
11.3	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Bugün: Beklerken (Yalılar, 29 Teşrinisani 1326)	Şiir
12.4	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Gençler Ne Diyor? (Hergünkü Bir Meseleye Dair)	Makale
12.4	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Bugün: Son Ümidim (Yalılar, 27 Teşrinisani 1326)	Şiir
13.5	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Hikmet-i Bedâyi' Bahislerinden: Sanat ve Mahiyeti (Şekle Ait Bir Kalem Tecrübesi)	Makale
13.5	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Bugün: Benim Aşkım (Yalılar, 24 Kanunusani 1323)	Şiir
14.6	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Beni Terk Et!.. (Yalılar, 28 Kanunusani 1326)	Şiir
14.6	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Düne Nazaran Bugün (Yalılar, 10 Şubat 1326)	Makale

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
14.6	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Asker (Tevfik Sedat ve Talat'a-Yalılar, 1 Şubat 1326)	Şiir
1	Genç Kalemler	Nüshada Tarih Yok (1911)	Sanat ve Edebiyat (Yeni Lisanla-Yalılar, 29 Mart 1327)	Makale
2	Genç Kalemler	21 Nisan Perşembe (1911)	Gecelerimiz (Yeni Lisanla-Yalılar, 18 Nisan 1327)	Şiir
2	Genç Kalemler	21 Nisan Perşembe (1911)	Sanat ve Edebiyat: Garp Mektebinin Amilleri (Yalılar, 20 Nisan 1327)	Makale
3	Genç Kalemler	2 Mayıs Cuma (1911)	Sanat ve Edebiyat: Milli Lisan ve Milli Edebiyat (Yalılar, 1 Mayıs 1327)	Makale
3	Genç Kalemler	2 Mayıs Cuma	Bugün: Baykuş (Yalılar, 30 Nisan 1327)	Şiir
4	Genç Kalemler	26 Mayıs	Bugün: Ağlatmak Aşkı (Mermi'ye-Yalılar, 12 Mayıs 1327)	Şiir
5	Genç Kalemler	19 Haziran Cumartesi	Bugün: Yıldırım	Şiir
6	Genç Kalemler	19 Haziran Cumartesi	Kelebek (Yalılar, 12 Haziran 1327)	Şiir
6	Genç Kalemler	19 Haziran Cumartesi	Bugün: Git!.. (Yalılar, 12 Haziran 1327)	Şiir
7	Genç Kalemler	27 Temmuz	Bugün: Gurubtan Sonra (Yalılar, 13 Haziran 1327)	Şiir
8	Genç Kalemler	10 Ağustos	Bugün: Kurbağalar (Yalılar, 20 Temmuz 1327)	Şiir
12	Genç Kalemler	18 Teşrinisani 1327/1 Aralık 1911	İsimsiz	Şiir
15	Genç Kalemler	1 Şubat 1327/14 Şubat 1912	Sokak Feneri (Yalılar, 6 Kanunusani 1327)	Şiir
16	Genç Kalemler	16 Şubat 1327/29 Şubat 1912	Şimşek (Yalılar, 1 Şubat 1327)	Şiir
17.18	Genç Kalemler	Mart 1328/Mart-Nisan 1912 (Mümtaz Nüsha)	Kış Duası (Türk Yurdu'ndaki Kardeşlerime-Yalılar, Kanunusani 1327)	Şiir
20	Genç Kalemler	27 Nisan 1328/10 Mayıs 1912	Kıl û Kal (Kazım Nami Bey'e)	Açık Mektup
21	Genç Kalemler	16 Mayıs 1328/29 Mayıs 1912	Şarkın Ufukları (Büyük Kardeşim Ziya'ya)	Şiir
23	Genç Kalemler	19 Haziran 1328/2 Temmuz 1912	Yaprak (Celal Makbul Bey'e)	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
24	Genç Kalemler	10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912 (Mümtaz Nüsha)	Kartal	Şiir
27	Genç Kalemler	25 Eylül 1328/8 Ekim 1912	Yeni Lisan (Cenap Şahabettin Bey'e-Yalılar, 25 Eylül 1328)	Açık Mektup
9	Genç Kalemler	1911	Hüsün ve Şiire	Mektup
2	Genç Kalemler	21 Nisan Perşembe	Gençlik Kavgası ("Plevne Tarih-i Harbi" Müellifi Müttekâid Miralay Mahmut Talat Bey'e)	Makale
4	Genç Kalemler	26 Mayıs	Gençlik Kavgası: Millî, Daha Doğrusu Kavmî Edebiyat Ne Demektir? (Köprülüzade Mehmet Fuat Bey'e)	Makale
5	Genç Kalemler	19 Haziran Cumartesi	Tenkit: Haluk'un Defteri ve Bugünkü Fikret (1 Haziran 1327)	Makale
6	Genç Kalemler	?	Sanat ve Edebiyat: Millî Edebiyat Meselesi 1 (25 Haziran 1327)	Makale
11	Genç Kalemler	23 Teşrinievvel Pazar/5 Kasım 1911	Üslup-Şahsiyet (Yalılar, 9 Teşrinievvel 1327)	Makale
13	Genç Kalemler	20 Kanunuevvel Ocak 1912	Ethem Hidayet Bey'e	Açık Mektup
14	Genç Kalemler	13 Kanunusani Ocak 1912	Sanat ve Edebiyat: İbtidaiyyet (Originalite) (3 Kanunusani 1327)	Makale
10	Muhît-i Mesâî	Tarih Yok	Guruptan Sonra (Eski ve Yeni Lisanla)	Şiir
1	Muhît-i Mesâî	24 Kanunuevvel Ocak 1911	Kıskançlığım	Şiir

Tablo 3.1. Ali Canip Yöntem'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.2. Ziya Gökalp

1976 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Türk edebiyatının tanınmış isimlerinden olan Mehmet Ziya Gökalp, Selanik'e, 22 Eylül 1909'da gerçekleştirilen İttihat ve Terakki Kongresi'ne¹¹⁸³, Diyarbakır azası olarak katılmak için gelmiştir. Ziya Gökalp bu kongrede Merkez-i Umumi'ye aza seçilmiş ve Selanik'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıktığı zamana (1912) kadar Selanik'te kalmıştır. Ziya Bey'e aynı toplantıda gençleri İttihat ve

¹¹⁸³ Ahmet Mehmetefendioğlu, "İttihat ve Terakki'nin 1909 Kongresi", *Toplumsal Tarih*, Numara 55 (Temmuz 1998), s.24.

Terakki cemiyetinin idealine bağlama görevi verilmiştir.¹¹⁸⁴ Mehmet Emin Erişilgil, Selanikli gençlerin Z. Gökalp etrafında pervane olduklarını iddia etmiştir.¹¹⁸⁵ Ali Canip Bey ise bu gençlerin isimlerini de vererek bu düşünceye karşı çıkmıştır. Yusuf Osman, Âkil Koyuncu, Rasim Haşmet ve Mustafa Nermi gibi isimlerin de az çok malumat sahibi gençler olduklarını ve fakir oldukları için de çalışmak zorunda kaldıklarını ve bu nedenle de Ziya Bey'in etrafında pervane olamayacaklarını söylemiştir.¹¹⁸⁶ Olayın tanıklarından M. Nermi Bey ise Z. Gökalp'ten “derin” şahsiyet diye bahsetmiştir:

Ziya Gökalp ile Selanik'te, 1909'da tanıştım. O zaman adı yalnız Ziya idi. Ziya İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisinde aza idi. Hiç kimse onun derin şahsiyeti hakkında, malumat sahibi değildi. Yalnız Ziya'yı daha önce tanımış olan şair Ali Canip Bey'den çok takdirli sözler işitmişim.¹¹⁸⁷

O dönem Selanik gençleri için istikbal vadeden merkezlerden biri de İttihat ve Terakki'dir. Ziya Bey de Merkez-i Umumi azası olduğu için Ziya Bey'in Selanik'teki fakir gençler üzerinde etkisi olabilir. Böyle olduğu için de Selanik gençleri Ziya Gökalp'le biraz fazla vakit geçirmiş olabilirler. Nitekim dönemin tanıklarından ve Gökalp vasıtasıyla İTC'nin nimetlerinden faydalanan isimlerden olduğunu anladığımız Mustafa Nermi Bey, bu düşüncemizi doğrular şekilde Paris'e gidişini şöyle anlatmıştır:

Ben Merkezi Umumi tarafından Paris'e tahsile gönderildim. Ali Canip B. de gelecekti. Fakat babasının ölümü kararını değiştirtti. Paris'e gitmeden önce, Ziya, benim tahsil programımı çizdi: İçtimaiyat ve bilhassa Fransız inkılâbı. Öyle sanıyorum ki sırf içtimaiyat için tahsile gönderilen ilk Türk'üm. Ziya'ya Durkheim'in ders hulâsalarını da gönderecektim. Rumeli'ye, Merkez-i Umumi'nin kuracağı yeni mecmualara da yazı yazacaktım.¹¹⁸⁸

Görüldüğü gibi Z. Gökalp'in İTC adına kullandığı önemli yetkileri vardır. Gençleri yurtdışına göndermekle kalmamış oradaki programlarını da bizzat yapmıştır. Mustafa

¹¹⁸⁴ Mehmet Emin Erişilgil, *Bir Fikir Adamının Romanı ZİYA GÖKALP*, (Haz. : Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Prof. Dr. Cem Alpar), Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, Ankara 2007, s. 53.

¹¹⁸⁵ Mehmet Emin Erişilgil, a.g.e., s. 54.

¹¹⁸⁶ Ali Canip Yöntem, “Ziya Gökalp”, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Tablet, Konya 2005, s. 402.

¹¹⁸⁷ Mustafa Nermi, a.g.e., ss. 177-178.

¹¹⁸⁸ Mustafa Nermi, a.g.e., s. 182.

Nermi de bunlardan biridir ve Paris'teyken sürekli Ziya Gökalp'le haberleşmiş ve orada edindiği tecrübelerden sürekli onu haberdar etmiştir. Bu örnekte de görüldüğü gibi Ziya Gökalp'in Selanikli gençler üzerinde etkiye sahip olması gayet normaldir. Elbette burada Ziya Bey'in şahsî bir etkisinin olmadığını söylemek istemiyoruz sadece var olan etkiyi artıran durumlardan bahsetmek istiyoruz.

Ziya Bey'in Selanik'te gençler üzerindeki etkisini kullandığı ve kendisine de ününü kazandıran en önemli icraatı, gençleri önce “Yeni Lisan” sonra “Yeni Hayat Akımı” etrafında toplayabilmesidir. Bu akımların yayın organı olarak çalışan *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası* gibi yayınlar etrafında toplanan Ali Canip, Ömer Seyfettin, Mustafa Nermi, Enis Avni (Aka Gündüz), Akil Koyuncu, Kazım Nami (Duru), Mehmet Zekeriya (Sertel), Nebizade Ahmet Hamdi (Ülkümen), Moiz Kohen (Munis Tekinalp), Mehmet Ali Tevfik (Yükselen), Celal Sahir (Erozan), Hüseyin Hüsni, Mehmet Sırrı (Sanlı) ve Rasim Haşmet gibi isimler aynı zamanda İTC ile ve dolayısıyla Merkez-i Umumi azası Ziya Gökalp'le ilişkilidirler.¹¹⁸⁹ Ziya Gökalp sadece gençlere yol göstericilik, hocalık yapmamıştır. Aynı zamanda onların ve tuttukları yolun koruyuculuğunu ve destekleyiciliğini de yapmıştır:

İttihat ve Terakki Lisesinde yeni budun sevgisinin kuvvetlenmesine çalışıyorduk. Bütün mektep muallimleri bizim gibi düşünmüyordu. Ali Canip B. ve ben [M. Nermi] İslam kardeşliğinin kundakçıları gibi muhakeme ediliyorduk. Muallim olarak bu devirde çektiklerimizi biz biliriz. Burada tafsilat vermeye lüzum görmüyorum. Arada sırada bazı İttihatçılardan sert ihtarlar yağardı. Fakat ne Ali Canip B., ne de ben buna aldırılmazdık. Çünkü: Açıkçası Ziya'ya güvenirdik.¹¹⁹⁰

M. Nermi'nin bu ifadelerinden anlıyoruz ki Ziya Gökalp, Cemiyet ile gençler arasındaki köprüdür. Belki de “Yeni Lisan/Yeni Hayat Akımı”; Ziya Bey olmasaydı gerekli desteği bulamayacak ve Ö. Seyfettin'in düşüncelerinde kalmaya devam edecekti. Bu çerçevede Ziya Gökalp'in “Yeni Türkiye”nin kuruluşuna kadar olan aşamadaki katkısına vurgu yapmak önemlidir.

¹¹⁸⁹ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 121-122.

¹¹⁹⁰ Mustafa Nermi, a.g.e., s. 182.

Ziya Gökalp, yukarıda bahsettiğimiz gençlerle bazı projelere de katılmıştır. Bunlardan ilki Batı düşün dünyasına ait eserlerin Yeni Lisan’la tercüme edilmesi, ikincisi de mekteplerde okutulan ders kitaplarının Yeni Lisan’la tekrardan yazılmasıdır. Ziya Gökalp Bey, bu projelerin toplantılarında katılmış ve bu işlerin idaresini kendi üzerine almıştır ancak herhangi bir kitabın çevirisi işini veya herhangi bir ders kitabının hazırlanması işini üzerine aldığı bilmiyoruz.¹¹⁹¹ Zaten bu projeler Balkan Savaşı ve Selanik’in elden çıkması nedeniyle yarım kalmıştır. En nihayetinde diyebiliriz ki Ziya Bey’i bu durumda da yine destekleyici, arabulucu ve koruyucu olarak görmekteyiz.

Ziya Bey, Selanik’te, sürekli gençlerle bir arada olmasının yanında bir de İttihat ve Terakki Lisesinde sosyoloji ve psikoloji dersleri vermiştir. Bu derslerin müfredata konulması Selanik için yeni olduğu gibi Osmanlı topraklarında da bir ilktir. Bu derslerin müfredata konulması teklifi İttihat ve Terakki Mektebi Müdürü Haydar Bey’den gelmiştir. Aslında Haydar Bey de bu ders verme teklifini, sürekli bu derslerin müfredatta olması gerektiğini savunan ve kendisini her gördüğünde bu konuyu açan Ziya Bey’den kurtulmak için yapmıştır. Ziya Bey ise İstanbul Üniversitesindeki tecrübesinden sonra bir daha öğretmenlik yapmayı düşünmemektedir. Haydar Bey, “bu dersi değil Selanik’te Türkiye’de okutacak öğretmenlerimiz yoktur. Sen okutmayı kabul edersen ancak o zaman programa konabilir.” diyerek Ziya Bey’i başkalarının da desteğini alarak bu dersi vermeye ikna etmiştir.¹¹⁹²

Ziya Gökalp, Selanik İttihat ve Terakki Lisesinde öğretmenlik yapmasına rağmen Selanik’te 1911 yılında düzenlenen “Selanik Birinci Muallimler Kongresi”ne katılmamıştır. Katılmamasına rağmen 20 Ağustos 1911 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti öğretmenler için düzenlediği ziyafete Z. Gökalp Bey de katılmıştır. Buradan da anladığımız kadarıyla Z. Gökalp kongreye resmî olarak katılmasa da kongreyle ilgilendiği aşikârdır.¹¹⁹³

Selanik matbuatında *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası*’nda yazılarını yayımlayan Ziya Gökalp, bu yazılarda “Gökalp, Tevfik Sedat, Demir Taş, Kaya Alp, Celal Sakıp” müstear isimlerini kullanmıştır.

¹¹⁹¹ A.g.e., ss. 181-182.

¹¹⁹² Mehmet Emin Erişilgil, a.g.e., ss. 69-71.

¹¹⁹³ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s.128.

Ziya Gökalp, *Genç Kalemler* dergisinde ilk imzasını “Yeni Lisan”la ilgili yazıların başladığı sayıdan bir önceki nüshada görüyoruz.¹¹⁹⁴ Ziya Bey, bu nüshada “Turan” başlıklı şiirini yayımlamıştır ve bu şiirini de Talat ve Canip Beylere ithaf etmiştir.¹¹⁹⁵ Ziya Bey, *Genç Kalemler*’de başka şiirlerini de yayımlamıştır. Bunlar “Türk Tarihinden: Altun Yurt, Türklük, Altun Destan” adlı şiirlerdir.¹¹⁹⁶ Bu şiirlerinin dışında bir de çeviri şiir yayımlamıştır. Maksim Gorki’den çevirdiği şiirin adı “Çalar Saat”tir.¹¹⁹⁷

Ziya Gökalp’in, *Genç Kalemler*’de felsefe genel başlığı altında makaleleri de vardır. Bu makalelerden ilki “Bugünkü Felsefe”¹¹⁹⁸, ikincisi “Muhyiddin Arabi”¹¹⁹⁹, üçüncüsü de “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler”¹²⁰⁰ başlıklarını taşımaktadır. Bu yazıda kullanılan ve Ziya Bey’in Selanik’te en çok üzerinde durduğu “Yeni Hayat” kavramı, daha sonra dergide genel bir başlık olarak seri yazıları isimlendirmiştir. Ziya Bey bu başlık altında özellikle Japonya örneğinden hareket ederek “Yeni Hayat Projesini” açıklamaya çalışmıştır.¹²⁰¹ Yine “Yeni Hayat Projesine” katkı olması dolayısıyla kaleme aldığı bir tercüme seri yazı daha vardır. Bu makale tarih genel başlığı altında Avrupa’da meydana gelen ihtilâlleri ve sonuçlarını inceleyen bir yazıdır ve üç sayıda yayımlanmıştır.¹²⁰²

¹¹⁹⁴ Genç Kalemler dergisi, öncelikle Hüsün ve Şiir adıyla çıkmış, 9. sayıdan itibaren Ali Canip işe ele almış ve “Yeni Lisan” başlıklı yazıların başladığı nüshaya kadar 6 sayı çift numaralı olmuştur. Yani Z. Gökalp’in şiiri 14-6 numaralı nüshada yayımlanmıştır. Bu numaradan sonra Genç Kalemlerin koleksiyonu 1 numaradan tekrar başlamıştır. Bkz. Süreli Yayın bölümüne.

¹¹⁹⁵ Tefik Sedat, “Turan (Talat ve Canip’e)”, *Genç Kalemler*, Numara 14-6 (Nüshanın tarihi yok), Selanik, s. 167. Nüshanın tarihi yok fakat şiire “Beyaz Kule, 4 Şubat 1326” kaydı düşülmüştür.

¹¹⁹⁶ Demir Taş, “Türk Tarihinden: Altun Yurt, *Genç Kalemler*, Numara 5 (19 Haziran [1327]/2 Temmuz 1911), Selanik, s. 88; Gökalp, “Türklük (Türedilere)”, *Genç Kalemler*, Numara 7 (27 Temmuz [1327]/9 Ağustos 1911), Selanik, s. 120; Gökalp, “Altun Destan (Genç kalemler ve Türk Yurdu Muharrirlerine/Kazvin, 3 Kanunuevvel 1327)”, *Genç Kalemler*, Numara 14 (13 Kanunusani 1327/26 Ocak 1912), Selanik, ss. 40-47.

¹¹⁹⁷ Kaya Alp, “Çalar Saat”, Kaya Alp, “Çalar Saat”, *Genç kalemler*, Numara 10 (Teşrinievvel 1327/Ekim-Kasım 1911), Selanik, ss. 168-169.

¹¹⁹⁸ Tefik Sedat, “Felsefe: Bugünkü Felsefe/Selanik, 17 Nisan 1327”, *Genç Kalemler*, Numara 2 (21 Nisan 1327/4 Mayıs 1911), Selanik, ss. 29-34.

¹¹⁹⁹ Tefik Sedat, “Felsefe: Muhyiddin Arabi”, *Genç Kalemler*, Numara 4 (26 Mayıs 1327/9 Mayıs 1911), Selanik, ss. 61-64.

¹²⁰⁰ Demir Taş, “Felsefe: Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler/Yalılar, 26 Temmuz 1327”, *Genç Kalemler*, Numara 8 (10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911), Selanik, ss. 138-141.

¹²⁰¹ Kaya Alp, “İlm: Japonya İmparatorluğu (Yeni Hayat)”, *Genç Kalemler*, Numara 5 (19 Haziran 1327/2 Temmuz 1911), Selanik, ss. 93-95; Kaya Alp, “Yeni hayat: Japonya İmparatorluğu”, *Genç Kalemler*, Numara 7 (27 Temmuz [1327]/9 Ağustos 1911), Selanik, ss. 123-124; Kaya Alp, “Yeni Hayat: Japonya İmparatorluğu”, *Genç Kalemler*, Numara 8 (10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911), Selanik, s. 143.

¹²⁰² Kaya Alp, “Tarih: Avrupa’da İhtilâl”, *Genç Kalemler*, Numara 7 (27 Temmuz [1327]/9 Ağustos 1911), Selanik, ss. 117-123; Kaya Alp, “Tarih: 1830 Vakaları ve Neticeleri”, *Genç Kalemler*, Numara 10 (Teşrinievvel 1327/Ekim-Kasım 1911), Selanik, ss. 173-175; Kaya Alp, “Tarih: 1830 Vakaları ve Neticeleri”, *Genç Kalemler*, Numara 11 (23 Teşrinievvel 1327/5 Kasım 1911), Selanik, ss. 188-191.

Ziya Bey'in dergi sütunlarında, "eser ve zât" başlığı altında bazı şahıslar (Rıza Tevfik, Dostoyevski, Mehmet Fevad Bey) hakkında inceleme yazıları kaleme aldığını görüyoruz.¹²⁰³ 1908 Devrimi'nin yıldönümünde kaleme aldığı "Vatan" başlıklı makalesi de "On Temmuz"u kutlamak içindir.¹²⁰⁴

Ziya Gökalp, *Genç Kalemler* dergisinde, bir tercüme tefrika hikâye ve kendine ait bir hikâye yayımlamıştır. Ziya Bey, "Kırmızı Hande" başlıklı hikâyeyi Rus edebiyatından, Leonid Nikoleyeviç Andreyev'den çevirerek tefrika etmiştir.¹²⁰⁵ Bu tefrika en son 23 numaralı nüshada yayımlanmıştır ve "beşinci bölümün sonu" açıklamasıyla bitirilmiştir. Kendi adına yayımladığı hikâyesi ise "Akdeniz'de" başlığıyla ve "Yirmi Sene Sonra" açıklamasıyla yayımlamıştır.¹²⁰⁶

Yeni Felsefe Mecmuası adlı yayın, Ziya Gökalp'in başını çektiği "Yeni Hayat Projesi"ni merkeze alan bir dergidir.¹²⁰⁷ Dergide gerek "Yeni Hayat" başlığıyla gerek başka başlıklarla projenin ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu dergide özellikle "Tahrir Heyeti" imzalı ve genellikle "Yeni Hayat" başlıklı yazıların Gökalp'e ait olduğu bilinmektedir. Ziya Gökalp, tıpkı *Genç Kalemler*'deki "Yeni Lisan" başlıklı yazılar gibi imzasız yazılar yayımlamıştır. Buradaki amaç da "Yeni Lisan" yazılarında olduğu gibi Yeni Hayat düşüncesinin bir kişiye mal edilmemesi ve toplum tarafından daha rahat sahiplenilmesi ve kabul edilmesi düşüncesinden olmalıdır.

¹²⁰³ Celal Sakıp, "Rıza Tevfik'in Felsefesi", *Genç Kalemler*, Numara 15 (1 Şubat 1327/14 Şubat 1912), Selanik, ss. 60-71; Kaya Alp, "Eser ve Zât: Türk Düşmanlarından, Dostoyevski/Selanik, 19 Şubat 1327", *Genç Kalemler*, Numara 19 (Nisan 1328/Nisan-Mayıs 1912), Selanik, ss. 161-163; Celal Sakıp, "Eser ve Zât: Tetebbu' Karşısında Mehmed Fevad Bey/Berlin, 25 Nisan 1912", *Genç Kalemler*, Numara 20 (27 Nisan 1328/10 Mayıs 1912), Selanik, ss. 191-194.

¹²⁰⁴ Kaya Alp, "Vatan Sesleri: Vatan (Büyük On Temmuz Gününe)", *Genç Kalemler*, Numara 24 (10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912), Selanik, ss. 32-38.

¹²⁰⁵ Kaya Alp, "Rus Edebiyatı, Leonid Andreyev, Kırmızı Hande", *Genç Kalemler*, Numara 11 (23 Teşrinievvel 1327/5 Kasım 1911), Selanik, ss. 184-185; Numara 12 (18 Teşrinisani 1327/1 Aralık 1911), Selanik, ss. 200-201; Numara 14 (13 Kanunusani 1327/26 Ocak 1912), Selanik, ss. 47-48; Numara 15 (1 Şubat 1327/14 Şubat 1912), Selanik, ss. 71-72; Numara 16 (16 Şubat 1327/29 Şubat 1912), Selanik, ss. 94-96; Numara 23 (19 Haziran 1328/2 Temmuz 1912), Selanik, ss. 260-267.

¹²⁰⁶ Gökalp, "Hikâye: Akdeniz'de (Yirmi Sene Sonra)/Selanik, 5 Ağustos 1327", *Genç Kalemler*, Numara 8 (10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911), Selanik, ss. 141-142.

¹²⁰⁷ Bkz. Bölün Süreli Yayınlar bölümü.

Bu yayınların dışında Selanik'te çıkan *Türk Dili* gazetesinde de “Kaya Alp” imzalı bir yazı vardır. Bu bir tefrika yazıdır ve elimizde olan nüshada altıncısı yayımlanmıştır.¹²⁰⁸ Bu imza büyük ihtimalle Ziya Gökalp'e aittir.

Aşağıdaki tabloda Ziya Gökalp Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
14-6	G. Kalemler	Tarih yok	Turan (Talat ve Canip'e/Beyazkule, 4 Şubat 1326)	Şiir
2	G. Kalemler	21 Nisan Perşembe	Felsefe: Bugünkü Felsefe	Makale
4	G. Kalemler	26 Mayıs	Felsefe: Muhyiddin Arabi	Makale
5	G. Kalemler	19 Haziran Cumartesi	Altun Yurt (Türk Tarihinden)	Şiir
5	G. Kalemler	19 Haziran Cumartesi	İlm: Japonya İmparatorluğu 1 Yeni Hayat)	Makale
7	G. Kalemler	27 Temmuz	Tarih: Avrupa'da İhtilâl	Tercüme Makale
7	G. Kalemler	27 Temmuz	Türklük (Türedilere)	Şiir
7	G. Kalemler	27 Temmuz	Yeni Hayat: Japonya İmparatorluğu 2	Makale
8	G. Kalemler	10 Ağustos	Felsefe: Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler (Yahılar, 26 Temmuz 1327)	Makale
8	G. Kalemler	10 Ağustos	Hikâye: Akdeniz'de (Yirmi Sene Sonra/Selanik, 5 Ağustos 1327)	Hikâye
8	G. Kalemler	10 Ağustos	Yeni Hayat: Japonya İmparatorluğu 3	Makale
10	G. Kalemler	Teşrinievvel 1327/Ekim-Kasım 1911	Çalar Saat (Rus Edebiyatı, Maksim Gorki)	Tercüme Şiir
10	G. Kalemler	Teşrinievvel 1327/ Ekim-Kasım 1911	Tarih: 1830 Vakaları ve Neticeleri	Tercüme Makale
11	G. Kalemler	23 Teşrinievvel 1327 Pazar/5 Kasım 1911	Kırmızı Hande (Rus Edebiyatı, Leonid Nikoleyeviç Andreyev)	Tercüme Hikâye
11	G. Kalemler	23 Teşrinievvel 1327 Pazar/5 Kasım 1911	Tarih: 1830 Vakaları ve Neticeleri	Tercüme Makale
12	G. Kalemler	18 Teşrinisani 1327 Cuma/1 Aralık 1911	Kırmızı Hande (Rus Edebiyatı, Leonid Nikoleyeviç Andreyev)	Tercüme Hikâye
14	G. Kalemler	13 Kanunusani 1327/26 Ocak 1912	Kırmızı Hande (Rus Edebiyatı, Leonid Nikoleyeviç Andreyev)	Tercüme Hikâye
14	G. Kalemler	13 Kanunusani 1327/26	Altun Destan (Genç Kalemler ve Türk	Şiir

¹²⁰⁸ Kaya Alp, “Türk Dili'nin Tefrikası 6: Rus İnkılâbı, 1905 İhtilâli Tarihi”, *Türk Dili*, Numara 2 (14 Ağustos 1328/27 Ağustos 1912), Selanik, s. 2.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		Ocak 1912	Yurdu Muharrirlerine/Kazvin, Kanunuevvel 1327)	3
15	G. Kalemler	1 Şubat 1327/14 Şubat 1912	Rıza Tevfik'in Felsefesi	Makale
15	G. Kalemler	1 Şubat 1327/14 Şubat 1912	Kırmızı Hande (Rus Edebiyatı, Leonid Nikoleyeviç Andreyev)	Tercüme Hikâye
16	G. Kalemler	16 Şubat 1327/29 Şubat 1912	Kırmızı Hande (Rus Edebiyatı, Leonid Nikoleyeviç Andreyev)	Tercüme Hikâye
19	G. Kalemler	1 Nisan 1328/14 Nisan 1912	Eser ve Zat: Türk Düşmanlarından Dosteyevski (Selanik, 19 Şubat 1327)	Makale
20	G. Kalemler	27 Nisan 1328/10 Mayıs 1912	Eser ve Zat: Tettebbu' Karşısında Mehmet Fevad Bey (Berlin, 25 Nisan 1912)	Makale
23	G. Kalemler	19 Haziran 1328/2 Temmuz 1912	Kırmızı Hande (Rus Edebiyatı, Leonid Nikoleyeviç Andreyev)	Tercüme Hikâye
24	G. Kalemler	10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912	Vatan Sesleri (Büyük On Temmuz Gününe)	Makale
524	Rumeli	15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911	Çocuğun Sefaleti (Yalılar, 10 Temmuz 1327)	Hikâye
2	Türk Dili	14 Ağustos 1328/27 Ağustos 1912	Türk Dili'nin Tefrikası 2: Rus İnkilâbı 1905 İhtilâli Tarihi	Makale

Tablo 3.2. Ziya Gökalp'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.3. Ömer Seyfettin

1884 yılında Balıkesir'in Gönen ilçesinde doğmuştur. Ö. Seyfettin'in Selanik'le ilişkisi, onun Selanik Üçüncü Ordu bünyesine teğmenlik rütbesiyle atanmasıyla başlamıştır. 1908 yılının sonlarında Üçüncü Orduya atanan Ö. Seyfettin, Balkanlar'ın birçok kasaba ve köyünde görevi dolayısıyla bulunmuştur. Ö. Seyfettin'in Selanik'e gelmeden önce en son Serez Mutasarrıflığına bağlı Menlik kazası, Razlık kasabası civarındaki Yakorit köyünde görev yapmıştır. Ö. Seyfettin, Balkanlar'daki bu görevleri esnasında ara sıra Selanik'e geldiği, daha sonra birlikte hareket edeceği isimlerle temas kurduğu bilinmektedir.¹²⁰⁹ Ayrıca Ö. Seyfettin'in askerlikten istifa edip tamamen Selanik'e yerleşmesini, Tahir Alangu, Ö. Seyfettin'in Yakorit'ten gönderdiği son mektubun¹²¹⁰

¹²⁰⁹ Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, YKY, İstanbul 2010, ss. 145-146.

¹²¹⁰ Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfettin Hayatı-Eserleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947, s. 155.

tarihine (15 Kanunusani 1326/28 Ocak 1911) dayandırarak bu tarihten sonraki bir döneme tahmini olarak işaret etmiştir.¹²¹¹

Ö. Seyfettin, bir taraftan Balkanlar'daki askerlik görevini yerine getirirken bir yandan da çeşitli şehirlerde yayımlanan süreli yayınlara yazılar göndermektedir. Bunlardan biri de Selanik'te yayımlanan ve sermuharripliğini Ali Canip'in yaptığı *Hüsün ve Şiir* dergisidir. Dergiye yazılar gönderen Ö. Seyfettin, bir taraftan da Ali Canip'le mektuplaşmaktadır.¹²¹² İşte bu mektuplarda Ö. Seyfettin, Ali Canip'e dilde sadeleşme meselesini anlatmış ve bu konuda birbirlerine destek vermeleri gerektiği teklifini sunmuştur. Ali Canip bu teklifi İttihat Terakki'nin Merkez-i Umûmi azası olan Ziya Gökalp'e açmış ve ondan da olumlu cevap alınca İttihat ve Terakki'nin de desteğiyle harekete geçmişlerdir. Bundan sonra önce *Hüsün ve Şiir* dergisi, *Genç Kalemler*'e dönüşmüş ve ardından da ilkini Ö. Seyfettin'in kaleme aldığı "Yeni Lisan"¹²¹³ başlıklı dava yazıları başlamıştır.

Ö. Seyfettin'in askerlikten istifa ederek Selanik'e gelişi *Genç Kalemler* dergisinin yeni şekliyle yayımlanmaya başladığı zamanlardadır. Aslında Ö. Seyfettin'in amacı orduda on iki yıl hizmet edip ayrılmaktır ancak araya Ali Canip girmiş, kalan beş yılın tazminatı da İttihat ve Terakki'ye ödetmiş ve böylece Ö. Seyfettin'in de Selanik'e gelerek davaya bizzat katılmasını sağlamıştır.¹²¹⁴

Genç Kalemler etrafında toplanan gençler, dil davasına hizmet edebilmek için araştırmalara girişmişlerdir. Tahir Alangu'nun Mustafa Nermi Bey'e dayandırarak aktardığına göre vezinleri araştırma işini Ali Canip ve Ö. Seyfettin üzerine almıştır. Ö. Seyfettin halk türkülerinden ve manilerden hece vezninin kullanılış şekillerini araştırmıştır. Yine M. Nermi Bey'e göre Ö. Seyfettin o dönem Fransız Antoine Albalat'nın üslup üzerine yazılmış eserini, Floubert'i, Zola'yı ve hepsinden önemlisi Mauppassant'ı okumuştur.¹²¹⁵ Böylece hem Selanikli gençler hem Ö. Seyfettin dil davasını sağlam temellere oturtabilmek için kendilerine verilen görevleri en güzel şekilde yapmak için çalışmışlardır

¹²¹¹ Tahir Alangu, a.g.e., ss. 99-100.

¹²¹² Ö. Seyfettin'in Ali Canip'le mektuplaşmaları için bkz. Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfettin Hayatı-Eserleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947, ss. 155-160.

¹²¹³ ?, "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, Numara 1 (5 Nisan 1327), s.1-7.

¹²¹⁴ Tahir Alangu, a.g.e., s. 149.

¹²¹⁵ Tahir Alangu, a.g.e., ss. 149-150.

Tahir Alangu'nun M. Nermi Bey ile konuşmalarından aktardığına göre İttihat Terakki adına propaganda amacıyla yazılan kitapçıkların yazarı Ö. Seyfettin'dir. Ayrıca dil, tarih, politika eğitimi konusunda olan bu kitapçıkların sayısının on kadar olduğunu ileri sürmüştür.¹²¹⁶ Bu kitapçıklardan birisi olan “Vatan Yalnız Vatan” adlı kitapçık “Yeni Hayat Kitapları 2 “ açıklamasıyla yayımlanmıştır.¹²¹⁷ Bu açıklamadan anlıyoruz ki “Yeni Hayat Kitapları” adında bir seri yayın vardır. Dolayısıyla M. Nermi Bey haklı olabilir. Bunun yanında “Genç Kalemler Tahrir Heyeti” imzasıyla çıkan “Yeni Lisan ve Bir İstimzâc”¹²¹⁸ başlıklı ve aynı imzayla yayımlanan “Millî Jimnastik”¹²¹⁹ başlıklı broşürler de Ö. Seyfettin tarafından hazırlanmış olabilir. En azından şunu söyleyebiliriz ki bu broşürleri Ö. Seyfettin hazırlamamış olsa bile katkısı olduğu kesindir.

Selanik'te gerçekleştirilen önemli faaliyetlerden biri de 1911 yılında gerçekleştirilen “Selanik Birinci Öğretmenler Kongresi”dir. İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umûmi'si tarafından düzenlenen kongre ve genellikle İttihatçı ve Yeni Lisancı çevrelerin dâhil olduğu bir organizasyondur. Ö. Seyfettin'in resmî olarak katılmadığı bu organizasyona, başlığından da anlaşıldığı üzere öğretmenler katılmıştır. Dolayısıyla Ö. Seyfettin'in öğretmen olmadığından resmî olarak müdahil olmadığını düşünüyoruz. Bunun yanında 20 Ağustos 1911 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti öğretmenler için bir ziyafet düzenlemiştir. Bu ziyafette Ö. Seyfettin de vardır.¹²²⁰

Ö. Seyfettin Selanik'te *Kadın, Bahçe, Hüsn ve Şiir, Genç Kalemler ve Rumeli* yayınlarında yazılar ve şiirler yayımlamıştır. Bu süreli yayınlarda neşrettiği yazılarda “Perviz ve Ömer Seyfettin” imzalarını kullanmıştır. Özellikle *Bahçe* dergisinde yayımladığı bütün yazılarında “Perviz” takma adını kullanmıştır. Ö. Seyfettin'in Selanik'te yayımlanan yazılarının hikâye, şiir ve tercüme hikâyeler ağırlıklı olduğu görülmektedir. Tabii aşağıya aldığımız yazıları, “Genç Kalemler Tahrir Heyeti ve soru işareti (?)” imzalı yazıların dışındaki yayımlarıdır. Bu şekilde imzalı yazıların “Yeni Lisan” davası hakkında olduğu bilinmektedir. Bu ortak yazıların bazıları Ö. Seyfettin tarafından kaleme alınmış olsa da bu ayrı bir araştırmanın konusudur. Ö. Seyfettin'in ortak imzalı yazıları dışında

¹²¹⁶ Tahir Alangu, a.g.e., s. 171.

¹²¹⁷ Ömer Seyfettin, *Vatan Yalnız Vatan*, Yeni Hayat Kitapları 2, Rumeli Matbaası, Selanik 1326/1908-09, 33 s. “Vatan! Yalnız Vatan” kitapçığının günümüz Türkçesine aktarımı için Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Makaleler I*, dergâh yayınları, İstanbul 2001, ss. 141-159.

¹²¹⁸ Genç Kalemler Tahrir Heyeti, *Yeni Lisan ve Bir İstimzâc*, Selanik Vilayeti Matbaası, 36 s.

¹²¹⁹ Genç Kalemler Tahrir Heyeti, *Millî Jimnastik*, Rumeli Matbaası, Selanik, 25 s.

¹²²⁰ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s.128.

yayımladığı eserlerinde de genellikle “Yeni Lisan” davasını örneklemeye çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla diyebiliriz ki Ö. Seyfettin’in tüm hayatında olduğu gibi Selanik hayatında da bütün amacı “Yeni Lisan” davasıdır.

Aşağıdaki tabloda Ö. Seyfettin’in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
3	Kadın	27 Teşrievvel 1324/9 Kasım 1908	Dörtına (Catulle Mendés’ten)	Mensure
7	Kadın	24 Teşrinisani 1324/7 Aralık 1908	Kuşlara (10 Teşrinisani 1322)	Şiir
8	Kadın	1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908	Fehime Sultan	Şiir
40	Bahçe	26 Mayıs 1325/8 Haziran 1909	Küçük Hikâye: Çocuğun Sefaleti (Maksim Gorki’dan)	Tercüme Hikâye
41	Bahçe	2 Haziran 1325/15 Haziran 1909	Küçük Hikâye: Bertrand (Catulle Mendés’ten)	Tercüme Hikâye
42	Bahçe	9 Haziran 1325/22 Haziran 1909	Okuyamadım	
43	Bahçe	16 Haziran 1325/29 Haziran 1909	Küçük Hikâye: Elma	Hikâye
45	Bahçe	30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909	Ma’bed-i Harâb	Şiir
48	Bahçe	Temmuz 1325/ Temmuz-Ağustos 1909	Küçük Hikâye: Mehtap (Guy de Maupassant)	Hikâye
50	Bahçe	11 Ağustos 1325/24 Ağustos 1909	Martılar (Kuşadası)	Şiir
5	Hüsün ve Şiir	1 Ağustos 1326/14 Ağustos 1910	Evailde (Guy de Maupassant’tan)	Hikâye
8	Hüsün ve Şiir	21 Eylül 1326/4 Ekim 1910	Oh, Sus!.. (Rasim Haşmet’e)	Şiir
1	G. Kalemler	Tarih Yok [1910]	Kış Halleri (Yeni Lisanla)	Şiir
1	G. Kalemler	Tarih Yok [1910]	Bahar ve Kelebekler (Yeni Lisanla-5 Nisan 1326)	Hikâye
3	G. Kalemler	2 Mayıs Cuma [1910]	Gençlik Kavgası: Beni Terk Et Şiirine Dair (Muhiddin Bey’e)	Makale
4	G.	26 Mayıs [1910]	Yeni Lisanlı Tekellümî Hikâye: Pamuk	Hikâye

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
	Kalemler		İpliği	
4	G. Kalemler	26 Mayıs	Ey Aşk (Yeni Lisanla)	Şiir
6	G. Kalemler	19 Haziran Cumartesi	Hikâye: İrticâ' Haberi (Bir Zabitin Defterinde-1 Nisan 1325, Köprülü)	Hikâye
9	G. Kalemler	4 Eylül	Yeni Lisanla Hikâye: Bomba (Ali Süha Bey'e)	Hikâye
13	G. Kalemler	20 Kanunuevvel 1327/2 Ocak 1912	Yeni Lisanla Hikâye: Türk Çocuğu	Hikâye
15	G. Kalemler	1 Şubat 1327/14 Şubat 1912	Ayrılık	Şiir
19	G. Kalemler	Nisan 1328/Nisan-Mayıs 1912	Hikâye: And	Hikâye
23	G. Kalemler	19 Haziran 1328/2 Temmuz 1912	Yıkık Han	Şiir
24	G. Kalemler	Mümtaz Nüsha: 10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912	Hikâye: Aşk Dalgası	Hikâye
24	G. Kalemler	Mümtaz Nüsha: 10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912	Gençlik Kavgası: Yeni Lisan ve Çirkin Tarifler	Makale

Tablo 3.3. Ömer Seyfettin'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları

3.1.4. Mehmet Emin Yurdakul

1869 yılında İstanbul'da doğmuştur. M. Emin Bey'in ismi, Selanik matbuatında ilk defa *Asır* gazetesinde geçmiştir. Emin Bey, 28 Mart 1897 (15 Mart 1313) tarihli nüshada "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken" başlıklı şiirini *Asır* gazetesinin edebiyat sayfasında yayımlamıştır.¹²²¹ Aralık 1897 tarihinde Selanik'te yayımlanan *Mütâlaa* dergisinin 71 numaralı nüshasının baş sayfasında ise Emin Bey'in *Şehit Yahut Osman'ın Yüreği* adlı şiirini yayımlamıştır.¹²²² M. Emin Bey bu şiirini, "Edîb-i Maâlîperver Fazlı Necip Beyefendi'ye" notuyla F. Necip'e ithaf etmiştir. Bu örneklerden hareketle Fazlı Necip ile M. Emin Bey arasında bir tanışıklıktan bahsedilebilir. Hatta M. Emin Bey'in *Asır* ve *Mütâlaa*'da şiir yayımlaması çağrısının F. Necip'ten geldiği de düşünülebilir.

¹²²¹ Rusûmât Emâneti Evrak Müdürü Mehmet Emin, "Edebiyat: Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken", Numara 161 (24 Şevval 1314/15 Mart 1313/28 Mart 1897), Selanik, s. 4.

¹²²² Mehmet Emin, "Şehid Yahud Osman'ın Yüreği", *Mütâlaa*, Numara 71 (21 Recep 1315/3 Kanunuevvel 1313/15 Aralık 1897), Selanik, s. 1.

M. Emin Bey'in ismi daha sonra *Astır* gazetesinde bir konu dolayısıyla anılmıştır. 26 Şubat 1900 (26 Şevval 1317/14 Şubat 1315) tarihli nüshada, imzasız olarak "Zevk-i Millî"¹²²³ başlığı altında yayımlanan bir yazıda, başlıktan da anlaşılacağı üzere "Zevk-i Millî"den kastın ne olduğu açıklanmaya çalışılmış ve bu başlığı açıklamak için de örnek olarak Mehmet Emin Bey'in *Türkçe Şiirler*'inden bahsedilmiş ve "Köyde Fırtına" adlı şiiri örnek olarak makalenin sonuna eklenmiştir. Makalenin yazarı geçen nüshada "Zevk-i Millî" başlığı altında Tevfik Fikret'in *Rubâb-ı Şikeste*'sini ele aldığını ve buradan örnekler verdiğini açıklamış ancak şiirleri anlamayan bir kesimin Fikret'in şiirlerini "Millî" olmamakla suçladığını belirtmiştir. Makalenin yazarı bu kesimin yenilikten anlamadığını, yeni olan her şeye düşman olduğunu ve bu kesimin şiir olarak sadece köhnemiş nazım şekilleriyle yazılanları bildiklerini iddia etmiştir. Bu iddiasını kuvvetlendirmek için de daha sade Türkçeyle yazılmış M. Emin'in şiirini örnek vermiş ancak köhnemiş kesimin bu şiiri veya şiirleri de anlamayacağını, çünkü bu kesimin sıkıntısının sadelik veya millîlik değil yeniliğe karşı düşmanlık olduğunu ileri sürmüştür.

Yukarıda bahsi geçen yazıda da görüldüğü gibi M. Emin Bey, İstanbul matbuatında olduğu gibi Selanik matbuatında da sadelik, anlaşılabilirlik, millîlik yani kısaca *Türkçe Şiirler*'iyle gündemdedir. İşte bu yayınlardan ilki ve en önemlisi *Çocuk Bahçesi* dergisidir. M. Emin Bey, *Çocuk Bahçesi* dergisinin 17. sayıdan itibaren şiirlerini yayımlamaya başlamış ve bundan sonra yayımlanan 27 sayının 23'ünde imzası yer almıştır.¹²²⁴ M. Emin Bey, bu dergide toplamda 25 şiir yayımlamıştır ancak M. Emin Bey de *Çocuk Bahçesi* dergisi de yayımlanan şiirlerden çok şiirler etrafında yapılan "Türkçe Şiir Tartışması" ile öne çıkmışlardır. Rıza Tevfik, Ömer Naci, Tevfik Fikret, Raif Necdet gibi önemli isimlerin de yer aldığı tartışma son sayıya (43. Sayı) kadar sürmüştür ve hatta derginin kapanmasına da sebebiyet vermiştir. Burada ilginç olan noktalardan biri de M. Emin Bey'in şiirlerini yayımlamaya devam etmesi dışında tartışmaya yazılı olarak katılmamasıdır. Tartışmalarda M. Emin Bey'i ve şiirlerini daha çok Rıza Tevfik'in savunduğu görülmektedir.¹²²⁵

M. Emin Bey'i daha sonra yaklaşık iki aylık bir arayla yayıma çıkan *Bahçe* ve *Kadın* dergilerinde görürüz. *Bahçe* dergisinde 22 Eylül 1908 (9 Eylül 1324) tarihinde, 8

¹²²³ İmzasız, "Musâhebe: Zevk-i Millî", *Astır*, Numara: 460 (26 Şubat 1900/26 Şevval 1317/14 Şubat 1315), Selanik, s. 3.

¹²²⁴ *Çocuk Bahçesi*, Numara: 17-43 (25 Mayıs 1905/12 Mayıs 1321-14 Aralık 1905/1 Kanunuevvel 1321), Selanik.

¹²²⁵ Türkçe Şiir Tartışması'nın ayrıntısı için bkz. Abdullah Uçman (Haz.), *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*, Kitabevi, İstanbul 1997.

numaralı nüshada ilk şiirini yayımlayan M. Emin Bey, bu dergide toplamda 20 şiir yayımlamıştır.¹²²⁶ İlk şiirini Akil Koyuncu ve Ali Canip Bey'e ithaf etmiştir. O zaman dergide yayın yapması için M. Emin Bey'e daveti Canip ve Akil Beyler yapmış olabilirler.

M. Emin Bey, *Kadın* dergisindeki ilk şiirini 11 Ocak 1909 (29 Kanunuevvel 1324) tarihinde ve 12. sayıda yayımlamıştır. Bu tarihten itibaren M. Emin Bey altı şiir yayımlamıştır.¹²²⁷ Bu altı şiir incelendiğinde yayının politikasına da uygun olarak çocuklara yönelik olduğu görülür. Emin Bey bu şiirleri "Küçük Vatandaşlarıma" notuyla yayımlamıştır.

M. Emin Bey, Selanik matbuatında sık görünmesine rağmen Selanik ortamlarında pek yer almamıştır. Nüzhet Haşim'e göre M. Emin Bey, 1910 (1326) yılında Selanik'te Ziya Gökalp Bey'le görüşmüştür. Hatta Haşim, bu görüşmeden sonra M. Emin Bey'in Türklük anlayışının değiştiğini ve Anadolu sınırlarını aşarak Kafkas'a, Kazan'a, Buhara'ya, Kaşgar'a ulaştığını da belirtir.¹²²⁸

Aşağıdaki tabloda A. Canip Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen şiirleri toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
162	Asır	15 Mart 1313/27 Mart 1897	Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken	Şiir
186	Asır	11 Haziran 1313/23 Haziran 1897	Kurân-ı Kerim	Şiir
71	Mütâlaa	3 Kanunuevvel 1313/15 Aralık 1897	Şehit Yahut Osman'ın Yüreği	Şiir
17	Çocuk Bahçesi	12 Mayıs 1321/25 Mayıs 1905	Çiftçilik	Şiir
18	Çocuk Bahçesi	19 Mayıs 1321/1 Haziran 1905	İlk Yara	Şiir
19	Çocuk Bahçesi	26 Mayıs 1321/8 Haziran 1905	Bir Delikanlıya	Şiir
20	Çocuk Bahçesi	2 Haziran 1321/15 Haziran 1905	Çocuklar	Şiir
22	Çocuk Bahçesi	16 Haziran 1321/29 Haziran 1905	Demircinin Öğüdü	Şiir
23	Çocuk Bahçesi	5 Temmuz 1321/18 Temmuz	Bırak, Yapma!	Şiir

¹²²⁶*Bahçe*, Numara: 1. Sene 8- 2. Sene 17 (22 Eylül 1908/22 Eylül 1908-Ocak, Şubat 1910/Kanunusani 1325), Selanik.

¹²²⁷*Kadın*, Numara: 12-23 (11 Ocak 1909/29 Kanunuevvel 1324-29 Mart 1909/16 Mart 1325), Selanik.

¹²²⁸ Nüzhet Haşim, *Milli Edebiyata Doğru*, Haz. : Recep Duymaz, Akademik Kitaplar, İstanbul 2013.

		1905			
24	Çocuk Bahçesi	14 Temmuz 1321/27 Temmuz 1905	Bahtiyarlık		Şiir
25	Çocuk Bahçesi	21 Temmuz 1321/3 Ağustos 1905	Zavallılar		Şiir
26	Çocuk Bahçesi	28 Temmuz 1321/10 Ağustos 1905	Sürücü		Şiir
27	Çocuk Bahçesi	4 Ağustos 1321/17 Ağustos 1905	On Para Ver		Şiir
30	Çocuk Bahçesi	25 Ağustos 1321/7 Eylül 1905	Demir		Şiir
31	Çocuk Bahçesi	1 Eylül 1321/14 Eylül 1905	Yavrumun Mezarında		Şiir
32	Çocuk Bahçesi	8 Eylül 1321/21 Eylül 1905	Ölü Kafası (Büyük Kardeşim Feylosof Rıza Tevfik Bey'e)		Şiir
34	Çocuk Bahçesi	22 Eylül 1321/5 Ekim 1905	Barbaros (Nazım Bey'e)		Şiir
35	Çocuk Bahçesi	29 Eylül 1321/12 Ekim 1905	Ey Genç Çiftçi		Şiir
36	Çocuk Bahçesi	6 Teşrinievvel 1321/19 Ekim 1905	Yavrumuzu Çoğaltalım		Şiir
37	Çocuk Bahçesi	13 Teşrinievvel 1321/26 Ekim 1905	Ömür Yolunda Yahut Yolcu		Şiir
38	Çocuk Bahçesi	20 Teşrinievvel 1321/2 Kasım 1905	Yavrumuzu Çoğaltalım		Şiir
39	Çocuk Bahçesi	27 Teşrinievvel 1321/9 Kasım 1905	Sokak Kapısı Önünde		Şiir
40	Çocuk Bahçesi	3 Teşrinisani 1321/16 Kasım 1905	Çekiç Altında		Şiir
41	Çocuk Bahçesi	10 Teşrinisani 1321/23 Kasım 1905	İmtihan		Şiir
42	Çocuk Bahçesi	24 Teşrinisani 1321/7 Aralık 1905	Zavallı Kayıkçı, Anadolu Köylerinde 1: İhtiyar Değirmenci		Şiir
43	Çocuk Bahçesi	1 Kanunuevvel 1321/14 Aralık 1905	Günahkâr, Anadolu Köylerinde 2: Çoban		Şiir
8	Bahçe	9 Eylül 1324/22 Eylül 1908	Jön Türk (Akil ve Canip Beylere)		Şiir
9	Bahçe	16 Eylül 1324/29 Eylül 1908	Sanat		Şiir
10	Bahçe	23 Eylül 1324/6 Ekim 1908	Türkçe Şiir 4: Pare, Anadolu Köylerinde: Kin (Kan Güdenlere)		Şiir
11	Bahçe	30 Eylül 1324/13 Ekim 1908	Türkçe Şiir 5: Hakkaniyet		Şiir
13	Bahçe	14 Teşrinievvel 1324/27 Ekim	İtiraz Edenlere (Rubâb-ı Şikeste Şair-		Şiir

		1908			i Muhteremine)	
15	Bahçe	28	Teşrinievvel	1324/10	Kur'a Neferi	Şiir
			Kasım 1908			
22	Bahçe	16	Kanunuevvel	1324/29	Barbaros İspanya'ya Giderken	Şiir
			Aralık 1908			
24	Bahçe	30	Kanunuevvel	1324/12 Ocak	Unutulmaz Şiirler: Ölü Kafası	Şiir
			1909			
25	Bahçe	6	Kanunusani	1324/19 Ocak	Kesildi mi Ellerin?	Şiir
			1909			
26	Bahçe	13	Kanunusani	1324/26 Ocak	Yazı Masamın Başında	Şiir
			1909			
27	Bahçe	20	Kanunusani	1324/2 Şubat	Bırak Şu Kızcağızı	Şiir
			1909			
28	Bahçe	27	Kanunusani	1324/9 Şubat	Türkçe Şiirler: Kendi Ağzından	Şiir
			1909			
31	Bahçe	17	Şubat	1324/2 Mart 1909	Matbûât Nizamnamesi Yahut İlk Hücûm (Türkiye'nin Her Evlatlarına)	Şiir
35	Bahçe	17	Mart	1325/30 Mart 1909	Unutulmaz Sahifelerden: Çoban	Şiir
40	Bahçe	26	Mayıs	1325/8 Haziran 1909	Sen Feryada Başlayınca	Şiir
52	Bahçe		Ağustos	1325/Eylül 1909	Zavallılar	Şiir
1	Bahçe		2. Sene, Tarih Yok		Bırak Yapma	Şiir
3	Bahçe		2. Sene, Eylül	1325/Ekim 1909	Barbaros	Şiir
17	Bahçe		2. Sene, Kanunusani		Barbar (?)	Şiir
			1325/Şubat	1910		
12	Kadın	29	Kanunuevvel	1324/11 Ocak	Alîl (Küçük Vatandaşlarıma)	Şiir
			1909			
13	Kadın	5	Kanunusani	1324/18 Ocak	Baba Bucağı (Küçük Vatandaşlarıma)	Şiir
			1909			
14	Kadın	12	Kanunusani	1324/25 Ocak	Anneciğim (Küçük Vatandaşlarıma)	Şiir
			1909			
15	Kadın	19	Kanunusani	1324/1 Şubat	Sabah	Şiir
			1909			
16	Kadın	26	Kanunusani	1324/8 Şubat	Sofra Başı	Şiir
			1909			
23	Kadın	16	Mart	1325/29 Mart 1909	Babacığım	Şiir

Tablo 3.4. M. Emin Yurdakul'un Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.5. Rıza Tevfik Bölükbaşı

1869 yılında Cısr-i Mustafapaşa'da doğmuştur. Rıza Tevfik Bey'i Selanik'te, ilk defa matbuat âleminde görürüz. İlk yazılarını *Asır* gazetesinde yayımlayan R. Tevfik Bey, Daha sonra “Türkçe Şiir Tartışması” vesilesiyle *Çocuk Bahçesi* dergisinde yazılar kaleme almıştır. Rıza Tevfik Bey'in Selanik'te ilk defa bulunması da Mekteb-i Tıbbiye'de stajyer sınıfındayken olmuştur. 1897 yılında meydana gelen Osmanlı-Yunan Savaşı esnasında Fahri Paşa'nın yanında stajyer doktor olarak bulunmuş ve yaralı askerleri Manastır'dan Selanik'e sevk eden bir seyyar hastanede görev yapmıştır.¹²²⁹ R. Tevfik'in Manastır-Selanik arasındaki bu görevi üç ay sürmüştür.

Rıza Tevfik'in Selanik'le olan en popüler bağlantısı ise *Çocuk Bahçesi* dergisinde cereyan eden “Türkçe Şiir Tartışması (1905)”dır. R. Tevfik, M. Emin Bey'in “Türkçe Şiirleri (1898)” üzerinden çıkan tartışmada, M. Emin'in tarafını tutmuş ve onu Ömer Naci'ye karşı savunan yazılar kaleme almıştır. Bu tartışmanın sonucunda da *Çocuk Bahçesi* dergisi kapatılmıştır.¹²³⁰ M. Emin Bey Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte *Çocuk Bahçesi*'nin devamı olan *Bahçe* dergisinde de yazılar yayımlamıştır.

Rıza Tevfik “Türkçe Şiirleri” savunmasına rağmen Selanik'teki Genç Kalemler Davası'nı desteklememiş hatta eleştirmiştir. Bu nedenle de Genç Kalemler Akımı'nın başrollerinde yer alan Ö. Seyfettin¹²³¹ ve Ziya Gökalp'in karşı eleştirilerine maruz kalmıştır.¹²³² Ziya Gökalp'in eleştirileri hakkında Rıza Tevfik'in tepkisini Ali Canip Bey şöyle aktarmıştır:

Vallahi bu İttihatçılar yaman şeyler... Ömrümde iki defa dayak yedim. Biri Gümülcine'de, sille tokat gitti. İkincisi Selanik'te çıkardıkları *Genç Kalemler* mecmuasında insafsız bir kalemle beni maskaraya çevirdiler.¹²³³

¹²²⁹ Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik'in Sanat ve Düşünce Dünyası*, Dergâh, İstanbul 2011, s. 12.

¹²³⁰ “Türkçe Şiir Tartışması”nın ayrıntısı için Süreli Yayınlar bölümüne bakınız.

¹²³¹ Ömer Seyfettin'in Rıza Tevfik'e yaptığı eleştiriler için bkz. Kemal Timur, *Ömer Seyfettin'in Kaleminden Şair ve Yazarlar*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2010, ss. 262-271.

¹²³² Dönemin tanıklarından Nüzhet Haşim (Sinanoğlu) de konuyla alakalı olarak “Zannımca şiirimizin tarihi, kendisini, tekke edebiyatını muvaffakiyetle taklit ve tekrar eden yegâne şair olarak gösterecek; fakat saf Türkçeye çalışmış olarak asla...” demiştir. Bkz. Nüzhet Haşim, *Milli Edebiyata Doğru*, (Haz. : Recep Duymaz), Akademik Kitaplar, İstanbul 2013, s. 30.

¹²³³ Ali Canip Yöntem, “Rıza Tevfik Selanik'te”, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Tablet, Konya 2005, s. 318.

Rıza Tevfik Bey'in yukarıda bahsettiği yazı “Celal Sakıp” müstearıyla Ziya Gökalp tarafından *Genç Kalemler*'de yayımlanmıştır.¹²³⁴

Selanikli gençlerin kendi aralarında tertip ettikleri toplantılardan birinde açılan “hüsün” başlıklı tartışmada Rıza Tevfik'in de adı geçmektedir. Ali Canip'le Rasim Haşmet'in bir, Akil Koyuncu'nun da diğer cephe olduğu bu tartışmada taraflar düşüncelerini birbirlerine kabul ettiremeyince dönemin önemli bazı edebiyatçılarında mektupla danışma fikri ortaya atılmıştır. Bu yolda Rıza Tevfik'e mektup yazan Akil Koyuncu'dur. Rıza Tevfik Bey gençlerin mektubuna “Hüsün nesebidir.” şeklinde bir cevap vermiştir.¹²³⁵ Rıza Tevfik'in mektuba verdiği cevap yetmiş beş sayfadır. Daha sonra R. Tevfik *Bahçe* dergisinde “Hüsün ve Mahiyeti” başlıklı bir tefrika ile gençlere verdiği cevabını yayımlamıştır.¹²³⁶

Rıza Tevfik, Meşrutiyet'ten sonra da Selanik'e gelmiştir. Bu gelişinde R. Tevfik Edirne mebusudur. Ali Canip bu gelişlerinde Beyazkule Gazinosu'nda, Mısırlı Kıraathanesi'nde, Olimpos Palas'ta uzun uzadıya konuştuklarını söylemiş ve Rıza Tevfik'in ağzından şunları aktarmıştır:

“Çocuklar, yarın akşam Beyazkule bahçesinde Müsevî vatandaşlarımıza Yahudice bir konferans vereceğim. Çocuklar muhakkak bulununuz, enteresandır.” dedi ve hakikaten konferansı verdi. Bahçe, Yahudi vatandaşlarla dolu idi. Hepsi memnuniyet ve kahkahalarla dinliyorlar, hayretlerinden ‘Adiyo Santo!’ diye haykırıyorlardı.

Ben merak ettim, tanıdığım Müsevî gençlerine sordum, bana: ‘Mükemmel, tam şiveyle, fasîh bir İspanyolca’ dediler. Her sazdan çalan Rıza Tevfik, meğer bunu da biliyormuş...¹²³⁷

¹²³⁴ Celal Sakıp, “Rıza Tevfik'in Felsefesi”, *Genç Kalemler*, Numara 15 (1 Şubat 1327/14 Şubat 1912), Selanik, ss. 60-71.

¹²³⁵ Ali Canip Yöntem, “Bir Hatıra”, ss. 680-682.

¹²³⁶ Ali Canip Yöntem, “Rıza Tevfik Bey”, *Bahçe*, Numara 4 (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), Selanik, ss. 1-3.

¹²³⁷ Ali Canip Yöntem, s. 317. Rıza Tevfik'in Meşrutiyet'ten sonra Selanik'e geldiği *Yeni Asır* gazetesindeki habere de yansımıştır. Rıza Tevfik Bey, İttihat Bahçesi'nde “Hukuk-ı Ümmet ve Vezâif-i Devlet” adıyla bir konferans vermiştir. Daha sonra da Talmut Tora Büyük Sinagogunda Musrvi dilinde bir konferans daha vermiştir. Bkz. İmzasız, “Doktor Rıza Tevfik Bey”, *Yeni Asır*, Numara 1335 (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), Selanik, s. 2.

Ali Canip'in Rıza Tevfik'le daha sonraki görüşmelerinde bu İspanyolcanın kaynağını sormuştur. Rıza Tevfik Bey de "Alyans İsrailite" mektebinde eğitim aldığını ve İspanyolcasının oraya dayandığını söylemiştir. Yine Ali Canip, Rıza Tevfik'in Selanik'e birkaç defa geldiğini bunlardan birinin de Cavit Bey'in eşinin ölümü nedeniyle olduğunu aktarmıştır.

Yeni Asır gazetesinin 8 Eylül 1908 tarihli gazetesinde, R. Tevfik şerefine Journal de Selanique'in Grand Cercle'de bir ziyafet verdiği yazılmıştır.¹²³⁸ İşte bu ve benzeri haberlerden, R. Tevfik Bey'in Selanik'e sık sık geldiğini ve bu gelişlerinde de konferanslar verdiğini biliyoruz.

Rıza Tevfik Bölükbaşı, Selanik matbuatında "Rıza Tevfik, Doktor Rıza Tevfik, Edirne Mebusu Rıza Tevfik, Edirne Mebusu Doktor Rıza Tevfik, Bacon'un Şakird-i Marifeti Rıza Tevfik, Cemiyet-i Tıbbîye Azasından Rıza Tevfik" imzalarıyla yazılar yayımlamıştır. R. Tevfik ilk yazılarını *Asır* gazetesinde daha sonra *Çocuk Bahçesi* dergisinde en son olarak da *Bahçe* dergisinde yayımlamıştır. R. Tevfik en çok yazıyı *Bahçe* dergisinde ve tefrika olarak yayımlamıştır. İlk tefrikası bir hatıra yazısıdır ve bu hatıradan Rıza Tevfik, 1892 yılında ilk defa girdiği hapisanede başından geçen olayları anlatmıştır. Tefrika şeklinde yayımlanan hatıra 6-44. sayılar arasında 31 sayıda yayımlanmıştır. Bundan sonra uzun bir süre hatıralara ara verilmiş ve derginin ikinci yılına ait 28 numaralı nüshasında "Hapishane Hatıraları" başlığı tekrar görülmüştür. Böylece diyebiliriz ki hatıralar 32 sayıda yayımlanmıştır.¹²³⁹ Bu tefrikanın yani 49-16 (2. Sene) numaralı nüshalar arasında yayımlanan 13 sayıda ise R. Tevfik'in "Hüsün ve Mahiyeti" başlıklı makale tefrikasını yayımlamıştır.¹²⁴⁰

Aşağıdaki tabloda Rıza Tevfik Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
74	Asır	4 Mayıs 1312/16 Mayıs	Edebiyat: Sensiz Nasıl Vakit Geçiririm/Koska,	Şiir

¹²³⁸ İmzasız, "Şüünât", *Yeni Asır*, Numara 1342 (25 Ağustos 1324/8 Eylül 1908), Selanik, s. 3.

¹²³⁹ Rıza Tevfik, "Hapishane Hatıraları", *Bahçe*, Numara 6-8, 10, 13-30, 32-38, 41, 42, 44, 28 (26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908-5 Nisan 1325/18 Nisan 1909), Selanik. Abdullah Uçman, Rıza Tevfik'i incelediği eserinde "Hapishane Hatıraları"nın ikinci senenin 28 numaralı sayısındaki yazıdan bahsetmemiştir. Bkz. Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik'in Sanat ve Düşünce Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, ss. 343-349.

¹²⁴⁰ Edirne Mebusu Doktor Rıza Tevfik, "Hüsün ve Mahiyeti", *Bahçe*, Numara 49-52, 1-5, 10-12, 16 (28 Temmuz 1325/10 Ağustos 1909-Kanunusani 1325/Ocak-Şubat 1910), Selanik.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1896	8 Nisan 1312	
74	Asır	4 Mayıs 1312/16 Mayıs 1896	Nedir?	Şiir
76	Asır	15 Mayıs 1312/27 Mayıs 1896	Secde/Koska, 14 Nisan 1312	Şiir
88	Asır	27 Haziran 1312/9 Temmuz 1896	Kara Sevda	Şiir
185	Asır	7 Haziran 1313/19 Haziran 1897	Edebiyat: Fecr-i Evvelin	Şiir
187	Asır	14 Haziran 1313/26 Haziran 1897	Şehit Olan Alay Beyi Mustafa Bey Merhum Hakkında	Şiir
32	Çocuk Bahçesi	8 Eylül 1321/21 Eylül 1905	Türklerin Muhterem Şairi Mehmet Emin Bey'e/3 Haziran 1321	Makale
36	Çocuk Bahçesi	6 Teşrinievvel 1321/19 Ekim 1905	Şair-i Sâhip-meslek Mehmet Emin Beyefendi/24 Eylül 1321	Makale
40	Çocuk Bahçesi	3 Teşrinisani 1321/16 Kasım 1905	Şair-i Sâhip-meslek Mehmet Emin Beyefendi	Makale
40	Çocuk Bahçesi	3 Teşrinisani 1321/16 Kasım 1905	Edib-i Sâhip-meslek Mehmet Emin Bey'e	Şiir
42	Çocuk Bahçesi	24 Teşrinisani 1321/7 Aralık 1905	Şair-i Sâhip-meslek Mehmet Emin Bey'e	Makale
43	Çocuk Bahçesi	1 Kanunuevvel 1321/14 Aralık 1905	Selma!.. Sen de Unut Yavrum!..	Şiir
6	Bahçe	26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908	Hapishane Hatıraları (Tefrika)	Hatıra
7	Bahçe	2 Eylül 1324/15 Eylül 1908	Bize Diyorlar ki	Şiir
39	Bahçe	5 Mayıs 1325/18 Mayıs 1909	Musahebe: Saz Şairlerimiz ve Türkçe Şiirler	Makale
40	Bahçe	26 Mayıs 1325/8 Haziran 1909	Musahebe: Saz Şairlerimiz ve Türkçe Şiirler	Makale
49	Bahçe	28 Temmuz 1325/10 Ağustos 1909	Hüsn ve Mahiyeti (Tefrika)	Makale

Tablo 3.5. Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları

3.1.6. Aka Gündüz

Asıl adı Hüseyin Enis Avni'dir. 1885 yılında¹²⁴¹ Selanik'e bağlı Alasonya-Katerin'de doğmuştur. Babası Binbaşı İbrahim Kadri Bey'dir. Dolayısıyla Aka Gündüz'ün Selanik'e ilk gelişi babasının mesleği vesilesiyledir. Selanik'te Şemsi Efendi Mektebine devam eden Aka Gündüz, bu mektepten sonra Selanik Askerî Rüştüyesinde okumuştur (1896-97). Askerî Rüştüyede eğitimine devam ederken babasının Yunan Savaşı'na (1896-97) katılması üzerine İstanbul'a gitmiş ve eğitimine burada devam etmiştir.¹²⁴²

İstanbul'da Galatasaray Sultanisi'ne bir ay devam ettikten sonra babası askerde olan çocukların alındığı İplikhane'deki askerî "sınıf-ı mahsusa" alınmıştır. İşte Selanik'te beraber olacağı Ömer Seyfettin'le tanışması da buradadır. Aka Gündüz daha sonra Yine Ö. Seyfettin'le Edirne Askerî İdadisine kaydolmuş ve okumuşlardır.¹²⁴³

Aka Gündüz, İstanbul Harp Akademisi'ni yarıda bırakmış, Paris'e gitmiş ve burada güzel sanatlar ve hukuk eğitimi almıştır. Ancak buradaki eğitimini de yarıda bırakmış ve iki buçuk yıl sonra İstanbul'a dönmüştür.¹²⁴⁴ İşte Aka Gündüz'ün Selanik'e ikinci gelişi bundan sonradır. Aka Gündüz, İstanbul'a geldikten sonra bu defa da Selanik'te yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Bu vesileyle Selanik'e gelen Aka Gündüz, Selanik'ten 31 Mart Vakası nedeniyle hazırlanan Hareket Ordusu'na gönüllü katılarak ayrılmış ve bir daha da Selanik'e geri dönmemiştir.

Aka Gündüz, diğer adıyla Enis Avni Selanik'ten uzakta olduğu dönemde de Selanik'te olduğu dönemde de Selanik matbuatından uzak kalmamıştır. Aka Gündüz'ü Selanik'te; *Çocuk Bahçesi*, *Bahçe*, *Kadın*, *Hak*, *Hüsün ve Şiir*, *Genç Kalemler*, *Silah*, *Zaman* ve *Rumelisürelî* yayınlarının tahrir heyetinde görmekteyiz. Bu yayınlardan *Kadın*

¹²⁴¹ Behçet Necatigil'in Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü ve Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi'nde Aka Gündüz'ün doğum tarihini 1885 olarak vermiştir. Seyit Kemal Karaalioğlu'nun Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü'nde ve İhsan Işık'ın Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi'nde ise 1886 yılı olarak vermiştir. Ayrıca yine Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi'nde A. Gündüz'ün doğum yeri Manastır olarak gösterilmiştir. Bkz. Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık, İstanbul 2007, s. 25; Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü*, İnkılâp ve aka, İstanbul 1982, s. 27; *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, YKY, C. 1, İstanbul 2003, s. 43; İhsan Işık, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 118.

¹²⁴² Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli...*, s. 27.

¹²⁴³ Ali İhsan Kolcu, *Millî Edebiyat –II. Meşrutiyet Sonrası Türk Edebiyatı-Nesir*, Salkımsöğüt, Erzurum 2010, s. 299.

¹²⁴⁴ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, s. 43.

dergisinin sorumlu müdürü, *Hak* gazetesinin de hem imtiyaz sahibi hem de sorumlu müdürüdür.

Bu süreli yayınlarda yazılarını yayımlayan Aka Gündüz, bu süreli yayınların tahrir heyetinde birlikte bulunduğu isimlerle de yani İttihatçı, Yeni Lisan/Yeni Hayatçılarla ilişki içindedir. Ali Canip Bey de İstanbul Hukuk Mektebini bırakıp Selanik'e döndükten sonra Aka Gündüz, Âkil Koyuncu ve Rasim Haşmet ve diğer arkadaşlarla hep beraber olduklarını söylemiş ve Rumanya Mektebinde Cavit Bey'in verdiği gece derslerine devam ettiklerini aktarmıştır.¹²⁴⁵ Bunun dışında da 1908 Devrimi'nin ardından Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organları olan *Zaman* ve *Rumeli*'de yazılar yayımlaması onun İttihatçı çizgiye ne kadar yakın olduğunu göstermektedir. Ali Canip'in aktardığına göre Meşrutiyet'in ilanına az bir zaman kala kendisinin, Mustafa Nermi ve Rasim Haşmet'in olduğu bir gurup, Talat Paşa ile Selanik'te Yanyo gazinosunda istibdat üzerine gizli sohbetler yapabilmektedirler. Bu toplantılarda II. Abdülhamit'in ismi "Keloğlan"dır ve bu adı ona Aka Gündüz takmıştır. Hatta bu toplantılardan birinde Aka Gündüz Talat'a ilerde sadrazam olacağını müjdelemiş ve bu müjdesine karşılık elli altın istemiştir. Daha sonra Talat Paşa sadrazam olunca sözünü tutmuş ve Aka Gündüz'e elli altın göndermiştir.¹²⁴⁶

Aka Gündüz Selanik'te çıkan süreli yayınlarda "Enis Avni, Elif Avni, Elif. Ayın., Aka Gündüz, Seniha Hikmet" isimleriyle yazılar yayımlamıştır.

Aka Gündüz, Selanik'te çıkardığı *Hak* gazetesini "şimdilik icap ettiğinde çıkar" açıklamasıyla yayımlamıştır. Düzenli çıkan bir yayın olmadığı için A. Gündüz yayın politikasını belli eden bir yazı da yayımlamamıştır. Ancak gazetede yayımlanan bazı yazılardan A. Gündüz hakkında bilgiye ulaşabiliriz. Mesela diğer İttihatçı yayınlar gibi *Hak* gazetesi de Katalan öğretmen anarşist, ateist Ferrer'in ölümünü konu almıştır ve Ferrer adına açılması planlanan bir okul söz konusu edilmiştir.¹²⁴⁷ Bu da Aka Gündüz'ün sosyalizmle ve Selanik'te kurulmuş olan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu (SSİF) ile ilişkisini göstermektedir.

¹²⁴⁵ Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar", s. 674.

¹²⁴⁶ Ali Canip Yöntem, "Benim Bildiğim Talat Paşa", s. 807-809.

¹²⁴⁷ İ. Arda Odabaşı, a.g.e.,s. 138.

Aka Gündüz sorumlu müdürlüğünü yaptığı *Kadın* dergisinde “Aşk ve İstibdat” başlıklı bir tiyatro eseri tefrika etmiştir. Bunun dışında aynı dergide “Hatırât: Ölümüne Doğru” başlığı altında bir tefrikaya başlasa da ikincisi yayımlanmadan dergi kapanmış ve böylece tefrika yarım kalmıştır. “Aşk ve İstibdat” piyesindeki sosyalist izleri İ. Arda Odabaşı şu şekilde anlatmıştır:

Hem dili hem içeriğiyle ‘halkçı’ bir metindir. Oyun esas itibariyle bir istibdat eleştirisidir. Ancak, en dikkat çeken ve kendisini benzer türde eserlerden ayıran özelliği, bu eleştirinin siyasî olmaktan ziyade sosyal nitelikte oluşudur. İstibdat rejiminin ürünü olan sosyal eşitsizliklere odaklanmış ve rejimin bu yönünü teşhir etmiştir. Fakir halkın sorunlarına önem vermiş, acılarını dile getirmiştir.¹²⁴⁸

Aka Gündüz’ün *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan “Kayıkçı” ve “Ukkaş Bin Mansur” hikâyeleri daha sonra “Türk Kalbi” adlı hikâye kitabına girmiştir.¹²⁴⁹ Ayrıca Aka Gündüz’ün Ö. Seyfettin’le arkadaş olduğunu söylemiştik. Selanik’te de beraber olan bu iki isim arkadaştan öte düşünceleri de birdir. Özellikle Aka Gündüz Ö. Seyfettin’in Yeni Lisan çizgisini benimsemiş ve bu yolda hem Selanik’te hem de başka yerlerde eserler kaleme almıştır. Ö. Seyfettin de arkadaşının bu yönünü övmüştür.¹²⁵⁰

Aşağıdaki tabloda Aka Gündüz’ün Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
11	Çocuk Bahçesi	31 Mart 1321/13 Nisan 1905	Hafta-i İntizâr	Şiir
38	Çocuk Bahçesi	20 Teşrinievvel Kasım 1321	Togo Top Başında	Şiir
40	Çocuk Bahçesi	3 Teşrinisani Kasım 1905	Bir Mebahise Esnasında	Şiir
41	Çocuk Bahçesi	10 Teşrinisani Kasım 1905	Ana Sözü (Ağustos 1321)	Şiir
42	Çocuk Bahçesi	24 Teşrinisani Aralık 1905	Bayram Sabahı (5 Teşrinisani 1321)	Şiir

¹²⁴⁸ A.g.e., s. 32.

¹²⁴⁹ Mehmet Güneş, *Sosyal Meseleler Karşısında Aka Gündüz*, Kitabevi, İstanbul 2011, ss. 229-230.

¹²⁵⁰ Kemal Timur, a.g.e.,s. 213-216.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
42	Çocuk Bahçesi	24 Teşrinisani 1321/7 Aralık 1905	Bir Mebahise Esnasında (16 Teşrinisani 1321)	Şiir
43	Çocuk Bahçesi	1 Kanunuevvel 1321/14 Aralık 1905	Komşunun Öksürükleri	Şiir
43	Çocuk Bahçesi	1 Kanunuevvel 1321/14 Aralık 1905	Tiyatroda (Ramazan 1321)	Şiir
1	Bahçe	23 Kanunuevvel 1324/5 Ocak 1909	Hafiyeler	Şiir
1	Bahçe	23 Kanunuevvel 1324/5 Ocak 1909	Osmanlılar ve Terakki ve İttihat Cemiyeti	Makale
2	Bahçe	28 Temmuz 1324/10 Ağustos 1908	Menakıb-ı Hürriyet	Makale
2	Bahçe	28 Temmuz 1324/10 Ağustos 1908	? Haşerât	Şiir
4	Bahçe	12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908	Selanik Sesi (30 Ağustos 1324)	Şiir
5	Bahçe	19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908	Tensikâta Dair	Makale
9	Bahçe	16 Eylül 1324/29 Eylül 1908	? Haşerât 3	Şiir
10	Bahçe	23 Eylül 1324/6 Ekim 1908	Mezâlim-i Afile	Şiir
11	Bahçe	30 Eylül 1324/13 Ekim 1908	İhtisâsât-ı Gâliyye	Şiir
12	Bahçe	7 Teşrinievvel 1324/20 Ekim 1908	Mektuplarım (Hastanede)	Şiir
17	Bahçe	11 Teşrinisani 1324/24 Kasım 1908	Söyleniş: Kaynana Dırdırı (Bir Yeni Gelin Lisanından)	Monolog
21	Bahçe	9 Kanunuevvel 1324/22 Aralık 1908	Schopenhauer (1322)	Şiir
23	Bahçe	21 Kanunuevvel 1324/3 Ocak 1909	Bayram Akaşamı (Kurban Bayramında/1321)	Şiir
29	Bahçe	3 Şubat 1324/16 Şubat 1909	Sene-i Devriyem (12 Teşrinievvel 1320)	Şiir
31	Bahçe	17 Şubat 1324/2 Mart 1909	Nâle-i İstirdâd	Şiir
34	Bahçe	10 Mart 1325/23 Mart 1909	Temenni-i Avf	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
43	Bahçe	16 Haziran 1325/29 Haziran 1909	Okuyamadım	Deneme
43	Bahçe	16 Haziran 1325/29 Haziran 1909	Yarın Ne Olacağız?	Makale
45	Bahçe	30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909	Açmazlar	Makale
48	Bahçe	Temmuz 1325/Temmuz- Ağustos 1909	Kaygusuz Sayfa: ? Şairler	Fıkra
49	Bahçe	28 Temmuz 1325/10 Ağustos 1909	Kaygusuz Sayfa	Fıkra
50	Bahçe	11 Ağustos 1325/24 Ağustos 1909	Kaygusuz Sayfa	Fıkra
9	Bahçe	1325/1909 (2. Sene)	Haftalık Notlar	Makale
1	Kadın	13 Teşrinievvel 1324/26 Ekim 1908	Kadın	Şiir
1	Kadın	13 Teşrinievvel 1324/26 Ekim 1908	Musâhebe-i Nisâiyye: Hissî Bir Cevap	Makale
1	Kadın	13 Teşrinievvel 1324/26 Ekim 1908	Şiir: Osmanlı Ordusu	Şiir
2	Kadın	20 Teşrinievvel 1324/2 Kasım 1908	Bayram Gecesi	Şiir
2	Kadın	20 Teşrinievvel 1324/2 Kasım 1908	Musâhebe-i Nisâiyye: Öksüzler	Makale
3	Kadın	27 Teşrinievvel 1324/9 Kasım 1908	Derd-i İctihâd	Makale
4	Kadın	3 Teşrinisani 1324/16 Kasım 1908	Sarı ve Siyah Üstâd-ı Muhterem Recaizade Ekrem Beyefendiye (Resimli Kitap'ta Yayımlanan sarı ve siyah şiirinin tenkidi, Türkçe Şiir savunulmuştur.)	Makale
7	Kadın	24 Teşrinisani 1324/7 Aralık 1908	Aşkım ve Âşıkım	Mensure
8	Kadın	1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908	Onu İstiyorum: Sultan Murat İçin	Şiir
11	Kadın	22 Kanunuevvel 1324/4 Ocak 1909	Mehmet Ali Şah'a	Şiir
13	Kadın	5 Kanunusani 1324/18 Ocak 1909	Annemin Mezarı	Şiir
15	Kadın	19 Kanunusani 1324/1	Esâret Var: Halâyıklara Dair	Makale

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		Şubat 1909		
16	Kadın	26 Kanunusani 1324/8	Hayat ve Kadınlar	Makale
		Şubat 1909		
16	Kadın	26 Kanunusani 1324/8	Elhân-ı Şebâb	Şiir
		Şubat 1909		
16	Kadın	26 Kanunusani 1324/8	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
		Şubat 1909		
17	Kadın	2 Şubat 1324/15	Makale-i Mahsûsa: Osmanlı Kadınları Cemiyeti Müteşekkilesi ve İki Noksan	Makale
		1909		
17	Kadın	2 Şubat 1324/15	Elhân-ı Şebâb 2	Şiir
		1909		
17	Kadın	2 Şubat 1324/15	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
		1909		
18	Kadın	9 Şubat 1324/22	Elhân-ı Şebâb 3	Şiir
		1909		
18	Kadın	9 Şubat 1324/22	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
		1909		
19	Kadın	16 Şubat 1324/29	O İki Dert İçin	Makale
		1909		
19	Kadın	16 Şubat 1324/29	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
		1909		
20	Kadın	23 Şubat 1324/8	Bir Vasiyetname	Mensure
		1909		
20	Kadın	23 Şubat 1324/8	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
		1909		
21	Kadın	2 Mart 1325/15	Settar Han'a	Şiir
		1909		
21	Kadın	2 Mart 1325/15	Bir Gece (Ali Bey'e)	Mensure
		1909		
21	Kadın	2 Mart 1325/15	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
		1909		
22	Kadın	9 Mart 1325/22	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
		1909		
23	Kadın	16 Mart 1325/29	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
		1909		
24	Kadın	23 Mart 1325/5	Elhân-ı Şebâb 4	Şiir
		1909		
24	Kadın	23 Mart 1325/5	Aşk ve İstibdat	Tiyatro

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1909		
25	Kadın	30 Mart 1325/12 Nisan 1909	Ana Mektubu (Zekiye Hanımefendi'ye)	Hikâye
25	Kadın	30 Mart 1325/12 Nisan 1909	Aşk ve İstibdat	Tiyatro
28	Kadın	11 Mayıs 1325/24 Mayıs 1909	Taht-ı Siyah (Villa Allatini)	Şiir
28	Kadın	11 Mayıs 1325/24 Mayıs 1909	Hatırât: Ölümüne Doğru (Validemin Ruhuna)	Hatıra
4	Hüsün ve Şiir	10 Temmuz 1910	1326/23 Sabah-ı Şitâ	Şiir
5	Hüsün ve Şiir	1 Ağustos 1910	1326/14 Bugün: Bayram Akşamı	Şiir
1	Genç Kalemler	Tarih Yok	Kadın Yazıları: Kedim (1324)	Şiir
2	Genç Kalemler	21 Nisan Perşembe	Şiir: Şitânın Elhânı (Manastır)	Şiir
12	Genç Kalemler	18 Teşrinisani 1911	1327 Yeni Lisanla Milli Hikâye: Kayıkçı	Hikâye
16	Genç Kalemler	16 Şubat 1912	1327/29 Şubat Nine ve Oğlu	Hikâye
20	Genç Kalemler	27 Nisan 1912	1328/10 Mayıs Vatan Sesleri: Rüyamın Masalı	Hikâye
22	Genç Kalemler	6 Haziran 1912	1328/19 Hikâye: Ukkaş Bin Mansur (Aka Gündüz'ün Türk Kalbi Kitabından Alınmıştır.)	Hikâye
15	Silah (Salah)	25 Kanunuevvel 1910	1325/7 Kavânin-i Ağrebe	Makale
25	Silah (Salah)	5 Mart 1910	1326/18 Mart Girit	Şiir
39	Silah (Salah)	11 Haziran 1910	1326/24 İdare-i Örfiyye Kararıyla!	Makale
40	Silah (Salah)	18 Haziran 1910	1326/1 Elhak Ya'lû Velâ Ya'li Aleyye (Tahsin'e)	Makale
15	Zaman	7 Teşrinisani 1908	1324/20 Aynen Varaka	Makale
23	Zaman	15 Teşrinisani 1908	1324/28 Makale-i Mahsusa: Bir Afet	Makale

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
521	Rumeli	27 Şaban Ağustos 1911	1329/23 ? Ruhı 1	Hikâye
522	Rumeli	28 Şaban Ağustos 1911	1329/24 ? Ruhı 2	Hikâye

Tablo 3.6. Aka Gündüz'ün Selanik matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.7. Âkil Koyuncu

Tam adı Âkil Fevzi olan Âkil Koyuncu, 1886 (1302) yılının Mart ayında Selanik'te dünyaya gelmiştir. Babası Selanik Vilayeti muhasebe memurlarından Mustafa Fevzi Efendi'dir.¹²⁵¹ İlköğretim¹²⁵² ve lise tahsilini Selanik'in özel Müslüman okullarından Feyziye Mektebinde bitirmiştir.¹²⁵³ 1903 yılında liseden mezun olan Âkil Koyuncu, İstanbul'da Mülkiye Baytar Mektebine devam etmiş fakat hastalığı nedeniyle yarıda bırakarak sekiz ay sonra Selanik'e dönmüştür.¹²⁵⁴

1906 yılında hukuk okumak için İstanbul'a giden ve ardından hafiyelerin takibinden kaçmak için bir yıl dolmadan geri dönen ve Selanik'te aydın bir genç gurubu oluşturan Ali Canip, Mehmet Behçet (Yazar), Aka Gündüz, Rasim Haşmet gibi gençlerin arasında Âkil Koyuncu da vardır. Bu gençler akşamları Feyziye Mektebi Müdürü Cavit Bey'in Rumanya Mektebinde verdiği derslere katılmışlardır ve içlerinde Âkil Koyuncu da vardır.¹²⁵⁵

Selanik gençleri kendi aralarında da toplantılar tertip edip bu toplantılarda kendi aralarında tartışmışlardır. İşte bu tartışmalardan biri de “Hüsün (Güzellik)” tartışmasıdır ki bu tartışma Selanik basınına da yansımıştır. Ali Canip, Âkil Koyuncu'nun hem guruptaki etkinliğini hem de “Hüsün” tartışmasındaki etkinliğini şöyle aktarır:

Âkil, bu ‘sarı inat’, bu her şeyde fakat vukufuyla ma'lûmatıyla fırtınalar husule getiren genç arkadaşımız, okuduklarının kendisine bahşeylediği itminan-ı muayyenle ‘Hüsün mü? -diyordu- Lâkin bu kabil mi

¹²⁵¹ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 83.

¹²⁵² Mustafa Kâhya'ya göre Âkil Koyuncu, ilköğretimi de Feyziye Mektebinde okumuştur. Bkz. Mustafa Kâhya, *Akil Koyuncu: Hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

¹²⁵³ Âkil Koyuncu *Çocuk Bahçesi* dergisinde “Feyziye Mektebi Mezunlarından Âkil Fevzi” imzasını kullanmıştır. Bkz. Feyziye Mezunlarından Âkil Fevzi, Saat Kavgası, Çocuk Bahçesi, Numara 3 (27 Kanunusani 1320/9 Şubat 1905), Selanik, ss. 4-6.

¹²⁵⁴ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 83.

¹²⁵⁵ Ali Canip Yöntem, “Devirlerden Hatıralar”, s. 674.

ki mutlak olsun; asla!'. Ben ve Rasim [Haşmet], Âkil'in fikrini iltizam ile beraber, birimiz akamet-i nutkumuzdan dolayı bî-ictisar, diğërimiz her münakaşayı birer buka-i sükûn ü itilâfa rabt etmek arzusuyla müteennis olduğumuz için işe pek karışuyorduk.¹²⁵⁶

“Hüsün” tartışmasında gençler birbirlerine fikirlerini kabul ettiremeyince çözümünü devrin ünlü edebiyatçılarına mektupla sormakta bulurlar. Âkil Koyuncu da (Hüseyn) Cahit ve Rıza Tefvik'e mektup yazmıştır.¹²⁵⁷

Bilindiğı üzere Meşrutiyet'in ilanından sonra Ziya Gökalp Diyarbakır azası olarak Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyetinin kongresine katılmış ve bu kongrede Selanik Merkez-i Umumi azası seçilerek Selanik'te kalmıştır. Ali Canip Bey'in anlatımına göre Selanik gençleri Ziya Gökalp'i ve anlattıklarını hemen anlamamışlardır ama onu hiç anlamayacak kadar da bilgisiz değillerdir. İşte bu gençler arasında Âkil Koyuncu da vardır. Bu gençler için A. Canip, “Yusuf Osman, Âkil Koyuncu, Rasim Haşmet biyoloji, Darwinizm, sosyalizm gibi bilgilerle çoktan mücehhezdiler.”¹²⁵⁸ demiştir. Bu konuyla alakalı olarak Âkil Koyuncu'nun *Bahçe* dergisinde sosyalist içerikli yazıları da vardır. Hatta bu yazıları sosyalist içerikli resimlerle de süslenmiştir.¹²⁵⁹

Âkil Fevzi Koyuncu, Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kültür programı şeklinde oluşan önce Yeni Lisan sonra Yeni Hayat Hareketi'nin içindedir. Yeni Lisan/Yeni Hayatçı ve İttihatçı isimlerle bir arada olmasının yanında bu çevrelerin etrafında toplandığı süreli yayınlarda da yazıları yayımlamıştır. Ayrıca Yeni Lisan Hareketi başladığında Âkil Bey'in Resne'de olduğunu biliyoruz. Çünkü Hüsün ve Şiir dergisine gönderdiği bir yazısına “Resne, 30 Teşrinisani 1325 [13 Aralık 1909]” kaydı düşmüştür.¹²⁶⁰ En son kayıta ise “Resne, 12 Mayıs 1326 [25 Mayıs 1910]” tarihi vardır.¹²⁶¹ Dolayısıyla Âkil Bey

¹²⁵⁶ Ali Canip Yöntem, “Bir Hatıra”, s. 680.

¹²⁵⁷ Ali Canip Yöntem, a.g.e., s. 680.

¹²⁵⁸ Ali Canip Yöntem, “Ziya Gökalp”, s. 402.

¹²⁵⁹ Ayın. Kaf. “Hayat-ı İctimâiyye: Yarın Ne Olacağız? 1, *Bahçe*, Numara 42 (9 Haziran 1325/22 Haziran 1909), Selanik, ss.248-251; Ayın. Kaf. “Hayat-ı İctimâiyye: Yarın Ne Olacağız? 2, *Bahçe*, Numara 43 (16 Haziran 1325/29 Haziran 1909), Selanik, ss. 262-268; Ayın. Kaf. “Hayat-ı İctimâiyye: Kırmızı ve Kan”, *Bahçe*, Numara 45 (30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909), Selanik, ss. 297-301. Ayrıca bu yazıların ayrıntıları için bkz. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss.24-25.

¹²⁶⁰ Ayın. Asfer, “Hüsün ve Şiir (İsmail Suphi'ye/Resne, 30 Teşrinisani 1325)”, *Hüsün ve Şiir*, Numara 1 (1325/1910), Selanik, ss. 2-3.

¹²⁶¹ Âkil Koyuncu, “Bugün: Ana (Yusuf ve Canip'e/Resne, 12 Mayıs 1326)”, *Hüsün ve Şiir*, Numara 6 (16 Ağustos 1326/29 Ağustos 1910), Selanik, s. 41.

en az altı aylık bir süre içerisinde, Resne’de 1908 Devrimi’nin kahramanı Niyazi Bey adına açılan okulun müdürlüğünü sürdürmüştür.¹²⁶²

Genç Kalemler Hareketi başladığında ise İzmir’dedir. Burada *Gençlik* adıyla çıkan derginin müdürlüğünü yapmıştır. Âkil Bey bu derginin çıkış yazısında “Yeni Lisan Davası”nı esas alacaklarını ve dergiye gönderilecek yazıların bu içerikte olması gerektiğini ilan etmiştir.¹²⁶³

Âkil Fevzi Koyuncu, Selanik matbuatında *Çocuk Bahçesi*, *Bahçe*, *Kadın*, *Hüsiün ve Şiir*, *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası* adlı süreli yayınlarda yazılar yayımlamıştır. Â. Fevzi Koyuncu bu yazılarında “Feyziye Mezunlarından Âkil Fevzi, Mekteb-i Feyziye Mezunlarından Âkil Fevzi, Âkil Koyuncu, Âkil Fevzi, Ayın. Kaf., Ayın. Asfer” imzalarını kullanmıştır.

Âkil Fevzi Koyuncu’nun Selanik matbuatında çıkan yazılarının geneli şiidir. Nüzhet Haşim onun şiirleri hakkında “lirizm yoktur. Daha ziyade zihniyle yazar. Bununla beraber lisanı kuvvetlidir.”¹²⁶⁴ değerlendirmesini yapmıştır. Âkil Koyuncu Bey’in bir de *Bahçe* dergisinde “Yıldız” başlıklı tefrika romanı vardır. *Bahçe* dergisinin eksik nüshaları olduğu için tefrikanın tamamı hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Tefrika ilk sayıda başlamış ve 10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910 tarihine ait nüshaya kadar devam etmiştir.¹²⁶⁵

Bunun dışında Âkil Koyuncu’nun sosyalist içerikli yazıları ve sosyalizmi hatırlatan ifadeleri onun sosyalist düşünceyi meyilli olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki tabloda Âkil Koyuncu’nun Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
3	Ç. Bahçesi	27 Kanunusani Şubat 1905	1320/9 Saat Kavgası	Hikâye
4	Ç. Bahçesi	10 Şubat	1320/23 Şubat Cesur Bekçi	Hikâye

¹²⁶² Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 83.

¹²⁶³ Gençlik dergisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. İ. Arda Odabaşı, “Yeni Hayat/Yeni Lisan Hareketinin İzmir Sözcüsü: Gençlik Dergisi”, www.academia.edu/172232929/YENI_HAYAT_YENI_LISAN_HAREKETININ_IZMIR_SOZCUSU_GENCLIK_DERGISI (20.05.2016).

¹²⁶⁴ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 84.

¹²⁶⁵ Âkil Koyuncu, “Yıldız”, *Bahçe*, Numara 1 (23 Kanunuevvel 1324/5 Ocak 1909), Selanik, ss. 14-16 - Âkil Koyuncu, “Yıldız”, *Bahçe*, Numara yok (10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910), Selanik, ss. 14-16.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1905		
13	Ç. Bahçesi	14 Nisan 1321/27 Nisan 1905	Küçüklere: Şehirli Şadan ve Köylü Ayşe	Manzum Hikâye
26	Ç. Bahçesi	28 Temmuz 1321/10 Ağustos 1905	Sihir ve Teshir	Makale
41	Ç. Bahçesi	10 Teşrinisani Kasım 1905	Dilenciler (Hayat-ı Hakikiye Sahnelerinden)	Mensur Şiir
17	Kadın	2 Şubat 1324/15 Şubat 1909	Ölüme Karşı (25 Teşrinisani 1324)	Şiir
25	Kadın	30 Mart 1325/12 Nisan 1909	Bir Müsamere (2 Nisan 1322)	Mensur Şiir
26	Kadın	26 Nisan 1325/9 Mayıs 1909	Gevgeli'de Bir Akşam (Vardar Köprüsü Üzerinde)	Şiir
1	Bahçe	23 Kanunuevvel Ocak 1908	Yıldız (Tefrika)	Roman
5	Bahçe	19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908	Ahmet Rıza Bey (14 Ağustos 1324)	Biyografi
7	Bahçe	2 Eylül 1324/15 Eylül 1908	Ziyaretçilerimizin Arkasından (Tahsin Nahid ve Elif. Necdet Bey'e/21 Ağustos 1324)	Makale
9	Bahçe	16 Eylül 1324/29 Eylül 1908	Bürüksel Manzaralarından (Verlaine'den/13 Temmuz 133)	Şiir
10	Bahçe	23 Eylül 1324/6 Ekim 1908	Yalnız Ben (Ayın. İsmet'e)	Şiir
12	Bahçe	7 Teşrinievvel Ekim 1908	Sabah Seyranında (Yusuf Osman'a)	Mensur Şiir
14	Bahçe	21 Teşrinievvel Kasım 1908	Bizim İçin (Rasim Haşmet'e/10 Teşrinievvel 1324)	Şiir
14	Bahçe	21 Teşrinievvel Kasım 1908	İttihat Bahçesi	Makale
16	Bahçe	4 Teşrinisani Kasım 1908	Kuş Yuvası (Kanol Mendes'ten)	Şiir
18	Bahçe	18 Teşrinisani Aralık 1908	Kırmızı Mendil (Kardeşim İbrahim Zati'nin Defter-i Hatıratını Okudum, Merhum Bahriye'ye/10 Mart 1321)	Hatıra
27	Bahçe	20 Kanunusani Şubat 1909	İlk Mabedimin Harabesinde (17 Teşrinisani 1324)	Şiir
30	Bahçe	10 Şubat 1325/23 Şubat 1909	Siyah Mendil (2 Teşrinisani 1324)	Şiir
31	Bahçe	17 Şubat 1324/2 Mart 1909	Ebedi Yalan (Yusuf Osman'a/1 Mayıs 1909)	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
			1324)	
32	Bahçe	24 Şubat 1324/9 Mart 1909	Seviyor, Sevmiyor ... (11 Şubat 1324)	Şiir
41	Bahçe	2 Haziran 1325/15 Haziran 1909	Hayat Dair (30 Teşrinisani 1324)	Şiir
42	Bahçe	9 Haziran 1325/22 Haziran 1909	Hayat-ı İctimâiye: Yarın Ne Olacağız? 1	Tercüme Makale
43	Bahçe	16 Haziran 1325/29 Haziran 1909	Hayat-ı İctimâiye: Yarın Ne Olacağız? 2	Tercüme Makale
45	Bahçe	30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909	Kırmızı ve Kan	Tercüme Makale
48	Bahçe	Temmuz 1325/Temmuz-Ağustos 1909	Şiir (29 Haziran 1325)	Şiir
49	Bahçe	28 Temmuz 1325/10 Ağustos 1909	Bir İtaf (20 Eylül 1323)	Şiir
4	Bahçe	Eylül 1325/Eylül-Ekim 1909 (2. Sene)	Köylü Kardeşlerime (Manastır, 13 Eylül 1325)	Şiir
16	Bahçe	Kanunusani 1325/Ocak-Şubat 1910 (2. Sene)	Temenni-i Muhal	Şiir
19	Bahçe	1325/1910	Zenginlerimiz	Şiir
20	Bahçe	Numara yok	Girid İçin (Yunan'a/Anadolu Hisarı)	Şiir
Yok	Bahçe	10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910	Köylü Kardeşlerime	Şiir
1	Hüsün ve Şiir	1325/1909-1910	Hüsün Nedir? (Tevfik Fikret Bey'e/20 Şubat 1323)	Şiir
1	Hüsün ve Şiir	1325/1909-1910	Hüsün ve Şiir (İsmail Suphi'ye/Resne, 30 Teşrinisani 1325)	Şiir
2	Hüsün ve Şiir	1325/1909-1910	Resne Geceleri 1(21 Teşrinievvel 1325, Resne)	Şiir
6	Hüsün ve Şiir	16 Ağustos 1326/29 Ağustos 1910	Bir Sonne (Ali Canip Bey'e/Resne, 27 Nisan 1326)	Şiir
6	Hüsün ve Şiir	16 Ağustos 1326/29 Ağustos 1910	Bugün: Ana (Yusuf ve Canip'e/Resne, 12 Mayıs 1326)	Şiir
8	Hüsün ve Şiir	21 Eylül 1326/4 Ekim 1910	Aşkım: Bir Mektup (Fe... Hanım'a/Anadolu Hisarı, 29 Temmuz 1326)	Şiir
10	Genç Kalemler	Tarih yok	Bugün: Gece	Şiir
11	Genç	Tarih yok	Bomba (1323)	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
	Kalemler			
2	Genç Kalemler	21 Nisan Perşembe	Sevgi Yurdu (Selanik, 19 Ağustos 1321)	Şiir
3	Genç Kalemler	2 Mayıs Cuma	Girid İçin (Yeni Lisan'dan evvel/Anadolu Hisarı, 7 Ağustos 1326)	Şiir
3	Genç Kalemler	2 Mayıs Cuma	Kiremitlikler Üstünde (İzmir-Karşıyaka, 26 Teşrinievvel 1326)	Şiir
24	Genç Kalemler	10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912 (Mümtaz Nüsha)	Fırtına (Talat'a/İzmir-Karşıyaka, Ağustos 1327)	Şiir
24	Genç Kalemler	10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912 (Mümtaz Nüsha)	Adı (Annesine/İzmir-Karşıyaka, 7 Mayıs 1328)	Şiir

Tablo 3. 7. Âkil Koyuncu'nun Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.8. Kâzım Nami Duru

1876 yılının Mart ayında İstanbul Üsküdar'da doğmuştur. Esas adı Mehmet Kâzım'dır. "Nami" takma adını şiirle uğraştığı dönemde almıştır.¹²⁶⁶

Kâzım Nami'nin Selanik'le ilk teması babası eczacı Mustafa Sıtkı Bey'in değişik yerlere tayini dolayısıyladır. İlk sınıfına İstanbul'da başladığı Askerî Rüştıyeyi, Edirne'de devam ettirmiş ve Selanik'te bitirmiştir. İşte bu dönem Kâzım Nami'nin bir buçuk yıllık ilk Selanik dönemidir. Bu süre içerisinde yaz tatillerini ve okuldan arta kalan zamanlarını babasının yanında hastanede geçiren Kâzım Nami, burada reçete okumayı ve bazı ilaçları yapmayı öğrenmiştir.¹²⁶⁷ Bunun yanında Askerî Rüştıye talebesi iken Selanik Öğretmen Okulunun müdürü İsmail Mahir Efendi'den Farsça ve mantık dersleri aldığını da belirtmiştir.¹²⁶⁸ Kâzım Nami, rüştıyeyi bitirdikten sonra hemen hemen bütün Selanikli gençlerin yaptığı gibi Manastır Askeri İdadisine kaydolmuştur. 1894 yılında idadiyi bitirmiş ve İstanbul Harbiye Mektebine kaydolmuştur. Harbiye'den 1897 yılında mezun olan Kâzım Nami, Ocak 1897'de de asteğmen rütbesiyle İstanbul Merkez Kumandanlığına

¹²⁶⁶ Fatma Dinçer, *Kâzım Nami Duru Hayatı, Eserleri ve Türkçe Öğretimine Katkıları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Gazi Üniversitesi Ankara, s. 29. Kâzım Nami Bey'in ayrıca "Feridun Vecdi" mahlasıyla yazılar yazdığı da belirtilmiştir. (İhsan Işık, "Kâzım Nami Duru", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1112.

¹²⁶⁷ Kâzım Nami Duru, *İtihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957, s. 10.

¹²⁶⁸ Kâzım Nami Duru, a.g.e., ss. 11-12.

görevlendirilmiştir. Buradan da Arnavutluk Tiran Redif Taburunun İkinci Bölüğüne tayin olmuştur. Bundan sonra Kâzım Nami Bey'in, Askerlik, mutasarrıflık ve öğretmenlikle geçen Makedonya (Tiran, Berat ve Gevgili) dönemi başlamıştır.¹²⁶⁹

Kâzım Nami'nin İttihatçılığı da Tiran yıllarına denk gelmektedir. Hatıralarında açıkladığına göre Tiran'da, ev arkadaşı üsteğmen Küşat Bey vasıtasıyla İşkodra'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuştur.

[Küşat Bey] beni aydınlatmaktan geri kalmadı. Nihayet bir gün İşkodra'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti sekizinci şubesine beni kaydettirdi. Cemiyet numaram 8/31 idi, yani Sekizinci Şube'nin otuz birinci üyesiydim. Beyler içinde seçtiklerimizi de Cemiyete alarak, (Tiran)da da dokuzuncu şubeyi kurduk.¹²⁷⁰

Kâzım Nami, Selanik'e 1903 yılında Üçüncü Ordu müşirinin yaveri olarak ikinci defa yerleşmiştir. Evi müşirin Yalılardaki evine yakın bir yerde Derviş Mahallesi'ndedir. Askerler dışında başka insanlarla tanışıklığı olmadığını söyleyen Nami, bu dönemde Selanik Mülkî İdadisinde usul defteri öğretmen vekilliği ve Sanayi Mektebinde hendese, fizik öğretmenliği yaptığını ve bu vesileyle bazı öğretmenlerle tanıştığını söylemiştir. Bununla beraber etrafında vatan millet meselelerini konuşabildiği kişinin sadece İsmail Canbolat Bey olduğunu aktarmıştır.¹²⁷¹ Nami Bey daha sonraları Ravza-i Sıbyan mektebinde alfabe derslerine girmiştir.¹²⁷² Yine K. Nami Bey, 1905 yılında Mission Laique Française'in Yalılar semtinde kışla meydanına yakın lisesinde Türkçe öğretmenliği yaptığını ve bu vesileyle Tiran'da kendi kendine öğrendiği Fransızcasını geliştirdiğini aktarmıştır.¹²⁷³ Bu okulda hoca olması ona başka şeyler de kazandırmıştır:

(...) Edip Servet Tör'ün de üye bulunduğu (Alliance Française pour la Diffusion de la langue française) cemiyetine üye olarak alındım.

¹²⁶⁹ Kâzım Nami Duru, a.g.e.,ss. 7-8. Bu dönemin ayrıntıları için bkz. Fatma Dinçer, a.g.e.,ss. 34-37; Salih Altuntaş, *Kazım Nami Duru Hayatı ve Eğitim Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2002, ss. 41-51. Fatma Dinçer, Kazım Nami'nin 25 Ocak 1898'de Tiran'a tayin olduğunu söyler fakat K. Nami anılarında tayin tarihini Ocak 1897 olarak vermiştir.

¹²⁷⁰ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 8.

¹²⁷¹ Kâzım Nami Duru, a.g.e., ss. 10-11. Kazım Nami'nin Selanik Salnamelerinde verilen yukarıda bahsedilen okulların öğretmen listelerinde ismi yoktur. Kâzım Nami'nin bahsettiği tarihlerde yayımlanan salnamelerin tarihleri (1320/1902-03-1322/1904-05) arasında bir yıllık bir fark vardır. Muhtemelen K. Nami Bey bu tarihlerde öğretmenlik yapmış ve sonra ayrılmıştır.

¹²⁷² Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 36.

¹²⁷³ A.g.e., s. 12.

Meşrutiyetten sonra bu cemiyet adına General Konsül Mr. Choublier'nin inhasıyla (Officer d'Académie de France) ünvanını, (Palme Académiques) nişanını aldım. İşte ömrümde gördüğüm tek maddî mükâfat budur.

Kâzım Nami Bey, Selanik'te ilk defa Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adıyla ve gizli olarak kurulan (Eylül 1906) ve sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşen yapının kurucuları arasındadır.¹²⁷⁴ K. Nami, özellikle kurucu İttihatçıların devam ettiği mekânlara da gitmiştir:

Akşam üstleri (Yanyo) gazinosunda toplanıyorduk. Burada Talat sofraya reislik ediyor, gazinodakilerin işiteceği kadar kuvvetle konuşuyordu. Korkaklar bizden uzaklaşıyor, fakat kendilerinde medenî cesaret bulanlar konuşmalarımıza kulak misafiri oluyorlardı.¹²⁷⁵

Paris'ten Selanik'e gizlice gelen Doktor Nazım'ın İzmir'e kaçarken büründüğü Tütüncü Yakup Efendi kimlikli izin belgesini, resmî makamlardan tedarik eden Kâzım Nami'dir.¹²⁷⁶ Ayrıca Selanik'e gelen evrâk-ı muzırrayı postaneden almak ve dağıtmak işini de Kâzım Nami yapmıştır.¹²⁷⁷ Meşrutiyetin ilanında ise Cercle de Selanique'in (Selanik Kulübü) balkonundan bir kısa nutuk da K. Nami atmıştır.¹²⁷⁸

Meşrutiyet'in İlanı'ndan sonra Kâzım Nami Bey, daha düzenli hale getirilen ve kulüplere ayrılan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birinci kulübünün başına getirilmiştir. Meşrutiyet'ten sonra İTC'nin faaliyetleri çerçevesinde her kulübün sorumluluğuna belli bölgeler verilmiştir ve eğitim faaliyetleri içinde de bu bölge içinde bulunan okulların sorumluluğu yine bu kulüplere bırakılmıştır. Birinci kulübün sorumluluğuna Ravza-i Sıbyan mektebi düşmüştür. Birinci kulüp de bu okulun idaresi için kurulan heyetin başkanlığına yine K. Nami Bey'i getirmiştir.¹²⁷⁹

¹²⁷⁴ A.g.e., s. 13.

¹²⁷⁵ A.g.e., s. 14.

¹²⁷⁶ A.g.e., s. 17.

¹²⁷⁷ A.g.e., s. 18.

¹²⁷⁸ A.g.e., s. 30.

¹²⁷⁹ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 36.

Kâzım Nami Bey, diğer Selanikli İttihatçı gençler (Ali Canip, Ö. Seyfettin, Rasim Haşmet, Hakkı Baha, Ali Ulvi, Medhi, M. Nermi vb.) gibi Yeni Hayat/Yeni Lisan hareketinin içindedir¹²⁸⁰:

Yeni Dil işi, Selanik'in eli kalem tutan bütün gençlerini derinden derine ilgilendirdi. Hepimiz el birliği ettik. Ziya'nın başkanlığında , "İttihat ve Terakki" okulunda gece toplantıları yapmaya başladık.¹²⁸¹

Kâzım Nami kendi hayatında "Yeni Lisan" davasının etkilerini ve etkilendiği isimleri şu cümlelerle anlatır:

Ben, Ziya'nın kişiliğinde yeni bir dünyanın doğmakta olduğunu sezinliyordum. Onun sözlerini içer gibi dinliyordum. Öteden beri edebiyatı çok severdim. Türkçenin güzelliğini çoktan sezmiş idiysem de 1897 Türk-Yunan Savaşı sıralarında İstanbul'da çıkan gazete veya dergilerden birinde Şemsettin Sami'nin bir yazısını okuduktan sonra, sezimim inan kertesine gelmişti. O vakitten beri de yazılarımda, elimden geldiği kadar açık Türkçe yazmaya çalışırım.

Ben, 1895-96 yıllarında 'İkdam' gazetesinin 'Paris Muhabiri' Ali Kemal'in yazılarını çok okur, üslubunu çok beğenirdim. Onun o kendine özgü kısa kısa cümlelerinde tatlı bir uyum bulurdum. Arasına onun üslubunu örnek edinerek, yazı yazmaya özenirdim. Bu örnekçilik birkaç yıl sürdü; yavaş yavaş kendime gelmeye, iyi kötü bir üslûp edinmeye başladım.

Bundan başka, Medhi adında bir arkadaşım, bana Türkçenin başka özelliklerinden birkaçını da tanıttı. Örneğin: 'oda' kelimesinden 'otak'tan, bunun da 'od' yani 'ateş'ten geldiğini öğretti. Türkçenin bu ek zenginliği Türk kelimeleri yaratmak için ne güzel bir aygıttı. Herhangi bir anlamın Türkçede karşılığını bulamadığımız vakit Arapçasını veya Farsçasını alabilir, onu Türkçe üretebilirdik: Örneğin 'alaka' kelimesini alır, 'alâkadar' diyeceğimize 'alâkalı' veya 'edebiyat' kelimesini alır. 'edip' diyeceğimiz

¹²⁸⁰ Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi adlı ansiklopedide Kâzım Nami Bey'in Ö. Seyfettin ve Ali Canip'le birlikte Genç Kalemler'in kurucusu olarak verilemiştir ancak bu bilgi doğru değildir. K. Nami Bey, bu isimlerle beraberdir ancak kurucu değildir. ("Duru, Kâzım Nami", *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, s. 337.)

¹²⁸¹ Kâzım Nami Duru, *Ziya Gökalp*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, . s. II (Ön Söz).

verde ‘edebiyatçı’ diyebilirdik. Dilimiz için bu ne geniş, ne derin bir elverişlilikti.¹²⁸²

Ziya Gökalp etrafında toplanan Yeni Lisan/Yeni Hayatçı gençlerin Enver Paşa başkanlığında gerçekleştirdiği bir proje de Batılı eserlerin Yeni Lisan’la çevrilmesi işidir. M. Nermi, Munis Tekinalp (Moiz Kohen), Rasim Haşmet, Âkil Koyuncu gibi gençler yanında Kâzım Nami de bu heyetin içindedir. Hangi kitabın çevirisiyle ilgilendiğini bilmesek de çalışmalara katıldığını biliyoruz. Zaten bu çalışmaların hepsi Balkan Savaşı nedeniyle yarım kalmıştır.¹²⁸³

Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i ilhakından sonra uygulanan boykotajın ortadan kalkması için Avusturya-Macaristan tacirleri tarafından düzenlenen gezinin Selanik ayağını Kâzım Nami Bey organize etmiştir. Dolayısıyla bu geziye kendi de katılmış ve kendince ticaret gezisini eğitim gezisine dönüştürmüştür. Peşte, Viyana ve Prag’daki okulları gezdikten sonra Peşte’de, Türkolog İgnas Kunoş’un idaresindeki Yüksek Ticaret Akademisini de gezmiş ve en önemlisi de ana sınıfı öğretmenlerini yetiştiren bir okulu ziyaret etmiştir. En önemlisi dedik çünkü Selanik’e dönünce sorumluluğu altında olan Ravza-i Sıbyan mektebine bir ana sınıfı açmıştır.¹²⁸⁴

K. Nami seyahatten döndükten sonra çok da iyi bilmediği bir sebepten Selanik’ten uzaklaştırılmak istendiğini ve bu yolda halen asker olduğu için Köprülü’ye tayin edildiğini aktarmaktadır. K. Nami Selanik’ten ayrılmamak için daha önce öğrencisi olduğu Selanik Askerî Rüştüyesine başvurmuş ve burada Fransızca muallimliğine atanmıştır. Aslında Nami, bu okulda öğrenciyken hocası olan Bursalı Tahir Bey’in müdürlüğü zamanında bir iki ay vekil öğretmenlik yapmıştır.¹²⁸⁵

Kâzım Nami, Temmuz 1910’da Selanik Vilayeti Maarif Müfettişliğine getirilmiştir.¹²⁸⁶ Askerlikten istifa eden K. Nami Bey, bu tarihten itibaren matbuat âleminden de büyük oranda uzaklaşarak eğitim alanında yoğunlaşmıştır. Selanik Maarif Müfettişi olan K. Nami, daha sonra genişletilen Selanik, Edirne, Kosova Vilayetleri

¹²⁸² Kâzım Nami Duru, *Ziya Gökalp*, s. II (Ön Söz).

¹²⁸³ Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin ülkücü Bir Yazarın Romanı*, YKY, İstanbul 2010, s. 150.

¹²⁸⁴ Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki...*, s. 36-38. Kâzım Nami açtığı bu ana sınıfının ilk olduğunu söylemiştir ancak Selanik Terakki ve Fezziye mekteplerinin ana sınıfları olduğu bilinmektedir. Eğitim Kurumları bölümüne bakınız.

¹²⁸⁵ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 40.

¹²⁸⁶ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 43.

Müfettişliğine de atanmış¹²⁸⁷ ve görevi dolayısıyla şehirler arasında dolaşıp durmuştur. 1911 yılında yayımlanan *Rumeli* gazetesinin bir nüshasına göre K. Nami Bey eğitim alanında yaptığı çalışmalarla Fransız Pale Akademisi Nişanı ile ödüllendirilmiştir.¹²⁸⁸

Kazım Nami Bey, teftişe çıkmadığı ve Selanik'te kaldığı zamanlarda Ziya Gökalp, Ali Canip ve Ö. Seyfettin'in başı çektiği Yeni Lisan/Yeni Hayatçıların toplantılarına da katılmıştır.¹²⁸⁹ Bunun yanında K. Nami Bey Alfabe Kongresi'ne veya diğer adıyla Selanik Birinci Muallimler Kongresi'ne de katılmıştır. Selanik Maarif Müfettişi unvanıyla Kongre'ye katılan K. Nami, 14 kez konuşarak kongrenin en çok söz alanı olmuştur.¹²⁹⁰ 10 Ağustos 1911 tarihinde Perşembe günü saat dokuzda başlayan kongrenin ilk gününden sonra Mekteb-i Sultanînin (İttihat ve Terakki Lisesi) Çiçek Bahçesi'nde kongre başkanı Tahir Rüştü Bey tarafından bir ziyafet verilmiştir. Bu ziyafet esnasında Ayın. İsmet, Ravza-i Sıbyan Müdürü Ali Saip Bey ve İzmir Sultanîsi edebiyat muallimi Rasim Haşmet Bey gibi Kâzım Nami Bey de maarif ve muallimlik üzerine bir konuşma yapmıştır.¹²⁹¹

K. Nami Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düzenlediği kongrelere de katılmış ve bu kongrelerde tanıştığı genç isimleri tanımaktan memnun olmuştur:

Bunlardan biri, Vaşington sefareti müsteşarı iken Allah'ın rahmetine kavuşan Mehmet Ali Tevfik idi. Hece veznini kabullenerek onunla ahenkli şiirler yazıyorduk.

Ankara Hukuk Fakültesi Profesörlerinden rahmetli Veli, hele Şükrü Kaya ile tanışmak bence çok önemli oldu; çünkü bu gençler o vakit, İttihat ve Terakki içinde en aydın üyelerdendiler.¹²⁹²

Etrafındaki insanlar K. Nami Bey'in edebî mahsullerini çocuksu bulup beğenmeseler de K. Nami Bey'in edebiyata karşı özellikle de şiire karşı bir zaafı vardır. Kazım Nami bir gün bir kısa hikâye yazarak Selanik'te yayımlanan *Asır* gazetesine göndermiştir. Gazetenin başyazarı Fazlı Necip Bey hikâye hakkında: "Hikâyeniz çok güzel fakat bir dağ çiçeği gibi; güzel yazacaksınız fakat daha çok okumalısınız." şeklinde bir

¹²⁸⁷ A.g.e., s. 46.

¹²⁸⁸ İmzasız, "Küçük Havadisler", *Rumeli*, II. sene, Numara 515 (2 Ağustos 1327/15 Ağustos 1911), Selanik, s. 2.

¹²⁸⁹ A.g.e., s. 45.

¹²⁹⁰ Prof. Dr. Şefika Kurnaz-Prof. Dr. Cemal Kurnaz, a.g.e., ss. 18-20.

¹²⁹¹ Prof. Dr. Şefika Kurnaz-Prof. Dr. Cemal Kurnaz, a.g.e., s. 46.

¹²⁹² Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 45.

değerlendirme yapmıştır.¹²⁹³ Bütün bu eleştirilere rağmen K. Nami az da olsa edebî ürünler ortaya koymuştur ancak ilerleyen yıllarda K. Nami'nin gittikçe meslek olarak da yazın olarak da eğitim alanına kaydığı görülmektedir.

Kâzım Nami Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde Hakkı Baha ve Vasıf Çınay (Malatya milletvekilliği yapmıştır) ile birlikte küçük bir tahrir heyeti kurmuşlardır. Amaçları içinde oldukları devrimin tarihini yazmaktır. Eski çağlar, ortaçağ ve yeni zamanlar diye üçe ayırdıkları araştırma dönemlerinin “yeni zamanlar” kısmı K. Nami'ye düşmüştür. K. Nami bu çalışma içerisinde yaptığı araştırmaları Meşrutiyet'ten hemen sonra “Terbiye-i Vataniyede İlk Adım” başlığıyla kitaplaştırmış ve “Asır” matbaasında da bastırmıştır.¹²⁹⁴ K. Nami Bey, bu kitabından başka Devrimi anlatan bir de tiyatro eseri yayımlamıştır:

Cemiyetin kurulma ve çalışma yollarını gösteren bir piyes yazmaya başlamış, meşrutiyetin ilanından biraz evvel iki perdesini bitirmiştım. Meşrutiyet ilan edilince, çarçabuk üçüncü perdeyi yazdım. (Nasıl Oldu?)¹²⁹⁵ adıyla kitap halinde bastırdım. Bunu Selanik'teki genç arkadaşlarla Beyaz kule bahçesinin tiyatrosunda oynattık. Kadın rolünü bir Ermeni kız oynadıydı. İstanbul'da da bu piyesi birçok arkadaş yüzlerce defa oynamışlar.¹²⁹⁶

Nasıl Oldu? başlıklı bu piyes, *Bahçe* dergisinin verdiği habere göre ayrıca Tüccar-ı Kâtip ve Müstahdemîn Sendikası yararına Eden tiyatrosunda bir cumartesi gecesi sahnelenmiştir.¹²⁹⁷ *Bahçe* dergisi idare ve tahrir heyetinin dâhil olduğu ve hem *Bahçe*'nin tahrir heyetine hem de sendikaya üye olan Ali Ulvi Bey'in konuşma yaptığı gecenin düzenlenmesi sosyalist ilişkileri göstermesi bakımından da ayrıca önemlidir. Konuşmayı yapan Ali Ulvi Bey, sendikalarının grev taraftarı olmadığını özellikle vurgulamıştır. Yine

¹²⁹³ Fatma Dinçer, a.g.e., s. 35.

¹²⁹⁴ Kâzım Nami Duru, *Terbye-i Vataniyede İlk Adım*, Asır, Selanik 1327 H./1909 M., 47 s.

¹²⁹⁵ Selanik'te Ahmet Cevdet ve Nâfiz tarafından işletilmekte olan “Selanik Kütüphanesi” adlı bir yayınevinde basılan bir kitabın arka kapağında “Nasıl Oldu?” başlıklı tiyatro kitabının reklamı yer almaktadır. Matbaalar bölümüne bakınız.

¹²⁹⁶ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 17.

¹²⁹⁷ İmzasız, “Nasıl Oldu?”, *Bahçe*, Numara 10 (23 Eylül 1324/6 Ekim 1908), Selanik, s. 5.

Bahçe dergisinde yer alan habere göre İttihat Bahçesi'nde kadınlara mahsus bir gösterim de yapılmıştır ve burada K. Nami Bey bir konuşma yapmıştır.¹²⁹⁸

Ayrıca *Zaman* gazetesinde yapılan bir haberden K. Nami'nin "Nasıl Oldu?" başlıklı tiyatro eseri, Selanik Maarif Tercümanı ve Mekteb-i İdadi lisan-i Rumî muallimi Jan Efendi tarafından Rumcaya çevrilmiştir.¹²⁹⁹

Bu eserleri dışında Kâzım Nami'nin Selanik'te bastırıldığı iki çeviri eseri daha vardır. Bunlardan biri yine Devrim'le diğeri de eğitimle alakalıdır. Devrim'le alakalı olan eser Rus edebiyatından G. Saviç'in Rus ihtilali üzerine yazdığı bir eserdir ve K. Nami tarafından "Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı"¹³⁰⁰ başlığıyla çevrilmiştir. Bu eserine Rasim Haşmet *Füyuzât* dergisinde bir değerlendirme yazısı yazmıştır. Bu yazıda Rasim Haşmet Bey, eseri teknik açıdan yetersiz bulmuş fakat konu seçimi açısından da yazarını övmüştür.¹³⁰¹ Diğer eser de Jules Payot'tan "Mektepte Ahlak"¹³⁰² başlığıyla çevirdiği ve mektepte ders kitabı olarak okutulan bir eserdir.

Meşrutiyetin ilanından sonra K. Nami Bey, Avukat Ahmet Hikmet Bey tarafından çıkarılan *Zaman* gazetesinde ve daha sonra da İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından çıkarılan *Rumeli* gazetesinde başyazarlık yapmıştır. Hem *Zaman* hem de *Rumeli* gazetelerindeki başyazarlıklarından yazdığı yazılarla sorunlu ayrılmıştır. *Zaman* gazetesinde Beşinci Mehmet Reşat'ın tahta çıkması üzerine İstanbul gazeteleri padişahı aşırı derecede övmeye başlamaları üzerine K. Nami bu duruma dayanamamış ve "Riyakâr Olmayalım" başlıklı bir yazı yazmış ve bir hafta hapse mahkûm olmuştur ki K. Nami bu sonucu "Demek ki meşrutiyetin ilk matbuat mahkûmu ben olmuştum."¹³⁰³ şeklinde yorumlamıştır.

Rumeli gazetesinde ise "Arnavutluk ve Arnavutça" başlıklı bir yazı sonucunda uzaklaşmıştır. Bu yazısında Arnavutların Arnavutçayı kendi harfleriyle yazmaları

¹²⁹⁸ Kâzım Nami, [K. Nami Bey'in Nasıl Oldu? piyesi sahnelenmeden önce kadınlara yaptığı konuşma], *Bahçe*, Numara 11 (30 Eylül 1324/13 Ekim 1908), Selanik, ss. 8-10.

¹²⁹⁹ İmzasız, "Şüün: Nasıl Oldu? (Rumca)", *Zaman*, Numara 45 (16 Aralık 1908), Selanik, s. 2.

¹³⁰⁰ Selanik'te Ahmet Cevdet ve Nâfiz tarafından işletilmekte olan "Selanik Kütüphanesi" adlı bir yayınevinde basılan bir kitabın arka kapağında "Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı" başlıklı bir kitabın reklamı yer almaktadır.

¹³⁰¹ R. H., "Neşriyât-ı Şehriyye", *Füyuzât*, 1. Sene, Numara 2 (1 Şubat 1324), ss. 58-64.

¹³⁰² Jules Payot, *Mektebde Ahlak (Erkeklerle ve Kızlara Mahsus Ahlak Kitabı)*, (Çev. : Kâzım Nami Duru), (Sahip ve Naşirleri: Ahmed-Cevdet-Nafiz), Selanik Kütüphanesi ve Kanaat mağazası, Selanik: Şems Matbaası, 127 s.

¹³⁰³ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 42.

gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncesine İstanbul'dan Şehbenderzade Filibeli Hilmi cevap vermiştir. Bunun üzerine de K. Nami düşüncesini daha şiddetli savunmuştur. Bunun sonucunda da İttihat ve Terakki Cemiyeti K. Nami'yi başyazarlıktan almış ve yerine İstanbul'dan Yunus Nadi'yi getirmişlerdir.¹³⁰⁴

Kâzım Nami Duru, Selanik'teki yazılarında Kâzım Nami, K. Nami, K. N., Selanik-Edirne-Kosova Vilayetleri Maarif Müfettişi Kâzım Nami ve Maarif Müfettişi Kâzım Nami imzalarını kullanmıştır. Bunun yanında *Hüsün ve Şiir*, *Genç Kalemler* dergisinde “Rumeli Sermuharriri” imzasıyla da yazmıştır.

Aşağıdaki tabloda Kazım Nami'nin Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
1308	Yeni Asır	21 Temmuz 1324/3 Ağustos 1908	Edebiyât: Ayîn-i Hürriyet	Makale
11	Bahçe	30 Eylül 1324/13 Ekim 1908	[İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kadınlar İçin Tertiplendiği Tiyatro Gösteriminde (Nasıl Oldu?) K. Nami'nin Nutku]	Nutuk
5	Kadın	10 Teşrinisani 1324/23 Kasım 1908	Acem Kadını ve İhtilali 1	Makale
6	Kadın	17 Teşrinisani 1324/30 Kasım 1908	Acem Kadını ve İhtilali 2	Makale
7	Kadın	24 teşrinisani 1324/7 Aralık 1908	Acem Kadını ve İhtilali 3	Makale
9	Kadın	8 Kanunuevvel 1324/21 Aralık 1908	Acem Kadını ve İhtilali 4	Makale
26	Kadın	26 Nisan 1325/9 Mayıs 1909	Vera Figner	Tercüme Hikâye
27	Kadın	4 Mayıs 1325/17 Mayıs 1909	Eminim	Açık Mektup
28	Kadın	11 Mayıs 1325/24 Mayıs 1909	Hakşinâs-ı Nisvân (Christian Bernard'dan)	Tercüme Makale
3	Füyûzât	5 Mart 1325/18 Mart 1909	Hikâye: Popen Kızı (Rus Şehâif-i İhtilâliyesinden/15 Şubat 1324)	Hikâye
Ö.	Şurâ-yı	12 Nisan 1325 Pazar	Su Uyur Düşman Uyumaz	Makale

¹³⁰⁴ Kâzım Nami Duru, a.g.e.,ss. 42-43.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
Sayı	Ümmet			
41	Vatandaş	10 Temmuz 1326	Askerliği Seviniz	Makale
		Cumartesi/İkinci Sene		
1	Yeni Felsefe Mecmuası	15 Ağustos 1911	1327/15 Ağustos Yeni Ahlak 1	Makale
2	Yeni Felsefe Mecmuası	30 Ağustos 1911	1327/12 Eylül Yeni Hayat: Yeni Ahlak 2 (Yalılar, 22 Ağustos 1327)	Makale
3	Yeni Felsefe Mecmuası	15 Eylül 1911	1327/28 Eylül Yeni Ahlak 3	Makale
3	Zaman	26 Teşrinievvel Kasım 1908	1324/8 Lüzûm-ı Sa'y ve Emel	Makale
10	Zaman	2 Teşrinisani 1908	1324/15 Kasım Lüzûm-ı Sa'y ve Emel	Makale
25	Zaman	17 Teşrinisani Kasım 1908	1324/30 Lüzûm-ı Sa'y ve Emel	Makale
35	Zaman	27 Teşrinisani Aralık 1908	1324/10 Kil û Kâl	Makale
40	Zaman	2 Kanunuevvel Aralık 1908	1324/15 Kil û Kâl	Makale
43	Zaman	5 Kanunuevvel Aralık 1908	1324/18 Bir Hatıra-i Güzin	Makale
4	Hüsün ve Şiir	10 Temmuz 1909	1326/23 Siyasî Notlar	Makale
5	Hüsün ve Şiir	1 Ağustos 1909	1326/14 Ağustos Siyasî Notlar	Makale
6	Hüsün ve Şiir	16 Ağustos 1909	1326/29 Ağustos Siyasî Notlar	Makale
7	Hüsün ve Şiir	3 Eylül 1909	1326/16 Eylül Siyasî Notlar	Makale
8	Hüsün ve Şiir	21 Eylül 1910	1326/4 Ekim Siyasî Notlar	Makale
9	Genç Kalemler	1911	Siyasi Notlar	Makale

Tablo 3.8. Kâzım Nami Duru'nun Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.9. Rasim Haşmet Bey

Rasim Haşmet Bey, 1886 yılında Selanik'te doğmuştur.¹³⁰⁵ Babası belediye komiserlerinden Haşmet Efendi¹³⁰⁶, annesi Zekiye Hanım'dır.¹³⁰⁷ Rasim Haşmet Bey, hastalıklı bir çocuk olduğu için eğitimine evde başlamıştır. Daha sonra Fransız mektebinde okuduğu söylenmiştir.¹³⁰⁸ İdadi tahsiline ise Selanik'te özel bir okul olan Terakki Mektebinde devam etmiştir.¹³⁰⁹ Rasim Haşmet Bey Terakki Mektebi İdadisinden 1 Haziran 1905 tarihinden önce mezun olmuştur. Çünkü bu tarihte *Çocuk Bahçe* dergisinde yer alan bir yazısında, "Yadigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet" imzasını kullanmıştır.¹³¹⁰

Rasim Haşmet Bey idadi tahsilinin ardından hukuk eğitimi almak için İstanbul'a gitmiştir.¹³¹¹ Bir müddet İstanbul'da kalan Rasim Haşmet daha sonra Selanikli bir arkadaş gurubuyla Selanik'e geri dönmüştür. Ali Canip Yöntem o günleri şöyle anlatır:

Selânîk'te idadinin son sınıfında iken arkadaşlardan Behçet (Yazar) ve başkaları ile ben, bir gurup bindik vapura, İstanbul'a geldik ve müsabaka imtihanını kazanarak hukuk mektebine girdik. İyi hocalarımız vardı. Fakat bir gün –Şimdi Cağaloğlu Kız Sanat Okulu Olan- hukuk mektebinden çıkarken, bir de baktım ki takip ediliyorum. Tek gözlü bir adamın beni adım adım takip ettiğinin farkına vardım. Sonradan öğrendiğime göre Zaptiye kapısı mensuplarından Hasan isimli hafiye imiş...

¹³⁰⁵ Rasim Haşmet Bey'in doğum tarihi hakkında kaynaklar arasında farklılıklar olmakla birlikte İ. Arda Odabaşı, bu kaynaklardaki bilgileri tartışıp Rasim Haşmet'in çeşitli yazılarından da yararlanarak doğum tarihine karar vermiştir. Bu tartışma için bkz. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 49-50.

¹³⁰⁶ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 89. İ. Arda Odabaşı'nın Asım Bezirci'den aktardığına göre R. Haşmet'in babası tüccardır. Ayrıca Haşmet Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olduğunu ve Balkan Savaşı esnasında başından yaralanarak evde öldüğünü bildirir. Bkz. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 51.

¹³⁰⁷ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 50.

¹³⁰⁸ Seyit Kemal Karaalioğlu, a.g.e., s. 456.

¹³⁰⁹ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 89.

¹³¹⁰ Yadigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet, Muallim Efendilere, *Çocuk Bahçesi*, Numara 17 (12 Mayıs 1321/25 Mayıs 1905), ss. 3-4.

¹³¹¹ Rasim Haşmet Bey, İstanbul'da yaklaşık bir sene kalmıştır. Haşmet Bey İstanbul'daki bu kısa sürede Fecr-i Âtî Topluluğu'nun toplantılarına da katılmıştır ancak davet edilmesine rağmen Fecri Atî Topluluğu'na katılmamıştır. Eski bir Fecr-i Atîci Rasim Haşmet Bey'i hatıralarında şöyle nakletmiştir: "İçimizde en derbederi Rasim Haşmet idi. Tam bir romantik şair tipi... O kadar çok lakırdı söylerdi ki... Bir taraftan da mütemediyen hareket yapardı, kalender bir çocuktu... Cepleri küçük küçük, eski, yırtık kağıtlarla dolu gezerdi..." Bkz. Reşat Feyzi, "Fecriâti Nasıl Bir Teşekküldü?", Resimli Uyanış Servetifununu, Sene 40, c. 68-4, No: 90 (21 Ağustos 1930), s. 184-185, 188'den aktaran İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 56.

Biz hukuk mektebinde imtihanları verdikten sonra Selanik'e döndük. Aka Gündüz, Âkil Koyuncu, Rasim Haşmet ve diğer bazı arkadaşlar daima beraberiz.¹³¹²

Ali Canip Bey'in "Biz" dediği kişiler arasında Rasim Haşmet Bey'in de olma ihtimali çok yüksektir. Çünkü Rasim Haşmet Bey 9 Aralık 1907 tarihinde Selanik'te açılan Hukuk Mektebine kaydolmuş ve 1911 yılında mezun olmuştur. Rasim Haşmet Bey Selanik Hukuk Mektebinin "On Temmuz Mezunları", "Tarihî bir sınıf" veya "İttihat ve Terakki Mezunları" olarak adlandırılan gurubun arasındadır.¹³¹³

Rasim Haşmet Bey Selanik'e döndükten sonra Ali Canip Bey, Akil Fevzi Koyuncu, Abdi İsmet (Ulukat), Enis Avni (Aka Gündüz), Mustafa Nermi, Kazım Nami gibi isimlerle hep beraberdir. Bu gençler neredeyse Selanik'te hep aynı mekânlara uğrar hep aynı işlerle uğraşmışlardır. İttihatçıların önemli isimlerinden Ömer Naci Bey, Ali Canip Bey başta olmak üzere bu gençleri Cavit Beyle tanıştırmış ve bu gençler Cavit Bey'den Rumanya Mektebinde geceleri iktisat dersleri adı altında genellikle toplumsal konuları ele aldıkları dersler almışlardır.¹³¹⁴ Bu gençler, Rumanya Mektebinde katıldıkları gece dersleri ve konferanslara katılmanın dışında da kendi aralarında da toplanmış ve çeşitli tartışmalar yapmışlardır. Gençler kendi aralarında "Hüsün, Türkçe Şiir" gibi tartışmalara girmişlerdir. Bu tartışmalardan "Hüsün" meselesi gençler ve Selanik içerisinde de kalmamış, Ali Canip ve Rasim Haşmet gibi gençlerin mektuplarıyla Tefik Fikret, Mehmet Rauf gibi isimlere de ulaşmıştır. Bu tartışmaların en aktif iki ismi de Rasim Haşmet ve Ali Canip Bey'dir. Bu iki zatın öne çıkmasının sebebi o dönem kimsede bulunmayan ansiklopedilerin (Larousse) kendilerinde mevcut olmasıdır. Yukarıda geçen "Türkçe Şiirler" tartışması da Rasim Haşmet ve Ali Canip arasında geçmiştir ve M. Emin Bey'in yazdığı "Türkçe Şiirleri" savunan Rasim Haşmet olmuştur.¹³¹⁵

Bu gençlerin İttihat ve Terakki'nin ve 1908 Devrimi'nin ve Türk Tarihinin önemli isimlerinden Talat Paşa ile de irtibattadırlar. Ali Canip Bey'in Selanik'te Mısırlı Kiraathanesi'nde Talat Paşa ile buluştuklarını, Selanik'in rahat ortamında İstibdat'a karşı

¹³¹² Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar", s. 674.

¹³¹³ İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik'te yetişen bu gençleri her halde cemiyetin ilk meyveleri olarak görmüş ve bunların mezuniyetini 1908 Devrimi'nin yıldönümüyle birleştirerek kutlamıştır. Bu kutlamaların ayrıntıları için Cemiyetler bölümünde İttihat ve Terakki Cemiyeti başlığına bakınız.

¹³¹⁴ Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar", s. 674.

¹³¹⁵ Ali Canip Yöntem, "Bir Hatıra", s. 680-682.

konuştuklarını ve bu konuşmalar esnasında yukarıda saydığımız gençlerin bazılarını yanında Rasim Haşmet'in de bulunduğunu aktarmaktadır.¹³¹⁶

Selanik'te Rasim Haşmet'in birlikte hareket ettiği isimler gibi Rasim Haşmet Bey de İttihatçı çevrenin içindedir. İttihatçı isimlerle birlikte hareket eden, İttihatçı yayınlar ve cemiyetlere girip çıkan Rasim Haşmet Bey'i de İttihatçı sayabiliriz. Rasim Haşmet Bey İttihatçı çevrelerle hareket etmekle birlikte diğer isimlerden biraz daha fazla sosyalizme yatkındır. Selanik'te Avram Benaroya tarafından kurulan Selanik İşçi Federasyonu'nun bilinen tek Müslüman/Türk üyesidir. Bunun yanında Federasyon'un dört dilde çıkardığı gazetenin Türkçe kısmı (ilk sayı 28 Ağustos 1909) olan *Amele Gazetesi*'nin müdürüdür.¹³¹⁷

Rasim Haşmet Bey diğer Selanikli gençler gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle merkezinde Ziya Gökalp, Ali Canip ve Ö. Seyfettin'in yer aldığı Yeni Lisan/Yeni Hayat Akımının da içindedir. Yeni Lisan/Yeni Hayatçıların yayın organları olan *Hüsün ve Şiir*, *Genç Kalemler*, *Yeni Felsefe Mecmuası* dergilerinin tahrir heyetinde Rasim Haşmet Bey de vardır. Bunun yanında Haşmet Bey İttihatçıların çeşitli faaliyetlerine katılmıştır. Bu faaliyetlerden Batılı düşünürlerin eserlerini Yeni Lisan'la dilimize kazandırma işinde Rasim Haşmet de vardır. Bu projede R. Haşmet Bey'in hangi kitabı aldığı bilinmemektedir. Yeni Lisancılardan diğer bir projesi de okul kitaplarının Yeni Lisan'la yazılması işidir ki bu işte de Rasim Haşmet Bey vardır. Yine başını Rasim Haşmet Bey'in çektiği "Bilgi Kütüphanesi Projesi de Yeni Lisan/Yeni Hayatçıların projesi olarak sayılabilir. Bu faaliyetlerin hepsi de Balkan Savaşı nedeniyle yarım kalmıştır.¹³¹⁸ Bunun yanında Rasim Haşmet Bey'in Yeni Lisancılardan içten eleştirmiş ve bu yazılarında takma isimler kullanmış, bu tip yazılarından dolayı da Ali Canip Bey'le polemiklere girmiştir.¹³¹⁹

Hüsün ve Şiir, *Genç Kalemler* yayınları etrafında toplanan gençler tarafından oluşturulmaya çalışılan fakat tam anlamıyla hayata geçirilemeyen "Muhit-i Mesai Encümen-i Edebîsi" içerisinde Rasim Haşmet Bey'in de olduğu söylenmektedir.¹³²⁰ Bu

¹³¹⁶ Ali Canip Yöntem, "Benim Bildiğim Talât Paşa", ss. 807-809.

¹³¹⁷ Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu ve Rasim Haşmet Bey'in ilişkisinin ve faaliyetlerinin detayları için Cemiyetler bölümünde Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu başlığına bakınız.

¹³¹⁸ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 125-126, 129.

¹³¹⁹ A.g.e.,s. 75.

¹³²⁰ A.g.e.,s. 65.

yolda oluşturulan *Muhit-i Mesai* dergisinde Rasim Haşmet Bey'in "Refi Nevzad" müstearıyla bir yazısı bulunmaktadır.¹³²¹

Selanik'te bir dersane şeklinde açılan "Ulum-ı Edebiyye ve Felsefiyye Fakültesi" nin kuruluşunda Rasim Haşmet Bey'in olduğu İ.Arda Odabaşı tarafından ileri sürülmüştür.¹³²²

Rasim Haşmet Bey ilk öğretmenliğini 1909 yılında yapmış olmalıdır. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu tek Müslüman/Türk üyesinin öğretmen olduğunu belirtmiştir.¹³²³ Bunun yanında yine aynı dönemde *Bahçe* dergisinde yazılarına "Hâce Rasim" imzasını attığını görüyoruz.¹³²⁴ Yine 1910 yılının sonu 1911 yılının başında İzmir Sultanisi ve İttihat ve Terakki Lisesi edebiyat muallimi görevinde bulunmuştur.¹³²⁵ Zaten 10-20 Ağustos 1911 yılında gerçekleştirilen Selanik Birinci Muallimler Kongresi'ne de İzmir Sultanisi edebiyat muallimi olarak katılmış, kıraat-müntahabat-intâk encümenlerine seçilmiş ve iki konuşma yapmıştır.¹³²⁶

Rasim Haşmet Bey'in Selanik'te bastırıldığı tek kitabı, okul kitaplarını Yeni Lisan'la yazma projesi adı altında kaleme aldığı antoloji kitabı "Müntahabat Okuyorum"dur. İzmir Sultanisinde ve Selanik'te ders kitabı olarak okutulmuştur. Üç cilt olarak tasarlanan kitabın ilk cildi yayımlanmış, Balkan Savaşı başlayınca diğer ciltler yayımlanamamıştır.¹³²⁷ Yine yukarıda değindiğimiz gibi Batılı düşünürlerin eserlerini Yeni Lisanla tercüme etme projesinde Rasim Haşmet Bey de bir kitap çevirme işine girmiştir ancak bu projeden R. Haşmet'e ait bir kitap çıktığını bilmiyoruz.

¹³²¹ Refi Nevzâd, "Musâhebe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Milliye ve Genç Kalemler, Muhit-i Mesai, Numara 10 (Tarih Yok [1327/1911-1912]), Selanik, ss. 1-4.

¹³²² Ulum-ı Edebiyye ve Felsefiyye Fakültesi ve Rasim Haşmet arasındaki ilişkinin detayları hakkında Eğitim Kurumları bölümüne bakınız.

¹³²³ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 64.

¹³²⁴ Hâce Rasim, "Saçlı mı Kel mi?", *Bahçe*, 2. Sene, Numara 4 (Eylül 1325/Eylül-Ekim 1909), Selanik, s. 53.

¹³²⁵ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 68-69.

¹³²⁶ Prof. Dr. Şefika Kurnaz-Prof. Dr. Cemal Kurnaz, a.g.e., ss. 18, 21.

¹³²⁷ Bu kitap, "İzmir Sultani ve İttihat ve Terakki Mektebi Edebiyat Muallimi Rasim Haşmet" imzasını taşımaktadır ve 1911 yılında Selanik Yeni Asır Matbaasında basılmıştır. Kitap sahip ve naşirleri Selanik Osmanlı Meşrutiyet Kütüphanesi kaydıyla ve Osmanlı İttihat ve Terakki Mektepleri Kütüphanesi açıklamasıyla yayımlanmıştır ve 77 sayfadır. Kitabın ayrıntısı için bkz. İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 178-182.

Rasim Haşmet Bey Selanik'teki süreli yayınlardan birçoğunda yazı yazmıştır. Bunlar: *Çocuk Bahçesi*, *Bahçe*, *Kadın*, *Füyuzat*, *Zaman*¹³²⁸, *Hüsün ve Şiir*, *Genç Kalemler*, *Muhit-i Mesai*, *Yeni Felsefe Mecmuası*, *Rumeli*¹³²⁹, *Vatandaş*¹³³⁰ süreli yayınlarıdır. Bu yayınlarda aşağıda görüldüğü üzere şiir ve makale türünde yazılarının çoğunluktadır. Rasim Haşmet Bey bu yazılarında adının yanında birçok takma isim de kullanmıştır. *Çocuk Bahçesi* dergisinde “Yadigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet”; *Bahçe* dergisinde “Hâce Rasim”, “R. H.”; *Kadın* dergisinde “Râfızâ Hasnâ”; *Füyuzat* dergisinde “R. H.”; *Muhit-i Mesai* dergisinde “Refi Nevzat”; *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda ise “M. T.” müstearlarını kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Rasim Haşmet'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
17	Ç. Bahçesi	12 Mayıs 1321/25 Mayıs 1905	Muallim Efendilere/Üstâd-ı Muhterem Şevki Efendi Hazretlerine	Şiir
24	Ç. Bahçesi	14 Temmuz 1321/27 Temmuz 1905	Büyük Olsaydım/Kardeşim Aydın. Haşmet'e	Deneme
25	Ç. Bahçesi	21 Temmuz 1321/3 Ağustos 1905	Dul Valide/Anneme	Hikâye
27	Ç. Bahçesi	4 Ağustos 1321/17 Ağustos 1905	Vodina Tenezzüh Katarı: Azîmet/22 Temmuz 1321, Kompartıman Refiklerime	Gezi Yazısı
29	Ç. Bahçesi	19 Ağustos 1321/1 Eylül 1905	Sınıfta/18 Ağustos 1321	Hikâye
30	Ç. Bahçesi	25 Ağustos 1321/7 Eylül 1905	Mülhemât-ı Afileden: Tekemmüle Doğru/Kardeşim Hilmi'ye	Şiir
33	Ç. Bahçesi	15 Eylül 1321/28 Eylül 1905	Esâtir Sahifeleri: Çiçekler/25 Temmuz 1319	Deneme
36	Ç. Bahçesi	6 Teşrinievvel 1321/19 Ekim 1905	Mebâhis-i İçtimâiyeden: Musâhebe: Tekemmüle Doğru	Makale
37	Ç. Bahçesi	13 Teşrinievvel 1321/26 Ekim 1905	Bülbül/Faik Ali Beyefendi'ye	Mensure
39	Ç. Bahçesi	27 Teşrinievvel 1321/9 Kasım 1905	Musâhebe: 25	Makale

¹³²⁸ Rasim Haşmet, “Musahabe: Tettebbu”, *Zaman*, Numara 292 (16 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909), Selanik, ss. 1-2.

¹³²⁹ Refi Nevzat, “Türkiye (Mehmet Ali Tevfik Bey'e)”, *Rumeli*, 3. Sene, Numara 697 (20 Mart 1328/2 Nisan 1912), Selanik, s. 1'den aktaran İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 329.

¹³³⁰ Rasim Haşmet, “Başlıksız”, *Vatandaş*, İkinci Sene, Numara 45 (24 Teşrinisani 1326/7 Aralık 1910), Selanik, ss. 2-3'den aktaran İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 327.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
41	Ç. Bahçesi	10 Teşrinisani 1321/23 Kasım 1905	Pasteur/Kardeşim Elif. Zâtî Bey'e	Şiir
42	Ç. Bahçesi	24 Teşrinisani 1321/7 Aralık 1905	Fakat... Gülme!	Şiir
2	Bahçe	28 Temmuz 1324/10 Ağustos 1908	Davul	Şiir
12	Bahçe	7 Teşrinievvel 1324/20 Ekim 1908	Hasbihâl/Kadınlar İçin, Selanik 322	Şiir
15	Bahçe	28 Teşrinievvel 1324/10 Kasım 1908	Meşhur Simalar 1: Homeros/İsmail Safa merhuma, Beyoğlu 16 Temmuz 322	Şiir
19	Bahçe	25 Teşrinisani 1324/8 Aralık 1908	Beyaz Mendil/A. İsmet'e, Selanik, 14 Teşrinisani 324	Şiir
20	Bahçe	2 Kanunuevvel 1324/15 Aralık 1908	Mensur Şiir: Hayır! Bilmeyiniz, Öğrenmeyiniz!/Galata, 320	Mensure
22	Bahçe	16 Kanunuevvel 1324/29 Aralık 1908	Settar Han/Kahraman Ö. Naci Bey'e, Selanik 11 Kanunuevvel 324	Şiir
24	Bahçe	30 Kanunuevvel 1324/12 Ocak 1909	Ö. Naci	Makale
26	Bahçe	13 Kanunusani 1324/Nasıl Olabilir?/Selanik, 26 Eylül 324	Nasıl Olabilir?	Şiir
39	Bahçe	5 Mayıs 1325/18 Mayıs 1909	Mutlakıyet-i İdare ve İmtiyâzât-ı Sunûf	Makale
48	Bahçe	Temmuz 1325/Temmuz-Ağustos 1909	Musâhebe: Ziyet/Nisâî	Makale
2	Bahçe	8 Eylül 1325/21 Eylül 1909, İkinci Sene	Kolağası Emin Bey	Makale
3	Bahçe	15 Eylül 1325/28 Eylül 1909, İkinci Sene	Söyleniş: Küçüklük	Makale
4	Bahçe	22 Eylül 1325/5 Ekim 1909, İkinci Sene	Saçlı mı, Kel mi?	Makale
5	Bahçe	6 Teşrinievvel 1325/19 Ekim 1909, İkinci Sene	Prens Şahabettin/Mabadi var	Makale
6	Bahçe	14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, İkinci Sene	Haftalık Notlar	Makale
6	Bahçe	14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909, İkinci Sene	Girit İçin (Memiş'in Türküsü)	Şiir
7	Bahçe	21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım	Prens Şahabettin/2. Sene 5 Numaradan	Makale

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1909, İkinci Sene	Mabad	
7	Bahçe	21 Teşrinievvel 1325/3 Kasım 1909, İkinci Sene	Meşrutiyet ve Hürriyet Demektir/Selanik, 19 Teşrinisani 324	Ne Şiir
8	Bahçe	28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909, İkinci Sene	Haftalık Notlar	Makale
9	Bahçe	4 Teşrinisani 1325/17 Kasım 1909, İkinci Sene	Kardeşlik	Şiir
10	Bahçe	11 Teşrinisani 1325/24 Kasım 1909, İkinci Sene	Sosyalizm Arkasında/Saint Simon'a	Şiir
12	Bahçe	25 Teşrinisani 1325/8 Aralık 1909	Din/Babama, 20 Mart 320	Şiir
22	Kadın	9 Mart 1325/22 Mart 1909	Sembol Sayfalar 1: Enîn-i Muhît/Selanik, Yalılar, 1325	Şiir
1	Füyuzat	1 Kanunusani 1324/14 Ocak 1909	Fünûn-ı Hâzıraya Nispetle Fikr-i Hukuk/1323	Makale
2	Füyuzat	1 Şubat 1324/14 Şubat 1909	Neşriyât-ı Şehriye: Rus İhtilâl Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı (Müellifi: Gayın. Saviç, Mütercimi Kâzım Nami)	Tenkrit
3	Füyuzat	5 Mart 1325/18 Mart 1909	Neşriyât-ı Şehriye: Müdhâl-i Usûl-i Mesûliyet (Müellifi: Said Bey), Galisizm (Müellifi: Ahmet Kemal)	Tenkrit
3	Hüsün ve Şiir	1325/1909	Musâhabe: Hüsün ve Şiir Mecmuası ve Gençlik	Makale
5	Hüsün ve Şiir	1 Ağustos 1326/14 Ağustos 1910	Ibsen ve Biz	Makale
7	Hüsün ve Şiir	3 Eylül 1326/16 Eylül 1910	Kimsin Nesin Ey Genç Kız!/Yalılar, 25 Ağustos 1326	Deneme
8	Hüsün ve Şiir	21 Eylül 1326/4 Ekim 1910	Tetebbu' ve Tefekkür: Mebâhis-i İctimâiyye ve Felsefiyyeden: Anarşizme Dair (Cesare Lombroso /Mabadi var	Tercüme Makale
9-1	G. Kalemler	1327/1911	Hüsün ve Şiire/Selanik, 22 Eylül 1326	Mektup
9	G. Kalemler	4 Eylül	İrade (Muhterem ve Fazıl Doktor Ethem Bey'e/Selanik, 9 Ağustos 1327	Şiir
10	Muhit-i Mesai	Tarih Yok	Musâhabe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Milliye ve Genç Kalemler	Makale
1	Yeni Felsefe Mecmuası	15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911	Felsefe Karşısında Fen	Makale
2	Yeni Felsefe	30 Ağustos 1327/12 Eylül	Tenkrit: Yeni Hayat Cereyânı (Yeni Felsefe	Tenkrit

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
	Mecmuası	1911	Memûâsı Tahrir Heyetine)/Kadıköy, 21 Ağustos 1327	
5	Yeni Felsefe Mecmuası	15 Teşrinievvel 1327/28 Ekim 1911	Felsefe: Felsefe Karşısında Fen	Makale
10	Yeni Felsefe Mecmuası	30 Kanunuevvel 1327/12 Ocak 1912	Mezâhib-i İctimâiyye/Mabadı var	Makale
12	Yeni Felsefe Mecmuası	1 Şubat 1327/14 Şubat 1912	Mezâhib-i İctimâiyye	Makale
13	Yeni Felsefe Mecmuası	16 Şubat 1327/29 Şubat 1912	Mezâhib-i İctimâiyye	Makale
14	Yeni Felsefe Mecmuası	1 Mart 1328/14 Mart 1912	Mezâhib-i İctimâiyye	Makale
17	Yeni Felsefe Mecmuası	15 Nisan 1328/28 Nisan 1912	Filozof Bergson	Makale

Tablo 3. 9. Rasim Haşmet'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.10. Ali Ulvi Elöve

Ali Ulvi, 1296 (1880) senesi sonlarında Selanik'te Hacı Hasan Mahallesinde doğmuştur.¹³³¹ Âkil Koyuncu Bey'in kardeşidir. Dolayısıyla babası Vilayet muhasebecilerinden Mustafa Fevzi Efendi'dir. Ali Ulvi, ağabeyi Âkil Koyuncu gibi Feyziye Mektebinde okumuştur. 1897 yılında Selanik'te yayımlanan *Çocuklara Rehber* isimli derginin ilk sayısında A. Ulvi Bey imzasını "Feyziye Sıbyan Mektebi Mezunu" olarak atmıştır.¹³³² Feyziye Sıbyan Mektebinden mezun olduktan sonra Selanik İdadisinde okumuş ve bitirmeden okuldan ayrılmıştır. Bundan sonra da önce Manastır, ardından Selanik Fererler Mektebinde birer sene eğitim almıştır.¹³³³

Ali Ulvi Bey, 1897 yılında Teselya Galos'ta memur olan biraderinin yanında iki ay ardından Siroz'da yine iki ay memur olarak çalışmış ve Selanik'e geri dönmüştür. Bir bilgiye göre de Ali Ulvi Bey, Selanik Darü'l-muallîmin mezunudur ve öğretmenlik

¹³³¹ Nüzhet Haşim, a.g.e., s.101. Nüzhet Haşim'den başka diğer kaynaklar Ali Ulvi Bey'in doğum tarihini 1881 olarak vermişlerdir. Bkz. Miriam Zeliha Stebler Çavuş, Ali Ulvi Elöve'nin Şiirlerinin Eğitsel Açından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, s. 5; İhsan Işık, "Ali Ulvi Elöve", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi 1*, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1172; "Ali Ulvi Elöve", *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. II, YKY, İstanbul 2001, s. 356.

¹³³² Feyziye Sıbyan Mektebi Mezunlarından Ali Ulvi, "Bir Kazazede Lisanından", *Çocuklara Rehber*, Numara 1 (10 Nisan 1313/22 Nisan 1897), Selanik, ss. 5-7.

¹³³³ Nüzhet Haşim, a.g.e., s.101.

diplomasına sahiptir.¹³³⁴ Başka bir bilgiye göre Selanik'e döndükten sonra mezun olduğu Feyziye Mektebinde Fransızca ve Türkçe öğretmenliklerinde bulunmuştur.¹³³⁵ Salnamelerde yaptığımız kontrollerde, A. Ulvi Bey'in Feyziye Mektebinin ibtidai (ilkokul) kısmında sınıf öğretmenliği ve daha sonra da rüştiye kısmında kıraat-i imla hocası olarak görev yapmıştır.¹³³⁶

Ali Ulvi Bey, Feyziye Mektebindeki görevinden sağlık sorunlarını sebep göstererek ayrılmıştır. Selanik'te kalmaya devam eden A. Ulvi Bey'i daha sonra ağabeyi Necip Necati Bey'in imtiyaz sahibi olduğu *Çocuk Bahçesi* dergisinde görüyoruz.¹³³⁷ *Çocuk Bahçesi* dergisi "Türkçe Şiir" tartışmasının şiddetlenmesi sonucunda siyasî sebepler gösterilip kapatılınca A. Ulvi Bey de Atina'ya firar etmiştir. Kısa bir süre sonra memleketine dönmüş ve tevkif edilmişse de hemen serbest bırakılmıştır ve Meşrutiyet'in ilanına kadar da Selanik'teki ticarethanelerde kâtiplik yaparak geçimini sağlamıştır.¹³³⁸

Selanik'te 1908 Devrimi'nden sonra çok sayıda sendika kurulmuştur. A. Ulvi Bey de bunlardan Tüccar-ı Kâtip ve Müstahdemîni Sendikası'na üye olduğunu *Bahçe* dergisinde yayımlanan bir yazıdan anlıyoruz. Yazı, Kazım Nami Bey'in "Nasıl Oldu?" başlıklı piyesinin sahnelenmesi esnasında A. Ulvi Bey'in verdiği nutkun metnidir.¹³³⁹ Piyes, Tüccar-ı Kâtip ve Müstahdemîni Sendikası yararına sahnelenmiştir ve A. Ulvi Bey burada yaptığı konuşmada sendikasının iyi niyetli hareket ettiğini ve bu yolda grevlerin durmak için çalıştığını ifade etmiştir. Daha sonraki dönemlerde A. Ulvi Bey'in bu sendika dâhil herhangi bir sol faaliyet içerisinde yer almaması, onun 1908 Devrimi sonrasında Selanik'te esen sosyalizm rüzgârından etkilendiğinin ve daha çok geçici bir etki olduğu anlaşılmaktadır.

¹³³⁴ "Ali Ulvi Elöve", *Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, YKY, C. II, İstanbul 2001, s. 356.

¹³³⁵ Miriam Zeliha Stebler Çavuş, a.g.e., s. 5.

¹³³⁶ Ali Ulvi Bey, "Ulvi Efendi" adıyla 1318 (1902-03) tarihli salnamede Feyziye Mektebinin ibtidai kısmında öğretmendir. (1318 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selanik Vilâyeti Salnamesi*, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, On Altıncı Defa Olarak (1318/1900-01), Selanik, s. 340. 1320 (1902-03) senesine ait salnamede A. Ulvi Bey'in adı Feyziye Mektebi öğretmenleri arasında yoktur. (1320 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selanik Vilâyeti Salnamesi*, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, On Yedinci Defa Olarak (1320/1902-03), Selanik, s. 398-399. 1322 (1904-05) senesine ait salnamede ise Ali Ulvi Bey, Feyziye Mektebinde kıraat-i İmla muallimi olarak görülmektedir. (1322 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selanik Vilâyeti Salnamesi*, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, On Sekizinci Defa Olarak (1322/1904-05), Selanik, s. 316.

¹³³⁷ Miriam Zeliha Stebler Çavuş, a.g.e., s. 5.

¹³³⁸ Nüzhet Haşim, a.g.e., s.101.

¹³³⁹ İmzasız, "Nasıl Oldu?", *Bahçe*, Numara 10 (23 Eylül 1324/6 Ekim 1908), Selanik, s. 5.

A.Ulvi Bey Selanik'ten 31 Mart Vakası nedeniyle hazırlanan Hareket Ordusu'na gönüllü olarak katılmış ve İstanbul'a gitmiş, bir daha da Selanik'e dönmemiştir.¹³⁴⁰

Ali Ulvi Bey, Selanik'teki ilk yazılarını *Mütalaa* (1896) dergisinde yayımlamıştır. Daha sonra Selanik'in ve Türk Edebiyatının ilk çocuk dergilerinden biri olan *Çocuklara Rehber* dergisinde ardından ise "Türkçe Şiir" tartışmasıyla meşhur olan ve A. Ulvi Bey'in ağabeyi Necip Necati Bey'in imtiyaz sahibi olduğu *Çocuk Bahçesi* dergisinde yazılarını yayımlamıştır. 1908 Devrimi'nin hemen ardından Ali Ulvi Bey, *Çocuk Bahçesi* dergisinin devamı olan *Bahçe*'de ve yine İttihatçı bir yayın olan *Kadın*'da yazılarını yayımlamıştır.

Ali Ulvi Elöve Selanik'te yayımladığı yazılarının altına "Ulvi, Ali Ulvi, Aydın. Ulvi, Hoca Ali, Ali Necat, Feyziye Sıbyan Mektebi Mezunlarından Ali Ulvi" imzalarını atmıştır.

Ali Ulvi Bey'in özellikle *Mütalaa*, *Çocuklara Rehber* ve *Çocuk Bahçesi* dergilerinde yayımlanan yazıları çocuk edebiyatının ilk örneklerindedir. Bu konuda dönemin şahitlerinden Nüzhet Haşim'in değerlendirmeleri önemlidir:

Ali Ulvi Bey, bir şair olarak meşhur değildir. Zaten kendisi de böyle bir iddiada bulunmuyor. Fakat en ziyade muhtaç olduğumuz çocuk edebiyatına ilk defa çalışanlardan biridir. Esasen manzumelerinin hemen hepsi bu neve dâhildir. Nazım lisanında pek kuvvetini hissedemiyoruz. Kafiyeleleri bazen zayıftır. Selanik'te *Çocuk Bahçesi*'nde ve *Bahçe*'de birçok şiirleri ile 'söyleniş' unvanı altında pek güzel monologları da çıkmıştır.¹³⁴¹

İşte Ali Ulvi Bey'in aşağıda verdiğimiz şiir ve monologlarına bu açıdan değerlendirmemiz gerekir.

Ali Ulvi Bey, Cavit Bey'in Rumanya Mektebi'de verdiği derslere katılan Selanikli gençlerin arasındadır. Bu gençlere ders veren sadece Cavit Bey değildir. Romanya Mektepleri müfettişi ve 1908 Devriminden sonra Meclis-i Ayan üyelerinden Besaria Efendi'nin verdiği Fransızca konferans da gençlerin katıldığı etkinliklerdendir.¹³⁴² İşte bu konferans Ali Ulvi tarafından Türkçeye çevrilerek *Kadın* dergisinde altı sayıda "Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın" başlığıyla yayımlanmıştır.

¹³⁴⁰Nüzhet Haşim, a.g.e., s.101.

¹³⁴¹Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 102.

¹³⁴²İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 58.

Yeni Hayatçıların mekteplere kitap hazırlama projesinde A. Ulvi'nin ismine rastlamıyoruz. Ancak Rasim Haşmet Bey'in bu proje içerisinde yayımlanan "Müntahabât Okuyorum Birinci Sene" başlıklı kitapta A. Ulvi Bey'e ait iki monolog yer almaktadır.¹³⁴³ Bu da A. Ulvi Bey'in o çevre ile olan ilişkisini göstermesi bakımından da önemlidir.

Aşağıdaki tabloda Ali Ulvi Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
3	Mütalaa	6 Ağustos 1312/18 Ağustos 1896	Mehtâblı bir Gecede Deniz Perileri (Fransızcadan)	Tercüme Mensure
17	Mütalaa	12 Teşrinisani 1312/24 Kasım 1896	Uzlet Perisi	Mensure
29	Mütalaa	4 Şubat 1312/16 1897	İki Namzet (Fransızcadan)	Tercüme Hikâye
61	Mütalaa	24 Eylül 1313/6 1897	Mütalaa'ya Bir Nazar	Makale
66	Mütalaa	29 Teşrinievvel 1313/10 Kasım 1897	Söyleniş (Yanya, 21 Teşrinievvel 1313)	Monolog
1	Çocuklara Rehber	10 Nisan 1313/22 1897	Bir Kazazede Lisanından	Hikâye
16	Çocuklara Rehber	24 Temmuz 1313/5 Ağustos 1897	Garaib-i Tabiiyyeden: Sağır Yılanlar	Makale
18	Çocuklara Rehber	7 Ağustos 1313/19 Ağustos 1897	Baobab Ağacı	Makale
33	Çocuklara Rehber	20 Teşrinisani 1313/2 Aralık 1897		Makale
1	Çocuk Bahçesi	13 Kanunusani 1320/26 Kasım 1904	Mebahis-i İlmiye: Şark Yazıları 1	Makale
1	Çocuk Bahçesi	13 Kanunusani 1320/26 Kasım 1904	Yerli Masalı: Çalandan Çalarlar	Masal
1	Çocuk Bahçesi	13 Kanunusani 1320/26 Kasım 1904	Zamane Hikâyeleri 1: Yuvarla Kamburunu (Lui Pamtar'dan)	Çeviri Hikâye
2	Çocuk Bahçesi	20 Kanunusani 1320/2 Şubat 1905	Mebahis-i İlmiye: Şark Yazıları 2	Makale
2	Çocuk Bahçesi	20 Kanunusani 1320/2 Şubat 1905	Yerli Masalı: Çalandan Çalarlar	Masal

¹³⁴³İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 177-183.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
2	Çocuk Bahçesi	20 Kanunusani 1320/2 Şubat 1905	Zamane Hikâyeleri 2: Yuvarla Kamburunu (Lui Pamtar'dan)	Hikâye
3	Çocuk Bahçesi	27 Kanunusani 1320/9 Şubat 1905	Zamane Hikâyeleri 3: Yuvarla Kamburunu (Lui Pamtar'dan)	Hikâye
4	Çocuk Bahçesi	10 Şubat 1320/23 Şubat 1905	Zamane Hikâyeleri 4: Yuvarla Kamburunu (Lui Pamtar'dan)	Hikâye
5	Çocuk Bahçesi	17 Şubat 1320/2 Mart 1905	Zamane Hikâyeleri 5: Yuvarla Kamburunu (Lui Pamtar'dan)	Hikâye
6	Çocuk Bahçesi	24 Şubat 1320/9 Mart 1905	Zenci Kelebek	Hikâye
7	Çocuk Bahçesi	3 Mart 1321/16 Mart 1905	Ağabeyimin Esvabı	Hikâye
7	Çocuk Bahçesi	3 Mart 1321/16 Mart 1905	Mebahis-i İlmiye: Adamcılar 2	Makale
8	Çocuk Bahçesi	10 Mart 1321/23 Mart 1905	Oduncu	Masal
9	Çocuk Bahçesi	17 Mart 1321/30 Mart 1905	Mebahis-i İlmiye: Küre-i Arz Merkez-i âlem midir? 1	Makale
9	Çocuk Bahçesi	17 Mart 1321/30 Mart 1905	Hikâye: Karavana	Hikâye
10	Çocuk Bahçesi	24 Mart 1321/6 Nisan 1905	Söyleniş: Kunduralarım	Hikâye
10	Çocuk Bahçesi	24 Mart 1321/6 Nisan 1905	Mebahis-i İlmiye: Küre-i Arz Merkez-i âlem midir? 2	Makale
10	Çocuk Bahçesi	24 Mart 1321/6 Nisan 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
11	Çocuk Bahçesi	31 Mart 1321/13 Nisan 1905	Söyleniş: Fattanın Şakalar	Monolog
11	Çocuk Bahçesi	31 Mart 1321/13 Nisan 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
12	Çocuk Bahçesi	7 Nisan 1321/20 Nisan 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
13	Çocuk Bahçesi	14 Nisan 1321/27 Nisan 1905	Musahebe: Tahayyülat	Deneme
13	Çocuk Bahçesi	14 Nisan 1321/27 Nisan 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
14	Çocuk Bahçesi	21 Nisan 1321/4 Mayıs 1905	Mebahis-i İlmiye: Deniz Tutmasından Nasıl Korunmalı? 1	Makale

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
14	Çocuk Bahçesi	21 Nisan 1321/4 Mayıs 1905	Musahebe: Mektep Mubassırı	Deneme
14	Çocuk Bahçesi	21 Nisan 1321/4 Mayıs 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
15	Çocuk Bahçesi	28 Nisan 1321/11 Mayıs 1905	Mebahis-i İlmiyye: Deniz Tutmasından Nasıl Korunmalı? 2	Makale
15	Çocuk Bahçesi	28 Nisan 1321/11 Mayıs 1905	Musahebe: Mektep Mubassırı	Deneme
15	Çocuk Bahçesi	28 Nisan 1321/11 Mayıs 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
16	Çocuk Bahçesi	5 Mayıs 1321/18 Mayıs 1905	Söyleniş: Oburluk Belası	Monolog
16	Çocuk Bahçesi	5 Mayıs 1321/18 Mayıs 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
17	Çocuk Bahçesi	12 Mayıs 1321/25 Mayıs 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
18	Çocuk Bahçesi	19 Mayıs 1321/1 Haziran 1905	Yerli Masalı: İncirler	Masal
18	Çocuk Bahçesi	19 Mayıs 1321/1 Haziran 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
19	Çocuk Bahçesi	26 Mayıs 1321/8 Haziran 1905	Mebahis-i İlmiye: Dehşetli Dalgalar, Korkunç Orkozlar	Makale
19	Çocuk Bahçesi	26 Mayıs 1321/8 Haziran 1905	Yerli Masalı: Köpek mi, Yılan mı?	Masal
19	Çocuk Bahçesi	26 Mayıs 1321/8 Haziran 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
20	Çocuk Bahçesi	2 Haziran 1321/15 Haziran 1905	Söyleniş: Mahtûbî	Monolog
20	Çocuk Bahçesi	2 Haziran 1321/15 Haziran 1905	Mebahis-i İlmiye: Dehşetli Dalgalar, Korkunç Orkozlar	Makale
20	Çocuk Bahçesi	2 Haziran 1321/15 Haziran 1905	Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
21	Çocuk Bahçesi	9 Haziran 1321/22 Haziran 1905	Söyleniş: Süt Kardeşim	Monolog
21	Çocuk Bahçesi	9 Haziran 1321/22 Haziran 1905	Masal: Uykuda (Ruşçadan çeviri)	Çeviri Masal
22	Çocuk Bahçesi	16 Haziran 1321/29 Haziran 1905	Söyleniş: Hesap Pusulası	Monolog

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
22	Çocuk Bahçesi	16 Haziran 1905	1321/29 Seyyahi ve Ahlaki Roman: Zavallı Serseriler!	Roman
24	Çocuk Bahçesi	14 Temmuz 1905	1321/27 Söyleniş: Ne Olsam?	Monolog
26	Çocuk Bahçesi	28 Temmuz 1905	1321/10 Musahebe: İmtihanlar	Deneme
26	Çocuk Bahçesi	28 Temmuz 1905	1321/10 Söyleniş: Kasabaya Seyahat	Monolog
29	Çocuk Bahçesi	19 Ağustos 1905	1321/1 Eylül Söyleniş: Efsun mu, Efsane mi?	Monolog
30	Çocuk Bahçesi	25 Ağustos 1905	1321/7 Eylül Söyleniş: Döbua Ailesi	Monolog
31	Çocuk Bahçesi	1 Eylül 1905	1321/14 Eylül Köye Dönüş	Hikâye
31	Çocuk Bahçesi	1 Eylül 1905	1321/14 Eylül Söyleniş: Geveze	Monolog
33	Çocuk Bahçesi	15 Eylül 1905	1321/28 Eylül Söyleniş: Yirmi Para	Monolog
34	Çocuk Bahçesi	22 Eylül 1905	1321/5 Ekim Söyleniş: Başımdan Geçenler Defter Doldurur	Monolog
35	Çocuk Bahçesi	29 Eylül 1905	1321/12 Ekim Musahebe: Terbiye	Makale
35	Çocuk Bahçesi	29 Eylül 1905	1321/12 Ekim Örf ve Âdât: Çin'de Gece Şenliği	Makale
36	Çocuk Bahçesi	6 Teşrinievvel Ekim 1905	1321/19 Söyleniş: Redif	Monolog
37	Çocuk Bahçesi	13 Teşrinievvel Ekim 1905	1321/26 Kartal (İskandinav Edebiyatından)	Tercüme Hikâye
39	Çocuk Bahçesi	27 Teşrinievvel Kasım 1905	1321/9 Eski Kayık, İhtiyar Kayıkçı (Piyer Loti'den)	Tercüme Mensure
39	Çocuk Bahçesi	27 Teşrinievvel Kasım 1905	1321/9 Küçük Sahneler: Hiç İnsan Düşer mi?	Piyes
43	Çocuk Bahçesi	1 Kanunuevvel Aralık 1905	1321/14 Örf ve Âdât: İnsanı Hayvan Etmek Sanatı	Makale
8	Kadın	1 Kanunuevvel Aralık 1908	1324/14 Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın (Fransızcadan)	Tercüme Makale
9	Kadın	8 Kanunuevvel Aralık 1908	1324/21 Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın (Fransızcadan)	Tercüme Makale

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
10	Kadın	15 Kanunuevvel 1324/28 Aralık 1908	Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın (Fransızcadan)	Tercüme Makale
11	Kadın	22 Kanunuevvel 1324/4 Ocak 1909	Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın (Fransızcadan)	Tercüme Makale
12	Kadın	29 Kanunuevvel 1324/11 Ocak 1909	İslam Kadınlarında Hürriyet (Muharriresi: Madam Gülnar Hanım, Madam Olga de Lebedof'tan)	Tercüme Makale
12	Kadın	29 Kanunuevvel 1324/11 Ocak 1909	Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın (Fransızcadan)	Tercüme Makale
13	Kadın	5 Kanunusani 1324/18 Ocak 1909	Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın (Fransızcadan)	Tercüme Makale
14	Kadın	12 Kanunusani 1324/25 Ocak 1909	İslam Kadınlarında Hürriyet (Muharriresi: Madam Gülnar Hanım, Madam Olga de Lebedof'tan)	Tercüme Makale
15	Kadın	19 Kanunusani 1324/1 Şubat 1909	İslam Kadınlarında Hürriyet (Muharriresi: Madam Gülnar Hanım, Madam Olga de Lebedof'tan)	Tercüme Makale
3	Bahçe	4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908	Hasbihal: Bir Avrupa Gazetesinde Frenkin Biri	Makale
8	Bahçe	9 Eylül 1324/22 Eylül 1908	Kelimelerin İhtilali	Makale
15	Bahçe	28 Teşrinievvel 1324/10 Kasım 1908	Ben mi?.. Ben mi Haylaz!!!	Hikâye
16	Bahçe	4 Teşrinisani 1324/17 Kasım 1908	İslamiyet Âleminde: İran'da Gazeteler	Makale
17	Bahçe	11 Teşrinisani 1324/24 Kasım 1908	İslamiyet Âleminde: İran'da Gazeteler	Makale
18	Bahçe	18 Teşrinisani 1324/1 Aralık 1908	İslamiyet Âleminde: İran'da Gazeteler	Makale
19	Bahçe	25 Teşrinisani 1324/8 Aralık 1908	İslamiyet Âleminde: İran'da Gazeteler	Makale
19	Bahçe	25 Teşrinisani 1324/8 Aralık 1908	Bayram Sabahı	Hikâye
21	Bahçe	9 Kanunuevvel 1324/22 Aralık 1908	Avusturya Tarihinden Birkaç Yaprak (Fransızcadan)	Tercüme Makale
22	Bahçe	16 Kanunuevvel 1324/29 Aralık 1908	Musahebe: Avusturya Tarihinde Birkaç Yaprak (Fransızcadan)	Tercüme Makale
23	Bahçe	21 Kanunuevvel 1324/3	Hasbihal: Zamane Padişahı (Fransa	Tercüme

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		Ocak 1909	Akademisi Azasından Henri Lava'dan)	Makale
25	Bahçe	6 Kanunusani 1324/19 Ocak 1909	Söyleniş: İzinsiz! On Bir Temmuzda	Monolog
27	Bahçe	20 Kanunusani 1324/2 Şubat 1909	Cihat Mümkün mü?	Makale
28	Bahçe	27 Kanunusani 1324/9 Şubat 1909	Cihat Mümkün mü?	Makale
29	Bahçe	3 Şubat 1324/16 Şubat 1909	Cihat Mümkün mü?	Makale
30	Bahçe	10 Şubat 1324/23 Şubat 1909	Osmanlı İnkılâbı 1 (Fransız Gazetesinden, Piyer Jiyfar	Tercüme Makale
31	Bahçe	17 Şubat 1324/30 Şubat 1909	Osmanlı İnkılâbı 2 (Fransız Gazetesinden, Piyer Jiyfar	Tercüme Makale
33	Bahçe	3 Mart 1325/16 Mart 1909	Haftalık Notlar: Okuyamadım	Makale
39	Bahçe	5 Mayıs 1325/18 Mayıs 1909	Hürriyete Doğru (Udi Ahmet Efendi Bestesi, Hareket Ordusu'yla İstanbul'a giderken söylenmek için bestelenmiş.)	Şiir
1	Bahçe	Tarih Yok (İkinci Sene)	Söyleniş: Oburluk Belası	Hikâye

Tablo 3.10. Ali Ulvi Bey'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.11. Mustafa Nermi Bey

M. Nermi Bey, 1890 senesinde Rumeli'de Köprülü kasabasında doğmuştur. Babası zabıta memurlarından Ali Sabri Efendi'dir. Ortaokulu Selanik'te Selimiye Mektebi'nde, lise tahsilini ise Üsküp'te yapmıştır.¹³⁴⁴ M. Nermi Bey 1908 Devrimi akabinde tekrar Selanik'e gelip Hukuk Mektebi'ne kaydolmuştur.¹³⁴⁵ M. Nermi Bey Hukuk Mektebi'nde Ali Canip'le beraberdir. Ayrıca Nermi Bey'i İttihat ve Terakki Lisesi'ne öğretmen olarak tavsiye eden de yine Ali Canip Bey'dir. M. Nermi Bey İttihat ve Terakki Lisesi'nde Türkçe ve tarih derslerine girmiştir (1910). Bir sene sonra ise Merkez-i Umumi tarafından özellikle Ziya Gökalp'in girişimleriyle Paris'e eğitim için gönderilmiştir. M. Nermi Bey'in aktardığına göre aslında Paris'e Ali Canip Bey'le gideceklermiş fakat A. Canip'in

¹³⁴⁴ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 105.

¹³⁴⁵ Nüzhet Haşim M. Nermi Bey'in Selanik'e 1908 Devrimi'nden sonra geldiğini aktarmıştır. Oysa A. Canip Bey Meşrutiyetin ilanından hemen önce Talat Paşa, Aka Gündüz, Rasim Haşmet ve M. Nermi'nin Selanik'te beraber olduklarını belirtir. (Ali Canip Yöntem, "Benim Bildiğim Talat Paşa", s. 808.

babasının ölümü programı değiştirmiş ve M. Nermi Bey tek başına gitmek zorunda kalmıştır.¹³⁴⁶

M. Nermi Bey'in ilmî malumatı hakkında A. Canip Yöntem açıklama yapmıştır. Prof. Mehmet Emin Erişilgil'in Ziya Gökalp üzerine yazdığı "Bir Fikir Adamının Romanı" adlı eserinde ileri sürdüğü, Selanik gençlerinin Ziya Gökalp etrafında pervane oldukları düşüncesine karşı çıkmış ve Selanik'le gençlerin de az çok malumat sahibi olduklarını ileri sürmüştür. Burada M. Nermi hakkında da şunları söylemiştir: "M. Nermi gibi bazıları ise şark âlimlerine, hatta Arapçaya aşına, tasavvufu müdrik gençlerdi."¹³⁴⁷ M. Nermi Bey eğitimini Fransa'da almış ve daha çok sosyoloji ve felsefe alanıyla ilgilenmiştir.¹³⁴⁸

M. Nermi Bey Selanik'te *Mütalaa, Bahçe, Kadın, Hüsnü ve Şiir, Genç Kalemler, Yeni Felsefe Mecmuası ve Rumeli* süreli yayınlarında; Mim. Nermi, Mim. Nun., Alparslan¹³⁴⁹ imzalarıyla yazılar yayımlamıştır.¹³⁵⁰ Bunun yanında İ. Arda Odabaşı'nın aktardığına göre M. Nermi Bey Selanik'te faaliyet gösteren Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun (SSİF) yayın organı olan Amele gazetesinin yazarlarından.¹³⁵¹

M. Nermi Bey, Selanik'te Ali Canip, Rasim Haşmet, Hüseyin Hüsnü gibi hukuk fakültesinden arkadaşlarının yanında Akil Fevzi Koyuncu, Abdi İsmet (Ulukat), Yusuf Osman, Enis Avni (Aka Gündüz) gibi isimlerle hep beraberdir.¹³⁵² Bu isimler Selanik'te İttihatçı çevreyi oluşturan gençlerdir. Bu gençler İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri oldukları gibi İttihatçı yayın organlarında boy göstermişler; Cemiyet'in bütün faaliyetlerini yürütmüş ve desteklemiştir. M. Nermi Bey'in İttihatçı çevre içerisinde genç yaşlarda yer aldığını A. Canip Bey'den öğreniyoruz: "Bir gün de, Talât (Paşa), ben ve Aka Gündüz, galiba Rasim Haşmet, Mustafa Nermi oturuyorduk." şeklinde o günleri aktaran Canip Bey

¹³⁴⁶ M. Nermi, "Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar", *İş*, Yıl 1, Sayı: 3-4, İstanbul 1934, s. 182.

¹³⁴⁷ Ali Canip Yöntem, "Ziya Gökalp", s. 402.

¹³⁴⁸ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 106.

¹³⁴⁹ M. Nermi Bey'in "Alparslan" imzasını kullandığını, *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan bir yazısında yapılan açıklamadan anlıyoruz. Yazıda verilen dipnotta şu açıklama yapılmıştır: "M. Nermi Bey Bu makalesine "Alp Arslan" imzasını atmıştı. Şöhret arzusuyla bunalmayan adamlar, ara sıra müstear nam da kullanırlar. Fakat bunu korkaklığa haml etmek garabetini gösterenler olduğu için kıymetli arkadaşımızın iznini almaksızın asıl ismini yazdık." Bkz. M. Nermi, "Yeni Lisan İstilasası Karşısında", *Genç Kalemler*, II. Sene, Numara 22 (6 Haziran 1327/19 Haziran 1912), Selanik, s. 226.

¹³⁵⁰ İ. Arda Odabaşı Mustafa Nermi Bey'in Selanik'te *Tenvir-i Efkâr* dergisinde de yazı yayımladığı bilgisini paylaşır. Bkz. İ. Arada Odabaşı, a.g.e., s. 165.

¹³⁵¹ İ. Arada Odabaşı, a.g.e., s. 140.

¹³⁵² İ. Arada Odabaşı, a.g.e., ss. 22, 35, 57.

Selanik'te Mısırlı Kırathanesi'nde sık sık toplandıklarını ve bu toplanmalarda Abdülhamit'i devirme planları yaptıklarını ifade etmiştir.¹³⁵³

M. Nermi Bey, “Yeni Lisan” hareketinin başlatıcısı olan Ö. Seyfettin’le de arkadaştır. Hatıralarında aktardığına göre Ö. Seyfettin’le Köprülü’de tanışmıştır. Ö. Seyfettin Köprülü’den Yakorit’e tayin olduktan sonra da aralarındaki bağ kopmamış ve mektuplaşmışlardır.¹³⁵⁴ Dolayısıyla bu tanışmadan kısa bir süre sonra ortaya çıkan Genç Kalemler/Yeni Lisan Hareketi’nde M. Nermi Bey de yerini almış ve *Genç Kalemler* dergisinde bu davayı benimseyen yazılar kaleme almıştır.

Bilindiği üzere Yeni Lisan Hareketi zamanla genişlemiş ve özellikle Ziya Gökalp’in öncülüğünde Yeni Hayat Projesine dönüşmüştür. Bu başlıklar altında birçok proje de gündeme gelmiştir. Bunların en önemlilerinden biri yabancı eserlerin Yeni Lisan’la Türkçeye çevrilmesi diğeri de mektep kitaplarının özellikle kıraat kitaplarının Yeni Lisan’la tekrar yazılması projesidir. Bu projelerinin ikisinde de M. Nermi yer almaktadır. Ziya Gökalp’in önderliğinde ve A. Canip ve M. Nermi’nin çalışmalarıyla yeni kıraat kitapları yazılmış ve okullarda okutulmak üzere Maarif Nezareti’ne kabul ettirilmiştir.¹³⁵⁵ Rumeli gazetesinde M. Nermi Bey’e ait iki adet kitap tanıtımı yapılmıştır. Tanıtımın başlığı “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Mekteplerinde tedris Olunmak Üzere Kabul Olunan Yeni Kitaplar” şeklindedir. Bu kitapların ilki “Kıraat Okuyorum”, ikincisi “İmlâ Okuyorum” başlığını taşımaktadır.¹³⁵⁶ M. Nermi Bey’e, Batı düşün dünyasına ait eserlerin Yeni Lisan’la Türkçeye çevrilmesin işinde düşen görev Paul Janet’in Felsefe Tarihi’dir.¹³⁵⁷ Bütün bu çalışmalar Balkan Savaşı’nın başlamasıyla birlikte yarım kalmıştır.

M. Nermi Bey’in Selanik’te çıkan yazılarına genel olarak baktığımızda iki ana türde eser verdiği görülmektedir. Bunlardan ilki makale türüdür ki bu tür içinde M. Nermi

¹³⁵³ Ali Canip Yöntem, “Benim Bildiğim Talat Paşa”, ss. 807-808.

¹³⁵⁴ M. Nermi, “Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar”, ss. 178.

¹³⁵⁵ M. Nermi, “Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar”, ss. 1781-182.

¹³⁵⁶ İmzasız, “Kıraat Okuyorum”, *Rumeli*, II. Sene, Numara 523 (14 Ağustos 1327/27 Ağustos 1911), Selanik, s. 4; İmzasız, “İmlâ Okuyorum”, *Rumeli*, II. Sene, Numara 523 (14 Ağustos 1327/27 Ağustos 1911), Selanik, s. 4.

¹³⁵⁷ M. Nermi Bey’den aktaran Tahir Alangu, a.g.e.,s.150.

Bey'in en çok içtimaiyat ve felsefe konularında yazılar kaleme aldığı görülmüştür. Bunun yanında şiir türünde eserler verse de bu konuda çok iddialı olduğu söylenemez.¹³⁵⁸

Aşağıdaki tabloda Mustafa Nermi Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
20	Mütalaa	3 Kanunuevvel 1312/15 Aralık 1896	Şedaid-i Dehre Uğramış Bir Genç Şiir Lisanından	Şiir
14	Bahçe	21 Teşrinievvel 1324/3 Kasım 1908	Mensur Şiir 1: Deniz Kenarında (Şefkâfî Bey'e)	Mensur Şiir
17	Bahçe	11 Teşrinisani 1324/24 Kasım 1908	Mensur Şiir 2: Yapraklar Düşerken (Kardeşim Enis Behiç'e)	Mensur Şiir
51	Bahçe	Ağustos 1325/Ağustos-Eylül 1909	Münekkit Sayfalarından: Terbiye-i Vataniyede İlk Adım (2 Ağustos 1325)	Makale
25	Kadın	30 Mart 1325/12 Nisan 1909	Makale-i Mahsusa: Kadınlık Âleminden 1: Şark ve Garp Kadınları	Şiir
26	Kadın	26 Nisan 1325/9 Mayıs 1909	Kadınlık Âleminden: Hüsnüan	Makale
26	Kadın	26 Nisan 1325/9 Mayıs 1909	Ebediyete Doğru (8Ağustos 1324 Köprülü)	Şiir
27	Kadın	4 Mayıs 1325/17 Mayıs 1909	Makale-i Mahsusa: Kadınlık Âleminden 2: Kadınlar ve Akademi	Makale
29	Kadın	18 Mayıs 1325/31 Mayıs 1909	Meşhur Kadınlar 1	Makale
30	Kadın	25 Mayıs 1325/7 Haziran 1909	Aşk ve İstibdat Piyesi	Makale
30	Kadın	25 Mayıs 1325/7 Haziran 1909	Kadın Şiirleri: Ağlıyordum (Matmazel Andre Kortès'ten/2 Mayıs 1325)	Tercüme Mensure
1	Hüsün ve Şiir	1325/1909-1910	Louis Buchner	Şiir
4	Hüsün ve Şiir	10 Temmuz 1326/23 Temmuz 1910	Teodor Dobanvil, Gutyeferiye'den: Alfonse Daudet 1(28 Ağustos 1324)	Biyografi
4	Hüsün ve Şiir	10 Temmuz 1326/23 Temmuz 1910	Felsefe Katreleri: Şarl Darüyen'e Göre: Tahavvül Kanunu	Makale
5	Hüsün ve Şiir	1 Ağustos 1326/14 Ağustos 1910	Şarl Darüyen'e Göre: Tahavvül Kanunu	Makale
6	Hüsün ve Şiir	16 Ağustos 1326/29 Ağustos 1910	Hollanda Edebiyatından: Jak Jan Karamer (Köprülü, 15 Eylül 1909)	Biyografi

¹³⁵⁸ Nüzhet Haşim, a.g.e., s. 106.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
7	Hüsün ve Şiir	3 Eylül 1326/16 Eylül 1910	Çin Edebiyatı	Makale
8	Hüsün ve Şiir	21 Eylül 1326/4 Ekim 1910	Çin Edebiyatı	Makale
9-1	Genç Kalemler	1911	Hüsün ve Şiir'e	Mektup
10-2	Genç Kalemler	Tarih yok	Kadanilerin Hayat-ı Diniyeleri (Alber Male'den)	Makale
4	Genç Kalemler	26 Mayıs	Kalbin (Sana/12 Mayıs 1327)	Şiir
6	Genç Kalemler	19 Haziran Cumartesi	Mektubunu Okurken	Şiir
12	Genç Kalemler	18 Teşrinisani 1327 Cuma	Alfred Foye'ye Göre, Ferde Hayat-ı Variset ve Terbiye (Paris, 7 Teşrinievvel 1911)	Makale
15	Genç Kalemler	1 Şubat 1327/14 Şubat 1912	Vatan Sesleri: Ertuğrul'a Mektuplarım Aile-Vatan-İnsaniyet (Paris, 27 Teşrinievvel 1911)	Makale
19	Genç Kalemler	Nisan 1328/Nisan-Mayıs 1912	Alan Guya (Ö. Seyfettin ve A. Canip'e/Paris, 19 Kanunusani 1912)	Şiir
21	Genç Kalemler	16 Mayıs 1328/29 Mayıs 1912	Felsefe: Ölüm ve Hayat (Sevgili Kardeşim Ali Canip'e/Paris, 14 Teşrinisani 1911)	Makale
22	Genç Kalemler	6 Haziran 1328/19 Haziran 1912	Yeni Lisan: Yeni Lisan İstilasısı Karşısında (Paris, 13 Mayıs 1912)	Makale
23	Genç Kalemler	19 Haziran 1328/2 Temmuz 1912	Felsefe: Ölüm ve Hayat	Makale
24	Genç Kalemler	10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912	Paris Hayatı (Russo'nun İki Yüzüncü Senesi Münasebetiyle/2 Temmuz 1328, Paris)	Makale
26	Genç Kalemler	24 Ağustos 1328/6 Eylül 1912	Vatan Sesleri: Ertuğrul'a Mektuplarım 2: Aile-Vatan-İnsaniyet (Paris, 9 Mart 1912)	Makale
26	Genç Kalemler	24 Ağustos 1328/6 Eylül 1912	Ölüm ve Hayat: Mısır ve Berberlerin Dinleri 3	Makale
27	Genç Kalemler	2 Teşrinievvel 1328/15 Ekim 1912	Hikâye: Bir Şehidin Kitabesi	Hikâye
27	Genç Kalemler	2 Teşrinievvel 1328/15 Ekim 1912	Ölüm ve Hayat: Mısır ve Berberlerin Dinleri	Makale
11	Y. Felsefe	16 Kanunusani 1327/29	Alfred Fuyye ve Kuvvet-Fikrici Ahlak	Makale

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
	Mecmuası	Ocak 1912		
14	Y. Felsefe Mecmuası	1 Mart 1327/14 Mart 1912	Alfred Fuyye ve Kuvvet-Fikrici Ahlak	Makale
523	Rumeli	12 Ağustos 1327/25 Ağustos 1911	Pek Zavallı Bir Köprü (Köprülü)	Gezi Yazısı

Tablo 3.11. Mustafa Nermi'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.12. Ömer Naci

1878 yılında doğmuştur. Askerlik mesleği gereği 3. Ordu bünyesinde Bulgar hududunda görev yapmıştır. Daha sonra istifa ederek Selanik'e yerleşmiştir.¹³⁵⁹ Onun Selanik'te öne çıkmasını sağlayan esas mesele ise *Çocuk Bahçesi* dergisinde cereyan eden "Türkçe Şiir Tartışması"na¹³⁶⁰ katılması olmuştur. M. Emin Bey'in Türkçe şiirlerini savunan Rıza Tevfik ve bazı isimlere karşı Ö. Naci Bey'in yazdığı yazıların eleştiri dozu yükselince Ö. Naci Bey hem derginin kapanmasına neden olmuş hem de Paris'e kaçmak zorunda kalmıştır.¹³⁶¹

Meşrutiyetin ilanından sonra Ö. Naci Bey Avrupa'dan Selanik'e dönmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayımlanmaya başlayan ve *Çocuk Bahçesi* dergisinin devamı olan *Bahçe* dergisinin giriş yazısında, Ö. Naci Bey'in yurtdışından döner dönmez tahrir heyetine katılacağı yazılmıştır.¹³⁶² A. Canip'in aktardığına göre Rıhtım'daki İttihat ve Terakki ikinci kulübünde bazen de İttihat ve Terakki Mektebinde halka ve talebeye şiirler okumuş, konferanslar vermiştir. Yine A. Canip'in aktardığına göre Ö. Naci tam da İttihat ve Terakki'nin hatibi unvanını hak edecek şekilde coşkun bir adam olmuştur. Hatta bir defasında konuşmasının heyecanına kapılıp önündeki masaya yumruk atmış ve masanın üstündeki bardağı kırmıştır. Bu arada Ö. Naci kendini içkiye de vermiştir. Ö. Naci bir gün eve gitmeyince hanımı A. Canip'in annesine söylemiştir. A. Canip de *Genç Kalemler* mesul müdürü Nesimi Sarım'la Naci'yi aramış ve o dönem Y. Nadi Bey'in yerine *Rumeli*'ye başyazar olan Mestan'ın evinde sarhoş bir halde bulmuş ve eve götürmüştür. A. Canip Ö. Naci'yi şöyle tarif etmiştir:

¹³⁵⁹ Cüneyd Okay, "Ömer Naci", Cüneyd Okay, "Ömer Naci", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, YKY, İstanbul 2008, s. 426.

¹³⁶⁰ Süreli Yayınlar Bölümünde Çocuk Bahçesi Dergisi başlığına bakınız.

¹³⁶¹ Ali Canip Yöntem, "Selanik'te Bir Edebiyat Çekişmesi", *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Tablet, Konya 2005, s. 695.

¹³⁶² İmzasız, "İfâde-i Mahsûsa", *Bahçe*, 1. Sene, Numara 1 (5 Ocak 1909/23 Kanunuevvel 1324), Selanik, s. 1.

Nâci gayet cömert, kalender, para tutmaz bir tipti. Nihat Bey Merkez-i Umumi Veznadarı Nâci'ye –aldığı parayı hemen harç ediverdiği için– gündelik verirdi. Peltek, çok ahenkli dili hâlâ kulağımdadır. Sadrazam Kâmil Paşa'yı deviren Bâb-ı Âli baskınındaki heyecanlı hitabesi meşhurdur. Meşrutiyeti müteakip *Çocuk Bahçesi*'ni *Bağçe* olarak yayımlamaya başladı.¹³⁶³

A.Canip burada *Bahçe* dergisini sanki Ö. Naci çıkarıyormuş gibi bahsetmiştir ama Ö. Naci Bey derginin tahrir heyetindedir ancak dergiyi bizzat çıkaran değildir. Ö. Naci Bey bunun yanında *Çocuk Bahçesi*, *Bahçe*, *Genç Kalemler* ve *Asır* süreli yayınlarında da “Ayn. Naci, Naci” imzasıyla yazılar yayımlamıştır. Bu yazılardan *Çocuk Bahçesi*'nde yayımlanan dört yazı “Türkçe Şiir Tartışması” içindir. Bunun yanında *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan şiirler eski-yeni dil karşılaştırması için hazırlanan dün-bugün sayfasında yayımlanan daha önceden yazılmış şiirlerdir.

Aşağıdaki tabloda Ömer Naci Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
627	Asır	4 Teşrinievvel 1317/17	Küçük Hikâye: Efendi Baba	Hikâye
		Teşrinievvel 1901		
33	Çocuk Bahçesi	15 Eylül 1321/28 Eylül 1905	Evezân-ı Şiiriyemize Dair	Makale
37	Çocuk Bahçesi	13 Teşrinievvel 1321/26 Ekim 1905	Karilerime	Makale
39	Çocuk Bahçesi	27 Teşrinievvel 1321/9 Kasım 1905	Karilerime 2/Mektep ve Çocuklar	Makale
41	Çocuk Bahçesi	10 Teşrinisani 1321/23 Kasım 1905	Karilerime 3	Makale
43	Çocuk Bahçesi	1 Kanunuevvel 1321/14 Aralık 1905	Bacon'un Şakird-i Maarifeti Rıza Tevfik Bey'e	Makale
19	Bahçe	25 Teşrinisani 1324/8 Aralık 1908	Karimize	Makale
28	Bahçe	27 Kanunusani 1324/9 Şubat 1909	?	Mensur Şiir

¹³⁶³ Ali Canip Yöntem, “Selanik'te Bir Edebiyat Çekişmesi”, s. 696.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
40	Bahçe	26 Mayıs 1325/8 Haziran 1909	Bahçe'nin Muhterem Karilerine	Makale
42	Bahçe	9 Haziran 1325/22 Haziran 1909	İran İnkılâbı Hatıralarından	Hatıra
45	Bahçe	30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909	İran İnkılâbı Hatıralarından	Hatıra
9	Genç Kalemler	1911	Dün: Gözlerinin Karşısında (10 Haziran 1317/23 Haziran 1901)	Şiir
12	Genç Kalemler	-	Dün: Peri-i Sahr (Kardeşim Sahir'e- 13 Kanunuevvel 1315/25 Aralık 1899)	Şiir

Tablo 3.12. Ömer Naci'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.12. Fazlı Necip

Fazlı Necip, kendisinin verdiği bilgiye göre 22 Nisan 1864'te, Selanik'te doğmuştur. Babası, Selanik Duyun-ı Umumiye İdaresi Sandık Emni Abdurrahman Nafiz Efendi'dir. Nafiz Efendi'nin en büyük oğlu Fazlı Necip'ten başka Avni ve Nazif isimli iki oğlu daha vardır. Fazlı Necip'in annesi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Tek bilinen şey F. Necip'in onu küçük yaşta kaybettiğidir.¹³⁶⁴ Fazlı Necip'in Sabetaycıların Karakaşlar koluna mensup bir aileden geldiği de bilinmektedir. 1896 ya da 1897 senesinde Ahmet Emin Yalman'ın amcasının kızı Rebia ile evlenmiş ve bu evlilikten Mustafa Necip ve Meliha isimli iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Fazlı Necip'in kızı Meliha Hanım da gazeteci Enis Tahsin Til'le evlenmiştir.¹³⁶⁵

Fazlı Necip'in nerelerde okuduğu hakkında kesin bilgi yoktur. İbrahim Şahin'in yayımlanmamış bir bitirme tezine dayandırarak verdiği bilgiye göre Fazlı Necip 1873 yılında rüştiyeye girmiştir fakat 1877'de Osmanlı-Rus Savaşı'nın etkisiyle şehre gelen mültecilerin bir kısmı rüştiyelere yerleştirilince Fazlı Necip diploma almadan rüştiyeden ayrılmıştır.¹³⁶⁶ Enis Tahsin Til'in aktardığına göre de Fazlı Necip İstanbul'a gidip hukuk okumak istemiştir¹³⁶⁷ fakat bu düşüncesini gerçekleştirememiş ve bunun yerine bir dava vekilinin yanında çalışmaya başlayarak hukuk öğrenmeye çalışmıştır.¹³⁶⁸ Hatta bu çalışmadan sonra 1882 yılında Selanik'te kurulan adliye komisyonunda imtihana girmiş,

¹³⁶⁴ İbrahim Şahin, *Selanikli Fazlı Necip'in Hayatı ve Eserleri*, Bilge Yayınları, Ankara 2004, s. 1.

¹³⁶⁵ İbrahim Şahin, a.g.e., ss. 10-11.

¹³⁶⁶ İbrahim Şahin, a.g.e., s. 2.

¹³⁶⁷ Fazlı Necip'in "Rumeliyi Neden Kaybettik?" isimli eserinin başında, kaynağı belli olmayan F. Necip biyografisinde onun İstanbul'da hukuk mektebini bitirdiği söylenmiştir ancak biz bunu teyit edebilecek bir bilgiye rastlamadık. (Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, *Rumeli'yi Neden Kaybettik*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007, s. 224.)

¹³⁶⁸ Enis Tahsin Til, *Gazeteler ve Gazeteciler*, Haz. İbrahim Şahin, Bilge Yayınları, Ankara 2004, s. 129.

kazanmış ancak yaşı küçük olduğu için mesleği icra etmesine izin verilmemiştir.¹³⁶⁹ Fazlı Necip'ten bahseden bu kaynakların ortak noktası F. Necip Bey'in tahsilini genel olarak kendi imkânlarıyla elde ettiği bilgisidir. Coğrafya, genel tarih, Osmanlı edebiyatı ve Fransızca gibi konular hakkındaki malumatını bu yolla edindiği kabul edilmektedir.

Fazlı Necip'in Beşir Fuat ile mektuplaşmaları onun bilgi birikimi ve bu konudaki gayretleri ve ilgileri hakkında bize bilgi vermektedir. Özellikle bilimsel konularda yetersiz olduğunu düşünen F. Necip bu konuda B. Fuat'tan yardım istemektedir:

Size bir öğrenci sıfatıyla bağlanmak istiyorum. Buna ne dersiniz?

Bir öğrencinin, ilk önce bilgi seviyesini öğretmenine göstermesi gerekir. Bilim üzerine ne kadar çalıştığımı ve ne kadar bilgimin olduğunu, öncelikle belirtmek istiyorum.

Beş altı sene önce, bilim ile ilgili ilk bilgileri okulda aldım. Fakat okuldan çıkınca bilimle uğraşmadım. Tarih, coğrafya, fizik bilgisi, biraz da kozmografyadan başka, tamamını unuttum. Hele bilimin temeli olan matematikten, zaten bilgimiz eksik olduğu için, hiçbir şey kalmadı. Üç dört sene boyunca tüm zamanımı, romanların okunması, tiyatro eserlerinin okunması, Fransızca öğreniminin tamamlanması ve çok sevip, merak ettiğim hukuk incelemeleri ile geçirdim. Bir ara fizik ve tarih ile uğraştım. Bu heveste geçti. Şiir, edebiyat, felsefe sevdalarına düştüm. Bu beş altı sene içerisinde, bilim üzerine birçok şeyler okudum. Fakat itiraf etmeliyim ki, bu okumalardan ciddi bir fikir edinemedim.

Fransızca bilimsel eserler okuyamıyorum. Çünkü literatürü bilmem. Burada L'avenir adında bir kitapçı var. Toplam beş altı bin eseri var. Buradaki incelemelerim hep tarih, roman, tiyatro eseri gibi şeylerle, edebiyat ve şiire dair eserler üzerinedir.

Bazen eğlenceli bir biçimde yazılmış, bilimsel eserler de okuduğum oluyor. Bunlar içerisinde en beğendiğim, MENUS PROPOS SUR LES

¹³⁶⁹ İbrahim Şahin, a.g.e., s. 2.

SCIENCES adında bir kitaptır. Bunu tercüme etmekteyim. Bu kitaptan çevirdiğim bir bölümü mektuba ekledim.

Düşüncem, bilimin öğretmensiz, öğrenilemeyeceği şeklindedir.

Fakat mektuplarınızda bunun için bir çaba gerekir diyorsunuz ki, ben buna hazırım. Beni yönlendirirseniz, size sonsuza kadar minnettar kalacak bir öğrenci yetiştirmiş olursunuz. Şimdi öğrenmek için ne gibi eserlere başvurmalıyım, bana bunları lütfetmelisiniz ki, kolayca yararlanabileyim.

PRICIPALES INVENTIONS adlı eseri daha tercüme etmekteyim. Önemli zanaatlar üzerine, oldukça önemli bilgiler vermektedir. Sanıyorum ki, herhangi bir kitabı tercüme edersem, onun anlatmak istediği daha çok aklımda kalıyor. Çünkü o kitabı pek güç unutuyorum.¹³⁷⁰

Yukarıda yapılan açıklamalardan F. Necip'in hangi ortamlardan etkilendiğini, hangi kaynaklardan beslendiğini Fransızcasının durumunu görmekteyiz. Zaten B. Fuat'la mektuplaşmaları da bilimsel soru-cevaplarla, yönlendirmeler ve paylaşımlarla ilerlemiştir. Ayrıca mektupta L'avenir'den bir kütüphane olarak bahsetmiştir. L'avenir, Selanik yüksek sosyetesinin devam ettiği bir kulüptür ve kitaplarda bu kulübün kütüphanesinde yer alır. Dolayısıyla F. Necip'in Selanik'te hangi ortamlardan beslendiğini ve kendini nasıl yetiştirdiğini de buradan görebiliriz.¹³⁷¹ Bunun yanında F. Necip'in B. Fuat'la mektuplaşmaları esnasında mektuplarda geçen şahıs ve eser isimlerinden de F. Necip'in etkilendiği kaynaklar ve şahıslar hakkında ipuçları elde edebiliriz. Bunlar V. Hugo, Malguiti, Goethe, Zola, Rousseau, Diderot, D'Alambert, Volter, Littre ve August Comte gibi isimlerdir. Bu isimlerin çoğu pozitivistlerdir. Buradaki şahısların ve eserlerin etkileri elbette B. Fuat'tan gelmektedir. F. Necip'in B. Fuat'a olan hayranlığı ve bağlılığı mektuplardan çok rahat anlaşılmaktadır. Dolayısıyla B. Fuat ve onunla gelen pozitivist etki, F. Necip'in düşünce dünyasında bir yer edinmiştir.

Yukarıda mektubundan aldığımız bir bölümden anlaşıldığı üzere Fazlı Necip Bey'in okuma ve öğrenme şekli onun hem öğrenmesine katkı yapmış hem de birçok eser yayımlamasını sağlamıştır. Mesela Fransızca bilimsel bir eseri öğrenmek amaçlı okurken

¹³⁷⁰ Beşir Fuad-Fazlı Necip, *Mektuplar*, Aktaran: Parkan Özturan, artes yayınları, İstanbul 2009, s. 18-19.

¹³⁷¹ Ayrıntılı bilgi için Cemiyetler bölümünde Kulüpler başlığına bakınız.

bir taraftan da bu eseri tercüme ederek dilimize kazandırmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Sanayi-i Cesime (1303), Mebahis-i Muhtasar-i Fenniye (1303), Erbâb-ı Mütalaa ve Tahrir Vesaya-yı Sıhhiye (1303), Arzımızın Coğrafya-yı Tabii ve Politiki (1305), Nev-Usül Sarf-ı Osmani (1310), Valideyi Arayınız (1304), Familya Çocukları (1303), Tebessüm (1305) gibi telif ve tercüme eserler yayımlamıştır.¹³⁷² Bu tip çalışmalarına bir örnekte coğrafya öğretmenliği yaptığı zamanlara aittir:

Selanik İdâdîsi açıldığı zaman, Maarif Müdürü Emrullah Efendi, okulun coğrafya öğretmenliğini bana vermişti. Derslerimde çocuklarıma daha faydalı olabilmek için Le Vassör'ün üç büyük ciltlik coğrafyasını Türkçeye çevirmeye başladım. Bu dersten zevk alıyor, sanki bir coğrafya uzmanı olmak istermiş gibi çalışıyordum.

Yaptığım tercüme üç büyük cilt halinde bastırdım. Bunlardan örnek olarak, birkaç takımını Maarif Nezâretine takdim ettim.¹³⁷³

Bu çalışmasının sonunda F. Necip ödüllendirilmeyi beklerken coğrafya öğretmenliğinden alınmış, daha sonra kendisine Fransızca öğretmenliği teklif edilmiştir. Bu görevi de yetersiz olacağını ileri sürerek F. Necip Bey istemez, en sonunda edebiyat öğretmenliğinde karar kılınmıştır.¹³⁷⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere F. Necip Bey Selanik İdadisinde coğrafya ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır. F. Necip Bey, coğrafya öğretmenliğinden üç ciltlik tercüme eser çıkardığına göre “Nev-Usül Sarf-ı Osmani” adlı eseri de edebiyat öğretmenliği dönemine ait olmalıdır.

Fazlı Necip Selanik'te tiyatro ortamlarına da katılmakla birlikte özellikle Osmanlı tiyatrosunu da eleştirmektedir ve yerli gösterimler yerine yabancı kumpanyaları tercih etmektedir:

Tiyatrolarla bizim arkadaşlar çokça ilgileniyorlarsa da, bilmem nedendir, ben özellikle de bizim tiyatrolardan pek hoşlanmıyorum. Bana pek soğuk görünüyor. Bu yüzden Selanik'e gelen Osmanlı Kumpanyası'na

¹³⁷² İbrahim Şahin, *Selanikli...*, s. 3.

¹³⁷³ Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, *Rumeli'yi...*, s. 264.

¹³⁷⁴ Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, a.g.e., s. 269.

sadece iki kere gittim. Bir de Fransız Opera Kumpanyası var. Bu daha zararsız bir şeydir.¹³⁷⁵

Sürekli bir okuma ve çalışma faaliyeti ile kendini yetiştiren ve geliştiren Fazlı Necip, 1884 yılında maarif meclisi karşısında öğretmenlik sınavını başarıyla vermiştir. 29 Temmuz 1884 tarihinde de ilk görev yeri olan Selanik Hamidi Ziraat Ameliyat ve Numune Çiftliği mektebinde öğretmenliğe başlamıştır.¹³⁷⁶ Selanik Salnamelerinden edindiğimiz bilgilere göre F. Necip bu mektepte yaklaşık on üç-on dört yıl kitabet, coğrafya ve tarih öğretmenlikleri yapmıştır.¹³⁷⁷ Bu görevin yanında F. Necip Bey yukarıda da değindiğimiz gibi Selanik İdadisinde önce coğrafya sonra da Osmanlı edebiyatı derslerine girmiştir.¹³⁷⁸

Fazlı Necip'in öğretmenlik mesleğini bütün mesaisine rağmen devam ettirmesinden de anlaşılacağı üzere eğitim ve öğretime ayrı bir önem vermiştir. Özellikle "Rumeli'yi Neden Kaybettik" isimli eserinde, Rumeli'yi kaybetme nedenlerinin başında eğitim noktasındaki geri kalmışlığı öne çıkarmış yine özellikle Bulgarların okul ve eğitim faaliyetleri ile Türklerin okul ve eğitim faaliyetlerini karşılaştırarak vermiştir. Sonuç olarak da Türklerin bölgede eğitim noktasında çok geri kaldıklarını vurgulamıştır.¹³⁷⁹ Bunun dışında Türk yönetiminin ve halkının eğitime gereken önemi vermediğini ileri sürmüş ve bunları örnekleyen hatıralar nakletmiştir.¹³⁸⁰

Fazlı Necip, öğretmenlik görevini sürdürürken 1888 Mart'ının başında Vilayet Mektubî Kalemi müsevvidliğine atanmıştır. 19 Eylül 1899'da Vilayet Mektubi muavinliğine terfi etmiş, 8 Ocak 1908'de ise Vilayet Mektupçusu olmuştur.¹³⁸¹ Selanik'in en önemli gazetesi olan *Asır/Yeni Asır*'ın sahibi Fazlı Necip, uzun yıllar memuriyet görevinde çalışmış ve her daim de terfiler almıştır. Bu da Fazlı Necip'in devlet yönetimiyle

¹³⁷⁵ Beşir Fuad-Fazlı Necip, a.g.e., s. 88.

¹³⁷⁶ İbrahim Şahin, a.g.e., s. 8.

¹³⁷⁷ Selanik'te yayımlanan toplam 20 salnamenin, 12 ve 20 numaraları arasında, Fazlı Necip'in ismi Selanik Ziraat Ameliyat ve Numune Çiftliği'nin öğretmen kadrosunda yer almaktadır. Eğitim programında coğrafya, kitabet ve tarih öğretmenliği olduğu görülmektedir. 12 Numaralı ilk salname hicri 1311 (1893-94) tarihinde sonuncu 20 numaralı salname ise hicri 1325 (1907-1908) tarihini taşımaktadır.

¹³⁷⁸ Enis Tahsin Til, F. Necip'in Fransız Ticaret Mektebinde Türkçe öğretmenliği yaptığını tarih, kaynak belirtmeden söylemiştir. Herhangi bir kaynaktan bu bilgiye rastlamadık. Ayrıca Til, "Hamidiye" ve "Ziraat" mekteplerini ayrı mektepler olarak almıştır ancak bunlar aynı okuldur ve okulun adı Hamidi Ziraat Ameliyat ve Numune Çiftliği'dir. (Enis Tahsin Til, a.g.e., s. 133.)

¹³⁷⁹ Eğitim noktasında "Rumeli'yi Neden Kaybettik" adlı eserin tamamı okunabilir. bkz. Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, a.g.e., ss. 253-256.

¹³⁸⁰ Hatıralar için bkz. Beşir Fuad-Fazlı Necip, *Mektuplar*, s. 106; Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, a.g.e., ss. 265-269.

¹³⁸¹ İbrahim Şahin, a.g.e., ss. 20-23.

arasının hep iyi olduğunun delilidir. Neredeyse hayatına giren her tecrübeyi bir kitapla taçlandıran F. Necip, memuriyet hayatını ve buradan edindiği tecrübeyi de “Rumeli’yi Neden Kaybettik?” isimli kitabında toplamıştır. Bu kitapta özellikle Selanik valileri hakkında hatıralar vardır. Bu hatıralardaki detaylardan anlaşıldığı kadarıyla F. Necip üst düzey devlet yetkilileriyle arası oldukça iyidir. Bu kitapta yer alan vali isimleri şunlardır: Sabri Paşa, Midhat Paşa, Galip Paşa, Zihni Paşa, Rauf Paşa, Rıza Paşa, Hasan Refik Paşa, Tevfik Bey, Hasan Fehmi Paşa, Rauf Paşa ve özellikle Rumeli Müfettişi Umumiliği yapan Hüseyin Hilmi Paşa.¹³⁸² Hüseyin Hilmi Paşa, onun matbuat müdürü olmasında etkili olmuştur.

Bunun dışında devlet yetkililerine bu kadar yakın olan Fazlı Necip’in İttihat ve Terakki Cemiyeti/Partisi’yle sıkı ilişkileri vardır ve Selanik’te faaliyette olan mason localarından Veritas locasına üyedir ve yukarıda da değindiğimiz gibi Selanik yüksek sosyetesinin devam ettiği kulüplere devam etmektedir.¹³⁸³

Fazlı Necip Bey, 22 Temmuz 1909 tarihinde Matbuat Müdürlüğü için İstanbul’a gelmiştir ve İstanbul’da da çeşitli görevlerle birlikte matbuat işlerine devam etmiştir. 19 Haziran 1932 tarihinde de İstanbul’da vefat etmiştir.¹³⁸⁴

Fazlı Necip, matbuat âlemiyle ilk temasını küçüklük yıllarına ait sıcak bir hatırayla anlatır:

*Ayna*¹³⁸⁵ mecmuası haftada bir çıkardı. Dört sayfalık, küçük bir şeydi. Fakat o zamana göre bir mecmua, bir gazeteydi; büyük bir önem taşırdı. Çünkü o zamanlar –değil gazete çıkaranlar ve bunlara yazı yazarlar-okuyanlar bile parmakla gösterilecek kadar azdı. Ben *Ayna*’nın küçük bir okuyucusu olmakla övünürdüm. Gazetenin yayınlandığı günler, okuldan çıkar çıkmaz, evimizin de tesadüfen yakınında bulunan vilayet matbaasının önünden geçer, içeri girip gazetemi bizzat oradan alırdım.

Vilâyet basımevi, o zaman, eski hükümet konağının avlusunda tek katlı küçük bir binaydı. Avluya bakan pencereleri vardı. Gazetemi almaya

¹³⁸² Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, a.g.e., ss. 221-349.

¹³⁸³ Cemiyetler bölümünde Kulüpler başlığına bakınız.

¹³⁸⁴ Fazlı Necip’in İstanbul hayatıyla alakalı en geniş bilgi için bkz. İbrahim Şahin, a.g.e., ss. 24-34.

¹³⁸⁵ *Ayna*: Selanik’te intişar eden *Zaman* gazetesinin kadınlar ve çocuklar için yayımladığı ekidir. Bu yayın için Süreli Yayınlar bölümüne bakınız.

geldiğim günler, bu pencerenin önünde uzun uzun durur; mürettiplerin gazeteleri nasıl dizip hazırladıklarını, yazıları nasıl düzelttiklerini, nasıl bağladıklarını, küçük baskı makinesinin gazeteleri nasıl bastığını büyük bir merak ve hayret içerisinde seyrederdim.¹³⁸⁶

Küçük yaşta zihnine böyle bir görüntüyü kaydeden küçük Fazlı Necip, aslında o gün ileride yapacağı mesleği prova etmiş gibidir. Bunu kendisi de çeşitli denemelerden sonra anlayacaktır. Hukuk ve öğretmenlik gibi alanlarda kendisini deneyen F. Necip, öğretmenliğini uzun zaman devam ettirmekle birlikte erken yaşlarda da gazetelerde yazılar yayımlamaya başlamıştır. Selanik'ten İstanbul ve İzmir'deki gazetelere "Selanik Mektupları" başlığı altında genellikle imzasız yazılar göndermiştir.¹³⁸⁷ Bu yazılar zamanın büyük edipleri Sırrı Paşa, Abdülhak Hamit, Recaizade Ekrem Bey gibi isimler tarafından takdirle anılmıştır. Bu isimlerden özellikle Recaizade Ekrem ile olan ilişki ilerleyen yıllara da sarkmış, F. Necip'in çıkardığı *Asır* gazetesinde R. Ekrem'in *Şemsa* isimli eserinin tefrika edilmesine ve bazı yazılarının yayımlanmasına kadar ilerlemiştir.¹³⁸⁸

Bizim inceleme alanımıza giren Selanik matbuatında ise onun ismine ilk defa *Gonca-i Edeb*'te rastlıyoruz. Fazlı Necip bu yayında sekiz yazının altına imza atmıştır. Bu yazıların ilki edebiyatla alakalı kısa bir makaledir.¹³⁸⁹ İkinci yazı Fransız edebiyatından Lensor'a ait bir metnin çevirisidir ve bu deneme tadında bir yazıdır.¹³⁹⁰ Üçüncü yazıda yine deneme tadındadır ve büyük ihtimalle Selanik Mevlevihanesi tarafında bir mezarlığın insanın iç dünyasında bıraktığı izlenimler anlatmaktadır.¹³⁹¹ Dördüncü yazı öğüt verici kısa bir hikâyedir.¹³⁹² Beşinci yazı "âdet" sözcüğünü açıklayan bir makaledir.¹³⁹³ Altıncı yazı beşinci yazının devamıdır.¹³⁹⁴ Yedinci yazı adalet ve zulüm kavramlarını kıyaslayan¹³⁹⁵,

¹³⁸⁶ Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, a.g.e., s. 266.

¹³⁸⁷ İbrahim Şahin, a.g.e., s. 4.

¹³⁸⁸ Enis Tahsin Til, a.g.e., ss. 129-130.

¹³⁸⁹ Fazlı Necip, "Edep Yahut Edebiyat", *Gonca-i Edep*, Numara 1 (4 Cemaziyelevvel 1300/1 Mart 1299/13 Mart 1883), Selanik, ss. 3-4. *Gonca-i Edep* dergisinin tıpkı basımı için bkz. Şeyda Aysun Oğuz-Sevengül Korkmaz, *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2009.

¹³⁹⁰ Fazlı Necip, "Mütalaa", *Gonca-i Edep*, Numara 2 (25 Mart 1299/6 Nisan 1883), Selanik, ss. 22-23.

¹³⁹¹ Fazlı Necip, "Mezaristan", *Gonca-i Edep*, Numara 3 (1 Nisan 1299/13 Nisan 1883), Selanik, ss. 36-38.

¹³⁹² Fazlı Necip, "Hekimane Bir Nasihat", *Gonca-i Edep*, Numara 5 (30 Nisan 1299/12 Mayıs 1883), Selanik, ss. 75-76.

¹³⁹³ Fazlı Necip, "Âdet Hakkında Bir İki Söz", *Gonca-i Edep*, Numara 6 (15 Mayıs 1299/27 Mayıs 1883), Selanik, s. 91.

¹³⁹⁴ Fazlı Necip, "Âdet Hakkında Bir İki Söz", *Gonca-i Edep*, Numara 7 (1 Haziran 1299/13 Haziran 1883), Selanik, ss. 106-107.

¹³⁹⁵ Fazlı Necip, "Adl ve Zulmün Mukayesesi", *Gonca-i Edep*, Numara 8 (15 Haziran 1299/27 Haziran 1883), Selanik, ss. 119-120.

sekizinci yazıda fikir kavramını ele alan birer makaledir.¹³⁹⁶ Fazlı Necip'in, *Gonca-i Edep*'te yazdığı yazılar onun ilk kalem tecrübelerindedir. Zaten yayın da genel itibarıyla gençler tarafından çıkarılan ve takip edilen bir dergidir.

Fazlı Necip, Selanik'te yayımlanan *Mütalaa* dergisinde de altı yazı kaleme almıştır. Bu yazıların ilki "Efendim" başlığını taşır ve bir önceki nüshada Selanikli Nüzhet imzalı ve "İstila" kelimesinin kullanımı ele alan bir yazı üzerinedir. F. Necip yazıya o günlerde moda olan müstear isim kullanma âdetini eleştirerek başlamıştır. Hatta yazının sonunda *Mütalaa* dergisinden de bu konuda açıklama yapılmıştır. *Mütalaa* dergisi cevap olarak kendilerinin de bu konudan şikâyetçi olduklarını ancak önüne geçemediklerini belirtmiştir.¹³⁹⁷ F. Necip'in diğer beş yazısı ise "Musâhabe-i Nisaiyye" başlığı altında, başlıktan da anlaşılacağı üzere kadınları ilgilendiren konularda yazılmışlardır.¹³⁹⁸

Fazlı Necip'in esas gazeteciliği ise kendi gazetesi olan *Asır* ile başlamıştır. *Asır* gazetesi Fazlı Necip'in hayatında olduğu gibi Selanik'in matbuat hayatında da önemli bir yer tutmaktadır. Fazlı Necip, *Asır* gazetesinin yayımlanmaya başladığı 31 Ağustos 1895 (19 Ağustos 1311/11 Rebiülevvel 1313) tarihinden Matbuat Müdürlüğü için İstanbul'a gittiği 22 Temmuz 1909 (9 Temmuz 1325) tarihine kadar gazetenin başmuharrirliğini yapmış, neredeyse her gün baş makaleyi yazmıştır. *Asır* gazetesi F. Necip'in hayatında önemli bir yeri doldurduğu gibi Selanik şehrinin hayatında da önemli bir boşluğu doldurmuştur. Fazlı Necip *Asır*'da çok sayıda makale yayımlamıştır. Bu makalelerin çoğunluğu da siyasî içeriklidir. Makaleler dışında Fazlı Necip imzasıyla yayımlanan 13 tefrika eser vardır. Bunlar: "Bir Gençlik Güzârı, Gerdanlık, Cani mi Masum mu?, Dilaver, Yine Orada, Sevdâ-yı Medfûn, Şık (Millî Hikâye), Pervin (Millî Hikâye), Küçük Hikâye: Gerçek Bir Hikâye Yahut Cevv-i Havada Bir Facia, Dört Mevsim (Hissî Roman), Nasıl Nefy Olunuyordu (Millî Roman)¹³⁹⁹, Menfi (Millî Roman), Garip Aileler'dir. *Asır* gazetesinin bütün koleksiyonu elimizde olmadığı için bu tefrikaların nerede başlayıp nerede bittiğini tespit etmek tam anlamıyla mümkün değildir. Bunlar dışında tercüme tefrikaları da vardır. Bunların ilki Alfonse Daudet'den "Rose et Ninette" başlıklı roman,

¹³⁹⁶ Fazlı Necip, "Vüs'at-i Fikr", *Gonca-i Edep*, Numara 9 (15 Teşrinisani 1299/27 Kasım 1883), Selanik, ss. 131-133.

¹³⁹⁷ Fazlı Necip, "Efendim", *Mütalaa*, Numara 71 (3 Kanunuevvel 1313/15 Aralık 1897), Selanik, s. 2.

¹³⁹⁸ Fazlı Necip, "Musâhabe-i Nisaiyye", *Mütalaa*, Numara 91, 92, 93, 94, 95 (6 Mayıs 1314/18 Mayıs 1898-4 Haziran 1314/16 Haziran 1898), Selanik, ss. 3-4.

¹³⁹⁹ Gazetede bu şekilde tefrika edilen roman ileride Yeni Asır Matbaası'nda "Menfa" adıyla yayımlanmıştır. (İbrahim Şahin, a.g.e., s. 260.)

ikincisi Maurice Leblanc'ın “Arséne Lupin” başlıklı romanı ve üçüncüsü ise Andre Belsor'dan “Japonya Seyahatnamesi” adlı gezi yazısıdır.

Bu roman ve hikâye tefrikalarına ek olarak seyahatname tarzında yazılmış “Garp’a Doğru Bir Seyahat” başlıklı bir tefrikası da vardır. Bu F. Necip'in Avrupa seyahatinden edindiği izlenimlerinden oluşmaktadır. 5 Ağustos 1903 tarihinde sağlık nedeniyle çıktığı yoldan yaklaşık iki ay sonra dönmüştür. Avrupa'nın çeşitli başkentleriyle ilgili ayrıntıları ve izlenimleri aktaran F. Necip, Niş, Belgrad, Peşte, Viyana, Berlin ve Paris'e uğramıştır.

Fazlı Necip'in *Asır* gazetesinde yayımladığı eserlerin bazıları Selanik'te basılmıştır. Kütüphanelerde yaptığımız taramalarda Selanik Asır Matbaası'nda F. Necip'in sadece Cani mi Masum mu?, Dilaver adlı romanlarının basıldığını biliyoruz. Büyük ihtimalle daha fazla eseri basılmıştır ancak elimizde olan baskıları bunlardır. Bu eserlerin dışında F. Necip'in Yeni Asır Matbaası'nda bastırıldığı fakat elimizdeki gazete koleksiyonunda rastlamadığımız “Küçük Hanım” adlı aşk hikâyesi ve “Dehşetler İçinde” adlı tarihî romanı vardır.¹⁴⁰⁰ Bir de Selanik salnamelerinden 1307 tarihli 10 numaralı salnameyi hazırlamıştır.¹⁴⁰¹

Aşağıdaki listede F. Necip'in Selanik matbuatındaki yazılarını vermeye çalıştık. Yukarıda da değindiğimiz gibi Fazlı Necip'in neredeyse her sayıda bir yazısı vardır. Bu yazılardan özellikle baş makale olarak yazdıklarının altında imza yoktur. Aşağıda imzalı olan yazıların özellikle edebiyatla alakalı olanları veya önemli başlıkları içeren makaleleri vermeye çalıştık. *Asır*'ın bütün koleksiyonları elimizde olmadığı için tefrika eserlerin genel itibarıyla başlangıç sayılarının künyelerini verdik. Başlangıç sayıları olmayanları da ilk karşılaştığımız sayılarını verdik.

Aşağıdaki tabloda Fazlı Necip'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
1	Gonca-i Edep	1 Mart 1299/13 Mart 1883	Edep Yahut Edebiyat	Makale

¹⁴⁰⁰ Cani mi Masum mu, Dilaver, Küçük Hanım romanlarının Asır Matbaası'ndaki baskılarının künyeleri için Matbaalar bölümüne bakınız.

¹⁴⁰¹ 1307 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selanik Vilâyeti Salnamesidir*, Haz. Fazlı Necip, Onuncu Defa Olarak (2 Rebiülevvel 1307/27 Ekim 1889), Vilayet Matbaası, Selanik.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
2	Gonca-i Edep	25 Mart 1299/6 Nisan 1883	Mütalaa	
3	Gonca-i Edep	1 Nisan 1299/13 Nisan 1883	Mezaristan	Deneme
5	Gonca-i Edep	30 Nisan 1299/12 Mayıs 1883	Hekimane Bir Nasihat	Hikâye
6	Gonca-i Edep	15 Mayıs 1299/27 Mayıs 1883	Âdet Hakkında Bir İki Söz	Makale
7	Gonca-i Edep	1 Haziran 1299/13 Haziran 1883	Âdet Hakkında Bir İki Söz	Makale
8	Gonca-i Edep	15 Haziran 1299/27 Haziran 1883	Adl İle Zulmün Mukayesesi	Makale
9	Gonca-i Edep	15 Teşrinisani 1299/27 Kasım 1883	Vüsat-i Fikr	Makale
71	Mütalaa	28 Teşrinisani 1313/10 Aralık 1897	Efendim	Makale
91	Mütalaa	6 Mayıs 1314/18 Mayıs 1898	Musâhabe-i Nisaiyye	Makale
92	Mütalaa	13 Mayıs 1314/25 Mayıs 1898	Musâhabe-i Nisaiyye	Makale
93	Mütalaa	21 Mayıs 1314/2 Haziran 1898	Musâhabe-i Nisaiyye	Makale
94	Mütalaa	28 Mayıs 1314/9 Haziran 1898	Musâhabe-i Nisaiyye	Makale
95	Mütalaa	4 Haziran 1314/16 Haziran 1898	Musâhabe-i Nisaiyye	Makale
1	Asır	19 Ağustos 1311/31 Ağustos 1895 (1. Sene)	Bir Gençlik Güzârı	Roman
74	Asır	4 Mayıs 1312/16 Mayıs 1896 (1. Sene)	Gerdanlık	Roman
93	Asır	13 Temmuz 1312/25 Temmuz 1896 (2. Sene)	Cani mi Masum mu?	Roman
119	Asır	12 Teşrinievvel 1312/24 Ekim 1896 (2. Sene)	Fıkra-i Muhayyel: Dilenci	Hikâye
121	Asır	19 Teşrinievvel 1312/31 Ekim 1896 (2. Sene)	Fıkra-i Muhayyel: Bir Gencin Mecmuası	Hikâye
127	Asır	9 Teşrinisani 1312/21 Aralık 1896	Edebiyat: Sabih	Makale
217	Asır	30 Eylül 1313/12 Ekim 1897 (3. Sene)	Dilaver	Roman
273	Asır	16 Nisan 1314/28 Nisan 1898 (4. Sene)	Küçük Hikâye: Dehşetli Bir Heyecan	Hikâye
284	Asır	28 Mayıs 1314/9 Haziran 1898 (4. Sene)	Yine Orada	Hikâye
338	Asır	3 Kanunuevvel 1314/15 Aralık 1898	Küçük Hikâye: Kıskaç	Hikâye

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		(5. Sene)		
410	Asır	19 Ağustos 1315/31 Ağustos 1899 (6. Sene)	Sevdâ-yı Medfûn	Roman
520	Asır	14 Eylül 1316/27 Eylül 1900 (7. Sene)	Şık	Hikâye
597	Asır	18 Haziran 1317/1 Temmuz 1901 (8. Sene)	Pervin	Hikâye
631	Asır	18 Teşrinievvel 1317/31 Ekim 1901 (9. Sene)	Küçük Hikâye: Gerçek Bir Hikâye Yahut Cev-i havada Bir Facia	Hikâye
637	Asır	18 Teşrinisani 1317/28 Kasım 1901 (9. Sene)	Dört Mevsim	Roman
746	Asır	23 Kanunuevvel 1318/5 Kanunusani 1902 (10. Sene)	Garip Aileler	Hikâye
911	Asır	26 Ağustos 1320/8 Eylül 1904 (11. Sene)	Rose et Ninette (Alfonse Daudet'ten)	Çeviri Roman
1015	Asır	22 Eylül 1321/5 Teşrinievvel 1905 (13. Sene)	Japonya Seyahatnamesi (Andre Belsor)	Çeviri Gezi Yazısı
1096	Asır	10 Temmuz 1322/22 Temmuz 1906 (14. Sene)	Garb'a Doğru Bir Seyahat	Gezi Yazısı
1311	Yeni Asır	24 Temmuz 1324/6 Ağustos 1908 (16. Sene)	İcmal-i Siyasî: Nasıl Oldu?	Makale
1316	Yeni Asır	29 Temmuz 1324/11 Ağustos 1908 (16. Sene)	İcmal-i Siyasî: Nasıl Oldu?	Makale
1318	Yeni Asır	1 Ağustos 1324/13 Ağustos 1908 (16. Sene)	Haftalık Tarihçe	Makale
1320	Yeni Asır	3 Ağustos 1324/15 Ağustos 1908 (16. Sene)	İcmal-i Siyasî: Nasıl Oldu?	Makale
1323	Yeni Asır	5 Ağustos 1324/18 Ağustos 1908 (16. Sene)	İcmal-i Siyasî: Yaralarımız	Makale
1324	Yeni Asır	6 Ağustos 1324/19 Ağustos 1908 (16. Sene)	İcmal-i Siyasî: Ehemmiyet-i Hakikiye	Makale
1341	Yeni Asır	25 Ağustos 1324/7 Eylül 1908 (16. Sene)	Makale: Rıza Tevfik	Makale
1345	Yeni Asır	28 Ağustos 1324/10 Eylül 1908 (16. Sene)	Makale: Rıza Tevfik	Makale
1346	Yeni Asır	30 Ağustos 1324/12 Eylül 1908 (16. Sene)	Makale: Rıza Tevfik	Makale

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		Sene)		
1422	Yeni Asır	4 Kanunuevvel 1324/17 Kanunuevvel 1908 (16. Sene)	Meclis-i Mebusan	Makale
1512	Yeni Asır	11 Mart 1325/24 Mart 1909 (16. Sene)	Nasıl Nefy Olunuyordu?	Roman
1524	Yeni Asır	25 Mart 1325/7 Nisan 1909 (16. Sene)	İcmal-i Siyasî: İhrar Kimlerdir?	Makale
1524	Yeni Asır	25 Mart 1325/7 Nisan 1909 (16. Sene)	Menfi	Roman
1540	Yeni Asır	11 Nisan 1325/24 Nisan 1909 (16. Sene)	İcmal-i Siyasî: Şayan-ı İftihar Bir Zafer	Makale
1623	Yeni Asır	11 Temmuz 1325/24 Temmuz 1909	İcmal-i Siyasî: On Temmuz	Makale
1662	Yeni Asır	24 Ağustos 1325/6 Eylül 1909 (16. Sene)	Arséne Lupin (Maurice Leblanc'tan)	Çeviri Roman

Tablo 3.13. Fazlı Necip'in Selanik Matbautında Çıkan Yazıları.

3.1.14. Emine Semiye (Önasya)

E. Semiye Hanım, Tanzimat'ın önemli simalarından hukukçu ve devlet adamı Cevdet Paşa'nın üç çocuğundan en küçüğüdür. Kadriye Kaymaz, E. Semiye Hanım'ın doğum tarihini babası Cevdet Paşa'nın bir mektubuna dayandırarak 1 Ramazan 1280/8 Şubat 1864 olarak vermektedir.¹⁴⁰² E. Semiye'nin ablası da "ilk Türk kadın romancısı" kabul edilen Fatma Aliye Hanım'dır. E. Semiye Hanım'ın düzenli bir eğitim hayatı olmamıştır. Devrin şartları içerisinde Osmanlı hanımlarına biçilen çerçeve içerisinde Semiye Hanım da konaklarına, özellikle erkek kardeşi ve Fatma Aliye Hanım için gelen hocalardan ve kendi edindiği malumatlarla yetişmiştir.¹⁴⁰³

E. Semiye Hanım, yaşadığı devir itibariyle düzenli bir eğitim alamamıştır. Bu nedenle de gelecek yaşamında hep kendi hayatındaki bu pişmanlığı veya başka şekilde söyleyecek olursak geçmiş yaşamında hiçbir zaman dolduramayacağı boşlukları telafi etmek adına çalışmıştır. E. Semiye Hanım ilk defa 1892 yılında İstanbul'da öğretmenliğe

¹⁴⁰² Kadriye Kaymaz, *Gölgedeki Kalem Emine Semiye*, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 21. Şefika Kurnaz da Kadriye Kaymaz'la bir farkla aynı tarihi vermiştir. Şefika Kurnaz'ın verdiği tarihte ay "9 Şubat" olarak geçmektedir. Bu da hicri tarihin miladi tarihe dönüştürülmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bkz. Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü EMİNE SEMİYE Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 26.

¹⁴⁰³ Emine Semiye Hanım'ın ayrıntılı biyografisi için bkz. Kadriye Kaymaz, *Gölgedeki...*, s. 19-79; Şefika Kurnaz, a.g.e., ss. 21-50.

başlamıştır. Daha sonra bu öğretmenlik faaliyetini Selanik'te devam ettirmiştir. Onun Selanik'e ilk gidişi 1896 yılının Haziran-Temmuz aylarıdır.¹⁴⁰⁴ Bu tarihlerde kocası Mustafa Reşit Bey de Selanik Maarif Müdürüdür.¹⁴⁰⁵ Emine Hanım'ın Selanik'ten ayrılışı için ise yine kocası Reşit Paşa'yı takip edeceğiz. Hicri 1324 (1906-1907) yılına ait Selanik Salnamesi'nde¹⁴⁰⁶ Mustafa Reşit Bey'in adı halen Selanik Maarif Müdürü olarak geçtiğine göre M. Reşit Paşa, Serez Mutasarrıflığı görevine bu tarihten sonra gitmiş olmalıdır. Dolayısıyla Emine Semiye Hanım'ın Selanik'ten ayrılışı da yine bu tarihlere denk gelmektedir.

Emine Semiye Hanım, Selanik'te birçok faaliyetin önde gelen isimlerindedir. Eğitim-öğretimden tutun da siyaset ve matbuat âlemine kadar her alanda onu görmekteyiz. E. Semiye Hanım, eğitimle sürekli içli dışlı olan biri olmakla birlikte çalışmalarımız esnasında Selanik'te herhangi bir yerde onun resmî öğretmenliğine rastlamadık ancak Selanik'te evinin bir mektep gibi çalıştığını ve evine gelen giden kızları da öğrencisi olarak gördüğünü kendisi söylemektedir.¹⁴⁰⁷ Yine Emine Hanım Selanik'te bulunduğu süre içerisinde, Selanik İnas mekteplerinde (Terakki, Feyziye İnas Mektepleri ve Selanik İnas Rüştüyesi) mümeyyiz (müfettiş) olarak görev yapmıştır. Selanik'e geldikten kısa süre sonra E. Semiye Hanım'ı Feyzi-i Sıbyan İnas Mektebi ödül töreninde konuşmacı olarak görmekteyiz ve bu konuşma metninde bu mektebin muallim ve muallimelerinden, onların yetiştirdiği talebelerden övgüyle söz etmiştir.¹⁴⁰⁸ Buradan da anladığımız kadarıyla Emine Semiye Hanım, okulu, muallimleri ve talebeleri tanıyarak konuşmaktadır.¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰⁴ Selanik'te matbuat âleminde ilk yazısı da *Mütalaa* dergisinin ilk sayısında, 23 Safer 1314/3 Ağustos 1896 tarihinde yayımlanmıştır.

¹⁴⁰⁵ Şefika Kurnaz, Reşit Bey'in Selanik Maarif Müdürlüğünü Semiye Hanım'ın yazılarından hareketle 19 Şubat 1900-6 Nisan 1903 tarihleri arasında yaklaşık olarak vermektedir. Bkz. Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 31. Hâlbuki 15 Numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde yani 1897-98 yılında ve 18 Numaralı Selanik Vilayeti Salnamesi'nde yani 1906-07 yılında Mustafa Reşit Bey'in ismi Selanik Maarif Müdürü olarak geçmektedir. Bkz. *1315 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selanik Vilayeti Salnamesi*, Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, On Beşinci Defa Olarak, Selanik 1315/1897-98, s. 162; *1324 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selanik Vilayeti Salnamesi*, Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi Matbaası, On Dokuzuncu Defa Olarak, Selanik 1324/1906-07, s. 77.

¹⁴⁰⁶ *1324 Sene-i Hicriyesine...*, s. 77.

¹⁴⁰⁷ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 31.

¹⁴⁰⁸ Emine Semiye, "Hanımlara Mahsûs Kısım: Sermuharririmiz İzzetli Emine Semiye Hanımefendi Hazretleri tarafından bu geçen Pazar günü icrâ olunan Feyz-i Sıbyan Mektebi İnas kısmı tevzi'-i mükâfat-ı resminde irticâlen irâd buyurulan nutk-ı belîğdir ki zabt edildiği sûrette tezyin-i sütun eyliyoruz.", *Mütalaa*, Numara 7 (6 Rebiülahir 1314/14 Eylül 1896), Selanik, ss. 7-8.

¹⁴⁰⁹ Emine Semiye Hanım'ın Selanik'te müfettişlik yaptığı kız mektepleri hakkındaki övgü dolu sözler ve detaylar için bkz. Şefika Kurnaz, a.g.e., ss. 186-190.

Emine Semiye Hanım, Selanik'te eğitim faaliyetleriyle birlikte yardım derneklerinde de çalışmış olması kuvvetle muhtemeldir. Selanik'te “Şefkat-i Nisvan” adında bir yardım derneği de kurduğu ileri sürülmüştür. Oysa “Şefkat-i Nisvan” tamlaması E. Semiye'nin, yardım için kurulan bir Şefkat Pazarı'yla ilgili bir yazısının başlığıdır.¹⁴¹⁰ Bu nedenle Emine Semiye'nin Selanik'te kurduğu bir dernek yoktur.

Emine Semiye Hanım'ın İttihatçı olduğu söylenmektedir ancak E. Semiye Hanım'ın İttihatçılığını ileri sürenler, onun Selanik'ten sonraki faaliyetlerini delil olarak göstermişlerdir.¹⁴¹¹ Selanik yıllarında ise İttihatçı faaliyetler gizli olduğu için bir kadının bu gizli faaliyetlerde bulunabilmesi veya öne çıkabilmesi çok zordur. Bu nedenle 1908 İhtilali öncesinde E. Semiye Hanım Efendi İttihatçılığını herkes gibi büyük oranda saklamıştır. Onun İttihatçı olduğunun en büyük ispatı *Kadın, Bahçe, Hüsn ve Şiir* gibi İttihatçı yayınlarda yazılar neşretmesidir. Yine Selanik'te bulunduğu yıllarda kadınların ilerlemesi ve kızların okuması için çalışması, müfettişlik zamanında Terakki ve Feyziye mekteplerinden övgüyle bahsetmesi ve *Mütalaa* dergisinin “Hanımlar Kısmı”nın başında yer alması gibi belirtiler onun İttihatçıların kadınlar kısmına hizmet edebileceği bilgisini desteklemektedir. Ayrıca Meşhuriyet'in ilanından altı gün sonra Emine Hanım Selanik kadınlarını Menyasizade Refik Bey'in evinde toplamış ve hürriyet, meşrutiyet konulu bir konferans vermiştir.¹⁴¹²

Emine Semiye Hanım'ı Selanik matbuatında ilk defa *Mütalaa* dergisinde görüyoruz. Dergi yönetimi tarafından resmî olarak bir açıklama yapılmamasına rağmen E. Semiye Hanım, *Mütalaa*'nın kadınlar için ayrılmış sayfalarının sermuharriri gibi çalışmıştır ve genellikle de onunla ilgili kaynaklarda bu şekilde anılmıştır. *Mütalaa*'nın ilk sayısında Emine Semiye Hanım'ı “Mükafât-ı İlahiye” başlıklı roman ile görüyoruz.¹⁴¹³ Bu hikâye 1-24 sayılar arasında 22 (14 ve 23. sayılar hariç) sayı devam etmiştir. Bu arada 14. sayıda Semiye Hanım'ın annesi Rabia Adviye Hanım'ın vefatından dolayı tefrikanın çıkmadığı açıklaması yapılmıştır. 23 numaralı nüshada ise bu defa “Sefalet” isimli roman tefrikasının bir parçası yayımlanmıştır. Daha sonra tekrar “Mükâfat-i İlâhiye”ye devam

¹⁴¹⁰ Kadriye Kaymaz, a.g.e., s. 48.

¹⁴¹¹ Şefika Kurnaz, a.g.e., ss. 130-138; Kadriye Kaymaz, a.g.e.,ss. 50-55.

¹⁴¹² İmzasız, “Muhadderât”, *Yeni Asır*, Numara 1304 (16 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908), Selanik, s. 2. Emine Hanım'ın İttihatçılığı için ayrıca Cemiyetler bölümünde İttihat ve Terakki Kadın Kolları başlığına bakabilirsiniz.

¹⁴¹³ Emine Semiye, “Mükâfat- İlâhiye”, *Mütalaa*, Numara 1-24 (23 Safer 1314/3 Ağustos 1896-23 Şaban 1314/27 Ocak 1897), Selanik.

edilmiş ancak 26. nüshadan itibaren yine “Sefalet” romanı neşredilmiştir. “Sefalet” romanı da ara ara eksiklerle bizim tespit ettiğimiz 93 sayıda yayımlanmıştır. *Mütalaa*’nın bütün sayıları elimizde olmadığı için de tefrikanın akıbetini net olarak bilmemekteyiz. En nihayetinde şunu söyleyebiliriz ki her iki roman da yarım bırakılmıştır. “Sefalet” daha sonra kitap olarak basılmıştır.¹⁴¹⁴ Bu roman bir Sırp kadını tarafından beğenilmiş ve Sırpçaya çevrilmiş ve orada da çok beğenilince Sırp hükümeti tarafından E. Semiye Hanım Sırp devlet nişanıyla ödüllendirilmiştir.¹⁴¹⁵

Emine Semiye Hanım’ın yayımlanan tefrikaları dışında yazıları da vardır. Tabii ki E. Semiye Hanım’ın ilk yazısı, derginin yayımlanmasıyla alakalı giriş mahiyetindeki yazısıdır.¹⁴¹⁶ *Mütalaa* dergisinin 7 numaralı sayısında, E. Semiye Hanım’ın Feyz-i Sıbyan İnas Şubesinde gerçekleştirilen bir ödül törenindeki konuşması yayımlanmıştır.¹⁴¹⁷ 12 numaralı *Mütalaa* dergisinde E. Semiye Hanım’ın iki imzasına rastlamaktayız. Bu imzaların ilki, *Hanımlara Mahsus Gazete*’nin başyazarı Makbule Leman’ı anlatan ve öven bir yazıdır.¹⁴¹⁸ Bu yazının hemen ardından da Makbule Leman’ın E. Semiye Hanım’a hitaben yazılmış bir mektubu¹⁴¹⁹ ve yine E. Semiye Hanım tarafından M. Leman’a cevaben yazdığı mektup yayımlanmıştır.¹⁴²⁰ 13 numaralı sayıda ise E. Semiye, yuvasında ızdıraplar içinde yaşamaya çalışan bir kadının lisanından bir yazı kaleme almıştır.¹⁴²¹ *Mütalaa*’nın 14. sayısında E. Semiye Hanım’ın annesinin vefatı duyurulmaktadır ve bu nedenle Emine Hanım’ın tefrikasını yayımlamadığı elinde hazır olan bir yazıyı yayımladıklarını duyurmuşlardır. Bu yazı, bir önceki nüshada yayımlanan ve mutsuz bir evlilik yaşayan

¹⁴¹⁴ Emine Semiye, *Sefalet*, Hilal Matbaası, Dersaadet 1324 (1909), 280 s.

¹⁴¹⁵ Şefika Kurnaz, a.g.e., s. 68.

¹⁴¹⁶ Emine Semiye Binti Cevdet Paşa, “İfâde-i Mahsûsa”, *Mütalaa*, Numara 1 (23 Safer 1314/3 Ağustos 1896), Selanik, s. 7.

¹⁴¹⁷ Emine Semiye, “Hanımlara Mahsûs Kısım: Sermuharrimiz İzzetli Emine Semiye Hanımefendi Hazretleri tarafından bu geçen Pazar günü icrâ olunan Feyz-i Sıbyan Mektebi İnas kısmı tevzi’-i mükâfat-ı resminde irticâlen irâd buyurulan nutk-ı belîğdir ki zabt edildiği sûrette tezyin-i sütun eyliyoruz.”, *Mütalaa*, Numara 7 (6 Rebiülahir 1314/14 Eylül 1896), Selanik, ss. 7-8.

¹⁴¹⁸ Emine Semiye Binti Cevdet, “Hanımlara Mahsus Kısım: Şu Asr-ı Terakkide Muharrerât-ı Fazilâtımızın En Kıdemlisi”, *Mütalaa*, Numara 12 (12 Cemaziyeevvel 1314/19 Ekim 1896), Selanik, s. 7.

¹⁴¹⁹ Makbule Leman, “Fâzilet-i Osmâniyemizin en kıdemlisi olan ismetli Makbule Leman Hanımefendi Hazretleriyle Sermuharrimiz ismetli Emine Semiye Hanımefendi Hazretleri arasında teâtî edilmiş iki mektuptur ki derc-i sûtûn-ı iftihâr ederiz. (Göztepe, 23 Eylül 1312)” *Mütalaa*, Numara 12 (12 Cemaziyeevvel 1314/19 Ekim 1896), Selanik, s. 7.

¹⁴²⁰ Emine Semiye Binti Cevdet, “Fâzilet-i Osmâniyemizin en kıdemlisi olan ismetli Makbule Leman Hanımefendi Hazretleriyle Sermuharrimiz ismetli Emine Semiye Hanımefendi Hazretleri arasında teâtî edilmiş iki mektuptur ki derc-i sûtûn-ı iftihâr ederiz.”, *Mütalaa*, Numara 12 (12 Cemaziyeevvel 1314/19 Ekim 1896), Selanik, ss. 7-8.

¹⁴²¹ Emine Semiye Binti Cevdet, “Hanımlara Mahsûs Kısım: Mazrûf-ı Elem-Serbâfîn-i İzdırâb Olan Bir Zevce Lisânından”, *Mütalaa*, Numara 13 (19 Cemaziyeevvel 1314/26 Ekim 1896), Selanik, ss. 7-8.

kadının zıddına mutlu bir evlilik yapmış kadının lisanından yazılmıştır.¹⁴²² Bundan sonra E. Semiye Hanım'ın 31. nüshaya kadar tefrika yazılarıyla devam ettiğini görüyoruz. Bu sayıda ise tefrika yazısıyla birlikte hanımların kadim meselesi olan alışverişe değinmiş ve hanımlara iktisatlı olmalarını ve bu yolla aile bütçesine katkıda bulunmalarını salık vermiştir.¹⁴²³ 35 numaralı nüshada ise Fatma Fahrünnisa Hanımefendi'ye cevaben yazılmış bir yazıdır. Bu yazıya E. Semiye Hanım, "Sefalet, Bikes, Dilharab" adlı eserleri hakkında Fatma Hanım'ın övgü dolu kelimelerine teşekkürle başlamıştır ancak sadece övgü yapılmasını da eleştirmektedir.¹⁴²⁴

Yukarıdaki yazıların dışında E. Semiye Hanım'ın "Mütalaa" adı altında değerlendirme yazıları da vardır. Bunların üç tanesi Şair Nigar Hanım'ın üç şiiriyle alakalıdır.¹⁴²⁵ Bunlar "Takvim, İnfial, Ta ki" başlıklı şiir değerlendirmeleridir. Bundan başka üç yazıda Nadire Hanım'la alakalıdır. Bir yazı Emine Semiye Hanım'ın eserlerini öven Nadire Hanım'a cevaben yazılmış ve imla meselesiyle alakalı bir konuyu içermektedir.¹⁴²⁶ Diğer iki yazı da Nadire Hanım'ın şiirlerinin değerlendirilmesidir.¹⁴²⁷ E. Semiye Hanım'ın tefrikalar dışındaki en son yazısını 40 numaralı nüshada görüyoruz. Bu makale vatan duygusunu yücelten bir makaledir.¹⁴²⁸

E. Semiye Hanım'ın *Asır* gazetesinde de yazıları vardır. Bu yazılardan ilki kocası Reşid Bey'in kız kardeşinin ölümü nedeniyle kaleme alınmış duygusal bir yazıdır ve bir

¹⁴²² Sermuharrire Emine Semiye, "Müstagrık-ı Neşât: Sadet-i İzdivâciyyenin Evc-i A'lasında Bulunan Bir Zevce Lisânından", *Mütalaa*, Numara 14 (26 Cemaziyelevvel 1314/2 Kasım 1896), Selanik, s.8.

¹⁴²³ Sermuharrire Emine Semiye, "Hanımlara Mahsûs Kısım: Menfaatli Musâhebe", *Mütalaa*, Numara 31 (28 Ramazan 1314/2 Mart 1897), Selanik, s. 7.

¹⁴²⁴ Sermuharrire Emine Semiye, "Mütalaa: Fâzile-i Şehire İsmetli Fatma Fahrünnisa Hanımefendi Hazretlerine Cevap", *Mütalaa*, Numara 35 (4 Zilkade 1314/6 Nisan 1897), Selanik, ss. 6-7.

¹⁴²⁵ Emine Semiye, "Mütalaa", *Mütalaa*, Numara 10 (24 Eylül 1312/6 Ekim 1896), Selanik, s. 7; Emine Semiye, "Mütalaa", *Mütalaa*, Numara 23 (24 Kanunuevvel 1312/5 Ocak 1897), Selanik, s. 7; Emine Semiye, "Mütalaa", *Mütalaa*, Numara 34 (18 Mart 1313/30 Mart 1897), Selanik, s. 8.

¹⁴²⁶ Emine Semiye, "Gıyabî Hemşiremiz İffetli Nadire Hanımefendiye Cevap", *Mütalaa*, Numara 27 (21 Kanunusani 1312/2 Şubat 1897), Selanik, s. 7.

¹⁴²⁷ Emine Semiye, "Mütalaa", *Mütalaa*, Numara 32 (13 Şevval 1314/17 Mart 1897), Selanik, s. 5; Emine Semiye, "Nadire Hanım'ın Keşkül Be-dest bir Masum Şiirini Mütalaa", *Mütalaa*, Numara 37 (18 Zilkade 1314/20 Nisan 1897), Selanik, s. 8.

¹⁴²⁸ Sermuharrire Emine Semiye, "Hanımlara Mahsûs Kısım: Hissiyât-ı Mukaddese", *Mütalaa*, Numara 40 (2 Zilhicce 1314/4 Mayıs 1897), Selanik, ss. 7-8.

sonraki sayıda da devam etmiştir.¹⁴²⁹ Emine Hanım'ın *Asır* gazetesindeki ikinci yazısı tiyatro hakkındadır ve bu yazı da iki sayı devam etmiştir.¹⁴³⁰

Semiye Hanım'ın *Kadın*'daki yazılarının ilki dergiyi tebrik için yazılmıştır. Aynı sayıda yayımlanan diğer yazıda Cavit Bey'e hitaben yazılmıştır.¹⁴³¹

E. Semiye Hanım'ın *Bahçe* dergisinde de yazıları vardır. 1908 İhtilali'nden sonra yayımlanan bu yazıların konusu elbette "Hürriyet" içeriklidir. E. Semiye'nin ilk yazısında yaşanan hürriyet ortamını kutlamaktadır. Tabii ki daha önce kapatılan *Çocuk Bahçesi* dergisinin *Bahçe* olarak yeniden intişar etmesini de bu amaçla kutlamaktadır.¹⁴³² Bundan sonra uzun süre *Bahçe* sütunlarında görünmeyen Emine Semiye Hanım, 21. nüshadan itibaren seri üç yazıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu yazılarda hürriyet ortamında kadın meselelerini konu edinen yazar, hürriyetle birlikte kadınlara gereken önemin verilmediğinden de yakınmaktadır.¹⁴³³

En son olarak Emine Semiye Hanım'ı Selanik matbuatında *Hüsün ve Şiir* dergisinde görüyoruz. Semiye Hanım, burada derginin adıyla da uyumlu olan duygusal bir yazı kaleme almıştır.¹⁴³⁴

Emine Semiye Hanım'ın Selanik'te bastırıldığı herhangi bir kitabı yoktur ancak "Selanik Hatıraları" adıyla bastırıldığı bir kitabı vardır ki aslında içeriği hatıra türünde

¹⁴²⁹ Emine Semiye, "Mezarı Başında", *Asır*, Numara 458 (19 Şevval 1317/200 Şubat 1900), Selanik, s. 4; Emine Semiye, "Mezarı Başında (Mâba'd)", *Asır*, Numara 459 (22 Şevval 1317/24 Şubat 1900), Selanik, s. 4.

¹⁴³⁰ Emine Semiye, "Tiyatro Hakkında Birkaç Söz (Hanım Hemşirelerime)", *Asır*, Numara 669 (1 Muharrem 1321/30 Mart 1903), Selanik, ss. 3-4; Emine Semiye, Tiyatro Hakkında Birkaç Söz (Hanım Hemşirelerime), Mâba'd", *Asır*, Numara 771 (8 Muharrem 1321/6 Nisan 1903), Selanik, ss. 3-4.

¹⁴³¹ Emine Semiye "Kadın Mecmûa-i Muhteremesine", *Kadın*, Numara 9 (8 Kanunuevvel 1324/21 Aralık 1908), Selanik, s. 2; Emine Semiye, Muhterem Biraderimiz Cavit Beyefendiye", *Kadın*, Numara 9 (8 Kanunuevvel 1324/21 Aralık 1908), Selanik, ss. 2-5.

¹⁴³² Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye, Bu Nihâl-i Hürriyet (Bahçe)ye Bir Hediye-i Acizânedir", *Bahçe*, Numara 3 (18 Temmuz 1324/31 Temmuz 1908), Selanik, ss. 6-8.

¹⁴³³ Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye, "Bir Hediye-i Fikriye 1 (Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma)", *Bahçe*, Numara 21 (9 Kanunuevvel 1324/22 Aralık 1908), Selanik, ss. 11-12; Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye, "Bir Hediye-i Fikriye 2 (Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma)", *Bahçe*, Numara 23 (21 Kanunuevvel 1324/3 Ocak 1909), Selanik, ss. 9-10; Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye, "Bir Hediye-i Fikriye 1 (Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma)", *Bahçe*, Numara 24 (30 Kanunuevvel 1324/12 Ocak 1909), Selanik, ss. 11-13.

¹⁴³⁴ Emine Semiye, "Allatini Fabrikası Sahilinde: Temâşâ-i Gurûb, *Hüsün ve Şiir*, Numara 6 (16 Ağustos 1326/29 Ağustos 1910), Selanik, ss. 34-36.

değildir. Semiye Hanım'ın buraya aldığı yazılar, 1897-1903 yılları arasında, Selanik'te intişar eden *Asır* gazetesinde ve *Mütalaa* dergisinde yayımlanan yazılardır.¹⁴³⁵

Emine Semiye Hanım, Selanik'teki yazılarında Emine Semiye, Emine Semiye Binti Cevdet, Emine Semiye Binti Cevdet Paşa, Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye, Ser Muharrire Emine Semiye imzalarını kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Emine Semiye Hanım'ın Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
86	Asır	20 Haziran Temmuz 1896	1312/2 Muharrir Efendi Hazretleri	Mektup
86	Asır	20 Haziran Temmuz 1896	1312/2 Fazilet	Makale
458	Asır	3 Şubat 1900	1315/20 Şubat Mütenevvia: Mezarı Başında (Reşit Beyefendi İçin Hanımı Yerine)	Mensure
459	Asır	10 Şubat 1900	1315/24 Şubat Mütenevvia: Mezarı Başında (Reşit Beyefendi İçin Hanımı Yerine)	Mensure
769	Asır	17 Mart 1903	1319/24 Şubat Tiyatro Hakkında Birkaç Söz (Hanım Hemşirelerime)	Makale
771	Asır	20 Mart 1903	1319/6 Nisan Tiyatro Hakkında Birkaç Söz (Hanım Hemşirelerime)	Makale
1299	Yeni Asır	14 Temmuz Temmuz 1908	1324/27 Selanikli Olsmanlı Hanımlarına	Makale
1	Mütalaa	22 Temmuz Ağustos 1896	1312/3 Mükâfat-i İlâhiye (Tefrika)	Roman
7	Mütalaa	3 Eylül 1896	1312/15 Eylül Hanımlara Mahsus Kısım: E. Semiye Hanım'ın Feyz-i Sıbyan Mektebi İnas Kısımında İrticalen Verdiği Nutuk	Nutuk
12	Mütalaa	12 Teşrinievvel Ekim 1896	1312/24 Hanımlara Mahsus Kısım: Şu Asr-ı Terakkide Muharrerât-ı Fazilâtımızın En Kıdemlisi	Makale
12	Mütalaa	12 Teşrinievvel Ekim 1896	1312/24 Makbule Leman'a Mektup (Göztepe, 23 Eylül 1312)	Mektup
13	Mütalaa	15 Teşrinievvel Ekim 1896	1312/27 Hanımlara Mahsus Kısım: Mazrûf-ı Elem (Ser-bâln-i Izdırâb Olan Bir Zevce	Makale

¹⁴³⁵ Emine Semiye (Yularkıran), Selanik Hatıraları, 1312/1894, 246 y.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü	
			Lisanından)		
14	Mütalaa	22 Teşrinievvel Kasım 1896	1312/3	Hanımlara Mahsus Kısım: Müstağrak Neşat (Saadet-i İzdivaciyyenin Üç İ'lasında Bulunan Bir Zevce Lisanından)	Makale
23	Mütalaa	11 Mart 1896	1312/23	Mart Hanımlara Mahsus Kısım: Sefalet (Tefrika)	Roman
31	Mütalaa	18 şubat 1897	1312/2	Mart Hanımlara Mahsus Kısım: Menfaatli Musahebe	Makale
35	Mütalaa	26 Mart 1897	1313/7	Nisan Fadime Fahrünnisa Hanım'a Cevap	Mektup
40	Mütalaa	22 Nisan 1897	1313/4	Mayıs Hanımlara Mahsus Kısım: Hissiyât-ı Mukaddese	Makale
9	Kadın	8 Aralık 1908	Kanunuevvel 1324/21	Kadın Mecmûa-i Muhteremesine	Mensure
9	Kadın	8 Aralık 1908	Kanunuevvel 1324/21	Muhterem Biraderimiz Cavit Bey'e	Mektup
3	Bahçe	4 Ağustos 1908	Ağustos 1324/17	Bu Nihâl-i Hürriyet (Bahçe)ye Bir Hediye-i Acizânedir (28 Temmuz 1324)	Makale
21	Bahçe	9 Aralık 1908	Kanunuevvel 1324/22	Bir Hediye-i Fikriye 1	Makale
23	Bahçe	21 Ocak 1909	Kanunuevvel 1324/3	Bir Hediye-i Fikriye 2	Makale
24	Bahçe	30 Ocak 1909	Kanunuevvel 1324/12	Bir Hediye-i Fikriye 3	Makale
6	Hüsün ve Şiir	16 Ağustos 1910	Ağustos 1326/29	Allatini Fabrikası Sahilinde Temâşâ-i Gurûb	Mensure

Tablo 3.14. Emine Semiye Hanım'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.15. Muallim Cudi

Kendi verdiği soy kütüğü, "İbrahim Cudi ibni Hüseyin ibni Ahmet ibni Mustafa ibni Abdullah-i Merzifonî" şeklindedir.¹⁴³⁶ Muharrem 1267 (Kasım 1850)'de Merzifon'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Merzifon'da almış daha sonra da İstanbul'da eğitimine

¹⁴³⁶ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "İbrahim Cudi", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuara)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. I, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 377. İnal'ın aktardığına göre şairin ismi "İbrahim Cudi"dir. Gonca-i Edep dergisinde çıkan bir yazıda ise "Ali Cudi" olarak geçmektedir. (Bkz. Mekteb-i terakki Muallimi Ali Cudi Efendi Hazretleri Tarafından İhda Buyrulmuştur, "Nazire-i Fuzûlî", *Gonca-i Edep*, Numara 10 (15 Şubat 1299/27 Şubat 1884), Selanik: Vilayet Matbaası, s. 148.) Bu bilgilerden doğru olanı İnal'ın Cudi'den aktardığını söylediği soy kütüğü olmalıdır.

devam etmiştir. İlk görev yeri de İstanbul Beşiktaş Askeri Rüştiyesidir. Bu okulda ilk talebelerinden biri de Nabizade Nazım'dır.

Muallim Cudi üç sene İstanbul'da muallimlik görevini yürüttükten sonra Selanik'e gelmiş ve burada yedi yıl boyunca Özel Terakki Mektebinde öğretmenlik yapmıştır.¹⁴³⁷ Terakki Mektebinde Arapça ve Farsça muallimi olan Cudi, Selanik İdadisinde Arapça, Türkçe ve edebiyat muallimi, Selanik Askeri Rüştiyesinde ise kavaid ve ilmihal muallimidir. Cudi, Selanik İdadisinde muallimliğe, 1881 yılında başlamış¹⁴³⁸ ve 1906 yılına kadar devam etmiştir.¹⁴³⁹ Cudi, Selanik İdadisi komisyonunda da bir dönem görev almıştır.¹⁴⁴⁰ Selanik Askeri Rüştiyesindeki derslerine ise 1892 yılında başlamış¹⁴⁴¹ ve yine 1906 yılına kadar devam etmiştir. Bu okulların dışında On Bir ve On İki Numaralı Selanik Salnamelerinde Cudi'nin Selanik Darü'l-muallimat-ı İbtidaide muallimlik yaptığını görüyoruz.¹⁴⁴² Cudi, 1908 yılında Amasya'dan¹⁴⁴³, 1917 yılında ise Isparta'dan meclis feshedilen kadar milletvekili olmuştur.¹⁴⁴⁴

Muallim Cudi Amasya milletvekilliği dolayısıyla Selanik'ten ayrılırken Zaman gazetesinde çıkan bir yazı, onun Selanik için ne demek olduğunu çok güzel anlatmaktadır. Bu nedenle aşağıya tamamını alıyoruz:

Osmanlı üdebası meyanında ismi hürmetle yâd edilmeye bîhakkın
seza olan muallim-i muhterem Cûdi Efendi Hazretleri Amasya mebusluğuna
tayin edildiği cihetle bugünlerede şehrimizden müferekât ediyor. Muallim

¹⁴³⁷ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "İbrahim Cudi", C. I, s. 377. İnal, Cudi'nin Mekteb-i Terakki'de yedi yıl muallimlik yaptığını söylemektedir. Ancak Selanik Salnamelerine göre bu rakam doğru değildir. Sekiz Numaralı Selanik Salnamesi'nde, Cudi, Terakki Mektebinde Arapça ve Farsça muallimi olarak görünmektedir. Bundan sonraki salnamelerde ise Terakki Okulları eğitim kadrosunda yer almamaktadır. Sekiz Numaralı Selanik Salnamesi hicri 1299 (1881-82) yılında yayımlanmıştır. Cudi'nin Selanik'e gelişi en erken Beşiktaş Askeri Rüştiyesine öğretmen olarak atandığı 1292 (1875-76) yılından üç yıl sonrasındır. Çünkü Cudi bu okulda üç yıl görev yapmıştır. Dolayısıyla Cudi Terakki Okullarında en fazla dört yıl görev yapmıştır. Sekiz Numaralı Salname'den önce yayımlanan salnamelerde ise okulların eğitim kadrosuyla alakalı detaylı bilgi olmadığından kaç yıl çalıştığını söyleyemiyoruz.

¹⁴³⁸ *1299 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Sekizinci Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1299 (1881-82), s. 83.

¹⁴³⁹ *1324 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Dokuzuncu Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1324 (1906-07), s. 236.

¹⁴⁴⁰ *1311 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On İkinci Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1311 (1893-94), s. 125.

¹⁴⁴¹ *1310 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Birinci Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1310 (1892-93), s. 90.

¹⁴⁴² *1310 Sene-i Hicriyesine...* s. 91; *1311 Sene-i Hicriyesine...*, s. 151.

¹⁴⁴³ İmzasız, "Şüün", *Zaman*, Numara 9 (14 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

¹⁴⁴⁴ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "İbrahim Cudi", C. I, s. 379.

Cûdi Efendi yirmi sekiz sene evvel Mekteb-i Terakkinin ibtida-i tesisinde mekteb-i mezbur encümeni tarafından celb edilmiş ve Selanik'te geçirdiği bu yirmi sekiz sene müddet zarfında gerek Mekteb-i Terakkide ve gerek mekteb-i sairede binlerce talebe yetiştirerek Selanik ilm-i irfanına hidemât-ı mürûre ibraz eylemiştir. Selanik'te kendini sevmeyen, iftirakından dolayı müteessir olamayan yoktur dersek hata etmiş olmayız. Muallim muşarünileyhin meclis-i mebusanda ifa-yı hüsn-i vazife edeceğinden ümit varız.¹⁴⁴⁵

21 Kasım 1908 tarihinde de Cudi'nin Selanik istasyonundan sevenleri ve talebeleri tarafından alkışlarla uğurlandığı haberi geçmiştir.¹⁴⁴⁶

Cudi, yürüttüğü derslerden de anlaşılacağı üzere Arapça, Farsça ve Türkçeye vakıftır. Yine Arapça ve Farsça kadar olmasa da Fransızca da bilmektedir. Hatta Fransız Şair Lamartin'in meşhur "Göl" şiirini Türkçeye aktaracak kadar Fransızcaya vakıftır. Selanik'te birçok öğrencinin yetişmesinde katkısı olan Cudi'nin şairliği ve çabuk söyleme özelliği takdir edilmiş ve bu nedenle de hoca olarak saygı görmüştür. Şiirlerinin çoğu mutasavvıfanedir.¹⁴⁴⁷ Cudi'nin Selanik'te tanınan bir şair oldu *Yeni Asır* gazetesinde yayımlanan bir yazıdan da anlaşılmaktadır. Cudi gazeteye bir şiiriyle birlikte Fazlı Necip Bey'e hitaben ve komuoyuna duyurulması için bir açık mektup göndermiştir. Cudi yazıda, Selanik'te ek ve broşür şeklinde çıkarılan bazı neşriyatta kendi şiirlerini ve imzasını izinsiz kullandığından bassetmiştir. Cudi, ismini ve imzasını bu şekilde kullanan kişileri tanımadığını ve bu yayınlarla hiçbir alakasının olmadığını buradan ilan etmiştir.¹⁴⁴⁸ Cudi'nin şairliği Selanik'te meşhur olmasına rağmen hem müstakil olarak bir divanı elimizde yoktur hem de süreli yayınlardaki eserlerinin sayısı oldukça azdır. Yaklaşık çeyrek asır Selanik'te öğretmenlik yapan birisi için süreli yayınlarda çıkan yazılar ve şiirlerin sayısı oldukça azdır.

İ. Cudi, Selanik'te; *Asır (Yeni Asır)*, *Gonca-i Edep*, *Çocuklara Rehber* ve *Mütalâa* yayınlarında yazılar ve şiirler yayımlamıştır. *Asır* gazetesinin edebiyat sayfalarında "Cudi ve M. C." İmzalarıyla üç adet şiir yayımladığını görüyoruz. Çok az sayıdaki bu yayımlara

¹⁴⁴⁵ İmzasız, "Muallim Cudi Efendi", *Zaman*, Numara 13 (18 Kasım 1908), Selanik, s. 2.

¹⁴⁴⁶ İmzasız, "Şüün", *Zaman*, Numara 16 (18 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

¹⁴⁴⁷ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "İbrahim Cudi", C. I, s. 378.

¹⁴⁴⁸ Cudi, "Şüünât: Başlıksız", *Yeni Asır*, Numara 1311 (25 Temmuz 1324/7 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

ek olarak da gazetenin edebiyat sayfalarına gönderilen şiirler için yazılan değerlendirme yazılarını da Cudi'nin kaleme aldığı gazetede yapılan bir açıklamadan anlıyoruz.¹⁴⁴⁹

Aşağıdaki tabloda Muallim Cudi'nin Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
23	Asır	27 Cemaziyelevvel 1313/4 Teşrinisani 1311/16 Kasım 1895	Edebiyat: Tahayyür	Şiir
52	Asır	13 Ramazan 1313/14 Şubat 1311/26 Şubat 1896	Nâle-i Ye's	Şiir
59	Asır	11 Şevval 1313/13 Mart 1312/25 Mart 1896	Edebiyat: Hazret-i Üstadı Taklide Ben de Özendim/Bir Nevâ-i Fuzûlîyane	Şiir
10	Gonca-i Edep	15 Şubat 1299/27 Şubat 1884	Nazire-i Fuzûlî	Şiir
11	Gonca-i Edep	15 Mart 1300/27 Mart 1884	Bârân-ı Tufan-Nişan	Hikâye
1	Çocuklara Rehber	20 Zilkade 1314/10 Nisan 1313/22 Nisan 1897	Mektep Manzumeleri: Ayine ve Çocuk	Şiir
3	Çocuklara Rehber	24 Zilhicce 1316/22 Nisan 1315/4 Mayıs 1899	Gazeteye Mektup	Mektup
9	Mütalaa	20 Rebiülahir 1314/17 Eylül 1312/29 Eylül 1896	Edebiyat: Gazel	Şiir
10	Mütalaa	27 Rebiülahir 1314/24 Eylül 1312/6 Ekim 1896	Nev-i Latif	Şiir
83	Mütalaa	23 Şevval 1315/4 Mart 1314/16 Mart 1898	Bahar Postası	Mensure
86	Mütalaa	15 Zilkade 1315/25 Mart 1314/6 Nisan 1898	Gazel	Şiir

Tablo 3.15. Muallim Cudi'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.16. Muallim Sadi

Harputlu Hacı Hafız Yusuf Efendi'nin oğlu olan Sadi Efendi, Harputludur.¹⁴⁵⁰ Küçük yaşlarda İstanbul'a gelen Sadi, eğitimini de burada görmüştür. Selanik'te Mekteb-i

¹⁴⁴⁹ "Cudi Efendi'nin keyifsizliği hasebiyle bu nüshada mütalâat-ı edibe yazılamamıştır." Bkz. "İhtar", *Asır*, Numara 21 (28 Teşrinievvel 1311/20 Cemaziyelevvel 1313/9 Kasım 1895), Selanik, s. 4.

Osmanî müdürlüğü yapmıştır. Drama ve Siroz sancaklarında polis komiserliği yapan şair, canilerle uğraşmaktan bunalınca yine eğitim işine dönmüş ve birkaç yıl Siroz Rüşdiyesi ve İdadisinde ve Bulgar Mektebinde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Burada, Bulgar hükümetinden verilen bir nişan mükâfatından sonra öğretmenlikten alınmış ve takibe düşmüştür.

Üsküp Hapishanesi müdürlüğü ve Nüfus Kitabeti gibi görevlerde de bulunan Sadi, bir ara Kosova vilayeti dâhilinde bulunan Senice Livası Tahrirat Müdürlüğüne atanmıştır. Balkan Harbi esnasında Senice kasabası Sırp tarafından işgal edilince altı ay tutuklu ve perişan bir halde kalmıştır. Daha sonra buradan kaçarak İstanbul'a gelmiştir. Burada Senice işgalinde kaybolan hanımının İzmir'de olduğunu öğrenince İzmir'e gitmiş ve burada darülmualimatta muallim olmuştur. 1916 yılında, İzmir'de, kalp rahatsızlığından vefat etmiştir.¹⁴⁵¹

Muallim Sadi, Selanik'te 1882 yılında açılan özel okullardan Mekteb-i Osmanî'de 1883 yılında müdür olarak görev yapmıştır.¹⁴⁵² Bir taraftan okul müdürlüğü yapan Sadi, bir taraftan da *Gonca-i Edep* dergisinin imtiyaz sahibi ve yazarıdır.¹⁴⁵³ Sadi, yine Selanik'te yayımlanan *Asır*, *Çocuklara Rehber*, *Mütalaa* süreli yayınlarında şiirlerini ve yazılarını yayımlamıştır. Sadi, bu süreli yayınlarda "Müdür-i Mektebi Osmanî Sadi, Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi, Sadi, Sadi Efendi, Muallim Sadi" imzalarını kullanmıştır.

Muallim Sadi'nin Selanik'te yayımladığı eserleri aşağıya aldığımız tabloda da görüldüğü üzere genellikle şiidir. Yine tabloya bakıldığında Sadi'nin şiirlerinde aile ve

¹⁴⁵⁰ İ. M. Kemal İnal'ın, Üsküp'te Rüfaî Şeyhi Sadeddin Sırrî Efendi'nin *Ceride-i Sofiye*'de yazdığı makaleden aktardığına göre Sadi Efendi, Harputlu olmasına rağmen Siroz'da uzun müddet kaldığından Sirozlu olduğunu söylemiş. Sadi'nin dostlarından ve tahrirat müdürlerinden Amed Sırrî Efendi ise Malatyalı olduğunu söylemiştir. İzmir Evkaf Müdürü Sirozlu Bay Esad, Sadi'nin üç baba yukarısının Lofçalı olduğunu, ailesinin belli bir müddet Siroz'da kaldığını ve sonra Diyarbakır'a gittiğini ve orada evlendikten belli bir süre sonra da yine Siroz'a döndüğünü ve burayı yurt edindiğini söylemiştir. Sadi ise *Ceride-i Sofiye*'nin 60 numaraya yazdığı "Vesile-i Rahmet" adlı manzumenin notunda "Hadikatülevliya: sayfa 175'te yirmi dördüncü mertebede müselsel Harputî merhum, bu hakirin pederi âli-kadirleridir." diyor. İşaret ettiği bölümde babasından "Mevlâna Şeyh Yusuf Harputî Hazretleri, Şeyh Süleyman-ı Kadimî Hazretlerinin mucizlerindedir." şeklinde bahsedilir. Bkz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "Sadi", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, C. IV, (Haz. : İbrahim Baştuğ), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 2000.

¹⁴⁵¹ Muallim Sadi'nin hayatı için İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, C. IV, (Haz. : İbrahim Baştuğ), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 1999'dan yararlanılmıştır.

¹⁴⁵² Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Mektupçusu İzzetli Naci Beyefendi'nin Şu Zeminde Olan Bir Eser-i Edebîyelerine Selanik Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi Tarafından Söylenilen Nazire", Numara 1 (1 Mart 1299/13 Mart 1883), Selanik, ss. 7-8.

¹⁴⁵³ Şeyda Aysun Oğuz, Sevengül Korkmaz (Haz.), a.g.e., s. 29.

çocuk konusunun ağır bastığı görülmektedir. *Gonca-i Edep*'in İmtiyaz sahibi ve başyazarı olan Sadi, dergide, yayımladığı ödüllü lügazlarla öne çıkmıştır. Sade Türkçe yazmaya gayret eden Sadi, bu düşüncesini destekleyen yazılarını ve şiirlerini *Asır* gazetesinin edebiyat sayfasında yayımlamıştır. Yine *Asır* gazetesinin edebiyat sayfasında özellikle “Aile Manzumeleri” başlığı altında aile ve çocuk konulu çok sayıda şiir yayımlamıştır. Sadi, *Çocuklara Rehber* dergisinde yayımlanan şiirlerinde ise eğitim ve çocuk konuları öne çıkmaktadır. Eğitici fıkralar, manzum bilmeceler, valide sınıfları (ana sınıfı) için hazırlanmış şiirler, fabl türündeki manzum eserler *Çocuklara Rehber* dergisinde Sadi imzasıyla görülmektedir.

Sadi, her fırsatta “sade Türkçe” yazma taraftarı olduğunu dile getirmiş ve bu yolda eserler vermiştir. Gazete ve dergilerde yayımladığı eserlerinin yanında Selanik'te yayımladığı “Açık Türkçe”¹⁴⁵⁴ adlı kitabı da Sadi'nin bu düşüncesini destekleyen bir eseridir.

“Deli Şair” olarak da bilinen Sadi, Selanik dışındaki süreli yayınlarda da şiirler ve yazılar kaleme almıştır. “Deli Şair” mahlasıyla *Tercüman-ı Hakikat*'te yazılar yayımlayan Sadi, Üsküp'te *Yıldız* adıyla bir dergi çıkarmıştır. *Ceride-i Sofiyye*'de de şiirler yayımlamıştır.¹⁴⁵⁵

Aşağıdaki tabloda Muallim Sadi'nin Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
1	Gonca-i Edep	1 Mart 1299/4	Cezayir Bahr-i Sefid Mektupçusu İzzetli	Şiir
		Cemaziyelevvel 1300/13	Naci Beyefendi'nin Şu Zeminde Olan Bir Eser-i Edebîyelerine Selanik Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi Tarafından Söylenen Nazire	
2	Gonca-i Edep	25 Mart 1299/6 Nisan 1883	Başlıksız (Gonca-i Edep dergisine mehdîye)	Şiir
3	Gonca-i Edep	1 Nisan 1299/13 Nisan 1883	Selanik'te Mevlevihaneye Talik Olunan Levhaya Yazılmıştır	Şiir
3	Gonca-i Edep	1 Nisan 1299/13 Nisan	Lügaz	Şiir

¹⁴⁵⁴ Milli Kütüphane koleksiyonunda yer alan bu kitabın bibliyografik künyesi şu şekildedir: Sadi, *Açık Türkçe*, Selanik: Osmanlı-Asır Matbaas, 1317 (1901).

¹⁴⁵⁵ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, “Sadi”, C.IV, s. 1999.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1883		
4	Gonca-i Edep	15 Nisan 1299/27 Nisan	Lügaz	Şiir
		1883		
5	Gonca-i Edep	30 Nisan 1299/12 Mayıs	Bir Daha Lügaz	Şiir
		1883		
6	Gonca-i Edep	15 Mayıs 1299/27 Mayıs	Başlıksız	Şiir
		1883		
7	Gonca-i Edep	1 Haziran 1299/13 Haziran	Lügazlara doğru cevap verenler hakkında açıklama	Duyuru
		1883		
9	Gonca-i Edep	15 Teşrinisani 1299/27 Kasım 1883	Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi'nindir	Şiir
10	Gonca-i Edep	15 Şubat 1299/27 Şubat	Mülâhaza ve Teşekkür	Açıklama
		1884		
10	Gonca-i Edep	15 Şubat 1299/27 Şubat	Meşhur Murad Hanzadelerden Trabzoni Sıdkı Efendi merhumun gazel-i Ranalarıdır...	Şiir
		1884		
10	Gonca-i Edep	15 Şubat 1299/27 Şubat	Gonca (Gonca-i Edep'e yapılan bazı eleştirilere cevap)	Açıklama ve Şiir
		1884		
11	Gonca-i Edep	15 Mart 1300/27 Mart 1884	Arz-ı Şükran	Açıklama
11	Gonca-i Edep	15 Mart 1300/27 Mart 1884	Beyan-ı Şükranîyet	Açıklama
38	Asır	23 Recep 1313/27 Kanunuevvel 1311/8 Ocak 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Komşuda Varya Düğün?!	Şiir
42	Asır	7 Şaban 1313/10 Kanunusani 1311/22 Ocak 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri 4: Validesinin Vefatını Bilemeyen Zavallı Öksüz Bir Kızcağz	Şiir
47	Asır	24 Şaban 1313/27 Kanunusani 1311/8 Şubat 1896	Edebiyat: Toprak	Şiir
48	Asır	28 Şaban 1313/31 Kanunusani 1311/12 Şubat 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri	Şiir
54	Asır	20 Ramazan 1313/21 Şubat 1311/4 Mart 1896	Edebiyat: Ömrümün İlk Sahifelerinden Bir Eser: Hayat, Emeli	Şiir
60	Asır	14 Şevval 1313/16 Mart 1312/28 Mart 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Analık!	Şiir
65	Asır	2 Zilkade 1313/3 Nisan 1312/ 15 Nisan 1896	Edebiyat: Aile Manzumelerinden: Kızı Verdik Ere Yuttuk Hapı!	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
71	Asır	23 Zilkade 1313/24 Nisan 1312/6 Mayıs 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Ağa Şiir Babamın Tefahürü	Şiir
76	Asır	15 Zilhicce 1313/15 Mayıs 1312/27 Mayıs 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Ağa Şiir Babama Nazire, Hanım Durur mu ya!	Şiir
77	Asır	18 Zilhicce 1313/18 Mayıs 1312/30 Mayıs 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Safile Şiir Hanım Gelini Görmeye Gidiyor	Şiir
82	Asır	5 Muharrem 1314/5 Haziran 1312/17 Haziran 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Hayırsız Şiir Evlat!	Şiir
83	Asır	9 Muharrem 1314/9 Haziran 1312/21 Haziran 1896	Edebiyat: Bülbül	Şiir
87	Asır	23 Muharrem 1314/23 Haziran 1312/5 Temmuz 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Hasta mı Şiir Oyuncak mı?	Şiir
89	Asır	30 Muharrem 1314/30 Haziran 1312/12 Temmuz 1896	Edebiyat: Yayla	Şiir
92	Asır	11 Safer 1314/10 Temmuz 1312/22 Temmuz 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Bir Peder-i Şiir Hûşdâr	Şiir
95	Asır	21 Safer 1314/20 Temmuz 1312/1 Ağustos 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Dedi-Kodu Şiir	Şiir
97	Asır	28 Safer 1314/27 Temmuz 1312/8 Ağustos 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Yine Dedi- Şiir Kodu	Şiir
99	Asır	5 Rebiülevvel 1314/3 Ağustos 1312/15 Ağustos 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri	Şiir
101	Asır	12 Rebiülevvel 1314/10 Ağustos 1312	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Ninni	Şiir
105	Asır	26 Rebiülevvel 1314/24 Ağustos 1312/5 Eylül 1896	Edebiyat: Miras Kavgası	Şiir
109	Asır	10 Rebiülahir 1314/7 Eylül 1312/19 Eylül 1896	Edebiyat: Muhakeme	Şiir
111	Asır	17 Rebiülahir 1314/14 Eylül 1312/26 Eylül 1896	Edebiyat: Aile Manzumeleri: Cadı mı Şiir Kedi mi?	Şiir
112	Asır	21 Rebiülahir 1314/18 Eylül 1312/30 Eylül 1896	Cüce (Cüce Hayim Efendi için)	Şiir
113	Asır	24 Rebiülahir 1314/21	Tembellere Bir Nidâ-yı Gayret	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		Eylül 1312/3 Ekim 1896		
114	Asır	28 Rebiülahir 1314/25	Edebiyat: Acem Türkçesiyle Bir Gazel	Şiir
		Eylül 1312/7 Ekim 1896		
117	Asır	9 Cemaziyevevvel 1314/5	Bir Bentnameden Birkaç Bent	Şiir
		Teşrinievvvel 1312/17 Ekim 1896		
122	Asır	27 Cemaziyeleevvel 1314/23	Musahebe: Yalnız Türkçe Yazılabilir mi?	Makale
		Teşrinievvvel 1312/4 Kasım 1896		
122	Asır	27 Cemaziyeleevvel 1314/23	Arapçasız (Ölçülü Söz) Söylenebilir mi?	Şiir
		Teşrinievvvel 1312/4 Kasım 1896	Atalar Öğüdü	
123	Asır	30 Cemaziyelevvel 1314/26	Edebiyat: aile Manzumeleri: Tuhaf Bir Şair!	Şiir
		Teşrinievvvel 1312/7 Kasım 1896		
125	Asır	7 Cemaziyelahir 1314/2	Edebiyat: aile Manzumeleri: Mutaassıp Bir Pir!	Şiir
		Teşrinisani 1312/14 Kasım 1896		
128	Asır	18 Cemaziyelahir 1314/13	Aile Manzumeleri: Ölüm Rahmettir	Şiir
		Teşrinisani 1312/25 Kasım 1896		
128	Asır	18 Cemaziyelahir 1314/13	Dileyiş, Yalvarış!	Deneme
		Teşrinisani 1312/25 Kasım 1896		
129	Asır	21 Cemaziyelevvel 1314/16	Şair-i şirin-beyan Hazreti Sadi'nin bu kere tamiratı ikmal olunan Fahiyye dergâh-ı şerifi kapısına hak ve talik edilmek üzere yazdığı nazm-ı latiftir ki tebriken aynen neşr ediyoruz.	Şiir
		Teşrinisani 1312/28 Kasım 1896		
130	Asır	25 Cemaziyelahir 1314/20	Kalmadı	Şiir
		Teşrinisani 1312/2 Aralık 1896		
134	Asır	11 Recep 1314/4	Hamiyyet (Tesisat-ı askeriye ianesi için)	Şiir
		Kanunuevvvel 1312/16 Aralık 1896		
138	Asır	25 Recep 1314/18	Ser-i Vahdaniyet	Şiir
		Kanunuevvvel 1312/30 Aralık 1896		

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
141	Asır	6 Şubat 1314/28 Kanunuevvel 1312/9 Ocak 1897	Muharrik	Şiir
143	Asır	13 Şaban 1314/4 Kanunusani 1312/16 Ocak 1897	Aile Manzumeleri: Şık	Şiir
151	Asır	11 Ramazan 1314/1 Şubat 1312/13 Şubat 1897	Feryâd-ı Mefruşan	Şiir
153	Asır	18 Ramazan 1314/8 Şubat 1312/20 Şubat 1897	Aile Manzumeleri: Bu da Soğuk Bir Nevâdir	Şiir
156	Asır	29 Ramazan 1314/19 Şubat 1312/3 Mart 1897	Aile Manzumeleri: Bir Va'z-ı Nev-zuhur	Şiir
170	Asır	22 Zilkade 1314/12 Nisan 1313/23 Nisan 1897	Edebiyat: Başlıksız	Şiir
175	Asır	10 Zilhicce 1314/30 Nisan 1313/12 Mayıs 1897	Milli	Şiir
177	Asır	20 Zilhicce 1314/10 Mayıs 1313/22 Mayıs 1897	Osmanlı Dilaverleri	Şiir
190	Asır	7 Safer 1315/25 Haziran 1313/7 Temmuz 1897	Ciddi Bir Vaka Yahut Besâlet-i Osmaniye'nin Bir Numunesi	Şiir
9	Çocuklara Rehber	17 Muharrem 1314/5 Haziran 1313/17 Haziran 1313	Sevimli Rehber'in Sevgili Karilerine! (?)	Şiir
12	Çocuklara Rehber	8 Safer 1315/26 Haziran 1313/8 Temmuz 1897	Bir Haylaz Çocuk İle Çalışkan Çocuğun Muhaveresi	Şiir
15	Çocuklara Rehber	29 Safer 1315/17 Temmuz 1313/29 Temmuz 1897	Türkçe Sözler Yazacağını Söyler/Birinci Örnek	Mektup
16	Çocuklara Rehber	7 Rebiülevvel 1315/24 Temmuz 1313/5 Ağustos 1897	Birinci Örneğin Karşılığı	Mektup
18	Çocuklara Rehber	12 Rebiülevvel 1315/7 Ağustos 1313/19 Ağustos 1897	Güzel Huyulu!	Şiir
24	Çocuklara Rehber	4 Cemaziyelevvel 1315/18 Eylül 1313/30 Eylül 1897	Letaif	Fıkra
27	Çocuklara Rehber	25 Cemaziyelevvel 1315/9 Teşrinievvel 1313/21 Ekim 1897	Üç Çocuk arasında	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
27	Çocuklara Rehber	25 Cemaziyevvel 1315/9 Teşrinievvel 1313/21 Ekim 1897	Letaif	Fıkra
29	Çocuklara Rehber	9 Cemaziyelahir 1315/23 Teşrinievvel 1313/4 Kasım 1897	Faidesiz Bir Nedamet Yahut Çocuklara İbret	Şiir
30	Çocuklara Rehber	16 cemaziyelahir 1315/30 Teşrinievvel 1313/11 Kasım 1897	Letaif	Fıkra
30	Çocuklara Rehber	16 cemaziyelahir 1315/30 Teşrinievvel 1313/11 Kasım 1897	Bilmece	Şiir
31	Çocuklara Rehber	23 Cemaziyelahir 1315/6 Teşrinisani 1313/18 Kasım 1897	Letaif	Fıkra
31	Çocuklara Rehber	23 Cemaziyelahir 1315/6 Teşrinisani 1313/18 Kasım 1897	Bilmece	Şiir
32	Çocuklara Rehber	30 Cemaziyelahir 1315/13 Teşrinisani 1313/25 Kasım 1897	Pisboğaz Çocuk	Şiir
32	Çocuklara Rehber	30 Cemaziyelahir 1315/13 Teşrinisani 1313/25 Kasım 1897	Letaif	Şiir
32	Çocuklara Rehber	30 Cemaziyelahir 1315/13 Teşrinisani 1313/25 Kasım 1897	Bilmece	Şiir
36	Çocuklara Rehber	29 Recep 1315/11 Kanunuevvel 1313/23 Aralık 1897	Pis Çocuk	Şiir
39	Çocuklara Rehber	20 şaban 1315/1 Kanunusani 1313/13 Ocak 1898	Hanım Kızlara Mahsus Bilmece	Şiir
40	Çocuklara Rehber	27 Şaban 1315/8 knunusani 1313/20 Ocak 1898	Fare Kapanda!	Şiir
43	Çocuklara Rehber	19 Ramazan 1315/29 Kanunusani 1313/10 Şubat 1898	Mektep	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
46	Çocuklara Rehber	10 Şevval 1315/19 Şubat 1313/3 Mart 1898	Yalancılık	Şiir
46	Çocuklara Rehber	10 Şevval 1315/19 Şubat 1313/3 Mart 1898	Bilmece	Şiir
51	Çocuklara Rehber	16 Zilkade 1315/26 Mart 1314/7 Nisan 1898	Atalar Sözü	Şiir
1	Çocuklara Rehber	30 Zilkade 1315/9 Nisan 1314/21 Nisan 1898 (2. Sene)	Şerâit-i İmandan: Amentü Billah	Şiir
1	Çocuklara Rehber	30 Zilkade 1315/9 Nisan 1314/21 Nisan 1894 (2. Sene)	Bilmece	Şiir
2	Çocuklara Rehber	7 Zilhicce 1315/16 Nisan 1314/28 Nisan 1898	Ku Kuh Kuh! (Mini Mini Hayriyecığıme)	Şiir
3	Çocuklara Rehber	14 Zilhicce 1315/23 Nisan 1314/5 Mayıs 1898	Nasihatler	Özlu Söz
3	Çocuklara Rehber	14 Zilhicce 1315/23 Nisan 1314/5 Mayıs 1898	Bilmece	Şiir
5	Çocuklara Rehber	28 Zilhicce 1315/7 Mayıs 1314/19 Mayıs 1898	Bilmece	Şiir
6	Çocuklara Rehber	6 Muharrem 1316/14 Mayıs 1314/26 Mayıs 1898	Zevzek Kurbağa	Şiir
7	Çocuklara Rehber	13 Muharrem 1316/21 Mayıs 1314/2 Haziran 1898	Bilmece	Şiir
9	Çocuklara Rehber	27 Muharrem 1316/4 Haziran 1314/16 Haziran 1898	Bilmece	Şiir
10	Çocuklara Rehber	4 Safer 1316/11 Haziran 1314/23 Haziran 1898	Mektep Manzumelerinden: Dost!	Şiir
11	Çocuklara Rehber	11 Safer 1316/18 Haziran 1314/30 Haziran 1898	Bilmece	Şiir
12	Çocuklara Rehber	18 Safer 1316/25 Haziran 1314/7 Temmuz 1898	Bir Köylü Çocuğu	Şiir
13	Çocuklara Rehber	25 Safer 1316/2 Temmuz 1314/14 Temmuz 1898	Haylazlık ve Gayretin Sonu	Şiir
14	Çocuklara Rehber	2 Rebiülevvel 1316/9 Temmuz 1314/21 Temmuz 1898	Bir Müsrif-i Mağrure	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
16	Çocuklara Rehber	16 Rebiülevvel 1316/23 Temmuz 1314/4 Ağustos 1898	Bilmece	Şiir
17	Çocuklara Rehber	23 Rebiülevvel 1316/30 Temmuz 1314/11 Ağustos 1898	Bilmece	Şiir
18	Çocuklara Rehber	30 Rebiülevvel 1316/6 Ağustos 1314/18 Ağustos 1898	Bilir misin?	Şiir
20	Çocuklara Rehber	14 Rebiülahir 1316/19 Ağustos 1314/31 Ağustos 1898	Başlıksız (Cülûs-ı Hümâyun Dolayısıyla)	Şiir
22	Çocuklara Rehber	29 Rebiülahir 1316/3 Eylül 1314/15 Eylül 1898	Ahlak	Şiir
24	Çocuklara Rehber	13 Cemaziyelevvel 1316/7 Eylül 1314/19 Eylül 1898	Zehirli Duman	Şiir
24	Çocuklara Rehber	13 Cemaziyelevvel 1316/7 Eylül 1314/19 Eylül 1898	Bilmece	Şiir
25	Çocuklara Rehber	20 Cemaziyelevvel 1316/24 Eylül 1314/6 Ekim 1898	Nazmen Tercüme	Şiir
25	Çocuklara Rehber	20 Cemaziyelevvel 1316/24 Eylül 1314/6 Ekim 1898	Bilmece	Şiir
31	Çocuklara Rehber	3 Recep 1316/5 Teşrinisani 1314/17 Kasım 1898	Dikkat!	Şiir
32	Çocuklara Rehber	10 Recep 1316/12 Teşrinisani 1314/24 Kasım 1898	Teemmül	Şiir
33	Çocuklara Rehber	17 Recep 1316/19 Teşrinisani 1314/1 Aralık 1898	Bir Pederin Oğluna Nasihati	Şiir
34	Çocuklara Rehber	24 Recep 1316/29 Teşrinisani 1314/11 Aralık 1898	Bir Mütekebbirin İntibahı	Şiir
34	Çocuklara Rehber	24 Recep 1316/29 Teşrinisani 1314/11 Aralık 1898	Bilmece	Şiir
36	Çocuklara Rehber	9 Şaban 1316/10 Kanunuevvel 1314/22	Bilmece	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü	
		Aralık 1898			
37	Çocuklara Rehber	17 Şaban Kanunuevvel Aralık 1898	1316/18 1314/30	Derse Dikkat mi Lazım, Gayret mi?	Şiir
37	Çocuklara Rehber	17 Şaban Kanunuevvel Aralık 1898	1316/18 1314/30	Bilmece	Şiir
38	Çocuklara Rehber	23 Şaban Kanunuevvel 1899	1316/24 1314/5 Ocak	Kestane Fedaisi	Şiir
39	Çocuklara Rehber	30 Şaban Kanunuevvel 1899	1316/31 1314/12 Ocak	Küçük Manzumeler (Valide Sınıfına)	Şiir
39	Çocuklara Rehber	30 Şaban Kanunuevvel 1899	1316/31 1314/12 Ocak	Bilmece	Şiir
40	Çocuklara Rehber	7 Ramazan Kanunusani 1899	1316/7 1314/19 Ocak	Geçen Gün Ömürdendir!	Şiir
41	Çocuklara Rehber	14 Ramazan Kanunusani 1899	1316/14 1314/26 Ocak	Avcılık Belası	Şiir
42	Çocuklara Rehber	21 Ramazan Kanunusani 1899	1316/21 1314/2 Şubat	Küçük Manzumeler: Mini Mini Hayriye'nin Sabahı (Valide Sınıfına Mahsus)	Şiir
42	Çocuklara Rehber	21 Ramazan Kanunusani 1899	1316/21 1314/2 Şubat	Letaif	Fıkra
43	Çocuklara Rehber	28 Ramazan Kanunusani 1899	1316/28 1314/9 Şubat	Sınıfta İbkâ'	Şiir
44	Çocuklara Rehber	6 Şevval 1314/16 Şubat 1899	1316/4 Şubat	Letaif	Fıkra
48	Çocuklara Rehber	4 Zilkade 1315/16 Mart 1899	1316/4 Mart	Letaif	Fıkra
49	Çocuklara Rehber	11 Zilkade 1315/23 Mart 1899	1316/11 Mart	Muallimlerde Nazar	Şiir
49	Çocuklara	11 Zilkade	1316/11 Mart	Bilmece	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
	Rehber	1315/23 Mart 1899		
1	Çocuklara Rehber	9 Zilhicce 1316/8 Nisan 1315/20 Nisan 1899 (3. Sene)	Karin-i Rehber Taraflarından: Tahdis-i Nimet-i Padişahî	Şiir
1	Çocuklara Rehber	9 Zilhicce 1316/8 Nisan 1315/20 Nisan 1899	Bilmece	Şiir
12	Çocuklara Rehber	28 Safer 1317/24 Haziran 1315/6 Temmuz 1899	Şeyhzade Niyazi Efendi Oğlumuz	Şiir
13	Çocuklara Rehber	5 Rebiülevvel 1317/1 Temmuz 1315/13 Temmuz 1899	Muhakeme	Şiir
14	Çocuklara Rehber	12 Rebiülevvel 1317/8 Temmuz 1315/20 Temmuz 1899	Küçük Manzumeler: Günler (Valide Sınıfına Mahsus)	Şiir
15	Çocuklara Rehber	19 Rebiülevvel 1317/15 Temmuz 1315/27 Temmuz 1899	Atalar Sözü: Elif Harfiyle	Şiir
16	Çocuklara Rehber	26 Rebiülevvel 1317/22 Temmuz 1315/3 Ağustos 1899	Bir Hırsızın İtirafı: Nedamet!	Şiir
19	Çocuklara Rehber	18 Rebiülahir 1317/12 Ağustos 1315/24 Ağustos 1899	Bir Validenin Şikayeti: Mektepler Açılrsa Ah Aman Ah!	Şiir
21	Çocuklara Rehber	2 Cemaziyelevvel 1317/26 Ağustos 1315/7 Eylül 1899	Okuyup Geçme	Şiir
22	Çocuklara Rehber	9 Cemaziyelevvel 1317/2 Eylül 1315/14 Eylül 1899	Bir Çocuğun Ebeveynine Duası	Şiir
23	Çocuklara Rehber	16 Cemaziyelevvel 1317/9 Eylül 1315/21 Eylül 1899	Küçükken Büyüklüğü Düşünmeli Çalışmalı	Şiir
25	Çocuklara Rehber	30 Cemaziyelevvel 1317/23 Eylül 1315/5 Ekim 1899	Mükafatlı Sual Hakkında	Açıklama
26	Çocuklara Rehber	7 Cemaziyelahir 1317/30 Eylül 1315/12 Ekim 1899	Adab-ı Meclis	Şiir
27	Çocuklara Rehber	14 Cemaziyelahir 1317/7 Teşrinievvel 1315/19 Ekim 1899	Bilmece	Şiir
27	Çocuklara Rehber	14 Cemaziyelahir 1317/7 Teşrinievvel 1315/19 Ekim	Bir Yetim	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1899		
28	Çocuklara rehber	21 Cemaziyelahir Teşrinievvel 1899	1317/14 Şeytanın Oğluna Nasihatleri 1315/26 Ekim	Şiir
31	Çocuklara Rehber	13 Recep Teşrinisani 1899	1317/4 Kurbağa ile Balık 1315/16 Kasım	Şiir
32	Çocuklara Rehber	20 Recep Teşrinisani 1315/	1317/11 Köpek ile Av Köpeği	Şiir
34	Çocuklara Rehber	4 Şaban Teşrinisani 1899	1317/25 Taklid-i Ziyet (Hanım Kızlara) 1315/7 Aralık	Şiir
35	Çocuklara Rehber	11 Şaban Kanunuevvel Aralık 1899	1317/2 İbkâ'-yı Nik-nam 1315/14	Şiir
36	Çocuklara Rehber	16 şaban Kanunuevvel Aralık 1899	1317/7 Muavenet 1315/19	Şiir
37	Çocuklara Rehber	25 Şaban Kanunuevvel Aralık 1899	1317/16 Bilmece 1315/28	Şiir
37	Çocuklara Rehber	25 Şaban Kanunuevvel Aralık 1899	1317/16 Bir Maymunun Sergüzeşti ve Oğluna 1315/28 Nasihati	Şiir
38	Çocuklara Rehber	2 Ramazan Kanunuevvel 1900	1317/23 Sormadan Yemeyiniz (Valide Sınıfına) 1315/4 Ocak	Şiir
39	Çocuklara Rehber	10 Ramazan Kanunuevvel 1900	1317/30 Kavga Nene Lazım 1315/11 Ocak	Şiir
40	Çocuklara Rehber	17 Ramazan Kanunusani 1900	1317/6 Tavşan ile Tilki 1315/18 Ocak	Şiir
41	Çocuklara Rehber	24 Ramazan Kanunusani 1900	1317/13 Kargacık! 1315/25 Ocak	Şiir
42	Çocuklara Rehber	8 Şevval Kanunusani 1315/8	1317/27 Zürefa ile Ahu! Şubat	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1900		
43	Çocuklara Rehber	15 Şevval 1317/3 1315/15 Şubat 1900	Şubat İlaç İçmeyen Çocuk (Valide Sınıfı)	Şiir
44	Çocuklara Rehber	22 Şevval 1317/10 1315/22 Şubat 1900	Şubat Akrep ile Kaplumbağa	Şiir
45	Çocuklara Rehber	29 Şevval 1317/17 1315/1 Mart 1900	Şubat Deve ile Fare	Şiir
46	Çocuklara Rehber	7 Zilkade 1317/24 1315/8 Mart 1900	Şubat Deve ile Merkep	Şiir
47	Çocuklara Rehber	14 Zilkade 1317/2 1316/15 Mart 1900	Mart Horoz ile Çakal	Şiir
48	Çocuklara Rehber	21 Zilkade 1317/9 1316/22 Mart 1900	Mart Karınca ile Çekirge Hikâyesi	Şiir
1	Çocuklara Rehber	19 Zilhicce 1317/6 1316/19 Nisan 1900	Nisan Ta'zim-i Üstadân!	Şiir
2	Çocuklara Rehber	26 Zilhicce 1317/13 1316/26 Nisan 1900	Nisan Tahmid-i Bâri	Şiir
4	Çocuklara Rehber	11 Muharrem Nisan 1316/10 Mayıs 1900	1318/27 Ayı ile Porsuk	Şiir
10	Çocuklara Rehber	24 Safer 1318/8 1316/21 Haziran 1900 (4. Sene)	Haziran Seksen Yaşında Bir Genç Ömründe Görmemiş Renc	Şiir
14	Çocuklara Rehber	22 Rebiülevvel Temmuz 1316/19 Temmuz 1900	1318/6 Eseb ve Haşi ile Eseb Ehli	Şiir
15	Çocuklara Rehber	29 Rebiülevvel Temmuz 1316/26 Temmuz 1900	1318/13 Kızcağız ile Ördekler	Şiir
19	Çocuklara Rehber	28 Rebiülahir Ağustos 1316/23 Ağustos 1900	1318/10 Bilmece	Şiir
5	Mütalaa	22 Rebiülevvel Ağustos 1312/1 Eylül 1896	1314/20 Terâne-i hayat	Şiir
13	Mütalaa	19 Cemaziyelevvel Teşrinievvel 1312/7 Ekim 1896	1314/15 Edebiyat: Terâne-i Ruh	Şiir
15	Mütalaa	3 Cemaziyelahir Teşrinievvel 1312/10	1314/29 Sadi Efendi'nin Cevabı	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		Kasım 1896		
16	Mütalaa	10 Cemaziyelahir 1314/5 Teşrinisani 1312/17 Kasım 1896	Edebiyat: Nevhât	Şiir
18	Mütalaa	25 Cemaziyelahir 1314/19 Teşrinisani 1312/1 Aralık 1896	Gaflet	Şiir
19	Mütalaa	3 Recep 1314/26 Teşrinisani 1312/8 Aralık 1896	Kalbinden	Şiir
20	Mütalaa	10 Recep 1314/3 Kanunuevvel 1312/15 Aralık 1896	Lisan-ı Tahsil Ne İçindir?	Makale
21	Mütalaa	16 Recep 1314/10 Kanunuevvel 1312/22 Aralık 1896	Birleyiş!	Şiir
26	Mütalaa	23 Şaban 1314/14 Kanunusani 1312/26 Ocak 1897	Ahlakî Kıtalar	Şiir
33	Mütalaa	20 Şevval 1314/11 Mart 1312/24 Mart 1897	Taktir, Teşekkür (Emine Semiye Hanım'ın Eserleri Hakkında)	Makale
34	Mütalaa	27 Şevval 1314/18 Mart 1312/30 Mart 1896	Edebiyat: Bir Kitâbe	Şiir
34	Mütalaa	27 Şevval 1314/18 Mart 1312/30 Mart 1896	Bir Babanın Son Sözleri	Şiir
36	Mütalaa	11 Zilkade 1314/1 Nisan 1313/13 Nisan 1897	Gurbetzedede	Şiir
37	Mütalaa	18 Zilkade 1314/8 Nisan 1313/20 Nisan 1897	Kitâbe-i Seng-i Mezar	Şiir
49	Mütalaa	13 Safer 1315/1 Temmuz 1313/13 Temmuz 1897	Adil Bey'in Ferdâ-yı Hârik Şiiri Hakkında	Şiir
49	Mütalaa	13 Safer 1315/1 Temmuz 1313/13 Temmuz 1897	Elfâz-ı Müteşâkile ve Mütecâniseden	Şiir
63	Mütalaa	24 Cemaziyelevvel 1315/8 Teşrinievvvel 1313/20 Ekim 1897	Küçücük Bir Mezarın Altında: Zavallı Masume	Şiir
66	Mütalaa	15 Cemaziyelahir 1315/29 Teşrinievvvel 1313/10	Bir Köylü Kızın Gönüllü Olarak Harbe Gitmiş Yavuklusuna	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		Kasım 1897		

Tablo 3.16. Muallim Sadi'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.17. Mehmet Cavit Bey

1875 yılında Selanik'te doğmuştur. Geleceğin Selanik milletvekili ve maliye bakanı Mehmet Cavit Bey, Selanik'in en gözde özel okullarından olan Feyziye Mektebinin 1980 yılındaki ilk mezunları arasındadır. Cavit Bey daha sonra bu okula müdür olacaktır. 1902 yılında Feyziye Mektebi müdürü olan Cavit Bey, okulda yaptığı değişikliklerle hemen dikkati çekmiş ve okulun tarihine de efsanevî müdür olarak geçmiştir.¹⁴⁵⁶ Cavit Bey, Selanik'te bir de Ticaret Mektebinde müdürlük ve muallimlik yapmıştır. Bu Ticaret Mektebi Terakki ve Feyziye Mekteplerinin ortak girişimiyle ve Payitahtın desteğiyle kurulmuş bir okuldur.

M. Cavit Bey Selanik'te okul müdürlüğü yaptığı dönemde, Selanik gençlerine yol göstermiş ve yardım etmiştir. Ali Canip, Ömer Naci Bey'in girişimiyle Cavit Bey'le tanışmıştır. Cavit Bey, A. Canip ve arkadaşlarının toplandıkları yerleri beğenmemiş ve onlara Ulahların Rumanya Mektebini ayarlamış ve "Ben edebiyattan pek anlamam ama size iktisat dersi veririm" demiştir. İşte bu vesileyle geleceğin İttihatçı ve Yeni Lisancı kadrolarını oluşturacak olan başta Ali Canip, Aka Gündüz, Akil Koyuncu, Rasim Haşmet ve diğer bazı gençler, M. Cavit Bey'in iktisat derslerinde haftada iki üç kez buluşmaktadırlar.¹⁴⁵⁷ Bu buluşmalar, 1907-1908 kışında Romanya Mektebi bünyesinde "Sanayi ve Fünûn Sunûf-ı Âliyyesi" adı altında, çeşitli bilim dallarına ait gece derslerine dönüşmüştür. Burada ders veren farklı isimlerin yanında yine Cavit Bey de vardır.¹⁴⁵⁸

Bilgisi ve konuşma yeteneği ile İTC'nin en gözde hatiplerinden M. Cavit Bey, 1908 yılında tertip edilen ilk mecliste ve 1912 yılında ve kısa süre görev yapan ikinci mecliste Selanik milletvekili olmuştur.¹⁴⁵⁹ M. Cavit, milletvekili olunca da Selanik'te İttihatçı çevrelere desteklerini sürdürmüştür. Aşağıdaki tabloda verdiğimiz ve Cavit Bey'in yazılarını yayımladığı süreli yayınlar incelenirse ne dediğimiz tamamen anlaşılacaktır.

¹⁴⁵⁶ Cavit Bey'in Feyziye'deki faaliyetleri için Eğitim Kurumları bölümünde Feyziye Mektebi başlığına bakabilirsiniz.

¹⁴⁵⁷ Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar", s. 674.

¹⁴⁵⁸ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 58.

¹⁴⁵⁹ Ahmet Demirel, "Cavid Bey (Maliyeci)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, YKY, İstanbul 2008, s. 337.

Selanik'te *Mütalaa*, *Bahçe*, *Kadın*, *Hüsün ve Şiir*, *Şura-yı Ümmet* süreli yayınlarında yazılarını yayımlayan Cavit Bey'in *Zaman* gazetesinde de Selanik milletvekili olarak bir mülakatı çıkmıştır.¹⁴⁶⁰

Aşağıdaki tabloda Mehmet Cavit Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
34	Mütalaa	27 Şevval 1314/18 Mart 1312/30 Mart 1896	Mütenevvia: Mecburiyet-i Tahsil	Makale
38	Mütalaa	25 Zilkade 1314/15 Nisan 1313/27 Nisan 1897	Mütenevvia: Hukuk-ı Düvel Nokta-i Nazarından Muhâceret	Makale
78	Mütalaa	11 Ramazan 1315/21 Kanunusani 1313/2 Şubat 1898	Mütenevvia: Alphonse Daodet'nin Mezarı Başında Emile Zola'nın İrad Ettiği Nutk	Nutuk
1	Bahçe	23 Kanunuevvel 1324/5 Ocak 1909	Beyaz Kale Bahçesinde İrad Edilen Nutk	Nutuk
1	Kadın	13 Teşrinievvvel 1324/26 Ekim 1908	Hanımlarımıza	Makale
6	Kadın	17 Teşrinisani 1324/30 Kasım 1908	Kadınlara Dair 2	Makale
4	Hüsün ve Şiir	10 Temmuz 1326/26 Recep 1328/23 Temmuz 1910	Sürûd-ı Hirân'dan: Fotoğraflarınız	Makale
Özel	Şura-yı Ümmet		Nasıl Başladı? Şura-yı Ümmet'e Takdime-i Aciz	Makale

Tablo 3. 17. Mehmet Cavit'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.18. Leskovikli Mehmet Rauf

Bugün Arnavutluk sınırları içerisinde yer alan Leskovik'in Galle köyünde 6 Eylül 1870 tarihinde doğmuştur. Babası Osman Arslan Bey'dir. Annesi Arnavut asıllı olan M. Rauf, ilk eğitimini Leskovik'te tamamlamıştır.¹⁴⁶¹ Orta ve lise tahsili için Selanik'e gelen M. Rauf, 1891 yılında Selanik İdadisinden mezun olmuştur. M. Rauf anılarında aktardığına göre Mülkiye Mektebi tarafından lise diploması tanınmamış ve lisenin son iki yılını tekrar

¹⁴⁶⁰ İmzasız, "Cahit ve Cavit Beylerle Bir Mülakat", *Zaman*, Numara 166 (10 Nisan 1325/3 Rebiülahir 1327/23 Avril 1909), ss. 2-3.

¹⁴⁶¹ Ali Birinci, "Mehmet Rauf (Leskovikli)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, YKY, İstanbul 2008, ss. 199-200.

okumuştur. Bu haksızlık da onu yönetime karşı bilemiştir. Başına gelen bu olayın da etkisiyle İstanbul'da İttihatçılarla ilişkilerde bulunmuş ve gizli kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. Daha sonra ihbar edilince tutuklanmış ve Selanik'e sürülmüştür.¹⁴⁶²

M. Rauf, 1896 yılının Ocak-Şubat aylarında Selanik'e getirilmiştir. Burada sürgün yerinin Selanik değil Yanya olduğu ona bildirilmiştir. Mevsimin kış olması ve yolların kapalı olmasından dolayı hemen Yanya'ya götürülemeyince M. Rauf'un ve ona destek olan eniştesi Derviş Bey'in girişimiyle Zaptiye Nezaretinden izin alınarak Selanik'te kalmayı başarmıştır.¹⁴⁶³

M. Rauf Bey, Selanik'te kaldığı için memnundur. Çünkü Selanik hürriyeti destekleyenlerin şehridir. Ne yazık ki kefaletle serbest bırakılıp Selanik sokaklarına çıkınca ilk intibası bu düşüncesini desteklememiştir ve tüm dostları ondan kaçmıştır. Bu durum onu hayal kırıklığına uğratmış ve davası içinde umutsuzluğa sevk etmiştir. Çünkü M. Rauf, hürriyet adına Selanik'te İstanbul'dan daha rahat bir ortam beklemiştir. Onun bu ilk intibaları, *Asır* gazetesi başyazarı Fazlı Necip'in girişimiyle elde ettiği Mekteb-i Sanayi müdür muavinliği görevi ile değişmeye başlamıştır. F. Necip, M. Rauf'u o zaman Selanik Maarif Müdürlüğü görevinde bulunan Emine Semiye Hanım'ın da eşi olan Reşit Bey'e (Paşa) takdim etmiş ve Reşit Bey de M. Rauf'u kendisinin de komisyon başkanlığını yaptığı okulda yani Mekteb-i Sanayide görevlendirmiştir.¹⁴⁶⁴

M. Rauf Bey, mesleğe atandıktan sonra rahatlamış ve hürriyetçi düşünceye sahip kişilerle ilişki kurmaya ve bir araya gelmeye başlamıştır:

Süreyya Bey, o zaman dâr-ül muallimin müdürlüğünde bulunmakla beraber Mekteb-i Sanayi talebesine de ders veren ve şimdi Kastamonu mebusu bulunan İsmail Mahir Efendi, Rüştüye Mektebi müdürü merhum Hacı Şükrü Efendi, *Osmaniye* yazarlarından Binbaşı Merhum Ahmet Nuri Bey, İstihkam Mülazımı Hüseyin Efendi, Alay Müftüsü Süleyman Efendi, Selanik Mebusu eşraftan Rahmi Bey, sürgün arkadaşım Osman Bey, Selanik tüccarından Rakım Efendi ve daha burada isimlerini saymakta lüzum

¹⁴⁶² Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi?*, Alfa/Arşiv, İstanbul 2013, ss. 18-89.

¹⁴⁶³ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e.,ss. 89-92.

¹⁴⁶⁴ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., ss. 98-99.

görmediğim bir çok kişiyle el ele vererek zalim idareyi kaldırmak sebeplerini gece gündüz oluşturmaya tüm gücümüzle gayret sarf edip duruyorduk.¹⁴⁶⁵

M. Rauf Bey'in de içinde bulunduğu bu gurup Selanik'te teşkil eden birkaç guruptan biridir. Bu gurup daha sonra Rahmi Bey'in amcası Selanik eşrafından Rifat Bey'in başkanlığı altında Binbaşı Ahmet Nuri, Siroz Mebusu Midhat Bey'in amcazadesi Kudret Bey ve Mehmet Rauf Bey'den oluşan bir idare heyeti teşkil etmiştir. Mehmet Rauf Bey, bu idare heyetinin sandık emini ve kâtabi olmuştur.¹⁴⁶⁶

M. Rauf Bey, gizlice yürütülen faaliyetlerde de başı çekmektedir. Bazen gelen evrakları dağıtmış, bazen bizzat postaneden evrakları almış bazen de bu evrakları saklamıştır.¹⁴⁶⁷ Gelen muzır evrakı mümkün mertebe dağıtmıştır ancak dağıtamadığı zamanlarda Selanik Mekteb-i Sanayide saklamıştır. Hatta bir defasında evrak talebelerin eline geçmiştir ve M. Rauf tehlikeye düşmüştür. Bu durum bir mubassırın dikkatiyle atlatılmıştır. Bu olaydan sonra da yazarımız daha emin yer arayışına girmiştir ve mektep yatahanesinde bulunan bir küçük odayı bulmuştur:

İşte Mekteb-i Sanayide bulunduğum müddetçe Selanik şubesinin her türlü esrarı, mührü, defterleri hep bu ufacık odanın penceresi altındaki direğin üzerinde saklıydı.

Koca Mithat Paşa'nın yaptırdığı bu mektep binasının cemiyet esrarına da sığınak olması pek garip mutlu bir tesadüftür.¹⁴⁶⁸

M. Rauf Bey Mekteb-i Sanayiye tayininden bir sene sonra görevinden alınmıştır. Sürgüne gönderildiği için yönetimden iş istemeyi kendine yediremediğinden de babasının Kareferye'deki çiftliğinde kalmaya başlamıştır Buradan ara sıra Selanik'e gelmiş hürriyet düşüncesine sahip kişilerle dertleşmiş ve muzır evrakı da yanına alarak çiftliğe geri dönmüştür. M. Rauf bu çiftlikteyken yurt dışına kaçarak oradaki hürriyetçilere katılma planı yapmıştır ancak bu planını gerçekleştiremeden yakalanmıştır.¹⁴⁶⁹

¹⁴⁶⁵ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., s. 100.

¹⁴⁶⁶ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., ss. 101-102.

¹⁴⁶⁷ M. Rauf Bey, beş polis tarafından gözetim altında tutulduğu için muzır evrakın alınmadığı postaneden biriken evrakları, her şeyi göze alarak nasıl aldığını anılarında anlatmıştır. Bkz. Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., ss. 105-109.

¹⁴⁶⁸ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e., s. 112.

¹⁴⁶⁹ Leskovikli Mehmet Rauf, a.g.e.,ss. 117-131.

Aşağıdaki tabloda Leskovikli Mehmet Rauf Bey'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
7	Asır	9 Eylül 1311/21 Eylül 1895	Gazel	Şiir
18	Asır	18 Teşrinievvel 1311/30 Ekim 1895	Kılış Vücutundan Hüseyin Ağa'nın Mahdumu Hakkında: Mersiye	Şiir
49	Asır	3 Şubat 1311/15 Şubat 1896	İsimsiz	Şiir
61	Asır	18 Şevval 1313/20 Mart 1312	Hicran-ı Ebedi	Şiir
67	Asır	10 Nisan 1312/22 Nisan 1896	Bir Hatıra-i Muhabbet	Şiir
70	Asır	20 Nisan 1312/2 Mayıs 1896	Edebiyat: Gazel	Şiir
79	Asır	24 Mayıs 1312/5 Haziran 1896	Fıkra-i Muhayyele: Riyakâr Feylesof	Hikâye
80	Asır	28 Mayıs 1312/9 Haziran 1896	Fıkra-i Muhayyele: Riyakâr Feylesof	Hikâye
123	Asır	26 Teşrinievvel 1312/7 Kasım 1896	Bilmezsin	Şiir
125	Asır	2 Teşrinisani 1312/14 Kasım 1896	Tahmis	Şiir
130	Asır	20 Teşrinisani 1312/2 Aralık 1896	Vefalı Zevce	Şiir
151	Asır	1 Şubat 1312/13 Şubat 1897	Niçin Severim	Şiir
157	Asır	7 Şevval 1314/26 Şubat 1312/10 Mart 1897	Edebiyat: Nevâ-yı İncizâb	Şiir
414	Asır	2 Eylül 1315/14 Eylül 1899	Küçük Hikâye: Hazin Bir Tezat	Hikâye
415	Asır	6 Eylül 1315/18 Eylül 1899	Küçük Hikâye: Hazin Bir Tezat	Hikâye
14	Çocuklara Rehber	10 Temmuz 1313/22 Temmuz 1897	Bir Kuş!	Şiir
17	Çocuklara Rehber	31 Temmuz 1313/12 Ağustos 1313	Bir Manzume	Şiir
6	Çocuklara Rehber	13 Mayıs 1315/25 Mayıs 1899	Şeker Şerbeti	Hikâye
7	Çocuklara Rehber	20 Mayıs 1315/1 Haziran 1899	Şeker Şerbeti	Hikâye
11	Mütalaa	1 Teşrinievvel 1312/13 Ekim 1896	Bûy-ı İsmet	Şiir
21	Mütalaa	10 Kanunuevvel 1312/22 Aralık 1896	Sanatkâr	Şiir

Tablo 3.18. Leskovikli Mehmet Rauf'un Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.19. Celal Derviş

Celal Derviş, Sabiha Sertel'in ağabeyidir. Yıldız Sertel'in annesi Sabiha Sertel'i anlattığı kitabından anladığımız kadarıyla Celal Derviş, 1883 yılında Selanik'te

doğmuştur.¹⁴⁷⁰ Yine kitapta verilen bilgilerden Celal Derviş'in bir aile geleneği olarak önce Selanik Rüştüyesine ardında Terakki Mektebine devam ettiğini öğreniyoruz. Celal Derviş, genç yaşta Terakki idadisini bitirmiş ve bir dava vekilinin yanında kâtip olarak görev yapmıştır. Yıldız Sertel annesinin gözüyle Celal Derviş'i şu şekilde tasvir etmiştir:

Ortanca ağabeyi Celal, 19 yaşında, sık ve gür kara saçları, derin kara gözleriyle bayağı güzel bir delikanlıydı. Annesininki gibi tatlı bir tebessümü vardı. Güldüğü zaman ta gözlerinin içine kadar gülerdi. Sabiha için Celal Ağabeyi, kültürlü, bilgili bir ağabeyiydi.¹⁴⁷¹

Celal Derviş, on dokuz yaşını yaşarken biriktirdiği paralarla İstanbul'a hukuk okumaya gitmiştir. İstanbul'da hukuk fakültesini bitiren C. Derviş, hemen bir yazıhane açmış ve çalışmaya başlamıştır. Ancak bir müddet sonra Devrim'in ayak sesleri gelmeye başlayınca C. Derviş dayanamamış hem doğduğu şehre hem de Devrim'in merkezine dönmüştür.¹⁴⁷² C. Derviş sıkı bir İttihatçıdır. Sabiha Sertel ona "Sen de mi İttihatçısın?" diyince Celal Derviş, "Ne sanıyorsun? Biz Selanik'te devrimci gençler olarak yetiştik. Mason localarına girdik." şeklinde cevap vermiştir.

C. Derviş, Selanik'e dönünce Devrim'den sonra bir avukatlık bürosu açmıştır. *Zaman* gazetesinde çıkan bir habere göre de C. Derviş Bey'in bürosu, *Zaman* gazetesinin yakınındaki bir daireye taşınmıştır.¹⁴⁷³ Hukuk bürosunu açtıktan sonra C. Derviş hem işini yapmış hem İttihatçı çevreyle birlikte hareket etmiştir. Bunun yanında Selanik Hukuk Mektebinde hocalık da yapmıştır. Meşhur "10 Temmuz Mezunları" diye anılan ilk mezunların mezuniyeti vesilesiyle daha çok Devrim'in yıldönümü için İTC tarafından organize edilen ve birkaç gün süren kutlamalarda, C. Derviş Bey de hocalık sıfatıyla bir konuşma yapmıştır.¹⁴⁷⁴ Bir *Zaman* gazetesi haberine göre Sosyalist Amele Kulübü tarafından İspanya'da haksız olarak idam edilen sosyalist öğretmen Ferrer için yapılacak büyük mitingde konuşmacılardan biri de C. Derviş'tir.¹⁴⁷⁵ Miting gerçekleşikten sonra

¹⁴⁷⁰ Sabiha Sertel 1895 yılında dünyaya gelmiştir. Sabiha Hanım, mektebe başladığında yedi yaşındadır. O yedi yaşındayken abisi Celal Derviş on dokuz yaşındadır. Dolayısıyla 1883 yılında doğmuş olmalıdır. Bkz. Yıldız Sertel, *annem Sabiha Sertyel Kimdi, Neler Yazdı?*, Belge Yayınları, İstanbul 2001, ss. 18, 26.

¹⁴⁷¹ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 26.

¹⁴⁷² Yıldız Sertel, a.g.e., s. 47.

¹⁴⁷³ İmzasız, "Dava Vekili Celal Derviş", *Zaman*, Numara 1 (6 Kasım 1908), Selanik, .s. 4.

¹⁴⁷⁴ İmzasız, "Şerefli Bir gece-10 Temmuz Mezunları Münasebetiyle", *Rumeli*, II. sene, Numara 500 (14 Temmuz 1327/27 Temmuz 1911), Selanik, s. 3.

¹⁴⁷⁵ İmzasız, "Miting", *Zaman*, Numara 344 (10 Teşrinievvel 1325/23 Ekim 1909), s. 2'den aktaran İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 115.

yayımlanan *Zaman* gazetesi nüshasında ise C. Derviş Bey'in konuşmasının tam metni verilmiştir.¹⁴⁷⁶

Celal Derviş, Selanik'te *Bahçe*, *Kadın*, *Muhit-i Mesâî*, *Silah* ve *Zaman* süreli yayınlarında yazılar yayımlamıştır. *Zaman* gazetesinin başmakalelerini genel itibarıyla C. Derviş yazmıştır. Celal Derviş; süreli yayınlarda “Dava Vekili Celal, Celal Derviş” imzalarıyla kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Celal Derviş'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
1	Bahçe	23 Kanunuevvel 1324/5 Ocak 1909	Vatandaşlarımızla Bir Hasbihal: Vazife-i Hamiyetimiz	Makale
2	Bahçe	28 Temmuz 1324/10 Ocak 1909	Vatandaşlarımızla Hasbihal: İkinci Tevhid-i Hissiyat	Makale
17	Bahçe	Kanunusani 1325/Ocak-Şubat 1910	Ceriha-i Mader	Makale
26	Kadın	26 Nisan 1325/9 Mayıs 1909	Valideler ve İstikbalimiz	Makale
7	Muhit-i Mesâî	15 Nisan 1327/28 Nisan 1911	Adalet Parayla Satılmaz	Makale
13	Silah	11 Kanunuevvel 1325/24 Aralık 1909	Selanik Limanında Ecnebi Harbiyesi	Makale
2	Zaman	25 Teşrinievvel 1324/7 Ekim 1908	Çarh Dönüyor	Makale
4	Zaman	27 Teşrinievvel 1324/9 Ekim 1908	Makale-i Mahsusa: On Temmuzdan Beri	Makale
5	Zaman	28 Teşrinievvel 1324/10 Ekim 1908	Musâhebe: Terakki Etmek İçin Neler Yapmalıyız	Makale
9	Zaman	1 Teşrinisani 1324/14 Ekim 1908	Makale-i Mahsusa: Kadınlara Dair	Makale
10	Zaman	2 teşrinisani 1324/14 Ekim 1908	Musâhebe: Meşrutiyet İdareyi Anlamaya Başlayalım...	Makale
12	Zaman	4 Teşrinisani 1324/17 Ekim 1908	Musâhebe: Kânûn-ı Esâsi Tadilâta Muhtaçtır	Makale
12	Zaman	4 Teşrinisani 1324/17 Ekim	Şûûn: Yaptığımız Vahşettir	Makale

¹⁴⁷⁶İmzasız, “Ferrer'in İdamı Aleyhinde Miting”, *Zaman*, Numara 346 (12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909), s. 2'den aktaran İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 116.

		1908				
20	Zaman	12	Teşrinisani	1324/25	Ekim	Musâhebe: Teşebbüs-i Şahsi-i Fikriye Tevsi' Mezûniyet-i İdâre ile Rabıtası
22	Zaman	14	Teşrinisani	1324/27	Ekim	Makale-i Mahsusa: Viyana'da Bir Gazete ve Mihatpaşazâde Haydar Bey
42	Zaman	4	Kanunuevvel	1324/17	Kasım	Mithat Paşa'ya Hitâbe-i Millet
66	Zaman	31	Kanunuevvel	1324/13	Ocak	Siyâset-i Yunan
67	Zaman	1	Kanunusani	1324/14	Ocak	Ahvâl-i Umûmiye: Avusturya ve Biz- Ufak Bir Güneş
119	Zaman	22	Şubat	1325/7	Mart 1909	Ahvâl-i Umûmiye: Hayat-i İçtimâiyede Kadınlar
166	Zaman	10	Nisan	1325/23	Nisan 1909	Ahvâl-i Umûmiyye: Payitaht Ahâlisi/Beyânnâmeler Karşısında

Tablo 3.19. Celal Derviş'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.20. Moiz Kohen (Munis Tekinalp)

1883 yılında Serez'de doğmuştur. Babası haham olan Moiz Kohen, ilk eğitimini Alliance okullarında görmüştür. Moiz Kohen Selanik'te gazetecilik, dava vekilliği tercümanlık gibi işlerde çalışmıştır. Tekinalp'in 21 Şubat 1319 (5 Mart 1904) tarihli ve Rumeli Müfettiş-i Umumiliği'ne sunulan arzuhalinde, dört seneden beri *Asır* gazetesinde çalıştığını bildirmiştir. Kohen, gazetede bazı özel değerlendirmeler yaptığını ve tercüme faaliyetlerine yardım ettiğini söylemektedir. Bu arzuhalle birlikte bir de *Asır* gazetesinin kurucusu ve başmuharriri Fazlı Necip Bey'in referans mektubu da Rumeli Müfettiş-i Umumiliği'ne sunulmuştur. F. Necip Bey, bu mektupta M. Kohen'in *Asır* gazetesinde muharrir olduğunu söylemiş ve onu övmüştür.¹⁴⁷⁷ Bizde *Asır* gazetesi nüshalarında yaptığımız taramalar sonucunda 1904 yılından önce Kohen'e ait iki yazı tespit ettik. Ancak arzuhal ve referans mektubundan anlaşılan o ki M. Kohen'in *Asır* gazetesi sütunlarına katkısı bu imzalı yazılarla sınırlı değildir.

M. Kohen'i 1905 yılında ise Selanik Ticaret Mahkemesi tercümanlığı görevinde bulunmuştur. *Asır* gazetesinde çıkan haberde M. Kohen'den "...gazetemiz

¹⁴⁷⁷ Arzuhal ve referans mektubu için bkz. Rifat N. Bali, *Bir Günah Keçisi: Munis Tekinalp*, C. 2, Libra, İstanbul 2012, s. 57-58.

muharrirlerinden ticaret mahkemesi tercümanı Kohen Efendi” diye bahsedilmiştir.¹⁴⁷⁸ Tercümanlık yanında gazete muharrirliğine devam eden Kohen Efendi'nin 1905 yılında *Asır*'da çıkan imzalı yazıları da vardır.

Moiz Kohen'in 4 Mayıs 1907 tarihinde başlayan günlüklerinden anlıyoruz ki bu tarihlerde dava vekilliği işinin yanında hukuk eğitimine devam etmeye çalışmaktadır. Kohen'in yazdıklarından anladığımız kadarıyla dava vekilliği işi henüz tam rayına oturmamıştır.¹⁴⁷⁹ Hukuk tedrisatı konusunda da kendisi isteksizdir. 21. 12 1907 tarihli günlük notuna ise Kohen, “İşte Hukuk Mektebi'ne talebe oldum.” diye başlamıştır.¹⁴⁸⁰ Dava vekilliği işini kuvvetlendirmek için hukuk üzerine çalışan yazarımız, bu işi resmiyete dökmek ve müşterilerine güven vermek amacıyla bir de Selanik'te açılan Hukuk Mektebine kaydolmuştur.

Moiz Kohen'in Selanik'te yazmaya başladığı ilk yayın organı *Asır* gazetesidir. İ. Arda Odabaşı, Moiz Kohen hakkında en kapsamlı ilk çalışmayı yapan Jacop M. Landau'yu kaynak olarak¹⁴⁸¹ hazırladığı makalesinde Landau'nun, Moiz Kohen'in Selanik'te yayımlanan ilk yazısını *Çocuklara Rehber* dergisinde yayımladığı bilgisinin yanlış olduğunu açıklamış ve ardından Kohen'in ilk yazısını *Çocuk Bahçesi*'nde yayımladığını ileri sürmüştür.¹⁴⁸² Ancak bizim Selanik'te intişar eden süreli yayınlarda yaptığımız taramalar sonucunda Kohen'in ilk yazısını *Asır*'da yayımladığını tespit ettik. İ. Arda Odabaşı aynı makalede, *Çocuk Bahçesi*'nde yayımlanan yazıyı ilk olarak aldığı için *Asır*'daki ilk yazının tarihi de elbette yanlış vermiştir.

M. Tekinalp'in gazetelerde yayımlanan makalelerinde genel olarak konu Musevilerin Osmanlıca öğrenmeleridir. Osmanlıca ile başlayan bu çalışmalar ilerleyen zamanlarda “Türkiye Yahudilerinin Türkleştirilmesi” faaliyetlerine dönüşmüştür. Bu, Moiz Kohen'in hayatı boyunca vazgeçemediği bir düşüncesidir. Moiz Kohen'in Selanik'te gerçekleştirdiği birçok konferans, kurduğu veya içinde olduğu cemiyetler gibi birçok faaliyet hep “Türkiye Yahudilerini Türkleştirme” projesine hizmet etmiştir. Union Commercial, Club des Intimes (Yakın Dostlar), Osmanlı Kulübü, Béné Sion kulüpleri;

¹⁴⁷⁸ İmzasız, “Lisan-ı Osmanî”, *Asır*, Numara 1035 (5 Kanunuevvel 1321/5 Aralık 1905), Selanik, s. 3.

¹⁴⁷⁹ Rifat N. Bali, a.g.e., C. 2, s. 58-61.

¹⁴⁸⁰ Rifat N. Bali, a.g.e., C. 2, s. 67.

¹⁴⁸¹ Jacop M. Landau, *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

¹⁴⁸² İ. Arda Odabaşı, “Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Erken Dönem Biyografisine ve Bibliyografyasına Katkı”, *Toplumsal Tarih*, Numara 204, İstanbul, Aralık 2010, ss.34-45.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve mason locaları ile ilişkiler kurarak buralarda “Türkiye Yahudilerini Türkleştirme” düşüncesine hizmet eden konferanslar vermiş ve çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁴⁸³

Mesela 12 Eylül 1908 Cumartesi günü Cercle des Intimes kulübünün büyük salonunda *Asır* gazetesi yazarlarında Adil Bey ile M. Kohen bir konferans düzenlemiştir. Kohen burada Museviler arasında Osmanlıcanın yaygınlaşması için çabaladıklarını anlatmış ve bu yolda bir neşr-i lisan cemiyeti (Selanik Musevi Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti) kurmakla işe başladıkları duyurmuştur.¹⁴⁸⁴ M. Kohen’in Musevileri Türkleştirme çalışmalarında bu tek örnek değildir. Bu konuda katıldığı kulüpler bünyesinde faaliyetlerine devam etmiş ve bu faaliyetleri de günlüklerine yansımıştır:

Benim teşebbüsümle kulüpte bir Osmanlılaştırma Birliği kuruldu. En iyi işlerimden bir olacak. Pazar gününden itibaren bir basın kampanyası yapacağım. Böylece üyelerin ve efkâr-ı umumiyenin dikkatini çekeceğim.¹⁴⁸⁵

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kurulan *İttihat ve Terakki Gazetesi*’nde de M. Kohen yazılarıyla yer almıştır. Kohen’in buradaki yazıları incelendiğinde yine Musevilerin Türkleştirilmesi ve Osmanlıca’yı öğrenmeleri konularına ağırlık verdiği görülebilir. Bunun yanında Kohen’in İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iyi ilişkiler içerisinde olduğunu veya ilişkilerini iyi tutmaya gayret ettiğini günlüklerinden biliyoruz. Hatta bu İTC ile ilişkilerini iyi tutma adına *Yeni Asır* gazetesinde yazıp yazmamakta dahi tereddüt yaşamıştır:

Gazetelerle teşrik-i mesaimi tekrar ele almaya karar verdim ama Türk çevrelerinde ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde çok kötü gözle bakılan Yeni Asır’da bunu yapmaya kararsızım.¹⁴⁸⁶

M. Kohen Selanik’te yaşadığı dönemde, Aralık 1909 tarihinde Hamburg’da 9. Dünya Siyonist Kongresine katılmasına rağmen Musevilerin Filistin’de bir devlet

¹⁴⁸³ M. Kohen’in Selanik’te faaliyet gösteren kulüpler, cemiyetler ve süreli yayınlarla çok karmaşık bir ilişkisi vardır. Bu kuruluşların isimleri çok dağınık bir şekilde verilmiştir. Bkz. Rıfat N. Bali, a.g.e., C. 2, ss. 57-129.

¹⁴⁸⁴ İmzasız, “Konferans”, *Yeni Asır*, Numara 1348 (1 Eylül 1324/14 Eylül 1908), Selanik, s. 3.

¹⁴⁸⁵ Rıfat N. Bali, a.g.e., C. 2, s. 109.

¹⁴⁸⁶ Rıfat N. Bali, a.g.e., C. 2, s. 117.

kurmaları fikrine karşı çıkmıştır. Bu nedenle de gittikçe Siyonist düşünceden uzaklaşmıştır.¹⁴⁸⁷

M. Kohen'i, Selanik'te 1910 yılının sonlarında şekillenmeye başlayan Türkçü çevre içinde, Yeni Lisan/Yeni Hayatçılara da yakın durmuştur. Özellikle *Rumeli* gazetesinde kaleme aldığı makalelerinde, Yeni lisan/Yeni Hayatçıları destekleyen düşüncelerini açıklamıştır. Bunun yanında bu Türkçü gençlerin faaliyetlerine de katılmıştır. Yeni Lisancılardan ilk teşebbüslerinden olan Batılı düşün ve bilim adamlarının eserlerini yeni lisan anlayışıyla Türkçeye çevirme faaliyetine M. Kohen de katılmış ve bir sürü felsefe kitabının çevirisi işini üzerine almıştır.¹⁴⁸⁸ Balkan Savaşı nedeniyle bu faaliyet gerçekleştirilemediğinden Kohen'in de bu konuda sonuçlanmış herhangi bir çalışması yer almamaktadır. 20 Haziran 1911 tarihinde *Rumeli* gazetesinde "Yeni Lisan" başlıklı yazısında ise Kohen, Yeni Lisan/Yeni Hayatçıları eleştiren bir makale kaleme almış ve "mış"lı "muş"lu bir üslupla yazdıkları sanki kendi düşüncesi değilmiş gibi yaparak kendisinin Yeni Lisan/Yeni Hayat düşüncesinden uzaklaştığını hissettirmek istemiştir. Moiz Kohen, bu makalesinde Yeni Lisancılardaki dilde kavmiyet fikrine karşı olduğunu açıklamaya çalışmıştır.¹⁴⁸⁹

M. Kohen'in günlüklerinden anladığımız kadarıyla Kohen'in sosyalist düşünceye karşı bir meyli hep vardır ve bu konuda bir şeyler yapmayı istemektedir: "Sosyalizm hakkında Türkçe bir kitap yazma projem için sosyalizme iyice nüfuz etmeye başladım."¹⁴⁹⁰ diyerek bu düşüncesini günlüklerinde açığa vuran Kohen'in, Selanik yıllarında bu konuda sonuçlanan bir çalışması yoktur.

Günlüklerinin 17.08.1909 tarihli notunda, Meclis-i Umum-i Vilayet Üyesi olarak seçilen¹⁴⁹¹ Munis Tekinalp, Mayıs 1912'de de tekrar'dan Selanik'ten üyeliğe adaylığını koymuş ve yirmi beş oyla Vilayet Meclisi kâtipliğine seçilmiş ve dördüncü şube içerisinde yer almıştır.¹⁴⁹²

¹⁴⁸⁷ İ. Arda Odabaşı, "Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in...", s. 37-38.

¹⁴⁸⁸ M. Nermi'den aktaran Tahir Alangu, a.g.e., s. 150.

¹⁴⁸⁹ İ. Arda Odabaşı, "Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in...", s. 41.

¹⁴⁹⁰ Rifat N. Bali, a.g.e., C. 2, s. 72.

¹⁴⁹¹ Rifat N. Bali, a.g.e., C. 2, s. 74.

¹⁴⁹² İmzasız, "Meclis-i Umumi-i Vilayet", *Rumeli*, Üçüncü Sene, Numara 761 (4 Haziran 1328/17 Haziran 1912), s. 3'den aktaran İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 43.

Munis Tekinalp'in Selanik'te *Asır*, *Çocuk Bahçesi*, *İttihat ve Terakki*, *Zaman* ve *Rumeli* gazetelerinde yazıları yayımlanmıştır. Bu yayınlarda "M. Kohen, Moiz Kohen" imzalarını kullanmıştır. *Çocuk Bahçesi* dergisinde yayımladığı yazılarında ise bu imzalara ek olarak "Ayın. Şagaf" imzasını da kullanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Moiz Kohen'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
684	Asır	21 Safer 1320/13 1318/29 Mayıs 1902	Mayıs Musahebe: Museviler ve Lisan-ı Türkî	Makale
726	Asır	21 Recep 1320/10 Teşrinievvel 1318/23 Ekim 1902	Küçük Hikâye: Dilenci (Marcel Proust)	Hikâye
1019	Asır	20 Şaban 1323/6 Teşrinievvel 1321/16 Ekim 1905	Musahebe: Elli Sene Sonra	Makale
1020	Asır	24 Şaban 1323/10 Teşrinievvel/23 Ekim 1905	Musahebe: Elli Sene Sonra	Makale
1025	Asır	11 Ramazan 1323/27 Teşrinievvel 1321/9 Kasım 1905	Mezar Kaçkını	Hikâye
1026	Asır	15 Ramazan 1323/31 Teşrinievvel 1321/13 Kasım 1905	Mezar Kaçkını	Hikâye
1044	Asır	27 Zilkade 1323/9 Kanunusani 1321/22 Ocak 1906	Musahebe: Semere-i Gayret	Makale
1058	Asır	16 Muharrem 1324/27 Şubat 1321/12 Mart 1906	İslamiyet ve Museviler	Makale
1094	Asır	24 Cemaziyelevvel 1324/3 Temmuz 1322/16 Temmuz 1906	Musahebe: Kadınlar ve Elbiseler	Makale
1181	Asır	11 Rebiülahir 1325/10 Mayıs 1323/23 Mayıs 1907	Musahebe: Tahrir-i Şifâhi	Makale
15	Ç. Bahçesi	28 Nisan 1321/11 Mayıs	Söyleniş: Komşum Şair	Monolog

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
		1905		
22	Ç. Bahçesi	16 Haziran 1321/29 Haziran 1905	Örf ve Âdât: Zuluslar	Makale
24	Ç. Bahçesi	14 Temmuz 1321/27 Temmuz 1905	İptilâ-yı Küül	Makale
26	Ç. Bahçesi	28 Temmuz 1321/10 Ağustos 1905	Mekteplere Dair	Makale
27	Ç. Bahçesi	4 Ağustos 1321/17 Ağustos 1905	Lisân-ı Osmanî Musevi Mektepleri	Makale
28	Ç. Bahçesi	11 Ağustos 1321/24 Ağustos 1905	Lisân-ı Osmanî Musevi Mektepleri	Makale
29	Ç. Bahçesi	19 Ağustos 1321/1 Eylül 1905	Lisân-ı Osmanî Musevi Mektepleri	Makale
31	Ç. Bahçesi	1 Eylül 1321/ 14 Eylül 1905	Lisân-ı Osmanî Musevi Mektepleri	Makale
31	Ç. Bahçesi	1 Eylül 1321/ 14 Eylül 1905	Dedikodu: Yeni Burunlar	Makale
32	Ç. Bahçesi	8 Eylül 1321/21 Eylül 1905	Lisân-ı Osmanî Musevi Mektepleri	Makale
33	Ç. Bahçesi	15 Eylül 1321/28 Eylül 1905	Lisân-ı Osmanî Musevi Mektepleri	Makale
34	Ç. Bahçesi	22 Eylül 1321/5 Ekim 1905	Lisân-ı Osmanî Musevi Mektepleri	Makale
45	İttihat ve Terakki	2 Teşrinisani 1324/15 Teşrinisani 1908	Muharerât: M. Kohen İmzasıyla Aldığımız Bir Varakadır	Makale
70	İttihat ve Terakki	2 Knunuevvel 1324/15 Kanunuevvel 1908	Bend-i Mahsus [Avusturya'ya Karşı Boykot İlgili]	Makale
72	İttihat ve Terakki	4 Knunuevvel 1324/17 Kanunuevvel 1908	Meclis-i Mebusan	Makale
73	Zaman	7 Kanunusani 1324/20 Ocak 1909	Makale-i Mahsûsa: İskân-ı Muhâcirîn	Makale
272	Zaman	27 Temmuz 1325/9 Ağustos 1909	Şuûn: Miting Tafsilatı	Nutuk
407	Rumeli	25 Mart 1327/7 Nisan 1911	Makale-i Mahsusa: Milli Edebiyat ve İrfanımız (Genç Kalemler Heyet-i Muhteremesine)	Makale
411	Rumeli	30 Mart 1327/12 Nisan 1911	Makale-i Mahsusa: Tefrenk (Sam Levi, Rıfkı Necdet, M. Amarilyo, Orhan Bahadır ve Macit Zeki Beyefendilere)	Makale
469	Rumeli	7 Haziran 1327/20 Haziran 1911	Yeni Lisan (Münakaşa Başlangıçlarından)	

Tablo 3.20. Moiz Kohen'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.21. İbnülemin Mahmut Kemal

1870 yılında İstanbul'da doğmuş 24 Mayıs 1957 tarihinde aynı yerde vefat etmiştir. Edebiyat, tarih ve özellikle biyografi alanında yaptığı çalışmalarla Türk edebiyatı ve tarihine damga vurmuştur.¹⁴⁹³ Selanik'te *Asır* ve *Mütalaa* süreli yayınlarında yazılarını yayımlamıştır. *Asır* gazetesinde 80 sayı devam eden "Sabih" adlı romanını tefrika etmiştir. *Mütalaa* dergisinde de 12 sayı devam eden bir hikâye tefrika etmiştir. Bu tefrika roman Selanik'te hem Osmanlı Matbaasında (1315/1897-98) hem de Asır Matbaasında (1316/1898-99) basılmıştır.

Mütalaa dergisinde yayımladığı yazılarına düştüğü nottan anladığımız kadarıyla İ. Mahmut Kemal İnal bu yazıları İstanbul'dan göndermiştir.

Aşağıdaki tabloda İbnülemin Mahmut Kemal'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
81-126	Asır	1 Haziran 1312/13 Haziran 1896-6 Teşrinisani 1312/18 Kasım 1896 (80 Sayı)	Asır'ın Tefrikası: Sabih	Tefrika Roman
131	Asır	23 Teşrinisani 1312/5 Aralık 1896	Sabih Romanının Muharririnden Bir Mektup	Makale
143	Asır	4 Kanunusani 1312/16 Ocak 1897	Din-i İslam	Makale
199-263	Asır	26 Temmuz 1313/7 Ağustos 1897-12 Mart 1314/24 Mart 1898 (44 Sayı)	Asır'ın Tefrikası: Raşan	Tefrika Roman
1	Mütalaa	22 Temmuz 1312/3 Ağustos 1896	Edebiyat: Edebiyat	Makale
4	Mütalaa	13 Ağustos 1312/25 Ağustos 1896	Âsar-ı Eslâf	Makale
6	Mütalaa	27 Ağustos 1312/8 Eylül 1896	İzah-ı Maksad	Makale
10	Mütalaa	24 Eylül 1312/6 Ekim 1896	Hikâye ve Roman Kısmı: Karine (İstanbul, Ağustos 1312)	Makale
10-26	Mütalaa	24 Eylül 1312/6 Ekim 1896-14 Kanunusani 1312/26 Ocak 1897 (12 sayı)	Hikâye ve Roman Kısmı: Bir Yetimin Sergüzeşti	Tefrika Hikâye
32	Mütalaa	4 Mart 1313/16 Mart 1897	Teessüf	Makale

¹⁴⁹³ Mustafa Birol Ülker, "İnal, İbnülemin Mahmut Kemal İna", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 648.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
43	Mütalaa	20 Mayıs 1313/1 Haziran 1897	Muzafferiyet-i Osmanîye	Makale
50	Mütalaa	8 Temmuz 1313/20 Temmuz 1897	Takdir ve Beyân-ı Mütalaa (İstanbul)	Makale

Tablo 3.21. İbnülemin Mahmut Kemal'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.22. Celal Sahir (Erozan)

1883 yılında İstanbul'da doğmuştur. Önce Servet-i Fünûn sonra Fecr-i Âtî Topluluğu ve en sonunda da Milli Edebiyat akımına dâhil olmuştur. Selanik'te neşet eden Genç Kalemler Hareketine de destek veren yazarımız bu vesileyle Selanik'te çıkan süreli yayınlara yazılar yazarak Selanik'in edebî ortamına katkı sağlamıştır. İ. Mahmut Kemal İnal'a göre Genç Kalemler Hareketini ilk benimseyenlerdendir. Bir davet üzerine de Selanik'e gitmiştir.¹⁴⁹⁴ Tespit ettiğimiz kadarıyla Selanik'te; *Çocuk Bahçesi*, *Bahçe*, *Genç Kalemler* ve *Kadın* süreli yayınlarında şiirlerini yayımlamıştır. Bu süreli yayınlar, genel itibarıyla İttihatçı düşünceye sahip Yeni Lisan/Yeni Hayat akımlarının mensubu olan kişiler tarafından çıkarılmıştır.

Celal Sahir, Selanik'te yayımladığı şiirlerini aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere genelde İstanbul'dan göndermiştir. Aşağıya verdiğimiz C. Sahir'e ait şiirlerin dışında süreli yayınlarda Celal Sahir'e ithaf edilen şiirler de yayımlanmıştır. *Çocuk Bahçesi* dergisinde, Pertev Suat "Mektep Tatili" adlı şiirini¹⁴⁹⁵ ve Mehmet Cemal "Bir Mevsim İçin Mersiye" adlı şiirini¹⁴⁹⁶ C. Sahir'e ithaf etmişlerdir. *Bahçe* dergisinde ise Mim. Nahit "Yeğenimin Fotoğrafi" adlı şiirini¹⁴⁹⁷ ve Cemil Süleyman "İki Hemşire" adlı hikâyesini¹⁴⁹⁸ Celal Sahir'e ithaf etmiştir. Genç Kalemler dergisinde ise Celal Sahir'in biraz eğlenceli ve iğneleyici üslupla yazılmış portresi yayımlanmıştır.¹⁴⁹⁹ Yirmi iki numaralı sayıda ise kapakta ve iç kapakta C. Sahir'in fotoğrafı kullanılmıştır.¹⁵⁰⁰

¹⁴⁹⁴ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, "Celal Sahir", *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 332.

¹⁴⁹⁵ Pertev Suat, "Mektep Tatili", *Çocuk Bahçesi*, Numara 10 (24 Mart 1321/6 Nisan 1905), Selanik, ss. 3-4.

¹⁴⁹⁶ Mehmet Cemal, "Bir Mevsim İçin Mersiye", *Çocuk Bahçesi*, Numara 38 (20 Teşrinievvel 1321/2 Kasım 1905), ss. 5-6.

¹⁴⁹⁷ Mim. Nahit, "Yeğenimin Fotoğrafi", *Bahçe*, Numara 17 (11 Teşrinisani 1324/24 Kasım 1908), Selanik, s. 10.

¹⁴⁹⁸ Cemil Süleyman, "İki Hemşire", *Bahçe*, Numara 27 (20 Kanunusani 1324/2 Şubat 1909), Selanik, s. 5-7.

¹⁴⁹⁹ Kahkaha, "Handekâr Sayfa: Celal Sahir (Ali Canip'e)", *Genç Kalemler*, Numara 11 (23 Teşrinievvel 1327/5 Kasım 1911), Selanik, s. 192.

¹⁵⁰⁰ *Genç Kalemler*, Numara 22 (6 Haziran 1328/19 Haziran 1912), Selanik, s. Kapak, İç Kapak.

Aşağıdaki tabloda Celal Sahir'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
5	Çocuk Bahçesi	17 Şubat 1320/2 Mart 1905	Altın	Şiir
9	Çocuk Bahçesi	17 Mart 1321/30 Mart 1905	Mektep (Mekteb-i Feyziye'nin "tevzi-i mükâfât töreninde okunmak üzere gönderilmiştir.)	Şiir
10	Çocuk Bahçesi	24 Mart 1321/6 Nisan 1905	Eş'âr-ı Giryedâr	Şiir
16	Çocuk Bahçesi	5 Mayıs 1321/18 Mayıs 1905	Bir Perinin Seyahati (George Sand'dan)	Tercüme Şiir
23	Çocuk Bahçesi	5 Temmuz 1321/18 Temmuz 1905	Bir Mersiye	Şiir
8	Bahçe	9 Eylül 1324/22 Eylül 1908	Madam "Nun..." (Nişantaşı)	Şiir
13	Bahçe	14 Teşrinievvel 1324/27 Ekim 1908	Buselerin (8 Kanunuevvel 1322)	Şiir
21	Bahçe	9 Kanunuevvel 1324/22 Aralık 1908	Buseler (30 Haziran 1323)	Şiir
23	Bahçe	21 Kanunuevvel 1324/3 Ocak 1909	Leyâl-i Sâhiriyyet (7 Kanunuevvel 1322)	Şiir
25	Bahçe	6 Kanunusani 1324/19 Ocak 1909	Sana, Yavrum! (17 Kanunuevvel 1322)	Şiir
26	Bahçe	13 Kanunusani 1324/26 Ocak 1909	Açık Arîze (İsmet Hakkı Hanımefendi'ye, 29 Kanunuevvel 1324)	Mektup
26	Bahçe	13 Kanunusani 1324/26 Ocak 1909	Küçük Hikâye: Uzakta (Hüseyin Cahit'e)	Hikâye
29	Bahçe	3 Şubat 1324/16 Şubat 1909	Eş'ar-ı Giryedâr (7 Ağustos 1318)	Şiir
30	Bahçe	10 Şubat 1324/23 Şubat 1909	Ölüm Düşünceleri	Mensure
5	Bahçe	6 Teşrinievvel 1325/19 Ekim 1909	Matmazel Be. (20 Eylül 1325)	Şiir
30	Kadın	25 Mayıs 1325/7 Haziran 1909	Samimi Bir Teşekkür (Zekiye Hanımefendi'ye, 19 Mayıs 1325, İstanbul)	Mektup
9	Genç Kalemler	1911	Takaza-i Edebî: Hüsün ve (İstanbul'dan)	Şiir Mektup
12	Genç Kalemler		Karşında (8 Teşrinisani 1323)	Mensure
14	Genç		Bugün: Büyük ve Hakiki Aşka (27	Şiir

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
	Kalemler		Teşrinievvel 13...)	
11	Genç Kalemler	23 Kasım 1911	Teşrinievvel 1327/5 Cünûn (Yeni Lisanla, 27 Eylül 1327, Burgaz Adası)	Şiir

Tablo 3.22. Celal Sahir Erozan'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.23. Raif Necdet Kestelli

Raif Necdet 1881 yılında İzmir’de doğmuştur. Askerî eğitim alan R. Necdet, Edirne ve Kuleli Askeri Liselerinde kitabet ve edebiyat öğretmeni olarak görev yapmıştır. 1937 yılında Londra’da ölmüştür.¹⁵⁰¹

Raif Necdet’e Selanik matbuatında ilk defa *Çocuk Bahçesi* dergisinde rastlıyoruz. Bilindiği üzere *Çocuk Bahçesi* sayfalarında “Türkçe Şiir” tartışması etrafında makaleler ve şiirler yayımlanmıştır. Bu makalelerden biri de R. Necdet Bey’e aittir. 38 numaralı nüshada makalesi yayımlanan R. Necdet bu tartışmada M. Emin ve Rıza Tevfik tarafını tutmuş ve M. Emin’in şiirlerini övmüştür.¹⁵⁰²

Raif Necdet Bey, *Genç Kalemler* dergisine ise bir mektup göndermiştir. *Genç Kalemler* tahrir heyeti tarafından “Yeni Lisan Bir İstimzac” başlığı altında Yeni Lisan’ı anlatan bir broşür hazırlanmış ve Osmanlı ediplerine gönderilmiştir. Bu risalelerle birlikte yazarlardan, Yeni Lisan hakkındaki düşünceleri istenmiştir. Raif Necdet Bey de bu davete duyarsız kalmayıp cevap ve Yeni Lisan’a destek verenlerdendir. İşte bu mektup bu vesileyle *Genç Kalemler*’de yayımlanmıştır.

Raif Necdet Bey’in *Bahçe*’deki yazılarında ise 13 numaralı nüshadaki yazısında R. Necdet Bey’in fotoğrafı da “Muâvinîn-i Tahririyemizden Raif Necdet Bey” açıklamasıyla yayımlanmıştır. Bunun yanında *Bahçe* dergisinde Faik Sabri tarafından, Paris’ten gönderilen hatıra yazısı Raif Necdet’e ithaf edilmiştir.¹⁵⁰³

Aşağıdaki tabloda Raif Necdet Kestelli’nin Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

¹⁵⁰¹ Raif Necdet Kestelli, *Edebiyat Hayatı (Hayat-ı Edebiye)*, (Haz. : Recep Duymaz, Yüksel Topaloğlu, Özcan Aygün), Akademik Kitaplar, İstanbul 2012, s. 9.

¹⁵⁰² Bu yazının günümüz Türkçesine aktarılmış metni için bkz. Abdullah Uçman, *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Münakaşa*, Kitabevi, İstanbul 1997, ss. 65-68.

¹⁵⁰³ Faik Sabri, “Avrupa Hatıratından: Sükût (Raif Necdet Bey’e/Paris, 25 Mayıs 1908)”, Numara 14 (21 Teşrinievvel 1324/3 Kasım 1908), Selanik, ss. 5-6.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
38	Çocuk Bahçesi	20 Teşrinievvel 1321/2 Kasım 1905	Şâr-i Hakikat-bîn Mehmet Emin Beyefendi'ye/Teşrinievvel 1321)	Makale
13	Bahçe	14 Teşrinievvel 1324/27 Ekim 1908	Sa'y-i Beşer	Makale
16	Bahçe	4 Teşrinisani 1324/17 Kasım 1908	İnkılâp ve Edebiyatlar (Heybeli Ada, 6 Ağustos 1324)	Makale
17	Bahçe	11 teşrinisani 1324/24 Kasım 1908	Mensur Şiir: Küçük Dilenci (Haydarpaşa, 24 Mayıs 1321)	Mensure
24	Bahçe	30 Kanunuevvel 1324/12 Ocak 1909	İki Kalp (İstibdât Tahassüsâtından/25 Mayıs 1322)	Diyalog
44	Bahçe	23 Haziran 1325/6 Temmuz 1909	İstibdât Tahassüsâtından: Beşer ve Cinayetler (Tevfik Fikret Bey'e/15 Eylül 1322)	Makale
15	Genç Kalemler	1 Şubat 1327/14 Şubat 1912	Muhterem Genç kalemler Tahrir Heyetine	Mektup

Tablo 3.23. Raif Necdet Kestelli'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.24. Tahsin Nahit

1887 yılında İstanbul'da doğmuştur. Gülhane Askeri Rüştîyesi öğretmenlerinden Yarbay Asaf Bey'in oğludur. Eğitimine Soğuk Çeşme Askerî Rüştîyesinde başlamış, Galatasaray Sultanisini ve hukuk mektebini ise yarıda bırakmıştır. Fecr-i Ati Topluluğu içerisinde yer alan T. Nahit, şair ve oyun yazarı olarak öne çıkmış ve Türk edebiyatında "Adalar, Kamer ve Zühre şairi" olarak tanınmıştır.¹⁵⁰⁴ Meşrutiyet'ten önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldıysa da daha sonra onları eleştirmiş ve bir mektupla cemiyetten ayrılmıştır.¹⁵⁰⁵

Tahsin Nahit, Selanik'te çıkan *Çocuk Bahçesi* dergisinde ilk şiirlerini yayımlamıştır. Bu şiirleri yayımlarken şair "Te. Nahid" imzasını kullanmıştır. Dergide

¹⁵⁰⁴ Duhter Bayraktar, "Tahsin Nahid", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 601-602; Nurullah Çetin, "Tahsin Nahit ve Şiiri", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1255/14406.pdf> (29.09.2017).

¹⁵⁰⁵ İhsan Işık, "Tahsin Nahit", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 8, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3381.

toplam altı şiir yayımlayan T. Nahit'e *Çocuk Bahçesi*'nde, "Zevrakçe... Fenere Doğru" başlığıyla bir şiir¹⁵⁰⁶ ithaf edilmiştir.

Aşağıdaki tabloda Tahsin Nahit'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
12	Çocuk Bahçesi	7 Nisan 1321/20 Nisan 1905	Fener	Şiir
14	Çocuk Bahçesi	21 Nisan 1321/4 Mayıs 1905	Adada Bir Gece	Şiir
16	Çocuk Bahçesi	5 Mayıs 1321/18 Mayıs 1905	Küçüklere Bayram Hediyesi	Şiir
17	Çocuk Bahçesi	12 Mayıs 1321/25 Mayıs 1905	Gecelerin İlhamı	Şiir
21	Çocuk Bahçesi	9 Haziran 1321/22 Haziran 1905	Sabah-ı Bahar	Şiir
41	Çocuk Bahçesi	10 Teşrinisani 1321/23 Kasım 1905	Takdir-i Perişan	Şiir

Tablo 3.24. Tahsin Nahit'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.25. Mehmet Behçet Yazar

1890 yılında Halep'te doğmuştur. İstanbul Hukuk Mektebi mezunudur. Servet-i Fünûn dergisinde yazılar yayımlayan ve Fecr-i Ati Topluluğu üyesi olan M. Behçet, Selanik'te idadi tahsili görmüştür (1906).¹⁵⁰⁷ Yine Selanik'te yayımlanan *Bahçe* dergisinde iki şiir yayımlamış ve *Genç Kalemler* dergisine de Yeni Lisan davasını destek için bir mektup göndermiştir.

Aşağıdaki tabloda Mehmet Behçet Yazar'ın Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
9	Bahçe	16 Eylül 1324/29 Eylül 1908	Gurûb (Selanik, 10 Eylül 1324)	Şiir
11	Bahçe	30 Eylül 1324/13 Ekim 1908	Taş Kışla (Selanik, 25 Temmuz 1324)	Mensure

¹⁵⁰⁶ Mim. Nahid, "Zevrakçe... Fenere Doğru (Kardeşim Te. Nahid'e)", *Çocuk Bahçesi*, Numara 15 (28 Nisan 1321/11 Mayıs 1905), Selanik, s. 3.

¹⁵⁰⁷ İhsan Işık, "Yazar, Mehmet Behçet", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 9, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3844.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
9	Genç Kalemler	1911	Hüsün ve Şiir Heyet-i tahririyesine	Mektup

Tablo 3.25. Mehmet Behçet Yazar'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.26. Sadık Vicdanî (Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî)

1864 yılında Safranbolu'da doğmuştur. Kosova Vilayet Meclisi Başkitabeti'nde ve çeşitli tarihlerde Basra, Manastır, Trabzon Ankara ve Bursa vilayetleri mektupçuluklarında görev yapan S. Vicdanî, mektupçuluk yaptığı yerlerde vilayet resmî gazetelerinin muharrirliğini de yapmıştır. İstanbul başta olmak üzere diğer bazı vilayetlerde çıkan gazete ve dergilerde dinî, ahlakî ve toplumsal makaleler ve manzumeler yayımlamıştır.¹⁵⁰⁸ S. Vicdanî Selanik'te de *Mütalaa* ve *Asır* süreli yayınlarında yazılarını yayımlamıştır.

S. Vicdanî, Selanik'te yazılarını yayımladığı süreli yayınlarda “Sadık Vicdanî” ismi yanında “Körice Tahrirat Müdürü Sadık Vicdanî” ve İbnü'l-Rıdvan Sadık Vicdanî” isimleriyle de imza attığı görülmektedir. Sadık Vicdanî'nin *Mütalaa* dergisinde yayımladığı “Nefs” isimli makalesine, derginin yazarlarından İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal yine aynı yayında bir takdir yazısı yayımlamıştır.¹⁵⁰⁹

Aşağıdaki tabloda Sadık Vicdanî'nin Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
194	Asır	9 Temmuz 1313/21 Temmuz 1897	Veliyy-i Ni'metimizi Takdis ve Kendi Müstezatımı Tahmis	Şiir
342	Asır	18 Kanunuevvel 1314/30 Aralık 1898	Başlıksız (Viladet Dolayısıyla)	Şiir
47	Mütalaa	17 Haziran 1313/29 Haziran 1897	Nefs (Körice)	Makale
49	Mütalaa	1 Temmuz 1313/13 Temmuz 1897	Şehit Ferit Elhâc Hafız Abd-ül-azl	Makale
53	Mütalaa	30 Temmuz 1313/11 Ağustos 1897	Edebiyat: Tazim-i Matla-i Muallim-i	Şiir

¹⁵⁰⁸ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, “Sadık Vicdanî”, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuara)*, C. 4, (Hazırlayan: İbrahim Baştuğ), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 2005.

¹⁵⁰⁹ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal, “Takdir ve Beyân-ı Mütalaa”, *Mütalaa*, Numara 50 (8 Temmuz 1313/20 Temmuz 1897), Selanik, ss. 4-6.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
			Merhum (Koloniye, 15 temmuz 1313)	
65	Mütalaa	22 Teşrinievvel 1313/3 Kasım 1897	Şiir	Şiir
65	Mütalaa	22 Teşrinievvel 1313/3 Kasım 1897	Peder mi? Histen Mücerret Bir Ferdi Beşer mi?	Hikâye
82	Mütalaa	25 Şubat 1313/9 Mart 1898	Şiir: Tahmis	Şiir
92	Mütalaa	13 Mayıs 1314/25 Mayıs 1898	Şiir: Tahmis	Şiir
94	Mütalaa	28 Mayıs 1314/9 Haziran 1898	Şiir: Tahmis	Şiir
95	Mütalaa	4 Haziran 1314/16 Haziran 1898	Gazel	Şiir

Tablo 3.26. Sadık Vicdani'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.27. Emrullah Efendi

1858 yılında Lüleburgaz'da doğan Emrullah Efendi Selanik'le birlikte birçok yerde maarif müdürlüğü, maarif nazırlığı, okul müdürlükleri, üniversite hocalığı yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kırklareli milletvekilliği de yapmıştır. Emrullah Efendi tam bir eğitimci olarak tarihe adını kaydettirmiştir. Eğitim arenasının neredeyse her alanında çalışan Emrullah Bey, maarif müdürlüğü, nazırlığı görevleri esnasında birçok yeniliğe imza atarken birçok yenilikçi fikirlerini ise gerçekleştirme imkânı bulamamıştır.

Emrullah Efendi, Tanzimat sonrasında ortaya çıkan değişik fikir hareketleri içinde 'Medeniyetçiler' diye bilinen ve günün siyasî icaplarına ayak uydurarak ölçülü bir düşünce tarzını benimseyen, Osmanlı birliğini korumak üzere Osmanlı-İslam geleneklerine sadık kalarak Batılılaşmayı amaç edinen, bunu da ancak eğitim ve öğretim yoluyla başaracaklarına inanan kesimin önde gelenlerindedir.¹⁵¹⁰

Hayatı boyunca bu düşüncelerle eğitim alanına katkı yaparak yaşayan Emrullah Efendi için İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Türk eğitim tarihinde bir "Emrullah Efendi Devri" olduğunu, ortaöğretime Avrupaî bir karakter verdiğini, modern bir darülfünun fikrine sahip olduğunu belirttiikten sonra Ziya Gökalp'in yarı yarıya kişiliğini Emrullah Efendi'ye borçlu

¹⁵¹⁰ Yayın Kurulu, "Emrullah Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 408.

olduğunu da eklemiştir. Muallim Cevdet de Emrullah Efendi'nin, Satı Bey'den önce pedagoji ve eğitim metodolojisine gereken değeri veren birkaç kişiden biri olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹¹

Emrullah Efendi 1884 yılında Selanik Maarif Müdürlüğüne atanmıştır.¹⁵¹² Selanik'te maarif müdürlüğü yaptığı dönemin sonlarında *Mecelle-i Muallimîn* adıyla bir dergi çıkarmıştır. Bu derginin kapağında “Mekteb-i ibtidaiyye ve rüştiye muallimlerine mahsustur” açıklamasıyla birlikte “Terbiye-i umûmiyye mesâilinden ve fûnûn ve edebiyattan bahs ve her on beş günde bir neşr olunur mecmûâ-i mevkûtedir.” açıklamasını okuyoruz. Buradan da anlaşıldığı üzere Emrullah Efendi o zamandan eğitim alanında hem öğretmenleri hem de eğitime ilgi duyan vatandaşları aydınlatmayı kafaya koymuştur. Bu dergide Emrullah Efendi'nin hiç imzasına rastlanmamasına rağmen dergiyi tamamen Emrullah Efendi'nin çıkardığını düşünüyoruz. Emrullah Efendi'nin ileri görüşlü olduğunu kanıtlayan bu erken dönemli gayret ne yazık ki iki sayıyla sınırlı kalmıştır.¹⁵¹³

Tamamen eğitime hizmet için hazırlanmış olan dergi birbirinin devamı olarak yayımlanan yazılarla sürmüştür. İkinci nüshada “mabadi var” açıklaması yapılmasına rağmen sayıların devamı ne yazık ki gelmemiştir. Dergide yayımlanan yazıların bazıları çeviri yazılardır.

Aşağıdaki tabloda Emrullah Efendi'nin Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
1	Mecelle-i Muallimîn	15 Kanunuevvel 1302/27 Aralık 1886	Mukaddime	Giriş Yazısı
1	Mecelle-i Muallimîn	15 Kanunuevvel 1302/27 Aralık 1886	Muallimliğin Ehemmiyeti ve Şeref ve Meziyeti-Muallime Lazım Olan Evsaf ve Evzâ'	Makale
1	Mecelle-i Muallimîn	15 Kanunuevvel 1302/27 Aralık 1886	Terbiye ve Talim: Terbiye ve Talim Vech-i Dünyayı Tebdile Kadar Bir Kuvve-i	Makale

¹⁵¹¹ Yayın Kurulu, a.g.e., s. 408.

¹⁵¹² A.g.e., s. 407. 1886 yılına ait yani 9 Numaralı Selanik Salnamesi'nde maarif müdürü olarak Mustafa Efendi geçmektedir. Bu salnameden bir önceki salname yani 8 numaralı salname 1882 yılına aittir. Dolayısıyla Emrullah Efendi 1886 yılı içerisinde maarif müdürlüğü görevinden ayrılmıştır.

¹⁵¹³ Mecelle-i Muallimîn süreli yayını için Süreli yayınlar bölümüne bakabilirsiniz.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
			Harikadır	
1	Mecelle-i Muallimîn	15 Aralık 1886	Kanunuevvel 1302/27 İkinci Kısım: Malumât ve Maarif-i Beşeriyeye Bir Nazar-ı Umûmi	Makale
2	Mecelle-i Muallimîn	1 Ocak 1887	Kanunusani 1302/13 Muallimliğin Ehemmiyeti ve Şeref ve Meziyeti-Birinci Nüshadan Mabad	Makale
2	Mecelle-i Muallimîn	1 Ocak 1887	Kanunusani 1302/13 Terbiye ve Talim-Birinci Nüshadan Mabad	Makale
2	Mecelle-i Muallimîn	1 Ocak 1887	Kanunusani 1302/13 Coğrafya	Makale
2	Mecelle-i Muallimîn	1 Ocak 1887	Kanunusani 1302/13 Resim	Makale
2	Mecelle-i Muallimîn	1 Ocak 1887	Kanunusani 1302/13 Mekâipte Talim-i Hıfz-ı Sıhhat	Makale

Tablo 3.27. Emrullah Efendi'nin Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.28. İlyas Macit

İlyas Macit'in hayatı hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Onun eserlerini bir araya getiren torunu Mahir Toktan'ın verdiği bilgilere göre İ. Macit, kesin olmamakla birlikte 1881 yılında doğmuştur. Yüzbaşı rütbesinde, daha 35 yaşındayken 21.10.1916 tarihinde vefat ettiği ise kesindir. Yapıtlarından elde edilen bilgilerden anlaşıldığı üzere daha 20 yaşına gelmeden 1314 (1898) yılında eser vermiştir.¹⁵¹⁴ Yine yapıtlarından elde edilen bilgilere göre İşkodra¹⁵¹⁵ ve Manastır'da¹⁵¹⁶ görev yapmıştır. Burada yayımladığı eserlerinin altında “İşkodra, 1907”, “Manastır, 1911” bilgileri paylaşılmıştır. Yine eserlerine attığı başlıklardan “Bir Hatıra-i Tedris” başlığı ve “tüm öğrencilerime” ithafından öğretmenlik (1906) yaptığı da anlaşılmaktadır.¹⁵¹⁷

Selanik matbuatında İlyas Macit'in adına *Kadın* ve *Bahçe* dergilerinde rastlamaktayız. İ. Macit, bu yayınlara yazılarını Manastır ve İşkodra'dan mı göndermiştir? Yoksa Selanik'te kalmış ya da görev yapmış mıdır? sorularını cevaplayacak bir bilgiye sahip değiliz. Eserlerine attığı imzalardan anlaşıldığı kadarıyla İ. Macit yazılarını Manastır ve İşkodra'dan göndermiştir. Bunun yanında Selanik'e ara sıra gelip gittiği elbette olmuştur. İ. Macit'in yazılarını ithaf ettiği isimlerden, Selanik'teki ortamları bildiği ve bu

¹⁵¹⁴ İlyas Macit, *beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), YKY, İstanbul 1996, ss. 7-8.

¹⁵¹⁵ İlyas Macit, “Gürdüs'te Tarık Bey'e”, *beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), YKY, İstanbul 1996, s. 43.

¹⁵¹⁶ İlyas Macit, “Bir Damla Tefekkür”, *beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), YKY, İstanbul 1996, s. 211.

¹⁵¹⁷ İlyas Macit, “Bir Hatıra-i Tedris”, *beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), YKY, İstanbul 1996, s. 23.

isimlerle arkadaşlığı olduğu anlaşılmaktadır. Mesela 10 Ocak 1908 tarihini attığı bir yazısını Enis Avni'ye¹⁵¹⁸, 13 Mayıs 1908 tarihli bir yazısını da Akil Koyuncu'ya¹⁵¹⁹ ithaf etmiştir.

İ. Macit Selanik'te yayımladığı şiirlerini ve yazılarını aşağıda da gördüğünüz gibi “Beni Okuyunuz, Elemler” adlı kitaplarında bir araya getirmiştir.¹⁵²⁰

Aşağıdaki tabloda İlyas Macit'in Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
31	Bahçe	17 Şubat 1324/2 Mart 1909	Karanlık Parlatılır	Şiir
45	Bahçe	30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909	Elemlerden: Ninni (Aydın. Medhi Bey'e/9 Temmuz 1316)	Mensure
48	Bahçe	Temmuz 1325/Temmuz-Ağustos 1909	Mensur Şiir: Rüya (Akil Koyuncu Bey'e)	Mensure
49	Bahçe	28 Temmuz 1325/10 Ağustos 1909	Samimi Temenniler	Hatıra
5	Bahçe	6 Teşrinievvel 1325/19 Ekim 1909	Öleceğim Gün (Aydın. Naci'ye)	Şiir
10	Bahçe	1325/1909	İttihâd-ı Anasır Numuneleri	Makale
11	Kadın	22 Kanunuevvel 1324/4 Ocak 1909	İlk Gece (Ramazan Tahassüsâtı/Deneme/İşkodra/Beni Okuyunuz'dan/1323)	Deneme
17	Kadın	2 Şubat 1324/15 Şubat 1909	Büyük Genç (10 Kanunusani 1324, İşkodra)	Mensure
23	Kadın	16 Mart 1325/29 Mart 1909	Mai ve Siyah (Elemlerden/19 Şubat 1318/Beyoğlu)	Mensure
26	Kadın	26 Nisan 1325/9 Mayıs 1909	Akşam (Bir Tablo İçin)	Deneme
29	Kadın	18 Mayıs 1325/31 Mayıs 1909	Ah Ey Yalnızlık (Elemlerden)	Mensure

Tablo 3.28. İlyas Macit'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.29. Abdulgani Seniyy Yurtman

1871 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1898 yılında Mülkiye Mektebinden mezun olmuştur. Selanik'te maiyet memurluğu ve Hukuk Mektebinde de müdür vekilliği,

¹⁵¹⁸ İlyas Macit, “Büyük Genç”, *beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), YKY, İstanbul 1996, s. 180.

¹⁵¹⁹ İlyas Macit, “Rüya”, *beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), YKY, İstanbul 1996, ss. 7-8.

¹⁵²⁰ İ. Macit'in burada verdiğimiz eserleri ve daha fazlası için bkz. İlyas Macit, *beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), YKY, İstanbul 1996.

devletler hukuku ve idare hukuku hocalığı görevlerinde bulunmuştur.¹⁵²¹ A. Seniyy'in eşi Kırmızı-Beyaz Kulübü'nün kurucusu Pakize Seniyy Hanımefendi'dir. *Kadın* dergisinin 18. sayısında Pakize Hanım'ın dolayısıyla A. Seniyy'in de Yemen'e gideceğini öğreniyoruz.¹⁵²²

A.Seniyy Yurtman, *Asır, Kadın, Bahçe, Çocuklara Rehber ve Füyûzât* süreli yayınlarında yazılarını yayımlamıştır. Süreli yayınlarda "Ayın. Seniyy" imzasını kullanmıştır. Abdülğani Seniyy Yurtman Selanik matbuatına *Asır Matbaası*'nda yayımladığı kitaplarla da katılmıştır. Bu matbaada A. Seniyy'in iki ciltlik kitabı yayımlanmıştır. Bunlardan ilki *Tarih-i Medeniyet-Şark, Yunan, Roma* adlı eseriyle; ikincisi de *Tarih-i Medeniyet-Kurun-ı Vusta* adlı eseridir.¹⁵²³

Aşağıdaki tabloda Abdülğani Seniyy Yurtman'ın Selanik süreli yayınlarında tespit edilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
335	Asır	23 Teşrinisani Aralık 1898	1314/5 Hikemiyât-ı İslamiyye ve Şarkıyye	Özlü Sözler
336	Asır	26 Teşrinisani Aralık 1898	1314/8 Hikemiyât-ı İslamiyye ve Şarkıyye	Özlü Sözler
339	Asır	7 Kanunuevvel Aralık 1898	1314/19 Hikemiyât-ı İslamiyye ve Şarkıyye	Özlü Sözler
340	Asır	10 Kanunuevvel Aralık 1898	1314/22 Hikemiyât-ı İslamiyye ve Şarkıyye	Özlü Sözler
341	Asır	14 Kanunuevvel Aralık 1898	1314/26 Hikemiyât-ı İslamiyye ve Şarkıyye	Özlü Sözler
360	Asır	22 Şubat 1314/6 Mart 1899	Hikemiyât-ı İslamiyye ve Şarkıyye	Özlü Sözler
367- 374	Asır	18 Mart 1315/30 Mart 1899 (6 Sayı)	Tefrika-i Fenniye: Krakatoa Yanardağı (Müellifi: Gamil Flamayon)	Tercüme Makale
408	Asır	12 Ağustos Ağustos 1899	1315/24 Mütenevvia: İstanbul Şivesi mi, Dışarı Şivesi mi?	Makale

¹⁵²¹ İhsan Işık, "Sabiha Sertel", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 9, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3961. Fatma Kılıç Denman, Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, C. 1, ss. 221-22'den A. Seniyy'in Selanik Feyziye Mektebinde iktisat, edebiyat, tarih, medeniyet, usul-i defteri muallimliği yaptığını aktarmıştır. Salnamelerde yaptığımız araştırmalarda Feyziye öğretmen kadrosunda bu bilgiyi doğrulayamadık.

¹⁵²² İmzasız, "Kırmızı-Beyaz Kulübü", *Kadın*, 3. Sene, Numara 18 (9 Şubat 1324/22 Şubat 1909), s. 10.

¹⁵²³ İmzasız, "Tarih-i Medeniyet", *Yeni Asır*, Numara 1900 (1 Haziran 1326/14 Haziran 1910), Selanik, s. 4.

437	Asır	22	Teşrinisani	1315/4	Mütenevvia: Umumî Kütüphaneler Kanunuevvel 1899	Makale
2	Kadın	20	Teşrinievvel	1324/2	Kadınlarımızın Mevki-i Medenîsi Kasım 1908	Makale
3	Kadın	27	Teşrinievvel	1324/9	Kadınlarımızın Mevki-i Medenîsi Kasım 1908	Makale
7	Kadın	24	Teşrinisani	1324/7	Aralık 1908 Kadınlarmın Melekât-ı Ruhîyesi	Makale
10	Kadın	15	Kanunuevvel	1324/28	Kadınların Melekât-ı Ruhîyesi: İstidat Aralık 1908	Makale
14	Kadın	12	Kanunusani	1324/25	Kadınların Melekât-ı Ruhîyesi: Suver-i Netaic-i Nisâf Ocak 1909	Makale
28	Kadın	11	Mayıs	1325/24	Mayıs Makale-i Mahsûsa: Nisavan mı Rical mi Muhtaç	Makale
30	Kadın	25	Mayıs	1325/7	Haziran Kadınlarmın Melekât-ı Ruhîyesi: Safhât-ı Hayatiye-i Tarihiyye	Makale
11	Bahçe	30	Eylül	1324/13	Ekim Mebâis-i İçtimaiyyemizden: Araf-ı İnkılâb	Makale
25	Çocuklara Rehber	23	Eylül	1315/5	Ekim 1899 Feyz-i Sıbyan Mektebinde	Şiir
1	Füyûzât	1	Kanunusani	1324/14	Ocak 1909 Cürsûme-i Vücût (Şiirle Söylenemez mi Mesâil-i Hiket? / Teşrinievvel 1323)	Şiir
1	Füyûzât	1	Kanunusani	1324/14	Ocak 1909 Cemiyâtın Tekâmülât-ı Siyasîyyesi	Makale
3	Füyûzât	5	Mart	1325/18	Mart 1909 Ulûm-ı Siyasîyeve İçtimaiyye: Şerâit-i İzdivaç	Makale
3	Füyûzât	5	Mart	1325/18	Mart 1909 Ulâm-ı Lisâniyye: Türkçemiz	Makale

Tablo 3.29. Abdulgani Seniyy Yurtan'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.30. Cemil Süleyman Alyanakoğlu

1886 yılında İstanbul'da doğmuştur. Fecr-i Ati Topluluğu'na mensup olan yazar, daha çok 1908-1912 yılları arasında neşrettiği hikâye ve romanlarıyla tanınmıştır. Timsâl-i Aşk isimli hikâye kitabı, Fecr-i Ati Kütüphanesi'nin ilk kitabı olarak yayımlanmıştır.¹⁵²⁴ Cemil Süleyman'ın Selanik'te yayımlanan *Bahçe* dergisinde de yazıları çıkmıştır. Bu

¹⁵²⁴ Abdullah Uçman, "Cemil Süleyman", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, YKY, İstanbul 2008, s. 350.

dergide iki imzası bulunan C. Süleyman'ın yazılarından biri hatıra biri de hikâye tarzındadır.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
19	Bahçe	25 Teşrinisani 1324/8 Aralık 1908	Label Kolomb (Kenan Melih Bey'e)	Hatıra
27	Bahçe	20 Kanunusani 1324/2 Şubat 1909	İki Hemşire (Celal Sahir Bey'e)	Hikâye

Tablo 3.30. Cemil Alyanakoğlu'nun Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.31. Abdurrahman Arif (Bilgin)

1865 yılında Selanik'te doğmuştur. A. Arif, Fazlı Necip'in halasının oğludur ve yaşça Fazlı Necip'ten küçüktür. A. Arif Bey Selanik İdadisini bitirdikten sonra kardeşleriyle beraber baba mesleği tütün eksperliği işini yapmıştır. İşi nedeniyle Selanik-Mısır hattında sürekli seyahat etmiş ve Mısır'da İttihatçılarla ilişki kurmuştur. Selanik'te Fazlı Necip'le birlikte *Asır* gazetesini çıkarmıştır. A. Arif Bey gazetenin kuruluş toplantısına katılmış ve sonuna kadar da gazetede görev yapmıştır.¹⁵²⁵

A.Arif Bey'in *Asır* gazetesinde kendi adıyla veya bilinen bir takma ismiyle yazısını bilmiyoruz. Gazetenin yazar kadrosunda “Ayın. Ayın.” İmzalı yazılar vardır ve Abdurrahman Arif Bey olduğunu tahmin ediyoruz.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
46	Asır	24 Kanunusani 1311/5 Şubat 1896	Bir Kır Eğlencesi	Hatıra
47	Asır	27 Kanunusani 1311/8 Şubat 1896	Bir Kız Eğlencesi	Hatıra

Tablo 3.31. Abdurrahman Arif Bilgin'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.32. İbrahim Necmi Dilmen

1889 yılında Selanik'te doğmuştur. İstanbul Hukuk Mektebi mezunudur (1909) ve Selanik Hukuk Mektebinde hocalık yapmıştır. Selanik'te devletler hukuku ve mali kanunlar derslerini okutmuştur. Selanik'te *Zaman* gazetesini yönetmiştir. İstanbul Darülfünunda ve Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde hocalık yapmıştır. Dil devrimi

¹⁵²⁵ Türkmen Parlak, *yeni Asır'ın Selanik Yılları “Evlad-ı Fatihan Diyarları”*, Yeni Asır Yayınları İzmir 1986, s. 263.

konusunda yaptığı çalışmalardan dolayı Atatürk, ona “Dilmen” soyadı vermiştir. Atatürk’ün desteklediği “Güneş Dil Teorisi” tezini savunan bir kitap hazırlamıştır.¹⁵²⁶

İbrahim Necmi Bey, Selanik’te yayımlanan *Muhît-i Mesâî* adlı süreli yayında yazıları çıkmıştır. Bu derginin giriş yazısında, o dönem dergi tahrir heyetine katılmaya söz veren isimler sıralanmıştır. Bu isimlerin başında ise İbrahim Necmi gelmektedir. İbrahim Necmi Bey’den “Mekteb-i Hukuk ve Sultânî Muallimlerinden *Zaman* Gazetesi sermuaharrirlerinden İbrahim Necmi” diye bahsedilmiştir. Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere İbrahim Necmi o zaman hem Hukuk Mektebinde hem de İttihat Terakki Mektebinde (Sultanî) çalışmaktadır. İbrahim Necmi Bey, “10 Temmuz Mezunları” adıyla anılan ve Selanik Hukuk Mektebinin ilk mezunları için tertiplenen kutlamalarda hocalık sıfatıyla bir de konuşma yapmıştır.¹⁵²⁷ Bu görevlerine ek olarak da *Zaman* gazetesinin sermuaharrirliğini yapmaktadır.

Aşağıdaki tabloda İbrahim Necmi Dilmen’in Selanik matbuatında tespit edilen yazıları verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
1	Muhît-i Mesâî	24 Kanunuevvel 1326/6 Ocak 1911	Musâhebe-i Edebîyye 1	Makale
7	Muhît-i Mesâî	15 Nisan 1327/28 Nisan 1911	Musahebe-i Edebîyye 6: Edebî Mesleklere Dair	Makale
8	Muhît-i Mesâî	29 Nisan 1327/12 Mayıs 1911	Musâhebe-i Edebîyye 7: Edebî Mesleklere Dair 2	Makale
9	Muhît-i Mesâî	19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911	Musâhebe-i Edebîyye 8: Edebî Mesleklere Dair 3	Makale

Tablo 3.32. İbrahim Necmi Dilmen’in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

¹⁵²⁶ İhsan Işık, “İbrahim Necmi Dilmen”*Resimli ve Metin Örneklî Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 3, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1059.

¹⁵²⁷ İmzasız, “Şerefli Bir gece-10 Temmuz Mezunları Münasebetiyle”, *Rumeli*, II. sene, Numara 500 (14 Temmuz 1327/27 Temmuz 1911), Selanik, s. 3.

3.1.33. Hakkı Süha (Gezgin)

1895 yılında Manastır'da doğmuştur. Türk edebiyatında fıkra yazarı olarak ün salmıştır. Rüştüye tahsilini Selanik'te tamamlamıştır. Yeni Lisan anlayışında yazdığı ilk şiirlerini *Genç Kalemler*'de yayımlamıştır.¹⁵²⁸

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
9	Genç Kalemler	4 Eylül ?	Mezarlıkta (Yalılar, 7 Ağustos 132/)	Mensure
13	Genç Kalemler	20 Kanunuevvel 1327/2 Ocak 1912	Unuttuk mu?	Şiir
17	Genç Kalemler	Mart 1328 (Mümtaz Nüsha)	İştihakım (Ali Canip Bey'e, Selanik, Mart 1328)	Şiir
24	Genç Kalemler	10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912 (Mümtaz Nüsha)	Âti	Şiir

Tablo 3.33. Hakkı Süha Gezgin'in Selanik matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.34. Muslihittin Adil Taylan

1881 yılında Selanik'te doğmuştur. Ortaokulu Selanik Askerî Rüştüyesinde, liseyi Selanik İdadisinde okumuştur. 1902 yılında Mülkiyenin yüksek kısmını bitirdikten sonra¹⁵²⁹ kendisinin de mezun olduğu Selanik İdadisinde öğretmenliğe başlamıştır. Taylan, Selanik İdadisinde usul defteri, emtia-i ticaret derslerine girmiştir.¹⁵³⁰ İki yıl sonrasına ait bir sonraki salnamede, Selanik İdadisinin öğretmen listesinde M. Adil yer almamaktadır.

22 Aralık 1908 tarihinde Selanik Hukuk Mektebine müderris ve müdür yardımcısı olarak atanmıştır.¹⁵³¹ M. Adil Bey Hukuk Fakültesinde iktisat ve idare hukuku hocasıdır. Adil Bey, burada verdiği dersleri daha sonra kitaplaştırarak yayımlamıştır.¹⁵³² M. Adil Bey'in İttihatçı olduğu aldığı görevlerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Hukuk Mektebi açıldıktan bir yıl sonra buraya müdür yardımcısı olan M. Adil Bey, 1911 yılında okulun ilk mezunları olan, İttihatçıların büyük önem verdikleri ve "On Temmuz Mezunları" olarak

¹⁵²⁸ İhsan Işık, "Hakkı Süha (Gezgin)", *Türkiye edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, ss.1437-39.

¹⁵²⁹ İhsan Işık, "Muslihittin Adil (Taylan)", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 8, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3465.

¹⁵³⁰ *1322 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânîk*, On Sekizinci Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1322 (1904-05), s. 301.

¹⁵³¹ İhsan Işık, a.g.e., s. 3465.

¹⁵³² İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 35. İ. Arda Odabaşı'nın aktardığı künye şu şekildedir: M. Adil, *İktisat Dersleri*, 1. Kitap, Zaman Matbaası, Selanik 1328 (1912).

adlandırdıkları öğrenciler için tertiplenen gecede müdür olarak konuşma yapmıştır.¹⁵³³ İttihatçı anlayışın ilk meyvesi olarak görülen bu “On Temmuz Mezunları” için üç gün boyunca törenler ve yemekler tertip edilmiştir. Bu etkinliklerin hepsinde müdür olarak elbette M. Adil Bey de vardır ve hepsinde bir konuşma gerçekleştirmiştir.

M. Adil Bey, Selanik’te çıkan *Bahçe, Füyuzat, Muhit-i Mesai, Şura-yı Ümmet* (özel sayı) ve *Yeni Asır* süreli yayınlarında çeşitli yazılar kaleme almıştır. Bu süreli yayınlardaki yazılarında Muslihittin Adil Taylan Bey’in “Adil, M. Adil, Muslihittin Adil” mahlaslarını kullandığını görüyoruz. Bu süreli yayınlardan *Asır (Yeni Asır)* gazetesinde ise Fazlı Necip Bey’in yerine başyazarlık yapmıştır. 24 Temmuz 1909 tarihinde Fazlı Necip Bey Hüseyin Hilmi Paşa’nın davetiyle İstanbul’a, matbuat müdürlüğü görevi için gidince gazetenin başyazarlığına da M. Adil Bey gelmiştir.¹⁵³⁴ M. Adil Bey’in gazetenin muharrir heyetine katılması ise 6 Ağustos 1908 tarihindir. Yeni Asır’da çıkan habere göre M. Adil Bey, tahrir heyetine katılınca gazeteyi tebrik ve takdir eden bir yazı yayımlamıştır. Gazete de buna teşekkür etmektedir.¹⁵³⁵

Aşağıdaki tabloda M. Adil Taylan’ın Selanik matbuatında tespit edilen yazıları verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü	
738	Asır	4 Ramazan Teşrinisani Kanunuevvel 1902)	1320/21 1318/1	Küçük Hikâye: Bir Hatıra-i Matem	Hikâye
808	Asır	20 Cemaziyelevvel Temmuz 1319/13 1903)	1321/31 Ağustos	Musahebe: Hayat-ı Aile ve Kadınlar	Makale
812	Asır	4 Cemaziyelahir Ağustos 1319/27 1903	1321/14 Ağustos	Küçük Hikâye: Hâdiye	Hikâye
1029	Asır	25 Ramazan Teşrinisani Teşrinisani 1905	1323/10 1321/23	Musahebe: Gülmek ve Ağlamak	Makale
1328	Asır	28 Recep 1326/12 Ağustos		Makale: Medreselerimiz	Makale

¹⁵³³ İmzasız, “Şuun: 10 Temmuz İttihat ve Terakki Mezunları”, *Rumeli*, II. sene, Numara 502 (17 Temmuz 1327/30 Temmuz 1911), Selanik, s. 2.

¹⁵³⁴ Türkmen Parlak, a.g.e., s. 266; Muslihittin Adil Bey’in başyazar olduğunu gösteren nüsha için bkz. *Yeni Asır*, Numara 1662 (21 Şaban 1328/24 Ağustos 1325/6 Eylül 1909), s.1.

¹⁵³⁵ İmzasız, “Şüünât”, *Yeni Asır*, Numara 1310 (24 Temmuz 1324/6 Ağustos 1908), Selanik, s. 3.

				1324/25 Ağustos 1908		
1337	Asır	6 Şaban	1326/20 Ağustos	İcmal-i Siyasi: Zavallı Muallimler		Makale
				1324/2 Eylül 1908		
1422	Asır	23 Zilkade	1326/4	Makale: Kitab-ı Hürriyetten Bir Yaprak		Makale
				Kanunuevvel 1324/17		
				Kanunuevvel 1908		
1422	Asır	23 Zilkade	1326/4	Hayat-ı Nisvan: Edebiyat ve Kadınlar		Makale
				Kanunuevvel 1324/17		
				Kanunuevvel 1908		
1623	Asır	7 Recep	1327/11 Temmuz	Makale: Bir Tarih-i Mübeccel		Makale
				1325/24 Temmuz 1909		
20	Bahçe	2 Kanunuevvel	1324/15	Mesele-i Maliye		Makale
				Aralık 1908		
17	Bahçe	Kanunusani	1325/Ocak-	İstikbal ve Donanmamız		Makale
		Şubat	1910 (Mümtaz			
				Nüsha)		
3	Füyuzât	5 Mart	1325/18 Mart 1909	Ulûm-ı İktisadiye, Bütçeler Nasıl Tetkik Edilir?		Makale
1	Muhit-i Mesai	24 Kanunuevvel	1326/6	Bürüksel'de Bir Muhit-i Mesai		Makale
				Ocak 1911		
7	Muhit-i Mesai	15 Nisan	1327/28 Nisan	Macarlar ve Osmanlılar		Makale
				1911		
Özel	Şura-yı Ümmet	11 Nisan	1325/24 Nisan	İstanbul Surları Önünde		Makale
				1909		

Tablo 3. 34. Muslihittin Adil Taylan'ın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.35. Mehmet Sıtkı (Sıdkî)

1882 yılında İskeçe'de doğmuştur. Hukuk eğitimi gören M. Sıtkı Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de üye olmuştur. Meşrutiyet döneminde Drama'da çıkardığı *Kâinat* gazetesini Selanik'e taşımış ve bir müddet de burada intişara devam etmiştir ancak umduğunu bulamayınca yayıma son vermiştir. Selanik'te *Zaman* gazetesinde de çalışan yazar, 20 Mayıs 1932 yılında İstanbul'da ölmüştür.¹⁵³⁶

¹⁵³⁶ İhsan Işık, "Mehmet Sıtkı", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 6, Elvan Yayınları, Ankara 2006, ss. 2449-2450.

Kâinat gazetesi otuzuncu sayıdan itibaren Selanik'te yayımlanmaya başlamıştır. Bu sayıdan itibaren Mehmet Sıtkı'nın "İskeçeli Mehmet Sıtkı" imzalı şiir ve yazılarını aşağıya alıyoruz.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
30	Kâinat	15 Şubat 1325/28 Şubat 1910	Leyal-i Izdırap	Mensure
31	Kâinat	18 Şubat 1325/3 Mart 1910	Leyal-i Izdırap	Şiir
33	Kâinat	25 Şubat 1325/10 Mart 1910	Edebiyat: Hayat-ı Hakikiye Sahnelerinden: Aman Duyulmasın Gizli Şeylerdir! Teyzemin Kısmeti	Şiir
33	Kâinat	25 Şubat 1325/10 Mart 1910	Ömr-i Terbiyede Neyi İltizam Edelim?	Makale
34	Kâinat	1 Mart 1326/14 Mart 1910	Hayat İçin	Şiir
35	Kâinat	4 Mart 1326/17 Mart 1910	Leyal-i Izdırap	Mensure
36	Kâinat	8 Mart 1326/21 Mart 1910	Leyal-i Izdırap	Şiir
37	Kâinat	11 Mart 1326/24 Mart 1910	Leyal-i Izdırap	Şiir
42	Kâinat	29 Mart 1326/11 Nisan 1910	İctimai: Kadınlara Edebiyatla İştigal Lazım mıdır?	Makale
45	Kâinat	8 Nisan 1326/21 Nisan 1910	Tiyatrolar	Makale
38	Silah	4 Haziran 1326/17 Haziran 1910	Girit'e, Giritlilere	Şiir

Tablo 3.35. Mehmet Sıtkı'nın Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.36. Bursalı Mehmet Tahir

22 Kasım 1861 tarihinde Bursa'da doğmuştur. Türk kültür ve edebiyat tarihinde biyografi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan M. Tahir, askerî eğitim görmüş ve askerî okullarda öğretmenlik yapmıştır. İlk olarak Manastır Askerî Rüştiyesinde coğrafya

öğretmeni olarak atanmış ve on dört yıl burada kalmıştır. Bundan sonra Selanik Askerî Rüştiyesinde 1324/1906 yılında müdürlük görevinde bulunmuştur.¹⁵³⁷

Selanik'te bulunduğu dönemde gizlice tertip edilen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin (sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti) on kişilik kurucu ekibinin içinde M. Tahir Bey de vardır (1906) ve cemiyetin birinci kurucu üyesidir. Selanik'te İttihatçı çevrelerle ilişki içinde olan Tahir Bey, Selanik'e bir cemiyet kurma fikriyle gelen M. Kemal Atatürk'le de gizli temaslarda bulunmuştur. Bu gizli görüşmeler ihbar edilince Alaşehir'e tabur komutanı olarak atanmıştır.¹⁵³⁸

Selanik matbuatında yapılan taramalar esnasında Bursalı Mehmet Tarih adıyla yayımlanmış herhangi bir yazıya rastlamadık.

3.1.37. Hacı Adil Arda

Bugün Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Lofça'da (Loveç) 1869 yılında dünyaya gelmiştir. İlerleyen yaşlarda meclis başkanlığı, işleri ve gümrük bakanlıkları, milletvekilliği (Gümölcine, Bursa), valilik (Edirne, Bursa, Adana) gibi devletin önemli kademelerinde görev yapan Hacı Adil Arda Bey'in Selanik'e gelişi 1904 yılında Emtia-i Dâhiliyye Gümrük Müdürlüğü vesilesiyledir. Daha sonrada yine Selanik'te sırasıyla Rüsumat Nezareti Muhasebe Kâtipliği, Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü Müdürlüğü ve Rüsumat Nazırlığı (1908-1909) görevlerinde bulunmuştur.¹⁵³⁹

Türkmen Parlak'ın aktardığına göre Adil Arda Bey, *Asır*'ın kuruluş toplantısına katılmıştır. Adil Arda, kuruluş toplantısına katılmasına rağmen ailesini geçindirmek zorunda olduğu için memuriyetini tehlikeye atamamış ve daha sonraki aşamalara katılamamıştır.¹⁵⁴⁰ Türkmen Parlak'ın ileri sürdüğüne göre Hacı Adil Arda Bey, *Asır*'ın kuruluş toplantısına katılmışsa o zaman (1895) Selanik'te mi bulunuyordu yoksa toplantıya Selanik dışından mı katılmıştır? Zira yukarıda paylaştığımız Ali Birinci'nin aktarımına göre Adil Arda Bey'in Selanik'e gelişi 1904 yılıdır. Bu konu hakkında yaptığımız araştırmalarda bir sonuca varamadık. Bu nedenle acaba *Asır*'ın kuruluş toplantısına katılan

¹⁵³⁷ 1324 *Sene-i Hicriyesine ...*, s. 243.

¹⁵³⁸ İbrahim Hatipoğlu, "Mehmed Tahir (Bursalı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 193-194; İhsan Işık, "Mehmet Tahir (Bursalı)", *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 9, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3952.

¹⁵³⁹ Ali Birinci, "Arda, Hacı Adil", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 244-245.

¹⁵⁴⁰ Türkmen Parlak, a.g.e., s. 116.

isim Muslihittin Adil (Taylan) mıdır? Ancak M. Adil Taylan ise bu tarihte on dört yaşındadır.

Selanik matbuatında M. Adil (Arda) ve M. Adil (Taylan) Bey'e ait olabilecek imzalar vardır. Bu imzalar "M. Adil" şeklinde atıldığı için imzanın kime ait olduğu hakkında kesin bilgiye sahip değiliz. *Asır*, *Bahçe*, *Füyuzât*, *Muhit-i Mesâî* ve *Şura-yı Ümmet* süreli yayınlarında bu yazıların konularına bakılacak olursa yazıların daha çok M. Adil (Taylan) Bey'e ait olduğu söylenebilir. Ancak yine de bu yazılar detaylı incelendikten sonra kesin sonuca varılabilir. Biz konu başlıklarından hareketle bu imzaların hepsinin M. Adil Taylan adıyla verdik. M. Adil (Arda) Bey'e ait olduğunu düşündüren bir yazıya da rastlamadık.

Yeni Asır gazetesinde yayımlanan habere göre Hukuk Mektebi hocalarından Hacı Adil ve Nurettin Bey birlikte, şimdilik neşir tarihlerini belirlemedikleri kanunlar dergisi çıkarmaya başlamışlardır. İlk sayısı yayımlanan derginin adı *Kanûn-ı Esâsî*'dir. Bu derginin amacı yenilenecek ve gündemde olan kanunlardan vatandaş ve ilgilileri haberdar etmektir.¹⁵⁴¹ Bu yayına araştırmalarımız esnasında rastlamadık. Dolayısıyla yayının ömrü hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Belki de ilk ve tek nüsha budur.

3.1.38. Ahmet Emin Yalman

14 Mayıs 1888 tarihinde Selanik'te doğmuş, 19 Aralık 1972 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Gazetecilik eğitimi almış ilk Türk gazetecisi olarak bilinmektedir. Türk basını onu *Vakit*, *Vatan*, *Tan* gibi gazetelerin yayıncısı olarak tanımıştır.¹⁵⁴² A. Emin Yalman, Selanik'te yayımlanan *Gonca-i Edep* ve *Mütalaa* dergilerinin yayıncısı Osman Tefik Bey'in oğludur. Aynı zamanda Selanik'te *Asır* gazetesini yayıncısı Fazlı Necip Bey, Yalman'ın amcasının damadıdır. Ahmet Emin Yalman hatıralarında belirttiğine göre 1896 yılında, Selanik'te, daha dokuz yaşındayken *Niyet* isimli, 12 sayfalık ve Cuma günleri yayımlanan bir gazete çıkardığını söylemiştir. Hatta gazetenin renkli bir kapağı bile

¹⁵⁴¹ İmzasız, "Şüünât", *Yeni Asır*, Numara 1308 (20 Temmuz 1324/2 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

¹⁵⁴² Orhan Koloğlu, "Yalman, Ahmet Emin", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 669.

vardır. Gazete Beşparmak ve Ortakları Matbaası'nda basılmıştır.¹⁵⁴³ Araştırmalarımız esnasında *Niyet* adlı yayınlı ilgili bir bilgiye rastlamadık.

3.1.39. Zekeriya Sertel

1890 yılında Makedonya'nın Usturumca kasabasında doğmuştur. Tam adı Mehmet Zekeriya Sertel'dir. Sabiha Sertel'in kocası, araştırmacı Yıldız Sertel'in babasıdır. İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Paris Sorbonne Üniversitesinde sosyoloji, Amerika'da Columbia Üniversitesinde gazetecilik bölümü okumuştur.¹⁵⁴⁴

Z. Sertel'in Selanik'teki izlerine K. Nami Duru'nun hatıratında rastlıyoruz. Sertel'in ilk gazetecilik teşebbüslerinin, K. Nami'nin başyazarlığını yürüttüğü ve İttihatçı bir yayın olan *Rumeli*'de gerçekleştiğini görüyoruz:

Bir gün Berat İdadisinden talebem olan Nebizade Hamdi, arkadaşı Zekeriya ile beni ziyarete geldiler; gazeteciliğe büyük bir meyilleri olduğunu söyleyerek, Rumeli'de çalışmak istediler. Bu müracaatı memnuniyetle karşıladım.¹⁵⁴⁵

Selanik'te, Yeni Hayatçıların bir projesi olduğu düşünülen ve başını Rasim Haşmet Bey'in çektiği “Bilgi Kütüphanesi” projesinde M. Ali Tefik (Yükselen), Ali Canip (Yöntem), Yusuf Osman, Abdi İsmet (Ulukat) gibi İttihatçı/Yeni Lisan ve Yeni Hayatçı gençlerin yanında iki arkadaş Nebizade Ahmet Hamdi (Ülkümen) ve Zekeriya Sertel de vardır. Bu iki arkadaş da proje kapsamında yayımlanması istenen her iki haftada bir iki formalık kitaplardan birini yazma işini üzerlerine almışlardır.¹⁵⁴⁶ Bu konuda yapılan çalışmalar Balkan Savaşı nedeniyle yarım kaldığından Z. Sertel'in de bu proje kapsamında yayımlanmış bir kitabı yoktur.

Z. Sertel, Selanik'te *Yeni Felsefe Mecmuası*'nı çıkarmıştır. Derginin müdürü Nebizade Ahmet Hamdi, mesulü ise Zekeriya Sertel'dir. İşte bu iki isim Selanik'te bu dergiyle anılmışlardır. M. Zekeriya'nın “Mim. Zekeriya” imzalı on yazısı yayımlanmıştır.

¹⁵⁴³ Türkmen Parlak, a.g.e., s. 116. A. E. Yalman'ın bahsettiği *Niyet* isimli gazete hakkında araştırmalarımız esnasında bir bilgiye rastlamadık. Bu gazete, Yalman'ın yaşı da göz önüne alındığında daha çok aile ve arkadaş çevresinde Yalman'ı eğitmek ve cesaretlendirmek amacıyla yayımlanmış bir yayın gibi duruyor.

¹⁵⁴⁴ İhsan Işık, “Sabiha Sertel”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 8, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3170.

¹⁵⁴⁵ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 42.

¹⁵⁴⁶ “Şüün: Muhim Bir Teşebbüs”, *Rumeli*, Üçüncü Sene Numara 721 (17 Nisan 1328/30 Nisan 1912), Selanik, s. 2'den aktaran İ. Arda Odabaşı, a.g.e., s. 129.

Bunlardan biri giriş yazısıdır ve Nebizade Ahmet Hamdi ile ortak imzalıdır. Bunun yanında dergi de bir de “Tahrir Heyeti” imzalı ve “Yeni Hayat” başlıklı on iki yazı vardır. Bu yazıların sadece birisi “Yenilik Düşmanlarına” başlığını taşımaktadır. Bu yazılara Z. Sertel’in de katkısı olabilir. Ayrıca Z. Sertel’in Yeni Hayat düşüncesinin savunucularından olduğunu da anlıyoruz.

Zekeriya Sertel Bey’in Selanik’te ileride evleneceği Sabiha Hanım’la tanışması da *Yeni Felsefe Mecmuası* yayını vesilesiyledir. Yıldız Sertel’in anlattığı Selanik’le ilgili hatıralarda Zekeriya Bey’in o dönem Selanik’te nasıl dikkat çektiğini aktarması bakımından da önemlidir. Sabiha Hanım’ın girişimleriyle kurulan Tefeyyüz Cemiyeti olağan toplantılarından birini yaparken içeriye Terakki Mektebinin eski müdürü Hasibe Hanım girmiştir ve şu konuşmayı yapmıştır:

Çocuklar size haberlerim var. Sizler, Yeni Felsefe dergisine yazılar gönderiyorsunuz. Bu dergiyi çıkaran Mehmet Zekeriya benim evimde kiracıdır. Onun asıl adı Zikri’dir. Biz ona Zikri Efendi deriz. Çok akıllı, zeki, çalışkan bir adamdır. Hem de çok genç, yirmi yaşlarında, hem Hukuk Fakültesine gidiyor, hem Fransızca ders alıyor, hem de bu dergiyi çıkarıyor. Sizin yazılarınızı beğeniyor. Özellikle Sabiha’nın yazılarını beğeniyor.¹⁵⁴⁷

Sabiha Sertel daha sonra yılın en iyi yazısı ödülünü de alınca Z. Sertelle-Sabiha Hanım’ın tanışmaları gerçekleşmiştir ancak evlenme, İstanbul’a, çok sonralara kalmıştır.

Zekeriya Sertel, Selanik’te yayımlanan gazetelerden *Türk Dili*’nin yönetiminde de yer almaktadır. *Türk Dili* gazetesinin mesul müdürü Zekeriya Sertel’dir. Bu yayının görülebilen tek nüshasında Z. Sertel’in imzasına rastlamıyoruz. Ancak gazete sayfalarına katkı yaptığı muhakkaktır.

Aşağıda Z. Sertel’in Selanik matbuatında tespit edilebilen yazıları toplu olarak verilmiştir.

Nu.	Yayın	Tarih	Başlık	Türü
1	Y. Felsefe Mecmuası	15 Ağustos 1911	1327/28 Ağustos Karilerimize	Giriş Yazısı
1	Y. Felsefe	15 Ağustos 1911	1327/28 Ağustos İctimâiyyat: Ne İçin Utanıyoruz?	Makale

¹⁵⁴⁷ Yıldız Sertel, a.g.e., s. 62.

	Mecmuası	1911				
2	Y. Felsefe Mecmuası	30 Ağustos 1911	1327/12 Eylül	Kadınlık Âleminden: Feminizm Korkuları- Kızların Düşünceleri	Makale	
3	Y. Felsefe Mecmuası	15 Eylül 1911	1327/28 Eylül	Kadınlık Âleminden: Feminizm Korkuları- Kızların Düşünceleri	Makale	
4	Y. Felsefe Mecmuası	30 Eylül 1911	1327/13 Ekim	Ayıp Ne Demektir?	Makale	
6	Y. Felsefe Mecmuası	1 Teşrinisani 1911	1327/14 Kasım	Yirminci Asırda Türk Kızları ve Türk Kadınları	Makale	
7	Y. Felsefe Mecmuası	15 Teşrinisani Kasım 1911	1327/29	Tarih Muzırdır	Makale	
8	Y. Felsefe Mecmuası	1 Kanunuevvel Aralık 1911	1327/14	Tarihin Faidesi	Makale	
15	Y. Felsefe Mecmuası	15 Mart 1912	1328/28 Mart	Ahlak, Fazilet ve Namusun Manası	Makale	
16	Y. Felsefe Mecmuası	30 Mart 1912	1328/12 Nisan	Ahlak ve Ahlakiyet	Makale	
17	Y. Felsefe Mecmuası	Yok		Ahlak ve İlim	Makale	

Tablo 3.36. Zekeriya Sertel'in Selanik Matbuatında Çıkan Yazıları.

3.1.40. Sabiha Sertel

1895 yılında Selanik'te doğmuştur. Babası Selanik Gümrük Başefendisi Nazmi Bey, annesi Atiye Hanım'dır. Ortaöğrenimini Selanik Özel Terakki İnas Mektebinde tamamlamıştır.¹⁵⁴⁸ Sabiha üç çocuğun en küçüğüdür. Sabiha'nın İttihatçı düşüncelere sahip Neşet ve Celal Derviş isimli iki abisi vardır. Sabiha daha ilkokuldayken anne ve babası ayrılmış, ağabeylerinden Celal hukuk eğitimi için İstanbul'a, Neşet de Paris'e gitmiştir. Böylece Sabiha ve annesi tek odalı bir evde birlikte yaşamışlardır. Sabiha Hanım'ın kızı Yıldız'ın da anlattığı gibi babasının annesine kötü davranması ve bu yalnızlık Sabiha'da feminist düşüncelerin gelişmesine katkı yapmıştır.¹⁵⁴⁹

Sabiha, yaşadığı evde konuşulanlar, okuduğu okul (Terakki Mektebi) ve bu okuldaki arkadaşlarından edindiği izlenimler onun hürriyetçi düşüncelerini geliştirmiştir. Sabiha Hanım'ın arkadaşları genellikle Avdetî cemaatine mensup isimlerdir. Bunlardan anılarında Atiye Hoca ve Seniye'nin isimleri geçmektedir. Hatta bir gün Sabiha, Atiye

¹⁵⁴⁸ İhsan Işık, "Sabiha Sertel", C. 8, s. 3169.

¹⁵⁴⁹ Yıldız Sertel, a.g.e., ss. 32-33.

Hoca'nın evindeyken gizli bir toplantıya şahit olmuştur. Sabiha, Atiye'nin evindeyken Atiye'nin babası müderris Recai Hoca ve Hukuk Fakültesinden iki profesör, tanımadıkları iki kişi ve bir subay odaya girmiştir. Sabiha ve Atiye balkonda olduğu için onları görmemişlerdir ve Sabiha da böylece İTC'nin bir hücre toplantısına şahit olmuştur. Toplantının bitiminde de Recai Hoca, kızı Atiye'yi çağırması ve Sabiha ile birlikte gizlice dağıtılması gereken bir evrakı çoğaltmaları için bir yere göndermiştir. Verilen görev için Atiye ve Sabiha bir fırının altında yer alan gizli matbaaya evrakı gizlice götürmüş ve işi halletmişlerdir.¹⁵⁵⁰ Bu hadise İTC'nin gizli çalışmalarının vardığı boyutları göstermesi bakımından önemlidir.

Selanik'te o dönem kız çocukları için yüksek eğitim fırsatı olmadığı için Sabiha ve onun yaşlıları eğitimlerine devam edememiştir. Bu konuyla ilgili çözüm Sabiha'dan gelmiştir. Sabiha ve arkadaşları Tefeyyüz Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurmuş ve mensuplarından aidatlar toplayarak Selanik'in önemli hocalarından özel dersler almışlardır. Avrupa'da eğitim almış Avdetî bilim adamlarından, Selanik'te yaşayan bir İtalyan felsefeciden, Hukuk Fakültesi profesörlerinden hukuk, felsefe, mantık, sosyoloji, iktisat gibi dersler almışlardır. Dersler her seferinde cemiyetin bir üyesinin evinde yapılmış ve dersten sonra bir çay masasının etrafında toplanarak güncel meseleler tartışılmıştır.¹⁵⁵¹

Sabiha'nın okuduğu Terakki Mektebinde eğitim derslerle sınırlı değildir. Hukuk Fakültesinden gelen profesörlere, yabancı uzmanlara konferanslar da verdirilmiştir. Sabiha bunlara ek olarak da zamanının çoğunu okulun kütüphanesinde geçirmiştir.¹⁵⁵² Sabiha her fırsatta yazmış ve yazılarını okul dergisinde yayımlamış ve beğeniler almıştır. İdadiyi bitirdikten sonra da "Sabiha Nazmi" imzasıyla *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda yazmıştır. Sabiha Sertel'in ileri de kocası olacak Zekeriya Sertel'le tanışması da *Yeni Felsefe Mecmuası* vesilesiyle olmuştur. Zekeriya Bey *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda mesul müdürüdür ve Sabiha Hanım da buraya yazı göndermiştir. Bu yazılar Zekeriya Bey tarafından beğenilmektedir. Hatta bir defasında Sabiha Sertel "Osmanlı Cemiyetinde Kadın" başlıklı yazısıyla yılın en iyi yazısı ödülünü kazanmıştır.¹⁵⁵³ Bundan sonra aracılar vasıtasıyla Zekeriya ve Sabiha gittikçe birbirine daha çok yaklaşmış hatta

¹⁵⁵⁰ A.g.e., ss. 38-40.

¹⁵⁵¹ A.g.e.,s. 61.

¹⁵⁵² Yıldız Sertel, a.g.e., s. 51.

¹⁵⁵³ A.g.e., ss. 61-63.

Zekeriya Bey evlenme teklif etmiştir ancak evlenme daha sonra İstanbul'da gerçekleşmiştir.¹⁵⁵⁴

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle *Yeni Felsefe Mecmuası* ve *Genç Kalemler* nüshalarında yaptığımız taramada “Sabiha Nazmi” imzasıyla bir yazıya rastlamadık. Yine *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda “Osmanlı Cemiyetinde Kadın” başlıklı bir yazı da yoktur. Bunun yanında *Y. Felsefe Mecmuası*'nda “Tefeyyüz Cemiyeti” imzalı “Yeni Hayat Karşısında Türk Kadınları” başlıklı bir yazı vardır. Dönem itibariyle elbette kadın yazarların görünür olması mümkün değildir. Bu nedenle kadın yazarlarımızla ilgili bilgileri doğru olarak vermek oldukça zordur.

3.1.41. Yunus Nadi (Abaloğlu)

1880 yılında Fethiye'de doğdu. Bugün halen yayımına devam edilen *Cumhuriyet* gazetesinin kurucusu olan Nadi, Aydın ve Muğla milletvekillikleri de yapmıştır.¹⁵⁵⁵ Yunus Nadi Bey, Selanik'e İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te çıkarmış olduğu *Rumeli* gazetesi için gelmiştir. O zaman Selanik'te maarif müfettişi olan ve aynı zamanda *Rumeli* gazetesi başyazarı olan Kazım Nami Bey yerine 1910 yılında Y. Nadi Bey atanmıştır.¹⁵⁵⁶ 1911 yılına ait *Rumeli*'de çıkan bir gazete haberinde Nadi Bey'in henüz bir buçuk yaşına girmiş olan kızının hastalık sonucu öldüğünü okuduk.¹⁵⁵⁷

Yunus Nadi Bey ayrıca *Genç Kalemler* dergisinde “Rumeli'nin Genç Kalemlerine” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Nadi, *Genç Kalemler* dergisi etrafında toplanan gençleri dikkatli olmaya davet etmektedir. Y. Nadi, yeni bir akımın etrafında toplanarak dilde sadeleşmeyi savunan ve bu nedenle de eskiyi reddeden gençlere, bir millet için geçmişin/tarihin öneminden bahsetmiş ve gençleri tarihi tamamen yok sayarak ona zarar verebilme ihtimaline karşı uyarmıştır.¹⁵⁵⁸ Bu yazısı dışında Selanik'te yayımlanan diğer gazete ve dergilerden elimizde olanlarında Yunus Nadi'nin herhangi bir yazısına rastlamadık.

¹⁵⁵⁴ A.g.e.,s. 67.

¹⁵⁵⁵ Ömer Faruk Şerifoğlu, “Yunus Nadi Abaloğlu”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 1-2; İhsan Işık, “Yunus Nadi (Abaloğlu)”, *Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 9, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3952.

¹⁵⁵⁶ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 43.

¹⁵⁵⁷ İmzasız, “İrtihal”, *Rumeli*, II. Sene, Numara 523 (15 Ağustos 1327/28 Ağustos 1911), Selanik, s. 3.

¹⁵⁵⁸ Yunus Nadi, “Rumeli'nin Genç Kalemlerine”, *Genç Kalemler*, Numara 11-3 (Tarih Yok), Selanik, ss. 118-119.

3.1.42. Ali Şevket Bilgin

Selanik'te Feyziye Mektebi'nde ve Selanik İdadisinde eğitim görmüş ve İstanbul'da Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Ali Şevket Bilgin *Yeni Asır* gazetesini F. Necip'le birlikte çıkararak Abdurrahman Arif Bey'in oğludur. 1911 yılından sonra *Yeni Asır*'ın imtiyaz sahipliğini üstlenmiştir.¹⁵⁵⁹ Mübadeleden sonra ise gazeteyi İzmir'de çıkarmaya başlamıştır.¹⁵⁶⁰

3.1.43. Ahmet Atıf Bey

1882 yılında Drama'da doğmuştur. *Yeni Asır* gazetesinin müdürü Ahmet Arif Bey'in kardeşidir. A. Atıf Bey Edirne'de aile mesleği olan tütüncülükle uğraşmıştır. Fazlı Necip 22 Temmuz 1909 tarihinde İstanbul'a matbuat müdürü olarak atanmıştır. *Yeni Asır* gazetesinin imtiyaz sahibi ve Fazlı Necip'in babası Abdurrahman Nafiz Bey vefat etmiştir. F. Necip'in yerine başyazarlığı yürüten M. Adil Bey de Gümölcine mebusu olunca gazete nerdeyse sahipsiz kalmıştır. Bu nedenle A. Arif Bey kardeşi A. Atıf Bey'i çağırmıştır. A. Atıf Bey bundan sonra 1924 yılında gerçekleşen Mübadele'ye kadar Selanik'te *Yeni Asır*'ın çıkması için çalışmıştır.¹⁵⁶¹

3.1.44. Ahmet Şükrü Bey

1875 yılında Kastamonu'da doğmuştur. İlk tahsilini Kastamonu'da, lise tahsilini Trabzon'da aldıktan sonra İstanbul Yüksek Muallim Mektebinden 1895 yılında mezun olmuştur. Ahmet Şükrü Bey; maarif nazırlığı (1912), Kastamonu milletvekilliği (1913), maarif nazırlığıyla birlikte posta, telgraf ve telefon nazırlığı (1914), Trabzon valiliği (1923), Kocaeli milletvekilliği (1923) gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Mütareke yıllarında İngilizler tarafından sürgüne gönderilen Şükrü Bey, Atatürk'e suikast girişiminde parmağı olduğu iddiasıyla 14 Temmuz 1926 tarihinde İzmir'de idam edilmiştir.¹⁵⁶²

1896-1901 yılları arasında Selanik İdadisinde yönetici ve muallim olarak çalışmıştır. Bu konuda 1315 (1897-98) yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde, Selanik İdadisinin muallim heyeti içerisinde hesab-ı nazarî, hesab-ı amelî, müsellesât

¹⁵⁵⁹ Türkmen Parlak, a.g.e., s. 269.

¹⁵⁶⁰ Türkmen Parlak, "110 Yıllık Kilometre Taşları", *Yeni Asır*, 26 Ağustos 2004, Yıl: 110, <http://ya2004.yeniasir.com.tr/08/26/index.php3?kat=ana&sayfa=yasir13&bolum=gunluk> (25.07.2014).

¹⁵⁶¹ Türkmen Parlak, a.g.e., s. 269.

¹⁵⁶² Ahmet Demirel, "Şükrü Bey", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 597-598.

(trigonometri), makine derslerini veren Ahmet Şükrü Bey'dir. Bunun yanında muavin-i sani görevinde bulunan da A. Şükrü Bey'dir. Bütün bunlara ek olarak Mekteb-i İdadinin şubesi olan Rüştüye Mektebinin müdürü de Hacı Şükrü Efendi olarak geçmektedir.¹⁵⁶³ Yine Dârü'l-muallimîn-i İbtidâî Mektebi muallimleri arasında da Hacı Şükrü Efendi adında biri vardır. Ahmet Şükrü Efendi, İstanbul Yüksek Muallim Mektebinden mezun olduğu için Selanik öğretmen mektebinde ders verme ihtimali yüksektir ancak A. Şükrü Efendi'nin Selanik'ten ayrıldığı vakitte Hacı Şükrü Efendi isimli şahıs görevine devam etmektedir bu nedenle bu Şükrü Efendi başka biridir.¹⁵⁶⁴

Bir sonraki salnamede yani 1318 (1900-01) yılına ait Selanik Vilayeti Salnamesi'nde de A. Şükrü Bey'in Selanik İdadisinde ismi geçmektedir. İdadide aynı dersleri veren A. Şükrü Bey, muavin-i sanilik görevini de yürütmeye devam etmektedir.¹⁵⁶⁵

Ahmet Şükrü Bey'in Selanik'te ikinci bulunuşu II. Meşrutiyet'in ilanından sonradır. II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra halen Bursa İdadisi müdürü olan Şükrü Bey Hukuk Mektebine müdür olarak atanmıştır. *Zaman* gazetesinin verdiği habere göre Şükrü Bey'in Hukuk Mektebine müdür olarak atanması onun Selanik'te misafir bulunduğu bir zamanda yapılmıştır.¹⁵⁶⁶ Bundan yaklaşık iki ay sonra da görevine başlamak için şehre gelmiştir.¹⁵⁶⁷

3.1.45. Manyasizade Refik

Manyasizade Refik Bey, 1854 yılında İstanbul'da doğmuştur. Hukuk eğitimi alan Refik Bey; avukatlık, hukuk müşavirliği gibi işler yanında mülkiye ve hukuk fakültelerinde müderrislik yapmıştır. Bunlardan biri de Selanik Hukuk Mektebidir. Selanik Hukuk Mektebinde fıkıh müderrisi olan Manyasizade, İttihatçılarla birlikte olmuş ve faaliyetlere katılmıştır. Refik Bey'in *Asır* gazetesinde "Ref" mahlasıyla yazılar kaleme aldığı aktarılmıştır.¹⁵⁶⁸

¹⁵⁶³ 1315 Sene-i Hicriyesine..., ss. 258-59.

¹⁵⁶⁴ 1315 Sene-i Hicriyesine..., s. 260; 1320 Sene-i Hicriyesine..., ss. 384-85.

¹⁵⁶⁵ 1318 Sene-i Hicriyesine..., ss. 323-326.

¹⁵⁶⁶ İmzasız, "Şuûn", *Zaman*, Numara 7 (12 Kasım 1908), Selanik, s. 3.

¹⁵⁶⁷ İmzasız, "Şuûn", *Zaman*, Numara 63 (10 Ocak 1909), Selanik, s. 3.

¹⁵⁶⁸ Abdullah Kılıç, "Refik Bey (Manyasizade)", Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 455. *Asır* gazetesinde yaptığımız incelemelerde Manyasizade Refik Bey'e ait olan bir yazıya rastlamadık.

Manyasizade Refik Bey'in Selanik'e gelişi Doktor Nazım'ın Paris'ten Selanik'e gelişinden sonra, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin adının Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti şeklinde değiştirildiği günlere rastlamaktadır. M. Refik Bey bu aralarda Abdülhamit'in hışmına uğrayıp İstanbul'u terk edenlerdendir. Amacı Kavala'ya gidip orada avukatlık bürosu açmaktır. Bu amaçla trene binmiştir. Trende kader onu Talat Bey'le buluşturmuştur. Talat Bey, Manyasizade'nin konuşma ve davranışlarından efendi ve uyanık biri olduğunu anlayınca ona açılmış, gizli cemiyetten bahsederek onu Selanik'e büro açmaya, cemiyete katılmaya davet etmiştir. Manyasizade de bu teklifi kabul etmiş ve Selanik'e yerleşmiştir.¹⁵⁶⁹

Ali Canip Yöntem, Manyasizade Refik Bey'den "hukukta hocam" diye bahsetmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Manyasizade, Ali Canip Bey'i çağırması ve "Bazı Selanikli genç hanımlar, çarşafalarını fora ederek sokaklara çıkıyorlarmış, mutaassıplar dedikodu yapmaya başlamış. Siz hukuk talebesi sıfatıyla bunun doğru olmadığını caddelerde kurulan kürsülere çıkarak anlatın." demiş ve A. Canip'i görevlendirmiştir. A. Canip de birkaç arkadaşıyla bu işi yapmıştır.¹⁵⁷⁰ Buradan da anlaşıldığı üzere Refik Bey İttihatçı çevrelerle ilişki içerisinde olup İhtilale katkı yapanlardandır.

Yeni Asır gazetesinde yayımlanan bir habere göre M. Refik Bey'in bir piyesi sahnelenmiştir. Manyasizade Refik Bey'in eseri casusların sebep oldukları facialardan birini anlatmaktadır. M. Refik Bey bu eserini resimli olarak hazırlamıştır ve şu anda incelenip tashih edilmektedir. Kısa bir süre sonra gençler tarafından sahnelenecektir. Ancak eser hakkında ayrıntı verilmemiştir.

3.1.46. Mithat Şükrü Bleda

1874 yılında Selanik'te doğmuştur. Bleda, Selanik eşrafından Şükrü Bey'in oğludur. İlk tahsilini Selanik'te yaptıktan sonra İstanbul'da mülkiye mektebini tamamlamış ve ardından Selanik'e geri dönmüştür. Yirmi iki yaşındayken Jön Türklerin bazıları gibi o da Avrupa'ya (Cenevre) gitmiştir. Mithat Şükrü Bleda, babası hastalanınca yurda geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁷¹ Mithat Şükrü Bleda, Selanik'e döndüğünde yurt dışında

¹⁵⁶⁹ Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Destek yayınevi, İstanbul 2010, ss. 41-42.

¹⁵⁷⁰ Ali Canip Yöntem, "Selanik'te 10 Temmuz Sabahı", *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 685.

¹⁵⁷¹ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 25-26.

aradığı ortamı burada bulmuş hatta gelir gelmez ileride 1908 Devrimi'nin baş mimarlarından, o dönem hapisten yeni çıkmış olan ve Selanik'te göz hapsinde tutulan Talat Bey'le buluşmuştur:

Talat, tahliye edilince döndüğümü öğrenmiş, beni Selanik'te aramış ve karşılaştığımız zaman sarmaş dolaş olup gözyaşlarımızı tutamamıştık. Anne ve kız kardeşleriyle Kule Kahveleri semtinde küçük bir evde oturuyordu. Ben bekârdım, Rahmi de (Eski İzmir Valisi) dayısı Hıfzı Bey'in evinde misafirdi. Cenevre'deki olaylardan sonra kendimi toparlamam için böylesine candan arkadaşlara ihtiyacım olduğunu inkâr edemem. Onlarla her gün buluşuyor, sabah akşam görüşüyorduk. Yeni bir hayat başlamıştı benim için. Genellikle toplantı yerimiz iskele karşısındaki Yanyo Birahanesi idi. Arada sırada Rahmi Bey'in dayısı Hıfzı Bey'in iskele meydanındaki yazıhanesinde toplanıyorduk.¹⁵⁷²

Mithat Şükrü Bey, Selanik'e gelir gelmez kendisini Talat Bey'le birlikte faaliyetlerin içinde bulmuştur. Bu faaliyetler ve toplantılar, ilk önce Osmanlı Hürriyet Cemiyeti olarak kurulan daha sonra Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla II. Meşrutiyeti ilan eden yapılanmanın ayak sesleridir. İşte bu cemiyetin on kişilik ilk kurucularından biri de Mithat Şükrü'dür.¹⁵⁷³ Mithat Şükrü Bey bir taraftan gizli faaliyetlerde bulunurken bir taraftan da Selanik İdadisinde Türkçe ve Hıfzüssıha (sağlık) derslerine girmektedir.¹⁵⁷⁴ Yine M. Şükrü Bey'i aynı okulda kozmoğrafya, müsellesât (trigonometri) ve hendese (geometri) derslerini de vermiştir.¹⁵⁷⁵

Cemiyet kurulduktan sonra cemiyete katılacak olan yeni üyeler için bir yemin töreni tertiplenmiştir.¹⁵⁷⁶ Bu törenin uygulama yeri ise Mithat Şükrü Bey'in evidir. Cemiyete katılan şahıslar, M. Şükrü Bey'in evine gizlice, gözleri kapalı bir şekilde getirilmiştir. Her geçen gün cemiyete girenlerin sayısı arttığı için de M. Şükrü Bey'in evine

¹⁵⁷² A.g.e., ss. 27-28.

¹⁵⁷³ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 13; Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 29.

¹⁵⁷⁴ *1320 Sene-i Hicriyesine...*, s. 382.

¹⁵⁷⁵ *1322 Sene-i Hicriyesine...*, s. 300; Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 25-26.

¹⁵⁷⁵ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 27-28.

¹⁵⁷⁵ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 13; Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 29.

¹⁵⁷⁵ *1320 Sene-i Hicriyesine...*, s. 382.

¹⁵⁷⁵ *1322 Sene-i Hicriyesine...*, s. 300.

¹⁵⁷⁶ Bu tören için Cemiyetler bölümünde İttihat ve Terakki Cemiyeti başlığına bakınız.

gece vakti girip çıkanlar etraftan dikkat çekmeye başlamıştır. Bu nedenle M. Şükrü Bey evini daha tenha bir yere taşımıştır.¹⁵⁷⁷ Doktor Nazım Bey, Paris'ten Selanik'e Hoca Yakup kimliğinde kaçak yollarla geldiğinde yine Mithat Şükrü Bey'in evine misafir olmuştur.¹⁵⁷⁸ Yine Kazım Nami Duru da anılarında Mithat Şükrü Bleda'nın evinde açılan okuldan şu şekilde bahsetmiştir:

1905 sonlarında Selanik'te (Mission Laique Française)in Yalılarda kışla meydanına yakın lisesine Türkçe öğretmeni oldum. Bu yüzden Fransızca konuşmayı da epeyce ilerlettim. Bu Mission Yalılarda, rahmetli Mithat Şükrü Bleda'nın harem dairesinde bir de kızlar için (Ecole Secondaire de Jeunes Filles) açmıştı.¹⁵⁷⁹

Anlaşıldığı kadarıyla M. Şükrü Bleda, Selanik'te faaliyetlerin tam merkezindedir. Kendisi Selanik'in ve ülkenin geleceği için kendisini feda ettiği gibi ailesinden de feragat etmiştir.

Selanik'te gittikçe aratan faaliyetler ve cemiyete kaydolan üyeler, Payitaht'ın dikkatini çekmiş ve bu konuda Selanik'te Talat Bey (daha sonra Talat Paşa) baş sorumlu kabul edilmiş ve işinden olmuştur. Talat Bey işsiz kalınca M. Şükrü Bey başta olmak üzere diğer cemiyet üyeleri Talat Bey'e iş bulmak için seferber olmuşlardır. Mithat Şükrü Bey o sıralar yeni açtıkları özel bir ticaret mektebinde¹⁵⁸⁰ müdürdür. Hemen müdürlüğü Talat bey'e bırakmış, kendisi de bir süre sonra açılan Selanik Belediye Hastanesine müdür olmuştur.¹⁵⁸¹ Selanik matbuatında Mithat Şükrü Bey'e ait bir yazıya rastlamadık.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra M. Şükrü Bey, sırasıyla Serez, Drama, Burdur milletvekilliği yapmıştır. 1935 yılında ise Atatürk'ün arzusuyla Sivas Milletvekili olmuştur. Mithat Şükrü Bleda 1956 yılında ölmüştür.¹⁵⁸²

¹⁵⁷⁷ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 30-31.

¹⁵⁷⁸ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 33-34.

¹⁵⁷⁹ Kâzım Nami Duru, a.g.e., s. 12.

¹⁵⁸⁰ Bu mektep özel Terakki ve Feyziye Mekteplerinin ortak girişimiyle ve Payitaht'ın da desteğiyle kurulmuş olan Ticaret Mektebidir. Bu okulla ilgili ayrıntılı bilgi için Eğitim Kurumları bölümüne bakınız.

¹⁵⁸¹ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 53-54.

¹⁵⁸² Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 4.

3.2. Askerî ve Siyasî İsimler

Aslına bakarsanız Selanik'te her şey siyasetle iç içedir. Gerçekleştirilen hemen hemen her kültürel ve edebî faaliyet, mutlaka siyasî bir amaca da hizmet etmiştir. Ziya Gökalp'in dediği gibi “Şuur devrinde şiir susar.” O dönem Selanik ve Selanik'in de içinde bulunduğu Balkanlar ve Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yer alan her yer bir “şuur devrini” yaşamaktadır. Dolayısıyla memleketini seven her bireyin aklında tek bir şey vardır: O da vatani düşman ellere teslim etmemek düşüncesidir. Bu nedenle gerçekleştirilen her faaliyet mutlaka siyasî bir amaç da taşımıştır.

Selanik Türkiye Cumhuriyeti'nin beşiği olmuştur. Yeni Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kadrolarından Selanik'e uğramayan nerdeyse yoktur. Başta Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, sonra Enver, Talat ve Cemal Paşalar dersek ne demek istediğimiz herhalde anlaşılmış olur. Dolayısıyla bu ve buna benzer isimler, matbuat dünyasına katkı yapmasa da Selanik'le ilgili böyle bir çalışmada olmazsa olmaz isimlerdir. Bu nedenle biz de öne çıkan askerî ve siyasî kişilikleri siyasî ve askerî faaliyetlerinden çok Selanik kültürel ortamlara yaptıkları katkı ile vermeye çalıştık.

3.2.1. Mustafa Kemal Atatürk

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk bilindiği üzere 1881 yılında Selanik'te şu an Türk konsoloslğunun sınırları içerisinde müze olarak kullanılan evde dünyaya gelmiştir. M. Kemal, ilk ve orta eğitimini Selanik'te lise eğitimini Manastır Askeri İdadisinde ve yüksek eğitimini ise İstanbul Harp Akademisinde tamamlamıştır (1904). Çocukluğunu Selanik'te geçiren Mustafa Kemal sadece Selanik'in değil Osmanlı Devleti'nin de ilk özel okulu olan ve modern eğitimin esas alındığı Şemsi Efendi Mektebinde okumuştur. Bu okuldan sonra bir süre Selanik Rüştüyesine devam etmiş fakat bu okulda yapamayarak Askerî Rüştüyeye kaydolmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluk yaşamına ait hatıraların çok olmadığını biliriz. Türkiye'de Atatürk üzerine yapılmış biyografik çalışmalar hemen hemen birbirini tekrar etmektedir. Ancak M. Kemal Atatürk'ün de mutlaka bir çocukluk yaşamı, arkadaşları ve hatıraları vardır. Hatta Selanik gibi kozmopolit bir yerde farklı milletlere mensup arkadaşları mutlaka olmuştur. Bunlardan biri Rum asıllıdır ve Hristodulu bu arkadaşla ilgili hatırayı H. Zafiris ve Stanbulis'ten aktarmaktadır:

H. Zafiris *Selanik Peysajı* adlı kitabında M. Kemal'in çocukken mahallesindeki Bizans surlarında 'Yunanlı çocuklarla' oynadığından bahseder. Eski Selanik'te çok şeye tanık olan ve birçok kişiyle tanışan Stambulis'ten öğrendiğimize göre; 'İslahhane'deki evinin karşısında mefruşatçı Antoniadis bulunuyordu. Oğlu Alekos, Mustafa'nın çok yakın arkadaşıydı ve birlikte çelik çomak, birdirbir oynarlardı. Bir keresinde çelik çomak oynarlarken, Mustafa Kemal kendini iyi korumadı ve gözüne çarpan sopa kalıcı bir iz bıraktı.' Mustafa Kemal'in gerçekten de çoğu kişinin 'bakışlarına özel bir keskinlik katıyor' şeklinde yorumladıkları, çok belli olmayan, ufak bir şaşılığı vardı. Türk kaynakları onun Yunanlı arkadaşlarından bahsetmez. Bunun olmaması imkânsız. Ayrıca tartışmasız kabul etmemiz gerekir ki çok uluslu Osmanlı Selanik'indeki tüm çocuklar gibi o da ana dilinin dışında 'karşı'sındakilerin dilinden de anlıyordu. Bunun yanı sıra M. Kemal'in anne babası da kuşkusuz çok iyi Yunanca konuşuyorlardı.¹⁵⁸³

Mustafa Kemal, Selanik'ten Manastır Askerî İdadisine gitmek için ayrılmış. Daha sonra buradan mezun olur olmaz Selanik'e gelmiş bir müddet Selanik'te kalıp buranın tadını çıkardıktan sonra İstanbul'a Harp Akademisi için gitmiştir. 1904 yılında buradan mezun olduğunda da tek düşüncesi 3. Ordu bünyesinde çalışmak ve çok sevdiği Selanik'ine kavuşmaktır. Ancak bazı arkadaşlarıyla birlikte yönetime karşı tehdit kabul edildiklerinden Şam'a görevlendirilerek merkezden uzağa gönderilmiştir. M. Kemal her şeyi göze alarak Selanik'e kaçmış, burada rapor alarak dört ay kadar kalmış ancak yine istemeye istemeye Şam'a dönmüştür. Bu dört aylık süre içinde Atatürk'ün Şam'da kurduğu söylenen Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubesini Selanik'te açtığı söylenmektedir. Fakat bu konuda kesin bir bilgi yoktur. Genel kanı, bu cemiyeti kurmak için harekete geçtiği fakat bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulunca bu teşebbüsten

¹⁵⁸³ Hristos K. Hristodulu, *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*, (Çev. : Burcu Yamansavaşçılar), Telos International, İstanbul 2008, s. 60.

vazgeçtiğidir.¹⁵⁸⁴ Atatürk bundan sonra 1907 yılının Eylül ayında Selanik 3. Orduya yüzbaşı olarak tayin edilmiştir.¹⁵⁸⁵

Mustafa Kemal Atatürk, Selanik'ten uzaklaştığında hep Selanik'i, Selanik'in serbest ortamlarını özlemiştir. Bu nedenle de her fırsatta Selanik'e gelmiş ve çok sevdiği gece gezmelerine çıkmış, en sevdiği eğlence mekânlarını dolaşmış ve hatta buralarda sabahlamıştır. Yine Hristodulu'nun anlattığına göre genç Mustafa Kemal, Selanik'te Kristal, Olimpos ve İyonya gibi cafelere devam etmiş, dans dersleri almıştır. Hatta Hristodulu, M. Kemal'in bugünlere ait iki sevgilisinden de bahsetmiştir. Bunlardan ilki Grand Hotel'in dans salonunda çıkan bir Yahudi şarkıcı Roza Eskenazi'dir. Eskenazi, M. Kemal hakkında şunları söylemiştir: "Türk ve Rum erkeklerden oluşan bir arkadaş gurubu vardır. M. Kemal, şarkı ve rakılarla keyfe geliyor, sabahlara kadar dans ediyordu. Sonra başka yere gidiyorlardı." Mustafa Kemal için daha özel olan ise Zozo Dalmas'tır. Zozo da Atatürk hakkında sadece Yunanca konuştuklarını, şarkılarına eşlik ettiğini ve Selanik'e çok düşkün olduğunu söylemiştir.¹⁵⁸⁶

Yine Hristodulu, G. Stambulis'ten aktardığına göre M. Kemal'in takıldığı mekânların listesi kabarır. Beyaz Kule'nin karşısında Dimitri Sarayoti'nin Terakki Kahvesine gitmiş, Hamidiye Caddesindeki Petros Nedos'un Parthenon adlı kahvesinde bilardo oynamış, sahildeki Nahmia'da rakı içmiş, bilardo ve baçıkoto oynamıştır. Oyun arkadaşları arasında da Yunanlı Kleomenis Hacınikolau anılmıştır. Hacınikolau M. Kemal'le oyun oynadıklarını ve dans ettiklerini anlatmıştır. Ayrıca Hacınikolau 1908 Devrimi'nden sonra Selanik'te Yunan Eğitim Gönüllüleri Dans-Müzik Derneği'ni kurmuş ve söylediğine göre de M. Kemal'de oradaki faaliyetlere katılmıştır.¹⁵⁸⁷

M. Kemal Atatürk, eğlence mekânlarına devam etmesinin tek sebebi elbette eğlence değildir. Çünkü Atatürk'ün takıldığı mekânlar aynı zamanda Jön Türklerin takıldığı, vakit geçirdikleri ve toplantılar yaptıkları mekânlardır. Selanik'in Abdülhamit'in baskıcı etkisinin daha fazla hissedildiği İstanbul'dan farkı da bu mekânlardır zaten. Atatürk de bu

¹⁵⁸⁴ Hristos K. Hristodulu, a.g.e., ss. 132-133. Vatan ve Hürriyet cemiyeti için ise bu kitabın Cemiyetler bölümüne bakılabilir.

¹⁵⁸⁵ Necdet Sakaoglu, "Atatürk, Mustafa Kemal", *Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 267.

¹⁵⁸⁶ Hristos K. Hristodulu, a.g.e., ss. 104-105.

¹⁵⁸⁷ Hristos K. Hristodulu, a.g.e., s. 110.

serbestî ortamların hem eğlence anlamında hem de düşüncelerini rahat ifade etme anlamında tadını çıkarmıştır.

Mustafa Kemal'in İttihatçılarla temasları bu eğlence mekânlarıyla sınırlı değildir. Hatta A. Canip'in aktardığına göre bu eğlence mekânlarında, kahvelerde, orada burada derbeder şekilde toplanan zabitlerin düzenli toplanacakları mekân meselesini Atatürk çözmüştür:

İlk defa Mustafa Kemal, bu mahzuru göz önüne alarak, zabitler için Beyaz Kule'de Hamidiye Bulvarında muntazam bir lokal tesis ettirdi. Askerî Mahfel, sonraları da Askerî Kulüp unvanıyla anılan bu lokalde gene Mustafa Kemal harita üzerinde harp oyunları da ihdas etti. Bu oyunlar o kadar enteresan idi ki, sivillerden de isteyenler bulunuyordu. Ben ekseriye Yunus Nadi ile beraber, bu harp oyunlarında tabîî dinleyici sıfatıyla bulunurduk.¹⁵⁸⁸

İşte buradan da anlaşıldığı üzere Atatürk o dönem İttihatçı subaylarla bir aradadır. Ancak Mustafa Kemal'in henüz yıldızı parlamamıştır. Hem fikirlerinin hem de yaşantısının onu, İttihatçı çevrede geri plana ittiğini düşünüyoruz. Bir de daha popüler olan Enver-Talat-Cemal Paşa üçlüsünü de unutmamak gerekir. Bu üçlüden özellikle Enver Paşa'nın Atatürk'ü Selanik'ten uzak tutmaya çalıştığı da bilinmektedir.

Mustafa Kemal'in İttihatçı Ömer Naci ile Manastır İdadisinden sınıf arkadaşları olduğu hatta edebiyat zevkini onun etkisiyle elde ettiği söylenmiştir.¹⁵⁸⁹ Bunun yanında İttihatçı ve Türkçü olan Moiz Kohen (Munis Tekinalp) ve yine Ziya Gökalp'in Mustafa Kemal'le ileride danışmanları olacak kadar yakın oldukları söylenebilmiştir.¹⁵⁹⁰ Atatürk Selanik'te, 1909 ve 1911 tarihlerinde iki kez gerçekleştirilen İttihat ve Terakki Kongrelerine İTC'nin Libya Temsilcisi sıfatıyla katılmıştır.¹⁵⁹¹ Yine Mustafa Kemal, Hareket Ordusu'nda da görev almıştır.

Hristodulu, Mustafa Kemal'in Selanik'te geride kaldığını düşündüğü ve psikolojik olarak çöküntü yaşadığı zamanlarda çeşitli çalışmalar yaptığını söylemiştir. Mesela Osmanlı Ordusunun acemiliğini gidermek adına Almanca'dan askeri eğitim talimatnamesi

¹⁵⁸⁸ Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar", s. 675.

¹⁵⁸⁹ Necdet Sakaoğlu, "Atatürk, Mustafa Kemal", s. 267.

¹⁵⁹⁰ Hristos K. Hristodulu, a.g.e., s. 182.

¹⁵⁹¹ Hristos K. Hristodulu, a.g.e., ss. 161, 173.

çevirdiğini aktarmıştır. Biz de araştırmalarımız esnasında Selanik Asır Matbaası'nda basılan bir çeviri kitaba rastladık ki Hrisatodulu'nun bahsettiği kitabın bu olduğunu düşünüyoruz. Karl Litsmann'a ait kitap "Takımın Muharebe Talimi" başlığını taşır. Altmış dört sayfa olan kitap Asır Matbaası'nda 1907 yılında basılmıştır.¹⁵⁹²

3.2.2. Talat Paşa (Mehmet Talat)

20 Ağustos 1874 tarihinde Edirne'de doğmuştur. Babası Ahmet Vasfi Efendi, medrese eğitimi almış, kadılık ve sorgu hâkimliği görevlerinde bulunmuştur. Buna rağmen Talat Paşa'nın eğitimi hep yarım kalmıştır. İlk görev yeri Edirne Posta Telgraf Müdürlüğünde kâtip yardımcılığıdır.¹⁵⁹³

Talat Paşa, Edirne'de gizli faaliyetlere girişince tutuklanmış ve iki yıl hapse mahkûm edilmiştir. Hapisten çıkarılınca da Selanik'te göz hapsinde tutulmuştur.¹⁵⁹⁴ Bu göz hapsi esnasında da Talat Paşa'ya maaş olarak üç altın verilmiştir. Talat Paşa belli bir süre sonra Vali Rıza Paşa'ya başvurmuş ve çalışmak istediğini bildirmiştir. Vali de onu Posta-Telgraf Müdürüne göndermiştir. Burada Talat'a verilen görev seyyar posta memurluğu görevidir. Talat başta bu görevi yadırgamış, daha sonra bu görevin cemiyet işleri için çok faydalı olacağını düşünerek sevinmiştir.¹⁵⁹⁵

Talat Bey, Mithat Şükrü Bleda'nın Avrupa'dan Selanik'e döndüğünü öğrenince hemen onu arayıp bulmuştur. Bleda, Talat ve Rahmi Bey'le (Eski İzmir Valisi), Yanyo Gazinosu'nda ve Rahmi Bey'in dayısı Hıfzı Bey'in İskele Meydanı'ndaki yazıhanesinde sık sık buluştuklarını, sohbet ettiklerini bu konuşmalarda Talat'ın herkesten daha cesurca, yüksek sesle eleştiriler yaptığını söylemiştir.¹⁵⁹⁶ Bu toplanmalar böyle devam etmiş ve nihayetinde yine Bleda'nın aktardığına göre Talat Bey'in teklifiyle bir cemiyet kurmayla neticelenmiştir. Talat Paşa'nın da içinde olduğu on kişilik gurup Beşçınar Bahçesi'nde¹⁵⁹⁷ ilk toplantılarını yapmıştır.¹⁵⁹⁸ Böylece Osmanlı Hürriyet Cemiyeti Talat Paşa'nın girişimiyle kurulmuştur.

¹⁵⁹² Kitabın künyesi için kitabın Matbaalar bölümüne bakınız.

¹⁵⁹³ Ahmet Kavas, "Talat Paşa", *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 605-607.

¹⁵⁹⁴ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 27.

¹⁵⁹⁵ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 31.

¹⁵⁹⁶ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 27-28.

¹⁵⁹⁷ Kazım Nami'ye göre ilk toplantı İsmail Canbulat'ın evinde gerçekleşmiştir.

¹⁵⁹⁸ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 29.

Selanik'te Meşrutiyet'in ilanına yakın dönemlerde, İTC'nin hafiyeleri tarafından Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey'e yapılan suikast girişimi ve Selanik müftüsünün öldürülmesi olayları, Payitahtı telaşlandırmış ve Payitaht bir sorumlu aramaya başlanmıştır. Elbette Selanik'te bir sorumlu aranacaksa akla ilk gelen isim Talat Bey'dir. Nitekim öyle de olmuş ve olaylardan Talat Bey sorumlu tutulmuştur. "Yıldız" sorumluyu tespit edince hemen Selanik Müfettişi Umumisi'ne telgraf çekilmiş ve Talat'ın görevden alınması ve hemen polis eşliğinde Anadolu'ya bir yere gönderilmesi emredilmiştir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Hüseyin Hilmi Paşa, Talat'ın cemiyetteki konumunu bildiğinden olsa gerek nasıl yapmışsa Talat'ı görevden almıştır ancak sürgüne gönderme işini uygulamamıştır.¹⁵⁹⁹

Talat Bey, işten çıkarılınca cemiyetten arkadaşları hemen ona bir iş bulmuşlardır. Mithat Şükrü Bleda'nın anlattığına göre, o zaman daha yeni Selanik'te Leylî ve Neharî Ticaret Mektebi açmışlardır. Hemen Bleda müdürlükten ayrılmış ve yerine Talat Bey geçmiştir.¹⁶⁰⁰ Bundan sonra Talat Bey, cemiyetin İstanbul'daki mensuplarıyla ilişkileri kuvvetlendirmek gerektiğini düşünerek Manyasizade Refik Bey'i de yanına alarak İstanbul'a gitmiş ve burada cemiyete yeni mensuplar kazandırmak için çalışmıştır.¹⁶⁰¹

Talat Paşa, Selanik'te Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kurulan İttihat ve Terakki Mektebinin müdürüdür. Hatta müdürlüğü esnasında İstanbul'dan Selanik'e gelen Ali Canip Yöntem'i edebiyat hocası olarak atamıştır. Selanik'te açılan Hukuk Fakültesinde, Talat Paşa, Ali Canip, Aziz Nedim ve Ömer (Küntay) birlikte okumuşlardır. Ancak Ali Canip'in aktardığına göre Talat Paşa fakültenin ikinci sınıfından sonra okulu bırakmıştır.

Ali Canip, Selanik'te arkadaşlarıyla meşhur Elhamra gazinosunun yanında bulunan Mısırlı Kiraathanesi'nde buluştuklarını ve bazen Talat'ın da buraya geldiğini aktarmıştır. Bu buluşmalarda kimse anlamasın diye kendi aralarında Abdülhamit'ten bahsederken "Keloğlan" rumuzunu kullanmışlardır ki bu ismi Aka Gündüz (Enis Avni) bulmuştur. Bu buluşmalardan birisinde de Aka Gündüz, yine Talat'a "Keloğlan'ı devireceğiz ve muhakkak da sadrazam olacaksın O zaman senden bu müjdeme karşılık tam elli adet lira-

¹⁵⁹⁹ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 52-53.

¹⁶⁰⁰ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 54.

¹⁶⁰¹ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 57.

yı Osmanî isterim.” demiştir. Aka Gündüz’ün dediği gerçekleşmiştir ve Talat paşa da sözünde durmuş ve elli lira-yı Osmanî göndermiştir.¹⁶⁰²

3.2.3. Enver Paşa

23 Kasım 1881 tarihinde İstanbul’da doğmuştur. Gagavuz Türklerinden Ahmet Bey’in oğludur.¹⁶⁰³ 1894’te Manastır Askerî Rüştîyesini, 1899’da Harbiye Mektebini, 1902’de de Erkân-ı Harbiye Mektebini ikinci olarak bitirmiş ve kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Enver Paşa’nın ilk görev yeri, merkezi Selanik’te bulunan 3. Ordu’dur. Manastır ve Üsküp’te görev yaparken kıdemli yüzbaşı, 1906 yılında da binbaşılığa terfi etmiştir. 1 Ekim 1907 tarihinde, kendi isteğiyle Rumeli’de eşkiya takibiyle görevlendirilmiştir. Bu görev de onun İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katılmasında, milliyetçilik duygularının gelişmesinde etkili olmuştur.¹⁶⁰⁴

1906 yılında kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin ilkleri arasında Enver Bey de vardır. Enver Bey Selanik’te amcası Mümtaz Yüzbaşı Halil’in yönlendirmesiyle o zaman gizli olan cemiyete üye olmak için Bursalı M. Tahir Bey’e gitmiş ve meseleyi açmıştır. M. Tahir Bey de çekinmeden meseleyi anlatmış ve Enver Bey, yapılan törenden sonra cemiyete katılmıştır. Enver Bey o gün, on kurucu üye arasında yer alan Bursalı Mehmet Tahir’den başka Hakkı Baha (Pars) Bey’le de tanışmıştır. Hakkı Bey aynı zamanda onu yemin törenine götürecek olan kişidir. Hakkı Baha Bey’le Enver Bey Cafe Kristal’de buluşurlar ve burada bir kişi daha vardır o da Talat Paşa’dır.¹⁶⁰⁵ Yemin töreni bitip Enver Bey cemiyete üye olma işini tamamlayınca görev yeri olan Manastır’a hareket etmiştir. Elbette bundan sonra Enver Bey’in bir görevi de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’ni Manastır’da örgütlemektir.¹⁶⁰⁶

Enver Bey, İTC’nin ideallerine o kadar bağlıdır ki kardeşi Hasene Hanım’ın kocası Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey’in ölümüne bile onay vermiştir. Nazım Bey çok sıkı bir hafiyedir ve Selanik’teki hemen her faaliyeti “Yıldız”a haber vermiş ve bu durum Selanik’te faaliyette olan cemiyetçileri tehlikeye düşürmüştür. İttihatçılar, Enver Bey’in

¹⁶⁰² Ali Canip Yöntem, “Benim Bildiğim Talat Paşa”, s. 807-808.

¹⁶⁰³ Enver Paşa’nın aile şeceresi için Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa (1860-1908)*, C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s. Ekler Bölümü Ek 1’e bakabilirsiniz.

¹⁶⁰⁴ Orhan Koloğlu, “Enver Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 409.

¹⁶⁰⁵ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., 1, ss. 489-491.

¹⁶⁰⁶ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., C. 1, s. 498.

akrabası olduğu için onu bilgilendirmiş ve yapılması gerekeni sormuşlardır. Nazım'ın vurulmasına karar verilince de Enver Bey, “Bir kurşun ile yere sereriz olur biter!” demiş ve son noktayı koymuştur. Hatta suikast tertibi içinde Enver Bey de yer almaktadır. Suikast esnasında Enver Bey eniştesinin yanında olmuştur ancak suikast sadece yaralama ile sonuçlanmıştır. Ancak Nazım İstanbul'a gitmiş ve bir daha Selanik'e geri dönmemiştir.¹⁶⁰⁷

II. Meşrutiyet'in hemen öncesinde olaylar hararetlenince Enver Paşa da 12-13 Haziran 1908 tarihinde ihtilâlciler olarak dağa çıkmıştır.¹⁶⁰⁸ Enver Paşa dağa çıkınca İTC tarafından Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Rumeli Müfettişi Umumisi olarak atanmıştır.¹⁶⁰⁹ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Resneli Niyazi ve Enver Paşa “Hürriyet Kahramanı” ilan edilmiştir.¹⁶¹⁰

Enver Bey, II. Meşrutiyet'ten sonra İTC yönetiminde yer almamıştır. Enver Bey'in ismi bu dönemlerde daha çok Ziya Gökalp ve *Genç Kalemler* etrafında toplanan gençlerle birlikte geçmektedir. Ziya Gökalp'in başı çektiği ve Selanikli gençlerle temsil edilen Yeni Lisan/Yeni Hayat Projesi kapsamında yürütülen faaliyetlerden birinde Enver Bey de vardır. Bu projenin amacı Fransızca bazı eserlerin Türkçeye çevrilmesidir. İttihat ve Terakki Cemiyetinde yapılan, Ziya Gökalp başta olmak üzere M. Nermi, Rasim Haşmet, Ali Haydar Bey ve Dr. Nazım'ın katıldığı toplantının başkanı Enver Bey'dir.¹⁶¹¹ Enver Bey'in kariyer çizgisiyle pek alakası olmayan böyle bir projede yer almasının sebebi nedir bilinmez. Ancak “Hürriyet Kahramanı” olarak adlandırılan ve İTC taraftarları arasında ünü bulunan bir ismin gençlere şevk ve cesaret vermek amacıyla projeyi yönettiği düşünülebilir.

Ali Canip Yöntem Selanik'in serbestî ortamından bahsettiği bir yazısında, Mustafa Kemal, Cemal Paşa gibi askerî simaların Selanik'in meşhur kahvelerinde içki içip sohbet ettiklerini, eğlendiklerini ancak Enver Paşa'nın ortalıklarda fazla görünmediğini aktarmıştır. Yine A. Canip'in dediğine göre Meşrutiyet'in ilan edildiği günün akşamında

¹⁶⁰⁷ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 47-48.

¹⁶⁰⁸ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., C. 1, s. 521.

¹⁶⁰⁹ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., C. 1, s. 530.

¹⁶¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., C. 1, s. 564.

¹⁶¹¹ İ. Arda Odabaşı, a.g.e., ss. 124-125.

bile Enver Bey dışarı çıkmamış, kendisini selamlamaya gelen gençlere bile Yalılar semtindeki bir akrabasının evinde, pencereden mahcubane selam vermiştir.¹⁶¹²

Enver Paşa 1909 yılında Berlin Ateşemiliterliğine atanmıştır. 31 Mart Vakası patlak verince Berlin'den ayrılmış ve Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu'na katılmıştır. Vaka'dan sonra İstanbul'da bir müddet kalmış ve Berlin'e geri dönmüştür.¹⁶¹³ Bundan sonra da Enver Paşa'nın Selanik'le bağı kopmuştur.

3.2.4. Cemal Paşa

6 Mayıs 1872 tarihinde Midilli'de doğmuştur. Tam adı Ahmet Cemal Paşa'dır fakat Büyük Cemal Paşa olarak da anılmıştır. Askerî eczacı Mehmet Nesip Efendi'nin oğludur. 1890 yılında Kuleli Askerî İdadisini, 1893'te Harbiye Mektebini bitirdikten sonra erkân-ı harp eğitimini de tamamlayıp Ocak 1895'te erkân-ı harp yüzbaşısı olarak Erkân-ı Harbiye Dairesi Birinci Şubesinde göreve başlamıştır.

Cemal Paşa'nın Selanik'le ilk teması, Ocak 1898'de redif fırkası kurmay başkanlığına getirilip merkezi Selanik'te olan 3. Ordu'nun emrinde çalışmasıyla olmuştur. Cemal Paşa burada ömrünün sonuna kadar ayrılamayacağı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuş (1899) ve gizli faaliyetler yürütmüştür. Cemal Paşa İTC'nin askerî kanadını örgütlemekle görevlendirilmiştir. 1905 yılında binbaşılığa terfi eden Paşa, bir yıl sonra da Şark Demiryolları Selanik Hattı Müfettişliğine atanmıştır. Bu görevi esnasında İTC'nin Rumeli örgütlenmesine büyük katkılar yapmış ve cemiyette "bölük" adı verilen yerel birimleri oluşturmuştur. 1907'de 3. Ordu'nun kurmay heyetine atanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İTC tarafından İstanbul'a gönderilen on kişilik temsil heyetinde Cemal Paşa da vardır. 28 Temmuz 1908'de yarbaylık rütbesi alan Paşa, Heyet-i Islahiye üyesi olarak Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu görevinden 31 Mart Vakası patlak verince dönmüş ve Selanik'te teşekkül eden Hareket Ordusu'na katılmıştır. İsyan bastırılınca Mayıs 1909'da Üsküdar Mutasarrıflığına atanmıştır ve böylece Selanik'ten ayrılmıştır.¹⁶¹⁴

¹⁶¹² Ali Canip Yöntem, "Gençliğimizde Gönül İşleri", *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 700.

¹⁶¹³ Orhan Koloğlu, "Enver Paşa", C. 1, 409.

¹⁶¹⁴ Cemal Paşa'nın hayatı için Ahmet Demirel, "Cemal Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 344-345'den yararlanılmıştır.

Cemal Paşa, Selanik ve İttihat ve Terakki Cemiyeti için çok önemli bir isim olsa da onu Selanik'in edebî ve kültürel ortamlarında fazla göremiyoruz. Bunu asker olmasına ve cemiyetin daha çok askerî kanadıyla ilgilenmesine bağlayabiliriz. Özellikle Meşrutiyet'in ilanına kadar olan dönemde faaliyetlerin gizli olduğu da göz önünde bulundurulursa gizlilikten kastımızın ne olduğu anlaşılır.

3.2.5. Doktor Nazım

1870 yılında Selanik'te doğmuştur. Askerî Tıbbiyede eğitim görmüş ve eğitimi esnasında gizli olarak kurulan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'ne girmiş ve burada faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler nedeniyle de Paris'e kaçmak zorunda kalmış ve hem tıp eğitimine hem de cemiyet faaliyetlerine burada devam etmiştir.¹⁶¹⁵

Bilindiği gibi Doktor Nazım 1907 yılında, Paris'te faaliyette olan Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyetini birleştirmek ve birleşen cemiyete hizmet etmek için gizlice Selanik'e gelmiştir. Doktor Nazım hakkında gıyabında idam kararı olduğu için ülkeye girmesi yasaktır. Doktor Nazım, Mithat Şükrü Bleda'ya mektup yazmış ve Selanik'e gelme isteğini bildirmiştir. M. Şükrü ve cemiyetten arkadaşları Nazım'ı gizlice getirebilmek için Rum komitacılarla anlaşmış ve Nazım'ı Yunanistan üzerinden Selanik'e getirtmişlerdir. Nazım'ın Selanik'e gelişini Bleda şöyle aktarmıştır:

Aramızdan seçtiğimiz iki arkadaş sınırdaki belirtilen yere gittiler ve Nazım'ı bir gece alıp Selanik'e getirdiler. Ne var ki Nazım, o bizim bildiğimiz, tanıdığımız Nazım değildi. Karşımızda başında kocaman bir sarık, sırtında geniş bir cüppe, çenesinde kocaman bir sakal ve burnunun üstünde iri siyah gözlükler olan bir hoca vardı. O modern giyinişli, tuvaletine düşkün kibar yapılı Nazım gitmiş, karşımıza bir hoca efendi gelmişti. Bu kıyafet değişikliğini kendisi düşünmüş hatta bir de isim takmıştı bu hocaya: Hoca Yakup Efendi...¹⁶¹⁶

Doktor Nazım Hoca Yakup Efendi kılığında, Cemiyet'teki birkaç ismin bilgisi dışında kimsenin haberi olmadan Selanik'te, Şükrü Bleda'nın evinde daha sonra daha çok

¹⁶¹⁵ Ahmet Demirel, "Nâzım (Doktor)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 352.

¹⁶¹⁶ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., s. 33.

Binbaşı Nafiz'in evinde misafir olmuştur. Doktor Nazım, II. Abdülhamit Rumeli'deki ayaklanmaları bastırmak amacıyla İzmir'den Selanik'e asker gönderilmesini emredince İzmir'e gitmiş ve kordon boyunda tütüncü dükkânı açmıştır. Asıl amacı ise İzmir'e giden askerlere cemiyet propagandası yapmaktır.¹⁶¹⁷ Bu şekilde Selanik'ten ayrılan Dr. Nazım bir daha Selanik'e dönmemiştir.

3.2.6. İsmail Canbolat

1880 yılında İstanbul'da doğmuştur. Önce askeri rüştiye ardından Kuleli İdadisini okumuş, 1899 yılında ise Harbiye'den mezun olmuştur. 3. Ordu bünyesinde Manastır ve Selanik'te aldığı görevler esnasında Selanik'te gizlice kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasındadır. Kazım Nami Duru'nun hatıralarında aktardığına göre İ. Canbolat Bey'le tanışıklıkları Harbiye sınıfına dayanmaktadır:

Ta Harbiyenin ilk sınıfından beri, babalarımızın Üsküp'te bulunmaları yüzünden tanıdığım, küçük kardeşim gibi sevdiğim İsmail Canbolet'le yalılarda, Baron Hirş Hastanesi yakınındaki evinde, toplanmak isteği uyandı. 1906 Temmuzunda içinde bir Cuma günü on arkadaş bu evde toplandık.¹⁶¹⁸

Bu toplantılar Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulma aşamasında yapılan toplantılardır. Bu toplantılar daha sonra İ. Canbolat Bey'in babası ve kardeşinin toplantılara katılma tehlikesi nedeniyle M. Şükrü Bleda'nın evine alınmıştır.

İsmail Canbolat Bey bir de Enver Bey'in (Paşa) eniştesi Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey'in suikast girişiminde yer almıştır. M. Şükrü Bleda'nın anlattığına göre Enver Bey, Mustafa Necip ve İsmail Canbolat suikastı birlikte planlamıştır. Plana göre Enver Bey, eniştesinin yanında olacak, İsmail Canbolat Bey, Nazım Bey'den terfi başvurusunun yürürlüğe konulması için ricaya gidecektir. Mustafa Necip de yaz mevsimi olduğu için açık pencereden Nazım Bey'i vuracaktır. Plan işlemiş fakat tam ateş etme esnasında Nazım Bey ayağa kalkınca kurşun istenen yere gitmemiş ve sonuçta hem Nazım Bey hem de İ. Canbolat Bey yaralanarak hastaneye kaldırılmıştır.¹⁶¹⁹

¹⁶¹⁷ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e., ss. 54-55.

¹⁶¹⁸ Kazım Nami Duru, a.g.e., s. 13.

¹⁶¹⁹ Mithat Şükrü Bleda, a.g.e.,ss. 48-49. Aynı olay Kazım Nami Duru'nun da hatıralarında küçük farklılıklarla anlatılmaktadır. Kazım Nami Duru, a.g.e., ss. 21-22.

İsmail Canbolat Bey biyografisinde de görüldüğü gibi mesaisiyle aile hayatıyla neredeyse her şeyiyle İttihatçılara hizmet etmiştir.

3.2.7. Emanuel Karasu (Emmanuel Carasso)

1863 yılında Selanik'te doğmuştur. Karasu'nun ailesi, 1846'da Sicilya Devleti pasaportu ile İstanbul'a daha sonra da Selanik'e gelmiş ve yerleşmişlerdir. Karasu'nun hem Osmanlı vatandaşlığı hem de İtalya vatandaşlığı vardır. E. Karasu 1908 yılında Osmanlı vatandaşlığına geçmiştir. *Yeni Asır*'da yayımlanan habere göre Dava Vekili E. Karasu, Osmanlı topraklarına hürriyetin gelmesi nedeniyle vatandaşlığı tercih etmiştir.¹⁶²⁰ 1921 yılına ait İtalya Başkonsolosluğu tarafından verilmiş bir pasaportu da mevcuttur.

E. Karasu, II. Meşrutiyet öncesinde avukatlık yapmıştır. Karasu garip davaları kazanmasıyla meşhur olmuş bir avukattır. Aynı zamanda yüksek dereceli mason olan Karasu, Selanik'te faaliyette olan Macedonia Risorta locasının üstad-ı muhteremidir. İttihat ve Terakki ile iyi ilişkileri olan Karasu'nun Macedonia Risorta locasının kapılarını İTC'ye açmıştır. İTC'nin ileri gelenlerinden olan Talat Paşa ile yakın oldukları söylenmiştir. Ancylopaedia Judaica'ya göre Selanik Üniversitesinde kriminoloji dersleri vermiştir. Bu üniversiteden kasıt Selanik Hukuk Mektebi olmalıdır.

İTC'nin hatiplerinden biri de E. Karasu'dur. Meşrutiyet'in ilanından birkaç gün sonra Selanik Hürriyet Meydanı'nda, 31 Mart Vakası nedeniyle İstanbul'a gitmeye hazırlanan Hareket Ordusu'nun hareketinden önce, İstanbul Sultan Ahmet Meydanı'nda İTC adına hep Karasu halka seslenmiştir. Karasu'nun en çok konuşulan yönlerinden biri de servetidir. Karasu'nun bu serveti nereden edindiği hep konuşulmuştur. Bütün bu servetine rağmen Karasu'nun İstanbul'da beş parasız öldüğü söylenmiştir. 1934 yılında ölen Karasu'nun mezarı İstanbul Arnavutköy Yahudi Mezarlığı'ndadır.¹⁶²¹

3.3. Selanik'ten Yolu Geçenler

Selanik, özellikle XIX. Yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başlarında geleni gideniyle çok verimli bir şehirdir. II. Abdülhamit'in baskıcı yönetiminin hışmına uğrayan, baskısından kaçan, serbestçe yaşamak, konuşmak ve yazmak isteyenlerin toplandığı yerdir Selanik. Bu nedenle Yeni kurulacak olan devletin kadrolarının çoğunun Selanik'le bir

¹⁶²⁰ İmzasız, "Şüünât", *Yeni Asır*, Numara 1311 (26 Temmuz 1324/8 Ağustos 1908), Selanik, s. 2.

¹⁶²¹ Emanuel Karasu'nun hayatı için Roni Margulies, "Karasu, Emanuel", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 14-15.

bağlantısı mevcuttur. Ayrıca kimi İttihat ve Terakki Cemiyeti, Atatürk, II. Meşrutiyet ve Hareket ordusu gibi kurumlar, şahıslar ve olaylar nedeniyle Selanikli olmak bir ayrıcalık olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle biz de Selanik'e yolu düşenleri, Selanik'le ufak da olsa bir bağı olanları buraya almasaydık bu çalışma eksik kalırdı.

3.3.1. Ürgüplü Hayri Efendi (1867, Ürgüp - 1921)

1867 yılında Ürgüp'te dünyaya gelen Hayri Efendi, kökleri Karamanoğulları'na kadar inen ilmiye sınıfına mensup bir ailenin çocuğudur. Ürgüp, Kayseri ve İstanbul'da medreselerde eğitim gördükten sonra hukuk mektebini de 1897 yılında bitirmiştir. Müderrislik, milletvekilliği, bakanlık ve şeyhülislamlık görevlerinde bulunmuştur. 1. Dünya Savaşı'na girme taraftarı olduğu için beş fetvadan oluşan meşhur "Cihad-ı Ekber" fetvalarını vermiştir. İngilizlerin İstanbul'u işgaliyle Malta'ya sürülenler arasında Ü. Hayri Efendi de vardır. Oğlu Suat Hayri Ürgüplü 1965-66 ve 1972 yıllarında iki defa başbakanlık görevinde bulunmuştur.

Ürgüplü Hayri Efendi, 1906 yılında Selanik'te Ceza Dairesi Başkanlığında, ceza reisi olarak görev yapmıştır. Bu görevi esnasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli faaliyetlerine katılmıştır.¹⁶²²

3.3.2. Yahya Kemal Beyatlı (1884, Üsküp - 1958, İstanbul)

1884 yılında Üsküp'te doğmuştur. Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Y. Kemal lise tahsilinin bir kısmını Selanik İdadisinde yatılı olarak yapmıştır.¹⁶²³

3.3.3. Meşhurî (Ahmet Meşhurî) Efendi (1783, Selanik - 1857, Selanik)

Selanikli Mehmet Çavuş'un oğludur. Debbağ babalığı (deri tabaklama) denilen memuriyette, Filibe Nazırı'nın kitabetinde ve Selanik'te bazı hizmetlerde bulunmuştur.

Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'e sunduğu kaside üzerine Edirne müderrisliğine tayin olmuştur. Daha sonra resmî işleri bırakarak Selanik'te çiftliğine çekilmiş ve burada

¹⁶²² Mehmet İpşirli, "Hayri Efendi (Ürgüplü)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 560-561.

¹⁶²³ Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 6. Baskı, İstanbul 2012, ss. 99-100.

dostlarıyla sohbet meclisleri tertip etmiştir. Divanı ölümünden sonra 1875 yılında Selanik'te basılmıştır.¹⁶²⁴

3.3.4. Mehmet Nazım Paşa (1840, İstanbul - 1926, İstanbul)

23 Mayıs 1840 tarihinde Üsküdar'da doğmuştur. 28 Eylül 1912 tarihinde Selanik'e atanan Nazım Paşa Selanik'in son valisidir.¹⁶²⁵ Nazım Paşa, Türk edebiyatının büyük şairlerinden biri olan Nazım Hikmet'in de dedesidir.

3.3.5. Nuri (Osman Nuri) Efendi (1842, Selanik - 1903, Viyana)

Cevahirci lakabıyla da bilinen Mevlevî ve ümmi olan Derviş Ali'nin (Ağa) oğludur. Selanik'te telgraf idaresinde ve tapuda çalışmıştır. Bir müddet kereste işinde çalışan şair, daha sonra Manastır'da imtihana girerek avukat olmuştur. Manastır'da mahkeme reisi olan Hersekli Arif Hikmet Bey'in meclisine devam etmiştir. Arif Hikmet Bey bazen ondan bahseder ve onun tuhaf nazımlarına okuyarak gülmüş. 14 Haziran 1903 tarihinde Viyana'da vefat etmiştir ve naşı Selanik'e getirilmiştir.¹⁶²⁶

3.3.6. Osman Agâh Paşa (1831, Trabzon – 22 Mart 1906, Ankara)

1831-32 yılında Trabzon'da doğmuştur. Deniz subaylığı eğitimi alan Osman Agâh, bu konuyla alakalı olarak birçok resmî görevde bulunmuştur. Bu görevlerden biri de Selanik kumandanlığıdır. Bülbülname adında bir manzum risalesi ve bir divanı olduğu söylenmektedir. Divanının eşinde olduğu söylenmektedir. Şairin herhangi bir eseri neşredilmemiştir.¹⁶²⁷

Selanik'te çıkan *Mezra-i Maarif*, *Gonca-i Edep*, *Asır* ve *Mütalaa* süreli yayınlarında “Agâh Paşa, Alaybeyi Agâh Efendi, Alaybeyi İzzetli Osman Agâh Efendi” imzalarıyla şiirler bulunmaktadır. Bu şiirlerin Osman Agâh Paşa'ya ait olup olmadığını tespit edemediğimizden burada yazıların dökümünü vermiyoruz.

¹⁶²⁴ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, “Meşhurî”, *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 1334-1337.

¹⁶²⁵ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, “Nazım”, *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, C. 3, Ankara 1999, ss. 1554-1559.

¹⁶²⁶ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, “Nuri”, *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 1687-1689.

¹⁶²⁷ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 64-68.

3.3.7. Hasan Ali Yücel (1897-98, İstanbul - 1961, İstanbul)

Türk edebiyatı ve düşünce tarihi onu, daha çok 1936 yılında İzmir milletvekili seçildikten sonra 1946 yılına kadar yürüttüğü milli eğitim bakanlığı esnasında, dünya klasiklerinin dilimize çevrilmesi, Türk ve İslam Ansiklopedilerinin neşrini başlatmasıyla tanımıştır. İşte bu Hasan Ali Yücel ilk yazısını Selanik'te çıkan *Mektepli* dergisinde yayımlamıştır.¹⁶²⁸

Selanik'te yayımlanan *Mektepli* dergisinin iki sayısı elimizdedir. Bu sayıların ikisinde de Hasan Ali Yücel'in ismiyle yayımlanan bir yazı yoktur. Sadece yedinci nüshada "He. Ayın. (H. A.)" imzasıyla, "Küçük Hikâye: Bikes Bir İzdivaç" başlığıyla ve "Kardeşim Müfik Sabri'ye" ithafıyla bir hikâye yayımlanmıştır. Bu yazının ona ait olması bir ihtimaldir.

3.3.8. Çâker (Mehmet Çâker) Efendi (1790-91, Zile - 1857, İşkodra)

Bosnalı Süleyman Paşazade Osman Mazhar Paşa'nın on bir sene devam eden valiliği boyunca kitabet hizmetini yapmıştır. Osman Mazhar Paşa'nın valiliği esnasında da Çâker yanındadır. Şiirlerini topladığı bir eseri yoktur.¹⁶²⁹

3.3.9. Dâniş (Hasan Dâniş) Bey (1833-34, Selanik - 1876, Mudanya)

Eğitimini pederi Selanikli Musa Hulusi Paşa'nın tophane reisliği esnasında Humbarahane Topçu Mektebinde yapmış ve yüzbaşı olmuştur. Mudanya kaymakamlığı da yapan şairin divanı yayımlanmamıştır. İki kasidesiyle tercüme-i hali oğlu Şevket Gavsî Bey tarafından 1314 (1896-97) yılında yayımlanmıştır.¹⁶³⁰

3.3.10. Mehmet Esat Dede (1841-42, Selanik - 1911, İstanbul)

Tüccardan Selanikli Recep Efendi'nin oğludur. On altı yaşındayken Selanik Muhasebe Kaleminde çalışmaya başlamıştır. Mevlevî tarikatına mensuptur. Tasavvufî

¹⁶²⁸ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, "Ali Yücel", *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 156-159.

¹⁶²⁹ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, "Çâker Efendi", *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 386-389.

¹⁶³⁰ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, "Dâniş Bey", *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 396-397.

şairleri, Arapça ve Farsça tercümeleri ve şerhleri vardır. Kasımpaşa Mevlevihanesi haziresine defnedilmiştir.¹⁶³¹

3.3.11. Salih Fâik Bey (1825-26 Manastır - 1900, İstanbul)

Selanik'te mutasarrıflık yapmıştır. Şiirlerini topladığı bir divanı, Türkçe aruz risalesi, bir hadis şerhi vardır.¹⁶³²

3.3.12. Ferîd Efendi(1866-67, Yenişehir - 1910)

Yenişehir Fenar'da Sa'diye tarikatından Dergâh-Atik Şeyhi Mehmet Vehbi Efendi'nin küçük oğludur. Yenişehir'de dünyaya gelen şair, başta babası olmak üzere birçok isimden eğitim almıştır. 1313 (1895-96) yılında Selanik'e gelmiştir. Burada, İstanbul'da Abdüsselam Dergâhı şeyhi iken Selanik'e gönderilen ve babasının halifelerinden olan Sa'diye Şeyhi Yahya Efendi'den hilafet almıştır.

İstanbul'a döndükten sonra çeşitli muallimliklerde de bulunan Ferid Efendi, Üsküdar'da Sa'diye tarikatına ait Hallac Baba Dergâhına şeyh olmuş ve vefat edince de bu dergâhın haziresine defnedilmiştir. Edebiyatımızın tanınmış kalemlerinden Sadeddin Nüzhet Ergun yiğenidir (Kız kardeşinin çocuğu). Şiirleri olmakla birlikte bilinen bir eseri yoktur.¹⁶³³

3.3.13. Niğdeli Mehmet Galip Bey (1853-54, Niğde - 1915, İstanbul)

Çeşitli devlet görevlerinde bulunan şair, Selanik'te de adliyede çalışmış ve adliye müfettişliği yapmıştır. Mısır'da ve Paris'te neşrolunan *Meşveret*'te, *Şûrâ-yı Ümmet*'te ve Manastır'da yayımlanan *Neyyir-i Hakikat*'te müstear isimle şiirler yayımladığı söylenmektedir. Süleyman Nazif'in söylediğine göre *Müntehabât-ı Tercüman-ı Hakikat*'te "Fikrî" imzasıyla yayımlanan Mehmet Galip Bey'e ait bir gazel, bir iki mesure vardır. Ayrıca yayımlanan gazelin altına Muallim Naci tarafından oldukça övücü sözler yazılmıştır. Bunların dışında yazarın bilinen bir eseri bulunmamaktadır.¹⁶³⁴

¹⁶³¹ İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, "Esad Dede", *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 492-496.

¹⁶³² İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, "Fâik Bey", *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 541.

¹⁶³³ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "Ferîd Bey", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 613-615.

¹⁶³⁴ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "Galip Bey", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 694-697.

3.3.14. Kıbrısîzade İsmail Hakkı Efendi (1785-86, İstanbul - 1862-63, İstanbul)

1258 (1842-43) yılında Selanik Mevleviyyetine nail olmuştur. Çok sayıda tarihleri olmasına rağmen şiirleri nadirdir.¹⁶³⁵

3.3.15. Hasan Hakkı Paşa (1826, İşkodra - 1896, İstanbul)

1877 yılında Van valisi olmuş bu görevden sonra da Selanik valiliğine atanmıştır. Selanik'teki görevinden bir ecnebi şebenderin şikâyetiyle azledildiği söylenmiştir. Edebiyata ve tasavvufa; Arap, Acem, Fransız ve Arnavut lisanlarına vakıftır. Şiirleri olmakla birlikte müstakil bir kitabı yoktur.¹⁶³⁶

3.3.16. Hâmi Efendi (Selanik, ? - ?, 1842-43)

Bazı yüksek devlet görevlisinin kitabetinde görev alan şairin manzumelerinden anlaşıldığı kadarıyla Nakşibendi tarikatına mensuptur. Güzel Farisî şiirler söylemiştir. Yine şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla bir divan tertip ettiği anlaşılmaktadır ancak bu divan ortada yoktur.¹⁶³⁷

3.3.17. Hıfzı Tevfik Gönensay (Selanik 1892 - İstanbul 1949)

İdare-i Mahsusa Muhasebeciliğinden ve Seyr-i Sefain İdare Meclisi Azalığından emekli Selanikli İshak Tevfik Bey'in oğludur. Selanik'te Feyziye, İstanbul'da Numune-i Terakki ve Tefeyyüz Mekteplerinde ve İstanbul Leyli İdadisinde okumuştur. Bu okullardan sonra girdiği Mülkiye Mektebinden 1913 yılında şهادetname almıştır.

Kabataş, Vefa ve İstanbul Sultanîleri edebiyat muallimliklerinde bulunmuştur. 1928 yılında Özel Feyz-i Ati Mektebinin müdürlüğüyle birlikte aynı okulun ve İstanbul Erkek Lisesinin edebiyat muallimliğini yürütmüştür.

Servet-i Fünun, Şehbal, Türk Yurdu, Hürriyet-i Fikriye, Nedim, Şair, Donanma mecmualarda ve çeşitli gazetelerde yazıları çıkmıştır. Hamid, Son Yılları, Son Şiirleri (1943), Nihad Sami Banarlı ile Tanzimat'tan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi (2 cilt, 1944), Oğuz Destanı ve İki Masal (1948) adlı eserlerini de yayımlamıştır. Şair ve

¹⁶³⁵ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "Hakkı Efendi", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss. 732-735.

¹⁶³⁶ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "Hakkı Paşa", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 748-752.

¹⁶³⁷ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "Hami Efendi", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 828-831.

yazar Hıfzı Tevfik, 1949 yılında ölene kadar İstanbul Boğaziçi Lisesinin müdürlüğünü ve edebiyat öğretmenliğini yürütmüştür.¹⁶³⁸

3.3.18. Hüseyin Hüsnî Paşa (? - 1877, Yanya)

Erzurum Defter-i Hakanî Müdürlüğünden azledilmiş olan Mora muhacirlerinden Abdülkerim Efendi'nin oğludur. Çeşitli devlet görevlerinde ve valiliklerde bulunmuştur. Bu valiliklerden biri de Selanik valiliğidir. 1877 yılında üçüncü defa atandığı Yanya valiliği esnasında vefat etmiştir.

Arapça ve Farsça şiirlerini de içeren bir divanı vardır. Bunun yanında Manzûme-i Hüsn-i Eser isimli yüz beyitli basılmış bir eseri vardır ve yine bu eserin sonunda elli üç beyitli bir naat da bulunmaktadır. Selanik valisiyken Türkçeye tercüme ettiği Tercüme-i Ahd-i Aziz isimli bir eseri de vardır ki bu eser, Hz. Ali'nin, Mısır'a vali olarak gönderdiği Mâlik ibnü'l-Hart'ın yazdığı vasiyetnamedir. Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın alay derecesine varan hicivlerine uğramıştır.¹⁶³⁹

3.3.19. Mehmed İzzet Paşa (1843, Kayseri - 1914, İstanbul)

Birçok devlet hizmetinde bulunmuştur. Bu vesileyle de Selanik'te kurulan kolorduların Erkân-ı Harbiye Riyâseti'nde bulunmuştur. Dostları arasında "Mütercim İzzet Paşa" olarak da bilinmiştir Arapça ve Farsçadan birçok tercüme eseri ve şiirleri vardır.¹⁶⁴⁰

3.3.20. Abdurrahman b. Ahmed Emin Sirozî (19. yy, Kütüphane kurucusu)

1821-22'de Selanik vilayetine bağlı Serez'de (Siroz) bir kütüphane kurduğu bilinmektedir. Kütüphanesine vakfettiği kitaplarda bulunan mühürde yazan açıklamada, vakfettiği kitapları, neslinden gelen en bilgili kişilere emanet ettiği anlaşılmaktadır. Neslinin tükenmesi halinde ise Siroz Kütüphanesi'nde, sevabı kendisine olmak şartıyla mütalaaya açılacağını söylemiştir. Bu kitaplar, önce Sultan Ahmet Camii'ne oradan da

¹⁶³⁸ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "Hıfzı Tevfik", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 928-929.

¹⁶³⁹ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "Hüsnî", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 978-984.

¹⁶⁴⁰ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, "İzzet", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz. : İbrahim Baştuğ), C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 1101-1104.

Süleymaniye Kütüphanesi'ne devredilerek 1923 yılında sayımı ve sınıflandırılması yapılmıştır.¹⁶⁴¹

3.3.21. Abdurrahman Nesib Efendi (1842, Üsküp - 1914, İstanbul)

Kadı vekilliği, mahkeme reisliği, temyiz azalığı ve kadılık gibi görevlerde bulunmuştur. 31 Aralık 1911'de ise şeyhülislamlığa kadar yükselmiştir. 1876-1909 yılları arasında birçok vilayette kadı vekilliği görevinde yapmıştır. Bu vilayetlerin içerisinde Selanik de vardır.¹⁶⁴²

3.3.22. Abdülfettah Efendi (1815, Sakız Adası - 1896, İstanbul)

Aslen Rum'dur. Hüsrev Paşa tarafından satın alınarak İstanbul'a getirilmiş ve burada Müslüman olmuştur. Hattat olan Abdülfettah Efendi, devlet kademelerinde de özellikle Hüsrev Paşa'nın yardımıyla görevler almıştır. Selanik'te mal müdürlüğü ve vali vekilliği yapmıştır. Devrinin önemli hattatlarından sayılmış ve birçok eser bırakmıştır. Eserleri; Süleymaniye, Beyazid, Yıldız Hamidiye, Ertuğrul, Aksaray Valide camilerinde; Fatih Türbesi, Bab-ı Hümayun Beylerbeyi Sarayı, Kastamonu Şaban-ı Veli Türbesi'nde bulunmaktadır. Bunun yanında Edirne, Girit ve Şam'da da eserleri bulunmaktadır. Bunların yanında Bursa Ulucami'de gayet büyük "Allah Hû" yazan iki adet levhası ve bu yazıları yazmak için yaptığı celi yazı kalemi de levhaların yanında asılı bulunmaktadır.¹⁶⁴³

3.3.23. Abdülkerim Nadir Paşa Çırpanlı (1807, Zağra - 1883, Rodos)

Askerlik eğitimi almış ve başta askerî görevler olmak üzere birçok devlet görevinde bulunmuştur. Selanik ve Rumeli'de valilik görevlerinde bulunmuştur.¹⁶⁴⁴

3.3.24. Abdülatif Harputî (1842, Harput - 1916, İstanbul)

Asıl adı Abdülatif Lütfî'dir. Dönemin Ticaret ve Nafia Nazırı Zihni Paşa'nın ilmî müşavirliğini yapmıştır. Paşa 1891 yılında Selanik valiliği görevine atanınca onunla birlikte Selanik'e gelmiş ve on yıl burada kalmıştır. Harputî, XIX. yüzyılın sonlarına doğru dünyadaki gelişmelere paralel olarak genelde İslamî ilimlerin özelde de kelim ilminin

¹⁶⁴¹ Havva Koç, "Abdurrahman b. Ahmed Emin Sirozî", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 23-24.

¹⁶⁴² Mehmet İpşirli, "Abdurrahman Nesib Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 31.

¹⁶⁴³ Ali Alparslan, "Abdülfettah Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 44.

¹⁶⁴⁴ Yayın Kurulu, "Abdülkerim Nadir Paşa (Çırpanlı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 59.

yenilenmesi ve Batı felsefesiyle yakından ilgilenilmesi gerektiği düşüncesini ileri sürmüş ve bu yolda eserler kaleme almıştır. İslam dininin gelişmeye engel olduğu tezine karşı çıkan Harputî, materyalizme savaş açmıştır.¹⁶⁴⁵

3.3.25. Selanikli Ahmed Efendi (1870, Selanik - 1928, İstanbul)

Yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Dayısının berber dükkânında hayata atılan bestecinin, öğrenim görmediği hatta okuma yazma bilmediği çeşitli kaynaklarda dile getirilmiştir. Küçük yaşta musikiye heves etmiş ve çeşitli hocalardan ders almıştır. Selanik Mevlevihanesi'nde fasıllar meşk ederek kendini geliştiren Ahmed Efendi; bir saz heyeti kurmuş, özel musiki dersleri vermiş ve öğrenciler yetiştirmiştir. İstanbul ve Edirne'ye gidip dönemin önemli müzisyenleriyle de tanışmıştır. 1909 yılında Mahmud Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu'na katılarak İstanbul'a gitmiş ve buradaki musiki cemiyetlerinde ve halk arasında fasıl hanendesi olarak isim yapmıştır. 700 civarında bestesi olduğu söylenmektedir ancak bu bestelerin tamamı elde yoktur. Birkaç saz eseri dışında bilinen 200 eseri şarkı türündedir. Ömrünün son altı yılını felçli olarak geçiren Ahmed Efendi'nin kabri İstanbul Bülbülderesi mezarlığı'ndadır.¹⁶⁴⁶

3.3.26. Ahmed Muhtar Molla Beyefendi (1807, İstanbul - ?, 1882)

Eski sadrazamlardan Koca Yusuf Paşa'nın torunudur. 18 Eylül 1871 tarihinde şeyhülislamlığa yükselmiştir. Paşa torunu olduğundan "Beyefendi" unvanıyla anılmıştır. 1855 yılında Selanik kadılığı görevinde bulunmuştur.¹⁶⁴⁷

3.3.27. Ahmed Rifat Efendi (?, İstanbul - 1895, ?)

İlk ansiklopedicilerden, tarihçi ve yazar olarak tanınmıştır. Selanik Defterdarlığı görevinde bulunmuştur.¹⁶⁴⁸

3.3.28. Moiz Barzilay (19. yy)

Tıp alanında Osmanlı topraklarında birçok tıbbî faaliyette bulunmuştur. Özellikle Suriye ve Mısır'da şöhret kazanmış; Barzilay, Selanik'te de görev yapmıştır.¹⁶⁴⁹

¹⁶⁴⁵ Aydın Topaloğlu, "Abdülatif Harputî", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 61.

¹⁶⁴⁶ Bülent Aksoy, "Ahmed Efendi (Selanikli)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 122.

¹⁶⁴⁷ Mehmet İpşirli, "Ahmed Muhtar Molla Beyefendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 137.

¹⁶⁴⁸ Yayın Kurulu, "Ahmed Rifat Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. I, YKY, İstanbul 2008, s. 157.

3.3.29. Ali Fuat Cebesoy (1882, İstanbul - 1968, ?)

Asker ve siyaset adamıdır. Özellikle Milli Mücadele'ye yaptığı katkılarla tanınmıştır. Milletvekilliği görevlerinde de bulunan Cebesoy, 1905-1908 tarihleri arasında Beyrut ve Selanik başta olmak üzere Rumeli'nin çeşitli yerlerinde görev almıştır. Nazım Hikmet'in büyük dayısı, Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşlarındandır.¹⁶⁵⁰

3.3.30. Şefik Hüsnü Değmer (1887, Selanik - 1959, Manisa)

Makedonya kökenli orta halli bir ailenin çocuğudur. Babası, ailesinden kalan topraklarla birlikte avukatlık mesleğini de icra eden Hüsnü Paşa'dır. İlk ve orta öğrenimini Selanik'te yapan Şefik Hüsnü'nün okuduğu okul "M. Garaud Koleji" olarak verilmiştir.¹⁶⁵¹ Paris'te tıp eğitimi gören Ş. Hüsnü, I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde tabip yüzbaşı olarak görev yapmıştır. Ömrünün 40 yılını (1919-1959), kesintisiz olarak Türkiye komünist hareketinin örgütlenmesine, düşünsel alt yapısının oluşmasına ve yönetilmesine vermiştir. Geri kalan hayatı da bu düşüncesinden dolayı hapislerde ve sürgünlerde geçmiştir.¹⁶⁵²

3.3.31. Derviş İbrahim Paşa (1812, Lofça - 1896, İstanbul)

Asker ve devlet adamı özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Askerî eğitim alan Paşa, 1863-1877 yılları arasında Yanya, Kürdistan, İşkodra, Bosna, Manastır ve Selanik valiliklerinde bulunmuştur.¹⁶⁵³

3.3.32. Karekin Deveciyan (28 Şubat 1867, Harput-Elazığ - 8 Ocak 1964, İstanbul)

İstanbul Balıkhanesi merkez müdürlüğü yapmış yazarlardandır. Devlet kademesinde çeşitli vilayetlerde çeşitli görevlerde çalışmıştır. 1905 yılında da Selanik'te

¹⁶⁴⁹ Rıfat N. Bali, "Barzılay, Moiz", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 294.

¹⁶⁵⁰ Ahmet Demirel, "Cebesoy, Ali Fuat", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 337-338.

¹⁶⁵¹ Erdem Akbulut'un yaptığı araştırmaya göre o dönem Selanik'te bu adla bir okul bulunmamasına rağmen Garaud soyadlı bir karı-kocaya ait üç okul vardır. Bu okulların biri ticaret biri kız mektebi biri de Makedonya [Yunan] Yatılı Mektebi'dir. Şefik Hüsnü, Fransızca eğitim veren bu okullardan sonuncusuna gitmiş olmalıdır. Bkz. Erdem Akbulut (Der.), *Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları, Sosyal Tarih Yayınları*, İstanbul 2010, s. 10.

¹⁶⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdem Akbulut (Der.), *Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları, Sosyal Tarih Yayınları*, İstanbul 2010; Mete Tunçay, "Değmer, Şefik Hüsnü", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, 1, İstanbul 2008, s. 373.

¹⁶⁵³ Yayın Kurulu, "Derviş İbrahim Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 375.

devlet görevi nedeniyle bulunmuştur. “Tesadüf” ve “Gülfidanı” adıyla iki roman çevirisi, “K. Kemal” mahlasıyla İstanbul dergilerinde bilimsel ve edebî makaleler ve balıkçılık üzerine kitap yayımlamıştır.¹⁶⁵⁴

3.3.33. Eşref Edip Fergan (1882, Serez-Selanik - 15 Aralık 1971, İstanbul)

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinde İslamcılık düşüncesinin önemli gazeteci ve yayıncılarından biridir. II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra yayın hayatına başlayan *Sırat-ı Müstakim-Sebilürreşad* ekibi içerisinde yer almıştır. Önce Ebulula Mardin’le birlikte daha sonra tek başına *Sebilürreşad*’ın sahiplik ve yazı işleri müdürlüğünü yapmış ve ömrünün sonuna kadar çeşitli aralıklarla da olsa bu yayını devam ettirmeye çalışmıştır. Hocası Manastırlı İsmail Hakkı’nın ve Mehmet Akif’in vaazlarını yazıya geçirerek Sebilürreşad koleksiyonu içerisinde yayımlamıştır.¹⁶⁵⁵

3.3.34. Cevat Göktengiz (1870, İstanbul - 1939, ?)

Asker ressamlarımızdandır. Üsküdar’da doğmasından dolayı “Üsküdarlı Cevat”, Kuleli Askerî İdadisi’nde ressamlığı bilinmesinden dolayı da “Kuleli’nin Ressamı” olarak anılmıştır. Teğmen çıktıktan sonra ilk görev yeri Edirne’dir. Bundan sonra Tırhala, Yenişehir, Selanik, İzmir ve Yemen’de de görev yapmış ve bu şehirlerin çeşitli mekânlarını yağlıboya olarak çalışmıştır.¹⁶⁵⁶

3.3.35. Hafız Hakkı Paşa (1879, Manastır - 15 Şubat 1915, Erzurum)

Askerî eğitim almış, çeşitli askerî görevlerde bulunmuş, Balkan ve 1. Dünya Savaşı’nda göstermiş olduğu yararlılıklardan dolayı tuğgeneralliğe kadar yükselmiştir. İlk görev yeri Manastır ve Selanik’tir. Viyana ataşeliği görevinden Selanik’e gelerek Hareket Ordusu’na da katılmıştır. Yakalandığı tifüs hastalığı nedeniyle ölmüş ve Erzurum Kars Kapı dışındaki şehitliğe gömülmüştür. *Şûrâ-yı Ümmet* ve *Tanin* gazetelerine “Vicdânî” mahlasıyla makaleler yazmış ve “Şanlı Asker”, “Bozgun” adlı iki eser de yayımlamıştır.¹⁶⁵⁷

¹⁶⁵⁴ Vağarşag Seropyan, “Deveciyan, Karekin”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 376.

¹⁶⁵⁵ İsmail Kara, “Fergan, Eşref Edip”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 449-450.

¹⁶⁵⁶ Ahmet Kamil Gören, “Göktengiz, Cevat (Üsküdarlı)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 481.

¹⁶⁵⁷ Yayın Kurulu, “Hafız Hakkı Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 505.

3.3.36. Halil Rıfat Paşa (1827, Serez - 9 Ekim 1901, İstanbul)

Memleketin çeşitli yerlerinde devlet kademelerinde çalışmış ve sadrazamlığa kadar yükselmiştir (27 Ekim 1895). 1878 yılında Kosova ve Selanik valiliklerine tayin edilmiştir.¹⁶⁵⁸

3.3.37. Hüseyin Hüsnü Paşa (İstanbul 1850–? 1926)

Askerî eğitim alarak ordunun çeşitli kademelerinde çalışmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerine katılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Selanik'te bulunan 3. Ordu bünyesinde çalışmaya başlamıştır. İstanbul'a gönderilen Hareket Ordusu'nun başındadır fakat ordu Yeşilköy'e geldiğinde Mahmud Şevket Paşa ordunun idaresini devralmıştır. Bundan sonra valilik ve Heyet-i Ayan üyeliği görevlerinde de bulunmuştur.¹⁶⁵⁹

3.3.38. Hüseyin Kâzım Kadri (1870, İstanbul - 17 Ocak 1934, Tarsus)

Çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış fikir ve siyaset adamıdır. II. Abdülhamit devrinde, Yeni Zelanda'ya gitmeyi planladığı Hüseyin Cahit ve Tevfik Fikret'le *Tanin* gazetesini çıkarmıştır. 1911 ve 1912 yıllarında iki defa Selanik valiliği görevinde bulunmuştur. “10 Temmuz İnkılâbı” ve “Hatıralar” adlı kitapları II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devri açısından önemlidir. Bunun yanında hazırladığı Türkçe sözlük metot olarak sıkıntılar içerse de muhteva olarak önemini korumaktadır.¹⁶⁶⁰

3.3.39. Samuel İsrail İzisel (1877, Rodos - 15 Kasım 1949, Paris)

Hukuk fakültesi mezunu olmasına rağmen emniyet mensubu olması yönüyle tanınmıştır. 1912'de İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün siyasî şube amirliğine kadar yükselmiştir. Serez ve Selanik mahkemelerinde de görev yapmıştır.¹⁶⁶¹

¹⁶⁵⁸ Ali Birinci, “Halil Rıfat Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 520-521.

¹⁶⁵⁹ Banu Mahir, “Hüseyin Hüsnü Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, ss. 585-586.

¹⁶⁶⁰ İsmail Kara, “Hüseyin Kâzım Kadri”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 586.

¹⁶⁶¹ Rıfat N. Bali, “İsrail (İzisel), Samuel”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 681.

3.3.40. Sarkis Karakoç (1 Eylül 1865, İstanbul - 8 Mart 1944, ?)

Hukuk eğitimi almış ve devlet kademesinde adliye bünyesinde çeşitli görevlerde çalışmıştır. 1897-1901 arasında bir tarihte Selanik'te sorgu hâkimi olarak görev yapmıştır.¹⁶⁶²

3.3.41. Krikor Kömürçiyen (6 Mart 1868, İstanbul - 9 Şubat 1958, ?)

Muhasebe ve riyazî alanında eğitimde otorite kabul edilmiştir. Elli yıla yakın eğitim hayatına hizmet eden Kömürçiyen'in yine elliye yakın eseri vardır. Hazırladığı kural ve usuller uzun yıllar kullanıldığı gibi Türkiye'de ilk kez logaritma cetvellerini yayımlayan da odur.

Devlet hizmetine, Selanik İdadisinde cebir-hendese ve coğrafya öğretmenliğiyle başlamıştır. Yine Selanik'te Feyz-i Sıbyan'da son sınıf riyaziye öğretmenliği ve müdür muavinliği yapmıştır.¹⁶⁶³

3.3.42. Halil Kut (1882, İstanbul - 1957)

Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın amcasıdır. Askerî eğitim alan Halil Paşa, 1905-08 arasında merkezi Selanik'te olan 3. Ordu bünyesinde görev yapmış ve burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dâhil olmuştur. Daha sonra 1909 yılında bu defa Seyyar Jandarma Birliği komutanı olarak Selanik'te görev almıştır.¹⁶⁶⁴

3.3.43. Mahmud Şevket Paşa (1856, Bağdat – 1913, İstanbul)

Askerî eğitim almış, yüksek devlet kademelerinde çeşitli görevler yapmış ve sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Kendisi İttihatçı olmasa da İttihatçıların güvendiği bir isimdir. 1905'ten Ağustos 1908'e kadar yürüttüğü Kosova Valiliği zamanında İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kosova, Selanik ve Manastır'da gelişme kaydetmiştir. İTC, Meşrutiyet'in korunması için İstanbul'dan değil Mahmud Şevket Paşa'nın komutasındaki

¹⁶⁶² Vağarşag Seropyan, "Karakoç, Sarkis", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 12.

¹⁶⁶³ Vağarşag Seropyan, "Kömürçiyen, Krikor", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 35.

¹⁶⁶⁴ Ahmet Demirel, "Kut, Halil", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 40.

3. Ordu'dan üç avcı taburu istemiştir. Ayrıca 31 Mart Vakası nedeniyle İstanbul'a gönderilen Hareket Ordusu'nun komutanı Mahmud Şevket Paşa'dır.¹⁶⁶⁵

3.3.44. Theodor Makridi (1872, İstanbul – 1940, ?)

Arkeoloji alanında kendini yetiştirmiş ve özellikle parabilim (nümizmat) konusunda uzmanlaşmıştır. Osmanlı topraklarında birçok kazı çalışması yapan Makridi, 1910'da da Selanik Langaza'da deprem dolayısıyla zarar gören ve yağmalanan tümülüslerde kazı ve düzenleme yapmıştır.¹⁶⁶⁶

3.3.45. Mehmed Cemaleddin Karşızade (? – 1845, İstanbul)

1843 yılında yazdığı “Âyîne-i Zürefâ”¹⁶⁶⁷ adlı tarihî şahsiyetleri ele aldığı kitabıyla tanınmış bir tarihçidir. 1837'de Selanik'te kadılık görevinde bulunmuştur.¹⁶⁶⁸

3.3.46. Mehmed Esad Dede (1841, Selanik – 1911, İstanbul)

Şair ve mutasavvıf kişiliğiyle öne çıkmıştır. Selanik'te tüccar Recep Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Selanik'te yapmış ve on altı yaşında Selanik Muhasebe Kaleminde çalışmıştır.¹⁶⁶⁹

3.3.47. Mehmed Sadık Paşa (1825, Bayındır – 1901, Limni)

Çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Selanik'te gümrük emaneti görevinde bulunmuştur.¹⁶⁷⁰

3.3.48. Midhat Paşa (1822, İstanbul - 8 Mayıs 1884, Taif)

Osmanlı Devleti'nde yüksek kademelerde görev yapmış ve sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Osmanlı tarihinde modern yaklaşımlarıyla ve hizmetleriyle anılan Midhat Paşa, 1876 Kanun-i Esasi'nin mimarı olarak da öne çıkmıştır. Midhat Paşa Selanik'te de üç ay valilik yapmıştır. Bu valiliği tahmini olarak 1873-74 yılları arasında bir yerde olmuştur.

¹⁶⁶⁵ Yayın Kurulu, “Mahmud Şevket Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 72-74.

¹⁶⁶⁶ Havva Koç, “Makridi, Theodor”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 75-76.

¹⁶⁶⁷ İkdam gazetesi sahibi Ahmed Cevdet, bu esere bazı eklemeler yaparak “Osmanlı Tarih ve Müverrihleri” adıyla yayımlamıştır (İstanbul 1896).

¹⁶⁶⁸ Abdülkadir Özcan, “Mehmed Cemaleddin (Karşızade)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 117-118.

¹⁶⁶⁹ Müjdat Uluçam, “Mehmed Esad Dede”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 138-139.

¹⁶⁷⁰ Ahmet Kavas, “Mehmed Sadık Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 181-182.

Midhat Paşa, Selanik'teki üç aylık valiliğine, gittiği her yerde olduğu gibi önemli icraatlar sığdırmıştır. Mesela Mekteb-i Sanayi, Selanik'in en meşhur mekânlarından olan Midhat Paşa Caddesi bunların en öne çıkanlarıdır.¹⁶⁷¹

3.3.49. Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1802, Tosya – 1876, İstanbul)

Musikişinas ve hattat özellikleriyle de öne çıkmıştır. Devlet kademesinde Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir. Selanik'te kadılık görevinde bulunmuştur.¹⁶⁷²

3.3.50. Müşir Recep Paşa (1842, Debre – 1908, İstanbul)

Askerî eğitim almış ve çeşitli devlet kademelerinde çalışmıştır. 1885'li yıllarda Selanik'te 3. Ordu kumandanlığında bulunmuştur.¹⁶⁷³

3.3.51. İsmail Rıdvan Paşa (11 Ağustos 1856, İstanbul - Mart 1906, ?)

Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş ve en son İstanbul belediye başkanlığına kadar yükselmiştir. 1880 yılında Selanik'te savcılık görevinde bulunmuştur.¹⁶⁷⁴

3.3.52. Rıza Paşa (1809, İstanbul - 24 Kasım 1877, ?)

Osmanlı devlet kademelerinde birçok görevde bulunduktan sonra vezirliğe kadar yükselmiştir. Paşa, Selanik valiliğinde de birkaç ay bulunmuştur.¹⁶⁷⁵

3.3.53. Bediüzzaman Said Nursi (1876, Bitlis – 1960, Urfa)

Gençlik döneminde verdiği siyasî mücadele ile milletin ve vatanın kurtulması yolunda çalışmış, olgunluk döneminde ise kendi dünyasına çekilmiş ve “Risale-i Nur” adı verilen eserlerinin yayımıyla uğraşmış ilim ve fikir adamıdır.¹⁶⁷⁶ II. Meşrutiyet'in ilanından

¹⁶⁷¹ Mahmut Muhtar Paşa – Fazlı Necip, *Rumeliyi...*, s. 229; Tahsin Özcan, “Midhat Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 207-211.

¹⁶⁷² Ali Alparslan, “Mustafa İzzet Efendi (Kazasker)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 303-304.

¹⁶⁷³ Abdullah Kılıç, “Recep Paşa (Müşir)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 452.

¹⁶⁷⁴ Abdullah Kılıç, “Rıdvan Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 460.

¹⁶⁷⁵ Abdullah Kılıç, “Rıza Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 464.

¹⁶⁷⁶ İsmail Kara, “Said Nursi (Bediüzzaman)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 489-490.

üç gün sonra, Selanik'te, Hürriyet Meydanı'nda, irticalen “hürriyet ve meşrutiyet” içerikli bir nutuk vermiştir.¹⁶⁷⁷

3.3.54. Leyla Saz (1850, İstanbul – 1936, ?)

Bestekâr, şair ve yazar kimlikleriyle öne çıkmıştır. Dilhayat Kalfa'dan sonra Türk musiki tarihinde ikinci en önemli kadın bestekâr olarak öne çıkmıştır. 1907'de Selanik'te çekilmiş bir fotoğrafı vardır ancak Selanik'te neden bulunduğu hakkında bir bilgi yoktur.¹⁶⁷⁸

3.3.55. Süleyman Askerî (1884, ? – 1915, Basra)

Askerî eğitim almıştır. Kurmay yüzbaşı rütbesiyle Selanik'te 3. Ordu emrinde görev almıştır. Bu görevi esnasında İttihat ve Terakki'ye katılmış ve II. Meşrutiyet'in ilanını önünü açan, Şemsi Paşa'nın öldürülmesi hadisesine yer almıştır. 1914'te Enver Paşa'nın emrindeki istihbarat örgütü Teşkilat-ı Mahsusa'nın en önemli yöneticilerindendir.¹⁶⁷⁹

3.3.56. Süleyman Sudî Efendi (Şubat 1835, İstanbul – 1896, ?)

Osmanlı Devletinin çeşitli kademelerinde çalışmış maliye ve siyaset adamıdır. 1868'de Selanik defterdarlığı görevini üç yıl sürdürmüştür.¹⁶⁸⁰

3.3.57. Serezli Yusuf Muhlis Paşa (1783, Serez – 1843, ?)

Serez ayanı, II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinin devlet adamlarından ve divan şairlerindendir. Serez ayanı İsmail Bey'in (öl. 1813) oğludur. Gençlik yıllarında babasının yönetimi altında Makedonya'da çeşitli görevlerde bulunmuştur. II Mahmud'un cülusunda (1808), Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa tarafından İstanbul'a davet edilerek Sened-i İttifak'ı imzalayanlar arasında yer alan babası İsmail Bey'e yolculuğunda eşlik etmiştir. Bu yolculuk sonunda İsmail Bey'e Selanik ve Kavala sancaklarının yönetimi verilmiş ve o da Selanik'in yönetimini oğlu Yusuf Muhlis Paşa'ya bırakmıştır. Babasının

¹⁶⁷⁷ Nutkun metni için bkz. Kütüphane-i İctihat Sahibi Ahmed Efendi (Naşiri), *Nutuk*, İkbâl-i Millet Matbaası, Dersaadet 1326.

¹⁶⁷⁸ Fotoğraf ve hayatı için bkz. Mehmet Güntekin, “Saz, Leyla”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 505-506.

¹⁶⁷⁹ Ahmet Demirel, “Süleyman Askerî”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, s. 561.

¹⁶⁸⁰ Kâmil Yaşaroğlu, “Süleyman Sudî Efendi”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKY, İstanbul 2008, ss. 570-571.

ölümünden sonra yerine geçen ve Selanik’i de yönetmeye devam eden Paşa, daha sonraki dönemlerde çeşitli görevlerde bulunmasına rağmen tekrar Serez’e dönmüştür.

Saltanat ve zenginlik içerisinde yaşadığı söylenen Paşa’nın zenginliği sarayın bile dikkatini çekmiştir. Kadına düşkün olduğunu söylenmektedir ve bu nedenle kırk çocuğunun olduğu fakat bunlardan sadece yedi kızıyla yedi oğlunun yaşadığı belirtilmiştir. Bu çocuklarından Selanik’e yerleşen ve burada bir müddet şehreminliği yapan Ahmed Hulusi Bey (öl. 1925), İttihat ve Terakki Fırkası’ndan Serez mebusu olmuştur. Yazar Münevver Ayaşlı (öl. 1999) ile tiyatro sanatçısı Metin Yusuf, Muhlis Paşa’nın soyundandır.

Divan şairleri arasında yer alan ve basılmamış bir divanı olan Serezli Yusuf Muhlis Paşa, zenginliği yanında cömert bir adamdır. Başarılı öğrencileri desteklediği, şairleri kendisine yakın tuttuğu, ödüllendirdiği ve onlarla mektuplaştığı söylenmiştir. Bu yolda Selanikli Akif Efendi’yi (öl. 1827) de kâtipliğinde bulundurduğu söylenmiştir.¹⁶⁸¹

3.3.58. Abdurrahman Nesib Efendi (1842, Üsküp – 1914, İstanbul)

Devlet kademesinde şeyhülislamlığa kadar yükselmiştir. 1876-1909 yılları arasında Rodos, Diyarbakır, Erzurum, Yanya, Selanik, Şam ve Halep kadılıklarında bulunmuştur.¹⁶⁸²

3.3.59. Abdülhak Molla (1786, İstanbul – 1854, İstanbul)

Hekim, tarihçi ve şair özellikleriyle öne çıkmıştır. Şair Abdülhak Hamit Tarhan’ın dedesidir. 1827’de Selanik mollalığı payesi verilmiştir.¹⁶⁸³

3.3.60. Ahmed Rifat Efendi (?, İstanbul - 1895 İstanbul)

Lügat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye adlı ansiklopedik eseriyle tanınmıştır. Yağlıkçızade Ahmed Rifat olarak da tanınmıştır. Selanik defterdarlığı görevinde bulunmuştur.¹⁶⁸⁴

¹⁶⁸¹ M. Baha Tanman, “Yusuf Muhlis paşa (Serezli)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, YKK, İstanbul 2008, ss. 685-686.

¹⁶⁸² Mehmet İpşirli, “Abdurrahman Nesib Efendi”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, YKY, İstanbul 2008, s. 31.

¹⁶⁸³ İhsan Işık, “Abdulhak Molla”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 33.

¹⁶⁸⁴ İhsan Işık, “Ahmet Rifat Efendi”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 88.

3.3.61. Malik Aksel (1901, Selanik – 1987, İstanbul)

Berlin Güzel Sanatlar Okulu'nda resim eğitimi almıştır. Ankara Gazi ve Çapa Eğitim Enstitülerinde resim ve sanat tarihi öğretmenliği yapmıştır. Ressamlığı yanında *Varlık*, *Hisar* ve *Türk Edebiyatı* gibi dergilerde deneme ve sohbet tarzında yazıları da çıkmıştır.¹⁶⁸⁵

3.3.62. Cemal Alpman (1911, Selanik - ?, Yunanistan)

Berlin Üniversitesi Beden Eğitimi Enstitüsünden mezun olmuştur. Uzmanlık alanıyla alakalı görevlerde çalışmış ve kitaplar yayımlamıştır.¹⁶⁸⁶

3.3.63. Tefik Rüştü Aras (1883, Çanakkale – İstanbul, 6 Ocak 1972)

Tıp eğitimi almıştır. 1907 yılında Selanik'te Mustafa Kemal ile tanışmış, yakın arkadaş olmuş ve bu tanışmanın ardından siyasete atılmıştır. İttihat ve Terakki'nin üyeleri arasındadır. On sekiz ay Selanik'te sağlık müfettişliği yapmıştır. Sağlıkla ilgili işler yanında diplomatlık da yapmıştır.¹⁶⁸⁷

3.3.64. Makbule Atadan (1887, Selanik – 1956, ?)

Atatürk'ün kız kardeşidir. Balkan Savaşı'ndan sonra annesiyle birlikte önce İstanbul'a sonra Ankara'ya yerleşmişlerdir. Bir ara siyasete girip ayrılmıştır. Atatürk'le ilgili anı kitapları vardır.¹⁶⁸⁸

3.3.65. Münevver Ayaşlı (1906, Selanik – 1999, İstanbul)

Selanik doğumlu olan M. Ayaşlı, Roman yazarı ve araştırma eserleriyle tanınan tam bir Osmanlı hanımefendisidir.¹⁶⁸⁹

¹⁶⁸⁵ İhsan Işık, "Malik Aksel", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 197.

¹⁶⁸⁶ İhsan Işık, "Cemal Alpman", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 272.

¹⁶⁸⁷ İhsan Işık, "Tevfik Rüştü Aras", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 323.

¹⁶⁸⁸ İhsan Işık, "Makbule Atadan", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 1, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 410.

¹⁶⁸⁹ İhsan Işık, "Münevver Ayaşlı", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 2, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 464.

3.3.66. Mehmet Ali Aynî (1868, Manastır-Serfiçe - 1945, İstanbul)

Orta öğrenimini Selanik, İstanbul ve San'a'da tamamlamış. İstanbul Darülfünunda felsefe profesörü olarak çalışmıştır. Otuz beş kadar eseri olan yazar daha çok tasavvuf konusunda yazdığı yazılar ile tanınmıştır.¹⁶⁹⁰

3.3.67. Mustafa Adli Bayman (1892, Selanik – 1953, İzmir)

Selanik Askerî Rüştiyesinde ve İttihat ve Terakki İdadisinde ardından da Mülkiye Mektebinde okumuştur. Konya vali yardımcılığı görevindeyken ölmüştür. Nevzat Tandoğan – Hayatı ve Şahsiyeti adlı bir biyografi eseri vardır.¹⁶⁹¹

3.3.68. Behzat Arif Bilgin (1898, Selanik – 1973, ?)

Selanik Feyziye Mektebini (1913) bitirmiştir. İlk yazılarını, 1917'den itibaren babasının ve daha sonra ağabeyi Ali Şevket'in idare ettiği Selanik'te çıkmaya devam eden *Yeni Asır*'da yayımlamış ve ölümüne kadar da burada yazmaya devam etmiştir. 1950'de Demokrat Parti'den İzmir milletvekili olmuş ve on yıl görevde kalmıştır. 1962'den sonra telif ve çeviri birçok romanı yayımlanmıştır.¹⁶⁹²

3.3.69. Mehmet Tefik Biren (1867, İstanbul – 1956, İstanbul)

İktisatçı ve devlet adamı özellikleriyle öne çıkmıştır. İktisat alanında “ordinaryus” seviyesine kadar yükselen Biren, I. Damat Ferit kabinesinde Maliye bakanlığı yapmıştır. 1901'de Selanik valiliği görevinde bulunmuştur.¹⁶⁹³

3.3.70. Nuri Mehmet Conker (1882, Selanik – 1937, Ankara)

Mustafa Kemal'in çocukluk ve silah arkadaşlarından. Selanik'te 3. Ordu'da görev yapmıştır. Çeşitli üst düzey devlet görevlerinde bulunan Conker, 1925-27 yılları arasında Kütahya, 1932-35 yılları arasında ise Gaziantep milletvekili olarak TBMM Başkan vekilliği görevleri yapmıştır.¹⁶⁹⁴

¹⁶⁹⁰ İhsan Işık, “Mehmet Ali Aynî”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 2, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 506.

¹⁶⁹¹ İhsan Işık, “Mustafa Adli Bayman”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 2, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 620.

¹⁶⁹² İhsan Işık, “Behzat Arif Bilgin”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 2, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 701.

¹⁶⁹³ İhsan Işık, “Mehmet Tefik Biren”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 2, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 715.

¹⁶⁹⁴ İhsan Işık, “Nuri Mehmet Conker”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 2, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 843.

3.3.71. Hasan Cemil Çambel (1879, İstanbul – 1967, ?)

Yazar, çevirmen, siyaset ve devlet adamı özellikleriyle öne çıkmıştır. Askerî eğitim almış ve bu eğitimini Almanya’da tamamlamıştır. 1928-50 yılları arasında Bolu milletvekilliği yapmıştır. Türk Tarih Kurumunun kurucu üyelerindendir. Atatürk tarafından kurumun başına getirilmiş ve Atatürk’ün başında bulunduğu tarih araştırmalarında yer almıştır. Kızlarından Perihan Çambel şair, Leyla Çambel gazetecidir.¹⁶⁹⁵

3.3.72. Emin Recep Gürel (1899, Selanik - ?)

Selanik Terakki İdadisinden mezundur. Yüksek eğitimini Ziraat Fakültesinde yapmıştır. İstanbul’da özel ve resmî okullarda idareci ve öğretmen olarak çalışmıştır. Şair olan Emin Recep, özellikle Türk edebiyatında çocuk şiirleri ile tanınmıştır.¹⁶⁹⁶

3.3.73. Halil Vehbi Eralp (1907, Selanik – 1994, ?)

Paris Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezundur. Yurda dönünce (1949) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde doçent olarak çalışmış ve profesörlüğe yükselmiştir. Uzmanlık alanıyla alakalı ilgili çalışmaları vardır.¹⁶⁹⁷

3.3.74. Ahmed Esad (1885, Kıbrıs-Larnaka – 1985, Kıbrıs-Lefkoşe)

Selanik Hukuk Mektebi mezundur. Kıbrıs’ta hâkimlik ve avukatlık yapmıştır. Düşünce ve Şiirlerim (1956) adlı bir şiir kitabı vardır.¹⁶⁹⁸

3.3.75. Mustafa Eşref Paşa (1820, Bursa – 1894, İstanbul)

Medrese eğitiminden sonra askerî eğitim de almış ve devlet kademelerinde üst düzey görevlerde bulunmuştur. 1876’da Selanik’te bir yıl valilik görevinde bulunmuştur. Divan şairidir. Namık Kemal’in ilk şiirlerinde kendisine örnek aldığı şairlerdendir. N. Kemal’e “Namık” mahlasını veren isimdir.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹⁵ İhsan Işık, “Hasan Cemil Çambel”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C.2, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 880.

¹⁶⁹⁶ İhsan Işık, “Emin Recep”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 3, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1176.

¹⁶⁹⁷ İhsan Işık, “Eralp, Halil Vehbi”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 3, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1195.

¹⁶⁹⁸ İhsan Işık, “Ahmed Esad”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1334.

¹⁶⁹⁹ Âlim Kahraman, “Eşref Paşa, Mustafa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, www.diyanetislamansiklopedisi.com/esref-pasa-mustafa/, (30.09.2016).

3.3.76. Hakkı Süha Gezgin (1895, Manastır – 1963, İstanbul)

İlk ve orta tahsilini Manastır, Berat ve Selanik'te yapmıştır. İstanbul'da öğretmenlik görevlerinde bulunan Hakkı Süha Bey, gazeteci-yazar ve mütercim özellikleriyle tanınmıştır. Otuz kadar çeviri eseri vardır.¹⁷⁰⁰

3.3.77. Macit Gökberk (1908, Selanik – 1993, İstanbul)

İstanbul Üniversitesinde felsefe okumuş ve Berlin Üniversitesinde doktora yapmıştır. İstanbul Üniversitesinde profesörlüğe kadar yükselmiştir (1949). Türk Dil Kurumunda iki dönem başkanlık yapmıştır.¹⁷⁰¹

3.3.78. Hıfzı Tevfik Gönensay (1892, Selanik – 1949, İstanbul)

İlk ve orta tahsiline, Selanik Feyziye Mektebinde başlamış ve yüksek öğrenimini ise İstanbul Mülkiye Mektebinde tamamlamıştır (1913). Çeşitli okullarda idarecilik ve öğretmenlik yapmış ama esas edebiyat tarihi alanında yaptığı çalışmalarıyla tanınmıştır.¹⁷⁰²

3.3.79. Mehmet Talat Gönensay (1878, Selanik – 1963, ?)

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. İstanbul'da serbest avukatlık yapmıştır. 1960-61 yıllarında çeşitli şiirlerini topladığı dört kitabını yayımlamıştır.¹⁷⁰³

3.3.80. Harirîzâde Mehmed Kemâleddin (1850, İstanbul – 1882, İstanbul)

Halveti, Melâmi ve Rufâi şeyhlerindedir. Bursalı Mehmed Tahir'in üstadıdır. 1873'te bir süreliğine Selanik'te bulunmuştur.¹⁷⁰⁴

3.3.81. Hasan Tahsin Recep (1888, Selanik – 1919, İzmir)

Asıl adı Osman Nevres'dir. Selanik Feyziye Mektebinde lise tahsilini yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılarak (1908) Teşkilat-ı Mahsusada görev almıştır. İzmir'e çıkan Yunan askerine ilk kurşunu o sıkmış ve burada çarpışarak ölmüştür.¹⁷⁰⁵

¹⁷⁰⁰ İhsan Işık, "Hakkı Süha Gezgin", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1437.

¹⁷⁰¹ İhsan Işık, "Macit Gökberk", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1451.

¹⁷⁰² İhsan Işık, "Hıfzı Tevfik Gönensay", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1484.

¹⁷⁰³ İhsan Işık, "Mehmet Talat Gönensay", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1484.

¹⁷⁰⁴ İhsan Işık, "Harirîzâde Mehmet Kemalettin", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1679.

3.3.82. Hamid Hasancan (1870, İstanbul – 1943, İstanbul)

1889’da Mülkiye’nin yüksek kısmını bitirmiştir. İstanbul, Selanik, Bursa, Edirne liselerinde genel tarih, hendese, Türkçe, fizik-kimya, fen bilgisi, cebir, ilm-i mevalid, coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Kızılay Kurumunu işler hale getirenlerin arasındadır ve bu kurumun muhasebecisi ve ikinci başkanıdır. TBMM hükümetinin İstanbul temsilciliğini üstlenmiştir.¹⁷⁰⁶

3.3.83. İstanbullu Hilmi (1842, İstanbul - 1907, İstanbul)

Asıl adı Mehmet Ali Hilmi Dedebeba’dır. Bektaşî şeyhi ve şairdir. Selanikli Hasan Dedebeba’dan hilafet almıştır (1867).¹⁷⁰⁷

3.3.84. Süleyman Kâni İrtem (1871, Selanik - 1945, İstanbul)

Selanik’te, Feyziye Mektebinde rüştiye tahsilini bitirdikten sonra Selanik İdadisine devam etmiştir. 1896’da Mülkiye Mektebinin yüksek kısmını bitirerek Selanik’te kaymakamlık stajını yapmıştır. Daha sonra Selanik’in Vodina ve Menlik kaymakamlıkları görevinde de bulunmuştur. Ankara ve İstanbul Valiliği görevlerinde de bulunan İrtem emekli olduktan sonra İstanbul’da gazete ve dergilerde yazılar yayımlamıştır. Tarih ve siyaset konulu eserleri vardır.¹⁷⁰⁸

3.3.85. Kemâlî/Osman (1862, Erzurum-Pasinler - 1954, İstanbul)

Hamzevî-Melamî şeyhlerindedir. 1903’te Selanik’e gezici vaiz olarak görevlendirilmiştir.¹⁷⁰⁹

3.3.86. Kenan Rifâî (1867, Selanik - 1950, ?)

Mutasavvıf ve şairdir. İstanbul’un seçkin kesiminden, özellikle edebiyatçılardan (Samiha Ayverdi, Safiye Erol, Sofi Huri, Nezihe Araz vb.) çok sayıda müridi olmuştur.¹⁷¹⁰

¹⁷⁰⁵ İhsan Işık, “Hasan Tahsin”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1686.

¹⁷⁰⁶ İhsan Işık, “Hamid Hasancan”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1686.

¹⁷⁰⁷ İhsan Işık, “Hilmî (İstanbul)”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1722.

¹⁷⁰⁸ İhsan Işık, “Süleyman Kâni İrtem”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 4, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 1747.

¹⁷⁰⁹ İhsan Işık, “Kemâlî (Osman)”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, C. 5, Ankara 2006, s. 2144.

¹⁷¹⁰ İhsan Işık, “Kenan Rifâî”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, C. 5, Ankara 2006, s. 2149.

3.3.87. Kılıçzâde Hakkı (1872, Niş - 1960, ?)

Askerî eğitim almıştır. Selanik kolordusunda çalışmıştır. 1912 Balkan Savaşı yenilgisi üzerine *İçtihad* adlı dergide kaleme aldığı “Pek Uyanık Bir Uyku” başlıklı yazısı Batılılaşma programı ve Atatürk inkılâplarının taslağı kabul edildiğinden *İçtihad* ailesine kabul edilmiştir.¹⁷¹¹

3.3.88. Enis Behiç Koryürek (1893, İstanbul – 11949, Ankara)

Türk edebiyatında Beş Hececiler diye bilinen gurubun içinde yer almıştır. Babası askerî doktor (yarbay) İsmail Behiç Bey’in işi nedeniyle çocukluğu Makedonya’da geçmiştir. Ortaöğrenimini Selanik ve Üsküp’te tamamlamıştır.¹⁷¹²

3.3.89. Hamit Zübeyr Koşay (1897, Kırım – 1984, Ankara)

Etnograf, halkbilimci ve yazar özellikleriyle öne çıkmıştır. 1911’de Selanik Rüştiyesinde okumuştur. Etnografya Müzesi, Eski Eserler Müzesi ve Müzeler Genel Müdürlüklerinde bulunmuştur.¹⁷¹³

3.3.90. Hasan Basri Lostar (1890, İskeçe – 1946, Bürüksel)

Selanik Askerî Rüştiyesi ve Selanik Feyziye İdadisini ve yine Selanik’te Fransız Laic Lisesinde bir müddet okumuştur. Başkonsolosluk ve büyükelçilik görevlerinde bulunmuştur. Kırıntılar adlı aforizmalar içeren bir kitabı vardır.¹⁷¹⁴

3.3.91. Mahmud Mahir (1858, Arnavutluk-Berat - ?)

Mülkiyenin yüksek kısmından 1888’de mezun olmuştur. Birçok yerde kaymakamlık ve mutasarrıflık görevlerinde bulunduğu gibi Selanik’in Aynaroz kasabasında kaymakamlık görevinde bulunmuştur. Milli Mücadele karşıtı çalışmaları nedeniyle “Yüz ellilikler” arasına 53. sıradan girmiştir. Terennüm (1889) adlı bir şiir kitabı vardır.¹⁷¹⁵

¹⁷¹¹ İhsan Işık, “Kılıçzade Hakkı”, *Resimli ve Metin Örneklî Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, C. 5, Ankara 2006, s. 2174.

¹⁷¹² İhsan Işık, “Enis Behiç Koryürek”, *Resimli ve Metin Örneklî Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, C. 6, Ankara 2006, s. 2252.

¹⁷¹³ İhsan Işık, “Hamit Zübeyr Koşay”, *Resimli ve Metin Örneklî Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, C. 6, Ankara 2006, s. 2255.

¹⁷¹⁴ İhsan Işık, “Hasan Basri Lostar”, *Resimli ve Metin Örneklî Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 6, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2386.

¹⁷¹⁵ İhsan Işık, “Mahmud Mahir”, *Resimli ve Metin Örneklî Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 6, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2400.

3.3.92. Mustafa Reşat Mimaroglu(1882, Selanik – 1953, Ankara-Kızılcahamam)

Mülkiye Mektebi (1902) mezunudur. Üst düzey devlet görevlerinde bulunmuştur. Mütareke yıllarında İttihatçılarla birlikte Malta'ya sürülmüş ve 28 ay sürgünde kalmıştır. 1939-1943 yılları arasında İzmir milletvekilliği görevini yürütmüştür. Anılarını *Gördüklerim ve Geçirdiklerim* (1946) adıyla iki cilt olarak yayımlamıştır.¹⁷¹⁶

3.3.93. Ahmet Cemâl Nabedid (1867, Selanik - ?)

Selanik Rüştüyesinde okuduktan sonra Mülkiye Mektebinin lise ve yüksek kısmını bitirmiştir (1890). 17 Ekim 1890'dan itibaren Selanik İdadisinde öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır.¹⁷¹⁷ Daha sonra İstanbul'da Darü'l-muallimîn-i Âliye'ye öğretmen olarak atanmıştır. Maarif ve Maliye Bakanlıklarında çeşitli görevlerde çalışmıştır. İstanbul Hükümeti ortadan kalkınca açığa alınmıştır. Daha sonra çalışmasına izin çıkınca Sayıştay'a genel sekreter olarak atanmış fakat gitmeyip emekliye ayrılmıştır. *Arabadan Şiirler* (1933), *Çiçekler Arasında* (1933) adlı iki şiir kitabı vardır.¹⁷¹⁸

3.3.94. Nazım Hikmet Ran (20 Kasım 1901, Selanik [Nüfus kaydında 15 Ocak 1902] - 3 Haziran 1963, Moskova)

Türk edebiyatının en önemli sanatçılarından bir olan Nazım Hikmet de Selaniklidir.

3.3.95. Avni Okar (1895, Selanik – 1962, İstanbul)

İlk ve ortaöğretimini İskeçe'de tamamlamış ve liseye Selanik'te başlamıştır. Daha sonra Balıkesir Sultanisinde eğitimine devam ederken Balkan Savaşı çıkmış ve İstanbul'da askerî eğitim almıştır. 1. Dünya Savaşı'nda hava kuvvetlerine merak salmış ve bundan sonraki hayatında hep Hava Kuvvetleriyle alakalı işler yapmıştır. Türkiye'de Tayyarecilik 1910-1924 adlı bir de kitabı vardır.¹⁷¹⁹

¹⁷¹⁶ İhsan Işık, "Mustafa Reşat Mimaroglu", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 6, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2504.

¹⁷¹⁷ Selanik salnamesinde müdürlük görevi vardır ancak öğretmenliğiyle alakalı bir bilgi yoktur. *1310 Sene-i Hicriyesine...*, s. 82.

¹⁷¹⁸ İhsan Işık, "Ahmet Cemal Nabedid", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 6, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2565.

¹⁷¹⁹ İhsan Işık, "Avni Okar", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 7, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2675.

3.3.96. Fethi Okyar (1881, Yugoslavya-Pirlepe – 1943, İstanbul)

Tam adı Ali Fethi Okyar'dır. 1900'da Harbiye Mektebinden teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. 4 Ocak 1904'te kurmay yüzbaşı olarak 3. Ordu emrine verilmiştir. Daha sonra Edirne Harbiye Mektebi ders nazır yardımcılığına ardından Sınır Bölge Komutanlığına, 1 Mart 1907'de Selanik Demiryolu Müfettişliğine, 20 Mayıs 1908'de rütbesi binbaşılığa yükseltilerek Selanik Jandarma Subay Okulu Komutanlığına getirilmiştir. 12 Ocak 1909'da Paris Askerî Ateşesi olmuştur. Paris'ten 3 Temmuz 1911'de ayrılarak İşkodra Düzenli Kuvvetler Komutanlığına, 6 Ekim 1911'de de Trablusgarp'ta savunma kuvvetlerine katılmıştır.

13 Ekim 1912'de Manastır milletvekili olmuştur. Çanakkale Muharebelerinde görev almıştır. 13 Ekim 1913'te Sofya Elçisi olmuş, 8 Aralık 1917'de elçilikten ayrılarak İstanbul milletvekili görevine atanmıştır. Dâhiliye bakanlığı görevi de yapan Okyar, 1919'da Malta'ya sürülenler arasındadır ancak daha sonra serbest bırakılmıştır. Döndükten sonra milletvekilliği, çeşitli bakanlıklarda ve Meclis Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.¹⁷²⁰

3.3.97. Ahmet Hamit Ongunsu (1885, Hanya – 1967, İstanbul)

Mülkiye Mektebi mezunudur (1910). Çeşitli okullarda idareci ve öğretmen olarak çalıştıktan sonra İstanbul Üniversitesi bünyesinde ordinaryüslüğe kadar yükselmiş ve aynı üniversitede dekan olmuştur. Selanik'te de tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi öğretmeni olarak çalışmıştır.¹⁷²¹

3.3.98. İbrahim Fazıl Pelin (1886, Selanik – 1944, İstanbul)

Selanik Feyziye Rüştüyesinde ve Selanik İdadisinde okumuştur. Daha sonra İstanbul'da ve yurtdışında eğitim almıştır. İstanbul Üniversitesinde İktisat profesörü olmuş ve bu görevi ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür.¹⁷²²

¹⁷²⁰ İhsan Işık, "Fethi Okyar", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 7, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2686.

¹⁷²¹ İhsan Işık, "Ahmet Hamit Ongunsu", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 7, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2700.

¹⁷²² İhsan Işık, "İbrahim Fazıl Pelin", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 7, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2987.

3.3.99. Haluk Nihat Pepeyi (1901, Selanik-Katerin – 1972, İstanbul)

İlköğretimi doğduğu yerde, Selanik’te okumuştur. İstanbul’da Mülkiye tahsili görmüş ve çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. Siirt, Erzurum (1943), Antalya (1945), Kütahya (1954) ve İstanbul (1957) milletvekili olmuştur. Destansı şiirleriyle tanınmıştır.¹⁷²³

3.3.100. Rifat Osman (1874, İstanbul – 1933, Edirne)

Askerî tıbbiye mezunudur. İlk radyologlarımızdan olan Rifat Bey; Selanik, Manastır ve Edirne Askerî hastanelerinin röntgen bölümlerini kurmuştur. Yunan Savaşı’nda yaralanan askerlerin vücutlarındaki mermi parçalarını röntgenle tespit etmiş, ameliyatlarını kolaylaştırmıştır ve bu tıp tarihinde savaş yaralıları üzerinde ilk defa yapılmıştır.¹⁷²⁴

3.3.101. Salim Şengil (1913, Selanik – 2005, İstanbul)

Hikâye yazarıdır. Yazar Nezihe Meriç’in eşi, Muğla eski milletvekillerinden Tufan Doğu’nun dayısıdır. 1923’te Türkiye’ye göç etmiş ve Fethiye’ye yerleşmiştir.¹⁷²⁵

3.3.102. Süleyman Hasbi (1827, Paravişta-Selanik – 1911, İstanbul)

Tasavvuf klasiklerinden çeviriler yapmış, önemli mütercimlerdendir. Medrese eğitimi yanında Mülkiye mezunudur. Çeşitli mekteplerde öğretmen olarak çalışmış ve II. Abdülhamit’in özel kâtipliğine getirilmiş, 1890’da Mabeyn Başkâtipliğine terfi etmiştir.¹⁷²⁶

3.3.103. Tahir Nadi (1876, Sivas-Divriği – 1952, İstanbul)

Eğitimci, şair ve yazardır. Tam adı Mehmet Nadi Ozanözgü’dür. İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezunudur. Selanik’le birlikte çeşitli yerlerde idarecilik ve öğretmenlik görevlerinde bulunmuştur. Daha çok hiciv şairi olarak tanınmıştır. Bin iki yüz

¹⁷²³ İhsan Işık, “Haluk Nihat Pepeyi”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 7, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 2988.

¹⁷²⁴ İhsan Işık, “Rifat Osman”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 7, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3044.

¹⁷²⁵ İhsan Işık, “Salim Şengil”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 8, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3331.

¹⁷²⁶ İhsan Işık, “Süleyman Hasbî”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 8, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3266.

sayfalık Divan'ı bir yangında kaybolmuştur. Tahir Efendi Mevlidi (1908) adlı bir mevlidi vardır.¹⁷²⁷

3.3.104. Ali Nihat Tarlan (1898, İstanbul – 1978, İstanbul)

Edebiyat tarihçisi özelliğiyle öne çıkmıştır ancak iki adet şiir kitabı da vardır. Manastır'da başladığı eğitimini bir süre Selanik'te devam ettirmiş ve ardından İstanbul'da tamamlamıştır.¹⁷²⁸

3.3.105. Cahit Uçuk (1911, Selanik– 2004, İstanbul)

Asıl adı Cahide Üçok'tur. Annesi de Selanikli Hadiye Hanım'dır. C. Üçok, bir suikast sonucu ölen Bahriye Üçok'un ve Türk siyasetinin tanınmış simalarından Turhan Feyzioğlu'nun akrabasıdır. Yazar Mahmut Yesari ile kısa süre evli kalmıştır. Daha sonra Galatasaraylı futbolcu Cici Necdet'le evlenmiştir. Ece Ajandaları'nın sahibi Murtaza Sadık Kâğıtçı son eşidir. Babasının sürekli yer değiştirmesinden eğitimini tamamlayamamış ve özel eğitimle yetişmiştir. Roman, hikâye, şiir, oyun, çocuk kitabı ve anı türünde eser vermiştir.¹⁷²⁹

3.3.106. Yusuf Ziya Yörükan (1887, Selanik – 1954, İstanbul)

Önce medrese eğitimi almış ve müderrislik yapmıştır. Daha sonra felsefe okumuş ve doktora yapmıştır. İstanbul Üniversitesinde ve Ankara Üniversitesinde felsefe ve ilahiyat bölümlerinde çalışmıştır. Felsefe alanında eserleri vardır.¹⁷³⁰

3.3.107. Hüseyin Hilmi Paşa (1855, Midilli - ?)

Namık Kemal'in Midilli Mutasarrıflığı sırasında tahrirat kâtipliğini yapmıştır. Çeşitli devlet görevlerinde bulunan Paşa, 22 Ekim 1903'te Selanik'e Genel Müfettişlik göreviyle atanmıştır. Rumeli'deki olayları düzeltmek için gönderilen Paşa'nın en önemli görevlerinden biri de gizli faaliyet içinde olan İttihatçıları engellemektir. Bizzat II.

¹⁷²⁷ İhsan Işık, "Tahir Nadi", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 8, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3379.

¹⁷²⁸ İhsan Işık, "Ali Nihat Tarlan", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 8, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3445.

¹⁷²⁹ İhsan Işık, "Cahit Uçuk", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 9, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3649.

¹⁷³⁰ İhsan Işık, "Yusuf Ziya Yörükan", *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, C. 9, Elvan Yayınları, Ankara 2006, s. 3941.

Abdülhamit'ten görevini alan Paşa, Selanik'e gelince esas kargaşayı çıkaranların Bulgar, Sırp ve Rumlar olduğunu anlayınca İttihatçılarla yakınlaşmıştır.¹⁷³¹

¹⁷³¹ Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın Selanik Yılları...*, ss. 195-196.

SONUÇ

1. Selanik şehri, tarihin her döneminde efsanelere konu olacak kadar önemli olmuştur. Selanik'in bu önemi öncelikle konumuyla alakalıdır. Denizden dağa doğru yükselen bir tepeye kurulmuş Selanik şehri, doğal amfi tiyatro özelliği gösteren bir şehirdir. İşte bu güzelliği görüp de tepkisiz kalmak mümkün değildir. Bunun yanında Selanik, limanı, art alanındaki tarım arazileriyle ve Balkanların stratejik noktası olması gibi özellikleriyle de dikkat çekmiştir. Selanik şehrini öne çıkaran yukarıda bahsettiklerimize benzer birçok özellik sayabiliriz. Bunun yanında insanlar gibi bazı şehirlerin de kaderlerinin onlara bahsettiği bir cazibelerinin olduğu düşünülebilir. İstanbul gibi, Paris gibi belki Venedik gibi Selanik de bu cazibeden nasibini almış şehirlerden biridir.

2. Selanik'in nüfusu veya nüfusunu oluşturan unsurları, şehrin tarihi için çok önemlidir. Selanik tarih boyunca olduğu gibi bizim inceleme almımıza kapsayan 1860-1912 yılları arasında da kozmopolit bir yapıya sahiptir. Selanik'in yerleşik nüfusu içerisinde yer alan Türkler, Yahudiler, Rumlar, Slavların yanında ticarî, diplomatik veya başka nedenlerle Selanik'te Ecnebi Mahallesi'ne yerleşmiş ve burada, Selanik'in Türk mahallelerinin görüntüsünün aksine Avrupaî bir yaşam ortaya koyan yabancılar da vardır. Bu Avrupaî görüntü veya yaşantı şehrin kültürü açısından çok önemlidir. Limanı da içine alan bu mahalle Selanik'in vitrinidir. Bu vitrin Selanik'in kültürlü insanlarının yoğrulduğu ortamdır. Bilindiği gibi "Selanikli" tabiri sadece bu şehirde yaşayan kişileri tanımlamaz. Bu tabir aynı zamanda Selanik'in serbest ortamlarında yetişmiş, serbest düşünceli, serbest yaşayan demektir.¹⁷³² İşte Selanik'te oluşan Avrupaî veya serbest ortam; Selanik'te yetişen gençlerin, eğitim görmüş insanların yetiştiği ve "Selanikli" adını aldıkları ortamdır. II. Abdülhamit'in baskıcı politikasını reddeden, 1908 Devrimi'ni gerçekleştiren, Yeni Lisan/Genç Kalemler Hareketi'ni, Yeni Hayat Projesini yapanlar ve bunun gibi birçok faaliyetin içinde bulunan isimler hep bu ortamda yetişmiştir.

Bu serbest ortamdır ki Selanik'i ve Selaniklileri özgürlüğü kısıtlayan her şey muhalif yapmıştır. Ayrıca bu ortam sadece Selaniklileri değil aynı zamanda II. Abdülhamit'e muhalif olan ve baskıdan kaçan herkesi de Selanik'te toplamıştır. Tramvay,

¹⁷³² Bu serbest ve Avrupaî yaşam tarzından dolayı Üsküp gibi daha müteyeyyin şehirlerde Selanik için "gavur" iması yapılmıştır. Bkz. Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2012, s. 28.

demir yolu, modern liman, elektrik şebekesi, sokak aydınlatması, modern caddeler, sinema ve tiyatro gösterileri, eğlence mekânları, modern spor ve kültür kulüpleri vb. birçok faaliyetin tetikleyicisi de yine bu serbest ortamdır. Yayımlanan gazete ve dergiler, bu yayınlarda çıkan yazılar, Selanik'in meşhur gazino ve eğlence mekânlarında açıktan yapılan II. Abdülhamit eleştirileri, yurt dışından gelen yasak yayınların rahatlıkla dağıtılması ve okunması, 1908 Devrimi'nin her kesimden kişiyi kucaklaması, Devrim sonrasında sosyalist faaliyetlerin rahatlıkla yapılması, 31 Mart Olayı'nda hürriyetin savunucularını bağrında toplayan Hareket Ordusu'nu çıkarması gibi birçok sebep Selanik'in serbest ortamının bir sonucudur.

Selanik'in nüfusunun oluşturduğu ortamın yukarıda sayılanlarla ne alakası var, demeyin. Taşrada yaşayan bir insanla büyükşehirde yaşayan bir insan, üniversite okuyan bir insanla okumayan bir insan hatta askere giden bir insanla gitmeyen bir insan bir olmaz. Çünkü kültür dediğimiz yapının içinde görgü dediğimiz kavram da vardır. Farklı kültür, anlayış ve yaşayışları gören, böyle ortamlarda zaman geçiren, bu ortamı oluşturan şahıslara tahammül eden bir insan belli şeyleri görmüş geçirmiş sayılır. Bu sebeple de insanlar, deneyimlerini artırabilmek için daha farklı ülke, insan ve kültür görmek için uğraşır. Selanik'te yaşayanlar ise bu farklı kültürlerin, inançların ve milliyetlerin içine doğmuştur. Başkaları için bir deneyim olan bu durum Selanikli için normal bir durumdur. Selanik'in bu durumu bu şehirde yaşanan neredeyse her şeye sirayet etmiştir. Bu nedenle de Selanik'te meydana gelen olayları hep bu kozmopolit ortamın sonucu olan serbest ortamı dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

3. Selanik, özellikle on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ve yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde; ateşin, çatışmaların ortasındadır. Adeta ortada ganimet gibi duran bir Selanik ve bu ganimeti elde etmek için çarpışan taraflar vardır. Ganimetin hâkimi olan Türkler, zaman zaman ganimetin elden gideceğini düşünüp telaşlansa da genelde Selanik'e hâkim olmanın rahatlığını yaşamıştır. Özellikle Yunanlılar ve Bulgarlar çatışmanın diğer taraflarıdır ve her alanda Selanik'i ele geçirmek için rekabet içerisindedirler. Bu çatışma ara sıra terör eylemlerine dönüşse de mimariden, eğitime kadar her alanda kendini göstermiş ve ister istemez Selanik'in çehresinde büyük değişikliklere neden olmuştur.

Bu çatışmayı esas ateşleyen fitil ise milliyetçilik düşüncesidir. Balkanlarda artık Osmanlı değil Bulgar, Yunan, Slav, Yahudi vb. milletler vardır. Artık herkes kendi

milliyetini yükseltmek için çalışmıştır. Bu da çatışmayı tetikleyen bir durumdur. Zaten Selanik'te Türk milliyetçiliğinin öne çıkması ve 1908 Devrimi ve Yeni Lisan Davası'nın da burada neşet etmesi de tesadüf değil, bu milliyetçi çatışmanın sonucudur. Balkanları gezen özellikle Ö. Seyfettin gibi genç subaylar her tarafta kendi millî unsurlarını savunan milletler görmüştür ve bu durum subayların içindeki Türklük damarını kaşımıştır. Zaten Selaniklilerin Osmanlı'nın diğer yerlerine göre daha erken devlete, millete sahip çıkma girişimi ve uyanışı milliyetçiliğin tetiklemesiyledir. Başka bir şekilde söyleyecek olursak Payitaht'ta oturanlar, Osmanlı Devleti'nin ihtişamıyla rahat ve kendinden emin yaşarken özelde Selanik'in genelde Balkanlar'ın çocuğu, hâkim oldukları topraklara aleni göz dikenlerle birlikte yaşamış, millî söylemlere, hareketlere maruz kalmış ve tehlikenin yaklaştığını sezinlemiştir. Bu da Selanik'in her alanda Payitaht'tan ve Osmanlı'nın diğer yerlerinden daha erken harekete geçmesini sağlamıştır.

4. Kütüphaneler, bir şehrin veya bir ülkenin kültür seviyesini gösteren en önemli göstergelerdendir. Yaptığımız araştırmaların sonucunda Selanik'te eski dönemden kalma büyük bir kütüphaneden veya kütüphane binasından söz etmek mümkün değildir. Ancak Fazlı Necip, Selanik Valisi Rıza Paşa'dan (1896-1899) bahsederken Selanik'te büyük ve zengin bir kütüphaneden bahseder.¹⁷³³ İşte, Selanik'in bu büyük kütüphanesi hakkındaki tek bilgi budur. Buradaki kitaplar, bu bina nereye gitmiştir, nereye taşınmıştır bilmiyoruz. Bunun dışında özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Batı düşün dünyasına ait eserlerin ve bu eserlerle aynı düşünceyi destekleyen yerli eserlerin yer aldığı kütüphanelerin sayısı artmıştır. Bu kütüphaneler özellikle Avrupaî tarzda açılan okullar ve kulüpler bünyesinde oluşturulmuş olanlardır. Bunun yanında Selanik bu meselede de Avrupa'ya yakın olmasının avantajını yaşamıştır. Avrupa'dan gelen resmî ya da gayri resmî yayınlar da Selanik'e daha erken ulaşmıştır. Selanik'te İstanbul gibi yerleşmiş ve kökleşmiş bir kütüphane kültüründen bahsedemeyiz. Selanik'in son elli yılında gösterilen gayretler ise Balkan Savaşı'yla birlikte yarım kalmıştır.

5. Bilindiği gibi Osmanlı'da el yazması kitap ve bu kitapla ilgili sanatlar oldukça gelişmiş olmasına rağmen matbaa denilen alet, biraz da bu sanatların hâkimiyetinden dolayı çok geç kullanılmaya başlanmıştır. Elbette Selanik'te bundan nasibini almıştır. Yine de Osmanlı egemenliğinde yaşayan özellikle Yahudilerin, neredeyse Avrupa'da matbaanın

¹⁷³³ Mahmut Muhtar Paşa-Fazlı Necip, *Rumeli'yi Neden Kaybettik*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2007, s. 283.

kullanılmaya başlandığı dönemlerde Osmanlı topraklarında matbaayı kullandıkları bilinmektedir. Ancak bu kullanımın, hâkim unsur Türkler/Müslümanlar üzerinde bir etkisi olmamıştır. Matbaanın Osmanlı'ya etkisi özellikle Tanzimat dönemiyle hızlanmıştır. Selanik'te bu çerçevenin içerisindeydi. Selanik'te özellikle 1960'lı yıllardan sonra matbaa sayısının arttığını buna paralel olarak da süreli yayın ve kitap basımının hızlandığına şahit olmaktadır. Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde kurulan matbaalar ve bu matbaalarda çıkan yayınlar da matbaa faaliyetlerini artıran bir durumdur. Ancak yine de Selanik'te çok ciddi bir yayıncılıktan bahsetmemiz mümkün değildir. Çünkü bu faaliyetler kökleşmeden Selanik elden çıkmıştır (1912) ve Selanik'teki faaliyetler büyük oranda İstanbul'a taşınmıştır.

Selanik'te 1860-1912 yılları arasında, matbaalarda basılan 35 süreli yayın tespit ettik. Bu yayınlara ek olarak da yüzlerce belki binlerce kitap baskısından da söz edebiliriz. Yani o dönem İstanbul'da bulabileceğiniz herhangi bir eseri Selanik'te de bulmanız kuvvetli bir ihtimaldir. Bu nedenle Selanik, matbuat noktasında kendine yetebilecek ve İttihatçı vb. propagandalar yapabilecek durumdadır.

6. Osmanlı Selanik'i, tarihinde İstanbul gibi bir eğitim ve kültür merkezi olmamıştır. En azından eğitim ve kültür merkezi olduğunu gösteren bir işaret bir iz yoktur. Bunun dışında Selanik'te nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Yahudiler arasında eğitim faaliyetlerinin kuvvetli olduğu söylenebilir. Türkler arasında modern eğitim faaliyetleri tüm Osmanlı'da olduğu gibi Selanik'te de Tanzimat döneminden sonra hızlanmıştır. 1860 yıllardan sonra ilkokullar, ortaokullar, liseler, mesleki eğitim veren okullar, askerî okullar, ticaret mektepleri Selanik'te de açılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da bir de hukuk fakültesi açılmıştır. Bu gelişmelerde dikkati çeken bir şey yoktur. Selanik'teki eğitimde özellikle öne çıkan özel okullardır. Terakki ve Feyziye adını taşıyan iki özel okul, Sabetayların iki farklı gurubu tarafından açılmıştır. Bu iki özel okul, kullandığı modern usullerle ve Selanik'te gerçekleştirdiği kültürel faaliyetlerle, süreli yayınlara, derneklere verdiği desteklerle hem genç Selaniklilerin yetişmesine vesile olmuş hem de Selanik'teki eğitim faaliyetlerinin standardını yükseltmiştir. Unutulmamalıdır ki Atatürk başta olmak üzere birçok Jön Türk kadrosu da bu okulda veya bu okulda ders veren Şemsi Efendi gibi hocaların tedrisinden geçmiştir.

Selanik'te kökleşmiş bir medrese kültüründen bahsetmek mümkün değildir. Ancak özellikle Tanzimat'tan sonra Selanik'te modern bir eğitimden bahsedebiliriz. Bunun en büyük kanıtı da modern eğitimin modern Türkiye'ye giden yolu açmış olmasıdır.

7. Selanik'teki serbest ortam gizli ve açık birçok cemiyetin kurulmasına ve bu cemiyetlerin faaliyette bulunmasına vesile olmuştur. Gizli diyince akla ilk gelen elbette İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Bilindiği gibi İTC ilk defa İstanbul'da kurulmaya çalışılmıştır. Ancak İstanbul gizli eylemde bulunmak için zor bir yerdir. Başka bir şekilde söyleyecek olursak İstanbul'da II. Abdülhamit'e jurnal yapacak çok kimse vardır ve Abdülhamit burada çok güçlüdür. Bu nedenle İTC çok kısa sürede ifşa olmuş ve başarısızlığa uğramıştır. Selanik'te ise hem serbest ortam hem mason locaları başta olmak üzere birçok destekçi yapılar vardır hem de II. Abdülhamit'in taraftarı yani jurnalcı azdır. Abdülhamit'in dışarıdan gönderdiği adamlar ise zayıf kalmıştır. Bu nedenle İTC, Selanik'te yetişen Jön Türk'lerle başarıya ulaşmıştır.

Mason locaları hem Selanik'in serbest ortamından hem yabancı devletlere bağlı olduğundan hem de İTC'nin kadrolarından karşılıklı destek almalarından dolayı Selanik'te rahatlıkla faaliyetlerine devam etmişlerdir. II. Abdülhamit, masonlara ve mason localarına karşı olmasına rağmen Selanik'te faaliyet gösteren ve kendisine karşı çalışan İTC kadrolarının faaliyetlerini de destekleyen, onlara gizlenmesi için yardım eden, evraklarını saklayan locaların çalışmasına yabancı devletlere bağlı olmaları nedeniyle müdahale edememiştir. Mason locaları hem Selanik'teki serbest ortamın delili hem de o ortamın sebeplerinden biridir. Çünkü Selanik'in üst düzey insanları hep bu localara üyedir. Localara devam eden Selanik eşrafı aynı zamanda şehrin Avrupaî görüntüsünün de üyeleridirler. Bu insanlar; akşamları hep aynı mekânlara devam etmiş, çeşitli kulüplerde buluşmuş, kültürel faaliyetlere ve spor faaliyetlerine katılmış, gazete, dergi ve kitap okumuş, karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Selanik Türklerinin üst düzey kişileri de bu mekânlara devam etmiş, mason locaların kaydolmuşlardır. Dolayısıyla Selanik'te yaşanan hadiselerin, yetişen insanların hepsinde bu locaların etkisi büyüktür.

Selanik kulüpleriyle de meşhurdur. Spor, müzik, eğitim gibi birçok kültürel faaliyeti içinde barındıran bu kulüpler, Selanik'e Avrupaî bir hava katmıştır. Ayrıca Selanik'te yetişen her kesime de ancak Avrupa'da bulabilecekleri imkânlar sunmuştur. Birçok Jön Türk'ün bu kulüplere devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca bu kulüplere devam

eden Selanik'in üst düzey insanları, Selanik'te esen hürriyet rüzgârlarını da tetiklemiş ve desteklemişlerdir. Yine Selaniklilerde var olan farklı insanlara, düşüncelere ve inançlara saygı kültüründe bu kulüplerin ve buraya devam eden insanların büyük katkısı vardır.

Selanik'teki serbest ortam kadın faaliyetlerini olumlu yönde etkilemiştir. Selanik'te kadınlara mahsus bir gazete ve birçok kadın derneği açılmıştır. Bu kadın dernekleri özellikle yoksul ailelerle, kız çocuklarının eğitimiyle ve kadınların meslek sahibi olmalarıyla ilgilenmişlerdir. Selanik kadını da hürriyetperverdir ve İTC'nin faaliyetlerine katılmıştır. Ayrıca bu dernekler sayesinde Selanik'te birçok kız çocuğu eğitim görmüş ve yeni Türkiye'nin kadrolarına dâhil olmuştur.

Sosyalist dernekler, özellikle Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu (SSİF) da Selanik'in serbest ortamından faydalanan oluşumlardandır. 1908 Devrimi öncesinde de sonrasında da fabrikaları ve dolayısıyla işçileri çok olan şehirde SSİF ve diğer sosyalist dernekler, işçileri bir araya toplamıştır. Zaman zaman Selanik'te işleri durdurma noktasına getirecek eylemler bile düzenlenmişlerdir. İTC ve İTC'nin kadroları ve yayınları hep işçileri desteklemiştir. Bunun yanında düşünce olarak sosyalizmi benimseyen Rasim Haşmet gibi yazarlar da vardır ve bu yazarlar sosyalist düşüncelerini gazete yazılarında açıkça paylaşmışlardır. Mesela Katalan öğretmen Ferrer öldürüldüğünde, anısına İttihatçı yayınlarda yazılar yazılmış, törenler düzenlenmiş ve hatta Ferrer adına bir okul yaptırma önerisi bile teklif edilmiştir. Dolayısıyla Selanik'te sosyalist faaliyetler etkilidir ve Devrim'e giden yolda sosyalist dernekler İttihatçıları desteklemiştir.

Osmanlı'da okullar bir komisyon tarafından yönetilmektedir. Bu komisyonlar da özellikle özel okul komisyonları şehrin ileri gelenleri tarafından desteklenir. Bu komisyonlar hem maddî hem manevî olarak okulu, öğrencileri ve dolayısıyla şehrin hatta ülkenin eğitimini desteklemişlerdir. Bu konuda Selanik'te öne çıkan Terakki ve Feyziye mektepleri, haliyle komisyonlarıyla da faaliyetleriyle de öne çıkmışlardır. Bu iki komisyon, o dönem ana sınıfı açmak, teneffüs aralarında Fransızca diyalog yaptırmak gibi modern faaliyetlerle eğitimi desteklemişlerdir. Bu komisyonlar eğitimi destekleyerek aslında dolaylı da olsa ülkenin geleceğini desteklemişlerdir. Daha önce de söylediğimiz gibi Selanik'teki okullar birçok Jön Türk kadrosunu yetiştirmiş, süreli yayınların çıkmasında, desteklenmesinde etkili olmuşlardır.

Tarikatlar, son dönemde Osmanlı'nın yumuşak karnı gibidir. Durum Selanik'te de aynıdır. Selanik tarikatlar noktasında oldukça verimlidir. Çünkü Selanik'te hemen hemen her kesim tarikatlara devam etmiştir. Özellikle Mevlevî ve Bektaşî tarikatlarına devam edenler fikirlerini, farklılıklarını dışarıda bırakarak bu mekânlara girmiş ve buradaki sohbetlerde ve törenlerde ruhlarını dinlendirmişlerdir. Tarikat şeyhlerinin okullarda imtiyazlı olduklarını, yine okulların yılsonu etkinliklerine ve Selanik'teki diğer kültürel etkinliklere davet edildiklerini ve katıldığını bilmekteyiz. Tarikatların işleyişleri Selanik'teki serbest ortamı desteklemiştir. Çünkü bütün tarikatların ortak paydası her kesime karşı hoşgörülü olmaktır. Bu da aslında Selanik'teki mason localarıyla, hürriyetperverlerle, modern kulüplerle uyumlu olmak demektir. Kısaca Selanik'te neredeyse her kesimini bulduğu yerdir, tarikatlar.

Bütün bu cemiyetlerden başka Selanik'i ele geçirmek için çatışan Rumların, özellikle Bulgarların terör faaliyetlerini de gerçekleştiren siyasî dernekler vardır. Bu derneklerin özellikle Bulgarlara ait olanların gizli faaliyetleri, Selanik'te bombaların patlamasına, ölümlere neden olmuştur. Bunlar bizim inceleme alanımızın dışındadır. Ancak bu terörist faaliyetler, Selanik'te veya Balkanlarda milliyetçi duyguların yükselmesine sebep olmuştur. Yeni Lisan Davası'nın Selanik'teki kadrolarca hemen kabul edilmesinde bölgede yükselen bu milliyetçi duygunun etkisi büyüktür.

8. Süreli yayınlar noktasında Selanik oldukça verimli bir şehirdir. Avrupaî bir şehir olma yolunda ilerleyen Selanik'te gazetelerin neşredilmesi ve okunması oldukça doğaldır. İşte bu düşüncüyü doğrulayacak şekilde ve kozmopolit yapıyı ortaya koyacak şekilde Selanik'te her dilden ve düşünceden gazeteye ve dergiye rastlamak mümkündür. Biz sadece Selanik'teki Türk matbuatını incelemeye çalıştık. Selanik'te Türklerin çıkardığı süreli yayınlarda İttihatçı çevrenin üstünlüğü söz konudur. İttihatçılar hem Devrim'e giden yolda hem Devrim'den sonra yayınlarla kendilerini ifade etmeye çalışmıştır. İkinci olarak Sabetayist çevre de süreli yayın çıkarma işinde etkilidir ve aynı zamanda çıkan yayınları da desteklemiştir. Bu konuda okulları da unutmayalım. Okullar çıkan yayınları destekleme noktasında birincidir. Bunun yanında okullar bünyesinde amatörce birkaç süreli yayın çıkarma denemesi de olmuştur. Tabii devlet destekli resmî yayınları da unutmayalım.

Selanik'te çıkan gazete ve dergilerin birçoğu yerel yayının ötesine geçememiştir. Gazetelerden *Asır* (*Yeni Asır*) gazetesinin ünü Selanik'i aşmıştır. Ünü Selanik sınırlarını

aşan dergi ise tartışmasız *Genç Kalemler* dergisidir. Bunun yanında *Mütalaa* dergisi, Tefvik Fikret gibi II. Abdülhamit'in baskısından kaçan yazarların yazılarından; *Kadın* dergisi, Osmanlı'da o dönem kadınlara seslenen az sayıdaki dergilerden biri olduğundan; *Çocuk Bahçesi* dergisi ve devamı *Bahçe* "Türkçe Şiir Tartışması"ndan; *Zaman*, *Rumeli*, gazeteleri İttihatçı yayın olmalarından; *Yeni Felsefe Mecmuası*, Yeni Hayat Projesi'nden dolayı adını duyurmuş olan süreli yayınlardır. Sonuç olarak diyebiliriz ki Selanik'te çıkan yayınlar, bir nesil yetiştirmekle birlikte çok etkili olabilecek seviyede yayınlar değillerdir. Yayınların çoğu yine Türk edebiyatında isim yapmış yazarlarla tanınmıştır. Mesela *Hüsün ve Şiir*, Ali Canip'in eline geçince ve Ziya Gökalp ve Ö. Seyfettin yazmaya başlayınca *Genç Kalemler* olmuş ve edebiyatımıza mal olmuştur.

9. Selanik'in en verimli olduğu noktaların başında şahıslar gelmektedir. Selanik hem kendi şahıslarını yetiştirmiş hem de serbest ortamının ona sağladığı avantajlar nedeniyle baskıdan kaçanların toplandığı yer olmuştur. İçerde Atatürk, Fazlı Necip, Kazım Nami, Ali Canip gibi isimlerini yetiştirirken dışarıdan da Ziya Gökalp, Ö. Seyfettin gibi isimleri ağırlamıştır. Bu isimler Selanik'ten bir şeyler alırken ona bir şeyler de eklemişlerdir. Böylece Selanik; II. Abdülhamit'e, hürriyet düşmanlarına karşı bir cephe olmuş ve mücadele vermiştir. Dolayısıyla burada faaliyette bulunan şahıslar, Selanik'teki olayların anlaşılması için önemlidir.

Selanik'e şahıslar noktasından bakacak olursak burası kökleşmiş bir okuldan çok savaşın ön cephesi gibidir. Herkes ne hüneri varsa Selanik'e gelip sergilemiştir. Mesela Ziya Gökalp, Diyarbakır'da da bazı faaliyetlerde bulunmuş, belli bir seviyeye kadar potansiyelini burada edinmiştir. Ancak Gökalp'in ön plana çıkması kendini göstermesi Selanik'te olmuştur. Mesela Ö. Seyfettin, içinde yaşadığı Türklük sevdasını, başka milletlerin Türkleri küçük görmelerinden duyduğu üzüntüyü ancak Selanik'te dışarıya vuracak ortamı bulmuştur. Bunun yanında Selanik'te yetişmiş gençlerin içinde de bir şeyler vardır, bir şeylerin yapılması gerektiğini bilmektedirler ancak harekete geçecek potansiyelden uzaktırlar. Bu nedenle Selanik bu iki tarafı bir araya getirmiş ve gerekli olan mücadeleyi başlatmış ve belki bütün bir milletin kendine gelmesini, kendini tanımasını sağlayan fitili ateşlemiştir.

Selanik'teki faaliyetlerin neredeyse hepsinde Jön Türk dediğimiz kadroların parmağı vardır. Zaten daha önce dediğimiz gibi Selanik, II. Abdülhamit'e karşı muhalif

gurupların toplandığı yerdir. Bunun yanında Selanik'in yetiştirdiği isimler de hürriyet taraftarıdır. Bu nedenle de 1908 Devrimi'nden önce neredeyse herkes gizli İttihatçı, yani Jön Türk; 1908 Devrimi'nden sonra ise neredeyse herkes açıktan İttihat ve Terakki üyesidir. Dolayısıyla Selanik'teki hemen hemen bütün faaliyetlerin başında da bu kadrolar vardır. İşte biz de Selanik'in kültürel ortamlarının peşine düştüğümüzde haliyle bu isimlerin faaliyetlerinin peşine düşmüş bulunuyoruz. Bu noktada da aklımıza haklı olarak şu soru takılıyor: “Selanik'te Türk tarihini, siyasetini ve edebiyatını etkileyen ve Yeni Türkiye'ye giden yolu açan birçok önemli hadise gerçekleşmiştir. Peki, bu hadiselerin arkasındaki fikrî, ilmî ve felsefî çerçeve nasıl oluşmuştur? Selanik'le alakalı olarak en çok merak edilen soru budur. Bizim de en çok merak ettiğimiz soru buydu aslında ama bu soruya tatmin edici bir cevap da bulamadık. Mesela 1908 Devrimi, Yeni Lisan/Genç Kalemler Hareketi, Yeni Hayat Projesi gibi önemli faaliyetlerin kadrosunu yetiştiren okullar hangileridir ve bu okullarda farklı olarak ne eğitimi verilmiştir? Yine bu kadroların yetişmesi için yazılan eserler, yayımlanan süreli yayınlar hangileridir? Bu kadroların fikrî ve felsefî temellerini nerede veya kimde aramalıyız? Elbette bütün bu sorulara az çok cevap verecek malzeme vardır elimiz de ama bu malzemeleri, mesela şahısları bir Namık Kemal'le veya süreli yayınları İstanbul'daki herhangi bir yayımla karşılaştırmak mümkün değildir veya karşılaştırdınca ne kadar zayıf kaldığını görebiliriz. İşte bu nokta da Şevket Süreyya Aydemir'in değerlendirmesine katılmamak mümkün değildir:

“Türk hürriyetçilerinin bu alanda kısırlığını izah gerekirse, ilk söylenebilecek şey, bu kadronun esasen ve bütünüyle yarı aydınlardan teşekkül ettiği. Evet, yarı aydınlardan... Yarı aydın ise, idealist olabilir ama terkipçi ve nazariyeci olamaz. Orijinal eser, ancak genel kültüre sahip olan aydın veya düşünürlerin terkipçi çalışmalarına dayanır. Hem aydın hem terkipçi bir kültür ister. (...) Halbuki Genç Türklerin günlük siyasetçileri, günlük yazarları, gizli teşkilatçıları, komitecileri hatta silahşorları vardı ama düşünürleri yoktu.”¹⁷³⁴

Selanik'teki kadroların neredeyse hepsi “yarı aydın”dır. Bu nedenle Selanik'te intişar eden süreli yayınlara, kitaplara, broşürlere ve yapılan diğer faaliyetlere hep bu çerçeveden bakmak gerekir. Selanik'te teorisyen diyebileceğimiz iki isim vardır: Bunlar Ziya Gökalp ve Ö. Seyfettin'dir. Bu isimler de zaten Selanik'e dışarıdan gelmiştir. Ayrıca

¹⁷³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1860-1908)*, C. 1, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, s. 280, 281.

bu isimler, 1908 Devrimi öncesinde devrimi hazırlayan fikrî alt yapıyı oluşturmamışlardır. Selanik'e 1908 Devrimi'nden sonra gelmişlerdir ve bir taraftan faaliyetlerin içinde yer alırken bir taraftan da felsefî, teorik alt yapıyı oluşturmaya çalışan yazılar kaleme almışlar ve girişimlerde bulunmuşlardır. Bu iki ismin açtığı yolda ilerleyen İttihatçılarda bir kıpırdanma olsa da bu çabalar da Balkan Harbi ve Selanik'in Yunanlılara teslimiyle yarım kalmıştır. İşte tam da bu nedenle Yeni Türkiye'ye giden yolu açan, kadroları yetiştiren Selanik'te sağlam bir programdan bahsetmek imkânsızdır. Selanik bir nevi geçici ve önemli bir cephe'dir ve üstüne düşen vazifeyi gerçekleştirerek geri çekilmiştir.

KAYNAKÇA

- ? (1911). Yeni Lisan.*Genç Kalemler*, Numara 2 (27 Nisan 1327/10 Mayıs 1911), Selanik.
- ? (1911). Yeni Lisan.*Genç Kalemler*, Numara 1 (5 Nisan 1327/17 Nisan 1911), Selanik.
- Abdülaziz (Müellifi) (1910-11). *Çocuklara Mahsus Rehber-i Ta'lim-i Hesâb*. Sahibi ve Naşirleri: Ahmed Cevdet ve Nâfiz, Selanik: Yeni Asır Matbaası, 1328 (1910-11).
- Abdülbaki, Gölpınarlı (2013). *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: milenyum yayınları.
- Ahmad, Feroz (2013). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. (Çev. Nuran Yavuz), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmet Mehmetefendioğlu (1998). İttihat ve Terakki'nin 1909 Kongresi.*Toplumsal Tarih*, 55, 24.
- Akbulut, Erdem (2010). *Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü. Vazife Yazıları*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Aksoy, Bülent (2008). Ahmed Efendi (Selanikli).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 122.
- Akşin, Sina (2011). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akyüz, Yahya (2004). *Türk Eğitim Tarihi (MÖ 1000-MS 2004)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Alangu, Tahir (2010). *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul: YKY.
- Alay Beyi İzzetli Osman Ağâh Efendi'nindir (1884). *Vahdaniyet.Gonca-i Edeb*, 10, (15 Şubat 1299/28 Şubat 1884), 145-146.
- Alkan, Mehmet Ö. (2003).*İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000*. İstanbul: Terakki Vakfı.
- Alkan, Necmettin (2012). *SELANİK'İN YÜKSELİŞ, Jön Trükler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilâli*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Almaz, Ahmet (2009). *Selanik'ten Ne Çıkar?*. İstanbul: Karakutu.
- Alparlan, Ali (2008). Abdülfettah Efendi.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 44.
- Alparlan, Ali (2008). Mustafa İzzet Efendi (Kazasker), *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. 2, İstanbul: YKY, 303-304.
- Alpaslan. (1911). Avrupa Dehlizlerinde: Vatan ve Sosyalistlik.*Rumeli*, 2 (613), (7 Kânunuevvel 1327/20 Kanunuevvel 1911), 1.
- Altuntaş, Salih (2002). *Kazım Nami Duru Hayatı ve Eğitim Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Anastassiadou, Meropi (2001). Yörenin Batılıları.*Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları, 153-154.
- Anastassiadou, Meropi (2010). *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri SELANİK (1830-1912)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Argunşah, Hülya; Oğuzhan Karaburgu (Haz.) (2011).*100. Yılında Yeni Lisan Hareketi ve Millî Edebiyat Çalıştayı Bildirileri*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul.
- Arslan, İsmail (2013). *Balkan Savaşlarının 100. Yılı Anısına Elveda Rumeli Merhaba Rumeli*. İstanbul: Kitapyayınevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1972). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*. 1 (1860-1908), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın. Asfer. (1910). Hüsün ve Şiir (İsmail Suphi'ye/Resne, 30 Teşrinisani 1325).*Hüsün ve Şiir*, 1 (1325/1910), Selanik, 2-3.
- Aydın. Kaf. (1909). Hayat-ı İctimâiyye: Kırmızı ve Kan.*Bahçe*, 45 (30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909), Selanik, 297-301.

- Aydın. Kaf. (1909). Hayat-ı İctimâiyye: Yarın Ne Olacağız? 1.*Bahçe*, 42 (9 Haziran 1325/22 Haziran 1909), Selanik, 248-251.
- Aydın. Kaf. (1909). Hayat-ı İctimâiyye: Yarın Ne Olacağız? 2.*Bahçe*, 43 (16 Haziran 1325/29 Haziran 1909), Selanik, 262-268.
- Aydın. Seni. (1899). Mütenevvia: Umûmî Kütübhânelerimiz.*Âsır*, 437 (1 Şaban 1317/22 Teşrinisani 1315/5 Arail 1899), 3-4.
- Babinger, Franz (2004). 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat,*Müteferrika ve Osmanlı Matbaası*.(Çev., Haz.: Nedret Kuran-Burçoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Baer, Marc David (2011). *Selanikli Dönmeler, Yahudilikten Dönenler, Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler*. (Çev. Sevinç Kayır), İstanbul: Doğan Kitap.
- Balcı, Mustafa (2010). *Selanik Düştü-Selanik'in Kaybediliş Öyküsü*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bali, Rifat N. (2008). Barzılay, Moiz.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 294.
- Bali, Rifat N. (2008). İsrail (İzisel), Samuel.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 681.
- Bali, Rifat N. (2012).*Bir Günah Keçisi: Munis Tekinalp*. 2, İstanbul: Libra Kitap.
- Bayraktar, Duhter (2008). Tahsin Nahid.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 601-602.
- Berkes, Niyazi (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Haz. : Ahmet Kuyuş), İstanbul: YKY.
- Beşir Fuad; Fazlı Necip (2009). *Mektuplar*.(Çev. Parkan Özturan), İstanbul: Artes Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal (2012). *Çocukluğum Gençliğim Siyâsî ve Edebî Hatıralarım*. İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Bilim, Cahit Yalçın (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*.Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Binark, İsmet (1979). Matbaanın Türkiye'ye Geç Girişinin Sebepleri.*Türk Kütüphaneciler Derneği Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı Bildirileri*, Türk Kütüphaneciler Derneği, 139-173.
- Birinci, Ali (2008). Arda, Hacı Adil.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 244-245.
- Birinci, Ali (2008). Halil Rifat Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*.1, İstanbul: YKY, 520-521.
- Birinci, Ali (2008). Mehmet Rauf (Leskovikli).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 199-200.
- Bleda, Mithat Şükrü (2010). *İmparatorluğun Çöküşü*. İstanbul: Destek Yayınevi.
- Celal Sakıp (1912). Eser ve Zât: Tetebbu' Karşısında Mehmed Fevad Bey/Berlin, 25 Nisan 1912.*Genç Kalemler*, 20 (27 Nisan 1328/10 Mayıs 1912), Selanik.
- Celal Sakıp (1912). Rıza Tefvik'in Felsefesi.*Genç Kalemler*, 15 (1 Şubat 1327/14 Şubat 1912), Selanik.
- Cemil Süleyman (1909). İki Hemşire.*Bahçe*, 27 (20 Kanunusani 1324/2 Şubat 1909), Selanik, 5-7.
- Cerasi, Maurice M. (1999).*Osmanlı Kenti-Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*.(Çev. Aslı Ataöv), İstanbul: YKY.
- Clayer, Nathalie; Alexandre Popovic (2005). Osmanlı Döneminde Balkanlar'daki Tarikatlar. (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çakır, Serpil (2010). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yay.
- Delilbaşı, Melek (1989). *Selanik'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih* (Sultan II. Murad Dönemine Ait Bir Bizans Kaynağı).Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Demir Taş (1911). Felsefe: Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler/Yalılar, 26 Temmuz 1327.*Genç Kalemler*, 8 (10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911), Selanik.
- Demirel, Ahmet (2008). Cavid Bey (Maliyeci).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: YKY, 337.
- Demirel, Ahmet (2008). Cebesoy, Ali Fuat.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 337-338.
- Demirel, Ahmet (2008). Cemal Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 344-345
- Demirel, Ahmet (2008). Kut, Halil.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 40.
- Demirel, Ahmet (2008). Nâzım (Doktor).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 352.
- Demirel, Ahmet (2008). Süleyman Askerî.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 561.
- Demirel, Ahmet (2008). Şükrü Bey.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 597-598.
- Denman, Fatma Kılıç (2009). *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, İstanbul: Libra Kitap.
- Derman, M. Uğur (1979). Yazı Sanatının Eski Matbaacılığımıza Akisleri.*Türk Kütüphaneciler Derneği Basım ve Yayıncılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı Bildirileri*, Türk Kütüphaneciler Derneği, 97-118.
- Diñer, Fatma (2007). *Kâzım Nami Duru Hayatı, Eserleri ve Türkçe Öğretimine Katkıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Duman, Harun (2000). *Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Katalogu 1828-1928.I-III*, Ankara: Enferyasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Dumont, Paul (1985). *Grand Orient de France Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu XIX. Yüzyıl Ortası ile Birinci Dünya Savaşı'na Yakın Dönemde İstanbul'da Fransız Obedyansı'na Bağlı Mason Locaları*. (Çev. Rifat İnel), İstanbul: Yenilik Basımevi, s. 3.
- Dumont, Paul (1985). *XX. Yüzyıl Başlarında Selanik'teki Fransız Obedyansına Bağlı Fran Masonluk*, (Çev.: Rifat İnel), İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Dumont, Paul (2001). Bir Osmanlı Sosyalizminin Doğuşu.*Selânik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanlar'ın Uyanışı*, (Haz. Gilles Veinstein), İstanbul: İletişim Yayınları, 205-217.
- Dumont, Paul (2001). Devrim Selanik'ten Başlar.*Selânik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları, 247-249.
- Dumont, Paul (2001). Önce Fransızca.*Selânik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*, Haz. Gilles Veinstein, (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duru, Kâzım Nami (1957). *İttihat ve Terakki Hatıralarım*. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.
- Duru, Kâzım Nami (1909). *Terbye-i Vataniyede İlk Adım*. Asır, Selanik 1327/1909.
- Duru, Kazım Nami (1965). *Ziya Gökalp*. İstanbul Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Edirne Mebusu Doktor Rıza Tefvik (1910). Hüsün ve Mahiyeti.*Bahçe*, Numara 49-52, 1-5, 10-12, 16 (28 Temmuz 1325/10 Ağustos 1909-Kanunusani 1325/Ocak-Şubat 1910), Selanik.
- Eagleton, Terry (2011). *Edebiyat Kuramı Giriş*, (Çev. Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye (1908). Bir Hediye-i Fikriye 1 (Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma).*Bahçe*, 21 (9 Kanunuevvel 1324/22 Aralık 1908), Selanik, 11-12.
- Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye (1909). Bir Hediye-i Fikriye 2 (Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma).*Bahçe*, 23 (21 Kanunuevvel 1324/3 Ocak 1909), Selanik, 9-10.
- Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye (1909). Bir Hediye-i Fikriye 1 (Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma), *Bahçe*, 24 (30 Kanunuevvel 1324/12 Ocak 1909), Selanik, 11-13.
- Edirne Valisi Reşit Paşa Zevcesi Emine Semiye (1908). Bu Nihâl-i Hürriyet (Bahçe)ye Bir Hediye-i Acizânedir.*Bahçe*, 3 (18 Temmuz 1324/31 Temmuz 1908), Selanik, 6-8.
- Elöve, Mustafa E. (1991).*Bir Demet Işık (Feyziyenin Yükseliş)*.İstanbul: Feyziye Mektepleri Vakfı Yay.
- Emine Semiye Binti Cevdet Paşa (1896). İfâde-i Mahsûsa.*Mütalaa*, Numara 1 (23 Safer 1314/3 Ağustos 1896), Selanik, 7.
- Emine Semiye Binti Cevdet (1896). Fâzilet-i Osmâniyemizin en kıdemlisi olan ismetli Makbule Leman Hanımefendi Hazretleriyle Sermuharriremiz ismetli Emine Semiye Hanımefendi Hazretleri arasında teâtî edilmiş iki mektuptur ki derc-i sûtûn-ı iftihâr ederiz.*Mütalaa*, 12 (12 Cemaziyeevvel 1314/19 Ekim 1896), Selanik, 7-8.
- Emine Semiye Binti Cevdet (1896). Hanımlara Mahsûs Kısım: Mazrûf-ı Elem-Serbâlîn-i IzdırâbOlan Bir Zevce Lisânından.*Mütalaa*, 13 (19 Cemaziyelevvel 1314/26 Ekim 1896), Selanik, 7-8.
- Emine Semiye Binti Cevdet (1896). Hanımlara Mahsus Kısım: Şu Asr-ı Terakkide Muharrerât-ı Fazilâtımızın En Kıdemlisi.*Mütalaa*, 12 (12 Cemaziyeevvel 1314/19 Ekim 1896), Selanik, 7.
- Emine Semiye (1910). Allatini Fabrikası Sahilinde: Temâşâ-i Gurûb.*Hüsün ve Şiir*, 6 (16 Ağustos 1326/29 Ağustos 1910), Selanik, 34-36.
- Emine Semiye (1897). Gıyabî Hemsiremiz İffetli Nadire Hanımefendiye Cevap, *Mütalaa*, 27 (21 Kanunusani 1312/2 Şubat 1897), Selanik, 7.
- Emine Semiye (1896). Hanımlara Mahsûs Kısım: Sermuharriremiz İzzetli Emine Semiye Hanımefendi Hazretleri tarafından bu geçen Pazar günü icrâ olunan Feyz-i Sıbyan Mektebi İnas kısmı tevzi'-i mükâfat-ı resminde irticâlen irâd buyurulan nutk-ı belîğdir ki zabt edildiği sûrette tezyin-i sütun eyliyoruz.*Mütalaa*, 7 (6 Rebiülahir 1314/14 Eylül 1896), Selanik, 7-8.
- Emine Semiye (1908). Kadın Mecmûa-i Muhteremesine.*Kadın*, 9 (8 Kanunuevvel 1324/21 Aralık 1908), Selanik, 2.
- Emine Semiye (1900). Mezarı Başında (Mâba'd).*Asır*, 459 (22 Şevval 1317/24 Şubat 1900), Selanik, 4.
- Emine Semiye (1900). Mezarı Başında.*Asır*, Numara 458 (19 Şevval 1317/200 Şubat 1900), Selanik, 4.
- Emine Semiye (1897). Mükâfat- İlâhiye.*Mütalaa*, 1-24 (23 Safer 1314/3 Ağustos 1896-23 Şaban 1314/27 Ocak 1897), Selanik.
- Emine Semiye (1897). *Mütalaa.Mütalaa*, 10 (24 Eylül 1312/6 Ekim 1896), Selanik, 7.
- Emine Semiye (1897). *Mütalaa.Mütalaa*, 23 (24 Kanunuevvel 1312/5 Ocak 1897), Selanik, 7.
- Emine Semiye (1897). *Mütalaa.Mütalaa*, 32 (13 Şevval 1314/17 Mart 1897), Selanik, 5.
- Emine Semiye (1897). *Mütalaa.Mütalaa*, 34 (18 Mart 1313/30 Mart 1897), Selanik, 8.
- Emine Semiye (1897). Nadire Hanım'ın Keşkül Be-dest bir Masum Şiirini *Mütalaa.Mütalaa*, 37 (18 Zilkade 1314/20 Nisan 1897), Selanik, 8.

- Emine Semiye (1903). Tiyatro Hakkında Birkaç Söz (Hanım Hemşirelerime).*Asır*, 669 (1 Muharrem 1321/30 Mart 1903), Selanik, 3-4.
- Emine Semiye (1908). Muhterem Biraderimiz Cavit Beyefendiye.*Kadın*, Numara 9 (8 Kanunuevvel 1324/21 Aralık 1908), Selanik, 2-5.
- Emine Semiye (1909). *Sefalet*. Hilal Matbaası, 1324 (1909), Dersaadet, 280 s.
- Emine Semiye (1894). Selanik Hatıraları. 1312/1894, 246 y.
- Emine Semiye (1903). Tiyatro Hakkında Birkaç Söz (Hanım Hemşirelerime) Mâba'd.*Asır*, 771 (8 Muharrem 1321/6 Nisan 1903), Selanik, 3-4.
- Ergin, Osman (1939). *Türkiye Maarif Tarihi*, 1, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1939.
- Erişilgil, Mehmet Emin (2007). *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, (Haz. Aykut Kazancıgil, Cem Alpar), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ersoy, Osman (1959). *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yay.: 129, Güven Basımevi.
- Erünsal, İsmail E. (1999). Osmanlı Kütüphanelerinin Tarihi Gelişimi.*Osmanlı Devleti'nde Bilim Kültür ve Kütüphaneler*, (Haz. Özlem Bayram, Ali Can vd.), Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Erünsal, İsmail E. (2008).*Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Evliya Çelebi (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), 8 (1), İstanbul: YKY.
- Faik Sabri (1908). Avrupa Hatıratından: Sükût (Raif Necdet Bey'e/Paris, 25 Mayıs 1908). 14 (21 Teşrinievvel 1324/3 Kasım 1908), Selanik, 5-6.
- Fazlı Necib (1908-09), Küçük Hanım, 2, Roman Hazinesi Onuncu Takım, Selanik: Yeni Asır Matbaası, 1326 (1908-09).
- Fazlı Necip (1883). Âdet Hakkında Bir İki Söz.*Gonca-i Edep*, 6 (15 Mayıs 1299/27 Mayıs 1883), Selanik, 91.
- Fazlı Necip (1883). Âdet Hakkında Bir İki Söz.*Gonca-i Edep*, 7 (1 Haziran 1299/13 Haziran 1883), Selanik, 106-107.
- Fazlı Necip (1883). Adl ve Zulmün Mukayesesi.*Gonca-i Edep*, 8 (15 Haziran 1299/27 Haziran 1883), Selanik, 119-120.
- Fazlı Necip (1883). Edep Yahut Edebiyat. *Gonca-i Edep*, 1 (4 Cemaziyelevvel 1300/1 Mart 1299/13 Mart 1883), Selanik, 3-4.
- Fazlı Necip (1897). Efendim.*Mütalaa*, 71 (3 Kanunuevvel 1313/15 Aralık 1897), Selanik, 2.
- Fazlı Necip (1883). Hekimane Bir Nasihat.*Gonca-i Edep*, 5 (30 Nisan 1299/12 Mayıs 1883), Selanik, 75-76.
- Fazlı Necip (1883). Mezaristan.*Gonca-i Edep*, 3 (1 Nisan 1299/13 Nisan 1883), Selanik, 36-38.
- Fazlı Necip (1898). Musâhabe-i Nisaiyye.*Mütalaa*, 91, 92, 93, 94, 95 (6 Mayıs 1314/18 Mayıs 1898-4 Haziran 1314/16 Haziran 1898), Selanik, 3-4.
- Fazlı Necip (1883). Mütalaa, *Gonca-i Edep*, 2 (25 Mart 1299/6 Nisan 1883), Selanik, 22-23.
- Fazlı Necip (1883). Vüs'at-i Fikr.*Gonca-i Edep*, 9 (15 Teşrinisani 1299/27 Kasım 1883), Selanik, 131-133.
- Feyziye Mektebi Müdürü Ali Osman (1911). Açık Mektup.*Rumeli*, 2(489), (29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911), 3.
- Feyziye Mektebi Müdürü Ali Osman (1911). Rumeli.*Rumeli*, 2. (489), (29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911), 3.
- Feyziye Mezunlarından Âkil Fevzi (1905). Saat Kavgası.*Çocuk Bahçesi*, 3 (27 Kanunusani 1320/9 Şubat 1905), Selanik, 4-6.
- Feyziye Sıbyan Mektebi Mezunlarından Ali Ulvi (1897). Bir Kazazede Lisanından.*Çocuklara Rehber*, 1 (10 Nisan 1313/22 Nisan 1897), Selanik, 5-7.

- Genç Kalemler Tahrir Heyeti. Millî Jimnastik. Rumeli Matbaası, Selanik.
- Genç Kalemler Tahrir Heyeti. *Yeni Lisan ve Bir İstimzâc*. Selanik Vilayeti Matbaası.
- Georgon, François (2001). Müslüman ve Dönme Selanik. *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları 113-127.
- Georgiadou, Kirki (2001). Selanik'in Yunanlıları. *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gerçek, Selim Nüzhet (2002). *Türk Matbuatı*. (Der.: Ali Birinci), Gezin Kitabevi, Ankara 2002.
- Orlin Sabev (2006), *İbrahim Müteferrika ve İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gökalp (1912). Altun Destan (Genç kalemler ve Türk Yurdu Muharrirlerine/Kazvin. 3 Kanunuevvel 1327)", *Genç Kalemler*, 14 (13 Kanunusani 1327/26 Ocak 1912), Selanik.
- Gökalp (1911). Hikâye: Akdeniz'de (Yirmi Sene Sonra)/Selanik, 5 Ağustos 1327. *Genç Kalemler*, 8 (10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911), Selanik.
- Gökalp (1911). Türklük (Türedilere). *Genç Kalemler*, 7 (27 Temmuz [1327]/9 Ağustos 1911), Selanik.
- Gökbilgin, M. Tayyib (1990). Selanik. *MEB-İslâm Ansiklopedisi*, 10, 337-349.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1983). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Gören, Ahmet Kamil (2008). Göktengiz, Cevat (Üsküdarlı. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 481.
- Gövsâ, İbrahim Alâettin (2009). *Sabatay Sevi*. Ankara: Elips Kitap.
- Güneş, Mehmet (2011). *Sosyal Meseleler Karşısında Aka Gündüz*, İstanbul: Kitabevi.
- Güntekin, Mehmet (2008). Saz, Leyla. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 505-506.
- Hâce Rasim (1909). Saçlı mı Kel mi?. *Bahçe*, 2 (4), (Eylül 1325/Eylül-Ekim 1909), Selanik, 53.
- Hakkı Baha (1909). Makale: Teessüratım 2. *Yeni Asır*, 14 (1524), (25 Mart 1325/7 Nisan 1909), 1.
- Hatipoğlu, İbrahim (2008). Mehmed Tahir (Bursalı). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 193-194.
- Hristodulu, Hristos K. (2008). *Mustafa Kemal ve Selanik Yaşamı*. (Çev. Burcu Yamansavaşçılar), İstanbul: Telos Yayınları.
- Hüseyin Kâzım Kadri (1989). *Ziya Gökalp'in Tenkidi*. (Haz.: İsmail Kara), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Işık, İhsan (2006), Malik Aksel. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. 1, Ankara: Elvan Yayınları, 197.
- Işık, İhsan (2006). Abdulhak Molla. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 1, Ankara: Elvan Yayınları, 33.
- Işık, İhsan (2006). Ahmed Esad. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1334.
- Işık, İhsan (2006). Ahmet Cemal Nabedid. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 6, Ankara: Elvan Yayınları, 2565.
- Işık, İhsan (2006). Ahmet Hamit Ongunsu. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 2700.

- Işık, İhsan (2006). Ahmet Rifat Efendi.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 1, Ankara: Elvan Yayınları, 88.
- Işık, İhsan (2006). Ali Nihat Tarlan.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 8, Ankara: Elvan Yayınları, 3445.
- Işık, İhsan (2006). Ali Ulvi Elöve.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. 1, Ankara: Elvan Yayınları, 1172.
- Işık, İhsan (2006). Avni Okar.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 2675.
- Işık, İhsan (2006). Behzat Arif Bilgin.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 2, Ankara: Elvan Yayınları, 701.
- Işık, İhsan (2006). Cahit Uçuk.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 9, Ankara: Elvan Yayınları, 3649.
- Işık, İhsan (2006). Cemal Alpman.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 1, Ankara: Elvan Yayınları, 272.
- Işık, İhsan (2006). Emin Recep.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 3, Ankara: Elvan Yayınları, 1176.
- Işık, İhsan (2006). Enis Behiç Koryürek.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Ankara: Elvan Yayınları, 6, 2252.
- Işık, İhsan (2006). Eralp, Halil Vehbi.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 3, Ankara: Elvan Yayınları, 1195.
- Işık, İhsan (2006). Fethi Okyar.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 2686.
- Işık, İhsan (2006). Hakkı Süha (Gezgin).*Türkiye edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1437-1439.
- Işık, İhsan (2006). Hakkı Süha Gezgin.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1437.
- Işık, İhsan (2006). Haluk Nihat Pepeyi.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, VII, Ankara: Elvan Yayınları, 2988.
- Işık, İhsan (2006). Hamid Hasancan.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1686.
- Işık, İhsan (2006). Hamit Zübeyr Koşay.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 2255.
- Işık, İhsan (2006). Harirîzâde Mehmet Kemalettin.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1679.
- Işık, İhsan (2006). Hasan Basri Lostar.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 6, Ankara: Elvan Yayınları, 2386.
- Işık, İhsan (2006). Hasan Cemil Çambel.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 2, Ankara: Elvan Yayınları, 880.
- Işık, İhsan (2006). Hasan Tahsin.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1686.
- Işık, İhsan (2006). Hıfzı Tefvik Gönensay.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1484.
- Işık, İhsan (2006). Hilmî (İstanbul).*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1722.
- Işık, İhsan (2006). İbrahim Fazıl Pelin.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 2987.
- Işık, İhsan (2006). İbrahim Necmi Dilmen.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 3, Ankara: Elvan Yayınları, 1059.

- Işık, İhsan (2006). Kâzım Nami Duru.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 1, Ankara: Elvan Yayınları, 1112.
- Işık, İhsan (2006). Kemalî (Osman).*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 2144.
- Işık, İhsan (2006). Kenan Rifaî.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 2149.
- Işık, İhsan (2006). Kılıçzade Hakkı.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 2174.
- Işık, İhsan (2006). Macit Gökberk.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1451.
- Işık, İhsan (2006). Mahmud Mahir.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 6, Ankara: Elvan Yayınları, 2400.
- Işık, İhsan (2006). Mehmet Ali Aynî.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 2, Ankara: Elvan Yayınları, 506.
- Işık, İhsan (2006). Mehmet Sıtkı.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 6, Ankara: Elvan Yayınları, 2449-2450.
- Işık, İhsan (2006). Mehmet Tahir (Bursalı).*Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 9, Ankara: Elvan Yayınları, 3952.
- Işık, İhsan (2006). Mehmet Talat Gönensay.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1484.
- Işık, İhsan (2006). Mehmet Tefvik Biren.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 2, Ankara: Elvan Yayınları, 715.
- Işık, İhsan (2006). Muslihittin Adil (Taylan).*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 8, Ankara: Elvan Yayınları, 3465.
- Işık, İhsan (2006). Mustafa Adli Bayman.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 2, Ankara: Elvan Yayınları, 620.
- Işık, İhsan (2006). Mustafa Reşat Mimaroglu.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 6, Ankara: Elvan Yayınları, 2504.
- Işık, İhsan (2006). Münevver Ayaşlı.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 2, Ankara: Elvan Yayınları, 464.
- Işık, İhsan (2006). Nuri Mehmet Conker.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 2, Ankara: Elvan Yayınları, 843.
- Işık, İhsan (2006). Rıfat Osman.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 7, Ankara: Elvan Yayınları, 3044.
- Işık, İhsan (2006). Sabiha Sertel.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 9, Ankara: Elvan Yayınları, 3961.
- Işık, İhsan (2006). Sabiha Sertel.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 8, Ankara: Elvan Yayınları, 3170.
- Işık, İhsan (2006). Salim Şengil.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 8, Ankara: Elvan Yayınları, 3331.
- Işık, İhsan (2006). Süleyman Hasbî.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 8, Ankara: Elvan Yayınları, 3266.
- Işık, İhsan (2006). Süleyman Kâni İrtem.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Elvan Yayınları, 1747.
- Işık, İhsan (2006). Tahir Nadi.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 8, Ankara: Elvan Yayınları, 3379.
- Işık, İhsan (2006). Tahsin Nahit.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 8, Ankara: Elvan Yayınları, 3381.

- Işık, İhsan (2006). Yazar, Mehmet Behçet.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 9, Ankara: Elvan Yayınları, 3844.
- Işık, İhsan (2006). Yunus Nadi (Abalıoğlu).*Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 9, Ankara: Elvan Yayınları, 3952.
- Işık, İhsan (2006). Yusuf Ziya Yörükân.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 9, Ankara: Elvan Yayınları, 3941.
- Işık, İhsan (2006). Makbule Atadan.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 1, Ankara: Elvan Yayınları, 410.
- Işık, İhsan (2006). *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. Elvan Yayınları, 1, Ankara: Elvan Yayınları, 118.
- Işık, İhsan (2006). Tevfik Rüştü Aras.*Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, 1, Ankara: Elvan Yayınları, 323.
- İ. Arda Odabaşı (2012). *Osmanlı'da Sosyalizm Türkçülük ve İttihatçılık – Rasim Haşmet Bey*. İstanbul: Kaynak yayınları, 64-65.
- İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1897). Takdir ve Beyân-ı Mütalaa.*Mütalaa*, 50 (8 Temmuz 1313/20 Temmuz 1897), Selanik, 4-6.
- İlyas Macit (1996). Bir Damla Tefekkür.*beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), İstanbul: YKY, 211.
- İlyas Macit (1996). Bir Hatıra-i Tedris.*beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), İstanbul: YKY, 23.
- İlyas Macit (1996). Büyük Genç, *beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), İstanbul: YKY, 180.
- İlyas Macit (1996). Gürdüs'te Tarık Bey'e.*beni okuyunuz*, (Haz. : Mahir Toktan), İstanbul: YKY, 43.
- İlyas Macit (1996). *beni okuyunuz*. (Haz. : Mahir Toktan), İstanbul: YKY.
- İmzasız (1911). Kütüphane-i Millî-i Osmanî.*Rumeli*, 2 (487), (27 Haziran 1327/10 Temmuz 1911), 2.
- İmzasız (1897). Başlıksız.*Asır*, 2(217),(11 Ekim 1897/29 Eylül 1313 R.), 1.
- İmzasız (1869). Başlıksız.*Terakki*, 104 (15 Zilhicce 1285/29 Mart 1869), Selanik, 3.
- İmzasız (1869). Başlıksız.*Terakki*, 129 (22 Muharrem 1286/3 Mayıs 1869), Selanik, 4.
- İmzasız (1908). Beyaz Kale Bahçesi.*Yeni Asır*, 1311 (25 Temmuz 1324/7 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1894). Biyenefezans Yahud 'Amel-i Hayr' Cemiyeti.*Mütalâa*,20, (3 Kânunuevvel 1312/8 Rebiülevvel 1314/5 Temmuz 1894)), 6.
- İmzasız (1908). Bu da Hürriyet!.*Zaman*, 12, (17 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1909). Cahit ve Cavit Beylerle Bir Mülakat.*Zaman*, 166, (10 Nisan 1325/3 Rebiülahir 1327/23 Avral 1909), 2-3.
- İmzasız (1908). Dava Vekili Celal Derviş.*Zaman*, 1, (6 Kasım 1908), Selanik, 4.
- İmzasız (1908). Dava Vekilleri Kulübü. 1326, (8 Ağustos 1324/21 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Doktor Rıza Tevfik Bey.*Yeni Asır*, 1335, (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Eczacılar Kulübü.*Yeni Asır*, 1342, (25 Ağustos 1324/7 Eylül 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Enver Bey'in Bir Fikri.*Yeni Asır*, 1305, (17 Temmuz 1324/30 Temmuz 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1909). Ferrer'in İdamı Aleyhinde Miting.*Zaman*, 346, (12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909), Selanik, 2.

- İmzasız (1908). Feyziye Mektebinin Sene-i Devriyesi.*Zaman*,40, (12 Aralık 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Genç kalemlerin Sekzinci Nüshası.*Rumeli*, 2 (523), (14 Ağustos 1327/27 Ağustos 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Genç Kalemlerin Yedi Numarası.*Rumeli*, 2 (511), (28 Temmuz 1327/10 Ağustos 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Hayat ve Şebab.*Rumeli*, 487, (27 Haziran 1327/10 Temmuz 1911), Selanik, 4.
- İmzasız (1911). Hayat ve Şebab.*Yeni Felsefe Mecmuası*, 2, (30 Ağustos 1327/12 Eylül 1911), Selanik, Arka İç Kapak.
- İmzasız (1896). İfade-i Meram.*Mütalaa*, 1 (22 Temmuz 1312/3 Ağustos 1896), 2.
- İmzasız (1895). İhtar.*Asır*, 21 (28 Teşrinievvel 1311/20 Cemaziyelevvel 1313/9 Kasım 1895), Selanik, 4.
- İmzasız (1908). İlan.*Zaman*, Numara 11 (16 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). İlan.*Zaman*, Numara 5 (10 Kasım 1908), Selanik, 4.
- İmzasız (1908). İlan.*Zaman*, Numara 8 (13 Kasım 1908), Selanik, 4.
- İmzasız (1911). İmlâ Okuyorum.*Rumeli*, 2 (523), (14 Ağustos 1327/27 Ağustos 1911), Selanik, 4.
- İmzasız (1908). Jandarma Zabitan Mektebi.*Zaman*, 32 ((Aralık 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Kıraat Okuyorum.*Rumeli*, 2 (523), (14 Ağustos 1327/27 Ağustos 1911), Selanik, 4.
- İmzasız (1908). Konferans.*Yeni Asır*, 1309 (21 Temmuz 1324/3 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Konferans.*Yeni Asır*, 1348 (1 Eylül 1324/14 Eylül 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Konferans.*Yeni Asır*, 1348 (1 Eylül 1324/14 Eylül 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Köprülülere.*Rumeli*, 2 (511), (28 Temmuz 1327/10 Ağustos 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1909). Küçük Havadis.*Zaman*, 263, (18 Temmuz 1325/31 Temmuz 1909), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Küçük Havadisler.*Rumeli*, 2 (494), (6 Temmuz 1327/19 Temmuz 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Küçük Havadisler.*Rumeli*, 2 (514), (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Küçük Havadisler.*Rumeli*, 2 (515), (2 Ağustos 1327/15 Ağustos 1911), Selanik, 2.
- İmzasız (1911). Küçük Havadisler.*Rumeli*, 2 (515), (2 Ağustos 1327/15 Ağustos 1911), Selanik, 2.
- İmzasız (1911). Küçük Havadisler.*Rumeli*, 519, (7 Ağustos 1327/20 Ağustos 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1896). Kütübhânelerimiz.*Asır*, 96, (25 Safer 1314/24 Temmuz 1312/5 Ağustos 1896), 1.
- İmzasız (1908). Leylî ve Neharî Ticaret Mektebi.*Yeni Asır*, 1399, (19 Teşrinisani 1324/1 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1905). Lisan-ı Osmanî.*Asır*, 1035, (5 Kanunuevvel 1321/5 Aralık 1905), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Maarif Kulübü.*Yeni Asır*, 1318, (1 Ağustos 1324/14 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız(1908). Maarif Kulübü.*Yeni Asır*, 1335, (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1911). Maarif Müdürlüğünden.*Rumeli*, 519, (7 Ağustos 1327/20 Ağustos 1911), Selanik, 3.

- İmzasız (1909). Mekteb-i Hukuk Binası.*Yeni Asır*, 1662, (24 Ağustos 1325/6 Eylül 1909), Selanik, 1-2.
- İmzasız (1909). Mekteb-i Hukuk Müdüriyetinden.*Yeni Asır*, 1662, (24 Ağustos 1325/6 Eylül 1909), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Mekteb-i Hukuk.*Zaman*, 13, (18 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Mithatpaşa Mekteb-i Sanayi.*Rumeli*, 2 (514), (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Muallim Cûdî Efendi.*Zaman*, 13, (18 Kasım 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Muhadderât.*Yeni Asır*, 1304, (16 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1910). Muhit-i Mesai Encümeni.*Muhit-i Mesai*, 1 (4), (10 Şubat 1326), Arka kapakta iç yüz.
- İmzasız (1900). Musâhebe: Zevk-i Millî.*Asır*, 460, (26 Şubat 1900/26 Şevval 1317/14 Şubat 1315), Selanik.
- İmzasız (1908). Müessesât-ı Müstahdemîn.*Yeni Asır*, 1324 (6 Ağustos 1324/19 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Nasıl Oldu?.*Bahçe*, 10, (23 Eylül 1324/6 Ekim 1908), Selanik, 5.
- İmzasız (1908). Nasıl Oldu?.*Bahçe*, 10, (23 Eylül 1324/6 Ekim 1908), Selanik, 5.
- İmzasız (1908). Nasıl Oldu?.*Bahçe*, 10, (23 Eylül 1324/6 Ekim 1908), Selanik, 5.
- İmzasız (1911). Polis Mektebi Mezunları.*Rumeli*, 2, (505), (20 Temmuz 1327/3 Ağustos 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Polis Mektebi.*Yeni Asır*, 1328, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1911). Sanayi Mektebi Mezunları. 2 (494), (6 Temmuz 1327/19 Temmuz 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şayân-ı Takdir İcraât. *Zaman*, 18, (23 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şayân-ı Takdir İcraât. *Zaman*, 18, (23 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Şehrimiz Ziraat Mektebi.*Rumeli*, 2 (514), (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Şerefli Bir gece-10 Temmuz Mezunları Münasebetiyle.*Rumeli*, 2 (500), (14 Temmuz 1327/27 Temmuz 1911), Selanik, 3.
- İmzasız (1911). Şuun: 10 Temmuz İttihat ve Terakki Mezunları.*Rumeli*, 2, (502), (17 Temmuz 1327/30 Temmuz 1911), Selanik, 2.
- İmzasız (1911). Şuun: 10 Temmuz İttihat ve Terakki Mezunları.*Rumeli*, 2, (502), (17 Temmuz 1327/30 Temmuz 1911), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 36, (11 Aralık 1908), Selanik, 4.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 12, (17 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 13, (18 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 31, (6 Aralık 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1909). Şüûn.*Zaman*, 63, (10 Ocak 1909), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 7, (12 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 7, (12 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şüûn: Gece Dersleri ve Lisân-ı Osmanî.*Zaman*, 50, (25 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şüûn: Nasıl Oldu? (Rumca).*Zaman*, 45, (16 Aralık 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 36, (11 Aralık 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). Şüûn. *Zaman*, 13, (18 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 16, (18 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). Şüûn.*Zaman*, 19, (24 Kasım 1908), Selanik, 3.

- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 24, (29 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 27, (2 Aralık 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 37, (9 Aralık 1908), Selanik, 2-3.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 4, (9 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 41, (16 Aralık 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 5, (10 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 55, (30 Aralık 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 6, (11 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1909). *Şüûn.Zaman*, 61, (8 Ocak 1909), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 9, (14 Kasım 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûn.Zaman*, 9, (14 Kasım 1908), Selanik, 4.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1304, (16 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1306 (18 Temmuz 1324/31 Temmuz 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1306 (19 Temmuz 1324/1 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1308, (20 Temmuz 1324/2 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1308, (20 Temmuz 1324/2 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1309, (21 Temmuz 1324/3 Ağustos 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1310, (24 Temmuz 1324/6 Ağustos 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1324, (6 Ağustos 1324/19 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1325, (7 Ağustos 1324/20 Ağustos 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1328, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1329, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1335, (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1339, (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1342, (25 Ağustos 1324/8 Eylül 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1343, (27 Ağustos 1324/9 Eylül 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1908). *Şüûnât.Yeni Asır*, 1350, (3 Eylül 1324/16 Eylül 1908), Selanik, 3.
- İmzasız (1897). *Takdir-i Hamiyet.Mütalaa*, 37, (8 Nisan 1313/11 Zilkade 1314/13 Nisan 1897), Selanik, 6.
- İmzasız (1909). *Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti Resm-i Küşadı.Zaman*, 1 (63), (28 Kanunuevvel 1324/10 Ocak 1909), Selanik, 3.
- İmzasız (1910). *Tarih-i Medeniyet.Yeni Asır*, 1900, (1 Haziran 1326/14 Haziran 1910), Selanik, 4.
- İmzasız (1909). *Tebrik.Bahçe*, 1 (52), (25 Ağustos 1325/7 Eylül 1909), Selanik, s. Arka dış kapak.
- İmzasız (1909). *Teşekkür.Zaman*, 281, (5 Ağustos 1325/18 Ağustos 1909), Selanik, 3.
- İmzasız (1908). *Vatan.Yeni Asır*, 1317, (30 Temmuz 1324/12 Ağustos 1908), Selanik, 1.
- İmzasız (1908). *Vatan.Yeni Asır*, 1318 (1 Ağustos 1324/14 Ağustos 1908), Selanik, 2.
- İmzasız (1911). *Yeni Hayat Kitapları (Herkes Okusun).Rumeli*, 514 (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), Selanik, 1.
- İmzasız (1911). *Yeni Hayat.Yeni Felsefe Mecmuası*, 7 (15 Teşrinisani 1327/28 Kasım 1911), Selanik, 1-9.
- İmzasız (1911). *Yeni Lisan Kongresi.Rumeli*, 2 (521), (10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911), Selanik, 2.
- İmzasız (1911). *Yeni Muhitü'l-maarif.Rumeli*, 2 (518), (5 ağustos 1327/18 Ağustos 1911), Selanik, 1.
- İmzasız (1875). *Ayîne*.32, (25 Temmuz 1291/15 Recep 1293/6 Ağustos 1875), Selanik, 2.
- İmzasız (1875). *Ayîne*, 33, (1 Ağustos 1291/22 Recep 1293/13 Ağustos 1875), Selanik, 1.

- İmzasız (1906-07). *Muhârebede Piyâde Topçunun Tevhid-i Mesâisi, Haftalık Risale-i Askeriye İlavesi*. (Çev.: Seyyar Topçu On Dördüncü Alayın Birinci Taburu Kolağası Mustafa Asım), (Nâşiri: Yüzbaşı İsmail), Selanik: İttihat ve Terakki Matbaası, 1324 (1906-07).
- İmzasız (1909-10). Osmanlı İttihat ve Terakki Nizamnamesi (1327 Kongresince Kabul Olunan). Selanik: Hakkâk Ömer Kâni ve Mahdumu Matbaası, 1327 (1909-10).
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999). Ferîd Bey. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 613-615.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999). Galip Bey. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 2, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 694-697.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999). Hakkı Efendi. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 2, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 732-735.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2000). Hakkı Paşa. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 2, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 748-752.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2000). Hami Efendi. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 2, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 828-831.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2000). Hıfzı Tevfik. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 2, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 928-929.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2000). Hüsni. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 2, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 978-984.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2002). İbrahim Cûdî. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuara)*, Haz. İbrahim Baştuğ, 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 377.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2000). İzzet. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 2, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1101-1104.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999). Sa'dî. *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, Haz. İbrahim Baştuğ, 4, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2002). *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuara)*. Haz. İbrahim Baştuğ, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kema (1999), Meşhurî. *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1334-1337.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). Ali Yücel. *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 156-159.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). Celal Sahir. *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 332.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). Çaker Efendi. *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 386-389.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). Daniş Bey. *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 396-397.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). Esad Dede. *Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 492-496.

- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). Fâik Bey.*Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 541.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). Nazım.*Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1554-1559.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). Nuri.*Son Asır Türk Şairleri*, Haz. Müjgan Cumbur, 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1687-1689.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (2005). Sadık Vicadanî.*Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuara)*, (Haz.: İbrahim Baştuğ), 4, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1999). *Son Asır Türk Şairleri*. Haz. Müjgan Cumbur, 1, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 64-68.
- İnançer, Ö. Tuğrul (2005). Osmanlı Tarihinde Sûfilik Âyin ve Erkânları. (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnas Rüştüyesi Mektebi'nden Muhrec Rukiye Hanım Tarafından Tercüme Olunarak Gönderilmiştir (2009). Bir Validenin Çocuğuna Söylediği Neşidenin Nesren Tercümesidir.*Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 81.
- İpşirli, Mehmet (2008), Abdurrahman Nesib Efendi.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 31.
- İpşirli, Mehmet (2008). Abdurrahman Nesib Efendi.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 31.
- İpşirli, Mehmet (2008). Ahmed Muhtar Molla Beyefendi.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 137.
- İpşirli, Mehmet (2008). Hayri Efendi (Ürgüplü).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 560-561.
- İrtem, Süleyman Kâni (2003). *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu – Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*. (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul: Temel Yay.
- Jacop M. Landau (1996), *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kabacalı, Alpay (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*. İstanbul: literatür Yayınları.
- Kahkaha (1911). Handekâr Sayfa: Celal Sahir (Ali Canip'e).*Genç Kalemler*, 11, (23 Teşrinievvel 1327/5 Kasım 1911), Selanik, 192.
- Kahya, Mustafa (1998). *Akil Koyuncu: Hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, İsmail (2008), Fergan, Eşref Edip.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 449-450.
- Kara, İsmail (2008). Hüseyin Kâzım Kadri.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, YKY, 586.
- Kara, İsmail (2008). Said Nursi (Bediüzzaman).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 489-490.
- Kara, Mustafa (2004). *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Sır Yay.
- Karaalioglu, Seyit Kemal (1982). *Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp ve aka.
- Kavas, Ahmet (2008). Mehmed Sadık Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 181-182.
- Kavas, Ahmet (2008). Talat Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 605-607.

- Kaya Alp (1911), Tarih: 1830 Vakaları ve Neticeleri.*Genç Kalemler*, 11, (23 Teşrinievvel 1327/5 Kasım 1911), Selanik.
- Kaya Alp (1911). Çalar Saat.*Genç kalemler*, 10, (Teşrinievvel 1327/Ekim-Kasım 1911), Selanik.
- Kaya Alp (1912). Eser ve Zât: Türk Düşmanlarından, Dosteyevski/Selanik, 19 Şubat 1327.*Genç Kalemler*, 19, (Nisan 1328/Nisan-Mayıs 1912), Selanik.
- Kaya Alp (1911). İlm: Japonya İmparatorluğu (Yeni Hayat).*Genç Kalemler*, 5, (19 Haziran 1327/2 Temmuz 1911), Selanik.
- Kaya Alp (1912). Rus Edebiyatı, Leonid Andreyev, Kırmızı Hande.*Genç Kalemler*, 11-23 (23 Teşrinievvel 1327/5 Kasım 1911 – 19 Haziran 1328/2 Temmuz 1912), Selanik.
- Kaya Alp (1911). “Tarih: 1830 Vakaları ve Neticeleri”, *Genç Kalemler*,10, (Teşrinievvel 1327/Ekim-Kasım 1911), Selanik.
- Kaya Alp (1911). Tarih: Avrupa’da İhtilâl.*Genç Kalemler*, 7, (27 Temmuz [1327]/9 Ağustos 1911), Selanik.
- Kaya Alp (1912). Türk Dili’nin Tefrikası 6: Rus İnkılâbı, 1905 İhtilâli Tarihi.*Türk Dili*, 2 (14 Ağustos 1328/27 Ağustos 1912), Selanik.
- Kaya Alp (1912). Vatan Sesleri: Vatan (Büyük On temmuz Gününe).*Genç Kalemler*, 24 (10 Temmuz 1328/23 Temmuz 1912), Selanik.
- Kaya Alp (1911). Yeni hayat: Japonya İmparatorluğu.*Genç Kalemler*, 7, (27 Temmuz [1327]/9 Ağustos 1911), Selanik.
- Kaya Alp (1911). Yeni Hayat: Japonya İmparatorluğu.*Genç Kalemler*, 8 (10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911), Selanik.
- Kaymaz, Kadriye (2009). *Gölgedeki Kalem Emine Semiye-Bir Osmanlı Kadın Yazarının Düşünce Dünyası*. İstanbul:Küre Yay.
- Kaymaz, Kadriye (2009). *Gölgedeki Kalem Emine Semiye, Bir Osmanlı Kadın Yazarının Düşünce Dünyası*.İstanbul: Küre Yay.
- Kâzım Nami (1908). [K. Nami Bey’in Nasıl Oldu? piyesi sahnelenmeden önce kadınlara yaptığı konuşma].*Bahçe*, 11 (30 Eylül 1324/13 Ekim 1908), Selanik, 8-10.
- Kestelli, Raif Necdet (2012). *Edebiyat Hayatı (Hayat-ı Edebiye)*. (Haz. : Recep Duymaz, Yüksel Topaloğlu, Özcan Aygün), İstanbul: Akademik Kitaplar, 9.
- Kılıç, Abdullah (2008). Recep Paşa (Müşir).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 452.
- Kılıç, Abdullah (2008). Refik Bey (Manyasîzade).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 455.
- Kılıç, Abdullah (2008). Rıdvan Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*,2, İstanbul: YKY, 460.
- Kılıç, Abdullah (2008). Rıza Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 464.
- Kiel, Machiel (2009). Selânik”, *İslam Ansiklopedisi*. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, 352-357.
- Koç, Havva (2008). Abdurrahman b. Ahmed Emin Sirozî.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 23-24.
- Koç, Havva (2008). Makridi, Thedor.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 75-76.
- Kodaman, Bayram (1988). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*.Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kolcu, Ali İhsan (2010). *Milli Edebiyat –II. Meşrutiyet Sonrası Türk Edebiyatı-Nesir*, Erzurum: Salkımsöğüt.
- Koloğlu, Orhan (2008). Enver Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 409.

- Koloğlu, Orhan (2008). Yalman, Ahmet Emin.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 669.
- Koyuncu, Âkil (1910). Bugün: Ana (Yusuf ve Canip'e/Resne, 12 Mayıs 1326).*Hüsün ve Şiir*, 6, (16 Ağustos 1326/29 Ağustos 1910), Selanik, 41.
- Koyuncu, Âkil (1909). Yıldız.*Bahçe*, 1, (23 Kanunuevvel 1324/5 Ocak 1909), Selanik, 14-16.
- Koyuncu, Âkil (1910). Yıldız. *Bahçe*, (10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910), Selanik, 14-16.
- Kuran, Ahmet Bedevi (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak Yay.
- Kurnaz, Şefika (2008). *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü: EMİNE SEMİYE, Hayatı, Eserleri, Fikirleri*. İstanbul: Timaş Yay.
- Kurnaz, Şefika (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kurnaz, Şefika (2011). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kurnaz, Şefika; Cemal Kurnaz (2012). *Selanik Birinci Öğretmenler Kongresi*, Ankara: Berikan Yay.
- Küçük, Sezai (2003). *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Simurg Yay.
- Kütüphane-i İctihat Sahibi Ahmed Efendi (1910). *Nutuk*. Dersaadet: İkbâl-i Millet Matbaası, 1326.
- Leskovikli Mehmet Rauf (2013). *İttihat ve Terakki Ne İdi?*. İstanbul: Alfa Arşiv.
- Lory, Bernard (2001). Solun, Bir Slav Kenti Mi?, *Selanik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanlar'ın Uyanışı*. (Hazırlayan: Gilles Veinstein), İstanbul: İletişim Yayınları, 138-147.
- Lory, Bernard (2001). Yıl 1912, Yunanlılar Kente Girer", *Selanik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*. (Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları, 261-268.
- M. Adil (1912). *İktisat Dersleri*.1, Selanik: Zaman Matbaası, 1328, 52-87.
- M. Nermi (1912). Yeni Lisan İstilasası Karşısında. *Genç Kalemler*, 2(22), (6 Haziran 1327/19 Haziran 1912), Selanik, 226.
- M. Nermi (1934). Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar. *İş*, 1(3-4), İstanbul, 182.
- Mahir, Banu (2008). Hüseyin Hüsni Paşa. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 585-586.
- Mahmut Muhtar Paşa (2007), Fazlı Necip, *Rumeli'yi Neden Kaybettik*. (Haz. Nurer Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Makbule Lemana (1896). Fâzilet-i Osmâniyemizin en kıdemlisi olan ismetli Makbule Lemana Hanımefendi Hazretleriyle Sermuharriremiz ismetli Emine Semiyeye Hanımefendi Hazretleri arasında teâti edilmiş iki mektuptur ki derc-i sûtûn-ı iftihâr ederiz. (Göztepe, 23 Eylül 1312). *Mütalaa*, 12 (12 Cemaziyeevvel 1314/19 Ekim 1896), Selanik, 7.
- Margulies, Roni (2008). Karasu, Emanuel. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, YKY, İstanbul, 14-15.
- Mazower, Mark (2007). *SELANİK: HAYALETLER ŞEHRİ, Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*. (Çev. Gül Çağla Güven), İstanbul: YKY.
- Mehmet Cemal (1905). Bir Mevsim İçin Mersiyeye. *Çocuk Bahçesi*, 38 (20 Teşrinievvvel 1321/2 Kasım 1905, 5-6.
- Mehmet Emin (1897). Şehid Yahud Osman'ın Yüreği. *Mütâlâa*, 71 (21 Recep 1315/3 Kanunuevvvel 1313/15 Aralık 1897), Selanik.
- Mekteb-i Osmani Beşinci Sene Şakirdanından Süleyman Fahri Efendi'nin Fransızcadan Tercümesidir (2009). İki Komşu yahut Muayyen-i Hakiki. *Selanik'te Osmanlı*

- Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 180-181.
- Mekteb-i Osmanî Fransızca Muallimi Muavinlerinden Edhem Efendi Tarafından Gönderilmiştir (2009). İnci İstihali.*Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 107-108.
- Mekteb-i Osmanî Muallim-i Evveli Hakkı Efendi Tarafından Gönderilmiştir (2009). İsimli.*Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 97.
- Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi (1883). Cezayir-i Bahr-i Sefîd Mektupçusu İzzetli Naci Beyefendi'nin Şu Zeminde Olan Bir Eser-i Edebîyelerine Selanik Mekteb-i Osmanî Müdürü Sadi Efendi Tarafından Söylenilen Nazire. 1 (1 Mart 1299/13 Mart 1883), *Selanik*, 7-8.
- Mekteb-i Osmanî Sadi Efendi'nin İhda Eyledikleri Şirin-eda Bir Gazel (1883). Başlıksız.*Mezra-i Maarif*, 4,(15 Cemaziyelevvel 1300/24 Mart 1883), *Selanik*, 63.
- Mekteb-i Osmanî Üçüncü Sene Şakirdanından Abdülbaki (1883). Bir Varaka.*Mezra-i Maarif*, 3, (5 Cemaziyelevvel 1300/14 Mart 1883), *Selanik*, 46-47.
- Mekteb-i Terakki Dördüncü Sene Şakirdanından Halil Muhlis Efendi'nindir (2009). Bir Yetimin Tabiatından Şikayeti. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz (Haz.), *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 131-132.
- Mekteb-i Terakki Muallim-i Ali Cudi Efendi Hazretleri Tarafından İhda Buyurulmuştur (2009). Nazire-i Fuzûlî. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz (Haz.), *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 165-166.
- Mekteb-i Terakki Muallimi Ali Cûdî Efendi Hazretleri Tarafından İhda Buyurulmuştur (1884). Nazire-i Fuzûlî.*Gonca-i Edep*,10 (15 Şubat 1299/27 Şubat 1884), *Selanik: Vilayet Matbaası*, 148.
- Mekteb-i Terakki Muallimlerinden Edhem İsmail (2009). Bir Validenin Figânı. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz (Haz.), *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 166-167.
- Mekteb-i Terakki Muavinlerinden Hüsnü ve Fuad Efendiler Tarafından Gönderilmiştir (2009). Medfun-ı Hâk Bir Âşika-i Namurad ile Âşık-ı Hasretkeşin Hasbihal-i Teessür-İştimaleri, Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz (Haz.), *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 75-76.
- Mekteb-i Terakki'den Muhrec Hasan Pertev Efendi Tarafından Gönderilmiştir (2009). Mevt. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz (Haz.), *Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 98-99.
- Mim. Nahid (1905). Zevrakçe... Fenere Doğru (Kardeşim Te. Nahid'e).*Çocuk Bahçesi*, Numara 15 (28 Nisan 1321/11 Mayıs 1905), *Selanik*, 3.
- Mim. Nahit (1908). Yeğenimin Fotoğrafı.*Bahçe*, 17, (11 Teşrinisani 1324/24 Kasım 1908, *Selanik*, 10.
- Minasyon, Anahid Ter (2001). Küçük Bir Ermeni Cemaati.*Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yayınları, 148.
- Molho, Rena (2015). *Selanik Yahudileri 1856-1919 Özel Bir Cemaat*, (Çev. : Panayot Abacı), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Molho, Rena (2001).Yenilenme.*Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yay., 68-84.
- Mustafa Nermi (1934). Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar.İş, 1 (3-4), İstanbul.
- Müteferrika, İbrahim. Osmanlı Matbaasının Kuruluşu ve Başlangıcı, *Müteferrika ve Osmanlı Matbaası*.(Çev., Haz.: Nedret Kuran-Burçoğlu ve Machiel Kiel), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Necatigil, Behçet (2007). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul: Varlık.
- Nüzhet Haşim (2013). *Milli Edebiyata Doğru*. (Haz.: Recep Duymaz), İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Odabaşı, İ. Arda (2010). Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Erken Dönem Biyografisine ve Bibliyografyasına Katkı.*Toplumsal Tarih*, 204, İstanbul, 34-45.
- Oğuz, Şeyda Aysun; Sevgül Korkmaz (2009). *Selanik'te Osmanlı Matbuatı: GONCA-İ EDEP*, İstanbul: Turkuaz Yay.
- Okay, Cüneyd (2008). Ömer Naci.Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, II, İstanbul: YKY, 426.
- Oruç, Hatice (2014). *1320 Sene-i Hicriyesine Mahsûs Selânik Vilâyet Sâlnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Öksüz, Yusuf Ziya (2004). *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*.Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Ömer Seyfettin (2001). *Bütün Eserleri Makaleler 1*.İstanbul: Dergâh yayınları.
- Ömer Seyfettin (1908-09). *Vatan Yalnız Vatan*. Yeni Hayat Kitapları 2, Selanik: Rumeli Matbaası, 1326/1908-09.
- Özcan, Abdülkadir (2008). Mehmed Cemaleddin (Karlızade).Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, 2, İstanbul: YKY, 117-118.
- Özcan, Tahsin(2008). Midhat Paşa.Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, 2, İstanbul: YKY, 207-211.
- Pakize Seniyy (1909). Kırmızı-Beyaz Kulübü.*Kadın*,18 (9 Şubat 1324), 8.
- Parlak, Türkmen (1986). *Yeni Asır'ın Selanik Yılları "Evlâd-ı Fatihan Diyarları"*.İzmir: Yeni Asır Yay.
- Payot, Jules. *Mektebde Ahlak (Erkeklerle ve Kızlara Mahsûs Ahlak Kitabı)*. Çev. : Kâzım Nami Duru, Sahip ve Naşirleri: Ahmed-Cevdet-Nafiz, Selanik Kütüphanesi ve Kanaat mağazası, Selanik: Şems Matbaası.
- Pertev Suat (1905). Mektep Tatili, *Çocuk Bahçesi*, 10 (24 Mart 1321/6 Nisan 1905), Selanik, 3-4.
- Polat, Emre (2004). *Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti Avram Benaroya ve Faaliyetleri*, İstanbul: Truva Yay.
- R. H (1909). Neşriyat-ı Şehriyye.*Füyuzât*, 1 (2), (1 Şubat 1324), 58-64.
- Rasim Haşmet (1909). Haftalık Notlar.*Bahçe*,2 (6), (14 Teşrinievvel 1325/27 Ekim 1909), 81-85.
- Rasim Haşmet (1909). Musahabe: Tettebbu.*Zaman*, 292, (16 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909), Selanik, 1-2.
- Rasim Haşmet (1909). Neşriyat-ı Şehriyye.*Füyûzât*, 1(2), (1 Şubat 1324), 58-64.
- Refi Nevzâd (1912). Musâhebe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Milliye ve Genç Kalemler. *Muhit-i Mesai*, 10, (Tarih Yok [1327/1911-1912]), Selanik, 1-4.
- Rıza Tevfik (1909). Hapishane Hatıraları.*Bahçe*, 6-8, 10, 13-30, 32-38, 41, 42, 44, 28 (26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908-5 Nisan 1325/18 Nisan 1909), Selanik.
- Rusûmât Emâneti Evrak Müdürü Mehmet Emin (1897). Edebiyat: Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken. 161, (24 Şevval 1314/15 Mart 1313/28 Mart 1897), Selanik.

- Sa'dî (1901). *Açık Türkçe*. Selanik: Osmanlı-Asır Matbaas, 1317 (1901).
- Sabev, Orlin (2006). *İbrahim Müteferrika ve İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Sakaoğlu, Necdet (2008). Atatürk, Mustafa Kemal.Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlılar *Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 267.
- Sandalcı, Mert (2005). *Feyz-i Sıbyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri Tarihi*, İstanbul: Feyziye Mektepleri Vakfı.
- Saviç, G (1911). *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı*, (Müt. Kazım Nami), Selanik, 1326.
- Say'ul-ukuf Kulübü Müessislerinden Rabia Ahmet (1909). *Musahebe-i Nisâfiyye,Kadın*, 8, (1 Kanunuevvel 1324), 12-13.
- Sciaky, Leon (2006). *Elveda Selanik (Bir masal dünyasından geriye kalan anılar)*. (Çev. Ünsal Eriş-Osman Çetin Deniztekin), İstanbul: Varlık Yay.
- Selanik Mekteb-i Osmani Dördüncü Sene Şakirdanından Süleyman Efendi Tarafından Gönderilmiştir (2009). *Mektep.Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 147-148.
- Selanik Naibi Faziletli Ramiz Efendi Hazretlerinin Mahdum-ı Necâbet-Mevsûmları ve Mekteb-i Osmani Fransızca Fahri Muavini Cemal Beyefendi'nindir (2009). *Kıristof Kolomb.Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 167-168.
- Sen Lui Hastanesi Sabık Tabibi Muallim Doktor Mösyö Gaznov (1878). *Maison Grimault et cie Paris*. Selanik: Makedonya Matbaası, 1294 (1878).
- Sermuharrire Emine Semiye (1897). Hanımlara Mahsûs Kısım: Hissiyât-ı Mukaddese.*Mütalaa*, 40, (2 Zilhicce 1314/4 Mayıs 1897), Selanik, 7-8.
- Sermuharrire Emine Semiye (1897). Hanımlara Mahsûs Kısım: Menfaatli Musâhebe.*Mütalaa*, 31, (28 Ramazan 1314/2 Mart 1897), Selanik, 7.
- Sermuharrire Emine Semiye (1896). Müstagrık-ı Neşât: Sadet-i İzdivâciyyenin Evc-i A'lasında Bulunan Bir Zevce Lisânından, *Mütalaa*, 14, (26 Cemaziyelevvel 1314/2 Kasım 1896), Selanik, 8.
- Sermuharrire Emine Semiye (1897). *Mütalaa: Fâzile-i Şehire İsmetli Fatma Fahrünnisa Hanımefendi Hazretlerine Cevap*.*Mütalaa*, 35 (4 Zilkade 1314/6 Nisan 1897), Selanik, 6-7.
- Seropyan, Vağarşag (2008). Deveciyan, Karekin.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 376.
- Seropyan, Vağarşag (2008). Karakoç, Sarkis.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 12.
- Seropyan, Vağarşag (2008). Kömürçyan, Krikor.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*,2, İstanbul: YKY, 35.
- Sertel, Yıldız (2010). *annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?*.İstanbul: Belge Yay.
- Sırrı Levend Ağah (2010). *Türk Dilinin Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: Dil Derneği Yay.
- Soysal, Özer (1998). *Türk Kütüphaneciliği-Geleneksel Yapı'dan Yeniden Yapılanış'a*, 1,Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.
- Stebler Çavuş Miriam Zeliha (2002). Ali Ulvi Elöve'nin Şiirlerinin Eğitsel Açıdan İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Subhi Edhem. *Sünbülîstan Yahud Kıraat-ı Farisî*, Selanik: Hürriyet Kütüphanesi.
- Şahin, İbrahim (2004). *Selanikli Fazlı Necib'in Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Bilge Yayınları.
- Şapolyon, Enver Behnan (1971). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*, Ankara: Güven Matbaası.

- Şemsi Efendi'nin Mektebi Dördüncü Sene Şakirdanından Hüseyin ve İbrahim Efendiler Tarafından Gönderilmiştir (2009). Nil-i Mübarek.*Selanik'te Osmanlı Matbuatı GONCA-İ EDEP*, Haz. Şeyda Aysun Oğuz, Sevgül Korkmaz, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 145-146.
- Şerifoğlu, Ömer Faruk (2008). Yunus Nadi Abalıoğlu.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 1-2.
- Şimşek, Hüseyin (2014). Osmanlı Devletinde Özel Okullar ve İlk Türk Özel Okulunun Tarihçesine Dair Yeni Bilgiler.*Bilig*, 68, 209-228.
- Tahrir Heyeti (1911). Yeni Hayat.*Yeni Felsefe Mecmuası*, 3, (15 Eylül 1327/28 Eylül 1911), Selanik, 1-5.
- Tanman, M. Baha (2008). Yusuf Muhlis paşa (Serezli).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 685-686.
- Taş (1911). Türk Tarihinden: Altun Yurt.*Genç Kalemler*, 5 (19 Haziran [1327]/2 Temmuz 1911), Selanik.
- Tekeli, İlhan; Selim İlkin (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Temo, İbrahim (2013). *İttihat ve Terakki Anılarım – Atatürk'ü Niçin Severim*, İstanbul: Alfa/Arşiv.
- Temo, İbrahim; Ahmet Rıza (2009). *Biz İttihatçılar*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Tevfik Sedat (1911). Felsefe: Bugünkü Felsefe/Selanik, 17 nisan 1327.*Genç Kalemler*, 2 (21 Nisan 1327/4 Mayıs 1911), Selanik.
- Tevfik Sedat (1911). Felsefe: Muhyiddin Arabi.*Genç Kalemler*, 4 (26 Mayıs 1327/9 Mayıs 1911), Selanik.
- Tevfik Sedat. Turan (Talat ve Canip'e).*Genç Kalemler*, 14-6 (Nüshanın tarihi yok), Selanik.
- Til, Enis Tahsin (2004). *Gazeteler ve Gazeteciler*, (Haz.: İbrahim Şahin), Ankara: Bilge Yay.
- Timur, Kemal (2010). *Ömer Seyfettin'in Kaleminden Şair ve Yazarlar*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Topaloğlu, Aydın (2008). Abdülatif Harputî.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 61.
- Topdemir, Hüseyin Gazi (2002). *İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Törel, Türkmen (2012). *İttihat ve Terakki'nin Gizli Propaganda Faaliyetleri ve Abdülhamid*, Ankara: Kripto.
- Tunaya, Tarık Zafer (2011). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, 1, İstanbul: İletişim Yay.
- Tunçay, Mete (2008). Değmer, Şefik Hüsnü.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 373.
- Türker, Orhan (2012). *Selanik'ten Thessaloniki'ye-Unutulan Bir Kentin Hikâyesi 1912-2012*, İstanbul: SEL Yayıncılık.
- Uçman, Abdullah (2008). Cemil Süleyman.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 350.
- Uçman, Abdullah (2011). *Rıza Tevfik'in Sanat ve Düşünce Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uçman, Abdullah (1997). *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*, İstanbul: Kitabevi.
- Uluçam, Müjdat (2008). Mehmed Esad Dede.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 138-139.

- Uraz, Asiye Demir (2013). Bahçe Dergisindeki Edebî Eleştiri ve Polemik Yazılarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı, Afyon.
- Ülker, Mustafa Birol (2008). İnal, İbnülemin Mahmut Kemal.Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, 1, İstanbul: YKY, 648.
- Veinstein, Gilles (2001). Seküler Bir Paradoks”, *Selânik 1850-1918 Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*.(Haz. Gilles Veinstein), (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yay., 45-67.
- Veinstein, Gilles (2001). *Selânik 1850-1918 “Yahudilerin Kenti” ve Balkanlar’ın Uyanışı*. (Çev. Cüneyt Akalın), İstanbul: İletişim Yay.
- Yadigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet (1905). Muallim Efendilere, *Çocuk Bahçesi*, 17, (12 Mayıs 1321/25 Mayıs 1905), 3-4.
- Yaşaroğlu, Kâmil (2008). Süleyman Sudî Efendi, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*,2, İstanbul: YKY, 570-571.
- Yayın Kurulu (2008). Abdülkerim Nadir Paşa (Çırpanlı).*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 59.
- Yayın Kurulu (2008). Ahmed Rifat Efendi.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1,İstanbul: YKY, 157.
- Yayın Kurulu (2008). Derviş İbrahim Paşa. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY, 375.
- Yayın Kurulu (2008). Emrullah Efendi.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: YKY., 408.
- Yayın Kurulu (2008). Hafız Hakkı Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 1,İstanbul: YKY, 505.
- Yayın Kurulu (2008). Mahmud Şevket Paşa.*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: YKY, 72-74.
- Yerolimpos, Aleksandra (1999). Tanzimat Döneminde Kuzey Yunanistan’da Şehircilik ve Modernleşme.*Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, (Ed.: Paul Dumont, François Georgeon), (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 49.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Benim Bildiğim Talat Paşa.*Prof. Dr. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan, Konya: Tablet Kitabevi, 807-809.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Bir Hatıra.*Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, Konya: Tablet Kitabevi.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Devirlerden Hatıralar.*Prof. Dr. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan, Konya: Tablet Kitabevi, 687-689.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Gençliğimizde Gönül İşleri.*Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. : Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, Konya: Tablet Kitabevi.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Hizb-i Cedid.*Prof. Dr. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Konya: Tablet Kitabevi, 705-709.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Muallim Cûdî Efendi.*Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz.: Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, Konya: Tablet Kitabevi.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Ömer Seyfettin’le Nasıl Tanıştık?.*Prof. Dr. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Konya: Tablet Kitabevi,858-859.

- Yöntem, Ali Canip (1908). Rıza Tevfik Bey, *Bahçe*, 4 (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), Selanik.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Rıza Tevfik Selanik'te, *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Konya: Tablet Kitabevi.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Selanik'te 10 Temmuz Sabahı. *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan, Konya: Tablet Kitabevi, 683-686.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Selanik'te Bir Edebiyat Çekişmesi. *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Konya: Tablet Kitabevi, 695.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Ziya Gökalp'in Matbuat Âleminde İlk Görünüşü Genç Kalemler ve O, *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Konya: Tablet Kitabevi, 409-415.
- Yöntem, Ali Canip (2005). Ziya Gökalp. *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Konya: Tablet Kitabevi, 402-408.
- Yöntem, Ali Canip (1947). *Ömer Seyfeddin Hayatı-Eserleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yöntem, Ali Canip (2005). *Prof. Ali Canip Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, (Haz. Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), Konya: Tablet Kitabevi, 2005.
- Yunus Nadi. Rumeli'nin Genç Kalemlerine. *Genç Kalemler*, 11-3 (Tarih Yok), Selanik, 118-119.
- Zorlu, Ilgaz (1999). *Evet, Ben Selanikliyim*, İstanbul: Belge Yay.

İnternet Kaynakları

- Aslan, Celal. Bahçe Dergisi (1908-1910), <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873218.pdf>, Erişim Tarihi: 08.04.2015.
- Çetin, Nurullah. Tahsin Nahit ve Şiiri, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1255/14406.pdf>, Erişim Tarihi: 29.09.2017.
- Gökçek, Fazıl. Çocuk Edebiyatı Alanında Öncü Bir Yayın: Çocuk Bahçesi, <http://www.kalem.biz/yazi.asp?islem=yazidetay&id=1849&db=3&konusu=%C7OCUK%20EDEB%DDYATI%20ALANINDA%20%D6NC%DC%20B%DDR%20YAYIN:%20%C7OCUK%20BAH%C7ES%DD>, Erişim Tarihi: 02.03.2014.
- Kahraman, Âlim. Eşref Paşa, Mustafa, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, www.diyanetislamansiklopedisi.com/esref-pasa-mustafa/, Erişim Tarihi: 30.09.2016.
- Odabaşı, İ. Arda. Yeni Hayat/Yeni Lisan Hareketinin İzmir Sözcüsü: Gençlik Dergisi, www.academia.edu/172232929/YENI_HAYAT_YENI_LISAN_HAREKETININ_IZMIR_SOZCUSU_GENCLIK_DERGISI, Erişim Tarihi: 28.09.2017.
- Parlak, Türkmen. 110 Yılın Kilometre Taşları, *Yeni Asır*, 110, 26 Ağustos 2004, <http://ya2004.yeniasir.com.tr/08/26/index.php3?kat=ana&sayfa=yasir13&bolum=gunluk> : Erişim Tarihi: 25.07.2014.

Salnameler

- 1281 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, İkinci Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1281 (1864-65).
- 1291 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Dördüncü Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1291 (1874-75).
- 1293 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Altıncı Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1293 (1876-77).
- 1299 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Sekizinci Defa Olarak, Selanik: Vilâyet Matbaası, 1299 (1882-83).
- 1307 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Onuncu Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1307 (1889-90).
- 1310 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Birinci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1312 (1892-93).
- 1311 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On İkinci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1311 (1893-94).
- 1312 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Üçüncü Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1312 (1894-95).
- 1315 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Beşinci Defa Olarak, Selanik: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1315 (1897-98).
- 1318 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Altıncı Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1318 (1900-01)
- 1320 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salname-i Vilâyet-i Selanik*, On Yedinci Defa Olarak, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1320 (1902-1903).
- 1322 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Sekizinci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1322 (1905-1906).
- 1324 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, On Dokuzuncu Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1324 (1906-07).
- 1325 *Sene-i Hicriyesine Mahsûs Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, Yirminci Defa Olarak, Selanik: Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1325 (1907-08).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,Adı : Eren AKSU
Uyruğu : T. C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 09.10.1980 / Almanya
Telefon : 02862180018
Faks : Yok
E-mail : erenaksu2007@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarih</i>
Yüksek lisans	Atatürk Üniversitesi	09.07.2010
Lisans	Atatürk Üniversitesi	21.06.2002
Lise	Erzurum Lisesi	18.03.1997

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2009- 2018	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Türk Dili Okutmanı

Yabancı Dil

Orta derece (2008 KPDS/ 70)